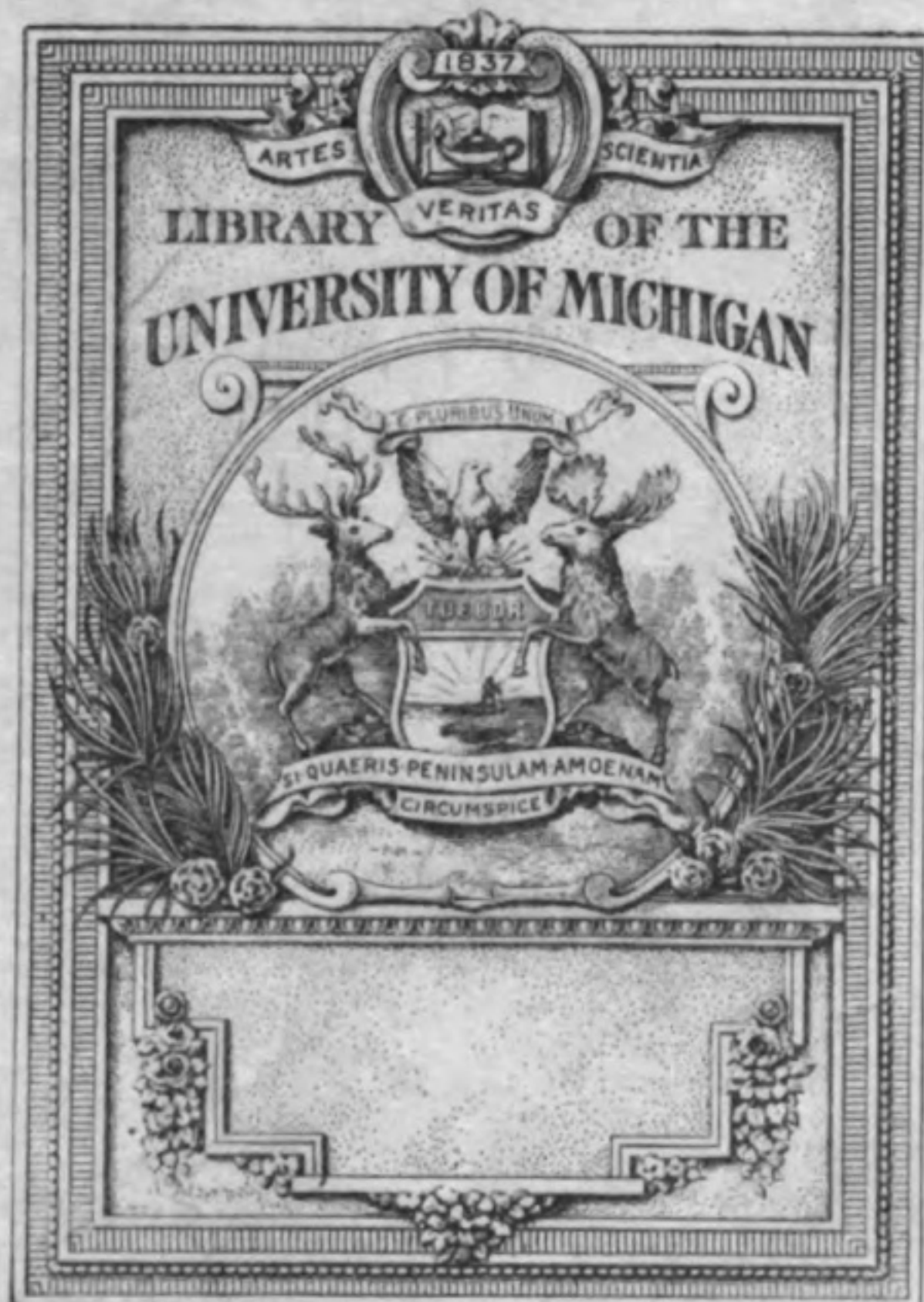

B

1,058,303

AS
284
1269

UPPSALA UNIVERSITETS
ÅRSSKRIFT

1912

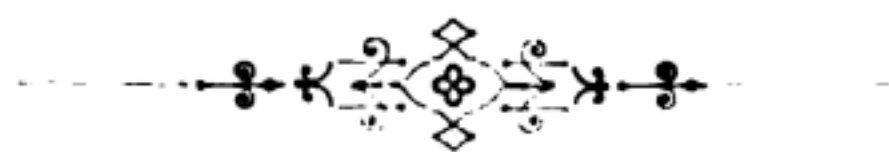
UPPSALA
A.-B. AKADEMISKA BOKHANDELN

**FILOSOFI
SPRÅKVETENSKAP
OCH
HISTORISKA VETENSKAPER**

STAHL'S LÄRA
OM DEN
KONSTITUTIONELLA STATEN

AF

GUNNAR REXIUS.

UPPSALA 1911
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Innehållsförteckning.

	Sid.
Förord	V—VI
Litteraturförteckning	VII—XI
Inledning	1—5
I. Den teistiska principen såsom grundval för historisk rättsåskådning. Stahls förhållande till historiska skolan, romantiken och Hegel.	
	6—38
<p>Den historiska åskådningen vid 1800-talets början s. 6. Romantikens och Hegels försök att ge den filosofiskt uttryck, hvarvid båda aflägsna sig från historiska skolans grundtanke, s. 7. Stahls teistiska princip ett försök att (särskildt gent emot Hegel) ge filosofisk underbyggnad åt historiska skolans idéer s. 14. Hans kritik af Hegelianismens politiska konsekvenser s. 20. Närmare pröfning af hans förhållande till historiska skolan s. 22. I hvad mån aflägsnar han sig från denna genom sin religiösa doktrin? s. 25. Frihetsbegreppet s. 29. Kontinuitetsidén s. 31.</p>	
II. Den konstitutionella monarkiens rättsliga grundkaraktär. »Furstesuveränitet» och »statlig princip»	
	39—79
<p>Hufvudströmningarna inom 1800-talets tyska statsvetenskap s. 39. Stahls konstitutionella program, allmänna drag s. 51. Konflikt inom detsamma mellan historisk-organisk och patrimonial statsåskådning s. 55. Undersökning af denna konflikt med afseende på uppfattningen af konungadömet s. 61, af folkrepresentationen s. 70. Sammanfattning s. 78.</p>	
III. »Den monarkiska principen». Konstitutionalism mot parlamentarism	
	80—114
<p>Tysk uppfattning af parlamentarismen före Stahl s. 80. Stahls program, dess allmänna betydelse s. 93. Dess detaljer s. 95. Hans budgeträttsliga principer s. 96, häfdade gent emot reaktionen (1837) s. 98, gent emot liberalismen (1849) s. 100. Ministeransvarigheten s. 105. Representationens sammansättning s. 107. Stahl och junkerpartiet s. 109. Stahl och Bismarck s. 114.</p>	

Förord.

Föreliggande afhandling afser ej att följa Stahls konstitutionella program in i alla dess detaljer eller att mäta vidden af det större eller mindre inflytande, han vid hvarje särskildt tillfälle kan ha haft på de politiska händelsernas gång. Afsikten har endast varit att på grundval af Stahls tryckta skrifter undersöka innebörden af själfva grundtankarna i hans statslära och belysa deras relation till det tidigare 1800-talets viktigaste politiska idéströmningar. En på detta sätt begränsad undersökning har synts mig befogad särskildt med hänsyn till de djupgående meningsskiljaktigheter, som förefinnas inom den tyska vetenskapen just i själfva grunduppfattningen af Stahl, och med hänsyn därtill, att den uppfattning af hans statslära, som jag här sökt framställa, i väsentliga punkter afviker från de meningar, som senast gjort sig gällande i Tyskland.

Några friheter i språkligt hänseende, som jag här och hvar tillåtit mig, torde tarvfa en motivering. Vid återgifvandet af tyska ord, som saknat fullt adekvata motsvarigheter i svenskan, har jag i vissa fall tillåtit mig att genom ordagrann öfversättning nybilda svenska ord, där det synts mig viktigt, att ingen betydelsenyns ginge förlorad genom en omskrifning. Orden »ständisch» och »altständisch» har jag sålunda understundom återgifvit med »ständisk» och »gammalständisk». Likaså har jag med svenska ändelser infört sådana ord som »Genossenschaftstheorie», »Gesellschaftstheorie» o. d. De germanismer, som härigenom uppstått, ha synts mig vara en mindre olägenhet i jämförelse med de svårigheter, som omskrifningar eller öfversättning med mindre träffande svenska ord kunde ha vållat för afhandlingens användning i samband med den tyska litteratur, som den behandlar.

Det är mig en kär plikt att till min lärare, professor S. J. BOËTHIUS, framföra mitt vördsamma och djupt kända tack såväl för tankeväckande undervisning och värdefulla studieråd som för all öfrig personlig välvilja, som jag af honom fått röna. För rika vetenskapliga impulser står jag i tacksamhetsskuld till professor HARALD HJÄRNE. Vidare frambär jag ett varmt tack till mina lärare under mina tidigare studieår vid Göteborgs Högskola, särskildt professorerna L. STAVENOW och R. KJELLÉN, som visat mig ett välvilligt intresse och hvilkas undervisning och råd haft grundläggande betydelse för riktningen af mina studier.

Till herrar ämbets- och tjänstemän vid Uppsala Universitetsbibliotek står jag i förbindelse för det beredvilliga tillmötesgående, hvarmed de städse underlättat mitt arbete. Slutligen riktar jag ett hjärtligt tack till de vänner, som lämnat mig en god hjälp vid korrekturläsningen.

Uppsala i november 1911.

Gunnar Rexius.

Anförd litteratur.

ALBRECHT, W. E., Recension af *R. Maurenbrecher*, Grundsätze des heutigen deutschen Staatsrechts. (Göttinger gelehrte Anzeigen 1837, III). Göttingen 1837.

Allgemeine Litteraturzeitung. Jena u. Leipzig 1790.

ANCILLON, FR., Ueber den Geist der Staatsverfassungen. Berlin 1825.

ARETIN, J. C. v. und ROTTECK, K. v., Staatsrecht der constitutionellen Monarchie. I—III. 2 Aufl. Lpz. 1838—40.

BERGBOHM, K., Jurisprudenz und Rechtsphilosophie. I. Lpz 1892.

BERGENGRÜN, A., David Hansemann. Berlin 1901.

Berliner politisches Wochenblatt 1837.

BISMARCK, O. v., Gedanken und Erinnerungen. I—II. Stuttgart 1898.

BOËTHIUS, S. J., Rösträttsproblemet. (I vår tids lifsfrågor, n:o 36.) Uppsala 1904.

BORNHAK, C., Preussisches Staatsrecht. I. Freiburg i. B. 1888.

BOSTRÖM, J. C., Grundlinier till Philosophiska statsläran. Allmänna del. 2:a uppl. Uppsala 1862.

——, Satser om lag och lagstiftning. 2:a uppl. Uppsala 1871.

BRANDES, E., Recension af *Barruel*, Mémoires pour servir à l'histoire du Jacobinisme. (Göttinger gelehrte Anzeigen 1799: I, s. 249 ff.).

BRIE, S., Der Volksgeist bei Hegel und in der historischen Rechtsschule. (Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie II, 1908—09. Äfven separat, Berlin & Leipzig 1909.)

BROCKHAUS, F., Das Legitimitätsprincip. Leipzig 1868.

BURKE, E., Reflections on the revolution in France 11 ed. London 1791.

CALKER, W. v., Das badische Budgetrecht in seinen Grundzügen. I. Tüb. 1901.

CUCUMUS, K., Lehrbuch des Staatsrechts der constitutionellen Monarchie Bayerns. Würzburg 1825.

DAHLMANN, F. C., Die Politik auf den Grund und das Mass der gegebenen Zustände zurückgeführt. I. 2. Aufl. Leipzig 1847.

DUGUIT, L., L'État, le droit objectif et la loi positive. Paris 1901.

——, L'État, les gouvernants et les agents. Paris 1903.
[Cit. DUGUIT, L'État I—II.]

- EICHHORN, K. F., Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte. IV. 4. Ausg. Göttingen 1836.
- ESMEIN, A., *Éléments de droit constitutionnel français et comparé*. 5:e éd. Paris 1909.
- FAGUET, É., *Politiques et moralistes du XIX:e siècle*. I. 10:e éd. Paris 1890.
- GANS, E., *Das Erbrecht in weltgeschichtlicher Entwicklung*. I. Berlin 1824.
- GERBER, C. F. v., *Grundzüge eines Systems des deutschen Staatsrechts*. 2. Aufl. Leipzig 1869.
- , *Ueber öffentliche Rechte*. Tübingen 1852.
- GERLACH, LEOPOLD v., *Denkwürdigkeiten aus dem Leben Leopold von Gerlachs*. I—II. Berlin 1891—92.
- GIERKE, O. v., *Das deutsche Genossenschaftsrecht*. I—III. Berlin 1868—81.
- , *Die Grundbegriffe des Staatsrechts und die neuesten Staatsrechtstheorien*. (Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft 1874).
- , *Labands Staatsrecht und die deutsche Rechtswissenschaft*. (Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft, hrsg. v. G. Schmoller, N. F. VII, 1883).
- , *Johannes Althusius und die Entwicklung der naturrechtlichen Staatstheorien*. 2. Ausg. Breslau 1902.
- HASSEL, P., *Joseph Maria v. Radowitz*. I. Berlin 1905.
- HAYM, R., *Hegel und seine Zeit*. Berlin 1857.
- HAZZI, v., *Ueber die Standpunkte der baierischen Verfassungsurkunde von 1818 in Beziehung anderer Constitutionen*. München 1819.
- HEGEL, G. W. F., *Werke* (hrsg. von Marheineke u. a.) XVII. Berlin 1835.
- HUMBOLDT, W. v., *Gesammelte Schriften* XII: 1—2. Berlin 1904.
- JARCKE, C. E., *Vermischte Schriften*. I—III. München 1839.
- JELLINEK, G., *Das Recht des modernen Staates*. I. Allgemeine Staatslehre. 2. Aufl. Berlin 1905.
- , *Der Kampf des alten mit dem neuen Recht*. Prorektoratsrede. Heidelberg 1907.
- , *Regierung und Parlament in Deutschland*. (Vorträge der Gehe-Stiftung zu Dresden. I.) Leipzig und Dresden 1909.
- KAUFMANN, E., *Studien zur Staatslehre des monarchischen Prinzipes*. Diss. Leipzig 1906. [KAUFMANN, Studien.]
- , *Über den Begriff des Organismus in der Staatslehre des 19. Jahrhunderts*. Heidelberg 1908.
- KOSER, R., *Zur Charakteristik des vereinigten Landtags von 1847* (Beiträge zur brandenburgischen und preussischen Geschichte, hrsg.

vom Verein für Geschichte der Mark Brandenburg. Festschrift zu G. Schmoller.) Lpz 1908.

LANDSBERG, E., Art. *Fr. J. Stahl* i Allgemeine Deutsche Biographie. Bd. 35. Lpz 1893.

. Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft. III: 2. München u. Berlin 1910. [LANDSBERG.]

LEO, H., Lehrbuch der Universalgeschichte. VI. Halle 1845.

LESSING, K., Rehberg und die französische Revolution. Freiburg 1910.

LIEBE, F. A. G., Recension af *Stahl*, Philosophie des Rechts. 2. Aufl. (Jahrbücher für deutsche Rechtswissenschaft, hrsg. v. Richter. 1847).

LUKAS, J., Die rechtliche Stellung des Parlamentes. Graz 1901.

LÖNING, E., Die philosophischen Ausgangspunkte der Rechtshistorischen Schule. (Internationale Wochenschrift 1910).

MAISTRE, J. DE, Oeuvres complètes. I. Lyon 1884.

MAITLAND, F. W., The Constitutional History of England. Cambridge 1908.

MAURENBRECHER, R., Die deutschen regierenden Fürsten und die Souveränität. Frankfurt a. M. 1839.

MAYER, O., Die juristische Person und ihre Verwertbarkeit im öffentlichen Recht. (Staatsrechtliche Abhandlungen. Festgabe für Laband. I). Tüb. 1908.

MEINECKE, Fr., Weltbürgertum und Nationalstaat. 2. Aufl. München und Berlin 1911.

MICHELET, K. L., Recension af *Stahl*, Philosophie des Rechts. (Berliner Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik. Aug. 1839.)

MOHL, R. v., Die Verantwortlichkeit der Minister. Tüb. 1837.

---, Das Staatsrechts des Königreiches Württemberg. I. 2. Aufl. Tüb 1840.

.. Über die verschiedene Auffassung des repräsentativen Systemes in England, Frankreich und Deutschland. (Zeitschrift für die gesammte Staatswissenschaft 1846).

.. Die Geschichte der württembergischen Verfassung von 1819. (Samma tidskrift 1850).

[---], Das Repräsentativsystem, seine Mängel und die Heilmittel. (Deutsche Vierteljahrschrift 1852).

.. Geschichte und Litteratur der Staatswissenschaften. I. Erlangen 1855.

MÄHL, H., Die Überleitung Preussens in das constitutionelle System durch den zweiten vereinigten Landtag. Berlin 1909.

PFIZER, P. A., Über die Entwicklung des öffentlichen Rechts in Deutschland durch die Verfassung des Bundes. Stuttgart 1835.

- PFIZER, P. A., Das Recht der Steuerverwilligung. Stuttg. 1836.
- , Gedanken über Recht. Staat und Kirche. I. Stuttg. 1842.
- PREUSS, H., Gemeinde, Staat, Reich als Gebietskörperschaften. Berlin 1889.
- , Selbstverwaltung, Gemeinde, Staat, Souveränität. (Staatsrechtl. Abhandlungen. Festgabe für Laband. II.) Tüb. 1908.
- PUCHTA, G. V., Das Gewohnheitsrecht. I—II. Erlangen 1828—37.
- , Cursus der Institutionen. I. 10. Aufl. Lpz. 1893.
- PÜZL, J. v., Bayerisches Staatsverfassungsrecht. Würzb. 1847.
- RADOWITZ, J. v., Gesammelte Schriften. IV. Berlin 1853.
- RANKE, L. v., Zur Geschichte Deutschlands und Frankreichs im 19. Jahrhundert. Lpz. 1887.
- , Weltgeschichte. IX. Lpz. 1888.
- REHBERG, A. W., Untersuchungen über die französische Revolution. I—II. Hannover u. Osnabrück 1793.
- , Ueber die Staatsverwaltung deutscher Länder und die Dienerschaft des Regenten. Hannover 1807.
- REHM, H., Das Budgetrecht des bayerischen Landtages. (Annalen des deutschen Reichs, hrsg. v. Hirth, 1901.)
- REXIUS, G., Studien zur Staatslehre der historischen Schule. (Historische Zeitschrift, Bd 107, 1911).
- ROSIN, H., Grundzüge einer allgemeinen Staatslehre nach den politischen Reden und Schriftstücken des Fürsten Bismarck (Annalen des deutschen Reichs, hrsg. von Hirth, 1898).
- RÖNNE, L. v., Das Staatsrecht der Preussischen Monarchie. I: 1—2. 3. Aufl. Lpz 1869—70.
- SALZER, F., Stahl und Rotenhan. (Historische Vierteljahrschrift 1911.)
- SAVIGNY, F. C. v., Vom Beruf unsrer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft. 3. Aufl. Heidelb. 1840.
- , Ueber den Zweck dieser Zeitschrift. (Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft. I. 1815.)
- , Recension af *Gönnér*, Über Gesetzgebung etc. (Samma tidskrift I, 1815.)
- , System des heutigen römischen Rechts. I. Berlin 1840.
- SCHMIDT, R., Allgemeine Staatslehre. I. Lpz. 1901.
- SCHMITTHENNER, Fr., Zwölf Bücher vom Staate. III. Giessen 1843.
- SCHÜCKING, W., Der Staat und die Agnaten. Jena 1902.
- SEYDEL, M., Bayerisches Staatsrecht. IV. Freiburg i. B. 1889.
- STAHL, FR. J., Die Philosophie des Rechts. I—II. 1. Aufl. Heidelb. 1830—37. — 2. Aufl. Heidelb. 1845—47. — 3. Aufl. Heidelb.

1854 — 56. — 5. Aufl. Tüb. u. Lpz. 1878. [cit. *Ph. R.*; då ingen särskild upplaga anges, åsyfta hänvisningarne 3:e eller någon af de senare (oförändrade) upplagorna:]

STAHL, FR. J., Recension af *Maurenbrecher*, Die deutschen regierenden Fürsten und die Souveränität. (Jahrbücher für deutsche Rechtswissenschaft, hrsg. von Richter, 1841.)

——, Das monarchische Princip. Heidelb. 1845.

——, Die Revolution und die constitutionelle Monarchie. 2. Aufl. Berlin 1849. [cit. *Revolution.*]

——, Die deutsche Reichsverfassung. Berlin 1849.

——, Reden. Berlin 1850.

——, Parlamentarische Reden, hrsg. von Treuherz. Berlin [1856].

——, Siebzehn parlamentarische Reden und drei Vorträge. Berlin 1862.

——, Die gegenwärtigen Parteien in Staat und Kirche. Berlin 1863.

STEFFENS, H., Caricaturen des Heiligsten. I—II. Lpz. 1819—21.

TREITSCHKE, H., Historische und politische Aufsätze. I—III. Lpz. 1871.

——, Deutsche Geschichte im XIX. Jahrhundert. V. Lpz. 1894.

Verhandlungen der Kammer der Abgeordneten der Ständeversammlung des Königreichs Bayern im Jahre 1837.

Verhandlungen der Preussischen I. Kammer 1849/50.

VINCKE, L. v., Darstellung der inneren Verwaltung Grossbritanniens, hrsg. von B. G. Niebuhr. Berlin 1816.

ZACHARIÄ, C. S., Vierzig Bücher vom Staate. Heidelb. 1839.

ZACHARIÄ, H. A., Deutsches Staats- und Bundesrecht. I. 3. Aufl. Göttingen 1865.

ZIEGLER, TH., Die geistigen und sozialen Strömungen des 19. Jahrhunderts. Volksausgabe. Berlin 1911.

Rättelser.

- S. 2 r. 20 nedifrån *står* (1829); *läs* (1830). (Förordet är nämligen dateradt 1829, men tryckåret är 1830).
- S. 3. Punkten å (text-)raderna 4—2 nedifrån bör ha följande lydelse:
»Så finna vi på ledande platser i konungens omgifning historiska skolans män sådana som J. A. Eichhorn och Savigny, bägge i ministären, vid sidan af utpräglade Hallerianer såsom presidenten Ludwig von Gerlach». (Beteckningen »Eichhorns ministär» är nämligen oriktig, då Eichhorn var kultusminister. men ej konseljpresident. Någon konseljpresident fanns (i enlighet med Fredrik Wilhelm IV:s grundsatser) ej. Vidare var Gerlach ej medlem af ministären, utan endast »Oberjustizrath» i Savignys justitieministerium 1842—44 samt medlem af »Staatsrath».)
- S. 4 r. 17 uppiifrån *står* Bismark; *läs* Bismarck.
- S. 36 r. 1 nedifrån inskjutes efter »pouvoirs» en hänvisning till not 3.
- S. 39 r. 11 nedifrån *står* suveränitetsidén; *läs* suveränitetsidén.
- S. 44 noterna r. 6 nedifrån *står* en; *läs* ett.
- S. 76 r. 3—2 nedifrån *står* negativa; *läs* mer eller mindre negativa.
-

Inledning.

De trenne årtionden i Tysklands historia, som följde på dess nykonstituering efter Napoleonstiden och befrielsekriget, bära i politiskt hänseende hvartdera sin säregna prägel. 1820-talet är på ytan en steril trötthetsperiod, en de svikna förväntningarnes tid, ofruktbar på politiska tankar och oförmögen att fasthålla eller utveckla de framtidsidéer, som den föregående tiden genom en Stein och en Wilhelm v. Humboldt, en Savigny och en Niebuhr frambragt. I Nordtyskland härskade reaktionen och den Hallerska doktrinen, förkväfvande allt fritt politiskt tänkande, i Sydtyskland stred den om makten med den lika andefattiga Rotteckska liberalismen. I det tysta försiggår dock under denna tid ett för framtiden betydelsefullt tankearbete. Så var det t. ex. nu, som den Hegelska filosofiens utbredning äger rum och som den strid mellan denna och historiska skolan blossade upp, som föranledde den senare att gifva sin rättsteori filosofisk utarbetning och därmed inleder ett (med Puchtas »Gewohnheitsrecht» I, 1828, öppnadt) nytt skede i dess utveckling. Med julirevolutionen inbryter en tid af större politisk lifaktighet. Visserligen under 1830-talet hufvudsakligen på teoriernas fält; i Preussen hvilade absolutismens och byråkratismens anda och former ännu tungt öfver det offentliga lifvets yta, och i Sydtyskland utmärkes decenniet af regeringarnes seger med tyska förbundets understöd öfver de oppositionella tendenserna i kamrarne. Under 1830-talet utdanas emellertid de teorier och program, som bli det ideella inslaget i 1840-talets politiska kamp. För de politiska idéernas studium är en sådan tid som 1830-talet — med lugn och »Stilleben» på ytan, men jäsning därunder — af synnerligt intresse, i det den låter de olika strömningarna framträda så att säga i teoretisk renodling med pregnant markering äfven af finare nyanser och praktiskt mindre betydande motsatser. 1840-talet åter får sin prägel af det annalkande praktiska afgörandet, som tvingar till partibildning efter vissa enkla linjer, och låter äfven ganska betydande meningsskiljaktigheter träda tillbaka för bundsförvantskapet i de

aktuella praktiska frågorna. Så framträder under 1830-talet historiska skolan för första gången organiserad till politisk aktion i Rankes »Historisch-politische Zeitschrift», där utgifvaren, som själf författat ojämförligt största delen af innehållet, med genial konkret intuition och höjd öfver tyngande parti- och skoldoktriner gifvit ett klassiskt uttryck för historiska skolans lära om folkens och staternas lefvande individualitet, i anslutning till den praktiska uppgiften att häfda det tyska statslivets egna kraf och betingelser gentemot de franska teoriernas universalitetsanspråk. Vid sidan af Rankes tidskrift och delvis i polemik mot den framträder »Berliner politisches wochenblatt» såsom organ för den feodala »kristligt-germanska» statsläran med rötter dels i Hallers teori och i romantiken, dels i den nordtyska pietistiskt-ortodoxa religiösa åskådning, som i bröderna v. Gerlach hade typiska representanter. Bestämdt skild från båda de nämnda riktningarne, men lika mycket från den naturrättsliga sydtyska liberalismen, utger Dahlmann 1835 sin »Politik», som blef af största betydelse för den nordtyska liberalismens utveckling. Isolerad från partierna, framträder nu äfven den unge bayerske akademikern FRIEDRICH JULIUS STAHL inför offentligheten med första upplagan af sitt lifs hufvudarbete »*Die Philosophie des Rechts*». Första delen (1829) är en kritisk framställning af rättsfilosofiens historia; i andra delens första afdelning (1833) uppbygger han på grundval häraf ett eget rättsfilosofiskt system med utgångspunkt i idén om Guds personlighet, för att slutligen i samma dels andra afdelning (1837) samtidigt gifva en allmän statslära och en teckning af den tyska konstitutionella statsrättens principer, afsedd att utgöra såväl en kommentar till de bestående tyska författningarna som ett program för de stater, som ännu ej accepterat konstitutionalismen (främförallt Preussen). Grundtanken är att afgränsa den tyska monarkiska konstitutionalismen från å ena sidan den fransk-belgiska folksuveränitetskonstitutionalismen, å andra sidan det feodala, gammalständiska programmet. Denna begreppsbestämning fullbordas 1845, då Stahl, numera sedan 1840 professor i Berlin, i broschyren »Das monarchische Prinzip» (införd i de senare upplagorna af hans »*Philosophie des Rechts*») uppdrager gränsen gentemot den parlamentariska monarkien. Under revolutionsåren kämpar Stahl i tidningsuppsatser och broschyrer och sedan såsom ledare af det på hans program bildade konservativa partiet i Preussens 1:a kammare, sedermera i Herrenhaus för att utgestalta det nya konstitutionella Preussen i enlighet med sina idéer, och såsom

medlem af Erfurt-parlamentet 1850 äfvensom genom en broschyr 1849 har han tillfälle att göra sina tankar hörda äfven i den tyska frågan.¹

Stahls åskådning är i stort sedt en och densamma under hela hans verksamhetstid, men problemlägena förskjutas och därmed flyttas tonvikten under olika tider till olika sidor af hans program. Så träder särskildt motsatsen mellan honom och Hallerianerna betydligt mer i dagen under 1830-talet än sedermera. Besläktad med dessa genom sin religiösa åskådning, kunde han visserligen räkna på deras bifall i fråga om sin rättsfilosofis religiösa utgångspunkter, men hans statslära möttes af en skarp kritik i Berliner politisches Wochenblatt.² Själf ägnar Stahl en icke mindre skarp vidräkning åt den Hallerska doktrinen i sin recension af Maurenbrechers skrift »Die regierenden Fürsten und die Souveränität» (1839) i Richters Jahrbücher für deutsche Rechtswissenschaft 1841. Sådan ställningen då var i Tyskland, kunde Stahls efter de sydtyska författningarne kalkerade konstitutionella program — med medbeslutanderätt vid lagstiftningen och statsregleringen samt periodicitet för ständerna och ministeransvarighet — omöjligen benämnas reaktionärt, och Stahls korta verksamhet såsom parlamentariker i bayerska landtdagen 1837 fick också sin prägel af hans kraftiga häfdande af landtdagens författningsenliga finansrättigheter, hvilket ådrog honom hans regerings misshag och bestraffningsåtgärd. Under 1840-talet träder motsatsen till de feodala i skuggan.³ Den gemensamma motsatsen mot liberalismen äfvensom konung Fredrik Wilhelm IV:s rika, samlande personlighet förenar de konservativa af olika riktningar kring gemensamma praktiska uppgifter. Så finna vi i Eichhorns ministär historiska skolans män sådana som Savigny o. a. vid sidan utpräglade Hallerianer, såsom Ludwig v. Gerlach.⁴ De feodales polemik mot Stahl flyttas från offentligheten till de privata meningsutbytena eller be-

¹ Rörande Stahls lefnadshistoria och grunddragen af hans åskådning hänvisas f. ö. till E. LANDSBERGS artikel i Allg. Deutsche Biographie, Bd 35, s. 392 ff.

² Under rubriken »Alter Irrthum in neuer Gewand», 1837, s. 175 ff. Leo prisar Stahls statslära såsom den första vetenskap på riktig grundval, hvad man än må säga om hans enskilda läror (Lehrbuch der Universalgeschichte, VI).

³ MEINECKE, Weltbürgertum und Nationalstaat, 2:e Aufl., s. 256 f.

⁴ TREITSCHKE V. 156.

varas åt framtiden i dagboksanteckningarnas gömslen. Inför den yttre världen stå Stahl och bröderna v. Gerlach såsom målsmän för samma politiska sträfvanden, detta i än högre grad på 1850-talet, då Stahl och Ludvig v. Gerlach rivalisera om ledarskapet för det konservativa partiet i Preussen.

Denna ur den populära opinionen och ur dagspolitikens generalisationer hämtade Stahl-uppfattning har länge verkat förrykande äfven på vetenskapens omdömen. Det är egentligen först på sista tiden, som de partipolitiska synpunkterna börjat undanträngas af en objektivare uppfattning.¹

Det har börjat framhållas, att Stahl ej kan affärdas såsom endast förfäktare af junkerpartiets klassintressen och af medeltida teokratiska idéer, att han ej blott har intresse i partihistorien såsom den som skapat det konservativa partiet i Preussen och med undanträngande af den Hallerska doktrinen genom sin statslära gifvit det dess ännu i dag i hufvudsak oförändrade program, utan att han äfven bl. a. genom sitt inflytande på Bismark varit af utomordentligt stor betydelse för Tysklands faktiska konstitutionella utveckling och därigenom är ett bestående ferment i den nutida tyska statsbyggnaden. Längst går ERICH KAUFMANN, som i Stahls system ser den filosofiska grundvalen för det statsbegrepp, som härskar i den nutida statsrättsvetenskapen och som ligger till grund såväl för författningsurkunderna som för det politiska livets föreställningar och terminologi.

I fråga om uppfattningen af Stahls statslära råder emellertid ännu stor förbistring. Äldre och nyare bedömare ha särskildt framhäft motsägelserna och inkonsekvenserna i Stahls system. Denna anmärkning är grundtonen i samtida recensioner af Stahls arbeten. Typiskt är LIEBES sammanfattande slutomdöme om Stahls Philosophie des Rechts (i rec. af 2:a uppl., Richters Jahrbücher 1847 s. 289 ff.): den är ett försök att förena den gamla och den nya statsidén — med nödvändighet misslyckadt, då uppgiften är olösbar —

¹ Förutom LANDSBERGS anf. artikel må nämnas samme förf:s Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft III:2, 370 ff., MEINECKE, a. a. s. 256 ff., JELLINEK, Regierung und Parlament, s. 17 ff., E. SALZER, Stahl und Rotenhan (Hist. Vierteljahrschrift 1911) samt E. KAUFMANN, Studien zur Staatslehre des monarchischen Prinzipes, s. 53 ff. och Über den Begriff des Organismus in der Staatslehre des 19. Jahrhunderts, s. 10 f. Öfrig litteratur anförd hos KAUFMANN, Studien, s. 56 f., — Om det nyväckta intresset för Stahl vittnar äfven utgifvandet 1910 i ny förkortad upplaga af hans statslära.

hvarvid förf:s praktiska slutsatser helt stå på den senares mark, och därför äro värda att ta vara på. I samma riktning går recensionen i Berliner pol. Wochenblatt, naturligtvis med gillande och ogillande fördelade på alldeles motsatt sätt. Ännu skarpare kritiseras från Hegelianskt håll (MICHELET¹) motsägelsen mellan Stahls uppträdande såsom historiska skolans filosof och hans teologiserande, ohistoriska metod; han benämnes en »Historiker unter der Jesuitenkappe». Mot denna ännu i dag härskande beteckning af Stahl såsom eklektiker reagerar kraftigt E. KAUFMANN, som tvärtom finner det väsentliga i hans systems storartade enhetlighet, det obrutna logiska sambandet mellan hans filosofiska utgångspunkter och hans statslära och politiska program.

Likaså divergera meningarne i fråga om det Stahlska systemets ursprungsbeteckning och källor samt dess förhållande till besläktade samtida strömningar, framför allt historiska skolan och Hegel.

Den på Stahls egna uttalanden byggda beteckningen af honom såsom historiska skolans filosof² har mött kraftiga gensagor af LANDSBERG o. a. Landsberg betonar i stället beröringspunkterna med Hegel och går ända därhän att beteckna Stahl såsom en »om också ingalunda ortodox» representant för den Hegelska högern.³ E. KAUFMANN åter ser just i den konträra motsatsen till Hegel det väsentliga i systemet o. s. v.

Såsom ett oundgängligt förarbete till studiet af Stahls konstitutionella teori framstår därför en undersökning af de rätts- och historiefilosofiska grundtankar, hvarpå den bygger. Dessa tankar samla sig omkring den grundläggande idén om Guds personlighet såsom rättsfilosofiens utgångspunkt. En analys af denna princip, mindre med hänsyn till dess filosofiska innebörd än till dess politiska och statsrättsliga följsater, till den uppfattning af den historiska utvecklingens natur och därmed besläktade problem, hvaren mynnar ut, och under jämförelse med dessa problems behandling af historiska skolan, af romantiken och af Hegel, blir alltså den första uppgiften.

¹ Berliner Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik, aug. 1839, s. 177 ff.

² Hallerianerna betraktade Stahl såsom en anhängare af historiska skolan och inneslöto honom i sin kritik af denna; se t. ex. JARCKE, Vermischte Schriften, s. 10 ff.

³ LANDSBERG, s. 345 och 370.

I.

Den teistiska principen såsom grundval för historisk rättsåskådning. Stahls förhållande till historiska skolan, romantiken och Hegel.¹

En hastig öfverblick af den situation, ur hvilken Stahls rättsfilosofi framvuxit, torde bidraga att belysa dennas innebörd.

Den vid 1800-talets början frambrytande historiska åskådningen (ordet användt i vidsträckt betydelse, innefattande såväl historiska skolan som romantiken och Hegel) innebär en principiell brytning med den föregående tidens tänkande i tvenne afseenden. Först genom sitt häfdande af det objektivas själfständiga värde gent emot upplysningstidens individualism. För det andra därigenom att det tillade detta värde åt de objektiva institutionerna just i den individuella gestalt, som den historiska utvecklingen gaf dem — i motsats mot den pragmatiska historieuppfattningen, för hvilken den historiska processen var värdefull endast för så vidt den gaf exempel på aprioriska förnuftssanningar och förnuftspostulat. Den positiva verklighet, som träder oss till mötes i historien, har ett förnuftigt värde och en inre enhet redan genom sin existens, ej först genom en rationell härledning ur eviga förnuftssanningar — häri ligger grundmotsatsen mellan 1700-talets rationalistisk-statiska och 1800-talets historisk-dynamiska uppfattning. Den nya värdesättningen af historien framträder i Tyskland först såsom en oreflektad känsla af pietet (MÖSER) eller såsom en af utilistiska synpunkter färgad iakttagelse af kontinuiteten såsom den historiska utvecklingens nödvändiga form (REHBERG²), afstående från eller, såsom

¹ Till utgångspunkt för hela detta kapitel ligger den framställning, jag sökt gifva af historiska skolan i min uppsats »Studien zur Staatslehre der historischen Schule», Hist. Zeitschrift Bd. 107 (1911) s. 496 ff.

² Rehbergs tillhörighet till historiska skolan kan ifrågasättas, då hans konservatism motiveras endast med praktiska nyttighetsgrunder och alldeles saknar den romantiska känslobetoning, som förefinnes i Savignys histo-

Rehberg, under inflytande af Kants kriticism principiellt afvisande uppgiften att filosofiskt motivera sin bejakelse af den historiska verkligheten, och teoretiskt ännu kompromissande med rationalistiska föreställningar. Någon filosofisk princip var ej heller Savignys lära att söka de många isolerade fenomenens enhet genom att betrakta dem såsom lifsyttningar af de fortlefvande folkorganismerna. Hurudan den absoluta verklighet är, som ligger bakom och förlämnar värde åt den relativa historiska, och af hvilken art sambandet mellan dessa båda verkligheter är, därom säger den tidigare historiska skolan intet.

Dessa frågor besvarar däremot den nya spekulativa filosofien, *romantiken* (SCHELLING¹) och HEGEL i storartade tankebyggnader. Identitetsläran undantränger den Kantska kriticismen. Under inflytande af nyväckta platonska och neoplatonska tankar tror sig romantiken på åskådningens väg, genom »idéerna» kunna vinna den kännedom om den absoluta verkligheten, som den förklarar oåtkomlig för det blott »begrepps»-mässiga vetandet. Sedan sålunda genom »idéernas» hypostasering den absoluta verkligheten, en oföränderlig platonsk idévärld, uppkonstruerats, så förklaras och värdesättes den empiriska världen såsom en återspeglings, en reproduktion af denna. Rättsinstituten fattas såsom inkarnationer af eviga idéer. Men härigenom smugglas rationalismen in igen på en bakväg, trots all polemik mot densamma. Det historiska tillägges ej värde såsom sådant, utan först i det det rationellt begrundas genom deduktion ur det absoluta, alltså genom att rationaliseras. Då det historiska får värde först såsom en återspeglings af det absoluta, och då vidare det absoluta är evigt och oföränderligt och därför dess reproduktion i den empiriska världen måste i någon mån ha samma egenskaper, så leder denna åskådning till en godtycklig absolutisering af vissa historiska formationer såsom allmängiltiga och rationellt nödvändiga. Härigenom blir romantikens teori praktiskt tjänstbar åt reaktionens dyrkan af den medeltida samhällsordningen.² HALLERS doktrin är en naturalistisk ut-

rieuppfattning. Då han emellertid helt accepterar Burkes teori, som bottenar i en dylik romantisk uppskattning af historien, anser jag det befogadt att räkna honom till historiska skolan; jfr Hist. Zeitschrift 107, s. 513 ff.

¹ I hans *andra* utvecklingsperiod.

² Dock kan naturligen med denna metod hvilken samhällsordning som helst absolutiseras, och ingalunda alla tyska romantiker tillhöra det reaktionära partiet. Så härleder t. ex. STEFFENS (Caricaturen des Heiligsten 1819—21) på samma väg den konstitutionella monarkien såsom nödvändig

grening af samma statiska åskådning, medan ADAM MÜLLER lämnar typiska exempel på den vanligare mystisk-idealistiska användningen af metoden. Härledningen af ståndsfördelningens, ja af vissa bestämda ståndes nödvändighet ur en öfverhistorisk idealbild eller en såsom absolut antagen idé (vanligen organismidén) är kanske det vanligaste utslaget af den ifrågavarande tankeriktningen. Fransmannen BONALD¹ och svensken CHR. J. BOSTRÖM tillhöra de mest typiska bland riktningens systemkonstruktörer inom samhällsfilosofiens område.

Det bör framhållas, att då vi betecknat denna statiska åskådning såsom romantikens, så är det fråga om en (här för klarhetens skull skematiskt skärpt) tendens, som gör sig starkast gällande inom romantiken, men likväl där kämpar med mera dynamiska föreställningar, och som är verksam äfven långt utom den egentliga romantikens gränser. Öfver hufvud äro gränserna mellan de närbesläktade skolorna (den historiska, romantiken och Hegel) i praktiken vaga och flytande. Romantikens samhällsteori är ju icke mindre än historiska skolans tillkommen under stark påverkan från Burke,² och har sedermera utan tvifvel rönt inflytande från historiska skolan. Därför är utvecklingstanken inom romantiken sällan så fullständigt undanskjuten som hos Haller. Fullständigt i Burkes och historiska skolans anda är den kritik, i hvilken en af Berliner Wochenblatts-kretsens mera moderata män, HEINRICH LEO,³ tar afstånd från Hallers statiska teori: »statt des lebensvollen Begriffs des Erbes», som i Burkes teori innesluter begreppet organisk utveckling, i det arfvet ändras till storlek och användning under olika generationer, sätter Haller »den todten starren Begriff des Besitzes» och gör offentliga rättigheter till oföränderlig privat egendom.

Vidare bör märkas, att den historiska och den romantiska riktningen mycket väl kunna från skilda principiella utgångspunkter komma fram till närliggande praktisk-politiska program. Samma

¹ Den absoluta princip, som enligt Bonald behärskar universum och hvarefter äfven staten skall ordnas, är tretalet. I all verklighet återfinnas trenne faktorer, »cause, moyen, effet», i staten representerade af konung, ämbetsmän (adel och präster) samt folk. Monarkien förklaras sålunda förnufts nödvändig. FAGUET, *Politiques et moralistes du XIX. siècle*, s. 76 f.

² Obs. t. ex. den idealiserade skildringen af feodalismen hos BURKE, *Reflections*, s. 113 f.

³ *Lehrbuch der Universalgeschichte*, VI, 764 f.

institutioner, som romantiken försvarar såsom påbudna af en evig lag, kan historiska skolan vilja konservera därför, att de genom historien blifvit delar af den nationella individualiteten, hvilken skolan är benägen att tillskrifva en viss stabilitet i dess grunddrag.¹ Gränsen mellan de båda riktningarne kan därför ej bestämmas kvantitativt, efter ett visst mått af »konservativ» eller »reaktionär» politisk tendens, utan får sökas i den principiella motiveringens i ena fallet empirisk-historiska, i andra rationella karaktär.²

Om romantiken rationaliserar vissa historiska bildningar, så rationaliserar HEGEL själfva utvecklingsprocessen till en af en logisk nödvändighet förutbestämd och i ett dialektiskt schema uttryckbar emanation af det absoluta. Denna princip ställer honom i bestämd motsats till historiska skolans tro på den historiska verklighetens värde för dess egen skull och i dess egen individualitet utan behof af rationell begrundning eller omkonstruktion. De djupgående vetenskapliga och politiska konsekvenserna här af framträda successive redan hos Hegel själf, men ännu mera i 1820-talets strid mellan de båda skolorna, där hufvudaktörerna å ömse sidor voro GANS och PUCHTA.³ I den rättshistoriska forskningen medförde Hegelianismen förakt för empirien och mer eller mindre konstruktiv metod. Principen, att blott *det* af den historiska verkligheten, som kunde tvingas in under det logiska schemats etiketter, var af intresse såsom studieobjekt, ledde till godtycklig utsöndring af vissa företeelser såsom värdelösa och omkonstruktion af andra. Här intresserar oss emellertid främst konsekvenserna för statsläran och för de politiska programmen. Motsatsen kan sammanfattas i följande punkter: Hegelianismen har förkärlek för planmässig, målmedveten lagstiftningspolitik, för kodifikationsprincipen och för rättslig uniformitet, under det att historiska skolan betonar de undermed-

¹ Hist. Zeitschrift 107, s. 580 f.

² Då vi här satt historiska skolan och romantiken i motsats mot hvarandra, är ingalunda afsikten att förneka ett starkt romantiskt inslag hos den förra. Själfva den öfver utilitetssynpunkter höjda värdesättningen af det historiska är gemensam för båda riktningarne. Savignys teori är ju ock bevisligen tillkommen under inflytande från Schelling (LANDSBERG, s. 214 ff). Först vid motiveringen för denna värdesättning inträder divergensen. Det vore kanske därför riktigare att tala om en motsats inom romantiken mellan en historisk och en rationaliserande riktning.

³ Jfr LANDSBERG, s. 344 ff., 457. LÖNING i Internationale Wochenschrift 1910, s. 82 ff

vetna utvecklingsfaktorerna och har sympati för den »organiska» utvecklingsformen, särskildt för sedvanerätten; emot den förras statsabsolutistiska tendenser står den senares decentralisationsideal, dess häfdande af det sociala lifvets rörelsefrihet och af den positiva rättens helgd äfven gent emot staten; historiska skolans lära leder slutligen till en principiellare konservatism i uppfattningen af kontinuiteten i utvecklingen. Dessa motsatser följa konsekvent ur de motsatta filosofiska grundåskådningarna. Är utvecklingen en rationell process, som följer samma lagar som tänkandet, så bör det ju på hvarje tidpunkt vara möjligt för den högt bildade, klart tänkande individen att uttömmande bestämma sin tids läge och uppgift i världsförloppet och målmedvetet handla därefter — och hvad skäl finnes då att undvika kodifikation, att skona nedärfd rätt eller lokalt skiftande sedvänjor? Är utvecklingen åter irrationell, till sin innersta mening outforskbar, så kan dess kraf aldrig uttömmas i en rationell formel, utan man måste nöja sig med att intuitivt söka förstå så mycket som möjligt däraf efter de finger-visningar, som de framträdande praktiska samhällsbehofven gifva, och genom specialåtgärder komma utvecklingens kraf till mötes. Och man blir benägen att erkänna såsom mest äkta det, som utan planmässigt mänskligt ingripande liksom växer fram af sig själft. Hegel söker därför utvecklingens organ i den makt, som framför andra har förutsättningar för målmedvetet handlande, nämligen staten, och låter »folksjäl» helt uppgå i denna, medan historiska skolans »folksjäl» är en mystisk kraft, som ger upphof till staten, men äfven har en mångfald andra lifsyttningar, hvilka staten ej får förkväfva. Och inom staten vill Hegel starkt centralisera all verksamhet, han har sympatier för upplyst despotism, för byråkratisk, uniformerande politik, medan historiska skolan i medvetande om politikens oändligt komplicerade uppgift älskar en »organisk» mångfald i statslifvet och vill låta folksjäl» komma till rikast möjliga uttryck genom många olika organs samverkan. — Härmed sammanhänger äfven en grundskild uppfattning af kontinuitetsprincipen. För historiska skolan är folkorganismens tillstånd på hvarje tid något irrationellt, sammansatt af en oändlig mångfald komponenter med rötter i olika tider af nationens förflutna historia. Dess individualitet är sammanfogad af insatser från olika förflutna perioder och kan förstås endast i detta samband genom empirisk-historisk forskning, genom att följa de gifna institutionerna till deras källor och

ursprung i historien.¹ Afklippas de trådar, som förbinda med det förflutna, beröfvar man sig därigenom möjligheten att bedöma det förhandenvarande läget och dess kraf. Kan man åter, såsom Hegel, i en rationell formel uttömmande fixera detta, så blir historien blott ett hjälpmedel att finna denna formel eller att undersöka, på hvilket stadium i den dialektiska processen man befinner sig; sedan detta syfte är uppnådt, har man vunnit en tillräcklig handlingsprincip, hvilken man äger rätt och plikt att obunden af det förflutna genomföra i alla dess konsekvenser. Den som äger en exakt kunskap om historiens mening, kan utan risk bryta sambandet med det förflutna och våga språnget in i helt nya utvecklingsformer. Historiska skolans princip kan ej bättre uttryckas än i följande ord af STAHL:² »Die Vergangenheit ist nicht bloss transitorische, sie ist *immanente* Ursache der Gegenwart, sie ist *als* Vergangenheit, als das was sie war noch in ihr enthalten». Vid sidan här af anför vi GANS:³ »Es ist allerdings wahr, dass in jeder Zeit die Vergangenheit lebt, aber die zu einem anderen Momente umgewandelte Vergangenheit; das unmittelbare frische Leben einer Zeit darf sich aber dieser Vergangenheit nicht bewusst werden: das Leben darf den Tod nicht fühlen, aus dem er hervorgegangen». Därför söker historiska skolan så mycket som möjligt bevara kontinuiteten mellan den moderna staten och den äldre patrimoniala och feodala perioden, samt visa största möjliga skonsamhet gent emot positiva rättigheter, som kvarstå från denna, medan Hegel är angelägen att utmönstra allt, som bryter typens renhet. Särdeles karaktäristiskt framträder motsatsen vid deras olika bedömande af England. Medan historiska skolan i den engelska författningshistorien ser mönstret för en »organisk» utveckling,

¹ Jfr SAVIGNY i Zeitschrift f. geschichtl. Rechtswissenschaft I, 395 f.: hvarje folk har en »durch seine ganze Vorzeit begründete Individualität», för hvars bestämmande man måste »das Gegebene aufwärts durch alle seine Verwandlungen hindurch bis zu seiner Entstehung aus des Volkes Natur, Schicksal und Bedürfniss verfolgen». Och RANKE, Weltgeschichte, IX: 2, s. XIV: nödvändigheten i utvecklingen är ej af logisk, utan af historisk art, »sie liegt in dem bereits Gebildeten, nicht wieder Umzustossenden, welches die Grundlage aller neu emporkommenden Thätigkeit ist». I detta gifna stoff, som i sig innesluter »die Vergangenheit», finner statsmännen riktlinjerna för sitt arbete (Zur Geschichte Deutschlands und Frankreichs im XIX. Jahrhundert, s. 246).

² Ph. R. I, 577.

³ Das Erbrecht I, s. XXV.

så kritiserar Hegel¹ skarpt dess rättsordnings »positiva» karaktär, d. v. s. dess karaktär af osammanhängande aggregat af specialbestämmelser, tillkomna under olika tider af olika anledningar och därför bärande tillfällighetens prägel, och han beklagar, att England saknat den kraftiga konungamakt, som på kontinenten nedrifvit den medeltida samhällsordningen. Det substantiella, varaktiga i utvecklingen är för historiska skolan de historiska statsbildningarne — som äro förpliktande och ha värde genom sin blotta existens, utan att man vet, hvad som ligger bakom dem —, för Hegel, det gudomliga förnuftet, som uppträder i en serie växlande inkarnationsformer.² Plikten mot utvecklingen i dess helhet går för Hegel före plikten mot den egna staten. Tidsenligheten går såsom politisk norm före kontinuiteten med den nationella historien. Här af följer att Hegelianismen gent emot historiska skolans förkärlek för den nationella historien såsom studieobjekt häfdar den allomfattande komparativa rättsforskningens betydelse. Först ur den kan ju utvecklingsschemat utläsas, och ur detta åter nutidens uppgift bestämmas. Det horisontala sambandet mellan motsvarande utvecklingsstadier hos olika folk blir ojämeförligt viktigare än det vertikala mellan olika skeden hos samma folk. Hvar epok får så att säga sin naturrett. Vidare följer här af Hegelianismens tendens att dyrka framgången såsom sådan, att ansluta sig till de krafter, som för tillfället synas ha framtiden för sig och alltså kunna antas utgöra världsandens nyaste uppenbarelsesform. Denna tendens kan bli konservativ, såsom Hegels egen ställning till den preussiska staten visar, men är ej konservativ af grundsats, såsom historiska skolan, utan kan lika väl bli radikal och revolutionär, såsom hos den Hegelska vänstern, ja, den kan ställa sig i tjänst hos krafter, som rikta sig ej blott mot kontinuiteten i det nationella lifvet, utan t. o. m. mot den egna statens fortbestånd. Så kan Hegel dagen före slaget vid Jena beundra Napoleon såsom »världssjäl» och önska framgång åt den franska hären, samt senare såsom redaktör för

¹ Werke XVII, 430 ff.

² Jfr GANS a. a. I, s. XIII: »Jede Vergangenheit ist für die Gegenwart ein schlechtweg Todtes, nicht aber das ist todt, was in der Gegenwart wie in der Vergangenheit die Substanz bildet, nämlich die göttliche Vernunft». Därför blir »die freie an keine Vergangenheit geknüpfte Bewegung nicht das Werk einer unvernünftigen Willkühr. Die Vernunft eben ist es, welche in jedem Zeitalter und in jedem Volke ihre That vollbringt, und dessen Einsicht und Kraft zu Organen dieses Vollbringens macht».

en tidning i den napoleanska vasallstaten Bayern tjäna franska intressen.¹

I Hegelianismen kunde den historiska åskådningen, så som historiska skolan fattade den, icke erkänna sitt filosofiska uttryck.

Hegels lära undandrog det individuella dess rätt genom sin tendens — vi citera här MEINECKE² — »das universale Element vorzeitig und gewaltsam in das Leben von Staat und Nation einzudenken . . . Um dem geschichtlichen Leben seine volle Autonomie zurückzugeben, war es nicht nötig, die universalen Prinzipien, durch die es bisher eingezwängt war, ganz und gar hinauszutreiben. Es kam nur darauf an, andere und richtigere Grenzen zwischen diesen und jenem aufzurichten, den Bogen der universalen Idee so hoch und weit zu spannen, dass die Geschichte ihr volles, unverkümmertes Leben darunter führen konnte.»

Denna uppgift söker RANKE fylla i sin historieskrifning i medveten motsats mot Hegel. »Idéerna» i historien äro för honom något helt annat än för Hegel. De äro tendenser, skådade och beskrifna på grundval af empirisk iakttagelse, men omöjliga att summera i ett begrepp. Världshistorien är komplexet af denna oändliga mångfald tendenser, hvilkas succesiva framträdande sker efter lagar, som äro »oss obekanta, hemlighetsfullare och större än man tror». Hvar tid har för honom sitt värde ej genom sin plats i utvecklingsschemat, utan i sin egen existens, »in ihrem eigenen Selbst».³ På samma sätt ser han i staterna och nationerna individuella väsen, »Guds tankar», hvilkas i rationella formler utsägbara »idéer» eller lifsprinciper endast kunna sökas i deras eget inre och i deras historia, ej i något utom dem.⁴

Den, som framför andra fattat Hegelianismens oförenlighet med historiska skolans åskådning i alla dess konsekvenser, och som gjort till sin uppgift att finna en filosofisk princip, som bättre ägnade sig till grundval för denna, är emellertid STAHL.

Stahls rättsfilosofi kan sålunda betraktas såsom *ett led i striden mellan historiska och Hegelska skolan* och har ur denna synpunkt sin kanske största betydelse.

* * *

¹ HAYM, Hegel und seine Zeit, ss. 258 o. 271.

² a. a. s. 279.

³ Weltgeschichte IX: 2, s. 5 ff.

⁴ Zur Geschichte Deutschlands und Frankreichs s. 246.

Rötterna till Stahls rättsfilosofi torde böra sökas framför allt i konflikten mellan den *Hegelska filosofien*, med hvilken han tidigt kom i beröring, och hans positivt *kristna åskådning*. Genom sin uppskattning af det objektiva har Hegelianismen utan tvifvel gjort ett mäktigt intryck på honom och han har oförbehållsamt erkänt och tillägnat sig vissa resultat af dess rätts- och statslära, framför allt i fråga om uppfattningen af den konstitutionella monarkien.¹ Möjligt är äfven, att, såsom Landsberg² framhållit, Stahls teckning af rättsfilosofiens historia bär spår af Hegels konstruktiva metod; äfven Puchta är ju, trots all polemik mot Hegel, ej fri från påverkan däraf.³ Men samtidigt bortstöttes han kraftigt af den Hegelska filosofiens grundtankar, som syntes honom oförenliga med hans religiösa tro, om han också ej genast lyckades uppdaga »den Sitz des Irrthums».⁴ Så lämnade han misströstande filosofien och ägnade sig under 1820-talet åt positiv rättsvetenskap i *historiska skolans* anda. Behofvet att söka filosofisk orientering för detta forskningsarbete, äfvensom behofvet att vinna klarhet i sin ställning till Hegelianismen drefvo honom emellertid tillbaka till filosofisk spukulation. En eggelse härtill utgjorde utan tvifvel äfven Hegelianernas angrepp mot historiska skolan för dess bristande filosofiska fundamentering, liksom öfverhufvud synpunkterna från striden mellan de båda skolorna ofta återljuda i hans skrifter, vittnande om det lifliga intresse, hvarmed han följt densamma. Nyckeln till en systematisk formulering af sin åskådning fann han i SCHELLINGS nya »positiva» irrationalitetsfilosofi, som inleddes med dennes föreläsningar i München 1827—28. Något mer än själfva de spekulativa grundtankarne, framför allt själfva definitionen af »historisk» åskådning (som tar sikte på tingens empiriska verklighet i motsats mot den rationalistiska, som blott förklarar deras logiska möjlighet) har han dock knappast hämtat från denne.⁵ Fram-

¹ Ph. R. II: 2¹ erkänner han, att Hegel »im Allgemeinen eine richtige Erkenntniss der Verfassungselemente hat, nur dass auch dieses alles an seiner eigentlichen Wahrheit einbüsst durch die in Ganzen verschrobene Denkweise, auf der es ruht». Jfr. II: 2, 334; I, 472.

² S. 372

³ LANDSBERG, s. 444.

⁴ Ph. R. I, s. XIII.

⁵ Ph. R. I, s. XIV ff. häfdar Stahl sin själfständighet i förhållande till Schelling. Å sin sida ville denne ej kännas vid Stahl såsom sin lärjunge och kritiserar skarpt hans ortodoxa åskådning. ZIEGLER, Die geistigen und sozialen Strömungen des XIX. Jahrhunderts, s. 295.

för allt är han fullt själfständig i fråga om principens tillämpning på rätts- och statsläran, som af Schelling aldrig företagits.

Om härmed de viktigaste inflytelserna på Stahls rättsfilosofi äro angifna, så dock långt ifrån alla. I andra hand bör kanske främst nämnas de franska restaurationsteoretikerna, framför allt DE MAISTRE, åt hvilken han ger mycket erkännande, särskildt i första upplagan af sin rättsfilosofi. Impulser från Frankrike satte i hög grad prägel på den sydtyska kulturmiljö, som Stahl såsom bayrare tillhörde. Tanken att grunda det beståendes bindande kraft i läran om historien såsom Guds skaparegärning möter i olika variationer ofta såväl hos den franska som den tyska restaurationens män. Men det vore en otillbörlig förenkling af Stahl-problemet att i Stahls teistiska princip endast se ett lån från dessa, afsedt såsom en bekväm metod att ge vikt åt den politiska konservatismens praktiska sträfvan. Den är tvärtom ett själfständigt grepp på ett af tidens centralaste problem, ett genomfördt försök att ge filosofiskt uttryck åt den historiska rättsåskådningen, sedan romantikens och framför allt Hegels försök härtill förvanskad dennas innersta kärna och fört in rationalistiska tankemoment.

Visserligen syfta titelorden »*nach geschichtlicher Ansicht*»¹ icke närmast på historiska rättsskolan, utan anknyta till Schellings användning af denna term. Men då Stahl i historiska rättsskolan ser den historiska åskådningens uttryck i rättsvetenskapen,² betraktar han sig äfven såsom filosofisk fullföljare af dennes verk, då han föresätter sig uppgiften att upptäcka »det innersta (»kärnan») af den historiska riktningen»³

Denna kärna kan, säger han, omöjligen vara »åsikten om det faktiska, hur rätt uppstår, utan blott om det etiska, hur den bör uppstå, hvilket innehåll den bör erhålla» — »die Ansicht über das Gerechte».⁴ Historiska skolans lära innebär enligt Stahl⁵ ej en full-

¹ I 1:a uppl. I de senare äro de uteslutna, och i stället är andra delen försedd med underrubriken: »Rechts- und Staatslehre auf der Grundlage christlicher Weltanschauung».

² Ph. R. I, 372, 571.

³ Ib. s. XXII.

⁴ Detta uttalande ter sig såsom ett afsteg från historiska skolans lära endast för den, som i denna ser en deterministisk evolutionslära eller en ren fatalism (jfr häremot Hist. Zeitschrift 107, s. 526 ff.) Så finner BERGBOHM, Jurisprudenz und Rechtsphilosophie, I, 267, att härigenom är »die Meinung der Historiker geradezu verfälscht».

⁵ Ph. R. I, 586.

ständig relativism, ett afstående från hvarje absolut etisk måttstock på rätten och från allmänna rättsideal, men den innebär *dels*, att de *allmänna* rättsprinciperna ej kunna deduceras blott ur rationella förnuftsbegrepp, utan måste byggas »auf der vollen menschlichen, Erkenntniss» och i synnerhet härledas äfven ur den historiska utvecklingen, *dels* att vid sidan af de allmänna principerna äfven *relativa, individuella* normer, härledda ur hvarje folks i dess historia uppenbarade individualitet, böra få göra sig gällande. Den innebär, att man i historiens fingervisningar har att söka såväl allmängiltiga principer för allmänmänskliga rättsinstitut, som framför allt normerna för deras speciella utgestaltung hos olika folk. Denna tanke vill Stahl göra till utgångspunkt för sin rättsfilosofi, då han såsom högsta rättsfilosofiska princip uppställer *lifsförhållandenas egen inneboende bestämmelse*.¹ I hvarje lifsförhållande (familj, stat o. d.) innebor en »världsekonomisk» idé såsom dess af Gud gifna bestämmelse, hvilken det är människornas uppgift att utveckla och hvars kraf böra gå före hänsynen till individernas intressen eller frihetsanspråk. Den verkar först såsom regellös naturdrift, men skall upphöjas till karaktären af ett etiskt förhållande och därvid taga rätten i sin tjänst. Ett instituts bestämmelse visar sig i den gestalt, som det antager under historiens lopp och kan alltså »nur durch Beobachtung seiner selbst, — alltså på empirisk-historisk väg — nicht durch Gesetze oder Begriffe ausser und vor ihm (såsom Hegels dialektiska lag) gefunden werden;» den antagna principen är alltså »ein durchaus positives Princip».

En sådan »positiv» princip, som hvilar på den empiriska historiens själfständiga värde, kan endast grundas på uppfattningen af *historien såsom ett fritt skapelseverk af en personlig Gud* — att ådagalägga detta är syftet i Stahls kritiska teckning af rättsfilosofiens historia i Ph. R. I och i hans egna filosofiska utredningar i Ph. R. II: 1. »Die Anerkennung des lebendigen göttlichen Waltens in der Geschichte» är den grundtanke, som utsagd ligger under historiska skolans pietet för historien.²

I skarpaste motsats ställer han den historiska åskådningen till den pragmatiska historieuppfattning, som fanns hos den grekiska filosofiens objektiva idealism och som i individualistisk riktning drefs till sin spets af nyare tidens naturrättsspekulation. Den

¹ ib. II: 1, 204.

² ib. I, 586.

grekiska bildningen blef, säger Stahl,¹ med nödvändighet ohistorisk, då opersonliga makter, de eviga »idéerna» och det blinda ödet ansågos föra spiran öfver gudar och människor, de förra såsom normer för den sedliga världen, det senare länkande den empiriska historiens gång. De sedliga buden bli oföränderliga, »ein Seyendes von Ewigkeit zu Ewigkeit», historien ett meningslöst kretslopp, utan utveckling, utan mål. För statsläran betyder detta, att af en etisk makt är blott föreskrifvet, huru staterna *böra vara* beskaffade, under det att deras verkliga beskaffenhet fattas såsom ett slumpens verk. Häremot ställer han den judisk-kristna uppfattningen af historien såsom ett meningsfullt drama, en ledning mot ett mål, bestämd af Guds fria vilja och försiggående under växelverkan mellan Guds och människornas frihet. »Geschichte ist nur das Werk des Handelnden.» Historia är handling, skeende, en process, hvarigenom nytt skapas, som ej redan förut finnes till såsom innehåll i en apriorisk lag. Först därigenom, att de sedliga buden grundas på Guds fria vilja, blir »ein geschichtliches Ethos», underkastadt historiens växlingar och olika på olika tider, möjligt; det blir möjligt, att de sedliga buden själfva få en historia och uppenbara sig i historiens fingervisningar. »Es gilt kein in sich geschlossenes Ideal als Norm für die mannigfachen Verhältnisse, die sich ausser ihm bilden, sondern Er, der allein Quelle des Ethos ist, erteilt für jede Begebenheit, indem sie sich zuträgt, zugleich das Gesetz, denn es trägt sich keine zu, in der nicht sein Wille gegenwärtig wäre».

Härmed äro äfven grundtankarne angifna för Stahls kritik af naturrättens subjektiva rationalism, för hvilken han helt naturligt har ännu mindre sympatier än för grekernas objektiva. Mindre i ögonen fallande synes hans motsats till den nya spekulativa filosofien (Schelling, Hegel). Så mycket angelägnare är han att ingående klarlägga denna motsats; i striden mellan teism och panteism ser han sin tids kardinalfråga.² Den spekulativa filosofien bröt ned klyftan mellan förnuft och historia, och gaf förnuftig mening och värde åt historien. Men den framställde det absolutas immanens i den empiriska världen i panteistisk form, såsom en *nödvändig* explikation af Guds väsen och egenskaper. Stahl söker³ ingående ådagalägga, att denna princip nödvändigt leder till rationalism, och att en verkligt historisk uppfattning endast är möjlig,

¹ ib. I, 35 ff., 72.

² ib. II: 1^a, s. VII.

³ II: 1, s. 26 ff.

om historien fattas såsom ett verk af Guds skapande frihet, hvilken han definierar såsom »unendlich schöpferische Wahl» en »Kraft unendlicher Individualisirung» en kraft att skapa individualiteter. Till ett sådant antagande drifver framför allt det praktiska behovet »den Werth des Positiven, Konkreten, Individuellen, den Werth der Thatsachen zu retten»;¹ behovet alltså att så konstruera den empiriska historiens samband med det absoluta, att den ej behöver köpa sin andel i det gudomligas värde genom att låta sin verkliga beskaffenhet, sin liffyllda ologiska mångfald stympas i en tvångströja. Enligt den panteistiska teorien, speciellt Hegel, blir det värdefulla i historien blott utvecklingen af de apriori nödvändiga dialektiska kategorierna (»die Kategorie der Besonderung und Vereinzelung»), den empiriska historien blir blott en skugga af denna process, och i det positiva får blott en sida, »die Seite der Allgemeinheit (der »Idee») värde. Hegels etik skulle konsekvent bli rent formell, rationalistisk (endast påbjuda tankelagens realiserande i världen) och vinner innehåll endast genom en »usurpation», bestående däri att han i sina abstrakta moment pressar in den verkliga historien och de i erfarenheten funna konkreta sedliga förhållandena.² Är däremot det positiva ett frihetens verk, »dann ist seine konkrete positive individuelle Bestimmtheit von eben so unendlichem absoluten Werthe als die Seite der Allgemeinheit in ihm.»³

Den panteistiska läran måste, säger Stahl, söka klarlägga Guds väsen och däri söka grunden för hvarje instituts nödvändighet. Den måste sträfvä att i rationella formler, uttömmande och med exakt visshet, beteckna tingens väsen och den historiska processens innebörd. Personlighetsfilosofien åter måste principiellt afvisa uppgiften att bevisa rättsinstituts rationella nödvändighet, enär enligt den det absoluta väsen (»das Wesen Gottes und den Hergang in Gott, als er die Welt schuf») äro undandragna vår kunskap.⁴ Den erkänner visserligen den deduktiva metodens värde i rättsfilosofien, men blott för analysen af den gifna verkligheten, alltså alltid från en induktivt funnen utgångspunkt. Den betraktar instituten såsom Guds fria »världsekonomiska idéer»⁵; om de dessutom äro en re-

¹ ib., II: 1, s. 38.

² S. 89.

³ S. 38.

⁴ S. 38 f., jfr. 31 n. 1, 46 n. 1.

⁵ S. 93. Ur denna uppfattning af sambandet mellan det absoluta och det relativa följer rättens genomgående positivitet, d. v. s. att dess kraft och värde grundas på dess tillblifvelse genom en historisk akt.

produktion af Guds väsen och egenskaper och alltså ha en symbolisk karaktär, är en fråga, som vetenskapen ej kan besvara, och som hänvisas till de religiösa aningarnes område. Man måste tro, att hvarje föremål eller tilldragelse i världen »als ergänzendes Glied in den göttlichen Weltplan eingreift, aber man kann nicht sagen, dass es gerade als dieses aus dem Wesen Gottes oder aus seinem Endzwecke folge».¹ Man måste tro, att världshistorien ledes planmässigt af Guds försyn, men af dess sammanhang kan man, då den är ett frihetens verk, blott aningsvis fatta enstaka strålar.² I programmatisk form vänder Stahl sig mot Hegels och romantikens rationalistiska tendenser i förordet till Ph. R. II: 1² (s. VIII): »Es ist die geistige Krankheit des Zeitalters, sich die Totalität der Dinge in einem geschlossenen Systeme zurecht legen zu wollen, sie äussert sich in zwei Formen, die Einen thun dies nämlich mittelst abstrakter Kategorien und Schema's, die Andern mittelst Analogisirung irgend einer konkreten, wirklichen oder phantasieerzeugten, Anschauung. Dort soll das Universum nichts Anderes seyn als die ewige Wiederkehr der Kategorien des Allgemeinen und Besondern und ihrer Einheit, hier nichts Anderes als die ewige Abspiegelung der Grundverhältnisse des menschlichen Leibes und dergleichen». Hänsyftningen på Hegel i förra, på romantiken i senare fallet är tydlig. Det bör nämligen märkas, att Stahls personlighetsfilosofi lika bestämdt riktar sig mot romantikens mysticism som mot Hegel. Så betonar han redan i första upplagan, att rättsinstituten skola utgestaltas ej efter analogier och symboler (såsom Medeltiden gjorde), utan efter sin verkliga uppgift och det etiska innehåll, som de praktiskt visat sig ha.³

Stahl har klart för sig att idén om Guds skapande frihet såsom alltings ursprung för vetenskapen endast är ett gränsbegrepp, en förklaringshypotes för att motivera principen om det positiva värde såsom sådant och för dess egen skull, och att från denna uteslutas hvarje rationalistiskt moment.⁴ På denna princip, som

¹ s. 33.

² s. 46.

³ II: 1¹, 195. Det oaktadt erkänner han senare, II: 1², s. IX, att han själf i 1:a uppl. skattat åt den gängse analogimetoden. 1:a uppl. har öfverhufvud en afsevärdt mer teologisk karaktär än de senare. — Jfr kritiken af Ad. Müller, I, 400.

⁴ I Stahls fixering af den historiska åskådningen gent emot Hegel ligger äfven en afgränsning gent emot den senare positivismen, som i mycket är en naturalistisk utgrening af Hegelianismen och endast ersätter dennas logiska utvecklingslagar med biologiska.

vi trott oss kunna beteckna såsom historiska skolans grundtes, vill han uppbygga rättsläran såsom en själfständig, från den teistiska filosofien afskild vetenskap.¹ Betecknande är, att äfven Puchta gent emot Hegel söker grundval för den historiska åskådningen i Schellings supranaturalistiska filosofi² och härvid kommer Stahls ganska nära (om ock i viktiga principfrågor väsentliga divergenser finnas). Äfven Ranke slår, såsom vi sett, in på irrationalistiska tankegångar, då han söker frigöra den historiska verkligheten från den Hegelska konstruktionens tvångsgrepp.³

* * *

Klart fattar Stahl motsatsen mellan sin (historiska skolans) och Hegels historiefilosofi äfven i dess *politiska konsekvenser*. Han klandrar⁴ hos Hegel bristen på all »högre sanktion» och på all »historisk princip». Den förra anmärkningen innebär, att Hegels lära leder till, att ej den lagliga öfverheten och den gifna statsordningen, utan blott det opersonliga förnuftet, »idén», erkännes såsom en makt öfver folket. Då nu »idén» såsom sådan ej har någon makt, utan vinner medvetande och viljeförmåga först i individerna, så blir mot Hegels egen afsikt konsekvensen den, som den Hegelska vänstern dragit, att den historiska ordningen underkastas folkviljans herravälde. Stahls utredningar träffa den redan berörda synpunkten: endast om man erkänner att »folksjälén» i institutionerna lefver ett eget lif, som aldrig kan uttömmande förstås, är dessas rättsliga upphöjdhet öfver folkviljan fullt tryggad och är kontinuitetskrafvet fullt motive-rad; så fort däremot den irrationella uppfattningen af utvecklingen

¹ Ph. R. II: 1², s. XI.

² Rättens källa, lär Puchta (Cursus der Institutionen, s. 4 ff.) är ytterst Gud, som frambringar den genom den rättsskapande kraft, som han nedlagt i folkens natur. Dess utveckling sker ej under naturnödvändighetens form, utan är »eine freie That seines (Guds) Geistes». »Gott ist lauterer Geist. Das besagt aber nicht lautere Vernunft. Gott ist vielmehr lautere Freiheit.» Rättsfilosofien bygger han, liksom Stahl, på relationen mellan Guds och människans frihet.

³ Den historiska åskådningens samband med irrationalitetsfilosofien beaktas af E. KAUFMANN, Studien, s. 90, men endast i förbigående, medan enligt min uppfattning häri ligger själfva kärnpunkten i Stahls rättsfilosofi. Den teistiska filosofiens väsentligaste uppgift i Stahls rättslära är enligt min mening att vara grundval för historisk åskådning. Kaufmann ser däri i stället framför allt grundvalen för en patrimonialt monarkisk statsteori, hvarom mera nedan.

⁴ Ph. R. I, 472 ff., jfr II: 2, 6 f.

frångås, uppstår i individernas förnuft en högre instans öfver institutionerna.¹ Vare sig man stannar vid att upphäfva den *politiska* kontinuitetsprincipen genom att frigöra den lagliga statsmakten från hänsynen till häfd och tradition (såsom Hegel själf i sina sympatier för upplyst despotism), eller ställer förnuftet — folkviljan öfver äfven den *rättsliga* kontinuitetsprincipen och sålunda hamnar i folksuveränitetsläran, är i båda fallen motsatsen mot historiska skolans lära lika djup och tydlig.

Den andra anmärkningen riktar sig mot Hegels ringaktning för den positiva rätten och de positiva rättigheterna, hvilken följer däraf, att han blott beaktar det, som frambringas af den logiska begreppsutvecklingen och kan inpressas i det dialektiska schemat. Då nu dessa rättigheter ej framgå ur »logos», utan äro »das Werk der Geschichte, der menschlichen Thaten bis dahin», ha de ingen plats i hans system, ja han har en afgjord motvilja mot dem hvarpå Stahl ser bevis i hans antipati mot den engelska författningen och mot den romerska historien samt i hans partitagande för de tyska suveränerna vid deras åsidosättande af ständernas häfdvunna rättigheter. I historiska skolans höga värdesättning af och pietet för den positiva rätten in i dess minsta detalj ser Stahl däremot utslag af en världsåskådning, enligt hvilken personlighet och frihet äro alltings högsta orsak.² Hegels författningsideal är, säger han, »dass die Regierung gleich von vornherein von Einem Punkt aus mit logisch mechanischer Konsequenz sich vollziehe»; det tål inga själfständiga rättigheter för undersåtar, stånd l. d., som kunna sätta ett verkligt motstånd mot regeringsmakten. Folkrepresentationen blir för Hegel till endast för folkets subjektiva tillägnelse af regeringsverksamheten, hvilken i och för sig lika väl kunde utföras af furste och ämbetsmän ensamma. Någon verklig samverkan mellan olika rättsinnehafvare finner där ingen plats. Därför

¹ Jfr I, 489: »Wenn der Mensch den Weltgeist so völlig begreifen kann, wie Hegel ihn begriffen zu haben anspricht, wenn er ihn so in seine Momente zerlegt und einsieht, wie diese in ihrer Entfaltung die Geschichte gerade so und nicht anders ergeben mussten, wie sollte er nicht auch die Fähigkeit haben, selbst an die Stelle des Weltgeistes zu treten? . . . Wenn es die Denkbestimmungen sind, welche die Welt bilden, sie, die erst im Menschen zu ihrem Bewusstseyn kommen, so ist es das Höhere und darum zuletzt Nothwendige, dass der Mensch die Geschichte hervorbringe; denn der sich begreifende Gott ist nothwendig höher als der seiner noch unbewusst schaffende».

² I, 587.

är Hegel äfven, fortsätter Stahl, en motståndare till den fria, spontana utvecklingen nedifrån, som framgår ur de enskildas eller folkgruppernas fria drift, och som »aus dem Ungeordneten, Unklaren erst zu Ordnung und lichter Gestalt sich herausbildet» — en motståndare till historiska skolans »organiska» utvecklingsideal alltså, till hvilket äfven Stahl, om ock med modifikation, bekänner sig.¹ Allt skall hos Hegel ske genom regeringens planmässiga verksamhet, Hegel står »im Uebermaasse auf Seite der Beherrschung von oben gegenüber der freien Emporbildung von unten und innen». För Hegel uppgår hela det sociala lifvet i staten, resp. statsmakten, enligt Stahl är denna blott dess främjare och ledare med uppgift att ge stadga och varaktigt bestånd åt hvad som genom inre impulser och ur folksjälens dunkla djup nedifrån arbetar sig fram.²

* * *

I polemiken mot Hegel framstår Stahl såsom en representant för historiska skolan och har på ett lyckligt sätt bragt till uttryck, hvad som skilde denna från Hegelianerna. Har han nu äfven i sina positiva satser varit historiska skolans idéer trogen?

Först en allmän anmärkning. Stahls lära om historien såsom en växelverkan mellan Guds och människornas frihet ger uttryck åt historiska skolans tanke, att *kontinuiteten* i utvecklingen är ett på hvarje generation ställt *etiskt kraf, ej en mekanisk eller logisk nödvändighet*. LANDSBERG³ gör gällande att Savignys program innesluter moment af tvenne mot hvarandra stridande åskådningar, nämligen dels isolerade tendenser till en deterministisk evolutions-teori, dels såsom det härskande elementet romantikens idealistiska historieuppfattning. Enligt den förra skulle kontinuiteten bli en oaf-

¹ I Ph. R. II: 1¹, s. 15 fränkänner Stahl sin tid förmåga att förstå historiens fingervisningar och dömer den därför att afhålla sig från handling. Redan i samma uppl. s. 207 samt bestämdare i de senare uppl. (se t. ex. II: 1, 243, 259) erkänner han emellertid, att den planmässiga reflexionen i nutidens utveckling måste ha ett vidsträcktare spelrum än i medeltidens, som var »unbewusstes Wachsthum», framdrifven af tillfälliga behof, och att sedvanerätten måste såsom utvecklingsfaktor träda tillbaka för lagstiftningen. Han kräfver blott, att den senare aldrig skall söka helt nyskapa rättstillståndet; detta har endast sedvanerätten ursprungligen kunnat göra. Han är liksom historiska skolan motståndare till kodifikation, men ej till lagstiftning öfver hufvud. Jfr I, 588.

² Ph. R. II: 2, 151 ff.

³ s. 208 ff.

vändbar nödvändighet, enligt den senare en önskvärd möjlighet. Den förra skulle väl framlysa i Savignys inledningsartikel i 1:sta årgången af »Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft», där han (s. 4) säger, att det historiskt gifna behärskar hvarje tid oundvikligt; det finns alltså intet val mellan att antaga och förkasta det, ej ens såsom ett val mellan godt och ondt; man kan bedraga sig själf ifråga om detta förhållande, men aldrig ändra det. Utvecklingen skulle sålunda gå sin lagbundna gång, oberoende af vårt handlingssätt; äfven en med aldrig så ohistoriskt sinne verkställd kodifikation skulle ej störa kontinuiteten i utvecklingen, utan tvärtom själf vara en »organisk» länk i densamma. En dylik fatalism har emellertid aldrig varit i Savignys tankar. Utan hans verkliga mening med de ifrågavarande satserna framgår otvetydigt genom jämförelse med andra ställen.¹ Han har velat säga, att en ohistorisk kodifikation ej förmår hindra, att traditionen — de nedärfda rättsbegreppen — fortfarande förblir den verkliga rättskällan; boken skall sålunda blott skenbart behärska rättskipningen. Men detta falska sken vore högst fördärfligt, ty det droge uppmärksamheten från den verkliga rättskällan, som för sin utarbetning och sofring behöfde betjänas af folkets andliga krafter, och samlade den kring en chimär samt hindrade därigenom utvecklingen af det verkliga lifsdugliga. Dessa tankar återge historiska skolans allmänna ställning till förhållandet mellan frihet och nödvändighet i utvecklingen. Människorna kunna visserligen ej frigöra sig från historien, men de kunna undandra den sin tjänst, de kunna kasta in hinderande och störande element i utvecklingen.² Fullt i historiska skolans anda är därför Stahls uttalande,³ att människan visserligen har oinskränkt makt att förstöra efter fri reflexion, men blott inom en trång sfer kan positivt skapa efter fri reflexion. — Samma problem har en annan sida. Om den mänskliga friheten tillerkännes ett visst inflytande på utvecklingen, om alltså möjligheten måste medgifvas, att den förflutna historien innesluter en mängd ohistoriska, revolutionära handlingar, huru är det då möjligt att häfda dennas enhet och sammanhang såsom alltigenom ett nödvändigt utflöde af folksjälens lif? Äfven härpå har Stahl ett svar, om ock framställt mera såsom trossats än filosofiskt motiveradt. För Gud

¹ Särsk. Vom Beruf s. 22 f.

² Jfr citatet ur EICHORN, Hist. Zeitschr. 107, s. 528 n. 1.

³ II: 1, 244 n. 1.

är allt evolution, säger han,¹ äfven det, som för människor är revolution. Guds världsplan tjänas äfven af sådana handlingar, som för de däri delaktiga människorna äro synder. Detta förklarar, att han kan erkänna och fasthålla resultaten af sådana tilldragelser som franska revolutionen.

Såsom ett centralt moment i sin rättslära upptar Stahl *historiska skolans folkbegrepp*, då han lär att nationerna äro de enheter, genom hvilkas »Gemeinbewusstsein» rättens innehåll alstras. Till genomarbetningen af detta begrepp har han gifvit viktiga bidrag och lyckligt formulerat satser, som förut endast framträdtt såsom mindre klart fattade tendenser. Hans framställning af detta ämne, liksom af rättsfilosofiens historia i allmänhet, innesluter en mängd synpunkter af bestående värde och är därför ännu i dag högst läsvärd. Särskildt må framhållas hans fastslående af olikheten mellan historiska skolans och 1700-talets uppfattning af rättens samband med nationalkaraktären, i hvilken senare 1700-talet endast såg det stoff, efter hvars egenskaper den »upplyste» lagstiftaren af pedagogiska skäl måste anpassa sin verksamhet.² I den af historiska skolan något sväfvande besvarade frågan, om nationalmedvetandet bör uppfattas blott såsom en öfverensstämmelse i individernas sjäslif eller såsom en verklig öfverindividuell enhet,³ uttalar han sig under sannolikt inflytande från Puchta energiskt för den senare teorien. Blott denna kan såsom moment i nationalkaraktären medtaga sådana tendenser, som blott nationen såsom helhet och ingen individ såsom sådan kan fullfölja, »z. B. das Streben nach Schönheit und Ebenmaass des Staates, nach Weltherrschaft, nach Gliederung und Abstufung der Stände.»⁴ Härmed sammanhänger, att hufvudkällan för kännedomen om nationalkaraktären för Stahl (liksom för historiska skolan) blir nationens historia, ej såsom för Montesquieu psykologiska och geografiska iakttagelser. I nationens gärning i historien framträder Guds afsikt med densamma, och nationalkaraktären är just denna en nations af Gud i dess historia anvisade uppgift.⁵

¹ II: 1^a, 208.

² I, 467.

³ Se härom BRIE i Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie, II (1908-9), s. 200 f.

⁴ I, 369 f., II: 1, 78 f., 234.

⁵ Sålunda hör t. ex. monarkisk statsform till den franska nationalkaraktären (II: 1, 262), decentralisation till den tyska (Die deutsche Reichsverfassung, s. 10) o. s. v.

Men Stahl finner i historiska skolans lära ingen tillräcklig borgen för rättens upphöjdhet öfver folkviljan. Och särskildt anser han det angeläget att förtydliga den så, att man förebyggde det i förväxling af begreppen folköfvertygelse och folkvilja grundade missförståndet, att teorien förlägger rättens giltighetsgrund i folkviljan och sålunda har en demokratisk tendens.¹ Mot dylika missförstånd kan full garanti vinnas, endast om rätten härledes ytterst från Gud. Men — kunna vi sammanfatta Stahls tankar — denna sats har betydelse endast för den djupare filosofiska spekulationen; för den omedelbara betraktelsen och för rättsvetenskapen är det nog att säga, att rätten har sin bindande kraft i sin egen existens och sitt innehåll ur det nationella medvetandet.²

I hvad mån blir nu historiska skolans lära förvanskad eller förändrad genom denna teologiska underbyggnad?

Historiska skolans lära mynnar ut i tvenne praktiska postulat. Det ena är af juridisk natur och innehåller, att endast den positiva rätten, men också all sådan, är juridiskt bindande, och att denna har sin rättsgrund i sin egen existens. Den andra, ojämförligt viktigare principen, skolans egentliga karaktäristikum, är den etisk-politiska kontinuitetsprincipen, sådan den mångfaldigt varierad framgår ur läran om »folksjälens». Sin rot har den i den ändrade värdesättning af det positiva, hvarigenom klyftan mellan »das Recht» och »das Gerechte» öfverbygges, i det att man ser den förnuftiga rätten just i den positiva, sådan den i successiv utveckling framträder i historien. Förnuftig är den rätt, som kan betraktas som uttryck för folkets rättsmedvetande; då detta yttrar sig framför allt i den nationella traditionen och institutionerna, blir den politik förnuftig, som pietetsfullt bevarar hvarje lifsdugligt element af den nedärfda ordningen och vid behof af reformer bygger vidare på den i den riktning, institutionernas egen natur och kraf anvisa.

Stahl har nu till en början endast gifvit religiös sanktion åt dessa tvenne principer, åt hvilka han (särskildt vid deras användning inom statsrätten) ger benämningarna »legitimitetsprincipen» och »konservatismens princip».³ Någon klyfta af väsentligare art synes ej härigenom statueras mellan honom och skolan. Kontinui-

¹ En sådan tolkning gjordes redan 1815 af GÖNNER och gendrefs omedelbart af SAVIGNY i *Zeitschrift f. geschichtl. Rechtswiss.* I, 383 ff.

² Ph. R. I, 588; II: 1, 239 ff.

³ II: 2, 536 f.

tetskrafvet är för denna lika etiskt bindande som för Stahl, och har lika mycket sin grund i en världsåskådning, ej blott i praktiska lämplighetsberäkningar. Redan hos Puchta kläder sig denna världsåskådning i religiösa uttryckssätt. Hos Stahl får den endast konkretare teistisk karaktär och föres oförtäckt in i den politiska argumenteringen. Ohistorisk åskådning blir synd, affall från Gud. I den praktiska politiken har detta förvisso haft sin stora betydelse; det har, liksom alltid införandet af religiösa argument i partistrider om rent världsliga frågor, bidragit att skärpa partimotsatserna, och det har väsentligt ökat den bitterhet, som från politiska motståndare samlades kring Stahls namn.

Stahls religiösa rättsdoktrin har emellertid äfven en annan betydelse. Den afser att förhindra den genomgående relativism, som han inser kan blifva resultatet af historiska skolans lära, och att häfda tillvaron af vissa oföränderliga absoluta rättsprinciper. »Löst man das Recht von Gott, - - - wird man auch den ewigen göttlichen Gehalt des Rechts für wandelbar nach Volk, Zeit und Umständen und für menschlich verfügbar betrachten».¹ Stahl är medveten om, att han härigenom går utöfver historiska skolan, men är angelägen att häfda², att det nya, han tillagt, ej strider mot, utan blott kompletterar denna. Historiska skolan har, säger han, i sin lära om rättens uppkomstsätt och om de relativa normernas värde gifvit en ny och djup princip, som hvarje rättsfilosofi måste upptaga såsom ett element. Men för en fullständig rättsfilosofi är den otillräcklig och måste fullständigas med en ur andra källor hämtad lära om rättens innehåll och om de absoluta sedliga normerna härför, en lära, som historiska skolan ej gifvit, men ej heller afsett att utesluta.

Man torde få gifva Stahl rätt i, att historiska skolan aldrig afsett att helt utesluta absoluta normer för lagstiftningen och öfverhistoriska rättsideal.³ Men då den hade att bekämpa en naturrättslig doktrinarism, som såsom förnufts nödvändiga utbjöd in i detalj fullfärdiga rättssystem, har den företrädesvis satt sin uppgift i att betona de dittills försummade relativa normernas värde. Eichhorn⁴ talar om lagstiftningens uppgift, »was vorhanden ist nach den ewigen Regeln der Gerechtigkeit zu ordnen». I hvilken ut-

¹ Ph. R. II: 1, 242.

² I, 586 f.

³ Blott de icke fattas såsom juridiskt rättsgiltiga, såsom naturrätten understundom gjorde.

⁴ Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte IV, 707.

sträckning dylika absoluta rättsideal äro förenliga med historisk åskådning, därför kan ingen bestämd gräns dragas.

För Stahl äro de eviga rättsreglerna nedlagda i kristendomens bud. Dessas oföränderliga giltighet söker han förena med historisk åskådning genom en historiekonstruktion. Hvar tids uppgift, säger han¹, skall ses ej blott i samband med den närmast föregående tiden, utan med hela historien och det stora motiv, som bestämmer den, återlösningen och förberedelsen för Guds rike. Detta är den kristna historiebetraktelsen. Stahls religion är nämligen ej en obestämd teism, som endast gifver mening åt historien öfverhufvud och i dess fingervisningar låter skönja gudomliga viljeyttringar. Utan hans Gud är kristendomens Gud, som i eminent grad koncentrerat sin uppenbarelse i *vissa* historiska tilldragelser och därigenom gifvit åt dessa ett öfverhistoriskt värde.

Stahl framhåller emellertid, att dessa absoluta gudomliga bud i sig icke äro juridisk rätt — liksom öfverhufvud inga s. k. rättsidéer —, liksom ock att den positiva rätten och den författningsenliga statsmaktens föreskrifter äro juridiskt bindande, oberoende af sin öfverensstämmelse med den moraliska rätten². Och han är angelägen att gent emot misstolkningar betona, att hans härledning af rätt och stat från Gud i juridiskt afseende endast har betydelsen att ge djupare sedlig motivering åt och i allmänna medvetandet inskräpa den — lika väl ur historiska skolans eller ur Hegels system härledbara — tesen om statens och dess lagliga ordnings själfständiga rättsgrund och upphöjdhet öfver folkviljan. Fasthålles blott denna sats, kan rättsvetenskapen och politiken helt lämna åsido spörsmålet om den filosofiska motiveringen däraf.³ Emellertid är hans ståndpunkt ej klar, ty på andra ställen⁴ häfdar han, att de gudomliga buden ha karaktär af rätt, och att staten alltså, om den förgriper sig på dem, ej blott kränker sin sedliga plikt utan gör sig skyldig till verklig rättskränkning. Endast saknas en högre instans öfver staten att i detta fall utkräfva rätten. Han förklarar dylika statsakter icke bindande för den enskilde och förordar här passivt motstånd.

Däremot spela de religiösa normerna en stor roll såsom riktlinjer för lagstiftningen och såsom värdemätare af bestående rättsbildningar. Särskildt göra de sig gällande i Stahls behandling af

¹ II: 1¹, 209. Stället är uteslutet i de senare uppl.

² II: 1, 218 ff.

³ II: 2, 183.

⁴ II: 2, 156 f., jfr 548.

privaträtten — framför allt äktenskapsrätten — samt straffrätten, där han ofta söker rättsinstitutens väsen och principer mindre enligt historiska skolans program i den historia, som gifvit dem deras nuvarande gestalt, d. v. s. i regeln den nationella historien, utan i kristendomens normer, och så till vida ger fog åt beskyllningarna att ha uppställt en kristen naturrätt. Härvid bör dock kanske framhållas, att en dylik fara för naturrättslig rationalisering lurar vid hvarje dogmatisk rättsfilosofi, liksom ock Puchta, trots allt bemödande att bygga på historisk grund och, såsom en recensent om honom säger, fatta rättsinstitutens anda genom en »levande framställning af det positiva i dess innersta tanke», i själfva verket röjer en stark benägenhet att upphöja den romerska rätten till en slags *ratio scripta*.¹

I statsläran framträder det religiösa momentet starkt i kapitlet om statens uppgift.² Statens främsta uppgift förlägges nämligen i upprätthållandet i samfundslifvet af Guds (kristendomens) världsordning, i att vara »Erhalter und Rächer der zehn Gebote». Såsom sådan skall staten sålunda, så långt med yttre rättsliga medel är möjligt, upprätthålla kyrkans anseende, söndagens helgd, familjelivets renhet o. d. Vid sidan häraf förglömmer Stahl emellertid ej statens partikulära bestämmelse att främja utvecklingen af de kulturvärden, som nationens individuella karaktär frambringar i det enskilda och offentliga livets institutioner och därigenom verka för fyllandet af nationens speciella lifsuppgift i historien.

Härmed sammanhänger, att Stahl bestämmer de fall, då den formellt allsmäktiga staten missbrukar sin makt, och alltså konflikt uppstår mellan juridisk och moralisk rätt, något annorlunda än en rent historisk åskådning skulle göra. För historiska skolan inträder en sådan konflikt, då öfverhetens påbud strida mot folkets rättsmedvetande, och enär detta i allmänhet är knutet till de nedärfda institutionerna, öfverhufvud genom en revolutionär politik (sådan som t. ex. Josef II:s), som ej behandlar folket såsom en levande organism, utan såsom ett dödt stoff.³ Stahl däremot betonar därjämte och framför allt det fall, då staten förgriper sig på den sedliga eller gudomliga ordningen.

* * *

¹ LANDSBERG, s. 453 f.

² II: 2, 144 ff.

³ Jfr SAVIGNY i Zeitschrift f. geschichtl. Rechtswissenschaft, I, 386.

Det religiösa och det historiska inslaget framträda vid hvar-
andras sida äfven i hans utveckling af *frihetsbegreppets* innebörd.
Stahls och historiska skolans frihetslära förstås bäst, om de fattas
såsom led i en spekulation, som utgår från Rousseau. Denne hade
i statslärans centrum ställt problemet att »trouver une forme d'as-
sociation - - -, par laquelle chacun s'unissant à tous, n'obeisse pour-
tant qu'à lui même, et reste aussi libre qu'auparavant». Själf an-
såg han dess lösning endast möjlig genom en demokratiskt repu-
blikansk statsform. Redan Kant förvandlar emellertid satsen från
att vara en norm för statsmaktens bildande till en regulativ prin-
cip för dess handhafvande, af innebörd att öfverheten rättsenligt
endast kan stifta sådana lagar, som kunde tänkas utgå från folket
själft och vinna alla individers bifall, det vill i enlighet med hans
atomistiska folkbegrepp säga lagar, som ej strida mot samhälls-
fördragets princip, jämlikhetslagen. Historiska skolans frihetslära
skiljer sig från Kants endast genom det atomistiska folkbegreppets
ersättande med det historisk-organiska. Med Kant lär den, att
frihet finnes, där öfverheten blott stiftar sådana lagar, som kunde
tänkas utgå från folkets eget rättsmedvetande. Men då folket ej
är blott en summa individer, är dess rättsmedvetande ej bestämdt
af den abstrakta jämlikhetslagen, utan har ett helt konkret inne-
håll, uppbyggdt af arfvet från folkets hela historia och knutet till
den nedärfda ordningen. Den historiska ordningen blir därigenom
ett postulat af folkets eget rättsmedvetande, och dess högsta fri-
het ligger i att sambandet med det förflutna ej afbrytes. Så upp-
repar Burke ofta, att friheten ej bäst tillgodoses genom matema-
tiskt lika utportionerade rättigheter, utan därigenom, att folket får
lefva i de nedärfda förhållanden, hvori det af vana eller fördom
finner sin tillfredsställelse. Och han häfdar¹, att inskränkningarna
i dess frihet, d. v. s. den häfdvunna statsordningen lika mycket
hörde till dess rättigheter som det, man vanligen kallade dess fri-
heter. Savigny² betonar, att den obegränsade friheten är en fan-
tom; verklig frihet vinnes endast genom att frivilligt ställa sig i den
nationella traditionens tjänst, hvilken man därigenom får rätt att
betrakta såsom sin egendom, sitt eget fritt frambragta verk.

Stahl utvecklar systematiskt dessa tankar³. Den rätta lösnin-
gen af Rousseaus i sig riktigt ställda problem ligger, säger han,

¹ *Reflections*, s. 89.

² *Zeitschrift f. gesch. Rechtswiss.* I, s. 3 f. och flerstädes.

³ *Ph. R.* II: 1, 321 ff., *Die gegenw. Parteien* s. 5 ff.

däri, att lagarne och statsmakten blott påbjuda det, som till sitt innehåll fordras af »mein eignes sittliches Wesen und mein eigner verständiger Lebenszweck». Friheten kräver visserligen äfven, att individens personlighet ej förkväfves af samhället, samt att lagarne äro offentligt tillgängliga (ej ett stånds hemlighet och fordrande blind lydnad), men den ligger framför allt i bundenheten af en ordning, som motsvarar »unsrem wahren innersten Selbst», och som därför förhjälper oss att fylla vår egen sedliga bestämmelse. Såsom sedligt väsen tillhör människan till sitt »innersta jag» en sedlig ordning. Denna är nedlagd dels i religionens för alla tider giltiga bud, dels i de samhällsinrättningar, som genom historien blifvit nationens egendom och äro uttryck för dess individualitet. Upprätthållandet af dessa band är äfven ur frihetens synpunkt viktigare än den formella friheten (jfr ofvan Burke!). Den senares gräns är ej »ordningen» i betydelse af naturrättens abstrakta koexistensmaxim, utan »det offentliga lifvets sedliga innehåll». Upprätthållandet af religion och sedlighet, alla klassers välstånd, af statens auktoritet m. m. är viktigare än religionsfrihet, näringsfrihet o. d. Söndagsstillhetsbudets upphäfvande i Skottland skulle öka den formella friheten, men minska den reella, enär den kränkte en ordning, som tillfredsställde folkets sedliga medvetande. Upphävandet af öfverhuset i England vore en åtgärd af liknande verkan.

Detta frihetsbegrepp vill Stahl grunda på reformationens principer. Denna bestod nämligen, betonar han, icke — såsom från liberalt och från katolskt håll gjorts gällande — i människornas lösgörande från en högre ordning, utan (tillämpad på statslifvet) i läran, att den historiska statsordningen ej bör härska öfver nationen såsom något utifrån påtvingadt, utan bör fritt tillägnas af denna såsom dess egendom, och uppbäras, skyddas och enligt sina egna principer utvecklas genom nationens egen fria gärning.¹ — Stahls frihetslära är byggd på samma tanke som Savignys. Den momentana folkviljans suveräna härskareställning öfver rätten förbytes i den anspråkslösare uppgiften att tillägna sig den nedärfda ordningen och gifva sin tjänst vid dess utveckling. Skillnaden är endast, att Stahl utvidgar sin frihetslära till en förklaring af generationernas bundenhet ej blott af den historiska traditionen, utan äfven af de religiösa buden, en uppgift, som låg utom det speciella syfte, som Savigny hade att fullfölja.

* *

¹ Ph. R. II: 2², s. XIV.

Om vi alltså i de senast behandlade sidorna af Stahls rättslära vid sidan af historiska skolans idéer funnit tankegångar af annat ursprung, så är det emellertid framför allt viktigt att framhålla, att i hans *lära om författningsformerna det religiösa momentet träder fullständigt tillbaka för det historiska*. Då han nämligen konsekvent fasthåller, att ingen viss författningsform är af Gud anbefalld eller förbjuden¹, så får den religiösa utgångspunkten här sin hufvudsakliga betydelse i att ge sanktion åt kontinuitetstanken. Visserligen talar han om såväl »absoluta kraf» på författningen som »absoluta företräden» hos densamma, båda härledda ur ett bestämdt statsbegrepp. De absoluta krafven äro: effektiv statsmakt, laglig ordning och borgerlig frihet; företrädena äro ändamålsenlighet, »plastisk fulländning» och politisk frihet.² Och han visar särskildt i statslärans 1:a upplaga stark tendens att som en slags mönsterförfattning framställa den konstitutionella monarkien, som förenar dessa egenskaper. Men dessa kraf och företräden äro sådana, som följa redan ur rättsstatens begrepp och speciellt ur historiska skolans organiska statsteori. Man märker här vikten af att med Stahl fasthålla, att historiska skolan ej lär en relativism, som utesluter alla absoluta ideal och som såsom *enda* handlingsprincip erkänner kontinuitetslagen. Historiska skolan har tvärtom i sin organismidé en princip, som visserligen genom sitt betonande af den individuella sidan hos hvarje samhällelig bildning ligger till grund för relativismen och kontinuitetstanken, men som *därjämte* innesluter ett allmänt begrepp om statens väsen och vissa därur följande allmängiltiga önskemål rörande författningsformen. Den uppställer visserligen ingen för hvarje tid och folk användbar idealförfattning, men den kan framställa vissa författningsinrättningar såsom allmänt eftersträfvansvärda, där de historiska förhållandena möjliggöra dem, den kan framställa en författningsform såsom en högre typ än en annan o. s. v.³ Vid fastställandet af Stahls förhållande till historiska skolan måste alltså *dels* undersökas, om han ger tillbörligt

¹ Ph. R. II: 2, 301 f., 462 f. och flerstädes. Efter 1848 drefs på reaktionärt håll i Preussen den läran, att den nya författningen vore stridande mot Guds bud, och att konungen alltså ej vore bunden af sin ed på densamma. Denna sats utdömes skarpt af Stahl.

² ib. II: 2, 229 ff.

³ SAVIGNY säger t. ex. (Zeitschrift f. geschichtl. Rechtswissenschaft I, 387), att *despotism och frihet kunna finnas vid de mest olika författningar, obgleich freylich auch manche Formen den einen oder den andern dieser Zustände mehr begünstigen*.

utrymme åt skolans relativa princip, kontinuitetsidén, *dels* om hans allmänna statsbegrepp och absoluta författningsideal stå i öfverensstämmelse med dess organiska doktrin.

Vi ha sålunda först att fästa oss vid Stahls utveckling af *kontinuitetsidén*, d. v. s. läran om historiens riktningsgivande betydelse för hvarje tids politiska arbete.

Denna »historiska princip», som redan framträdt i judendomens tro på »den lefvande Guden», finner Stahl systematiskt genomförd först i den katolska medeltiden.¹ Reformationen drefs af sin skarpa motsatsställning mot denna att undanskjuta äfven detta berättigade moment däri. Redan Luther och i ännu högre grad Calvin tillägga etiskt värde blott åt de allmänna tidlösa reglerna och sakna sinne för världshistoriens etiska betydelse såsom verk och yttring af världsmakten. Den nyväckta historiska åskådningen under 1800-talet, sådan Stahl fattade den, ville ur den katolska medeltiden återupptaga dess pietet för traditionen och ville sålunda sammansmälta katolsk och protestantisk princip. Från medeltidens och från den återupplifvade medeltida åskådningen hos vissa reaktionära riktningar, framför allt de Maistre, skiljer den sig principiellt genom sin *icke-teokratiska* karaktär. Detta innebär, att den endast tillerkänner den historiska traditionen sekundärt normerande kraft och vid konflikt ger vitsord åt de öfverhistoriska reglerna, sådana de föreligga i Guds ord och de sedliga buden. Det innebär vidare och framför allt, att den ser Guds verk i historien ej i ett omedelbart ingripande i händelseförloppet genom vissa konkreta (»die Natur durchbrechende») handlingar, hvarigenom han ger en speciell och oföränderlig sanktion åt vissa öfverhetspersoner eller åt en viss bestämd författning eller social ordning² — så ledde Gud endast judafolkets öden — utan såsom en »Fügung oder Zulassung», en osynlig makt, som ligger bakom allt, hvad

¹ Ph. R. I, 72 ff.

² D. v. s. enligt katolsk uppfattning har Kristus genom yttre synlig gärning tillsatt den förste påfven, hvars fullmakt i obruten succesion öfvergår till hans efterträdare, och påfvarne ha sedan insatt den världsiga öfverheten; rättsgrunden för hvarje furstes makt ligger sålunda däri, att han kan påvisa, att hans fullmakt genom en obruten kedja af rättsinnehafvare leder sitt ursprung till Kristus själf, (Ph. R. I, 82). Hos de Maistre finner Stahl denna åskådning drifven till sin spets, i det att ej blott påfves och furstars, utan äfven adelns rätt härledes från synlig gudomlig fullmakt, hvarigenom sålunda ståndsfördelningen och hela den sociala ordningen fastslås såsom en orubblig gudomlig inrättning (ib. I, 551 f.). Jfr II: 2, 177 f.

som sker i historien och länkar skenbart isolerade mänskliga handlingar efter sina afsikter. Icke en speciell gudomlig förordning ligger sålunda till grund för den pietet, en dynasti eller författning kan kräfvä, utan i dess häfd, dess långvariga bestånd ligger dess gudomliga sanktion.¹ Härur följa de viktigaste konsekvenser. Under det att den teokratiska doktrinen ser Guds ledning af historien blott i insättning af de yttre auktoriteterna och sedan i dessas handlingar såsom Guds representanter och sålunda låter historien skapas ej genom inre utveckling utan genom ledning utifrån,² så lär Stahl med historiska skolan, att Gud leder historien företrädesvis genom »die innere Umwandlung des nationalen Bewusstseyns und die allmälige unbeabsichtigte Umwandlung der Zustände». Den afgörande betydelsen af denna tanke för Stahls statsbegrepp skall i annat sammanhang beröras; här må endast betonas dess af Stahl klart fattade betydelse för utvecklingsidéns fasthållande. Däri ser Stahl den främsta motsatsen mellan de kontrarevolutionära skriftställarne och historiska skolan att den senare ej fastlåser utvecklingen vid vissa bestämda institut i det förflutna och ej betraktar en viss statsform såsom oföränderligt föreskrifven af Gud, utan med konservativ grundton förenar »Liebe für jede keimende neue Entwicklung».³

Stahls historiska princip innesluter följande grundtankar. Den ger en *speciell helgd*, en slags *förstärkt legitimitet åt den häfd-runna ordningen* (såväl en dynasti som en författning) framför den

¹ Äfven en dynasti med illegitimt ursprung blir sålunda legitim efter en viss, ej bestämbar tids förlopp; II, 2, 254.

² Så uppbygger de Maistre en hierarki med trenne grader (påfve, furstar och adel), som regerar i Guds namn och af de öfriga ha att kräfvä passiv lydnad. Ph. R. I, 551.

³ »Das kann nicht genug hervorgehoben werden: es ist wahrhaft geschichtlich, dass die Geschichte nicht auf die Vergangenheit zurückgewiesen, sondern das unausgesetzte Werden in ihr erkannt werde, und es ist wahrhaft religiös, dass der göttlichen Führung nicht eigenmächtig an den frühern Bildungen, gleichsam an ihrem unübertreffbaren Werke eine Schranke gesetzt, sondern die neue künftige Gestaltung in unterordnender Hingebung von ihr angenommen werde». Ph. R. I, 589 f., 555. För åsidosättande af utvecklingstanken och för öfverdrifven konservatism förebrår Stahl ej blott de Maistre och Haller, utan äfven Burke, ib. s. 556. Såsom deras gemensamma fel betraktar Stahl, att de ej erkänna något sant moment i revolutionen, utan vilja helt gå tillbaka till l'ancien régime. — Möjligheten att förena historisk bundenhet med utvecklingstanken ligger i principen, att häfd i sig har en rättsbildande kraft, som kan annullera det ursprungliga rättstillståndet. Jfr Hist. Zeitschrift 107, s. 517.

blott faktiska. Den innebär, att man ej skall, såsom reformationen, stanna vid den allmänna satsen, att den öfverhet, som är, är af Gud, d. v. s. juridiskt uttryckt, att hvarje bestående statsordning redan genom sin faktiska existens är juridiskt bindande, utan man skall ägna en särskild pietet åt »der in der Geschichte wurzelnden Dynastie... als von Gott gefügt» och åt den nedärfda, historiska författningen.¹ Denna förstärkta legitimitet är emellertid, såsom otvetydigt framhålles, uteslutande af etisk-politisk natur. Den innebär, att den historiska författningen, ehuru juridiskt likställd med den blott faktiska, har ett anspråk på att endast blifva ändrad i enlighet med sina egna principer och blifva bevarad till sin grundstomme, medan det däremot är en etisk plikt att så snart som möjligt på laglig väg afskaffa revolutionära nyskapelser.²

Stahl lär, häri systematiskt utvecklande en tendens hos historiska skolan, att *staten* och dess ordning *till sitt väsen är en och densamma under hela sin tillvaro*.³ Detta utesluter icke utveckling, ty dels kunna ur statsbegreppet vissa allmängiltiga företräden hos en författning härledas, som böra eftersträfvast, dels bör författningen i sig upptaga de nya idéer, som det nationella rättsmedvetandets ständigt fortgående omvandling alstrar. Men härunder har dock författningen såsom sin bestående grundstomme en individuell sida, framgången ur nationens innersta karaktär och historia, hvilken är det stoff, i hvilken de nya principerna böra realiseras.⁴ Liksom människan, som omvänder sig — så åskådliggör Stahl saken — ej skall uppge sin individualitet, utan endast i denna upptaga en ny livsprincip, så bör alltid den nedärfda författningen vara det subjekt, som utbildas. Den bör utbildas ur sina gifna element och blott i de delar, »wo durch Vorgänge oder umgewandelte Würdigung ein Bedürfniss der Aenderung sich deutlich einstellt».⁵

¹ Ph. R. I, 81. Jfr II: 2, 177: »Die göttliche Institution des Staates bedeutet nicht *bloss*, dass der *Staat überhaupt* Gottes Gebot ist, sondern auch, dass überall die *bestimmte* Verfassung und die *bestimmten* Personen der Obrigkeit Gottes Sanktion haben».

² II: 2, 288, 303.

³ II: 2, s. 8, 229, 538 m. fl. st. Jfr Hist. Zeitschrift 107, s. 530 f.

⁴ II: 2, 226 f.

⁵ II: 2, 275. — Att idealet för Stahl är den rent nationella författningsutvecklingen (om Savignys oklarhet på denna punkt jfr Hist. Zeitschrift 107, s. 530), framgår af II: 1, 265, där han beklagar, att genom receptionen af den romerska rätten »die Rechtserzeugung aus dem eigenthümlichen Geiste deutscher Nation unterdrückt wurde», och framhåller Englands företräde, »wo zwar der Einfluss des gebildeten römischen Rechts auch nicht

Mönstret för en sådan författningsutveckling ser Stahl, såsom historiska skolan öfverhufvud, i England. För Tyskland vill Stahl tillämpa kontinuitetstanken genom att i den nya konstitutionella ordningen så mycket som möjligt bevara den patrimoniala tidens institutioner, såsom konungadöme, godsägaradelns politiska befogenheter o. d., men gifva dem en ny innebörd efter den moderna statsidéns kraf. Ett äfven för historiska skolan i allmänhet karaktäristiskt exempel på användningen af satsen om historien såsom »immanente Ursache der Gegenwart» lämnar Stahls teckning af det tyska konungadömet natur. Dess utveckling har försiggått ur tre rötter eller i trenne stadier: såsom patriarkalisk familjemakt, sedan såsom den feodale länsherrens makt öfver sitt följe, slutligen såsom patrimonial, på jordbesittning grundad makt. Det moderna konungadömet bör i sig upptaga dessa historiskt viktiga faktorer: det bör utöfvas på ett faderligt sätt och besvaras af personlig trohet af undersåtarne; det bör ha sitt naturliga underlag däri, att konungen är högste krigsherre och har stor jordegendom. »So werden bei der monarchischen Verfassung, dem Bildungsgesetze der Natur entsprechend, die früheren Stufen der Staatsherrschaft in der höheren, der eigentlichen Staatsgewalt bewahrt». ¹

Kontinuiteten i författningslivet bör ta sig uttryck i författningens *form*. Denna bör vara sådan, att statsordningen äfven till sin yttre gestalt framstår såsom ett verk af »göttliche Fügung», d. v. s. af historien, till ursprung och rättskraft höjdt öfver den tillfälliga folkviljan. Ur denna synpunkt ger Stahl företräde åt arfkonungadömet framför andra statsformer, liksom ock åt den »eskrifna», i specialakter från olika tider nedlagda författningen framför den kodifierade. ² För det fall, att genomgripande materiella omdaningar i författningen äro nödvändiga och formell kodifikation i en urkund därför visar sig behöflig³, uppställer Stahl så-

fehlte, aber doch, da es nie förmlich zur Geltung kam, die Rechtsbildung im Ganzen vom eigenthümlichen nationalen Sinne gewirkt wurde». Sedan framhålles visserligen, att man äfven i receptionen har att se en »höhere Fügung», och att romarfolket på rättsbildningens område hade en gudomlig mission, men endast såsom omständigheter, ägnade att »die Klage über das Eindringen römischen Rechts bedeutend ermässigen».

¹ Ph. R. II: 2, 250. Jfr Dahlmanns tanke »das Nacheinander der Geschichte zu einem Nebeneinander zu gestalten», Hist. Zeitschrift 107, ss. 536 o. 539.

² Ph. R. II: 2, 275 ff.

³ Helst ser han emellertid, att författningen äfven i dylika fall gifves i en rad af specialakter.

som en mellantyp mellan de revolutionärt konstituerande och de historiska författningarna de s. k. reflekterade författningarna, och anvisar för dessa en del medel att trots kodifikationsformen bevara historisk karaktär. De skola först och främst utgå från den lagliga statsmakten, alltså vara oktrojerade eller pakterade. De skola låta det bestående rättstillståndet gälla i alla delar, där de ej uttryckligen ändra det. De skola därför ej ha formen af uttömmande redaktion af hela statsrätten, utan blott komplettera eller bekräfta den bestående. Ej heller få de göra anspråk på att vara källa för all rätt och grund för dess anseende. Detta är i stället själfva de rättsliga och sedliga band, som äro dess innehåll. Dessa, såsom konungadöme och andra rättigheter, ha sin helgd i sig själfva och konstitueras ej först genom författningsurkunden. Konstitutionen skall ej anses som statslivets centrum. De rättssatser, den innehåller, skola genom upprepad utöfning få fästa sig i rättsmedvetandet, att de framstå såsom förhållandenas inre nödvändiga regel, och att ingen vidare tänker på deras ursprung i vissa författningsparagrafer och därmed frestas att betrakta dem såsom något godtyckligt, som lätt kunde ändras. — Dessa principer syfta alla åt samma mål, nämligen att i själfva verket trycka ned konstitutionsurkunden till karaktären af en specialakt inom författningen (såsom ett vidsträcktare och omfångsrikare begrepp) och att sålunda trots kodifikationsformen bevara författningens historiska karakter samt undvika äfven skenet af att staten genom författningen nykonstitueras.

I anslutning härtill häfdar Stahl, att konungens och undersåtarnes ed på författningen ej blott gäller konstitutionen, utan hela den historiska ordningen.¹ Och i enlighet med samma grundsats erkänner han principen om försvårande former för grundlagsändring endast under den förutsättning, att grundlagsbegreppet tolkas rent materiellt, såsom innefattande lagar om vissa bestämda viktiga institutioner såsom kronans, kamrarnas, kyrkans rättigheter o. s. v.²

Det är öfverflödigt att framhäfva dessa tankegångars intima samhörighet med historiska skolans. I det tidigare 1800-talets författningsdiskussioner ha här berörda frågor spelat en viktig roll. Olikheten mellan en »revolutionär» och en »reflekterad» författning kan åskådliggöras genom en jämförelse mellan Belgiens och Preussens författningar. Den förra har en genomgående abstrakt karakter, den utgår från maktdelningsschemats abstrakta »pouvoirs» för att sedan

¹ Ph. R. II: 2. 297.

² ib. s. 289.

³ Art. 25—30.

i dess roller inpassa de konkreta statsorganen, medan Preussens åter utgår från de senare såsom historiskt gifna rättsinnehafvare, hvilkas befogenheter genom författningen endast på ett kompletterande sätt närmare bestämmas och begränsas. Sin praktiska betydelse har motsatsen däri, att ett på folksuveränitetens grundval nykonstitueradt konungadöme svårligen kan bli en politisk maktfaktor af samma art som ett historiskt, äfven om kompetenssferen i båda fallen rättsligt är densamma. Den obrutna rättskontinuiteten mellan det patrimoniala och det konstitutionella konungadömet är utan tvifvel en af de viktigaste förutsättningarne för den politiska struktur, som det moderna Tyskland fått.

Förutsättningen för Stahls (och historiska skolans) kontinuitetslära är, att staten betraktas som en konkret öfverindividuell lifsenhet. Denna tanke vill Stahl uttrycka, då han betecknar staten såsom ett »*sedligt rike*», en »*personlighet*». Härmed vill han dels mot Kant och Fichte göra gällande, att staten till sitt väsen ej blott är en abstrakt etisk plikt, ställd på individerna, att öfverhufvud upprätthålla en rättsordning, utan själf en individuellt bestämd realitet, som kräfver dem till organ för sin lifsprocess. Detta är innebörden för statsläran af Stahls kritik af Kants och Fichtes etiska grundbegrepp. De söka, säger Stahl, enheten i universum liksom i staten, däri att isolerade individer följa en opersonlig sedelag eller regel, och låta en real makt (Gud eller öfverheten) på sin höjd komma till utifrån för att med makt trygga dennas efterlevnad; Stahl söker den däri, att individerna enas genom att uppgå i en högre personlighet.¹ Lika afgjordt vill han härmed skilja sig från Hegel, som låter individerna uppgå i en opersonlig, omedveten substans, d. v. s. som ser det genom generationerna bestående och för individerna förpliktande ej i de historiska statspersonligheterna, utan i det abstrakta förnuftet, och därigenom undandrager kontinuitetstanken dess grundval. — Är nu staten en »personlighet» i denna mening, så följer däraf, att dess organ äro delar af dess individualitet, skapade af och ha fått hvar sin egna uppgift af samma historia, som skapat staten själf, och alltså ej äro godtyckligt insatta kuggar i en mekanism eller led i ett balanssystem. Den elementäraste tillämpningen af denna sats är, att den konstitutionella

¹ *Ph. R. II:2, s. 5.* Jfr s. 2: »Die Sitte besteht nirgend blos als Gesetz und erfüllender Einzelner, sie besteht überall als bewusste gemeinsame Aufforderung und Fügung nach einem gemeinsamen Ziel, sie besteht überall als Reich».

monarkien skall uppbyggas af den monarkiska statens båda historiska grundelement, konung och folk. En »mekanisk» åskådning finner Stahl ej blott hos maktdelningsläran,¹ sådan 1700-talet och liberalismen fattade den, utan äfven hos Hegel, som konstruerar konstitutionalismen efter momenten i den dialektiska tankeprocessen.² Den afväg i riktning mot en obefogad konservatism, hvar till den »historiska» metoden kan leda, är att man tillmäter de häfdvunna statsorganen ett slags romantiskt-estetiskt skönhetsvärde såsom själfändamål, oberoende af deras duglighet för statsuppgiftens fyllande. Denna afväg ligger ej fjärran från Stahl, som ofta betonar statens uppgift att eftersträfvä »eine Herrlichkeit in seinen eignen Einrichtungen» och som mäter författningars värde efter deras »plastiska fulländning», deras rikedom på olikartade element, en fulländning, som har sitt värde i sig själf »in der Entfaltung diese Elemente an sich, nicht in einem Erfolge ausser ihnen».³ Om han också beundrar en dylik författning ej »blott» för dess arkitektoniska skönhet, utan lika mycket för dess betydelse för statslivets riktande med uppbyggande sedliga krafter, och därigenom vinner en något mindre romantisk och mera praktisk måttstock för bedömandet, så har denna tankegång dock helt visst bidragit till den extremt konservativa ståndpunkt, han särskildt i sociala frågor intagit.

¹ Ph. R. I, 339, 363.

² ib. II: 2, 334.

³ ib. I, 338; II: 2, 145, 230.

II.

Den konstitutionella monarkiens rättsliga grund- karaktär. »Furstesuveränitet» och »statlig princip».

Statsidéns utveckling i den tyska vetenskapen under 1800-talet är väsentligen betingad af uppgiften att i juridiska begrepp konstruera den nya realitet, som framträdte med den konstitutionella monarkien. Så är också Stahls statsbegrepp företrädesvis nedlagdt i teckningen af denna statsform, i hvilken han finner det fullkomligast realiseradt.

För att något antyda arten af de problem, som framställa sig för bedömandet af Stahls statslära, måste vi i korthet skissera den tankehistoria, i hvilken den ingår såsom en länk.

I det tidigare 1800-talets tyska statsvetenskap löpa tvänne motsatta strömmar vid hvarandras sida. Då denna tids vetenskap är öfvervägande bestämd af politiska, historiska eller filosofiska synpunkter, kommer den ej till vetskap om dessas juridiska oförenlighet och skjuter undan uppgiften att finna en juridisk uppgörelse dem emellan. Dess statsbegrepp är en eklektisk kompromissprodukt, hvars båda element äro den häfdvunna *patrimoniala suveränitetens* samt det »organiska» statsbegrepp, som låg in nuce i den nya filosofiens tro på öfverindividuella enheters själfständiga realitet, framför allt sådan den tog gestalt i historiska skolans doktrin. Grundmotsatsen ligger i det olika sätt, hvarpå statens enhet konstrueras. Enligt den förra är staten till sitt väsen en utifrån kommande makt, folket en summa atomer, som vinner enhet först genom sin relation till denna makt, alltså genom en yttre mekanisk process. Den senare åter gör staten till mångfaldens immanenta enhet skapad af en inre lifsprincip, som är aktivt verksam så väl i delarne som i det hela; staten blir blott det yttre uttrycket för folkets redan förefintliga lifsenhet, »die leibliche Gestalt der gei-

stigen Volksgemeinschaft».¹ Här af följer dels en olika uppfattning af förhållandet mellan *stat och rätt*. Den förra låter antingen staten genom sitt maktspråk skapa rätten, eller låter, såsom vissa strömningar inom naturrätten, staten, själf stående utom rätten, vara den yttre säkerhetsinrättning, som med tvångsmakt tryggar den »naturliga» rättens efterlevnad. Är staten åter den organiserade folkenheten, står den i olösligt samband med »folksjälens» öfriga lifsyttningar, framförallt rätten. Såsom skapad af folkets rättsmedvetande, är den själf en rättsordning och bunden af rätten. Och rätten skapas ej af statsmakten, utan af folkets rättsmedvetande; därför erkännes sedvanerätten såsom rättskälla jämbördig med lagstiftningen. Om likväl en betydande del af rätten utgår från statsmakten genom lagstiftning, så är det därför, att staten är (eller bör vara) främsta organ för folkets rättsmedvetande; lagstiftningen är sålunda ej en godtycklig viljas befallning, att något *skall vara* rätt, utan en utsago om att något enligt rättsmedvetandet *är* rätt.

Härmed sammanhänger en motsats i uppfattningen af förhållandet mellan *staten och dess organ*. Den organiska teorien, konsekvent uttänkt, leder till principen, att endast staten själf såsom enhet erkännes såsom suverän, att hvarje offentlig myndighet inom den måste uppfattas såsom ett organskap för staten, och att tillvaron af flera organ vid hvarandras sida blir principiellt möjlig. Om staten åter fattas uteslutande i sin egenskap af befallande makt, ligger det nära till hands att identifiera staten med den myndighet inom den, som har befogenhet att utöfva dess befallningsrätt, vare sig denna är det suveräna folket i revolutionsfilosofiens anda eller Wienerlutaktens all statsmakt koncentrerande monark. Och om än Grotius' idé om ett »subjectum commune» och ett subjectum proprium» för statsmakten stundom bryter den extremt privaträttsliga formuleringen af teorien, så göres dock ej allvar af den tendens, som ligger i hans karaktäristik af förhållandet mellan de båda subjekten under bilden af förhållandet mellan kroppen och ögat, d. v. s. såsom ett organskap; utan förhållandet blir ett representantskap för ett abstrakt väsen, som vinner realitet, vilje- och handlingsförmåga först genom att anknytas till en konkret bärare och därmed helt uppgår i denne — en doktrin, som sammanhänger med den romanistiska läran, att korporationerna blott äro fingerade enheter, och som därför själf understundom fått

¹ SAVIGNY, System des römischen Rechts I, 22; samma sida betecknas staten sasom »die organische Erscheinung des Volks».

benämningen »fiktions-teorien». Staten själf är blott ett tillstånd, en etisk uppgift, som kan vara källa för rättigheter, men ej själf subjekt för dem.¹ Sammansmält med den gamla teorien om suveränitetens odelbarhet, harmonierar denna lära väl med den formel, som i Wiener Slutaktens »monarkiska princip» proklamerats såsom officiell utgångspunkt för den tyska statsrätten. Denna princip har närmast det negativa syftet att förhindra folksuveränitetens härledning af konungamakten ur folkets fullmakt och maktdelningslärans utsöndring af statsfunktioner åt olika innehafvare att utöfvas af dem fullt själfständigt utan samband med det centrala statsorganet. I dessa afseenden innehöll den tankar, som blifvit allmänt erkända inom den monarkiska statsrätten. Men tillsatt med patrimoniala föreställningar, som sammanhänge med dess ursprung från den franska legitimistiska restaurationens statsrätt, leder doktrinen till, att man gör konungamakten till en egen rätt utom och öfver staten, som ej är härledd ur statsordningen och som först på den frivilliga själfbegränsningens väg genom en författningsoktroj kan underkasta sig rättens skrankor. Den leder vidare till, att man måste statuera en principiell skillnad mellan konungen och öfriga statsorgan. Sålunda låter man de senare blott deltaga i statsmaktens utöfning, medan konungen odelad besitter dess substans; eller man gifver äfven statsmaktens utöfning åt konungen ensam, men tilldelar de öfriga statsorganen en negativ, förhindrande befogenhet därvid; eller man gör dem till konungens organ med af honom delegerad makt o. s. v. i en mångfald variationer, som ännu i dag öfversvämma den tyska litteraturen.²

De författare, som utgöra hufvudfåran inom den tyska statsvetenskapen före Gerber (MOHL, SCHMITTHENNER, ZÖPFL, H. A. ZACHARIÄ m. fl.), beteckna i allmänhet en kompromiss mellan den patrimoniala monarksuveräniteten och den statssuveränitetens lära. Hvertill historiska skolan inneslöt om ock outvecklade tendenser. Vid sidan af denna härskande strömning står dels den Hallerska statsläran, som konsekvent afvisar hvarje inflytelse från det nya

¹ Så t. ex. SCHMITTHENNER, Zwölf Bücher vom Staate, III, 261. Närmare om denna teori och dess samband med den romersk-rättsliga korporationsprincipen hos E. KAUFMANN, Über den Begriff des Organismus etc. Termen »fiktions-teori» användes egentligen om denna korporationsdoktrin i allmänhet, men förekommer i den statsrättsliga litteraturen äfven såsom speciell beteckning för dennas tillämpning på staten.

² En profkarta på de olika teorierna härom gifver J. LUKAS, Die rechtliche Stellung des Parlamentes.

statsbegreppet, dels folksuveränitetsläran, sådan den fortlefver i liberalismen. Det är af intresse att se, hur äfven den senare i likhet med furstesuveränitetsläran kompromissar med det historiska statsbegreppet, och hur den härvid kommer till formler, som in i detalj påminna om denna.¹

Några prof härpå må anföras ur den liberale württembergske politikern P. A. PFIZERS skrifter. Ur rent individualistiska premisser härleder han folkets, d. v. s. majoritetens oåterkalleliga och oförtytterliga suveränitet. Men, tillfogar han,² denna dess makt är ej alltigenom dess egen, utan delvis något anförtrodt, i det den utöfvar den äfven såsom representant för minoriteten och för de efterkommande. Den tillfälliga folkviljan är sålunda organ för ett högre subjekt, för staten, om ock »nothwendig höchstes und unabänderlich endgültiges (also souveränes) Organ». Dess makt är därför begränsad; särskildt har den ej rätt att oåterkalleligen öfverlåta statsmakten åt ett annat subjekt; en sådan öfverlåtelse skulle ej ha rättskraft.³ Rättsgiltigt kan den afhända sig statsmakten endast på begränsad tid, t. ex. en konungs eller en generations lifstid, och till begränsadt omfång, d. v. s. så att dess egen vilja aldrig upphör att i stort sedt vara den afgörande faktorn i statslifvet. I mera genomarbetad form uppträder samma sammansmältningsteori hos den nutida franske statsrättsläraren ESMEIN. Såsom modern författare uppställer Esmein⁴ såsom sin utgångspunkt satsen, att staten är (den fortbestående) nationens juridiska personifikation och såsom sådan subjekt för suveräniteten. Eftersom staten emellertid blott är en »moralisk personlighet», en juridisk fiktion,⁵ måste den utöfva sin makt genom fysiska personer, som vilja och handla i dess namn. Suveräniteten måste därför vid sidan af sin »titulaire perpétuel et fictif» ha en annan »titulaire actuel et agissant». Och på ett annat ställe⁶ säger samme förf.: »la souveraineté

¹ Öfverhufvud är det instruktivt att iakttaga likheterna mellan furste- och folksuveränitetsdoktrinen. Ofta äro de i grunden utflöden af samma statsbegrepp, som öfverlefver de mest genomgripande yttre omhvälfningar och visar sig kunna tjäna helt olika makthafvares intressen. Hvad är Rousseaus statslära i hufvudsak annat än en invertering af Hobbes'? Franska revolutionen öfvertog den absoluta monarkiens suveränitetsbegrepp för att sedan lämna det i arf åt den monarkiska principens uttolkare.

² Gedanken über Recht, Staat und Kirche I (1842), s. 227 ff.

³ ib. s. 244 ff.

⁴ Eléments de droit constitutionnel (5:e uppl.), s. 1.

⁵ ib. s. 4.

⁶ s. 244 f.

nationale n'appartient pas en propriété à la génération présente qui nécessairement et légitimement en a le libre exercice, mais simplement l'exercice: elle appartient à la nation incarnée dans l'État, c'est à dire à la série des générations successives; elle appartient aux hommes de demain comme aux hommes d'aujourd'hui. C'est un dépôt sacré que les générations se transmettent l'une à l'autre.» Om man emellertid härur sluter, att förf. härmed förvandlar folksuveräniteten till ett organskap för staten, gör man en förhastad slutsats. Esmein vill genom sist anförda sats endast med samma argument som Pfizer bevisa, att ingen generation kan afyttra suveräniteten till en monarkisk eller aristokratisk myndighet och därmed frånhända kommande generationer deras rättmätiga arf.¹ Detta bevisar bäst, att folksuveränitetsbegreppet hos båda har kvar sin häfdvunna betydelse. Hvarje folkgeneration säges visserligen vara blott utöfvare af suveräniteten, men till denna ställning har den oafhändig rättighet. Men ett statsorgan, som till sin organställning har en rättighet, som ej ens staten själf genom sina lagliga organ kan beröfva det, är mer än ett organ. Och en stat, som ej kan skapa nya och andra organ för sin vilja och som ej har möjlighet att med bindande kraft förordna om sin framtid, saknar kontinuitet i sitt lif och är ej suverän. Suveräniteten ligger ej hos staten såsom enhet, utan hos folkgenerationerna, fattade såsom en serie hvarandra aflösande olika rättssubjekt.² Statsuverä-

¹ Jfr a. a. s. 289, 300.

² På de individualistiska grundvalarne för Esmeins folksuveränitetslära behöfva vi här ej ingå. Jfr kritiken däraf hos S. J. BOETHIUS, Röststrättsproblemet s. 11 ff. Esmein opponerar särskildt (a. a. s. 288 f.) mot de teorier som förlägga institutionernas rättsgrund ej i den numeriskt bestämbara nationalviljan, utan i den nationella instinkten, sådan den tar sig uttryck i historiens skapelser, och hvilka sålunda såsom legitima betraktar de institutioner, som vunnit häfd och därigenom framstå såsom naturliga produkter af nationens lif. Mot denna teori, som är historiska skolans »Volksgeist»-doktrin och den säkraste basen för statssuveränitetsläran, riktar han den hufvudanmärkningen, att den är »la négation des droits individuels, la volonté certaine des individus vivants étant sacrifiée à l'instinct national, obscur et encore incertain.» Liksom den äldre tyska liberalismen (Welcker, Pfizer m. fl.) erkänner han det organiska folkbegreppets (och den härur härflytande kontinuitetsprincipens betydelse för politiken, samtidigt med att han underkänner det såsom grundval för rätten. »Le droit est le fils de la liberté, non de la fatalité». Jfr s. 480: »la source de tout droit est dans l'individu, parce que lui seul est un être réel, libre et responsable. Sans doute les sociétés humaines et politiques sont des formations naturelles et des organismes nécessaires, qui évoluent en vertu de lois partiellement

nitetsbegreppet är såväl hos Esmein som hos Pfizer infördt blott såsom argument för en sats, som står i rak strid mot detsamma, nämligen läran om folkets oförytterliga rätt att utöfva suveräniteten.

Doktrinen är i mycket en motsvarighet till den nyssnämnda fiktionsteorien. Den gör försök till en statssuveränitetslära, men lyckas ej gifva tillräckligt lif och realitet åt statsbegreppet, och drifves därför att utrusta *ett* organ med sådana egenskaper, att det och icke staten, i själfva verket blir suverän. Dock kommer fiktionsteorien i regeln statssuveräniteten betydligt närmare än den Esmeinska folksuveränitetsläran gör. Ur vissa synpunkter kan den senare kanske snarare jämföras med den rent partrimoniala furstesuveränitetsläran i Tyskland. Det är sålunda en fullständig pendant till Esmeins tankegång, då en författare i Berliner politisches Wochenblatt¹ gör gällande, att ägare af suveräniteten är dynastien, under det att den tillfällige konungen såsom individ endast utöfvar och förvaltar den såsom dynastiens representant, och därur härleder ett förbud för konungen att till nackdel för sina efterträdare afyttra något af regeringsmaktens substans — det sistnämnda en teori, som f. ö. ej är begränsad till den Hallerska riktningen, utan återfinnes hos hela den monarkiska statsrätten under 1800-talets förra hälft i satsen, att tronföljden ej kan ändras utan agnaternas samtycke.

Anledningen till att den härskande kompromissteorien kom att uppdelas sig i flera linier med skarpare fixerade skiljemärken, var GERBERS uppträdande. Gerbers betydelse såsom epok i den nyare tyska statsrättsvetenskapen ligger däri, att han konsekvent söker frigöra densamma från alla politiska ingredienser och omvandla den till en rent juridisk vetenskap.

Nu var emellertid i den tidigare statsläran den organiska statstanken nedlagd hufvudsakligen i filosofiska eller historisk-politiska resonnemang om statens väsen, under det den juridiska konstruk-

fatales». I den mån den mänskliga intelligensen kan finna lagarne för denna process, bör hon anpassa sina handlingar därefter. Men detta gör ej samhällena till reala väsen, som ha egna rättigheter. Samhället fungerar endast i individernas intresse o. s. v. — Efter allt detta måste man fråga sig hvad förf:s bekännelse till statssuveränitetsläran i inledningen skall betyda; den framstår såsom en löst tillsatt appendix, som ej har det ringaste att göra med den följande framställningen i arbetet.

Härmed har jag velat något utföra den parallell mellan Esmeins och den tyska liberalismens statslära, som jag antydte i Hist. Zeitschrift 107, s. 503, n. 2.

¹ I artikeln »In wie weit ist der König von Hannover durch die Regierungshandlungen seines Vorgängers gebunden», årg. 1837, s. 232 ff.

tionen merendels arbetade med det gamla patrimoniala suveränitetsbegreppet. Då nu de förra strökos såsom juridiskt irrelevanta, så framträdde det senare i betydande grad tillspetsadt. Så kunna enligt Gerber (*Über öffentliche Rechte*, 1852) alla statsrättsliga förhållande juridiskt fattas endast genom att konstrueras såsom från konungen utgående befallningsakter; konungamakten åter behandlas såsom en faktisk makt, endast utifrån begränsad af rätten. Be-teckningen af staten som organism afvisas såsom juridiskt värdelös.¹

De absolutistiska ansatserna i denna skrift fullföljdes ej af Gerber själf, som tvärtom senare (*Grundzüge eines Systems des deutschen Staatsrechts*, 1865) trädde det organiska statsbegreppet be-betydligt närmare, men de upptogos och utvecklades i sina yttersta konsekvenser af SEYDEL och hans skola, som resolut förnekar statens personlighet och gör staten antingen till blott objekt för härskarens makt (Seydel) eller till ett med denne fullständigt iden-tiskt subjekt för den offentliga makten (BORNHAK).² Vida mera

¹ KAUFMANN, *Über den Begriff des Organismus*, s. 22 ff.

² Ett vanligt argument mot statens själfständiga personlighet är in-vändningen: hvarifrån skulle staten ha fått sin juridiska personlighets-karaktär? Andra korporationer få den genom en akt af staten, men hvem skulle ha gifvit den åt staten själf? Så BORNHAK, *Preussisches Staatsrecht*, I. s. 66; liknande tankar hos O. MAYER, *Die juristische Person und ihre Verwertbarkeit im öffentl. Recht* (*Staatsrechtl. Abhandlungen*, Festgabe für Laband, I). Mot detta i den romerska fiktionsteorien grundade argu-ment skulle från Gierkes och öfverhufvud den germanska rättstankens stånd-punkt invändas, att korporationernas juridiska personlighet ej skapas af rätten, utan liksom de naturliga individernas endast erkännas af rätten så-som förefintliga realiteter. Så snart en stat finnes med enhetlig vilja, är den sålunda genom sin blotta existens en juridisk personlighet. Med denna åskådning bortfalla äfven de invändningar, som DUGUIT, *L'Etat II*, s. 51 f. riktar mot organläran. Denna leder, säger han, in i en cirkel: de direkta stats-organen skola vara skapade af konstitutionen, denna åter af staten själf, d. v. s. af statsorgan, dessa åter af andra o. s. v. i oändlighet; någon ut-gångspunkt för denna kedja skulle man endast kunna finna genom att anta en ursprunglig utomstatlig och staten konstituerande makt (monark eller folk) såsom urinnehafvare af suveräniteten; men därmed faller man åter tillbaka på den franska mandatteorien och har lämnat organläran. Denna kritik af organläran har felet att utgå från en helt annan principiell rätts-uppfattning än denna. Organläran hvilar nämligen på en åskådning, enligt hvilken historisk existens och häfd i sig själfva ha förmåga att skapa rätt. I och med statens egen existens äro äfven dess organ och dess författ-ning gifna såsom rättsgiltiga; någon härledning af makten till en urinne-hafvare af suveräniteten (en tanke, som följer med hvarje ohistorisk åskåd-ning) blir därmed alldeles onödig.

betydande än denna till ett ringa fåtal förfäktare begränsade riktning är den utgrening af den Gerberska skolan, som framför allt genom LABAND blifvit härskande i modern tysk statsrättsvetenskap. Den ställer sig på »fiktionssteoriens» ståndpunkt: den erkänner statens juridiska personlighet, men blott såsom en fiktion eller en abstraktion, som vinner realitet och handlingsförmåga först i en konkret bärare och därför i praktiken blir identisk med denne. Den bekänner sig därför till »monarkiska principen» och söker genom konstruktiva teorier häfda dess giltighet äfven inom områden för statlig verksamhet, där andra organ än konungen ha själfständiga befogenheter. Så lär Labands sanktionssteori, att den egentliga lagstiftningsakten (eller statsakten vid lagstiftningen) ligger i konungens genom sanktionen utfärdade lagbefallning, under det att parlamentets medverkan endast gäller den förberedande akten, fastställandet af laginnehållet. Likaså är enligt Laband vid rättskipningen den specifikt statliga funktionen ej utfinnandet af den materiella rätten (hvarför detta kan uppdragas åt nämnder l. d. myndigheter, som ej direkt äro öfverhetens organ) utan det maktbud, hvarigenom staten ger kraft åt den sålunda funna rätten (»der Vollstreckungsbefehl»)

I opposition mot dessa riktningar framträdde åter den organiska statsläran med ny kraft och i renad gestalt med GIERKE och den skola, som i honom ser sin mästare (PREUSS m. fl.)¹ Gierke ser²

¹ Denna riktnings program är nedlagdt i GIERKES båda recensioner af Seydel och Laband: *Die Grundbegriffe des Staatsrechts und die neuesten Staatsrechtstheorien* (Zeitschrift für die ges. Staatswissenschaft 1874) samt Labands *Staatsrecht und die deutsche Rechtswissenschaft* (Schmollers Jahrbuch f. Gesetzgebung etc., N. F. VII, 1883), samt utfördt i en mängd skrifter af samme förf., framför allt *Das deutsche Genossenschaftsrecht I—III* (1868—81). Af hans främste lärjunge PREUSS' arbeten må nämnas: *Gemeinde, Staat, Reich als Gebietskörperschaften* (1889), samt *Selbstverwaltung, Gemeinde, Staat, Souveränität* (i *Staatsrechtl. Abhandlungen, Festgabe für Laband* 1908). — En mellanställning mellan Gierke och den härskande riktningen intar JELLINEK, som tillägnat sig och utarbetat Gierkes organlära, men i frågan om förhållandet mellan stat och rätt står den härskande doktrinen närmare samt opponerar mot Gierkes organism- och Genossenschaftsteorier.

En god kortfattad orientering i de nyare tyska strömningarne gifver R. SCHMIDT, *Allg. Staatslehre I* (särsk. s. 217 ff.). Instruktiva, om ock ej utan enstaka missuppfattningar äro äfven de kritiska öfversikterna hos DUGUIT, *L'État I—II*.

² Se särsk. kritiken af Laband i Schmollers Jahrbuch VII (1883) s. 1121 ff.

kardinalfelet i den tyska statsrättsläran däri, att den bygger den offentliga rätten på det romerskt-rättsliga korporationsbegreppet, som utbildats i privaträtten och därför var oförmöget att ge uttryck åt statsrättens helt annorlunda gestaltade förhållanden. Enligt detta bestod en korporations juridiska personlighet däri, att den genom en fiktion tänktes såsom individ och utrustades med de privaträttsliga, speciellt förmögenhetsrättsliga egenskaper, som tillkommo den naturliga individen. I förmögenhetsrättsligt afseende, såsom *fiscus*, fingerades öfver staten såsom personlighet, medan den i sin egentliga politiska verksamhet såsom en blott makt, ett blott ordningsförhållande, stod utom rätten, endast begränsad af privaträtten. Någon offentlig rätt fanns icke; all rätt rörde förhållandet mellan isolerade (fingerade eller naturliga) individer. Detta personlighetsbegrepp finner Gierke hos de tyska statsrättslärarne, särskildt Laband, lagdt till grund för statsrätten, endast med den ändring, att staten i stället för förmögenhetsrättigheter erhöi »Herrschafts»-rättigheter. Konsekvensen blir, att staten ställes såsom en sluten individualvilja gent emot sina delar; statspersonligheten sväfvade såsom en tänkt punktuell enhet öfver och utom folket, detta åter fattas blott såsom den växlande mångfalden af individer utan immanent enhet, ett med territoriet jämställt passivt objekt för statsmakten. Härigenom vinnes en tankeform för staten såsom »Herrschaft», för de statsrättsliga förhållanden, som passa in i formeln »Befehlen und Gehorchen», Herrschaft und Unterwerfung», öfver- och underordning. Att staten därjämte har karaktären af »Genossenschaft», ett förhållande af social samordning har, menar Gierke, denna doktrin inga medel att uttrycka. Rättsförhållandet mellan stat och folk uttömmes i statens maktbefogenheter gent emot passiva undersåtar. Staten blir en blott yttre tvångsapparat; statsbegreppet absorberas af öfverhetsbegreppet.

Gent emot detta förkrympta statsbegrepp — som framträdte i all sin nakenhet hos Seydel — vill Gierke ställa ett rikare, uppbyggt på det germanska personlighetsbegreppet och fullföljande de utförda uppslagen hos Savigny. Det offentligrättsliga personlighetsbegreppet måste, häfdar han, skarpt skiljas från det privaträttsliga. Under det privaträtten blott har att reglera de yttre förhållandena mellan isolerade individuella viljor, hvilkas inre lif undandrager sig dess ingripande, så har den offentliga rätten att göra med kollektivpersoner (»Gesammpersönlichkeiten»), att reglera dessas »innere Daseinsordnung» och uppställa normer för förhållandet mellan det

hela och dess delar. Dessa kollektivpersoner äro lika verkliga som de naturliga individerna. För att iklädas rättssubjektivitet behöfva de sålunda ej alls fingeras såsom individer; en sådan fiktion misskänner deras verkliga natur och leder till de konsekvenser, som ofvan antydts. Denna väsensskilnad mellan de privaträttsliga och de offentligrättsliga juridiska personligheterna vill Gierke uttrycka genom att för de senare använda benämningen »organismer».¹

För de båda olika typer af korporationer, som uppstå, allt eftersom den evande kraften förlägges i en yttre vilja, (mekanisk enhet, privaträttsligt, individualistiskt konstruerad) eller i en inre lifskraft (organisk enhet), har Gierke präglat termerna »Herrschaft» och »Genossenschaft», eller de ungefär motsvariga »Anstalt» (stiftelse) och »Körperschaft».

Den Gierkeska skolan gör gällande, att endast dess Genossenschaftsteori kan gifva den offentliga rätten verklig rättskaraktär och göra allvar af det rättsliga ömsesidighetsförhållandet mellan staten

¹ Att organismbegreppet för statsläran endast är en teknisk hjälpterm för att uttrycka ett bestämdt statsrättsligt tankeinnehåll och ej en metafysisk eller naturvetenskaplig hypotes, betonar Gierke med skärpa (Zeitschrift f. ges. Staatswiss. 1874, s. 284 och passim). JELLINEKS kritik, Allg. Staatslehre, 2:e Aufl., s. 144 ff., synes mig därför ej fullt träffa sitt mål, då den alltför mycket går ut på en pröfning af den naturvetenskapliga analogiens värde. Att ingå på den nyare diskussionen i frågan, är för vårt syfte onödigt, liksom ock att undersöka, huruvida de politiska och juridiska tankar, som Gierke inlägger i sin organismteori, lika väl kunna uttryckas genom Jellineks beteckning af staten såsom »Verbandseinheit» l. d. De flesta af problemen i denna nyare diskussion voro på Stahls tid ej ställda. Här har det sålunda endast gällt att i deras allmännaste drag skissera de båda hufvudströmningar, som klarast betecknas af namnen Haller — Seydel — Bornhak resp. Savigny — Gierke.

Hos historiska skolan innebär organismtanken tvenne saker. *Dels* att staten (= folket såsom organiserad enhet) är en öfverindividuell enhet, stadd i en utveckling, i hvilken dess egen lifskraft (sådan den framträder i sedvanerätten eller i de uppstående praktiska reformbehofven — jfr Hist. Zeitschrift 107. s. 528 —) är den positivt skapande faktorn, och hvars väsen af individerna aldrig kan fullständigt förstås. Gör man anspråk på en rationell kännedom om dess inre lif och sålunda ur organismidén (vare sig fattad metafysiskt eller naturvetenskapligt) på analogiens väg härleder vissa institutioner såsom nödvändiga, kommer man till romantikens användning därpå (jfr ofvan s. 8) eller till Bluntschlis fantastiska system. (Jfr häremot STAHL, Ph. R. II: 2, s. 10). *För det andra* innebär tanken, att den organiserande kraften finns i statens inre och lever aktivt i mångfalden; de härur flytande tendenserna i riktning mot statssuveränitet m. m. ha ofvan berörts.

och dess delar, så t. ex. kan förstå statsborgarskapet såsom ett komplex af verkliga rättigheter gent emot staten.¹ Och den häfdar såsom ett politiskt postulat, att äfven den offentliga rätten bör skyddas af domstolar. — Den framhåller vidare, att det primära i ett samhälle är mångfaldens enande såsom Genossenschaft; dess makt (Herrschaft) öfver sina medlemmar är något ur kausal synpunkt sekundärt, som följer såsom ett utflöde af, en lifsyttning hos den redan förefintliga enheten. Då dylik makt är ett epitet hos *hvarje* kollektivenhet, så är staten till sin natur ej skild från öfriga korporationer² (kommuner o. d.). Härmed sammanhänger skolans angelägenhet att noggrant bestämma organbegreppet, framför allt genom dess skarpa särskiljande från det privaträttsliga ställföreträdarebegreppet, som hörde samman med fiktionsteorien. Den förkastar den monarkiska principen, som identifierar staten såsom aktivt rättssubjekt med regeringen och betraktar folkrepresentationen blott såsom »ein von aussen herangezogener Ausschuss der Staatsinteressenten».³ Den lär, att staten såsom en »enhet i mång-

¹ Laband åter konstruerar, säger GIERKE, a. a. s. 1132 de statsborgerliga rättigheterna »nach dem Schema von Ansprüchen, wie sie auch den Destinatären einer Anstalt auf den Genuss der von ihr gebotenen Vortheile und vielleicht auch auf Theilnahme an der Verwaltung zustehen können, ohne den anstaltlichen Typus aufzuheben».

² Själf erkänner GIERKE dock en kvalitativ skillnad mellan staten och andra »förband», i det staten ensam är »suverän» d. v. s. af ingen högre eller jämbördig makt begränsad (Zeitschrift f. ges. Staatswiss. 1874, s. 304). Ej utan rätt anser PREUSS (Gemeinde, Staat, Reich, s. 130 f.), att Gierke här gör ett afsteg från sin egen grundprincip och tillägger statsmakten en slags mystisk, transscendent rättsgrund; och han häfdar, att staten enligt den fullt genomförda Genossenschaftsteorien (som han kallar »der Darwinismus der Jurisprudenz») endast är den *för tillfället* högsta i en utvecklingskedja af allt högre och högre organismer, alltså blott relativt och till graden skild från andra kollektivenheter (a. a. s. 234, 243 m. fl. st.). — Preuss' opposition mot suveränitetsbegreppet tjänar som underlag för hans utredningar i fråga om själfförvaltningens juridiska natur. Här intresserar den oss endast för att belysa den för organläran viktiga principen om statsenhetens immanenta karakter.

Att såsom Gierke i den monarkiska statsformen i och för sig se ett drag af anstalt (han betecknar den konstitutionella monarkien såsom en organisk förening af »genossenschaftliche Grundlage» och »obrigkeitliche Spitze», Genossenschaftsrecht I, 838), synes ej heller fullt konsekvent. Om konungadömet fattas helt såsom statsorgan med rättsgrund uteslutande i statens immanenta enhet, så bortfaller, synes det, hvarje »anstaltligt» drag.

³ GIERKE i Schmollers Jahrbuch VII, s. 1148.

fald» lefver lika mycket i folket och dess organ som i öfverheten; ju mer hela folket genomtränges af statslifvet och är aktivt verksamt för statsidén, desto mer förverkligas tanken om staten såsom organism.¹ Mot Labands lagstiftningsteori, som är byggd på uppfattningen, att all statsverksamhet har befallningens form, gör Gierke² gällande, att staten ej är blott »Willensorgan», utan äfven »Bewusstseinsorgan der Allgemeinheit», och att sålunda det materiella momentet vid lagstiftningen, finnandet af laginnehållet, i lika hög grad är en statsakt, som det formella, utfärdandet af lagbefallningen. Riktningen häfdar vidare med skärpa rättsidéns självständighet i förhållande till makten. Gierke erkänner visserligen statens formella allmakt och accepterar den teori, som förklarar statens bundenhet af rätten såsom en självbindning, men kompletterar den genom att framhålla, att denna ej är en godtycklig viljeakt, som det ligger i statens skön att företaga eller underlåta. Staten kungör ej i rätten sin vilja — en begränsning genom egen vilja skulle ej bli effektiv —, utan bringar blott de rättsatser till uttryck, som den finner såsom ett för den själf objektivt fynd i folkets rättsmedvetande.³

Det är tydligt, att Gierkes organismteori ej vill vara en allmängiltig analys af statsbegreppet, afsedd att träffa in på hvarje existerande statsbildning. Den är en värdemåttstock, ett ideal, kalkuleradt efter en viss bestämd statsform, den konstitutionella rättsstaten, där folket i största möjliga utsträckning i lokala och centrala institutioner är organiseradt för statstjänst, och där den offentliga rätten är så mycket som möjligt (genom domstolar eller på annat sätt) skyddad för maktens intrång. Den förnekar ej, att en blott formell rätt och en blott »mekanisk» (anstaltlig, öfverhetlig) stat kunna finnas, men den betraktar sådana företeelser såsom mindervärdiga. Den vill slutligen vara en specifikt germansk statslära; för den romanska folksuveränitetsstaten har den lika liten sympati som för den absoluta öfverhetsstaten. Sina historiska ideal söker den i England, i de gammalgermanska statsbildningarna, i Steins politiska program⁴ o. s. v.

¹ GIERKE, Zeitschr. f. ges. Staatswiss. 1874, s. 278; Schmollers Jahrbuch VII, s. 1181; PREUSS, sist anf. arb., s. 216 f.

² Schmollers Jahrbuch VII, 1174 f.

³ Schmollers Jahrbuch VII, 1173; Joh. Althusius, 2:e Aufl., s. 318).

⁴ PREUSS, Selbstverwaltung etc. (Abhandl. f. Laband II), flerstädes; Gemeinde, Staat, Reich, s. 136.

Nu har nyligen en anhängare af Gierkes skola, E. KAUFMANN,¹ underkastat Stahls statslära en pröfning efter de Gierkeska synpunkterna. Resultatet häraf är, att förf. betecknar Stahl såsom den monarkiska principens filosof par préférence, såsom den, som gifvit filosofisk underbyggnad åt den patrimoniala legitimistiska statsrätten med dess läror om konungamaktens superioritet och preexistens i förhållande till stat och författning, om statsenhetens tillkomst blott genom isolerade individers passiva underkastelse under en personlig härskarvilja, om alla statsrättsliga förhållandens nödvändiga inordning i kategorien härskarebefallning och underdånig lydnad, om rätten såsom en skapelse af härskaren-suveränens befallningar m. fl.² Detta statsbegrepp är, säger Kaufmann, det resultat, hvori Stahls irrationalistiska personlighetsfilosofi med storartad logisk följdriktighet mynnar ut. Samma princip, som drifver honom att i opposition mot Hegels panteism förklara världens enhet ur dess förhållande till en transscendent, personlig Gud, tvingar honom ock att förneka statsenhetens immanenta natur och i stället härleda den ur dess medlemmars relationer till en utomstatlig personlig härskare, insatt genom Guds »Fügung» i historien. Stahl har härigenom ledt statsbegreppets utveckling från de organiska riktlinjer, som historiska skolan antydte; han och historiska skolan äro de båda motsatta poler, af hvilka statstankens senare historia i Tyskland är bestämd.

Denna synpunkt synes oss vara af den vikt, att vi vilja lägga den till utgångspunkt för vår undersökning.

* * *

Stahls statslära bär den för-Gerberska periodens allmänna prägel: den är vida mera ett politiskt-filosofiskt än ett juridiskt arbete. Dess praktiska syfte anger han vara en *sammansmältning af kontrarevolutionens* för alla tider giltiga *principer med revolutionens* (naturrättens, liberalismens) *sanna postulat*.³ Med de konservativa skolorna vill han sålunda häfda legitimitetsprincipen (d. v. s. läran om öfverhetens själfständiga, ej ur folksuveräniteten härledda makt), *statens* ursprungliga enhet (mot fördragsläran), den organiska och historiska författningen (mot rationalistiskt nybyggande

¹ Ofvan (s. 4) anf. arb.

² Se särskildt Studien s. 79 f., 86 ff, 96, 100 f.; Über den Begriff des Organismus, s. 10 f.

³ Ph. R. I. 548 f.

efter abstrakt-mekaniska grundsatser) samt stånd- eller korporationsprincipen. Men med dessa principer såsom det primära och oeftergifliga vill han förena de nya värden, som naturrättsfilosofien bragt i dagen, nämligen:¹ principen om *statsmaktens offentlighet*, innebärande, att all öfverhetskraft utöfvas å statens vägnar och enligt dess lagar; erkännandet af *individens personlighetsvärde* och häraf följande rätt till en mot statsmakten fridlyst sfer; *folkenheternas rätt och frihet*, hvilket postulat yttrar sig dels såsom nationalitetsprincip, d. v. s. krafvet på folkindividernas yttre okränkbarhet (hvilket kraf dock blott är ett anspråk, hvartill politiken bör ta hänsyn, ingen rättighet med vitsord emot bestående statlig indelning²), dels såsom krafvet på folkets politiska frihet, dess aktiva delaktighet i det inre statslifvet, och såsom statsborgarskapets princip, d. v. s. principen att alla folkmedlemmar tillhöra nationen och staten omedelbart, ej först genom sin tillhörighet till ett stånd eller en korporation eller genom sitt lydadsförhållande till en feodal mellanmyndighet.³

Härmed vill Stahl i statslifvet förverkliga sitt frihetsbegrepp: den gifna historiska statsordningen såsom det primära, men i fri lydning tillägnad och uppburen af ett vid dess utgestaltande medverkande fritt folk. Och han vill förena de tvenne principer som han lagt till grund för sin rättsfilosofi, ordningens med frihetens, den objektiva (högsta och primära) principen om lifsförhållanden (institutens) behandling efter sin egen inneboende bestämmelse, och den sekundära (subjektiva) om individernas ur deras sedliga uppgift härflytande personlighetsvärde.

Den filosofiska formeln för detta program finner Stahl i det *sedliga rikets* begrepp. Såsom sedligt rike har staten tre väsentliga element:⁴ den öfver människorna upphöjda *auktoriteten* eller öfverheten; lagen eller *författningen*, som, nedärfd genom historien, står öfver furste och folk och som blott kan ändras efter sina egna betingelser; *folket* erkänt såsom en enhetlig »Gemeinschaft», fritt lydande öfverheten och underkastadt lagen blott såsom uttryck och fordran af eget väsen, hvarur den ursprungligen framgått genom sedvänja och häfd, och efter hvilket den vid sin utbildning skall pröfvas genom en folkrepresentations medverkan.

¹ ib. I, 287, 315 f.

² ib. II: 2, 165 f.

³ Die gegenw. Parteien s. 329.

⁴ Ph. R. II, 2, s. 3 f.

Det fullkomligaste uttrycket för det sedliga rikets idé finner Stahl i den af historiska, olikartade sociala element uppbyggda och därigenom af en mångfald etiska impulser besjälade (»reichgegliederte») inskränkta (riksständiska, konstitutionella) monarkien. I synnerhet i första upplagan af statsläran framställles denna såsom idealförfattningen;¹ i de senare ger han mera erkännande åt andra författningars berättigande eller t. o. m. företräde under särskilda omständigheter. Andra statsformer uppenbara, säger han, statsförfattningens idé blott delvis och i enstaka drag, men i gengäld kunna de etiska impulser, som de innehålla, framträda med mäktigare kraft.² Dessa andra statsformer böra emellertid söka att tillnärmelsevis inom sig söka ersättning för de institutioner, som de sakna. Så har t. ex. England, hvars parlamentarism i realiteten mera är republik än monarki, kunnat undvara det verkliga konungadömet framför allt därför, att de aristokratiska element, som undanträngt detsamma, själfva kunnat bilda en ersättning därför såsom bärare af statsmaktens enhet, upphöjdhet och kontinuitet.³ På samma sätt blir den absoluta monarkien lifsduglig, ju mer en fast utbildad rättstradition och förvaltningsordning samt själfständiga domstolar gifva garanti för konsekvens och laglighet i statsstyrelsen och kontakten med folkopinionen — visserligen ofullständigt — tillgodoses genom rådgifvande provinsständer.⁴

Den *konstitutionella eller »riksständiska» författningens begrepp* vill Stahl fastställa genom en *trefaldig afgränsning*. Gent emot folksuveränitets- och maktdelningslärorerna bestämmes den — med accepterande af Wienerlutaktens och franska kartans formel — af *furstesuveränitetens* princip. Gent emot den gammalständiska riktningen häfdas den *statliga* principen, som innebär dels konungens organskap för staten och däraf härflytande (ej blott moralska utan) rättsliga bundenhet af författningen, dels att folkrepresentationen är ett regelbundet medverkande element i statsmakten, ett statsorgan med positiva uppgifter för staten, samt att den representerar folket såsom enhet och därför bör byggas på det allmänna statsborgarskapets grundval (med ståndsfördelningen först såsom en senare indelningsprincip) och själf vid beslutens fattande uppträder såsom en enhet. Ur representationens statsrättsliga karaktär härleder han i fråga om dess befogenheter en rad viktiga följsatser,

¹ I kapitlet: »Die vollkommene Verfassung in ihren Umrissen», Ph. R. II: 2¹, 67 ff.

² Ph. R., II: 2, 223 m. fl. st.

³ ib. II: 2, 417, jfr. 480 f.

⁴ ib. s. 470 f.

som skarpt belysa den praktiska räckvidden af hans opposition mot de feodala. Så tilldelar han — redan i första upplagan af sin statslära¹ (1837) samt i sin recension af Maurenbrecher (1841) — ständerna medbeslutanderätt vid all lagstiftning (ej blott vid s. k. *jura singulorum*) samt medverkan vid statsregleringen (ej blott rätt att bevilja enstaka skatter) och uttalar sig för periodicitetens och ministeransvarighetens principer. Hallerska skolan såg just i dessa rättigheter, framför allt i periodiciteten och statsregleringsrätten, tecken till konungamaktens kapitulation för folksuveräniteten; de båda sistnämnda rättigheterna voro ju ock de, som sist och mest motvilligt medgåfvos af Fredrik Wilhelm IV. Ett hufvudsyfte för Stahl är just att ådagalägga, att den statliga principen ingalunda är oförenlig med furstesuveräniteten och den monarkiska principen, och att därigenom luttra Wienerslutaktens art. 57 från de patrimoniala föreställningar, med hvilka den i sin tillkomst varit förbunden, såsom han sluter af den för paragrafens redaktion betydelsefulla promemorian af Gentz.² Anhängarne af sin ståndpunkt benämner Stahl »institutionella legitimister» i motsats till de feodala och absolutistiska legitimisterna.³ Den tredje sidan i fastställandet af den konstitutionella monarkiens begrepp ligger i dess afgränsande gent emot den parlamentariska genom den *monarkiska principen*, som betyder konungadömet's faktiska och politiska öfvermakt gent emot representationen, dess ledande ställning i statslifvet. Termen har sålunda en speciellare innebörd än i Wienerslutakten. Stahl anmärker, att dennas monarkiska princip varit afsedd såsom en juridisk princip (till innehåll lika med Stahls furstesuveränitet), men man hade det oaktadt därur härledt satser af rent politisk art. Genom att uppdelade den i tvänne skilda grundsatser, den juridiska furstesuveräniteten och den politiska monarkiska principen, vill Stahl undanrödja denna oklarhet.⁴

¹ Ph. R. II: 2¹, 153 ff.

² Se Stahls förord till »Reden» (1850).

³ Die gegenw. Parteien, s. 328.

⁴ I 1:a uppl. af Ph. R. användas båda termerna såsom synonyma. Skillnaden mellan dem uppdrages först i »Das monarchische Princip» 1845, hvilken sedan oförändrad införes i de senare uppl. af Ph. R. Därigenom att vissa delar af 1:a uppl. utan ändring öfverföras till de senare, uppstår i dessa här och hvar inkonsekvenser i de båda begreppens användning; så betraktas t. ex., II: 2, 191, initiativrätten såsom hörande till suveräniteten, under det att ständernas initiativ annorstädes, II: 2, 374, uppräknas bland de institut, som strida blott mot den monarkiska principen.

Förbiseende af termen »den monarkiska principen» olika betydelse hos Stahl och i Wienerslutakten vållar en del oklarheter hos Kaufmann.

Sedt i sin relation till det dåtida läget i Tyskland, framstår Stahls program redan vid första anblicken såsom ett slags center-program med lika bestämd front mot den reaktionära (Hallerska) riktningen som mot liberalismen. Den patrimoniska åskådning, som särskildt KAUFMANN¹ med sådan skärpa tillvitade Stahl, måste sålunda sökas i den *teoretiska konstruktionen*, hvarigenom han skulle ha sökt tvinga in den moderna konstitutionella statens inrättningar i begrepp och formler, hämtade från den patrimoniala statsrätten.

* * *

Här är först viktigt att fastslå innebörden af Stahls grundbegrepp »*sedligt rike*» och »*personlighet*». Det sedliga riket betyder hos Stahl² en enhet, som bildas därigenom, att en personlighet efter sedligt-förnuftiga motiv härskar öfver fria personligheter, hvarigenom de senare uppgå i den förra. Såsom dess genomgående grunddrag betecknas dess personliga karaktär. Det genomgår alla sidor af den mänskliga tillvaron och uppträder under trenne potenser: det transscendenta Gudsriket, den moraliska ordningen på jorden samt staten.

Det allmänna historiefilosofiska idéinnehållet i Stahls personlighetstanke har ofvan berörts, liksom ock dess speciella innebörd för statsbegreppet (ofvan s. 37) och dess opposition mot Kants, Fichtes och Hegels statslära. Liksom den moraliska världen ej består i att individerna isolerade följa en opersonlig sedelag, utan däri, att de underordna sig en real makt, Guds i historien uppenbarade vilja, så ligger statens väsen däri, att individerna infoga sig i den historiska statspersonligheten. Att personlighetsfilosofien så till vida står i full öfverensstämmelse med historiska skolans åskådning, ha vi ofvan sökt ådagalägga.

Men innehåller den anförda definitionen af det sedliga riket något mer? Säger den något om arten af statens personlighet? Gör den staten till »Anstalt» eller »Genossenschaft»? Låter Stahl

¹ Om Stahls förhållande till Hallerianerna uttalar Kaufmann sig ingensådes direkt, men han söker åskådliggöra Stahls (liksom monarkiska principens anhängares i allmänhet) ståndpunkt genom att (Studien, s. 48 f., jfr. s. 80) anföra några uttalanden i rent Hallersk anda af LANCIZOLLE. Att denne just var en af de mera utpräglade Hallerianerna, synes vara Kaufmann obekant.

² Ph. R. II: 2, s. 1 ff.

staten bli personlighet först genom att uppgå i öfverhetsmakten och finna uttryck blott i dennas befallningar, eller lär han såsom historiska skolan, att staten lefver i hela den nedärfda statsordningens alla institutioner och i folkets rättsmedvetande, n. b. det historiskt sinnade, sitt samband med det förflutna kännande folkets? Är den en utifrån kommande makt eller blott den historiska folk-enhetens makt öfver den del däraf, som för tillfället lefver, det organiserade folkets öfver det atomistiska? Vinner folket sin enhet genom sin underordning under konungens personlighet eller genom sin delaktighet i den egna statens historiska personlighet?

KAUFMANN finner svaret på dessa frågor framför allt i Stahls *afböjande af organismteorien* och i hans *parallellisering af staten och Gudsriket*.

Skillnaden mellan *organism* och *rike* är enligt Stahl följande¹. En organism består af olikartade, till antal och beskaffenhet bestämda delar, alla nödvändiga för organismens identitet med sig själf. Ett rike åter består af likartade väsen, hvilkas antal kan ökas och minskas, utan att det helas natur ändras, och hvilka vinna sin enhet genom att behärskas af samma makt (»unter einer höheren Beherrschung stehen»). »Alle Herrschaft ist ja Aufnehmen des Denkens und Wollens des Herrschers in das Seyn der Beherrschten». Statens »Herrschaft» är en organism, dess olika element komplettera hvarandra till en sluten enhet, men staten själf, »d. i. die Masse der Menschen in ihrer geordneten Beherrschung», är ett rike.

Dessa satser föra osökt tanken på Gierkes båda motsatta typer af kollektivenheter. Det ligger nära till hands att med Kaufmann antaga, att Stahl här så utprägladt som möjligt prononcerat sitt statsbegrepps »anstaltliga» karaktär.

En sådan slutsats synes mig emellertid förhastad. Det problem, som Gierke behandlat, var ännu ej ställdt i sin fulla skärpa. Öfverhufvud måste man undvika att på enstaka satser eller formuleringar hos Stahl bygga allt för vidtgående konsekvenser. En dylik metod kan af flera skäl blifva särskildt vilseledande, då det gäller Stahl. I hans statslära kämpa motsatta tankeströmningar om herraväldet och vålla lätt inkonsekvenser i framställningen, hvars formella styrka ligger mera i åskådlighet och rikedom än i klarhet och precision. Dylika inkonsekvenser framkallas äfven af arbetets polemiska karaktär och syfte. De ständiga sidoblickarne åt mot-

¹ ib. II: 2, s. 9.

ståndare af olika slag störa dess positiva helgutenhet och leda till, att än den ena, än den andra synpunkten pointeras ensidigt och till öfverdrift. Redan tidigt ha recensenter¹ påpekat, att polemiken tyckes ligga förf. mer om hjärtat än den positiva konstruktionen. — Med hänsyn härtill synes det försiktigast att t. v. lämna hufvudfrågan öppen och i det ifrågavarande stället endast utläsa den blott emot folksuveränitetsläran riktade satsen, att folket bildar en enhet och utgör staten ej såsom atomistisk summa, utan blott i sin statsrättsliga organisation², genom hvilket det är inordnad i statens »Herrschaft». Och i detta blir, bör det tilläggas, i princip hvarje statsborgare aktivt delaktig, då Stahl bygger representationen på det allmänna statsborgarskapet.

Ur *Stahls parallell mellan Gudsriket och staten* har Kaufmann dragit den slutsatsen, att konungen tillskrifves samma ställning i staten som Gud i sitt rike. Att detta är ett fullkomligt missförstånd, framgår otvetydigt ur Stahls afståndstagande från den teokratiska åskådningen. Den äkta kristna uppfattningen skiljer sig, säger Stahl,³ från denna därigenom, att den såsom bärare af Guds fullmakt betraktar icke de härskande personerna »als getrennt von den anderen und diesen gegenüber von Gott bestellt» såsom Guds ställföreträdare, utan anstalterna själfva, stat och kyrka. Och staten såsom anstalt inbegriper ej blott konungen, utan »die öffentliche Gesittung, die überlieferten (legitimen) Gesetze, und die sämtlichen Elemente der Gewalt (König, Stände, Richter), kurz das ganze Gemeinwesen», konungen är blott denna kollektivenhets »oberste bestimmende Macht», bestämd af sin författningsenliga ställning i densamma. Staten är, heter det, ej ett blott subjektionsförhållande; författningen är ej blott, såsom en gängse definition lär, det ömsesidiga förhållandet mellan härskande och lydande, »sondern das Verhältniss einer Anstalt über ihnen, der Zusammenhang dieser Anstalt in ihr selbst, von dem erst folgeweise auch das Rechtsverhältniss zwischen Regenten und Unterthanen sich ergibt».⁴ Till

¹ Så särsk. LIEBE i Richters Jahrbücher 1847.

² Jfr GIERKE i Zeitschrift f. ges. Staatswiss. 1874, s. 324.

³ Ph. R. II: 2², 158; jfr. I, 551; II: 2, 255 m. fl. st.

⁴ ib. II: 2, 209, jfr. 141 f. Med termen »Anstalt», vill Stahl beteckna statens offentligrättsliga karaktär — i motsats till Hallers och naturrättens privaträttsliga statsförklaringar. Definition af termen II: 2, 140. Att den ej har något att göra med Gierkes anstaltsbegrepp, torde vara öfverflödigt att påpeka.

den hör därför äfven bestämmelser om statsreligion, ståndsin-
delning o. d. förhållanden, hvilka historiskt och rättsligt äro lika ur-
sprungliga som öfverhetskraften.

Dessa exempel, som endast äro de mest karaktäristiska bland
en mångfald liknande, synas nu peka hän mot en genomförd stats-
suveränitetslära. Särskildt det sist anförda synes ju antecipera
Gierkes och Preuss' opposition mot en suveränitetslära, som i upp-
rättandet af en härskarekraft ser det enda för statsrätten väsentliga.

Ur konungamaktens ställning såsom led i en anstalt härleder
Stahl dess genomgående begränsning lika nödvändigt, som dess oin-
skränkbarhet följer ur den teokratiska teorien. Begränsningen lig-
ger dels i statens författning, dels i andra organs medverkan vid
statsstyrelsen. Till en personlighet höra, säger han, två moment, en
handlande vilja och ett varaktigt förnuftigt sinnelag, som ligger till
grund för dess handlingssätt. I Gudsriket äro dessa båda förenade hos
Gud, i det sedliga rikets ofullkomliga gestalt på jorden, staten,
kunna de råka i konflikt och måste därför framträda såsom tvenne
skilda institutioner, statskraft och författning.¹ Först genom båda
i förening vinner staten sin karaktär af personlighet, ty denna ka-
raktär består ej, säger Stahl, däri »dass eine menschliche Person
die Herrschaft führe und diese auf die Gesinnung dieser mensch-
lichen Persönlichkeit ruhe; sondern dass die Herrschaft des Staates
eine persönliche sey und daher auf einer Gesinnung des Staates ruhe». Statens
personlighet skiljer sig från Guds däri, »dass hier die
unwandelbare substantielle Basis nicht in der Person, dem Fürsten
selbst, sondern in gesetzlichen Institutionen ausser ihm liegen soll».²

Den skiljer sig från Gudsriket vidare däri, att den handlar
genom en samverkan af många organ. En naturlig personlighets
härskande är här ersatt genom »die gegliederte Einrichtung», stats-
organismen, som i konungen blott har sitt innersta centrum.³ Där-
för är ock staten en från konungen skild moralisk person (beteck-
ningen juridisk person afböjer Stahl på grund af dess privaträtts-
liga innebörd, och föreslår i stället termen »politisk person», inne-
bärande förmåga att vara »Subjekt des Handelns und Herrschens»).
En akt företagen af fursten ensam, där författningen föreskrifver
andra organs medverkan, är ingen statsakt.⁴ En mångfald organs

¹ ib. II: 2, s. 3, 188 m. fl. st.

² ib. II: 2, 245.

³ ib. s. 2, 9 m. fl. st.

⁴ ib. s. 18 f.

verksamhet i samverkan eller kontroll af hvarandra hör till statens väsen, liksom till hvarje organiskt lif.¹ Den »reichgegliederte» författningen ger därför bästa, den oinskränkta furste- eller folkmakten i regel sämsta uttryck för statsidén.²

I de filosofiska premisserna, särskildt i parallellen med Gudsriket, ligger sålunda intet, som leder till en patrimonial uppfattning af statspersonligheten. Den härskarmakt, som i statens sedliga rike motsvarar Guds makt i sitt rike, är ej den personlige konungen eller öfver hufvud öfverhetsmakten, utan staten själf såsom organiserad enhet. Staten såsom subjekt för härskarmakt är, säger Stahl, »det till personlighet konstituerade folket», hvilket därigenom får en makt öfver det naturliga folket;³ den är nationen, organiserad genom författningen,⁴ en organisation, som *icke* uteslutande består i dess underkastelse under en öfverhetsmakt.

Här möter emellertid en ny fråga. Då staten likväl är grundad på gudomlig fullmakt, så faller den ju i hvarje fall under typen »anstalt» (i Gierkes mening); dess lifsenhet härflyter ur en i förhållande till medlemmarne transscendent källa; om Stahl likväl kallar den det organiserade folket, så är detta en utifrån pålagd organisation för syften bestämda af en främmande vilja, och Stahls stat hör då trots allt till det slag af kollektivpersoner, hvars prototyp är den romerska kyrkan. Häremot invända vi, att Gud, såsom vi ofvan sökt visa, i Stahls statslära endast är en causa remota, postulerad för att ge kraft och värde åt den rätt, som till sitt innehåll härrör ur folksjälén, och att alltså härledningen från Guds fullmakt ingalunda upphäfver statsenhetens immanenta karaktär.⁵ Nu består enligt Stahl personlighetens enhet (i motsats till den aggregatmässiga eller blott logiska enheten) däri, att det hela är lefvande och verksamt i alla sina delar;⁶ den organiska enheten säges bli upphöjd till personlig, därigenom att dess delar ställas i en andes tjänst;⁷ Platons stat kallas en personlighet, därför att en lefvande ande är när-

¹ ib. s. 255, 464.

² ib. II: 1, 150 f.

³ ib. II: 2, 141.

⁴ ib. s. 18.

⁵ Stahl betonar, att staten har sin rättsgrund i sig själf såsom den realiserade rättsordningen och endast (liksom all rätt) sin djupare sedliga grund i Guds fullmakt, ib. s. 182.

⁶ ib. I, 498 f.

⁷ ib. II: 2, 40.

varande i alla dess lemmar.¹ Hvilken är nu den »ande», den organiserande kraft, som gör staten till en personlighet? Att det ej är öfverhetsmakten, ha vi sökt visa. Svaret gifves i följande tankar hos Stahl. Den germanska rätten, säger han,² har en lefvande enhet därigenom, att hela nationens sträfvan städse är verksam i och uppfyller hvarje särskildt institut. Och vidare:³ efter som staten är »eine Personificirung der menschlichen Gemeinschaft», så måste den ha sin rot i en enhetlig lifsåskådning, i en folkindivid; den bör vara nationalstat. Ty blott ett folk har den andliga enhet, att det, konstitueradt till stat, kan handla som verklig personlighet. Alltså: statens enhet ligger däri, att den i hela sin organisation är en skapelse af och ett vilje- och handlingsorgan för »folksjälén», för den historiska folkindividén; denna är dess gestaltande, enande och organiserande lifsprincip. Stahls rättsfilosofi syftar sålunda hän mot ett statsbegrepp, som i Savignys och Gierkes anda gör staten till folkets immanenta enhet, »die leibliche Gestalt der geistigen Volksgemeinschaft».

Emellertid innesluter Stahls rättsfilosofi moment, som verka i motsatt riktning. Då statens uppgift ej blott är att vara organ för folkets rättsmedvetande, utan äfven att handhafva vissa öfverhistoriska, religiösa bud, så får staten därigenom onekligen ett transscendent, heteronomt inslag i sitt lif, en viss anstrykning af »anstalts»-karaktär (i Gierkes mening), som Stahl ej lyckas fullt bortarbeta genom sina försök att ådagalägga, att dessa bud endast äro människornas och därmed folkens egna sedliga kraf. Med denna reservation måste vi emellertid såsom den *härskande grundtanken i Stahls statslära*, sådan den framgår ur hans filosofi, beteckna *historiska skolans organiska statsbegrepp*. Men detta statsbegrepp mötes i sin vidare utformning af motsatta element. Dels härröra dessa från den legitimistiska praktiska tendensen och från polemiken mot folksuveränitetsläran, där fruktan för att gifva motståndarne ens något sken af rätt drifver honom till öfverdrifter i motsatt riktning. Dels och framför allt komma de däraf, att Stahl liksom hela sin tids statsvetenskap *saknar de juridiska medlen för den organiska statsidéns utarbetning* och är hänvisad till de gängse formler och termer, som grupperade sig kring den monarkiska principen såsom central utgångspunkt. Härigenom uppstår en kon-

¹ ib. I, 500.

² ib. I, 501.

³ ib. II: 2, 12. f.

flikt mellan innehåll och form; från formlerna utgå patrimoniala föreställningar, som nästan på hvarje punkt bryta sig med den organiska grundåskådningen. Stahls statsbegrepp får därigenom samma prägel af kompromiss mellan oförenliga motsatser, som vi ofvan betecknat såsom ett härskande drag i det tidigare 1800-talets statsvetenskap. Vi ha att följa denna konflikt i fråga om *konungamaktens rätteggrund och dess ställning till stat och författning* samt i fråga om *representationens uppgift och statsrättsliga karaktär*.

* * *

Vid sidan af den mångfald definitioner, som synes ställa konungamaktens organskap för staten utom allt tvifvel,¹ möta sålunda ställen, som identifiera konung och stat, som tala om öfverhetsmakten såsom det begrepp, hvarigenom en stat konstitueras o. d.,² ställen som stå mer eller mindre i samband med den accepterade beteckningen af fursten såsom suverän, d. v. s. innehafvare af all statsmakt. Det förnekas,³ att fursten blott har ett ämbete, en funktion eller tjänst för staten; han har tvärtom »den innerst-eigenen Besitz der Gewalt und Majestät gleich wie der Staat selbst».⁴

Det grundläggande spörsmålet vid hvarje undersökning af en statsteori är frågan: hvad är författningen? Är den det arrendekontrakt, hvarigenom det suveräna folket såsom *pouvoir consti-*

¹ Ph. R. II: 2, 140 f., 240, 258 m. fl. st.

² »Die Obrigkeit ist es, durch welche und in welcher eine Anstalt der Beherrschung, sohin ein Staat besteht». »Die Obrigkeit ist die Einheit des Volkes»; ib. II: 2, 142.

³ ib. s. 239.

⁴ Dylika uttryckssätt tränga in äfven i hans grundläggande filosofiska utredningar och kunna synas gifva ett visst stöd åt Kaufmanns uppfattning. Såsom de högre, enande personligheterna i de sedliga rikena betecknas sålunda »Gott—König—Obrigkeit» (Ph. R. II: 2, 6). Att dylika tankar spela in i kritiken af organismidén, är ej heller uteslutet. Ur Stahls grundåskådning framgår emellertid, att den härskande makt, hvars förefintlighet gör staten till ett rike i st. f. en organism, är staten själf, den historiska folkenheten organiserad till personlighet. Men sedan inblandar sig häri den föreställningen, att statens organisation består just i öfverhetsmakten, och vållar oreda i terminologien. Min opposition mot Kaufmann afser sålunda ej att förneka patrimoniala inslag hos Stahl, utan riktar sig hufvudsakligen mot dennes schematiska förenkling af problemet; den vill framhäfva, att personlighetsidéns egentliga betydelse hos Stahl är en annan och att om därjämte i densamma intränga patrimoniala tankegångar, så är detta mera en följd af påverkan utifrån från tidens härskande statsrättsliga formler än en konsekvens af hans egna filosofiska grundprinciper.

tuant delegerar sin myndighet åt *pouvoirs constitués*? Är den den ursprungliga konungamaktens frivilliga självbegränsning, dess tjänsteinstruktion, hvarigenom den binder sin maktutöfning vid vissa former och skapar sig mer eller mindre självständiga organ eller medhjälpare för densamma? Eller är den statens egen objektiva ordning, hvarigenom staten beställer organ åt sig, och som är rättsgrund för alla subjektiva offentliga rättigheter, konungens såväl som folkets? Med sin ofvan anförda definition¹ af författningen såsom statsanstaltens egen ordning, som står öfver furste och folk och ur hvilken dessas rättigheter härflyta, ställer Stahl sig i princip på den sistnämnda ståndpunkten under skarp polemik såväl mot härskaresom mot folksuveränitetslärans författningsbegrepp.² Statsmakt (öfverhet) och författning äro, lär Stahl³, lika ursprungliga och förutsätta hvarandra ömsesidigt. Öfverheten har sin rättsgrund i författningen, närmare bestämdt i tronföljdsordningen, och är rättsligt förpliktad att regera enligt författningen. Å andra sidan ger öfverheten författningen dess formella rättskraft och har makt att ändra densamma.

Det synes oss, som om de, som göra Stahl till förkämpe för den absoluta staten, för litet beaktat dessa satser. Med det absoluta romanistiska suveränitetsbegreppet kan Stahls lära om författningens jämställdhet med statsmakten svårligen bringas i samklang. En Hobbes' eller Rousseaus, en Austins eller Bentham's suveräna statsmakt kan tåla en författning vid sin sida endast som en skapelse af sin egen vilja. Sin historiska förebild har Stahls doktrin i stället i den germanska staten,⁴ där konungadöme och lag såsom lika ursprungliga makter förenats till samverkan, och där lagen ej förlorat sin självständighet därför, att konungamakten blifvit dess främste vårdare.

Stahls lära om författningens självständighet är grundad i hans allmänna uppfattning af förhållandet mellan rätt och makt. Stahl är genomträngd af historiska skolans tro på rättsidéns självständighet gent emot statsidén och står alldeles främmande för en Seydels m. fl:s uppfattning af rätten såsom till sitt väsen blott och bart maktbud af öfverheten. Sålunda erkänner han oförbehållsamt sed-

¹ Ph., R. II: 2, 209.

² ib., s. 531, n. 2: »Wie viele Absolutisten die Verfassung als blosse Dienstinstruktion des Königs, so Sieyes als blosse Dienstinstruktion der Gesamtmasse».

³ ib., s. 189.

⁴ Jfr MAITLAND, Constitutional History of England, s. 100 f.

vanerätten såsom själfständig rättskälla¹ och framhåller, att äfven vid lagstiftningen öfverheten endast bör ge formell sanktion åt hvad som materiellt framgår ur folköfvertygelsen.² Han gör vidare gällande, att utkräfbarheten (»die Erzwingbarkeit») ej är ett genomgående kriterium på en rättsplikt, utan att rättsplikter kunna finnas, äfven där ingen makt finnes att skaffa dem efterlefnad³, såsom de sedvanerättsligt fastslagna plikterna inom folkrätten samt furstens förpliktelse på författningen; — allt satser, som sedan med skärpa häfdats framför allt af Gierkes skola. Nu saknas visserligen hos Stahl åtskilligt, som speciellt af den Gierkeska riktningen fordras såsom garantier för rättsstaten — så särskildt författningsdomstolen. Men rättsstatens princip⁴ har han oförbehållsamt erkänt och äfven i ministeransvarigheten o. d. samt öfverhufvud genom flera statsorgans samverkan sökt upprätta garantier för densamma. Skulle en furste det oaktadt söka rättsvidrigt omstörta författningen, så fritager Stahl undersätnarne från plikten att i dessa fall lyda honom, enär deras plikt mot författningen är en samvetssak,⁵ ett uttalande som bäst visar att han verkligen gör allvar med sin lära om författningens själfständighet och att hans statsbegrepp ingalunda krymper samman i underdånighetsförhållandet till öfverhetsmakten. I öfverensstämmelse härmed ogillar han också skarpt författningsbrottet i Hannover, som försvarades i Berliner politisches Wochenblatt.

Då Stahl förlägger konungadömet's rättsgrund i författningen, så menar han därmed icke konstitutionsurkunden, utan författningen i vidsträckt bemärkelse, hela den historiska, »oskrifna» rättsordningen.⁶ Därför strider det ej mot den anförda principen, då

¹ Ph. R. II: 1, 237.

² ib. II: 2, 192 f. m. fl. st.

³ ib. II: 1, 276 f.; jfr s. 231 (om folkrätten).

⁴ D. v. s. dels statsmaktens (negativa och juridiska) bundenhet af den formella rätten (II: 2, 136 f.), dels erkännandet af att statsmakten i sin lagstiftning ej *skapar* rätt genom sin viljas maktbud, utan blott *uttalar* rätten »såsom ett för den själf objektivt fynd» (Gierke). Stahl berömmar doktrinärerna (I, 359), att de såsom mål sätta hvarken folkviljans eller konungadömet's oinskränkta makt, utan »die Herrschaft der Vernunft, der Gerechtigkeit, des Rechts», att de därför bekämpa både »die Souveränität der Gesamtmasse» och »die Souveränität des Individuums» och häfda »ein höheres Bindendes über dem Menschen». Stahls kompromiss i fråga om den verkliga rättens ursprung mellan en religiös doktrin och historiska skolans »Volksgeist»-lära har ofvan berörts.

⁵ II: 2, 256 f.

⁶ Jfr ofvan. s. 36.

han säger, att konstitutionen ej är grund för all rätt, utan att kungadöme och andra rättigheter ha sin helgd och sin rättsgiltighet i sig själfva och förläna konstitutionen snarare dess helgd, än mottaga den själfva därifrån¹, eller då det heter, att arfsrätten till tronen visserligen hvilar på successionslagen, men att denna å andra sidan endast är uttryck för arfsrätten.² Detta betyder ingalunda, att monarkrätten tillskrifves en rättsgrund utom statsordningen, utan blott att den grundas på andra rättstitlar *inom* densamma och företrädesvis på sedvanerättsliga sådana. Tanken är endast ett utslag af historiska skolans »organiska» utvecklingslära: då de positivt skapande faktorerna i allmänhet äro häfd — i Stahls språk »göttliche Fügung» — och sedvänja, så bildas en författning däri-genom, att sociala makter under historiens lopp tagas i statsidéns tjänst och genom häfd beklädas med rättigheter och plikter såsom statsorgan. Inbegreppet af dessa rättigheter och plikter är statens författning; deras kodifikation i formliga lagar — konstitution, successionslag — betyder sålunda endast ett erkännande eller närmare reglering af det redan rättsgiltigt förefintliga.

Här insmyger sig emellertid en anomali af patrimonialt ursprung. Är monarkrätten en del af statens författning, så bör det ligga inom den lagliga statsmaktens befogenhet att ändra eller rent af upphäfva den. Detta förnekar emellertid Stahl³ i öfverensstämmelse med en doktrin, som före 1848 var så godt som allmänt omfattad och ännu i dag har anhängare i Tyskland.⁴ Under det att han eljest gent emot den Hallerska skolan häfdar statsmaktens formella omnipotens i alla öfriga frågor, så gör han ett undantag därifrån, då han ur arfmonarkiens princip härleder satsen, att tronföljdsrätten ej får upphäfvas, ej heller de väsentliga kungliga rättigheterna (d. v. s. hvad som hör till »den monarkiska principen») afhändas utan agnaternas samtycke. Blott under denna förutsättning blir, säger Stahl, den personliga statsmakten en själfständig auktoritet vid sidan af lagen. Endast landsregeringen, d. v. s. kungamaktens *utöfning*, är

¹ Ph. R. II: 2, 278. Missuppfattningen, att härigenom konstitutionen skulle beröfvas sin egenskap af rättskälla och sin rättsligt bindande kraft, är ett af de många missförstånd, hvaraf BERGBOHMS framställning af Stahl vimlar (Jurisprudenz und Rechtsphilosophie, s. 274).

² ib., s. 266.

³ ib., s. 265 ff.

⁴ Jfr SCHÜCKING, Der Staat und die Agnaten (1902) och där anförd litteratur; JELLINEK, Der Kampf des alten mit dem neuen Recht, s. 33 ff.

en offentlig sak, själfva förvärfvet af kronan däremot en personlig, privat patrimonial rätt för dynastien. Om också monarkrätten härmed icke brytes ut ur statsordningen, göres den i hvarje fall till ett konstitutivt och väsentligt moment däri och tillägges en från hvarje annan statlig rätt principiellt skild karaktär. Att detta måste betecknas såsom ett privaträttsligt inslag i en statsrättslig åskådning eller kanske rättare såsom ett stycke ohistorisk mystik i en historisk statsteori, torde numera de flesta vara ense om. På Stahls tid tänkte man annorlunda; äfven Albrecht¹ och Gerber², som anses ha kommit det moderna organbegreppet närmast, omfatta den nämnda doktrinen. Det må äfven framhållas, att teorien *kan* förenas med en statsrättslig åskådning, om nämligen agnaterna tänkas såsom statsorgan, af statsordningen kallade till deltagande i beslut om här ifrågavarande ärenden. En dylik uppfattning af teorien synes ha föresväfvat Stahl, då han betecknar tronföljdsrätten såsom ett konstituerande moment i själfva statsmakten³, men något klart besked har han icke gifvit i frågan.

Denna tendens att tillägga det »legitima» konungadömet ett slags mystisk helgd framför all annan rätt skymtar äfven annorstädes här och hvar. Så t. ex. klandrar han⁴ de franska doktrinärerna för att de förklara konungadömet blott historiskt och därmed gifva det samma karaktär som all annan rätt. Granskar man de här ifrågakommande ställena närmare, finner man emellertid, att det mest är fråga blott om romantiskt öfverspända uttryckssätt⁵ eller juridiskt irrelevanta etisk-politiska satser. För att staten skall vara personlighet, är konungadöme ej nödvändigt; äfven (republikanskt organiserade) kommuner och korporationer betecknas såsom politi-

¹ Gött. gel. Anz. 1837, s. 1513: regeringsrättigheterna äro statens, men rätten till deras utöfning en dynastiens privaträtt, som har kvar karaktären af län eller fideikommiss och därför blott kan upphävas med rättsägarnes samtycke enligt reglerna för nämnda institut.

² Grundzüge eines Systems des deutschen Staatsrechts, 2. Aufl., s. 87 f.

³ Ph. R. II: 2, 265, jfr. 156, n. 3. Dock är det ej klart, huruvida Stahl anser ett upphäfvande af konungadömet rättsligen möjligt ens med agnaternas samtycke. Hans beteckning af konungavärdigheten såsom en »oförstörbar kvalitet» (Ph. R. II: 2, 239) talar i motsatt riktning. Parlamentarische Reden, s. 319 förklarar han ett dylikt förslag såsom åtalbart. Enligt GERBER, a. a., s. 84 kan det aldrig rättsligt sättas i fråga, enär konungadömet ej är en skapelse af de nyare författningarna.

⁴ Ph. R. I, 362.

⁵ Så t. ex. ib. II: 2, 259 f.

ska personligheter,¹ alltså såsom rättsbildningar af samma natur som staten. Då Stahl förklarar såsom det fullkomliga eller åtminstone normala, att statsmakten har sitt innersta centrum i en naturlig personlighet och speciellt i ett arfkonungadöme, så är detta endast på grund af den upphöjdhet i allmänna meningen och den koncentrerade handlingskraft, som därigenom förlänas åt statsmakten.² Den speciella legitimitet såsom särskildt gudabenådad statsform, som Stahl tillägger arfmonarkien, därför att i denna troninehafvarens person på ett alldeles särskildt sätt utpekas genom »göttliche Fügung»,³ har vållat missförstånd. Det har invändts att detta vore en intetsägande lek med ord, enär »ein Wahlakt so gut auf Gottes Fügung beruht wie ein Zeugungsakt».⁴ Stahls mening framgår af hans försvar häremot, där han framhåller, att i och för sig visserligen allt beror på Guds försyn, »*allein in Beziehung auf die beteiligten Menschen* ist der Wahlakt, durch den sie sich den bestimmten König setzen, ihre That, und der Zeugungsakt, der ihnen diesen König gab, eine reine Fügung über ihnen». Synpunkten är alltså ingen annan än den, som kommer Savigny⁵ att ge företräde åt den spontant framvuxna sedvanerätten framför från statsmakten utgående lagar, enär den förra i folkmeningen får större helgd genom sitt okända ursprung, medan de senare framstå såsom något mera artificiellt. Argumentet är till sin grundtanke så föga specifikt »legitimistiskt», att det återfinnes äfven hos anhängare af folksuveränitetsprincipen.⁶

Konungens ställning till staten uttryckes på en mångfald olika sätt. Då Stahl opponerar mot att konungadömet betraktas såsom ett ämbete, funktion eller tjänst för staten, »*diesem als einem anderen Subjekte gegenüberstehend*», och i stället betecknar förhållandet såsom ett identitetsförhållande, hvarigenom staten blir personlig i konungen,⁷ så ligger häri en riktig tanke. Meningen är densamma, som då det på ett annat ställe⁸ säges, att staten ej existerar före öfverheten, att man sålunda ej först kan upprätta en stat och sedan

¹ ib. II: 2, 18.

² ib. II: 2, s. 2, 236, 534.

³ ib., s. 250 ff.

⁴ H. A. ZACHARIÄ, Deutsches Staats- und Bundesrecht I, 3. Aufl., s. 79; Jfr BROCKHAUS, Das Legitimitätsprinzip, s. 168 ff.

⁵ Vom Beruf, s. 43. — Jfr. ofvan s. 35.

⁶ Se t. ex. PFIZER, Gedanken über Recht, Staat und Kirche, I, 374.

⁷ Ph. R. II: 2, 239.

⁸ ib., s. 142.

insätta dess öfverhet. De anförda ställenas innebörd synes vara ett visserligen famlande försök att ge uttryck åt organläran i dess motsats mot den franska statsrättens mandat- eller representationsteori.¹ Denna fattar statsmakterna såsom rättssubjekt, skilda från staten och representerande denna på samma sätt, som i privaträtten en person på grund af fullmakt företräder en annan. Den tvingas därigenom att antaga en ursprunglig konstituerande statsmakt och hamnar sålunda i dualismen mellan »pouvoirs constituants» och »pouvoirs constitués». En riktig känsla af denna doktrins oförenlighet med organläran synes ligga bakom Stahls identitetsteori; felet är blott, att han häfdar en dylik identitet endast i fråga om konungamakten och ej lika mycket i fråga om andra statsorgan, då de handla å statens vägnar, och att han därigenom afböjer den nämnda mandatteorien endast i dess gestalt af folksuveränitetslära, men själf ej går fri från tendenser att göra konungamakten till en »konstituerande», med staten identisk makt.

Den tekniska termen för identitetsförhållandet mellan konung och stat finner Stahl i den gängse formeln, att konungen är *suverän*, d. v. s. innehafvare af hela den odelbara statsmakten, och blott vid utöfningen bunden vid andra organs medverkan.² Med accepterandet af denna doktrin öppnar Stahl dörren för all den oklarhet, som åtföljde den olösliga uppgiften att förena den med den modärna författningsstaten. Hans utredningar i frågan återgifva de olika teorier, som denna uppgift frambragte, utan att kunna sägas ha gifvit något afsevärdt bidrag till frågans juridiska genomarbetning.

Hur förenas nu furstesuveränitetsprincipen med den statssuveränitetslära, som framgår ur Stahls filosofi? Ställen saknas ingalunda, som synas tyda på, att den förra undantränger den senare och ställer Stahl på härskarsuveränitetens eller åtminstone på »fiktionssteoriens» ståndpunkt. Det talas om staten såsom källa eller grund för statsmakten, såsom den organisation, som uppbär och betingar densamma, under det att själfva subjektet för densamma är konungen.³ Till klar formulering af organläran kommer Stahl ej. Emellertid bör observeras, att i själfva termen furstesuveränitet icke ligger någon patrimonial tanke, enär ordet suveränitet hos

¹ Jfr DUGUIT, *L'État*, II, s. 15 ff.

² Ph. R. II: 2, 189 f., 241.

³ Ph. R. II: 2¹, 39 f., 249 f.

honom icke användes i betydelsen af (statens egen) allmakt, »ursprunglig härskarmakt», »kompetens-kompetens» l. d.; utan i enlighet med då allmänt gängse språkbruk endast såsom ett attribut till den högsta myndigheten *inom* staten, det högsta statsorganet. Förväxlingen af dessa båda betydelser har vållat mycken oklarhet i den äldre statsvetenskapen; Stahl håller emellertid i allmänhet klart isär dem och betonar, att han använder begreppet i dess »specifikt statsrättsliga betydelse» af den högsta allt i sig koncentrerande makten inom staten, statens centrum och innersta personlighet.¹ Detta epitet kan därför, heter det, ej rimligen tillskrifvas staten själf, utan blott ett dess organ. Låter man däremot, säger han på ett annat ställe, suveränitet betyda statsmakten i dess totalitet, så kan den ej tilläggas konungen, utan blott staten själf, ty statsmakten är statsanstaltens egen.² Likaså gör han — i rak strid mot Wienerlutaktens och sin egen suveränitetsdefinition — en skillnad mellan begreppen statsmakt och suveränitet, då han säger, att i den konstitutionella staten delar folket med konungen visserligen statsmakten, men ej suveräniteten, ty denna maktens innersta brännpunkt är odelbar.³

Stahl står i sin suveränitetslära fullt på sin tids härskande ståndpunkt, hvarken före eller efter densamma. Den tyska statsrättvetenskapen under det tidigare 1800-talet tillade konungen suveräniteten (= den samlade statsmakten), därför att den ansåg detta nödvändigt för att vindicera åt konungen den odelade regeringsmakten eller öfverhufvud ställningen såsom högsta statsorgan, med hvilket hvarje statlig handling på något sätt måste stå i samband (gent emot maktsöndringsläran). Den ville ej härigenom egentligen förneka, att t. ex. äfven ständernas verksamhet är en utöfning af statsmakt,⁴ om ock konstruktioner i denna riktning framdrefvos af den en gång fastslagna formeln. Dess praktiska grundtanke är alltså endast, att hvarje stat behöfver ett högsta, centralt organ, och att detta i monarkien just är konungen — satser som fasthållas äfven af sådana representanter för den fullt utvecklade organläran som Gierke och Jellinek. Det rättsliga innehållet i Stahls suveränitetsbegrepp öf-

¹ Die Revolution und die const. Monarchie. s. 25; Ph. R. II: 2, 534, 536 n. 1.

² ib. II: 2¹, 40, n. 1.

³ Revolution, s. 26.

⁴ SCHMITTHENNER (som accepterar den monarkiska principen) skiljer mellan statsmakt i vidsträckt bemärkelse, till hvilken äfven ständernas offentliga funktioner höra, och statsmakt i inskränkt bemärkelse = regeringsmakt, som är kärnan i all statsmakt och sätter all statlig verksamhet i gång. Zwölf Bücher vom Staate. III, 476 ff.

verensstämmar nästan fullständigt med den ställning, Jellinek¹ tilldelar sitt »högsta statsorgan». Förutom konungens rätt att representera staten utåt, hans oansvarighet, hans ämbets- och krigshöghet m. fl. höghetsrättigheter innebär furstesuveräniteten hos Stahl framför allt följande principer.² 1:o. Ingen statlig akt kan företagas utan något slags medverkan från fursten, staten framträder aldrig helt löst från fursten;³ han sätter all statlig verksamhet i rörelse, därigenom att han befullmäktigar de öfriga statsorganen och förleder deras verksamhet; han är enhetsbandet i de skilda statsförrättningarna, som länkar de mångfaldiga organens verksamhet mot ett enhetligt mål. Detta innebär dels, ur mera formell synpunkt, hans uteslutande rätt att sammankalla och upplösa representationen, att utnämna domare och högre ämbetsmän, som handla i hans namn; dels, reellt sedt, att ingen makt i staten kan tvinga konungen till något positivt mot hans vilja: han har absolut veto. 2:o. Konungen bestämmer positivt statsviljans innehåll, där ej författningen begränsat denna hans rätt; d. v. s. konungens rätt har presumption i tvifvelaktiga fall. 3:o. Konungen har handlingsfrihet inom lagens skrankor, är ej blott en verkställande makt i förhållande till denna.

Detta är den praktiska innebörden af Stahls suveränitetsbegrepp. I sin lära om författningens självständighet hade han haft ett medel att helt befria sig från den monarkiska principens fiktion. I författningen, såsom Stahl uppfattar den, få äfven de öfriga statsorganen en självständig rättsgrund och behöfva ej söka den först genom delegation ur konungamakten.

Men Stahl har nu en gång officiellt accepterat Wienerdoktrinen, och dess uttryckssätt tränga sig därför ständigt in såsom störande element i hans framställning. Satsen, att konungen igångsätter de öfriga statsorganens författningensliga verksamhet, flyter sålunda understundom öfver i tanken, att han därmed äfven delegerar dem själfva rätten därtill såsom utflöde ur sin principiella allmakt. Konungen säges här och hvar ensam vara »subjekt» för statsmakten, under det att öfriga institutioner blott äro »organ» därför.⁴ Konungen betraktas sålunda ensam såsom subjekt för hvarje

¹ Allg. Staatslehre, 2. Aufl., s. 663 ff.

² Ph. R. II: 2, 190 f., 241 f.; Revolution, s. 25; jfr Die gegenw. Parteien, s. 122.

³ Ph. R. II: 2, 19.

⁴ ib. II: 2¹, 42.

statlig funktion, så speciellt för lagstiftningen, som säges komma till stånd uteslutande genom hans i sanktionsakten uttalade vilja.¹ Representationen göres än till »Mitträger» af själfva statsmakten, delande densamma med konungen, till »Mitgesetzgeber»; än tillskrifves den delaktighet endast i dess utöfning, än åter göres äfven utöfningen däraf till konungens ensak, vid hvilken ständerna blott ha en slags negativ förhinderingsrätt o. s. v. i en mängd hvarandra motsägende formuleringar, på hvilka det ej lönar mödan att närmare ingå.

* * *

Mot dualismen i uppfattningen af suveräniteten korresponderar en dualism i Stahls framställning af *folkrepresentationen* och dess uppgift. Är konungamakten bärare af all statlig verksamhet, finnes ingen plats öfver åt folket och dess representation för positiva statsfunktioner. Är konungen åter endast högsta statsorgan, finnes intet hinder för att statsidén är aktivt verksam äfven i folket.

Den egentliga historiska skolan har ej såsom konsekvens af sin teori kräft folkrepresentation eller öfverhufvud gifvit företräde åt någon viss statsform. Visserligen, dess stat skall vara folkstat, en organisk enhet i mångfalden och byggd på frihetens princip. Men härur härleder den endast normer för statsmaktens användning: statsmyndigheten — den må vara sammansatt huru som helst — skall hämta riktlinjerna för sitt arbete ur det lif, som rör sig i folkorganismen, och ej hämma utan stödja de spontant uppbyggande krafterna, framför allt sedvanerättens fria växt.² Det synes emellertid oförnekligt, — såsom ock den nyare organiska statsläran

¹ ib. II: 2, 192 f.

² En liberal förvaltning låg sålunda historiska skolan mer om hjärtat än en liberal författning. Liksom Stein hade vissa, om ock ingalunda doktrinära sympatier för Adam Smiths läror, så har historiska skolan under sitt tidigare stadium beröringspunkter med Kants och Wilh. v. Humboldts rättsstatsidé; i hvarje fall kan denna (särskildt sådan den möter hos Humboldt på 1790-talet) betraktas som en föregångare till historiska skolan. Genom sina sympatier för social rörelsefrihet och för den spontana utvecklingen stå båda i skarp opposition mot 1700-talets upplysta despotism. Men Humboldt drifves häraf att söka begränsa statens verksamhet till det minsta möjliga och låta kulturlifvet utveckla sig i de fria associationer, som det själfv skapar; ty han kan ej tänka sig staten annat än som en yttre makt, som står främmande och oförstående för det lif, som rör sig under dess hägn,

(Gierke, Preuss) gjort gällande — att den organiska statstanken är fullödigare realiserad, där folket tar en aktiv del i statslivet genom en i denna statsidéns anda uppfattad och efter dess principer organiserad representation. Hur representationsproblemet ter sig utifrån historisk-organisk statsåskådning, därom äga vi i STEINS och WILH. V. HUMBOLDTS politiska skrifter² ett märkligt vittnesbörd.

De bärande synpunkterna i detta program — hos Stein framträdande såsom osystematiserade utslag af praktisk statsmannaintuition, hos vetenskapsmannen Humboldt mer teoretiskt genomarbetade — äro följande. Den politiska frihetens väsen bestämmes, i medveten och skarp motsats mot franska revolutionens folksuveränitetlära, såsom en organisation af folkets krafter i den historiska statens tjänst; och den grundas i den ur statsborgarskapet härflytande plikten att medverka för statsordningens vidmakthållande. Staten sättes ej på de anklagades bänk för att af den suveräna folkviljans representanter utverka tillstånd till sin fortsatta existens;

och som med sina nivellerande regler blir mördande för de en individuell vård kräfvande, ömtåliga kulturplantorna. Då härtill emellertid kommer historiska skolans nationalitetstanke, hvilken ser utvecklingens kraftkällor, ej blott i individerna, utan äfven i »folksjälarna» såsom enheter, så framgår härur med nödvändighet en högre värdesättning af staten och dess uppgift. Äfven staten måste då fattas såsom skapelse af folkets lifskraft; den måste söka att »nationalisera» sig, att göra sig till ett organ för folkets lif i första hand genom en förvaltning, som står i verklig kontakt med detta, men sedan äfven genom att organisera folket till aktiv medverkan i statsangelägenheterna. Och härmed försvinner äfven anledningen till den snäva begränsningen af dess uppgift. Hos Hugo saknas denna djupare statskänsla ännu fullständigt. Endast den borgerliga rätten betraktas såsom organiskt framvuxen ur folkmedvetandet, medan staternas uppkomst ses rent pragmatiskt. Äfven hos Savigny är det 1814 endast fråga om den borgerliga rätten såsom skapelse af folksjälens; möjligt är, att han ännu stod 1700-talets och Rhenförbundstidens upplysta despotism till tiden för nära för att kunna helt frigöra sig från ett slags misstro till statsmakten såsom sådan och därför, såsom LANDSBERG (s. 348) gör gällande, haft sympatier för Kants rättsstat. Hos Puchta och Niebuhr äfvensom hos Savigny 1840 visar sig dock tydligt den djupare uppskattningen af staten, om än historiska skolans uppfattning af utvecklingens irrationella och komplicerade karaktär håller den på afstånd från Hegels statsabsolutism. Stahls statsbegrepps »Würde und Fülle», hvarest LANDSBERG (s. 372) vill se en anslutning till Hegelska idéer, synes mig därför i intet afseende aflägsna honom från historiska skolans åskådning.

² Humboldts *senare* skrifter nämligen, speciellt hans båda »Denkschriften» 1819 rörande Preussens tilltänkta författning, införda i Gesammelte Schriften XII.

ej heller uppkallas folket för att (såsom i den individualistiska grenen af naturrätten eller delvis i den gamla dualistiska ståndsförfattningen) såsom intressenter i ett aktiebolag *mot* staten bevaka enskilda rättigheter. Utan det är fråga om hvad Meinecke¹ kallar den konservativa nationalitetsidéns tendens att nationalisera den historiskt tillblifna staten; den historiska staten är den kräfvande parten, som vill göra folket till organ för sina lifsfunktioner och ur dess pliktmedvetna arbete hämta sin lifs- och växtkraft samt för detta ändamål skapar sig organisationer, tjänliga att tillföra den tillskott från all samhällsbyggande verksamhet inom folket. Däraf det pedagogiska syftet i Steins sociala reformer, att genom dem göra folket dugligt för statstjänst. Härmed sammanhänger, att Stein och ännu mera Humboldt, genomträngda af den organiska kontinuitetstanken, tänka sig de folkrepresentativa institutionerna såsom en *konservativ* makt i staten, med uppgift framför allt att utgöra en motvikt mot byråkratiens doktrinära omstötrnings- och experimenteringslust samt bidra till stabilitet i lagstiftningen och kontinuitet i förvaltningen² — alltså i allmänhet till en politik i enlighet med Savignys ofvan omnämnda program. Med plikttankens dominerande öfver rättighets- och maktsynpunkten sammanhänga ett par andra idéer. Dels tillägga de de kommunala och provinsiella representationerna lika stor betydelse som centralrepresentationen och göra dem till nödvändiga komplement till denna. I de förra — som böra byggas så mycket som möjligt på historisk grund³ — skall folket få en inblick i statsarbetets natur och svårigheter samt vinna sakkunskap att föra de verkliga samhällsbehofvens talan och därigenom blifva besjäladt ej af maktanspråk, utan af arbetshåg och allmänanda.⁴ Samma

¹ a. a., s. 259.

² HUMBOLDT, a. a., s. 228, 234 och passim.

³ Enär »folksjälens» verkar framför allt i häfdvunna institutioner. I det tidigare 1800-talets idévärld möter man ofta följande tankekombinationer. Uppfattas folkets politiska frihet såsom en *makt öfver* staten, så blir det en hufvudsynpunkt vid representationens sammansättning att skapa uttryck för en numeriskt bestämbar *folkvilja*; är representationens uppgift åter att gifva ett krafttillskott åt den historiskt gifna staten, söker man gärna bygga den på de organisationer af olika slag, i hvilka folkets samhällsbyggande kraft under dess historia visat sig. Den förra åskådningen har därför ofta legat till grund för yrkanden på samfälliga val, medan den senare motiverat klass- eller ståndsvälsprincipen. Naturligtvis är här ej fråga om ett logiskt nödvändigt, utan närmast om ett ganska ofta förekommande faktiskt samband.

⁴ ib., s. 280.

syfte vilja de främja äfven genom en begränsning af centralrepresentationens befogenheter i förhållande till konungamakten, så afpassad, att den håller tillbaka lockelsen att (såsom franska revolutionens folkförsamlingar) konkurrera med konungen om statsledningen. Dess förhållande till konungamakten skall ej vara ett motsats-, balans- eller jämviktsförhållande, utan en förtroendefull samverkan för det gemensamma målet. Dess uppgift är ej att inskränka konungamakten, utan att stärka eller komplettera den med stödet af folkets sedliga kraft. Hela folket skall organiseras till statstjänst under konungadömet ledning, så att i hvarje instans ett folkrepresentativt organ träder vid sidan af det byråkratiska.¹ Den monarkiska principen skall, säger Humboldt, härigenom icke blott icke lida intrång, utan i stället befästas.² Någon juridisk genomarbetning af detta begrepp gifver han icke; det vore en anakronism att hos honom söka utfinna de teoretiska konstruktioner, som sedermera uppfunnos. Termen betyder hos Humboldt helt enkelt konungadömet ledande ställning i statslivet, dess ensamrätt till regeringsmakten. Däremot vore det alldeles stridande mot grundtanken i hans statsuppfattning att däri inlägga den betydelsen, att endast konungen (jämte sina organ, ämbetsmännen) är positivt verksamt organ för statsidén.

Det Stein-Humboldtska programmet hvilar på det historiska folkbegreppet: det vill låta hvarje folkgeneration lämna sin medverkan vid den nedärfda statens utveckling, men utan att göra den till en makt *öfver* denna. Och det är — med ett annat uttryck för samma sak — besjäladt af idén om staten såsom en organism, hvars enhetslif skapas af delarnes konvergerande kraft och som i sin tur lefver och är verksam i hvar och en af delarne.

Programmet var ett utslag af reformperiodens och befrielsekrigets nyväckta statskänsla. Då denna under reaktionens välde snart förflyktigades och enhetskänslan mellan stat och folk förbyttes i misstro, undanträngdes den gryende organiska statsläran af den teori, som i folket ser ett staten motsatt begrepp och tillägger representationen uppgiften att mot den af regeringen ensam representerade staten bevaka enskilda rättigheter. Denna doktrin framdrefs nästan med nödvändighet af Wienerslutaktens formel, men den fick också stöd i återupplifvade äldre strömningar, såväl i traditionen från ståndsförfattningarnas dagar som äfven i vissa tankegångar af naturrättsligt ursprung. Den uppträder därför under mycket växlande

¹ ib. s. 233 f., 391.

² ib. s. 289 ff.

teoretisk motivering och i förening med de mest olikartade såväl filosofiska statsbegrepp som politiska program. På teoriens kända utgestaltning i den Hallerska doktrinen behöfva vi ej ingå. Mindre beaktadt torde det från naturrätten och fördragsläran stammade inslaget vara. Det är att märka, att den »monarkiska principen» till en början ej alls betraktades som ett reaktionens parti-
 emblem, utan accepterades äfven af liberala statsrättslärare, som därvid söka smälta samman den med teorierna om samhällsfördraget och folksuveräniteten.¹ Så deducerar t. ex. CUCUMUS² den monarkiska principen såsom logiskt nödvändig konsekvens ur naturrätten och fördragsläran på följande sätt (i anslutning till den individualistiska [Lockeska] grenen af naturrätten,³ hvilken nu under B. Constants ledning befann sig i starkt uppsving såsom reaktion mot Rousseaus och revolutionens demokratiska statsabsolutism). Genom statsfördraget uppdrages åt konungen all statsmakt, d. v. s. alla befogenheter, som staten behöfver för att kunna bestå såsom enhet. Återstoden af sin rätt behålla individerna och att gent emot statsmakten skydda dessa förbehållna individuella rättigheter är representationens uppgift. Dessa sammansmältningsförsök afbrötos visserligen snart, då den naturrättsliga liberalismen — under inflytande af Bundestags användning af monarkiska principen — drefs öfver i opposition mot densamma eller till en tolkning däraf, som ej har med Wienerdoktrinen att göra.⁴ Utan betydelse ha de dock ej varit, då det synes högst sannolikt, att de öfvat inflytande på utbildningen af R. v. MOHLS teori. En liberal af modernare typ, aflägsnar Mohl fördrags- och folksuveränitetslärorna, och ersätter det atomistiska folkbegreppet med sin bekanta Gesellschaftsteori. Men grundtanken är densamma: representationen är organ för det icke statligt enade folket med dess mångfaldiga enskilda intressen gent emot staten. Därför måste alla dess befo-

¹ Jfr JELLINEK, Regierung und Parlament, s. 7.

² Lehrbuch des Staatsrechts der constitutionellen Monarchie Bayerns (1825), s. 7 ff.

³ I djupare mening är visserligen hela den naturrättsliga spekulatio-
 nen individualistisk. Här åsyftas speciellt den gren af naturrätten, som låter individerna vid samhällsfördragets afslutande behålla en del af sina rättigheter och lägger tyngdpunkten på skyddandet af dessa förbehållna rättigheter.

⁴ ARETIN (Staatsrecht der constitutionellen Monarchie, 1823) häfdar den ännu, men ROTTECK, MURHARD, PFIZER m. fl. bekämpa den. — Hos DAHLMANN, Politik, s. 81 anges uttryckligen suveräniteten betyda högsta makten, ej den samlade statsmakten.

genheter hänföras under kategorien negativ kontroll af statsmakten; äfven en så positiv uppgift som deltagandet i lagstiftningen söker Mohl tvinga in under denna rubrik genom att förklara ständernas rätt till positiv medverkan nödvändig i sådana undantagsfall, där en statsakt, en gång verkställd, icke efteråt kan ändras eller återtagas.¹

Den dualistiska doktrinen är som bekant drifven till sin spets af den svenske filosofen BOSTRÖM. Den kan knappt klarare uttryckas än i hans teckning af lagstiftningsaktens förlopp.² Samverkan mellan konung och riksdag härvid ligger däri, att konungen såsom *enskild* person tillfrågar folket, om det har något emot, d. v. s. om dess enskilda rättigheter kränkas därigenom, att han såsom *offentlig* person stiftar en viss lag. Fullt konsekvent är det också, när Boström förklarar den absoluta monarkien för den ideala statsformen, om monark och folk vore idealiska, »emedan i sådant fall ingendera behöfde bevaka sin rätt mot den andra».³

Redan hos Mohl märker man emellertid, att teorien är en juridisk konstruktion, ansedd nödvändig för att åt konungen ensam vindicera regeringsmakten eller öfver hufvud all befallningsmyndighet i staten. I hans allmänna utredningar om statsbegreppet skymta tendenser att i stat och samhälle se lifsyttningar af samma organism med identiska intressen.⁴ Såsom representationens uppgift angifves ej blott skyddet af de enskilda i deras ostörda åtnjutande af »negativa frihetsrättigheter», utan äfven allas rätt »auf eine überhaupt verfassungsmässige, d. h. den *Zwecken* und den positiven Gesetzen des concreten Staates entsprechende, Regierung».⁵

Ju mer historiska skolans lära om identiteten mellan stat och folk tränger igenom, desto mer blir det betonadt, att ständernas funktion endast till sin juridiska form bär negativ karaktär, under det att dess politiska uppgift fullt erkännes vara positivt statsfrämjande. Så lär GERBER,⁶ att representationens medverkan skall garantera, att den verkliga statsviljan bringas till uttryck, därigenom att regeringen föres i enlighet med bestående rätt och att nya

¹ Geschichte und Litteratur der Staatswissenschaften, I, 282 f.

² Satser om lag och lagstiftning, 2:a uppl., s. 43 f.

³ Grundlinier till filosofiska statsläran, 2:a uppl., s. 80.

⁴ Så t. ex. a. a. I, 82: staten är (i sin bestämda gestalt) nödvändig, »weil die Gesellschaft in bestimmter Weise ist».

⁵ a. a. s. 282. Kurs. af mig.

⁶ Grundzüge, s. 19 f., 120 f.; jfr Über öffentliche Rechte, s. 82.

lagar hämta sitt innehåll ur folkets sedliga medvetande. Men denna uppgift skall den ej fylla genom att själf »härskas» — ständerna ha »ingen statsrättslig vilja» — utan genom att tillföra monarkviljan krafter och impulser ur folklifvet och genom att inskränka monarken i utöfning af hans härskarrätt, så att hans vilja i af författningen föreskrifna fall först vinner rättslig giltighet, då den i sig upptagit ständernas. Dessas uppgift blir sålunda liksom hos Mohl att hindra missbruk af statsmakten, men med missbruk förstås ej hvad som strider mot enskilda intressen, utan mot statens, mot den verkliga statsviljan.

Hos LABAND, som synes bygga direkt på Gerber, har teorien fått den form, hvori den behärskar den nuvarande tyska statsrättsvetenskapen. De faktiska förhållandena, framför allt riksdagens initiativ ha förmått honom att lämna den negativa förhindringsteorien, han erkänner sålunda en positiv samverkan mellan konung och riksdag vid *laginnehållets* fastställande. Men för att likväl rädda monarksuveräniteten gör han liksom Boström detta till en blott förberedelse för den egentliga statsakten vid lagstiftningen, *lagbefallningens* utfärdande, hvilken tillkommer konnngen ensam.

* * *

STAHL accepterar såsom korrelat till furstesuveräniteten Mohls doktrin om ständernas uppgift att mot fursten skydda folkets rättigheter.¹ Innebörden häraf tolkar han på följande sätt. Ständernas makt består icke däri »die Zustände selbst zu versorgen, sondern, während die Regierung sie versorgt, die Rechte und die Gesinnung des Volkes bei ihr geltend zu machen, und sie reicht dem entsprechend auch nur so weit, den Fürsten an Etwas zu hindern und ihm Etwas mit dem Nachdruck ihres moralischen Einflusses zur Berücksichtigung vorzulegen, nicht aber ihm irgend Etwas positiv vorzuschreiben». »Sie haben keine direkte Gewalt über das Volk und die Beamten, sie können Niemandem Vorschriften geben, Niemanden vor sich laden; sondern was sie ausrichten, das richten sie nur durch den Fürsten aus».² Men under denna negativa form skola de såsom hos Gerber³ verka för *statens* bästa (om också på samma gång för de enskilda undersåtarnas eller för de

¹ Ph. R. II: 2, 317 ff.

² ib., s. 328.

³ Gerber citerar ofta Stahl och öfverensstämmer i mycket med honom.

sociala intressena). En dylik åskådning framgår med nödvändighet ur Stahls historisk-organiska statsbegrepp. Den folkrepresentativa författningen skall bidra till att förverkliga tanken, att staten är folkets fria gärning, att dess lagar och grundprinciperna för dess regering utgå från folkets eget sedliga medvetande och att folket i enlighet med reformationens frihetsprincip blir aktivt verksam samt såsom statens »Mitträger und Mitbürge».¹ Det är tydligt, att representationen vid en dylik uppgift icke är språkrör för folket såsom *objekt* för staten eller, såsom Stahl själf enligt Mohls teori på ett ställe säger, för »die Menschen in ihren mannigfachen socialen Stellungen, wie sie der Staatslenkung unterworfen sind und *die Staatslenkung förderlich oder nachtheilig über sich empfinden*»,² utan för folket såsom *upphof* till staten, för historiska skolans rättsskapande »folksjäl». Enligt Stahls antiteokratiska åskådning är ju folköfvertygelsen i minst lika hög grad som öfverhetsmakten organ för utvecklingen. Han framhåller, att den allmänna opinionen ej bör af regeringen betraktas blott såsom ett material, efter hvars beskaffenhet den måste välja sina medel, »ähnlich wie die Beschaffenheit des Zöglings dem Erzieher ein Gesetz auflegt», utan äfven såsom »eine Quelle, um das Ziel selbst richtig zu erkennen» och såsom en fingervisning af en högre makt.³ Folkmeningen är visserligen alltid i sin tillfälliga gestalt (»sina färdiga läror») uppblandad med mycket slagg, men den innehåller dock innerst moment af bestående värde, som skola tillföras staten. Därför har folkrepresentationen en uppgift äfven ur rent objektiv statlig synpunkt, en uppgift att bidra till att statens egna intressen och utvecklingsbehof främjas. Dess »letzte innerste Bestimmung» är nämligen icke, att »die Landesvertretung oder das Volk den grössern Einfluss auf die Staatslenkung habe, sondern damit durch die *Erprobung an der Landesvertretung und dem öffentlichen Urtheil der Verstand in der Sache selbst* die bestimmende Macht werde, damit nur Maassregeln ergriffen werden können, die eine *innere Rechtfertigung* (nicht grade von dem Princip der Zeitmeinung aus) haben, nur Männer an die Geschäfte kommen (nicht *nothwendig von der Richtung der Majorität*), die ihnen gewachsen sind».⁴ Såväl ständer som regering skola tjäna det gemensamma

¹ Ph. R. II: 2, 317, 488, 538 f. m. fl. st.

² ib., s. 318, n. 1. Kurs. af mig.

³ ib., s. 490.

⁴ ib., s. 493. Kurs af mig.

högre, »der wahre innere Bildungstrieb des öffentlichen Zustandes».¹ Särskildt skall representationen liksom hos Stein och Humboldt vara en konservativ skyddsvakt kring den nedärfda ordningen. Konstitutionalismens främsta betydelse skall vara, att den historiska staten genom att anförtros åt två organs vård skyddas mot godtycke och träder såsom en högre nödvändighet öfver furste och folk. Ständernas medverkan vid lagstiftningen skall förhindra, att staten af furstens godtycke göres till en annan.² Deras budgeträtt skall ej så mycket afse att skydda folket mot tryckande pålagor, utan att ställa hela statshushållningen under en laglig, mot godtycke skyddad nödvändighet;³ en tanke, som Stahl finner bäst realiserad under den form, att budgeten i den gestalt, historien gifvit den, äger lags helgd och blott kan ändras af konung och ständer gemensamt.

Representationen skall därför ha vidsträckt makt, när det gäller att skydda det bestående, men ej kunna själf framtvinga ändringar däri. Efter denna synpunkt vill han begränsa dess kompetens. Begränsningen motiverar han⁴ med det historiska folkbegreppet. Den berättigade statsuppbyggande folkviljan är, framhåller han, det fortlefvande folkets kontinuerliga vilja, bunden vid hvarje tidpunkt af sina egna tidigare skapelser. Om den tillfälliga folkmeningen riktar sig förstörande mot de nedärfda inrättningarna, som äro alla generationers egendom, så böra dessa i regeringen ha ett obetvingligt organ till sitt skydd. Till denna tanke förverkligande tjänar i viss mån furstesuveräniteten, men framför allt »den monarkiska principen», d. v. s. det icke parlamentariska konungadömet.

* * *

I fråga om den konstitutionellt monarkiska statsformens juridiska natur bär Stahls framställning en mestadels receptiv prägel. Några nya synpunkter af större bärvidd har den knappt tillfört forskningen, ej heller bidragit att bringa klarhet i den härfva af stridiga begrepp, som han öfvertog från sin samtid. Det teoretiskt värdefullaste hos Stahl är hans rättsfilosofi och särskildt hans kritik af Hegel; det praktiskt mest betydande är hans polemik mot parlamentarismen, där hans filosofisk-politiska grundtankar finna sin vik-

¹ ib., s. 489.

² ib., s. 354.

³ ib., s. 355.

⁴ ib., s. 492.

tigaste praktiska tillämpning. Den storartade enhetlighet, som E. Kaufmann finner hos Stahl, kan jag ej erkänna, och ej ens att den patrimoniala åskådningen är den dominerande hos honom. Tvärtom synes mig den historisk-organiska statsidén såsom den härskande grundtanken, fastän den ej är nog stark att frigöra honom från de däremot stridande statsrättsliga formler, som voro gängse inom hans samtid. Härmed är ingalunda utsagdt, att Stahl bland de nyare strömningarne skulle stå den Gierkeska närmast. En dylik jämförelse är öfverhufvud omöjlig att uppdraga. Den nyare skolbildningen har skett på uppgiften att i strängt juridiska begrepp utmejsla det politiska tankestoff, som det tidigare 1800-talet alstrat. Hur mycket af de »organiska» statsidéerna är juridiskt användbart? — det har varit den partiskiljande frågan. Dessa idéers politiska eller filosofiska värde erkännes vanligen äfven af dem, som neka deras juridiska. Problemet af en dylik metodisk utrensning af alla icke juridiska moment har icke kommit till aktualitet för Stahl, lika litet som för hans samtid. Så mycket torde emellertid kunna sägas, att Stahls lära om författningens själfständiga ursprung i förhållande till öfverhetsmakten innebär ett moment, som, om det fasthållits, i hvarje fall måst omöjliggöra hans anslutning till den Seydelska riktningen. Ett författningsbegrepp sådant som Stahls ger ovillkorligen staten en från öfverhetsmakten skild ej blott filosofisk, utan äfven rättslig realitet.

III.

»Den monarkiska principen». Konstitutionalism mot parlamentarism.

Furstesuveränitetens rättsprincip är enligt Stahl förenlig med en mycket skiftande faktisk maktfördelning mellan konung och ständer. Den monarkiska principen åter är ett trängre begrepp och utgör den verkliga, konstitutionella monarkiens särmärke gent emot den parlamentariska.

Striden mot parlamentarismen är det praktiskt betydelsefullaste momentet i Stahls gärning. I hvad mån är han härvid äfven teoretiskt originell? D. v. s. i hvad mån höjer sig Stahls kännedom om — särskildt den engelska — parlamentarismens verkliga karaktär öfver hans samtida landsmäns? I hvad mån har man för honom ställt det tyska statsskicket i motsats till det engelska och sökt bringa denna motsats till klarhet? Och särskildt, har man ansett »den monarkiska principen» utesluta parlamentarism?

Det är bekant, att den genom Montesquieu grundlagda beundran för Englands statsskick under 1800-talets början ytterligare stegrades. England var ju den makt, på hvilken det Napoleonska väldet krossats. För de konservativa stod England såsom mönster af en »organisk» författningsutveckling. De liberala åter sågo i England den enda stat, där folkfriheten på ett varaktigt sätt slagit rot, sedan franska revolutionens författningar blottat sin efemära karaktär. I hvad mån den preussiska reformepokens män hämtat mönster från England, är ett ännu till stor del oundersökt problem, hvars utforskning säkerligen skulle lämna värdefulla positiva resultat. Kändt är Steins, liksom hans medhjälpare Niebuhrs och Vincikes intresse för England, den sistnämnde bekant såsom författare till ett arbete om det engelska förvaltningssystemet. Men samtidigt möter man ofta redan vid denna tid och särskildt just inom

dess kretsar den sedan oräknade gånger upprepade satsen om engelska författningens intima samband med egenartade engelska förhållanden och den däraf följande omöjligheten att öfverflytta den till andra folk.¹ Den Montesquieuska uppfattningen om dess allmänna mönstergiltighet synes vara väsentligt på retur. Likaså finnas tecken, som tyda på, att konstruktionen af engelska författningen efter maktdelningsschemat ej längre vann så allmän tilltro. Gen-sagor mot den Montesquieu-Delolme'ska framställningen möta redan under 1700-talets sista decennier. Särskildt genom Hannover spreds en riktigare uppfattning af England; framför allt voro REHBERG och BRANDES² verksamma i detta syfte. Brandes yttrar 1799³, att Montesquieu mycket ensidigt iakttagit Englands författning, när han trodde sig ur denna kunna abstrahera den olycksdiga teorien om den absoluta maktdelningen. Och Rehberg, som ser franska revolutionens ödesdigraste missgrepp i dess doktrinära tillämpning af maktdelningsläran, söker fritaga Montesquieu från skulden härtill. Montesquieu lät visserligen förleda sig att uppställa ett »skarpsinnigt infall» (maktdelningstanken) såsom grund-sats, men kärnan i hans framställning vore dock, att den engelska författningens fullkomlighet ej ligger i de offentliga makternas söndring, utan i deras mångfaldiga förbindelse med hvarandra.⁴ Han klandrar skarpt, att franska revolutionen under inflytande af makt-söndringsläran hade sökt inskränka regeringsmakten så mycket som möjligt, särskildt genom att utesluta ministrarne ur nationalförsamlingen, i stället för att den bort efter engelskt mönster lämna ledningen af sina förhandlingar (liksom af allt statsarbete) åt dessa och blott försäkra sig om, att de voro värdiga nationens förtroende. Blott därigenom kunde den nödvändiga enheten mellan lagstiftning och förvaltning, mellan beredning, öfverläggning och utfö-

¹ I sin »Darstellung der inneren Verwaltung Grossbritanniens» (författad 1807, utg. 1816, s. 7), säger VINCKE, att mycket af Englands förvaltning kan efterbildas af andra stater, men att dess författning däremot är en historisk egendomlighet för England, som ej kan öfverflyttas. W. v. HUMBOLDT (Gesammelte Schriften, XII, 235) framhåller, att den engelska författningens inre väsen vore omöjligt att efterbilda, om än de nyaste författningarna sökt imitera dess yttre form.

² Jfr Hist. Zeitschr. 107, s. 513 f.; K. LESSING, Rehberg und die französische Revolution (1910).

³ Gött. gel. Anz. 1799, I, s. 253.

⁴ Untersuchungen über die französische Revolution (1793) I, 100 f.

rande ernås.¹ Och på ett annat ställe² omtalar han, hurusom i England ministrarne ej såsom annorstädes kunde bygga sin ställning endast på regeringens vilja, utan måste för hvarje steg stå till svars för män, som genom sin kritik sträfvat att intaga deras plats, och att därför endast män med stort personligt anseende och vidsträckta förbindelser kunde behålla sig vid regeringen.

Än mera anmärkningsvärd är Rehbergs jämförelse i ett senare arbete³ (1807) mellan Englands författning och de tyska ståndsförfattningarna. I Tyskland är, heter det, ministern en uteslutande af konungen beroende administratör, kvalificerad genom specialinsikter i en förvaltningsgren. I England däremot är han en politiskt riktningsgivande statsman, skolad i parlamentets debatter, och kan behålla sin plats blott så länge han behärskar majoriteten i underhuset och därigenom visar sig besitta nationens förtroende; för den, som kan vinna detta, kan å andra sidan ej ens konungamakten spärra vägen till ministerplatsen. I Tysklands ständerförsamlingar strides aldrig om själfva regeringsmakten, och det anses såsom idealet, att ärendena behandlas efter rent sakliga grunder; i England är däremot regeringsbildningen parlamentets viktigaste funktion, som ställer de särskilda sakfrågorna alldeles i skuggan. De tyska ständerna stå alltid på visst afstånd från regenten och hans rådgifvare, kontrollerande dem, men alltid lämnande dem en vidsträckt själfständighet, under det att i England alla regeringens trådar äro så inväfda i hvarandra, att hvarje sak kräver både konungens och parlamentets samtycke eller åtminstone ett hemligt inflytande från den ena parten på den andra. Rehberg glömmar ej heller den engelska parlamentarismens aristokratiska karaktär, de mäktiga familjekonnexionernas ofta utslagsgivande inflytande på parlamentsvalen.

¹ Allg. Litteraturzeitung 1790, III, 110. Man observere särskildt följande punkt om partistytet: »Die Führung grosser Angelegenheiten durch eine Parthey, an deren Spitze Männer von Ansehen beym Volke und in der Versammlung der Repräsentanten stehen, hat den ausserordentlich grossen Vortheil, dass alle Plane durchdacht und vorbereitet, von solchen vorgelegt werden, denen alle Untersuchungsmittel vorläufig zu Gebote standen: dass dieselben Personen, welche zu dem Entwurfe der Plane mitwirkten, sie bey der Discussion vertheidigen, dass der Vortrag und die unnütze Untersuchung ganz frivoler Plane vermieden wird» etc.

² Untersuchungen II, s. 372

³ Über die Staatsverwaltung deutscher Länder und die Dienerschaft des Regenten, s. 198 ff.

I Rehbergs teckning af den engelska författningen saknas egentligen intet af dennas viktigaste grunddrag: konungamaktens bundenhet vid regeringsbildningen, partiväsendet, ministärens ledning af parlamentet, den aristokratiska karaktären m. m. Visserligen framställas de ej så skematiskt som senare af Bagehot, men de hade ej heller i verkligheten nått den fasta utbildning som på dennes tid.

Det bör märkas, att Rehberg trots sin fortfarande beundran för England ingalunda vill öfverflytta dess statsskick till Tyskland.¹ Han inskränker sig till att för Tyskland föreslå några smärre reformer, som med bibehållande af författningarnas dualistiska grundkaraktär² skola mildra motsatsen mellan regeringar och folk och åvägbringa mera samklang mellan deras intressen.³

Hos Stein och Humboldt möter man möjligen spår af engelsk påverkan i den genomgående antibyråkratiska uppfattningen. Ständerna betraktas såsom en motvikt ej mot konungamakten, utan mot byråkratien med uppgift att stärka förtroendet mellan konung och folk bl. a. genom att gifva konungen ledning vid bedömandet af sina ministrar.⁴ Om någon parlamentarism är naturligtvis på intet sätt fråga. Humboldt kräver tvärtom starka garantier för regeringens själfständighet. Sålunda tilldelar han ständerna ingen periodisk budgetbevillningsrätt, utan blott medbeslutanderätt vid ändring af bestående skatter; för afslag af regeringsförslag kräver han två tredjedels pluralitet; rätten att begära ministrars afskedande från- känner han dem uttryckligen och ställer sig högst tveksam äfven till deras rätt att ställa ministrar under åtal, enär de därigenom

¹ ib. s. 207 ff.

² Denna anser han grundad framför allt däri, att fursten ej blott är regent, utan äfven ägare af en stor del af landet såsom domän, hvarför ständerna aldrig kunna bli folkets representanter i samma mening som i England — en patrimonial tankegång, som bottnar i den engelska uppfattningen af underhuset såsom representation för jordegendomen.

³ Såsom spridare af kännedom om Englands författning har JELLINEK, *Regierung und Parlament*, s. 12, fäst uppmärksamheten på THEODOR SCHMALZ, som i en bok härom 1806 framhållit tillvaron af det engelska kabinettet och äfven observerat den rådande praxis, att ministrarne tagas ur majoritetspartiet, men framställer denna såsom en frivillig åtgärd af Hannoveranska dynastiens vishet och såsom i ingen mån försvagande konungamakten.

Engelska kabinettets tillvaro och roll torde efter denna tid ej ha varit någon hemlighet för iakttagare på kontinenten. De Maistre omnämner t. ex. 1814 (*Oeuvres*, I, 241) kabinettet såsom *«un corps qui gouverne et fait tout dans le vrai, mais que la Constitution ne connaît pas»*.

⁴ HUMBOLDT, a. a. s. 228.

kunna komma »in eine gewissermassen imponirende Lage» gent emot konungen.¹

Efter 1815 intränga hastigt parlamentariska doktriner i Sydtyskland, dock hufvudsakligen genom fransk förmedling och därför mer eller mindre afvikande från det engelska mönstret. Särskildt saknas vanligen ett viktigt moment, regeringens ledande ställning; de parlamentariska anspråken äro kombinerade med gammalständisk afvoghet mot allt hvad regering heter. Så häfdar redan 1819 den bayerske statsmannen v. Hazzi² såsom de konstitutionella formernas hufvudsyfte att göra valet af de högsta statsämbetsmännen till »omedelbart uttryck för folkmeningen» och kräfver härför en oinskränkt ministeransvarighet ej blott för författningsbrott, utan efter Englands och Frankrikes mönster äfven för hela förvaltningens skötsel. Men härtill fogar han,³ karaktäristiskt nog, ett klander af ministrarnes rätt att närvara och yttra sig i parlamentet och därigenom påverka detta.

De parlamentariska anspråken framträda isynnerhet under striderna om ständernas budgeträtt. Denna var ständernas gamla påtryckningsmedel mot regeringarna och den sättes nu i samband med folksuveränitetsläran, så att man i ständernas rätt att genom budgetvägran framtvinga ministerskifte ser folkets utöfning af sin suveränitet och sin makt att upphäfva eller förnya samhällsfördraget.⁴ Under inflytande af julirevolutionen och af den antimonarkiska stämning, som förbundsbesluten af 1832 och 1834 framkallade, tilltogo dessa anspråk i skärpa. I Badens landtdag häfdas rätten till budgetvägran i parlamentariskt syfte första gången 1831 af Welcker.⁵ Denna grundtanke genomgår ock de tvänne stridsskrifter, »Über die Entwicklung des öffentlichen Rechts in Deutschland» 1835 och »Das Recht der Steuerverwilligung» 1836, hvori P. A. PFIZER bekämpar förbundsdagens begränsning af ständernas budgeträtt. Skattevägringsrättens syfte, heter det här, är att lämna möjlighet till konungamaktens fulla beroende af folkviljan. Där den eftertryckligt brukas, skiljer sig den representativa monarkien från republiken eudast genom chefsmaktens ärftlighet

¹ HUMBOLDT, a. a., s. 240 ff.

² Über die Standpunkte der baierischen Verfassungsurkunde von 1818 in Beziehung anderer Constitutionen, München 1819, s. 112 ff.

³ ib. s. 90.

⁴ PFIZER, Das Recht der Steuerverwilligung, s. 94.

⁵ W. v. CALKER, Das badische Budgetrecht, s. 105.

och oansvarighet. Han kräver emellertid ingen mekaniskt fungerande parlamentarism; blott när folket allvarligt vill, skall det kunna bestämma öfver makten; och han erkänner, att bristande upplysning, partisplittring o. d. bland folket ännu under någon tid skall låta konungadömet behålla ledningen. Den representativa monarkien, där folket alltid har möjlighet till makten, men ej alltid dess verklighet, betraktar han såsom ett öfvergångsstadium till idealet, republiken. Han opponerar mot maktdelningsläran såsom omöjlig att genomföra: statsmaktens grenar måste vara förenade i en gemensam stam, som antingen är konungen eller folket; och Amerikas exempel visar det senare alternativets möjlighet.¹

Att man på liberalt håll trots ofullständig kännedom om parlamentarismen i öfrigt redan tidigt har klart för sig, att den medför ett undanträngande af den personliga konungamakten, synes uppenbart. Likaså skymta redan tidigt tendenser att i parlamentarismen se det konstitutionella statsskickets nödvändiga konsekvens. Rhenländaren Hanseman (sedermera 1848 preussisk minister) tecknar redan 1830 efter Benj. Constants mönster den konstitutionelle konungen såsom ett slags politisk gudomlighet, som i upphöjd överksamhet representerar statens enhet, men afstått från landsfaderns verksamma deltagande i statsarbetet, och vid regeringsbildningen är absolut bunden vid parlamentsmajoriteten.²

Det är ej sannolikt, att man från konservativt håll redan från början medvetet satte parlamentarismen i motsats mot den monarkiska principen. De liberala parlamentariska anspråken drefvo emellertid snart nog till en diskussion om detta statsskicks natur. Vi anföra ett par uttalanden härom af tvenne representativa målsmän för olika konservativa riktningar. ANCILLON framställer i sin bok »Über den Geist der Staatsverfassungen» (1825)³ Englands författning efter Montesquieus schema såsom en växelverkan mellan själfständiga makter, af hvilka dock konungadömet har en dominerande ställning. Men samtidigt påpekar han, att om också konungens makt är stor, så måste han helt öfverlåta den på ministären. Konungen är därför mer »die Firma der Regierung» än

¹ Üb. die Entwicklung etc. s. 324 ff. Märkas bör, att Pfizer vill tilldela den parlamentariska regeringen större kompetens än den gängse liberala doktrinen; så häfdar han särskildt dess själfständiga förordningsrätt, a. a. s. 330 f.

² BERGENGRÜN, D. Hanseman, s. 114.

³ S. 138 ff.

regeringen själf. Och öfver ministärens sammansättning åter bestämmer parlamentets majoritet. Konungens händer äro sålunda bundna »nicht allein zum Bösen, sondern auch öfters zum Guten». Härtill bidrager äfven särskildt parlamentets vidsträckta budgeträtt. Allt detta var mindre farligt förr, då båda partierna voro lika monarkiskt och konservativt sinnade, men blir vådligare med den moderna demokratismens frambrytande. Att förf. vid denna teckning af den engelska författningens säregna drag särskildt åsyftar att bekämpa de angliserande tendenserna i Tyskland, synes sannolikt däraf, att han inleder den med en opposition mot Montesquieus (såsom stöd för dessa tendenser åberopade) sats om den engelska författnings ursprung ur de germanska skogarna: det riktiga vore, säger han, att ur dessa har öfver hela Europa utbredt sig en aristokratisk monarki, som »durch ganz besondere Umstände und Zufälle in England eine eigentümliche Form angenommen».

I samma riktning som Ancillon, men med ännu starkare po-
interande af konungadömet vanmakt skildrar HEGEL¹ 1831 den engelska parlamentarismen. Han uppställer frågan om den föreslagna parlamentsreformens betydelse för konungamakten och kommer till resultatet, att den monarkiska principen redan är så undergräfd i England, att den knappt har något att förlora. Den fråga, hvarom nu strides på kontinenten, om konungen eller en parlamentarisk ministär skall regera, vore nämligen i England för länge sedan afgjord. Då parlamentet suveränt bestämmer budgeten och en ministär sålunda kan regera blott med dess samtycke, så är konungens andel i regeringsmakten, såväl i fråga om initiativ som veto, mer illusorisk än reell, dennas substans ligger hos parlamentet. Parlamentsreformens betydelse låge däremot däri, att den förde in ett nytt socialt skikt i parlamentet, de oprivilegierade, som hade konträrt motsatta intressen mot de hittills maktägande. Partistriden skulle härigenom få en helt annan och mera djupgående karaktär än förr. Förr hade den mest rört enstaka frågor och minister-skiftena blott medfört förändringar på ytan, enär de gamla partierna haft samma sociala intressen och båda rekryterats ur de slutna aristokratiska familjekonnexioner, som genom rotten-boroughs-systemet behärskat parlamentsvalen. — Själf saknar Hegel — med sitt starkt centralistiska statsideal — alldeles sympatier för en dy-

¹ Über die englische Reformbill, 1831 (Werke XVII, se särskildt s. 458 ff.)

lik parlamentarism; i den förbindelse mellan regering och parlament, som han annorstädes¹ förordar, men ej närmare utför, skall helt visst maktens tyngdpunkt ligga på annat håll.

Ännu så sent som 1840 ställer den sydtyska konstitutionalismens teoretiker par préférence, R. v. MOHL, parlamentarismen i motsats mot den verkliga monarkien och särskildt mot den tyska statsrättens princip, att ständerna blott ha en negativ kontrollrätt gent emot regeringen. Såsom stridande mot denna princip förklarar han särskildt den af Pfizer o. a. påstådda rätten att genom budgetvägran framtvinga parlamentarism. Medgåfves denna rätt, skulle författningens monarkiska element helt förintas. I England, där konungamakten blott är »eine glänzende aber theure Zierrathe», är budgetvägran blott ett vapen i partiernas täflan om makten, och sätter ej staten i fara, enär den segrande majoriteten genast ur sina led bildar ny regering, åt hvilken beviljas, hvad som vägrats det besegrade partiets ministär. I Tyskland däremot, där ingen parlamentarisk allmakt är erkänd, och där frågan vid budgetbevillningen ej gäller, hvem som skall regera, utan om det skall regeras, har den absoluta budgetvägringsrätten ingen plats². I samma arbete³ upprepar Mohl varningen för att betrakta Englands författning såsom ett aprioriskt idealsystem, och betonar att den omplanterad i annan jordmån omöjligen kan bära samma frukter som i moderlandet.

T. o. m. PFIZER har 1842 väsentligt modererat sitt radikala program från 1830-talet och häfdar nu kraftigt den »blandade författningens» företrädare framför den parlamentariska, som kräfdes af »representativsystemets puritaner». Visserligen frångår han ej sitt kraf på obegränsad budgeträtt för ständerna såsom medel att omöjliggöra en folkviljan »beharrlich» motsträfvande regering.⁴ Men han förnekar, att en genomförd parlamentarism⁵ hör till konstitu-

¹ Jfr JELLINEK, a. a. s. 15 och där anförda ställen.

² Das Staatsrecht des Kgrs Württemberg, 2:e Aufl., I, s. 633. Likaså i »Die Verantwortlichkeit der Minister», 1837, s. 13 förklarar Mohl, att genomförandet af principen, att ministrarne måste afgå på parlamentets mistroendevotum, skulle betyda monarkiens undergång.

³ Staatsrecht des Kgrs Württemberg, s. 138.

⁴ Gedanken über Recht, Staat und Kirche I, s. 411.

⁵ Denna skildrar han (ib. s. 422) såsom ett statsskick, där konungen är en rent imaginär makt utan annan betydelse än att med sitt namn och sin bild fylla den högsta platsen, för att ingen annan skall tillägna sig den såsom verklig regent, »eine Erfindung, auf die wohl kein menschlicher Scharfsinn gekommen wäre, wenn nicht in England die Entwicklung des Verfassungslebens . . . thatsächlich dazu geführt hätte».

tionalismens väsen, om den ock understundom, särskildt under svaga och indolenta furstar, kan blifva dess faktiska följd. Den konstitutionella författningens företråde vore tvärtom, att den ej på konstlad väg fixerar maktens tyngdpunkt, utan låter den vid hvarje tillfälle ligga på den sida, där den faktiskt befinner sig och där rätt och förnuft äro. Detta vore i öfverensstämmelse med den organiska lifsprincipen i naturen, att ej låta en lem förstöra de andra, utan uppehålla de olika krafterna i växelverkan och jämvikt.

* * *

Af det anförda framgår, att om också tidigt tendenser gjorde sig gällande att identifiera konstitutionellt statsskick med parlamentarism¹, så är denna uppfattning ännu i början af 1840-talet icke allennarådande, utan den tyska konstitutionalismen erkändes ännu från auktoritativt håll (särskildt Mohl) såsom en från parlamentarismen bestämdt skild författningstyp. Men under 1840-talet försiggår en omsvängning i tänkesättet, hvars resultat visa sig vid revolutionens utbrott 1848, då så godt som alla, som öfverhufvud ville en modern (d. v. s. icke gammalständisk) författning, förena sig i krafvet på parlamentarism såsom den nödvändiga konsekvensen af det konstitutionella statsskicket.

Till denna omsvängning torde väsentligt ha bidragit den omständigheten, att den längesedan utdömda dogmen om Englands författning såsom ett allmängiltigt mönster ånyo väckts till lif och fått en snillrik och vältalig förespråkare i DAHLMANN. Jag kan ej dela den ofta framställda uppfattningen, att Dahlmann i sin »Poli-

¹ Bland vetenskapliga målsmän för denna doktrin må nämnas C. S. ZACHARIÄ som i 2:a uppl. af sina »Vierzig Bücher vom Staate», 1889, ger en regelrätt teckning af parlamentarismen efter det Constant-Thiers'ska receptet. Han söker visa, att genom denna förenas motsägelselöst den monarkiska principen (konungadömet's själfständiga rättsgrund, dess gudomliga rätt) med folksuveräniteten, i det att all makt »dem Rechte nach» är i konungens händer och likväl »der Ausübung nach» i andra, för folket ansvariga organs (I, s. 82, 114 f.). Konungen lämnar där all regeringsutöfning åt en homogen ministär ur den folkvalda kammarens majoritet, och hans egen makt ligger blott i det inflytande, han genom sina personliga egenskaper kan utöfva på sina ministrar. För författningens bestånd kräfves, att folket är deladt i två partier, som aflösa hvarandra vid regeringen (III, s. 231 f., 264 ff.).

»¹ står såsom sin tids främste tyske Englandskännare. Tvärtom synes mig denna beteckna en reaktion i kännedomen om Englands statskicks; den är — med alla sina förtjänster i enskildheter — till sin totaluppfattning en idealiserad konstruktion däraf, som alldeles misskänner just dess viktigaste egendomligheter och därigenom står afsevärdt efter de teckningar, som anförts. Dahlmanns missuppfattning har sin grund däri, att han liksom 1700-talet blott har öga för engelska författningens rättsliga struktur.² Orsaken till dess allmänna förebildlighet söker han däri, att den under successiv utveckling omdanar den dualistiska medeltidsstatens själfständigt medregerande och medförvaltande ständer till med konungadömet samverkande statsorgan, och ej såsom kontinentens stater vunnit statsenheten på folkfrihetens bekostnad; den framstår därigenom för honom såsom den ideala utvecklingen från de allmänneuropeiska utgångspunkterna.³ Men han misskänner eller fattar såsom tillfälliga undantagsförhållanden de faktiska säregenheter, som beteckna de för England egendomliga resultaten af denna utveckling; så särskildt parlamentets öfvermakt öfver konungadömet, partiväsendet och aristokratismen. Visserligen observerar han⁴, att kronan måste böja sig för parlamentet (men i betydelsen af båda husen tillsammans), om detta har folket bakom sig. Men engelska konungadömet är för honom icke desto mindre ett starkt konungadöme, och en ytterligare förstärkning däraf väntar han af parlamentsreformen. Dess bundenhet vid regeringsbildningen vill han sålunda ej erkänna; en ministär, som påtvingades konungen eller som denne ej kunde afskeda, vore medkonung.⁵ Konungen i England vore ingalunda en liflös dekoration, som enligt Thiers' bekanta sats blott »härskar» men icke »regerar», utan en konung med personligt lif, oder sein Urtheil über Staatssachen in der Wahl würdiger Rathge-

¹ 1:a uppl. 1835, 2:a i hufvudsak oförändrade 1847. Citaten här afse 2:a uppl.

² Visserligen är Dahlmanns uppfattning vida djupare än 1700-talets, då han ersätter maktsöndringsläran med läran om regerings och folkfrihets organiska samverkan (»Ehe ohne Scheidung») under konungadömet ledning, och då han i enlighet med sin historiska grundåskådning uppfattar statsorganen ej såsom led i en abstrakt mekanism, utan såsom historiska samhällselement, som af historien ordnats i ett visst förhållande till hvarandra och tilldelats vissa uppgifter för det allmänna.

³ Jfr. Hist. Zeitschr. 107, s. 536.

⁴ Politik, s. 72.

⁵ ib., s. 105.

ber und der Standhaftigkeit diese *selbst dem Gewoge der Kammern gegenüber*¹ festzuhalten an den Tag legt». Parlamentarismen endast hindrar en oduglig konung att skada staten, utan att beröfva en duglig konung den fria och personliga ledningen.² Det kungliga vetots bortfallande vill Dahlmann ej erkänna;³ att det ej användts på lång tid, bevisar endast den engelska författningens rikedom på »Vorbeugungsmitteln». Det engelska partiväsendet med dess systematiska opposition synes honom vara en anomali,⁴ från hvilken man börjar frigöra sig äfven i England; i den »goda författningen» finnes ingen sådan opposition, »keine Partei von Ja oder Nein», utan enhvar röstar i parlamentet efter rent sakliga motiv (»measures not men»). Likaså upptager han i sin normalförfattning arvoden för parlamentets medlemmar, förbiseende arvodeslöshetens samband med det engelska statsskickets aristokratiska karaktär.⁵

Dahlmanns auktoritet har utan tvifvel mäktigt bidragit att hos många monarkiskt sinnade i Nordtyskland undanröja betänkligheterna mot parlamentarismen. Trots sitt eget monarkiska sinne lag har Dahlmann i själfva verket arbetat de antimonarkiska tendenser i händerna, som kämpade för parlamentarismen med riktigare uppfattning af dess verkliga natur. I samma riktning verkade samtidigt en annan faktor: besvikenheten öfver de resultat, den dualistiska konstitutionalismen gifvit i Sydtyskland, där antingen statsarbetet förslamats genom en permanent fiendskap mellan regering och ständer eller de senares verksamhet nedtryckts till ett blott sken. I tilltagande misströstan om denna statsforms lifsduglighet öfvergick man allt allmännare äfven på mycket moderat håll att i parlamentarismen se enda räddningen. Denna synpunkt framstår särskildt såsom afgörande vid MOHLS 1846 kungjorda öfvergång till det parlamentariska programmet. Redan 1837 (i »Die Verantwortlichkeit der Minister»⁶) skymta tydligt hans tvifvelsmål om möjligheten att i längden upprätthålla den konstitutionella jämvikten; förr eller senare, fruktar han, skola antingen ständerna undantränga konungamakten och framtvinga parlamentarism eller själfva af konungamakten

¹ Kurs af mig.

² ib. s. 109, 167.

³ ib. s. 97.

⁴ ib. s. 166.

⁵ ib. s. 170.

⁶ s. 4 ff.

nedtryckas till en blott rådgifvande roll. Men han böjer sig lojalt för den dualistiska monarkien såsom ett gifvet faktum: den är nu en gång Tysklands gifna statsform och man måste därför söka skapa bästa möjliga garantier för dess upprätthållande. Och detta program fasthåller han, såsom vi sett, ännu 1840. Då han 1846 första gången bekänner sin ändrade ståndpunkt i en skrift »Über die verschiedene Auffassung des repräsentativen Systemes im England, Frankreich und Deutschland»,¹ märker man ännu tydligt den vetenskapliga själföfvervinnelse, som affallet kostar honom; han kämpar ännu mot teoretiska betänkligheter, som endast den tvingande praktiska nödvändigheten förmår honom att öfvervinna. Han uppdrager en skarp motsats mellan den engelska parlamentarismen² och den fransk-tyska dualismen. I Frankrike hade den visserligen någorlunda öfverbyggts därigenom, att regeringen genom korruption och valtryck skaffat sig majoritet. I Tyskland åter hade den ledt till, att statsmakten såsom sådan betraktats såsom folkets naturlige fiende, en uppfattning, som föranledt ständerna till en småaktig detaljkritik af regeringarne i stället för att, såsom de bort, blott öfvervaka dem i stort. Enda räddningen härur ser Mohl i införande af ministerparlamentarism efter engelskt mönster. — Här betraktar han sålunda ännu parlamentarismens genomförande såsom en brytning med Tysklands tidigare konstitutionella statsrätt. 1850³ — efter parlamentarismens praktiska genombrott i de tyska staterna 1848 — går han emellertid väsentligt längre, då han rent af förklarar såsom konstitutionalismens viktigaste konsekvens — hvars uteblifvande varit orsaken till dess misslyckande i Tyskland —, att furstens personliga regering ersättes af homogena majoritetsministärer, och betecknar det tyska författningslifvet före 1848 med dess byråkratiska ministärer såsom konstitutionalismens »barbariska stadium». Och detta »præterea censeo» upprepas 1852⁴ i en tröstlös svartmålning af Tysk-

¹ Zeitschrift f. ges. Staatswissenschaft, 1846.

² Såsom dess karaktäristika anger han, utom majoritetsministärerna, äfven parlamentets vidsträckta förvaltningsbefogenheter, dess aristokratiska sammansättning samt partiernas öfverensstämmelse i uppfattningen af statslivets hufvudfrågor och den kontinuitet, som därigenom trots ministärskiftena bibehålles.

³ Die Geschichte der Württembergischen Verfassung von 1819. Anf. tidskr. 1850.

⁴ Das Repräsentativsystem, seine Mängel und die Heilmittel. Deutsche Vierteljahrschrift, 1852, s. 145 ff.

lands tillstånd såsom enda medel att återställa tron på staten och på monarkien. Sina — och andras — betänkligheter ur den monarkiska principens synpunkt söker Mohl lugna 1846 genom att — med modifierande af sin uppfattning 1840 — framhålla, att den engelske konungen dock icke är en »venetiansk doge». Men han erkänner dock, särskildt 1852, att parlamentarismen afser och medför en stor inskränkning i furstemakten, och uttalar sin motvilja mot det »hyckleri» (Dahlmann?), som påstår motsatsen; till gengäld får konungamakten genom sin upphöjdhet öfver dagspolitiken ett tillskott i personlig aktning och popularitet.

Under åren 1847 och 1848 var, såsom nyare forskningar¹ ådagalagt, den uppfattningen så godt som allennarådande, att konstitutionalism vore liktydig med parlamentarism och att den hittillsvarande sydtyska ordningen varit ett ofullgånget begynnelsestadium eller en ohållbar blandningsform. De båda alternativen voro gammalständisk författning eller parlamentarism; någon själfständig mellantyp kunde de flesta ej tänka sig. Bland de reaktionäre var denna uppfattning stadgad redan på 1830-talet, och att den låg till grund för deras opposition mot den konstitutionella statsformen, visade sig på 1850-talet, då den ene efter den andre af denna krets försonade sig med den preussiska konstitutionalismen, när de funno, att den ej, som de fruktat, ledde till parlamentarism.²

* * *

¹ R. KOSER, Zur Charakteristik des vereinigten Landtags von 1847; H. MÄHL, Die Überleitung Preussens in das constitutionelle System durch den zweiten vereinigten Landtag; MEINECKE, Weltbürgertum und Nationalstaat, s. 476 f.

² RADOWITZ karaktäriserar (Ges. Schriften, IV, 185 f.) det tyska representativsystemet såsom en sammansmältning af engelsk eller fransk-belgisk parlamentarism med äldre tysk fursterätt. Det skiljer sig från den förra därigenom, att det för regeringen ej är en lifsfråga, utan »lediglich eine Sache des guten Vernehmens» att ha majoritet, enär finanser och här voro tryggade genom förbundsbeslut och civillistan i regel fastställd för konungens lifstid. Han jämför denna hybridform med Sveriges författning, där furste och representation också vore två likaberättigade faktorer (s. 165, 158).

Så mäktigt var den parlamentariska idéns segerlopp 1848, att äfven en och annan af dess gammalständiska motståndare nödgades erkänna den såsom en provisorisk nödvändighet; så särskildt Radowitz, som anses ha utöfvat stort inflytande på Fredrik Wilhelm IV:s hållning under krisen (MÄHL, a. a. s. 120 f.). Inseende nödvändigheten att framför allt förhindra det radikala partiets seger, råder han konungen (i en Denkschrift af 20 april 1848) att stödja det »gammalliberala», parlamentariska partiet och att tillsvida, »in das

Stahls uppträdande 1845 och senare såsom förkämpe för en oparlamentarisk konstitutionalism har sålunda icke sin egentliga betydelse däri, att han i väsentlig mån riktat den tyska litteraturens kännedom om Englands författning,¹ om han ock i teckningens träffsäkra pregnans lämnar tidigare skildrare bakom sig. Ej heller är han skapare af det konstitutionella mellanprogrammet mellan parlamentarism och feodal-ständisk författning; det är in i detalj hämtadt från den sydtyska statsrätten och var vetenskapligt utarbetadt framför allt af Mohl; dess artskildhet från den engelska parlamentarismen är ej heller först af Stahl upptäckt. Men hans betydelse ligger däri, att han med seg energi vågat behålla tron på denna författningstyps lifsduglighet, äfven då den var utdömd af de flesta,² och därigenom väsentligt bidragit att rädda den sydtyska konstitu-

constitutionelle Prinzip vollauf eingehend», afhålla sig från allt personligt framträdande och lämna allt ansvar åt ministären (HASSEL, Radowitz I, s. 586 f.). Man borde låta parlamentarismen tränga igenom och visa sin bräcklighet, så skulle den ständiska monarkien snart kunna återställas (Schriften IV, s. 191 f.). Konungen gillade detta råd, men Leop. v. Gerlach var upprörd öfver att konungen skulle »sich effaciren» (HASSEL, s. 535 f.)

Mot parlamentarismen rikta sig också utan tvifvel hufvudsakligen Fredrik Wilhelm IV:s bekanta ord vid första förenade landtdagens öppnande (KOSER, a. a. s. 292 f.)

¹ JELLINEK, Regierung und Parlament, s. 19, öfverskattar Stahls betydelse i detta afseende, då han anser Stahl som den förste, som brutit med Montesquieus lära om engelska författningens allmänna mönstergiltighet. Denna öfverskattning står i samband med, att Jellinek delar den gängse uppfattningen om den Dahlmannska Englandsskildringens öfverlägsenhet öfver sin samtids. Mått efter jämförelse med Dahlmann såsom måttstock, framstår förvisso Stahls framställning såsom epokgörande. — Men väl må medgifvas, att den riktigare uppfattning, som vi funnit hos Ancillon, Hegel, Mohl m. fl., icke torde varit den stora allmänhetens. Stahl klagar (Die Revolution und die constitutionelle Monarchie, 2. Aufl., s. 93) öfver att man ett halft århundrade förespeglat folket, att engelska kungadömet blott var ett inskränkt kungadöme, »das ja jeder vernünftige Unterthan und Fürst wollen müsste», och därigenom insmuglat republikanskt sinnelag hos undersåtar, som voro för lojala att gå med på ett öppet afskaffande af kungamakten.

² Jfr Die gegenw. Parteien, s. 330: »Mit dieser Ansicht stand ich vor 1848 ziemlich vereinsamt, indem damals die Gegner der liberalen Systeme fast durchaus sich zur absolutistischen oder zur feudalistischen, altständischen Auffassung bekannten». Jfr äfven Die deutsche Reichsverfassung, s. 7. — Fullt ensam stod Stahl dock aldrig. Så häfdar t. ex. 1847 den framstående bayerske statsrättsläraren Pözl — under upprepade hänvisningar till Stahl — samma program i sin »Bayerisches Staatsverfassungsrecht». Han är den förste, hos hvilken jag funnit påverkan af Stahls »monarkiska princip».

tionalismens grundtankar genom revolutionsårens stormar öfver till det nya konstitutionella Preussens och till tyska rikets statslif.

Stahls teckning af den engelska parlamentarismen¹ torde böra ses mot bakgrunden af Dahlmanns framställning och särskildt åsyfta en vederläggning af denna.² Har Dahlmann, med beaktande endast af den engelska författnings juridiska struktur, utpekat England såsom föregångsland i en allmän europeisk utvecklingslinje, så framhåller Stahl, att dess allmänna mönstergiltighet endast ligger i dess rättsliga grundtyp, i dess »statliga» karaktär. Men inom denna grundtyp äro olika utgestaltningar möjliga, af hvilka den engelska parlamentarismen är en af egenartade historiska förhållanden (de båda revolutionerna, de utländska dynastierna, kronodomänernas förskingring o. d.) framdrifven helt individuell specialform. Dess lifsduglighet är också betingad af särskilda omständigheter, framför allt däraf, att de aristokratiska partierna erbjudit maktkoncentrationer, som kunnat ersätta konungadömet såsom bärare af statens auktoritet och enhet. Tysklands historia och läge föreskrefve däremot en annan specialform inom samma »statliga» typ; ty där är den »monarkiska principen» rättsligt grundad, enär ständerna fått sina befogenheter genom fritt medgifvande af den förut oinskränkta furstemakten, och politiskt nödvändig, då konungadömet vore det enda starka enhetsbandet i de territoriellt splittrade staterna. Uppgiften blir därför för Stahl att gent emot liberal och reaktionär opinions enstämmiga förkunnelse ingående påvisa, att och huru en representation med moderna statliga befogenheter är förenlig med den monarkiska principen, d. v. s. med konungadömet ledande ställning i statslifvet. Härvid går han så till väga, att han söker upp de rättsinstitut i den engelska författningen, som ledt till konungamaktens undertryckande, och sedan härur på indirekt väg söker finna den monarkiska principens förutsättningar. Han är nämligen i motsats mot Dahlmann öfvertygad, att det engelska konungadömet vanmakt ej är en temporär företeelse, grundad i en

¹ Förutom broschyren »Das monarkische Princip» 1845 (Ph. R. II: 2. s. 372 ff.) hänvisas särskildt till den 1848 skrifna uppsatsen »Was ist ein constitutioneller König?» (Revolution, s. 76 ff.) samt Die gegenw. Parteien, s. 143 ff. Vissa af grundtankarna skymta redan i Ph. R. II: 2¹, men oklart sammanblandade med polemiken mot folksuveränitetsläran. Mellan 1:a och 2:a uppl. af Ph. R. synes ligga ingående studier i Englands historia, hvarom äfven den vida grundligare kännedomen om och delvis ändrade värdesättningen af Burke i 2:a uppl. synes vittna.

² Ph. R. I², s. XI f.

troninnehafvares personliga svaghet, utan den normala följden af vissa institut i författningen. Om också en utomordentlig statsman på Englands tron kan göra sig gällande, så är det, säger han, snarare i trots af än i kraft af författningen, genom en institutionerna neutraliserande list, genom påverkan på de verkliga maktinnehafvarne, parlament och ministrar. Hans eget program åter går ut på att ordna författningen så, att dess normala följd blir konungens öfvermakt, om han också har klart för sig, att inga författningsgarantier äro tillräckliga härför, om ej personlig ledareförmåga hos troninnehafvaren kommer till.

Programmets positiva del åsyftar enligt Stahls egen utsago¹ »nichts Andres als eine klare und principmässige Erkenntniss des bestehenden deutschen konstitutionellen Staatsrechts seinem Grundcharakter nach» och är mestadels äfven i sina detaljer hämtadt ur den sydtyska statsrätten,² med hvilken Stahl såsom medlem af den bayerska deputeradekammaren 1837 fått göra ingående bekantskap. I de sydtyska författningarna och författningslivet var »das Bild deutscher Auffassung des constitutionellen Charakters . . . dunkel enthalten, es hätte sich zur schönen Gestalt herausbilden können».³ Skulden för att så ej skett, söker han fördela rättvist mellan furstar och folk. Folken hade framställt öfverdrifna anspråk, som furstarne besvarat med absolutistiska tendenser. Men Stahl tror ännu på den försummade uppgiftens återupptagande till lyckligare lösning. »Eine in der Natur so tief gegründete Sache kann nicht als rettungslos für alle Zukunft aufgegeben werden». Han vill med sitt program ställa sig på den plattform af ärlig vilja till politisk frihet, som afsågs af de tyska suveränerna 1815. Liksom liberalismen och reaktionen ser han i de sydtyska författningarna en blandningstyp af äldre tysk statsrätt och engelsk-franska idéer.⁴ Men i motsats mot dem båda vill han ej utmönstra den ena ingrediensen, utan tvärtom söka finna det rättsbegrepp, som uttrycker den genom sammansmältningen uppkomna nya typens egenart.

I fyra punkter söker Stahl garantier för den monarkiska principen: konungens uteslutande *initiativ* vid lagstiftningen; hans orub-

¹ Ph. R. I³, s. XI.

² Så säger redan recensenten af Ph. R.¹ i Berliner pol. Wochenblatt 1837, s. 192: »Das von ihm entworfene Bild einer vollkommenen Verfassung stimmt beinahe Zug für Zug mit einem gewissen constitutionellen Erzeugnis des Jahres 1818 ein». Hänsyftningen på Bayerns författning är tydlig.

³ Revolution, s. 98; jfr. Ph. R. II: 2, s. 422.

⁴ Ph. R. II: 2², s. X; Ph. R. II: 2, s. 369 f.

bade makt öfver *förvaltningen* genom rätt att ensam utfärda administrativa förordningar; en ändamålsenlig begränsning af ständernas *budgeträtt*, samt ett riktigt fastställande af *ministrarnes ställning* till konung och ständer.

Af dessa punkter äro de båda första mindre viktiga. Konungens uteslutande laginitiativ var en allmänt gängse doktrin bland monarkiska statsrättslärare (häfdad redan 1819 af Humboldt¹ och ännu 1880 af Gerber²); och man var inom alla partier benägen att öfverskatta frågans betydelse, ja t. o. m. göra den till kriterium på olika författningstyper. Ständernas initiativ strider enligt Stahl mot principen att konungen är lagstiftare och försvårar användningen af det kungliga vetot.

Den andra punkten riktar sig mot lagbegreppets vidsträckt omfång i England, hvarigenom så godt som hela förvaltningen lagts i parlamentets händer; och kräfver i motsats härtill en noggrann begränsning af lagformens användning till sådant, som materiellt är lag, d. v. s. det som rör rättstillståndet. Iakttagelsen om frågans betydelse för parlamentarismens framdrifvande i England är tvifvelsutan riktig, men frågan var för Tyskland mindre aktuell, då införandet af den engelska praxis knappt var från något auktoritativt håll påfordradt.³

Frågan om *budgeträtten* ligger däremot i själfva brännpunkten af 1800-talets konstitutionella historia. Till den hade striderna i de sydtyska kamrarna, främst knutit sig och omkring den ha äfven anorstädes i Europas stater de konflikter stått, hvilkas utgång varit afgörande för frågan om parlamentarism eller konstitutionalism.

Stahl utgår⁴ från att fastslå den principiella karaktärsskillnaden mellan de gamla ständernas skattebevillning, som blott varit en utfyllnad af konungens privategendom, och den moderna budgetsinstitutionen, som sammanslår hela statshushållningen, till en enhet, hvars användning i dess helhet är underkastad parlamentets medbestämmanderätt och kontroll. Till den senares begrepp hör specifikationen under olika titlar, som regeringen ej får öfverskrida. Såsom garantier för den monarkiska principen gent emot den ökade makt, som härigenom lades i ständernas händer, kräfver han dels

¹ Schriften XII, s. 240.

² JELLINEK, a. a. s. 24.

³ Mohl afböjer det uttryckligen. Pfizer häfdar med skärpa regeringens förordningsrätt.

⁴ Ph. R. II: 2, s. 354 ff, 376, 389 ff.

specifikationens begränsning till budgetens hufvudtitlar — mera detaljerad, skulle den ge ständerna diktatorisk makt öfver förvaltningen —, dels framför allt, att ständernas rätt att vägra skatter begränsas. En oinskränkt skattevägringsrätt hörde samman med det gamla systemet, där konungen vid ett sådant fall alltid hade kammargodset att tillgå, och hade lefvat kvar i England såsom en rest af detta system, men skulle i förening med budgetinstitutionen ofelbart leda till parlamentarism. Begränsningen häri kan ske på flera sätt; mest synes Stahl sympatisera med principen, att hvarje ändring af den en gång fastställda budgeten göres beroende af konungs och ständers gemensamma beslut. 1848¹ uppställer han såsom en minimifordran, att afskaffandet af en gång beviljade skatter åtminstone göres beroende af båda kamrarnas beslut.

Några nya synpunkter innehåller Stahls budgeträttsliga program knappast. Den obegränsade skattevägringsrättens samband med det gammalständiska systemet ha många² påpekat före Stahl; såsom maktmedel att framtvinga parlamentarism hade den otaliga gånger häfdats och bestridts i den politiska diskussionen i Sydtyskland³. Och det anförda förslaget till begränsning häri återfinnes redan hos Stein och Humboldt. — Till frågan om budgetens juridiska natur lämnar Stahl ej heller några nya bidrag. Han accepterar den teori, som slagit igenom i Bayern, att budgeten fastställles af konungen ensam (såsom en förvaltningsakt) och framlägges för ständerna endast såsom ett »Voranschlag» till ledning för deras skattebevillning. Ständerna ha sålunda blott en rätt till pröfning (af utgifternas nödvändighet och inkomstberäk-

¹ Revolution, s. 104.

² Så MOHL, Staatsrecht des Kgrs. Württemberg, s. 646; så äfven DAHLMANS, Politik s. 156, som dock urgerar ständernas frihet att handla på eget ansvar.

³ Stahls tankar om budgetvägringsrättens dubbla samband med patrimonial ständsförfattning och med folksuveränitet eller parlamentarism illustreras af det redan ofvan antydda faktum, att dess försvarare tillgripa argument ur båda dessa författningstypers arsenaler. Ett exempel på dylik sammanblandning visar Stahl (Ph. R. II: 2, s. 358) i de franska cahiers af 1789. Ett annat karaktäristiskt exempel möter hos PFIZER, Das Recht der Steuerverwilligung, s. 66 ff, der budgetsvägringsrätten i samma andedrag motiveras å ena sidan med ständernas rätt enligt Württembergs gamla författning att på grund af oafhjälpta landsbesvär innehålla redan upptagna (af ständerna förvaltade) skatter och å andra sidan med engelska och franska parlamentens rätt att i budgetvägrans form gifva ministären misstroendevotum.

ningarnas riktighet), hvars resultat de kunna visa genom ändring eller nedsättning af skattebeloppen, men ej af själfva utgiftsstaten.¹ Att budgeten det oaktadt blir (i sina hufvudtitlar) bindande för regeringen, förklaras såsom en slags reflexverkan af skattebevillningen, hvars förutsättning den varit.

* * *

Stahls budgetlära har, liksom hans statslära i öfrigt, två fronter: mot reaktionen och mot liberalismen. På den förra fronten har han satt in sin kraft i den bayerska landtdagen 1837 gent emot regeringens försök att göra ständernas budgeträtt illusorisk.² Dess metod härför var att genom för låg beräkning af statsinkomsterna och genom ytterligt gående sparsamhet åvägabringa stora öfverskott från den ena budgetterminen till den andra, hvilka den sedan ansåg sig ha rätt att utan ständernas hörande disponera. För sistnämnda anspråk sökte den stöd i teorien, att ständerna endast hade med skattebevillningen att göra — en teori, som vetenskapligt utarbetades särskildt af den Hallerska statsrättsläraren prof. v. Moy, själf medlem af landtdagen. Stahl har här i viktiga principfrågor gendrifvit den gammalständiska budgetteorien. Så har han med skärpa gjort gällande, att användningen af öfverskottsmedlen fölle under ständernas medregleringsrätt, enär de blifvit en del af den utan deras bifall oförytterliga statsegendomen och hörde med till de förutsättningar, under hvilka skatterna beviljades³. Lika bestämdt häfdar han ständernas rätt till effektiv kontroll af den förda finansförvaltningen. Frågan om revisionens natur vållade en häftig konflikt mellan kamrarna, i det att riksrådskammaren ville nedsätta denna till en blott formell pröfning, som endast kunde föranleda petitioner (»Anträge»), medan deputeradekammaren kräfde en detaljerad redovisning samt rätt att på grundval däraf »erkänna»

¹ Denna teori har sedermera vetenskapligt genomförts af SEYDEL (särsk. Bayerisches Staatsrecht IV, s. 291 ff.) Dess öfverensstämmelse med bayerska författningen har i nyaste tid bestridits af REHM (Das Budgetrecht des bayerischen Landtages, Hirths Annalen 1901).

I terminologien råder hos Stahl samma inkonsekvens som i fråga om lagstiftningsrätten; flerstädes begagnas uttrycket, att ständerna tillsammans med konungen fastställa budgeten (se t. ex. Revolution, s. 31.)

² SEYDEL, a. a., s. 321 ff.

³ Verhandlungen der Kammer der Abgeordneten 1837, XVII, s. 318 f.; SEYDEL, a. a., s. 322.

eller »icke erkänna» regeringens åtgärder. Till dem, som skarpast motsatte sig hvarje afprutning på denna rättsståndpunkt, hörde Stahl. »Was hälfe die Specialität des Budgets, welche unser Finanzgesetz sichert, wenn die Stände nicht das Recht hätten, über die Einhaltung der Positionen zu wachen, und Ausgaben, die wider das Gesetz sind, zu beanstanden?». Ej ens i ordalagen finge ett närmande till första kammarens ståndpunkt ske: orden »Anerkennung» och »Nicht-erkennung» finge ej ersättas med »Anträge». Och utan detaljerad redovisning kunde ständerna, som vore skyldiga att bevilja den nödvändiga skattesumman, ej bedöma dennas storlek, och kunde sålunda af regeringen tvingas till skattebevillning¹.

Men om också klyftan mellan Stahl och den Hallerska riktningen skarpast framträder i fråga om budgeträtten, så öfverbygges den å andra sidan äfven i denna fråga redan tidigt af bundsförvantskapet mot liberalismen, som drifver de feodale att offra sina ideal för det praktiskt genomförbara. I en artikel i Berliner politisches Wochenblatt 1837 utdömer Jarcke² visserligen principiellt idén om en skattebevillningsplikt såsom en republikansk grundsats, genom hvilken fursten skulle erkänna statshushållningen såsom undersåtarnes sak och framkalla deras anspråk på statsregleringsrätt. Men han erkänner i resignation omöjligheten att återställa det ständiska systemet: man måste räkna med representativsystemet och dess budgetinstitution såsom en ofrånkomlig nödvändighet. Med Stahl inser han, att ständernas skattevägringsfrihet i förening med detta system har helt annan verkan än i det ständiska, och framhåller, att hufvuduppgiften vore att häremot rädda furstemakten. För denna praktiska nödvändighet offerar han sin teori och förordar en anordning, som kommer Stahls förslag nära, nämligen att ett visst skattebelopp, motsvarande de nödvändiga statsbehofven, fastslås såsom en basis, som ej kan höjas utan ständernas samtycke, ej sänkas utan konungens.³

* * *

¹ Verhandl. XI, s. 175 f.

² Staatsrechtliche Erörterungen über Steuern und Steuerverfassung, införd i Vermischte Schriften, III, s. 331 ff.

³ Visserligen kvarstå alltjämt betydande divergenser från Stahl. Såsom fördelar af den nämnda anordningen vill han t. ex. vinna, att ständernas reglering af utgiftsstaten bortfaller och att de behöfva sammankallas blott vid behof af nya skatter eller lagar.

På den andra fronten fick Stahl häfda sitt program i de preussiska revisionskamrarna, där den afgörande kraftmätningen mellan partierna just stod om en budgeträttslig fråga. § 108 i den oktrojerade författningen (= § 109 i den definitiva) hade följande lydelse: »Die bestehenden Steuern und Abgaben werden forterhoben und alle Bestimmungen der bestehenden Gesetzbücher, einzelnen Gesetze und Verordnungen, welche der gegenwärtigen Verfassung nicht zuwiderlaufen, bleiben in Kraft, bis sie durch ein Gesetz abgeändert werden». Denna paragraf torde bevisligen ha varit insatt såsom öfvergångsbestämmelse, och dess första sats alltså endast afsett den mellantid, som skulle förflyta, till dess de nya kamrarna fastställt den första budgeten.¹ Detta synes emellertid snart ha förbisetts; från liberalt håll betraktades paragrafen från början som ett attentat mot kamrarnas i §§ 99 och 100 stadgade årliga skattebevillningsrätt och sammanställdes med § 105 (om konungens provisoriska lagstiftningsrätt, § 63 i den slutliga författningen); genom dessa båda skulle, menade man, konstitutionalismen reduceras till ett blott sken². Under debatterna i kamrarna om paragrafens ifrågasatta uteslutande gör regeringen den tolkning till sin, som ger paragrafen bestående giltighet, och ehuru första kammarens kommission föreslår ett uttryckligt erkännande af dess provisoriska karaktär genom inskjutande af ordet »gegenwärtig» före »bestehenden Steuern», så undansköts i allmänhet denna synpunkt och paragrafen framställdes såsom hela statsskickets axel, hvars bibehållande eller uteslutande skulle afgöra, om parlamentarismen eller en konstitutionalism af samma slag som den sydtyska skulle bli Preussens författning. Debatten bekräftar så tillvida Stahls 1845, ja redan 1837 uttalade uppfattning af de aktuella motsatserna i tiden och af budgetfrågan såsom den afgörande brytningspunkten mellan de båda författningsprogrammen. Men för denna insikt kräfdes ingen ovanlig profetisk förmåga: läget var helt enkelt det nödvändiga resultatet af den sydtyska författningshistorien och de erfarenheter, denna gifvit.

¹ Härför talar bl. a. dess plats bland »allmänna bestämmelser», skild från öfriga paragrafer, som reglera finansfrågor. Artikeln är ordagrant öfverflyttad från det konstitutionsförslag, som utarbetades i nationalförsamlingen 1818 (»Charte Waldeck»), och var i detta uttryckligen tillerkänd blott transitorisk karaktär.

² Se t. ex. debatten d. 10 a 1819 om svarsadressen på trontalet, Verhandlungen der I. Kammer 1819—50, I, s. 73 ff.: jfr STAHL, Parlamentarische Reden, s. 157.

Då diskussionen i denna fråga i första kammaren (oktober 1849) särskildt med hänsyn till de deltagande talarnes representativa namn är belysande för tidsläget, återgifva vi här dess ledande synpunkter.¹ Oppositionstalarne mot § 108 tillhörde hufvudsakligen det s. k. gammalliberala partiet, fylkadt kring den liberala regeringen från 1848; i första linjen märkas exministrar såsom Camphausen, Hansemann och Milde samt kända parlamentariker från 1847 och 1848, såsom Vincke, Baumstark, Ammon m fl. En modifierad ståndpunkt företrädde af den moderat-liberale f. d. ministern Auerswald. Det radikala partiet var knappt representeradt i kammaren.

Anmärkningsvärdt är, att nästan alla talare (med blott tre eller fyra undantag) erkänna parlamentarismens princip. Inom denna stora grupp divergera meningarna endast så tillvida, som för en del den konstitutionella synpunkten är så ensamt afgörande, att de bortse från de vådor för staten, som all skattebetalnings upphörande vid budgetens uteblifvande skulle medföra, under det att andra söka reglera budgeträtten så, att de finansiella vådorna för staten undvikas, men utan att rätten förlorar sin effektivitet såsom medel att framtvinga parlamentarisk regering. De förra fordra en oinskränkt skattevägringsrätt quand même och vilja därför helt utesluta § 108. Den varaktiga harmoni mellan regering och kamrar, som är konstitutionalismens väsen, kan endast åvägabringas genom en obegränsad skattevägringsrätt, som framtvingar regering med kamrarna — sådan är den ledande tankegången. Först därigenom skulle man få ett verkligt slut på revolutionen. De länder — framhåller Baumstark —, där skattevägringsrättens princip och konsekvenser lojalt genomförts, såsom England och Belgien, hade blifvit oberörda af revolutionen, medan däremot de sorgliga erfarenheterna från Sydtyskland hade sin grund just i oklarhet på denna punkt. Först om representationen känner sig som beståndsdel af regeringen och upphofsmännen af dess beslut kunna försättas i nödvändighet att själfva verkställa dem, komme den att handla under verkligt ansvar (Hansemann). Utan full skattevägringsrätt blir dess lagstiftningsrätt en kraftlös petitionsrätt. Följden af en så inskränkt kompetens hade visat sig i förenade landtdagen, där nästan hela representationen stod såsom opposition mot regeringen och denna ej ägde något parti. Milde opponerar mot den skillnad, som gjorts mellan konstitutionell och parlamentarisk regering: det finns endast *en* konstitutionell regering och denna är den parlamentariska. »Das α und

¹ Verhandlungen III. s. 1110 ff.

ω einer constitutionellen Regierung beruht in dem unbeschränkten Steuerverwilligungsrecht der Vertreter der Nation».

Den moderatare gruppen gjorde gällande, att det från parlamentarisk ståndpunkt vore onödigt att genom skattebetalningens upphörande förlama staten och indraga den skattebetalande allmänheten i de politiska konflikterna, och att § 108 vore ofarlig, då den blott ger hemul för skatternas fortfarande upptagande af staten, men ej för deras användande af en viss ministär. Auerswald föreslår, att inkomststaten uppdelas i en fast och en årligen nybeviljad del, och att den senares storlek afpassas så, att, om den vägras, staten visserligen ej genast förlamas, men den sittande regeringen sättes ur stånd att föra förvaltningen vidare. Andra förslag gå ut på att, då ny budget ej kommit till stånd, låta den gamla fortbestå en viss tid utöfver finansåret, för att ge regeringen tillfälle till riksdagsupplösning; men bekräftar folket genom valen representationens misstroendevotum, anses ministärförändring såsom en nödvändig följd.

Isoleradt står Dahlmanns anförande, som präglas af samma sangviniska optimism och samma brist på realitetsblick, som kännetecknar hans »Politik». Han bestrider, att den årliga och fria nybevillningen af budgeten skulle underordna regeringen under kamrarna. Skattevägringsrätten vore liksom konungens veto en ideell rätt, som ytterst sällan borde komma till användning, såsom Englands exempel visade, men därför icke mindre viktig. Utan absolut veto intet äkta konungadöme, utan skattevägringsrätt ingen frihet. Han säger sig tro, att misstroendevota mot ministären hädanefter skulle komma att knytas till helt andra än skattefrågor, enär man borde ha det förtroende till representationen, att den skulle inse, att skatterna beviljades åt staten och folket själf, ej åt regeringen.

Gent emot alla dessa stå några få talare, som bestämdt och otvetydigt bekänna sig som motståndare till parlamentarismen. I spetsen för dessa går Stahl, hvars inlägg¹ i denna debatt utgör en af glanspunkterna i hans parlamentariska bana. Han börjar med att upprepa sin gamla grundprincip, att statliga inrättningar skola regleras efter sina egna kraf, ej såsom medel för att åvägabringa ett visst afsedt maktförhållande mellan statsorganen. Att skattevägringsrätten af alla erkändes vara finansiellt ett oting, vore därför ett tillräckligt argument emot den. Men därpå ingår han ut-

¹ Parl. Reden, s. 254 ff.

förligt på frågans konstitutionella sida. Utan skattevägringsrätt har representationen och folkopinionen dock så stor makt att konungen ej i längden kan behålla en ministär, som verkligen är »unvolksthümlich», om också ej så stor, att en ministär, »das unvolksthümlich scheint», genast måste afgå på kamrarnas vilja. Med skattevägringsrätt följer däremot ofelbart kronans absoluta afhängighet af kamrarna eller i sista hand af valmännen. § 108 vore därför »die Scheidelinie zwischen Scheinkönigthum und eingeschränktem Königthum, . . . zwischen constitutioneller Monarchie und verhüllter Republik». Invändningen, att denna rätt med nödvändighet hörde till det konstitutionella systemet, har sin grund, framhåller han, i den gängse förväxlingen af begreppen konstitutionell och parlamentarisk. Men dessa innebure helt skilda saker. »Das ist constitutionell, dass der Staatshaushalt als ein wohlgeordnetes ununterbrochenes Ganze hinauftrete über Fürst und Volk und der Willkür beider entzogen sei. Nicht das ist constitutionell, dass das Volk über dem König sei, sondern das ist constitutionell, dass der Staat über König und Volk sei als eine höhere Ordnung und Nothwendigkeit, an der sie Beide gebunden sind Das constitutionelle System ist eine Vollendung des Staates in ihm selbst durch Ordnung, Gesetzlichkeit und Stetigkeit. Die Souverainetät der Kammer-Majorität dagegen ist blos ein Wechsel des Inhabers der Staatsgewalt». Han öfvergår därpå till sina kända tankar angående de säregna förhållanden, som göra parlamentarismen möjlig i England. En ny synpunkt (som ofta återfinnes hos moderna författare) tillägges, i det han framhåller, att den engelska partistriden egentligen blott är »ein ritterliches Turnier» och de parlamentariska reglerna »die Gesetze dieses Turniers», medan den anorstädes är ett verkligt krig, ja, förintelsekrig mellan partierna.

Stahls idéer behärska äfven ett anförande af rättsvetenskapsmannen Walter. Det preussiska finans- och skatteväsendet, sådant det bestode såsom resultat af landets förvaltningshistoria, vore en väsentlig del af det offentliga tillståndet, af statens konstitution. Och staten vore en outhärlig byggnad, intet fördrag mellan konung och folk, som det senare kunde uppsäga i skattevägrans form. Införandet af fri författning i Preussen betydde ingen nykonstituering, utan blott att vid det gamla statsorganets, konungadömet, sida trädte tvänne nya, kamrarna, åt hvilkas samverkande omvårdnad staten öfverlämnats, »so wie er historisch ist». Skattevägringsrätten hörde till medeltidsstaten, just emedan denna ej var en verklig

stat, och följer konsekvent ur Hallers teori, men vore oförenlig med modern statsåskådning.

Debatten visar, huru Hallers doktrin numera alldeles undanträngts af Stahls. T. o. m. Ludvig v. Gerlach instämmer i alla delar med Stahl.

Resultatet blef att § 108 genom första kammarens beslut bibehölls (andra kammaren hade beslutat dess uteslutande).

I debatten om utgiftsstatens giltighet utöfver finansåret, då ny budget ej kommit till stånd, deltog ej Stahl. Debatten är af mindre intresse och på den liberala sidan präglad af misstänning öfver utgången i fråga om § 108. Då kamrarna stannade vid olika beslut, blef intet bestämdt angående utgiftsstaten:¹ Då emellertid budgeten redan från början regelbundet blef färdig först ett stycke in på det nya finansåret, uppstod den praxis, att den gamla budgeten följdes under väntetiden. Regeringen häfdade 1850 den ganska ohållbara ståndpunkten, att ur bestämmelsen om skatternas fortsatta upptagande följde såsom själfklar konsekvens regeringens befogenhet att äfven använda dem enligt vissa normer. Andra kammaren inlade gensaga häremot, men regeringen fortsatte emellertid på den inslagna vägen, och rättsfrågan stod oafgjord, tills den tillspetsade sig i den öppna konflikten på 1860-talet. Härunder saknades ej försök att åstadkomma en laglig *modus vivendi*. Stahl hade redan 1849 väckt förslag om budgetens uppdelning i en fast och en årlig del, men återtog det före behandlingen.² 1852 understödjer han³ ett nytt förslag i samma riktning, men tillmäter det mindre betydelse, då frågan vore löst genom den i praxis genomförda tolkningen, att finanslagen äger giltighet, till dess ny sådan kommer till stånd. Äfven i tredje upplagan af sin statslära (1856) betraktar han denna praxis såsom stadgad rätt.

Fråga vi efter Stahls budgetprograms betydelse för den Bismarckska konfliktstiden, så är tydligt, att bevarandet af § 108 (109) för dennas utgång var af största vikt. Stahl har ej skapat det segrande programmet, hvilket liksom den liberala ståndpunkten var gifvet af den sydtyska utvecklingen, men har varit en af de främsta krafterna i en redan gifven riktlinje. Däremot spelade hans — och regeringens på 1850-talet — teori om utgiftsstatens fortbestånd ingen roll under konflikten. Bismarck omnämner den visserligen såsom en teori, men stödjer sig ej på den, utan går

¹ RÖNNE, Staatsrecht der preussischen Monarchie, s. 400 ff.

² Enligt hans egen uppgift (Parl. Reden, s. 269).

³ a. a. s. 268 ff.

andra, i förhållande till Stahl helt själfständiga vägar.¹ Något bestående bidrag till den preussiska budgetsätten *teori* har Stahl sålunda ej lämnat.

* * *

Den monarkiska principens fjärde punkt rör själfva kärnan af statsskicket, *ministeransvarigheten* och *regeringsbildningen*, och är resultatet af de föregående. Stahl sammanfattar sin ståndpunkt i satsen: konungen skall ha rätt och makt att själf regera.² Ministeransvarigheten skall därför såsom i de sydtyska författningarna blott trygga regeringens författningsenlighet, ej dess öfverensstämmelse med parlamentets vilja. Vid den juridiska ministeransvarighetens princip har Stahl alltid fasthållit. Såsom garanti för konungamakten fordrar han blott³, att åtal göres beroende af båda kamrarnas samstämmiga beslut, samt att ministrarne ej skola vara skyldiga att afgå på blotta åtalet, hvarigenom kamrarna indirekt skulle kunna afsätta dem. Men i praxis har han knappt varit sin princip fullt trogen. Uppgiften att efter revolutionen lägga en fast grund för konungamakten har syntes honom så trängande framför andra, att han ställt några af sina konstitutionella kraf på framtiden. Så har han 1851 kraftigt bidragit att bringa på fall den af regeringen (till utförande af författningens § 61) föreslagna ministeransvarighetslagen⁴. Under erkännande af grundsatsens riktighet sätter han i fråga, om den vore möjlig för Preussen, och gör framför allt gällande, att tiden ej vore mogen därför, då författningen ännu vore så ofärdig och erbjöde talrika luckor, som skulle göra den juridiska ministeransvarigheten till ett användbart vapen för parlamentariska syften. Ministeransvarigheten vore slutstenen på en färdig författning.⁵ Under debatten om specialbestämmelserna talar han för, att ansvar ej bör inträda för hvarje författningsstridig handling, utan blott då en sådan handling gör ett väsentligt, materiellt intrång på rättstillståndet och kränker verkliga författningsevenliga rättigheter.

¹ RÖNNE, a. a. s. 403 ff.

² Ph. R. II: 2, s. 393 ff.

³ Revolution, s. 100.

⁴ Parl. Reden, s. 312 ff.

⁵ På samma grund förklarar Bismarck 1863 utfärdandet af en dylik lag inopportunt, då djupgående meningsskiljaktigheter ännu rådde mellan krona och landtdag om tolkningen af viktiga författningsdelar, hvilkas slitande han ej vill lämna åt en domstol. Först då dessa på lagstiftningens väg afgjorts vore tid att tänka på en ansvarighetslag. RÖNNE I: 2, s. 604 n. 1, s. 605 n. 3.

Hvad den politiska ansvarigheten beträffar, så opponerar Stahl 1845¹ mot det parlamentariska bruket, att konungens namn är bannlyst ur parlamentets förhandlingar, och häfdar ej blott att regeringsakterna i allmänhet skola betecknas såsom utgående från konung och ministrar tillsamman (ej blott från ministrarne) utan äfven, att konungen skall ha ett fält för fri personlig verksamhet och kunna framträda inför landet och parlamentet med personliga vilje- och meningsyttringar, — hvilket icke utesluter kritik, om denna blott har formen af undersåttliga besvär inför öfverheten. Blott »Anordningen» och »Verfügungen», ej kungliga »Erklärungen» (såsom trontalet o. d.) skola behöfva kontrasignation.² Från denna ståndpunkt retirerar han tillfälligt 1848 och förklarar³ det med det rådande tänkesättet nödvändigt, att konungen aldrig utan skydd af ministeriellt ansvar träder parlamentet till mötes. I stället koncentrerar han sig på att rädda konungens inflytande på regeringsbildningen. Vid denna vill han ingalunda utesluta hänsyn till representationen. Sådan kräfves ju af hans grundåskådning om den varaktiga folköfvertygelsen såsom statens grundval och såsom organ för utvecklingen. Genom en samverkan mellan konungamakt och folkmening, ingendera undertryckt af den andra, skall statens verkliga väl bäst främjas. Någon allmängiltig regel för regeringsbildningen gifver ej det konstitutionella statsskicket, utan lämnar åt den framsynta statsmannablicken att praktiskt lösa frågan vid hvarje särskildt fall. Några anvisningar ger dock Stahl.⁴ Konungen skall ej regera med ministrar, som stå i extrem och varaktig motsats mot folkmeningen, men han skall kunna till en tid upprätthålla en minoritetsministär under modifikationer åt majoritetspartiet och mot majoritetens motstånd fullfölja en själfständig regeringsplan. Fyller han härvid de djupare statsintressena, skall han till slut skapa sig en majoritet. Parlamentets kontroll af ministrarne skall sålunda liksom konstitutionalismens öfriga institutioner ej åstadkomma majoritetsviljans herravälde, utan blott att statsledningen anförtros endast åt dugande män, som förstå att tillgodose statens verkliga behof.⁵

¹ Ph. R. II: 2, s. 398 f.

² ib. II: 2, s. 397.

³ Revolution, s. 99.

⁴ Ph. R. II: 2, s. 400 ff., 490 f.; Revolution s. 101.

⁵ Jfr det ofvan s. 77 anförda citatet ur Ph. R. II: 2, 493. Jfr äfven s. 488: regeringen skall antingen tillfredsställa den allmänna opinionen eller vara den moraliskt öfverlägsen.

Stahls tankar innehålla i hufvudsak det konstitutionella program för förhållandet mellan regering och folk, åt hvilket Bismarcks gärning gifvit historisk sanktion¹ och varaktig seger. Betecknande för omsvängningen i uppfattningen på denna punkt äro national-liberalen TREITSCHKES helt olika omdömen om Stahl i »Historische und politische Aufsätze» 1871 och i hans »Deutsche Geschichte» (V) 1894. Ehuru i de förra hans egen ståndpunkt i fråga om skattevägringsrätten och den parlamentariska regeringen ej väsentligt skiljer sig från Stahls, så står han dock ännu tillräckligt under inflytande af de liberala idéerna från 1848 för att betrakta Stahls »monarkiska princip» såsom ett »doktrinärt sofisteri») »ein System der Todesangst».² Helt annorlunda falla hans ord 1894,³ då han i ljuset af Tysklands nyaste historia ger Stahl i det väsentliga rätt i hans opposition just mot »den härskande liberala doktrinens farligaste villfarelser», och erkänner, att Stahl härvid varit vida mera klarsynt (»weltkundiger») än Dahlmann.

* * *

En garanti för den monarkiska principen vill Stahl slutligen äfven söka i *representationens sammansättning*.⁴ Den skall (gent emot den Hallerska skolan) vara en representation för folket såsom enhet, därför byggas på det allmänna statsborgarskapet, ej på vissa privilegierade klasser, samt framgå till största delen genom val, hvori hela folket har del, d. v. s. alla som genom något intresse eller genom egendom äro förbundna med landet. Men såsom sekundär organisationsprincip skall den hvila på ståndsindelningen, enär folkets »Gesamtgesinnung» utvecklar sig i olika gestalt efter olika sociala ställningar och först i föreningen af de olika gruppåskådningarna vinner sitt fullödiga uttryck. Stahls representation skall vara ett mellanting mellan det gamla ständersystemet med dess kuriedelning och de »revolutionära» författningarnes demokratiska enkammersystem. I tvåkammersystemet ser Stahl det bästa uttrycket

¹ MEINECKE, a. a. s. 478.

² Hist. u. pol. Aufsätze I, 396; III, 560.

³ Deutsche Geschichte V, 416.

⁴ Ph. R. II: 2, 318 ff.; 429 ff. Revolution s. 105 (och 34 ff.); Parl. Reden s. 171 ff. Då en utförligare behandling af denna fråga skulle föra djupt in på Stahls sociala idéer, återgifvas här endast de allmännaste grundtankarne.

för föreningen af den »nationalenhetliga» principen och ståndsprincipen. Hans ideal synes vara ett underhus byggdt på intresserepresentation och företrädande alla sociala intressen, vid sidan af ett öfverhus, inneslutande landets historiska och faktiska maktelement, såsom (valda eller på vederbörandes presentation af konungen utsedda) representanter för jordaristokratien, storindustrien och handeln, kyrkan och universiteten. Syftet med denna sammansättning är ej så mycket att ge klasserna tillfälle att förfäktas egna ståndsintressen och ståndsrättigheter (ehuru äfven denna synpunkt stundom skymtar), utan framför allt att ge uttryck åt de olika politiska åskådningar, de olika uppfattningar af statsintresset, som framgå ur olika sociala ställningar. Tvåkamarsystemet skall grunda sig på motsatsen mellan folklifvets båda poler, »herrschaftliche (obrigkeitliche) und gemeine Stellung». Med den förra följer historiskt-konservativt sinne, vidsyntare blick för statsintresset och för statens behof af ordning och auktoritet m. m. (hvarför första kammaren äfven betraktas såsom en garanti för konungamakten); och dessa politiska åskådningar, ej egna klassprivilegier, skall öfverhuset göra gällande gent emot den i underhuset företrädade stora massans mer subjektiva och momentana tänkesätt. Ett uttryck för Stahls historiskt-konkreta statsåskådning (gent emot naturrättens, romantikens, Boströms abstrakt-spekulativa) möta vi i hans betonande af att öfverhusets olika element ej skola representera abstrakta krafter — kapital, arbete, intelligens — utan sina egna traditioner, som äro landets sedliga kraft.¹

Då representationen i dess helhet, såsom ofvan nämnts, skall ha sin främsta uppgift i att vara en konservativ skyddsvakt för den historiska ordningen, så sammanhänger härmed, att Stahl vill förlägga maktens tyngdpunkt till den del däraf, som synes honom bäst ägnad att fylla denna uppgift, öfverhuset.² Det representerar, säger han, i eminent mening nationen såsom enhet, genom det vinnes »die eminente Erprobung an der Gesinnung des Landes». Men äfven underhuset bör ha en konservativ prägel; åt detta mål syftar dess sammansättning efter stånds- eller klassprincip. Och då denna åskådning har sitt starkaste stöd i aristokratien, framför allt de stora godsägarne, vill Stahl göra denna äfven till underhusets kärna, men ej genom själfskrifvenhet och privilegium, utan

¹ Parl. Reden s. 179.

² Ph. R. II: 2. 431. 440.

på grundvalen af de breda lagrens förtroende, såsom i England. Med folket och såsom dess ledare, ej emot det, hör aristokratien härska. Dess makt bör vara så afmätt, att den är i stånd att hålla de öfriga klasserna i den rätta ställningen till kronan och den historiska rättsordningen, men ej att gent emot krona och folk drifva en aristokratisk separatpolitik.

* * *

I den utpräglade sociala aristokratism, som vi här mött och som vi återfinna i Stahls anföranden i kommunalförvaltningsfrågor och i socialpolitiska spörsmål, ligger förklaringen till det intima samarbete, som han trots så grundskild statsrättslig teori kunde vidmakthålla under 1850-talet med det feodala junkerpartiet. Stahls representationsprogram med dess tyngdpunkt i första kammarens agraradel skiljer sig, hvad det praktiska maktläget beträffar, föga från den representation af lägre »öfverheter» (gent emot den högsta), som Leopold v. Gerlach önskar. Båda vilja ock vinna samma mål, att göra representationen till ett språkrör för de konservativa intressena gent emot byråkratien och dess statsabsolutistiska tendenser.¹ Man torde utan allt för stor öfverdrift kunna säga, att Stahl sökt bevara så mycket som möjligt af den gamla samhällsordningens innehåll under inpassning i den moderna konstitutionella statens rättsbegrepp och former — i enlighet med sin grundsats om stoffets bevarande under principernas växling. Dock framträder ännu på 1850-talet motsatsen mellan Stahl och junkerpartiets ultras stundom ganska bjärt. Så särskildt i deras ställning till den preussiska författningen. Under det de senare redan från början intaga en rent negativ ställning till författningen — man bör ej lägga så stor vikt vid, hvilken papperskonstitution som antas, skrifver Leop. v. Gerlach² kort före författningsoktrojen, den ena är lika dålig som den andra, och de måste samtliga bekämpas och öfvervinnas, när tiden är inne — accepterar Stahl från början ärligt, om ock utan entusiasm, den oktrojerade författningen, och arbetar sedan målmedvetet under revisionen däraf på uppgiften att göra den lifsduglig genom att under det belgiska schemat och termerna finna plats för de tyska monarkiska rättsprinciperna samt

¹ STAHL, Parl. Reden s. 130.

² Denkwürdigkeiten aus dem Leben Leop. v. Gerlachs I, 249.

aflägsna eller göra betydelselöst, hvad som stred mot dessa. På resultaten af detta arbete blickar han 1856 i tredje upplagan af sin statslära med tillfredsställelse tillbaka. I händelserna från och med ministären Brandenburgs »rettende That» d. 9 nov. 1848 — nationalförsamlingens förflyttning — ser han den monarkiska principens gradvisa seger öfver revolutionen.¹ Först besegrades demokratin genom författningsoktrojen af kunglig auktoritet, genom treklasssystemet, belägringstillståndet m. m. Sedan bröts udden af den parlamentariska liberalismen genom bibehållandet af § 108 (109), genom den i praxis 1850—51 fastslagna principen om utgiftsstatens utsträckta giltighet vid budgetlöshet, genom ministeransvarighetslagens fall, genom misslyckandet af försöken att genomföra principen om ministers afgang på landtdagens misstroendevotum, genom konungens personliga, af kamrar och ministrar oberoende makt öfver den evangeliska kyrkan och en del andra ärenden, hvarigenom dogmen om konungen såsom en blott namnstämpel under ministernes beslut brutits. Genom allt detta hade kronan fått en så stark ställning, att en konflikt med landtdagen skulle bli farligare för den senare än för kronan. Han finner, att Preussen härigenom löst det problem, som han själf 1845 formulerat och förklarat möjligt att lösa, nämligen föreningen af monarkisk princip och modern nationalrepresentation, och att Preussens utveckling därigenom jäfvat den Haller-Gentz'ska läran, att ett verkligt kungadöme endast vore förenligt med en ståndrepresentation af den gamla typen.

Därför försvarar han också varmt författningen mot de reaktionäres upprepade upprifningsförsök.² I motsats mot dessa finner han i den ett positivt värde, som öfverväger dess brister, däri att den öfver hufvud är en författning med garantier för rättstillståndet och med landsrepresentation. Uppgiften vore att förbättra den, befria den från dess brister — särskildt hvad representationens sammansättning beträffar —, men ej afskaffa den. Han hoppas, att den skulle gifva en representation i annan anda än de som funnits 1815—1848, en representation, som ej skulle söka försvaga kungamakten eller till densamma stå i ett ständigt förhållande af misstroende, utan tvärtom stärka kronans makt. En sådan författning stode i djupaste samklang med Preussens historia, som skapats af två faktorer, kungamakten och folkets »geistige

¹ Ph. R. II: 2, 424 ff.

² Se särskildt hans tal 1852 och 1853, Parl. Reden s. 109 ff., 125 ff.

Betheiligung» »Det preussiska folket har aldrig varit ett blott passivt objekt för regeringen». Genom sin fria, uppoffrande samverkan med konungamakten hade det räddat landet vid kritiska tillfällen, senast 1848. Därför vore det Preussens historiska mission att realisera dessa båda idéer; man finge ej svika denna uppgift för att följa den allmänna tendensen till absolutism; absolutism vore samhällets bankrutt. Detta varma häfdande af den germanska folkfrihetstanken midt under reaktionsåren förfelade ej sin verkan och bör ihågkommas vid bedömandet af Stahls politiska gärning.

Motsatsen mellan Stahl och den Gerlachska gruppen framträder äfven vid debatten i första kammaren 1849 om konungens provisoriska lagstiftningsrätt, stadgad af § 105 i den oktrojerade författningen (§ 63 i den definitiva). Paragrafen hade redan från början från liberalt håll mött opposition såsom varande ett ingrepp i kamrarnas lagstiftningsrätt, och frågans betydelse uppblåstes till öfverdrifna dimensioner genom ett anförande af Ludvig v. Gerlach.¹ Han betecknar paragrafen såsom den enda fasta rättsgrunden för Preussens statslif. Då Preussen hvarken ägde ett fast partiväsen såsom underlag för en parlamentarisk konstitutionalism, ej heller en häfdvunnen ståndsförfattning, vore det hänvisadt att upphäras af konungamakten ensam och kunde därför ej undvara den »fakultativa diktatur» som § 105 gäfve kronan. Gerlach vill därför ge den provisoriska lagstiftningsrätten så stor räckvidd som möjligt, sålunda kompetens att reglera äfven »organiska inrättningar» och att ändra författningen. I skarp motsats till denna absolutistiska uppfattning häfdar Stahl,² att paragrafen har afseende blott på åtgärder, som till sin natur höra till förvaltningen, men på enstaka punkter ingripa i rättsordningen, d. v. s. i lagstiftnings sfär; »organiska inrättningar», som åsyfta varaktiga ändringar i rätts-tillståndet, fölle sålunda principiellt utom den provisoriska lagstiftningsrättens kompetens, och såsom garanti mot dess missbruk vill Stahl ha stadgadt, att provisorisk lag ej får strida mot författningen.

Med hvilken kraft den Hallerska åskådningen ännu på 1850-talet lefde kvar hos ett fåtal trogna,³ däri får man en inblick i

¹ Verhandlungen, s. 1317 ff.

² Parl. Reden, s. 157 ff. jfr s. 152 ff.

³ 1848 — skrifter RADOWITZ, Gesammelte Schriften IV, 267 — »wendeten sich viele »Royalisten», die bis dahin dem Repräsentativsystem Wi-

generalen Leop. v. GERLACHS memoarer,¹ hvilka emellertid också åskådliggöra den vidtgående praktiska gemenskapen mellan Stahl och den Gerlachska gruppen. Senare än de flesta af sina meningsfränder försonade han sig den preussiska konstitutionalismen. Visserligen inser han snart det lönlösa i försöken att öppet afskaffa författningen, men hans tankar kretsar längre omkring planer att på bakvägar ombilda den till en verklig ståndsförfattning; såsom medel härför tänker han sig mest att ombilda första kammaren till en verklig notabelförsamling (af den gamla bördsadeln) och utveckla ståndselementen i provinsdagarne samt att så mycket som möjligt regera med dessa korporationer och undandraga den »konstitutionellt» sammansatta andra kammaren all verklig betydelse. Att ombilda äfven denna till en ståndrepresentation anser han däremot olämpligt, då den konstitutionella tendensen i tiden vore så stark, att den skulle tränga sig in äfven i en sådan, såsom förenade landtdagens exempel visat. Det vore därför nödvändigt att låta konstitutionalismen härska i andra kammaren och sålunda genom skenet af makt afhålla den från de korporationer, som ägde verkligt politiskt inflytande. Ett rikt utveckladt aristokratiskt »selfgovernment» i provinserna med central representation i första kammaren skulle därigenom bli det verkliga skyddet för rättstillståndet.² Omsider förlora dock hans anslag mot författningen hvarje praktisk spets; kamrarnas reaktionära politik har försonat honom med den. Han vacklar nu mellan att anse kamrarna alldeles betydelselösa, sedan krets- och kommunalständer blifvit färdiga, och att anse dem rent af såsom välgörande och nödvändiga, då det eljest blefve absolutism och byråkratism.³ Han blickar med tillfredsställelse till-

derstand geleistet, durch die Ueberzeugung von dessen schlechthiniger Nothwendigkeit geleitet, zu demselben hin, und es bildete sich der constitutionell-conservative Monarchismus».

¹ Leop. v. Gerlachs statsåskådning har sin medelpunkt i begreppet »Obrigkeit». Friheten består i »die weiteste Ausdehnung der Obrigkeit», en vidsträckt decentralisation genom feodala läntagare. Den enda organiska representationen och den enda, som ej med nödvändighet kommer att intaga en fientlig ställning mot konungamakten, är en representation, som är sammansatt af öfverheter eller deras ombud (Denkwürdigkeiten, I. s. 282 f.) Konstitutionalismens grundfel ser han däri, att den antager en folkenhet gent emot konungen och på denna bygger representationen (s. 685). Folket har ingen enhet utan konungen, dess delar äro enheter endast genom »underöfverheter» (s. 723 och flerstädes).

² Se t. ex. anteckningar från 1852, ib. I. s. 739, 814.

³ ib. I. 787; II. 21 och flerstädes.

baka på utvecklingen efter revolutionen och finner, att kamrarne faktiskt stärkt konungamakten i stället för att försvaga den, att Preussen låtit konstitutionalismen öfvervinnas af sig själf och att dess statslif trots de konstitutionella formerna behärskades af ständermonarkiens anda.¹ Hans misstro mot Stahls konstitutionella doktrin upphör emellertid härunder ej att esomoftast framskymta. Så talar han om ledningens (i Herrenhaus) öfvergång från Stahl till hans broder Ludwig v. Gerlach såsom ett uttryck för öfvergången från konstitutionell till ständisk anda.² I viss mån är emellertid motsatsen mellan Stahl och den Gerlachska kretsen äfven i författningsfrågan mer teoretisk än praktisk. Den ligger nämligen till stor del däri, att särskildt Leopold v. Gerlach ej kan frigöra sig från identifikationen af konstitutionalism och parlamentarism eller folksuveränitet och ej kan teoretiskt komma till rätta med den oparlamentariska konstitutionalismens begrepp; då den preussiska författningen utvecklats sig i denna riktning, blir den för honom en heterogen sammansättning af ständisk anda och konstitutionella former. Såväl han som Stahl äro tillfredsställda med de resultat, som författningsutvecklingen i Preussen gifvit. Men i de händelser, som Stahl betecknar såsom konstitutionalismens seger öfver parlamentarismen, ser Gerlach den ständiska andans seger öfver de konstitutionella formerna.³

* *

¹ ib. II, 15, 75 m. fl. st.

² Ludvig v. Gerlach stod vid denna tid, sannolikt till följd af påverkan från Stahl, konstitutionalismen vida närmare än hans broder Leopold, som ofta mot honom riktar samma anmärkningar som mot Stahl. Dock är hans afstånd från Stahl alltjämt ganska djupgående. Sålunda fasthåller han den teokratiska åskådningen; och om han visserligen i motsats mot Leopold erkänner folket såsom enhet, så är det dock för honom en sekundär enhet, åstadkommen genom ståndens sammanslutning, under det att för Stahl den nationella enheten är grundvalen, från hvilken först en differentiering i klasser och stånd »nur für einzelne gewisse Beziehungen» skall försiggå; Die gegenw. Parteien, s. 329. Jfr SALZER, Stahl und Rotenhan, Hist. Vierteljahrschrift XIV, s. 208, som äfven meddelar intressanta upplysningar om Stahls personliga ställning till det feodala partiets män; anmärkningsvärdt är särskildt det s. 203 f. anförda, sex år efter Stahls död fällda omdömet af Leo och Ludwig v. Gerlach, att Stahl »grossenteils dem constitutionalismus vulgaris anheimgefallen sei und ihn nur konservativ zu temperieren versucht habe durch christlich-sittliche Gefühle».

³ Så särskildt ministeransvarighetslagens fall, hvarigenom han anser konstitutionalismen ha fått dödsstöten; Denkwürdigkeiten II, 534. Då Stahl

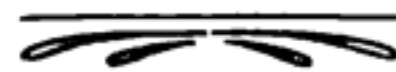
Vi följa ej här Stahls preussiska politik på 1850-talet, liksom ej heller hans verksamhet i den tyska frågan, där han följer samma grundprincip som i den förra, nämligen att gifva sin medverkan till det tyska enhetsverket endast under förutsättning, att den nya ordningen byggdes på en stark konungamakt. Att utreda det stora, kanske afgörande inflytande, som Stahl utöfvat på Bismarcks politiska åskådning, faller inom Bismarckforskningens uppgift. I social åskådning förefinnes visserligen en ganska djup klyfta mellan Stahl och Bismarck under dennes egentliga statsmannatid.¹ Men den senares konstitutionella uppfattning erinrar ofta påfallande om Stahl, om ock likheten i vissa fall ej behöfver bevisa direkt påverkan, då det är fråga om allmänt tyska statsrättsliga föreställningar. I likhet med Stahl, men i motsats mot det då gängse bruket drager han hufvudgränsen inom författningstyperna ej mellan monarki och republik, utan mellan konstitutionalism och parlamentarism, hvilken senare han betraktar såsom en förtäckt republik, enär konungen där kan tvingas att göra något mot sin vilja.² Liksom Stahl ser han konstitutionalismens väsen i att den bestående rättsordningen ej skall kunna ensidigt ändras af furste eller folkrepresentation ensam;³ och han tillägger den senare väsentligen ett »votum negativum». Liksom Stahl betraktar han statsmaktens fasthet såsom det primära krafvet, på hvars orubbliga grundval först folkfrihetens byggnad kan resas, och konungamaktens bestående är därför för honom såsom för Stahl den uppgift, som först måste lösas och som ger det tidigare skedet af hans statsmannabana dess karaktär ur statsrättslig synpunkt.

vill förlägga tyngdpunkten till första kammaren. anser han honom göra ett afsteg från sin egen konstitutionella doktrin, ib. I, 739.

¹ Gedanken und Erinnerungen, I, s. 145. omtalar Bismarck vid skildringen af året 1854, att han befann sig i motsatsförhållande både till Ludwig v. Gerlach och till Stahl, men mer till den förre än till den senare.

² H. Rosin, Grundzüge einer allgemeinen Staatslehre nach den politischen Reden und Schriftstücken des Fürsten Bismarck, Hirths Annalen 1898.

³ Gedanken und Erinnerungen, I, 15; II, 68.

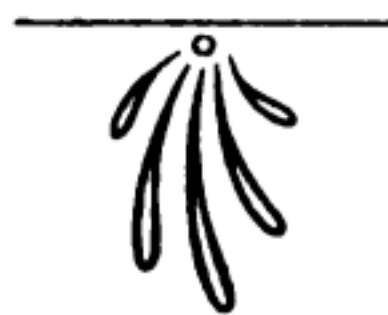

SVERIGE OCH FRANKRIKE

1652—1654

AF

GUSTAF JACOBSON.

UPPSALA 1911
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING

FÖRORD.

Föreliggande arbete utgör en omedelbar fortsättning af min sistlidna vår utgifna gradualafhandling »Sverige och Frankrike 1648—1652, alliansens upplösning efter Westfaliska freden». Till denna får jag sålunda hänvisa såväl i fråga om källor och litteratur som beträffande de allmänna synpunkter, som för mig varit ledande. För sammanhangets skull har jag på en och annan punkt måst rekapitulera den föregående framställningen. Någon fullt uttömmande utredning af de invecklade och delvis omstridda företeelser, hvarom här är fråga, kan jag icke heller här göra anspråk på att ha lämnat, så mycket mindre som ofullständigheten och ensidigheten hos det källmaterial, som stått mig till buds, för dessa år ännu mera än för de föregående gjort sig gällande.

Upsala i december 1911.

Gustaf Jacobson.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

	Sid.
I. Sverige och Frankrike i den spansk-franska krisen (1652—1654). Pimentel och Bourdelot, Piques och Chanut	1—55
<p>Pimentels uppträdande i Sverige, s. 1. Traditionen om Pimentel, s. 3. Franska misstankar mot Pimentel, s. 5. Piques' uppfattning, s. 5. Chanuts uppfattning, s. 8. Franska regeringens uppfattning, s. 11.</p> <p>Bourdelots uppträdande i Sverige, s. 13. Traditionen om Bourdelot, s. 14. Franska misstankar mot Bourdelot, s. 16. Piques' uppfattning, s. 17. Franska regeringens uppfattning, s. 19. Chanuts uppfattning, s. 20. Bourdelots verkliga ställning, s. 21.</p> <p>Chanuts besök i Stockholm våren 1653, s. 25. Hans afslöjanden beträffande Bourdelot, s. 26. Hans afslöjanden beträffande Pimentel, s. 30.</p> <p>Ett förmodadt omslag hos drottning Kristina, s. 32. Bourdelots afresa, s. 34. Pimentels afresa inhiberad, s. 35. Nya misstankar å franskt håll, s. 36.</p> <p>Verkliga underhandlingar mellan Sverige och Frankrike hösten 1653, s. 38. Frågan om lifränta åt drottning Kristina, s. 38. Frågan om abbotstift åt Bourdelot, s. 41. Frågan om satisfaktion åt hertigen af Croy, s. 45. Frankrike och M. G. de la Gardies fall, s. 48.</p> <p>Verkliga underhandlingar mellan Sverige och Spanien 1653—1654, s. 49. Memorialet i handelsfrågan till Pimentel, s. 49. M. Palbitzki's tillämnade nya beskickning till Spanien, s. 50. Kristinas deklaration till portugisiske residenten, s. 53. Återblick, s. 53.</p>	
II. Sverige och Frankrike i den engelsk-holländska krisen (1652—1654). Beuningen och Piques, Whitelocke och Pimentel	56—78
<p>Det allmänna läget hösten 1652, s. 56. Danmarks ställning, s. 57. Sveriges ställning, s. 58. Beuningen i Stockholm, s. 58. Lagerfelt till London, s. 62.</p> <p>Långa parlamentets upplösning i England (april 1653), s. 65. Cromwells politik vacklande mellan Frankrike och Spanien, s. 65. Lagerfelts verksamhet i London, s. 67. Holländska och franska misstankar med anledning häraf, s. 67. Chanut i Holland, s. 69.</p> <p>Cromwell lordprotektor (dec. 1653), s. 70. Fred mellan England och Holland, s. 71. Maktgrupperingen i väster alltjämt sväfvande, s. 71. Whitlockes ankomst</p>	

till Sverige (dec. 1653), s. 72. Holländska och franska misstankar med anledning häraf, s. 73. Whitelockes verkliga underhandlingar, s. 74. Fördraget mellan Sverige och England (april 1654), s. 77. Dess betydelse för förhållandet mellan Sverige och Frankrike, s. 77.

III. Sverige och Frankrike i den tyska politiken (1652—1654)

79—101

Sveriges problem i den tyska politiken: investiturfrågan och pommerska gränsfrågan, s. 79. Frågan om romerska konungavalet, s. 80. Frågan om staden Bremens ställning, s. 82. Otillräckligheten af Frankrikes stöd, s. 82. Sveriges eftergifter, s. 84.

Riksdagen i Regensburg, s. 87. Frankrikes problem i den tyska politiken: frågan om Elsass' ställning till riket, s. 87. Tyska ständernas klagomål mot Frankrike, s. 88. Frankrikes klagomål mot kränkningarna af freden, s. 90. Frankrike och de tyska ständernas beväpningsplaner, s. 90. Sveriges ställning till Frankrikes kraf, s. 92. Bremiska frågans afgörande, s. 94. Intryck i Sverige, s. 96. Intryck i Frankrike, s. 97. Återblick och sammanfattning, s. 98. Tronskiftet i Sverige och dess betydelse, s. 100.

I

Sverige och Frankrike i den spansk-franska krisen (1652—1654). Pimentel och Bourdelot, Piques och Chanut.

De krafter och tendenser, som alltsedan westfaliska fredsslutet i tysthet men icke desto mindre oafslåttligt arbetat på undergräfvandet af den gamla alliansen mellan Sverige och Frankrike, hafva kommit att för framtiden och äfven för eftervärlden taga synlig gestalt och personifieras i tvänne män, som under loppet af år 1652 uppträda vid det svenska hofvet och där för en tid framåt spela en icke blott personligt utan som det förmodats äfven politiskt tongifvande roll: den spanske ministern Pimentel och den franske läkaren Bourdelot. Hvar och en som sysselsätter sig med den svenska utrikespolitiken under drottning Kristinas tvänne sista regeringsår, måste därför icke alltför flyktigt stanna inför dessa män såsom tvänne af förgrundsfigurerna i den dramatiskt liffulla tafla, som det svenska hofvet under denna tid erbjuder.

Antonio Pimentel anlände till Stockholm i augusti 1652. Det synes först ha varit den spanska regeringens afsikt att anförtro beskickningen till Sverige åt don Stephano de Gamarra, en högt uppsatt man i Spanska Nederländerna,¹ men om också den sedermera utsedde Pimentel måhända i yttre rangställning stod tillbaka för denne, måste personvalet i alla händelser betecknas såsom synnerligen lyckligt. Pimentel — egentligen militär till yrket — var nämligen otvifvelaktigt en af Spaniens yppersta diplomater vid denna tid. I huru hög grad han förstod att vinna äfven dem, som af förhållandena voro hänvisade att stå i ett motsatt läger, visade sig, då han

¹ Jfr. JACOBSON, *Sverige och Frankrike 1648—1652, alliansens upplösning efter westfaliska freden*, s. 169., n. 1.

Jacobson: Sverige och Frankrike 1652—1654.

på våren 1651 under Mazarins första landsflykt eskorterade denne genom spanskt-nederländskt område och därunder grundlade ett personligt vänskapsförhållande, som vid årtiondets slut i ej oväsentlig grad skulle underlätta de båda männens gemensamma arbete för den fred, hvilken gjorde slut på den långvariga striden mellan deras länder, den Pyreneiska freden 1659.¹ Med det yttre utseendets alla företräden förenade Pimentel dessutom den spirituelle kåsörens och den litteräre finmakarens egenskaper, hvilka gjorde honom alldeles särskildt danad att vinna den svenska drottningens bevågenhet.

Officiellt var Pimentels beskickning att betrakta som ett svar på Matthias Palbitzkis besök vid hofvet i Madrid under föregående år.² I öfverensstämmelse härmed var dess närmaste syfte att fortsätta de förhandlingar om ett kommersiellt närmande mellan Sverige och Spanien, hvilka, tidigare flerdigång gånger bragta på tal, genom Palbitzkis nyssnämnda expedition förts ett betydande steg framåt. Det är också dessa handelspolitiska frågor — till hvilka jag i det följande återkommer — som i de officiella dokumenten framstå såsom det viktigaste föremålet för de underhandlingar, som Pimentel hade att föra under sin vistelse i Sverige.³

¹ *Ibid.*, s. 124, n. 4.

² Jfr spanske konungens kreditivbref för Pimentel, kopia bland H. Appelbooms bref till K. M:t 1652, *R. A.: Hollandica*.

³ Sålunda heter det i det bref, som Kristina ett halft år efter Pimentels ankomst aflät till Filip IV med anledning af att den spanske ministerns vistelse i Sverige ytterligare utsträckts och att han försetts med titeln af extra ordinarie ambassadör: »Nobis sane multis de nominibus gratissimæ fuerunt hæ Ser:tis V:æ literæ, atque inprimis quod eidem placuerit ad firmandam atque amplificandam amicitiaæ mutuæ necessitudinem et rationes commerciorum inter utrumque Regnum Sueciæ et Hispaniæ subditosque Nostros multiplicandas non modo literarum Nos commercio, sed etiam præsentia publici ministri sui dignari.» (Kristina till Filip IV ⁴/₃ 1653, *R. R.*). — I den samtida diplomatiska korrespondensen nämnes flerstädes, att Pimentel erbjudit svenska kronan såsom gåfva 300 läster salt, hvilka skulle få afhämtas med svenska skepp i ett par spanska hamnar — syftet härmed skulle ha varit att söka draga den svenska salthandeln öfver från Portugal till Spanien —; han skall vidare ha sökt lancera det af spanjorerna nyligen eröfrade Dunkerque såsom lämplig handelsplats för svenska skepp o. s. v. (*Mém. de P.*, III, s. 42 f.; jfr danska sändeb. Juel till Charisius ⁹/₁₀ 1652. Dansk Hist. Tidskr., I, V, s. 338; holländska sändeb. Van Beuningen till reger. i Haag ¹²/₁₀ 1652, FRYXELL, Handl. rör. Sv:s hist., IV, s. 279). Om dessa planer diskuterade äfven det spanska sändebudet i Haag Antonio

Men har därjämte Pimentel haft andra, vidsträcktare uppdrag, och kunna af hans verksamhet i Sverige påvisas andra, betydelsefullare resultat än dessa relativt oskyldiga handelspolitiska uppslag?

Som bekant har den historiska traditionen härom haft åtskilligt att förmäla. Pimentel har — har det sagts — redan från första stund genom en utsökt artighet förstått att vinna Kristinas ynnest och sedermera alltmer arbetat sig in däri, så att icke blott emellan dem personligen ett intimt, kanske rent af ett ömmare förhållande uppstått, utan äfven i politiskt afseende den svenska drottningen under Pimentels påverkan fullständigt förts öfver från den franska till den habsburgska sidan inom tidens allmänna maktgruppering.¹

Att denna framställning innebär mycket af öfverdrift och missuppfattning, kan så godt först som sist sägas. MARTIN WEIBULL har i sin källkritiska undersökning af de s. k. »Mémoires de Chanut» på flera afgörande punkter uppvisat, att ifrågavarande tradition hvilar på osäkra, ofta bevisligen oriktiga uppgifter, och har därigenom kunnat hänföra åtskilligt af dess innehåll till de historiska legendernas område.² Förklaringen till den utomordentliga välvilja, som Kristina obestriddligen visade Pimentel, finner Weibull däri, att han var hennes förtrogne i frågan om hennes trosförändring; den dragning åt det habsburgska hållet, som lika ovedersägligt kan skönjas hos Kristina, har enligt Weibulls mening väsentligen dirigerats af hennes önskan att framdeles efter tronafsägelsen åtnjuta vän-

Brun med den svenske residenten på samma plats Harald Appelboom: »Brun betygar alltid», skrifver den sistnämnde, »huru allvarligt hans herre åstundar att hålla all god och estroit correspondens och vänskap med E. K. M., och att han förhoppas, att de svenske commercierne lära härefter intet, som här till skedt är, stanna här i Holland utan komma vidare i världen och i synnerhet till Flandern och Spanien, där svenske trafiquanter och köpmän skulle blifva på det bästa accomoderade» (H. Appelboom till K. M:t 23/9 1652. R. A.: *Hollandica*. — Jfr äfven *Urkunden und Actenstücke zur Gesch. des Kurf. Friedr. Wilh. v. Brandenburg*, VI, ss. 266, 277; THURLOE, *A collection of State Papers*, I, s. 329.

¹ WICQUEFORT *L'Ambassadeur et ses fonctions*, I, s. 58, II, s. 20) synes ha varit den författare, som först gifvit allmännare spridning åt denna tradition. Bland svenska historieskrifvare har den helt eller delvis upptagits t. ex. af GEIJER (*Sv. folkets historia*, III, s. 334), FRYXELL (*Berätt. ur Sv. hist.*, IX, s. 179 ff.), BÄCKSTRÖM, *Berätt. ur Sv. hist.*, XIII, s. 174.

² WEIBULL, Om »Mémoires de Chanut», *Hist. Tidskr.* 1888, s. 9 ff.

skap och beskydd hos den papistiska makten par préférence i dåtidens Europa: Spanien.¹ Men därjämte må med skärpa betonas, att det inflytande Pimentel kan ha utöfvat på Kristinas politiska frontförändring — i den mån man nu kan tala om en sådan — i hvarje fall måste sägas ha inskränkt sig till att påskynda och ytterligare markera en utveckling, som de politiska förhållandena sedan årtal förberedt och redan förut bragt till en ganska långt framskriden punkt.

Om man i detalj vill följa gången af Pimentels diplomatiska verksamhet i Sverige, så mötes man af en mycket väsentlig svårighet: den så godt som fullständiga saknaden af förstahandsuppgifter vare sig från Pimentel själf eller från dem, som i Sverige närmast förde förhandlingarna med honom.² Man är sålunda för kännedomen härom — förutom till de säkra slutsatser, som af yttre fakta kunna dragas — hänvisad till från andra håll härstammande underrättelser; en särskildt viktig och mycket anlitaad källa är i detta afsende den franske residenten Piques' depescher, hvilka som bekant för denna tid hufvudsakligen ligga till grund för den tryckta framställningen i de s. k. *Mémoires de Chanut*.³ Af skäl som straxt skola påvisas kan emellertid ifrågavarande källa icke anses ge en fullt oförfalskad bild af hvad som verkligen passerat.⁴

¹ *Ibid.*, H. T. 1888. s. 21 ff.

² Af Pimentels diplomatiska korrespondens från Stockholm ha endast några få och föga upplysande bref från åren 1653 och 1654 påträffats i spanska Simancasarkivet; afskrifter af dessa finnas i Riksarkivet. Det fåtal bevarade bref, som växlats mellan de båda regeringarna, röra hufvudsakligen handelsfrågorna. De svenska rådsprotokollen blifva under dessa år allt tunnare för att för år 1654, hvad den politiska diskussionen vidkommer, helt och hållet upphöra. I svenska källor af mera privat natur finnas ytterst sparsamma underrättelser.

³ De från Piques härrörande delarne af de tryckta *Mémoires* citeras af mig sasom »Mém[oires] de P[iques]» till skillnad från Mém[oires] de Ch[anut] = de på Chanuts bref grundade partierna.

⁴ Detsamma gäller äfven om tvänne andra diplomatiska korrespondenser, som vid sidan af Piques' lämna en och annan underrättelse om här ifrågavarande förhållanden: dels danska sändebudet i Stockholm Peder Juels bref till danska sändebudet i Haag Charisius (tryckta i *Dansk Hist. Tidskr.*, I, V) dels holländska sändebudet i Stockholm Van Beuningens bref till regeringen i Haag (i utdrag och öfversättning meddelade af FRYXELL, *Handl. rör. Svis historia*, IV).

Det är naturligt, att ankomsten af en spansk beskickning till det med Frankrike traditionellt lierade svenska hofvet skulle väcka en viss uppmärksamhet hos samtiden, så mycket mera som den anförtrotts åt en person med Pimentels anseende och lysande egenskaper och som den redan vid sin ankomst synes ha fått ett iögonfallande storartadt mottagande.¹ Man kunde ej undgå att häri finna något markant, att betrakta händelsen ifråga såsom ett led i den spansk-habsburgska diplomatiens systematiska försök att undantränga Frankrike hos de med sist-nämnda makt förut mer eller mindre förbundna regeringarne — sträfvanden, hvaraf man sett utslag i Bruns vistelse i Haag, Cardeñas' i London, Borgias i Warschau, Rebolledos i Köpenhamn. Och när man såg Pimentel månad efter månad dröja kvar i Stockholm under allt intimare umgänge med drottningen, trodde man sig finna sina aningar besannade, och det diplomatiska skvallret börjar allt lifligare att sysselsätta sig med den spanske ministern och hans förehafvanden vid det svenska hofvet.

Helt naturligt var det i första rummet på franskt håll, som man kände sig intresserad och oroad. Genast vid första underrättelsen om spanjorens ankomst skyndade sig Piques att höra sig för om anledningen till denna märkliga händelse. Han fick emellertid lugnande svar och försäkringar, att den på intet sätt skulle beröra förhållandet mellan Sverige och Frankrike; de båda kronorna kunde aldrig söndras från hvarandra, och enda medlet för Spanien att vinna Sveriges vänskap vore att sluta fred med Frankrike. Beträffande Pimentels högtidliga mottagande lugnades Piques af drottningen med förklaringen, att det berott på ett misstag. På samma gång bedyrade Kristina sin fortfarande vänskap och sitt deltagande för den franske konungen i de bekymmer, som ännu tryckte honom; hon sade sig ämna anställa den svenske adelsmannen Gustaf Sparre, hvilken sedan någon tid vistades i Paris, såsom resi-

¹ Kristina var vid Pimentels ankomst tillfälligtvis frånvarande från hufvudstaden och hade därför uppdragit åt Axel Oxenstierna att ombesörja hans värdiga mottagande (Kristina till Axel Oxenstierna 14/8 1652, tryckt hos ARCKENHOLTZ. *Mémoires concernant Christine Reine de Suède*, I, s 388 f.) Pimentel blef mottagen med ceremonier, som tillkommo en ambassadör, ehuru han endast var envoyé. (*Mém. de P.*, III, s. 21 f. Jfr WICQUEFORT' I, s. 58).

dent vid franska hofvet,¹ och hon framkastade på nytt planen om en deklaration af de båda kronorna angående gemensam garanti af deras besittningar i Tyskland.² Piques fann sig tillfredsställd af dessa förklaringar, om han också beslöt att alltjämt vara på sin vakt, och hans rapporter hem under den närmast följande tiden vittna i det hela om en hoppfull uppfattning af stämningen i Sverige, ej minst hos drottningen själf.³

I längden kunde Piques dock icke undgå att känna sig illa berörd af den artighet och förtrolighet, som Kristina i stigande grad lade i dagen gent emot det spanska sändebudet. Själf endast »resident» måste Piques när det gällde rang stå tillbaka för den spanske »envoyén».⁴ Äfven i afseende på personliga kvalifikationer kunde Piques ingalunda uthärda en jämförelse med denne. Piques förefaller att ha varit en hederlig och arbetsam karl, pålitlig och värderad af dem som närmare kände honom, men utan större skärpa i uppfattning och omdöme och utan förmåga att hålla sig framme. Måhända ha också ekonomiska skäl hindrat honom att utveckla den glans i det yttre uppträdandet, som var en *conditio sine qua non* för framgång vid Kristinas hof — i hvarje fall var han icke en man som kunde imponera på drottningen. Och den anspråkslösa ställning, som numera tillkom den franske ministern, framstod så mycket bjärtare vid jämförelse icke blott med den plats Piques' forne förman Chanut intagit hos Kristina utan äfven — och i all synnerhet — med den utomordentliga uppmärksamhet, som vid alla tillfällen visades det spanska sändebudet.⁵

¹ Se härom närmare nedan s. 11.

² *Mém. de P.*, III, s. 23; jfr WEIBULL, H. T. 1888, s. 9.

³ Jfr WEIBULL, H. T. 1888, s. 10.

⁴ Jfr WIQUEFORT, I, s. 52 ff.

⁵ Piques' utnämning till resident (dec. 1651) hade skett på Kristinas därom uttalade önskan. Chanut hade nämligen aldrig velat rekommendera honom därtill, då han, ehuru han personligen satte stort värde på honom, ansåg det fordras en person »d'esprit brillant et meslé de diverses connoissances» för att hålla sig uppe hos den svenska drottningen (Ch. till Maz. 22 s 1653, *Bibl. Nat.*). Denna stod emellertid vid den tiden (hösten 1651) i begrepp att abdikera och ansåg, såsom hon skref till den då i Hamburg vistande Chanut, att residenttiteln under den blifvande konungen skulle vara nyttigare för Piques än om han hade »des talens plus deliez.» Chanut, som omnämner detta i en depesch till statssekreteraren Brienne, förordar

Ur dessa förhållanden förklaras den förändrade sinnestämning, som under hösten 1652 efterhand synes ha inträdd hos Piques och som från slutet af året oförtydbart ger sig tillkänna i hans depescher.¹ Tonen blir i dessa mer och mer bitter, ofta rent fientlig mot drottningen: om hennes personliga förhållanden, om hennes inre och yttre politik anföras hvarjehanda rykten och förmodanden af starkt tendentiös halt och skäligen misstänkt ursprung. Det är från denna tid, som Pimentel — jämte de tre andra främlingarne: fransmannen Bourdelot, dansken Ulfeld och polacken Raziejowski — framstår såsom helt behärskande drottningen. Det talas om ständiga audienser, som Pimentel har hos henne, om nattliga promenader, som hon företagit i hans sällskap, om ett allmänt hat bland svenskarne mot främlingsväldet o. s. v.² — alltsammans uppgifter, som WEIBULL antingen affärdat såsom rena fantasier eller gifvit deras naturliga förklaring.³ Och oaktadt Piques emellanåt reserverar sig emot att tillmäta de nämnda

saken lifligt och prisar Piques såsom »fidèle et diligent»; i detta sammanhang yttrar han för öfrigt, att de ökade kostnader, som anställandet af en resident skulle medföra, ej borde afskräcka, då de kunde betraktas »comme en partie une oeuvre de pitié pour entretenir la religion Catholique en Suede» (Ch. till Brienne ^{28/10} 1651, *Bibl. Nat.*; jfr *Mém. de P.* II, s. 860 ff., Kristina till Ludvig XIV med anledning af Piques' utnämning till resident af ³¹ 1652, *R. R.*). — En ung fransman, Philippe Boudon de la Salle, hvilken år 1653 någon tid vistades vid svenska hofvet och där beklädde en viktig hofcharge, karaktäriserar Piques på följande sätt: »M. Piq, resident de France, très-sage et fort honnête homme, figuroit fort peu dans cette cour... Il n'avoit pas beaucoup de biens de chez lui et il n'étoit pas payé de ses appointements». (BAILLON, *La Suède en 1653, Le Correspondant* 1878, s. 470). Klagomål öfver ekonomiskt betryck höras ofta i Piques' bref — det synes för öfrigt ha varit ett kroniskt ondt för alla franska diplomater vid denna tid, hvilket ej är ägnadt att förvåna i betraktande af det jämmerliga statsfinansiella läget i Frankrike under frondetiden.

¹ WEIBULL (H. T. 1888, s. 11) har påpekat, att förändringen i Piques' framställning kan återföras till en bestämd tidpunkt, till skildringen af drottning Kristinas födelsedagsfest i december 1652. Till den stora ringräkning, som i sammanhang därmed hölls, var nämligen Piques ej inbjuden, medan Pimentel i hela hofvets närvaro rönt de mest ostentativa bevis på drottningens bevågenhet (*Mém. de P.*, III, s. 77). — Samma ton går äfven mer eller mindre starkt igen i de med Piques likasinnade Van Beuningens och Juels rapporter.

² *Mém. de P.*, III, ss. 127 ff., 182.

³ WEIBULL, H. T. 1888, s. 17 ff.

förhållandena alltför stor betydelse, är dock misstanken, att äfven politiska intriger voro med i spelet, genomgående märkbar.¹

Dylika underrättelser kunde helt naturligt ej annat än väcka mycken uppmärksamhet och oro inom franska regeringen och den närstående kretsar. På Chanut, Frankrikes mångårige representant vid det svenska hofvet och sedan november 1652 sysselsatt med att fullgöra sin regerings medlingsuppdrag mellan Sverige och Polen på den s. k. andra kongressen i Lübeck, synas de hafva gjort ett starkt intryck, såsom man af hans korrespondens tydligt kan märka. Chanut har troligen — utom af Piques själf — äfven inhämtat upplysningar om ställningen i Sverige af den svenska hufvudkommissarien vid fredsunderhandlingen i Lübeck Schering Rosenhane, hvilken numera synes ha åtnjutit Chanuts fulla förtroende och af honom får det vitsordet, att han visat goda tänkesätt gentemot Frankrike.² Såsom en grundlig och erfaren kännare af den svenska politiken är Chanut härvidlag en sagesman, hvilkens ord måste tillerkännas ej ringa betydelse.

I Chanuts depescher möta vi för första gången det — vare sig från Piques, Rosenhane eller från annat håll härrörande — besynnerliga ryktet, att bland Pimentels uppdrag förnämligast skulle ingå att, såsom ett medel att förbinda Sverige med Habsburgska huset, proponera drottning Kristina ett giftermal med kejsarens son, den adertonårige konung Ferdinand af Ungarn, kandidaten till den romerska konungavärdigheten och därmed den eventuelle arfvingen till kejsarkronan. Detta förslag var emellertid — berättar Chanut vidare — icke allvarligt menadt: afsikten vore endast att genom ett dylikt smickrande anbud söka vinna drottningens medgifvande i princip till en habsburgsk giftermålsförbindelse; lyckades detta, skulle man småningom komma fram med den verkliga äktenskapskandidaten, som var don Juan d'Austria, konung Filip IV:s naturlige son; denne var — heter det — jämnårig med Kri-

¹ Jfr äfven Beuningens uttalanden till sin regering t. ex. 15/3, 29/3 1653, FRYXELL, IV, s. 283.

² Ch. till Brienne 8/3 1653, *R. A.: Wahr. Saml.* Om Chanuts tidigare förhållande till Rosenhane se JACOBSON, s. 85, n. 6.

stina, och hvad som fattades honom i börd, skulle nog af hans fader på något sätt ersättas.¹

Chanut meddelade detta rykte åt drottning Kristina själf och bad samtidigt Piques att tala med henne därom. Piques uträttade också i början af år 1653 detta uppdrag, påpekande den missaktning, som man på spansk sida visat drottningen genom de gjorda förslagen, hvilka i själfva verket ingenting annat åsyftade än att söndra de båda kronorna och vinna Sverige för en allians med Habsburgska huset. Härtill svarade Kristina med att kategoriskt förneka, att något förslag vare sig om allians eller giftermål någonsin framställts. Gjordes någon propos om allians, skulle hon låta spanjorerna veta, att hon betraktade Frankrikes väl som sitt eget; hon skulle aldrig tillåta, att Frankrike lede intrång på den tyska sidan, ty hon visste väl, att Sveriges eget tyska välde berodde af kronornas samförstånd och Frankrikes reputation inom Tyskland. Hvad giftermålsprojektet beträffade, så skulle hon visserligen finna ett anbud af ungerske konungen lysande men skulle likväl ej däraf förmå sig till ändring af sitt beslut att aldrig gifta sig; de andra giftermålsryktena funne hon enbart löjliga.²

Därmed synes historien om den habsburgska äktenskapsförbindelsen ha afförts ur diskussionen mellan Sverige och Frankrike, om den också på andra håll alltjämt höll i sig och långt senare dyker upp på nytt.³

Misstankarna från fransk sida voro emellertid ingalunda försvunna. I midten af januari 1653 yttrar visserligen Chanut — på tal om att Sverige sades stå i begrepp att på Pimentels ingifvelse afsluta en för Frankrike oangenäm allians med England — att alla dylika rykten endast grundade sig på att drottningen visat främlingarne i Stockholm en synnerlig ynnest, och han uttalar sin förvissning om att Sverige, när det gällde, icke skulle ingå förbund med någon annan stat än med Frankrike.⁴ Men blott en vecka senare låter det helt annorlunda.

¹ Ch. till Piques, Ch. till Brienne ^{13/12} 1652, *R. A.: Wahr. saml. (Mém. de Ch., III, s. 83)*. — WEIBULL (H. T. 1888, s. 12) synes tro — åtminstone säges ingenting som visar motsatsen —, att detta ställe i *Mém.* härstammar från Piques' depescher, hvilket emellertid icke är fallet.

² *Mém. de P., III, s. 116 f.*

³ Jfr t. ex. THURLOE, II, s. 104.

⁴ Ch. till Brienne ^{24/1} 1653, *Bibl. Nat. (Mém. de Ch., III, s. 108)*; det viktigaste stället citeradt hos WEIBULL, H. T. 1888, s. 15, noten).

Chanut uttalar nu sitt djupa misstroende till Sveriges vilja och förmåga att vara Frankrike till något verkligt gagn vid försvaret af dess tyska besittningar; han uppkallar i detta sammanhang minnet af år 1643, då Sverige midt under brinnande krig lämnade det gemensamma företaget i Tyskland för att kasta sig öfver Danmark; detta visade — menar Chanut —, att Sveriges intressen lågo åt ett annat håll än Frankrikes; Frankrike borde visserligen allt fortfarande vara redo till en ny förbindelse med Sverige, men tills vidare måste det för skydd af Elsass lita till andra medel än den osäkra och i hvarje fall dyrköpta hjälp det kunde påräkna från Sverige.¹

Detta var ju synpunkter och argument icke okända från den tidigare diskussionen om allians mellan Sverige och Frankrike.² Men troligen har Chanut äfven under vistelsen i Lübeck influerats af Rosenhane, som han fann »föga uppbyggd öfver svenska hofvets närvarande ställning och fruktande, att nya råd skulle komma drottningen att glömma gamla och bepröfvade vänner».³ Chanut tror sig — möjligen på grund af Rosenhanes utsagor — kunna bekräfta hvad som sagts om Kristinas afvoghet mot Piques, om hennes otillgänglighet för fri diskussion och om den märkliga förändringen vid hennes hof.⁴ Då Chanut genom bref från Piques får höra om de vackra ord, som Kristina i samband med dementien af gifter-

¹ Ch. till Brienne ^{31/1} 1653, *Bibl. Nat. (Mém. de Ch., III, s. 112 ff.)*. — Axel Oxenstierna, som i förra brefvet åberopades som stöd för en franskvänlig politik, säges nu ej heller vara att lita på; han låte gärna drottningen inveckla sig i vidlyftigheter för att hålla henne så mycket mera i beroende af sig och genomtvinga sin son Eriks tillträde till regeringen. — WEIBULL (H. T. 1888, s. 14) har äfven här gjort sig skyldig till misstaget att tro denna passus i Mémoires vara hämtad ur Piques' depescher. Då emellertid detta ställe likaväl som det nyss refererade härrör från Chanut, så förfaller det på jämförelsen mellan de båda uttalandena grundade antagandet, att Chanut vid denna tid skulle ha haft en så mycket lugnare och »fördomsfriare» syn på förhållandena i Sverige än den på ort och ställe vistande Piques.

² Jfr JACOBSON, ss. 136, 147 f. m. fl. st.

³ Ch. till Brienne ^{8/3} 1653, *R. A.: Wahr. Saml.*

⁴ »C'est une forme de vivre toute autre que je ne l'ay veue» (Ch. till Brienne ^{21/2} 1653, *R. A.: Wahr. Saml.*). På ett annat ställe säger Chanut sig ha hört »qu'elle [= la cour] ne fut jamais plus belle et plus magnifique» (Ch. till Saumaise ^{10/1} 1653, *Bibl. Nat.: Mss. fr. 3930*).

målsryktet fällt om sin tillgifvenhet för Frankrike, finner han det icke vara nog med »kalla komplement» utan gör gällande, att det från Kristinas sida kräves ett frimodigt uttalande till Pimentel, att Sverige är beredt till ögonblicklig hjälp åt Frankrike i händelse af angrepp på Elsass.¹

Om sålunda redan Chanut med sina ojämförligt större förutsättningar att bedöma situationen ger uttryck åt dylika farhågor med afseende på det som passerade i Stockholm, så kan det ej förvåna, att underrättelserna därifrån väckte oro och uppståndelse vid det franska hofvet. Gustaf Sparre, som numera var ackrediterad som resident därstädes, fick tydligen i rikt mått erfara detta.² Mazarin, hvilken i början af år 1653 återvändt till hofvet, underhöll sig flitigt med Sparre om hithörande spörsmål och framhöll för honom betydelsen af att vänskapsförbindelse och intressegemenskap alltfört upprätthölls mellan de båda kronorna.

¹ »Ils faut qu'ils [= ces mots] soient confirmés par une declaration franche audict sieur Pimentel qu'elle nous assistera aussitost que nous serons troublez dans l'Alsace par qui que ce soit. Je tascheray de l'escrire en sorte que, la bienséance gardée, cette princesse entende que l'amitié de la France merite plus que de froids complimens». Ch. till Brienne 14/2 1653, *Bibl. Nat.*

² »Je vous diray, Monsieur, que l'Ambassadeur d'Espagne qui est a Stockholm fait grand ombrage a cette cour», skriver Sparre till M. G. de la Gardie 23/3 1653, *R. A.: De la Gard. saml.* — Kreditivet för Sparre såsom resident i Paris är dat. 20/11 1652 (*R. R.*). Några bref från honom till svenska regeringen finnas icke bevarade, men de ersättas i någon mån af bref till enskilda personer, särskildt M. G. de la Gardie och Axel Oxenstierna. — Om Sparre berättar Chanut, att han efter ett misslyckadt frieri till en af de högst uppsatta damerna vid svenska hofvet lämnat detta och begifvit sig till Frankrike, där han nu — menar Chanut — i det hedrande uppdraget såsom resident borde finna en tröst för den motgång han lidit i kärleksaffären. Chanut betecknar honom såsom »homme d'esprit autant qu'on le peut estre en son age, sans experience d'affaires, d'une humeur un peu haute et bien jugeant de soy mesme», men anser honom genom god behandling kunna vinnas och böra bli en hälsosam motvikt mot de för Frankrike ogynnsamma inflytelserna hos drottning Kristina (Ch. till Brienne 21/1 1653, *Bibl. Nat.*). — I sammanhang med Sparres anställning såsom resident återkallades Jonas Kling, hvilken sedan några år tillbaka tjänstgjort som korrespondent åt den svenska regeringen i Paris (K. M:t till Jonas Kling 15/1 1653, *R. R.*; jfr JACOBSON, s. 165, n. 1).

Sina tankar härom utvecklar Mazarin närmare i ett bref till Chanut på våren 1653.¹ Han kan icke tro på sanningen af dessa rykten, som utspridts i syfte att skada vänskapen mellan de svenska och franska regeringarna. De som fara med dylika rykten känna illa »les mœurs de cette princesse et sa politique». De ha låtit bedraga sig af de »civilités et démonstrations obligeantes», som hon utan tvifvel visat och som hon icke kunnat vägra en mäktig furste sådan som den spanske konungen och en man af »condition» sådan som Pimentel. Hennes intressen kunna aldrig annat än skenbart sammanfalla med Spaniens, och hon kan ej vilja upptaga en politik rakt stridande mot hennes faders, hvilkens främsta mål ju varit att försvaga huset Habsburg, d. v. s. i främsta rummet Spanien. För öfrigt, skulle hon vilja se den makt försvagas, med hvars hjälp hennes fader och äfven hon själf vunnit sina segrar? Tvärtom måste hon glädja sig öfver att hvad som var planlagdt redan mellan Henrik IV af Frankrike och Elisabet af England och sedan mellan andra regenter, blifvit en verklighet mellan henne och Frankrike. Blotta misstanken, att den svenska drottningen ville för utsikten till en ny och tvifvelaktig allians offra en gammal, genom många ömsesidiga tjänster bepröfvad vänskap, vore en djup förolämpning mot henne.²

¹ Maz. till Ch. 25/4 1653, koncept i *Aff. Étr.: Corr. de Suède XVII* (saknas i de tryckta *Lettres du card. Mazarin*).

² »Au reste, elle a trop de connoissance et d'amour pour ses interets pour vouloir espouser ceux d'Espagne, qui ne seront jamais qu'en apparence conformes aux siens, et elle n'auroit garde de prendre le contrepied du feu Roy son père de glorieuse memoire et de contribuer a l'élévation d'une maison, l'abaissement de laquelle il s'estoit proposé comme le plus digne objet de sa vertu. Et ne seroit-ce pas faire le contraire que de favoriser la grandeur des Espagnols, puisque celle presque de toute la maison d'Austriche se fonde sur leur puissance. En outre, se voudroit elle detourner de la France, qui s'estoit jointe au grand Gustave pour travailler a la liberté germanique opprimée par cette ambitieuse maison, et voudroit-elle mesme voir affoiblir cette fidelle et genereuse compaignie, avec les armes de laquelle et les siennes l'ouvrage commencé par le Roy son père a esté achevé, et l'Allemagne respire aujourd'huy après avoir gémi tant d'années. En chef, je suis asseuré que rien de cela n'a passé et ne peut passer par son esprit. Au contraire, je me represente la joye qu'elle reçoit en elle mesme, quand elle pense que ce qui n'a esté qu'en projet entre nostre Henry le Grand et Elisabet d'Angleterre, entre le mesme prince et quelques autres princes considerables de la Crestienté, ait esté réservé au bonheur de son

Bakom de lugna och hoppfulla orden kan man otvifvelaktigt här spåra outtalade farhågor; i själfva verket hade också Mazarin, när detta bref skrefs, redan gått i författning om att låta en pålitlig person på ort och ställe utforska den verkliga ställningen i Sverige och motarbeta de skadliga inflytelser, som där kunde göra sig gällande. Den som erhöll detta uppdrag blef själfvallet Chanut, hvilken, sedan den svensk-polska fredsunderhandlingen i början af år 1653 afbrutits, ännu befann sig kvar i Lübeck.¹

* *

*

Den andre af de båda män, som ansetts ha utöfvat ett afgörande inflytande på den svenska utrikespolitiken under Kristinas sista regeringstid, var Bourdelot.

Pierre Bourdelot hade redan i början af 1652 anländt till Sverige, dit kallad af drottning Kristina såsom hennes lifme-

rène, joint a celuy du feu Roy et de celuy d'aujourd'huy. Et par consequent, puisque de cette société doit principalement dependre l'heureuse destinée de ceux que la maison d'Austriche rendroit sans cela malheureux, pouvons nous douter que la Reyne de Suede, qui a tant de lumiere pour voir tout cela mieux que je ne le scaurois penser ni dire, et qui, d'ailleurs, a le goust si fin et si delicat pour la belle gloire, va contribuer tousjours et quand les occasions s'offriront tout ce qui dependra d'elle pour l'entretienement d'une telle société, la veue de laquelle seule est capable de tenir en arrest et en bride ceux qui d'ailleurs voudroient injustement troubler le repos des autres? J'ajouste qu'estant sage autant qu'elle l'est, ce seroit l'offenser que de la soubçonner seulement capable de se laisser toucher par la montre d'une alliance nouvelle et, par consequent, d'une nature ambigue et douteuse, au préjudice d'une alliance ancienne, cimentée par mille bons offices réciproquement rendus et receus, et mise a toutes les espreuves de la bonne et de la mauvaise fortune, croiables et incroyables, comme il l'est encore [sc. incroyable] que cette princesse peut perdre le souvenir de cette tendre et forte amitié que la Reyne a tousjours eu pour elle, qu'elle peut n'aimer pas un pays comme est la France, où sa vertu est en une admiration particulière, et une cour comme la nostre où tout retentit de ses louanges, et où surtout le Roy est nourri et eslevé en l'amour, en l'estime et au respect qui luy sont deus.

¹ Sparre meddelade i slutet af mars, »que l'on tient pour asseuré que Mr de Chanut est commandé pour retourner en Suède affin de dissiper les progres qu'il [= Pimentel] pouroit faire au préjudice de l'union qui est entre les deux couronnes.» (G. Sparre till M. G. de la Gardie ²⁹, s 1653, R. A.: *De la Gard. Saml.*)

dikus på rekommendation af sin gamle vän Claude Saumaise.¹ I februari 1652 erhöll Bourdelot fullmakt såsom »consiliarius et archiater».² Genom en skicklig och framgångsrik behandling af drottningens sedan flera år tillbaka vacklande hälsa häfdade Bourdelot sitt rykte som en första rangens läkare och vann på samma gång sin patients förtroende i en grad som ingen af dem, hvilka förut haft detta ansvarsfulla uppdrag omhand. Smidig och talangfull förstod han småningom alltmer arbeta sig in i drottningens ynnest, så att han slutligen blef för henne ett outhärligt sällskap och en af de mest hedrade personerna vid hennes hof.

Äfven i Bourdelots person har den historiska traditionen gripit tag och däraf skapat en af de mest fantastiska gestalter, som figurera i vår historia. I denna tradition framstår Bourdelot såsom diletantan och charlatanen, som genom inställsamhet och hvarjehanda konster vetat att skaffa sig ett sådant anseende, att Kristina kallade honom för »århundradets störste man». Det är han, som genom att inplanta lättsinniga och gudlösa tänkesätt hos drottningen undergräver hennes religiösa tro och därmed banar väg för hennes öfvergång till katolicismen. Han är äfven den politiske allenahärskaren vid hennes hof, i det han är ledaren inom den »främlingskamarilla», som helt dominerar Kristina och den svenska politiken under dessa år. Med sitt inflytande undantränger han alla svenska rådgifvare ur drottningens gunst och uppväcker därigenom hos svenskarne ett hat, som hotar med en katastrof icke blott honom själf utan allt hvad främlingar heter i Sverige.

Grundad på hvarjehanda samtida uppgifter, upptagen och fortplantad af författare sådana som ARCKENHOLTZ, har denna

¹ Redan 1649 hade Kristina af akademien i Montpellier begärt att få sig tillsänd en framstående läkare (*R. R.* 14/s 1649). Först kom fransmannen Du Rietz, hvilken emellertid i juni 1651 erhöll sitt afsked. Saumaise var en fransk hugenott, som för sin tros skull lämnat sitt fädernesland och slagit sig ner som professor vid universitetet i Leyden; han lämnade emellertid för någon tid denna verksamhet för att vistas vid Kristinas hof (1650—1652) såsom en bland de förste i raden af vetenskapliga storheter, som kommo dit på den celebra drottningens inbjudan. Mellan Saumaise och Bourdelot rådde sedan gammalt vänskap, och den förre ville genom att rekommendera sin yngre vän hos den svenska drottningen göra dem båda en tjänst.

² *R. R.* 28/s 1652.

tradition mer eller mindre fullständigt gått igen i hela den senare historiska litteraturen. Äfven här har emellertid WEIBULL — liksom i fråga om Pimentel — efter en kritisk granskning af källorna kunnat afslöja åtskilliga uppenbara oriktigheter eller öfverdrifter i framställningen.¹ Han har såsom det väsentliga i Bourdelots förhållande till Kristina fastslagit det förtroende och den tacksamhet hon hyste till honom såsom sitt livs räddare, därjämte äfven den omständigheten, att Bourdelot tidigt — kanske tidigare än någon annan — fått del af Kristinas straxt efter hans ankomst fattade, ehuru redan dessförrinnan förberedda beslut att ändra tro och i sammanhang därmed att afsäga sig kronan, samt att han i egenskap af secrétaire du cabinet skötte hennes, särskildt dessa förhållanden rörande korrespondens med utlandet.²

Emellertid har Bourdelot tydligen varit en person, som genom ett utmanande och själsäkert uppträdande kommit att skaffa sig talrika ovänner, och det icke blott under vistelsen i Sverige utan äfven i sitt fädernesland.³ De utländske lärdes »odium» ådrog han sig genom att sannolikt ganska tydligt lägga i dagen sin ringaktning för deras »opraktiska» sysselsättningar

¹ WEIBULL, H. T. 1888, s. 131 ff. — Ett nyare franskt arbete: LEMOINE & LICHTENBERGER, *Trois familiers du grand Condé* (Paris 1909), som bl. a. behandlar Bourdelots historia, grundar sig delvis på förut ej användt material: dels Bourdelots bref till Saumaise från Stockholm (förvarade i Bibl. Nat.: Mss. Fr. 3930, äfven omnämnda af Weibull), hvilka dock beträffande de politiska förhållanden erbjuda föga nytt; dels åtskilliga i Aff. Étr., Corr. de Suède, befintliga akter. En del af de förstnämnda breffen äro in extenso aftryckta såsom bilagor.

² WEIBULL, H. T. 1888, ss. 135, 161.

³ Jfr. t. ex. hvad den bekante läkaren Guy Patin, hvilken — måhända äfven af jalousie de métier — hatade Bourdelot intensivt, har att säga om honom: »Bourdelot est tout atrabilaire de corps et d'esprit, sec et tondu qui dit que tout le monde est ignorant, qu'il n'y a jamais eu au monde un philosophe pareil a M. Descartes, que notre médecine commune ne vaut rien, qu'il faut des remèdes nouveaux et des règles nouvelles et que tous les médecins d'aujourd' hui ne sont que des pédants avec leur grec et leur latin». BAILLON, *La Suède en 1653*, *Le Correspondant* 1878, s. 253. — Betecknande för B:s starka själfkänsla är följande uttalande till Saumaise: »La santé que je lui ai rendu m'a donné par toute l'Europe une réputation incroyable dont je reçois de congratulations de tous côtés, et le bien ne me peut manquer et la reine m'en promet». Bourd. till Saum. 15/10 1652. LEM.-LICHT., s. 30.

och genom att — därtill måhända drifven af läkarens omtanke om sin patients hälsa — distrahera drottningen från de lärda intressen, som förut kanske oskäligen mycket upptagit henne.¹ De svenska stormännen har han på liknande sätt chockerat; särskildt Magnus Gabriel de la Gardie, den stolte aristokraten, kunde aldrig finna sig i att dela sin drottningens ynnest med en man af Bourdelots obskyra samhällsställning men samtidigt pretentiösa later.²

Det är nu, såsom Weibull uppvisat, från dessa mot Bourdelot mer eller mindre fientliga håll, som direkt eller indirekt de drag härstamma, som kommit att konstituera den häfdvunna bilden af den franske läkaren vid Kristinas hof. Och den förnämste sagesmannen är här — liksom i fråga om Pimentel — den franske residenten Piques. Att härvid inflytelser af personlig art i väsentlig mån spelat in, är uppenbart, men saken sammanhänger äfven med en annan fråga — och detta är för här föreliggande ämne det viktigaste —, nämligen hvilken politisk betydelse som kan tillmätas Bourdelots verksamhet i Sverige.

Kärnpunkten i denna fråga är den omständigheten, att Bourdelot sedan gammalt var nära lierad med huset Condé i Frankrike. Ända sedan 1637 hade han varit anställd såsom lifmedikus hos prins Henrik II af Condé samt efter dennes död (1646) haft samma befattning hos »den store Condé» med uppdrag att tillika vara guvernör för dennes unge son, hertigen af Enghien. Hvad var då naturligare än den misstanken, att Bourdelots kallelse till Stockholm sammanhänge med den svenska drottningens af gammalt kända tillgifvenhet för Condé, att Bourdelot var Condés agent i Sverige och att hans verk-

¹ »J'ay grand soin de sa santé et dans la conversation j'ay toutes les complaisances et cherche tous les agrémens possibles. Si l'homme de Paris appelle cela hâblerie, je l'ay. J'ai autant étudié le monde que les livres, l'éternité que l'on acquiert par la doctrine est une belle chose, mais savoir vivre est encore une assez belle chose.» Bourd. till Saum. 8. 6 1652, LEM.-LICHT., s. 274.

² Jfr t. ex. hvad en tillfällig iakttagare, den förut omtalade Boudon de la Salle, säger om Bourdelot och den ovilja han väckt hos svenskarne: »Il faut demeurer d'accord qu'il étoit insolent et que, ne sachant pas ménager la noblesse, qui est la plus orgueilleuse de l'Europe, il se brouilla si fort avec les plus grands, qu'il n'y eut que l'autorité de la reine qui le soutint». BAILLON, Le Corresp. 1878, s. 253.

samhet innebar ett för den franska regeringen skadligt inflytande vid det svenska hofvet. Det är ur denna förutsättning — jämte rent personliga förhållanden — man har att förklara den skarpa motsats, som alltmer träder i dagen mellan Bourdelot och en del af de öfriga fransmännen i Stockholm, i all synnerhet den franska regeringens ordinarie representant Piques.

Redan i slutet af år 1651 hade Chanut, hvilken i Hamburg sammanträffat med Bourdelot under dennes resa till Sverige, uttalat sina farhågor öfver att en man med Bourdelots ingående kännedom om de politiska förhållandena i Frankrike skulle besöka det svenska hofvet, och oaktadt denne yttrat sig moderat och respektfullt om den franska regeringen och dess politik, fann sig Chanut föranlåten att på förhand söka göra den svenska drottningen immun emot de intryck, som den misstänkte fransmannen möjligen skulle kunna gifva henne.¹

På sommaren 1652 finner man Bourdelot för första gången omtalad af Piques. Det sker i samband med omnämnandet af Kristinas misslyckade medlingsförsök i den franska frondestriden.² Piques säger sig nämligen misstänka, att det var Bourdelot, som på initiativ af den med honom intimt förbundne prinsen af Condé och dennes syster hertiginnan af Longueville ingifvit Kristina hela denna medlingsplan.³ Härom kan emellertid, såsom Weibull anmärker, sägas, att Bourdelot visserligen kan ha underhållit Kristinas sympatier för huset Condé och till och med ha påskyndat afsändandet af de bref, hvori medlin-

¹ »Nous avons en cette ville M. Bourdelot, médecin de Mgr le Prince, qui va servir la Reine de Suède. Il parle des affaires modéremment, mais j'aurais souhaité qu'un homme si informé du dedans de nostre cour, ne fut point passé chez les estrangers et principalement auprès de la Reine de Suède qui tire des hommes plus qu'ils ne savent. Ledit sieur Bourdelot m'a parlé de vous avec de grands respects». (Ch. till Brienne ²/₁₂ 1651, *Bibl. Nat.*, cit. hos WEIBULL, H. T. 1887, s. 186, n. 1). Chanut säger sig därför ännu tillskrifva Kristina »pour la prevenir sur quelques impressions que luy pourroit donner M. Bourdelot». (Ch. till Brienne ⁹/₁₂ 1651, *Bibl. Nat.*). Detta bref till Kristina innehåller hvarjehanda uttalanden i vanlig stil om den gamla vänskapen mellan henne och franska regeringen utan att dock nämna Bourdelots namn. (Ch. till Kristina ¹⁶/₁₂ 1651, *Bibl. Nat.*).

² Se härom JACOBSON, s. 164.

³ *Mém. de P.*, II, s. 467.

gen erbjöds, men att själfva planen att intervenera i den franska partistriden diskuterats och äfven öppet framstälts långt före Bourdelots ankomst.¹

Under sommaren och hösten 1652 inträdde den afgörande vändningen i den franska Fronden. En allmän uppslutning kring konungamakten börjar alltmera göra sig gällande, äfven från det »gamla frondepartiets» sida. För att underlätta denna utveckling beslöt regeringen att ännu en gång uppoffra Mazarin, som alltså på nytt lämnade hofvet.² Vid underrättelsen härom uttalade Kristina för Piques den förhoppningen, att prinsarne nu skulle försona sig med hofvet, sedan detta deras gamla villkor blifvit uppfyllt.³ Men långt ifrån att så blef förhållandet, skedde kort därpå Condés öppna öfvergång i Spaniens tjänst.⁴ En Condés anhängare vid det svenska hofvet måste hädanefter ur den franska regeringens synpunkt te sig såsom någonting ännu mera betänkligt, och faran ökades ytterligare efter det spanska sändebudets ankomst till Stockholm. Bourdelot och Pimentel i den svenska drottningens närmaste omgifning — det betydde ju en aktualisering vid det svenska hofvet af konstellationen Condé—Spanien, hvilken vid denna tid hotade Frankrike med invasionens alla fasor och fördärf.

För en konungatrogen man och Mazarins pålitlige anhängare, som Piques i alla skiften var, måste det helt naturligt te sig på detta sätt.⁵ Det är från slutet af 1652 — sålunda samtidigt med att angreppen mot Pimentel börja — som misstankarna om Bourdelots inflytande börja träda fram i Piques' depescher. Han beklagar sig öfver den likgiltighet, som på flera sätt börjat träda i dagen i Sverige gent emot Frankrike; det hjälpte icke, att Piques försökte gifva drottningen en riktig

¹ WEIBULL, H. T. 1888, s. 137, noten.

² Jfr CHÉRUEL, Histoire de France sous le ministère de Mazarin, I, s. 240 ff.

³ *Mém. de P.*, III, s. 17.

⁴ Jfr CHÉRUEL, I, s. 370 ff.

⁵ Naudé (se nedan s. 19) ger Piques det vitsordet, att denne af de franska diplomater han träffat under sin resa till Sverige var den ende, som hyste en verklig och tillbörlig tillgifvenhet för Mazarin, och det — tillägger han — oakadt Piques hade samma skäl som alla de andra att icke göra det, nämligen det klena penningunderstödet. Naudé till Maz. ²¹ 1652, *Aff. Étr.: Corr. de Suède XVII*. Jfr ofvan s. 6.

uppfattning af de franska förhållandena, ty hans uppgifter motsades af »vissa illasinnade fransmän vid detta hof» — tydligen afses Bourdelot —, som vunno drottningens tilltro, då de med från andra håll lånade färger utmålade den franska styrelsen i den mörkaste dager.¹ Någon tid efteråt (jan. 1653) säges det, att Bourdelot med Pimentel och Ulfeld hade långa konferenser, hvilka läto befara en mot Frankrike skadlig konspiration. Också hade Piques märkt, att Kristina sedan någon tid börjat uttala sig med mindre respekt och värme om den franska regeringen. Alltsedan Condés öppna öfvergång till Spanien hade hon tydligt lagt i dagen en större benägenhet för detta land, därför att det så ädelmodigt bistod den nämnde fursten. Som bevis på Bourdelots fiendskap mot Mazarin anföres hans förföljelse mot Gabriel Naudé, kardinalens forne bibliotekarie; denne hade efter sin herres landsflykt funnit en fristad i Sverige och af Kristina anställts såsom vårdare af hennes boksamling men hade nu genom Bourdelots intriger utträngts ur drottningens ynnest.² Till att af allt detta helt och hållet separera sig från Frankrike var visserligen, menar Piques, drottningen alltför upplyst, men, tillägges det, endast ett inom sig enigt Frankrike vore i stånd att återställa och varaktigt befästa sin reputation i Sverige.³

Att dylika underrättelser skulle verka oroande i Frankrike, är naturligt. Mazarin, som under landsflyktens dagar varit mycket angelägen om att vinna den svenska drottningens gillande af sitt handlingssätt under den föregående krisen och äfven hoppades ha lyckats härutinnan,⁴ möttes vid sin åter-

¹ *Mém. de P.*, III, s. 78; jfr WEIBULL, H. T. 1888, s. 11 f. — Bourdelot hämtade sina underrättelser om hvad som skedde i Frankrike från Marigny, en berömd visdiktare under Frondetiden, hvilken själf några år tidigare stått i förbindelse med Kristina. Jfr CASTRÉN, Norden i den franska litteraturen, s. 43.

² Naudé anlände till Sverige hösten 1652 (icke 1651, såsom CASTRÉN, s. 49, uppgifver). Om hans verkliga förhållande till såväl Bourdelot som Piques se nedan s. 29, n. 3.

³ *Mém. de P.*, III, s. 95 ff.; jfr WEIBULL, H. T. 1888, s. 149 f.

⁴ »Je m'asseure que, par sa prudence et par sa bonté acoustumée, elle aprouvera que j'aye toujours demeuré ferme dans la cour au fort de l'orage, et que je m'en sois absenté lorsqu'il n'y avoit plus rien qui m'y pust contraindre affin d'avancer d'autant la pacification de ce peu qui

komst till Paris (febr. 1653) af nyheter, som läto förmoda en mot hans regim fientlig stämning vid det svenska hofvet. Kardinalen kunde visserligen icke helt sätta tro till alla dessa rykten. Han hoppades drottning Kristina vara tillräckligt vis och förståndig för att inse, att furstar aldrig böra uppmuntra rebeller i andras länder. Det borde, menade han, ligga i alla icke habsburgska härskares intresse att icke önska Frankrike, en af de starkaste motvikterna mot österrikiska huset, sönderslitet af inre eller yttre krig; i synnerhet borde detta ligga Sverige, Frankrikes gamla allierade och habsburgska husets fiende, om hjärtat. Mazarin tillskref sålunda de nämnda ryktena ett missförstånd, grundadt på att drottningen vid något tillfälle uttalat sin beundran för Condés tidigare, onekligen storartade bragder och sitt deltagande för denne prins, hvil- kens nuvarande rent landsförrädiska uppträdande hon dock ingalunda torde gilla.¹

Från andra håll hade Mazarin erhållit meddelanden om, att Piques icke förstått att intaga den skickliga och kloka hållning, som omständigheterna kräft.² För att med nödig diskretion undersöka och skaffa klarhet i dessa förhållanden beslöt nu Mazarin att låta Chanut afgå på en kortare beskickning till Stockholm.

Äfven till Chanut i Lübeck hade ryktena från svenska hofvet fortplantats. Gent emot dem, som sökt misstänkliggöra

resta de troubles dans le royaume, en donnant un honneste pretexte aux rebelles de venir a resipiscence après leur avoir osté les moyens de continuer à mal faire.» Maz. till Piques 14/11 1652, *Aff. Étr.: Corr. de Suède XVII*, ref. i *Lettres*, V, s. 693. — Maz. hade skrivit ett bref till Kristina själf, hvilket jag emellertid ej lyckats finna.

¹ »Je me persuade donc sur ce fondement que la chose n'est point, et qu'il y a en cecy de l'equivoque et du mal entendu qui peut avoir pris son origine de ce qui peut estre en sera arrivé, que la Reyne de Suède parlant de ce Royaume et du party où M. le Prince s'est jetté, elle aura plaint le malheur de ce prince et en aura parlé avec des parolles d'estime a cause des belles et grandes choses qu'il a faites, ce qu'on ne peut nyer, mais que pour cela elle ne peut ny approuver ny ne condamner pas ses dernières actions ny son comportement contre son prince et sa patrie.» Maz. till Ch. 8/3 1653, *Aff. Étr.: Corr. de Suède XVII*, ref. i *Lettres*, V, s. 573.

² »Que celui que vous avez laissé résident en Suède pour le Roy et qui a esté vostre secretaire ne va point droit dans le service et que sa conduite pourroit estre plus capable qu'elle n'est a sa Majesté.» *Ibid.*

Piques hos den franska regeringen, tager Chanut denne sin skyddsling i försvar. Däremot är han mera benägen att sätta tilltro till beskyllningarna mot Bourdelot, framförda hufvudsakligen af Piques och bekräftade af den i Lübeck vistande Rosenhane. Bourdelot hade — enligt hvad man uppgifvit för Chanut — först velat uttränga äfven denne ur drottningens förtroende, men då detta ej lyckats, hade han slagit in på en annan väg: oaktadt de båda männens bekantskap inskränkte sig till ett flyktigt sammanträffande i Hamburg i slutet af år 1651, hade Bourdelot öppnat en som det synes ganska liflig brefväxling med Chanut, hvarvid han beklagat sig öfver det hat, för hvilket han var utsatt från sina landsmäns sida i Stockholm. Chanut var synbarligen föga trakterad af dessa försök till förtroligt närmande men vågade icke tillbakavisa dem af fruktan att då blifva förtalad inför den svenska drottningen; han nöjde sig därför med att förebrå Bourdelot hans utfall mot den franske konungen och Mazarin och hans agitation till förmån för Condé. Därjämte sökte Chanut till konungens och Mazarins favör påverka de svenska sändebuden i Lübeck, i hopp att dessa skulle gifva sin härskarinna del af hans åsikter härvidlag. I verkligheten säger sig Chanut icke tro på ryktet, att drottning Kristina skulle sympatisera med Condé.¹

I själfva verket synas också farhågorna i detta fall ha varit väsentligen öfverdrifna. Af Piques själf anföras emellanåt — vid sidan af de mot Bourdelot fientliga uttalandena — fakta, som i viss mån motsäga de allarmerande underrättelserna om den fullständiga omsvängningen i Kristinas politiska uppfattning. När sålunda den franske residenten meddelade henne nyheten om kardinal de Retz' arrestering, hvarigenom det sista

¹ Ch. till Maz. 22/3 1653, *Bibl. Nat.*, delvis ref. i *R. A.: Wahr. saml.* — I helt annan ton, än som ger sig tillkänna i de tämligen förklenliga ordalagen om Bourdelot och hans skrifverier i brevet till Mazarin (»il m'a pressé de vers, de proses, de galantries de cette cour»), uttalar sig Chanut till Bourdelots vän och gynnare Saumaise: B:s bref sägas här ha varit »toutes d'esprit et de gentillesse» (Ch. till Saum. 10/1 1653, *Bibl. Nat.: Mss. fr.* 3930); fransmännens jalousie mot B. kan han icke gilla; det är »le peché de nostre nation» att hata och afundas hvarandra; »il faut laisser à chacun son mérite et sa faveur et se garder de se rendre le juge des inclinations des Rois» (Ch. till Saum. 21/3 1653, *ibid.*). Jfr LEM-LICHT., s. 40 f.

hindret för Mazarins återvändande undanröjts,¹ uttalade hon sitt fulla gillande af denna den franska regeringens åtgärd — visserligen förnämligast ur den synpunkten, att en försoning emellan hofvet och Condé nu lättare borde kunna komma till stånd. Hon uttalade i detta sammanhang sin fortfarande beundran för Condé, ehuru med uttryckligt ogillande af hans nuvarande uppträdande, och hon betygade sitt lifliga intresse för det kungliga husets återförening såsom ett villkor för Frankrikes lugn och lycka.² När någon tid därefter underrättelsen om Mazarins återinträde i regeringen anlände, skyndade Kristina genast att för Piques betyga sin glädje häröfver och bad honom låta kardinalen veta, att hon alltid hyst stor aktning och tillgifvenhet för honom.³ Hon tillskref äfven själf Mazarin i ytterst hjärtliga och lyckönskande ordalag, hvarvid hon tillika betonade nödvändigheten af sammanhållning mellan de båda kronorna.⁴ Öfver hufvud tyckte sig Piques efter detta hos Kristina märka en gynnsammare uppfattning af de franska förhållandena, en uppfattning som ytterligare stärktes genom de hoppfulla meddelanden, som kort därefter ingingo om utsikten till pacifikation af Guienne, den sista oroshärden inom det egentliga Frankrike.⁵

Det synes äfven, som om en förändring i Bourdelots politiska hållning vid samma tid inträdt. Vare sig nu att han — såsom man i Sverige menade — efter förändringen hemma i Frankrike endast af opportunitetsskäl ställde sig på konungamaktens sida men i själ och hjärta fortfarande bibehöll sina condéska sympatier, eller att han verkligen af händelsernas utveckling låtit bibringa sig en annan uppfattning af den franska politiken⁶ — visst är, att han numera uppträder som en

¹ Jfr härom CHÉRUEL, I, s. 382 ff.

² *Mém. de P.*, III, s. 100 f.

³ *Ibid.*, III, s. 155.

⁴ Kristina till Maz. (egenhänd.) 22/3 1653, *Aff. Étr.: Corr. de Suède XVII*; jfr *Mém. de P.*, III, s. 162.

⁵ *Ibid.*, III, s. 161.

⁶ »Ceux qui sont en Suède disent qu'il est fort souple, plein d'artifices, et qu'il attache sa toille de tous costez comme une araignée, qu'il tient comme un empire sur tous les françois da cette cour, et que n'ayant jamais pu estre bien dans l'esprit de M. le prince, quoyque Madame la douarière, sa mère, le favorisast, il tasche maintenant d'acquérir crédit de

lojal konungens och Mazarins anhängare vid det svenska hofvet. Ett yttre tecken härpå var hans — åtminstone skenbara — försoning med Piques, med hvilken han förut ej stått i något umgänge. Kristina begagnade tillfället att efter underrettelsen om Mazarins återkomst skicka Bourdelot till residenten för att ytterligare betyga hennes glädje öfver de goda nyheterna och vänskap för de franska majestäten. Vid nästa audiens bekräftade Kristina för Piques allt hvad Bourdelot sagt, och i sammanhang därmed utbad hon sig af franske konungen en särskild grace, hvarigenom hon bättre, än hon af egna krafter förmådde, skulle kunna belöna en person, till hvilken hon stod i djup tacksamhetsskuld, sitt lifs räddare Bourdelot. Hon begärde sålunda för dennes räkning ett abbotstift af den storlek, som hon öfverlät åt den franske konungen att bestämma. Piques träffade sedan Bourdelot och fick af honom bekräftadt, att en sådan belöning från hans sida skulle kunna mottagas, då han ehuru läkare fått påfligt tillstånd att emottaga kyrkliga beneficiar.¹ Någon tid efteråt infann sig Bourdelot på nytt hos Piques och sade sig vilja reparera det onda han förut gjort och därigenom åstadkomma, att man finge en bättre tanke om hans ifver för den kungliga saken.²

Det fredliga förhållandet mellan Piques och Bourdelot blef emellertid af kort varaktighet. Snart finner man den förre på nytt ge fritt lopp åt sitt hat och sina misstankar mot den franske läkaren. Tydligen har Piques inspirerats härtill i synnerhet af Magnus Gabriel de la Gardie, hvilkens afgörande brytning med Bourdelot inträffade i början af april 1653. Grefve Magnus har åter sökt väcka till lif residentens misstankar om Bourdelots förbindelse med Condé och konspiration med den spanske ministern.³ Vid skildringen af grefvens fiendskap med Bourdelot tager Piques afgjort den förres parti; han fram-

cet ancien maistre en le servant à Stockholm. Et peut estre fait il diligence d'une autre part pour faire croire qu'il est serviteur du Roy et pour s'introduire de tous costez.» Ch. till Maz. 22/s 1653, *Bibl. Nat.*, cit. hos LEM.-LICHT., s. 41. — Chanut tillskref förändringen de varningar han förut gifvit Bourdelot (se ofvan s. 21). — Jfr WEIBULL, H. T. 1888, s. 151 f.

¹ *Mém. de P.*, III, s. 161 ff., jfr WEIBULL, H. T. 1888, s. 152. Jfr äfven Juel till Charisius 16/s 1653, Dansk H. T., I, V, s. 347.

² *Mém. de P.*, III, s. 169 f.

³ *Ibid.*, III, s. 179.

ställer saken så, som skulle drottningen i detta sammanhang ha utfarit synnerligen skarpt mot Bourdelot och i det hela ställt sig på grefve Magnus' sida.¹ Ej långt därefter omtalas, att drottningen beslutat bortsända Bourdelot, därtill förmådd af grefve Magnus' och andra stormäns hot om att i annat fall draga sig ifrån hofvet.²

Såsom Weibull efter andra, mera opartiska källor uppvisat, har emellertid förloppet vid den omnämnda brytningen varit ett helt annat: det är snarare grefve Magnus som dragit det kortaste strået, och saken har i intet hänseende rubbat drottningens förtroende för Bourdelot.³ Däremot har denne själf, trött på alla chikanerna, begärt sitt afsked och beslutat att, åtminstone för en tid, återvända till Frankrike, ehuru hans afresa — bland annat, tycks det, på grund af drottningens iråskade sjukdom — tills vidare uppsköts.⁴ Sitt intresse för abbotstiftet åt Bourdelot bibehöll drottningen: hon gjorde Piques

¹ *Ibid.*, III, s. 177 f.

² *Ibid.*, III, s. 182. — Här tillägges den reflexionen: »Il est vray que jamais faveur ne fut attaquée avec plus de jalousie que celle de Bourdelot, car elle ne luy attira pas seulement l'aversion de tous le Suedois, mais aussi de tous les Estrangers qui estoient en Suede, quoy qu'il les eut presque tous obligez; mais tout le monde sçait que l'envie marche sur les pas de la grandeur, et qu'il ne faut qu'estre élevé en dignité pour avoir des ennemis.» Det synes knappast antagligt, att dessa opartiska och sansade uttalanden härröra från Piques. — Äfven Naudé, liksom Piques fientligt stämd emot Bourdelot, säger beträffande den sistnämndes afresa, att »il semble aussy que la Reyne estoit assez disposée a se passer de luy, quoy qu'elle n'ait pas laissé de luy faire autant et plus de caresses qu'elle n'avoit de coustume, non obstant quoy on ne laisse de croire que c'est d'elle et non pas de luy que cela vient.» Naudé till Maz. 19/4 1653, *Aff. Étr.: Corr. de Suède XVII*.

³ WEIBULL, H. T. 1888, s. 162 ff. — Om det goda förhållandet mellan Bourdelot och arfprinsen Karl Gustaf vittnar den brefväxling dem emellan från april och maj 1653, som är tryckt hos GJÖRWELL, *Nya Svenska Biblioteket*, I, ss. 56 ff., 162 ff. — Om sin ställning till Kristina vid denna tid säger Bourdelot själf: »Ce n'est pas que la Reyne n'eust exercé en ma faveur sa generosité extraordinaire, mais l'ingratitude extraordinaire de beaucoup de personnes et le peu de coeur de gens qui ont pris leur temps de me nuire quand ils m'ont creu en disgrâce luy ont augmenté le désir de me bien faire.» Bourd. till Saumaise 21/6 1653, LEM.-LICHT., s. 281.

⁴ *Mém. de P.*, III, s. 183 ff.; Bourd. till Karl Gustaf 1/5 1653, GJÖRWELL, I, s. 56 ff.

upprepade påminnelser härom, och denne ansåg sig böra inge henne förhoppningar om ett godt resultat, åtminstone till dess Bourdelot kommit undan.¹

* *

Sådan var ställningen, då *Chanut i slutet af april 1653 anlände till Stockholm*.² I de bref från konung Ludvig till Kristina äfvensom till öfriga ledande personer i Sverige, hvari Chanuts ankomst notificeras, nämnes helt naturligt ingenting om det verkliga syftet med hans beskickning utan säges hans uppgift hufvudsakligen vara att aflämna redogörelse öfver hvad som förefallit på den numera upplösta kongressen i Lübeck.³ Själf var Chanut både öfverraskad och föga trakterad af sitt nya uppdrag, dels emedan det på nytt skulle föra honom till en »afkrok af världen» och fördröja den efterlängtrade hemkomsten, dels emedan han förutsåg de därmed förenade svårigheterna.⁴

Chanuts ankomst till Stockholm skedde incognito, utan officiellt mottagande. På grund af drottningens sjukdom kunde han icke erhålla offentlig audiens men blef genom en biljett från Bourdelot underrättad, att han genast kunde få enskildt företräde hos Kristina. Detta ägde rum aftonen efter hans ankomst. Chanut iakttog en mycket försiktig hållning för att betaga drottningen möjligen befintliga misstankar, att han vore invigd i intrigerna vid hennes hof. Drottningen var ytterst förekommande och vänlig: hon tackade för den uppmärksamhet, som visats henne genom Chanuts ambassad, hon uttalade sitt ogillande af Condés nuvarande uppträdande och sitt beklagande af att en person med hans förtjänster kunnat tillåta sig något sådant, och hon betygade sin fortfarande tillit till Chanuts vänskapliga tänkesätt och sin förhoppning om att han äfven efter återkomsten till Frankrike skulle kunna göra

¹ *Mém. de P.*, III, s. 184.

² Hans första bref från Stockholm är dateradt $\frac{28 \text{ april}}{8 \text{ maj}}$ 1653.

³ Ludvig XIV till Kristina $^{14}/_s$ 1653, koncept i *Aff. Étr.: Corr. de Suède XVII*; till Axel Oxenstierna $^{13}/_s$ 1653, orig. i *R.A.: Oxenst. saml.*; till Karl Gustaf $^{21}/_s$ 1653, orig. i *R.A.: Stegeborgssaml.*

⁴ Ch. till Maz. $^{20}/_s$, till Br. $^{29}/_s$ 1653, *R.A.: Wahr. saml.*; jfr *Mém. de Ch.*, III, s. 155.

henne någon tjänst. Början var sålunda god, men Chanut kände sig det oaktadt ännu osäker på utgången af sin mission.¹

Vid sina följande undersökningar gick Chanut tillväga med all den takt och urskillning, som man af en så erfaren diplomat kunde vänta. De gällde i första rummet *Bourdelot*. Gent emot denne sökte Chanut afhålla sig från alla förutfattade meningar och iakttaga fullständig opartiskhet, så mycket mera som han fann honom fortfarande i åtnjutande af drottningens gunst.² Detta var också i fullständig öfverensstämmelse med de order, som han under vistelsen i Stockholm erhöll från Mazarin och som ålade honom att begagna sig af och genom goda förespeglingar ytterligare befästa de regeringsvänliga tänkesätt, *Bourdelot* tilläfventyrs kunde ha fattat och i sin tur sökte bibringa den svenska drottningen.³

Genom sitt grannliga uppträdande vann Chanut helt drottningens förtroende och lyckades därigenom snart nog tränga

¹ Ch. till Brienne 2/8 1653, *Bibl. Nat.* (*Mém. de Ch.*, III, s. 186 ff.); jfr Beuningen till reger. i Haag 2/8 1653, FRYXELL, IV, s. 284; Juel till Charisius 23/4 1653, Dansk H. T. I, V, s. 347. Jfr LEM.-LICHT., s. 42.

² »Je ne me dois pas arrester», skriver Chanut, »aux offences et animositez particulieres, mais a l'interest que nous avons d'engager de plus en plus la Reine de Suede en l'affection de la France et a l'estime de nostre gouvernement, a quoy il me seroit impossible de réussir si elle avoit la moindre opinion que je consentisse a l'aversion que la plupart des siens ont contre ledict sieur Bourdelot, laquelle luy paroist lasche et injuste. C'a esté beaucoup que je n'aye pas esté forcé a prendre, par complaisance, son party et sa deffence, et que je me sois gardé la liberté d'en parler avec indifference.» Ch. till Maz. 10/8 1653, *Bibl. Nat.*; jfr Ch. till Br. 10/8 1653 (*Mém. de Ch.*, III, s. 190 f.).

³ »Pour ce qui est de la peinture que vous m'avez envoyée de l'humeur de M. Bourdelot [jfr ofvan s. 21], sans rechercher si elle est naturelle ou non, il faut tascher d'en profiter et cultiver la bonne disposition où il paroist estre pour la France. Pourveu qu'il ait dans les veines une goutte de sang véritablement françois, il aura pu perdre l'inclination qu'il avoit pour un homme qui est armé et qui combat à force ouverte contre son prince et sa patrie. Vous voudrez donc confirmer ledict Bourdelot dans la bonne volonté qu'il fait paroistre par les assurances que vous luy donnerez de la reconnoissance qu'il trouvera de la part du roi pour les soins qu'il prendra de rallumer dans l'esprit de la Reyne de Suède ce qui s'y pourroit estre refroidi de l'affection qu'elle avoit pour nous.» Maz. till Ch. 25/4 1653, *Aff. Étr.: Corr. de Suède XVII* (saknas i de tryckta *Lettres*, men stället är citeradt hos LEM.-LICHT., s. 43 f.).

djupare in i förhållandena.¹ Han trodde sig sålunda först och främst kunna dementera de öfverdrifna ryktena om en förändrad stämning vid det svenska hofvet; i det hela fann han förhållandena där ungefär likadana, som då han två år tidigare lämnade Stockholm. Kristina talade med stor beundran om drottning Anna och om Mazarin, till hvilken hon lofvade återsända de böcker, som tillhört honom men hvilka genom ett misstag kommit i hennes händer.² Anklagelserna mot Bourdelot för condésk agitation kunde visserligen måhända förr ha haft något berättigande, men numera var Chanut fullständigt öfvertygad om hans lojalitet. Dessa liksom andra beskyllningar voro framkallade af åtskilligt, som var stötande i Bourdelots eget uppförande,³ men framför allt af jalousie öfver hans stora gunst hos drottningen. Sin mening om Bourdelot dolde denna ingalunda för Chanut. Hon sade sig visserligen icke vara blind för hans fel, särskildt hans egenkärlek, men hon beundrade hans goda egenskaper: en från allt pedanteri frigjord lifsaskådning, ett ledigt och elegant sätt att uttrycka sig, en utomordentlig skicklighet som läkare.⁴ Hon sade sig ha honom att tacka för sitt lif och ha varit illa berörd af de häftiga angrepp, för hvilka han varit utsatt, bl. a. från grefve Magnus' sida. På grund af detta hat hade drottningen visserligen nödgats officiellt förklara, att hon ämnade afskeda Bourdelot, men af denne själf fick Chanut höra, att det icke var fråga om ett verkligt afsked, utan att Kristina endast skulle låta honom göra en resa på några månader till Frankrike för att där underhandla om vissa »sköna och fördelaktiga saker», som skulle vittna om drottningens tillgifvenhet för Frankrike och om

¹ Tack vare sin opartiska hållning säger sig Chanut ha lyckats få veta »la verité de plusieurs choses qui se disent pour et contre ledict sieur Bourdelot.» Ch. till Brienne ^{24/8} 1653, *Bibl. Nat.*

² Ch. till Maz. ^{10/8} 1653, *Bibl. Nat.* — Om de mazarinska böckerna jfr JACOBSON, s. 167, n. 1.

³ »Il est libre, biensentant de soy mesme, prompt a tourner en ridicule ceux qui ne luy plaisent pas, mais je doute qu'il ait voulu faire de propos deliberé tout le mal qu'on luy impute.» Ch. till Brienne ^{10/8} 1653 (*Mém. de Ch.*, III, s. 189).

⁴ »Une philosophie sans pédanterie, un parler net et poly, et une grande suffisance en la profession de médecin.» Ch. till Brienne ^{10/8} 1653 (*Mém. de Ch.*, III, s. 190).

Bourdelots ärliga sträfvan att bibehålla henne därvid.¹ Hvilka dessa ärenden voro, fick Chanut icke veta af Bourdelot, men drottningen gaf honom kort därefter förtroende därom till och med utöfver hvad Bourdelot visste.² Chanut fann förslaget i fråga för Frankrike förmånligt men sparade enligt Kristinas önskan närmare meddelanden därom till sin återkomst till Frankrike.³ En plan af drottningen, att Bourdelot efter hemkomsten skulle göra ett besök hos Condé för att betyga för denne hennes medkänsla i hans olycka, blef af Chanut afstyrd.⁴

På grund af de resultat, hvartill Chanut trodde sig ha kommit beträffande Bourdelot, ansåg han honom vara en person, som borde uppmuntras både med hänsyn till de tendenser han själf visat och till den ställning, hvori han stod till drottning Kristina. Han tillstyrkte därför Mazarin att ge Bourdelot det begärda abbotstiftet efter hans återkomst till hemlandet.⁵ Under Chanuts vistelse i Stockholm anlände emellertid bref från Mazarin till Kristina, hvori uppgafs, att alla stiften redan voro disponerade, men samtidigt utlofvades, att man vid första lämpliga ledighet skulle ha Bourdelot i åtanke.⁶ Meddelandet väckte någon missräkning, då den svenske residenten i Paris Gustaf Sparre inberättat, att det funnes vakanta stift af ända till 200,000 livres ränta, men Chanut förklarade saken till belåtenhet,⁷ och Bourdelot själf gaf i bref till Mazarin uttryck åt sin lifliga tacksamhet för de löften han fått och sin för-

¹ »Pour traiter de sa part des choses si belles et si avantageuses, que l'on y reconnoistroit l'affection de la Reine de Suede pour la France, et le soin qu'il [= Bourdelot] avoit pris de l'entretenir en cette volonté.» Ch. till Brienne 10/s 1658 (*Mém. de Ch.*, III, s. 189 f.).

² »... Desquelles S. M. m'a faict l'honneur de me parler au delà de ce qu'en saict ledit sieur Bourdelot.» Ch. till Maz. 17/s 1658, *Bibl. Nat.*

³ Ch. till Maz. 17/s, 24/s, till Brienne 17/s 1658, *Bibl. Nat.*

⁴ Ch. till Maz. 24/s 1658, *Bibl. Nat.*

⁵ Ch. hemställde, »s'il seroit a propos pour gagner cette princesse et tirer cet homme d'aupres d'Elle [= Vostre Eminence] de s'engager de parols de luy donner un benefice aussytost qu'il sera en France.» Ch. till Maz. 10/s 1658, *Bibl. Nat.*

⁶ Maz. till Kristina 24/4 1658, konc. i *Aff. Étr.: Corr. de Suède XVII* (saknas i de tryckta *Lettres*); jfr LEM.-LICHT., s. 43.

⁷ Ch. till Maz. 24/s 1658, *Bibl. Nat.*

hoppning att kunna visa sig förtjänt af ett så utomordentligt ynnestbevis.¹

Chanut hade äfven i detta sammanhang ett omdöme och ett råd att gifva i afseende på *Piques*. Han berömmar honom för att ha troget tjänat den kungliga saken under en för denna kritisk tid, och han vederlägger ryktet om att *Piques* skulle vara illa anskrifven hos den svenska drottningen.² *Piques'* ställning hade visserligen en tid på grund af oenigheten med Bourdelot varit i viss mån försvagad vid det svenska hofvet och hade äfven kunnat blifva det i Frankrike, men i samma mån som de öfriga fransmännen i Stockholm aflägsnat sig från Bourdelot, hade de förts närmare *Piques*, och nu gillade de helt och hållet hans uppträdande.³ Icke desto mindre till-

¹ Bourd. till Maz. (egenh.) 24/s 1653, *Aff. Étr.: Corr. de Suède XVII*, cit. hos LEM.-LICHT., s. 44.

² »Il a servi a Sa Majesté et a V. Em:ce avec fidelité en un temps où nos affaires ne donnoient pas grande auctorité aux ministres du Roy chez les estrangers... La Reine de Suède n'est aucunement mecontente de luy.» Ch. till Maz. 17/s 1653, *Bibl. Nat.*

³ »La mauvaise intelligence qui a esté entre luy et M. Bourdelot a porté grand coup contre luy en cette cour et l'a pû faire en la nostre, pendant M. Naudé estoit bien avec ledict sieur Bourdelot, mais depuis ceux qui ne l'estimoient pas se sont destaschés dudict sieur Bourdelot, je vois qu'ils reviennent audict sieur Résident et approuvent sa conduite qui a esté tres difficile pendant le fort de nos troubles» (Ch. till Brienne 24/s 1653, *Bibl. Nat.*). — Dessa uttalanden synas ge vid handen, att det var särskildt från Naudé, som Mazarin fått de mindre fördelaktiga omdömen om *Piques*, som i det föregående omnämnts (se ofvan s. 20). Naudé, som synes ha varit en fridens man, tycks från början ha stått på god fot med både *Piques* (jfr ofvan s. 18, n. 5) och Bourdelot (jfr Naudé till Gassendi 19/10 1652, ARCKENHOLTZ, II, Append., s. 38 f.). Måhända har emellertid Naudé sedermera funnit *Piques'* hållning gent emot Bourdelot alltför oförsiktig och med anledning däraf uttalat sina dubier om hans lämplighet såsom resident hos drottning Kristina. I januari 1653 berättar *Piques*, att Naudé råkat i ovänskap med Bourdelot, som äfven intrigerat bort honom ur Kristinas gunst (*Mém. de P.*, III, s. 97; jfr ofvan s. 19). Detta förhållande synes dock icke hafva varat länge: i mars omtalar *Piques*, att drottningen återtagit Naudé i sin ynnest, något som han sätter i samband med hennes förändrade tänkesätt gent emot Mazarin efter dennes återkomst (*Mém. de P.*, III, s. 155 f.; jfr WEIBULL, H. T. 1888, s. 151, och ofvan s. 22); kort därefter lyckönskar Mazarin Naudé till att »s'estre lié avec M. Bourdelot qui est tres zelé pour les interests de la France» (Maz. till Naudé april 1653, *Lettres*, V, s. 710). I april synes emellertid Naudé åter stå på fientlig fot med Bourdelot: »Estant las de souffrir tant de mauvais

styrkte Chanut, att Piques hemkallades och fick till efterträdare en person af god börd och med förmåga att på en gång genom behagligt väsen och kraft imponera på drottning Kristina.¹ Mellan Chanut och drottningen hade den från sin föregående vistelse i Sverige och sedermera från sin diplomatiska verksamhet i Tyskland välkände baron d'Avaugour varit på tal, och Kristina hade uttalat sin tillfredsställelse, i händelse valet fölle på honom.² Emellertid låtsade Chanut icke om för Piques själf, att han föreslagit hans rappellerande, och han var af den meningen, att denne borde stanna kvar tills vidare och intill dess efterträdare blifvit utsedd och hunnit anlända.³

Chanuts undersökningar gällde i andra rummet *Pimentel* och hans verksamhet vid det svenska hofvet. Äfven härvidlag iakttog han samma varsamhet och takt, som när det gällde Bourdelot.⁴

Redan vid en af de första audienserna uttalade sig drottningen med tämligen stor oförbehållsamhet om hithörande förhållanden. Hon försvarade sig emot ryktena om hennes böjelse för Spanien; som bevis för sitt intresse för Frankrike erinrade hon om sitt medlingsanbud året förut, hvilket hon sade sig ha framställt icke i förhoppning att därmed vinna något afsevärdt resultat utan endast för att ge ett vittnesbörd

offices qu'il m'a rendus contre les obligations qu'il avoit, par la déférence que je luy ay portée et la bonne intelligence en laquelle j'ay tasché de vivre avec luy, je luy ay déclaré hautement que je ne me souciois plus de luy» (Naudé till Saumaise ^{26/4} 1653, *LEM.-LICHT.*, s. 86). Trött på den »ombrage et préjudice», som Bourdelot vållat honom, begärde Naudé afsked från sin befattning hos Kristina och sökte, dock utan att lyckas, förmå Chanut att arbeta på B:s aflägsnande (Ch. till Maz. ^{10/5} 1653, *Bibl. Nat.*). Kort därefter afreste Naudé från Sverige utan att — som han hoppats — få medföra de böcker Kristina lofvat återsända till Mazarin (Naudé till Maz. ^{10/5}, ^{24/5} 1653, *Aff. Etr.: Corr. de Suède XVII*).

¹ »D'une bonne naissance, d'une présence agréable et assez forte pour soustenir l'entretien de cette Princesse.» Ch. till Brienne ^{10/5} 1653, *Bibl. Nat.*

² Ch. till Maz. ^{17/5} 1653, *Bibl. Nat.*

³ Ch. till Brienne ^{10/5}, ^{24/5} 1653, *Bibl. Nat.*

⁴ För att ställa sig in hos Pimentel själf sade Chanut sig ämna låta honom få del af de smickrande uttalanden, som Mazarin i ett bref, som anlände under Chanuts vistelse i Stockholm (jfr ofvan s. 12), haft om den spanske ministern. Ch. till Maz. ^{24/5} 1653, *Bibl. Nat.*

om sin tillgifvenhet för Frankrike. Chanut å sin sida intygade rättvisan och klokheten i drottningens hållning härvidlag. Hvad huset Habsburg åter beträffade, så sade sig Kristina ha djupa anledningar till missnöje med kejsaren, särskildt på grund af hans gynnande af Brandenburg i den pommerska gränsfrågan, hvilket tvingat henne till eftergifter; hon gaf äfven Chanut del af den korrespondens, som förts mellan henne och kejsaren i denna sak.¹ Pimentel hade kommit till Sverige i samma egenskap som Palbitzki året förut till spanska hofvet, och Kristina hade måst visa honom samma uppmärksamhet som andra främlingar, så mycket mer som han var en klok och underhållande person och hon genom honom fått kännedom om åtskilliga detaljer från hofven i Madrid och Brüssel, hvarom hon förut varit föga underrättad. Men något alliansförslag hade Pimentel aldrig framkastat; det enda han föreslagit rörde handeln, och ej heller härom var ännu något afgjort. Frankrike behöfde aldrig frukta — det var kontentan af Kristinas förklaringar till Chanut — att hon skulle glömma den gamla förbindelsen med detta land och föredraga någon annan makts vänskap; hon skulle aldrig misstaga sig om Habsburgarnes verkliga intressen, hvilka bevis på vänskap de än komme att gifva henne.²

Efter att sålunda ha erhållit öfvertygande bevis och försäkringar om en fortfarande franskvänlig stämning på ledande håll i Sverige,³ ansåg Chanut sin mission fylld; sin afresa var han angelägen att påskynda äfven af den anledningen, att han ville komma hem före Bourdelot för att i förväg hinna aflägga muntlig redogörelse vid hofvet öfver sina iakttagelser i Stockholm.⁴ Efter föga mera än en månads vistelse i Sverige afreste sålunda Chanut i slutet af maj 1653 från Stockholm på ett fartyg, som ställts till hans disposition för öfverfarten, och försedd med ett bref från Kristina till den franske konungen, hvari vänskapen mellan de båda suveränerna omtalas i de mest

¹ Jfr härom nedan kap. III.

² Ch. till Brienne ¹⁰/_s 1653 (*Mém. de Ch.*, III, s. 191 ff.).

³ Äfven af Axel Oxenstierna hade Chanut bemötts med särskild välvilja. Ch. till Brienne ¹⁰/_s 1658, *Bibl. Nat.*

⁴ Ch. till Brienne ²¹/_s 1658, *Bibl. Nat.*

otvetydiga och hjärtliga ordalag.¹ Under vägen gjorde Chanut ett besök hos arfprinsen Karl Gustaf i Borgholm. Denne har han troligen delgifvit de hemliga uppdrag, som Kristina anförtrott honom,² och tydligen har han äfven hos honom, åtminstone i det yttre, funnit samma gynnsamma disposition gent emot Frankrike som förut i Stockholm — härom vittna åtminstone de bref till de kungliga personerna i Frankrike, som Karl Gustaf lät åtfölja Chanut vid dennes afresa.³

* * *

Det var icke blott för Chanut, som situationen i Sverige tedde sig i denna ur fransk regeringssynpunkt gynnsamma och lugnande dager; äfven på andra håll tyckte man sig kunna konstatera en bestämd förändring i den svenska drottningens hållning gent emot Frankrike, en förändring som man tillskref just Chanuts eget inflytande.⁴ Verkan häraf trodde man sig

¹ »Alterum quod attinet, ut e re communi utrique Nostrum esse scimus, tenerrimam illam, quæ Nos conjungit, amicitiam colere, ita, si vel infestus utrique hostis ingruet vel alia obveniant, quorum occasione propensissimæ voluntatis Nostræ specimina dare poterimus, nullo Nos umquam studii, amicitiae ac humanitatis genere a Ser:te V:a vinci patiemur, perpetuo testaturæ, quanti summam Ser:tis V:æ virtutem regiasque animi dotes faciamus æstimemusque.» Kristina till Ludvig XIV ^{20/5} 1653, *R. R.* — Jfr Ch. till Kristina juni 1653 (*Mém. de Ch.*, III, s. 195 ff.).

² »M. Chanut», skrifver drottningen till sin kusin, »qui va pour vous faire la reverence avant que de partir, vous en previendra de ma part d'une affaire que ie n'ay peu vous communiquer que par luy; ie vous prie d'adiouster foy a ce qu'il vous dira de ma part et de croire que ie n'ay autre but que vostre bien et vostre satisfaction.» Kristina till Karl Gustaf (egenh.) u. d., *R.A.: Stegeborgssaml.*

³ Karl Gustaf till Ludvig XIV och till drottning Anna ^{28/5} 1653, konc. i *R.A.: Stegeborgssaml.* — I Chanuts sällskap befunno sig åtskilliga fransmän, hvilka samtidigt med honom lämnade Sverige, bl. a. Naudé och Kristinas förre sekreterare Courtin. Med den sistnämnde aftalade Karl Gustaf, att de efter hans ankomst till Frankrike skulle korrespondera med hvarandra, och att Courtin möjligen framdeles skulle återvända till Sverige och gå i Karl Gustafs tjänst — en plan som också efter Karl Gustafs tronträdade blef förverkligad (*Mém. de P.*, III, s. 194 f.; jfr WEIBULL, H. T. 1888, s. 161).

⁴ Holländaren Van Beuningen säger, att Chanut visat sig nöjd med de försäkringar han fått af Kristina (Beun. till reger. i Haag ^{31/5} 1653, FRYXELL, IV, s. 284), och dansken Juel, som ännu den 14 maj tror sig kunna påstå, att Chanut »lader dronningen denne gang ikke så god fransøsk som

kunna spåra på flera sätt. För Piques medförde förändringen under den närmaste tiden ett bättre bemötande och en större trefnad vid det svenska hofvet.¹ De under sommaren 1653 inlöpande underrättelserna om pacifikationen af södra Frankrike² mottogos af Kristina med oförställd glädje och utnyttjades äfven på franskt håll till stärkandet af den franska regeringens prestige i Sverige.³ Mellan Piques och drottningen diskuterades frågan om en utvidgad handelsförbindelse mellan Sverige och Frankrike, hvarom å ömse sidor gäfvos goda försäkringar.⁴

Såsom en för dessa förändrade tänkesätt särskildt signifikativ händelse betraktades den spanske ministern *Pimentels* plötsliga återkallande på sommaren 1653, hvilket troddes föranledt antingen af Kristinas därom uttalade önskan eller af den spanske konungens missnöje öfver att se afsikten med sitt sändebuds vistelse i Sverige förfelad.⁵

tillförfärd (Juel till Charisius 14/6 1653, Dansk H. T., I, V, s. 349), vet ett par veckor senare att förmåla, att drottningen nu åter börjar att gärna vilja »vara i credit» hos Frankrike; som bevis härpå anföres hennes förut omtalade afsikt att återställa böckerna till Mazarin (Juel till Charisius 4/6 1653 Dansk H. T., I, V, s. 350). — I betraktande af dylika uttalanden och framför allt af Chanuts egna meddelanden erbjuder det ett oblandadt kuriositetsintresse att höra, hvad den förut omtalade fransmannen Boudon de la Salle har att säga om resultatet af Chanuts besök: »Il la trouve si changée, quant à son esprit adonné à la bagatelle, à ses mœurs corrompues et gâtées, et quant aux véritables intérêts de son royaume, qu'ayant eu deux ou trois audiences particulières, il écrivit à sa cour qu'elle étoit tout-à-fait Espagnole, dans les intérêts des princes. et qu'il n'y avoit rien à faire auprès d'une reine, qui étoit dans des sentiments entièrement opposés à ceux de la France, et qui ne pensoit qu' à quitter sa couronne pour mener une vie vagabonde qui la déshonoreroit» (BAILLON, La Suède en 1653, Le Correspondant 1878, s. 477).

¹ Jfr t. ex. *Mém. de P.*, III, ss. 197 f., 202, 231.

² Se CHÉRUEL, II, s. 83.

³ *Mém. de P.*, III, ss. 225, 226, 239; Maz. till Axel Ox. 20/7 1653, orig. i *R.A.: Ox. saml.* (saknas i de tryckta *Lettres*); Piques till Axel Ox. 16/9 1653, tryckt i *Mém. de P.*, III, s. 234 ff. (jfr ARCKENHOLTZ, I, s. 367).

⁴ *Mém. de P.*, III, s. 231.

⁵ »Ce depart impreveu donna fort a penser a bien des gens, et on fit plusieurs reflexions sur ce voyage; mais comme on doit tousiours bien juger des actions des Princes, il estoit a croire que ce depart si prompt ne venoit que de la Reine de Suede, qui ayant reconnu qu'un plus long sejour de Pimentel aupres d'elle feroit soupçonner par ses alliez la fermeté de son alliance, avoit désiré du Roy d'Espagne ce rappel, ou que ce Prince,

I samma riktning uttyddes äfven *Bourdelots* afresa i juni 1653.¹ Själf trodde sig Bourdelot tack vare Chanuts ingripande ha blifvit fullständigt rehabiliterad gent emot sina motståndare;² hans afsked från det svenska hofvet, ej minst från drottningen, skedde under alla tecken till ynnest, hvarpå också en rad af dyrbara presenter voro synbara bevis.³ Men knappt var han borta, förrän angreppen och smädelserna på nytt fingo fritt lopp. Grefve Magnus glömde icke sin gamle antagonist, och otvifvelaktigt är det efter hans inspiration, som Piques snart började framställa Bourdelot såsom helt och hållet utträngd ur den svenska drottningens gunst: hon hade om honom fällt de mest nedsättande omdömen, hon ville ej vidare ha något att göra med honom, yrkade ej längre på abbotstiftet för hans räkning, hon anklagade honom för att i Frankrike ha utspridt förklenliga rykten om henne själf och hennes

voyant que Pimentel n'avoit rien avancé dans ses desseins depuis le séjour qu'il avoit fait en Suede, voulut retirer pour ne point perdre le temps, voyant la fermeté dans laquelle la Reine de Suede resistoit a toutes les offres et les promesses avantageuses qu'il luy faisoit de sa part pour tascher d'affoiblir une alliance qui subsistoit depuis dix-huit ans entre la France et la Suede... Cette resolution magnanime et genereuse de la Reine de Suede, de se priver en mesme temps de la presence de Pimentel et de Bourdelot, faisoit bien esperer de son gouvernement. et qu'elle reprendroit ses premieres inclinations, que ces deux hommes, mais particulièrement le dernier, avoient beaucoup changé. (*Mém. de P.*, III, s. 199). Det hette också, att Pimentels rappell kommit öfverraskande för honom själf (*ibid.*, III, s. 208 f.). På minskad ynnest hos Kristina troddes också möjligen häntyda, att Pimentel i drottningens rekreditiv icke erhöll de personliga éloger, som i tidigare bref förekommit (Gilius Giliusson Ehrenberg till Karl Gustaf u. d., GJÖRWELL, Dr. Christinas Arbeten och Märkvärdigheter, II, s. 76). — Åt Pimentel begärdes pass för resan genom Frankrike (K. M:t till resid. Gustaf Sparre ^{29/6} 1653, *R. R.*; jfr *Mém. de P.*, III, ss. 229, 237 f.).

¹ Jfr föreg. not.

² »Je luy [= Chanut] ay bien de l'obligation, il a désabusé la cour de l'impression qu'on luy avoit donnée de deça que j'estois Espagnol, force petits messieurs avoient cabalé contre ma fortune et ma réputation, mais ils en seront les duppes, sur ma parolle...» Bourd. till Saumaise ^{31/6} 1653, LEM.-LICHT., s. 281.

³ *Mém. de P.*, III, s. 204 ff.; Juel till Charisius ^{4/6} 1653, Dansk H. T., I, V, s. 350. Jfr LEM.-LICHT., s. 45.

rådgifvare, och så vidare¹. Dylika uppgifter synas ha vunnit tilltro på vissa håll äfven i Frankrike².

I själfva verket gjorde man sig emellertid vid sina antaganden både i det ena och det andra fallet skyldig till de mest uppenbara misstydingar och öfverdrifter. För Bourdelot bibehöll Kristina allt fortfarande sitt intresse; hon var bunden vid honom genom vissa särskilda uppdrag, som han hade att hennes vägnar förrätta i Frankrike och till hvilka jag i det följande återkommer.

Ej heller hvad Pimentel beträffar fanns det något som visade, att han förlorat drottningens bevågenhet; tvärtom blef han före och vid sin afresa föremål för de mest storartade ynnestbevis³. I själfva verket var det aldrig meningen, att han skulle lämna Sverige för alltid. Inom kommerskollegium hade utarbetats ett memorial angående handeln mellan Sverige och Spanien, hvilket öfverlämnats till Pimentel att af honom efter hemkomsten företes för den spanska regeringen; sedermera skulle Pimentel återvända till Sverige för att avsluta de ifrågavarande underhandlingarna⁴. Emellertid blef det ingenting af med hela resan. När Pimentels skepp kommit et

¹ Kristina skulle till grefve Magnus ha yttrat om Bourdelot, »que ce n'estoit qu'un coquin et un infame, qu'elle l'avoit cognu pour tel au bout de trois jours qu'il eust esté auprès d'elle, mais qu'elle avoit voulu voir jusques où l'insolence de ce personnage pouvoit aller». Piques till Ch. 4to 1653, *Bibl. Nat.: Mélanges de Colbert VIII*; jfr *Mém. de P.*, III, ss. 239 f., 243 f., 253 ff.

² Jean de Silhon, en af Mazarins sekreterare (jfr KERVILER, Jean de Silhon, Paris 1876, samt *Lettres du card. Maz.*, VI, s. 473, n. 2) säger sig tro, att Bourdelot vore »entièrement ruiné dans l'esprit de la Reyne de Suede». Silhon till Maz. okt. 1653, *Aff. Étr.: Corr. de Suède XVII*.

³ Jfr. *Mém. de P.*, III, ss. 213, 214, 223, 229. — Det var bestämdt, att den unge svenske adelsmannen Klas Tott skulle medfölja Pimentel för att på spansk sida deltaga i det flandriska fälttåget, men Piques föreställde drottningen, hvilken triumf det skulle blifva för spanjorerna, om en så lysande svensk man skulle gå i deras tjänst, och påstår sig med tillhjälp af en annan fransman, sekreteraren Chevreau, ha afstyrt saken (*ibid.*, III, ss. 212 f., 223 f.; jfr Juel till Charisius 21/7, 30/7 1653, Dansk H. T., I, V, s. 353 f.; WEIBULL, Drottning Kristina och Klas Tott, s. 8).

⁴ Punkter angående handeln mellan Sverige och Spanien, tydligen från sommaren 1653, konc. i *R. A.: Hispanica, Strödda förhandlingar mellan Sverige och Spanien 1606—1813*; Kristinas rekreditiv för Pimentel 13 : 1653. *R. R.* — Till memorialets innehåll återkommer jag längre fram.

stycke utanför Göteborg, tvangs det af en storm att vända tillbaka; Pimentel återvände då till hofvet, som för tillfället befann sig i Vadstena, och erhöll kort därefter order från sin regering att kvarstanna i Sverige. Händelsen väckte mycken uppmärksamhet och på vissa håll skandal; det sades, att det hela varit på förhand uppgjordt emellan drottning Kristina och spanjoren¹. Måhända kan man våga den gissningen, att kontraordern till Pimentel framkallats af hvad man i Spanien hört om verkningarna af Chanuts besök i Stockholm. Vare därmed huru som helst, det spanska inflytandet fanns kvar i Sverige, och därmed fortforo alla de berättigade eller oberättigade farhågor, de mer eller mindre nödvändiga motdrag, hvar till det från fransk sida gaf anledning.

På hösten 1653 dyka sålunda på nytt de gamla miss-tankarna angående Pimentel upp i den diplomatiska korrespondensen. Denne hade, hette det, i Spanien och Spanska Nederländerna låtit utbasunera, hvilka märkliga tjänster han gjort sin herre vid det svenska hofvet²; bland annat hade, sades det, Kristina lofvat den spanska regeringen en större infanterikår, som utan större kostnad för densamma skulle öfverföras till Dünkirken³. Till och med den habsburgska giftermålsplanen lät åter tala om sig, icke utan att vinna tilltro på vissa håll⁴. I sammanhang med dylika rykten framkastades också på nytt den förmodan, att Bourdelot stått i samförstånd med den spanske ministern och numera efter hemkomsten hade att framföra något för den franska regeringen skadligt uppdrag från Kristina till prinsen af Condé⁵.

¹ *Mém. de P.*, III, ss. 223, 236, 242, 244 f., 250; Beuningen till reger. i Haag ¹⁸/₉, ²⁰/₉ 1653, FRYXELL, IV, s. 285; Juel till Charisius ³/₉, ¹⁰/₉ 1653. Dansk H. T., I, V, s. 357 f.

² Maz. till Ch. ⁹/₁₀ 1653, *Aff. Étr.: Corr de Suède XVII* (saknas i de tryckta *Lettres*).

³ Silhon till Maz. ¹²/₁₀ 1653, *ibid.*

⁴ Silhon till Maz. okt. 1653, *ibid.*

⁵ »Comme il est permis de soupçonner», skriver Mazarin, »quand il s'agit du bien de l'Estat, je ne scaye pas si Bourdelot, faisant semblant de poursuivre l'affaire que vous scavez pour la Reyne de Suede, n'avoit pas ordre d'elle et du Prince de Condé de traiter quelque chose a nostre prejudice, dans laquelle et ladite Reyne et ledit Prince et lesdits Espagnols eussent part. Car il est certaing qu'il y a quelque chose de grand sur le tapis et dont le Prince de Condé a connoissance, et que Pimentel est allé

Väl försökte Chanut, hvilken efter sin återkomst till Frankrike alltjämt var regeringens sakkunnige rådgifvare i de svenska affärerna, att på grundvalen af sina erfarenheter från besöket i Sverige bestrida sanningen af alla dylika rykten och förmodanden. Pimentels skryt vore ingenting annat än en gest, afsedd att hos det spanska hofvet rättfärdiga hans eget uppträdande, ty hatet emot honom var bland de svenska stormännen alltför stort, för att drottningen på eget bevåg, långt mindre i samförstånd med dem, inlåtit sig på något aftal med Spanien¹. Och hvad Bourdelot beträffade, så kunde man visserligen tro honom i stånd till att åtaga sig ett uppdrag af den art som insinuerats, men dels hade drottning Kristina enligt Chanuts mening numera ingen tanke på att förhandla något med Condé, dels vore Bourdelot icke tillräckligt inbunden, för att icke, om han verkligen haft något dylikt uppdrag, med ord, eller handling på något sätt ge en antydning därom². Då han emellertid numera ansågs vunnen för regeringens sak, vore det kanske rentaf — framhölls det från annat håll — ej omöjligt att aflocka honom några hemligheter, som han eventuellt under ett tidigare skede inhämtat³.

Likväl ansågos för bibehållandet af den svenska drottningens vänskap särskilda åtgärder och försiktighetsmått nödvändiga. Det talades sålunda alltmera om, att man skulle låta ett sändebud med ambassadörs rang afgå till Stockholm — en sak hvarom Kristina redan hos den franska residenten gjort påminnelser och som efter Pimentels oväntade återkomst blef särskildt aktuell⁴. Såsom ett annat i samma riktning verkande

en Espagne pour en porter tous les destails. Il faut tascher par toutes sortes de moyens de penetrer ce qu'y en est et de rompre cette machine». Maz. till Ch. 9/10 1653, *ibid.*

¹ Ch. till Maz. 12/10 1653, *ibid.*

² »Je ne pense pas que sa maistresse ait eu la pensée de rien traiter de cette nature, commençant a se desabuser de la grande opinion qu'elle avoit conceue des premieres actions de M. le Prince. Et si elle luy [= Bourdelot] avoit donné quelque charge pour cela, il n'est point si couvert qu'il n'en fust eschappé quelques indices en ses paroles ou en ses actions.» *Ibid.*

³ Silhon till Maz. 12/10 1653, *ibid.*; jfr LEM.-LICHT., s. 47.

⁴ *Mém. de P.*, III, ss. 214, 225, 228. — Piques synes icke ha varit utan förhoppning, att han själf skulle kunna beklädas med denna värdighet (»cette dignité que j'ambitionnerois passionnement, si V. Em:ce m'en jugeroit capable». Piques till Maz. 20/9 1653, *Aff. Étr.: Corr. de Suède*

medel diskuterades inom franska regeringen planen, att man skulle försöka på nytt väcka till lif den svenska drottningens gamla önskan att medla mellan Frankrike och Spanien — i en sådan egenskap skulle hon i hvarje fall blifva tvungen att iakttaga fullständig neutralitet¹.

* *

Om man emellertid bakom alla misstankar och gissningar samt däraf föranledda diskussioner söker efter de reella faktorer, som bestämde Kristinas förhållande till franska hofvet, så finner man en sådan framför allt i en, hittills föga uppmärksammad, underhandling, som under hösten 1653 fördes dem emellan.

Förut har omtalats, att mellan Bourdelot och Kristina förts vissa hemliga förhandlingar, af hvilka äfven Chanut under sitt besök i Stockholm fick del². Vid sin afresa medförde Chanut ett handbref från drottningen till Mazarin, hvori hon rekommenderade saken, och från Mazarin ingick genast svar med löfte om allt möjligt tillmötesgående vid behandlingen af densamma³. Det förslag, som på detta sätt bragtes under diskussion, gick i hufvudsak ut på följande.

I Sverige ansåg man sig enligt 1641 års förbund med Frankrike äga en ansenlig *subsidielfordran* hos sistnämnda makt. Saken hade upprepade gånger varit före, senast vid den alliansunderhandling, som i slutet af år 1651 ägde rum i Hamburg mellan Salvius och Chanut; krafvet hade alltid blifvit af den franska regeringen bestridt men det oaktadt aldrig från

XVII), om han också esomoftast ger tillkänna en utpräglad leda vid hoflivet (»ayant esté assez a la Cour pour en estre rassasié et pour vivre désormais petit particulier». Piques till Ch. 18/10 1653, *Bibl. Nat.: Mél. de Colbert VIII*), en leda som till stor del torde få tillskrifvas de af honom ständigt öfverklagade ekonomiska besvärligheterna (jfr Piques till Maz. 8/11 1653, *Aff. Étr.: Corr. de Suède XVII*; Maz. till Piques 29/1 1654, *ibid.: Corr. de Suède XIX*; Ch. till Brienne 25/12 1653, *ibid.: Corr. de Hollande 53*.)

¹ »Par ce moyen, si elle estoit mesme dans quelque engagement qui nous fust prejudiciable, elle s'en pourroit retirer avec honneur et passer dans la neutralité qui doit accompagner les mediations bien entendues». Silhon till Maz. 12/10 1653, *Aff. Étr.: Corr. de Suède XVII*.

² Jfr ofvan s. 28. Piques har däremot, att döma af hans korrespondens, tydligen icke varit invigd däri.

³ Kristina till Maz. (egenh.) u. d., *Aff. Étr.: Corr. de Suède XVII*; Maz. till Kristina 15.8 1653, *ibid.* (saknas i de tryckta *Lettres*).

svensk sida uppgifvet¹. Enligt en specifikation, som uppgjordes i det svenska kansliet på våren 1653 och som tydligen öfverlämnades till Chanut att af honom delgifvas den franska regeringen, uppgick den summa man sålunda ansåg sig ha att fordra till 993,445 riksdaler eller — enligt en lägre beräkning — till 193,445 riksdaler². Med vidhållandet af denna fordran förenade Kristina ett annat projekt: *försäljandet till franska staten af ett antal svenska örlogsfartyg* till en föreslagen summa af 300,000 riksdaler. Men på samma gång erbjöd hon sig att afstå från såväl subsidiernas som försäljningssummans erläggande, mot det att hon af franska staten tillförsäkrades en fast och under betryggande former lämnad årlig *lifstidsränta*. Förslaget sammanhängde uppenbarligen med Kristinas redan vid denna tid fattade beslut att abdikera och sträfvanden att för sina kommande dagar bereda sig en tryggad existens.

Det var Bourdelot, som först bragte frågan före vid det franska hofvet; det skedde genom ett memorial, hvori nyttan af den ifrågasatta affären framhölls dels med hänvisning till Frankrikes starka behof af krigsfartyg under det pågående kriget med Spanien, dels under påpekande af, hvilket godt intryck densamma skulle inge om vänskapen mellan de båda kronorna³.

På grundvalen af Bourdelots memorial dryftades nu förslaget inom franska regeringen under hösten 1653. Mazarin begärde därom Chanuts utlåtande, hvilket afgafs i ett till kardinalens sekreterare Silhon kort därefter inlämnadt memorial⁴.

Hvad först angick subsidiekrafvet, hvarpå den föreslagna transaktionen i sin förra del grundade sig, så borde det enligt Chanuts mening såsom obefogadt afvisas eller åtminstone högst

¹ Se härom JACOBSON, ss. 28 ff., 107, 139, 148 f.

² »Informatio super Gallicis subsidijs pecuniarijs, tradita Sac:æ Reg. Mti die 30 Maij A:o 1653, konc. R. A.: *Gallica, Förhandlingar mellan Sverige och Frankrike 1633—1659*. En till innehållet fullständigt öfverensstämmande »liquidation des restes du subside» finnes i *Aff. Étr.: Corr. de Suède XVII*. — Grunderna för beräkningen äro desamma som i tidigare specifikationer (jfr JACOBSON, s. 139).

³ Odat. memorial, tydligen af Bourdelots hand, i *Aff. Étr.: Corr. de Suède XVII*. — Måhända är, såsom LEM.-LICHT. (s. 46) förmena, Bourdelot att anse såsom den egentlige upphofsmannen till hela projektet.

⁴ »Mémoire de ce qui est à faire en execution de la proposition apportée de Suède par M. Bourdelot», u. d., i *Aff. Étr.: Corr. de Suède XVII*. Jfr Ch. till Maz. 14/9 1653, *ibid*.

väsentligt reduceras. I öfverensstämmelse med Chanuts rapport utarbetades ett af kanslern Segulier, de s. k. »surintendants des finances» samt några medlemmar af »le conseil» undertecknad utlåtande, hvori de från svenskt håll framställda fordringarna punkt för punkt bemöttes¹. I den svenska specifikationen var i första rummet upptagen en summa af 33,445 riksdaler, utgörande den ännu obetalta resten af 1648 års »sommarsubsidier»; denna post kunde visserligen Frankrike strängt taget icke undandraga sig att betala; dock borde äfven den, framhölls det, från svensk sida eftergifvas, dels därför att mankerandet därmed berott på en tillfällighet, för hvilken den franska regeringen icke var ansvarig, och den svenska legaten Salvius på sin tid faktiskt lämnat kvitto på hela subsidiesumman för första halfåret 1648, dels äfven med hänsyn till de stora tjänster, som Frankrike under kriget gjort sin bundsförvant, särskildt i pekuniärt afseende. — I andra rummet kräfdes af Sverige ett belopp af 240,000 riksdaler, utgörande »vintersubsidierna» för år 1648. Detta kraf bestreds på den grund, att »sommarterminen» enligt fransk tolkning räckte — icke t. o. m. 30 juni, såsom å svensk sida ansågs, utan — t. o. m. 30 september, alltså så godt som till krigets afslutande; sistnämnda tidpunkt ansågs nämligen sammanfalla med fredens undertecknande i oktober, icke, som svenskarne urgerade, med fredens ratifikation i december; några »vintersubsidier» för år 1648 vore Frankrike sålunda icke skyldigt att erlægga. — Slutligen och i tredje rummet hade man i den svenska specifikationen upptagit en summa af 720,000 riksdaler, utgörande 1 1/2 års subsidier fr. o. m. 1649 års början t. o. m. juni 1650, sålunda intill den tidpunkt, då Westfaliska fredens exekution genom Nürnbergrecessen kunde anses tryggad. Från svensk sida hade detta kraf — som man dock redan från början varit beredd att släppa — motiverats därmed, att det var för Frankrikes skull, som den svenska armén allt intill nämnda tidpunkt måst hållas på krigsfot. Härpå svarades emellertid från franskt håll, att detta ingalunda skett för Frankrikes skull, utan helt och hållet i det egna intresset att garantera de fem millioner-

¹ Utlåtandet, som är odateradt, är undertecknad af Segulier (kansler), Servien och Fouquet (»surintendants des finances»), La Febre d'Ormesson, de Brienne, d'Aligre, d'Estampes, des Hameaux, de la Court och Chanut (»du conseil de sa Majesté») samt finnes i *Aff. Étr.: Corr. de Suède XVII*.

nas erläggande; tvärtom hade den svenska arméns kvarblifvande i Tyskland varit till skada för Frankrike, därigenom att det hindrat de franska härarna att draga fördel af de tyska kvarteren.¹ Å andra sidan hade Frankrike gjort Sverige stora tjänster, då det dels för dess skull afstått från penningssatisfaction för egen del, dels genom sitt krig med Spanien hindrat denna makt från att till svenskarnas förfång inblanda sig i den tyska politiken. För detta hade Frankrike emellertid skördat allt annat än tacksamhet från Sverige, som alla de franska ministrarnes erinringar till trots icke gjort något för att afstyra de spanska trupptransporterna genom Tyskland till Nederländerna.² — På grund häraf ansågs denna del af subsidiekrafvet i hög grad obillig och afstyrktes på det bestämdaste.

Däremot borde — framhöll Chanut i sitt förut nämnda memorial — den andra punkten i det genom Bourdelot framlagda förslaget, anbudet om försäljning af skepp, mottagas och underhandlingar därom inledas. För detta ändamål borde, föreslog Chanut, några experter genast afsändas till Stockholm med uppdrag att i förening med därvarande franske resident visitera och utvälja skeppen, därvid tillse, att mestadels nya och i hvarje fall fullt krigsdugliga fartyg erhöles, träffa bestämmelser angående kanoner och öfrig utrustning, och så vidare. Sedan detta var klart, skulle residenten vara bemyndigad att afsluta köpet på tid och i den form, som kunde passa för den svenska drottningen. Skeppens transport till Frankrike borde man försöka få verkställd af svenska matrosar. Vid afslutandet af köpet borde den svenska drottningen afordras en formlig förklaring, att betalningen skulle utgå på det sätt, som hon själf genom Bourdelot föreslagit, d. v. s. i form af en årlig lifränta.

Den kinkigaste frågan blef nu den om beräkningen af denna lifräntas storlek. Härvid kunde naturligen icke hänsyn tagas till den pretenderade men icke erkända subsidieskulden, icke ens — menade Chanut — till den ringa del däraf, som kunde anses någorlunda skälig, ty toge man upp denna, så kunde man törhända anses ha gifvit på hand sin betalningsskyldighet äfven för det fall, att skeppsaffären ginge omintet.³

¹ Jfr JACOBSON, s. 46 ff.

² *Ibid.*, ss. 75 f., 93 f.

³ »Neangtmoins, si pour faire une exacte justice l'on joignoit ces sommes au prix des vaisseaux, il pourroit arriver que, le marché des na-

Sålunda borde det hela fotas uteslutande på det uppskattade värdet af skeppen. Såsom förut är nämnt, var detta i Bourdelots förslag angifvet till 300,000 riksdaler; Chanut föreslog emellertid nu, att denna summa borde, till ersättning för att subsidiekrafvet underkändes, afrundas uppåt intill 400,000 riksdaler; räntefoten skulle beräknas så, att den årliga inkomsten för drottning Kristina skulle utgöra 200,000 livres.¹ En sådan uppgörelse skulle, föreställer sig Chanut, utan att vara särdeles betungande för den franska staten, med tacksamhet accepteras af den svenska drottningen och, äfven om det hela på grund af motstånd i Sverige skulle stanna vid blotta förslaget, vara ett vittnesbörd om fransk välvilja och frikostighet gentemot nämnda furstinna.

Chanuts projekt i förening med finanskommissariernas utlåtande vann regeringens bifall. Mazarin betraktade en sådan transaktion såsom ett utomordentligt vänskapsbevis gentemot den svenska drottningen och ett upptagande af subsidiekrafvet endast ägnadt att förringa värdet af det förra.² Man synes sålunda ha gifvit Kristina ett besked i öfverensstämmelse med dessa synpunkter.³

Kristina själf var däremot ingalunda nöjd med ett så beskaffadt anbud. Visserligen fann hon den inkomst man utlofvade icke obetydlig, men subsidieskuldens erkännande från fransk sida var för henne ett *conditio sine qua non*; sin fordran i detta hänseende kunde hon däremot i nödfall pruta ned ända till 400,000 riksdaler, därtill skulle läggas 100,000 riksdaler för skeppen, så att hela beloppet skulle bli 500,000 riksdaler; om på denna summa beräknades samma räntefot som i det

vires venant a faillir, on nous demanderoit ces sommes auxquelles nous mesmes nous serions condamnés.» Ch. till Maz. 14/9 1653.

¹ »C'est pourquoy il semble qu'au lieu de faire raison ouvertement sur cat article, il seroit plus utile de consentir en cette consideration que le prix des navires fust augmenté d'un quart, ce qui serviroit a rendre le marché plus specieux dans le pais, et que le revenu fust établi au denier six sur ce prix ainsi augmenté, de sorte que, la marchandise ne montant a son vray prix qu'a trois mil escus, l'on fit neantmoins le revenu sur le pied de quatre cent, qui seroit de deux cent mil livres par an.» *Ibid.*

² Maz. till Ch. 25/9 1653, *Aff. Étr.: Corr. de Suède XVII* (saknas i *Lettres*); jfr LEM.-LICHT., s. 46.

³ Svaret synes ha förmedlats genom Chanut; själfva brefvet har jag emellertid ej funnit.

franska anbudet, så vore drottningen belåten och beredd att på denna basis underhandla. Men ginge man ej in på subsidiekrafvet, så ansåg hon vidare underhandling fullständigt lönlös.¹

Chanut, som fick mottaga detta svar från Kristina, fann detsamma »haute et fière». Han insinuerade, att det så envist fasthållna subsidiekrafvet från Kristinas sida endast var en förevändning för att på ett hedersamt sätt komma ifrån den lättsinnigt påbörjade skeppsaffären, som egentligen, trodde Chanut, strandat på motståndet inom det svenska rådet.² Man tillskref äfven drottningens afvisande hållning det skälet, att hon nu åter riktat sin håg till Spanien och från dess sida försökte betinga sig några fördelar efter sin abdikation eller understöd i sina politiska sträfvanden för ögonblicket.³ Sedan

¹ »Le revenu», skrifver Kristina, »qu'on m'offre est considerable, et je me croirois fort avantagée, si l'on eust seulement eu esgard aux dettes... Mais je ne puis consentir a la vente des vaisseaux sans que l'on me rende justice sur ce point, dont je ne rabattray rien. Je demande justice, et je ne veux point mandier de grasse... Je fonde toute ma negociation sur les debts qu'on me doit... Si l'on s'en peut passer, je ne voudrois pas leur estre a charge... Neangtmoin, si le Roy me veut accorder le payement de 400.000 escus de debtes, j'y adjousteray pour 100,000 escus de vaisseaux, qui seront ensemble 500,000 escus, et m'asseurer cela au denier six qui seroit dix sept pour cent, je suis contente de traiter et de conclure sur ce point avec quel ministre que le Roy voudra de traiter avec moy, pourveu qu'il sera informé sur ces propositions de sa volonté.» Kristina till Ch. u. d., kopia i *Aff. Étr.: Corr. de Suède XVII*.

² Ch. till Maz. u. d., *Aff. Étr.: Corr. de Hollande 52*. — Huruvida denna Chanuts tolkning hade någon grund, måste lämnas därhän, då någon antydning om hela denna sak i svenska källor — rådsprotokollen äro för denna tid synnerligen magra — icke har kunnat påträffas.

³ Chanut antyder ett löfte af Pimentel om »quelques seigneuries d'un revenu considerable dans le royaume de Neaple.» Ch. till Maz. 11/12 1653, *ibid.* — »Il paroist», skrifver Mazarin, »par la lettre de cette Reyne, ou qu'elle trouve son pouvoir court pour nous livrer des vaisseaux pour la somme de 300,000 escus, suivant la proposition du sieur Bourdelot, ou qu'elle est dans quelque engagement avec les Espagnols qui luy fait un cher prétexte de rompre le traité commencé avec nous, de peur que ce traité ne les choquast et ne les refroidit dans l'ostentation qu'ils luy peuvent faire d'appuyer quelque sien interest qui luy est de grande importance.» (Det antydes, att detta »intresse» skulle vara Sveriges företag mot staden Bremen vid denna tid, hvarom närmare nedan kap. III). Maz. till Ch. 19 12 1653, *Aff. Étr.: Corr. de Hollande 53* (saknas i *Lettres*).

Chanut i artig men bestämd form ytterligare betonat för Kristina utsiktslösheten af hennes fordringar,¹ ansåg man i Frankrike saken utagerad och kunde endast konstatera, att man å fransk sida visat allt tillmötesgående, som rimligtvis kunnat begäras.²

I själfva verket upplöste sig sålunda hela denna affär i en resultatlös underhandling och blef endast ett af dessa lösligt framkastade hugskott och projekt, som kännetecknade Kristinas politik i högre grad, ju längre det led mot slutet af hennes regering.

Vid sidan af underhandlingen om lifstidsräntan var det ett par andra frågor, som under hösten 1653 voro å bane mellan Kristina och den franska regeringen.

Den ena af dessa gällde *abbotstiftet åt Bourdelot*. För denna sak hade Kristina otvifvelaktigt, trots allt hvad som sades om motsatsen, allt fortfarande intresserat sig, om hon också — måhända för att icke alltför mycket taga det franska hofvets välvilja i anspråk, kanske också på grund af ovisshet om dess ställning till Bourdelot — ej längre synes ha yrkat därpå med samma ifver som förut.³ Efter en ny påstötning af den sven-

¹ Ch. till Kristina 27/11 1653, kopia i *Aff. Étr.: Corr. de Suède XVII*.

² Ch. till Maz. 11/12 1653, *Aff. Étr.: Corr. de Hollande* 52; Maz. till Ch. 19/12 1653, *ibid.: Corr. de Holl.* 53.

³ I ett egenhändigt bref till Chanut, sannolikt från sommaren 1653, rekommenderar Kristina stiftet, sägande »qu'elle seroit faschée de recevoir un refus en cette occasion» (Kristina till Ch. u. d., *Aff. Étr.: Corr. de Suède XVII*). Sedan tycks det emellertid icke på någon tid ha hörts något ifrån Kristina rörande denna sak, något hvaröfver Chanut uttrycker sin förvåning (Ch. till Maz. 27/11 1653, *Aff. Étr.: Corr. de Holl.* 52). Piques förklarar saken så, att »la consideration qu'a eue la Reine de Suede pour V. Em:ce [= Mazarin], c'est ce qui l'avoit principalement empesché jusqu'ici de disposer du benefice que V. Em:ce luy a faict donner par Sa Majesté. la retenue dont M. Chanut a usé de ne le point faire accorder au sieur Bourdelot, quoy que ce fut pour luy qu'elle l'eust demandé, luy donnant beaucoup de soubçon que sa personne ne soit pas agreable a V. Em:ce. C'est ce qu'elle auroit désiré de scavoir, et m'avoit chargé d'en escrire a la cour il y a deux mois, mais puisque l'on ne m'en mandoit rien, elle en escrivoit elle mesme a V. Em:ce pour avoir son agrement en la disposition de cette abbaye dont elle ne veut favoriser qu'une personne agreable a la cour de qui elle l'a recuë; elle espere que V. Em:ce luy mandera franchement son intention qu'elle veut suivre» (Piques till Maz. 30/12 1653, *Aff. Étr.: Corr. de Suède XVII*).

ska drottningen¹ tog emellertid den franska regeringen saken under nytt öfvervägande, resulterande däri, att den i slutet af år 1653 ändtligen tilldelade Bourdelot stiftet Massay i provinsen Berry, med en årlig afkastning af 5- å 6,000 livres. Tydligen har man härmed å fransk sida framför allt afsett att gifva Kristina ett vänskapsbevis,² och sannolikt har hon också å sin sida uppskattat denna välvilja efter förtjänst.³ Det personliga band, som förenat henne med Bourdelot, fanns emellertid, sedan underhandlingen om lifstidsräntan afbrutits, ej längre kvar, om hon också ingalunda torde ha hemfallit till den likgiltighet och det förakt mot den forne gunstlingen, som man i Frankrike på vissa håll syntes benägen att tro.⁴

En annan vid samma tid förd underhandling mellan svenska och franska regeringarna rörde *satisfaktion åt hertig Ernst Bogislaus af Croy*. Denne furste, tillhörande släkten Arescot i Flandern, hade under trettioåriga krigets stormar gått förlustig sina fäderneärfda besittningar och öfriga rättigheter inom burgundiska kretsen men i Westfaliska freden inneslutits i den allmänna amnestien och för sin restitution ställts under den franske konungens beskydd.⁵ Därjämte ägde han såsom systerson till den siste hertigen af Pommern ett slags arfsanspråk på nämnda land.⁶

I afsikt att af svenska regeringen betinga sig någon ersättning för den till Sverige i tyska freden afträdde delen af Pommern infann sig hertigen på hösten 1651 i Stockholm. Hans underhandlingar resulterade i detta afseende däri, att han dels för egen del erhöll bekräftelse å några förläningar

¹ Se citatet i föreg. not; Kristinas bref i saken har jag ej anträffat.

² Maz. till Kristina 6/1 1654, *Lettres*, VI, s. 107 f.; Maz. till Piques 6/2 1654, *Aff. Étr.: Corr. de Suède XX* (saknas i *Lettres*).

³ Piques till Maz. 13/3 1654, *ibid.*

⁴ Jfr Ch. till Maz. 11/12 1653, *Aff. Étr.: Corr. de Holl.* 52, cit. hos LEM.-LICHT., s. 47. — Bourdelot var allt fortfarande föremål för bitter fiendskap på många håll; bl. a. hänades han af sin gamle antagonist Gui Patin för sitt skryt öfver vänskapen med drottning Kristina (jfr *Lettres du card. Maz.*, VI, s. 108, n. 2). — Om Kristinas sammanträffande med Bourdelot efter abdikationen jfr LEM.-LICHT., s. 50 f.

⁵ Instr. pacis Osnabr., art. IV, § 28, GHILLANY, *Diplom. Handbuch*, I, s. 17 f.

⁶ Jfr MALMSTRÖM, *Bidr. till Sv. Pommerns hist.* 1630—1653, s. 41.

på ön Rügen, dels för sin moders räkning en penningssumma å 40,000 riksdaler, dels slutligen den svenska regeringens löfte om dess mellankomst på den nya kongressen i Lübeck till utfående af vissa fordringar, hvilka de pommerska hertigarna sedan gammalt ägde hos de polska konungarna.¹ Men därjämte torde äfven hertigen ha lyckats intressera den svenska regeringen för sin ännu ej skedda restitution i sina burgundiska länder och erhållit löfte om dess hjälp för detta måls vinnande.¹

Såsom en frukt af hertigens besök torde sålunda kunna betraktas det bref, som drottning Kristina, ehuru först ett år senare, afsände till franske konungen med begäran om dennes beskydd åt hertigen af Croy gentemot den som egentligen undanhållit denne hans rättmätiga egendom, nämligen hertig Karl af Lothringen.² En liknande anhållan framställdes kort därefter till ståthållaren i Spanska Nederländerna, ärkehertig Leopold Wilhelm, och något senare till den lothringske hertigen själf.³

Att vid det franska hofvet verka för denna sak anförtroddes åt Gustaf Sparre, hvilken, såsom ofvan omtalats, på hösten 1652 anställdes såsom resident därstädes.⁴ Saken avancerade emellertid till en början långsamt. Mazarins återkomst till hofvet gaf detta annat att tänka på, och dessutom mötte svårigheter af den anledningen, att Sparre icke enligt gängse kutym erhållit och företett kreditiv äfven till änkedrottning Anna och Mazarin.⁵ I slutet af mars 1653 fick han dock sin

¹ *R. R.* 20/12 1651; jfr danske residenten Juels brefregistratur 20/11 1651. FRYXELL, I, s. 92. — Piques uppger (*Mém.*, II, s. 284 f.), att man i Sverige sökte vinna hertigen, emedan man önskade begagna honom såsom agent i tvisterna med kurfursten af Brandenburg.

² *K. M:t* till Ludvig XIV 23/12 1652, *R. R.*

³ *K. M:t* till Leopold Wilhelm 18/1 1652, till Karl af Lothringen 20/3 1653, *R. R.*

⁴ Jfr ofvan s. 11.

⁵ G. Sparre till Axel Oxenstierna 21/2 1653, *R. A.: Ox. saml.*; dens. till M. G. de la Gardie 21/2, 23/3 1653, *R. A.: De la Gard. saml.* — För öfrigt beklagade sig Sparre öfver bristande instruktion (brefvet till Axel Ox. 21/2 1653) och fann det mindre behagligt att introducera sig såsom resident med ett ärende, som rörde en främmande person (»j'aurois a desirer de commencer mon employ par quelque matiere qui regardat plustost les affaires de Sa Majesté que les estrangeres», skriver han till de la Gardie

första audiens hos konung Ludvig, och sedan den nyssnämnda bristen blifvit afhjälpt,¹ fick han tillfälle att äfven hos Mazarin andraga sitt ärende. Kardinalen, på hvilken Sparre synes ha gjort ett fördelaktigt intryck, gaf goda löften, men därvid stannade det tills vidare.²

Vid Chanuts besök i Stockholm på våren 1653 kom saken åter på tal. Särskildt synes Axel Oxenstierna ha lifligt intresserat sig därför och lade, samtidigt som han skriftligen hos Mazarin anbefallde densamma, Chanut på hjärtat att i Frankrike verka för hertigens snara tillfredsställande.³ Chanut utförde ock det honom gifna uppdraget. För detta ändamål satte han sig efter hemkomsten i liflig förbindelse med Sparre och gjorde upprepade påminnelser hos kardinalen: man borde — framhöll Chanut för denne — särskildt beakta den ifver, som den svenske rikskanslern visat för denna angelägenhet; det vore icke den mannens vana att lägga sig ut för andra, och när han nu gjorde det, skulle han säkerligen sätta stort värde på, om man gjorde honom till viljes.⁴ I slutet af året kunde också Mazarin meddela, att han ålagt den franske fältmarskalken de la Ferté-Senneterre att befordra hertigen af Croy till af honom åträdd satisfaktion; härmed menade sig Mazarin ha i denna sak gjort hvad på honom ankom och därmed, liksom i fråga om Bourdelot, ha förvärfvat anspråk på den svenska regeringens, i detta fall särskildt den svenske rikskanslerns, tacksamhet.⁵

² s. 1653). Han hade också, liksom Palbitzki året förut, att beklaga sig öfver otillräckligt pekuniärt understöd af den svenska regeringens ekonomiske agent i Paris, köpmannen Bidal (*ibid.*; jfr JACOBSON, ss. 157, n. 6, 165, n. 1).

¹ Kreditiv för G. Sparre till änkedr. Anna och Mazarin, K. M:t till G. Sparre, samtliga af ¹²/_s 1653, *R. R.*

² G. Sparre till M. G. de la Gardie ¹⁶/_s 1653, *R. A.: De la Gard. saml.* — Mazarin säger i bref till Kristina om Sparre, att han synes honom vara »fort honneste homme et digne du choix que V. M. en a fait». Maz. till Kristina ²⁴/₄ 1653, konc. i *Aff. Étr.: Corr. de Suède XVII* (saknas i *Lettres*).

³ Axel Ox. till Maz. ¹⁸/_s 1653, orig. *ibid.*; Maz. till Axel Ox. ¹⁵/_s 1653, orig. i *R. A.: Ox. saml.*; Piques till Axel Ox. ¹⁶/₉ 1653, *Mém. de P.*, III, s. 236.

⁴ Ch. till Maz. ¹²/₁₀ 1653, *Aff. Étr.: Corr. de Suède XVII*; Ch. till Maz. och till Brienne ⁴/₁₂ 1653, *ib.: Corr. de Holl.* 52.

⁵ Maz. till Ch. ¹⁹/₁₂ 1653, ¹/_s 1654, *Aff. Étr.: Corr. de Holl.* 53; Ch. till Maz. ¹⁵/₁ 1654, *ib.: Corr. de Holl.* 52. — Hertigens af Croy sak var

Huru angelägen man i Frankrike alltjämt var att stå i ett korrekt förhållande till den svenska drottningen, visas ock af den hållning man intog gentemot den märklige tilldragelse vid hofvet i Stockholm, som utgjordes af *Magnus Gabriel de la Gardies fall* i december 1653.¹

Grefve Magnus hade som bekant ständigt varit Frankrikes och den franska politikens om också icke mest energiske, så åtminstone mest hängifne förkämpe i Sverige; för Piques hade hade han varit ett stöd och en förtrogen under dennes vedermodor, och hans aflägsnande måste därför synas som i hvarje fall en stor förlust för nämnda makt och dess intressen. Grefven sökte också själf för den franske residenten framställa sig som ett offer för den spanske ambassadörens intriger, och i den vidlyftiga skildring af händelseförloppet, som Piques lämnade sin regering, framskymtar en omisskänlig sympati för den fallne gunstlingen.² Mazarin kunde visserligen ej undgå att känna medlidande med en som så hastigt sjunkit i den djupaste olycka, och han bad sändebudet för denne uttrycka sitt deltagande och sina förhoppningar om, att olyckan snart måtte ha en öfvergång. Men å andra sidan föreskref han Piques strängeligen att icke under den förhandenvarande situationen företaga något, som kunde sára drottningens känslor, och han sade sig beundra den klokhet och rättvisa, som hon lagt i dagen i denna sak.³ Piques framförde också till drottningens tillfredsställelse denna hälsning och var angelägen att

emellertid härmed ej utagerad. Vid riksdagen i Regensburg hade han samtidigt gjort framställning om att få sina fäderneärfda rättigheter inom riket uttryckligen erkända, men först år 1662 nådde han genom ett då utfärdadt »Zulassungsdecret» i detta afseende sitt mål (jfr *Urkunden und Actenstücke zur Gesch. des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg*, VI, s. 422). — Sparre, som i Frankrike haft denna affär om hand — någon annan af betydelse synes ej ha betrotts honom — hade redan i oktober 1653 återkallats från sitt residentskap, »efter Vi Eder närvaro här behöfva och vid Franska hofvet icke stort kan vara i Våre sakers förrättningar på någon kort tid till försumma» (K. M:t till G. Sparre 8/10 1653, *R. R.*); hans återresa blef emellertid uppskjuten ett godt stycke inpå följande år (Ch. till Brienne 20/5 1654, *Aff. Etr.: Corr. de Holl.* 54).

¹ Jfr härom SONDÉN, Magnus Gabriel de la Gardie vid tronskiftet 1654, H. T. 1908, s. 1 ff.

² *Mém. de P.*, III, s. 262 ff.

³ Maz. till Piques 6/1, 29/1 1654, *Lettres*, VI, ss. 542, 117.

tillika själf försvara sig emot möjligen förefintligen misstankar, att han i denna fråga handlat annat än lojalt mot den svenska drottningen.¹

* * *

Söker man å andra sidan äfven i Kristinas politik gent emot Spanien efter en fast hållpunkt, en påvisbar realitet, så finner man en sådan framför allt i de *förhandlingar rörande ett handelspolitiskt närmande mellan Sverige och Spanien*, hvilkas utförande i anslutning till de under Palbitzki's besök i Madrid 1651 gifna uppslagen ingick som ett väsentligt moment i den spanske ambassadören Pimentel's mission i Stockholm.²

Då Pimentel på sommaren 1653 stod i begrepp att återvända till Spanien, utarbetades, såsom förut är nämnt, inom svenska kommerskollegium, under ledning af dess chef Erik Oxenstierna och sannolikt i samråd med den nyligen från Paris återkomne Palbitzki, ett memorial, upptagande de svenska önskemålen för ett blifvande handelsfördrag och afsedt att af Pimentel företes för den spanska regeringen.³

I främsta rummet föreslogs sålunda i detta memorial såsom ett medel att ändtligen åvägabringa den så länge eftersträfvade direkta handelsförbindelsen emellan Sverige och spanska hamnar, att alla tullar och öfriga pålagor, som voro i bruk inom till spanska väldet hörande områden, skulle för svenska varor och skepp nedsättas åtminstone till den skala, som var gällande för Spaniens närmaste vänner och förbundne. En noggrann specifikation å de sålunda på hvarje särskild plats gällande onera borde med det snaraste af den spanska regeringen publiceras. — Vidare begärdes — enligt bruket i dylika fördrag — för svenska undersåtar rätt till fri religionsutöfning, skydd och bistånd af myndigheter vid förefallande behof, frihet i handel och vandel, garanti mot godtyckligt beslag eller tvång å svenska fartyg och gods, skydd för stran-

¹ *Mém. de P.*, III, ss. 298, 303 f.

² Jfr ofvan s. 2.

³ Om detta aktstycke se ofvan s. 35, n. 4. Det är kommet från Tidösamlingen och har tydligen tillhört Erik Oxenstiernas papper. I rådet hade under sommaren 1653 incidenter kommit på discours om commercierne, i synnerhet medh Spanien, befallandes K. M:t, att Grefve Erich Oxenstierna företoge sig den saken och hörde Palbischis förslag (Rådsprot. 18/7 1653).

dadt gods, rätt att uppföra svenska varuhus och att anställa svenska konsuler i spanska hamnar, obehindrad postgång och så vidare. — Som ett framtidsmål angafs, att dessa friheter skulle vara gällande icke blott inom de båda rikena själfva utan äfven inom till dem hörande »provinser». — Svenska undersåtars handel och sjöfart på mot Spanien fientligt område skulle icke få störas under förevändning af kontraband eller af annan orsak; dock skulle efter ömsesidig öfverenskommelse af den ena parten belägrad hamn eller fästning kunna utgöra ett undantag.

Som bekant blef emellertid Pimentels resa inställd. Tydligen för att återgälda den artighet, som låg i den spanske ministerns fortfarande kvarstannande, äfvensom för att få till stånd en direkt diskussion rörande handelsfrågan, beslöt Kristina att på nytt låta ett svenskt sändebud afgå till Madrid; den person, som härvidlag själfvallet i första rummet kom i fråga, var *Matthias Palbitzki*. Ehuru redan i september 1653 beslutad,¹ blef emellertid dennes resa fördröjd, och först i början af 1654 var man färdig med närmare föreskrifter för densamma. Till grund härför låg ett nytt memorial, som kommerskollegium uppsatt och som sedermera ytterligare utarbetades i kansliet.²

I de nämnda aktstyckena är det fortfarande endast tal om kommersiella frågor; på vissa punkter äro de i det nyss refererade memorialet innehållna önskemålen och föreskrifterna ytterligare utförda, och åtskilligt är tillagdt.

Sålunda ålägges Palbitzki att göra sig noga underrättad om, hvilka varor som mest förekomma och som äro mest be-

¹ I rådet hade drottningen i september sagt sig »vilja senda M:r Palbitzki till Spanien, der medh vara först så lenge der som den Spanske är här». Rådsprot. 15/9 1653. Jfr *Mém. de P.*, III, s. 250.

² »Memoriale på någre ährender, som Genral Commerce-Collegium nödige befinner att ihugkomma uti Kongl. Maj:tz Instruction för Mons:r Palbichij, som till Spanien skall affärdas», *R. A.: Commerce Collegii underdånige skrifvelser till K. M:t 1651—1672*. (Memorialet är odateradt, men uppges af FRIES, Erik Oxenstierna, s. 341, vara af 24/1 1654.) — Memorial af 30/1 1654 »öfver någre saker och ährender, som Cammarherren M. Palbichi hafver uti Spanien vid commercien och handeln att taga i acht», *R. R.* (äfven i *R. A.: Hispanica, Strödda förhandl. mell. Sv. o. Sp., M. Palbitzki's beskickningshandlingar*). — Jfr PUFENDORF, *Comment. de rebus Suecicis*, XXVI, § 7.

gärliga i Spanien, om dessas pris, om mynt, mått, vikt, växelkurs med mera, som vore nyttigt för upplysning angående de merkantila förhållandena i Spanien.

Den »fria handel» för svenska undersåtar, som eftersträfvades, borde helst och principiellt gälla alla slags varor, som funnos icke blott i själfva Spanien utan äfven i dess »conquester», sålunda äfven silfver och dylikt, som det eljest var förbjudet att utföra därifrån. Då man emellertid visste, huru ömtålig frågan om främmande makters handel på de utomeuropeiska kolonierna var för Spanien, tillsades Palbitzki att rörande denna sak iakttaga den allra största försiktighet och icke i otid komma med en framställning, hvarpå kunde riskeras afslag. Tills vidare borde emellertid Palbitzki söka utverka tvenne rättigheter inom de spanska kolonierna: dels att det svenska Guinea-kompaniet skulle äga att exportera neger-slafvar till de spanska kolonierna på Amerikas fastland eller åtminstone till öarna Cuba och Española samt i utbyte erhålla icke blott penningar utan äfven landets produkter till fri utförsel; dels att invånarne i kolonien Nya Sverige skulle få drifva handel på Cuba och Española och därifrån afhämta boskap, som där fanns i största öfverflöd.

Till beviljandet af dessa förmåner skulle spanjorerna lockas genom anbud och förespeglingar om motsvarande fördelar i Sverige. Bland annat borde Palbitzki öppna underhandlingar om, att man i Sverige skulle åtaga sig att på billiga villkor förse den spanska flottan med allehanda till skeppsutrustning hörande artiklar — artiklar hvilka just utgjorde Sveriges förnämsta exportvaror. Likaså borde han höra sig för, om man i Spanien kunde påräkna någon marknad för krigsförnödenheter, såsom gevär, ammunition o. d.

Dessa instruktioner och uttalanden äro i sin mån vittnesbörd om de storslagna, hela jordklotet omspannande planer och sträfvanden till kraftigt ekonomiskt uppsving, som särskildt under Axel och Erik Oxenstiernas vidsynta ledning kännetecknade den svenska utrikespolitiken.¹ Något utöfver dessa kommersiella planer har man emellertid tydligen icke — åtminstone icke omedelbart — med Palbitzki's beskickning

¹ Om andra förslag i samma riktning jfr FRIES, Erik Oxenstierna, ss. 128, 341.

åsyftat. Man förutsatte visserligen — såsom framgår af den allmänna instruktionen för honom —, att det från spanskt håll kunde komma att väckas förslag om »nye allianser», men till sådana förslag hade Palbitzki endast att ställa sig afvaktande och icke inlåta sig därpå utan att ha erhållit närmare förhållningsorder hemifrån. Likaså tillhölls han att icke gent emot andra staters ministrar inlåta sig i några »fåfängelige congresser och actioner».¹ För att emellertid afvända det franska sändebudets misstankar med anledning af den spanska beskickningen uppgaf Kristina, att Palbitzki skulle passera Paris och notificera därvarande regering drottningens förestående abdikation.²

Någon tid efter instruktionens utfärdande afreste Palbitzki på sin beskickning, och i början af maj 1654 var han på sin resa framkommen till Paris.³ Innan han härifrån hann fortsätta resan, inträffade i Sverige tronskiftet, hvilket omedelbart följdes af en order till Palbitzki att ej längre fortsätta sin färd utan återvända hem.⁴ Hela denna så länge och med sådan omsorg förberedda handelspolitiska underhandling mellan Sverige och Spanien blef härigenom afbruten.

Kort efter Palbitzkis afresa hade äfven Pimentel efter halftannat års vistelse i Sverige lämnat Stockholm, ännu i det sista öfverhopad med ynnestbevis från drottningens sida.⁵

¹ Instruktion för M. Palb. af 30/1 1654, *R. R.* (äfven i *R. A.: Hispanica, Strödda förhandl. mellan Sv. och Sp., M. Palbitzkis beskickningshandlingar*). — Instruktionen innehåller för öfrigt hufvudsakligen hvarjehanda föreskrifter angående Palb:s yttre uppträdande vid spanska hofvet, äfvensom en sammanfattning af de handelspolitiska uppdrag, som i memorialet närmare afhandlats.

² Piques till Maz. 27/2 1654, *Aff. Etr.: Corr. de Suède XX: Mém. de P.*, III, s. 310. Jfr PUFENDORF, XXVI, § 7.

³ I Paris synes Palb. denna gång ej ha trädt i någon närmare förbindelse med regeringen, om hvars ställning och utsikter han icke synes ha haft höga tankar. För öfrigt var han nu liksom förra gången utsatt för ekonomiska vedervärdigheter, särskildt på grund af Bidals oginhet (M. Palb. till Axel Ox. maj 1654, *R. A.: Ox. saml.*; dens. till Karl Gustaf 5/5, 21/5, 5/6 1654, *R. A.: Stegeborgssaml.*).

⁴ K. M:t till M. Palb. 3/6 1654, *R. R.*; M. Palb. till Axel Ox. 23/7 1654. — Ännu på hösten 1654 var emellertid Palb. kvar i Paris (M. Palb. till K. M:t 2/10 1654, *R. A.: Gallica*); först i slutet af oktober afreste han för att i Antwerpen sammanträffa med Kristina (M. Palb. till K. M:t 16/11 1654, *ibid.*).

⁵ Jfr *Mém. de P.*, III, ss. 310, 328 f., 334 f., 341, 352 f. — Pimentel hade af franska regeringen erhållit pass för färd genom Frankrike. I

Någon tid efter Pimentels afresa inträffade något, som icke utan skäl betraktades såsom en frukt af hans verksamhet i Sverige. Det var *Kristinas beryktade deklaration till den portugisiske residenten i Stockholm*, att hon ej längre erkände »hertigen af Braganza» såsom konung af Portugal, att hon endast tillerkände konung Filip af Spanien denna rättighet, och att hon därför ansåge residentens fortsatta vistelse i Sverige onödig. Förklaringen var tydligen en af Pimentels intriger framkallad vänskapsyttring från Kristinas sida gent emot den spanske konungen, men att den i själfva verket endast var afsedd såsom en demonstration, framgår däraf, att den gjordes först i det ögonblick, då drottningens abdikation stod omedelbart för dörren.

För ögonblicket väckte dock drottningens steg allmän bestörtning, icke minst hos hennes rådgifvare och hos tronföljaren Karl Gustaf, för hvilka det kom som en fullständig öfverraskning. Emellertid erhöll den franske residenten Piques — på grund af sitt lands ställning till Portugal ägnad att tjänstgöra som medlare i den uppkomna konflikten — af Karl Gustaf och rådet i uppdrag att söka lugna den portugisiske ministern, och han fick också denne att ge sig till tåls i afvaktan på tronskiftet. Efter detta blef också deklarationen med det första återtagen utan att ännu ha hunnit medföra några praktiska verkningar.¹

* *

Att de båda åtgärder, som nyss omnämnts, såväl beskickningen till Spanien som deklarationen mot Portugal, voro symptom af en mycket stark dragning åt Spanien i Kristinas poli-

Paris blef han väl mottagen på föranstaltande af Mazarin, hans vän sedan gammalt (jfr ofvan s. 2). Mazarin hade t. o. m. velat mottaga Pimentel i sitt eget hus men genom hofvets afresa från staden blifvit förhindrad därifrån (Maz. till Piques 29/6 1654, *Aff. Étr.: Corr. de Suède XX*; saknas i *Lettres*). Dock uttrycker han för Pimentel själf sin önskan, att de skola råkas, och sin förhoppning, att denne skall infinna sig vid den franske konungens kröning i Reims (Maz. till Pimentel 29/6 1654, *Lettres*, VI, s. 564). I Paris gingo rykten om fredsunderhandlingar mellan Frankrike och Spanien i samband med Pimentels besök i förstnämnda land (THURLOE, A coll. of State papers, II, s. 240 f.).

¹ Jfr *Mém. de P.*, III, ss. 372 ff., 379 f., 385 ff., 391 ff., 399 ff., 430, 436, 438 f.

tik, är uppenbart. På franskt håll uppfattade man också saken på detta sätt. Piques vet att berätta, att Kristina nu äntligen rent ut förklarat sig partisk för Spanien;¹ hon ämnade vid sin afresa medföra ur landet tolf örlogsskepp, hvilka hon skulle sälja till spanske konungen för att sedan använda köpesumman till sitt framtida uppehälle.² Äfven Mazarin är nu öfvertygad om, att Kristina, alla försök att förstålla sig till trots, numera är med mycket fasta band knuten vid Spanien och att hon gynnat denna makt på allt sätt hon kunnat.³ Under sådana förhållanden hade man å fransk sida icke anledning att beklaga sig öfver Kristinas beslut att afsäga sig regeringen.⁴

Äfven här kan det emellertid ej vara ur vägen att höra, huru en sakkunnig och kritisk person sådan som Chanut bedömde situationen. Han ser drottning Kristinas politik under dessa sista år mot bakgrunden af hennes förestående tronafsägelse: det gällde för henne att åt olika håll trygga sina chanser och möjligheter efter densamma och att härvid icke uteslutande lita på Frankrikes vänskap utan äfven söka vänner inom det motsatta lägret, tydligen i den tron, att vänskapen på det förra hållet därför ej skulle svika.⁵

Utan tvifvel har Chanut rätt. Förbises må ej heller hvad som WEIBULL betonat och äfven här ofvan framhållits, nämligen att just med hänsyn till Kristinas trosförändring vänskapen med Spanien var nödvändig, då denna makt var den påfliga

¹ *Ibid.*, III, s. 370.

² *Ibid.*, III, s. 376 f.

³ »Le noeü que cette Princesse a avec l'Espagne . . . est certes fort estroit, quelque personage qu'elle a fait mine de iouer pour nous. Elle a favorisé de tout ce qu'elle a pû les desseins de cette couronne.» Maz. till Ch. 3/4 1654, *Aff. Etr.: Corr. de Holl.* 53 (saknas i *Lettres*).

⁴ »Après une telle declaration [= dekl. mot Portugal] la France ne pouroit souhaitter qu'elle demeurast plus longtemps dans le gouvernement.» Piques till Ch. 4/7 1654, *R. A.: Wahr. saml.*

⁵ »Dez lorsque cette princesse s'est déterminée a executer sa fantaisie de quiter la couronne ayant en veüe le lieu et la forme de retraite que V. Em:ce scait, elle a pensé qu'elle avoit besoin d'estre bien aveq tout le monde et de n'estre plus partiale pour la France quant elle ne seroit plus en pouvoir de l'assister . . . Les offices de M. Pimentel avec cela l'ont portée a rechercher des amis a Madrid, ne croyant pas que ceux qu'elle avoit en France la doivent abandonner.» Ch. till Maz. 16/4 1654, *Aff. Etr.: Corr. de Holl.* 53.

sakens och därmed den katolska religionens förnämsta stöd vid denna tid.¹

Sveriges politik emot Frankrike under dessa år får emellertid icke ses isoleradt mot bakgrunden af motsatsförhållandet Frankrike—Spanien. Äfven andra moment komma till, hvilka i de följande kapitlen skola få sin särskilda behandling.

¹ Jfr ofvan s. 3 f.

II.

Sverige och Frankrike i den engelsk-holländska krisen (1652—1654). Beuningen och Piques, Whitelocke och Pimentel.

Vid sidan af motsättningen mellan Frankrike och Spanien uppstod under 1650-talets första år i västra Europa en annan kris: *konflikten mellan England och Holland*. Grundande sig på den handelspolitiska rivaliteten, oundviklig efter navigationsaktens utfärdande 1651, blef krisen akut, då kriget mellan de båda makterna utbröt på sommaren 1652. Redan under de första månaderna visade sig öfvermakten tydligen ligga på Englands sida: en del af den holländska flottan blef vid kusten af norra Skottland tagen af den engelska under amiral Blake, och i den första sjödrabbningen (i slutet af september) ledο holländarne ett kännbart nederlag.¹

Det kunde ej undgås, att den nya konflikten skulle i viss mån påverka och i sin tur påverkas af tidens andra stora kris: *den spansk-franska konflikten*. Situationen härvidlag, sådan den under de närmast föregående åren utvecklats sig, var i korthet följande.

Spanien hade genom att redan från början erkänna den engelska republiken vunnit afgjort försteg hos densamma framför andra europeiska stater, och genom den spanske ambassadören i London Cardeñas' skickliga diplomati hade detta goda förhållande alltmera befastats. Däremot hade Frankrike, väsentligen af dynastiska skäl, alltifrån början företrätt en mot den nya regimen i England fientlig politik; tvister angående å ömse sidor gjorda priser hade dessutom bidragit att skapa en bitter stämning emellan de båda makterna. Visser-

¹ Jfr t. ex. GARDINER, *History of the Commonwealth and the Protectorate*, II, ss. 82, 107 ff., 115 ff., 124 ff., 136 ff.

ligen hade förhandlingar till misshälligheternas aflägsnande tid efter annan upptagits, men då det första villkoret, som härvid från engelsk sida var fästadt, republikens erkännande af Frankrike, hittills ej uppfyllts, hade förhandlingarna blifvit resultatlösa. Genom det kraftiga handtag, som den engelska flottan i september 1652 gaf spanjorerna utanför det af dem belägrade Dünkirken och hvarigenom denna viktiga plats gick förlorad för fransmännen, hade England faktiskt brutit sin neutralitet i den pågående striden mellan Spanien och Frankrike. Om detta också närmast var ägnadt att ytterligare upphetsa stämningen i sistnämnda land mot England, så öppnade det å andra sidan ögonen för nödvändigheten att komma i ett drägligt förhållande till den mäktiga grannstaten: sålunda beslöt sig den franska regeringen på Mazarins uppmaning äntligen för att afsända ambassadören de Bordeaux till London med fullmakt att officiellt erkänna republiken — ett erkännande som ägde rum i december 1652.¹

Mot den spansk-engelska vänskapen var en kombination Frankrike—Holland den naturliga motvikten. Insikten härom hade också kommit de alltsedan Hollands separatfred 1648 brustna banden mellan dessa forna bundsförvanter att efterhand återknytas. Sedan år 1650 arbetade den holländske ambassadören Wilhelm Boreel i Paris för alliansens återupptagande — med större utsikter till framgång, ju starkare den nyssnämnda drif fjädern kom att verka. Ett viktigt hinder förelåg emellertid i det numera i Holland härskande republikanska partiets traditionella spanskvänlighet och i den spänning, som på grund häraf var rådande emellan regeringen i Haag och den oraniskt sinnade och följaktligen franskvänlige Boreel.²

Maktgrupperingen i väster var sålunda ännu på hösten 1652 långt ifrån klar och fix, ehuru konturerna af en *spansk-engelsk* konstellation gent emot en *fransk-holländsk* kunde skönjas.

Af de nordiska makterna var *Danmarks* ställning till den engelsk-holländska konflikten på förhand så godt som gifven. 1649 års s. k. redemptionstraktat hade fastkedjat Danmark vid

¹ Jfr för det föregående GARDINER, II, ss. 106 f., 129 ff., CHÉRUEL, I, ss. 275 ff., 392.

² Jfr LEFÈVRE-PONTALIS, Vingt années de républ. parlementaire au dix-septième siècle, I, s. 157 ff.

Hollands politik, och ehuru man samtidigt sökte hålla sig väl med England genom att erkänna republiken och i London öppna underhandlingar om ett handels- och vänskapsförbund, så kunde, när kriget bröt ut, en dylik vacklande politik ej upprätthållas. Holländarne sände till Köpenhamn såsom sändebud Nanning Kayser, och efter dennes bearbetningar tog Danmark redan i september det afgörande steget: då ett antal engelska handelsfartyg på väg från Östersjön passerade Sundet, anhöllos de på order af danska regeringen, utlämning vägrades, och den danska flottan förenade sig med holländarne mot den engelska eskader, som till handelsskeppens skyddande infunnit sig i Sundet. Detta var ju ett öppet brott mot neutraliteten; hvad holländarne afsett såsom vinst af förbundet med Danmark: förbud mot engelsmännens handel i danska farvatten, var de facto redan praktiseradt, om det än dröjde till februari följande år, innan Danmark genom formlig traktat förband sig att förbjuda alla engelska handels- och örlogsfartyg passagen genom Sundet och Bälten.¹

Sveriges ståndpunkt syntes däremot icke från början fullt så afgjord. Den svenska regeringen hade visserligen under de senare åren stötts alltmer tillbaka af holländarnes allt tydligare ådagalagda danskvänlighet, och äfven holländarne hade å sin sida fattats af misstroende och farhågor beträffande Sveriges afsikter.² Men när kriget med England utbrutit, beslöt man icke desto mindre i Haag att afsända en ambassadör för att öppna underhandlingar med regeringen i Stockholm. Det uppdrag denne ambassadör hade att utföra bestod däri, att han enligt de gamla traktaterna af 1640 och 1645 skulle söka vinna Sveriges understöd emot engelska republiken, framför allt till återuppsättandet af den afträttade konungens son Karl på Englands tron; läte sig emellertid detta ej göra, skulle han åtminstone söka neutralisera försök om hjälp från Englands sida samt utverka förbud mot utförsel till England af till krigsutrustning hörande varor. Den som bekläddes med detta uppdrag var rådspensionären i Amsterdam *Conrad van Beuningen*.

¹ Jfr FRIDERICIA, *Adelsvældens sidste Dage*, s. 208 ff., GARDINER, II, s. 140, LEFÈVRE-PONTALIS, I, s. 153 f.

² Jfr HEIMER, *De diplom. förb. mell. Sverige och England 1633—1654*, s. 93 f.

en kraftfull och dugande diplomat, därjämte en litterärt och filosofiskt högt bildad man och genom dessa egenskaper — som man hoppades — ägnad att vinna den svenska drottningens bevågenhet.¹

Beuningen anlände till Stockholm i september 1652, alltså kort efter den spanske ministern Pimentel. Härmed var sålunda ett nytt moment tillkommet i de diplomatiska förhandlingar och intriger, som från denna tid drevos vid det svenska hofvet.

Af de utländska diplomaterna i Stockholm sökte Beuningen, i enlighet med den politiska maktgrupperingen vid denna tid, sitt naturliga stöd hos det danska sändebudet Peder Juel, men äfven hos den franske residenten Piques, hvilken enligt order från sin regering ingaf förhoppning om dennas gynnande af och anslutning till den med Beuningens verksamhet afsedda koalitionen mellan Holland och de nordiska makterna.² Där emot fann Beuningen liksom Piques i det spanska sändebudet den gifne motståndaren till sina planer. Detta berodde icke blott därpå, att sträfvandena att draga Sveriges handel till de spanska och spansk-nederländska hamnarna voro särskildt för holländarna oroväckande; på samma gång lät äfven Spaniens utpräglade engelskvänlighet förmoda, att Pimentel i den nya konflikten sökte draga Sverige öfver på Englands sida.

Hvad som emellertid i främsta rummet bestämde Sveriges ställning till det holländska anbudet, var nog icke så mycket Pimentels agitation som fastmer förhållandet till Danmark. När nämlingen Beuningen för sina yrkanden endast fann det kyligaste mottagande, var det alltid misstämningen öfver och

¹ Instruktion för Beuningen af 1/8 och 7/8 1652, bil. H. Appelboom till K. M:t 10/8 1653, *R. A.: Hollandica*; jfr *Mém. de P.*, III, s. 29 f. — Jfr PUFENDORF, XXIV, § 17; FRIES, Bidr. till känned. om Sveriges och Nederländernas diplom. förb. under Karl X Gustafs regering, s. 19; LEFÈVRE-PONTALIS, I, s. 155.

² *Mém. de P.*, III, s. 30. — Man jämföre härmed ett uttalande vid denna tid af Mazarin, hvilken såsom ett medel att locka holländarna till den af honom eftersträfvade alliansen med Frankrike framhåller förespeglningar om, att Frankrike genom sin auktoritet skulle kunna i en sådan sammanslutning få med äfven Sverige (»... d'autant plus qu'ils esperont que nostre consideration sera assez forte pour engager dans la mesme ligue d'autres puissances auprez desquelles cette couronne a du credit, comme la Suede . . .» Maz. till Le Tellier 30/8 1652, *Lettres*, V, s. 307).

misstron till den dansk-holländska vänskapen, som starkast sken igenom.¹ Man kunde ej vara blind för den fara, som denna, särskildt under det pågående kriget, måste innebära för den svenska handelns frihet. Farhågorna i detta hänseende gåfvo sig starkt tillkänna i de diskussioner, som under hösten 1652 fördes såväl i svenska rådet som i den då samlade riksdagens hemliga utskott; man talade till och med om ett angrepp på Danmark. Det stannade visserligen vid, att man beslöt hålla sig på sin vakt och framför allt tillse, att Sundet och Bälten utan hvarje hinder hölles öppna för svenska skepp,² men krigsryktena höllo alltjämt i sig,³ emellanåt tillökade med förljudanden om en svensk-spansk aktion emot Danmark och Holland.⁴ Bakom den danskfientliga stämningen i Sverige spårades — dock säkerligen med öfverdrift — inflytande af den landsflyktige förre danske rikshofmästaren Korfitz Ulfeld, som man trodde stå i intim samverkan med Pimentel,⁵ medan det danska sändebudet Juel i sin franske kollega sökte och fann sin förtrogne och medhjälpare.⁶

Var sålunda antagonismen mot Danmark det afgörande motivet för den svenska regeringens afvisande hållning gent emot Beuningen, så saknades visserligen icke äfven andra skäl därtill. Ett accepterande af Hollands alliansförslag skulle faktiskt ha ställt Sverige i samma motsatsläge till England, som Danmark genom sitt uppträdande i Sundet iråkat. Men Sveriges politik hade sedan någon tid tillbaka — och det innan någon påverkan af Pimentel kan spåras — varit inriktad på

¹ Jfr FRIES, s. 20; HEIMER, s. 97 f. — Den svenske köpmannen Stor-Johans fängslande i Amsterdam måste väl snarast betecknas som ett svepskäl, ehuru det gjordes mycken affär däraf (Beuningen till reger. i Haag 12/10 1652, 4/1, 18/1 1653, FRYXELL, IV, ss. 279, 281 f.; jfr FRIES, s. 20).

² Rådsprot. 2/11 1652; *Sv. Ridd. o. Adels Riksd. Prot.*, V, I, s. 109 ff.; jfr SÖDERBERG, Utskottsmötet 1651 och riksdagen 1652 s. 44 ff.; FRIDERICIA, s. 213.

³ Jfr Beuningen till reger. i Haag 19/12, 28/12 1652, 9/1 1653, FRYXELL, IV, s. 281; *Mém. de P.*, III, s. 74 f.

⁴ H. Appelboom till K. M:t 1/12 1652, *R. A.: Hollandica*; jfr HEIMER, s. 105.

⁵ Beuningen till reger. i Haag 28/12 1652, FRYXELL, IV, s. 281; *Mém. de P.*, III, ss. 59, 84; jfr WEIBULL, H. T. 1887, ss. 186, 190.

⁶ *Mém. de P.*, III, s. 99.

ett vänskapligt förhållande till den mäktiga republiken.¹ Hvilken risk det kunde innebära att ej stå i afgjort godt förhållande till densamma, visade bland annat den behandling, som engelsmännen under hösten 1652 läto en del svenska handelskepp undergå.² Den svenska regeringens svar på Beuningens yrkanden blef sålunda, att den ville hålla sig fullständigt neutral mellan de stridande.

En dylik neutralitetspolitik var emellertid ur holländsk synpunkt nära nog liktydig med ett partitagande för England; det svenska svaret föranledde också i Holland en misstämning, hvilken bland annat tog sig uttryck i den utprägladt fientliga hållning, som de holländska medlarne på den s. k. andra kongressen i Lübeck intogo gent emot Sverige.³

Men äfven för Frankrike var Sveriges afvisande hållning mot Danmark och Holland ovälkommen och dess uppenbara hänsynstagande till England under den rådande spänningen mellan Frankrike och England misstänkt. Äfven här var man böjd att spåra ett inflytande af Pimentel, och i den franska diplomatiska korrespondensen börjar man allt lifligare sysselsätta sig med rykten och misstankar om en spansk-engelsk-svensk sammanslutning, riktad emot Frankrike, Holland och Danmark.⁴

¹ Jfr JACOBSON, s. 173 f.

² *Mém. de P.*, III, ss. 55 f., 58 ff., 74; jfr HEIMER, s. 108.

³ *Ibid.*, s. 106 f.

⁴ Äfven Chanut delar dessa farhågor och gör sig i detta fall — liksom i fråga om det habsburgska giftermålsryktet (se ofvan s. 8 f.) — skyldig till att fortplanta oriktiga och öfverdrifna uppgifter. Sålunda meddelar han i slutet af år 1652, att ett off- och defensivförbund mellan Sverige och England beslutats i rådet under Axel Oxenstiernas gillande (till Brienne 10 12 1652 = *Mém. de Ch.*, III, s. 84). Något senare talas om ett svenskt-spanskt-engelskt förbund och i sammanhang därmed om ett svenskt angrepp på Danmark, men det låter nu mera osäkert: de ifrågavarande förslagen har man — heter det — i Stockholm hittills endast lyssnat till, och rikskanslern låter nog ej förleda sig af dem; drottningen däremot kanske nog hör dem med nöje, »pour ce que naturellement son esprit tourne vers les choses grandes et extraordinaires». I hvarje fall har man, tilläggas det, i Sverige mera böjelse för England än för Holland, troende sig ha mera att vinna på handeln med den förra makten, och kanske också därför att Danmark står på Hollands sida (Ch. till Maz. 17/1 1653, *Bibl. Nat.*, ref. i *R. A.: Wahr. saml.*; jfr äfven *Mém. de P.*, III, s. 98). Ytterligare en vecka senare dementeras fullständigt ryktena om Sveriges off- och

Sin verkliga önskan att vara neutral sökte emellertid Kristina som vanligt lägga i dagen genom att erbjuda sin medling mellan de stridande. För detta ändamål sade hon sig vilja afskicka ett sändebud till London. Beuningen upptog förslaget mycket kyligt¹ och afrådde på det enträgnaste sin regering att acceptera detsamma.² Denna var visserligen föga böjd för vare sig Sveriges eller någon annan makts medling³ men ansåg sig dock ej kunna direkt afböja den och gaf sålunda sitt sändebud order att mottaga den svenska drottningens anbud härom, för den händelse att äfven England gjorde detsamma. Det tysta förbehållet härvid var dock — enligt hvad Beuningen anförtrodde sina vänner i Stockholm — att äfven Danmark finge deltaga i medlingen, något som Sverige emellertid aldrig troddes skola gå in på.⁴

Emellertid beslöt den svenska regeringen i början af 1653 att låta ett sändebud afgå till London; den som erhöll detta uppdrag blef vice presidenten i Åbo hofrätt *Israel Lagerfelt*. Hans uppgift var förnämligast att framställa det omtalade medlingsanbudet för den engelska regeringen, men han skulle dessutom — i förening med en annan kort förut till England afgången emissarie, Benjamin Bonell — verka för den svenska sjöfartens tryggande under kriget äfvensom för åstadkommande af förbättrade handelsförhållanden de båda länderna emellan.⁵

defensivförbund med England och uttalas den fastaste tillförsikt därtill, att Sverige icke skall ingå någon så nära allians med någon annan makt än Frankrike. Alla motsatta rykten härledas ur danska farhågor (Ch. till Brienne 24/1 1653 = *Mém. de Ch.*, III, s. 108 f.; jfr ofvan s. 9).

¹ Enligt Piques skall Beuningen vid blotta talet om en svensk beskickning till England ha starkt funderat på att begära sitt afsked (*Mém. de P.*, III, s. 49 f.).

² HEIMER, s. 97.

³ Man fruktade, att medlarne endast skulle söka sitt eget intresse; därjämte hade man ej särdeles stort förtroende för Sverige — »forte et mala scientia», skriver Appelboom, »eftersom denne statens ambassadeurer till mediationen i Lübeck hafva varit befallde och belastade att där met kunsten omte gaen, menandes, att Sverige spelar och samma kunst med dem». H. Appelboom till K. M:t 10/1 1653, *R. A.: Hollandica*. Jfr HEIMER, s. 106.

⁴ Generalstaternas resolution till Beuningen rörande medlingen af 16/12 1652, kopia bil. H. Appelboom till K. M:t 6/1 1653, *R. A.: Hollandica*; *Mém. de P.*, III, ss. 99, 102, 106.

⁵ HEIMER, s. 111 ff.

Att den engelska beskickningen icke sågs väl på holländskt håll, är naturligt; Beuningen upphörde icke att uttala sina farhågor för Sveriges illistiga anslag mot Danmark och Holland.¹ Men äfven Frankrike kände sig oroadt. Kristina sökte emellertid efter bästa förmåga lugna den franske residenten, bl. a. genom löftet, att det svenska sändebudet skulle i London arbeta på uppgörelsen af de tvistefrågor, som ännu förefunnos emellan Frankrike och den engelska republiken.² Liknande försäkringar gäfvos jämväl af Axel Oxenstierna, då Piques kort därefter enligt order från sin regering afstyrkt krig mot Danmark och en mot Holland riktad allians med England. Kanslern sade sig till fullo behjärta vikten för Sverige af att England ej blef för mäktigt på hafven och att Holland upprätthölles, särskildt såsom en motvikt mot Habsburgska huset, men han framhöll tillika nyttan och lämpligheten af att Sverige såsom fullt opartiskt hembjöd de stridande sin medling, något hvarom Piques däremot synes ha hyst sina tvifvelsmål.³ Hvad de danska krigsryktena beträffar, så borde drottningen fullständigt ha brutit udden af dem, då hon för Juel rentaf uttälade sin sympati för en allians med Danmark och sin glädje öfver den danska ambassad, hvars ankomst till Stockholm väntades,⁴ på samma gång som hon äfven gaf de otvetydigaste försäkringar om sin lojalitet i fråga om den landsflyktige Ulfeld.⁵

Men då den nämnda danska beskickningen under riksrådet Mogens Høgs ledning anlände till Stockholm i februari 1653, visade det sig föga bevändt med de gjorda försäkringarna. Långt ifrån att lyckas draga Sverige öfver till — de numera öppet förbundna — Danmark och Holland, fingo danskarne endast ytterligare bekräftadt, att den svenska regeringen på inga villkor skulle tillåta sig någon mot England ovänlig handling; frågan om en svensk-dansk allians var visserligen före men undansköts; något bestämdt löfte rörande Ulfeld ville Kristina ej gifva, och förhandlingarna upptogos mestadels af svenska

¹ H. Appelboom till K. M:t ²¹/s 1653, R. A.: *Hollandica*.

² *Mém. de P.*, III, ss. 101, 129. Någon därhän syftande order inflöt dock icke i Lagerfelts instruktion.

³ *Ibid.*, III, s. 119 f.

⁴ *Ibid.*, III, s. 121; jfr WEIBULL, H. T. 1888, s. 14.

⁵ *Mém. de P.*, III, s. 103 f.

klagomål öfver danskarnes öfvergrepp i Öresund. Då ambasaden efter någon tid lämnade Sverige, hade den sålunda i själfva verket ingenting uträttat för åstadkommandet af ett bättre samförstånd emellan de båda nordiska makterna.¹

Utgången var en missräkning icke blott för Danmark och Holland utan äfven för Frankrike, hvars sändebud gifvit danskarne sitt stöd.² Också stärktes vid denna tid ytterligare förtroendet och samarbetet mellan de franska och holländska ministrarne i Stockholm.³ Likväl underlät Kristina liksom rikskanslern icke att allt fortfarande betona sina neutrala tänkesätt, sin verkliga fredsvänlighet och sin uppriktiga önskan om en försoning mellan Frankrike och England, en försoning för hvars åvägabringande hon ännu en gång utlofvade Lagerfelts medverkan.⁴

* * *

I själfva verket var emellertid ännu i början af år 1653 maktgrupperingen i väster sväfvande och oviss. Den engelska parlamentsregeringen, hvilken i kriget mot Holland fortfarande i det hela häfdat sin öfverlägsenhet, hade mellan Frankrike och Spanien ännu ej träffat ett afgörande val: underhandlingarna fortsattes å ena sidan med Cardeñas, å andra sidan med det franska sändebudet de Bordeaux, som äfven efter republikens erkännande kvarstannat i London. Den sistnämndes verksamhet hade visserligen icke till resultat, att de från föregående år sväfvande tvistefrågorna — särskildt angående å ömse sidor gjorda priser — blefvo uppgjorda, men den neutraliserade i alla fall tills vidare de med Cardeñas förda underhandlingarna.⁵ Men därjämte hade de Bourdeaux' vistelse i London den ej afsedda effekten att skärpa den särskildt i det republikanska partiets fasta borg, provinsen Holland, förefintliga obenägenheten för en närmare anslutning till Frankrike

¹ Jfr *Mém. de P.*, III, ss. 131, 133, 156 ff., 166 ff., 173, 176 f.; PUFENDORF, XXV, § 82 ff.; FRIDERICIA, s. 214.

² *Mém. de P.*, III, ss. 133, 168.

³ *Ibid.*, III, s. 170 f.

⁴ *Ibid.*, III, ss. 174 f., 181.

⁵ Jfr CHÉRUEL, II, s. 356; GARDINER, II, s. 327 f.

— de härom förda förhandlingarna gjorde sålunda allt fortfarande inga afsevärda framsteg.¹

Då inträffade i England den 20 april 1653 en händelse med betydelsefulla verkningar äfven i utrikespolitiskt afseende: långa parlamentets upplösning och i sammanhang därmed den förändring i styrelsen, som gjorde Cromwell, om också ännu ej nominellt, till den verkliga allenahärskaren i den engelska staten. Det skedda medförde bland annat, att förhållandet till Frankrike i hög grad tillspetsades. Det var nämligen så, att de upproriska invånarne i södra Frankrike, särskildt i staden Bordeaux, numera efter pacifikationen af det öfriga landet hårdt ansatta af de kungliga trupperna och miss-tröstande om hjälp från Spanien, skickade ombud till London med begäran om republikens hjälp emot upplåtandet af en fransk hamn åt denna. Sändebuden ankommo till London i maj 1653 och blefvo af Cromwell synnerligen väl mottagna. Med hänsyn till det starka religiösa nit, som besjälade denne, var den omständigheten, att de skyddsökande voro protestanter, ett kraftigt skäl att tillmötesgå deras begäran; i deras intresse arbetade också en utskickad från Condé äfvensom spanjoren Cardenas, som nu ändtligen hoppades tiden vara inne att vinna England öfver på den franskfientliga sidan.²

Hos den franska regeringen väckte det som försiggick i London stor bestörtning. Utsikten att nå en öfverenskom-melse med England syntes plötsligen långt aflägsnad; man var i Frankrike till och med beredd på öppen brytning med nämnda makt.³ För Israel Lagerfelt, som någon tid förut anländt till London, uttryckte franska sändebudet de Bordeaux sina lifliga farhågor med hänsyn till de följder de franska rebellernas mottagande i London skulle få, och han bad Lagerfelt att i

¹ Appelboom, som har mycket att förtälja om de fransk-holländska förhandlingarna, skrifver från Haag, att »man här fruktar ett accomode-ment mellan England och Holland så högt, att man anser den (?) capabel att ruinera hela denne staten». Ty — heter det — sannolikt skulle Sverige sluta sig härtill, vidare kunde befaras, att Zeland, den mest franskvänliga af provinserna, skulle gifva sig under Frankrikes protektion samt provinserna Gelderland och Over Ijsel under kejsarens; det hela skulle sålunda resultera i en formlig schism mellan de förenade provinserna (H. Appelboom till K. M:t 3/s 1653, R. A.: *Hollandica*).

² Jfr GARDINER, II, s. 328 f.; HEIMER, s. 118 f.

³ CHÉRUÉL, II, s. 159.

kraft af den vänskap, som förenade deras båda suveräner, göra sitt bästa för att afstyra något sådant — en sak som Lagerfelt också lofvade.¹

De franska farhågorna visade sig emellertid öfverdrifna. För Cromwell var dock en kraftansats mot Holland viktigare än undsättning till de franska trosförvanterna, helst som han dessutom blef öfvertygad om, att han ej kunde påräkna en allmän hugenottresning i Frankrike.² Det enda, som kunde utverkas af Cromwell, blef sålunda afståendet af några få engelska skepp till staden Bordeaux' undsättning; bemanningen af dessa mötte emellertid svårigheter, och innan hjälpen hann komma till användning, hade staden gifvit sig åt de kungliga trupperna och därmed den sista resten af det inbördes kriget i Frankrike bragts till slut.³

Samtidigt hade Cromwell — utan att befatta sig med medlingsanbuden från Sverige⁴ — fullföljt sina rustningar mot holländarne, rustningar hvilka resulterade i den glänsande segern vid Texel, där den holländske amiralen Tromp fann sin död (31 juli 1653).⁵ Cromwell tog nu fredsunderhandlingarna i egen hand. För de holländska deputerade, som infunno sig i London, framkastades ett högst öfverraskande förslag: det gick ut på icke blott en beständig off- och defensivallians mellan de båda republikerna — till hvilken äfven skulle sluta sig Sverige, Danmark, Tysklands protestantiska furstar äfven som Frankrike — utan äfven en uppdelning af de främmande världsdelarna mellan England och Holland — i denna del innebar sålunda förslaget en eröfringspolitik mot Spanien och Portugal.⁶ Det nämnda projektet kan, ehuru på ett ännu vidsträcktare plan, sägas ha förebådat den protestantiska och koloniala politik, som Cromwell längre fram kom att föra, men för ögonblicket var det rakt stridande mot de tendenser, som under den närmast föregående tiden gjort sig gällande. Holländarne ville icke vara med om ett så vidtutseende projekt, och äfven på ett modifieradt alliansförslag ansågo de sig ej

¹ I. Lagerfelt till K. M:t 13/6 1653, *R. A.: Anglica*.

² CHÉRUEL, II, s. 81 ff.

³ *Ibid.*, II, s. 83; GARDINER, II, s. 329; jfr ofvan s. 83.

⁴ Jfr HEIMER, s. 117 ff.

⁵ GARDINER, II, s. 346 ff.

⁶ *Ibid.*, II, s. 349 ff.

kunna gifva annat svar, än att de hänvisade till fortsatta underhandlingar i Haag.¹ Kriget fortsatte alltså, ehuru under alltjämt stigande fredslängtan å holländarnes sida.

Äfven gent emot Frankrike fortsatte Cromwell den gamla politiken: förbindelsen med de franska protestanterna i syfte att återväcka till lif upprorsrörelsen i södra Frankrike — allt med beräkning på samverkan med Spanien och på någon plats å franska kusten såsom vinst för Englands del. Åtskilliga inre bestyr — »lilla parlamentet» och dess lagstiftningsarbete m. m. — hindrade emellertid under höstmånaderna Cromwell från att effektivt fullfölja dessa yttre planer.²

Under tiden hade det svenska sändebudet Lagerfelt drifvit sina underhandlingar i London, utan att dock göra några afsevärda framsteg. För anbudet om medling i den engelsk-holländska konflikten fann han ingen resonnans, och lika litet var han i tillfälle att verka något för en försoning mellan England och Frankrike. Förslagen rörande en svensk-engelsk handelstraktat och den svenska handelns frihet under kriget, hvarmed Lagerfelt jämväl hade order att framkomma, mottogos visserligen välvilligt men ledde icke till några effektiva åtgärder eller beslut; tvärtom hade man alltjämt att beklaga sig öfver öfvergrepp på svenska skepp från engelsmännens sida. Emellertid utlofvades — och det var det viktigaste resultatet af Lagerfelts beskickning — en engelsk ambassad till Sverige, hvilken skulle fullfölja de påbörjade förhandlingarna, sedan den svenske legaten i oktober 1653 lämnat London.³

Från holländsk sida misstänktes emellertid alltjämt, att något var i görningen mellan Sverige och England, på initiativ eller åtminstone under medverkan af den spanske ambassadören i Stockholm; det talades också om täta och förtroliga konferenser mellan Lagerfelt och de styrande i London. Hvad man särskildt fruktade var, att Sverige skulle, därtill föranledt af Spanien och England, förhindra Danmark att lämna holländarne den aktiva hjälp i kriget, hvarom det holländska

¹ *Ibid.*, II, s. 352 f.

² *Ibid.*, II, s. 355 ff.; CHÉRUEL, II, s. 358 f.

³ Jfr HEIMER, s. 120 ff.

sändebudet Kayser i slutet af sommaren underhandlade i Köpenhamn. De konvojer, som svenska regeringen till skydd mot de krigförandes kaperier lät utgå från Göteborg, ingåfvo i detta hänseende farhågor.¹

Som vanligt meddelade holländarne fransmännen sina bekymmer, därvid refererande till den oro, som från dessas sida kunde hysas rörande Sveriges ställning i en eventuell engelsk-fransk konflikt.² Då emellertid Piques, efter påstötning från holländskt håll äfvensom enligt order af sin regering, gjorde en förfrågan hos drottning Kristina rörande dessa saker, erhöll han såsom förut i det hela synnerligen lugnande svar: Sverige skulle visst icke hindra Danmark att hjälpa Holland utan ville endast bevara sin egen neutralitet i det pågående kriget; mellan England och Frankrike hoppades drottningen allt fortfarande på försoning, och det icke blott i sitt utan äfven i de båda makternas eget intresse; den svenske ministern i London sysslade endast med handelsfrågor.³ Men samtidigt lät Kristina tydligt förstå, huru högt hon skattade Englands vänskap;⁴ hvilken roll de handelspolitiska synpunkterna härvid spelade, visade drottningens hållning i ett särskildt fall: då nämligen på hennes begäran om skydd i franska hamnar för svenska skepp och deras konvojer svarades, att sådant skydd endast kunde beviljas, därest dessa skepp icke förde kontraband, så förklarade Kristina denna inskränkning oantaglig, eftersom den svenska produktionen och exporten i öfvervägande grad just bestod af sådana varor och för öfrigt Sverige ville fritt bestämma öfver sin handel.⁵ Under dessa förhållanden bibehöll

¹ *Mém. de P.*, III, s. 241 f.; jfr FRIDERICIA, s. 216.

² Särskildt synes den holländske ambassadören i Paris Boreel ha varit ifrigt verksam härvidlag (Silhon till Maz. 17/9, 12/10, okt. 1653, *Aff. Étr.: Corr. de Suède XVII*; Boreel till de Witt 24/10 1653, *Lettres et négoc. entre M:r Jean de Witt et M:rs les plénipot. des Prov.-Unies des Pais-Bas*, I, s. 42). Han anmodade också Piques om att höra sig för i Stockholm rörande dessa förhållanden (*Mém. de P.*, III, s. 218).

³ *Mém. de P.*, III, ss. 218 ff., 248 f.

⁴ *Ibid.*, III, s. 222; jfr Beuningen till reger. i Haag 4/10 1653, THURLOE, I, s. 506.

⁵ *Mém. de P.*, III, ss. 230, 252 f.; K. M:t till residenten Gustaf Sparre 20/7 1653, *R. R.*; Gilius Giliusson Ehrenberg till Karl Gustaf 20/7 1653; GJÖRWELL, Dr. Christinas Arbeten och Märkvärdigheter, II, s. 78.

man å såväl holländsk som fransk sida sina farhågor och miss-tankar rörande Sveriges hållning.¹

I slutet af året gjordes från Frankrikes sida ett allvarligt försök att ändtligen bringa till resultat den sedan lång tid förda men gång efter annan undanskjutna alliansunderhandlingen med Holland, i det att Chanut för detta ändamål afsändes såsom ambassadör till Haag.² Valet af hans person var nog i mer än ett afseende gjort med beräkning: dels hade Chanut under andra kongressen i Lübeck trädt i beröring med den äldre de Witt, den inflytelserike rådspensionärens fader, hvilken tjenstgjort som holländskt ombud vid nämnda tillfälle, och hade därigenom relationer till det härskande republikanska partiet;³ dels hoppades man sannolikt, att Chanut på grund af sina gamla förbindelser med Sverige skulle kunna tjäna som föreningslänk mellan denna makt och Holland⁴ — en beräkning, som icke heller på holländskt håll synes ha varit obeaktad.⁵

Just en sådan mission syntes också Chanut vara rätt mannen att fylla. På samma gång som han nämligen visade sig hafva blicken oförvillad af eljest gängse fördomar och öf-

¹ Jfr t. ex. de Witt till Boreel 6/11 1658, *Lettres*, I, s. 53. — Som ett vittnesbörd om Sveriges fientliga sinnelag mot holländarne tolkades fängslandet af några holländska köpmän i Stockholm och beslagtagandet af deras egendom (nov. 1658). Beuningen, understödd af Piques, protesterade men fick till svar, att åtgärden i fråga endast var repressalier för den svenske köpmannen Stor-Johans fängslande i Amsterdam; någon politisk betydelse hade den icke. Detta hade till följd, att den nämnde svensken frigafs, hvarpå detsamma ägde rum med de holländska köpmännen i Stockholm. Piques tillräknade sig en viss andel i att konflikten sålunda löstes (*Mém. de P.*, III, s. 257 ff., 260 f.; PUFENDORFF, XXV, § 9 ff.; de Witt till Boreel 27/11 1658, *Lettres*, I, s. 66).

² Jfr LEFÈVRE-PONTALIS, I, s. 160.

³ Jfr de Witt till Boreel 25/12 1658, *Lettres*, I, s. 94.

⁴ Chanut var ålagd att med den svenske residenten i Haag Appelboom underhålla liflig och nära förbindelse (instruktion för Ch. okt. 1653, konc. i *Aff. Étr.: Corr. de Holl.* 52).

⁵ Boreel anger såsom särskildt rekommenderande för Chanut, att denne har stor kännedom om Sveriges affärer, och råder sin regering till att ge honom del af allt, som man vill ha uträttadt hos den svenska drottningen, med hvilken han stode i liflig rapport (Boreel till de Witt 7/11, 14/11 1658, de Witt till Boreel 18/11 1658, *Lettres*, I, ss. 55, 56, 64; jfr Juel till Charisius 13/12 1658, *Dansk H. T.*, I, V, s. 863).

verdrifna föreställningar rörande Sveriges ställning till England,¹ underlät han icke, såsom en uppriktig vän till Holland, att för den svenske residenten i Haag Harald Appelboom betona vikten och nödvändigheten äfven för Sverige af att den nämnda staten upprätthölls gent emot England.² Så mycket mera påkallad syntes en sådan agitation komma att blifva, sedan genom den länge förberedda engelska ambassadens ankomst till Sverige i december 1653 spänningen i den svenska politiken syntes hafva nått sin höjdpunkt.

* * *

I december 1653 inträffade en ny epokgörande händelse i Englands politiska lif: det var den statsförändring, som gjorde Cromwell till lordprotektor och därmed befriade honom från äfven de sista hindren för fullföljandet af hans sträfvanden såväl i den inre som i den yttre politiken. Fredsunderhandlingarna med Holland, redan förut på nytt upptagna i London med utskickade från Haag, fingo hädanefter allt större rum i den engelska utrikespolitiken. Fred och förbund med Holland såsom basis för en vidsträcktare protestantisk sammanslutning skymtar redan nu såsom Cromwells utrikespolitiska program.

Dock reste sig ännu många svåra hinder för detta programs realiserande. Ett sådant var Cromwells fordran, att

¹ Chanut har vid denna tid otvifvelaktigt ganska träffande karakteriserat den svenska politiken gent emot England på följande sätt: »Je ne tiens aucune autre chose de certain en cela sinon que M. le Chancelier Oxenstiern, grand temporiseur de son naturel, et qui pense fort enrichir la Suede par le commerce, veut se menager en sorte entre tous les partis qu'il se conserve la liberté entiere de la navigation et du trafiq en Angleterre et en Espagne, asseuré qu'en France elle luy sera seure, et que les Hollandois qui ne se peuvent passer du commerce en la mer baltique ne leur scauroient refuser leurs ports.» (Ch. till Brienne 4/12 1653, *Aff. Étr.: Corr. de Holl.* 52). — Till belysning af Chanuts tänkesätt gent emot England kan anföras en af dansken Juel berättad anekdot, hvars trovärdighet dock må lämnas därhän. Under sin vistelse i Stockholm på våren 1653 skall nämligen Chanut vid underrättelsen, att det skepp, som skulle föra honom från Sverige, därefter skulle afhämta det redan då väntade engelska sändebudet, ha yttrat till drottning Kristina: »Madame, le vaisseau perdra beaucoup en echange; car il portera l'ambassadeur d'un grand roi, et il rapportera l'ambassadeur des canailles.» (Juel till Charisius 7/5 1653, *Dansk H. T.*, I, V, s. 348).

² H. Appelboom till K. M:t 15/12 1653, *R. A.: Hollandica*.

holländarne skulle förbinda sig att för all framtid utesluta det Oranska huset från ståthållaredömet och allt militärt kommandantskap; härvidlag sammanfölo emellertid Cromwells yrkanden med det republikanska partiets och dess ledare Jean de Witts intressen, och sedan den af detta parti dominerade provinsen Holland för sin del antagit en akt om Oranska husets uteslutande, var en väg till öfverenskommelse på denna punkt öppnad. Å andra sidan var holländarnes kraf om bundsförvanten Danmarks inbegripande i en kommande fred i hög grad motbudande för Cromwell; på denna stötesten hotade hela fredsverket för ett ögonblick att gå öfver ända, men holländarne fasthöllo så envist sin fordran, att Cromwell till sist fann sig nödsakad att på denna punkt gifva vika. På detta sätt fördröjdes emellertid freden, så att den först den 5 april 1654 kom att blifva undertecknad. Äfven Danmark inbegreps mot vissa garantier i fredsslutet.¹

För Frankrike betydde uppgörelsen mellan England och Holland, att dess alliansanbud till sistnämnda makt blefvo allt mindre lockande, allt mer utsiktslösa. Chanuts verksamhet i Haag blef i detta hänseende lika resultatlös som Boreels långvariga vistelse i Paris under föregående år.² Att Frankrike därför helst velat göra hela fredsverket mellan England och Holland omintet, är sannolikt, men då det fann dylika önskingar orealiserbara, riktade det in sin politik på att få sina egna tvister med England uppgjorda i samband med den blifvande freden, med andra ord på att själf inbegripas i densamma. Detta blef sålunda det mål, för hvilket Chanut arbetade i Haag. Frankrike fick härvid understöd hos de mera franskvänliga provinserna, medan det däremot rönt motstånd icke blott hos Cromwell utan äfven hos det ledande partiet i provinsen Holland med de Witt i spetsen, som fruktade, att en dylik sammankoppling skulle fördröja freden med England. Då sålunda Frankrike äfven på denna punkt fann sina sträfvanen motarbetade, förklarade Chanut i tämligen skarp ton, att Frankrike afstode från detta kraf och nog skulle reda sig holländarnes hjälp förutan.³

¹ Jfr GARDINER, II, s. 363 ff.; FRIDERICIA, s. 216 ff.

² Jfr LEFÈVRE-PONTALIS, I, s. 160 f.; *Lettres et nég. entr. Jean de Witt etc.*, I, ss. 89 ff., 100, 119, 122, 126, 128.

³ Jfr CHÉRUEL, II, s. 362 f.; LEFÈVRE-PONTALIS, I, s. 183; Chanuts memorial till Gen. Stat. af 24/1 1654, tryckt hos LONDORP, Acta publica, VII, s. 887 f.

Då alltså banden mellan Frankrike och Holland försvagades, trängde sig behovet af en effektiv uppgörelse med England med allt större styrka fram för den franska politiken. Ty i samma mån som England under protektoratet konsoliderades och efter den annalkande freden med Holland kunde väntas få fria händer, i samma mån blef den frågan brännande och utomordentligt betydelsefull, till hvilken af de båda kämpande fastlandsmakterna, Frankrike eller Spanien, England till slut och effektivt skulle sluta sig. Också finner man under år 1654 den spanska regeringen genom Cardeñas, den franska genom den numera till ambassadör utnämnde de Bordeaux — i förening med en särskild utskickad, Mazarins nära förtrogne Paul de Baas — formligen öfverbjudas hvarandra i lockande alliansanbud till Cromwell. Protektorn lyssnade till båda, och han släppte ingen af sina gamla förbindelser. De olika alternativen stredo — delvis äfven på grund af stridiga inflytelser inom hans omgifning — om herraväldet öfver hans politik. För Spanien talade hänsynen till de franska protestanterna och till de afsatta Stuartarnas förbindelser med det franska konungahuset, för Frankrike åter den alltmer dominerande lockelsen till koloniala förvärf på Spaniens bekostnad. I själfva verket räcker denna tvekan och detta dubbelspel ännu länge efter holländska freden; Cromwell ser tiden an och bidar ett afgörande på fastlandet, innan han finner ögonblicket inne att definitivt och efter noggrant vägande af vinst och förlust fatta sin position.¹

I denna situation var det som den engelska ambassadens vistelse i Sverige inföll. Dess ledare var den framstående puritanske statsmannen *Bulstrode Whitelocke*, hvilken anlände till det då i Upsala vistande svenska hofvet vid jultiden 1653.²

Redan valet af person och den höga rang, som tilldelats denne, vittnade om, hvilken vikt som man i England fäste vid

¹ Jfr. GARDINER, II, s. 421 ff.; CHÉRUEL, II, s. 360 ff.; *Lettres du card. Mazarin*, VI, préface och passim; jfr ock den i nästa not citerade *Journal of the Swedish Embassy*, II, ss. 58, 142.

² För Whitelockes ambassad är hufvudkällan hans *Journal of the Swedish Embassy* (London 1855), en för sina kulturhistoriskt högst intressanta uppgifter kanske mera än för sina rent politiska meddelanden berömd skrift. Jfr ock PUFENDORF, XXV, § 47, XXVI, § 1 f.; GARDINER, II, s. 377 ff.; HEIMER, s. 136 ff.

denna beskickning. Närmast gällde det att — i anslutning till de af Lagerfelt i London påbörjade förhandlingarna — reglera handeln och sjöfarten mellan de båda länderna, särskildt att få Sveriges medverkan till Sundets öppethållande gent emot Danmarks och Hollands monopoliseringstendenser, men äfven en närmare allians mellan Sverige och England såsom led i den af Cromwell planerade stora protestantiska ligan hörde, om ock mera aflägsset, till de mål, för hvilka Whitelocke i Sverige hade att verka.

Whitelockes ankomst till Sverige och det gynnsamma mottagande han rönt vid det svenska hofvet väckte inom den politiska världen mycken uppmärksamhet och gaf anledning till mångahanda uttydningar alltefter vederbörandes ställning till de politiska planer, som han supponerades företräda. Beuningen, hvilken under tiden närmast förut synes ha varit jämförelsevis lugnad i afseende på Sveriges hållning,¹ blef vid Whitelockes ankomst högeligen oroad, och oaktadt han af Kristina fick hvarjehanda lugnande förklaringar, gaf han i sina rapporter till sin regering luft åt sin oro och sin förbittring.² Äfven dansken Juel såg med föga glädje engelsmannens närvaro, särskildt den förtroliga vänskap, som syntes utveckla sig mellan denne och Korfitz Ulfeld.³

Men äfven på franskt håll ansåg man sig äga anledning till bekymmer. Det intima umgänge, som tydligen redan från början uppstod mellan Whitelocke och Pimentel,⁴ i förening med den ynnest, som båda dessa ministrar åtnjöto hos den svenska drottningen, syntes ge bekräftelse åt det gamla ryktet om en planerad spansk-engelsk-svensk sammanslutning och ge anledning till det antagandet, att den afgörande tidpunkten för denna plans förverkligande nu skulle vara inne. Man var

¹ De Witt till Boreel ¹/₁, ⁸/₁ 1654, *Lettres*, I, ss. 103, 109.

² *Mém. de P.*, III, s. 261 f.; Beuningen till reger. i Haag ⁹/₁ 1654, THURLOE, I, s. 652 f.; *Wh:s Journal*, I, s. 429. — I samband med en sådan stämning på holländskt håll gent emot Sverige torde man ha att se de förslag till allians mellan Holland och Polen, som vid denna tid dryftades i Haag (jfr LONDORP, *Acta publica*, VII, s. 890 ff.; PUFENDORF, XXVI, § 4; LEFÈVRE-PONTALIS, I, s. 178 f.

³ Juel till Charisius ¹³/₁ 1654, *Dansk H. T.*, I, V, s. 367; *Wh:s Journal*, I, s. 269 f.; jfr FRIDERICIA, s. 217; HEIMER, s. 145.

⁴ Jfr *Wh:s Journal*, I, ss. 222, 241, 278 f., 339, 429; *Mém. de P.*, III s. 286.

också å fransk sida på sin vakt och underlät icke att göra de motdrag, som kunde anses ändamålsenliga. Frågan om en fransk ambassad till Sverige fick ny aktualitet.¹ Mazarin meddelade som vanligt Chanut sina bekymmer,² och denne i sin tur vände sig till Axel Oxenstierna med ett bref, hvori han lät sina farhågor framskymta.³ Piques framhöll för Kristina nödvändigheten af att Frankrike inbegreps i den engelsk-holländska freden; drottningen lofvade också verka härför och bedyrade i sedvanliga ordalag, dock utan att fullt öfvertyga, sin ståndaktighet vid Frankrikes intressen.⁴ Gent emot den engelske ambassadören iakttog Piques all möjlig artighet; till något förtroligare förhållande kom det dock aldrig, och Whitelocke å sin sida synes ha haft en ganska ringa uppskattning af Piques' diplomatiska förmåga och erfarenhet.⁵

Såsom af Whitelockes egna uppgifter framgår, förhöll det sig nog verkligen så, att Pimentel velat begagna sig af Whitelockes närvaro till att få till stånd den planerade sammanslut-

¹ Boreel till de Witt ²³/₁ 1654, *Lettres*, I, s. 136 f.; intelligence from Paris ³⁰/₁ 1654, THURLOE, II, s. 50; jfr ofvan s. 37.

² »Adjoustez a cela», skrifver Mazarin efter att hafva påpekat faran af Englands tillväxande makt under Cromwell, »que la posture où se trouvent aujourd'hui Cromwell et les affaires d'Angleterre dans la favorable reception qu'a faite la Reyne de Suede au Milor Vitelock envoyé extraordinairement vers elle de la part de cette Republique, dans l'envoy qu'on dit encore qu'il y a d'un ambassadeur extraordinaire pour le Roy d'Espagne [jfr ofvan s. 50 ff.], il est probable que cela enflera merveilleusement le coeur a ce general». Maz. till Ch. ³/₁ 1654, *Aff. Étr.: Corr. de Holl.* 53 (saknasi *Lettres*).

³ Chanut litade dock både på Kristinas trohet och Oxenstiernas hälsosamma råd, »quam nec vafrities Britannica nec Austriacæ blanditiæ decipiant». Ch. till Axel Ox., odat. fragment, *R. A.: Ox. saml.* (att döma af uttalande i Ch. till Maz. ¹⁵/₁ 1654, *Aff. Étr.: Corr. de Holl.* 52, synes det vara skrifvet i början af år 1654).

⁴ *Mém. de P.*, III, ss. 286, 296, 308 f.; Piques till Ch. ⁶/₂, ²⁰/₂ 1654, *R. A.: Wahr. Saml.*

⁵ *Mém. de P.*, III, ss. 272, 278; *Wh:s Journal*, I, ss. 240, 255 f. — Whit. karakteriserar Piques såsom »a very civil and courteous and good company» (*ibid.*, II, s. 132); på ett annat ställe heter det åter om Piques, att »the gentleman had but small attendance, and had not gained much experience by seven years' residence in this court» (*ibid.*, I, s. 256). — Det hände till och med, att Piques och Pimentel sammanträffade hos Whitelocke, hvarvid de visade hvarandra en demonstrativ artighet, hvilken föreföll Whitelocke, som kände dem hvar för sig, nästan komisk (*ibid.*, I, s. 361; *Mém. de P.*, III, s. 288).

ningen mellan Spanien, England och Sverige. En sådan påkallades, framhöll han för Whitelocke, af den fransk-holländsk-danska liga, som snart vore en verklighet.¹ Äfven drottning Kristina var synbarligen påverkad af Pimentels argument. Då hon och engelsmannen vid en af deras första konferenser diskuterade förbundet mellan England och Sverige, sporde drottningen, om det ej vore lämpligt att medtaga Spanien i alliansen, och en tid efteråt tog hon på nytt upp samma fråga, undrande, om Whitelocke ej ville underhandla om en dylik vidsträcktare sammanslutning.²

Men den som härvidlag höll igen var Whitelocke själf. Under all sin förtroliga hållning gent emot Pimentel var han väl medveten om, att man i England ännu icke bestämt sig för en definitiv anslutning till Spanien, och det var icke hyckleri, när han för den franske residenten vitsordade sin regerings lifliga åstundan att komma i samförstånd med dennes.³ På drottningens förslag om Spaniens medtagande svarade han sålunda med hvarjehanda undanflykter: än sade han sig ej veta, om hans regering ville gå in härpå, så länge den ej fått satisfaktion för mordet på dess minister i Madrid på våren 1650,⁴ än skyllde han på olikheten i religion, en synpunkt som drottningen emellertid ej senterade;⁵ vid ett annat tillfälle sade han sig visserligen inse och behjärta nyttan och styrkan af en allians mellan de tre länderna, hvartill funnes alla förutsättningar hos dem, men förklarade sig samtidigt icke ha något uppdrag beträffande förbund med Spanien; hvad han hade att arbeta på, vore blott och bart förbund mellan England och Sverige, men i detta kunde ju sedermera Spanien medtagas, för den händelse de mellan Cardenas och engelska regeringen pågående underhandlingarna ledde till gynnsamt resultat. Emellertid lofvade Whitlocke att till protektorn framföra Kristinas önskningar i detta fall.⁶ Kristina synes ha nöjt sig med dessa

¹ *Wh:s Journal*, I, ss. 254, 271, 304; jfr HEIMER, s. 145.

² »A trinity — so her word was — of Sweden, England and Spain in an alliance«. *Wh:s Journal*, I, s. 265; jfr *ibid.*, I, s. 447.

³ *Ibid.*, I, s. 325; *Mém. de P.*, III, s. 278 f., jfr Maz. till de Bordeaux 13/2 1654, *Lettres*, VI, s. 124 f.

⁴ Se härom GARDINER, I, s. 342.

⁵ *Wh:s Journal*, I, s. 265 f.; jfr HEIMER, s. 138.

⁶ *Wh:s Journal*, I, s. 447 f.

skäl, och man inskränkte sig därefter till att afhandla det svensk-engelska fördraget. Däremot torde Pimentel ha känt sig besviken på Whitelockes uppträdande: ett kyligare förhållande synes ha inträddt dem emellan, och Whitelocke var till och med ej obenägen att sätta tilltro till ryktet, att Pimentel rentaf skulle ha motarbetat hans underhandlingar med den svenska regeringen.¹ Till det yttre iakttogo de dock all vänskap och artighet, och afskedet dem emellan var det hjärtligaste.² I samma mån som förtroligheten mellan den engelske och den spanske ministern aftog, i samma mån ökades den i stället mellan den förre och den franske residenten.³ I själfva verket torde dock dessa personliga förhållanden mellan diplomaterna i Stockholm i betydande mån ha påverkats af fluktuationerna i de samtidigt pågående underhandlingarna i London å ena sidan mellan England och Spanien, å den andra mellan England och Frankrike.

Emellertid drogo verkligen Whitelockes underhandlingar i Stockholm ut på tiden, men detta torde mindre ha berott på Pimentels motverkande intriger. Obenägenheten att alltför nära engagera sig med en stat af så växlande regeringssätt som den engelska, missnöje öfver alltjämt fortgående öfvergrepp mot svenska fartyg, önskan att afbida utgången af de engelsk-holländska fredsunderhandlingarna — allt detta och mera till utgjorde omständigheter, som öppet eller doldt reste sig som hinder för underhandlingarnas fortskridande.⁴ Sedan emellertid freden mellan England och Holland med Danmarks

¹ Det var Ulfeld, som meddelat Whitelocke denna uppgift, och Whit. jämförde den med den reserverade hållning, som Pimentel under någon tid intagit mot honom, särskildt hans uppskof med att ge honom afskedsaudiens (*ibid.*, II, ss. 69, 78; Whit. till Thurloe ³¹/₃ 1654, THURLOE, II, s. 203; jfr HEIMER, s. 149).

² Whit. meddelade vid detta tillfälle Pimentel det uppdrag han lofvat Kristina att framföra till Cromwell angående förbund med Spanien och sade sig hoppas hinna uträtta detta, innan förhandlingarna med Frankrike och England blifvit slutförda (*Wh:s Journal*, II, s. 85). Detta var, menar utgifvaren af Whitelockes dagbok, en list af Whit. för att förmå Pimentel att bidraga till påskyndandet af Whit:s underhandling i Stockholm, hvilken han, såsom nyss nämndes, misstänktes för att ha fördröjt (*ibid.*, noten).

³ *Ibid.*, II, ss. 2, 53; Whit. till Thurloe ³/₃ 1654, THURLOE, II, s. 135; *Mém. de P.*, III, s. 331.

⁴ Jfr. HEIMER, s. 140 ff.; GARDINER, II, s. 380.

ingripande var slutet och ett svenskt-engelskt förbund sålunda ej längre hade den mot de två sistnämnda makterna riktade udden, miste betänkligheterna sin kraft, och den 28 april 1654 undertecknades *vänskaps- och alliansfördraget mellan Sverige och England*.¹ Fördraget rörde sig hufvudsakligen om handeln mellan de båda länderna; det motsvarade knappast, hvad man från engelsk sida ursprungligen tänkt sig, men å andra sidan var ett verkligt resultat vunnet: för England ett första led i Cromwells stora protestantiska sammanslutning, för Sverige den första, om ock ringa hållpunkten efter en lång tids ostadig och vacklande, i grunden isolerad politik.

För Piques tedde sig det nya förbundet otvifvelaktigt som ett nederlag för den franska politiken, då han hade klart för sig, att det efter Whitelockes återkomst till London skulle utvidgas till att omfatta äfven Spanien.² Den franska regeringen hoppades däremot i det sista — och den ålade äfven Piques att söka utverka en öppen förklaring därom — på den svenska drottningens solidaritet med Frankrike och understöd till åstadkommandet af en uppgörelse mellan England och Frankrike, kanske rentaf, om förhandlingarna härom redan vore afbrutna, hennes bemedling till dessas återknytande.³

¹ Jfr HEIMER, s. 151 ff.

² Piques' uppgifter angående Whitelocke och hans hållning bära prägeln af osedvanlig oreda och inkonsekvens. Än finner han ändamålet med hela den engelska ambassaden ha varit att värfva Sverige för Spanien och stämplat alla Whit:s försäkningar om Cromwells vänskap för Frankrike såsom lögn (*Mém. de P.*, III, s. 324 f.); en vecka senare har han haft ett samtal med Whit., och tonen är då helt annan: han konstaterar, att Whit. och Pimentel sällan träffas, medan däremot mellan honom själf och den förre det hjärtligaste samspråk förts (*ibid.*, III, s. 331); längre fram framskymtar ånyo — under intryck af den nyss offentliggjorda traktaten mellan England och Sverige — farhågan för Whit:s spanskvänliga agitation, ehuru Piques numera af Kristinas försäkningar känner sig lugnad med hänsyn till hennes känslor för Frankrike (*ibid.*, III, s. 337 ff.; jfr Piques till Ch. 17/4, 1/5 1654, *R. A.: Wahr. Saml.*); slutligen, en månad senare, är Piques fullständigt öfvertygad om uppriktigheten af Whit:s vänskapsförsäkningar (Piques till Brienne 22/5 1654, *Aff. Étr.: Corr. de Suède XX*). Vid jämförelse med framställningen i Whit:s dagbok finner man emellertid, att Piques väsentligen öfverdrifvit sammanhanget mellan Whit:s verksamhet och den spanska agitationen, i all synnerhet dennes egen andel däri, såsom också framställningen i texten här ofvan torde ha gifvit vid handen.

³ »Il seroit à desirer» skriver Brienne till Piques på våren 1654, »si cette lettre vous estoit rendue devant que l'ambassadeur d'Angleterre se

I själfva verket kan icke heller förbundet mellan England och Sverige, lika litet som de underhandlingar, som föregått detsamma, säges ha inneburit någon bestämd tendens i afseende på de två stora fastlandsmakterna i väster. Det var för sin kommande ställning till dessa beroende af utgången af underhandlingarna i London, men också af den nya utveckling, som den svenska politiken efter tronskiftet sommaren 1654 skulle komma att taga.

fust congedié de la Reyne de Suède, qu'elle luy fist entendre qu'elle ne se desunira jamais des interestz de la France, qu'elle en prise l'amitié, ayant l'experience qu'elle demeure ferme aux alliances qu'ell a prises. Ce que rapporté a Cromwel, si nostre traicté n'estoit pas achevé, cela le presseroit d'y entendre, et si il estoit rompu, l'empescheroit de nous declarer la guerre, mesmes seroit pour rechercher la mediation de la Suede pour renouer une conference.» Brienne till Piques ^{15/5} 1654, *Aff. Étr.: Corr. de Suède XX*.

III.

Sverige och Frankrike i den tyska politiken (1652—1654).

Vill man finna det område, där styrkan af de attraherande och repellerande krafter, som förelågo mellan Sverige och Frankrike, kan mätas tillförlitligast och oberörda af de felkällor, som utgöras vare sig af personliga inflytelser och stämningar eller af tillfälliga politiska kombinationer på annat håll, så har man att vända sig till de båda kronornas gamla politiska mötesplats, Tyskland. Här förelågo vid uppbyggandet och konsoliderandet af de båda makternas nyvunna maktställning alltjämt problem, som måste i afsevärd grad påverka deras politiska uppträdande, icke minst i förhållande till hvarandra.

För Sverige var *investiturfrågan*, erhållandet af kejsarens investitur å de nyvunna besittningarna och inträdandet i den däraf beroende ställningen såsom tyskt riksstånd, alltjämt det centrala problemet i den tyska politiken. För detta måls vinnande var sedan början af år 1651 den berömde diplomaten Matthias Biörnklou verksam vid det kejserliga hofvet i Wien.

Med denna fråga sammankopplades den för Sverige likaledes synnerligen viktiga *pommerska gränsfrågan*, fixerandet af gränsen mellan de svenska och brandenburgska områdena och rättigheterna i Hinterpommern. Då nämligen de direkta förhandlingar mellan vederbörande regeringar, hvilka i enlighet med westfaliska fredens bestämmelser ägt rum under föregående år, icke ledt till något resultat, fann sig den brandenburgske kurfursten föranlåten att för vinnandet af sina önskemål se sig om efter hjälp hos någon utomstående, och den han härvid vände sig till blef kejsaren. Att förmå denne till att, så länge den pommerska gränsfrågan var oafgjord, vägra Sverige icke blott investitur utan äfven inbjudan till den stun-

dande, för dess intressen särdeles betydelsefulla tyska riksdagen — det blef den taktik, som kurfursten beslöt att följa. För att verka i detta syfte afsändes Matthias von Crockow till Wien i början af 1651, sålunda samtidigt med att Biörnklou där började sina underhandlingar om investiturens erhållande.¹

I den täflingskamp, som på detta sätt uppstod vid det kejserliga hofvet, blef den brandenburgske emissarien i början fullständigt öfverflyglad af den svenske. Sålunda erhöll Sverige icke blott inbjudan till riksdagen — en inbjudan som visserligen innehöll några dunkla antydningar och förbehåll rörande uppfyllandet å Sveriges sida af viss prästanda — utan äfven löfte om investiturens snara erhållande. I tanke att detta under öfliga formaliteter skulle äga rum, begaf sig Biörnklou i förening med Bengt Oxenstierna på hösten 1652 till Prag, där kejsaren då vistades.²

Hvad som förmått kejsaren till denna välvilliga hållning, torde i väsentlig mån ha varit påtryckningar från det spanska sändebudet i Wien Castel Rodrigo, hvilken i öfverensstämmelse med det närmande mellan Sverige och Spanien, som vid samma tid framträdde i Pimentels beskickning till Stockholm, synes ha lifligt understött Biörnklou vid hela investiturförhandlingen.³

Men därjämte kan också en annan sak ha inverkat. Det som för tillfället mer än något annat intresserade kejsaren var att *få sin son vald till romersk konung* före sammanträddandet af den tyska riksdagen, på hvilken enligt westfaliska fredsfördragets bestämmelser den framtida ordningen för dessa konungaval äfvensom den kejserliga valkapitulationen skulle behandlas. Måhända hade nu kejsaren lyssnat till dem, som föreställde honom, att Sverige i händelse af vägrad kallelse till riksdagen skulle — kanske i samverkan med Frankrike — motarbeta den nämnda älsklingsplanen, och af detta skäl tillmötesgått Sveriges önskningsar.⁴

¹ För det föregående jfr JACOBSON, s. 169 f. och där citerade källor.

² Jfr PUFENDORF, XXIV, § 9; ODHNER, Sv:s deltag. i Westf. fredskongr. o. grundl. af det svenska väldet i Tyskland, s. 803; MALMSTRÖM, Bidrag till Sv. Pommerns historia, s. 188; HEYNE, Der schwed. Investiturstreit, s. 6.

³ Jfr t. ex. M. Biörnklou till K. M:t. 18/s 1652, R. A.: *Germanica*.

⁴ Jfr ERDMANNSDÖRFFER, Deutsche Geschichte, I, s. 148 ff.

⁵ Biörnklou säger sig från initieradt håll ha hört, att från dem, som i Wien stodo på Sveriges sida, bl. a. skulle ha anförts, att Sverige, äfven

Just på den nämnda punkten satte emellertid kurfursten af Brandenburg på ett skickligt sätt in sin kraft och lyckades härigenom skaffa sig försteg framför Sverige. Kurfurstarnes medverkan i frågan om det romerska konungavalet var naturligen för kejsaren af särskildt stor vikt, och för att rådpåläga med dem om denna sak utfärdade kejsaren kallelse till samtliga kurfurstar att infinna sig i Prag på senhösten 1652. På det konvent, som i enlighet härmed samlades, gjorde sig en starkt fientlig och misstänksam stämning gent emot de båda främmande kronorna gällande; i stället fylkade man sig omkring kejsaren och visade det största tillmötesgående mot dennes önskningsar.¹ Kurfursten af Brandenburg, som också infunnit sig, förstod emellertid att med den fråga, som närmast var före, förknippa sina egna önskemål med det resultat, att kejsaren, mot det att kurfursten utlofvade sin medverkan

om det icke blefve inviteradt till riksdagen, i alla fall skulle »såsom suverän potentat» infinna sig där och förebringa sina besvär, »sökandes tilläfventyrs att draga Gallicos Ministros därtill, som tillsammans kunde turbera hela dieten och särdeles urgera på deliberation om Romerske konungavalet och kejsarens kapitulation, hvilket allt vore farligare än Brandenburgs contrarium votum» (M. Biörnklou till K. M:t 18/7 1652, *R. A.: Germanica*). — Det talades äfven om svenska mutor till de kejserliga ämbetsmän, som handlagt frågan (jfr MALMSTRÖM, s. 134).

¹ Kurfursten af Mainz hade lifligt tillrådt, att Fredrik Wilhelm personligen skulle infinna sig, icke blott för att bevaka sina egna intressen i pommerska saken utan äfven — som det heter i ett bref från kurfurstens minister von Crockow — »um des gantzen Churf. Collegii Authorität manuteniren zu helfen, sintemalen die Kron Frankreich und Schweden damit umgingen, uff künftigen Reichstag des Churf. Collegii Authorität ganz zu schwächen, und dass sie hinfüro nicht mehr als andere Fürsten und Reichsstände sein sollten» (v. Crockow till kurf. Fredrik Wilhelm ¹⁶/₂₆ okt. 1652, *Urkunden und Actenstücke*, IV, s. 914; jfr *Mém. de P.*, III, s. 107). — Man jämföre härmed Biörnklous skildring af stämningen i Tyskland ungefär samtidigt: »Kan kejsaren vinna sitt intent hos kurfurstarne för sin son ante Comitia och förr än questiones in Comitijs de electione Regum Romanorum et capitulatione Cæsarea tages före, och Spanien blifver i närvarande lycklige postur emot Frankrike, så hafver man intet gott att förse sig till dem, eftersom man nogsamt märker, att likasom lyckan stiger nu för dem opp, alltså öppna och höja de dag från dag sitt mod och tal. Spanske Ministri kalla den här i Tyskland slutne friden en honteuse och skadelig frid, görandes här och där slika impressioner, som mera synas gå till att minera och stöta omkull än hjälpan till ett gott stabiliment» (M. Biörnklou till K. M:t 29/9 1652, *R. A.: Germanica*).

Jacobson: Sverige och Frankrike 1652—1654.

vid det romerska konungavalet, utfärdade ett dekret af innehåll, att Sverige icke skulle få säte och stämma på tyska riksdagen, ej heller investitur å sina besittningar, förrän det utrymt Hinterpommern.¹ De svenska sändebuden fingo afresa från Prag med oförrättadt ärende; Sveriges förtroende till habsburgsk välvilja hade fått en kännbar stöt.

Någon tid förut hade kejsaren tillfogat den svenska regeringen ytterligare ett nederlag genom att kalla *staden Bremen* till den stundande riksdagen — en åtgärd som stod i rak strid med den uppfattning angående denna stads ställning, som af Sverige alltid häfdats, och hvilken därför från dess sida föranledde en skarp protest vid hofvet i Wien.² För tillfället blef emellertid denna sak icke af någon betydelse, då Bremen kort därefter (oktober 1652) på grund af vissa öfvergrepp vid tullupptagning blef förklaradt i akt af kejsaren.³

Mot den koalition af kejsare och kurfurstar, som framträdte i Prag, synes Sverige bort söka sitt naturliga stöd hos Frankrike.⁴ Mellan drottning Kristina och den franske residenten i Stockholm syntes också råda full enighet om nödvändigheten af de båda kronornas sammanhållning i Tyskland; Kristina rådde till, att Frankrike tog Elsass såsom län af tyska riket för att kunna vara representeradt på tyska riksdagen och där samarbeta med Sverige.⁵ I sammanhang med dementien af det ofvan omtalade habsburgska giftermålsryktet uttalade Kristina

¹ Kejsarens resolution härom af $\frac{11}{21}$ nov. 1652 tryckt hos MEIERN, *Acta Comititalia Ratisbonensia*, I, s. 21; jfr PUFENDORF, XXV, § 24; ODHNER, s. 303; ERDMANNSDÖRFFER, I, s. 151; HEYNE, s. 7.

² K. M:t till Pimentel $\frac{2}{9}$ 1652, *R. R.* (den här införda skrifvelsen är hållen i så pass amper ton, att drottningen ansåg den böra skrivas om i ett annat exemplar, »som utan offens undersändas kan» — något som väl också har skett); K. M:t till M. Biörnklou, till kejsaren och till Castel Rodrigo $\frac{11}{9}$ 1652, *R. R.*; Castel Rodrigo till K. M:t $\frac{26}{10}$ 1652, kopia bil. M. Biörnklou och B. Oxenstierna till K. M:t $\frac{27}{10}$ 1652 *R. A.: Germanica*.

³ Jfr ERDMANNSDÖRFFER, I, s. 178; KÖCHER, *Gesch. von Hannover und Braunschweig*, I, s. 88 f.

⁴ En annan motvikt mot kejsarens och kurfurstarnes sammanslutning i Prag var den kretsdag af nedersaxiska kretsens ständer, som på hösten var samlad i Lüneburg för att öfverlägga om åtgärder till ständerfrihetens bevarande, och på hvilken äfven Sverige var representeradt. Jfr. CROHNS, *Sveriges politik i förhållande till de federativa rörelserna i Tyskland 1650—1658*, I, s. 114 ff.

⁵ *Mém. de P.*, III, ss. 45 f., 77.

sina sympatier för uppskjutandet af det romerska konungavallet, om hon ock samtidigt sade sig tvifla på möjligheten däraf; blefve emellertid Frankrike i tillfälle att vara representeradt på riksdagen i Regensburg, skulle — menade Kristina — de båda ländernas ministrar i denna fråga kunna förena sig där, och hon skulle nog låta kejsaren märka, att hon stode fullt solidarisk med Frankrike i häfdandet af dess maktställning inom riket.¹ Det något senare uppdykande ryktet om en giftermålsförbindelse mellan kejsarens son, konungen af Ungarn, och en spansk prinsessa begagnade Piques till att yttermera betona vikten af kronornas sammanhållning mot ett förenadt Habsburg.² Äfven Axel Oxenstierna sökte Piques att bearbeta i samma riktning, och i samma mån som lugnet återställdes inom Frankrikes gränser, i samma mån syntes också rikskanslern benägen att öfvergifva sin gamla pessimism beträffande effektiviteten af kronornas gemensamma uppträdande i Tyskland.³

Men hafva dylika tänkesätt uttalats på ledande håll i Sverige, så måste sägas, att de föga kommo till synes i handling. Midt under alla vänskapsförsäkringarna spårade Piques, såsom ofvan omtalats, ett stigande inflytande af den spanske ministern i rakt motsatt riktning. I själfva verket var också den nyss antydda politiken: att söka Frankrikes stöd till häfdandet af de svenska intressena inom tyska riket, för ögonblicket knappast betryggande för ett sådant syftemåls vinnande. Det var ej nog med, att Frankrikes representation på den blifvande riksdagen, eftersom Elsass ej tagits som län, var högst problematisk — en sak som man i Stockholm ej underlät att gång på gång påpeka för den franske residenten.⁴ Viktigare var, att hela Frankrikes prestige i Tyskland under de år, som följt efter freden, varit stadd i ett jämnt sjunkande, såsom redan händelserna under Nürnbergkongressen till fullo ådagalagt. De möjligheter, som fredsfördragets tvetydiga bestämmelser lämnade till att utflytta det nya besittningsområdets rämärken utöfver de af en snäf tolkning markerade — möjligheter, hvilka af en senare tids kraftigare regim hänsynslöst utnyttjades —

¹ *Ibid.*, III, s. 117 f. (jfr III, s. 174).

² *Ibid.*, III, s. 133.

³ *Ibid.*, III, ss. 121 ff., 179 ff.

⁴ *Ibid.*, III, ss. 13, 45 f.; Rådsprot. 4/10 1652.

hade under inverkan af Frondens förlamande strider blifvit helt och hållet obegagnade, ja till och med odisputabla rättigheter, som vunnits, hade satts på spel. Betänkligast var, att de anarkiska tendenser, som i Fronden framträdte, fortplantats äfven till Frankrikes nyvunna besittningar i Tyskland. Den förste till Elsass utsände ståthållaren, greve d'Harcourt, tillhörande en gren af huset Lothringen, hade, följande sina ståndsbröders exempel, uppträdte med den hänsynslösaste egenmäktighet gent emot den hemmavarande regeringen: i strid mot dess order hade han satt sig i besittning äfven af Breisach och hade tydligen satt som sitt mål att af samtliga franska besittningar vid Rhen skapa åt sig ett själfständigt furstendöme med säte och stämma på tyska rikets krets- och riksdagar; då regeringen sökte inskrida emot hans planer, drog han sig icke för att inlåta sig i förbindelser med kejsaren, med sin frände Karl af Lothringen och slutligen med spanjorerna.¹

Det är uppenbarligen i ljuset af dessa förhållanden, som man främst har att se Sveriges tyska politik vid denna tid. Visade sig Frankrikes stöd vara föga att lita på, så återstod endast en utväg att komma ur svårigheterna: eftergift gent emot kejsarens kraf. Att den spanska diplomaten såväl i Stockholm som i Wien härvid varit verksam till åstadkommande af en uppgörelse, är tydligt.²

I den för Sverige ömtåligaste tvistefrågan, den pommerska gränsfrågan, satt det emellertid hårdt åt, innan någon eftergift från svensk sida kunde frampressas, och först sedan kurfursten af Brandenburg å sin sida gått med på någon jämkning i sina ursprungliga fordringar, blefvo de segslitna underhandlingarna i denna fråga förda till slut: den 4 maj 1653 underskrefs den s. k. Stettinska gränsrecessen, som i detalj fastställde gränsen mellan det svenska och det kurfurstliga Pommern, och den 6 juni aftågade den svenska besättningen ur det senare områdets hufvudort och öfverlämnade högtidligen landet åt de brandenburgska kommissarierna.³

¹ Jfr CHÉRUEL, II, ss. 46, 66, 128 ff.; LEGRELLE, Louis XIV et Strasbourg, s. 180 ff.; BARDOT, Les dix villes impériales d'Alsace, s. 78 ff.

² M. Biörnklou till K. M:t 20/12 1652, konc. i R. A.: *Biörnklous samling, »Bref och depecher till R. R. Biörnklou samt dess egenhändige Conceptor och annotationer»*.

³ Jfr PUFENDORF, XXV, § 30; ODHNER, s. 305 f.; MALMSTRÖM, s. 138.

Vida mindre svårigheter vållade det att förmå Sverige till eftergift gent emot det andra af kejsarens önskemål, frågan om det romerska konungavalet. Redan i slutet af år 1652 hade Kristina för Pimentel förklarat sig beredd att i detta fall såväl för egen del som hos sina vänner understödja kejsarens önskemål.¹ Det dröjde dock ända till våren 1653 — sålunda samtidigt med eftergiften i pommerska frågan —, innan Kristina, uppenbarligen efter påtryckningar af Pimentel, tog det afgörande steget: det skedde genom afsändandet af de bekanta brefven till de tyska kurfurstarne och till de öfriga tyska riksständerna, hvori drottningen på det lifligaste rekommenderade valet af kejsarens son till romersk konung.² Kort efter dessa brefs framkomst ägde valet i enlighet med kejsarens önskan rum i Augsburg (21 maj 1653).

Detta steg af den svenska drottningen väckte öfverraskning eller åtminstone uppseende på alla håll. I det kejserligt-kurfurstliga lägret, där man fruktat Sveriges opposition och uppskjutit riksdagens öppnande just för att beröfva densamma tillfälle att göra sig gällande, väckte saken desto större tillfredsställelse, och en kurir afsändes till Stockholm för att framföra kejsarens tack.³ Å spanskt håll ansåg man sig icke utan fog kunna inregistrera det skedda såsom en seger för de politiska sträfvanden, för hvilka den spanska diplomaten såväl i Stockholm som i Wien sedan lång tid arbetat.⁴

Men lika stor som tillfredsställelsen var på dessa håll, lika stor var missräkningen på den motsatta sidan, ej blott inom franska och dem närstående kretsar, där man fann alla

¹ M. Biörnklou till K. M:t ^{30/12} 1652.

² Kristinas bref till kurfurstarne och till de öfriga riksständerna båda af ^{23/4} 1653, *R. R.*, tryckta hos MEIERN, Acta Com. Ratisb., I, s. 198 f.; jfr PUFENDORF, XXV, § 26. — Till de svenska kommissarierna på riksdagen i Regensburg säger Kristina (^{27/4} 1653, *R. R.*), att skrifvelserna afsändts »auff des alhie anwesenden Königl. Spanschen Ambassadeurs Pimentelli ansuchen, nach gepflogener reiffer deliberation».

³ Jfr *Urkunden und Actenstücke*, VI, s. 235.

⁴ Castel Rodrigo till M. Biörnklou ^{23/5} 1653 och Biörnklous svar ^{24/5} 1653, båda i afskr. bil. M. Biörnklou och Fr. Bohle till K. M:t ^{19/5} (g. st.) 1653, *R. A.: Germanica*; K. M:t till Castel Rodrigo ^{15/5} 1653, *R. R.*; Filip IV till Kristina ^{30/5} 1653, *R. A.: Hispanica*, *Spanska konungars originalbref till svenska regenter*; Kristinas svar ^{15/10} 1653, *R. R.* Jfr *Urk. und Actenst.*, VI, s. 276.

sina farhågor bekräftade,¹ utan äfven bland de protestantiska ständerna i Tyskland, hvilka från Sverige väntat signalen till ett samfäldt motstånd mot de kejserliga planerna men nu sågo sig förlamade i dessa sina sträfvanden.² I själfva verket måste man ock, såsom af en annan författare framhållits, erkänna, att Sverige genom sin hållning vid detta tillfälle öppet frångått sin traditionella ställning såsom det antihabsburgska partiets ledare och garant af westfaliska freden, ty enligt denna skulle frågan om det romerska konungavalets framtida ordnande hafva behandlats på den kommande riksdagen och själfva valet följaktligen först sedermera ha bort företagas.³

Efter uppgörelsen med Brandenburg fanns intet hinder för Sverige att intaga sin plats på riksdagen i Regensburg, som nu i juni 1653 högtidligen öppnades. Dessförinnan erhöll det ett kejserligt s. k. indultum för den ännu felande investituren — dennas meddelande uppsköts nämligen med anledning af det väntade tronskiftet i Sverige och ägde i själfva verket icke rum förrän år 1664.⁴

* *

¹ Jfr *Mém. de P.*, III, s. 185; Vautorte till Brienne 12/6 1653, *Négociations secrètes touchant la paix de Munster et d'Osnabrug* [Nég. secr.], III, s. 552; Boreel till de Witt 19/6 1654, *Lettres*, I, s. 220 f.; ARCKENHOLTZ, I, s. 384.

² I sammanhang med Kristinas hållning till det romerska konungavalet bör ock ses den ljumhet hon numera lade i dagen gent emot de federativa sträfvandena bland de tyska ständerna, för hvilka hon förut åtminstone tidtals visat intresse (jfr CROHNS, I, s. 120). — Kristinas uppträdande i detta fall synes också ha gifvit ny fart åt de gamla ryktena om planerad giftermålsförbindelse mellan henne och kejserliga huset (jfr THURLOE, I, s. 389, II, ss. 12, 104; ARCKENHOLTZ, I, s. 446; jfr ock ofvan s. 9). Äfven bland kurfurstarne, som stödt kejsaren i fråga om det romerska konungavalet, rådde på flera håll oro för det starkt framträdande spanska inflytandet inom den tyska politiken. Komme nu ett giftermål till stånd mellan den romerska konungen och en spansk prinsessa, så blefve — framhölls det i ett bref till franska hofvet från en förnäm minister i Regensburg (*Urk. u. Actenst.*, VI, s. 243 f.) — Habsburgska huset lika mäktigt som på Karl V:s tid, hvilket innebure en fara icke blott för de protestantiska ständerna i Tyskland utan äfven för grannstaterna och måste mellan de sålunda hotade inbördes framkalla »eine gute feste Freundschaft, Correspondenz, Alliance und ligue defensive».

³ Jfr ODHNER, s. 305.

⁴ Jfr PUFENDORF, XXV, § 27; HEYNE, s. 9; GRAUERT, Christina Königinn von Schweden und ihr Hof, I, s. 469.

Riksdagen i Regensburg, hvilken sålunda öppnades på sommaren 1653 — flertalet deltagare hade dock ända sedan slutet af föregående år varit samlade därstädes — var afsedd att blifva ett slags »konstituerande parlament» för det tyska riket i det nya skick det genom westfaliska freden erhållit. Den hade att behandla en mängd från nämnda fredsunderhandling uppskjutna viktiga frågor rörande rikets inre organisation, den fick sig förelagd uppgiften att trygga den på flere punkter ännu ej genomförda riksfreden, och så vidare.¹

Att under sådana förhållanden äfven de båda främmande kronorna, Sverige och Frankrike, hade viktiga intressen att bevaka på denna riksdag, ligger i öppen dag.

Sverige, numera oförhindradt att infinna sig, hade till ombud för sina tyska besittningar utsett Matthias Biörnklou och pommerska regeringsrådet Friedrich Bohle. Äfven Frankrike hade, ehuru strängt taget icke berättigadt att deltaga i riksdagens förhandlingar, kort före dess början afsändt en extra ordinarie legat till Regensburg, nämligen den bland annat från sitt deltagande i Nürnbergkongressen bekante diplomaten Vautorte.

I det memorial, hvori Vautorte introducerade sig hos den församlade riksdagen, sade han sitt uppdrag vara att bekantgöra och verka för sin regerings intentioner till den tyska fredens befrämjande och okränkta hållande.² I själfva verket var emellertid det primära syftet med Vautortes mission ett annat. I Münsterfördraget (§ 79) hade stadgats, att — utom den ordinarie ratifikationen — kejsaren och riket skulle på nästa riksdag gifva en generell ratifikation å alla de afyttringar i land och rättigheter, som de till Frankrikes förmån gått in på; vidare hade de tyska ständerna i en deklaration af den 22 augusti 1648 förklarat sin afsikt vara att på första riksdag träffa bestämmelser om, hvilken ställning Frankrikes konung skulle såsom landtgreffe af Elsass intaga på tyska rikets sammankomster. I båda dessa akter kunde man nu få en uppslagsända för upprifvandet af den gamla frågan om *Elsass'* ställning: kunde man få det såsom län under riket, så skulle Frankrike äga möjlighet att såsom beslutande part deltaga i riksdagsförhandlingarna och därmed förvärfva ett större in-

¹ Jfr ERDMANNSDÖRFFER, I. s. 152 ff.; CROHNS, I, s. 145 ff.

² *Nég. secr.*, III, s. 580.

flytande på deras gång. Det var också för denna sak, som Vautorte hade i uppdrag att, visserligen under iakttagande af all varsamhet och hänsyn till stämningen hos vederbörande, i främsta rummet verka.¹

Det dröjde emellertid ej länge, förrän Vautorte insåg fruktlösheten af alla bemödanden i denna riktning.² Såsom redan under den westfaliska fredskongressen visat sig, hade kejsaren alltför stort intresse af att förhindra Frankrikes inträngande såsom tyskt riksstånd; han var därtill, såsom Vautorte tyckte sig finna, nu mera än någonsin förd öfver till den spanska, d. v. s. aggressivt franskfientliga sidan, på samma gång som han så godt som fullständigt dominerade ej blott kurfurstarne utan äfven de öfriga ständerna på riksdagen.³

Denna afvoga stämning, som Vautorte sålunda trodde sig märka i Regensburg, gaf sig tillkänna i en mängd *klagomål mot Frankrike*, som bragtes inför riksdagens forum. Redan före dennas öppnande hade sålunda den österrikiske ärkehertigen Ferdinand Karl hos ständerna besvärat sig öfver, att Frankrike ännu innehöll de 3 millioner livres, som det i fredsfördraget lofvat betala såsom ersättning för de elsassiska områdenas afträdande. Häremot kunde emellertid Frankrike försvara sig genom åberopande af ständernas vid utväxlingen af ratifikationerna i början af år 1649 gifna löfte, att med betalningen af ifrågavarande penningesumma skulle få anstå, till dess spanske konungen uttryckligen afsagt sig anspråken på Elsass, hvilket hittills ej skett. Sedan emellertid denna afsägelse på våren 1653 formligen blifvit gjord, lofvade Frankrike att betala den nämnda summan inom loppet af tre år.⁴

Ett annat klagomål bragte på tal själfva frågan om Frankrikes ställning till riket. Bland de rättigheter, som fredsfördraget öfverlätit åt Frankrike, var äfven den huset Habsburg förut tillhörande »Landvogtei» (prefecturen) öfver de tio elsassiska riksstäderna Hagenau, Colmar, Schlettstadt, Weissen-

¹ Jfr BARDOT, s. 92 ff.; LEGRELLE, s. 189 ff.

² Jfr Vautorte till Brienne ²⁴/7, ²⁸/7, ²⁸/8, ¹¹/9, ³⁰/10, ⁶/11 1653, *Nég. secr.*, III, ss. 566, 569 f., 586, 594, 610, 612.

³ »Jamais la Cour de Vienne», skriver Vautorte, »n'a été plus Espagnole qu'elle est, et jamais les Etats n'ont été plus soumis à l'Empereur.» Vaut. till Brienne ²⁸/7 1653, *Nég. secr.*, III, s. 569.

⁴ Jfr MEIERN, *Acta Com. Ratisb.*, I, ss. 179 ff., 182 ff., 188 ff.

burg, Landau, Oberehnheim, Rosheim, Münster im Gregorienthal, Kaisersberg och Türrckheim. Med ämbetet såsom »Landvogt» följde sedan gammalt vissa rättigheter af delvis obestämd karaktär, såsom en viss skydds rätt, en viss kontroll öfver valen inom städerna, rätt att uppbära en del inkomster o. s. v., men i öfrigt gällde de tio städerna såsom fullt riksomedelbara och hade i fredsslutet uttryckligen fått sin ställning som fria riksstäder garanterad.¹ Emellertid hade den person, som af franske konungen sändts att representera honom såsom »Landvogt», nämligen den förut omnämnde grefve d'Harcourt, på ett mycket ovarsamt sätt tagit itu med de ömtåliga spörsmål som här förelågo, med den påföljd att han råkat i en svår konflikt med dem. De tio städerna beslöto att i enlighet med gammal praxis låta själfva representera sig på den tyska riksdagen, och här framburo de i juli 1653 sina klagomål öfver d'Harcourts beteende: de yrkade, att den franske konungen för att inträda i sin ställning såsom skyddsherre skulle legitimera sig med ett kommissarial af kejsaren, och fordrade i öfrigt garantier för sin riksomedelbara ställnings' respektande.²

Inför dessa klagomål och de tänkesätt, hvarom de buro vittne, kände sig Vautorte till en början fullkomligt maktlös. Hvad man på kejserligt håll innerst ville, det var — trodde sig Vautorte finna — icke blott att till hvarje pris förhindra Elsass' inkorporering i riket utan äfven att få prefekturerna öfver de tio städerna förklarad för beroende af riket, sålunda att få Frankrikes suveränitet öfver dessa kringkuren utan att som ersättning ge det säte och stämman på tyska riksdagen.³ Visserligen var majoriteten bland ständerna icke benägen för en så aggressiv hållning: den beslöt tvärtom att upptaga de mot Frankrike förda klagomål till fredlig diskussion med Vautorte,⁴ och särskildt Brandenburg visade sig — måhända under intryck af antagonismen mot Sverige⁵ — angeläget om

¹ Se härom utförligare ERDMANNSDÖRFFER, I, s. 48 ff.

² MEIERN, Acta Com. Ratisb., I, s. 306; BARDOT, s. 91 f.; LEGRELLE, s. 188.

³ *Nég. secr.*, III. s. 570; BARDOT, s. 97 f.

⁴ *Ibid.*, s. 98.

⁵ Mellan Sverige och Brandenburg förelåg på riksdagen i Regensburg en ny tvist, nämligen om Vorpommerns eller Hinterpommerns företräde i fråga om rang — en tvist hvarest Sverige genom Pimentel begärde och er-

bibehållande af ett vänskapligt förhållande till Frankrike.¹ Men Vautorte ansåg sig dock icke kunna bygga på dessa stämningar.²

Det fanns emellertid en punkt, där Frankrike och åtminstone en del af de tyska ständerna kunde mötas i ett verkligt gemensamt intresse: det var i *beifrandet af de kränkningar af freden*, som allt fortfarande begingos i synnerhet i rikets gränsområden. Genom de lothringska, af spanjorerna och Condé understödda truppernas infall i det kurfursten af Köln tillhörande biskopsstiftet Lüttich i början af år 1653 hade denna fråga fått ny aktualitet, och den hade bland ständerna i Regensburg föranlett nytt dryftande af de gamla planerna på en allmän »författning» och beväpning inom riket, i synnerhet sedan kejsarens försök att såsom rikets skyddsherre taga saken i sin hand ländt till föga framgång.³ Att man i Frankrike skulle intressera sig för dessa mot dess egna fiender riktade beväpningsplaner, är naturligt. Vautorte hade också i uppdrag att i Regensburg verka för dem men fann utsikterna att till Frankrikes förmån afvinna dem något ytterst obetydliga, så länge kejsaren så godt som utan gensägelse behärskade församlingen.⁴

Efter hand yppade sig emellertid för Frankrike ökade möjligheter inom den tyska politiken, och det i samma mån som de inre förhållandena i hemlandet hunno stadga sig. Sålunda vann Frankrike för sig kurfursten af Köln genom att gent emot dennes medtäflare, den af kejsaren protegerade kurfursten af Mainz, understödja hans anspråk på att få kröna den nye romerske konungen.⁵

Viktigare var dock den förändring, som på hösten 1653 ägde rum i en af de ledande protestantiska staterna, Brandenburg. Där hade i oktober 1653 grefve Georg Friedrich von Waldeck, efter att redan under de föregående åren då och då

höll kejsarens bistånd och hvari Brandenburg följaktligen nödgades gifva vika (jfr K. M:t till Pimentel ^{31/7} 1653, K. M:t till kommiss. i Regensburg ^{8/10} 1653, *R. R.*; *Urk. u. Actenst.*, VI, s. 264; PUFENDORF, XXV, § 27).

¹ Jfr *Urk. u. Actenst.*, VI, ss. 259, 264, 274, 302.

² Jfr *Nég. secr.*, III, ss. 566, 586, 594, 607, 610, 612.

³ Jfr CROHNS, I, s. 146 ff.

⁴ *Nég. secr.*, III, ss. 552, 558 f.; jfr CROHNS, I, s. 157; AUERBACH, *La diplomatie française et la cour de Saxe*, s. 81.

⁵ CHÉRUEL, II, s. 140.

ha påverkat regeringen, svingat sig upp till den ledande statsmannen. Med honom kom till seger ett politiskt program, som gick stick i stäf mot det af kurfursten dittills följda: i stället för den habsburgvänliga, af fiendskapen till Sverige hufvudsakligen bestämda politiken en energisk opposition mot det katolskt-habsburgska kejsardömet, en friare sammanslutning af de tyska staterna under Brandenburgs ledning och i intim samverkan med de båda främmande kronorna Sverige och Frankrike.¹

Slutligen kom i december 1653 underrättelsen om ett nytt infall af lothringska och condéska trupper i Lüttich, åtföljd af energiska klagomål i Regensburg från Kur-Kölns sida och af nya öfverläggningar och beslut angående ständerbeväpning mot de fredsstörande elementen.²

Allt detta var omständigheter, som kommo Frankrike väl till pass och gäfvö det mod att uppträda med större kraft i den tyska politiken.³ I ett under de sista dagarna af år 1653 till riksdagen inlämnadt memorial beklagade sig sålunda Vautorte bland annat öfver, att freden mellan Frankrike och Tyskland ännu saknade effekt, då dels en mängd trupper alltjämt skickades från sistnämnda land till de spanska arméerna i Nederländerna och Italien, dels Frankrikes fiender tillätos att tryggt uppehålla sig inom tyska rikets gränser;⁴ i en ny inlaga anslöt han sig därjämte till Kur-Kölns besvär öfver in-

¹ Liknande tankar göras gällande redan i ett af Waldeck i augusti 1652 till kurfursten inlämnadt memorial (*Urk. u. Actenst.*, VI, s. 468 ff.); jfr hans »Gutachten über Alliancen» af 21/12 1653 (*ibid.*, VI, s. 498). — Om Waldeck och hans stora »unionsplan» se vidare ERDMANNSDÖRFFER, I, s. 186 ff., samme förf., Graf Georg Friedrich von Waldeck, s. 152; CROHNS, I, s. 126 ff.; WADDINGTON, Le Grand Électeur Frédéric Guillaume de Brandebourg, I, ss. 211 ff., 298 ff.

² Jfr MEIERN, Acta Com. Ratisb., I, ss. 804 ff., 807 ff., 820 ff.; CROHNS, I, s. 151 ff.

³ Redan i oktober 1653 säger det brandenburgska sändebudet i Regensburg, att Vautorte »fänget an, sehr hart zu reden, und will vom Reich wissen, ob es dasselbe oder der Kaiser sei, der so seinen König contraventionis pacis beschuldige». *Urk. u. Actenst.*, VI, s. 309.

⁴ MEIERN, Acta Com. Ratisb., I, s. 764. — Om spanska värfningar i nedersaxiska kretsen under år 1652 och Chanuts ansträngningar att motverka dessa se *Recueil des instructions, Suède*, s. 4; *Mém. de Ch.*, III, s. 64.

kräktningarna i Lüttich.¹ Samtidigt beordrade också den franska regeringen en mindre truppstyrka att skynda den betryckte kurfursten af Köln till hjälp — en åtgärd med hvilken äfven afsågs att bringa nämnde furste till närmare anslutning till Frankrike.² Någon tid efteråt gafs äfven Frankrikes svar på det af Waldeck framställda alliansprogrammet, i det att på Mazarins uppdrag den brandenburgske agenten i Paris Abraham de Wicquefort afgick till de tyska protestantiska hofven för att lägga grunden till en union mellan dessa och Frankrike.³

Företaget i Lüttich lyckades så till vida, att de inkräktande trupperna — dock mest i följd af den lothringske hertigens uppseendeväckande fängslande i Brüssel på order af spanske ståthållaren ärkehertig Leopold Wilhelm — tvungos att utrymma området; däremot ledde förbindelserna hvarken med Kur-Köln eller med de protestantiska furstarne för tillfället till något positivt resultat.⁴ Men Frankrike hade i alla fall, genom att framstå såsom den förste och hittills ende, som uträttat något till riksfredens häfdande, åtminstone i någon mån återvunnit sin prestige bland de tyska ständerna.⁵

Frankrikes politik i Tyskland baserade sig emellertid framför allt på samarbete med Sverige.

I den för Frankrike vitala frågan om Elsass hade drottning Kristina icke blott upprepade gånger försäkrat den franske residenten i Stockholm om sin tjänstvillighet⁶ utan äfven gifvit sina ombud i Regensburg befallning att på allt sätt understödja Frankrikes önskemål.⁷ Också finner man Vautorte,

¹ MEIERN, *Acta Com. Ratisb.*, I, s. 806; jfr CROHNS, I, s. 158.

² Jfr CHÉRUEL, II, s. 140 f.

³ Jfr *Urk. u. Actenst.*, II, ss. 27 ff., 209 ff., VI, s. 572; WADDINGTON, I, s. 266 ff.; CROHNS, I, s. 159.

⁴ Jfr ERDMANNSDÖRFFER, I, s. 184 f.; D'HAUSSONVILLE, *Hist. de la réunion de la Lorraine à la France*, II, s. 276 ff.

⁵ Jfr *Nég. secr.*, III, ss. 635, 638, 655 m. fl. st.

⁶ *Mém. de P.*, III, s. 201 f.

⁷ »Franckreich aber in seinen desiderijs, so Euch der Ambassadeur Vautorte eröffnet, musstet Ihr bester massen undt quocunque modo assistiren, undt weill wir vernehmen, dass es gerne sehen solte, dass es Elsass gleich wie Wir Brehmen, Vehrden undt Pommern lieber zu lehn tragen, alss ohne jenige recognition gleichwie andere seine lande possediren und besitzen

som vid riksdagens början ställt sig mycket misstrogen mot de svenska sändebuden,¹ längre fram uttala sin fulla belåtenhet med dessas hållning gent emot honom och de kraf han haft att framföra.²

Äfven i den andra för Frankrike betydelsefulla frågan, beifrandet af de riksfreden störande angreppen, ansåg man sig på franskt håll kunna påräkna Sveriges understöd. När sålunda den nyss omtalade hjälpexpeditionen till Lüttich afgick, var man angelägen om att påkalla den svenska drottningens uppmärksamhet genom vädjande till hennes ansvar för den tyska fredens värnande och genom erinrande om de båda kronornas lyckosamma samarbete under det sista kriget.³

wolte, so müsset Ihr unter der handt es beij denen wohl affectionirten Ständen begehren, dass diese materia einmahl in publicis deliberationibus für kommen möge, da Ihr dann Franckreich in dieser seiner intention mit euren voto bester massen zu secundiren wissen werdet.» K. M:t till kommiss. i Regensburg 9/9 1653, *R. R.*

¹ »Je n'ose m'expliquer», skrifver Vautorte på sommaren 1653, »a personne sur ce point. Monsieur l'Electeur de Mayence m'est suspect pour la considération de l'Empereur, et les Suédois aussi par la même raison qui est plus forte pour eux . . . que vous ne sauriez croire par leur humeur jalouse». Vaut. till Brienne 24/7 1653, *Nég. secr.*, III, s. 566.

² »Ses ministres», heter det i slutet af året, »me promettent toute sorte d'assistance, et me l'ont donnée de bonne grace jusques á present, lorsque j'en ai eu besoin» (Vaut. till Brienne 18/11 1653, *Nég. secr.*, III, s. 614). De svenska sändebuden förklara själfva, att »der Frantzösische Ambassadeur hat sich Unsere bissherige bezeigung in seinen desiderijs woll gefallen lassen, und subcontinuation gebethen, dann wir auch, so viele ohne offence des Königs von Spanien geschehen kan, ferner in allen billigen sachen an handt zu gehen beflissen sein werden». (M. Biörnklou och F. Bohle till K. M:t 19/1 1654, *R. A: Germanica*).

³ »Comme, par le traité conclu a Osnabruck, vous estes demeurée l'un des principaux membres du mesme empire, en cette qualité, nous avons a vous donner l'information que nous donnons aux autres, et vous prier d'agir avec la puissance que vous avez pour empescher qu'on ne songe a opprimer un prince et un estat souverain. Ce n'est pas cette raison seule qui nous convie de vous escrire. Il s'en trouve une plus pressente qui nous y engage, qui est de desirer que vous demeuriez satisfaicte de nostre maniere d'agir et suivre l'exemple que nous nous sommes souvent donnez de ne rien entreprendre de consideration, sans vous l'avoir participé; asseurés que, pour une affaire si juste, vos offices et vos forces ne nous deffaudroient pas au besoiing. Qui repassera en sa memoire les grandes choses qui nous ont succédé, lorsque, par nos communes armes, nous avons travaillé á rellever les princes opprimez et á remettre l'Alle-

Det tillmötesgående och det samarbete, som Sverige kunde vara villigt att iakttaga gent emot Frankrike, var emellertid begränsadt af en mycket viktig omständighet. Sverige behärskades nämligen under riksdagen i Regensburg i sin tyska politik så godt som uteslutande af ett enda intresse: att genomföra sina pretenderade rättigheter gent emot *staden Bremen*.¹ Frågan om denna stads ställning hade ånyo blifvit aktuell, sedan den förut omtalade kejserliga aktförklaringen efter skedd uppgörelse i den tvist, som föranlett densamma, blifvit återtagen och staden framställt yrkande på att erhålla säte och stämma på den församlade riksdagen. Från svensk sida beredde man sig under dessa förhållanden att mot den tredskande staden anlita hvarjehanda såväl militära som diplomatiska åtgärder. Att Kristinas hållning i fråga om det romerska konungavalet äfven dikterats af beräkning om kejsarens understöd i denna affär, troddes allmänt och förefaller högst sannolikt.² Liksom förut sökte man äfven nu begagna sig af Spaniens hjälp och inflytande vid det kejserliga hofvet för vinnandet af sina syften.³ Antagligen har Kristina också framlagt sina önskemål i bremiska affären för det kejserliga sändebudet grefve Montecuccoli, som i början af år 1654 anlände till Stockholm, som det synes hufvudsakligen med

magne en sa liberté, en esperera encore de plus considerables, lorsqu'il verra que les couronnes sont demeurées aussy estroitement liées après avoir conclu la paix avec l'Empereur qu'elles l'ont esté pendant la durée de la guerre. Voici une occasion qui se presente d'establir cette opinion et la justice de la cause». Ludvig XIV till Kristina ^{30/1} 1654, konc. i *Aff. Étr.: Corr. de Suède XVII*.

¹ Jfr härom utförligare PUFENDORF, XXIV, § 6 f., XXV, § 29, XXVI, § 12 ff.; KÖCHER, I, ss. 84 ff., 118 ff., 155 ff., 170 ff.; ERDMANNSDÖRFFER, I, s. 177 ff., STILLE, Schering Rosenhane såsom diplomat och ämbetsman, s. 67; CROHNS, I, ss. 92 ff., 120 ff., 135 f., 162, 164.

² Jfr Vaut. till Brienne ^{18/11}, ^{20/11} 1653, *Nég. secr.*, III, s. 614 f.; Boreel till de Witt ^{19/6} 1654, *Lettres*, I, s. 221.

³ »Ad tantæ rei», skriver Biörnklou till spanske ministern i Wien, »continuationem et firmitatem multum faciet, si S. R. M:tas Sueciæ tandem aliquando intelligere possit . . . civitatem et prætenso capitulares Bremenses ad debitam obedientiam et observationem pactorum Osnabrugensium serio esse remissos. Nullum mihi est dubium, quin Exc:a V:a et jamdudum suaserit, ut æquissimis Sueciæ postulatis consuleretur, et jam emergentibus singularum negotiorum occasionibus manum quoque nobis sit porrectura». M. Biörnklou till Castel Rodrigo ^{14/5} 1653, Kopia bil. M. Biörnklou och F. Bohle till K. M:t ^{19/6} 1653, *R. A.: Germanica*.

uppdrag att muntligen tacka drottningen för hennes inlägg vid det romerska konungavalet.¹

Det kan icke förvåna, att Sverige med dylika mål för ögonen befanns mindre villigt att deltaga i de ytterst mot habsburgska huset riktade planer och sträfvanden, som, underblåsta af Frankrike, vid denna tid på nytt arbetade sig fram bland ständerna i Regensburg. Så mycket mindre var detta fallet, som Sverige i en del af dessa ständer — särskildt de braunschweigska furstarne i nedersaxiska kretsen — hade sina mest oförsonliga motståndare i fråga om annektionsplanerna mot Bremen.² Vautorte fann denna spänning mellan Sverige och ständerna äfven hinderlig för sitt eget närmande till de senare, på samma gång som han — likaväl som ständerna, i synnerhet de protestantiska — icke utan oro och missnöje iakttog det intima umgänge, som ägde rum mellan de svenska och spanska ombuden på riksdagen.³

Emellertid hade kejsaren bragt bremensarnes yrkanden inför de församlade ständerna, hvilka omkring årsskiftet 1653—1654 företogo dem till behandling. Båda parterna hade tryckt skrifter för att bevisa rättmätigheten af sina ståndpunkter. Det visade sig, att stämningen inom kurfurstekollegiet och riksstädernas kollegium var afgjort till förmån för Bremen, då däremot några inom furstekollegiet yrkade uppskof för inhämtande af närmare instruktioner. Volmar, deputerad för huset Österrike inom furstekollegiet, uttalade sig till mångas öfverraskning öppet för Bremen, förklarande, att kejsaren aldrig haft för afsikt att ge staden åt Sverige. Däremot yttrade sig den spanske deputeraden för burgundiska kretsen med värme för Sverige; meningsskiljaktigheten mellan de habsburgska ombuden i detta fall väckte allmän förvåning.⁴ Fortare än

¹ Om Montecuccolis besök i Sverige jfr t. ex. M. Biörnklou till K. M:t ⁵/₁ 1654, *R. A.: Germanica*; *Whitelockes Journal*, I, ss. 405, 418 f., 422 f.; *Mém. de P.*, III, s. 815 f.; Beuningen till reger. i Haag ³/₂ 1654, FRYXELL, IV, s. 286; CAMPORI, Raimondo Montecuccoli, s. 292 ff.

² Jfr *Nég. secr.*, III, s. 629.

³ »Il ne faut pas s'engager trop avant avec eux [= les Etats], parce que l'on s'embrouilleroit avec les Suédois qui causent maintenant leur plus grande crainte.» Vaut. till Brienne ²⁰/₁₁ 1653, *Nég. secr.*, III, s. 615 (jfr *ibid.*, III, s. 649); jfr CROHNS, I, s. 163 f.

⁴ Vaut. till Brienne ⁸/₁ 1654, *Nég. secr.*, III, s. 630; jfr PUFENDORF, XXVI, § 12.

man väntat blef saken afgjord: genom enhälligt beslut af riksdagen (januari 1654) blef Bremens riksomedelbarhet uttryckligen proklamerad samt säte och stämma på riksdagen åt staden tillerkänd. Den spanske ministern motsatte sig icke beslutet, ehuru han fortfarande uttalade sig för en uppgörelse i godo.¹ Så mycket kunde dock spanjorens agitation i förening med de svenska ombudens protester åstadkomma, att kejsaren lofvade uppskjuta den obligatoriska admissionen till de bremensiska deputerade, intill dess svenskarne hunno underrätta sin regering om sakens utgång och erhållit dess svar.² I Sverige hoppades man också alltjämt, att det spanska inflytandet skulle kunna åstadkomma någon förändring i det fattade beslutet.³ Men detta hopp kom på skam: redan den 13 februari 1654 utfärdade kejsaren dekret om admissionen; intet hinder mötte nu längre för Bremen att taga sina rättigheter i anspråk, och i mars 1654 intog stadens syndicus d:r Johan Wachman sin plats i riksstädernas kollegium i Regensburg.⁴

För Sverige var utgången af den bremiska affären gifvetvis en stor misräkning: den betydde misslyckandet af en politik, som i ej oväsentlig grad inneburit en uppoffring af Sveriges traditionella ställning i Tyskland och till den gamla bundsförvanten Frankrike. Det fortfarande uppskofvet med investiturens meddelande var ej heller ägnadt att låta Sveriges habsburgvänliga politik framstå såsom synnerligen fruktbärande.⁵ Också började svenskarne under sista skedet af riksdagen i Regensburg att höja tonen och tala hotande ord om, att Sverige nog förr eller senare, på ett eller annat sätt skulle bringa sina afsikter mot Bremen till utförande.⁶ Som bekant skedde detta genom den militära aktion mot nämnda stad, som Kristina i elfte timmen af sin regering med föga framgång inledde och som hon öfverlämnade åt sin efterträdare att mera hedersamt bringa till afslutning. Skildringen af detta krig faller emellertid utom ramen för föreliggande framställning.⁷

¹ Vaut. till Brienne 16/1 1654, *Nég. secr.*, III, s. 633.

² Vaut. till Brienne 29/1 1654, *ibid.*, III, s. 644; M. Biörnklou till K. M:t 19/1 1654, *R. A.: Germanica*; jfr PUFENDORF, XXVI, § 13.

³ K. M:t till kommiss. i Regensburg 30/1, 7/3 1654, *R. R.*

⁴ Jfr KÖCHER, I, s. 130; ERDMANNSDÖRFFER, I, s. 179.

⁵ PUFENDORF, XXVI, § 9.

⁶ Vaut. till Brienne 5/3 1654, *Nég. secr.*, III, s. 664; jfr CROHNS, I, s. 175.

⁷ Jfr ERDMANNSDÖRFFER, I, s. 179 ff.; KÖCHER, I, s. 155 ff.

För Frankrike hade hvarken möjlighet eller särskildt intresse förelegat att i den bremiska saken stödja Sveriges kraf,¹ men däremot fann man på detta håll i den för Sverige snöpliga utgången en anledning att icke utan en viss skadeglädje konstatera, hvilken ringa nytta Sverige i själfva verket haft af all sin eftergifvenhet för och tillit till de habsburgska makterna.² Också var Piques icke sen att — efter hvad det vill synas med en viss framgång — för vederbörande i Stockholm framhålla hvad som skett såsom ett bevis på otillförlitligheten af Pimentels förespeglingar och som en fingervisning om, att Sverige i Frankrike alltjämt hade att söka sin enda verkliga vän.³

Dock var man på franskt håll fortfarande ej fri från misstankar. Det insinuerades till och med, att Sveriges krigsföretag mot Bremen vore resultatet af ett pactum turpe mellan Kristina och Pimentel, gående ut därpå, att kejsaren genom fredsbrottet skulle beredas tillfälle att bemäktiga sig det svenska Bremen och sedermera behålla detta, möjligen i förening med en del af svenska Pommern, mot det att Kristina efter sin tronafsägelse tillförsäkrades den återstående delen af sistnämnda land eller ekvivalent därför å annat håll.⁴ Huru ogrundad en

¹ Jfr Vaut. till Brienne 16/1, 19/2 1654, *Nég. secr.*, III, ss. 633, 649.

² »Cela doit faire voir aux Suedois», skrifver Vautorte, »que l'Empereur ne veut point leur faire de bien, mais seulement les amuser et diviser dans leur parti» (Vaut. till Brienne 19/2 1654, *Nég. secr.*, III, s. 650), och Mazarin finner, att »la conduite de l'Empereur . . . leur peut bien faire comprendre quel est le sentiment de la maison d'Autriche aussi bien pour la couronne de Suede que pour celle de la France» (Maz. till Piques 6/2 1654, ref. i *Lettres*, VI, s. 542, där det oriktigt är dat. 6/1 1654).

³ » . . . De quoy je profite pour leur faire connoistre le peu ou point du tout d'assurance qu'il y a en l'amitié d'Espagne, qu'elle est captieuse et qu'ils n'en doivent jamais attendre de favorable. Veu son union tres estroite avec l'Empereur, l'on m'escoute a present bien mieux que par cy devant, et l'on me dit franchement, que l'on reconnoist bien qu'il n'est rien tel que de conserver ses anciens amis, que la Suede ne changera jamais d'inclination, et que son interest mesme la pousse a demeurer tres unie a la France, de laquelle elle ne se departira jamais». Piques till Maz. 6/2 1654, *Aff. Étr.: Corr. de Suède* XX; jfr Maz. till Piques 3/4 1654, *Lettres*, VI, s. 555; Maz. till Ch. 3/4 1654, *Aff. Étr.: Corr. de Holl.* 53 (saknas i *Lettres*); *Mém. de P.*, III, s. 365.

⁴ *Mém. de P.*, III, ss. 875, 403 f., 438 ff. — Mazarin hade bedt Piques söka utforska, »s'il n'y aurat pas mesme quelque connivence en cecy de la part des Espagnols et par consequence de celle de l'Empereur en faveur

sådan misstanke än torde hafva varit,¹ visst är, att den obenägenhet man från svensk sida alltjämt visade att lyssna till Frankrikes och de tyska ständernas inviter äfvensom den fortfarande förtroligheten mellan de svenska och spanska sändebuden i Regensburg bidrogo att underhålla oron för ett fortfarande alltför hjärtligt samförstånd mellan Sverige och de habsburgska makterna.²

För Frankrike var i själfva verket resultaten af riksdagen i Regensburg lika otillfredsställande som för Sverige. Lika litet som sistnämnda makt fick sitt hufvudintresse, anspråken mot Bremen, beaktadt, lika litet blef den för Frankrike betydelsefullaste frågan, den om en nyordning af Elsass' ställning, löst efter dess önskan eller ens på allvar diskuterad. Å andra sidan fingo ej heller de tio städerna sina fordringar uttryckligen godkända. »Riksafskedet» innehöll endast ett allmänt uttalande om fredsslutets verkställande med hänsyn till de nämnda städernas klagomål, så att dylika för framtiden ej skulle behöfva förekomma; härigenom blef i verkligheten hela denna fråga lika sväfvande som förut, lämnande rum åt olika tolkningar och framtida konflikter.³ Den franska regeringen hade dock den tillfredsställelsen att på våren 1654 se den hotande upprorsrörelsen i de tyska områdena kväfd genom grefve d'Harcourts dagtingan (maj 1654).⁴

Icke heller i den andra fråga, för hvilken Frankrike under riksdagen speciellt intresserat sig och i hvilken den äfven tagit ett viktigt initiativ, frågan om tyska rikets tryggande mot främmande inkräktningar, motsvarade resultatet dess önsningar och förväntningar. Tanken på en allmän ständerbevapning måste äfven denna gång uppgifvas — hufvudsakligen af farhågor för att kejsaren skulle inblanda sig och taga ledningen⁵ — ; hvad som i riksafskedet uttalades i denna punkt stod ingalunda i förhållande till de planer, som varit uppe, och skänkte i hvarje fall ringa trygghet mot kränkningar af

des Suedois et contre la ville de Breme» (Maz. till Piques 29/s 1654, *Aff. Étr.: Corr. de Suède XX*, delvis i *Lettres*, VI, s. 564).

¹ Jfr ERDMANNSDÖRFFER, I, s. 180.

² Jfr *Urk. u. Actenst.*, VI, ss. 442, 572; CROHNS, I, ss. 159, 175.

³ MEIERN, *Acta Com. Ratisb.*, II, *Reichsabschied*, s. 131; BARDOT, s. 100.

⁴ CHÉRUEL, II, s. 138 f.

⁵ Jfr CROHNS, I, s. 166 ff.

riksfreden till Frankrikes skada.¹ Hvilken betydelse Sveriges likgiltiga hållning i dessa saker haft för Frankrike, har i det föregående framhållits. De försök till närmare anknytning med enskilda tyska furstar, som Frankrike genom Wicquefort under början af år 1654 gjorde, möttes på flera håll, särskildt hos Brandenburg, med liflig sympati men kommo för ögonblicket icke utöfver allmänna, föga förpliktande vänskapsförsäkringar, hvilka visserligen gäfvo förhoppningar om ytterligare utveckling framdeles.²

Hvad som passerat inom den tyska politiken under dessa år, synes mig ganska belysande för den verkliga ställning, hvori de båda kronorna Sverige och Frankrike stodo till hvarandra under det skede, som här behandlats. Af den förtroendefulla samverkan till gemensamma intressens främjande, hvarom det talats så vackert, hade i verkligheten ej synts många spår — helt enkelt därför, att sådana gemensamma intressen ej funnos eller åtminstone ej för ögonblicket gjorde sig starkare gällande. Medan Frankrike hade sina intressen riktade på Elsass och här alltjämt i Habsburg såg sin förnämsta antagonist, umgicks Sverige med planer på Bremens kufvande och behöfde för detta ändamål, liksom äfven af hänsyn till den ännu sväfvande investiturfrågan, samma habsburgska makters välvilja och understöd. Medan Frankrike i fredens tryggande inom tyska riket såg ett lufsintresse för sig och häri fann ett föreningsband med de tyska ständerna, drefs Sverige af sin

¹ I ett »Reichs-conclusum» af $\frac{12}{22}$ jan. 1654 rörande besvären af och mot Frankrike tillbakavisades helt och hållet denna makts klagomål öfver att man från Tyskland hjälpt dess fiender: att värfva krigsfolk inom riket stode enhvar fritt, och emot inkvarteringar och »durchtåg» vore redan tillräckliga åtgärder vidtagna (MEIERN, Acta Com. Ratisb., I, s. 885). Emot dylika uttalanden, som nära nog legaliserade värfningar af Frankrikes fiender i strid mot fredsfördraget, opponerade sig emellertid under den följande diskussionen flera ständer — bl. a. Sverige & hertigdömet Bremens vägnar —, och klausulen härom utelämnades i det slutliga riksafskedet (*ibid.*, I, ss. 1008 f., 1012).

² Jfr *Ursk. u. Actenst.*, II, ss. 27 ff., 30, VI, ss. 411 f., 420 f.; ERDMANNSDÖRFFER, Graf Waldeck, s. 226 ff.; BÖHM, Der Rheinbund und seine Geschichte, Zeitschr. für Preuss. Landeskunde u. Gesch. 1868, s. 222.

bremiska annektionsplan till öppen kränkning af denna fred och till likgiltighet eller rentaf fientlighet mot de tyska furstarnes af Frankrike gynnade sammanslutningssträfvanden.

* * *

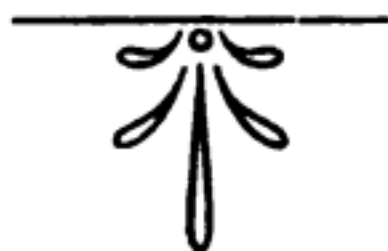
Så inträffade i juni 1654 tronskiftet i Sverige, af den franska regeringen redan långt förut känt och lika ifrigt motarbetadt, så länge den i drottning Kristinas person såg en borgen för Sveriges kvarblifvande vid den gamla vänskapen, som efterlängtat, sedan den funnit sig besviken i denna sin förhoppning.¹ Skulle den skedda förändringen inverka äfven på de båda kronornas inbördes förhållande?

Aflägsnandet af den oberäkneliga faktor, som drottning Kristina utgjorde med alla de personliga biinflytelser och hänsyn, hvaraf hon i ej oväsentlig grad låtit leda sig, måste gifvetvis i och för sig betyda, att själfva grunden för de båda makternas inbördes politik lades till rätta på ett annat sätt än tillföre, så mycket mer som den nye konungens person tillika var en garanti för de praktiska statsintressenas uteslutande dominerande inom den svenska politiken. Därjämte må ej förbises, att den franska staten, i samma mån som den politiskt och ekonomiskt konsoliderades, blef en makt att räkna med på ett helt annat sätt, än medan Fronen och dess efterverkningar ännu lamslogo dess kraft utåt.

Att regentombytet medfört en ny kurs i den svenska politiken, visade redan från början sådana åtgärder som återkallandet af deklARATIONEN mot Portugal, inställandet af den spanska beskickningen och det skyndsamma afslutandet af kriget emot Bremen. På samma sätt vittnade det om nyväckta förhoppningar och ansatser från Frankrikes sida, att på hösten 1654 äntligen den länge bebådade ambassaden under Charles d'Avaugour afsändes för att i Sverige upptaga Chanuts några år tidigare afbrutna, af Piques ej med samma framgång fortsatta verksamhet.

¹ Jfr *Mém. de Ch.*, II, ss. 213 ff., 226 f., 335, 356, III, ss. 281 f., 300 ff., 305 ff.; *Mém. de P.*, II, ss. 337 ff., 351 ff., 362, III, ss. 280 f., 296 f., 366; GUSTAFSSON, Bidrag till historien om drottning Kristinas tronafsägelse och riksdagen 1654, ss. 24, 39; jfr ock ofvan s. 54.

Men det nya personliga momentet i den svenska politiken betydde också nya, kraftiga ansatser inom densamma emot nya, vidsträcktare mål. Skulle Sverige och Frankrike vid dessas fullföljande ånyo finna sina intressen samstämmade och mäktiga att återknyta de under pausen efter 1648 lossnade banden — det var därpå det berodde, om situationen från Richelieus och Gustaf Adolfs dagar skulle under Mazarins och Karl Gustafs auspicier återupprepas eller ej.

BIDRAG TILL DEN SVENSKA NAMNHISTORIEN

BORGERLIGA SAMMANSATTA FAMILJENAMN

AV

ROLAND BRIESKORN

FÖRSTA HÄFTET.

UPPSALA 1912
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Till alla dem, som på ett eller annat sätt hjälpt mig vid detta arbete, ber jag att få framföra mitt värdsamma ock uppriktiga tack. Jag ber att särskilt få nämna följande:

Först ock främst Prof. NOREEN, samt även Prof. CEDERSCHIÖLD. Utan deras verksamma hjälp vid olika tillfällen hade jag kanske aldrig fått ihop någon avhandling.

Till Doc. ÖSTERGREN ber jag att få uttala mitt hjärtliga tack för alla vänskapsbevis, som han givit mig.

Prof. VON FRIESEN ock Doc. TUNBERG ber jag att få tacka för många goda upplysningar om resp. runspörsmål ock medeltida förhållanden.

Materialsamlingen har jag naturligtvis mest dragit ihop själv. Men jag vill dock nämna, att Apotekar AXEL WIGFORSS i Göteborg med stort intresse vid flera tillfällen givit mig en hel del värdefulla upplysningar, anvisningar ock gissningar. Ock till dem, som velat besvara mina frågeformulär, står jag ju också i tacksamhetsskuld. Många av dessa upplysningar äro mycket värdefulla, ock alla ha ju mottagits med tacksamhet.

Uppsala, april 1911.

Roland Brieskorn.

Inledning.

Föreliggande arbete är — såsom synes — en första början till systematisk behandling av ett ämne, som är föga bearbetat, ännu mindre upparbetat. Ingen har besvarat den frågan: till vilka resultat kan man komma genom en systematisk undersökning av svenska familjenamnen?

Emellertid finns det ju åtskilliga hithörande arbeten. Jag nämner följande:

E. TEGNÉR, *Om svenska Familjenamn* (Nordisk tidskrift 1882). En skiss med stort geni ock litet material.

P. A. KJÖLLERSTRÖM, *Svensk namnbok* (Ulricehamn 1895). Arbetet förtjänar både aktning ock tilltro, det förra i ändå högre grad än det senare. Det innehåller på 176 sidor 'Dopnamn', 'Ättenamn', 'Ortnamn'. Dessutom förekommer en del mycket konstig politik, sid. 155 ff. Till bokens förtjänster hör, att den (visserligen överdrivet ibland) reagerar mot det myckna utländska inflytandet. Jag instämmer för övrigt i Cederschiölds omdöme, *Svensk namnforskning* sid. 130: »— — den [o: uppgiften att med ett slag utföra hela namnforskningen] har visserligen varit honom för stor ock svår, men vad han åstadkommit, böra vi med tacksamhet ock erkännande hälsa såsom ett aktningsvärt ock nyttigt försök».

A. NOREEN, *Våra familjenamn* (Sommarkurserna i Uppsala 1907). Ett häfte på 18 sidor, som innehåller 'Historik' ock 'Nuvarande namnskick.' Det är väsentligen detsamma som »Något om våra familjenamn».

A. NOREEN, *Familjenamnens bildning* (Vårt språk V, kap. 8, morfologisk exkurs 3). En översikt av materialet, överskådlig ock med statistiska siffror. Men det är mycket frågetecken. Eftersom namnens härledning nästan alltid är okänd, måste ju bedömandet ofta bli svävande eller oriktigt.

A. NOREEN, *Något om våra familjenamn* (Juldagar 1903). Vad som står där, är ju delvis nytt ock alltid nyttigt.

Brieskorn: Bidrag till den svenska namnhistorien.

A. NOREEN, *Dekorativ stafning af familjenamn* (Varia 1907). Ett ypperligt kåseri om ortografiska grannlåter ock deras härledning.

K. FR. KARLSSON, *Blad ur Örebro skolas (äldsta) historia I—V* (Karolinska läroverkets årsprogram 1871, 1872, 1875, 1899, 1900) är ju ett värdefullt kulturhistoriskt arbete, som också innehåller en mängd uppgifter om (till)namn. Ett särskilt kapitel, IV ccxviii ff., är ägnat åt 'Namnbildning'.

L. FR. LÄFFLER har i Personhistorisk tidskrift givit flera utredningar av medeltida namn, vilka man naturligtvis med tacksamhet använder: *Några svenska »talande vapen» på 1200- och 1300-talen* (V 72 ff.), *Några svenska »talande vapen»*. *Nya meddelanden* (VI 11 ff.), *Bidrag till vår medeltida personhistoria* (VI 63 ff., VII 45 ff.), *Den gottländska Taksteinarsägnen* (VI, Bihang — även i De svenska landsmålen, häft 79, år 1903).

M. F. LUNDGREN har, enligt Cederschiöld, Svensk namnforskning sid. 136, behandlat de svenska öknamnen ock binamnen under medeltiden. Arbetet är offentliggjort i form av föredrag inför Filologiska sällskapet i Lund 1893 eller 1894, men icke publicerat, varför jag icke kunnat få kännedom därom.

M. F. LUNDGREN, *Personnamn från medeltiden* (De svenska landsmålen, häft 45, 56 — 1892, 1896) är en alfabetisk förteckning, som dock slutar med *Libært*. Men fortsättningen har nu börjat utarbetas ock tryckas av BRATE.

E. ock A. NOREEN, *Svenska familjenamn vid början av 1900-talet* är en namnförteckning med statistiska ock andra bilagor, upptagande 16519 nutida svenska familjenamn. Att hopsamla alla dessa namn »är ej blott ett mödosamt utan även ett allmännyttigt arbete, varför man måste betyga författarne sin tacksamhet.» (Rec. i Personhist. tidskr. IX 97). Några anmärkningar kunna göras. För det första är väl titeln olämplig: varför inte 'Familjenamn i Sverige' i stället för 'Svenska familjenamn'? För det andra kunde man ha önskat flera rent svenska namn. Det är naturligtvis bra att känna till de utländska namnen, men ändå viktigare äro ju de svenska. Det hade t. ex. varit intressant att få med de under 1900-talet nylagda namnen (vilka ju kunna fås hos länsstyrelserna). För det tredje måste jag göra en fråga. Varje ortografisk skiljaktighet anses konstituera ett nytt namn: när är detta rätt, ock när är det orätt? Ett exempel. Det upptas tre olika namn

Vigforss, Wigfors, Wigforss. Nu har Apotekar Wigforss i Göteborg för mig nämnt, att, så vitt han vet, finns det ingen mer släkt med detta namn, men däremot har han sett sitt eget släktnamn stavat något olika på olika håll, förmodligen beroende på okunnighet om den rätta stavningen. Alltså skulle det ju bli endast ett namn Wigforss ock inte tre? Det kunde ju ha varit av vikt att få reda på, om det finns många sådana fall, eller om detta exempel kanske är enastående. Bokens användbarhet hade därigenom ökats.

Det första, som skall göras, är att begränsa uppgiften. Begränsningen kan ske på två sätt: antingen tar man flera slags namn under en period, eller också tar man ett slags namn under flera perioder. Vilket är nu bättre: tvärsnittet eller längdsnittet? Kanske tvärsnittet, ty då får man en fullständigare ock mera ingående studie över en viss tids karaktär, men å andra sidan är det ju också nyttigt att följa en utveckling under olika tider, alltifrån dess första början. Mitt val har för övrigt icke bestämts av någon av dessa synpunkter, ty jag valde inte alls. Det var ursprungligen min mening att endast skriva en populär (snarast kåserande) uppsats om nutida sammansatta borgerliga familjenamn, ock därför samlade jag från början endast sådana. När jag sedan fann, att ingenting kunde göras utan en grundläggande materialsamling, hade jag ju i alla fall redan gränserna för denna givna.

Jag har alltså begränsat mitt ämne till
 endast *familjenamn*;
 endast *svenska* familjenamn. Naturligtvis. Utländska namn ha tagits med endast för att tala om, att de äro utländska;
 endast *svenska borgerliga* familjenamn. De äro mindre kända ock därför bättre i behov av en undersökning än adelsnamnen. Adelsnamn ha tagits med endast för att tala om, att de äro adelsnamn;
 endast *svenska borgerliga sammansatta* familjenamn. Jag tror att de äro de intressantaste.

Vad menas med ett sammansatt familjenamn? Utan att precis definiera, ställer jag upp några karaktäristika.

1. Ett sammansatt namn består av två delar: förled ock slutled. Endast i mycket sällsynta undantagsfall äro lederna tre eller flere. Bland nutida namn vet jag endast ett: *Rönö-*

berg. I slutet av 1600-talet fanns *Gudmantorph*, men det ändrades mycket riktigt av ett senare släktled till *Mandorf*. I slutet av 1500- och början av 1600-talet levde kyrkoherden *Melkorstadindal*. Uppsala ärkestifts herdaminne, Suppl. sid. 14, säger, att Scheffer och Stiernman ha gjort två personer av honom. Det är då mindre underligt. Jag tycker rent av, att Scheffer och Stiernman hade rätt, som gjorde honom till två, och Melkorstadindal hade orätt, som bara var en. Ytterligare något enstaka undantagsexempel torde kunna uppletas.

2. »Beståndsdelarna i namnet få ej vara förbundna genom ett genitiviskt *-s-*». Regeln kan ju ställas upp, men är ingalunda så undantagslös, som Tegnér påstår — tvärtom. Att detta *-s-* saknas i personnamn, beror väl vanligen på att det inte heller förekommer i det till grund liggande ortnamnet. Och när det finns där, kan det också ibland följa med i personnamnet. För övrigt har Tegnér i någon mån ändrat uppfattning under utarbetandet av sin uppsats. Sid. 4 formuleras regeln så, som jag citerat, och undantagen förklaras vara 2 på omkr. 11000, alltså så gott som inga. Men sid. 125 säger han, på tal om sådana namn som *Hjortsberg* från *Hjortsberga* och *Billberg* från *Billeberga*, att detta sätt att begagna ortnamnen är tämligen vanligt: »från dem härröra mest de få genitiva *-s-*, som finnas i personnamn». Ja, det är klart, men det var ju just det, som skulle vara det karaktäristiska, att *-s-* inte fick följa med.

3. Huvudtonen ligger på förleden(s första stavelse). Undantagen äro väl endast skenbara. Ett namn som *Calissendorff* är tyskt. *Olivenbaum* likaså? (Eller bildat efter adelsnamnen?) Märk dock ett sådant namn som *Arrhénborg*.

4. Slutleden har vanligen stark biton. Men undantag förekomma. Så har t. ex. det tyska *-dorff* väl alltid, eller nästan alltid, svag biton, åtminstone i tvåstaviga namn. *-man* är också mycket ofta, kanske oftast, mindre betonat, likaledes beroende på tyskt inflytande.

5. Förleden är enstavig eller tvåstavig. I senare fallet slutar den vanligen på *e*, *en*, *er* eller *el*, och på *ar* i *Hammar-*. Men åtskilliga undantag förekomma, då den kan sluta på vad som helst: *Allemqvist*, *Apallöf*, *Araskog*, *Arensbeck*, *Blekingdahl*, *Fiskarström*, *Furoträ*, *Furulund* etc.

6. Slutleden är vanligen enstavig. Undantag finnas dock, t. ex. (utom *-hammar* ock de på *-er* av typen *Lindqvister*) *Ahl-stubbe*, *Elfsborgarn*, *Herråker*, *Karlahjerta* m. fl.

7. Förlederna äro obegränsat många, men slutlederna äro i allmänhet begränsade till ett fåtal, som ständigt användas. En mängd undantag förekomma dock. Ock det är bäst att vara försiktig med omdömena. Tegnér säger — något dogmatiskt — sid. 2: »En person kan taga namn efter *rosen*, efter dess *blad*, dess *stam*, dess *grenar* ock *kvistar*, men *Rosenknopp*, *Rosentagg* kan ingen gärna kalla sig.» Nyligen (1910) har emellertid en person hos länsstyrelsen i Malmö anhållit att få kalla sig just *Rosenknopp*, ock det har också bifallits, efter vad jag vill minnas. Ock vidare: »Man kan nämna sig *Lindbäck*, *Lindström*, men icke *Lindflod*, *Lindälf*». Varför kan man inte det, när man kan nämna sig *Ek(e)flod* ock *Armelf*?

8. Förled ock slutled stå icke i betydelseförhållande till varandra. *Wetterqvist* betyder inte *en kvist i Vättern*, *Stenvall* betyder inte *stenvall*. Men *Bergman* kan betyda *mannen på berget*, *Forslind* kan betyda *en fors med en lind i (l. framför)*. Så att många undantag finnas.

Min plan för behandlingen af dessa namn är följande:

I Namnförteckning.

II Förlederna.

1 Historik.

2 Statistik.

3 Psykologiska ock kulturhistoriska studier.

III Slutlederna.

1
2
3 } = II.

IV Kombinationen.

Detta är planen, lika stor som utförd. Ock hur skulle den för övrigt kunna vara annat än utförd? Arbetet går långsamt — därför blev det inte mer, det är oavlönat — därför blir det inte mer. Jag har satt en etta utanpå, ock det är ju som bekant ett löfte, att det aldrig skall komma några tvåa. Hur som helst, så tror jag emellertid, att min plan är riktig, ock jag måste fasthålla — gent emot avvikande meningar — att både namnförteckningen ock historiken (så noggrant utarbetade som möjligt) äro absolut nödvändiga: utan dem skulle

arbetet komma att sakna fast grund ock bli ovederhäftigt. Vad särskilt de detaljerade upplysningarna om namnens härledning beträffar, så är det etymologier, lika nödvändiga som några andra. Man är ju ytterst mån om noggranna etymologiska undersökningar, när det gäller vanliga appellativer ock ortnamn, ock även personnamn — ifall det är förnamn. Men är det familjenamn, anser man det visst försvarligt, även principiellt, att bara gissa utan att bry sig om att ta reda på saken — gissningen anser man sig nämligen inte kunna undvara, men väl den exakta upplysningen. Ock även där så icke är förhållandet, måste ju emellanåt osäkra omdömen fällas, eftersom icke fakta finnas till hands. Ett enda exempel må tillåtas mig. Det är fråga om namn på *-bring*: nio sådana uppräknas ock sägas vara svenska, »utom möjligen det oklara första» (*Embring*). Vad menas med att *Embring* är »oklart»? Genom att bläddra i några herdaminneregister kan man lätt få tag i detta namn: det är bildat av ortnamnet *Embricke* ock precis lika klart som vilket som helst annat namn. Vidare frågas, om alla de åtta »jämförelsevis unga» namnen på *-bring* äro efterbildningar efter det nionde »ock förmodligen äldsta», nämligen *Lagerbring*. Varför skulle alla åtta vara »jämförelsevis unga»? *Embring* är från slutet av 1600-talet. Ock vad finns det överhuvudtaget alls för anledning att förmoda, att just *Lagerbring* (av år 1769) skulle vara det äldsta? I Anrep, Svenska adelns ättartaflor, kan man se, att ett namn på *-bring* bildades redan 1654, då en *Eric Bring* adlades *Gyldenbring*.

Om planens särskilda delar är följande att säga.

I. Det skulle vara en fullständig förteckning i bokstavsordning över alla sammansatta namn, som ha funnits, alltifrån första början, jämte upplysningar om deras härledning ock om tiden för deras antagande. Detta parti berör släktforskningen ganska nära, ock det är nödvändigt att — så vitt möjligt — här meddela även biografiska uppgifter. Jag har i allmänhet sökt få med namntagarens födelse- ock dödsår samt utnänningsåret för den slutliga befattningen (t. ex. kyrkoherdebefattningen) ock så dessutom studentåret, ty vid den tiden var väl namnet i allmänhet taget, eller också togs det ungefär då, så att man väl i de flesta fall kan datera dess uppkomst till ungefär studentåret eller de närmast föregående 10 å 15 åren. Vad jag här har kunnat åstadkomma, är tyvärr bristfälligt ock

ringa i jämförelse med vad som borde vara, men absolut taget är det inte så litet, ock i alla händelser är det så pass vidlyftigt, att tryckningen tydligen blir omöjlig. Man torde nu få överse med bristerna ock i stället tänka på, hur de skulle kunna avhjälpas. Kan överhuvudtaget ett fullständigt material anskaffas? Det beror ju på källorna, av vilka de viktigaste äro de personliga upplysningarna samt kyrkböckerna. Lyckas man träffa på intresserade ock välvilliga personer, kan man få mycket goda ock värdefulla uppgifter (om de själva veta något), men man kan också råka ut för motsatsen, ock då är det omöjligt. Den andra huvudkällan, kyrkböcker o. dyl., är ju tillgänglig för vem som helst, som kan uppehålla sig på de platser, där arkivalierna finnas. Men det är ändå inte säkert, att det lyckas. För det första ha kyrkböckerna tyvärr alltför ofta på ett eller annat sätt förkommit. Ett otroligt exempel på prästernas vårdslöshet omnämner Hagström i Strängnäs stifts herdaminne III 427 f. Det gäller Vårdinge socken. På kyrkoherden Ekströms initiativ beslöts 1792 »att till makulatur försälja en del utav de av fukten i sakristian angripna kyrkböcker ock anteckningar». För det andra kan det hända, att böckerna ha förts så slarvigt, att de, även om de äro bevarade, icke upplysa något. Massor av namn torde därför aldrig kunna härledas, på grund av källornas bristfällighet. Ett enda exempel: varifrån fick komminister *Johan Ackerman* i Spånga (i början av 1700-talet) sitt namn? Eller (vilket väl är detsamma): var var han född? Så vitt jag vet, är det omöjligt att få reda på den saken. Det går inte på landsarkivet här i Uppsala, det finns inte antecknat i Universitetets matrikel, inte heller i Upplands nations matrikel, ock det tycks heller inte vara möjligt i domkapitlets handlingar. Alltså får man nöja sig med den (väl tämligen sannolika) gissningen, att han tog sitt namn från någon ort *Åker-* eller *-åker*, vilket förtyckades, kanske med tanke på appellativet *ackerman* (associerat med begreppet »såningsman»? Eljes var han då förstås inte så gudlig av sig). Allt som allt är det sålunda — naturligtvis — omöjligt att kunna åstadkomma ett absolut fullständigt material, men jag tror, att man ändå kan få ihop ett ganska fullständigt, i stort sett tillfredsställande sådant, ock det kan ju få anses tillräckligt.

II 1. Här åsyftas att ge en historisk översikt av de sammansatta namnen från äldsta tider, till ock med den period, varunder de erhöilo sin nuvarande karaktär. Det torde ha skett på 1600-talet, ock därför skall icke Historiken gå längre än till ock med detta århundrade, alltså omfatta medeltiden, 1500-talet ock 1600-talet. Tyvärr måste jag även här bekänna, att mycket mindre blivitt gjort, än jag från början hade hoppats. Det enda, jag har hunnit syssla med, är medeltiden. Vad jag har under rubriken 1500-talet, är bara några tillfälligtvis antecknade namn, ock 1600-talet har jag inte alls hunnit med. De medeltida namnen har jag i allmänhet velat meddela precis i den form ock det sammanhang, vari de förekomma i källorna, för att därvid också få med så mycket som möjligt av de biografiska uppgifter, som kunna erhållas om deras bärare. Därför blev det nödvändigt att ibland göra små utdrag ur källorna. Begränsningen till svenska, borgerliga, sammansatta namn är svår att iaktta, då det gäller medeltiden. Man är ofta tvungen att ta hänsyn även till utländska (tyska) namn ock frälsenamn ock enkla namn, ty annars kanske man inte förstår de andra. Vad källorna beträffar, så har jag väl gått igenom åtminstone de viktigaste tryckta, men de otryckta (t. ex. allt som finns på Riksarkivet) har jag tyvärr helt och hållet måst försaka. Ock så länge det finns massor av obegagnat material kvar, kan ju inte arbetet göra anspråk på att vara definitivt. Men förmodligen skulle dessa obegagnade källor ge mer kvantitativt än kvalitativt nytt, ock därför kan man ju tro, att kunskapen om de medeltida namnen kan bli något så när tillfredsställande även med det material, som finns tillgängligt.

II 2. Jag vill med några exempel försöka antyda, hur jag skulle vilja ha statistiken. Jag väljer på måfå fyra namn: *Ljungholm*, *Lundstedt*, *Pihlblad*, *Strandmark*. De uppgifter, jag har om dem, äro följande:

Pehr Ljungholm, son av en välmående bonde Lars Andersson ock Sara Nilsson, föddes 1807 i gården Stora Pärsmåla i Madesjö s:n., Kalmar län. Kallade sig först Petersson, men utbytte detta namn mot Ljungholm, då han blev stud. i Uppsala 1828, emedan föräldrarnas dåvarande hemvist var *Ljungby* sn. (i Kalmar län). Adjunkt i Vissefjärda sn. 1838.

Erik Lundstedt, son av bonden Per Hemmingsson och Maja Pehrson, föddes 1758 i Kalkstads by i Torslunda sn. på Öland. Blev stud. i Lund 1781, prästvigd 1785 och dog som adjunkt i Arby sn. 1791.

Johan Pihlblad, son av hemmansbrukaren Håkan Nilsson och Kjerstin Eriksdotter, föddes 1777 i Pilsjö by i Sjösås sn. i Kronobergs län. Blev stud. i Åbo 1799 och komminister i Döderhults sn. 1813.

Anders Strandmark, son av jordbrukaren Anders Börjesson och Annika Pehrson, föddes 1766 på Skruvshult i Mönsterås sn. i Stranda härad, Kalmar län. Tillnamnet tog han, då han 1779 inskrevs i Kalmar skola. Blef stud. i Uppsala 1787, prästvigd 1791 och dog som adjunkt i Madesjö sn. 1801.

Detta material ordnas statistiskt på ungefär följande sätt.

Namntagarnas ålder:

Ljungholm f. 1807, tog namnet 1828; alltså 21 år.

Lundstedt f. 1758, stud. 1781 vid 23 års ålder.

Pihlblad f. 1777, stud. 1799 vid 22 års ålder.

Strandmark f. 1766, tog namnet 1779; alltså 13 år.

Man kan alltså konstatera, att de respektive namnen tagits vid en ålder av 13—23 år. Ock denna åldersbestämning passar nog ungefärligen in på de allra flesta fall.

Olika möjligheter vid namnvalet:

Först och främst konstateras, att alla fyra namnen äro bildade av *ortnamn*. Ock det gäller väl för minst 90 % av alla hithörande familjenamn.

Men inom ortnamnen fanns det flera möjligheter att välja på. Ljungholm kunde t. ex. också ha kallat sig *Per(s)holm* l. *Målholm* l. *Madholm* l. *Sjöholm*: han föredrog alltså *ljungen* framför *Per*, *målet*, *måden* och *sjön*. Lundstedt kallade sig inte *Kalkstedt* l. *Thorstedt* l. *Östedt*: han föredrog alltså *lunden* framför *kalken*, *Tor* och *ön*. Pihlblad kallade sig inte *Sjöblad* l. *Åhsblad* l. *Kronblad*: han föredrog alltså *pilen* framför *sjön*, *åsen* och *kronan*. Och Strandmark kunde ju tänkas ha valt *Skruvmark* l. *Hultmark* l. *Mönstermark* l. *Åhsmark*, men tog *stranden* hellre än *skruven*, *hultet*, *mönstret* och *åsen*. Om man på detta sätt går igenom några hundratal eller helst tusental fall, ock för varje gång undersöker de förefintliga möj-

ligheterna ock ser efter, vad som valts ock vad som undvikits i varje särskilt fall, så kan man ju därmed bestämt konstatera de olika smakriktningar, som gjort sig gällande. Det torde visa sig, att i allmänhet har man valt träd- ock växtnamn samt även väderstrecksnamn ock terrängord (berg, dal, etc.) — vilket ju för övrigt framgår också av det bekanta faktum, att dylika förleder uppvisa det största antalet sammansättningar.

Namntagarnas härkomst:

Ljungholm bondson
Lundstedt bondson
Pihlblad hemmansbrukarson.
Strandmark jordbrukarson.

Alltså, med ett gemensamt namn: bondsöner. Har detta inverkat på smaken vid namnvalet, så att resultatet skulle blivit ett annat, om de varit t. ex. borgarsöner eller prästsöner? Knappast. Jag tror, att man i stället kan konstatera, att namntagningen är oberoende av denna faktor. Det enda undantag, som kanske skulle kunna göras, är, att någon gång yttringar av en grann smak visa sig hos en del individer av lägre samhällsklass: den tar sig då uttryck i misslyckade efterapningar av adelsnamn. Sådana fall äro t. ex. *Ehrensky*, *Leijonhud*, *Purpurstråle*. Det påminner verkligen om *Trumpeterstråle* i Peer Gynt. Men dylikt är ju, som sagt, rena undantagsfall ock uppmärksammas väl huvudsakligen av författare, som behöva vara parodiska.

Namntagarnas samhällsställning:

Ljungholm	}	präster.
Lundstedt		
Pihlblad		
Strandmark		

Har detta inverkat på smaken vid namnvalet, så att resultatet skulle blivit ett annat, ifall namntagarna ämnat bli t. ex. affärsmän eller (icke ecklesiastika) tjänstemän? Som regel kan man väl säkert konstatera, att svaret på denna fråga blir nekande. Men undantag finnas. Först ock främst soldatnamn ock båtsmansnamn, ty här duger ibland nästan vad som helst: *Brottberg*, *Lyttberg*, *Tjockström* etc. Men även eljes kunna en-

staka fall uppletas: *Angelberg* är ju faktiskt ett sådant, kanske äfven *Ackerman*. Ock ett ock annat ytterligare exempel kan anföras. Jfr. prästernas klassiska namn på 1600-talet (åtskilliga äro dock mera adjektiv än namn), vilka naturligtvis äro otänkbara hos andra än präster: *Agriconnius* (från *Skäggesta by* i *Åkers sn.*), *Isopedius* (från *Jämtland*), *Boreapolitanus* (från *Norrköping*) ock på 1700-talet *Lundelius* (som gick ock läste i en *lund*, där »*helios*» stack honom i ögonen) etc. Ock Tegnér, sid 16, omtalar, att bland adelsnamn de på *-flycht* »ganska sorgfälligt undvikas av de krigiska yrkenas män, uppenbarligen för att undgå elaka uttydningar». Jfr. även vad som sägs om *Lagerbring* sid. 20.

Olika namn i olika trakter av riket:

Ljungholm Madesjö sn., Kalmar län.
Lundstedt Öland.
Pihlblad Sjösås sn., Kronobergs län.
Strandmark Mönsterås sn., Kalmar län.

Är namnvalet i någon mån olika i olika landsändar? Svaret blir väl nekande, utom för så vitt de till grund liggande ortnamnen äro olika i olika landsändar. Möjligt är dock, att undantag finnas. *Granström* uppges t. ex. vara »tämlichen vanligt» särskilt i nordligaste Västerbotten — varför? På samma sätt lär *Östman* vara »rätt vanligt på Norrlands östkust»(?). Namn på *Sjö-* tyckas någon gång bero på att den förste bäraren bott vid havet (»*sjön*»). Det kan således hända, att det undantagsvis finns fall, där hemortens natur ock läge direkt — ock icke indirekt genom ortnamnen — varit bestämmande för namnvalet.

Olika namn under olika tider:

Ljungholm 1828.
Lundstedt omkr. 1770.
Pihlblad omkr. 1790.
Strandmark 1779.

Har namntagningen varit olika under olika tider, så att t. ex. dessa fyra namn äro på något vis karaktäristiska för sin tid? Frågan torde kunna besvaras nekande. (Jag tänker här endast på tiden fr. o. m. 1600-talet.) Olika tiders olika kulturströmningar avspeglas, så vitt jag vet, icke i de samman-

satta namnen. Man kan icke på ett dylikt se, till vilken period det bör hänföras. Här finns inga spår av t. ex. 1600-talets storsvenskhet, rudbeckianismen (möjligen med ett undantag; se följ. avdeln.) eller 1700-talets rousseauanska natursvärmeri eller 1800-talets nyromantik och götiskhet. Eljes, då det gäller avledda namn, äro ju formella inflytelser konstaterade: *Nobelius* ock *Nobel*, *Wallinus* ock *Wallin* representera olika tidevarvs olika smak. Men de sammansatta namnen, som icke kunna ändra form, uppvisa inga dylika inflytelser. De äro — åtminstone efter vad jag hittills kunnat finna — likadana under alla tidevarv.

Dylika frågor tänker jag mig skulle utredas här. Emellertid är det tydligt, att en fullständig statistik förutsätter två saker: fullständiga upplysningar om alla namn ock fullständig utredning av alla släkter (ty annars kan man ju inte veta, hur många olika släkter ock namn Bergström, Forsman, Lundgren etc. det har funnits). Ock i den mån dessa båda villkor icke kunna uppfyllas, måste också statistiken bli ofullkomlig.

II 3. I denna avdelning skulle påvisas orsakerna till fakta, som konstaterats i statistiken. Den första stora huvudfrågan blir: varför är denna namntagning så genomgående likformig ock oindividuell ock i det stora hela så fullständigt beroende av ortnamnen? Jag tänker mig för närvarande svaret ungefär sålunda. Under medeltiden var det ju tämligen vanligt att — efter lågtyskt mönster — uppta ortnamn i oförändrad form såsom personnamn. Även från 1500-talet kan exempel härpå anföras. På 15- ock 1600-talen antogo prästerna sina klassiskt formade namn, vanligen med utgångspunkt i hemortsnamnet, ofta endast latiniserade (eller greciserade) härstamningsadjektiver. På 1600-talet utbildades adelsnamnen. Ock när så prästsöner eller andra studerande ynglingar skulle ta sig namn, hade de två mönster: prästnamnen ock adelsnamnen. De formade då om de förra genom att förse dem med adliga slutleder i stället för de klassiska ändelserna, men behöllo deras början, d. v. s. just ortnamnsingrediensen. På så sätt kommo ju de nybildade namnen faktiskt att bestå av (en del av) ett ortnamn + den adliga slutleden. Ock när systemet en gång var färdigt, fortsatte det — av sig självt, genom vanans makt. Man har hållit sig inom de en gång givna gränserna utan att egentligen ha anledning att reflektera där-

över. Det är en faktor, som nog härvidlag är ganska viktig, ock det är namntagarnas ålder. I allmänhet ha nog namnen tagits vid unga år, då individen just inte haft någon annan uppfattning av saken än den han fått av äldre personer, vilka förut själva gjort på samma sätt, eller också har namnet rent av inte tagits, utan givits, nämligen i skolan av lärarna eller rektorn, alltså åt barn, som naturligtvis inte alls reflekterat däröver — förr än kanske efteråt. Ock att dessa namngivare skulle hålla sig till det traditionella systemet, var ju naturligt. På detta sätt har säkert en massa namn (kanske de flesta?) tillkommit. Jag vill i detta sammanhang citera ett karaktäristiskt uttalande av en meddelare (som önskar förbli anonym). Han skriver bl. a.: »Mitt meddelande torde dock kunna för Er vara av något intresse, alldenstund nog mången med mig under liknande förhållanden i pojkåren, då förstånd ock omdöme äro mindre utvecklade, tagit namn, som han vid mognare ålder, då det är för sent att ändra, helst skulle se utbytt mot ett lämpligare». Jfr. också, vad som meddelas om namnet *Björklund* (från Björsäter). Det är tydligt, att detta är en viktig synpunkt vid bedömandet av dessa namn. Men i grund ock botten är det ju i alla fall påtagligt, att denna vana att uppta ortnamnens beståndsdelar, ock huvudsakligen naturorden, i personnamnen inte skulle ha kunnat uppstå ock utveckla sig, om inte det verkligen hade funnits på djupet en given, bestämd smak och verkligt tycke för dem hos svenska folket — ett svenskt särdrag alltså. Ock härmed äro vi inne på kapitlet om den svenska naturkänslan, som nu senast framhållits av Sundbärg i hans utomordentligt prisvärda ock väckande arbete *Det svenska folklynnet*, sid. 8 f. Att undersöka denna fråga är ju ett mål för avhandlingen i dess vidare fortsättning: jag hade tänkt ta förlederna grupp för grupp, börja med t. ex. träd- ock växtnamn eller väderstrecksnamn eller terrängord ock undersöka, vad dessa begrepp ha spelat för roll under olika tider i litteraturen ock folklivet. På så sätt skulle ju namnen få sin behöriga kulturella bakgrund. — Överhuvudtaget är det bäst, att jag säger ifrån ordentligt en gång för alla, att målet för mitt arbete inte var att knäpa ihop namn, utan det var att bidra just till utredningen av det svenska folklynnet. Ock den saken är viktig ock förtjänar arbete.

Av övriga källor vid valet av förled nämner jag här en: adelsnamnen. Om man bläddrar i en adelskalender, finner man åtskilliga förleder, som äro vanliga i borgerliga namn: *Ceder-*, *Lager-*, *Lil(l)je-*, *Lind(en)-*, *Norden-*, *Palm-*, *Rosen-*, *Örn(e)-* m. fl. Däremot förekomma t. ex. *Granaten-*, *Gripen-*, *Leijon-*, *Ridder-*, *Tiger-* o. dyl. icke eller endast undantagsvis i borgerliga namn. Detta torde visa, att adliga förleder väljas i borgerliga namn, endast om de samtidigt ha något annat, utpräglat stämningsvärde, men deras enbart adliga karaktär är icke nog, ty det verkar endast parodiskt i borgerliga namn. *Cedern* har ju ett allvarligt religiöst stämningsvärde (»cedrarna på Libanon»), ock *lagern* är vishetens träd. *Liljan* ock *rosen* äro redan folkvisornas älsklingsblommor, ock vad den senare beträffar, har den väl, åtminstone på vissa ställen, i folkspråket blivit rent av synonym med 'blomma'; jfr. populära växtnamn som *maskros*, *näckros*, *solros* o. dyl. *Linden* kommer naturligtvis mest från ortnamn, men den kan även väljas för sin egen skull; den har ju liksom liljan ock rosen traditioner alltifrån folkvisorna. *Palmen* har religiös helgd: det har varit brukligt, att lantbefolkningen på palmsöndagen gått till kyrkan med »palmer» i händerna, d. v. s. grenar av sälg eller vide, ock därav kallas sälgen, åtminstone i Småland, Västergötland ock Värmland, för »palm». — Vad Tegnér, sid. 143, säger om dessa förleder, kan jag inte begripa meningen med; det verkar mest som fraser: »Rosor ock liljor möta oss här likasom i adelsnamnens krets, men de äro ej som där förnäma heraldiska symboler, de äro samma naturens doftrika barn, som blomma så rikt i våra folkvisor, ock som gärna skåda in även i den torftigaste stugas fönster. Om palmen ock lagern stundom mitt i den nordiska idyllen överraska vårt öga, så förstå vi lätt, att palmen ej här som i de adliga namnen uppträder såsom segervinnarens lön, att lagern ej längre är det träd, vars blad skugga tänkarens ock hjältens panna: de båda främlingarna från söder komma blott som björkens ock ekens, lindens ock granens sköna men blygsamma systrar, döttrarna av samma moder om ock fostrade under en varmare sol». — *Örnen* står ju för folkmedvetandet som en poetisk fågel, »luftens konung», ock har således ett associationsvärde, som väl inte tillkommer de exotiska djuren, *lejonet* eller *tigern*. Vad *Norden* beträffar, så har den liksom de andra väderstrecken från ortnamnen in-

kommit i de borgerliga namnen, men den tycks därjämte framför de andra ha ett särskilt stämningsvärde. När kan begreppet Norden ha fått ett dylikt stämningsvärde? Det ligger nära till hands att anta, att det skedde under den tid, då Sverige ock därmed Norden utförde sina storartade krigiska bragder, ty därigenom blev det ju en ära att vara svensk ock därmed nordbo. Man skulle således, om man så vill, i dessa namn kunna se ett spår av de »storsvenska» stämningarna på 1600-talet.

III. Om slutlederna har jag för närvarande inte mycket att säga. Materialet måste här bli mycket ofullständigt, ty i de flesta fall är det väl omöjligt att påvisa orsaken till att just den eller den speciella slutleden valts.

IV. Här äro först åtskilliga frågor att utreda, vilka kunna sammanfattas så: vilka kombinationer av förled ock slutled äro omtyckta, och vilka undvikas? Av formella skäl? Av betydelseskäl? De båda viktigaste frågorna äro emellertid följande. Varför ha namnen endast två ock icke flera sammanställningsleder? Ock varför äro förlederna obegränsat många, men slutlederna endast ett fåtal?

Den förra av dessa frågor tycks på grund av Tegnér's uppsats kunna besvaras så: de borgerliga namnen äro tvåledade, därför att de efterbildat adelsnamnen, ock dessa äro tvåledade, därför att vapensköldarna äro tvådelade. Detta är väl också den allmänt antagna åsikten, Tegnér må nu ha klart uttalat den eller ej. Emellertid böra följande omständigheter tas i betraktande.

1. De utländska namnen, särskilt de tyska ock även de engelska, äro i allmänhet, så vitt jag vet, icke mer än tvåledade. Det kan väl inte gärna bero på några vapensköldar.

2. De svenska medeltida namnen äro ju icke mer än tvåledade, så när som på enstaka undantag. Det beror inte heller på vapensköldarna, utan har andra orsaker. Till stor del beror det på att ortnamnen äro tvåledade. Hade det medeltida namnskicket fortsatt, hade vi alltså i Sverige, liksom i Danmark ock Norge, i alla fall fått en talrik grupp av tvåledade (ortnamn upptagna som) familjenamn.

3. Även ortnamnen ha ju i allmänhet endast två leder. Orsaken är tydligen, att de vanligen bestå av en allmänt ock en individuellt karaktäriserande del. En tredje beståndsdel är

otänkbar. *Björkebo* t. ex. är ju en bostad, vars individuella särmärke består i att det växer björkar just på den platsen. *Bjursås* är kanske en ås, där bäver särskilt talrikt har hållit till — etc.

4. Ortnamnens tvåledskap beror sålunda på att de äro sammansatta av en allmän ock en individuell beståndsdel. Kan detta tillämpas på personnamnen? Det är tydligt, att så är förhållandet. Våra äldsta personnamn bildades ju ibland just på detta sätt. T. ex. *Härjulf* ock *Hadhulf*, väl söner av *Hjorulf*. Lundgren, Spår av hedn. tro ock kult i fornsv. personnamn, sid. I, säger, att det genom bland annat Ficks undersökningar ådagalagts, »att på indoeuropeisk ståndpunkt personnamnen i allmänhet bildats genom sammansättning av två ordstammar, ock att detta bildningssätt fortfarande använts av de flesta bland de indoeuropeiska folken även efter deras skilsmässa från varandra. De fornsvenska namnen stå, liksom de hos germanerna i allmänhet förekommande, över huvud på samma punkt». Här syns också tydligt orsaken till olikheten i de båda ledernas variering. I det ovan anförda exemplet återkommer *-ulf* i alla tre namnen, därför att den leden anger släktgemenskap ock således blir det allmänna elementet i namnet. Förra sammansättningsleden är däremot olika i alla tre fallen: den anger i varje fall olika individ, olika medlem av slakten, ock utgör alltså namnets individuella element. Ock det är tydligt, att de individuella elementen kunna varieras obegränsat, medan de allmänna komma att inskränkas till ett fåtal. — De båda frågorna om tvåledskapet ock om de olika ledernas variering förklaras alltså samtidigt på detta sätt.

Jag anser alltså, att det är de nu framhållna synpunkterna, som böra anläggas på de sammansatta familjenamnen. Det finns till ock med uttryckligen fall av modern namntagning, som rent av erinra om det hedniska sättet. I slutet av 1800-talet togs ett namn *Ljungstedt*: varför just *-stedt*? Jo, därför att namntagaren hade en bekant, som han värderade, vilken hette på *-stedt*. I början av 1800-talet togo sig två kamrater namn, den ene kallade sig *Borgström*, den andre *Dahlström*: den gemensamma slutleden skulle utgöra ett slags symbol av kamratskapet etc.

Namnförteckning.

Förkortningar:

- Adelskal.* = K. K:son Leijonhufvud, Svensk adelskalender för år 1904.
Anrep = G. Anrep, Svenska adelns ättartaflor I—IV.
Anrep, Sv. sl. = G. Anrep, Svenska släktboken I—III.
Arb. K. = Årboga Känning, funnen och upställd af J. B. Lohman. Stockholm 1737.
B. = Blekinge.
B. H. = M. Akiander, Herdaminne för fordna Wiborgs och nuvarande Borgå stift I, II.
Bh. = Bohuslän.
B. L. = Biografiskt lexikon öfver namnkunnige svenske män I—XXIII, Ny följd I—X.
Bruzeliuss, Sv. läk. = A. J. Bruzelius, Svensk läkarematrikel I—III.
D. = Dalarna.
d. = död, dog.
Dl. = Dalsland.
E. = V. Ekstrand, Svenska landtmätare 1628—1900.
Ekbörn = A. P. Ekbörn, Matrikel öfver Linköpings stift 1847.
Elgenstierna = G. Elgenstierna, Köping stads tjänstemän 1605—1905. (Skrifter utg. av Personhistoriska samfundet 1.—1907).
f. = född(es).
Finl. = Finland.
Forssander = M. E. Forssander, Wexiö stifts-matrikel 1810.
G. = Gästrikland.
Gbg. = Göteborg.
G. H. = C. W. Skarstedt, Göteborgs stifts herdaminne.
G. H. T. = Göteborgs handels- och sjöfartstidning.
Gl. = Gottland.
g. (m.) = gift (med).
Gustafson = G. A. Gustafson, Anteckningar om Gotlands nation i Upsala.
H. = Hälsingland.
Hallenberg = J. Hallenberg, Konung Gustaf II Adolfs historia I—V.
H. H. = J. F. Biberg, Hernösands stifts historia och herdaminne I—III.
Hj. = Härjedalen.
Hjorth = R. Hjorth, Skara stifts herdaminne 1871—1903.
Hl. = Halland.
insp. = inspektor.

- J.* = Jämtland.
K. = K. F. Karlson, Blad ur Örebro skolas (äldsta) historia I—V.
k. = komminister.
K. H. = J. Hammarin, Carlstads stifts herdaminne I—III.
kh. = kyrkoherde.
Kinberg = A. Kinberg, Gotländska slægter.
Klingspor, Vapenbok = C. A. Klingspor, Sveriges Ridderskaps och Adels Vapenbok.
Km. H. = N. J. Löfgren, Tjenstemän wid Församlingarne och Lärowerken uti Kalmar stift från äldre till närvarande tider.
kom.-lantm. = kommissionslantmätare.
L. = 1908 års dödslista för Sverige, utarbetad av K. K:son Leijonhufvud (Personhistorisk tidskrift 1908).
lantm.-ex. = lantmäteriexamen.
Larsson = L. Larsson, Bilder från fordom, framletade ur arkiven i Växjö.
Ld. H. = S. Cawallin, Lunds stifts herdaminne I—V.
Ldstmatr. = Hj. Gullberg ock T. Ugglä, Landsstatsmatrikel I, II.
L. H. = J. I. Håhl, Linköpings stifts herdaminne I—III.
Lind = E. H. Lind, Värmlands nations historia.
Ljungberg = P. A. Ljungberg, Vesterås stifts herdaminne. Ny följd 1800 --1880.
L. L. = K. A. K:son Leijonhufvud ock G. C:son Leijonhufvud, Ny svensk släktbok.
Lp. = Lappland.
Lundin = A. H. Lundin, Småländska nationen i Lund.
M. = Medelpad.
matr. = matrikel.
N. = Närke.
nat. = nation.
Nb. = Norrbotten.
Noreen = A. Noreen, Våra familjenamn.
Odén = K. G. Odén, Östgötars minne.
Ohlsson = H. Th. Ohlsson, Biografisk matrikel öfver Svenska kyrkans prästerskap 1901.
p. = prästvigd.
Palmgren = H. Palmgren, Medlemmar af Gestrike—Helsing nation i Upsala 1811—91.
Rulla 1744 = Munster—Rulla med Kongl: Maj:tz Uplands Indelte Regimente til foot — — — — 1744 (på Uppsala landsarkiv).
Rullor 1878 = Rullor öfver Svenska krigsmagten till lands och sjös 1878.
S. = Södermanland.
Sacklén, Sv. läk. = J. F. Sacklén, Sveriges läkarehistoria, ifrån Konung Gustaf I:s till närvarande tid I, II 1, 2.
Settergren, Släktbok
 Släktsamling } = Settergrens genealogier på Riksarkivet.
S. H. = J. W. Warholm, Skara stifts herdaminne I, II.
Sjöström, Blek. nat. = C. Sjöström, Blekingska nationen 1697—1900.

- Sjöström, Gbg. nat.* = C. Sjöström, Göteborgs nation i Lund 1669—1906.
Sjöström, Sk. nat. 1883—1889 = C. Sjöström, Skånska nationen 1883—1889.
Sjöström, Sk. nat. f. afd. = C. Sjöström, Skånska nationen före afdelningarnes tid (1682—1882).
Sjöström, Verml. nat. = C. Sjöström, Vermlands nation i Lund 1682—1907.
S.—K. = B. Schlegel ock C. A. Klingspor, Den med sköldebref förlånade men ej å riddarhuset introducerade svenska adelns ättar-taflor.
Sk. = Skåne.
Sm. = Småland.
sn. = socken.
Sthm. = Stockholm.
Str. H. = K. A. Hagström, Strengnäs stifts herdaminne I—IV.
stud. = student.
Tegnér = E. Tegnér, Om svenska familjenamn.
U. = Uppland.
U. D. = Uppsala domkyrkoförsamlings förhörsbok från senare hälften av 1700-talet (på Uppsala landsarkiv).
U. H. = J. E. Fant ock A. Th. Låstbom, Upsala ärkestifts herdaminne I—III.
U. N. T. = Upsala Nya Tidning.
Upps. = Uppsala.
V. = Västergötland.
Vb. = Västerbotten.
V. H. = J. Fr. Muncktell, Vesterås stifts herdaminne I—III.
Vistrand = P. G. Vistrand, Smålands nation i Uppsala 1637—1844.
Wistrand. Suppl. = F. Sacklén, Sveriges läkarehistoria. Nytt supplement-häfte, utg. av H. Wistrand.
Vm. = Västmanland.
Vr. = Värmland.
Vx. matr. = A. Welander, Vexjö stifts matrikel 1897.
Vy. H. = O. W. Lemke, Visby stifts herdaminne.
Å. = Ångermanland.
Å. H. = C. H. Strandberg, Åbo stifts herdaminne I, II.
Ö. = Östergötland.
Ö. (framför ortnamn) = Östra.
Ö. (I—XII) = V. Örnberg, Svensk slägtkalender I—IV, Svenska ättartal V—XIV.
Öb. = Österbotten.
Öl. = Öland.

Bokstavsordningen är överskriden så till vida, att jag sökt föra ihop homofona förleder, oberoende av stavningen. Först »stammen», sedan dess utvidgningar; alltså t. ex. först *Berg—*, *Bärg—*, sedan *Berge—*, *Bergen—*, *Berger* — etc.

Härledda namn äro kursiverade.

- Ahberger:** Tryckfel för *Ahlberger*. Namnet existerar alltså icke.¹
- Abrandt:** Johan A., f. 1720, d. 1807, snickarålderman i Sthm.²
- Abring:** Petrus A., f. i Borås, borgarson, stud. i Upps. 1712, k. i Sättila sn. V. 1724, d. 1759.³
- Agardh:** »Namnet infördes till Sverige av en soldat från Holstein—Got-
torp, som trätt i svensk tjänst, ock som troligen levde i början
av 1700-talet. — Om det av ovanstående person antogs eller
ärvdes eller varifrån han härstammade, vet jag ej.»⁴
- Ahlund:** Jonas Alander (Ahlund) skriver sig i Gbg:s nat:s album i Lund
- Alundh:** år 1700: Alundh. P. i Lund 1700, k. i Lundby och Tuve sn.
på Hisingen 1703, d. 1753.⁵
- Ahlund:** Landsfiskal Israel Schroderus i Sotkamo i Finl. var g. m. Mag-
dalena A.; en son f. 1754.⁶
- Astedt:** Befallningsman Lars A. på Yxstaholm vid Flen i S.; g. 1733.⁷
- Abelman:** Tyskt namn. Inkom till Sverige från Polen omkr. 1880.⁸
- Abelsten:** Namnet är norskt.⁹
- Aberstén:**
- Achtman:** Michael A., knivsmed i Sthm.; g. 1696.¹⁰
- Achtman:** Henric A., f. 1705, kaplan i Östermarks sn. i Finl. 1744,
d. 1765, var skomakarson från Björneborg. Vål sma. släkt som
föreg.¹¹
- Ackerbom:** Tyskt namn. Samuel A., som var f. i Elbingen, blev i Gustav
Adolfs tid kanslist i Kungl. kansliet ock sedan sekreterare i Lif-
ländska Överkonsistorium. Adl. von A. 1653 ock »fick behålla
sina förfäders sköldemärke.»¹²
- Ackerfelt:** Lifländskt adelsnamn. En Martha Christina A. blev g. m.
Johannes Huss, f. 1682, kh. i Gamleby sn. Sm. 1723, d. 1734.¹³
- Ackerman:** Johan A., stud. i Upps. 1696 (enl. universitetets ock Uppl:s
nat:s matriklar), k. i Spånga sn. U. 1712, d. i Spånga d. 14
Mars 1719, 43 år gml. (enl. Spånga dödbok).¹⁴

¹ G. H. 256, 826.

² Ö. VIII 304.

³ G. H. 798.

⁴ Fil. Stud. A.

Agardh, Gbg. (1908).

⁵ G. H. 554.

⁶ Å. H. II 159.

⁷ L. L. 795.

⁸ Bokhållar K. J. E. Abelman, Sthm.

⁹ Bokhållar F. Abelsten, Sthm.

¹⁰ Ö. XI 262.

¹¹ Å. H. II 47, 322.

¹² S.—K.

¹³ L. H. II 327.

¹⁴ U. H. III 71.

Ackerman: Olof A. (*Åkerman*), son av Per, organist, f. i Torpa sn. Ö. 1731. Fabriksbokhållare, amanuens i Sthm:s stads stadsfiskalskontor 1763; avsked 1766.¹

Adlöf: L. A., järnkramhandl. i Upps.; en dotter f. 1799. I Upps. dopbok 1766—1812 står »klensmedsälderman Carl Adelöf. hustrun Greta Waxen 30 år». Enl. Upps. lysnings- och vigselbok 1739—1852 vigdes »klensmeden mester Lars Ahllöf och madame Margareta Waxén» år 1792. I mantalslängden för Upps. stad år 1793 kallas samme man klensmeden Ahllöf, boende i kvarteret Rosendahl.²

Adlöf:

Adman:

Adelöf:

Adelgren: Släktens äldste kände stamfar levde på 1600-talet och var bonde i Mölarp i *Adelövs* sn. Sm., efter vilken sn. släktnamnet antogs av hans son, Esaias A., stud. i Lund 1695, kh. i Adelöv 1712, d. 1719. Några medlemmar av släkten ändrade namnet till Adlerz i slutet av 1700-talet.³

Aderman: Maria Magdalena A., d. 1741; g. m. k. Aaron Erici Leuchovius i Ludgo och Spelviks förs. i S. (f. 1688, d. 1744).⁴

Adlerberth: Tydligen bildat efter *Adlerbeth*. Anders A., son av nämndeman Lars Jönsson och *Berta* Andersdotter, f. i Gislövs sn. Sk. 1831. Stud. 1856, sakförare i Trelleborg, Malmö, Engelholm; d. 1900.⁵

Adlerfelt: Adl. namn. Carl Johansson, son av Johan Jacobsson Trafvare, f. 1643 i Nyland, kungl. hovkamrerare 1691, d. 1705; adl. A. 1693. Ätten utdog 1808.⁶

Adlersten: Adl. namn. Borgaren och viktualiehandlaren Pihlman i Sthm. (f. i Finl.) hade sonen Göran P., landshövding i B. 1706, d. 1713, vilken adl. A. 1681. Han slöt själv sin ätt.⁷

Agholm: Nils Geflinus, d. 1634, var kh. i *Holms* sn. Sonen Martin, präst, kallade sig A. Holms sn. hette på 1300-talet *Aggaholm*. (Se t. ex. Styffe, Skand. under unionstiden 286.)⁸

Ageberg:

Agerberg: Johan A., »Upl.», var »filius Aeditui ad Templ. SS. Trinit. Ups.» enl. U. nat:s matr. i Upps. Stud. 1693, k. i Vätö sn. i Roslagen 1717, d. 1758, 81 år gml.⁹

¹ Odén n:o 3017. ² U. H. II 292. ³ Ö. V 98, Lundin 22. ⁴ Str. H. II 443. ⁵ Sjöström, Sk. nat. 1833—1889, sid. 195. ⁶ Anrep. ⁷ Anrep. ⁸ U. H. II 70. ⁹ U. H. III 457.

- Agerberg:** Abrah. A., f. omkr. 1720, trol. i Undersåkers sn. J., k. i Rödön 1762, d. 1794 l. 95, var son av k. Joh. A. i Undersåker, vilken d. 1740. Han var bondson från Brunflo sn. J.¹
- Agerholtz:** Per A., son av torparen Carl Carlsson, f. 1777 i Åkers sn. S. Stud. i Upps. 1797, kh. i Gryt 1838, d. 1850.²
- Agerström:**
- Agervall:** Johan A., f. 1727, var bondson från Björklinge sn. U. Stud. 1747, k. i Riala, Roslagen, 1765, d. 1795. Enl. Björklinge dopbok 1723—1740 var fadern Päder Johansson i Långdker.³
- Agervall:** Insp. Stefan A., f. i Jumkils sn. U. 1752 ock inflyttade till Svanå i Harakers sn. Vm. år 1794. Enl. Jumkils dopbok var han son av Staffan Olofson i Agersta. I förhörboken 1690—1763 kallas fadern Staffan Olsson, boende i Agersta by.⁴
- Acherman:** Simon Åkerman l. A., ryttmästare i Finl., d. 1684, var son till Simon *Agricola*, som stupade 1605 vid Kirkholm.⁵
- Akerman:** »Andreas Akerman, fabri lignarii in Sköllerstad Velham Akermans filius», inskrevs i Örebro skola 1723. »— in primam introductus».⁶
- Ahlbaum:** Johan A., bondson, f. på gården Ahlsjökulla i Vissefjärda sn. Sm. 1692. Stud. i Upps. 1717, kh. i Mortorp 1748, d. 1763.⁷
- Ahlbeck:** Släkten A. från Arboga (»Alboga» — »Andre — wilja likwel gärna förswara, alenast af inbillning, at namnet måste wara af trä, nemligen aal, emedan han blifwit bygd i et aal-kärr och således fordom hetat *aalboga* eller *alboa*»): Israel Pedersson var borgare i Arboga: hans son Jonas Israelsson, borgare och handlande, hade 5 barn, däribland tre söner, Mårten, Israel ock Johan, alla handlande i Arboga. Förra hälften av 1700-talet. (Men vem tog namnet?)⁸
- Ahlbäck:** Jonas A., f. 1734, stud. 1757, k. i Lillkyrka sn. U. 1782, d. 1783, var bondson från Alfta sn. H.⁹
- Ahlberg:** Släktens äldste kände stamfar, Jöran Olofsson A., var fortifikationssmed i Kalmar. Hans son, Olof, f. 1688, d. 1719, var k. i Halltorps sn. i Kalmar län.¹⁰
- Ahlberg:** Jakob A., f. 1668, stud. i Upps. 1688, kh. i Vänersborg 1714, d. 1742, var son av rådman Michael Eriksson i Alingsås. Staden har »en grönskande *al*» i sitt vapen.¹¹

¹ H. H. III 291 f. ² Str. H. III 45. ³ U. H. II 411. ⁴ Harakers förhørs- ock kommunionbok, Jumkils dopbok 1696—1784. ⁵ Icke antecknad källa. ⁶ K. V 4. ⁷ Km. H. 388. ⁸ Arb. K. 2 f., 185. ⁹ U. H. II 201. ¹⁰ Ö. II 60. ¹¹ S. H. I 192.

A(h)lberg: Jonas A. var handl. i *Ältingsås*, sedan tullinsp. »Landsman ock vän» till Jonas Alströmer, vilken i A:s sällskap reste till London 1707, där A. sma. år gifte sig med Margareta Törne. Sma. släkt som föreg.?¹

Ahlberg: Johan A., f. 1684, kh. i Bälinge ock Tystberga sn. S. 1723, d. 1749.²

Alberg: Er. J. A., bondson, f. 1700 i Skogs sn. Å. Stud. 1725, k. i Skog 1741, d. 1756.³

Ahlberg: Fredrik A., f. 1727 i Alva sn. Gl., skeppare, bodde på *Älmunde* gård därstädes.⁴

Ahlberg: Togs i sen. hälften av 1700-talet vid utvandring från en bondgård i Atlingbo sn. Gl. En bror kallade sig vid samma tillfälle Alström.⁵

Ahlberg: Jon. A., stud. 1805, k. i Boteå vid Styrnäs 1829, d. 1842; f. 1783 i Å., trol. i *Ahlsta* i Bjerträ sn.⁶

Ahlberg: Från *Älbogården* på Hisingen i mitten av 1800-talet.⁷

Ahlberger: Johan A., bondson, f. 1779 i Rörvik i Stala sn. Bh. Stud. i Lund 1804, kh. i Torestorps sn. V. 1820, d. 1871.⁸

Ahlblad:

Älbo: Medeltida namn. Se Historiken.

Ahlbom: Släktens äldste kände stamfar, Sven, levde i mitten av 1600-talet. Namnet togs av hans son, Petter Svensson A., d. 1697, mjölnare ock rådman i Nora.⁹

Ahlbom: Johan A., den bekante karolinen, »Stenbocks kurir», f. 1688 i *Älmunge* sn. U. Blev slutl. strandridare vid Kylejhamn på Gl.; d. 1778.¹⁰

Älbom: Carl A., son av en arrendator, f. på *Älster* i Karlstads sn. 1729. Stud. i Upps. 1751, k. i Karlstad 1762, d. 1781.¹¹

Ahlborg: Paul A., f. 1738; fadern bonde i Motala (ryttare i Fiestad, Ö. Tollstads sn. Ö.). Stud. i Upps. 1760, kh. i Locknevi sn. i Kalmar län 1792, d. 1820; g. 1768. Sonen Levin Paul blev kh. i Kemnitz i Pommern ock kallade sig Ahlbory.¹²

Ahlborn: Tyskt (ort)namn. Ornamentsbildhuggaren Karl H. F. M. A., d. 1895, f. i Braunschweig 1819.¹³

Ahlborn: Jöns Emil A., son av nämndeman Nils Jönsson, f. 1869 i V. *Älstads* sn. Sk. Stud. 1887, kronolänsman i Luggude härad 1900.¹⁴

¹ B. L. I, Ö. VII 484. ² Str. H. II 422. ³ H. H. III 59. ⁴ Kinberg 5. ⁵ Kinberg 4. ⁶ H. H. I 91. ⁷ Kommin. K. Ahlberg, Gbg. ⁸ G. H. 825. ⁹ Ö. VIII 56. ¹⁰ Kinberg 6. ¹¹ K. H. I 241. ¹² L. H. II 312. ¹³ Noreen 7, Nord. fam.-bok. ¹⁴ Ldstmatr. II.

Ahlbrant: Hovjägaren Christopher A., g. 1729; levde 1745 ock bodde då på bostället Skansen vid Ladugårdsgärdet utanför Sthm.¹

Ahlbringer:

Albugha: Medeltida namn. Se Historiken.

Albuske: Jacobus Petri Alenius, f. i Sala, kallade sig under studietiden först Schmidt ock sedan A. P. 1621, sedan han två år varit kollega i Hedemora, d. 1690.²

Ahlorans:

Ahlorantz:

Ahldorf: Christopher A., handl. i Simrishamn; g. 1740.³

Ahlfeld:

Ahlfeldt:

Alfelt: Martin A., son av ladufogden Ola Andersson ock Betty Anna Holmstedt, f. i Smedstorps sn. Sk. 1859. Stud. 1880, läkare i Malmö.⁴

Ahlfors: Christian A., »Aboëns.», f. 1800, stud. 1817, kaplan i Töfsala sn. i Finl. 1829.⁵

Aalgren: Vidbernus l. Vibjörn blev k. i Torshälla 1640, kh. i Kung Karls ock Torpa sn. Vm. 1650, d. 1669. Barnen (två söner blevo präster) kallade sig A.⁶

Ahlgren: Anders A., rektor i Nyskans 1688, kaplan i Narva 1690, kh. på Siikaniemi 1706.⁷

Ahlgren: Rådman C. A. i Arboga (»Alboga»); en dotter f. 1758.⁸

Algren: Från byn Alebo i Högsby sn., Kalmar län, 1882. Slutleden -gren valdes, därför att det fanns en bekant med namnet *Algren*, vilken namntagaren värderade. »Dessutom är det ju mening i en algren, ock den är kraftigare än t. ex. en alkivist, men alberg, alström o. dyl. är det ju ingen mening i».⁹

Algren: Länsstyrelsen har godkänt namnet A. som nytt släktnamn för förste konstapeln vid U. artilleri Gustaf Algot Jansson.¹⁰

A(h)lholm: Johannes Henrici Lithovius eller Corvinus blev kh. i Ijä sn. i Finl. 1620; d. 1634. Sonen Henricus Johannis Corvinus eller Alholm (Ahlholm) blev kh. i Ijä 1634 efter fadern, men relegerades; kh. i Pyhäjoki 1636, men även där avsatt; lär ha dött 1650 l. 1651. En annan son, Pehr, kallade sig Hoffrenius ock blev kh. i Ijä 1678.¹¹

¹ Elgenstierna 44 f. ² V. H. III 460. ³ Ö. X 51. ⁴ Sjöström, Sk. nat. 1888—1889, sid. 894. ⁵ Å. H. I 173. ⁶ Str. H. III 434. ⁷ B. H. II 482. ⁸ V. H. I 453. ⁹ Folkskollärar V. Algren, Växjö. ¹⁰ U. N. T. okt. 1909. ¹¹ Å. H. II 156, 203.

- Ahlund:** Josephus A., senior, utnämndes till kaplan vid Kuhmoniemi kapell i Finl. 1714; d. trol. 1744.¹
- Ahlööf:** Eric Olofsson var borgare ock skeppare i Arboga (»Alboga»). Han hade två söner: Olof Ericsson A., »som war Mästare i thet Kongl. privilegierade Harnesk-makare ämbetet», ock Lars Ericsson A., råd- ock handelsman i Arboga. Den förre hade tre barn, varibland sonen Olof Olofsson A., vilken blev e. o. fiskal i Svea hovrätt; tog avsked 1737, »och blef wid thet tilfället af Hans Kongl. Maj:t den 24 Octobris, med Assessors Caracter och Heder allernådigast hugnad och ihogkommen».²
- Ahlman:** Lars S. A., f. 1686, var son av Sven Larsson A. i Gbg. Stud. i Greifswald 1707, kh. i Okome sn. Hl. 1728, d. 1746.³
- Ahlman:** Johan A. »var en mycket lärd och förständig Herre». Rådman i Arboga (»Alboga»), häradshövd. i Vm., sist bergmästare över Nora, Lindes ock Lekebergslagen. Förra hälften av 1700-talet.⁴
- Alman:** Släktens äldste kände stamfar, Per, levde på 1730-talet. Hans son, Lars A., f. 1740, d. 1773, var soldat för Lilla Almö i Fågelås sn. V. Släktnamnet, som sannolikt antagits av honom, ändrades till Almlöf av hans son.⁵
- Ahlmann:** Hans Wilhelm A., f. 1846; kapten vid fortifikationen.⁶
- Ahlmark:** Arvid A., f. 1712 i Bäckegården i Skarstads sn. V., stud. i Upps. 1738, kh. i Bellefors 1755, d. 1788, var son av Anders Arvidsson ock Marg. Kettilsdotter *Ahlman*.⁷
- A(h)lmark:** Efter födelseorten Al(bo)torpet under Lundholmen i Vrigstads sn. Sm. antogs släktnamnet av Anders Almark, f. 1722, d. 1790, k. i Algutsboda. En medlem av släkten stavade Ahlmark: Johan Wilhelm, f. 1810, d. 1885, kronofogde i Kronob. län.⁸
- Ahlmarker:** Jonas A., notarie, först i Arboga (»Alboga»), sedan i Köping. Stadskassör. Förra hälften av 1700-talet.⁹
- Ahlpinne:** F. d. handl. Gustaf Andersson i Upps. har hos länsstyrelsen sökt godkännande av namnet A.¹⁰
- Ahlqvist:** Petrus Olai A., f. 1705 i Vassmolösa i Ljungby sn., Kalmar län, kh. i Repplinge sn. Öl. 1751, d. 1772, var son till kronolänsman Olof A. i Vassmolösa, vilken hade varit livknekt hos Karl XII ock såsom sådan bosatt på gården Ahlsjö i Mortorps sn., Kalmar län.¹¹

¹ Å. H. II 227. ² Arb. K. 186 f. ³ G. H. 633, 1121. ⁴ Arb. K. 187.
⁵ Ö. VIII 71. ⁶ Ö. VII 423. ⁷ S. H. II 246. ⁸ Ö. III 1. ⁹ Arb. K. 187.
¹⁰ U. N. T. d. 9/7 1910. ¹¹ Km. H. 618.

- Ahlqvist:** Jöns A., stud. i Lund 1699(?), kh. i Tegneby sn. Bh. 1734, d. 1739, var f. på Surte V. omkr. 1680. Namnet av *Ahle* härad? Jfr. Ahlenius (Sven Ahlenius, bondson, f. 1729 i Skepplanda sn. V., stud. i Upps. 1752, k. i Tanum 1773, d. 1797, tog namnet av Ahle härad)¹.
- Ahlqvist:** Johan A., kaplan i Jääskis sn. i Finl. 1722, d. 1745, hette först Pulter.²
- Ahlqvist:** Soldat för *Ahlby* rote (flera byar ock gårdar med detta namn finnas i U.): »Johan Jacobsson Ahlqvist Casserad wid sidsta Gene:munstringen d. 7 Junii 1736».³
- Ahlqvist:** Från *Alby* by i Sandby sn. Öl. Namnet togs 1805, men ändrades 1815 till Ahlrot.⁴
- Ahlrot:** Rasmus Nilsson Kræklingius blev kh. i Kräklingbo, Anga ock *Ala* sn. Gl. 1648. Sonen Rasmus, f. 1666, kallade sig A. Han blev kh. i Kräklingbo 1716, d. 1730.⁵
- Ahlroot:** Johan A., från Arboga (»*Alboga*»). »Sedan han länge frequenterat Gymn. Aros. och Acad. Ups. är han nu (1737) kapellan i Himmets Sökn». Han var son av borgaren Hans Norrman ock f. 1681, d. 1752, enl. V. H. I 474 (som stavar namnet Ahlroth).⁶
- Ahlroth:** Eric A., f. 1693 i Gävle, son av borgaren Olof Åhman. Stud. 1713, kh. i Ovansjö sn. G. 1742, d. 1751.⁷
- Ahlroth:** Soldat för *Ahlberga* rote (flera byar ock gårdar med detta namn finnas i U.): »Olof Ersson Ahlroth död i Finland d: 17 Februarii 1742».⁸
- Ahlrot:** Anders A., son av hmnsäg. Jaen Andersson, f. i byn *Alby* i Sandby sn. Öl. 1792. Vid inträdet i Kalmar trivialskola 1805 kallade han sig *Ahlqvist*, men ändrade det till A., då han blev stud. i Upps. 1815 K. i Dörby ock Kläckeberga 1838.⁹
- Ahlskogh:**
- Ahlstam:**
- Ahlstedt:** Herman *Alsted*, borgare i Lybeck, var d. 1649. Sannolikt var han far till brygg.-ålderm. Joachim Warnick v. A. i Sthm., inflyttad antagl. på 1630-talet, d. 1680. Han kallas omväxlande Jochim Warnick bryggare, Jochim Warnicke v. *Allsted*, Jochim A. eller v. A.¹⁰

¹ G. H. 817. ² B. H. I 333. ³ Rulla 1744, sid. 405. ⁴ Km. H. 309. ⁵ Vy. H. 249 f. ⁶ Arb. K. 187. ⁷ U. H. II 383. ⁸ Rulla 1744, sid. 121. ⁹ Km. H. 309. ¹⁰ Ö. VIII 65.

- Alstedt:** Pehr A., bondson, stud. i Upps. 1766, kh. i Väsehärad 1807, d. 1826; f. 1744 på Mossetorp i *Alsters* sn. Vr.¹
- Ahlstedt:** Johan A., son av rusthållaren Thomas Aro i Pükis sn. i Finl., blev kaplan i Loimijoki 1785; d. 1804.²
- Ahlsten:** Thomas A., f. 1774, p. 1799, blev sockneadj. i Mouhijärvi sn. i Finl. 1822.³
- Ahlstrand:** Petrus A., bondson, f. 1749, stud. i Lund 1773, domkyrko-k. i Växjö 1786, d. 1790.⁴
- Ahlstrand:** Gustaf Fredric A., »wexion.», f. 1755, son av bataljonsfält-skären vid Jönköpings reg. And. Schall. Stud. i Upps. 1775.⁵
- Ahlström:** Israel Johansson var rådman i Arboga (»*Alboga*»). Han hade tre barn, varav två söner: Olof Israelsson A., f. 1662, råd- ock handelsman i Arboga, samt Johan Israelsson A., f. 1664, ävenledes råd- ock handelsman i Arboga.⁶
- Ahlström:** Johannes Erics A., f. omkr. 1670, stud. i Upps. 1679, kh. i Okome sn. Hl. 1691, d. 1703, var smedsson från *Alstrums* bruk i *Alsters* sn. Vr.⁷
- Ahlström:** Olaus A., f. 1680, stud. 1699, kh. i Brandstad 1711, d. 1742, var son av kh. Asser Olsson i V. *Ahlstads* sn. Sk.⁸
- Alström:** Jonas A., son av borgaren Thore Carlson i *Alingsås*, f. 1685, kommerseråd 1739, adl. Alströmer 1751, d. 1761. *Alingsås* har »en grönskande *al*» i sitt vapen.⁹
- Alström:** Gmlt. bondnamn från 1700-talet, från *Altuna* sn. U.¹⁰
- Ahlström:** Maria Jakobsdotter A. var f. 1767 i *Alvena* i Eskelhems sn. Gl. Jfr. följ. Vål sma. släkt?¹¹
- Ahlström:** Svarvar Johan A. i Visby, f. 1775, bondson från Eskelhem, d. 1841, var far till Jakob Niklas A., f. 1805, d. 1857, bekant musiker ock tonsättare. Dennes son, Johan Jakob Viktor, f. 1830 i Karlskrona, for till Amerika 1850, varest han stavade namnet Allstrom. Musikhandl. i New Jersey, officer, deltog i inbördeskriget 1861—65.¹²
- Alström:** Namnet togs i sen. hälften av 1700-talet vid utvandring från en bondgård i Atlingbo sn. Gl. En bror kallade sig vid samma tillfälle Ahlberg.¹³
- Ahlström:** Klockar Lars A:s i Lau sn. Gl. son Carl, f. 1853, for i unga år till Amerika. Blev pianofabrikör i Jamestown ock skriver sig Ahlstrom.¹⁴

¹ K. H. I 204, II 46. ² Å. H. I 234. ³ Å. H. I 247. ⁴ Lundin 123. ⁵ Vistrand 352. ⁶ Arb. K. 188. ⁷ G. H. 633. ⁸ Ld. H. III 136.
⁹ B. L. I. ¹⁰ Adj. K. A. Karlinder, Sthm. ¹¹ Icke antecknad källa.
¹² Kinberg 8—11. ¹³ Kinberg 4. ¹⁴ Kinberg 14.

Ahlstubble: Johan A., f. 1764, fil mag. 1795, kaplan vid Oravais kapell i Finl. 1793, d. 1807, var son av kaplanen i Kuhmoniemi Johan *Stubbe* ock hans hustru *Ahlund*.¹

Alebeck: Peder Larsson A., son av kh. Laurentius Petri i Tådeneds sn. V., adl. Örneklou 1645. Ståthållare i Narva, d. 1653.²

Alæbo: Medeltida namn. Se Historiken.

Ahleborn: Johan *Albogius*, son till superintendenten i Narva Erik *Albogius*, vars efterkommande kallade sig A., studerade först i Upps. ock år 1663 i Åbo; kh. i Borgå 1678, d. 1693.³

Ahlegren: Annika A. var g. m. kaplan Martinius i Bankeryds sn. Sm. (stud. i Upps. 1679, d. 1733).⁴

Ahlegren: Major A. vid artilleriet; sonen Johan A., f. omkr. 1711 på Visingsö, konrektor i Jönköping 1742, d. 1745. Sma. släkt som föreg.⁵

Ahleholm: Elisabet A. var dotter av en länsman i Rångedala sn. V. Hon g. 3:dje gången 1741, d. 1775.⁶

Ahlelöf: Danskt namn. Rasmus Jenssen *Allelöff* var kh. i Solberga sn. Bh. 1592, d. 1612 (?). Sid. 912 skrivs han: Rasm. J. A.⁷

Ahlelöf: Jonas A., f. 1717 i D., där fadern var underofficer (sedan bosatt i Gbg.). Stud. i Upps. 1738, kh. i Frillesås sn. Hl. 1752, d. 1783. Sma. släkt som föreg.⁸

Aleman:

Ahlenblad: Från födelsesocknen *Altuna* U. 1880-talet.⁹

Aldeborg:

Alfheim: Namnet togs 1907. »*Alfheim* = *alfernas boning* enl. nordiska gudaläran; namnet är hämtat ur Viktor Rydbergs förteckning i *Fädernas gudasaga*. Släkten hette förut Andersson.¹⁰

Alfström: »På Lilla Ringome ägor i *Alfva* sn. [Gl.] bodde sockenskrådaren Nils Alfström med hustru». F. på 1780-talet.¹¹

Alfvegren: I *Alfva* sn. ock Svie by Gl. levde bonden Jöran Mattson, som hade sonen Georg A., f. 1773 i Alfva, kh. i Barlingbo 1812, d. 1845.¹²

Ahlfvengren:

Alingberg: Petrus Bened. A., p. 1675, blev kh. i Tådeneds sn. V. 1688, d. 1693. Namnet är tydligen av *Alingsås*.¹³

¹ Å. H. II 84. ² E. n:o 3154, S. H. I 582. ³ B. H. I 107. ⁴ Vistrand 115. ⁵ Vistrand 280. ⁶ S. H. II 478, 598. ⁷ G. H. 744.
⁸ G. H. 314. ⁹ Adj. K. A. Karlinder, Sthm. ¹⁰ Byggnadsing. E. Alfheim, Sthm. ¹¹ Kinberg 14. ¹² Kinberg 19. ¹³ S. H. I 584.

- Aljobergh:** Petrus A., »möjligen identisk med Petrus Alingberg».¹
- Alkman:** Den doriske körlyrikern *Alkmāns* (600-talet f. Kr.) namn upptogs som svenskt familjenamn i sen. hälften av 1800-talet.²
- Allberg:** Nils A., f. 1741 i M. (trol. Tuna sn.), stud. 1766, k. i Ljustorp 1786, d. 1817.³
- Allbrandt:** Kom.-lantm. Johan Fredrik Johanson i Lycksele Lp., f. 1859; g. 1886 m. Anna Davida A.⁴
- Allström:** Rådman P. A. i Karlstad; en dotter g. m. Johan Gustaf Stenberg, f. 1746, kh. i Frändefors sn. Dl. 1780, d. 1803.⁵
- Allström:** Carl Gustaf A., f. 1795, d. 1868; kapten. Sma. släkt som föreg.?⁶
- Allemqvist:** Lundastud. A. A. blev klockare i Varberg 1755.⁷
- Allendorf:** Tyskt namn. Carl Wilhelm A. var f. i (Svenska) Pommern. Reg.-fältskär vid drottningens livreg. 1717, transp. till sma. syssla vid Kalmar reg. 1728, d. 1746.⁸
- Allerström:**
- Almberg:** Magnus Nic. A., bondson från Gudhems sn. V., f. 1670, vak-tade getter på *Almön* under Bjurum, »men ledsnade vid dem»; stud. i Lund 1702, kh. i Eriksberg 1738, d. 1749.⁹
- Almberg:** Soldat för *Almby* rote (i Vänge sn.? U.): »Bengt Jonson Almberg, död d. 19 Julii 1736 —».¹⁰
- Almberg:** »Petter Almberg, född i *Allmbro* och Giällersta Sockn, där fadren Jonas Jönsson då bodde, men är nu hälftenbrukare på Wiwalla; gossen wid pass 15 åhr», inskrevs i Örebro skola 1754. »—ad Cameram».¹¹
- Almberg:** »Trägård's dr.» Anders A. var f. i »*Allmunge*» sn. U. Året är ej antecknat.¹²
- Almberg:** Lars A., son av kronofjärdingsmannen Anders Larsson, f. i Vretberga i Tuna sn. D. 1745. Stud. 1767, kh. i Medåkers sn. Vm. 1799, d. 1805.¹³
- Almberg:** »Eric Almberg, f. 1756, *Almby*, Eskog. F. Torpare Anders Ersson». Inskrevs i Örebro skola 1769. »Apolog».¹⁴
- Almberg:** Eric A., bondson från Lethala sn. i Finl., blev kaplan vid Brunkala kapell 1828. Hade förut varit pedagog i Nystad.¹⁵
- Almberger:**

¹ Sjöström, Gbg. nat. 52. ² Prof. G. Cederschiöld, Gbg. ³ H. H. II 254. ⁴ E. n:o 626. ⁵ K. H. III 112. ⁶ Ö. VII 185. ⁷ G. H. 954.
⁸ Sacklén. Sv. läk. II 1: 381. ⁹ S. H. II 537. ¹⁰ Rulla 1744, sid. 557.
¹¹ K. V 43. ¹² U. D. 23. ¹³ V. H. I 481. ¹⁴ K. V 77. ¹⁵ Å. H. I 133.

Almblad: Erik, son av torparen Magnus Esbjörnsson, f. 1823 i Ryd i *Allmundsryds* sn. Sm. Kallade sig först *Allmertz*, sedan A. Stud. i Lund 1849 ock i Upps. 1853 »under nytt namn ock med föresats att bliva en ny människa». Präst 1855, avsatt 1861.¹

Almblom:

Almborg: Nils A., son av Sven Svensson, f. 1710 på gården Österäng i Kinne-Kleva sn. V. Stud. i Upps. 1732, k. i Bredared 1746, d. 1753.²

Almorantz:

Almfeldt:

Almfors:

Almgren: Olavus Andreæ, f. 1628, blev kh. i Tengeneds sn. V. 1675, d. 1704, Hans barn (en son blev präst) kallade sig A. efter *Almesåsen*, där modern var f.³

Ahlgren: »Petrus Joannis Ahlgren, agricolæ Joannis Petri in *Ahlmy* et Ormesta filius», inskrevs i Örebro skola 1723. »—ad classem primam translatus».⁴

Almgren: »Nicolaus Andreæ Almgren, rustici filius in *Almby* et Uggleboda», inskrevs i Örebro skola 1726. »— Alphetarius, pauper».⁵

Almgren: Soldat för *Almby* rote (i Vänge sn. ? U.): »Bengt Jonson Almborg, död d. 19 Julii 1736. i stället har roten stält d. 25 Junii 1739 Anders Andersson Almgren».⁶

Almgren: Från egendomen *Almekärr* vid Jordfallet på Bergslagsbanan. 1870-talet. Släkten hette förut Andersson.⁷

Almlind: »Nicolaus Almlind, agricolæ de Nemda filius, in *Almby*», gick i Örebro skola i början av 1710-talet. »— cum didicisset Arithmeticam, discessit die 20 Maji 1714, impetrato vitæ testimonio integrioris atque ad rationarium ad discendam ejus artem se contulit».⁸

Almlund: Jonas A. inskrevs i Örebro skola 1724. »— agricolæ in *Ahlmy* Jonæ Jonssons filius, introductus ad intermedios classis 1:mæ».⁹

Almlöf: Johan A., f. 1706, stud. 1725, kh. i Häverö 1774, d. 1777, var torparson från *Almunge* sn. U.¹⁰

¹ Lundin 311.

² S. H. II 496.

³ S. H. I 230.

⁴ K. V 5.

⁵ K. V 11.

⁶ Rulla 1744, sid. 557.

⁷ Fru H. Almgren, Majorna, Gbg.

⁸ K. II 21.

⁹ K. V 7.

¹⁰ U. H. II 126.

- Almlöf:** »Laurentius Andreæ» inskrevs i Örebro skola 1717. » — civis Örebr. filius, discipulus classis infimæ factus, et Almlöf ex patre Almbyensi dictus».¹
- Almlöf:** Släktens äldste kände stamfar, Per, levde på 1730-talet. Hans son, Lars *Alman*, f. 1740, d. 1773, var soldat för Lilla *Almö* i Fågelås sn. V. Dennes son, Nils, f. 1765, d. 1813, kallade sig A. Han blev kammartjänare hos kronprinsarna Gustav och Karl August.²
- Almlöf:** »Henric Almlöf, f. 1759, Almby, Sörby. F. Rusthållare Nils Henricsson». Inskrevs i Örebro skola 1768. »Prima».³
- Almqvist:** Abrahamus Benedicti *Alm* blev kh. i Almunge sn. U. 1629; d. 1654. Hans son, Johan Abrah. *Alm*, blev k. i Väster-Lövsta 1656; drunknade 1661. Dennes son, Abraham, som blev k. i Veckholm, kallade sig A. Han står inte upptagen på Veckholm. Men i Upps. ref.-bibl:s interfol. ex. står vid k:rar i Kungs-Husby och Torsvi (i Veckholm) antecknat: »Abraham Alm, begrovs i Kungs-Husby d. 15 nov. 1695» etc.⁴
- Almqvist:** »Min stamfader var en bonde vid namn Magnus, som levde år 1650 å gården Södra Långeberg, Ölmestads socken i Jönköpings län. Hans son, Harald Magni, föddes å nämnda sin fädernegård 1657. Han antog till en början tillnamnet Ölmestadensis efter socknens namn, men ändrade det sedan till Almqvist efter en på fädernegården växande ovanligt stor och vacker *alm* [liksom väl även efter socknen — Ö. VII 78]. Harald Magni dog i pesten år 1711. — Han var kyrkoherde å Visingsö och lektor vid Per Brahes skola därstädes».⁵
- Almqvist:** Joannes A., stud. i Upps. 1714, k. i Över-Selö 1723, d. 1761, f. 1695 i Hallsbergs sn. N. på gården *Alm*, där en då stående stor *alms*, 3 fot i omkrets, givit anledning till namnet. En äldre bror till Joannes var Peter A., reg.-pastor vid Löwenfeldtska inf.-reg. i Stralsund. Det är tydligen sme. reg.-pastor Peter Almqvist, som omtalas i B. L. ny följd I: hans två söner Lor. Peter och Johan blevo såsom Gustav III:s anhängare vid revolutionen 1772 adl. med namnet Almfelt. Leijonhufvud, Svensk adelskal. 1904, har en annan uppgift härom: adl. ätten Almfelt härstammar från bonden Peder Jönsson i Almby sn. N. Hans son, Petrus Petri, f. 1700, kallade sig Almqvist. Tre hans söner adl. Almfelt 1772.⁶

¹ K. II 42.

² Ö. VIII 71 f.

³ K. V 73.

⁴ U. H. I 85, II 263.

⁵ Direktör S. Almqvist, Gbg.

⁶ Str. H. I 394.

Almqvist: Abraham A., stud. 1718, kh. i Täby 1735, d. 1760, 62 år gammal, var bondson från Lövsta i *Almunge* sn. U.¹

Almqvist: »Petrus Petri, rustici de *Alm* in Hardzberg, Almqvist», inskrevs i Örebro skola 1713. »— locatus in classem 1:mam.» Begav sig till Strängnäs gymn. 1718.²

Ahlmqwist: »Andreas Petri Ahlmqwist, agricolæ in Halzberg et *Ahlm* filius,» inskrevs i Örebro skola 1722. »— ad class. 1:am.» Väl bror till föreg.³

Almqvist: »Nils Almqvist, från Wiwalla i Långbro Socken, men namnet tages ifrån *Almby* per deductionem, fadren Bonde. gossen 13 år gammal,» inskrevs i Örebro skola 1759. »— ad classem 1:mam, sed postea ad Cameram.»⁴

Almqvist: »Nils Almqvist, f. 1751, *Almby*, Tybble. F. Frälse-Fogde Nils Almqvist.» Inskrevs i Örebro skola 1767. »Apolog. — Til Handlande i Nora.» Sma. släkt som föreg.?⁵

Almqvist: Sthmssläkten Almqvist härstammar från Sm. Namnet antogs

Almkvist: av Per A., f. 1768, d. 1850, svarvarålderman i Sthm. Två av släktens medlemmar ha ändrat stavningen: Johan R. Almkvist, f. 1869, läkare, ock Herman N. Almkvist, f. 1839, d. 1904, prof. i Upps.⁶

Almkvist: Johan Magnus A., son av hemmansägar Johan Olof Johansson, f. i Gårdsby sn. Sm. 1858. Stud. i Upps. 1880, k. i Skede 1889.⁷

Almroth: Petrus A., f. 1693 vid *Almudden* i Vrena sn. S., där fadern Per var bonde. Stud. i Upps. 1717. kh. i Gåsinge ock Dillnäs 1743, d. 1762.⁸

Almroth: Lars A., bondson, f. i Ölmestads sn. Sm. 1785. Stud. 1809, lantm.-ex. 1811, kom.-lantm. 1824, d. 1863. Bodde i Harbäckshult i Örkelljunga sn. Sk.⁹

Almryd: Namnet togs under senare hälften av 1800-talet på uppmaning av läraren i skolan, som ville ha bort de många son-namnen. En gosse, som var från *Almundsryds* sn. i Sm., fick heta A.¹⁰

Almskog:

Almstedt: Johan Hofberg, f. 1647, d. 1726, var kh. i Tärna sn. U. Hans son Petter (?) ändrade släktnamnet till A.¹¹

¹ U. H. III 219. ² K. II 31. ³ K. V 2. ⁴ K. V 51. ⁵ K. V 72.

⁶ Ö. VII 75 f. ⁷ Vx. matr. ⁸ Str. H. III 54. ⁹ E. n:o 1883. ¹⁰ In-sändare i G. H. T. d. 30 mars 1908, undertecknad »Praktikus». ¹¹ Ö. VIII 184.

Almstedt: »Magister Petrus Almstedt Nericius, honestis inter plebejos parentibus in parœcia *Almbyensi* [på hemmanet Näsby, där fadern Magnus Nilsson var åbo] natus; —» 1735. Stud. i Upps. 1757, kh. i »Winteråsa» 1792, d. 1807.¹

Almstrand: Från *Almundsryds* sn. Sm. På 1870-talet.²

Almström: »Martinus Almström» inskrevs i Örebro skola 1739.³

Almström: 1753 »d. 1 November anmälder [till intagande i Örebro skola] Erik Almström, från Näsby i *Almby* Sockn, på 14 åhret, fadren Magnus Johansson ibidem, Bonde; ad 1: mam. Gymn. 1758. Adjunct i *Skyllinge*».⁴

Almström: »Magnus Almström, från Näsby i *Almby* Sockn, på 15:de åhret, fadren Rusthållare och Bonde», inskrevs i Örebro skola 1763. »— ad *Camcrum*» Tydligen bror till föreg.⁵

Almström: Hans Hufv (hette under skoltiden A.), f. 1805 i Steglarp i Skivarps sn. Sk., var son till bonden Hans Olsson. Stud. 1826, lantm.-ex. 1831, v. kom.-lantm. 1838, d. 1883 i *Ignaberga*.⁶

Almträ: Petrus A., »natus in *Almby*», gick i Örebro skola på 1710-talet. »— de schola, postquam Arithmeticiis nonnihil et scribendi exercitio vacaverat, ad prætorem arcis se contulit, cujus factus primo pedissequus».⁷

Almträ: »Nicolaus Almträ, Joannis Rustici in Sunstorp et *Almby* filius», inskrevs i Örebro skola 1712. »— introductus in classis infimæ circulum inferiorem» Väl bror till föreg.⁸

Almvyk:

Almegren: Namnet togs »vid inträdet (omkr. 1870) i dåvarande Göteborgs högre elementarläroverk av mig. Av morfar troligen omkring 1780». Förleden är tagen »av ett hemman i Qville förs., Bohuslän, som lär heta *Almdal*, varifrån min morfader var. Min fader hette Jönsson, min moder Almegren. Rektor rådde till namnombytet för att slippa de många namnen på —son. Min morfader, prostén Almegren i Ödsmål, — var bondson».⁹

Almerot: Ericus A., scholaris i Jönköping, stud. i Lund 1697; krigspräst.¹⁰

Almesjö:

Almestrand:

¹ K. II 60, Str. H. IV 51.

² Fil. Stud. O. Lindstén, Gbg. (1908).

³ K. V 28.

⁴ K. V 41.

⁵ K. V 59.

⁶ E. n:o 1904.

⁷ K. II 22.

⁸ K. II 28.

⁹ Kommin. H. Almegren, Gbg.

¹⁰ Lundin 28.

Ahlberg: Olof A., f. omkr. 1756, var bondson från Simris sn. Sk. Stud. 1778, d. som stud. i Smedstorp 1796.¹

Alsbeck: Elisabeth A., g. 1665 med k. Amnelius i Romfartuna, var »troligen en avkomling efter lektor *Alzbeckius* i Västerås» (vilken f. av bondfolk i byn »*Alzbeck*» i St. Tuna sn. D., var andre kollega i Västerås skola 1627, blev kh. i Skerike 1640, ock d. 1642).²

Alsberg: Pigan Greta A., f. i Vaksala sn. U. 1762. »ankom från Österunda 1788.» (Österunda är en sn. i Vm.)³

Alsterberg:

Alsterblad: Per A., bondson, stud. i Upps. 1766, kh. i Kroppa 1808, d. 1828, f. i Snarstad i *Alsters* sn. Vr. 1744.⁴

Alstergren:

Alsterlind: Nils A., bondson, stud. i Upps. 1766, sockneadj. i Väsehärad 1774, d. 1799, f. i Finsnäs i *Alsters* sn. Vr. 1745.⁵

Alsterlund: Sven A., f. 1735, stud. i Upps. 1759, k. i Karlskoga 1784, d. 1813, var bondson från *Alsters* sn. Vr.⁶

Alsterlund: Magnus A., son till bonden Anders Jonsson, f. i Hallanda i *Alsters* sn. Vr. 1837. Stud. 1860, lantm.-ex. 1864, kom.-lantm. 1876, d. 1899. Bodde i Lule.⁷

Alsterlöf: Nils A., f. 1732, stud. i Upps. 1755, p. 1760, d. på hospitalet i Karlstad 1790, var bondson från *Alsters* sn. Vr.⁸

Alstermark: Nils Svenonis A., f. 1708, stud. i Upps. 1733, skolmästare i Filipstad 1745, d. 1756, var bondson från Öjering i *Alsters* sn. Vr.⁹

Alstermark: »Från *Alstern*, sjö ock socken i Värmland.» 1830-talet.¹⁰

Altberg: Esaias A., f. 1734; fadern klockare i Bollnäs sn. H. Stud. 1757, k. i Färila 1777, d. 1791.¹¹

Althoff:

Altmann:

Amberg: Andreas A. var först präst i Narva, varifrån han kom till Finl. Kaplan i Bjerno 1696, fick avsked 1735, d. 1736.¹²

Amberg: Stallmästaren vid Adolf Fredriks hov Nils A.; en dotter g. 1794. Sma. släkt som föreg.¹³

Amberg: Namnet är tyskt, eg. ett stadsnamn. I Bayerska Pfalz finns en stad, som heter *Amberg*. Släkten torde ha inkommit till Sverige i början av 1800-talet.¹⁴

¹ Sjöström, Sk. nat. f. afd. 391. ² V. H. III 168, I 139. ³ U. D. 428. ⁴ K. H. II 81. ⁵ K. H. II 53. ⁶ K. H. I 318. ⁷ E. n:o 798. ⁸ K. H. III 196. ⁹ K. H. II 25. ¹⁰ Adj. Fil. Dr. A. F. Kjellman, Gbg. (1908). ¹¹ U. H. I 444. ¹² Å. H. I 405. ¹³ Str. H. II 427. ¹⁴ Handelsföreståndar C. J. O. Amberg, Sthm.

Amberger:

Amelgren: Jakob A., stud. i Lund 1691, kh. i Ryrs sn. Dl. 1702, d. 1719, var bondson från *Åmåls* sn.¹

Ammokulle: Medeltida namn. Se Historiken.

Amnberg: Orgeltrampar Johan A. i Mariestad; en son f. 1786.²

Ahnberg:

Anberg: Johan Abraham A., f. av finska föräldrar, var assistent vid handelskollegium i Sthm. En son, vilken kallade sig Andberg, f. 1741.³

Andahl: Ändrat från *Andersson* år 1893. Orsaken till namnombytet var, att personförväxling ofta ägde rum.⁴

Andorff:

Ahnfelt: Släkten härstammar från en baron i staden *Ahlefeld* i Hildesheim, vilken, oenig med sin länsherre, begav sig till Holstein. Till Sverige inkom med drottning Katarina av Sachsen-Lauenburg den holsteinske riddaren Schack von Ahnefeld, av samma släkt, som skrev sig *Aneuelde*, *Anefeld*, *Ahnefelde*, eller i andra grenar *Aleuelde*, *Alefeld*, *Ahlefeld*. Sedan Skåne blivit svenskt, fortlevde Ahnfeldar där utan att bli introducerade. En kornett *Anfeld* var med vid Pultava. Hans son deltog som artillerilöjtn. i revolutionen i Kristianstad 1772. När han efter detta ej blev introduc., krossade han sitt adliga signet ock stavade namnet svenskt. Hans brorson, Jonas A., blev kh. i Gullarps sn. Sk. (en son f. 1801).⁵

Ahnheim:

Ahnholm:

Ahnlund:

Ahnqvist:

Anstedt: Martin Frondin, stud. i Lund 1695, k. i Mariestad 1708, d. 1714, var g. m. Sara A.⁶

Ansten: Zachris Gustaf A., f. 1825, p. 1853, sockneadj. i Kiuruvesi sn. i Finl. 1867.⁷

Ahnstrand: David A., son av hemmansäg. Johannes Svensson, f. i Villstads sn. Sm. 1841. Stud. i Lund 1867, seminarieadj. i Växjö 1872.⁸

Ahnström: »Namnet återfinnes i Dalreg:lets historia, då en kapten av 2 kl. Chr. M. Ahnström står omnämnd under Karl XII:s krig

¹ K. H. III 175.

² S. H. I 172.

³ Sacklén, Sv. läk. II 2: 189 f.

⁴ Handl. A. G. Andahl, Sthm.

⁵ B. L. Ny följd I.

⁶ S. H. II 96, 770.

⁷ B. H. I 389.

⁸ Vx. matr.

därstädes. I min ägo har jag ett gammalt fickur med genombruten messingsboite ock med slagverk ock alla hjul av stål; med detta ur följde en urnyckel av messing, varå vasen finnes. Mig är sagt, att detta ur ärvts efter en intendenturtjänsteman — generalkrigskommissarie eller dylikt — vid namn Hedwall, som före 30-åriga krigets avslutande fått uret av drottning Christina. — Min farfar föddes i Trehörna församling ^{8/10} 1756, var kapten vid Jönköpings reg:te, försvarade Virta bro, blev erbjuden adelskap eller Svärdsorden som löjtnant, valde Svärdsorden, hette Georg Gustaf ock var gift med Charlotta Katarina Hedwall, de bodde enl. ark. [i Vadstena] på S. Jonstorp, även kallat Jordstorp. Jag har alltid hört, att deras hem var ryttmästarebostället Stora Lund uti V. Tollstad, där min far sade sig vara född d. ^{28/8} 1791. Han var bosatt på Alvastra överstelöjtnantsboställe från giftermålet 1822, tills Braxstad i Ö. Tollstad köptes 1837. Farfars far var sergeant, hette Christian ock gift med Margareta Elisabeth Humble. — I Marstrand ock Växjö lärar finnas personer med detta namn. Dessa äro civila. Den gren av släkten, jag tillhör, har uteslutande ägnat sig åt det militära.»¹

Anström: Henric A. blev sockneadj. i S:t Karin i Åbo 1722; d. 1731.²

Ahnström: Abraham A., son av båtsmannen Salomon Flinck. f. i Anundsjö sn. Å. 1753. Stud. i Upps. 1779, kh. i Träne sn. Sk. 1803, d. 1806.³

Andberg: Johan Abraham A., f. i Sthm. 1741, blev provincialkirurg i Sthms. län 1768; d. 1804. Han var son till assistenten vid handelskollegium Johan Abraham *Anberg*, f. av finska föräldrar.⁴

Andbäck:

Andstedt: Erik A. blev rådman i Köping 1677, d. sma. år.⁵

Andström: Jacob A., »Aboëns.», f. 1761, stud. 1781, kaplan i Åbo 1795, d. 1818.⁶

Andeberg:

Anderberg: Alexander A., son av skomakaren *Anders* Nilsson ock Hanna *Andersdotter*, f. 1844 i Dalby sn. Sk. Kronolänsman i Oxie härad 1882.⁷

Anderberg: Per Gotthard A., son av lantbrukaren *Anders* Persson, f. 1860 i Vellinge sn. Sk. Landskontorist i Malmöhus län 1886.⁸

¹ A. E. F. Ahnström (titeln icke utsatt), Braxstad pr. Mantorp. ² Å. H. I 76. ³ Ld. H. V 108. ⁴ Sacklén, Sv. läk. II 2: 189 f. ⁵ Elgenstierna 33. ⁶ Å. H. I 61. ⁷ Ldstmatr. II. ⁸ Ldstmatr. I.

Anderberg: Axel Emil A., son av timmermannen Erik *Andersson*, f. i Gbg. 1864. Stud. i Lund 1884, v. p. i Tanum 1895.¹

Anderfelt:

Andergren:

Andergren: K. bfhde. har godkänt namnet A. såsom släktnamn för studeranden vid metodistkyrkans teol. skola i Upps. A. Hj. *Andersson*.²

Anderholm: Ändrat från *Andersson* omkr. 1870.³

Anderstedt:

Andersten: Lars A., f. i Sund i Torshälla sn. Bh. 1717, var son av bonden *Anders* Torstensson. Stud. i Lund 1739, k. på Tjörn 1760, d. 1778.⁴

Anderström:

Andsberg: Ändrat från *Andersson*. 1800-talet.⁵

Angberg:

Angström:

Angelberg: Anders A., f. 1726, var son av k. Anders *Angerberg* i Frösunda sn. U. Stud. 1745, kom.-lantm.-ex. 1750, då han ändrade namnet till A. »för dess närmare överensstämmelse med metieen». Kom.-lantm. 1757, d. 1791 i Östernäs i Vaddö sn. U.⁶

Angeldorff: Christoffer Olofsson A., son av häradsdomaren Olof Christensson, f. i Angshult i Osby sn. Sk. 1808. Stud. 1828, kh. i V. Alstad 1860, d. 1866.⁷

Angerbergh: Anders A., f. 1665 i Roslagen, stud. 1682, k. i Frösunda sn. U. 1706, d. 1732.⁸

Angerberg: Nils A., »Rosl.», stud. 1717, kh. i Ununge sn. U. 1746, d. 1756. Släkt med. föreg?⁹

Angerholtz: Tryckfel för *Agerholtz*. Namnet existerar alltså icke.¹⁰

Angerman: Medeltida namn. Se Historiken.

Angerman: År 1707 d. stud. And. A. i »Angry», 27 år gml. ock begrovs i kyrkan »emot Angry stol». Angryd är en by i Sibbarps sn. Hl.¹¹

Angerman: Severin A., bondson, f. i Sibbarp 1749. Stud. i Lund 1774, kh. i Bredareds sn. Hl. 1805, d. 1823. Man kan anta, att namnet är av *Angryd*.¹²

¹ Ohlsson 492.

² U. N. T. 13 maj 1911.

³ Vaktmästar N. A:son

Anderholm, Sthm.

⁴ G. H. 870.

⁵ Apot. Wigforss, Gbg.

⁶ E. n:o 919.

⁷ Sjöström, Sk. nat. f. afd. 672.

⁸ U. H. I 411.

⁹ U. H. III 232.

¹⁰ K. V CLVI.

¹¹ G. H. 1128.

¹² G. H. 256, 1056.

Angerstein: Tyskt namn. Släkten A., som var tysk ock adlig, inkom till Sverige 1639.¹

Angersten: Försvenskning av det tyska *Angerstein*. V. H. nämner en överjägmästar Fr. A. på Turbo i Hedemora sn. (En dotter f. 1731.) I Hedemora förs. husförhörslängd, sign. A. I n:o 5, står dock »Hr. Jägmäst.» Fredr. Angerstein, ock samma förs. husförhörslängd, sign. A. I n:o 6, upptar Fru Överjägmästarinnan Christina Angerstein. Men i Hedemora dopbok 1672—1694 är antecknat för år 1691: »Chrisnades Johan Angerstens dotter Eva Sophia ifrån Tuurbo —».²

Ankarberg: »1896 antog jag namnet Ankarberg i stället för Eriksson. Anledningen var, att det var släktnamn på min mors sida, samt att det ej var så vanligt.»³

Ankarbom: Catharina (Larsdotter) A., f. 1662, d. 1726; g. 1694 m. kh. Arvid Rydelius i Ukna sn., Kalmar län.⁴

Ankarbom: Skepparen Magnus A. drunknade 1716 under sjöresa från Kalmar till Karlskrona. Släkt med föreg.?⁵

Anckarfelt: Adl. namn. Johan Dreffling, f. 1648 i Köping, artillerikapten vid amiralitetet 1685, d. 1698, adl. A. 1687. Ätten utdog 1797.⁶

Anckarfjell: Adl. namn. Thomas Michelsson Skalm till Storgården (i Piiikis sn., Finl.), hade sonen Michel Thomasson, löjtn., d. 1657, vilken introducerades 1634 ss. av gammal adl. släkt. Han kallade sig sedan A. efter vapnet. Ätten utdog på 1700-talet.⁷

Anckarfläld: Engel Greta A. var g. m. kh. Magnus Montin Svensson i Kristbergs sn. Ö., f. 1683, d. 1750, i hans 1:sta gifte. Han blev omg. 1737.⁸

Ankarman:

Ankarsten: »Trol. adl. omkr. 1698, emedan en kongl. sekreterare Conrad Ankarsten betalade sköldebrevsavgift s. ä.» Det sägs icke, vad släkten hette före adlandet.⁹

Ankarstrand:

Ankerman: Danskt namn (eller norskt). Peder Andersön blev kh. i Bokenäs ock Dragsmarks sn. Bh. 1562; d. 1608. Han kallas även A. (ock är sannolikt densamme, som kallas hr. Peder Porss). Han hade ett *ankare* i sitt sigill.¹⁰

¹ Vistrand 497.

² V. H. III 46.

³ Ing. G. H. Ankarberg, Sthm.

⁴ Ö. VIII 866.

⁵ L. L. 765.

⁶ Anrep.

⁷ Anrep.

⁸ L. H. I 228.

⁹ Klingspor, Vapenbok, texten 88.

¹⁰ G. H. 240, 1052.

Ankerman: Joannes Andreæ A., bondson, f. 1636 i Snokebo i Djursdala sn. Sm. Stud. i Upps. 1658, kh. i Ljung och Flistad 1674, d. 1692.¹

Ancherström: Claudius Tormonis Ancherström, »Kongelfvensis», var rek-

Anckerström: tor i Kungälv 1691 och synes levat till 1716. Sonen Henrik stavar namnet Anckerström. (Så stavas även faderns namn sid 206.) Han var f. 1700, blev kollega i Uddevalla, »väl» 1728, d. 1730.²

Ankerström: Maja A. var g. m. Bengt Dahlberg, stud. i Lund 1693, kh. i Krokstads sn. Bh. 1715, d. 1726.³

Anneldh: Gustaf A., f. 1810, d. 1865; kamrer (i Sthm.).⁴

Anngren:

Annerfeldt: Ola A., son av dragonen och muraren Jacob Ramm, f. i Anderslövs sn. Sk. 1832. Stud. 1860, d. som stud. 1863.⁵

Annerstedt: Petrus Johannis Annerstadius, son av hemmansägaren Jöns Persson, f. 1678 i Annerstads sn. Sm. Kh. i Femsjö 1711, d. 1732. Sonen Daniel A., f. 1721 i Femsjö, stud. 1741, blev prof. i Upps. 1770, d. 1771. Två andra söner voro Magnus A., f. i Femsjö 1712, stud. 1733, v. häradshövding 1750, d. 1781, och David A., f. i Femsjö 1714, stud. 1735, k. i V. Torsås 1743, d. 1759.⁶

Annerstedt: Sven A., son av hemmansbrukar Måns Larsson, f. i Anebo i Mortorps sn., Kalmar län, 1771. Stud. i Upps. 1797, kh. i Vickleby 1826, d. 1835.⁷

Antman: Salomon H. A., f. 1740 i Torneå, stud. 1761, kaplan i Neder-Torneå sn. 1775, d. 1779.⁸

Antongren: Anna A. var g. m. Hans Olofsson Forssell, f. i Järvsö sn. H. 1712, stud. 1734, k. i Delsbo 1768, d. 1773 (i hans 1:sta gifte).⁹

Apallöf: »Soldat Apallöfs Enka Catharina Pers. d. f. i Waxala 1709.»¹⁰

Apalström: Kom. Bengt Lennæus i Gåsinge sn. S., f. på 1690-talet, d. 1754, var g. 2:dra gången m. änkan efter past.-adj. Joh. A. i Vallby.¹¹

Apaldhægardh: Medeltida namn. Se Historiken.

Apelbaum: Petrus Nicolai A., f. i Hörda sn. Sm. 1698, stud. 1722, kh. i Villstad 1742, d. 1773, var son av underofficeren Nils *Apelbom*.¹²

¹ L. H. I 194.

² G. H. 509, 930.

³ G. H. 527.

⁴ Ö. V 282.

⁵ Sjöström, Sk. nat. 1833—1889, sid 238.

⁶ Vistrand 155, 233, 239, 262.

⁷ Km. H. 695.

⁸ Å. H. II 246.

⁹ U. H. I 289.

¹⁰ U. D. 116.

¹¹ Str. H. III 65 f.

¹² Vistrand 203.

Apelberg: Nils A., son av en insp., f. 1729 på Landby i Ö. Ryds sn. Ö. Stud. i Upps. 1749, kh. i Väderstad 1780, d. 1808.¹

Apelberger: Johan A., son av snickar Joh. J. Johansson, f. i Kimstads sn. Ö. 1760. Stud. i Upps. 1783, kh. i Ingatorp ock Bellö sn. Sm. 1817, d. 1845.²

Apelblad: Jonas A., f. 1717 i Vadstena, stud. i Upps. 1738 under namnet *Apelgren*, ändrade det sedermera till A. Doc. i österl. litt. 1750, adj. i grek. ock hebr. 1756, lagmans titel 1763, adl. af A. 1766, men ej introd., d. 1786.³

Apelbom:

Apelgren: Anders A., son av en hmnsäg., f. i S. Lundby sn. V. 1846. Stud. i Upps. 1871, kapellpred. i Nämdö sn. S. 1888.⁴

Apelholm: Jonas A., stud. i Lund 1745. Måhända bror till Gudmundus A., stud. 1740, fil. mag. 1748, k. i Tofta (Tävelsås) sn. Sm. 1756, d. 1758.⁵

Apelman: F. d. kornetten vid finska kavalleriet (från Karl XI:s [?] tid) Peter Knutsson A. dog 1728, 120 år gml.; »ligger begravnen västan till Öckerö kyrka».⁶

Apelqvist: Släkten härstammar från Michael Andersson, f. 1682, d. 1741, ägare av *Apelåsen* i Fröjeredes sn. V. Namnet togs av hans son, Anders Herman A., f. 1725, d. 1796, insp. i Ottravads sn.⁷

Apelrot: Frälseinsp. Olof Hedberg vid Biby i Gillberga sn. S. var g. m. Elisabet A.; en son f. 1706.⁸

Apelskog:

Apelstam: Anders Lorens A., f. 1788, var son till k. i Borg ock Löts sn. Ö. Sven *Appelstam* (förut Appelgren). Lantm.-ex. 1807, kom.-lantm. 1814, d. 1848. Bodde i Halmstad.⁹

Appelberg: Jonas Pehrsson A. till Hassleberg ock Hällika, f. 1609, blev räntmästare i Narva; d. 1672. Hans barn adl. 1676 med bibehållande av namnet. Ätten är utdöd.¹⁰

Appelberg: Namnet uppges eg. vara adl. ock hänföra sig till en vapensköld med *ett blommande äppelträd* i. Släkten skall urspr. ha hetat Eriksson. Om traditionen är riktig, torde denna släkt väl på något sätt sammanhänga med föreg.¹¹

¹ L. H. III 225. ² L. H. III 351. ³ B. L. I, S.-K. ⁴ Str. H. III 314. ⁵ Lundin 77, 86. ⁶ G. H. 839. ⁷ Ö. III 5 f. ⁸ Str. H. IV 308. ⁹ E. n:o 2017. ¹⁰ Anrep. ¹¹ Modisten fru Appelberg, Gbg.

Appelberg: Tyskt namn. Släkten inflyttade till Sverige från Tyskland omkr. år 1700. »Äldste af mig kände stamfadern var räntmästare i Karlskrona omkr. år 1700.»¹

Appelberger:

Appelblad:

Appelbom: Tunnbindarmästar Anders A. i Kalmar; en son f. 1728.²

Appelgren: Adl. namn. Johan Ericsson, f. 1597, kammarråd, d. 1660, adl. A. 1640. Ätten utdog på svärdssidan 1742.³

Appelgren: Johan Abrahamsson, bondson, hette först A.; f. 1726 i Bocketorp i Hogstads sn. Ö., stud. i Lund 1747, k. i Fornåsa 1770, d. 1772.⁴

Appelholm:

Appellund:

Appellöf: Tulljaktuppsyningsman Joh. Gustaf A.; en son, Johan Fredrik, f. i Mönsterås 1826, stud. i Upps. 1849, v. pastor i Lärbro sn. Gl. 1862.⁵

Appelman: Anders Nilsson Slaghök, proviantmästare, g. 1620 m. Brita Ambjörnsdotter Sunnanväder, bodde på *Appelberga* gård i Hagbyhöga sn. Ö. Sonen, Per Andersson, f. 1622, drotn. Kristinas guvernör på Ösel 1664, d. 1705, kallade sig A. ock adl. 1656 med sma. namn (introd. 1670). En annan son, Jonas Andersson A., f. 1627, kontrollör vid Visby sjötull, hade en son, Jonas A., ryttmästare, som adl. Appelhjelm 1707; d. i fångenskap 1721.⁶

Appelmark: Sven A., stud. 1737, p. till tjänstgöring i Ravlunda sn. Sk. 1751; var 1759 i Ö. Kärrstorp, d. 1773.⁷

Appellqvist: Johannes (Svenonis) A., smål., stud. i Upps. 1690, likvidationskommiss. vid råstun i Sthm., d. 1734.⁸

Appelqwist: Ingemar A., borgarson, f. i Karlshamn 1715, stud. 1736, kh. i Listerby 1759, d. 1788.⁹

Appelros: Namnet förekommer i närheten av *Applakärr* i B.¹⁰

Appelroth: Johan Bernhardsson A., f. 1618, befallningsman på Sthm:s slott 1650, d. 1680, adl. 1675 med bibehållande av namnet. Ätten utdog 1703.¹¹

Appelskog:

Appelstam: Svenö A., förut *Appelgren*, bondson, f. 1736 i Frödinge sn., Kalmar län. Stud. i Upps. 1761, k. i Borg ock Löt 1775, d. 1790.¹²

¹ Handl. N. Appelberg, Sthm. ² Km. H. 162. ³ Anrep. ⁴ L. H. I 211. ⁵ Vy. H. 167. ⁶ S.-K. ⁷ Ld. H. V 440. ⁸ Vistrand 139. ⁹ Ld. H. V 247. ¹⁰ Apot. Wigforss, Gbg. ¹¹ Anrep. ¹² L. H. II 85.

Appelstrand:

Appeltofft: En ursprungligen dansk släkt, som flyttade till Tyskland, varifrån Per *Ebeltoft* i slutet av 1600-talet kom till Skåne. Sonen Anders Julius blev ryttmästare och ändrade namnet till A.¹

Ahrbom: Olof A., son av en kopparslagare, f. i Hanebo sn. H. 1790. Stud. 1811, k. i Ljusdal 1837.²

Ahrborg:**Ahrby:****Ahrdahl:****Ahrfelt:****Arholm:**

Ahrman: Isaac G. A., son av en borgare, f. 1665 i Västerås (Västra Aros). Stud. 1686, k. i Västerås 1699, d. 1705. Fadern hette enl. Västerås födelsebok 1622—1669 Jöran Isaakson (d. 17 sept. 1665 »döptes Jöran isaak sons barn kallas Isaak»³).

Ahrman: Skidlöpar A. uppges vara jockmockslapp.⁴

Arquisth: Anders Henrik A., son av en glasmästare, f. i Arbrå sn. H. 1811. Stud. 1829, p. 1834, d. 1876.⁵

Ahrström:

Araskog: Anders Nilsson A., son av hemmansäg. Nils Nilsson, f. i *Araskoga* i Brandstads sn. Sk. 1852. Stud. 1875, kh. i Hyby 1883.⁶

Areschoug: »Areschoug är egentligen ett danskt namn, bildat under Skå-

Areschog: nes danska tid av *Araskoga*.» Släktens äldste kände stam-

Areskog: far, Magnus (Måns), levde i första början av 1600-talet. Ovisst

Areskoug: är, om namnet bars av honom, eller togs av hans son Holger Areschoug (eller *Arskow*), f. omkr. 1630, stud. i Köpenhamn 1652, kh. i Simrishamn 1657, d. 1687. En medlem av släkten, Holger, f. 1768, handl. i Ystad, d. 1847, ändrade namnets stavning till Areskoug. Likaså Johannes, f. 1757, d. 1831, kh. i Stora och lilla Slågarps sn. Sk., skrev sig Areskoug. Magnus, f. 1727, provisor i Sthm., d. 1767, skrev sig Areschog. Hans bror, Eric, f. 1729, handl. i Ystad, d. 1793, skrev sig Areskog.⁷

Arenberg: Andr. Petri A., k. i Sävareds sn. V. 1672 och i Häreneds sn. 1682, d. 1692.⁸

¹ Kinberg 27. ² U. H. II 222. ³ V. H. I 101. ⁴ Sv. Dagbl. 1909 (datum icke antecknat). ⁵ Palmgren 36. ⁶ Sjöström, Sk. nat. 1833—1889, sid. 352. ⁷ Tegnér 141, Ö. X. 43 ff. ⁸ S. H. I 594.

Arenberg: Soldat för *Arenberga* rote (gård i Husby-Erlinghundra sn. U.):
»Anders Andersson Arenberg, fått afskied wed General Munstringen d: 7 Junii 1736.»¹

Ahrenberg: Olof Peter A., juvelerarson, f. i Gbg. 1759, stud. i Lund 1780, k. i Skepplanda sn. V. 1798, d. 1805.²

Ahrenberg: Namnet togs år 1810. »Efter fädernegården *Arnebo* i Kareby socken av Göteborgs ock Bohuslän.»³

Arendorff:

Ahrengren: Hans A., f. 1665, stud. i Lund 1703, k. i Säve sn. Bh. 1722, d. 1750.⁴

Ahrengren: Sockerbagar A. i Mariestad; hustrun f. 1789. Sma. släkt som föreg.?⁵

Ahrengård:

Ahrenholm: Lantbrukar Gabriel A.; en son f. i Hovby i Häreneds sn. V. 1798.⁶

Arenchil: Michael Arenkil, f. i Gbg:s stift, mag., p. 1662, kh. i Källstorps

Arenkil: ock Bedinge sn. Sk. 1680, d. 1698. Prästerskapets skrivelse till generalguvernören 1681 är undertecknad av bl. a. M. Arenchil, prost i Vemmenhögs härad.⁷

Ahrenlöf:

Arenmark: Joh. Joh. A., bondson, k. i Lits sn. J. 1756, d. omkr. 1780, f. 1711 i Ovansjö i *Arnäs* sn. Å.⁸

Arenström: Håkan A., värml., stud. i Upps. 1679, d. 1712, reg.-skriv. vid V: G.-Dals reg.⁹

Arensbeck: Pehr A. var kh. i Katarina förs. i Sthm. Dottern Elisabeth blev g. 1688. Str. H. IV 546 kallar honom Petrus Diterici Arensbeckius, f. i Lerbäcks sn. N.¹⁰

Arrhénborg: Lars Gustaf A., värml., f. 1841, stud. i Upps. 1873, präst.¹¹

Arbman: Daniel Joannis A., f. omkr. 1650 i *Arboga*, där fadern var rådman, stud. i Upps. 1670, k. i Arboga landsförsaml. 1688, d. 1697.¹²

Arbman: Släktens äldste kände stamfar var bonde i *Arbrå* sn. H. Bland hans barn, som synas antagit namnet A., blev en son insp. på Vifors bruk i G.; d. 1783. Han var far till kh. Johan Olof A. i Offerdals sn. J., f. 1780, d. 1830.¹³

Arbman: Från *Arby* sn. Kalmar stift. Mitten av 1800-t.¹⁴

¹ Rulla 1744, sid. 451. ² G. H. 712. ³ Skeppsredar Th. Ahrenberg, Gbg. ⁴ G. H. 790. ⁵ S. H. I 602. ⁶ S. H. II 17. ⁷ G. H. 1185, Ld. H. I 67. ⁸ H. H. II 236. ⁹ Lind 4. ¹⁰ Å. H. I 120. ¹¹ Lind 4. ¹² V. H. I 455. ¹³ Ö. II 74. ¹⁴ Adj. A. N. Arvidsson, Linköping.

Ardenberg: F. d. förvaltaren A. Nilsson, Örtofta sn. Sk.; hustrun f. A.¹

Arfström: Johan A., kopparslagarmästare i Torshälla, d. 1857, ung. 72 år gml. Han var f. i Arbrå sn. H. Han hette ursprungligen Nordfjell, men ändrade namnet till A.²

Arfslind: Pehr A., son av bonden Olof Hansson, f. 1656 i *Arfslinda* i Gagnefs sn. D. Stud. 1680, kh. i Ål 1718, d. 1728.³

Arkman:

Arckstedt: Arvid A., son av rusthållaren Johan Johansson, f. 1759 på *Arkila* i Kisko sn., Finl. Kom.-lantm. 1793, avgick 1809.⁴

Arckenholtz: Claes A., skomakare i Sthm; en dotter g. 1670.⁵

Arctman: Christ. H. A., son av en postmästare, var f. i Torneå. Han blev förste pred. vid Carunge nyinrättade kapell i Neder-Torneå pastorat 1749; d. 1773. »Namnet synes vara av lat. (!) ordet *Arctos* (Nord).»⁶

Arlberg: Jonas A. (f. 1711, kh. i Fläckebo 1770, d. 1772) säges vara son av borgaren och kämnären P. A. i Köping. Men i Köpings födelsebok kallas fadern Pehr Olsson »på Åhsen». I dödboken är antecknat för år 1715: »bårigarn Pär Olsson på Åsen begrofs d. 9 octobr». I förhørsboken är antecknat för åren 1730, 31: »Per Ols Enkia Hust. Barbro Jörans dotter. Son Jonas Arlberg — går i scholan» samt: »Päder Olsson, död 1715 d. 28 sept.» Det tycks sålunda, som om icke fadern, utan först sonen tagit namnet, tydligen i slutet av 1720-talet. I Odensvi sn. nära Köping finns en by, som heter *Ar/a*. Man kan anta att fadern, Per Olsson, var f. där, ock att sonen Jonas tog namnet av faderns födelseort.⁷

Armelf-Olsson: Nytaget namn.⁸

Arnberg: »Petrus Nicolai, rustici in *Arro* Axebergensium filius, —» inskrevs i Örebro skola 1713. »— qui locum inter infimos classis alphabeticæ accepit. Cognomen *Arroënsis*, quod deinde mutatum in Arnberg, cum Anno 1715 bona cum venia abiret, operam suam commodaturus Rationario Dn. Hildebrandi in Grythyttan».⁹

Ahrnberg: Henric A. blev kaplan i Villnäs i Lemo sn., Finl., 1740; d. 1767.¹⁰

Arnberg: Släktens stamfar, Lars Nilsson, levde i början av 1700-talet och var ägare av gården *Arrud* i *Axbergs* sn. N. Namnet

¹ Aftonbladet d. 26/7 1910. ² Fröken Arfström, Upps. ³ V. H. II 266.

⁴ E. n:o 2899. ⁵ Ö. XI 38. ⁶ H. H. I 189. ⁷ V. H. III 194. ⁸ Apot.

Wigforss, Gbg. ⁹ K. II 30. ¹⁰ Å. H. I 144.

togs av hans son, Jonas A., f. 1722, g. 1753, brukspatron på Östra Silvberget D.¹

Arnberger:

Ahrnbom:

Arnbom: Från *Armanbo*, gård i Sala sn. Vm. Förra hälften av 1800-talet.²

Arnbom: Namnet förekommer i *Arnbo*, by i Svärdsjö sn. D.³

Ahrnborg:

Arnfelt:

Arngren: Anders A., son av Henrik, målare, f. i Askeryds sn. Sm. 1684. Registrator i Göta hovrätt, d. 1722.⁴

Arngren: Peter Andreas A., p. till tjänstgöring i Karlshamn 1744. Släkt med föreg.⁵

Arngård: Togs år 1900 efter fädernegården *Arnagård* i Sm.⁶

Arnhamn:

Arnheim:

Arnhem:

Arnholt: Namnet fanns i förra hälften av 1700-talet.⁷

Arnholtz:

Arnkihl: Namnet bars 1768 av en kronofogde i Raseborgs härad, Finl.⁸

Arnlund: Johan *Arnæsius*, f. i Falun 1634, stud. 1652, kh. i Tuna sn. H. 1669, d. 1695, hade sonen Magnus, som kallade sig A. Han dog som knekt utomlands.⁹

Arnlöf: Sven A., stud. 1814, k. i Ovanåker 1829, f. 1789 i Arbrå sn. H.¹⁰

Arnman: Per August A., son av hemmansbrukar Anders Petter Persson och Emilia Engström, f. i Risinge sn. Ö. 1844. P. 1870, kh. i Tryserum ock Hannäs 1880.¹¹

Arnmark:

Arnquist: Elias A., apologist i Sthm. omkr. 1750, kh. i Njurunda sn. M. 1777, d. 1799, f. 1715 i Arnäs sn. Å.¹²

Arnstedt:

Arnström: Olof A., bondson, f. i V.-Lövsta sn. U. 1700. Stud. 1724, k. i Harbo 1737, d. 1767. Men i V.-Lövsta dopbok 1685—1724 finns för år 1700 ingen Olof antecknad, som kan vara densamme som ovanstående. En Olof, son av Olof Olsson,

¹ Ö. III 7.

² Kapten V. Lundberg, Sala.

³ Apot. Wigforss, Gbg.

⁴ Odén n:o 1561.

⁵ Ld. H. V 439.

⁶ Fröken E. Mährbeck, Upps.

⁷ Icke antecknad källa.

⁸ Icke antecknad källa.

⁹ U. H. III 211.

¹⁰ U. H. II 395.

¹¹ Odén n:o 6392.

¹² H. H. III 9.

föddes d. 4 juni ock döptes d. 6. Efter hans namn står antecknat: »Mortuus». Han måste således ha dött strax efter födelsen. En annan Olof, son av Erich Bengtsson, föddes d. 24 aug. ock döptes d. 26. Om honom är antecknat, att han dog 1773. Kommin. A. kan således icke ha varit f. 1700. Men för år 1699 är i dopboken antecknat, att d. 17 okt. föddes ock d. 22 döptes en Olof, son av Lars Ersson i *Arnebo* (by i V.-Lövsta sn.).¹

Arnström: »Tillnamnet Arnström antogs av min far, född i *Arbrå* församling av ärkestiftet 1806, död såsom kyrkoherde i Vendels församl. av samma stift 1878.»²

Arnström: Från *Arnäs* sn. Å. Sen. hälften av 1800-talet.³

Arnvall:

Arneberg: Namnet förekommer i Ö. Kanske från *Arneberga*, en gård i Örberga sn.⁴

Arpman:

Arpö:

Artberg: Omvändning av *Bergart*. Slutet av 1800-talet.⁵

Artman:

Arxo: Medeltida namn. Se Historiken.

Aschberg:

Askberg:

Askbom: Gabriel A., kofferdikapten i Sthm.; d. 1760.⁶

Asklund: »Min farfader antog namnet Asklund i slutet på 1700-talet från *Aska* egendom uti Slaka socken av Östergötland. Farfarsfar hette Carl Carlsson, och då farfar ingick i statens tjänst, tog han namnet Asklund.»⁷

Asklund: Anders Fredrik A., bondson, f. i Västerljungs sn. S. 1829. Stud. i Upps. 1851, kh. i Stenkvista 1880.⁸

Asklund: Otto Edvard A., son av hmnsäg. Matias Joh. Persson, f. i *Askums* sn. Bh. 1833. Stud. i Upps. 1856, kh. i Skepplanda 1880.⁹

Asklöf:

Askman: Erik Andreas A., f. 1772, fadern rådman ock tullskrivare i Laholm; stud. i Lund 1790, kh. i Ö. Karup 1821, d. 1859.¹⁰

Askrot: Se Askerot.

¹ U. H. II 33. ² Fil. Dr. E. G. Arnström, Kalmar. ³ Apot. Wigforss, Gbg. ⁴ Icke antecknad källa. ⁵ Ing. F. Forsman, Gävle.
⁶ Ö. XI 315. ⁷ Apot. C. Asklund, Gbg. ⁸ Str. H. III 661. ⁹ Ohlsson 493. ¹⁰ G. H. 491.

Askroth:

Askebom: Haraldus Thorstani A., stud. i Upps. 1672, kh. i Ö. Husby 1685, d. 1699, var bondson från *Aska* i Slaka sn. Ö.¹

Askeblad: Anders A., f. 1711, stud. i Upps. 1734, kh. i Ekebyborna ock Ask 1769, d. 1772, var bondson från *Aska* i Slaka sn. Ö.²

Askegren: Andreas Isaaci A., f. 1717, stud. i Upps. 1738, kh. i Hagebyhöga ock Fivelstad 1765, d. 1794, var son av en rusthållare i Fläte i *Askeby* sn. Ö.³

Askeland:

Askelund:

Aschelöf: Germundus, f. 1693 i *Aska* i Slaka sn. Ö., kallade sig först Cinnerbom, sedan A. Stud. i Upps. 1715, kh. i Kimstad 1730, d. 1732.⁴

Askelöf: Johan A., f. 1733, stud. i Upps. 1755, kh. i Klockrike ock Brunneby 1775, d. 1809, var son av en bonde i *Askeby* sn. Ö.⁵

Askerot: »Mantals Längd uti Crono Befallningsmannens wälbetrodde Herr Sven Askerots fögderie — — — Pro Anno 1742.» (så på sid. 33; sid. 22 står:) »J Crono Befallning Mannen Wälbetrodde H: Sven *Askrots* Fögderje.»⁶

Askeroth:

Askenbeck: Sockerbagar Nils Gustaf Axel A.; en son f. i Linköping 1834.⁷

Askenberg:

Aschenborn: S. A. var borgmästare i Malmö på 1680-t.⁸

Askengren: Johan Gustaf A., f. i Sthm. 1783, fadern hallmästare; stud. i Upps. 1802, kh. i Hardemo sn. N. 1821, d. 1858.⁹

Askenstedt: Janne A., handl., godsägare i Vr.; hustrun f. 1821.¹⁰

Askenström:

Askerberg: Kocken Nils A. f. 1765 i *Askers* sn. N.¹¹

Askerblom:

Askerbom:

Askergren: Petrus A., bondson, f. på Tibble gård i *Askers* sn. N. Stud. i Upps. 1726, k. i Bergshammar 1739, d. 1748.¹²

Askerlind:

Askerlund:

¹ L. H. II 98.

² L. H. I 243.

³ L. H. I 268.

⁴ L. H. II 68.

⁵ L. H. I 222.

⁶ Handl. på Upps. landsark.

⁷ E. n:o 2586.

⁸ Ld.

H. I 69.

⁹ K. V cclxi.

¹⁰ Ö. VII 494.

¹¹ U. D. 446.

¹² Str.

H. II 395.

Askerlöf: »Petrus Olai, de Labbetorp in *Asker* agricolæ, alphab. postea Askerlöf vocatus,» inskrevs i Örebro skola 1720.¹

Ascherqvist: Petrus A. inskrevs i Örebro skola 1737.²

Askerslef: Medeltida namn. Se Historiken.

Aspdahl:

Aspgren: En släkt A. härstammar från en Henric Carlsson i Stråtenbo i *Aspeboda* sn. D. Denne Henric C. var g. m. Elisabeth Claesdotter, dotter av Claes Ericsson, bergsman vid Stora Kopparberget (d. 1651), i hans andra gifte (omkr. 1630) med Elisabeth Tersera (f. 1602, d. 1675).³

Aspgren: Lars Ol. A., bondson, f. 1691 i Ås sn. av Rödö pastorat J. Stud. 1717, k. i Ullångers sn. Å. 1733, d. 1745.⁴

Aspholm: Samuel A., kaplan i Kuhmois sn. i Finl. 1735, d. 1748.⁵

Aspland:

Asplind:

Asplund: Eric A., bördig från Vasa, blev fil. mag. 1712, flydde till Sverige ock blev utnämnd kh. i Säby sn. Vm., men d. 1722 före tillträdet.⁶

Asplund: Anders Gustaf August A., son av en hemmansbrukare, f. i Sundborns sn. D. 1804. Stud. 1828, lantm.-ex. 1829, kom.-lantm. 1835, major, d. i Visby 1866.⁷

Asplund: Carl Gustaf A., son av en rättare, f. i Klosters sn. S. 1808, stud. i Upps. 1832, k. i Floda 1843, d. 1866.⁸

Asplund: Nils Rutger A., son av en hemmansägare, f. i Husby-Oppunda sn. S. 1823. Stud. i Upps. 1844, kh. i Grödinge 1879, d. 1882.⁹

Asplöf:

Aspman: Nicolaus Ing. A., son av bergsbrukaren Ingel Hansson, f. på 1630-talet i *Aspeboda* sn. D. Stud. 1657, kh. i Lindesberg 1684, d. 1706.¹⁰

Asproth:

Aspegren: M. A., kornett; mitten av 1600-t.¹¹

Aspegreen: Soldat för Björkby rote (flera byar ock gårdar med detta namn finnas i Uppl.): »Carl Haraldson Aspegreen död in Junii 1743».¹²

Aspegren: Maria A., f. 1743, d. omkr. 1823, g. 1768 m. skolmästar Lund i Stora Tuna, var »av ringa härkomst i *Aspeboda* sn.» D.¹³

¹ K. II 47. ² K. V 27. ³ Ö. VIII 478. ⁴ H. H. III 35. ⁵ B. H. I 422. ⁶ Å. H. II 297. ⁷ E. n:o 1750. ⁸ Str. H. II 55. ⁹ Str. H. III 156. ¹⁰ V. H. II 25. ¹¹ V. H. II 393. ¹² Rulla 1744, sid. 697. ¹³ V. H. II 423.

Aspegren: Henric A., bondson från Lassila by i Pelkäne sn. i Finl., f. 1760, stud. 1780, kh. i Pelkäne 1812, d. 1825.¹

Aspegren: Anders A., bondson från Pickilä hemman i Ruovesi sn. i Finl., blev kaplan i Qveflax 1729.²

Aspelind: Magnus A., f. i Falun 1705, stud. i Upps. 1726, kh. i Vika 1755, d. 1772. Fadern, Daniel Månsson, härstammade i fjärde led från den gamle domaren Albrecht Hansson i *Aspeboda* sn. D.³

Aspelund: David Johan A., f. i Leppävirta sn., Finl., 1815, p. 1840, kaplan i Joutsa 1851.⁴

Aspeqvist:

Asperoth: Nicolaus A., scholaris i Växjö, stud. i Lund. 1696. »Namnet överstruket i matr.»⁵

Aspenberg: Pigan Greta A. var f. i *Aspeboda* sn. D. »gift med Sahlgren d. 26 oct. 81.»⁶

Aspendahl: Anna Johanna A., f. 1771, d. 1857; g. 1806 m. rektor B. Lundelius i Växjö.⁷

Aspengren:

Aspenström:

Assbeck:

Assman: Elisabet A. från Gbg., d. 1801, 44 år gml., var g. m. Immanuel Hæger, f. 1750, kh. i Kungälv 1784, d. 1800.⁸

Asserlind:

Astman:

Atherlund:

Attman: Elin A., g. m. kornetten Jonas Feltstierna (adel); en dotter f. 1682.⁹

Atterberg: Anders Andersson A. inskrevs i Örebro skola 1761. »— på 11:te åhret, fadren Bonde och Mölnare ibidem [i *Attersta* by i Gällersta sn. N.]. — Förenämde 3 från Attersta, försedde med kyrkjoherden Mag:r Bildmans attest, blefwo antagne ad Cameram.»¹⁰

Atterbom: Jonas Hemmingi A., bondson, stud. i Upps. 1687, k. i Skönberga 1698, d. 1720, var f. i *Attarp* i Rappestads sn. Ö.¹¹

Attergren: »Giöstaf Nilsson Attergren» inskrevs i Örebro skola 1761. »— på 12:te åhret, från samma By och Sockn [3: *Attersta* i Gällersta], fadren Bonde och Mölnare. Sedan kallat sig Levin. Kom, sedan han ett eller annat åhr warit ifrån scholan, tillbaka d. 5 Martii 1765.» Blev antagen »ad Cameram».¹²

¹ Å. H. I 308.

² Å. H. II 52.

³ V. H. II 540.

⁴ B. H. I 295.

⁵ Lundin 23.

⁶ U. D. 555.

⁷ Vistrand 394.

⁸ G. H. 503.

⁹ L. L.

356.

¹⁰ K. V 55.

¹¹ L. H. II 165.

¹² K. V 55.

Atterlöf:

Atterström:

Augård(h):

Aweman: Tycks vara ändring av *Haweman*. Peter A., f. 1740, var son till handl. i Björneborg Johan Al. A. (*Haweman*). P. 1764, kaplan i Hälsingfors 1772, d. 1788.¹

Axberg: Sid. 76 står antecknat: »Drængen Jonas Israelson,» f. i *Axbergs* sn. N. 1728. Sid. 300 kallas han »sjöman Jonas Israelson Axberg.» Sidd. 158 ock 385 har kan titeln »dräng». Sid. 211 kallas han »sjöman Jonas Axberg», f. 1728 i Axberg.²

Axberg: Anders A., f. 1801, domkyrkosyssloman i Linköping 1851, d. 1853, var son av bonden Pehr A.³

Axberger:

Axbom:

Axborg: Johan A., östg., p. 1787; pedagog i Barsebäcks sn. Sk.; d. 1817.⁴

Axdorff:

Axlund: Från *Axlunda* by i Björklinge sn. U. Omkr. 1880.⁵

Axman:

Axmark: Johan A., stud. 1706, kh. i Hamrånge sn. G. 1729, d. 1750 69 år gml., var böndson från *Axmar* i Hamrånge.⁶

Axmarck: Nils Gustaf A., f. i Falun 1789, stud. 1800 (tydl. tryckfel), k. i Åkerby sn. U. 1828, var son av boktryckaren Per Olof *Axmar*.⁷

Axyrtz: Kuriosum. Togs av en gymnasist i Kristianstad på 1880-talet. Meningen med namnet var att få med så många »omöjliga» bokstäver från slutet av alfabetet som möjligt.⁸

Axelberg: Johanna Ulrica A., f. 1823, g. 1854 m. godsägar Per Anton Lagergren på Fröstorp (adr. Skara).⁹

Axelgren:

Axelström:

Axenbohm: Johan A. var bokhållare vid arklistaten; g. 1711.¹⁰

Axenborg: Henrik A., son av bergsmannen Henrik Paulsson, f. 1749 på bergsmanshemmanet *Axsjöboda* i Tysslinge sn. N. Stud. i Upps. 1773, kh. i Sköllersta 1820, d. 1830.¹¹

Axenborg: Från *Axbergs* sn. N. Tiden är icke angiven. [Är uppgiften felaktig?]¹²

¹ B. H. I 185. ² Arboga Stads-Församlings Förhørs Book 1758—1775.

³ Ekborn 84 (exemplaret interfolierat med senare uppgifter).

⁴ Ld. H.

V 456.

⁵ Skräddar Axlund, Upps.

⁶ U. H. II 25.

⁷ U. H. III 483.

⁸ Seminarieadj. G. Arcadius, Lund.

⁹ Ö. VII 286.

¹⁰ Icke antecknad

källa.

¹¹ Str. H. IV 208.

¹² K. IV ccxxxiv.

Backberg: Nutida. namn.¹

Backholm:

Backlund: Olof Collinder, bondson från Idenors sn. H., f. 1715, kallade sig först B. Stud. 1738, k. i Tärna sn. U. 1751, d. 1775.²

Backlund: Lars Eric B., bondson, f. 1725 i *Backen* i Indals sn. M. Stud. 1745, kh. i Grundsunda sn. Å. 1786, d. 1812.³

Backlund: Joseph B., bondson, f. 1785 i Indals sn. M. Namnet är av *Backe* by därstädes. Stud. 1808, kh. i Skön 1824, d. 1867.⁴

Backlund: Jonas B., son av hmnsäg. Olof Andersson, f. i Hassela sn. H. 1796. Stud. 1818, rådmanskaplan i Arboga 1821, d. 1827.⁵

Backlund: Nils B., son av hemmansäg. Nils Nilsson, f. i Svedje i Hässjö sn. M. 1808. Lantm.-ex. 1836, kom.-lantm. 1851, d. 1885. Bodde i Härnösand.⁶

Backman: Eric B., f. 1637, son av rådmän Göran Svensson i Söderhamn, stud. 1657, kh. i Ovanåker 1680, d. 1687.⁷

Backman: Olaus Andreæ B., bondson, f. i Torsåkers sn. G. Stud. 1674, kh. i Årsunda 1683, d. 1703.⁸

Backman: Anders Andersson var bonde i *Backgården* i Uvereds sn. V. Sonen Anders B. f. 1689, stud. i Upps. 1714, kh. i Föglö sn. på Åland 1738, d. 1757.⁹

Backman: Carl B., son av bonden Anders Andersson, f. i *Backgården* i Uvereds sn. V. 1700. Stud. i Upps. 1723, kh. i Bellefors 1749, d. 1753. Tydl. bror till föreg.¹⁰

Backman: Olof B., bondson, f. i Odensborg i Ljusdals sn. H. 1711. Stud. 1734, kh. i Harmånger 1760, d. 1763.¹¹

Backman: Sjökapten Nils B. var f. i *Backaby* i Viske härad Hl. Sonen Niclas B., f. i Onsala sn., blev också sjökapten. Dennes son, Johan Harder B., f. 1790 i Onsala, justitieråd 1833, avsked 1858.¹²

Backman: Prosten Gunnar B. i Sunne sn. J. var bondson från *Backen* i Rödöns sn.; en son f. 1823.¹³

Bachmann: Tyskt namn. Sockerbruksdisponenten Herman Henrik B. var f. i Bremen av borgerlig släkt. En dotter f. 1834 i Sthm.; g. 1859 m. lantbrukar Karl August Herlitz, f. 1831 i Visby, d. 1895.¹⁴

¹ Apot. Wigforss, Gbg. ² U. H. III 228. ³ H. H. I 252. ⁴ H. H. II 20. ⁵ V. H. I 454. ⁶ E. n:o 286. ⁷ U. H. II 391, III 519. ⁸ U. H. III 486. ⁹ Settergren, Släktbok 20. ¹⁰ S. H. II 245. ¹¹ U. H. II 48. ¹² B. L. Ny följd I. ¹³ E. n:o 693. ¹⁴ Kinberg 285.

Backmark: Eric *Backman*, f. 1637, son av rådman Göran Svensson i Söderhamn, stud. 1657, kh. i Ovanåker 1680, d. 1687. Barren kallade sig B.¹

Backsten:

Backström: Olof B., son av en snickare, f. i Arbrå sn. H. 1773. Stud. 1794, k. i Rogsta 1817, d. 1821.²

Bacchendorph: Petrus Olai B., p. 1685 till tjänstgöring i Stävie sn. Sk.; var 1698 i Hoby sn. B.³

Backteman:

Baggstedt: Johan B., son av bergsmannen Eric Andersson, f. 1711 i *Baggå* i Skinnskattebergs sn. Vm. Stud. i Upps. 1734, k. i Munktorp 1755, d. 1767.⁴

Baggström:

Baggeström: »Johannes Nicolai Baggeström, de *Baggetorp* Qvarn nomen traxit pater, qui tamen hodie molitorem agit in Beckz Qvarn Vintros., commissus curæ et informationi Dn. Nicolai Lindgrenii, classis 1:mæ collegæ.» Inskrevs i Örebro skola 1713.⁵

Baggenström: Georg B., f. i *Baggebo* i Grytnäs sn. D. 1698. Stud. i Upps. 1724, kollega i Nora 1728, d. 1735.⁶

Bakfot: Kh. Erik Schütz i Långasjö sn. Sm. var g. m. Cathar. Sophia B.; en son f. 1776 på kommin.-bostället i Jäts sn. Sm.⁷

Balghø: Medeltida namn. Se Historiken.

Balkenhausen:

Bamberg:

Bandgren: Nutida namn.⁸

Bandholtz: Tyskt namn. Hartwig B., f. i Kiel 1635, blev handl. i Norrköping 1663, d. 1686. Sonen Abraham, f. 1678, överste ock kommandant på Varberg 1737, d. 1742, barnlös, adl. 1727 med sma. namn.⁹

Barfoth: Danskt-tyskt namn. Richard B., tysk, blev kunglig hovkirurg 1769; d. i Sthm. 1794. Den äldste kände bäraren av namnet var antagligen Niels Mikkelsen *Barfod*, som var rådman i Randers 1406.¹⁰

Bahrholtz: Carl Gustaf B., 1:ste exped.-sekr.; g. 1819, d. 1842.¹¹

Barlund: Conrad *Barlett*, son av akad.-trädgårdsgesällen Johan Thomas B., f. i Lund 1752. Stud. 1771, lagman på Gl. 1811, d. 1820. Han ändrade namnet till B. 1794.¹²

¹ U. H. II 391, III 519. ² U. H. II 423. ³ Ld. H. V 429. ⁴ V. H. I 239. ⁵ K. II 32. ⁶ V. H. III 447. ⁷ Km. H. 635. ⁸ Apot. Wigforss, Gbg. ⁹ Anrep. ¹⁰ Sacklén, Sv. läk. I 391; Ö. VI 65. ¹¹ Ö. VIII 308. ¹² Sjöström, Sk. nat. f. afd. 356.

Bahrman: Kronofogden B. bodde på Rinnen i Örs sn. Dl.; mördad. Sen. hälften av 1700-talet.¹

Bahrqvist: Handskmakar Sven Hammar, g. m. M. E. B.; en son f. i Mariestad 1821.²

Barkhausen: »Manhaftig löjtnanten» Jakob B., även kallad Barkhusen nämnes i Växjö domkapitels acta åren 1666—71.³

Barkholm: Johannes B., kaplan vid Haukipudas kapell i Finl. 1664, d. 1678.⁴

Barckhus: Hans B. var e. o. lantm. i U. 1687—1702.⁵

Barkhusen = *Barkhausen*. Se detta.

Barckhusen: Anna Christ. B., g. 1891 m. presid. Casten Feif.⁶

Barcklind:

Barklind: Från Barkarö sn. Vm. Mitten av 1800-talet.⁷

Barklund:

Barckman: 1500-talsnamn. Se Historiken.

Barkman: Ericus Ingelberti B., son av bonden Ingelbert Ericsson, f. Sunnanby i Floda sn. D. 1618. Stud. i Upps. 1638, kh. i Nora 1674, d. 1693.⁸

Barkman: Lars B. var slottsfogde vid Eskilstuna gård. Sonen Carl Larsson B., f. 1653, d. 1699, var lagförare i Lindes m. fl. bergslager.⁹

Barkman: Petrus Andreæ B., f. omkr. 1640 i Odensvi sn. Vm., troligen i byn *Barksta*. Stud. 1662, kh. i Norberg 1694, d. 1706.¹⁰

Barkman: Daniel B., f. 1665 i *Barksta* i Odensvi sn. Vm. Stud. 1686, kh. i Hed 1710, d. 1736.¹¹

Barckman: Samuel Barckander, f. 1702, bondson från *Barkeryds* sn. Sm., tycks först ha hetat B. Stud. i Lund 1727, k. i Hjortsberga 1734, d. 1758.¹²

Barkman: Andreas Barckman, f. i Köping 1761, stud. 1783, kollega i

Barckman: Arboga 1787, d. 1791. Fadern, skräddarålderman, kallas i dopboken »Skräddar M:r» Johan Barkman.¹³

Barkstedt:

Barkström: Nutida namn.¹⁴

Barkenbohm: Magnus B., kamrer i bergskollegiet; en dotter f. 1686.¹⁵

Barkenbom: Anders B., f. i Gbg. 1746, stud. i Upps. 1767, kh. på Styrso 1786, d. 1800.¹⁶

Barrman:

¹ K. H. III 342. ² S. H. II 60. ³ Larsson 10 ff. ⁴ Å. H. II 209.
⁵ E. n:o 819. ⁶ Ö. XI 246. ⁷ Fru A. Lundberg, Sala. ⁸ V. H. II 62.
⁹ Ö. V 173. ¹⁰ V. H. III 138. ¹¹ V. H. I 416. ¹² Lundin 56. ¹³ V. H. III 433.
¹⁴ Apot. Wigforss, Gbg. ¹⁵ Ö. XI 477. ¹⁶ G. H. 770.

- Barthengren:** Lars B., f. 1700, stud. i Lund 1721, kh. i Torsby sn. Bh., 1753, d. 1769.¹
- Bastgren:** Skomakar B. i Örebro levde 1765.²
- Bastholm:** Johan B., bondson, f. på *Bassholmen* i Bokenäs sn. Bh. 1816. Stud. i Upps. 1838, kh. i Slättåkra sn. Hl. 1869.³
- Bastman:** Jacob Johan B., f. 1724, sockneadj. i Bjerno sn. i Finl. 1755 avsatt 1780, d. 1806.⁴
- Bauman:** Tyskt namn. Johan l. Hans B. inkom till Sverige från Elsass i början av 1600-talet Hans son, konteramiralen Johan B., adl. Bogeman 1682.⁵
- Bauman:** Tyskt namn. Niclas B., f. 1618 i Pommern, var drottning Kristinas amtman där; d. 1694. Adl. von B. 1676.⁶
- Bauman:** Agneta Sophia B., mantalsskrivardotter från Älvestads sn. Ö.; g. 1751.⁷
- Bauman:** Olof B., bondson, f. i Valbo sn. G. 1809. Stud. 1830, k. i Ekeby 1839.⁸
- Baumbach:** Tyskt namn. Christofer B. var son av en från Sachsen-Gotha inkommen skräddare, Johan B.; f. i Skara 1742, stud. i Upps. 1763, kh. i Bergs sn. V. 1803, d. 1813.⁹
- Baumbaek:**
- Baumberg:** Andreas Georgii B. var bondson från *Bammerud* i Botilsäters sn. Vr. Stud. i Upps. 1706, sockneadj. i Botilsäter 1710, d. 1739.¹⁰
- Baumgart:** Tyskt namn. Peter B. från Österrike inflyttade till Sverige ock blev handl. i Kalmar. Hans son Hans d. 1691 som rådmän i Kalmar, hade tre söner, bland dem Nils Christer, f. 1674, d. 1727 som överste, adl. v. Baumgarten 1712, ock Peter, f. 1677, d. 1741, kapten, far till Fredric Gustaf v. Baumgarten, f. 1723, d. 1791, kapten. En tredje son, Hans, f. 1675, d. 1735, assessor, adl. Adlerbaum 1719.¹¹
- Baumgarten:** Tyskt namn. Liborius B., tysk, blev regem.-fältskär vid Östgöta infanteri 1712; kirurg, d. 1743.¹²
- Baumgren:** Anders B., son av en handl., f. i Gävle 1811, stud. i Upps. 1832, d. 18...¹³
- Baumgård:** Hans B. var fogde i S:t Mickels sn., Finl., 1676.¹⁴
- Bedahl:** Welam Langmyr, d. 1678, mäst. vid sockerkomp. i Sthm., g. m. Anna B., d. 1678.¹⁵

¹ G. H. 832.² K. V cxviii.³ G. H. 726.⁴ Å. H. I 407.⁵ Adelskal.⁶ Anrep.⁷ L. H. I 379.⁸ U. H. I 320.⁹ S. H. II 314.¹⁰ K. H. II 290.¹¹ Ö. II 16.¹² Sacklén, Sv. läk. I 861.¹³ Palm-

gren 42.

¹⁴ B. H. II 288.¹⁵ Ö. XI 62.

Bäckberg: Eric B., f. i Gävle 1781, son av en skeppare; stud. 1800, kh. i Frösunda 1826, d. 1834.¹

Bäckbom: Nutida namn.²

Beckborg: Peter Erics B. var pastorsadj. i Mörskoms sn. i Finl. 1735—1738. Lärare vid pedagogin i Kexholm 1745.³

Bäckdal: Jonas Wetterling, f. 1746, stud. i Upps. 1765, kh. i Nottebäck 1794, var son till en skogvakt. B. i Almesåkra sn. Sm.⁴

Beckfelt:

Beckgren: Jonas B., västg., p. 1716 till tjänstgöring i Vellinge sn. Sk.⁵

Bäckgren: Jonas B., son av hmnsäg. Jan Bengtsson, f. vid Markebäck i Askersunds landsförs. 1802. Stud. i Upps. 1625, k. i Vintrosa 1852, d. 1863.⁶

Becklind: Magnus Petri B. var bondson från *Becklid* i Alsters sn Vr. Stud. i Upps. 1676, k. i Nyed 1683.⁷

Bæcklund: Per Johan B., f. i Forserums sn. Sm. 1849, var son av hmnsäg. Peter Samuelsson i Sjöstorp (Forserum). Namnet B. ärvde sonen Per efter farfadern ock dennes far, vilka båda tjänat som husarer för *Bäckafall* nära Nässjö. Stud. 1871, k. i Länna sn. S. 1881.⁸

Bäcklund:

Bechmann: Namnet är tyskt.⁹

Beckman: Bengt Olofsson var bonde i Västanbäck i Sollefteå sn. Å. Han var 1642 g. m. Anna Persdotter; båda voro döda 1687. En av sönerna, Olof Bengtsson, kallade sig först *Beck* ock sedan B. Han var f. 1642, blev slaktarålderman i Sthm. ock d. 1732.¹⁰

Beckman: Johannes B., son av sederm. kh. Johannes Johansson Wazæus, i Lappfjärds sn. Finl., f. i Nerpes 1644. Kh. i Lappfjärd 1688, d. 1701.¹¹

Beckman: Thomas Nicolai B. var bondson från *Bäcken* i Svanskogs sn. Vr. Stud. i Upps. 1672, k. i Bolstads sn. Dl. 1679, d. 1707.¹²

Beckman: Släktens stamfar skall ha varit bonde i *Bäck* N. ock levat omkr. 1660. Namnet antogs av hans son, Olof B., f. omkr. 1660. Han studerade i Upps. ock blev sedan ägare av Stora Lindåsen i Skövde sn.¹³

Beckman: Ericus Jonæ B., son av bergsmannen Jonas B., f. på gården *Becketorp* i Kvistbro sn. N. 1709. Stud. i Upps. 1723, kh. i Österhaninge 1744, d. 1760.¹⁴

¹ U. H. I 410. ² Apot. Wigforss, Gbg. ³ B. H. II 87. ⁴ Fors-
sander 54. ⁵ Ld. H. V 483. ⁶ Str. H. IV 58. ⁷ K. H. II 52. ⁸ Str.
H. I 422. ⁹ Icke antecknad källa. ¹⁰ Ö. XI 51 f. ¹¹ Å. H. II 48.
¹² K. H. III 100. ¹³ Ö. V 127. ¹⁴ Str. H. III 290, K. II 30.

Beckman: »Laurentius Jonæ Beckman, lancemanni de *Becketorp* in *Qwissbro* filius,» inskrevs i Örebro skola 1715. »Postr. Exactor Territorialis (Länsman) in *Knidstad* decessit. 1772.» Tydl. bror till föreg.¹

Beckman: »Nicolaus Petri, agricolæ in *Beck* et *Widby* filius, postea cognominatus Beckman,» inskrevs i Örebro skola 1716. »— officin. ferr. Inspector.»²

Bäckman: »Lars Bäckman, från dito Sockn och dito gård [ö: 'Swinbronn' i Vintrosa sn. N.] fadren Jonas Ingwaldsson Bäckman ibidem, gossen wid 15 åhr,» inskrevs i Örebro skola 1754. »— ad 1:mam.»³

Bäckman: Johannes Johansson, son av sockenskolmästaren Johan B., f. i Ljungby sn., Kalmar län, 1783. Stud. i Greifswald 1807, kh. i Ölmehärads sn. Vr. 1836.⁴

Beckman: Hans Severin Svensson B., torparson, f. i Okome sn. Hl. 1793. Stud. i Lund 1817, k. i Landvetters sn. V. 1828, d. 1838.⁵

Bæckman:

Beckmarck: Olof Bengtsson *Beckman*, f. 1642, d. 1732, var slaktarålderman i Sthm. Hans son Bengt kallade sig B., f. 1685, justitieborgmästare i Kalmar, d. 1742. En annan son, Nils, kallade sig också B., f. 1688, kornett vid Östg. kav., d. 1732. — Jfr. Beckman.⁶

Beckmark: Andr. Petri B., f. 1695, var bondson från hemmanet Bråtebäcken i Gökheims sn. V. Stud. i Upps. 1719, kompastor i Hjellby 1731, d. 1765.⁷

Beckmark: Carl B., son av hmnsäg. Lars Nilsson, f. på *Markebäcks* gård i Askersunds landsförs. 1788. Stud. i Upps. 1810, k. i Över- och Ytter-Järna 1826, d. 1869.⁸

Bäckmark:

Beckqvist:

Bäckstedt:

Bäcksten: Simon B., f. 1720, kaplan vid Koskis kapell i Finl. 1754, d. 1766.⁹

Beckstrand: Knut B., bondson, f. i Bubbetorp i Torpa sn. Ö. 1704, stud. i Upps. 1728, kh. i Torpa 1765, d. 1781.¹⁰

Bäckstrand: Carolina Lovisa B., f. 1816, bosatt i Tranås i Sm; g. 1848 m. Axel Robert Siegbahn, färgare.¹¹

¹ K. II 87. ² K. II 41. ³ K. V 44. ⁴ Km. H. 276. ⁵ G. H. 545. ⁶ Ö. XI 54 ff. ⁷ S. H. II 597. ⁸ Str. H. III 358. ⁹ Å. H. I 435. ¹⁰ L. H. III 89. ¹¹ Ö. V 416.

Beckström:

Bæckström: Lars B., son av bonden Eric Pehrsson, f. i Tveta i Medåkers sn. Vm. 1720, p. 1751, k. i Grytnäs sn. D. 1771, d. 1785.¹

Bæckström: »Ätten härstammar från Blekinge, varifrån den i början av 1600-talet inflyttade till Småland, där *Bäckebo* hemman innehades av densamma över hundra år». Den, som tog namnet, var Jonas B., f. 1731, mönsterskrivare vid Kalmar reg. 1758, d. 1782.²

Bäckström:

Bäckvall: Erik B., son av bonden Erik Larsson, f. i Hassela sn. H. 1727. Lantm.-ex. 1759; lantm.-auskultant, d. 1769.³

Bäckvall: Olof B., son av bonden Olof Ersson, f. 1749 i Hassela sn. H. Lantm.-ex. 1777; lantm.-auskultant. »Avförd som oduglig.» Bodde i Regnsjö sn.⁴

Bäckvall: Adolph B., »Nylandus», f. 1768, kallade sig först Oxenius. Stud. 1786, kh. i Rimito sn., Finl., 1821, d. 1828. Namnet ändrades 1812.⁵

Bäckvall: Johan B., f. 1817, var son till hmnsinnehavaren Herranen i Haapajärvi sn. i Finl. Stud. 1839, kh. i Kesälaks 1864.⁶

Beokegren: Olof B., son av k. Ingemundus Olavi i Ledsjö ock Vättilösa sn. V.; p. 1680, k. i Ledsjö ock Vättilösa sma. år, d. 1725.⁷

Bäckelund:

Beckeman: Erik Magnus B., lantmätarson, f. i Ödeby i Romeleds sn. V. 1771. Stud. i Lund 1791, kh. i Morlanda sn. Bh. 1802, d. 1848.⁸

Bäckenberg: Olof B., f. 1721, bondson från Valbo sn. G., stud. 1742, k. i Gävle 1761, d. 1772.⁹

Beckenström: Johan Julius B. var handl. ock rådman i Jönköping. Sonen Johan B., f. 1675, major, d. 1734, adl. Tigerström 1718.¹⁰

Beckenström: Daniel B., son av klockaren Christian Andersson, f. i Kolbäcks sn. Vm. 1707. Tullskrivare i Köping 1735, d. 1745.¹¹

Beckerfelt: Adl. namn. Johan *Becker* levde i början av 1600-talet ock var köpman i Sthm. Sonen Carl, kapten, generalinspektör över rikets krutbruk, adl. B. 1654. Hans son Carl blev major i Hannoveransk tjänst ock d. ogift i Hamburg 1694.¹²

Beckerstedt:

¹ V. H. III 106. ² L. L. 3. ³ E. n:o 440. ⁴ E. n:o 444. ⁵ Å. H. I 157, 358. ⁶ B. H. I 362. ⁷ S. H. I 271. ⁸ G. H. 603. ⁹ U. H. I 463. ¹⁰ Anrep. ¹¹ Elgenstierna 94. ¹² Anrep.

Bäckerström: Andreas B., son av fältväbeln vid Kalmar reg. Erik *Bäckerström*, f. i Åby sn. nära Kalmar 1724. Stud. i Upps. 1745, kh. i Ljungby 1765, d. 1786. Under sina första studentår i Upps. ändrade han fadersnamnet till B., för att undvika kollision med en Värmlandsstud. som hade lika namn.¹

Becuman: Jonas Kellgren, f. 1701, kh. i Floby sn. V. 1746, d. 1774, var g. m. Joh. Elis. B., dotter till kapten Nils B.²

Bejbom:

Bejenström: Elisabeth B., g. 3:dje gången m. Anders Leufmark, f. 1757, kh. i Teda sn. U. 1818, d. 1821 (i hans 2:dra gifte).³

Beijersten: Johan Georg Beyersten l. Beijersten, f. i Roslagen 1717, var

Beyersten: son av trumpetaren vid kungl. livreg. Johan Beyersten. Provincialmedikus i Nylands ock Tavastehus län i Finl. 1754, d. 1804.⁴

Beijerström: Elisabet B., g. 2:dra gången 1805 (i Teda sn. U.) Jfr. Bejenström ovan.⁵

Beilfelt: Lorentz B., överstlöjtn., adl. v. B. 1648.⁶

Bellman: Tyskt namn. Släkten inkom till Sverige från Schwanerow vid Bremen omkr. 1660.⁷

Bellqvist: »Anders Bellander, sedan Bellqvist, från *Quissbro* och *Bälssbo*,» inskrevs i Örebro skola 1749. »— ad 1:mam, sed denique ad Cameram. Handels Betjent hos Herr Lars Norstedt. Sedan Handlande i Örebro.»⁸

Bellström: Georgius Ingemari B., son av en borgare, f. i Filipstad 1658. Stud. i Upps 1687, k. i Visnum 1706, d. 1722.⁹

Bendorf: Mårten B., g. 166(6), d. 1678, sämskmakare i Sthm.¹⁰

Benfeldt: Soldat för *Benala* rote (by i Sparrsätra sn. U.): »Jan Ersson Benfeldt död i Finl. d. 22 Nov: 1741; Roten stält d. 25 febr. 1742 Jan Jansson Benfeldt död på siön d. 6 octobr. 1742; Roten stält d. 13 Jan: 1743 Eric Andersson Benfeldt »¹¹

Behnstedt:

Bendroth: Namnet uppges vara tyskt. I Berlins Adressbuch 1908 förekommer bl. a. namn på *Bend-*, *Bende-*, *Bender-* även ett *Bendroth*.¹²

Bengtsberg:

Bennberg: Tacksägelse efter grenadjären n:o 121 Johan B. hölls vid gudstjänsten på Utnäslöt i Säby sn. Vm. midsommardagen 1842.¹³

¹ Km. H. 868. ² S. H. I 435 f., 628. ³ U. H. III 135. ⁴ Sacklén, Sv. läk. II 2: 417; Suppl. 548. ⁵ L. L. 592. ⁶ S.-K. ⁷ Ö. IX 55.
⁸ K. V 34. ⁹ K. H. I 333. ¹⁰ Ö. XI 327. ¹¹ Rulla 1744, sid. 243.
¹² Fru Bendroth, Gbg. ¹³ U. H. III 513.

Benndorff:

Bennström: Namnet förekommer i Norbergs sn. Vm. I trakten finns talrika ortnamn på *-benning*.¹

Bennergren: Lars B., f. omkr. 1718, var bondson från Stångby sn. Sk. Stud. 1742, klockare i Vallkärre och Stångby, d. 1795.²

Bennerstein: Ericus Andreæ Kilander var f. av bondfolk i *Bennerstigen* i Kila sn. Vm. Stud. 1653, g. 1659, kh. i Lillhärads sn. 1674, d. 1682. Sönerne kallade sig B.³

Bennerstein: Matthias O. B., stud. 1706, skollärare i Fellingsbro 1734, d. 1748; f. 1685 i *Bennerstigen* i Kila sn. Vm.⁴

Bennerström: Anna Greta B., f. 1795 i Avesta.⁵

Berholtz: Georgius Fredricus B., son av en borgare, f. i Norrköping 1707, stud. i Upps. 1725, kh. i Skärkind 1742, d. 1763.⁶

Beerman:

Berman: Soldat för *Bergby* rote (flera byar och gårdar med detta namn finnas i U.): »Per Jacobsson Berman, död i Wästergötland d: 13 Novembr 1743 —.»⁷

Behrman: Lantbrukaren Claes Leonhard B. i Hjulsjö sn. Vm.; f. 1831, g. 1859.⁸

Behrman: Namnet är tydl. tyskt. Mathilde Katharine B., g. m. fabrikör Per Wilh. Westerberg; en dotter f. i Hamburg 1875.⁹

Berwald: Tyskt namn. Johan B., f. 1787 i Sthm. av tyska föräldrar, blev hovkapellmästare 1822. Han var kusin till Frans B. (f. 1796, d. 1868).¹⁰

Berenfelt: Anna Olsdotter B., f. 1634, d. 1703, g. (1:sta gången) m. kh. Petrus Bjugg i Linderås sn. Sm.¹¹

Bergart: Namnet är från slutet av 1800-talet. Två teknologer i Sthm. togo sig namn, varvid den ene valde appellativet *bergart*, men uttalat med akut och g-ljud (liks. Baumgart o. dyl.). Den andre kastade om stavelserna till Artberg.¹²

Bergbom: Ändrat från (det tyska) *Beerbaum*. Peter Beerbaum, d. omkr. 1650, hade en dotter, Catharina Beerbaum l. B., g. 1644 m. Jürgen Dargeman, guldsmed i Sthm.¹³

Bergbohm: Hovrådet Gabr. B., kronofogde i Salo härad i Finl.; en dotter g. 1826.¹⁴

Bergcreutz:

¹ Apot. Wigforss, Gbg. ² Sjöström, Sk. nat. f. afd. 254. ³ V. H. I 321. ⁴ V. H. II 20. ⁵ L. L. 557. ⁶ L. H. I 368. ⁷ Bulla 1744, sid. 87. ⁸ Ö. I 87. ⁹ Str. H. IV 682. ¹⁰ B. L., Ny följd II. ¹¹ L. L. 527. ¹² Ing. F. Forsman, Gävle. ¹³ Ö. XI 128. ¹⁴ Å. H. I 86.

Bergkreutz:

Bergdal: Tycks vara en ändring av *Bredal*; se detta. Omkr. 1700.¹

Bergdahl: »Olof Olofson, de Skyberga in Hardemo, agricolæ filius,» inskrevs i Örebro skola 1717. »— in classem infimam locatus, Schybelius dictus, et postea Bergdahl. Pædagogus privatus.»²

Bergdahl: Håkan (Bengtsson) B., f. 1735, d. 1789, borgmästare i Lidköping. var son till bonden Bengt Håkansson i Byckorp.³

Bergdahl: »Lars Bergdahl, från Gryth Gällerstå Sockn, fadren Bonde, gossen 12 år gammal,» inskrevs i Örebro skola 1758. »— ad classem 1:mam.»⁴

Bergdal: Daniel B., bondson, f. i Kråkshults sn. Sm. 1765. Stud. 1791, kh. i Kvenneberga 1821, d. 1838.⁵

Bergfalk: Erik B., son av torparen Erik Ersson, f. i Herrstugan i Östra Vingåkers sn. S. 1760. Han upptogs av baron *Falkenberg* på Barksäter, efter vilken han tog sitt namn genom att omflytta stavelserna. Stud. i Upps. 1785, kh. i Österhaninge 1815, d. 1847.⁶

Bergfelt: »Ericus Petri, sutoris Orebr., Bergfelt dictus,» inskrevs i Örebro skola 1712. »Factus discipulus classis 1:mæ.»⁷

Bergfors: Carl Johan Wilhelm Peterson B., son av hovkamrer Jon. Petersen ock Soph. Magd. Riis, f. i Landskrona 1822, stud. 1839, vice stads-k. i Landskrona 1852.⁸

Berggraf: Släktens äldste kände stamfar Lars levde 1660 ock bodde i Hudiksvall. Han hade sonen Eric B., f. 1661, d. 1730, handl. ock rådman i Gävle.⁹

Berggreen: Andreas (Petri) B., f. i Gränna 1651, stud. i Upps. 1671, kh. i Annerstad 1686, d. 1707.¹⁰

Berggren: Lars B. var son av kh. Andreas *Bergius* i Trosa. Stud. i Upps. 1702, kh. i Trosa 1721, d. 1748.¹¹

Berggren: Jonas B., bondson, f. i Broddery i Ödeshögs sn. Ö. 1691, stud i Upps. 1712, k. i Lofta sn., Kalmar län, 1718, d. 1742.¹²

Berggren: Pehr B., son av rusthållaren Pehr Nilsson, f. i *Berg* i Fellingbro sn. Vm. 1704. Stud. 1730, kh. i Ramsberg 1770, d. 1777.¹³

Berggren: Soldat för *Bärsta* rote (flera byar med detta namn finnas i U.): »Gustav Jotsson (?) Bergström, forafskiedad wid General

¹ G. H. 1158. ² K. II 42. ³ Ö. VI 108. ⁴ K. V 49. ⁵ Lundin 157. ⁶ Str. H. III 292. ⁷ K. II 27. ⁸ Ld. H. V 499. ⁹ Ö. VIII 99. ¹⁰ Vistrand 100. ¹¹ Str. H. III 73. ¹² L. H. II 260. ¹³ V. H. II 52.

Munstringen d. 8 Junii 1736; i stället antagen d. 11 Junii 1737 Lars Larsson Bergstedt, död d. 25 octobr: 1742; Roten ställt d. 14 Decembr: samma år — Jöran andersson Berggren.»¹

Berggren: »Min släkt — Berggren från Saxån — är en av de äldsta ock mera kända i Filipstads bergslag; stamfadern hette Johan Olofsson, f. 1613 (l. 1620), d. 1713, bergsman ock häradsdomare vid Saxån, ett gammalt järnbruk med hytta 1 mil från Persbergs gruvor. Hans efterkommande buro vanliga namn på -son, tills brukspatron Johan Olofsson, f. 1731 på Saxån i Färnebo församl., d. därstädes 1792, antog namnet Berggren. Enligt släkttraditionen skulle namnet ha tillkommit på följande sätt. J. O. B:s fader, bergsbruksidkaren på Saxån Olof Jansson, f. 1706, d. 1748, var gift med Anna Månsdotter, f. 1704, d. 1781. Hon gifte efter mannens tidiga död om sig med d. v. bokhållaren, sedermera brukspatronen på Gåsbornshyttan Joakim *Berg*, f. i Karlstad 1721, d. 1762. Hennes son skall efter styvfadern först ha kallat sig *Berg*, vartill sedan lades -gren. Nämnas kan dessutom, att J. O. B:s kusin, Karin (Kajsa) Pettersdotter, f. 1751, dotter av bergsbruksidkaren Petter Jansson på Saxån, f. 1709, d. 1763, ock hans hustru Lisa Björn, f. 1712, d. 1764, även antog släktnamnet Berggren.»²

Berggren: Dragonen Eric B., f. 1804 i *Berga* by i Österåkers sn. U. Han hette först Janson.³

Berggren: Erik B., bondson, f. i Högsäters sn. Dl. 1820, stud. i Lund 1843, p. 1846.⁴

Berggren: »Namnet Berggren antogs av mig, då jag v. t. 1859 intogs i Växjö allm. läroverk.» Det togs »efter gården *Berg*, mina föräldrars gård, belägen i Urshult av Kronobergs län. Namnet har antagits av mig, två mina bröder ock av en systerson till mig.»⁵

Berggren: Carl August B., son av lantbrukaren ock byggmästaren Johannes Nilsson samt Inga Maria Carlsdotter Thelin, f. i Långaryds sn. Sm. 1863. Stud. i Upps. 1889, p. 1894.⁶

Berggrenar: Per B., f. 1761, var son till kh. Olof *Berggren* i Kvistbro sn. N. Vice lantm.-fiskal 1805, d. 1815.⁷

¹ Rulla 1744, sid. 567. ² Rektor P. G. Berggren, Strömstad. ³ Österåkers husförhörslängd 1820—1826. ⁴ K. H. III 213. ⁵ Läroverksadj. J. Berggren, Sthm. ⁶ Vx. matr. 13. ⁷ E. g. n:o 44.

- Berggrund:** Jonas Petri B., f. 1722, var bondson från *Berg* i Väsehärads sn. Vr. Stud. i Upps. 1744, pastorsadj. i Visnum, d. 1766.¹
- Berggrå:** Jacob B., insp. vid Torpa i V.; g. mellan 17(20) ock 1758.²
- Berggrön:** Ericus Amb. B., f. 1698, stud. i Upps. 1721, k. i Näs sn. V. 1738, d. 1754.³
- Berghamn:** L. B., g. m Brita Krok, dotter av Anders Krok, som blev kh. i Norrala sn. H. 1642, d. 1646.⁴
- Berghed:** Faktorn Anders Fahlvik, g. m. Elisabeth B.; en dotter f. i Falun 1841.⁵
- Bergheim:** Andreas B., smål., stud. i Upps. 1670, i Lund 1684. Kallas Berghem av Lundin.⁶
- Berghem:** Se Bergheim.
- Berghem:** Nils Petri B., stud. 1683, andre k. i Luleå landsförs. 1698, d. 1712; f. 1665 i Undersåkers sn. J., där fadern, Petr. N. *Berghemius*, var kh. (Han var bondson från *Berg* i Vibyggerå sn. Å.)⁷
- Berghoff:**
- Bergholm:** Joh. B., bondson, f. i Algutsboda sn. Sm. 1756, stud. 1782, kh. i Björkö 1822, d. 1826.⁸
- Bergholm:** Mårten Gustaf B., vice notarie vid Borgå konsist. 1789, domkyrkosyssloman 1813.⁹
- Bergholm:** Anders Fredrik B., f. 1789 på Kwicksta gård i Toresunds sn. S., där fadern var frälsefogde. Stud. 1810, kh. i Runtuna 1837, d. 1856.¹⁰
- Bergholtz:** Rådman P. B. i Sala; hustrun f. omkr. 1650.¹¹
- Bergholtz:** Tyskt namn. Georg Joachim B. f. 1744 på Rügen. Reg.-fältskär vid Jönköpings reg. 1782, assessor 1789, d. 1811.¹²
- Berghult:** Isac B. var borgmästare i Strängnäs 1672.¹³
- Berghult:** Anders B., son av en kronobefallningsman i Villands, Gärs och Albo härad i Skåne, f. på Mansdala 1712, stud. 1728, kh. i Mellby 1771, d. 1792. Sma. släkt som föreg.¹⁴
- Berghult:** Johan B. (eller Bergholtz) var teaterledare ock skådespelare i senare hälften av 1700-talet. Det Lindahl-Berghultska komedisällskapet bildades omkr. 1754–55 ock reste omkring i landsorten. Spelade i Örebro 1777. Sma släkt som föreg.¹⁵
- Berghusen:** Laurentius Andreæ *Bergius*, f. 1585 i Hångdals sn. V., blev kh. i *Berghem* 1816, d. 1653. En son, Haqvinus, f. 1626 ock d. 1663 i Sthm. Han kallade sig B.¹⁶

¹ K. H. III 194. ² Ö. VIII 246. ³ S. H. I 265. ⁴ U. H. II 297.
⁵ L. L. 410. ⁶ Vistrand 98. ⁷ H. H. II 287, III 40. ⁸ Lundin 140.
⁹ B. H. I 80. ¹⁰ K. V cclxiii. ¹¹ V. H. III 249. ¹² Sacklén, Sv. läk. II 1: 275. ¹³ Ö. VIII 361. ¹⁴ Ld. H. IV 21. ¹⁵ K. IV xlix. ¹⁶ G. H. 236, 1050.

Berghäll: Nils B., tavastlänning, f. 1748, stud. 1764, kh. i Loppis 1810, d. 1823.¹

Bergklint: Olof B., son av stadskassören Valentin B., f. i Västerås 1733. Namnet är bildat av farfaderns, handl. Jöns *Bergs* ock farmoderns, Christina *Klints* tillnamn. Stud. i Upps 1753, lektor i Västerås 1774, kh. i Gladsax sn. Sk. 1783, d. 1805.²

Bergklyft: Brita Oldberg, f. 1672, d. 1746; g. 2:dra gången m. kapten? B. i Hallom i Myssjö sn. J.³

Bergkrans: O. V. B., smål.; avlagt prakt. teol. prov v.-t. 1909.⁴

Bergkrets: Jaan B. var f. i D. Sonen, som blev murmästare, kallade sig Bergqvist. En sonson f. 1785.⁵

Bergland: Lars B., bondson från Mellby sn. V., f. 1712, stud. i Lund 1736, kh. i Medelplana 1772, d. 1801.⁶

Berglind: Jonas B., stud. i Upps. 1707, kh. i Romfartuna 1735, d. 1750; f. 1685 i *Lindesberg*, »åtminstone tog han sitt namn därav, ock därifrån var hans moder, M. Björk. Fadr., Olof Wikman, hade någon tjänst vid Kongl. hovet ock dog tidigt.»⁷

Berglind: Samuel Laurentii B. var tenngjutarson från Karlstad. Stud. i Upps. 1764, medhjälpare hos pedagogen Stecksenius i Åmål, d. 1772.⁸

Berglind: Johan B., son av bonden Jan Ersson ock soldatdottern Anna Catharina Ek (f. i Stralsund), f. i *Aberga* by i *Tillberga* sn. Vm. 1762. Stud. 1786, k. i Sala landsförs. 1806, d. 1844.⁹

Berglind: Johan B., son av gruvarbetar Johan Larsson ock Barbro Westberg, f. i Falun 1775. Stud. 1796, k. i Grangärde 1817.¹⁰

Berglund: Peter P. B., bondson, f. i *Berga* i Njurunda sn. M. 1721, k. i Indal 1761, d. 1800.¹¹

Berglund: Nils B., son av bonden Lars Nilsson, f. i *Berga* by i Medåkers sn. Vm. 1726. Stud. vid 28 års ålder, konrektor vid trivialskolan i Falun 1780, d. 1784.¹²

Berglund: Petrus B., f. 1751, var son till en soldat i *Berga* sn. Sm. Stud. i Lund 1774, k. i Drev ock Hornaryd 1783, d. 1821.¹³

Berglund: »Johannes Berglund, de Storsjön in Knidstad, natus anno 1752, Patre Rustico Anders Larsson; virique inter Plebejos maxime conspicui atque honestissimi, ad comitiaque regni præsentia delegati, Olai Larsson, in Södra Wisboda in eadem paroecia,

¹ Å. H. I 354.

² Ld. H. IV 57.

³ Ö. XII 866.

⁴ Upps. univ.

kat. h.-t. 1909.

⁵ B. L., Ny följd II.

⁶ S. H. I 314.

⁷ V. H. III 159.

⁸ K. H. III 197.

⁹ V. H. III 231.

¹⁰ V. H. II 152.

¹¹ H. H. II 199.

¹² V. H. III 407.

¹³ Lundin 125.

ex Fratre nepos,» inskrevs i Örebro skola 1765. » — ad classem 1:am.»¹

Berglund: Carl B., son av en bergsman, f. på Spjutberg i Karlskoga sn. Vr. 1756. Stud. i Upps. 1778, k. i Ekshärad ock Råda 1799, d. 1817.²

Berglund: Christian B., f. 1789, var son av hmnsägar Henric Jansson i Penningberget i Ljusnarsbergs sn. Vm. Rådman i Lindesberg 1829, d. 1853.³

Berglund: Andreas B., bondson, f. i Lekaryds sn. Sm. 1792. Stud. i Upps. 1815; korpral vid Smålands husarer.⁴

Berglund: Karl Olof B., torparson, f. i Långbro sn. N. 1792. Stud. i Upps. 1816, domkyrkosysselman i Strängnäs 1835, d. 1858.⁵

Berglund: J. B., torparson, f. i Sanne sn. Bh. 1842. Stud. i Lund 1863, adj. i Gustavi förs. i Gbg. 1867.⁶

Berglöf: Eric B., son av en gruvarbetarålderman, f. i Falun 1712, stud. 1734, k. i Gagnef 1744, d. 1781.⁷

Berglöf: Carolus Benedicti B. var bondson från Berg i Väsehärads sn. Vr. Stud. i Upps. 1751, k.-adj. i Dalby, d. 1771.⁸

Bergman: Petrus Johannis B., kallade sig sedan Berger, f. omkr. 1620, var komministerson från Nyköpings östra förs. Stud. 1639, kh. i Runtuna 1661, d. 1677. Fadern hette Johannes Olai, k. i Nyköpings östra förs. 1615—49.⁹

Bärgman: Jöns B. blev lantm. i Gripsholms ock Svartsjö län samt i Vadstena län före 1668; d. 1683(?)¹⁰

Bergman(n): Hans B., adl. Berghman till Öijehult 1678, f. 1642 på Göransberg i Sm. Stud. i Lund 1671, häradshövding i Sunnerbo härad 1678, d. 1705. Han var sannolikt bror till Arvidus Haqv. Bergmann, adl. Bergenadler 1719, f. 1643 i Sm., son av befallningsmannen Håkan Joensson. Stud. i Lund 1668, assessor i Göta hovrätt 1718, d. 1722.¹¹

Bergman: Christiern B., son av frälseinsp. Hans Erik Berg på Bysta säteri i Askers sn. N., f. i Gillberg i Svennevads sn. 1646. Stud. i Upps. 1664, kh. i Kumla 1686, d. 1695.¹²

Bergman: Eric B., son av Magnus Pehrsson, f. 1648 i Berga by i Åkerby sn. U. Stud. 1666, kh. i Åkerby 1682, d. 1694.¹³

Bergman: Släktens äldste kände stamfar, Lars, levde i mitten av 1600-talet ock var sannolikt bonde i Motalatrakten. Sonen Olof, som blev källarskrivare vid hovet i Sthm., d. 1721, kallade sig B.¹⁴

¹ K. V 65. ² K. H. I 288. ³ Anrep, Sv. sl. I 454. ⁴ Vistrand 464.

⁵ Str. H. I 272. ⁶ G. H. 1235. ⁷ V. H. II 258. ⁸ K. H. III 196.

⁹ Str. H. II 472 f., 502. ¹⁰ E. n:o 1055. ¹¹ Lundin 3, 5. ¹² Str. H.

IV 490. ¹³ U. H. III 478. ¹⁴ Ö. VIII 101.

Bergman: Petrus Petri B., bondson, f. i Torpa sn. Vm. 1663. Stud. i Upps. 1691, k. i Torpa 1695, d. 1717.¹

Bergman: »— i tidskriften 'Vårt fosterland och dess försvar' för 1906 N:o 17, står en artikel om Tidö ock alla dess ägare samt beträffande den siste (min kusin f. d. löjtnant C. D. v. Schinkel) följande ord: 'Bernt Bergman — adlad v. Schinkel — den nuvarande huvudmannens fader, var sonsonssonson av smeden Jon Månson — Carllöf — Bergman, boende på kvarnberget i Carlstad (»Jon på berget»). Namnet Carllöf var taget efter staden och Bergman efter öknamnet.' Liksom min farbror Berndt Bergman (adlad v. Schinkel) så var tydligen min far Carl Gideon Bergman sonsonssonson till nämnde smed, men när denne smed levde ock när han antog namnet Bergman, därom vet jag intet.»

K. H. III 320: »Bergmanska släktens stamfar, Jon Månsson, f. 1513, bodde på Tormestad, ett fordom varande hemman på Tingvallaön. Han inflyttade i Carlstad, då staden anlades, ock kallades sedan allmänt Jon på berget, emedan han byggde en väderkvarn på berget i norra ändan av staden, som därav fick namnet kvarnberget, ock på vilket sedan länshäktet uppbyggdes. Jon dog, 100 år gammal, 1613.» Enligt herdaminnet har alltså icke Jon själv kallat sig Bergman (ock icke heller Carllöf). Vidare I 240: Johannes Benedicti Bergman föddes i Carlstad 1668, son av en smed ock brobyggare. Han kallade sig i början Carllöf (icke Carllöf). Stud. i Upps. 1688, k. i Carlstad 1702, d. 1705. — Det tycks således vara han, som antog de begge namnen (ock han bar dem tydligen icke båda på en gång, utan kallade sig först Carllöf, men utbytte det sedan mot Bergman). Hans son, Johan, f. 1705, d. 1788, blev kh. i Färgelanda sn. Dl. 1749. Dennes son, Bengt B., f. 1749, d. 1801, blev kh. i Färgelanda efter fadern, 1789. Hans son Bengt, f. 1794, adl. von Schinkel.²

Bergman: Borgaren ock kämnären Bengt B. i Västerås; en son, f. 1719, kallade sig Bergnell.³

Bergman: Peter (Olsson) B., f. 1700, rådman i Nora, d. 1756, var från Lindesberg.⁴

Bergman: Peter B., son af bonden Jonas Andersson, f. i Bergsgården,

¹ Str. H. III 444. ² F. d. Läroverksadj. A. G. Bergman, Vänersborg.

³ V. H. I 410. ⁴ Ö. VIII 57.

Hunnekulla, i Tunhems sn. V. 1700. Stud. i Upps. 1728. k. i Skövde 1744, d. 1757.¹

Bergman: Anders B., son av Jon Andersson, f. i Bergsgården, Hunnekulla, Tunhems sn. V. 1701. Stud. i Upps. 1728, k. i Borås 1747, d. 1783. Tydl. bror till föreg.²

Bergman: Soldat för Bergs rote (flera byar ock gårdar med detta namn finnas i U.): Mats Ersson Bergman fått Intrims afskied d. 16 Julii 1739 —.³

Bergman: Lars B., bondson, f. i Biskopsberga, Allhelgona sn. Ö. 1756. Stud. i Upps. 1779, k. i Mjölby 1805, d. 1831. — Han ändrade sedan namnet till Mannerberg.⁴

Bergman: Carl B., bondson, f. i Järvsö sn. H. 1760, stud. 1781, kh. i i Färila 1796, d. 1797.⁵

Bergman: Släkten härstammar från Neder-Kalix sn. Nb., dit Samuel Olofsson inflyttade från Piteå sn. Hans son var Olof Samuelsen B., f. 1772. d. 1832, hmnsäg. i Neder-Kalix.⁶

Bergman: Nils Berghman, son af bruksinsp. H. Bergman, f. i Laxarby
Berghman: sn. V. 1814. Stud. i Lund 1835, folkskollärare i Åmål 1839: prästex. 1843.⁷

Bergman: Olof B., son av brukaren Anders Olsson, f. i Sälven i Hidinge sn. N. 1791. Stud. i Upps. 1813, k. i Knista ock Hidinge 1831, d. 1837.⁸

Bergman: Magnus B., f. 1839 i Bergs sn. J. Stud. 1860, kh. i Oviken 1878.⁹

Bergmark: Johannes Bergin, f. 1643, blev kh. i Skölveneds sn. V. 1679, d. 1716. Sonen Carl, f. 1684, d. 1734, kapten, kallade sig B.¹⁰

Bergmark: Lars B., son av rusthållaren Jonas Larsson, f. i Lilla Ambjörntorp i Gudhems sn. V. 1698. Stud. i Upps. 1722, k. i Daretorp 1737, d. 1781.¹¹

Bergmark: »Daniel, Svenone, agricola de rusculo Knidstad et Berga ibidem, natus, Bergmark» inskrevs i Örebro skola 1715.¹²

Bergmark: Eric B., bondson från Lädja, f. i Berga sn. Sm. 1720 l. 1722. Stud. i Upps. 1743, rektor på Visingsö 1768, d. 1787.¹³

Bergmark: Daniel B., bondson, var f. i Bergs sn. Sm. Stud. 1752, k. i Eke ock Herråkra sn. 1771, d. 1783.¹⁴

Bergmark: Jonas B., bondson, f. 1768 i Bergs sn. Sm. Stud. 1793, präst 1795, d. 1807.¹⁵

¹ S. H. II 281. ² S. H. II 465. ³ Rulla 1744, sid. 273. ⁴ L. H. III 141.
⁵ U. H. I 441. ⁶ Ö. II 90. ⁷ K. H. III 22. ⁸ Str. H. IV 620. ⁹ H. H. III 142. ¹⁰ S. H. II 528. ¹¹ S. H. II 59. ¹² K. II 37. ¹³ Vistrand 269. ¹⁴ Lundin 95. ¹⁵ Lundin 163.

- Bergquist:** Gulich B., f. i Falun 1654, var son av »contrefejare» P. Berg. Stud. 1670. kh. i Bergsjö sn. H. 1706, d. 1723.¹
- Bergquist:** »Ericus Bergquist, post Mellerborg, från Bärsta uti Stora Mällösa Sockn», inskrevs i Örebro skola 1749. »— ad 1:mam. Gymn. 1754, stud. 1760. Prest 1764. — Comminister i Svinvad 1772, sist i Kumla, † 1793.»²
- Bergqvist:** Jacob B., f. 1763, d. 1829, var klockare ock skollärare i Bergs sn. V.³
- Bergqvist:** Ändrat från Bergkrets. Bengt Jacobsson B. f. 1785 i Gumlösa sn. Sk. Fadern var murmästaren Jacob Johansson B.; farfadern var Jaan Bergkrets, f. i D. Stud. i Lund 1803, teol. prof. 1833. d. 1847.⁴
- Bergquist:** Lars Bergé, f. i Bergs sn. Vm. 1777, son af skattebonden ock kyrkvärden Anders Larsson, kallade sig B. under studietiden i Västerås. Stud. 1803, k. i Nora 1816, d. 1834.⁵
- Bergqvist:** Eric B., son av sockensnickaren Hans Nilsson i Finnkulla, f. i Ljusnarsbergs sn. Vm. 1783. Stud. 1804, kh. i Söderbärke 1839.⁶
- Bergros:** Elisabet B., dotter av en hammarsmed i Upps.; d. 1813, nära 84 år gml.⁷
- Bergros:** Johan B., f. 1764 (?), var son till länsman Gabriel Maxberg i Urdiala, Finl. Stud. 1785, lantm-ex. 1788, d. 1793.⁸
- Bergroth:** Henric B., stamfar för Bergrothska släkten, var bondson från Nummis kapell ock Väckälä by i Lojo sn., Finl. Sockneadj. i Birkala 1739, kaplan 1755, d. 1783.⁹
- Bergschöld:**
- Bergsjö:**
- Bergsprång:** Anna B. i Sthm.; g. 1690 m. Ericus Aar. Aaronius, kungl. hovpred., kh. i Örebro 1700.¹⁰
- Bergstedt:** Matthias B., son av bonden And. Halvardsson, f. i Morsbo (Mårtensboda) by i Söderbärke sn. D. 1682; stud. 1701, kh. i Skinnskatteberg 1719, d. 1730.¹¹
- Bergstedt:** »Nicolaus Nicolai Bergstedt, agricolæ in Mällösa et Berstad filius», inskrevs i Örebro skola 1723. »— ad classem 2:dam introductus. Gymn. 1726. Post Pastor in Österåker.»¹²
- Bergstedt:** Jöns B., son av bonden ock nämndemannen Jöns Olofsson, f. i Barkeryds sn. Sm. 1717. Stud. i Lund 1737, kh. i Floda

¹ U. H. I 134. ² K. V 34. ³ Ö. VII 221. ⁴ B. L. Ny följd II. ⁵ V. H. II 73. ⁶ V. H. II 133. ⁷ Vistrand 242. ⁸ E. n:o 3073. ⁹ Å. H. I 257. ¹⁰ V. H. III 358. ¹¹ V. H. I 384. ¹² K. V 4.

sn. S. 1756, d. 1780. Sonen Eric, f. 1760, kansliråd 1799, d. barnlös 1829, adl. 1809 med bibehållande av namnet. — Enl. Anrep var Jöns Olofsson f. 1694 ock utskrevs till soldat under danska kriget, varvid han fick namnet B. Blev sedan bonde ock nämndeman.¹

Bergstedt: Halfvard B. var torparson från Varnums sn. Vr. Stud. i Lund 1742, k. i Råggärds sn. Dl. 1756, avsatt 1770.²

Bergstedt: Soldat för *Bärsta* rote (flera byar med detta namn finnas i U.): »Gustav Jotsson (?) Bergström, forafskiedad wid General Munstringen d 8 Junii 1736; i stället antagen d 11 Junii 1737 Lars Larsson Bergstedt, död d. 25 octobr: 1742; —.»³

Bergstedt: Nicodemus B., bondson, var f. i Rocknäs i Piteå landsförs. Stud. i Åbo 1769, kh. i Revsunds sn. J. 1799, d. 1817.⁴

Bergstedt: Jonas B., bondson, f. i Barkeryds sn. Sm. 1753. Stud. i Lund 1777, k. i Stockaryd 1800, d. 1817.⁵

Bergstedt: Johannes B., bondson, f. 1764 i Solberga sn. Sm. Stud. i Upps. 1786, k. i Vikingstads sn. Ö. 1804, d. 1810.⁶

Bergstedt: Tycks vara ändrat från *Mellsberg*. (?) Tiden är icke angifven.⁷

Bergstein: Gustaf B., bondson från Hollola sn., Finl., p. 1744, kh. i Pyttis 1771, d. 1785.⁸

Bergsten: Canutus B., f. 1674, var son av kh. Anders Clauson i Gladsax sn. Sk. Stud. 1691, kh. i Fjälkestad 1705, d. 1713.⁹

Bergsten: »Olaus Erics Bergsten, coloni in Rinkaby et Solberga Erics Nicolai filius,» inskrevs i Örebro skola 1723. »— etiam ad classem Arithmeticam introductus.»¹⁰

Bergsteen: »Nicolaus Johannis Bergsteen, inspectoris in Åkerby et Gräfwe filius,» inskrevs i Örebro skola 1730. — »in secundam etc.»¹¹

Bergsten: Erik B., son av bonden Per Persson, f. 1747 i *Berga* gård i Viby sn. N. Stud. i Upps. 1768, kh. i Varberg 1783, d. 1809. — K. V 49 skriver namnet: Bergstén.¹²

Bergsten: Släkten leder sin härkomst från Bygdeå sn. Vb. Där f. äldste kände stamfadern Petter B. 1759; borgare ock skräddarmästare i Sthm., d. 1823.¹³

Bergsten: Nils B., bondson, f. i Viby sn. N. 1794. Stud i Upps. 1816, k. i Edsberg 1847, d. 1858.¹⁴

Bergsten: Erik B., son av hmnsäg. Per Persson, f. i Viby sn. N. 1822. Lantm.-fiskal 1857, d. 1869.¹⁵

¹ Str. H. II 45, Anrep.

² K. H. III 137.

³ Rulla 1744, sid. 567.

⁴ H. H. III 260.

⁵ Lundin 132.

⁶ L. H. III 174.

⁷ K. IV ccxxxvi.

⁸ B. H. II 199.

⁹ Ld. H. V 80.

¹⁰ K. V 6.

¹¹ K. V 18.

¹² G. H. 948.

¹³ Ö. VI 77.

¹⁴ Str. H. IV 604.

¹⁵ E. G. n:o 48.

Bergsten: Petrus B., son av undantagsmannen Per Hansson, f. i Torsåker 1845. P. 1883 till missionär, sjömanspräst i England 1885; tjänstgör i Linköpings stift.¹

Bergstral: Johan B., son av rådman Johan *Bergius* i Karlstad, f. 1715, stud. i Upps. 1736. När han kom till akademien, ändrade han namnet (till B.), emedan han fann flera studerande med samma namn, men av olika släkt. Amiralitetsmedikus i Sthm. 1752 — 1765, assessor i K. Colleg. Med. 1754, d. 1795.²

Bergstrand: Peter B. var sämskmakare ock gårdsägare i Sala 1731, sedan bergsrådman; d. före 1752. Namnet förmodas vara av *Salberget*.³

Bergstrand: Mag. Jonæ B., son av bonden Jonas i Kyrketorp, f. i Ormesberga sn. Sm. 1754; stud. i Upps. 1778, pastorsadj., sist i Urshult, d. 1799.⁴

Bergstrand: Gustaf B., torparson, f. i Vättlösa, Göteneds sn. V. 1803. Stud. i Upps. 1824, k. i Skövde 1839, d. 1848.⁵

Bergstrand: Carl B., son av hmnsäg. Sven Jonsson, f. i *Bergs* sn. V. 1829. Stud. i Upps. 1850, kh. i Åsled 1872.⁶

Bergstrand: Namnet togs efter avlagd studentex. v. t. 1887. »Ingen särskild anknytningspunkt.» Ingen särskild anledning till valet av detta namn: »det bildades fullkomligt på fri hand.»⁷

Bergström: Släktens äldste kände stamfar, Per Andersson, som levde i början av 1600-talet, var »intendent över kungsträdgårdarna i Uppsala.» Namnet antogs av hans son, Anders (Persson) B., f. 1613, d. 1677, borgmästare i Sala (»*Salberget*»)⁸.

Bergström: *Bergsmans*släkt från *Söderbärke* sn. D. (Detta ger väl tillräcklig anledning till namnet; Anrep säger, att »anledningen till namnet Bergström är icke bekant.») Lars Larsson B., f. 1679, var son av bergsman Lars Jonsson i Stora Tolvsbo i *Söderbärke*. Han tog tillnamnet, troligen då han blev skrivare vid Larsbo bruk i *Söderbärke* år 1697; gruvfogde i *Norrbärke* sn. D. 1722, d. 1740.⁹

Bergström: Petrus J. B., f. 1679, stud. i Lund 1711, k. i Kungsäters sn. V. 1718, d. 1753.¹⁰

Bergström: Johan Evensson B. var son av kh. Even Hansson i *Riseberga* sn. Sk. Stud. 1709, kh. i *Riseberga* 1720, d. 1731.¹¹

¹ Hjorth 189. ² B. L. II. ³ Anrep, Sv. sl. I 217. ⁴ Vistrand 360.

⁵ S. H. II 282. ⁶ S. H. II 621. ⁷ Läroverksadj. Bergstrand, Hälsingborg.

⁸ Ö. IV 37. ⁹ Anrep, Sv. sl. II 279. ¹⁰ G. H. 524. ¹¹ Ld. H. IV 212.

- Bergström:** Peter Anders B. f. 1700 i *Berga* by i Kalmar landsförs., där fadern var jordbrukare. Stud. i Upps. 1728, kh. i Persnäs sn. Öl. 1753, d. 1764.¹
- Bergström:** Släktens äldste kände stamfar, Johan Gustaf B., d. 1767 som stadsfältskär i Marstrand; f. i Wismar 1706. Släkten är dock antagligen svensk.²
- Bergström:** Anders B., son av bergsbrukaren Lars Andersson, f. på gården *Berget* i Resta by i Ramsbergs sn. Vm. 1718. Stud. 1742, k. i Lindesberg 1757, d. 1770.³
- Bergström:** Soldat för *Alberga* rote (flera byar ock gårdar med detta namn finnas i U.): »Olof Ersson Ahlroth död i Finland d: 17 Februarii 1742. i stället antagen d: 13 Decembr Dito anno Lars Tomsson Bergström».⁴
- Bergström:** Soldat för *Bärsta* rote (flera byar med detta namn finnas i U.); »Gustav Jotsson (?) Bergström, forafskiedad wid General Munstringen d. 8 Junii 1736; —».⁵
- Bergström:** Olof Bergenson, f. 1732 i Sundsvall, hette först B. Stud. 1755, lantmäteriing. 1763, d. 1797.⁶
- Bergström:** »Klensmäden Mäst.» And. B., f. i *Strömsberg* 1732. — En herrgård Strömsberg ligger i Breds sn. U., ock ett bruk med samma namn finns i Tolfta sn. U.⁷
- Bergström:** Pigan Margareta B. f. i Garpenbergs sn. D. 1750.⁸
- Bergström:** Gustaf B., f. 1757, var bondson från Handby *Berga* i Karuna kapell i Finl. Stud. 1780, kaplan i Pojo 1806, d. 1827.⁹
- Bergström:** Johan Carlsson B., son av en gruvarbetare, f. vid Riddarhytte bruk i Skinnskattebergs sn. Vm. 1764. Stud. i Upps. 1786, reg.-pastor 1796—1797, d. 1807.¹⁰
- Bergström:** Sven Mag. B., torparson, f. 1780 i *Berga* sn. Sm. Stud. 1807, präst 1810, d. 1821 i Burseryds prästgård.¹¹
- Bergström:** Olof B., son av torparen ock rättaren Anders Olsson ock Maria Säterberg, f. i Kungs-Barkarö sn. Vm. 1788. Stud. i Upps. 1815, k. i Kolbäck 1835.¹²
- Bergström:** Johan B., son av mjölnaren Per Jönsson ock Ingrid Vallgren, f. i Östra Karups sn. Hl. 1790. Lantm.-ex. 1813, kom.-lantm. 1820, d. 1875. Bodde i Båstad.¹³

¹ Km. H. 585. ² Ö. I 38, II 93. ³ V. H. II 33. ⁴ Rulla 1744, sid. 121. ⁵ Rulla 1744, sid. 567. ⁶ E. g. n:o 81. ⁷ U. D. 362. ⁸ U. D. 362. ⁹ Å. H. I 384. ¹⁰ V. H. III 490. ¹¹ Luudin 200. ¹² V. H. I 288. ¹³ E. n:o 1880.

Bergström: Henric B., bondson, f. i Stöde sn. M. 1840, stud. 1861, kh. i Bodums sn. Å. 1877.¹

Bergström: Från Körtingsberg i Viby sn. N. Tiden är icke angiven.²

Bergudd: Kh. Olaus Magni Arenius i Malax sn. i Finl. höll likpredikan över hauptman Nils Eriksson B., vilken trycktes 1680.³

Bergvald: Ändrat från *Bergvall* i mitten av 1700-talet.⁴

Bergwall: Eric B., bondson, f. i Wallby i Bergs sn. Vm. 1693. Stud. 1713, k. i Ramnäs 1729, d. 1749.⁵

Bergvall: Petrus Andreæ B., bondson, f. i Annerstads sn. Sm. 1703. Stud. 1728, kh. i Rogberga 1742, d. 1778. Namnet skrevs sedermera Bergvald.⁶

Bergwall: Släktens äldste kände stamfar, Jon *Berg*, f. 1690 i Hjärtums sn. Bh., d. efter 1735, var ryttare vid Västgöta kavalleri. Efter avsked ur krigstjänsten 1719 bosatte han sig på gården *Wall* i V. Namnet ändrades av hans båda söner: Carl (Johansson) B., f. 1731, d. 1794, handl. i Kristinehamn, ock Jöran (Johansson) B., f. 1736, d. 1795, kammarskrivare vid tullverket i Gbg.⁷

Bergvall: Bened. Martin B., bondson, f. 1750 i Berga sn. Sm. Stud. 1769, kh. i Åker 1802, d. 1834.⁸

Bergvall: Carl B., son av en gruvfogde, f. i Rullerum i Ringarums sn. Ö. 1753. Hette först *Berggren*. Stud. i Upps. 1775, kh. i Skeppsås ock Älvestad 1809, d. 1816.⁹

Bergwall: Eric B., bondson, f. i Villberga sn. U. 1759. Stud. 1784, k. i Odensala 1816, d. 1831.¹⁰

Bergvall: Johan B., son av bonden Carl Jaensson ock Christina Birgersdotter, f. i Rullerum i Ringarums sn. Ö. 1792. Stud. i Upps. 1814. Kh. i Linderås sn. Sm. 1839, d. 1848.¹¹

Bergwik:

Bergås:

Bergö:

Bergegren:

Bergelund: Henric Johan B., f. 1807; präst i Finl.¹²

Bergstedt:

Bergström: Hans B. f. 1735 på Ettarps gård i Hl. Fadern, gästgivarson från Norrland, hette Magnus *Bergström* ock var då inspektor på nämnda gård. Stud. 1754, kh. i Hälsingborg 1774, d. 1784.¹³

¹ H. H. III 301.

² K. IV ccxxxvi.

³ Å. H. II 41.

⁴ Lundin 57.

⁵ V. H. I 269.

⁶ Lundin 57.

⁷ Ö. V 470.

⁸ Lundin 117.

⁹ L. H.

I 215.

¹⁰ U. H. II 378.

¹¹ L. H. III 313.

¹² Å. H. II 319.

¹³ Ld.

H. III 354.

- Bergendahl:** Petr. Laur. B., stud. i Upps. 1733, p. 1740, d. sma. år i Vånga sn. V.¹
- Bergendahl:** Fältväbeln vid Sprengtportens reg. Fredrik B.; en dotter f. i Kalmar 1781. Sma. släkt som föreg.?²
- Bergendal:** Jonas B., f. 1773, var torparson från Krynebol i Grinstads sn. Dl. Stud. i Upps. 1797, kh. i Ölmehärads sn. Vr. 1828, d. 1835.³
- Bergendorff:** Rusthållaren Bengt Persson i Lilla Domaryd i *Berga* sn. Sm. hade tre söner, av vilka två kallade sig B.: Petrus B., f. 1714, magister, gästgifvare i Åby i Sk., d. 1772, ock Johan B., f. 1720, domkyrkosyssloman i Lund, d. 1793.⁴
- Bergendorff:** Magnus B., bondson, f. i Traheryds sn. Sm. 1823. Stud. 1847, kollega i Uddevalla 1868.⁵
- Bergenfelt:** Adl. namn. Peder Pedersson, f. 1587, kungl. räntmästare 1600, d. 1651; adl. B. 1641. Sonen Johan, hovjunkare, d. 1658 utan manliga arvingar.⁶
- Bergenfelt:** David B., rådman i Hälsingfors; en son f. 1764.⁷
- Bergengren:** Adl. namn. Anund Göransson, f. 1596, generalinspektör över kopparinvägningen 1639, d. 1651; adl. B. 1650.⁸
- Bergengren:** Hmnsägar. Carl Gustaf B.; en son f. i Öja sn. Sm. 1856.⁹
- Bergenhagen:** Erik Adam B., son av en trädgårdsmästare, f. i Djursdala sn. Sm. 1767. Hette först *Steberg* (faderns namn). Stud. i Lund 1795, k. i Mörlunda ock Tveta 1816.¹⁰
- Bergenheim:** Edvard B., f. 1798, var son till presidenten i Vasa hovrätt Eric Johan B., vars far, Jonas *Bergenheim*, var kaplan i Åminneskogs sn. av Tössö pastorat Dl. Stud. 1817, lektor vid Åbo gymn. 1832.¹¹
- Bergenheim:** Jacobus Danielis B., son av en länsman, f. i Älvdalen Vr. 1655, stud. i Upps. 1685, k. i Dalby ock Ny 1699, d. 1726.¹²
- Bergenholtz:** Jonas B., f. i Domaryd i *Berga* sn. Sm. 1708. Kh. i Nottebäck, d. 1777.¹³
- Bergenklinga:** Hovrättsadvokaten Johan B. i Uleåborg; en dotter d. 1814, 40 år gammal.¹⁴
- Bergenklint:** Pehr Gustaf B., son av en insp., f. i Skara 1810. Stud. i Lund 1829, stadsläkare i Vimmerby 1846, t. f. provincialläkare i detta distrikt sma år.¹⁵

¹ S. H. II 740.² Km. H. 707.³ K. H. II 71.⁴ Sjöström, Sk. nat.

1833—1889, sid. 129.

⁵ Lundin 304.⁶ Anrep.⁷ E. n:o 2936.⁸ Anrep.⁹ Lundin n:o 2511.¹⁰ L. H. III 9.¹¹ Å. H. II 254.¹² K. H. I 301.¹³ Ö. XII 45, 47.¹⁴ Å. H. II 78.¹⁵ Wistrand, Suppl. 27.

Bergenlund: B. G. B., bondson, f. i Åkarps sn. Sk. 1821; präst i Amerika 1853.¹

Bergenstedt: Johannes Matthiæ B., inskr. i Sm. nat. i Upps. 1722, sekr. hos greve Stenbock på Rånäs i Roslagen till 1762; levde sedan i Sthm.²

Bergensten: Jonas B., son av en klockare i Gnarps sn. H., f. 1747, stud. 1766, kh. i Forsmark 1781, d. 1785.³

Bergenström: Magnus Andersson *Bergström*, f. 1748, d. 1789, var kopparslagare ock gårmakare vid Mörtfors bruk i Hjorteds sn. Sm. Hans tre söner, Anders Magnus, bruksinsp.; Gustaf Ernst, bruksbokhållare; Carl Johan, lantm., ändrade namnet till B.⁴

Bergenström: En medlem av släkten *Bergström* från Söderbärke, Johan, f. 1790, kallade sig B. Bruksbokhållare senast vid Baggå i Skinnskattebergs sn. Vm.; drunknade ogift 1815.⁵

Bergenvall: Reg.-skrivare C. M. B. i Finl.; en dotter f. 1771.⁶

Bergenzaun:

Bergergren:

Berckman: Gundela Timbermann, f. i Sthm. 1636; g. m. ryttmästar B.⁷

Berchman: Gustaf Carl B., g. 1767, d. 1776, slottskamrer på Ulriksdal.⁸

Berkeman:

Berleman: Tyskt namn. Släkten inflyttade till Sverige från Wesel före 1640, med Philip B., d. 1660 eller 1661, skräddare i Sthm. ock hovskräddare hos rikskanslären.⁹

Berndal: Carl Gustaf B., f. 1830, d. 1885, skådespelare i Berlin, var son till kammarherren ock envoyén *Brandel*. Tydl. anagram.¹⁰

Bernheim:

Bärnheim:

Bernhoff: Sven B., son av lantbrukar Jöns Svensson, f. i Lilla Slågarps sn. Sk. 1866. Stud. 1887, v. pastor i Sillhövda sn. B.¹¹

Bernholm:

Bernholtz:

Bernlund:

Bäärnman:

Bernstam:

¹ G. H. 1155.

² Vistrand 204.

³ U. H. I 393.

⁴ Ö. VIII 498.

⁵ Anrep., Sv. sl. II 283.

⁶ S. H. II 117.

⁷ Ld. H. I. 352.

⁸ Ö. V 156.

⁹ Ö. XI 71.

¹⁰ Icke antecknad källa.

¹¹ Sjöström, Sk. nat. 1833—1889,

sid. 471.

Bernstedt: Eva Maria Schultz, dotter till hovrättsassessorn Jobst Schultz i Åbo, var g. m. befallningsman B. Hon blev änka; omgift 1753.¹

Bernstein:

Bernsten: Proviantmästaren vid kungl. slotts- och förrådsmagasinerna i Sthm. Nils Åkerstein, g. m. Jakobina Johansdotter B; en dotter f. 1715.²

Bernstrand: Eric B., kaplan i S:t Mariæ förs. i Finl. 1705. kh. i Janakkala 1727, d. 1729.³

Bernström: Nils Erasmus B., garvarson, f. i Engelholm 1778. Stud. i Lund 1791, kh. i Kungsäters sn. V. 1822, d. 1833.⁴

Berrman:

Berthagen: Joh. J:son B., lärare vid Huskvarna skola.⁵

Beskenström: Anders B., bergsman; svärfadern f. 1721, d. 1763.⁶

Betjemann: John Herbert B., stock., f. 1888, jur. stud.⁷

Betzberg:

Betzhol:

Betzhol(t)z:

Biberg: Släktens stamfar, Abraham, var bonde ock levde omkr. 1630 i *By* i Edsele sn. av Ramsele pastorat Å. Hans son, Carl Abraham, f. i *By* 1630, kallade sig först *Bidenius*, vilket sedan ändrades till B.; k. i Tynderö av Ljustorps pastorat i M. 1668, d. 1710.⁸

Biberg: Soldatänkan Kristina B., f. 1750, d. 1839; en son f. på ett soldattorp i Ånsta sn. vid Örebro 1785.⁹

Bischier: Per B., son till bonden Jon Bengtsson i Jönköpings län, var minuthandl. i Sthm. En son, hvilken kallade sig Billschier, f. 1715 i Maria förs. Är namnet icke sammansatt?¹⁰

Bistedt: Eskil Joh. B., f. i *Bjästa* i Nätra sn. Å. 1707. Stud. 1731, k. i Nätra 1765, d. 1797. »Namnet är trol. bildat av födelseorten Bjästa, ock fadern torde varit bonde.»¹¹

Bistedt: »Laurentius Bistedt» inskrevs i Örebro skola 1734. Släkt med föreg.¹²

Biström: »Nicolaus Biström» inskrevs i Örebro skola 1741.¹³

Biström: »Linnæi Trädgårdsdr. Anders Biström, f. i Danmarks sochn » Året är ej antecknat.¹⁴

¹ Å. H. I 199.

² Str. H. III 204.

³ Å. H. I 335.

⁴ G. H. 523.

⁵ U. N. T. 30/12 1910.

⁶ Ö. XII 265.

⁷ Upps. univ. kat., h. t. 1909.

⁸ H. H. II 63, 256.

⁹ Str. H. IV 593.

¹⁰ E. (älv. tillägg) n:o 131.

¹¹ H.

H. III 89.

¹² K. V 24.

¹³ K. V. 31.

¹⁴ U. D. 506.

Bidberg: Andr. Hallori B., f. i Kartryd i Hols sn. V., p. 1647, kh. i Hol 1685, d. 1687.¹

Bilberg: Johan B., först *Billberg*, f. i Mariestad 1646. Fadern, Jonas Amberni, var då rektor, men blev sedan kh. i *Bergs* sn. nära *Billingen*, varav sonen tog sig namn. Stud. i Upps. 1659. Ännu 1668 stavade han namnet Billberg. Matheseos prof. i Upps. 1679; såsom sådan skrev han sig B. Teol. prof. 1689 biskop i Strängnäs 1701, d. 1717. Hans barn adl. 1712 med bibehållande av namnet.²

Bihldorff: Johan Persson B., son av häradsdomaren Per Persson, f. 1838 i Bodarps sn. Sk. Stud. 1863, v. pastor i Aspeboda sn. D. 1879.³

Bilfelt: Barthold Christopher B., bokhållare; g. 1688, d. 1689.⁴

Bilfeldt: Abraham B., f. 1699 (?), stud. 1729, k. i Tillinge sn. U. 1741, d. 1756.⁵

Bilgren:

Bilmark: Johan B., f. i Mariestad 1687, var son av rådman Hans Johansson ock Anna Maria Gilberg. Stud. i Upps. 1708, kh. i Vinköl 1746, d. 1750.⁶

Bielstéen: Sven B., handl. i Sthm.; g. 1845, d. 1883.⁷

Bilvall: Nils Martin B., postmästare i Skövde; g. 1809.⁸

Bilefeld: Danskt namn. Förste kände rektorn i Visby skola, Mag. David B., kom till Gl. från Danmark 1569 ock blev rektor 1571.⁹

Bilefelt: Häradsfogden Jakob B., som levde 1756, tillhörde ätten *Beilfelt*, adl. v. Beilfelt 1648.¹⁰

Bilefeldt: Abraham *Bilfeldt*, f. 1699 (?), k. i Tillinge sn. U. 1741, d. 1756. Sonen Abraham Petter Bilfeldt, f. 1742, blev k. i Litslena sn. U. 1779, avsatt 1784, d. i Sveaborg under kriget 1788—90. Han kallas B. i dopboken. För år 1772 är antecknat, att Helena Ulrica f. d. 6 mars ock döptes d. 7 mars, dotter av »Commin. Herr Abr. Petter Bilefeldt.»¹¹

Bilegren: Abraham B., g. 1708, d. 1713, var handl. i Örebro.¹²

Bildberg: Ingeborg B., g. m. Anders Norell, f. 1697, kh. i Sparrsätra sn. U. 1732, d. 174(3).¹³

Bildman: Per B., son av fjärdingsmannen Haldan Persson, f. vid *Bilbol* i Lerbo sn. S. 1702. »Föräldrarna, voro fattiga, men hyste den fåfängan att få sin son Per till präst, så mycket hellre

¹ S. H. II 610. ² B. L. Ny följd II. ³ Ljungberg I 154. ⁴ Ö. XI 189. ⁵ U. H. III 193. ⁶ S. H. I 79. ⁷ Ö. VII 485. ⁸ Ö. XII 138. ⁹ Vy. H. 453. ¹⁰ S.—K. ¹¹ U. H. II 211, III 193, Litslena dopbok 1751—1795. ¹² Ö. V. 166. ¹³ U. H. III 58.

som han tycktes föga skickad att bliva bonde. Ock så bar det iväg till Nyköping, där rector scholæ gjorde sig underrättad om Pers förmåga att läsa i bok m. m., om hans ålder ock uppförande samt föräldrarnas villkor, varpå sedan följde namngivningen, som skulle avskilja Per för skolan ock lärdomen. Sockennamnet Lerbo gav endast Lerbom eller Lerberg ock dylikt ock passade ej. Men efter Bilsbol, gården, där föräldrarna bodde, fick ambitionssonen nu heta Bildman, en slags profetia, att han skulle bliva *en bildad man* med tiden.» Stud. i Upps. 1720, kh. i Ekeby 1738, d. 1763.¹

Bildmark:

Bildstein: Tyskt namn. Conrad B. inkom från Tyskland i sl. av 1500-talet ock blev vinskänk ock borgare i Sthm.; g. 1602. Hans sonsonsson, Carl, generalmajor, baroniserades 1718 med namnet B.²

Bildsten: Cort eller Conrad *Bildstein* inkom från Tyskland i sl. av 1500-talet ock blev vinskänk ock borgare i Sthm.; g. 1602. Hans son, Carl, kallade sig B. Dennes son Conrad, major, adl. von B. 1686.³

Bildström: Olaus B., son av en tullförvaltare, f. 1711, stud. 1731, handl. i Åmål, bonde i Roglanda i Botilsäters sn. Vr.⁴

Billbeck: Laur. Magni B., stud. i Upps. 1696, k. i Flistads sn. V. 1702, d. 1708.⁵

Billberg: Från *Bergs* sn. vid *Billingen* i V. i mitten av 1600-talet. Ändrat till *Bilberg* omkr. 1680.⁶

Billberg: Nils B. var son av Hans Ottesson, kh. i *Billeberga* sn. Sk. P. 1723, kh. i Skårby 1732, d. 1748 vid 50 års ålder.⁷

Billbom: Petr. Bened. B., stud. i Upps. 1720, skolmästare i Hova sn. V. 1740, d. 1753.⁸

Billborg: Gerhard B., grosshandl. i Sthm; g. 1819.⁹

Billdahl: Nicol. Ben. B., stud. i Upps. 1719, bataljonspred. vid greve Hans Mörners reg. 1730, d. i Slöta sn. V. 1738.¹⁰

Billdahl: Gunnar Andr. B., f. 1722, var bondson från Bjällums by i Broddetorps sn. V. vid *Billingen*. Stud. i Upps. 1749, kh. i Åsaka 1791, d. 1800.¹¹

Billfeldt: »Jungfru Lena Ullrica Billfeldt», f. i Litslena sn. U. 1772. Ankom från Litslena till Upps. 1789. Hon var dotter av k. Abraham Petter *Bilfeldt* i Litslena (kallad *Bilefeldt* i dopboken).¹²

¹ Str. H. IV 152. ² Anrep. ³ Anrep. ⁴ Sjöström, Värml. nat. 36
⁵ S. H. II 136. ⁶ B. L. Ny följd II. ⁷ Ld. H. II 306. ⁸ S. H. II 728.
⁹ Ö. VI 211. ¹⁰ S. H. II 623. ¹¹ S. H. I 526. ¹² U. D. 227.

- Billgren:** Andr. Nic. B. f. vid *Billingen* i V. av bondeföräldrar 1663. Stud. i Åbo 1684, kh. i Eriksberg 1714, d. 1715.¹
- Billgren:** »Pehr Billgren, f. 1754, Ervalla, Björkebacken. F. Bonde Anders Andersson». Inskrevs i Örebro skola 1767. »Prima».²
- Billholm:** Per Anders B., son av en mjölnare, f. i Norra Vrams sn. Sk. 1781. Stud. 1803, pedagog i Åsum 1809, d. 1825.³
- Billman:** Rådman Gustaf B. i Sthm., g. 1703, d. 1752.⁴
- Billman:** 1728 d. 1 febr. döptes Maria, dotter av »afsked. Sold. And. Billman i *Billby*». *Billby* är en gård i S:t Pärs sn. U.⁵
- Billman:** »Olaus Billman» inskrevs i Örebro skola 1733.⁶
- Billman:** »StadsBåttman» Peter B. f. i Vesslands sn. U. 1764. I Vesslands dopbok 1733—1771 är för år 1764 antecknad en Petter, båtsmannen Mårten *Billes* ock hustru Caisa Olofsdotters son i Valla, f. d. 1 ock döpt d. 2 nov.⁷
- Billman:** Gmlt. soldatnamn, antagl. från 1700-talet, från *Billerstena*, en gård i Altuna sn. Vm.⁸
- Billmark:** And. Joh. B., bondson, f. i *Billa* by i Själevads sn. Å. 1752. Stud. 1774, k. i Nätra 1805, d. 1821.⁹
- Billmarck:** Från *Billerstena*, en gård i Altuna sn. Vm. Namnet togs i början av 1800-talet.¹⁰
- Billmark:** Eric B., son av en bonde ock nämndeman, f. i Hackås sn. J. 1827. Adj. i Härnösand 1867.¹¹
- Billqvist:** Västgötsläkt. Johan B. hade sonen Anders, stud. i Upps. 1713, kvartermästare, sedan handl. i Skövde, vid *Billingen*. Dennes son (?) Adam bodde i Ekby sn. ock sist i Gbg. Hans son, Lars Adolf, f. 1788, d. 1856, var kh. i Tvååkers sn. Hl.¹²
- Billschier:** Petter B., f. 1715 i Maria förs. i Sthm., var son av minut-handl. Per *Bischier* (vilken var son till bonden Jon Bengtsson i Jönköpings län). Stud. 1734, lantm.-ex. 1743, ord. lantm. i Vm. 1751, d. 1785 i Västerås.¹³
- Billstein:**
- Billsten:** Garvaren And. B. i Västerås; svärföräldrarna gifta 1735.¹⁴
- Billstén:** Erasmus B., f. 1775, var bondson från *Billinge* sn. Sk. Stud. 1796, kh. i Ö. Sallerup 1833, d. 1839.¹⁵
- Billström:** Joh. B., f. 1740 i Öb. i Finl. (?) blev k. i Ullångers sn. Å. 1783, d. 1807. »Fadern var finne, men själv torde han varit

¹ S. H. II 536. ² K. IV ccxxxiv, V 71. ³ Ld. H. V 465. ⁴ Ö. XI 42. ⁵ Sigtuna kyrkoark. C. E. F n:o 1. ⁶ K. V 23. ⁷ U. D. 491. ⁸ Läroverksadj. K. A. Karlinder, Sthm. ⁹ H. H. III 90. ¹⁰ Läroverksadj. K. A. Karlinder, Sthm. ¹¹ H. H. II 81. ¹² Settergren, Släktsamling, blad 132. ¹³ E. (äv. tillägg) n:o 134. ¹⁴ V. H. I 184. ¹⁵ Ld. H. III 9.

född i *Billsta* i Ullånger». Efterträdaren, Pehr B., f. 1764 i Å. (trol. Ullånger), var en halvbror. Stud. 1784, k. i Ullånger 1808, d. 1820.¹

Billström: Anders B., son av rådmannen och garvaren Johan B., f. i Skövde, vid *Billingen*, 1780. Stud. i Upps. 1801, k. i Horn 1819, d. 1840.²

Billvall: Johan Hof, f. 1699, d. 1764, var post- och tullinsp. i Hova i V. G. 1724 med Catharina *Bille*, f. 1706, dotter av kh. Mathias *Bille* i Umeå och Margareta Jönsdotter *Wallvik*. Barnen kallade sig efter morfadern och mormodern B.³

Billaarfve: Medeltida namn. Se Historiken.

Billengren:

Billenqwist: Tullbesökaren Petter B. bodde vid S:t Peters Klosters kyrkport vid Lund; en son f. 1738.⁴

Billingberg: Adl. namn. Anders *Billing*, f. 1649, kapten, d. 1709, adl. B. 1683.⁵

Billingdahl: Laur. B. var f. i Bustorp på *Billingen* i Häggums sn. V. Stud. i Lund 1708, k. i Varv 1721, d. 1740.⁶

Billingdahl: Namnet togs i början av 1700-talet, troligen från *Billinge* sn. Sk.⁷

Billinggren: Maria B., f. 1671, d. 1696, var dotter av rådman Anders B. i Skövde, vid *Billingen*. G. 1687 med kh. Gabriel Timell i Varola.⁸

Billinggren: »Olaus Nicolai, patre agricola in *Billinge* et Kijhl, unde nomen *Billinggren*», inskrevs i Örebro skola 1714. »— huic cessit locus classis alphab.»⁹

Billingskog:

Billingstedt: »Laurentius Laurentii Billingstedt, olim rustici filius in *Billinge* Kijlensium», inskrevs i Örebro skola 1712. »— in classem alphabeticam locatus.»¹⁰

Billingsten: Anna Melchina B., dotter av fänrik Sven B., g. m. k. Sahlmark i Hjärpås sn. V. (f. 1752, d. 1819).¹¹

Binberg: Peter B., västg., p. 1716 till tjänstgöring i Råby sn. Sk.; andre stadsk. i Lund 1724, d. 1727.¹²

Bindmark:

Bingberg:

¹ H. H. III 36.

² S. H. II 112.

³ Settergren, Släktbok 536.

⁴ Ld. H. III 24.

⁵ Anrep.

⁶ S. H. I 522.

⁷ Fru Billingdahl, Gbg.

⁸ S. H. II 33.

⁹ K. II 35.

¹⁰ K. II 30.

¹¹ S. H. I 150.

¹² Ld. H.

I 254, V 512.

Binnqvist:

Birenberg: Stefan B., krögarålderman i Arboga. Sen. hälften av 1700-talet.¹

Birgstam: Margareta B., g. m. handl. ock rådmannen i Kexholm Henrik Wolter, som d. 1794.²

Birkholm:

Bir(c)kholz: Kapten Johan Göö's i Finl., g. m. Ingeborg Birkholz; likpredikan över dem utgavs 1677. Enl. Anrep dogo de 1674. Namnet är tyskt. Släkten berättas härstamma från en biskop i Mark Brandenburg, adl. (på 1300-talet?); han skall ha fått sitt namn därav, »att han, så ofta han kom till ett *björkträd*, föll på knä ock tackade Gud, som ett sådant medel skapat hade till ungdomens upptuktelse, studiers lärande ock dygdens förkovran.»³

Birkman: Joachim Sigfridi B. blev kaplan i *Birkala* sn., Finl., 1657; d. 1671.⁴

Birkelman: Severinus Matthiæ B. var förste kh. i Messuby pastorat i Finl., vilket 1636 avskildes från *Birkala*, varunder det förut låg som kapell. Han dog 1660.⁵

Birkenfeldt: 1825 d. 24 mars] föddes ock d. 27 mars döptes Ephrosina Mathilda, dotter av rotmästar Anders B. ock hustru Anna Stina Malm på Sällinge ägor i Danmarks sn. U.⁶

Bis(s)marck: Tyskt namn. »Min släkt inflyttade till Sverige från Tysk-

Bissmark: land omkring år 1740 ock hade då namnet Bissmarck eller Bismarck. — Namnet stavas något olika, i det att några tagit bort c ock skriva Bissmark i st. f. Bissmarck. Denna ändring gjordes av min fader.»⁷

Bisseberg:

Bisterfelt: Tyskt namn. Wilhelm B., av tysk släkt, bodde i Pommern. Kanske redan han flyttade över till Sverige. Sonen Johan Christofer, f. 1723 (1724?), var borgare i Mariestad.⁸

Bjelkholm: Nutida namn.⁹

Bjelkström:

Bjelkengren: Nutida namn.¹⁰

Bjerman: Sveno Jonæ B., f. i *Bjertorp* i Jungs sn. V. 1633. P. 1669, kh. i Torsö 1705, d. 1713.¹¹

¹ Icke antecknad källa.

² B. H. II 191.

³ Å. H. I 389, Anrep.

⁴ Å. H. I 256.

⁵ Å. H. I 290.

⁶ Danmarks dopbok 1755—1828.

⁷ Med.

Dr. F. Bissmark, Linköping.

⁸ Settergren, Släktsamling, blad 214.

⁹ Apot.

Wigforss, Gbg.

¹⁰ Apot. Wigforss, Gbg.

¹¹ S. H. II 158.

Bierman: Hans Jacob B., styckgjutarålderman i Sthm., d. 1679.¹

Bjärstedt: Från Båstad i *Bjäre* härad Sk. Sen. delen av 1800-talet.²

Bjärström:

Bjufström: Nutida namn.³

Bjuggren: Släktens äldste kände stamfar var Sven B., f. 1682, d. 1742, bruksägare samt handl. ock vågmästare i Filipstad.⁴

Bjurbeck: Simon Martini B., f. i Stora Tuna sn. D. 1643. Fadern Mårten Simonsson, trol. bonde, bodde i Hyttinge. Stud. 1668, kh. i Ljusnarsbergs sn. Vm. 1687, d. 1697.⁵

Bjurbäck: Olof B., son av hammarsmeden Jonas Olsson och Maria Svensdotter Bock, f. på *Bjurbäcks* bruk nära Karlstad 1750. Biskop i Karlstad 1803, d. 1829. Namnet togs 1766. Intill detta år, då han intogs på Karlstads gymn., hade han kallat sig Lundström. Anledningen till namnombytet var den, att vid inkörseln till Karlstad träffade han i tullen en vaktmästare, som var högst oförskämd, och som denne just hette Lundström, bortlade B. i förargelsen detta namn.⁶

Bjurberg: Insp. Anders B.; en son f. på insp.-bostället Kårtorp under Tullgarn S. 1691.⁷

Bjurberg: Laurentius Canuti *Bjur*, bondson, f. 1624, blev k. i Fellingsbro sn. Vm. 1659, d. 1692; g. 1654. Sonen Johan kallade sig B., f. i Fellingsbro 1663, stud. i Upps. 1682, »disputerade där 1687 'de Castore, Suethice Bäfver, Bjur', vartill anledning togs av fadrens tillnamn, som sonen förändrade»; kh. i Grytnäs 1705, d. 1720.⁸

Bjurberg: Johannes B., ryttarson från V.; uppfostrades hos biskop Lagerlöf i Karlstad. Stud. i Upps. 1764, pastorsadj. i Fryksdalen Vr., d. 1772.⁹

Bjurholm:

Bjurman: Gabriel Olai Arbogensis, f. 1604, blev kh. i *Bjursås* sn. D. 1640, d. 1653. Sonen Olof, som blev skrivare hos Pontus de la Gardie, kallade sig B.¹⁰

Bjurman: Petrus Petri B., son av kh. Petrus Matthiæ Kumblæus, f. i *Bjursås* sn. D., i sl. av 1650-talet. Stud. 1681, k. i Malung 1698, d. 1705.¹¹

Bjurmark:

¹ Ö. XI 308.

² Apot. Wigforss, Gbg.

³ Apot. Wigforss, Gbg.

⁴ Ö. II 94. ⁵ V. H. II 84. ⁶ K. H. I 70 ff. ⁷ Str. H. III 86. ⁸ V. H.

II 16, III 99. ⁹ K. H. III 197. ¹⁰ V. H. II 275. ¹¹ V. H. II 201.

Bjurstedt: Jonas B., f. i Kväggestorp i *Bjurkärns* sn. Vr. 1741. Stud. i Upps. 1768, k. i Ekshärad ock Råda 1782, d. 1812.¹

Bjursten: Anders B., son av Nils Andersson, f. i *Bjurbäcks* sn. V. 1783, Stud. i Lund 1804, kh. i Borås 1824, fältprost sma. år, d. 1834.²

Bjursten: Från *Bjurkärns* sn. Vr. »Namnet — antogs av min far ungefär år 1861.³

Bjurström: Laurentius B., f. 1704, var bondson från *Bjurvik* i Rudskoga sn. Vr. Stud. i Upps. 1729, k. i Steneby 1738, d. 1772.⁴

Bjurström: »Johannes Bjurström, de *Björkön* in St. Mellösa, natus a. 1747, Patre Fabro lignario atque architecto And. Bjurström,» inskrevs i Örebro skola 1764. » — ad classem apologisticam.»⁵

Bjurström: P. Hansson B., son av en handl., f. i Jönköping 1760. Stud. i Upps. 1778, kommiss. i riksgäldskontoret.⁶

Björman: Elisabeth B., köpmansdotter; g. m. slottspred. i Åbo Petr. Gabrielis Fortelius, som d. 1735.⁷

Björqvist:

Björstedt:

Björkberg:

Björkblad: Claës B., son av dannemannen Jon Larsson, f. i St. Bress-torp i närheten av Skara 1743. Stud. i Upps. 1769, kh. i Floda sn. S. 1780, d. 1790.⁸

Björkblom: Frans Napoleon B., son av lantbrukaren Per Andersson, f. på *Björksäter* i Råda sn. V. 1866. Stud. i Upps. 1887, k. i Tun 1895.⁹

Björkbom: Ericus B. var f. i *Björke* sn. V. Stud. i Lund 1726, »fick vid komministervalet i Sunnersberg 1743 de flesta rösterna, men vid nytt val gick han miste om denna lägenhet.» Suspende-rad 1763¹⁰

Björkbäck:

Björkdahl: Joh. B., son av torparen Bengt Persson, f. i Kyrkefalla sn. V. 1670. Stud. i Upps. 1698, k. i Jung 1705, d. 1744.¹¹

Björkdahl: Matthias B. var bondson från *Björklinge* sn. U. Stud. 1713, kh. i Skuttunge 1743, d. 1758.¹²

Biörkdahl: Iacobus B., son av hmnsäg. Per i Bosatorp, f. i Nöbbeläds sn.

¹ K. H. I 288, II 63.

² G. H. 368.

³ C. Bjursten, Gbg. (titeln

icke antecknad).

⁴ K. H. III 30.

⁵ K. IV ccxxxiv, V 65.

⁶ Vistrand

359.

⁷ Å. H. I 72.

⁸ Str. H. II 47.

⁹ Hjorth 102.

¹⁰ S. H. II 740.

¹¹ S. H. I 180.

¹² U. H. III 21.

Sm. 1711. Stud. i Upps. 1738, k. i Agunnaryd 1749, d. 1770.¹

Björkfeldt:

Björkgren: Sveno Gudm. B., f. i *Björke* pastorat, Hudeneds sn. V. 1696. Stud. i Lund 1719, k. i Gökhem 1733, d. 1750.²

Björkgren: Namnet antogs »troligen i början av 1800-talet eller slut. av 1700-t. Min fader sades härstamma från *Bjerka* by i Blacksta socken av Kalmar län. Förmodligen härleder sig namnet från detta bynamn. — Flere släktingar med namnet Björkgren äro utflyttade till Amerika.»³

Björkhagen: Nutida namn.⁴

Biörkholm: »Olaus Laurentii, natus patre rustico in *Björka* Glanshamar., qui inde Biörkholm cognominatus», inskrevs i Örebro skola 1713. »— in classem primam adscitus est.»⁵

Biörkholm: »Olaus Olai Biörkholm, ex eodem loco [ö: *Biörka* i Glanshammars sn. N.]», inskrevs i Örebro skola 1721. »Postr. V. Pastor in Åker mortuus est.»⁶

Björkholm: Erik B., son av bonden Erik Ersson, f. i *Björka* i Glanshammars sn. N. 1781. Stud. i Upps. 1803, k. i Svärtuna 1838, d. 1865.⁷

Björkholst:

Björkholtz: Skomakar B.; en son f. i Lund 1815.⁸

Björklind:

Björklund: Isaac B., son av åbon Göran, f. på Heikilä hemman i Lillkyro sn., Finl., 1686. Stud. i Upps. 1705, prof. vid Åbo akad. 1732, d. 1740.⁹

Bjoerklund: Svante Johan B., stockh., f. 1739, var son av en ryttmästare. Stud. 1761, k. i V. Ryds sn. U. 1778, d. 1822.¹⁰

Björklund: Torparen Hans B.; en son f. i Ljungarums sn. Sm. 1762.¹¹

Björklund: »Acad. Wagt Dräng» Peter Björklund, f. 1753 i *Björklinge* sn. U.¹²

Björklund: Skepparen Eric Adolph Löthman, f. i Upps. 1754. Första hustrun, Anna Cath. B., var f. i *Björklinge* sn. U. Hon d. 1797.¹³

Björklund: Johan B., bondson från *Björkö* sn. Sm., var arrendator av Iöjtnantsbostället Vrånghult i Nottebäcks sn. Sm. Där f. so-

¹ Vistrand 250. ² S. H. I 351. ³ Musikdirektör W. Björkgren, Gävle. ⁴ Apot. Wigforss, Gbg. ⁵ K. II 34. ⁶ K. II 48. ⁷ Str. H. II 482. ⁸ Ld. H. V 483. ⁹ Å. H. I 56. ¹⁰ U. H. II 428. ¹¹ Vistrand 366. ¹² U. D. 387. ¹³ U. D. 473.

nen Joh. Gustaf 1806. Stud. i Upps. 1826, tillförordn. kh. i Ljungby sn. i Kalmar län 1836.¹

Björklund: Släktens stamort är Spelviks sn. S. Där f. Joseph August B. 1823; brukspatron, d. 1877.²

Björklund: Johan Gustaf B., skriftställare, d. 1903 i Sthm.; f. 1846 i Björksta sn. Vm.³

Björklund: Namnet togs »h. t. 1869 vid inträde i allm. läroverkets i Linköping 1:a klass på uppmaning av dåvarande rektorn därstädes, Widmark, sedermera kansliråd.» Förleden är tagen från »Björsäters socken, Österg. län. Födelseorten är Björsäter, Grönhög. Efter många förslag av rektorn på »Grön-» vilka dock avböjdes av fruktan för binamn från kamraternas sida, antogs Björklund 'tillsvidare'. Det hela var expedierat på 2 minuter, ehuru aldrig till min belåtenhet.»⁴

Björklöf: Simon B., f. 1772, var bondson från Koivisto i Sievi, Finl. Stud. 1798, förste pred. i Rautio predikogäll 1806, d. 1815.⁵

Björckman: Wilhelm Marci B., son av prosten Marcus Nicolai i Bollnäs sn. H., blev stud. 1607, kh. i Ljusdal 1629, d. 1659.⁶

Björkman: Johannes Haqvini B., bondson, var f. i Björkeryd i Kisa sn. Ö.; p. 1669, kh. i Ö. Eneby 1694, d. 1708.⁷

Björkman: Släkten härstammar antagl. från Jönköpings län, varifrån den inflyttade före mitten av 1600-talet till Kinds härad i Älvsborgs län. Dess förste kände stamfar var soldaten, sedermera bonden, Lars, f. 1597, d. före 1672. Av hans barn tog sonen Lars, som blev fältväbel ock d. 1710, namnet B.⁸

Björkman: Simon Andreæ B., f. 1646, var bondson från Källa sn. Öl. Stud. i Upps. 1665, kh. i Vickleby 1672, d. 1675.⁹

Björkman: Swen B., son av Tyris Swenson, sedermera stadsfiskal i Falun, f. i Stora Skedvi sn. D. 1687; stud. 1707, k. i Gagnef 1721, d. 1744.¹⁰

Björkman: Jöns B., f. 1728, d. 1788, var ryttare vid livreg. ock bodde i Kapellet i Bärbo sn. S.¹¹

Björkman: Eric Persson, f. 1701, d. 1752, var bonde i Bjerka i Gamleby sn. Sm. Efter Bjerka, som stundom skrivits *Björkö*, antogs släktnamnet av tre av hans barn: Johan, f. 1728, d. 1775, styrman; Bengt, f. 1734, d. 1795, sjökapten; Nils, f. 1744, d. 1820, sjökapten.¹²

¹ Km. H. 774. ² Ö. VIII 110. ³ L. ⁴ Rektor A. Björklund, Vimmerby. ⁵ Å. H. II 155. ⁶ U. H. II 213. ⁷ L. H. II 55. ⁸ L. L. 187. ⁹ Km. H. 691. ¹⁰ V. H. II 258. ¹¹ Ö. VIII 111. ¹² Ö. VII 111 ff.

Björkman: Anders Björkmanson, f. 1771, var son till organisten Anders B. i Ovansjö sn. G. Lantm.-ex. 1793; kom.-lantm. 1813, d. 1829.¹

Björkman: Johan B., f. 1753, var son av rusthållaren Eric Johansson i Kolmsta by i *Björksta* sn. Vm. Frälseinsp. på flera ställen, d. 1806 på Almarestäk i Sthms-Näs sn. U.²

Björkman: Carl B., son av hmnsäg. Magnus Andersson, var f. i *Björkenäs* i Villstads sn. Sm. Stud. i Lund 1820, kh. i Elmeboda 1857, d. 1860.³

Björkman: Från *Björka* i Glanshammars sn. N. Tiden är icke angifven.⁴

Björkman: Anders B., bonde i *Björke* by i Hille sn. G.⁵

Björkman: Karl Anshelm B., son av banvakten Per Persson, f. i Falköping 1864. Stud. i Upps. 1885, k. i Husaby 1897.⁶

Björkmark: Andr. Joh. B., organistson från Skövde, f. 1700, stud. i Upps. 1721, k. i Ransberg 1733, d. sma. år.⁷

Björkqvist: Anders B., »Bor.», f. 1741, stud. 1760, kaplan i Vehmo sn., Finl., 1781, d. 1809.⁸

Björkroth: Christian B., kaplan i Sottunga i Finl. 1708, k. i Brändö 1713.⁹

Björkroth: Joh. Laur. B., f. 1710, var bondson från *Björke* sn. V. Stud. i Upps. 1732, k. i Herrljunga 1748, d. 1767.¹⁰

Björkstedt:

Björksten: Släktens äldste kände stamfar uppges ha omkr. 1700 inflyttat från Liffland till Finl. ock hetat *Birckenstein*, vilket namn hans son ändrat till B. Dennes son var Johan B., f. 1744, d. 1809 som kaplan i Hollola sn.¹¹

Björkstrand: Namnet togs 1888 från födelseorten *Björkesåkra* i Gustavs sn. Sk.¹²

Biörckström: Soldat för *Biörckby* rote (flera byar ock gårdar med detta namn finnas i U.): »Carl Haraldson Aspegreen död in Junii 1743. Roten stält d. 8 october samma år — Pehr Anderson Biörckström.»¹³

Biörckström: Carolus B., bondson, f. i Moheda sn. Sm. 1736. Stud. 1757, p. 1770, präst i Sthm.¹⁴

Björckström: »Wagnmak. Ges » Erik B., f. i *Björcklinge* sn. U. 1753.¹⁵

¹ E. n:o 365. ² Anrep, Sv. sl. I 376 f. ³ Lundin 237. ⁴ K. IV ccxxxiv. ⁵ Upsala-posten d. 12 april 1878. ⁶ Hjorth 56. ⁷ S. H. II 230. ⁸ Å. H. I 167. ⁹ Å. H. II 21. ¹⁰ S. H. II 607. ¹¹ Ö. II 97. ¹² Folkskolläraryr Björckstrand, Gbg. ¹³ Rulla 1744, sid. 697. ¹⁴ Lundin 100. ¹⁵ U. D. 366.

Björkström: Johan B., f. 1785, var orgeltramparson från Borgå. P. 1818, kaplan i Perno 1828, d. 1851.¹

Björkvall:

Björkebaum: Fredric Wilhelm B., tulluppsyningsman i Sthm.; hustrun omgift 1856.²

Björkedahl: Anders B., soldatson, f. i Locknevi, Gärdserums sn., Kalm. län, 1710. Stud. i Upps. 1734, k. i Hov ock Appuna 1756, d. 1782.³

Björkegren: Arvid Sven. B., f. i *Björkenäs* i Hjo sn. V., stud. i Upps. 1684, k. i Hjo 1692, d. 1740.⁴

Biörckegren: »Petrus Biörckegren, filius Reverendi Domini Petri Biörckegren, adjuncti in Lillkyrkja sed habitantis in Glantzhammar et pago *Biörcka*, tenui fortuna laborantis», inskrevs i Örebro skola 1755. »— ad 1:mam.»⁵

Björkegren: Anders Hillerström, f. i Nora 1729, kh. i *Björklinge* sn. U. 1792, d. 1798, hade sonen Johan, vilken kallade sig B. Han blev båtsman ock sedan avdragare i Österunda.⁶

Björkegren: Anders B., son av Bengt Persson, f. i Holmestads sn. V. 1775. Stud. i Upps. 1795, kh. i Husaby 1816, d. 1822.⁷

Björkegren: Johannes B., son av kronojägaren Olaus B., f. i *Björke* sn. V. 1808. Lektor i Skara 1843, d. 1863.⁸

Björkelund: Nils B., son av frälseinsp. O. B., f. i *Björkö* sn. Sm. 1763. Stud. i Lund 1787, auskultant i Göta hovrätt, d. i Köpenhamn.⁹

Björkeqvist:

Björkeroth: Nils B., bondson, f. i Klockrike sn. Ö. 1753, stud. i Upps. 1777, k. i V. Ryd 1793, d. 1832.¹⁰

Björkenfeldt:

Björkengren:

Björnbeck:

Björnberg: Adl. namn. Joen Larsson Uplänning, f. 1598, kronofogde i Ö. Valla ock Kåkindes härader i V. 1640, d. 1663, adl. B. 1646.¹¹

Björnberg: Korpralen vid adelsfanereg. Nils B., g. m. en dotter av prosten Linnerus i Ås; sonen Peter kallade sig Linnerus, då han började sina studier 1745. K. i Fagerhults sn., Kalm. län, 1767, d. 1787.¹²

¹ B. H. II 145.

² Ö. XII 375.

³ L. H. III 235.

⁴ S. H. II 16.

⁵ K. V 45.

⁶ U. H. I 150 f.

⁷ S. H. I 305.

⁸ S. H. I 77.

⁹ Lun-

din 147.

¹⁰ L. H. III 68.

¹¹ Anrep.

¹² Km. H. 479.

Björnberg: Henric B., f. 1735, pedagog i Raumo 1770, d. 1792.¹

Biörnberg: »Magnus Biörnberg, från *Biörnfalla* i Lerbäcks Sockn. på pastoris ibidem recommendation», inskrevs i Örebro skola 1752.
» — ad 1: mam. Gymn. 1757.»²

Björnbom:

Björndahl: Sven B., son av länsman Nils B., f. på *Björnaslätt* i Böne sn. V. 1718. Stud. i Lund 1738, kh. i Norunga 1768, d. 1779.³

Björndahl: Claudius B., f. 1691, son av gästgivaren Gustaf Classon i Augustorp i Vånga sn. V., tog sitt namn av *Björnabro*. Stud. i Upps. 1711, k. i Vånga 1726, d. 1751.⁴

Björnfelt: Ändrat från *Björnsson* omkr. 1900.⁵

Björngren: Hmnsbrukaren Peter B.; en son f. i Pärstorp i Sandsjö sn. Sm. 1795.⁶

Björnholm: Henricus Sigfridi B., »Ijoënsis», f. 1620, p. 1644, kh. i Karlö sn. i Finl. 1672, d. trol. 1696.⁷

Björnklo:

Björnkrantz:

Björnlind: Per B., son av bonden Halvar Jönsson, f. i *Björnhammars by* i Lillherrdals sn. Hj. 1717. Stud. 1739, fil. mag. 1747, lantm. 1757, d. 1782.⁸

Björnlund: Theodorus B., son av en borgare, f. i Linköping 1683, stud. i Lund 1705, kh. i Rystad 1732, d. 1759.⁹

Björnmark: Petrus Sven. B., stud. i Lund 1697, hospitalspastor i Skara 1714, d. 1726.¹⁰

Björnmarck: Ätten härstammar från kh. *Björn* i Hålanda sn. V. Dennes sonson, Olof Andersson *Björn*, bokhållare i Statskontoret, antog namnet B. Hans son, generalmajor Abraham B., adl. von B. 1751.¹¹

Björnqvist:

Biörnram: »Johannes Axelius Petri Biörnram» inskrevs i Örebro skola 1730. »— ultimum in classe secunda nactus locum.»¹²

Björnstad:

Björnstedt: Adl. namn. Jakob *Björnsson* var kanslist vid Nils Bjelkes ambassad till Frankrike 1679; husgerådsmästare vid slottet 1691, d. på 1720-talet. Adl. B. 1719.¹³

¹ Å. H. I 194.

² K. V 39.

³ S. H. II 573.

⁴ S. H. I 337.

⁵ Upplysning från Gbg.

⁶ Lundin 228.

⁷ Å. H. II 180.

⁸ E. n:o 354.

⁹ L. H. I 157.

¹⁰ S. H. I 123.

¹¹ Adelskal.

¹² K. V 19.

¹³ S.—K.

Björnström: Johan Herman B., f. 1839, domprost i Västerås 1878, tillhörde en släkt, vars stamfar, Johan, var bondson från *Björnlunda* sn. S. Han är inskriven i S:s nat:s matr. i Upps. ss. »sacerdos factus in Tyresö» 1633. Hans efterkommande blevo alla jurister ock voro led efter led borgmästare omväxlande i Strängnäs, Torshälla ock Eskilstuna.¹

Björnström: Isaacus B. var tullskrivarson från Uleåborg. Apologist i Uleåborgs skola, kaplan i Kemi sn. 1703, d. omkr. 1717.²

Björnström: Lars B., bondson, var f. i *Björnlunda* sn. S. Stud. i Upps. 1750, k. i Järna 1773, d. 1785.³

Björnståhl: Jacob Isaakson var ryttmästare på Karl XII:s tid ock stupade i fält. Hans änka, som ägde ett litet rusthåll i V., bestämde sonen Magnus Gabriel till präst. Men han tog tjänst i Kung Karls här i stället ock kallade sig då B. Han blev korpral ock fänrik. Sonen Jakob Jonas, f. 1731, blev adj. i österländsk litt. i Upps. 1771, utnämnd prof. i Lund 1779, d. sma. år.⁴

Björnvall:

Biörnåhs: Brita B., g. m. borgaren i Borås Håkan Larsson Hult i hans 1:sta gifte; en son f. 1695.⁵

Blackman: Rådmannen i Brahestad Åke B., g. m. Elisabeth Tavast (i hennes andra gifte); hennes far, Johannes Henrici Tavast, blev kh. i Pyhäjoki 1680, d. 1689.⁶

Blackstedt: Kollega B. i Strängnäs blev skolmästare vid Sundbyholm i S. vid den s. k. Gyllenhielmska skolan 1725.⁷

Blackström: Zakarias B. avlade lantm.-ex. 1750; vik. kom.-lantm. 1755, d. 1757.⁸

Bladholm:

Bladlund: Anna Maria B., f. i *Bladåkers* sn. U. 1804.⁹

Bladström:

Blanqvist: Borgaren i Åbo Eric B.; en son f. 1773.¹⁰

Blankenhagen: Tyskt namn. Henric B., f. vid Falun 1680, var son av bergslagets vågskrivare, Gabriel på Täkten. Stud. 1701, k. i Hedemora 1725, d. 1735. Släkten var inkommen från Lifland.¹¹

Blankensten: Karolina B., g. m. fänrik Jakob Alopæus (i hans 1:sta gifte), son till befallningsman Anders Ulrik Alopæus, som f. 1759.¹²

¹ Ljungberg I 22 f., Str. H. III 220. ² Å. H. II 233. ³ Str. H. III 358. ⁴ B. L. II. ⁵ Ö. IV 147. ⁶ Å. H. II 157. ⁷ Str. H. IV 285. ⁸ E. n:o 862. ⁹ U. H. III 394. ¹⁰ Å. H. I 124. ¹¹ V. H. III 24. ¹² B. H. II 359.

Blasberg:

Bleckman: En stud. B. var i delo med kh. Hans Otterström i Ottarps sn. Sk. i början av 1730-talet.¹

Bleckman: Ingeborg B., d. 1782 vid 40 års ålder; g. m. kh. Peter Johan Lunnius i Kyrkheddinge sn. Sk. Vål sma. släkt som föreg.²

Blekman: Lars B., f. 1698 i *Blixtorps* by (varav namnet) i Hunestads sn. Hl. Stud. i Lund 1720, kh. i Falkenberg 1738, d. 1744.³

Blekingdahl: Daniel B. tjänstgjorde 1681 vid Ystads skola; p. i Sthm., k. i Ronneby, i *Blekinge*, 1689, d. 1692.⁴

Bliberg: Ericus B., f. 1665, var v. pastor i Åkers ock Länna sn. S. 1688—89.⁵

Blickenberg: Se Blickingberg.

Blickingberg: Georg B., skådespelare i landsorten; kallas äv. Blickenberg.⁶

Blidberg: Jonas Jonæ Scarinius, f. i Skara (fadern d. 1590), blev kh. i *Blidsbergs* sn. V. 1652; d. 1681, över 90 år gml. Hans barn kallade sig B. (Lars, f. 1639, d. 1694, kh. i Blidsberg; Bengt, f. 1650, d. 1711, också kh. i Blidsberg)⁷.

Blidberg: »Blidberg kommer av *Blidsberg*, en församling nära Ulricehamn. En hemvändande krigare från Karl XII:s krig lär tagit sig namnet.»⁸

Blidberg: Severina B. (egentl. Hyvärinen), f. 1784; g. m. Fredrik Polén, f. 1783 (82), v. pastor i Pieksämäki sn. i Finl. 1835, d. 1854. — Fi. *hyvä*, adj. = god, from, välvillig, huld etc. (Lönnrot).⁹

Blidman: Sven B., g. m. Catrina Odhenius, dotter av Petrus Odhenius (f. 1672, k. i Timmelheds sn. V. 1699, d. 1724)¹⁰

Blikæscog: Medeltida namn. Se Historiken

Blixberg: Henrik B., bondson, f. i Hunestads sn. Hl. 1789. Stud. i Lund 1812, d. som v. pastor i Årstad 1827.¹¹

Blixstrand: 1760 d. 19 okt. vigdes samsmakaren »här i staden» Joh. Nilsson B. med jungfru Christina Berg.¹²

Blixtberg:

Blomberg: Per B., f. i Vikatorp i Hallsbergs sn. N. 1678, kallade sig först Wikman. Stud. i Upps. 1704, k. i Glanshammar ock Ringkarleby 1711, d. 1761.¹³

¹ Ld. H. III 456. ² Ld. H. I 375. ³ G. H. 290, 1068. ⁴ Ld. H. V 222. ⁵ Str. H. I 423. ⁶ U. N. T. hösten 1909. ⁷ S. H. II 430. ⁸ Övering. F. Blidberg, Gbg. ⁹ B. H. II 157. ¹⁰ S. H. II 420. ¹¹ G. H. 1157. ¹² Sigtuna kyrkoark. C. E. F. n:o 1. ¹³ Str. H. IV 355.

Blomberg: Georg B., bondson från Lillkyro sn. i Finl., vikarierade vid Vasa trivialskola sedan 1754; collega inferior 1763, d. 1765.¹

Blomberg: Gesällen And. B., f. i Films sn. U. 1743. I Films dopbok är för år 1743 antecknat: »Carls *Bloms* och hustru Annas Son ifrå Kyrkio Byn döptes d. 7. Anders.» (Han f. den 6 aug.)²

Blomberg: Carl B., son av rusthållar Nils Matsson, f. i Ransbergs sn. V. 1743. Stud. i Lund 1768, kh. i Bottnaryds sn. Sm. 1797, d. 1824.³

Blomberg: Befallningsman Erik Eriksson B., f. 1751, d. 1789, var torparson från Stora Malms sn. S.⁴

Blomberg: Eric Larsson B., son av en skomakare, f. i Hudiksvall 1786, stud. 1806, k. i Idenor 1819, d. 1822.⁵

Blomberg: Carl B., f. i Sthm. 1816, ändrade vid sin första nattvardsgång sitt namn till Edvard Stjernström. Lärning i Karl Johans kök, sedan skådespelare; teaterdirektör i Sthm., d. 1877.⁶

Blomberg: Per Erik B., son av torparen Erik Persson i Davidstorp, f. i Stora Malms sn. S. 1824. Stud. i Upps. 1846, kapellpred. på Ornö 1870, d. 1890.⁷

Blomberg: Ture Vilhelm B., son av vaktmästar J. Andersson ock Sara Johanna *Blom*, f. i Skara 1856. Stud. i Upps. 1879, k. i Väne — Ryr 1886.⁸

Blombäck:

Blomcrantz:

Blomdahl: Johan Ulrik B., mönsterskrivarson, f. i Hjärtums sn. Bh. 1762. Stud. i Upps. 1782, kh. i Lundby 1820, d. 1836.⁹

Blomfeldt:

Blomfelt: Adl. namn. En medlem av ätten *Blomenfelt*, vilken var kapten vid Östgöta reg. ock stupade vid Gadebusch 1712, kallades B.¹⁰

Blomgren: Drängen Lars B., f. i Tensta sn. U. 1748. I Tensta dopbok är för d. 1 maj 1748 antecknat: »Lars Larsson i Forssa soldattorp christnades. fad. sold. Lars Christpprsson (?) Blomgren, —.»¹¹

Blomgren: Joh. Andr. B., f. 1753, var bondson från Åsarps sn. V. Stud. i Upps. 1775, k. i Skarstad 1795, d. sma. år.¹²

Blomgren: Lars B., son av en torpare, f. i Götlunda sn. N. 1786. Stud. i Upps. 1809, k. i Bettna sn. S. 1826, d. 1875.¹³

¹ Å. H. II 292. ² U. D. 408. ³ S. H. II 367. ⁴ Str. H. IV 375.

⁵ U. H. II 94. ⁶ B. L. Ny följd X. ⁷ Str. H. III 300. ⁸ Hjorth 36.

⁹ G. H. 565. ¹⁰ S.—K. ¹¹ U. D. 230. ¹² S. H. I 172. ¹³ Str. H.

II 14.

Blomgren: »Namnet Blomgren antogs av min farfar år 1835. — Då min farfar Johan Bengtsson år 1835 begav sig till Skara för att taga klockare- och kyrkosångareexamen, blev han av kyrkoherden i Norra Åsarp J. Strömbom tillrättad att antaga tillnamnet *Blomgren* efter sin företrädare såsom klockare i N. Åsarp, som bar namnet B.¹

Blomholt: K. i Landvetters sn. V. Jöran Memsen (stud. i Lund 1713, avsade sig tjänsten 1743) uppges ha fört brevväxling med bl. a. Anna B. B.²

Blomqvist: Sockenskräddar L. B.; en son f. i Svedvi sn. Vm. 1800.³

Blomqvist: Arrendator Johan Andersson B.; en son f. i Åkers prästgård i S. 1831.⁴

Blomqvist: Johan B., son av hmnsbrukar Joh. Andersson, f. i Falköpings förs. 1838. Stud. i Upps. 1865, k. i Skara 1872.⁵

Blomqvist: Lars Gustaf B., son av hmnsäg. And. Larsson, f. i Skarstads sn. V. 1844. Stud. i Upps. 1865, v. pastor i Åsaka 1873.⁶

Blomros: Linnevävaren Peter B. i Skövde; en son f. i Varvs sn. V. 1768.⁷

Blomsköld:

Blomstrand: Johan B., f. 1788, bondson, tog namnet av Öpestorp *Blom*-magården i Öja sn. Sm. vilken ägdes av fadern. Stud. i Lund 1807, lektor i Växjö 1817, rektor, d. 1830.⁸

Blomstrand: Anders Vilhelm B., son av hmnsäg. Anders Larsson, f. Borgunda sn. V. 1855. Stud. i Lund 1880, k. i Berg 1896.⁹

Blomström: Laurentz B, löjtn. och reg.-kvartermästare vid Vb:s reg 1697, kapten 1702, fången vid Dnjepr 1709, d. ogift, adl. 1697 med bibehållande av namnet.¹⁰

Blomström: Togs ungefär år 1725. »Den första delen av namnet *Blomström* är tagen från *Blomskogs* socken i sydvästra Värmland. Namnet bäres för närvarande av endast sju eller åtta personer i Sverige.»¹¹

Blomenberg: Ändrat från *Blomberg*. Birger B., f. 1760 i Lästringe sn. S., var son till klockaren Börje Ramundson. Stud. 1783, registrator 1794, lantm.-direktörs titel 1813, d. 1851. Han kallade sig först *Blomberg*, men ändrade detta till B. 1797.¹²

¹ Läroverksadj. Å. Blomgren, Kalmar. ² G. H. 544. ³ V. H. III 133. ⁴ Str. H. IV 282. ⁵ S. H. II 755. ⁶ S. H. II 344. ⁷ S. H. I 352. ⁸ Lundin 200. ⁹ Hjorth 149. ¹⁰ Anrep. ¹¹ Musikdirektör A. F. Blomström, Karlstad. ¹² E. G. n:o 53.

Blomenfelt: Adl. namn, icke introd. Per Larsson, stadsmajor i Kollberg, adl. B. 1652.¹

Blomenhoff: Anna Margareta B.. g. m. Johannes Johannis Wollrath (kappellpred. på Ornö i S. 1758, d. 1770).²

Blommendahl: Henric B., sergeant, sedan sadelmakare i Gamla Karleby; hustrun f. 168(6).³

Blommendahl: Bengt Olofsson i Solberga i Färgelanda sn. Dl. hade sonen Bengt B., f. 1714, d. 1789, färgare i Borås.⁴

Blomsterberg:

Blomstergren: Namnet förekommer i trakten av *Blomstermåla* nära Kalmar.⁵

Blomsterqvist:

Blomsterwall: »De första anteckningarna i vår familjebibel äro gjorda av »Jacob Blomsterwall.» Av dessa framgår, att han var född 1746 i Ryda socken av Västergötland, ock att han var gift med en rådman i Marstrand, Åkerbloms, dotter. Att han var juvelerare i Göteborg, synes av senare gjorda anteckningar om hans dödsår i samma bibel. Hans son, min farfar, var ävenledes juvelerare i Göteborg, ock hans namn förekommer i Wadmans dikter, liksom i »Gamla Göteborg» av Alb. Cederblad på flera ställen. På ett ställe, kap. »På Lorenzberg», just i förening med Wadmans, Greiffes ock Liljedahls, alla intima vänner till min farfar. Av min far, som avled i Uddevalla 1889, har jag som barn hört, att en medlem av släkten varit så skicklig att *rita blommor*, som väl användes som mönster vid utförande av juvelerararbeten, att han på inrådan av en vän (måhända hans principal) antog namnet Blomsterwall. Då Jacob B:s piktur i bibeln är synnerligen vårdad ock prydlig, har man ju en liten anledning antaga, att det just var han, som antog namnet. Vad namnets sista del beträffar, är jag okunnig om varför det just blev —wall.»⁶

Blumenberg: Tyskt namn. Karl Teodor B., f. 1804, var son till handl. Germund B. i Falun, av tysk släkt. Lantm.-ex. 1823, auskultant, d. 1828 i Norrköping.⁷

Blumenthal:

Blyberg: Jonas Laurentii Blyberg(ius), f. på pastorsbostället *Blyberga* i Lillkyrka sn. N., son av kh. Laurentius Olai. Kh. i Lillkyrka

¹ S.—K, Släktbok 797.

² Str. H. III 299.

³ Ö. XII 217.

⁴ Settergren,

⁵ Apot. Wigforss, Gbg.

⁶ Överkontrollör C. R. Blom-

sterwall, Halmstad. ⁷ E. n:o 1457.

omkr. 1634, i Svennevad 1638, d. 1659. Brodern Abrahamus Laurentii Blyberg, f. på Blyberga 1601, blev kh. i Lillkyrka 1639, d. 1673 (?).¹

Blylodh: Gustaf Johan B., f. i Iiti i Finl. 1790 (92), p. 1814, kaplan i Asikkala 1836, d. 1864.²

Blåberg:

Blåfield: Adl. namn. Ättens stamfar, Bengt Jönsson, finne, blev frälseman 1476, med ett lejonhuvud med utsträckt tunga i *blått fält* i skölden.³

Blåholm: Anders B., p. 1738, kaplan vid Haapajärvi kapell i Finl. 1753, d. 1757.⁴

Blåman: Göran B., f. 1634 av bondsläkt från trakten av Mariestad, var kamrer vid fortifikationskontoret; d. 1714. Adl. Blomhjelms 1705, ointrod.⁵

Blåsjö:

Bläckberg:

Boback: Nutida namn.⁶

Bobeck: Peder Andersson B:s i Munkebo (i Naglums sn. V.) sonsöner adl. Ridderhjerta 1720.⁷

Bobeck: Beata Johanna B., f. 1789 i Säterbo sn. Vm., d. 1839, blev g. 1818 m. kh. Karth i Medåker. Enl. Säterbo dopbok 1762 — 1820 f. en Beata Johanna d. 2 sept. ock döptes d. 3 sept. 1788, dotter av Lucas Wittlock ock Anna Maria Ramberg i Säby. År 1789 f. ingen flicka med dessa båda namn, men väl en Johanna, dotter av timmerkarlen Ol. Walström ock hans hustru Anna Dalström vid slussverket. Hon f. den 3 juni ock döptes d. 7.⁸

Boberg: Medeltida namn. Se Historiken.

Boberg: Laur. Joh. B., f. i *Bobergs* by i Särestads sn. V. 1655. Stud. i Upps. 1678, kh. i Amnehärad 1697, d. 1708.⁹

Boberg: Jonas B., bondson, f. i Bodarne sn. N. 1656, p. 1705, k. i Fogdö ock Helgarö 1713, d. 1739.¹⁰

Boberg: Togs i mitten av 1700-talet, »från ätten Brahe». »Namnet togs av min farfader, Carl Magnus, som enligt uppgift skulle hava varit (på sidolinien) son av en Brahe.»¹¹

¹ Str. H. IV 260, 407 f.

² B. H. I 90.

³ Anrep.

⁴ Å. H.

II 153.

⁵ S.—K.

⁶ Apot. Wigforss, Gbg.

⁷ Adelskal.

⁸ V. H.

I 482.

⁹ S. H. II 205.

¹⁰ Str. H. I 308.

¹¹ E. o. landskanslisten

A. E. Boberg, Gbg.

- Boberg:** Olof B., bondson, f. i Tegelsmora sn. U. 1767. Stud. 1790, k. i Tegelsmora 1809. I Tegelsmora dopbok är för år 1767 antecknat, att tolvman Eric Ericssons i Bohl ock hans hustru Catharina Andersdotters son Olof f. den 9 dec. ock döptes d. 13.¹
- Boberg:** Johan B., son av hmnsäg. Jonas Månsson, f. 1820 i Bankaboda i Agunnaryds sn. Sm. Stud. i Lund 1843, kh. i Åsenhöga 1876.²
- Bodorff:** Från *Botorp* (men vilket? Postortlexikonet upptar en mängd orter med detta namn). Tiden är icke angiven.³
- Bogren:** Brynolf B., bondson, f. i Bro sn. Bh. 1755. Stud. i Upps 1779, kh. på Styrsö 1800, d. 1829.⁴
- Bohgren:** Soldaten Anders B.; en son f. i Varvs sn. V. 1826.⁵
- Boholm:**
- Boland:** »lärogossen Anders Boland, f. i Stockholm Cath. Förs. 1764.»⁶
- Bolund:** Olof B., bondson, f. i Hedesunda sn. G. 1775, stud. 1798, kh. i Hedesunda 1828.⁷
- Bouman:** Johan Reinhard B., jur. kand.; g. 1665, d. omkr. 1670.⁸
- Boman:** Insp. Per B. på Nynäs; en dotter Christina g. 1683 m. kh. Jonas Aredius i Otterstads sn. V.⁹
- Booman:** Berthil B. tillträdde Nagu pastorat i Finl. 1679. Skall förut varit reg.-pastor; d. 1691.¹⁰
- Bouman:** Erik B., kh. i Sortavala sn. i Finl. 1704.¹¹
- Bohman:** »Olaus Olai Bohman, Lancemanni filius in Vidby», inskrevs i Örebro skola 1712. »— in circulum superiorem classis 1:mæ adscitus. — Strengnesium profectus est anno 1718 mense febr., idque studiorum gratia. — Postremo census publici Præfectus.»¹²
- Boman:** »Thomas Boman, filius civis Orebroensis Johannis Boman, adeoque nepos senioris Thomæ Boman,» inskrevs i Örebro skola 1746. »Civis et Mercator Oerebr.»¹³
- Boman:** Soldat för Andersbo rote (flera byar ock gårdar med detta namn finnas i U.): »Anders Ersson Boman. Fått afskied wid General Munstringen 1741. Roten d. 25 Februarij 1742 stält Johan Matzon (?) Boman.»¹⁴
- Boman:** Soldat för Svartarbo rote (by i Bälinge sn. U.): Johan Andersson B.¹⁵

¹ U. H. III 120. ² Lundin 299. ³ Noreen 14 (enl. en föreläsning-
anteckning). ⁴ G. H. 770. ⁵ S. H. II 616. ⁶ U. D. 362. ⁷ U. H.
II 54. ⁸ Ö. X 502. ⁹ S. H. I 609. ¹⁰ Å. H. I 102. ¹¹ B. H. II 297.
¹² K. II 26. ¹³ K.V 32. ¹⁴ Rulla 1744, sid. 285. ¹⁵ Rulla 1744, sid. 515.

- Bouman:** Olof B., f. 1743, son av en bonde i Hedesunda sn. G., stud. 1766, k. i Hökhuvuds sn. U. 1780, d. 1782.¹
- Bouman:** Exped.-befalln.-man A. B. i Björskogs sn. Vm; en dotter g. 1787. Sma. släkt som föreg.?²
- Bohman:** Konditorn ock borgaren Johan Carl B.; en son f. i Nyköping 1802.³
- Bomarck:** Ändrat från Bostedt. Senare hälften av 1700-talet.⁴
- Boqvist:**
- Bostedt:** »Jonas Bostedt, deinceps vero Bomarck cognominatus, de Bo in Knidstad, natus a. 1752, Patre Rustico Lars Larsson», inskrevs i Örebro skola 1764. »— ad 1:am classem».⁵
- Boustedt:** Kronobagar Jakob Benedictus B.; en son f. i Mölltorps sn. V. 1838.⁶
- Boustedt:** Axel Rudolf B., f. 1835, löjtn. vid Bh:s reg. Sma. släkt som föreg.?⁷
- Bostrand:** Nutida namn.⁸
- Boström:** Nicolaus B., västgöte, p. till tjänstgöring i Torshamns sn. B. 1705.⁹
- Boström:** Anders E(rici) B., bondson, f. 1702 i Okome Bossgård (»där-av nog namnet») i Hl. Stud. i Lund 1727, rektor vid Gbg:s skola 1740, d. 1762.¹⁰
- Boström:** Anders B., f. 1724 i Borås, stud. i Upps. 1741, lektor i matematik vid Skara gymn. 1757, assessor 1763, d. 1769. Han var son till kaplanen i Borås, Mag. Anders B., vilken först hette Kammarduk, men kallade sig B., när han blev p.¹¹
- Boström:** Jonas B., först trädgårdsdräng vid Sjuenda i Vårdinge sn. S., blev stud. i Upps. 1713, k. i Björnlunda 1722, d. 1760.¹²
- Boström:** Jonas B., f. 1729, var bondson från Hedesunda sn. G. Stud. 1752, kh. i Spånga sn. U. 1780, d. 1795.¹³
- Boström:** »Adolph Fredr. Boström, f. 1759, Örebro. F. Kopparslagare Pehr Boström.» Inskrevs i Örebro skola 1769. »Prima». — »Inspector. Död.»¹⁴
- Boström:** Hans Peter Bode, son av hattmakar Erik B. ock Ingrid B., f. i Vimmerby 1788, stud. i Lund 1806, kh. i V. Ryd ock Svinhults sn. Ö. 1833.¹⁵

¹ U. H. II 148.² V. H. I 318.³ Km. H. 770.⁴ K. V 64.⁵ K. V 64.⁶ Hjorth 182.⁷ Rullor 1878, sid. 102.⁸ Apot. Wig-

forss, Gbg.

⁹ Ld. H. V 431.¹⁰ G. H. 385, 1090.¹¹ Sacklén, Sv. läk.

I 789.

¹² Str. H. III 15.¹³ U. H. III 68.¹⁴ K. V 76.¹⁵ L. H.

III 66.

Boström: Christopher Johansson, f. i Böle vid Piteå 1760, d. 1829, kallade sig B. Han inflyttade från Piteå sn. till Piteå stad och blev först sjöman där, sedan borgare och skeppstimmerman.¹

Boström: Olof B., bondson, f. i Bogsten i Drothems sn. Ö. 1770. Stud. i Upps. 1792, kh. i Furingstad 1818.²

Boström: Johan Andersson B., f. 1774, d. 1842, var från Boda i Skagerhults sn. N.; insp. vid Näs och Tista i S.³

Boström: Anders B., son av nämndeman Nils Johansson, f. i Eriksbergs sn. V. 1818. Stud. i Lund 1840, kh. i Eriksberg 1859.⁴

Boström: Johan Henrik B., bondson, f. i Bokenäs sn., Bohuslän, 1829. Stud. i Upps. 1855, kh. i Slöinge sn. Hl. 1879.⁵

Bovall: Frälseinsp. Anders B. på Näs i V.; en dotter g. 1788.⁶

Bovik:

Jag nödgas avbryta här. Detta är ungf. $\frac{1}{10}$ av hela materialet.

¹ Ö. XI 96, XII 88. ² L. H. II 53. ³ Ö. X 377. ⁴ S. H. II 542.

⁵ G. H. 738. ⁶ S. H. II 442.

Historik.

Förlitterära tiden.

Vid tvåledade förnamn kunde släktsammanhanget antydast genom endera ledens gemensamhet för släktmedlemmarna, t. ex. Istabystenen i Blekinge (600-talet): där omtalas kanske två bröder *Härjulf* ock *Hadhulf*, söner av *Hjorulf*. Jfr. Noreen, Våra familjenamn sid. 3. På detta sätt anges alltså ett släktsammanhang, men inte bestämt vilket. Det syns just på Istabyinskriften: Noreen antar, att det är två bröder, men det står ju inte, ock det är omöjligt att veta enbart med ledning härav. Inskriften lyder: Efter *Härjulf* ristade *Hadhulf*, *Hjorulfs* son, dessa runor. Påstår man, att *Härjulf* ock *Hadhulf* äro bröder, sluter man av annat än själva namnen som sådana. Alltså är det tydligt, att ett närmare angivande av släktsammanhanget härigenom icke blev överflödigt. Dessutom tillämpades ju icke principen konsekvent. Så t. ex. nämner Härenedstenen i Västergötland (900-talet) fyra bröder *Räfningr* ock *Gialli* ock *Brunolfr* ock *Gäfolfr*, som reste stenen efter sin fader *Fotr*. Högbystenen i Östergötland (inmot 1000) omtalar en *Gulli*, som hade fem söner: *Asmundr*, *Assur*, *Halfdan*, *Kari* ock *Boi*. Likaså omtalar Nöbbeledstenen i Småland (10- l. 1100-talet) fyra söner *Rostein* ock *Eilifr*, *Aki* ock *Hakun*, vilka reste kumlet efter sin far, den döde *Kali*. Vidare förekomma ju icke tvåledade namn, t. ex. (utom redan nämnda) *Grep* (Bjälbostenen, Östergötland — 900-talet); *Kätil* ock *Biorn*, söner av Þorstein (Turingestenen I, Södermanland — 10- l. 1100-talet). I Landnáma förekomma t. ex. *Gormr*, hersir ágætr í Svía ríki (Landnámabók I—III, udg. af Det kong. nord. oldskr.-selsk., sid. 66); *þórðr* knappr hét maðr svænskr, systursun *Biarnar* at Haugi (ib. 70); *Nafar-Helgi* (ib. 70); *Biorn* hét maðr ágætr á Gautlandi, sun *Hrólf's* frá Ám [»et usikkert stedsnavn i Götland«] (ib. 71) m. fl. Ock i vår förkristna kungalängd anträffas ju

namn som *Ottar, Adils, Björn, Olof, Erik*, där väl knappast variationsprincipen tillämpades. I sådana fall, där det ännu mindre har funnits ett konstant särskiljande element i förnamnen själva (annat än t. ex. så, att samma förnamn kunnat återkomma inom samma släkt), ha tillnamn tydligen behövts ock förekommit. Naturligtvis är det ännu inte fråga om familjenamn (Noreen säger, att »familjenamn saknas alldeles»), men ur den synpunkten skulle inte många medeltida namn heller kunna här upptas, ock Noreen anför själv ett sådant namn som *Dannæs*, som är allt annat än familjenamn. Jag antecknar spår av fyra slags tillnamn.

1. *son-namn*. Man har betecknat eller särskiljt en person genom att ange hans släktförhållande på det lämpligaste, närmast till hands liggande sättet. Man har rest en sten efter sin *frände* (t. ex. L. 1337), eller efter sin »*måg*» (t. ex. den mindre Ryssbylestenen i Uppland — Uppland II 467), efter sin *man* (t. ex. Stora Västölet i Tengeneds sn., Västergötland) eller efter sin »*husbonde*» (t. ex. L. 1158), efter sin *morbror* (t. ex. Högbysten), efter sin *farbror* (t. ex. Yttergården III i Uppland — Uppland II 464), efter sin *brorson* (t. ex. L. 1100), efter sin *farfar* (t. ex. L. 1102), efter sin *bror* (t. ex. Brobysten i Uppland — Uppland II 477), efter sin *far* (t. ex. Marmastenen i Uppland — Uppland II 486), efter sin *mor* (t. ex. L. 397), ock det kan också hända, att *þorhkuþr. risti. runa. þisar fots arfi* (Kyrklogen i Skånella sn., Uppland — enl. Prof. v. Friesen). Naturligtvis anger man också ett så nära ock viktigt släktförhållande som sonskapet. *hruríkr risþi stáin þansa aftir fruþa auk asbaun sunu sína* (L. 1096). *þurfriþ × rista × eftir × askut × auk × kauti × sunu × sína × stin þasi* (L. 1098). *harþruþr × raisti × stáin × þinsa × aiftir × sun × sín × smiþ × trak × kuþan ×* — (Gårdby kyrkogård på Öland — Söderberg sid. 10). *luki × rist × runar × þisi × juta × sunR +* (L. 1183). *han. to × austr × sun × kismuntar.* (L. 441). *frumuntr fikiulfis-sun* riti stáin þina-aftir *fikiulfa : brisa sun :* (L. 1064). *frumuntr-riti stáin^a, þina-aftir fikiulfa : brisa sun :* in *brisi uas lina sun : in líní vas unar sun : in un uas ufaks-sun* in *[u]faka þuris-sun.* — *frumunt fikiulfa sun faþi runar þisar :* (L. 1065). in *brusi asbiarnar s[un faþi] : runar þisar* (L. 1067). *kuþniutr :* *þru sun :* lit rita stin þina : (L. 1068). Ytterligare exempel äro: *asmuntr kara sun* (L. 211), *asmuntr. kara sun.* (L. 1053) — jfr.

asmunr. (L. 508), *asmunrt* (L. 1049), *asmunrt* (L. 1052); *aust-maþi kuþfastar sun.* (Arkiv III 32) etc. Nu är frågan: hur skola dessa »son-namn» uppfattas? Det är ju alldeles tydligt, att de åtminstone ofta äro att uppfatta som två särskilda ord, stående som apposition. Men är det alltid så? Ha de aldrig gått ihop till ett enda ord? Bugge har som bekant velat tolka Gurstenstenen på detta sätt. Nu tycks visserligen denna stens läsning vara så osäker, att man kanske helst ingenting bygger på den. Men kan man i alla fall inte tro, att typen *Svens son* kan ha uttalats *Svensson*? Vill man säga, att tiden omkr. 900 är för tidig för det fenomenet? Antag (som Kock vill), att ordningen är följande: först måste man säga *Svens son*, ock en tid måste tänkas förflyta, innan man kan säga *Svensson*. Men hur lång tid måste tänkas förflyta? Några hundra år? När började man då först säga *Svens son*? Är det något orimligt att anta, att man t. ex. vid tiden för Kristi födelse kan ha sagt *Hariaualðuz Suainas sunuz*? Jag kan naturligtvis inte påstå det, då jag inte kan bevisa det. Man har visserligen på 400-talet kunnat säga: *ek erilar ansuzisalas* (Kragehul) — i analogi härmed borde det heta *Hariaualðuz sunuz Suainas*, men båda slagen av ordföljd kunna väl ha förekommit — ock på 700-talet: *asmunt sunu sin* (Sölvesborg). Ock att man har kunnat göra sammansättningar, behöver inte särskilt exemplifieras. Men för övrigt finns det visserligen endast sådana exempel som *hrorer* = Hrørs son 600-talet (By), *holtinaz* = Holtes son? 300-talet (Gallehus), *hæruwulafiz* = Hiorulfs son 600-talet (Istaby). En annan sak, som är mig oklar, är den kronologiska skillnaden mellan *Svens son* ock *Svensson*: är den kronologisk ock inte psykologisk? Kan inte en ock samma person vid denna tid ha sagt t. ex. *moders broder* ock *mo(de)rbro(de)r*, *Svea välde* ock *Sveavälde*, *Norges konung* ock *Norgeskonung*? Det är svårt att förstå, att det är tidpunkten ock inte synpunkten, som skiljer. Jag kan således varken bevisa eller finna otroligt, att man t. ex. redan i slutet av 800-talet (den omtvistade Gursteninskriftens tid) kan ha ibland fattat ock uttalat dessa namn som ett ord. Att de inte voro »son-namn» i nutida mening, behöver inte ens sägas, ty det vet var ock en, att sådana funnits först de sista århundradena.

2. **Yrkesnamn.** Som exempel kan nämnas *Liutr. sturimaþr.* (L. 220); *wihmuntar. styrimqns* [gen.] (Örbystenen,

Uppsala—Uppland II 472); *tolik: brū[t]i: i roþ:* (Hovgårdsstenen på Adelsö — Uppland II 482). Dessutom finns det ju förnamn, som väl från början inte kunna ha varit annat än tillnamn; jfr. *Gamle* Eriksson, Erik Blodyxes äldste son, dotterson till Gorm *Gamle* (Storm, Arkiv IX 216). Ett sådant namn är väl Gårdbystenens sun × sin × *smiþ* × trak × kupan ×

3. **Hemortsnamn.** Som typ anför jag Hervararsagans berättelse om konung Björn [som aldrig existerat?], vilken »eflði þann bæ er at Haugi heitir; hann var kallaðr *Björn at Haugi* —». Ett faktiskt exempel är följande. *[ul]fr* × lit × risa. stin þi[na] × [i]ftir unim × faþurs bruþr si[n] þiR × buku × baþiR i *baristam* (Yttergården III, Uppland — Uppland II 464); den mindre Ryssbylestenen har däremot: *ulfr* iuk i *barstam* iftir *ulf. i skulabri.* mak. sin. kupan. (ib. 467). Här ser man en källa till uppkomsten av hemortsbeteckningen: strävan att särskilja liknamniga personer. Men naturligtvis har den använts även i andra fall.

4. **Öknamn ock binamn.** Jag nämner några exempel: *Ottar Vendelkråka* (trol. ett hedersnamn, ung. = *Vendels örn* enl. Schück); *þórðr knappr* ock *Nafar-Helgi* i Landnáma, vilka väl kunna ha sina binamn från Sverige; *Awair Strabain* »af alfha socn» i Gutasagan. Inskriften på Vedyxe gårde i Danmarks sn., Uppland, lyder (i Liljegrens transskription): stailtr lit. rita stain þina ibtir. *viþbiurn.* krikfara. buanta. sin. (L. 211). Marmastenen i Uppland har: in. *ofaigr* ubiR. risti = *Ofeg Öper, Ofeg skrikhalsen* enl. v. Friesen (Uppland II 487). Vanligen kallar han sig endast ubiR. Här föreligger alltså ett faktiskt exempel på öknamns l. binamns övergång till förnamn. Andra förnamn, som väl ursprungligen måste ha varit tillnamn, äro t. ex. *uþvahir* (L. 176); *niskunukR* (L. 195); *austmaþi* kupfastar sun [i är naturligtvis felristning] (Frösöstenen). Inskriften på Ingreta äng i Hållnäs sn., Uppland, lyder: *huskarl.* auk tiuri. faþrkar tvair rastu stain þina-aftir. tiurkair bruþur *huskarlsa.* — (L. 265). Dylika exempel visa (gent emot Lind), att öknamnen l. binamnen varit flitigt använda: om de endast sällan ock därtill minst i dagligt tal använts, skulle de väl inte kunnat övergå till förnamn. Ock att en person kan ha haft binamn, utan att runinskriften omnämner det, finns möjligen ett direkt bevis för, ifall nämligen v. Friesen har rätt i att Yttergårdsstenens [II] *Toste* skulle vara = *Skoglar-Toste*.

Medeltiden (till omkr. 1520).

De medeltida namnen tyckas vara jämförelsevis okända. Jag tar som exempel TEGNÉRS bekanta yttrande om *Vasa*-namnet, som inte kunde vara gårdsnamnet, bl. a. därför att »det visserligen hos andra folk vanliga, direkta upptagandet av ett ortnamn som familjenamn icke hos oss någonsin, varken då [på 1500-talet] eller senare varit brukligt.» (Om sv. fam.-namn sid. 33). På samma ställe (sid. 9) säger han om *Boberg*: »Namnet har en överraskande modern klang, men står i detta hänseende så gott som enstaka». I vilken källa är det enstaka? Det är väl i B. E. HILDEBRANDS Svenska sigiller.

LÄFFLER har (i de ovan anförda arbetena) först dragit fram de medeltida namnen. Även har NOREEN vidrört dem, t. ex. i *Våra familjenamn* sid. 3.

Son-namn.

Höra son-namnen till sammansatta familjenamn? Nej. Ty om de äro sammansatta — som under medeltiden — så gå de icke i arv, ock om de gå i arv — som nu för tiden — så äro de icke sammansatta. Det oaktat må det vara tillåtet att något syssla med dem.

Jag anför först uttalanden, som gjorts om dessa namn.

TEGNÉR säger sid. 9 f.: »Icke ens sin faders namn hade man under dessa tider rätt att i alla förhållanden skriva efter sitt eget. Endast en frälseman, endast den, som var vad spanjorerna kalla *hidalgo* (*fñ d'algo*) »son av något», kunde göra detta. Om man i Gustav Vasas historia finner en person betecknad som *Arendt Persson* [eller t. ex. *Sven Elfsson* i Isala?] vet man genast, att han är en frälseman; hade han framför detta namn ytterligare haft ett *herr*, skulle han därigenom varit betecknad som riddare. En bonde ock en sockenpräst hava däremot ingen fader. De utmärkas endast genom sina förnamn med tillägg av hemorten, ock skiljas därigenom, att prästen liksom riddaren får ett *herr*. Då PEDER SVART talar om *Her Joen i Svärdsjöö*, kan man ej tvivla om att denne är präst. Som bonde skulle Gustav Vasas räddare kallats blott *Jon i Svärdsjöö*»

Kock, Arkiv XII 266, yttrar: »— just den omständigheten, att bruket därav [o: av tillnamn på —son] var inskränkt till en viss samhällsklass, antyder, att man redan under medeltiden kunde uppfatta dylika ord på —son såsom verkliga enhetliga namn. Om så icke varit, utan *Erlandsson* vore att fatta blott såsom »son till Erland», så inser man ej, varför icke också bönder lika mycket använde dylika tillägg till sina förnamn. [? Är det inte mera idé att sätta ut, att man är son till Erland, ifall Erland är t. ex. riddare ock riksråd, än om han är bonde eller inhysing?]

NOREN, Våra familjenamn sid. 3, anmärker, att »farsnamnen» uppträda endast någon gång ock då blott hos frälsemän.

Till jämförelse citerar jag SAMUELSSON, Källorna för Gustav Vasas äfventyr i Dalarna, sid. 66 f., not 2: »Jag finner — ingen skillnad i tidens beteckningssätt mellan bönder som t. ex. *Sven i Isala* ock *Anders Larsson i Bengtsheden*, ock frälsemän som *Otto Nilsson i Holm* eller *Tord i Rydsta*».

Dessutom har det som bekant varit strid mellan Kock ock LIND om dessa namns karaktär. Jag refererar, vad som i detta sammanhang är av vikt.

Kock (i likhet med andra forskare) förklarar, Arkiv IX 143 ff., vissa ljudföreteelser i nordiska förnamn därav, att de ofta uttalades utan fortis (med levissimus). Detta är i det moderna språket fallet bl. a. omedelbart före tillnamn, ock naturligtvis har uttalet i fornspråket varit ett likartat.

LIND, Arkiv XI 259 ff., finner detta ingalunda självklart, utan tvärtom ganska tvivelaktigt. För nutidens språkbruk är tillnamnet det väsentliga ock förnamnet endast ett jämförelsevis betydelselöst bihang — det syns bl. a. av att, när kasusändelse skall bifogas, läggs den till efternamnet, under det förnamnet ignoreras — ock i full harmoni härmed är förnamnet obetonat ock tillnamnet betonat, då de uttalas jämte varandra: det faktiskt överordnade får den starkare betoningen. Men i forntiden var ställningen en helt annan. Från början fanns egentligen bara förnamn (t. ex. på runstenarnas tid), ehuru behovet av något särskiljande tillägg till dopnamnet synbarligen mer ock mer gjorde sig gällande. Man kunde använda en titel, en yrkes-, hemorts- eller härkomstbeteckning (namn på *son* ock *dotter*), ett binamn eller öknamn, men detta var mera ett appellativt tillägg till det verkliga namnet ock inte några egentliga egennamn. Äldre isländska ock fornnorska handskrifter skriva också *Eiríks son*, inte *Eiríksson*, vilket visar, att sammansättningen till ett ord ännu icke försiggått. De normaliserade texterna äro missvisande. Forn-

tidens *Eiríks son* motsvarar icke våra namn på *-son* utan i stället sådana uttryck som *Johan Henriks bror*. Vidare användas de fornnordiska tillnamnen aldrig konstant, utan endast tillfälligtvis; ofta uppträda flera jämsides, ock de kunna vid minsta anledning bytas om. Ock har t. ex. i ett gammalt permebrev en person först omnämnts med både för- och tillnamn, t. ex. *Einarr Sveins son*, nämnes han i fortsättningen regelbundet blott med förnamnet, aldrig som nu med tillnamnet. Att kalla en person *Svensson* rätt ock slätt skulle säkert för de gamla nordborna varit rent absurt. Egentliga binamn kunna stundom användas fristående för att beteckna en person, men det är mest i poetisk stil ock jämförelsevis så sällsynt, att det icke i minsta mån förmår rubba den stora huvudregeln, att i forntiden var förnamnet det överordnade, det egentliga namnet ock tillnamnet blott ett löst bihang, en tillfällig apposition till detta — således raka motsatsen till förhållandet i nyare tider. Därför är också den nu gängse betoningen lika onaturlig för forntidens språkbruk, som den är naturlig för vårt. Ock vidare: om tillnamn användes jämförelsevis sällan i den gamla litteraturen, så voro de utan tvivel ännu sällsyntare i forntidens talspråk, av samma skäl, som gör, att förnamn jämte tillnamn i våra dagar är vida sällsyntare i talspråk än i skriftspråk. Emellertid behöver det nu sagda inte innebära, att tillnamnet varit relativt obetonat. Sannolikare synes vara, att båda namnlederna haft ungefär lika stark betoning. I sådana uttryck som *Johan Henriks bror* ha vi den direkta återspegligen av forntidens förhållande mellan för- och tillnamn.

Härpå svarar Kock i Arkiv XII 260 ff. Han påpekar först, att förnamnens oaccentuering inträder även i andra ställningar, t. ex. *Jins Tätter*, *Läws Skótt*, *Jins Skräddare* (i Vemmenhögs målet i Skåne); dylika beteckningar voro ju ytterst vanliga hos forntidens nordbor, ock det finns ingen anledning att förmoda annan accentuering då än nu. Linds mening, att runstenarna skulle visa, att blott förnamn då existerade, är utan tvivel misstag. Man vet ju också, att binamn spelade en stor roll under sagatiden, vilket framgår därav, att åtskilliga övergingo till förnamn. Vidare voro förnamnen säkert oaccentuerade i sådana sammanställningar som *Sven i Sandhem* o. dyl. — förr likaväl som nu. Ock sammanställningen av forntidens *Einarr Sveins son* med *Johan Henriks bror* är alldeles oriktig. Naturligtvis spelade under forntiden förnamnen en större roll än tillnamnen. Ock naturligtvis har i en avlägsen forntid det i *Einarr Sveinsson* ingående *Sveinsson* uteslutande fattats såsom ock utgjort två ord: *Sveins sonr*. Ock vidare är det sant, att t. ex. detta *Sveinsson* under vår forntid ock medeltid ej till den grad hopvuxit till en enhet, som fallet numera är. Men härifrån är ett mycket stort steg

till det påståendet, att *Sveinsson* icke kunde uppfattas ock uttalas såsom en enhet, ock att därför i uttrycket *Einarr Sveinsson* förnamnet icke kunde vara relativt oaccentuerat. Tvärtom talar all sannolikhet för att man under medeltiden accentuerade eller kunde accentuera dylika sammanställningar så som nu. Det var i Sverige endast frälsemän, som använde dylika tillnamn på *-son*, ock just den omständigheten, att de voro inskränkta till en viss samhällsklass, antyder, att man redan under medeltiden kunde uppfatta dem som verkligen enhetliga namn.

LIND försvarar sig i Arkiv XIII 66 f. Under forntiden var det reala förhållandet mellan för- ock tillnamn diametralt motsatt mot nu, ock därför får man icke utan vidare förutsätta samma accentuering i forntiden som nu. Det kan ju vara möjligt, att så var, men mer kan inte sägas. Ock en tonlöshetsfrekvens, tillräcklig att motivera så genomgripande förändringar, som förnamnen varit underkastade, kan i alla händelser näppeligen uppvisas för forntidens vidkommande. Man måste vara försiktig med tonlösheten som förklaringsgrund. Verben ha ju en högst betydlig tonlöshetsfrekvens, men utmärka sig, trots det, i det hela icke genom någon högre grad av föränderlighet än t. ex. substantiven, som mindre ofta stå utan satsaccent. Oaccentueringen framför öknamn ock binamn kan icke ha varit vanlig, ty de användes icke ofta i dagligt tal, vilket kan ses i de isländska sagorna. Dessa visa, att det i forntiden var ganska ovanligt, att personer betecknades med förnamn jämte binamn. Vanligen användes förnamnet ensamt, binamnet vidfogas endast undantagsvis ock kommer till synes egentligen endast, då personer mera tillfälligt omtalas. Ock att i forntidens talspråk binamnens bruk var än sparsammare än i litteraturen, är högst antagligt. Vad runstenarna beträffar, visa de förnamnens dominerande betydelse i forntiden i den klaraste belysning, ävensom hur denna var än större i förlitterär tid än längre fram. Saknaden av binamn där är därför bevisande. Ock fortfarande fasthålles, att tillnamnen på *-son* i forntiden voro av en helt annan beskaffenhet än nu. Huvudskälet är de isländska ock fornnorska handskrifternas vittnesbörd. Att särskrivning, t. ex. *Einars son* eller *sonr*, är nästan lika konsekvent genomförd som sammanskrivning i våra dagar, kan omöjligen vara utan betydelse. Och så länge särskrivningen är rådande, kan *son* icke ha smält ihop med det föregående namnet till ett tillnamn i nutida mening. Denna process tycks icke ha börjat förr än på 1400-talet på Island, i Norge troligen något tidigare. Det bekräftas också av att *son*-namn aldrig gå i arv ock aldrig ensamma beteckna en person. Dessutom kan man skjuta in ord emellan, t. ex. *Ólafs saga Tryggva sonar*, *Ólafr konungr Tryggva son*: namntillägget är af

appositiv natur. Forntidens *Tryggva son* har sin rätta motsvarighet icke i ett nutida *Tryggvason*, utan i ett sådant uttryck som *Johan Henriks bror*. Tillnamn på *-son* i nutida mening funnos alltså icke i fornspråket, åtminstone på västnordiskt område, förr än möjligen under dess yngsta skede. Ock någon tonlöshet beträffande förnamnen kan icke ha ägt rum i detta fall. Att tonlöshet funnits i sådana uttryck som t. ex. *Hallr á Síðu*, är också osannolikt. Den nu gängse betoningen har väl tillkommit genom analogi.

I Arkiv XIII 189 ff. bemöter Kock dessa invändningar. Han konstaterar först Linds medgivande med vissa förbehåll av möjligheten, att namnsammanställningar av typen *Einarr Sveinsson* i fornspråket hade infortis på förra ock fortis på senare namnet. Därpå framhålles, att verben, som ofta ha infortis, förete särskilda ljudutvecklingar, som just förklaras ur accentueringen. Mot Linds mening, att man under runstensperioden använt blott förnamn, talar t. ex. redan Gallehusinskriften. Att vid namnsammanställningar förnamnet kan ha infortis, tillnamnet fortis, oaktat förnamnet är det viktigare, uppvisas med exempel från olika håll. Inte heller bevisar det faktum, att inte *son*-namnet ensamt användes, något för accentueringen.

LIND (Arkiv XIII 312 ff.): Medgivandet, att förnamnen möjligen kunnat vara svagt betonade framför binamn i forntiden, innebär icke, att förnamnen härigenom skulle bli likställda med ofta svagt betonade appellativer. Detta förekom tvärtom så sällan, att det icke kan tillmätas någon nämnvärd betydelse. Förnamnen kunna på sin höjd likställas med undantagsvis svagtbetonade appellativer. Binamns förekomst i runristningar förnekas icke, men de äro mycket sällsynta. Att det måste anses mycket tvivelaktigt, om förnamnen i forntiden voro svagt betonade i något enda av de fall, i vilka de nu äro det, detta är fortfarande ett faktum, som icke vederlagts.

Kock (Arkiv XIII 314 f.): Linds huvudskäl är, att i forntiden var förnamnet huvudsaken. Men nu är uppvisat, att faktiskt även under sådana omständigheter förnamnet kan accentueras med infortis ock tillnamnet med fortis. Detta har emellertid Lind icke bemött, oaktat han vidhåller sitt påstående.

I Nordiska studier, tillägnade Adolf Noreen 1904, hänvisar LIND till sina artiklar i Arkivet ock fasthåller, att *son*-namnen äro att fatta som två ord. De isländska ock norska handskrifternas särskrivning är ett kraftigt vittnesbörd. »Ock detta gäller icke blott de äldsta handskrifterna, utan även dem från 1300-talet». Men så tillfogas: »Först mot slutet av nämnda århundrade tyckes en viss vacklan i skrivbruket inträda på Is-

land såsom tecken till att sammandragningsprocessen är i gång. I Norge har denna synbarligen inträtt något tidigare, men särskrivning är dock regel även där ännu under förra delen av 1300-talet.»

1. Vilken beräkning ligger till grund för omdömet, att *son*-namnen uppträda »någon gång»? Man kan snarare säga, att det faktiskt vimlar av dem.

2. *son*-namn förekomma inom alla samhällsklasser. Påståendet behöver tydligen bevisas.

Jag har inte hunnit med någon statistik, ock kan alltså inte avgöra, om de äro talrikast bland frälsemän. Det är ju troligt.

Kan det verkligen vara meningen, att alla präster med »farsnamn» skulle vara frälsemän? Det fanns ju till ock med biskopar av borgerlig börd. Hildebrand, Sveriges Medeltid III 133, nämner *Johannes Magni*, den siste katolske ärkebiskopen, ock kaniken *Bengt Larsson*, vilken 1436 valdes till biskop i Linköping — han tycks kanske också ha varit av borgerlig härkomst. Ock alla lägre prästerna, som (t. ex. sockenprästerna) trots sitt ämbete i många fall icke torde ha skilt sig synnerligen mycket från bönderna, de kunna just inte heller ha varit frälsemän allesammans. Man får inte döma uteslutande av sigillen. Hemming Gadd förde vapen, men han var i alla fall troligen av borgerlig börd (Hildebrand ib. 133). Ock det lär icke ha varit sällsynt, att vanliga präster använde granna sigill. Jag nöjer mig därför med att anföra några få exempel på borgerliga präster. 1409 d. 6 maj säljer Jöns Henriksson, borgare i Åbo, till Jop Dordenbust några tomter vid Åbo stadsgrav, »som *Jop Jønisson* scolemestare i Viborgh oc hans brødrom *Hæmingh Jønisson* oc *Olof Jønisson* tilhører» (S. D. II 103). Jag förmodar, att åtminstone skolmästarn tillhörde det andliga ståndet. 1414 d. 17 juni säljer »*jak andirs jacobsson* prester» en gatubod till »minom ælskelikom frænda *jacob botolffson* —, borghara i Vpsalum »(ib. 818). Samma år d. 29 juni nämnes i ett salubrev »hedherlikin man herra *nicolaus wlfsson*, som prebendatus war ij strengenes Gudh hans siæl nadhe.» Ock d. 2 juli nämnes åter »herra *niclis vlphsson*, fordhom prebendatus i sancti pethers koor gudh hans siel miskunne.» Tillika upplyses om att hans fader var *vlph* skrædare (ib. 826 f.). »*jak Ericus johannis* prester aff Linkøpungx biscopsdøme»

utfärdar ett brev d. 11 nov. 1449, vari han bl. a. talar om »mynne ælskelico frænko hustru Margitte magnussadotter», gift med Niclis stub (S. J. I 188). 1447 d. 5 juni talas om »hustru Sigrîd Knutz a fiskestrand» ock »hennes son broder *Pæder kanuti*» (ib. 196). 1461 d. 1 juli sålde »beskeden man her *Harld benedicti* prebendatus i Stokholme» en gård (ib. 293). 1488 d. 18 aug. omtalas »Uxor Kadrina *Herman* bagares epteleffua» ock hennes son »her *Ciriacus hermanni* prester och prebendatus i Stocholm» (ib. II 121).

Som exempel på att borgare kunna ha son-namn nämner jag här följande. *Johannis ingason* [gen.] ock *þiarj niclasæson* [gen.] äro rådmän i Linköping 1310 (D. S. II 607). *petro esbiornason* [abl.] är borgare i Sigtuna 1324 (ib. III 661). *haquon jonsson* är borgare i Söderköping 1367 (R. P. n:o 789). 1401 d. 29 sept. omtalas en *johan haquonason*, förmodligen son till *haquon* köpswen i Örebro (S. D. I 69). *ingemars joons-sons* [gen.] nämnes som borgare i Vadstena 1405 (ib. 515). *erik magnusson* är borgare i Uppsala 1410 (ib. II 303). *Jønes Swerkersson* ock *Eschil Laurensen* äro borgare i Stockholm 1411 (ib. 394). *hemminger olafsson* är borgare i Västerås 1412 (ib. 507). *vlph skrædare* i Strängnäs har under ett brev d. 2 juli 1414 satt sitt sigill, ett bomärke med omskrift: S. VLVIR PETHERSON (ib. 827). *Jønîs Ericsson*, *Gøte Ingemundhson*, *Æggi-erdh Hanissason*, *Jønîs Siggasson*, *Toste Ærmundasson Martin Gudhbiørnasson* oc *Thørgil Sighurdhasson* nämnas som rådmän i Norrköping 1415 (ib. III 10). *magnus byrgirsson* är borgare i Stockholm 1418 (ib. 323). »ik *Olaff Andrisson* borgher to dem Stokholme» utfärdar ett brev d. 26 mars 1424 (S. J. I 25). 1434 d. 1 mars nämnas *Pether eriksson* ock *Erik eriksson*, svågarar till rådmän *Pether olafson* i Stockholm; deras farbror hette *Olaf joanson* (ib. 53). *Olaff Nielsson* ock *Lasse Ionsson* äro borgare i Jönköping 1438 (J. T. 26). *Laurenz ragnarson* är borgare i Stockholm 1438 (S. J. I 86); likaså *Lasse olafson* 1439 (ib. 101). *Gødzstaff andrisson* är borgare i Uppsala 1441 (ib. 106). *Jøns thruelsson* är borgare i Kalmar 1442 (ib. 112). *Jon hakonson* ock *Mattis mikielson* äro borgare i Stockholm 1447 (ib. 152). Likaså *Magnus daneelson* ock *Benct olaffsson* 1447 (ib. 159); *Lasse persson* 1448 (ib. 176); *Per olsson* 1455 (ib. 245). *Jacob pedhersson* schrædhare fordom borgare i Vpsalum (= Jap schrædare aff Vpsalom kom) gör ett gårdaskifte 1456 (ib. 247).

Hinrik albertzsson är borgare i Stockholm 1455 (ib. 268), likaså *Bengt ingemundzson* ock *Laurenz biørsson* 1459? (ib. 271). *Lasse laurensson*, *Laurens* muramestara son, säljer en tomt i Stockholm 1462 (ib. 317). *Jøns olssen* är borgare i Stockholm 1465 (ib. 323) ock *Peder olssen* samt *Oleff waldemerssen* 1467 (ib. 341); *Anders gundemunssen* 1469 (ib. 363); *Berind jensson* 1466 (ib. 395). »jach *Hanis algotsson*» erkänner, att »jach haffuer opboret och anameth aff mynom ffadher *Algot gulsmitt*» allt mödernearvet år 1473 (ib. 399). *Joan swensson pa korn torg* samt *Pedher jensson* äro rådmän ock *Laurens japsson* borgare i Stockholm 1473 (ib. 405), likaså *Hanis holmgersson*, *Andirs jonsson*, *Ingeuall torstinsson* samt *Erik jonsson* rådmän ock *Olaff valdemarsson* borgare [jfr. ovan] 1477 (ib. II 28). *Jenis fadhersson* nämnes som borgare i Vadstena 1479 (ib. 51). *Olaff valdemarsson*, *Mattis japsson* ock *Andirs gudmunsson* äro borgare i Stockholm 1480? [jfr. ovan] (ib. 57). *Swen laurensson* är borgare i Västerås 1490 (ib. 178) ock *Jens (Jöns) matsson* borgare i Stockholm 1491 (ib. 185); *Mattis jensson* borgare i Stockholm 1494 (ib. 251) ock likaså *Jens jensson* 1494 (ib. 253).

Som bevis på att även bönder buro son-namn kunna t. ex. följande fall anföras. I en anteckning om ett av Birger Persson gjort gårdabyte, dat. d. 8 sept. 1296, nämnes bl. a. »Jtem bondones *Johannes vlfson*. — *Johannes cristinæson*. (D. S. II 686). I en uppgift på råmärken mellan fisket i Amn ock i Värmland enligt särskilt tillkallade synemäns utsago, av år 1346, nämnes bland »testes» *Karl gammalson* aff mörtistadom guttorms colonum in amn [ack.], *peter tyrgilson* fiskeman m. fl. (ib. V 587). I skattelängden för östra Västmanland av år 1371, utg. av K. H. Karlsson i Västmanlands fornminnesförenings årskrift III 47—86, förekomma följande bönder med son-namn: *Petrus Svensson* faber (inhysing i Möklinta sn.), *Per Annæson* (i Irsta sn.), *Nicolaus Thyngersson* (i Badelunda sn.), *Olaus Toftæsson* (i Tillberga sn.), *Petrus Michialsson*, *Lauris Brunolsson*, *Ingeualdus Stefansson* (i Kila sn.), *Petrus Ingegiærds-son*, *Petrus Erixson*, *Petrus Jonsson*, *Lauris Sigason*, *Petrus Thorgardason*, *Laurencius Niclessen*, *Laurencius Brodorsson* inhysing (i Romfartuna sn.), *Petrus Vlfson*, *Laurencius Tunason* (i Skultuna, Skerike ock S:t Ilians sn.), *Lauris Pætersen* (i Harakers sn.), *Olaus Pætersen*, *Nicles Holmstenson*, *Jonis Botillæson* (i Fläckebo sn.), *Laurencius Helgesson*, *Petrus Ern-*

uidason (i Färnebo sn.). *Thörbiern Santason* var bonde i Västergötland 1396 (Styffe B. II 39). I ett räfstetingsbrev, dat. Strängnäs 1409, uppräknas nämndens ledamöter: *knwt bænetson*, *karl gædda*, *olaff haralson*, *karl erikxson*, *wlf sonason*, *Jæppe stërla*, *swena*, *erik i skemby*, *nielis i tæby*, *Joan olafson* i asby, *haldhan i lidhom*, *siluaster i rotaby*, *Joan karsson* i medhelundum, *bøndher* (S. D. II 146). Bland skattebönder i Kvissbergs ock Hogstads sn. i Östergötland år 1417 nämnas *tommos kringilsson*, *pedher laurinzson*, *lasse birghersson* (ib. III 262 f.). »wi wæste haquonsson oc biorn haquonsson brødher j mosle j wernamo soken boandis wars nadwga herra koning Cristophirs skattabøndhir» utfärda ett brev år 1444. Men av detta tycks framgå, att släkten förut varit frälse. Ock år 1453 förekommer en *wæste haquonsson* bland frälsemännen (Nydala klostets kopiebok 122, 126). 1448 d. 5 aug. omtalas »beskedelike mæn *Jøns olafson*, *Staffan olafson*, *Haluardh olafson* brødher byggiande men i Wærmdø sokn» (S. J. I 202). 1451 d. 10 nov. »stodho bøndher aff land for rættin hetandes *Jap persson Olaff nielsson Olaff japsson Magnus olafson ok Per magnusson Olaff perssons* neste ærffuingia ok kendos at hans epterliffua hustru *Katrin magnussa* dotter haffde thøm epter sin bonda giort fulla nøghia ok ærffskiptning —» (ib. 209). Jönköpings tänkebok berättar, att år 1459 »wardh en bonde gri-pin aff Kind vm marknadhin, som heter *Thorer Lindasson*, ffor thæt ath han salde I pund smør, thær la wti en stor sten; ok sidhan fans i hans bænde eth annat pund smør, ok thær la ok en stor sten wti, swa ath badhe stenane wæggha XV mark.» Det blev naturligtvis rättegång, ock brodern *Jønns Lindasson* fick gå ed på att han inte var delaktig i smörförfalskningen (J. T. 14 f.) I ett fastebref, dat. Snävringe häradsting i Västmanland år 1482, kungöres, att »aa rættom tingx stadh ok dagh stodho skælige mæn *Olaff* i Aasby och hans son *Maens Olafson* a satto tinge medh godom wilia ok beradhno moodhe ffastade och opleetho beskedeligom mannom *Andhres Ingewalzsone* och *Sibbrandh Ingewalsonj* sambornom brødrom i Tibbela i Bergx sokn i Snæwingx herede ena marklandh iord i for:da Tibbela liggiande —» (Västmanlands fornminnesförenings årsskrift III 90). 1489 d. 28 juli »bekennis wij meniga almoga innan Lula sochn — at then tijdh beskedelig suen Berend berendsson wor fogit och Niels hansson vndi laghman ting høllo medh oss i forscrifne

Lula sochn medh the xij (12) som tha i nempdene sato som först är Hemmigh i Ericxnes *Martin mansson Hakan daxsson Joan nielsson* i Lulatreske *Martin nielsson* i Biörnssbynom *Joan vyhielmsson* i Smydzby *Niels laurensson Joan suensson* i Ranaa *Hinrik persson* i Huitta och *Joan syminsson* i Brendönc, tha kom fore oss fore retta beskedelige men Jens skomager och *Per laurensson* byggesmen i samma sochn och kerede thera mellen om nagra arffdela —» (S. J. II 173). »bonde *Lasse nielsson* i Aagastom dedit vij øre quit» 1507 (S. Sk. 255). Hemming Gadd skriver till Svante Sture, Åby [i Kalmar län] d. 6 okt. 1507: »I jafftes kom til mik en bonde aff Högxby soken, som hether *Oloff Joansson*, hemma i Bötterwm, oc körde sin swin hiit wth pa aallenskog» (Styffe B. V 214). Birger Olsson, landsfogde på Öland, skriver d. 19 sept. 1513 till Johan Månsson om »the bönder, som æro rymdhe aff Ölandh fra sin skatthe godz och ære i Kalmarne, — . — thenne her era the som rymdhe æro, som her epter skriffne staa: item först *Mattis bysven, Anders Jæppasson*, Asszer aff Glöminge, *Anders Knutzsson, Per Pauelsson* aff Smeddiaby, *Lasse Mykels-son* aff Ysegærdhe, (Han ær hooss Truts Hemingsson (?) oppa Skeggianes), *Dyre Per Andersson* aff Bech, *Per Mansson* aff Berkerom. Han ær i Törneby» (ib. 533 f.). Ur Åbo Svartbok anför jag följande exempel. *Olaff Antikasson* är bonde i Virmo sn. 1375 (S. 156). *Poual Andersson* är bonde i Jokkas 1442 (ib. 399). 1458 nämnas åtskilliga finska bönder i anteckningar om åtkomstsättet till jord hörande till Kjulo gård (i Kjulo sn.), bland dem *Andris Jopson, Bench[t] Bench[t]son, Magnus An-wondson* —, *Andris Larensen*, — *Niclis Larens[son]*, *Mattis Henricson* — (ib. 302). Till sist kan erinras om den bekante bonden, »kronans djurkarl» l. kronoskytten *Sven ioanszon* i Iselie (alias Sven Elfsson i Isala); hans bror hette *niels ionss-zon* (Samuelsson 67). Ett danskt brev av år 1145 (men i avskrift av år 1494) rörande domkyrkan i Lund är utfärdat »Horum presencia et testimonio. quorum hic sequuntur Nomina. — Bondones. Toki. signesun Magnus. saxesun Siunde swenssun Karl. agisun — Swen cristianssun Agge peterssun. —» (D. S. I 53.).

Även tjänare kunde ha son-namn:

Abjörn Magnusson testamenterar d. 26 okt. 1339 bl. a. »famulo meo *suenoni kattrinæson* predia que in Rýssinge [i Södermanland] possideo —» (D. S. IV 687). Jarundo ac Bene-

dicto Olafson [abl.] voro tjänare hos ärkebiskop Henrik i Uppsala 1408; den förres hustru hette *Katerine Pethersdotter* [dat.] (S. D. II 16, 14). Olof Jönsson av Munsö (i Uppland) testamenterar »item *Laurens Niclisson*, minom pilt, then thridhia folan meth allan redhskap» d. 3 okt. 1413 (ib. 699). Hemming Gadd skriver till Svante Sture, Kalmar d. 2 juli 1507: »Jach fick eder skriffwelse i gaar medh myn smaaswen *Anders Jepesson*, —» (Styffe B. V 189).

3. *son*-namnen användas icke ensamma, utan stå tillsammans med förnamnet. Magnus Enbjörnsson Häradshöfdinga a *Giönssons* wägna, öfver Dala 1268 (D. S. I 440) beror på en alltför osäker källa för att kunna komma ifråga. Bland de tolv, som »sattes til næmd om Swen i Gökem» i Jönköping år 1480, nämnes *Giordsson Smit* (J. T. 71). Ock *lytzle Matsson* — handskriftens förkortning torde väl vara rätt upplöst — bodde i östra kvarteret i Stockholm 1507 (S. Sk. 241). När så få exempel föreligga, får man ju anta, att det är tryckfel eller skrivfel, förnamnet glömt, liksom t. ex. Ego Asrun Erichs dotter, relict *Kætilbiørnassons* 1341 (Lars Sparres avskrift 1643 — D. S. V 75). Visserligen är det inte ovanligt, att andra slags tillnamn kunna stå ensamma; jag anför i detta sammanhang endast ett par exempel. *Catalogus Regum Sveciæ ab Olavo Skötkonung ad Christophorum Bavarum* (omkr. 1380, med senare tillägg): »*Vicesimus sextus, Albertus filius Magnopolensis Ducis, dicti Mechelborgh*» (S. R. S. I 1: 21). *Commentarii Historici super nonnullis Revelationibus S. Birgittæ de rege Magno Erici et successoribus ejus* (slutet av 1300-talet): »— *Consiliarii regni — elegerunt in regem Albertum, filium Alberti comitis Magnopolensis, dictum a wlgō grefuæ Mæchelborgh*» (ib. III 1: 19 f.). Jfr. Stora rimkrönikan: »Sedan for *Mechilborg* ater hem» etc. (ib. I 2: 56). »— ena tomt — belæghin i næsta grænden sunnan fore *her Stura* stenhuss oc grændh —» 1450 (S. J. I 194) »— ärligh man Erick thuresson nw pa *her Stures* richesens höffuitzmans wegna fogith pa Stocholm —» 1489 (ib. II 131). Även i Tyskland förekommer detta. *Das Tresslerbuch* i kungl. statsarkivet i Königsberg, år 1404, har: der kompthur *her Swarzburg* czu Danczk (S. D. I 393). *Das Tresslerbuch* 1406: *her Peter von Stochusen* (ib. 607). *Das Tresslerbuch* 1407: *her Stochuszen* (ib. 698). Erik av Pomern skriver d. 31 aug. 1440 »Deme ersamen vorsichtighen

manne *her Bertold Burhamer*, radmanne to Dantzike vnseme guden vrunde», ock kallar honom: leue *Burhamer* (Styffe B. II 283 f.). I Baseltrakten förekommer redan 1275, att tillnamnet används ensamt, utan förnamn, t. ex. *Scharfenberg* (Bähnisch, Die deutschen Personennamen 112).

4. Förbindelsen mellan förnamnet ock *son*-namnet är icke fastare, än att ett eller flera ord kunna inskjutas mellan dem, så att *son*-namnet kan komma att stå som ett löst påhäng. Som exempel anför jag följande fall. *Hinrik* fynne *pedhersson* 1459 (S. J. I 277); *Jenis* i Horn *laurens*son — kallas för övrigt *Jenis laurens*sone i Horn [dat.], forscrifna *Jenis laurens*sone i Horn [dat.], forscrifne *Jenis laurens*son 1476 (ib. II 24 f.); *Oleff sywrd*sson belter, *Oleff sywrd*sson belter, *Oleff* belter, fornempde *Oleff* beltere, fornempde *Oleff* belter, *Oleff* belter *sywrd*hs-son fforscriffuen, *Oleff sywrd*sson belter, forscrifne *Oleff sywrd*sson belter, *Oleff* bellter 1490 (ib. 162 f.); *Jøns* sutor 1501, *Jøns* sutor *tomasson* 1502 (S. Sk. 13, 53); *Lasse* finne *andersson* 1502, *Lasse andersson* finne 1503, *Lasse andersson* 1504, *Lasse andersson* 1505, *Lasse Andersson* 1506, *Lasse andersson* 1507 (ib. 54, 97, 135, 172, 212, 251); *Anders* timberman *matsson* 1502 (ib. 61); *Mattis* fiskare 1501, *Mattis* fisker *persson* 1502, *Mattis* fisker *persson* 1503 (ib. 19, 62, 105); *Per* alenninge 1501, *Per* alenninge *jønsson* 1502, *Per* alenninge 1503 (ib. 22, 66, 109); *Mattis* nielsson 1501, *Mattis* på trappan *nielsson* 1502, *Mattis* nielsson 1503, *Mattis* nielsson 1504, *Mattis* nielsson 1505, *Mattis* nielsson 1506 (ib. 22, 69, 112, 144, 182, 222); *Erick* ibidem *nielsson* ['ibidem' = 'sammastadz' sid. 161, tydl. = 'boende på samma ställe, i samma hus'] 1502, *Erick* høknippan *nielsson* 1503, *Erick* nielsson 1504, *Erick* nielsson 1505, *Erick* nielsson 1506, *Erick* nielsson hø 1507 (ib. 50, 92, 130, 169, 208, 246); *Oleff* ibidem *laurens*son 1502, *Oleff* finne ibidem *laurens*son 1503, *Oleff* laurensson ibidem 1504 (ib. 50, 93, 130); *Oleff* stadztieners *japson* 1503, *Oleff* stadztieners 1504, *Margit* *Oleff* stadztieners 1505 (ib. 105, 142, 181); *Per* under gillestuen *philpus*son 1503 (ib. 111); *Jøns* laurensson 1501, *Jøns* laurensson 1502, *Jøns* laurensson 1503, *Jøns* polyxe *laurens*son 1504 (ib. 16, 57, 101, 138); *Erich* pumpamaker *karlsson* 1504 (ib. 141); *Lasse* fatmakere *ingward*sson 1505, *Lasse* ingwardsson ibidem 1506 (ib. 165, 205); *Anders* ibidem batzman *hinriksson* 1505 (ib. 165); *Niels* erlandsson ibidem 1505, *Nielz* scriffuer ibidem *erlenson*

1506 (ib. 163, 202); *Per aff Lydingen andersson* 1506, *Pedher andersson* ibidem aff Lydin 1507 (ib. 203, 240); *Tomas* ibidem *benctsson* 1504, *Tomas* ibidem *benctsson* 1505, *Thomas benctsson* 1506, *Tomas* i boden *benchson* 1507 (ib. 139, 181, 220, 254). Även t. ex. *Kadrin* bochabinders *ingeualz dotter* 1507 (ib. 242). Jfr. t. ex. her *Clawes* doctor *Ryting*, doctor *Nicolaus ryting* 1468 (S. J. I 345). Exemplen äro tagna ur Stockholms jordabok ock skottebok, ock de representera — särskilt den senare — tydligen för namnens vidkommande vardagsspråket, talspråket, medan urkunderna i diplomatierna mera företräda det vårdade språket, skriftspråket. Medeltidens namnskick var allt annat än stadgat, ock en ock samma person kunde benämnas på olika sätt vid olika tillfällen, t. ex. *Joan*, *Joan Henriksson*, *Joan skräddare*, *Joan upplänning*, *feta Joan skräddare*, *feta skräddarn* etc. Två sadelmakare skrivas på följande sätt i Skotteboken: *Anders ericsson beltere*, *lytzle Anders beltere* 1501; *lytzle Anders beltere*, *Anders ericsson belter* 1502; *store Anders beltere*, *lytzle Anders beltere* 1503; *thiocke Anders beltere ericson*, *lyszle Anders beltere* 1504; *Anders ericsson beltere*, *lisle Anders beltere* 1505; 1506 upptas endast *Anders belter ericsson* (S. Sk. 25, 69, 113, 149, 187, 226). Jag hänvisar för övrigt till de exempel, som meddelas under Yrkesnamnen. *son*-namnen ha säkert varit mera skriftspråksnamn än talspråksnamn. Naturligtvis ha de använts i dagligt tal, för att undvika förväxling — ett sådant fall kan vara t. ex. följande: 1489 d. 6 april omtalas *Oleff michelsson schomakar*, *Eliff skomagar* ock *Oleff laurensson skomagar* i Stockholm; även nämnes *gamble Oleff michelsson scomagara gardh* (S. J. II 137 f.), men andra sätt voro lika vanliga eller vanligare, t. ex. två smeder i Stockholm 1479: *Ffete Hanis smidh*, *litzsle Hanis smidh*, *stora Hanis smidh* [dat.], *fforscrifne litzsle Hanis smidh*, *forscrifna fete Hanis smidh* [dat.], *forscrifne Hanis* [den fete] (S. J. II 55 f.); 1489 d. 12 okt. köpte *Lytzle Laurens olsson scredder* en gård i Stockholm: han hade fått tillnamnet 'lille' kanske till skillnad från den *Laurens scredder*, som omtalas samma dag, men då som redan död (ib. 154 f.); eller i Skotteboken 1503: *Jøns timberman bergxman* till skillnad från *Jøns timberman ner hustru Kadrin* (S. Sk. 105); — ock även i andra fall. Men i dagligt tal användes tydligen de uttrycksfullare yrkesbenämningarna ock öknamnen ock härstamningsorden (*jute*, *finne*, *tysk* etc.) mycket hellre ock med mera udd

än son-namnen. Jfr. sådana exempel som dessa: »*jac pæther niclisson som man kaller swartha pæther*» skänker gårdar till Nydala kloster 1417 (Nydala klostets kopiebok 100). 1433 d. 3 okt. upplät Jøns clemitzson tunnobindare »*Olaff niclissone akara som callas swarte ena tomt vp a sudhremalm.*» Över stycket står: Olaff swarte akare a sudhre malm (S. J. I 52 f.). 1450 d. 17 aug. upplät Olaff skytta »*Jap perssone skomakare kallader bakara maghin ena tomt westan mwr —.*» För övrigt kallas han: fornempde Jap perssons [gen.], fornempde Jap persson, ock över stycket står: Jap persson sutor bakaramagh (ib. 191 f.). 1451 d. 8 febr. upplät Mattis fan Lunden »*Hinrik jønssone kalladher finne ena tomt*» i Stockholm; han nämnes på två ställen till i stycket ock då som Hinrik finne (ib. 200). 1464 d. 16 april upplät Oleff mickelsson sutor »*Anders jabssone som kalles Anders finne*» en tomt i Stockholm (ib. 312.) 1465 d. 24 april »*komma a radzstugwnne ærlica beskedane men*», bland dem »*Jacob pederssen som her kalles Jacob edby.*» Han kallas för övrigt: fornempde Jacob perrssen, fornempde Jacob pederssen, ock över stycket står: Jacob edby (ib. 324 f.). 1468 d. 28 mars hade »*Oleff ericssen som kalles Oleff fynne*» en affär inför rätta. Över stycket står: Oleff fynne (ib. 343). 1471 d. 18 mars »*kom Clement laurensen som kalles Clement fynne oppa radzstugune*» i ock för en husförsäljning. Han skrivs för övrigt: fornempde Clement (ib. 373). 1471 d. 13 maj såldes ett stenhus till »*Hans hanneman som nw kalles vnga Hans bagere*». För övrigt skrivs han: fornempde Hans baker, Hans baker, ock över stycket står: *Hans hanneman som kalles vnga Hans baker* (ib. 375). 1488 d. 12 juli kom inför rätten »*Niels thomasson fødder i Paalandh som war Thomas bagares fader wiidh norra porth, gud hans siel nade*», — sonen kallas alltså inte Thomas nielsson. Styckets överskrift är: Hwstru Helga Tomas bagares epteleffua (ib. II 119). 1489 d. 30 nov. stod på rådstugan »*Jacob jønsson vestan mwr som tha kallades kroppotta Jap* — och vplot Mattis joansson sin gardh — som Jap jønsson sielffuer vti bodde —» (ib. 156). 1490 d. 21 juni förklarade Sigurd fiskare inför rätten, att han sålt en tomt på Södermalm till »*Jon andersson skredder kallandes Trose Jon*». Han skrivs för övrigt: Jon andersson, ock över stycket står: Trosa Joan skredders (ib. 168 f.). 1490 d. 1 sept. stod inför rätta »*Hans laurensen scredder som kalles Hans den*» ock sålde »sit sten-

hus — som Hans scredder tet sielffuer besath — » (ib. 172). 1491 d. 30 maj såldes ett stenhus, »belegit vestan mwr *vti litzle Suen jonssons grendh som man kallar Suen moyse*» (ib. 189).

5. Trots den tånjbara förbindelsen mellan förnamnet ock son-namnet måste man dock säga, att de vid denna tid bilda ett helt tillsammans, så att inte son-namnet utgör en fristående apposition. Det syns vid kasusböjningen. Det är nämligen — på 1400-talet — regel, att ändelsen läggs endast till son-namnet ock icke till förnamnet. Som exempel anför jag genitivändelsens placering, Endast undantagsvis äro både förnamnet ock son-namnet böjda: vndir her *Æringisla niclissons* stenhuse 1450 (S. J. I 131); nest sunnan hustru Elzeke *Hermans ericssons* huss 1494 (ib. II 249); hustru Elin *gudmwndss olssons* Gudmwndh [det sista ordet tillagt i kanten] 1505 (S. Sk. 167); hustru Kadrin *Suens jonssons* 1507 (ib. 244). Däremot finns det ytterst gott om exempel på endast son-namnets böjning; jag antecknar följande: *Olaff niclissons* hustru 1422 (S. J. I 5); *Pether olafsons* hustru brødher 1434 (ib. 53); fornempda *Dan olafsons* deel 1439 (ib. 57); hustru Ragnil *Olaff finuidzsons* hustru 1437 (ib. 66); *Martin niclissons* gardh 1437 (ib. 71); *Mikiel jacobsons* gardh 1445 (ib. 91); *Lasse magnussons* gardh 1440 (ib. 98); Hustru Kathrin *Pether laurenzsons* 1441 (ib. 107); i mellen her *Brodher jønssons* stenhws ok *Pauel hemingxsons* stenhws 1443 (ib. 117); *Karll ingeualdssons* stenhws 1444 (ib. 127); *Mikiel biørnsons* gardh 1446 (ib. 149); *Erik andrissons* tomt 1447 (ib. 159); *Ingwar nigelsens* hus 1457 (ib. 253); *Karl joanssens* stenhws 1459 (ib. 269); *Olaff nielssens* son 1459 (ib. 278); på *Erijk bodtwisons* wegna 1461 (ib. 289); i *Albrecht tykasens* grendh 1462 (ib. 304); *Oleff mickelssins* gard 1468 (ib. 347); ffrau Karin her *Sten perrssens* efterleffwæ [dat.] 1469 (ib. 364); *Sandher leksens* hws 1472 (ib. 390); meth radzsins samtyckio — *Pedher jenssons*, — *Joan swenssons* — *Peder andirssons*, *Ingeuall torstenlssons*, — *Clemit benctssons*, *Erik jonssons* 1474 (ib. II 1); *Erick johannisse* tomt 1475 (ib. 11); i radzsins och fogodins *Arwidh olssons* nerwaro 1472 (ib. 22); vppa *Henrick pederssons* vegna 1478 (ib. 34); vppa hennis sons *Erik claussons* vegna 1478 (ib. 44); i millom *Erik jønssons* hws oc *Karll martinssons* hws 1479 (ib. 52); Pelle pedhersson her *Jeppe nielssons* swog 1481 (ib. 67); på sin mags *Pelle pederssons* wegna 1483 (ib. 85); Anna *Peder olssons* uxor i Roden

1487 (ib. 98); *Oleff manssons* broder 1488 (ib. 109); vti *Magnus olssons* grendh ok *Joan hanssons* 1488 (ib. 119); litzle *Biørn sywardssons* hws 1489 (ib. 133); på sina hustru broders wegna *Jacob jønssons* 1489 (ib. 145); Hustru Margareta *Hemmingk olssons* epteleffua hustrw 1489 (ib. 155); i mellen Anders swenssons radmantz gardh ok *Oleff sywardssons* belters garda 1490 (ib. 167); *Erich gislassons* hws 1490 (ib. 167); hustrw Gerthrudh *Oleff hinszasøns* effteleffue hustru 1490 (ib. 179); i her Sten stures rykessens höffuitzmans nerwaren her Niels stures — *Swante nielssons* a hören 1491 (ib. 191); Her *Niels persson borgamestares* arffua, forscrifne framlidne hær *Nielz persson borgamestares* brödher — 1492 (ib. 203); Uxor Ingeborgh *Clemit benctssons* epteliua 1492 (ib. 214); *Martin wlfssons* gardh (ib. 227); her *Erich johanssons* tomt 1493 (ib. 238); hustru Kaderin *Michel larenssons* hustru 1493 (ib. 244). Någon enda gång kan förnamnet ensamt ha genitivmärket: i nærwaru godhra manna *Bonda olafson* i Thorpe oc Olaff elifsons i Sudhrasunde 1441 (S. J. I 107); Margit *Suens andersson* 1504 (S. Sk. 127) — kanske tillnamnet tänkt ock tillskrivet särskilt; jfr. Margit *Suen anderssons* 1505 (ib. 165). Detta är ju enligt Linds egna karaktäristika modern namnböjning, ock det är tydligt, att förnamnet + son-namnet på 1400-talet utgjorde en enhet. Ock det är väl rimligt att anta, att denna enhet uttalades med *en* huvudaccent, vilken då låg på tillnamnet. Från föregående århundraden finnas inga dylika talspråksurkunder: i (de mest latinska) diplomerna är det regel, att (det latiniserade) förnamnet står i genitiv, men (det svenska) son-namnet får ingen ändelse. Men detta är väl snarast en skrivvana; därjämte förekommer ibland, att båda namnen äro böjda, ock så måste det väl ha varit i talspråket. Man kan alltså säga, att förnamn ock son-namn då ännu ej smält ihop till en enhet. Men följer därav, att förnamnet ständigt eller vanligen måste haft huvudton? Redan i äldsta tider måste man naturligtvis anta, att förnamnet ibland varit mindre betonat. T. ex. *Ofeg Öper*: han kallar sig ju vanligen endast med tillnamnet, ock då måste väl detta anses som det viktigare, men enligt Linds egen regel, att »det faktiskt överordnade får också den starkare betoning», bör ju alltså förnamnet här varit mindre betonat. Likaså i exemplet *Ulf i Borresta* — *Ulf i Skålhamra*: här ligger väl vikten vid de särskiljande epiteterna, ock dessa böra ju då en-

ligt Lind också betonats starkare. Vad nu *son*-namnen under 12- och 1300-talet beträffar, måste man även här förutsätta, att betoningen kunnat växla, beroende på olika ställningar.

6. *son*-namnet kan bildas av faderns tillnamn. Härpå antecknar jag följande exempel. Biskop Bryniolf i Skara stad fäster d. 6 juli 1310 domprosten Bengts jordabyte »cum *sue-none præstson*» (D. S. II 623) — fadern har väl haft binamnet *präst. gøzechini pelagrimsson* [gen.] var borgare i Skeninge 1335 (ib. IV 460). *Gudmunder Malmsson* nämnes som syneman i Västergötland d. 20 juli 1347 (Lars Sparres avskrift 1643 — ib. V 689) — jag antar, att fadern upptagit något ortnamn *Malm* som tillnamn. *Tidechini Fredagxson* [gen.] var rådman eller borgare i Söderköping 1349 (ib. VI 93). 1363 d. 29 aug. byter *Jønis Vskininsson* en gård »met enom hederligom manne, herre *Hannilse Vestfaalsson*, kanicke j Abo, —» (S. 118). Jfr. t. ex. *Hannus Vskinen*, bonde i Jokkas sn. 1442 (ib. 399) m. fl. Riddaren Erik *Glysings* döttrar kallas *Bændicta Glysingxdotter* ock *Katerina Glysingxdotter* 1390 (R. P. n:o 2520). *Laurens Hyttekæmpeson* i Dalarna (Torsångs sn.?) omnämnes d. 9 mars 1405 (S. D. I 419) — jfr. Halwarder *Hyttokempe* 1268, även i Dalarna (avtryck från 1743 — D. S. I 440). *Pædher Domareson* är faste vid bortskänkandet av en morgongåva i Uppland d. 1 juli 1411 (S. D. II 405). *Pedher Skinnareson*, Jønis Munnipoyca m. fl. dömas till böter d. 2 mars 1412 för olovligt fiske i Lammavik i Finland (ib. 481 f.). *Olaff Knapeson* nämnes bland »beskedelige men» i Vadsbo härad, Västergötland, d. 8 febr. 1415 (ib. III 11). *Jonis Sundhzson* ock *Olaff Sundzsson* nämnas bland medlemmarna av en nämnd i Pyttis sn., Finland, år 1422 (S. 296). Namnet är väl bildat av ett tillnamn *Sund*, egentligen ortnamn, upptaget av fadern. Voro de bröder? *h[e]rmen gultsmitzsson* nämnes bland bröderna i S:t Gertruds gille i Stockholm 1437 (Klemming, Småstycken 307). *Andris persson* gjorde ett gårdabyte i Stockholm d. 10 maj 1445, Överstycket står: *Andris persson slactarasson*. På samma ställe talas om *Per slactara* stenhus; det var väl fadern (S. J. I 88). *Erik Riddarsson* är syneman i Kumo sn., Finland, 1447 (S. 426). Jfr. *klaus brunswiikson*, borgare i Lund 1346 (D. S. V 614). — I detta sammanhang nämner jag *Lagman*. Bland medlemmarna i nämnden för Upplandslagens omarbetning på 1290-talet omtalas *Vlff Lagmansson* m. fl. från Tiundaland [var. *Langmansson*]

tydl. fel], Håken Lagman m. fl. från Attundaland etc. (avskrift — D. S. II 203, 205). Samme *vlpho laghmansson* nämnes som faste vid ett jordabyte i ett brev, dat. Uppsala d. 5 dec. 1299 (ib. 304). 1324 d. 16 juli utfärdas ett intyg om bortskänkta gods på tinget i Umeå av bl. a. Nicolaus farthienxsson, Farthiegnus de nesemi, vno legifer, øndo de nidrabý, et *gullanus lagmanzsson* (ib. III 655). *Pæter Lamansson* är borgmästare i Enköping 1410 (S. D. II 335); 1391 omtalas emellertid i samma stad en *Pæter Laghmundason* (R. P. n:o 2555). Det är kanske, som Lundgren förmodar, samma person, ock namnets form är sålunda här tvivelaktig. Alltså återstår endast de båda föregående fallen. Hur böra de uppfattas? Hur skulle de t. ex. översättas till latin? Svaret får man ju i anteckningen om Birger Perssons jordabyte d. 8 sept. 1296: »attestantibus viris discretis —. silicet hiis. dominis. — — —. de armigeris. aderant. kanutus swantpolkhson Sighmundus Eringislæson. Johannes Thur. *Germundus filius legiferi.* —» (D. S. II 686). Jag antar således, att Laghmansson är = 'son till en lagman' eller 'son till en Lagman [d. v. s. en person med tillnamnet L.]', ock ser inget skäl att här anta något förnamn *Laghman*. Postortlexikonet upptar åtskilliga ortnamn på *Lagmans-*, men det kan ju vara tillnamnet, som här ingår, liksom *Skattmansö* faktiskt uppkallades efter Niclis *skattman*. Ock t. ex. *Fiskmansö* (fiskæmanzhø 1336 — D. S. IV 431) har väl uppkallats efter en »fiskman» (l. flera) ock inte efter någon, som hade *Fiskman* till förnamn. Lundgren hänvisar till isländska förnamnet *Løgmaðr* i Heimskringla (»Løgmaðr hét sonr Guðrøðar Suðreyia — konungs; —»), men det är enligt Lind det enda stället, där *Løgmaðr* förekommer, ock detta torde visa, att det aldrig har funnits på Island. Naturligtvis är ett fornsvenskt förnamn *Laghman* i ock för sig ingen orimlighet: det har då från början varit tillnamn ock sedan övergått till förnamn liksom *Huskarl*, *Näskonung* o. d.; jag menar endast, att jag inte finner några tvingande skäl för dess antagande. Worsaae, Den danske erobring af England og Normandiet, sid. 287, talar om en »nordisk (svensk?) Vikingekonge '*Lacman*' (eller *Lagmand*)», som härjade på Frankrikes kuster i början av 1000-talet, men det är ju inget säkert stöd. En irisk krönika berättar, att i mitten av 900-talet kom en nordisk vikingaflotta till Irland: bland hövdingarna nämnes *Lagmann*. Det var »nordiske og

særlig norske Flaader» — alltså bevisar icke heller detta ett svenskt namn (Steenstrup, Indledning i Normannertiden, sid. 19 ff.). Searle, Onomasticon anglo-saxonicum, upptar *Lagman*, *Laghemannus*, »nomen viri», ur Domesday Book. Men detta bevisar åtminstone ingenting för Sverige. Searle har t. ex. ett namn *Northman*; Worsaae, sid. 259, säger, att bland kung Ethelreds hövdingar »maa der have været ikke faa Danske (og Nordmænd).» Hans kungabrev äro undertecknade av Styr, Ulfcytel, *Nordman* m. fl. Härav följer inte, att *Nordman* har använts som namn i Sverige; visserligen finns ju *Austmaðr*. För övrigt är ordet *lagman* i England vanligen appellativ. Jfr. A. Bugge, The earliest Guilds of Northmen in England, Norway and Denmark (Afhandlinger viede Sophus Bugges minde, sid. 200): »Cambridge had once belonged to the Danelag and was at the time of the Domesday Book still governed by *Lagemanni* (i. e. O. N. *loðgréttismenn*); —.» Men det kan ju tänkas i något eller några fall, att ordet på de brittiska öarna övergått till egennamn, t. ex. i samband med lagmansämbetets ärftlighet. Jfr. också A. Bugge, Vikingerne I 188. Ock även om ett ursprungligt nordiskt namn får antas såsom en källa, är det tydligt, att förekomsten i England minst visar hän på Sverige, mera på Norge — där för övrigt lagmännen voro talrikare än i Sverige — ock väl mest på Danmark, som ju var Danelagens egentliga ursprungsland. I Danmark finns dessutom möjligen ordet *lagman* som verkligt egennamn, i folkvisorna: »Herr Lovmand» etc. »Sv. Grundtvig, Folkeviser III 693, siger riktignok, at 'Lovmand' aldrig har været noget Egennavn, men dette er dog vist for meget sagt» (Steenstrup, Danelag 195—206).

7. *son*-namnen äro vanligen bildade av faderns förnamn, men ibland kan även moderns namn ligga till grund. Exempel torde vara överflödiga. C. A. Klingspor, Upsala-posten d. 26 april 1878, säger, att »seden att kalla sig efter modren var under medeltiden ej ovanlig, då hon tillhörde en förnämare ätt än fadren.» Förklaringen räcker icke till. Hildebrand, Sveriges Medeltid II 602, anmärker, att det var naturligt »i de fall, då modern var av förnämligare ätt än fadern, men sådan är ingalunda alltid händelsen.» Man får säga i allmänhet, att modern härvid för sonen spelat en större roll än fadern, ock genealogerna få reda ut förhållandet i varje särskilt fall. Såsom Greve C. M. Stenbock för mig påpekat, kan man ibland

tänka på en sådan förklaring, att fadern dött tidigt eller kanske sonen fötts postumt, så att det varit modern, som skött om hushållet, egendomen etc. Jfr. även M. Olsen, Runestenen ved Oddernes kirke (Afhandlinger viede Sophus Bagges minde, sid. 14): »Paa Oddernes har saa den faderløse Eivind vokset op. I dagligtale har han vel saaledes som ofte var tilfældet med børn, der i en meget ung alder havde mistet sin fader, været kaldt efter moderen. Da han senere som voksen (efter 1040) paa runestenen — lod indhugge indskriften, — faldt det ham ikke naturligt at nævne sin faders navn.»

8. Som Noreen anmärker, gå *son*-namnen aldrig i arv.

9. *-son* kan i något undantagsfall vara utlämnat, kanske skrivfel, kanske inflytande från latinska skrivningar av typen *Johannes Magni*. Cristine filie *Nicolai Eskils* [dat.] nämnes i ett testamente, dat. Uppsala d. 18 sept. 1328 (D. S. IV 74). *Olaus (Olafwer) Ramborgha* är faste i två urkunder från Dalarna 1393 ock 1399 (R. P. n:o 2665, 2992). *Gostaf Ssymons* ock *Hakon Malins*, väl bönder, svuro på Per verk mestares ärlighet, Jönköping 1438 (J. T. 27). 1488 d. 30 april omtalas Anders jønsson Storbiørn skynnrs stiwiiffson, Anders jønssone [dat.], forscrifne Anders, fornempde *Anders jøns*, Anders jønsson, fornempde Anders (S. J. II 113).

10. Så vitt jag vet, är Lind den ende, som bestritt *son*-namnens karaktär av sammansättningar; hans åsikt skall väl även gälla fornsvenskan. I sin recension av festskriften i Nord. tidsskr. for filologi, 3:dje række XIII, säger Finnur Jónsson, att man har bevis för »at *son(r)* ved år 1000 er blevet enklitisk föjet til fadernavnet i al almindelighed.» Detta gäller tydligen isländskan (ock fornnorskan), men som förut sagts, kan jag inte förstå, varför det inte också skulle gälla fornsvenskan. Ock Linds egentliga argument är ju märkvärdigt nog handskrifternas särskrivning av namnen. Det är ju klart, att man instämmer i Finnur Jónssons omdöme, att »hvad han fremfører om håndskrifternes skrivemåde er ganske uholdbart.» Men även om man ställer sig på Linds standpunkt ock då ser efter, vad de äldsta fornsvenska urkunderna ge för anvisningar i detta avseende, måste man anse, att *son*-namnen kunnat vara sammansatta. Det förekommer omväxlande hop- ock särskrivningar (att meddela exempel torde vara överflödigt), ock härav bör väl enligt Lind dras den slutsatsen, att man omväxlande uttalat dessa namn som ett ock som två ord.

11. Lind jämför *son*-namnen med sådana uttryck som Johan *Henriks bror*. Det bör då framhållas, att även dessa sammansätts. Exempel härpå äro: Kaniken Olof i Linköping köper d. 2 april 1303 jord i Patastad [vid Linköping] »de *sunone dicto borstærua*» [= Borstes arvinge?; en Suni *Borste* nämnes som faste vid bortskänkandet av jord i Kullerstads sn., Östergötland, till Askaby kloster år 1376 (R. P. n:o 1866)] (D. S. II 381); Olaus frater aasgoti 1301, *Olauus asguthsbrodhir*, olaws asguts broder 1305 (ib. 341, 448 f.); *nicolaus bendicsbrodhir*. — *thorstanus giullomagh*. 1323 (ib. III 584); *Henika gretumagh* 1329 (ib. IV 115); sigilla discretorum uirorum. laurencii thorisson. Sanderi. Nicholai kallensson. *rangwaldi mettobondæ. jacob*i minnomagh. 1334 (ib. 401); heredibus laurencii heggabrodher [dat.] 1335 (ib. 416); *nicolao bænamagh* [abl.] 1357 (Nydala klosters kopiebok 51); *Petrus Enbyörnæmager*, skattebonde i Sala sn. 1371 (Skattel. 54); *Mathias gemagher* [tydl. = gemamagher, skattebonde i Tillberga sn. sma. år (ib. 64); *Joan Aruidamagher* ock »— ibidem *Margretæmagher*» äro skattebönder i Kila sn. sma. år (ib. 66); *Nicles Thoruastæmager* är skattebonde i Harakers sn. sma. år (ib. 74); *Olauus Thorkelsarue*, skattebonde i Fläckebo sn. sma. år (ib. 75); *Johannem, cognominatum quondam Lodewikskumpan* [ack.] omtalas mördad i ett brev från domkapitlet i Åbo d. 29 juli 1374 (S. 150); *Andrissa Ermundhamaxs* -- gaard 1409 (S. D. II 78); *Pawal Brwdhamagh* var faste på Åland omkr. 1410 (S. 242); *jac jngemundh klenasmismagh* 1425, väl borgare i Västerås (D. D. n:o 862); *hans pipmager* blev medlem av S:t Gertruds gille i Stockholm år 1441 (Småstycken 308). Ordet är väl bildat av tillnamnet *Pipa* — jfr. t. ex. Benedictus *Pipa*, väpnare, vilken jämte andra vidimerar ett brev d. 18 nov. 1415 (S. 264); *laurs ingielzarue* nämnes bland »skælighe mæn aff rættwike sokn» i ett dombrev, dat. Tuna d. 4 dec. 1442 (avskrift — D. D. n:o 96). I en något oliklydande avskrift av dombrevet kallas han *lauris ingielsson paffua*; Hans nielson skinnare borghare i Stockholm fulmæktugher aff *Niclis wibbemagx* ærfuingom 1447 (S. J. I 158); 1454 d. 2 sept. »stodh i razstugwnne hustru Ingridh kyseierns ok lot vp *Jap bagaramagh* ena tomppt belegghna i mellan fœrnempda Jacops gardh och hennas egen gardh — ok giorde vitherligit — at hon haffde saalt then sama tomp-tena fœrnempdom Jacope —. Ther vppa gaff fœrnempde Jap

sin fridhschylling ther wt oppa —.» Över stycket står: *Jap bakara magher* (ib. 238 f.); *Jønis sunamagh*, *Jønis sonamagh*, borgmästare i Jönköping i mitten af 1400-talet (J. T. 13, 27 etc.); *Jønis Klæmitzbrodher*, *Nighel Spannamagh*, borgare i Jönköping 1460 (ib. 58); 1489 d. 13 juli omtalas en Mattis hansson; över stycket står: *Matthis hansson* østan mwr *bwssa maghen* (S. J. II 146) — likaså d. 25 sept. 1490: *Mattis hansson bwssa magen* (ib. 174); *ol gunnarsmager*, köpvittne i ett salubrev av Nils Pedersson i Brunna, Hedemora sn., 1504 (D. D. n:o 193). Ock i »ett nyupptäckt medeltidsbrev från Dalarna» av år 1443 (i avskrift sannolikt från 1600-talet) nämnas bland »the i Brunna boo»: Thorkils i Hamre, Pädher Nilsson, *Jonis Thorsmagson*, Olof Ingewaldsson, Anders Christiernsson, Laurs i Sydra Bodhom, Jönis i Nordansiö, *Erik Clämettsmagh* m. fl. (Personhist. tidskrift XII 34). Se för övr. Söderwall, art. *magher*.

12. Kvinnor kallas alltid *-dotter*, aldrig *-son*. Undantagen måste därför vara skenbara. Jag har antecknat följande: *Kadrin marchusson gulsmi* i innanmurkvarteret i Stockholm 1502 (S. Sk. 67) — det är emellertid feltryck, ty handskriften har *gulsmitz*. För övrigt: vad är det, som hindrar att läsa *marchusse* här liksom sid. 23, alltså hela svårigheten = *Markus guldsmeds Karin*; *Valburgh* ibidem *tomasson* i östra kvarteret 1503 (ib. 86) — mannens förnamn är kanske uteglömt; men det bör anmärkas, att förkortningen icke alltid behöver betyda *-sson*: den kan betyda åtminstone *marchusse* (jfr. ovan), *scerederssa*, *gulsmi*, ock därför kan man väl här läsa *tomasse* likaväl som *tomasson*; »*Anna mansson død*» i västra kvarteret 1504 (ib. 139); *Marghit tomasson* i samma kvarter 1504 (ib. 141) — jag gör här samma anmärkning;

13. Dubbelt *son*-namn har jag antecknat en gång. Bland medlemmarna av en landsynenämnd, tillsatt mellan herr Peder Paxante å Själåaltarets i Åbo domkyrka vägnar ock Paimala by år 1474, nämnes *Jøniss Magnusson Strukxson* (S. 518). *Stryk* är ett tillnamn, som ibland förekommer i dessa finska urkunder (se S. reg.). Tydligen har fadern hetat *Magnus Stryk*. Jfr. *Andris persson slactarasson* (S. J. I 88).

Yrkesnamn.¹

Yrkesnamnen användes mycket under medeltiden, men utbildades aldrig till ett system av verkliga namn. Jag har härom antecknat följande:

1. Platsen för yrkesnamnet är obestämd, det kan stå omedelbart tillsammans med förnamnet, men man kan även skjuta in ett *son*-namn eller annat namn emellan. Vidare användes det naturligtvis inte alltid, utan det kan än sättas ut, än utelämnas. Förbindelsen mellan förnamnet ock yrkesnamnet är sålunda ganska lös. Jag anför följande exempel:

Ludeke gulsmidz [gen.] 1422, *Ludeka gulsmidz* [gen.], fornempda *Lydeka gulsmidz* [gen.], fornempdo *Lydekes* [gen.], fornempdom *Lydeka* [dat.], fornempda *Lydeke gulsmidz* [gen.] 1423 (S. J. I 8 f.); *Morten remeslager*, *Martin* niclissone *remaslaghara* [dat.], *Martin* fornempder, *Martine remaslaghara* fornempdom [dat.] 1426 (ib. 32 f.); *Pether dæn gulsmidh* 1426 (ib. 38); *Olaff swarte akare*, *Olaff* niclissone *akara* som callas swarte [dat.], *Olaff swarte akare* fornempde, *Olaf swarte* fornempde, fornempde *Olaf swarte akare* 1433 (ib. 52 f.); *Herman siliacus becker*, *Herman siliacus baghara* [dat.], fornempde *Herman*, *Herman* 1436, *Herman siliacus baghara* [dat.], fornempde *Herman* 1439, *Herman siliacus*, *Hermanne* [dat.], *Herman* fornempde, *Herman* — *Herman siliacus*, *Herman baghara* [dat.] 1447, *Herman bakara* [dat.] fornempde *Hermanz* [gen.], fornempde *Herman* 1450 (ib. 60 ff.); *Ketelbiorn tunnobindare*, *Kætelbiørne tunnobindara* [dat.], *Kætelbiørn* fornempde, *Kætelbiørn* fornempde 1436, *Kætilbiørn twannebindare*, *Kætilbiørne tunnebindara* [dat.], fornempde *Kætilbiørn*, fornempde *Kætilbiørn*, fornempde *Kætilbiørn* 1446 (ib. 64, 143 f.); *Andris mattisson amforarius*, *Andris mattissone kannogiutara* [dat.], fornempdom *Andris mattissone* [dat.] 1437, *Andris kannogiutare*, *Andris mattisson kannogiutara* [ack.], fornempde *Andris mattisson* 1442, *Andris mattisson* fornempdan [ack.], *Andris mattissone* [dat.] 1447, *Andris mattisson kannogiutare* 1450 (ib. 64 f., 112, 187); *Haquon petherson køtmangare*, *Haquon petherssone køtmangara* [dat.], *Haquone køtmangara* fornempdom [dat.] 1437 (ib. 67); *Tideke østerwijk*, *Tideke østerwijk gulsmidh* — *Tydeca øster-*

¹ 'Yrke' taget i vidsträckt betydelse.

wijk *gulsmidhi* [dat.], fornempda *Tideca* [dat.], fornempde *Tidheca*, fornempde *Tideca*, forscifne *Tidheca*, fornempda *Tideka* [dat.] 1437, fornempda *Tidheca* [gen.], *Tideke* østerwijk 1439 (ib. 72 f.); *Andris* petherson *slactare*, *Andris* pethersone [dat.], fornæmpde *Andris* petherson, fornempde *Andris* 1438 (ib. 87 f.); *Olaff* jønsson *sartor*, *Olaff* jønssone *scrædare* [dat.] 1439 (ib. 425); *Niclis* *skomakare* laurenzson, *Niclis* laurenzsone *scomakara* [dat.], fornempda *Niclisa* [gen.], *Niclis* laurenzson 1441 (ib. 105); *Lasse* *beltare*, *Laurenz* ingemarson *beltara* [ack.] 1442 (ib. 112); *Olaff* mikkelsso *grytagiutare*, fornempde *Olaff* mikkelsso [gen.] 1444 (ib. 134); *Olaf* *clensmidh*, *Olaff* andrissone *cleensmidh* [dat.], *Olaf* *clensmidh*, fornempde *Olaff* *clensmidh* 1446 (ib. 145 f.); *Karl* *skrædare*, *Karl* hanssone *scrædara* [dat.], *Karl* fornempde, *Karl* *scrædare* 1447 (ib. 153); *Hans* nielson *skinnare*, *Hans* *skinnara* fornempdom [dat.], fornempde *Hans* *skinnare* — *Hans* nielson *skinnare*, *Hans* *skinnara* [ack.] 1447 (ib. 158 f.); *Erik* andrissos [gen.], *Erik* andrissone *skrædara* [dat.], *Erik* andrissos 1447 (ib. 159); *Niclis* guduidzson *kok*, *Niclis* *kok*, *Niclis* *kok* 1448 (ib. 164); *Hermen* wise *sutor*, *Hermanne* wisa [dat.], fornempdom *Hermene* wisa [dat.], fornempde *Hermen* wise 1448 (ib. 241); *Andris* persson *coperslager*, *Andris* petherson, fornempda *Andris* pethersos [gen.] 1448, *Andris* persson *kopperslaghare*, *Andris* persson *kopperslaghara*, *Andris* *kopperslagare* [dat.], fornempde *Andris* persson 1449, *Andris* persson *kopperslager* 1451 (ib. 165, 180, 210); *Jøns* *scrædare*, *Jøns* *scrædare*, *Jøns* fornempde 1448 (ib. 167); *Olaff* strale *knifuasmid*, fornempde *Olaff* strale 1449 (ib. 178 f.); *Andris* torn *beltare*, *Andris* torn *beltare* [dat.], fornempde *Andris* torn 1449 (ib. 183); *Laurenz* persson *kannogiutare*, *Laurenz* perssone *kannogiutara* [dat.], fornempde *Laurenz*, fornempde *Laurenz* persson 1450 (ib. 187); *Marten* altena [gen.], *Marten* altena — *Martin* altena *pellifex*, *Marten* altena *skynnare* [dat.], *Martine* [dat.], fornempde *Marten* 1450, *Morten* altena 1462 (ib. 192 f., 304); *Karl* *skrædare*, *Karl* *skrædare*, *Karl*, fornempdom *Karl* *skrædare* [dat.], fornempdan *Karl* [ack], *Karl* *skrædare*, *Karl* *skrædare* 1447 (ib. 196); *Hannis* warborgh *skrædare*, fornempde *Hannisse* [gen.], fornempdan *Hannis* [ack], fornempde *Hannis* 1451, *Hans* *schrædara* hws wardenborghs, *Hansse* wardenborch *schrædara* [dat.] 1459 (ib. 203, 273); *Per* laurenzson *springare*, *Per* laurenzsone [dat.], fornempde *Per* 1451 (ib. 204); *Botuit* persson, *Botuid* persson *grytare* 1452, *Botuid* pe-

derssen *grytegiutere*, *Botuid* pederssen *grytegiutere* [dat.], fornempde *Botued* pederssen, fornempde *Botuid* pederssen 1468, *Botuid* pederssen *grytegiutere*, *Botuid* pederssen *grutegiutere*, fornempde *Botuid* perrssen, *Botuid* *grutegiutere* [gen.], *Botuid* [dat.], fornempde *Botuid* *grutegiutere*, *Botuid* — *Botuid* *grytegiutere* 1469, *Botwidh* *grythegiwters* [gen.], *Botwidhs* [gen.], *Botwidh* *grythegiwtere* [dat.], framlidna *Botwidz* [gen.], samma *Botwidz* [gen.] — fframlidna *Botwitz* [gen.], *Botwidh*, *Botwidh*, förscifne *Botwitz* [gen.] 1493 (ib. 217, 348, 351, 357, II 222 ff.); *Andris* torgilsson *murmestare*, *Anders* torgilssone *murmestara* [dat.], fornempde *Anders* *murmestar*, fornempde *Anders* *murmestare*, fornempde *Anders* *murmester* 1453 (ib. 220); *Clemit* laurensson *fiskare*, *Clemit* laurenssone [dat.], fornempde *Clemit* laurensson, fornempde *Clemit* laurensson 1453 (ib. 220 f.); *Hans* helsink *skynnare*, *Hans* helsinge [dat.], fornempdom *Hans* *skinara* [dat.], fornempde *Hans* *helsing* 1456, *Hans* *helsinges* *schynnara* [gen.] 1458 (ib. 246 f., 263); *Jap* *schrædare*, *Jacob* pedhersson *schrædhare*, fornempde *Jacob* pedhersson, fornempde *Jacob* *skrædare*, fornempda *Jap* *skrædara* [dat.] 1456 (ib. 247 f.); *Hinrikx* kusa [gen.], fornempda *Hinrikus* *tolscriwara* [dat.] 1457 (ib. 257); *Gødert* *perlesticker*, *Gødert* *perlestickara* [dat.], *Gødert* fornempde, *Godert*, fornempde *Gødert*, fornempde *Gødert*, *Gødert* 1458, *Gødert* fan der Elst *perlestickers* [gen.], *Goderd* fan der Elst [dat.], den erbenomeden *Gødert* [ack.] 1459, *Gødert* *perlestickare*, mester *Gødert* fan der Elstz [dat.], *Gødert* fan der Elst, *Gødert* 1468, *Gødert* *perlestickere*, mester *Gødert* fan der Elst *perlesticker* [dat.], forscifne *Gødert*, mester *Gødert* — *Gødert* fan der Elstz, *Gødert* fan der Elst *perlesticker*, mester *Gødert* 1469, *Gödert* *perlastykkare*, *Gödert* *perlastikkare* 1473, mester *Göders* *perlestyckares* [gen.], — på beschedelige quinne Margareta van der Elzstens vegna i Androp som war mester *Göders* *perlestickers* syster, gud hans siel nade, som heet *Gödert* van der Elzsten —, framledne *Göders* [gen.] 1491 (ib. 265, 292, 353, 356, 362, 405, II 194 f.); *Jønis* olsson *belter*, *Jønis* olssone *beltere* [dat.], fornempda *Jøns* 1458 (ib. 287); *Anders* fynne *laxakarl*, *Anders* *laxakarl* [dat.] — *Anders* *laxekarl* fynne, *Anders* fynne, *Anders* laurenzssons [gen.] — *Anders* *laxekarl*, fornempde *Anders* laurenzsson *laxakarl* — *Anders* laurenzson *laxekarl*, *Anders* *laxakarl*, fornempde *Anders* *laxakarl*, fornempde *Anders*, fornempde *Anders* laurenzsson 1459, *Anders* *laxekarl* 1461

(ib. 270—273, 293); *Laurenz* biørnsson *koporslagare*, førnempde *Laurenz* biørsson — *Laurenz* biørsson *kopperslagare*, *Laurenz* biørsson *koperslagare*, jac førnempde *Laurenz* — førnempde *Laurenz* biørsson, førnempda *Laurenz* biørssons [gen.] — *Laurenz* biørnsson *koperslagare*, *Laurenzse* biørnssone [dat.], førnempda *Laurenz* biørsson 1459 (ib. 270—273); *Pædher* sigwrdzsson *kopperslagare*, *Pedher* sigwrdzsson *kopperslaghara* [dat.], førnempde *Pedher* sigwrdzsson 1459 (ib. 276); *Kersten* schrædare, *Kersten* schrædara [dat.], *Kersten* schredara [dat.], forscrifna *Kersten*, *Kersten* scredher 1460, *Kersten* palm schredare, *Kersten* schredara [dat.], forscrifne *Kersten* 1462 (ib. 281 f., 297 f.); *Hans* schotte scredar, *Hans* skotte scredara [dat.], *Hans* schotte 1461 (ib. 296); *Anders* pedersson *kniwesmid*, *Anders* pedersson *kniffuesmiden*, førnempde *Anders*, *Anders* pedersson 1462, *Anders* pederssen *kniuesmit*, *Anders* perrssen *kniuesmit*, førnempde *Anders* pederssen, *Anders* perrssen 1467 (ib. 298, 339 f.); *Peter* fan Lybeke *smid* 1462 (ib. 299); *Lydeke* screder, *Lydeke* schrædere [dat.], forscrifne *Ludeke*, *Lydeke* scredar [ack.], *Lydeke* 1462 (ib. 302); *Jøns* laurensson *tegelslager* i Horn, *Jøns* i Horn [dat.], *Jøns* laurensson *tegelslager*, — mik *Jønis* laurensson [dat.] 1462, *Jens* laurensson *tegelslagare* i Horn, *Jens* *tegelslagara* i Horn [dat.], førnempde *Jens* i Horn, førnempda *Jens* *tegelslagara* [dat.], førnempde *Jens* i Horn [dat.], førnempde *Jens*, førnempda *Jens* i Horn [dat.], *Jens* i Horn førnempde 1463, framlidne *Jenis* laurensson *tygilslagare* i Horn 1481 (ib. 306 f., 317, II 69); *Anders* laurensson *skinnare*, *Anders* laurenssone [dat.], forskrifna *Andris* laurensson 1463 (ib. 308); *Heyno* møntemesters [gen.], *Heyne* nadelwik *montemestere*, ergenometen *Heynen* [dat.], erbenomed *Heyno* nadelwik, *Heyno* nadelwijk [dat.], ergedachten *Heyne* [ack.] 1462 (ib. 310 f.); *Mickel* clensmit, *Mickel* nigelssen *clensmit* [dat.], *Mickel* forescrifuit, forscrifne *Mickel*, førnempda *Mickel* nigelssen [dat.] 1465, *Mikel* klenasmidh, *Mikel* klenasmidh, *Mikil* klenasmith, forscrifne *Mikel* klenesmith, *Mikel* klenasmith, fforscrifne *Mikel* klenasmidh, forscrifne *Mikel* klenasmith — *Mikel* nielsson *clenasmit*, *Mikel* nielsson *clensmit* [dat.], forscrifna *Mikel* *clenasmitz* [gen.], forscrifna *Mikel* nielsson [dat.], forscrifne *Mikel* nielsson 1473, *Mikel* nielsson *clenasmit*, *Mikel* nilsson *clenasmit* [dat.], *Mikel* nielssons [gen.], forscrifna *Mikel* nielsson *clensmit* [dat.], forscrifne *Mikel* nilssen 1474 [väl samme] (ib. 330 f., 402—404); *Laurens* laurensen *gulsmid*, *Laurens* *guldsmit* [dat.], *Laurens* lau-

renssen 1446 (ib. 336 f.); *Ørien kannogiutere, Ørien kanegiutere* [dat.], fornempde *Ørien, Ørien, Ørien, Ørien, Ørien kannegiuter* 1469 (ib. 357); *Abram magnssen clensmit, Abram klensmid*, forscrifne *Abram* [dat.] 1470 (ib. 370); *Peder bagge kopperslagere, Peder bagge kopperslagere* [dat.], forscrifne *Per bagge kopperslager* 1471 (ib. 372); *Jens hemingssen, Jøns hemingssen skredere* [dat.], *Jøns hemingssen* 1471 (ib. 381); *Oleff helsing, Oleff helsing køtmanger* [dat.], *Oleff helsing* 1471 (ib. 381); *Æwertz gulsmidz brandeborgs* [gen.], *Ewert gulsmid brandenborg* [dat.] — *Ewerth brandeborgh gulsmid, Ewerth brandeborg gulsmid oc borgare i Stocholm* [dat.], *Ewertz* [gen.], *Ewerth brandeborg* [dat.] 1472 (ib. 388 f.); *Niels mangsson, forscrifne Niels mangson, forscrifne Niels mangsson klensmith* 1473 (ib. 402); *Gotskalk hake skomakare, Gotskalk haka skomakara* [dat.], fornempda *Gotzskalk hakes* [gen.], forscrifne *Godskalk hake, Gotzskalk* 1473, *Gotskalk skomakare, Godskalk mangssone* [dat.], fornempda *Gotskalk mangssone* [dat.], *Godskalk mangssone* [dat.], fornempda *Godskalk mangssone* [dat.], forscrifne *Godskalk mangsson* 1476 [väl samme] (ib. 404 f., II 13 f.); *Laurens jensson kötmangare, Laurens jenssone kötmangara* [dat.]; forscrifna *Laurens jensone kötmangara* [dat.], forscrifne *Laurens jensson, Laurens jensson, Laurens jensson, forscrifne Laurens jensson* 1473 (ib. 405 f.); *Magnus olsson skreddare, Magnus skreddare* [dat.], fforscrifna *Magnus olssone skreddare* [dat.], forscrifne *Magnus olsson* 1474 (ib. 408); *Henrik mwlle carnifex, Henrik mwlla kötmangara* [dat.], fornempda *Henrik mwlla* [dat.], fornempda *Henrik mwlla* [dat.] 1475, *Henrik mwlle carnifex* 1476, *Henrick mwlle carnifex, Henrik mwlle kötmangara* [dat.], forscrifne *Henrik mwlle, forscrifne Henrik mwlle* 1477, *Henrick køtmangar, Hinrik kötmangare* [dat.], *Hinrik køtmangare, Hinrik kötmangare* [dat.], *Hinrik* [dat.], fornempde *Hinrik kötmangare* 1489, *Hinrik køtmanger, Hinrik køtmanger* [dat.], *Hinriks* [gen.], forscrifne *Hinrik* 1490 (ib. II 9, 14, 31, 134 f., 171); *Laurens andirsson sartor, Laurens skreddara* [dat.], forscrifna *Laurens skreddare* [dat.] 1476 (ib. II 18 f.); *Mattis skreddare, Mattis hanssone skreddara* [dat.], forscrifne *Mattis hansson, Mattis skreddare* 1477, *Mattis skreddare, Mattis hansson skreddara* [dat.], forscrifna *Mattis hanssons* [gen.], fornempda *Mattis hansson skreddara* [dat.], fornempde *Mattis hansson* 1481 (ib. 29 f., 69); *Lydeka bagare, Lydeka bagare* [dat.], forscrifna *Lydeka bagare* [dat.], *Lydekas* [gen.], forscrifna *Ly-*

dekas [gen.], fforscrifne *Lydeka bagare* 1478 (ib. 36); *Laurens japsson skomakare*, *Laurens japssone* [dat.], fornempda *Laurens japssone* [dat.], forscrifne *Laurens japsson* 1478 (ib. 37 f.); *Pedher bagga kopperslagara* [dat.], forscrifne *Pedher bagge* 1479, *Pedher kopperslagara* [dat.], forscrifne *Pedher* 1480 (ib. 48 f.); *Joan skreddare*, *Joan eriksson skreddara* [dat.], forscrifna *Joan skreddara* [dat.] 1481 (ib. 68 f.); *Mattis laurensson smidh*, *Mattis laurenssone smide* [dat.], forscrifna *Mattis smidh* [dat.], *Mattis smidh* 1481 (ib. 72 f.); *Magnis symonsson werkmestare*, forscrifne *Magnis werkmestare* — *Magnis symonsson werkmestare* 1482 (ib. 88 f.); jach *Helmick fan Nörden stadzscriffuer* 1484, *Helmick stadzscriffuer*, *Helmick fan Nörden* [dat.], *Helmick* [gen.], *Helmich* 1488, *Helmick van Nörden stadzscriffuer* 1489, *Helmeche* ffan Nördhen *stadzscriffuer*, fförscripne *Helmech* 1493, *Helmick* 1501, *Helmick hermannsson* 1502, *Helmich scriffuere* [dat.], *Helmick* [dat.], *Helmich* [dat.] 1504, *Helmick* ffan Norden 1505 (ib. 128 f., 131, 154, 233, S. Sk. 1, 41, 152, 159); *Laurens hansson tælie sutor* — *Laurens hansson sutor* 1487, *Laurens hansson skomagare*, *Laurens hansson schomagares* [gen.], *Laurens skomagar* 1488 (ib. 102 f., 113); *Joan helsingh sartor* — *Joan skredder hälssingh* 1487 (ib. 102 f.); *Karl gritegiwter*, *Karl gritegiwttere* [dat.], forscrifne *Karl*, *Karl*, fornempde *Karl* 1488 (ib. 119); *Hans olssons aff Westeraars kōpssuens* [gen.] 1488 (ib. 120); *Oleff sywrds-son belter*, *Oleff sywrdsone belter* [dat.], fornempde *Oleff sywrds-son*, fornempde *Oleff* 1485, *Oleff sywrds-son belter*, *Oleff sywrds-son beltere* [dat.], forscrifne *Oleff*, fornempde *Oleff sywrds-son* — *Oleff sywrds-son belter*, *Oleff sywrds-son belter* [ack.], *Oleff belters* [gen.], *Oleff belter*, fornempde *Oleff sywrds-son belter* 1489, *Oleff sywrds-son belter*, *Oleff sywrds-son belter*, *Oleff belter*, fornempde *Oleff beltere*, fornempde *Oleff belter* — *Oleff belter sywrds-son* fforscriffuen, *Oleff sywrds-son belter* [dat.], forscrifne *Oleff sywrds-son belter*, *Oleff bellter* 1490 (ib. 131 f., 155, 162 f.); *Biørn stals-suen*, *Biørn*, *Biørns* [gen.], forscrifne *Biørn* 1489 (ib. 135 f.) *Oleff bosson skynnera*, *Oleff bosen skynner*, forscrifne *Oleff*, forscrifne *Oleff bossen*, fornempde *Oleff* 1489 (ib. 137); *Pedher nielsson fywmbo smyt*, *Pedher fywmbo nielssone* [dat.], *Peder fywmbo* [dat.], forscrifne *Per fywmbo*, *Peder fywmbo* [dat.], *Peder fywmbo*, fornempde *Peder fywmbo*, fornempde *Per fywmbo smidh* 1489, *Pedher michelsson fywmboo groffsmidh*, *Pedher fywmbo smidh*, *Pedher nielssons* [gen.], fornempde *Peder fywm-*

bo — *Peder* nilsson ffimbo *groffsmedher*, *Peder* ffimbo *smedh*, *Per* nilssons [gen.], fförschrifne *Peder* fimbo 1493 (ib. 138 f., 231, 233); Lytzle *Laurens* olsson *scredder*, *Laurens* olsson *scredder* [dat.], fornempde *Laurens* *scredder* [dat.], forscrifne *Laurens* olsson *scredder*, forscrifne *Laurens* olsson *scredder*, fornempde *Laurens* olsson *scredder* 1489 (ib. 154); *Jens* *skomager*, thenne forscrifne *Jöns* *sutor*, fornempde *Jøns* *sutor* 1489, *Jens* nielsson *sutor* aff Bensaby i Norrabothen, *Jöns* nielsson i Bensaby [ack.], forscrifne *Jöns* i Bensaby, forscriffne *Jöns*, fornempde *Jens* nielsson, forscrifne *Jöns* nielsson 1490 (ib. 172 f.); *Tordh* *swarffuare*, *Tordh* *swarffuare* [dat.], fornempde *Tordh* nielsson [dat.], fornempde *Tordh* nielsson [dat.], fornempde *Tordh* nielsson 1490 (ib. 169); *Pedher* olsson her *Manss* ericssons systerson *borgamesters* 1490 (ib. 170); *Andhers* suensson vppa korn-torgit *radhman* — *Anders* swensson pa korn-torgit *radman*, *Andhers* suensson *radhman* [dat.], *Anderss* suensson [dat.] 1491 (ib. 188); *Swartha* *Joan* *kötmangar*, *Joan* *kötmanger* — *Swarte* *Joan* *kötmanger*, *swarthe* *Jon* *kötmongare* [dat.], *Jon* *kötmongares* [gen.], *Jon* *kötmongare* — *Swarthe* *Jon* *kötmongare*, *Jon* *köthmongare* [dat.], *swarthe* *Joans* [gen.], *Jon* *köthmongare* 1491 (ib. 191, 193 f.); *Oleff* jønsson *sutor*, *Oleff* jønsson [dat.], *Oleff* jønsson, *Oleff* jønsson, *Oleff* jønsson [dat.], *Oleff* jønsson, *Oleff*, *Oleff* jønsson [dat.] 1493 (ib. 229); *Oloff* michelsson *skipper*, *Oleff* michelsson [dat.], fförschrifne *Oloff* michelsson, fförnempde *Oloff* michelsson, *Oloff* michelsson 1494 (ib. 249); *Hans* nielsson *vardscriffuer*, *Hans* *vardscriffuere* 1503 (S. Sk. 118 f.). Som man ser, gäller här i dessa fall ingalunda Linds regel, att om en person en gång omnämnts med både för- och tillnamn, nämnes han i fortsättningen blott med förnamnet.

2. Förnamnet ock yrkesnamnet bilda alltså denna tid ingen oupplöslig enhet. Men de bilda dock en enhet. Det syns vid kasusböjningen, t. ex. i genitiv. Stode yrkesnamnet endast som en tillfogad apposition, borde genitivmärket tilläggas båda orden. Det finns också exempel på detta, men de äro fåtaliga. Jag anför följande: hustru *Kathrine* som fornempda *Karlz* *remaslaghara* hustru war 1423 (S. J. I 8) — jfr. hustru *Kathrin* *Karl* *remaslaghara* hustru 1422 (ib. 8); hustru *Cristine* brace *Arndz* *swerdzslipers* hustru, *Arndz* *swerdzslipers* gardh 1443 (ib. 121); *Rawaldz* *akara* tomt 1448 (ib. 173); *Bengtz* *smidz* tomt 1451 (ib. 203); *Ragwaldz* *smidz* *smidhie* 1453 (ib.

220); hustru Kirstine førnempda *Jons kniffwasmidz* epterleffwa — jfr. Hustru Kirstin *Jon kniffuasmidz* 1453 (ib. 222); i *Albertz scomakara* grendh i mellan førnempda *Albertz scomakara* ærffwe 1454 (ib. 232); *Hemmingx skomakara* tomt 1454 (ib. 236); *Æwertz gulsmidz* brandeborgs hws 1472 (ib. 388), mester *Gøders perlestyk-kares* epteleffua hwstru, mester *Göders perlestickers* syster 1491 — jfr. *Gødert fan der Elst perlestickers* breff 1459 (ib. 292, II 194 f.); *Ketilz scredderes* hustru 1501 (S. Sk. 9); i nerware Erick ingemwndsson meth *Helmichx stadzscriffueres* 1504 (ib. 153); Birgitta *Stens scriffuers* 1506 (ib. 227). I ett fall: Cristin *Pawalz scredder* 1507 (ib. 256) har endast förnamnet ändelse. Däremot är det regel, att yrkesnamnet får genitivändelse, medan förnamnet är oböjt. Exempel äro följande: *Hinrik becaramæstara* ærfue 1430 (S. J. I 57); *Symon schinnara* ærfue 1434 (ib. 54); *Staffan grytogiutara* hws 1437 (ib. 68); *Martin gulsmidz* erfue 1437 (ib. 68); *Giord muramæsters* hustru 1438 (ib. 87); *Godzskalk scrædara* grænd 1439 (ib. 90); *Herman gulsmidz* hustru 1439 (ib. 95); *Gotskalk skræddara* grænd 1442 (ib. 224); *Gise gulsmidz* tomt 1443 (ib. 121); *Lambert gulsmidz* tomt 1444 (ib. 132); *Godzskalk scrædara* grænd 1445 (ib. 91); *Godzskalk skrædara* grend 1446 (ib. 144); *Benct skomakara* gardh 1446 (ib. 146); i *Gotskalk scræddara* grændh 1448 (ib. 224); *Oleff bærgxmands* tomt 1449 (ib. 181); aff *Karl muramesters* weghna 1449 (ib. 183); Jösse claus *Olaff malara* brodher oc hustru Cristin førnempde *Olaff malara* hustru 1449 (ib. 184); *Biorn grytagiutara* grænd 1450 (ib. 191); Mester *Hinrik werkmestara* barn 1450 (ib. 195); *Rauval kœtmangara* tomt 1451 (ib. 199); *Anund skomakara* tomt 1451 (ib. 199); *Mikkel muramesters* hustru 1451 (ib. 200); *Symon muramesters* script 1451 (ib. 206); *Gotzskalk skrædare* grændh 1451 (ib. 208); hans dødha brodher *Symon gulsmidz* formyndare 1452 (ib. 216); *Staffan tymbermandz* gard 1454 (ib. 235); *Lydeke bakara* gard 1454 (ib. 236); *Marthin skomakara* tomt 1454 (ib. 236); i *Jon kniffuasmidz* grendh nidhan næst *Jon kniffwasmidz* stenhush, førnempda *Jon smidz* epterleffua 1454 (ib. 237); i *Haquon kopperslagara* grendh 1454 (ib. 239); beskedeliga manna incigle *Laurenz grytogiutara* ok *Algut gulsmidz* borgara i Stocholm 1455 (ib. 246); i *Japp pumppomakers* grendh 1457 (ib. 254); *Herman bagara* tomt 1457 (ib. 256); *Mickel clensmitz* stenhush och ærffue 1459 (ib. 274); aff *Clauus gere* och *Algot guldsmidz* weghna 1459 (ib. 275); *Algot*

guldsmidz och *Euert guldsmidz* stenhws och ærffue 1459 (ib. 275); i *Haquon kopperslagara* grendh 1459 (ib. 276); *Jacob schreders* halffue mwre 1464 (ib. 317); Hustru Margrit *Joan smitz* vxor, hustru Margrit *Jon smitz* epterliwa, *Jon smitz* son Peder 1465 (ib. 422 f.); *Joan maalare* hustru, hustru Anna *Joan maalares* hustru, forscifna *Joan maalares* stenhws, forscifna hustru Anna *Joan maalares* 1472 (ib. 382 f.); *Albrict perlastyckare* breff 1473 (ib. 383); *Joan gulsmitz* stenhws 1473 (ib. 400); forscifna *Mikel clenasmitz* hws 1473 (ib. 403); *Algot gulsmitz* tomt 1474 (ib. 403); *Martin scriffuara* gard 1474 (ib. 408); [i] theris forscifna Hanis bagares och *Botuid gritagiwtares* aahöro och nerwaro 1476, *Bothwiidh gritagiwters* grendh 1487, i *Bothuidh gritegiwters* grendh 1489 (ib. II 15 f., 97, 130); *Joan gulsmits* breff 1476 (ib. 23); *Hening grytagiwtares* näste arffue 1477 (ib. 32); Hustru Elin *Jacob bagares* effteliffua, hustrw Eline forscifna *Jacob bagares* epteliffua, forscifna hustru Eline *Jacob bagares* effteliffua 1477, hustru Eline *Jacob bagares* hustrua 1478, Hustrw Elin i porthin *Jacob bagares* epteliffua 1480 (ib. 33 f., 59) — jfr. vppa *Jacobs bagares* arffua vegna 1477 (ib. 34); hustru Katerina *Öryan foremans* hustru 1477 (ib. 34); *Mikel klensmitz* hws 1478 (ib. 40); hustru Anna *Joan kannegiwtares* epteliffua, sins framlidna husbondas *Joan kannegiwtaras* giæld 1479 (ib. 53 f.); Uxor Margareta *Swen tygelslagares* epteliffua, hustru Margareta *Swen tygelslagares* hustru ok epteliffwa 1481 (ib. 75); hustru Ingridh *Erik skreddares* epteliffwa 1481 (ib. 75); *Knwt gulsmidz* bodh 1482, *Knwt guldhsmidz* gardh 1487 (ib. 78, 101); *Symon aakares* tomt 1482 (ib. 86); *Herman bagers* uxor, hustru Kadrin *Herman bagares* epteleffua 1487 (ib. 101); *Gunnar skomagares* broder 1487 (ib. 102); *Benct skynneres* gardh 1487 (ib. 102); hustru Margareta forscifne *Symon bagares* hustru 1488 (ib. 110); Andhers jønsson *Storbiørn skynnrs* stiwwfson 1488 (ib. 113); *Karl werchmestares* hws 1488, *Karl verchmestares* huss 1490, *Karl verchmestares* huss 1491 (ib. 114, 170, 186); Gertrudh *Oleff mølners* epteleffua 1488 (ib. 116); forscifne *Per kopperslagers* hustru 1488 (ib. 116); Uxor Kadrina *Herman bagares* epteleffua 1488 (ib. 121); *Enewaldh redaswens* hustru 1488 (ib. 127); hustru Margit *Jap fiskers* epteleffua 1489 (ib. 138); *Joan scredders* hus 1490 (ib. 160); *Torsthen grytegiuters* tomt 1490 (ib. 169); Hustru Elin *Erick guldsmitz* 1490 (ib. 177); *Knwt guldsmitz* tomt 1491 (ib. 187); hustru Philippa *Berendh*

sutoris hustru 1492 (ib. 201); *Botuidh gritegiwters* grendh 1492 (ib. 201); hustru Anna *Otte guldssmitz* effteleffue 1492 (ib. 202); i bredegrenden westan mwr som kalles *Botwidh grythegiwters* grändh 1493 (ib. 222); *Karl grythegiuters* tomt 1493 (ib. 223); i swarte *Joan kötmangares* grendh 1493 (ib. 231); på *Erland skredderes* wegna 1493 (ib. 239); *Joan tornwectares* gard 1493 (ib. 244); *Jacob gulsmetz* bygning 1493 (ib. 245); *Jon scredderes* huss 1494 (ib. 248); hustru Maricia *Bencth beltares* effterleffua hustru, på fframledne *Benct beltares* broderssons wegne, fförscrifne hustru Marine *Bencth beltares* effterleffua 1494 (ib. 249 f.); hennes syster Beata *Jacob skredderes* effterleffua 1494 (ib. 250); *Botwid grytegiuters* grendh 1494 (ib. 251); *Karl grytegiuters* gard 1494 (ib. 251); *Oleff kocx* gard 1494 (ib. 251); effter sina dotter — Karin som war *Erich sutoris* hustru 1494 (ib. 253); *Olaff lekares* gaard 1494 (ib. 254); *Erlandh scredderes* hustru 1501, *Ärlandh scredderes* hustru 1505 (S. Sk. 29, 192); *Karl stadztieners* uxor 1504 (ib. 135); Margit *Benct muramestares* 1504 (ib. 136). Jfr. även sådana exempel som dessa: forscrifne *Pedher bagges kopperslagers* hustru arffuinga 1488 (S. J. II 116); *Hans dens scredders* huss 1488 (ib. 121); hustru Margit *Erick laurenssons* klockares effteleue 1490 (ib. 162); hustru Mereta *Hans perssons scomagares* effterleffue 1494 (ib. 251) ock å andra sidan *Laurens hansson schomagares* gardh 1488 (ib. 113); vnge *Hans persson skomagers* gard 1488 (ib. 119); gamble *Oleff michelsson scomagara* gardh 1489 (ib. 138); *Michel jensson sartoris* huss 1494 (ib. 248); Margit *Per matsson sutoris* 1502 (S. Sk. 68). Alltså kunde förnamnet ock yrkesnamnet, tydligen på grund av flitig kombination i dagligt tal, på 1400-talet kännas som en enhet. Ock här liksom vid son-namnen kan man väl inte anse det som någon orimlighet att anta, att denna enhet uttalades med en enda huvudaccent: på yrkesnamnet, medan förnamnet var obetonat. Vad tidigare århundraden beträffar, inskränker jag mig här liksom i föregående fall till att anmärka, att redan från början måste tydligen förnamnen i vissa ställningar ha varit mindre betonade framför yrkesnamnen. Lind påstår ju visserligen, att dylika eventuella fall ha varit så sällsynta, att de icke kunna tillmätas någon nämnvärd betydelse. Men — såsom ju framgår av det föregående — jag måste instämma i Kocks ord, att han icke givit skäl för detta påstående.

3. Dubbel titel kan ibland vara utsatt: *Nisse hordræng borghare oc køtmangare i Sudherkøpung* 1440 (S. J. I 105); beskedelikom manne *Ewerth brandeborg gulsmitt oc borgare i Stockholm* [dat.] 1472 (ib. 389); beschedeligom manne *Pedher bagga kopperslagara och sancte katerine gyldes aalderman* [dat.] 1479, beschedeligom manne *Pedher kopperslagara sancte katerine gildes aalderman* 1480 (ib. II 48 f.); *Claus skreddare köpman* 1481, i *Clawus skrederes köpmantz gränd* 1493 (ib. 76, 226); renliffuis man *brodher Knwt baccalaureus i the helga script och gardiechne i Stocholms conwent* 1487 (ib. 100); *Hans olssone køpssuen i Vesteraars ok borgere* [dat.] 1488 — kallas för övrigt Hans olssons aff Westeraars køpssuens [gen.], Hans olssone [dat.] (ib. 120); renliffues man *broder Laurens beronis lector och priar i swartabrødra conuent*, fornempde prior Laurens, fornempde prior Laurens 1490 (ib. 169); *Hinrik malere eller snickere* 1503 (S. Sk. 112); i *Helmichx stadzscriffuers och notarij nerware* 1504 (S. J. II 242); *Mans olsson ibidem batzman eller kok* 1505 (S. Sk. 169); *Niels sutor ok køpman* 1506 (ib. 223). Även kan erinras om den bekante konstnären Albert, som än kallas *pärlstickare*, än *målare*. Detta beror sannolikt på »att målare ock pärlstickare i Stockholm voro förenade i ett ämbete» (Hildebrand, Sv. Medelt. I 581). — Eller också kan en ock samma titel anföras i olika form, t. ex. *scrifuarenom Laurenze* [dat.] 1422, *scriwarenom Laurenz sonason* [dat.] 1423, *Laurens sonasson stadzscriffuare* 1424, *skriwarenom Laurencio* [dat.], *Laurencium scrifuaran* [ack.], *mik scrifuarenom Laurencio* [dat.] 1425, *Laurenz scrifuare* 1428, *Laurenz stadzscriffuare* oc hans hustru Lucia, gudh theris siell nade 1450 (S. J. I 5, 7, 11, 19, 27, 31, 44, 192); *Schipper Claus, schipper Claus tykasson* [dat.] 1438, *Claus skipmans* [gen.] 1439, *schipper Clauus*, fornempda *scipper Clauussa* [gen.], *schipper Clauusse* [dat.] fornempdom *Clauus* [dat.] 1441, *Claus skipmans* [gen.], fornempde *Claus skipman* [ack.], *Claus skipman* [ack.], *Claus skipmans* [gen.], *Claus skipman* 1444, Hustru Ingridh *Claus skipmans* hustru, *Claus skipman* 1451, hustru Ingridh fordhom *skipper Claus* hustru 1452 (ib. 83 f., 93, 167, 208, 214); *Jon kniffuasmidz* [gen.], *Jon kniffwasmidz* [gen.], fornempda *Jon smidz* [gen.] 1454 (ib. 237); *Mestar Laurens orgomakare*, *mester Laurensse orgomestara* [dat.], fornempda *mester Laurensse* [dat.], fornempde *mester Laurens* 1456? (ib. 249); *Priyaren bro Laurens hoffuinson*, renliffues man *bro Laurens*

prior aath suartbrødra, fornempde *bro Laurens*, *bro Laurens* prior [dat.], *bro Laurens* [dat.] 1472 (ib. 384); *Helmich van Nörden radzscriffuer* 1491, *Helmeche ffan Nördhen stadzscriffuer* 1493 (ib. II 197, 233); *Pedher michelsson fywmboo groffsmedh*, *Pedher fiwmbo smidh* — *Peder nilsson ffimbo groff smedher*, *Peder ffimbo smedh* 1493 (ib. 231, 233); *brorensaren* 1501, *Lasse brorenser* 1504, »Än hanom ij mark i ghen broowachteren fick som bron rensse» 1505 (samme? — S. Sk. 37, 132, 193); *Oleff olsson skypper* 1502, *schipper Oleff olsson* 1503 (ib. 57, 101); *Hans nielsson vardscriffuer*, *Hans vardscriffuere* 1503, *varschriffueren Hans nielsson* 1505 (ib. 118 f., 194); *Oleff jønsson skypper*, *skypper Oleff jønsson* 1504 (ib. 127); *Lasse smidh groffsmit* 1504 (ib. 143).

4. Yrkesnamnet kan stå i bestämd form med eller utan förnamnet, t. ex. *herra Laurinz domprowasten*, for:da *herra Laurens domprowastenom* [dat.], them sama *herra Laurens domprowastin* [ack.] 1408 (i Linköping — S. D. II 33); Olof Jönsson av Munsö (i Uppl.) testamenterar d. 3 okt. 1413 »item *Katherine miølkadeyone* I kwmeska hætto oc en kalff ars gamblam for wtan hæenna thiænista lön (ib. 699); Brodher Alff prior, vppa priar Alffs vægna, fornempda *brodher Alffwe priarenum* [dat.], aa fornempda priar Alffs weghna, *brodher Alff priaren*, *priaren fornempde brodher Alff*, *priaren fornempde brodher Alff* 1453 (S. J. I 222 f.); Heyne muntomestare nadelwiik, Heyna muntomestara [dat.], *myntomestarns* [gen.], *myntemesterns* [gen.], *myntomestarenum* [dat.] 1456, Heyne nadelwijk møntemestare, Heyne myntamestere [dat.], Heyne myntemestere [dat.], fornempde Heyno [dat.], *Heyne nadelwick myntamestercen*, Heyne nadelwick, forscrifne Heyne myntemestere [dat.] 1460 (ib. 267, 282, 285); *Anders pcrsson kniuesmiden* [ack.] 1460, Anders pedersson kniwesmid, *Anders pedersson kniffuesmiden* [dat.], fornempde Anders, Anders pedersson 1462 (ib. 286, 298); Hinrik fynne jensson *mester Olaffs domprostens broder i Wæsteraars* war 1464 (ib. 312); *mester Laurensse orgamestarens* [gen.] 1474 (ib. II 3); Pedher skytta, *Pedher skytta tolschriffwaranom* [dat.], forscripne Pedher skytta 1475 (ib. 11 f.); *brodher Erik orgelekaranom* [dat.] — *her Erich orghalekaren*, her Erick organista, her Erik forscrifne 1476 (ib. 15, 18); Anders suensson radman, *Anders suenssone kemeneren* [dat.], forscrifne Anders, fornempde Anders 1487, *Anders suensson kemeneren* 1488 (ib. 105, 109);

harniskamakeren 1502, Tyle *harniskaskmaker* 1504 (S. Sk. 67, 148); *mester Ørien puluermakaren, pulffuermakaren*, *mester Ørien pulffuermaker* 1502 (ib. 74, 77); *Oleff stadztieneren* 1504 (ib. 142); *Gerdth pulffuermaker, pulffuermakaren, pulffuermakeren, pulffuermakaren* 1505, *pulffuermakarcn mester Gerth* 1506 (ib. 194 f., 197, 234); *Anders køchemestaren* 1505 (ib. 197); Bengt Eriksson skriver till Svante Sture, Stockholm d. 1 jan. 1511: »— ok sender jak edher then abbetekaren som i scriffue epter, ok ten *Jörjan kopparen*, ten war hoss min frw pa Hörnyngxholm, —» (Styffe B. V 429).

5. Man har alltså i dagligt tal brukat använda sådana benämningar som *Karl skräddare, Mårten skinnare, Anders guldsmed* etc. ock kanske lika ofta bara *skräddar(e)n, skinnar(e)n, guldsme(de)n* etc., åtminstone när inte fara för förväxling fanns. Men under sådana förhållanden bör yrkesnamnet lätt kunna övergå till ärfeligt namn, ock man måste vänta sig att finna exempel på detta. För jämförelse hänvisar jag till Feilberg, Navneskik, särsk. sidd. 300—308. Det blir ytterligare påtagligt, när man betänker, hur starkt det tyska inflytandet var under hela medeltiden. Dessutom finns det åtminstone enstaka hit-hörande exempel från senare tider. »Johannes Sjöman Örebroensis, natus 1751 *Patre Nauta* classis regiæ exauctorato [f. d. båtsman] Lars Palmtopp s. Sjöman», inskrevs i Örebro skola 1764 (Karlson, Örebro skolas hist. V 63). En Henric Castenson var *bagare* i Ystad i senare hälften av 1600-talet. Hans son Casten, f. 1677, blev *bagare* i Lund ock kallade sig *Bager* (Örnberg X 92). En Henrik Larsson var gästgivare eller *krögare* i Nora socken i Örebro län i mitten av 1600-talet. Sonen Lars Henriksson *Kröger* (kallas även *Krög*), född på 1630-talet, blev borgmästare i Lindesberg 1687 ock dog 1716. Släkten fortlever ännu genom broderns avkomlingar, vilka emellertid ändrade namnet till *Crug* (Elgenstierna, Köping stads tjänstemän 1605—1905, sid. 87). Från reformationstiden anför Tegnér sid. 136 »omisskännliga tendenser mot familjenamn av alldeles samma slag som de nämnda.» Den bekante Ericus Schepperus, även kallad Erik *Skeppare*, var son av en *skeppare*. Hans yngre samtida, translatorn Ericus Schroderus, kallas på samma sätt Erik *Skräddare*, tydligen av samma anledning. Boktryckaren Johannes *Smeds* latinska namn är Johannes *Fabri*: genitiven antyder, att det var fadern, som var smed.

Men detta är naturligtvis endast en fortsättning av de medeltida förhållandena.

6. Det är alltså faktiskt, att det bör kunna anträffas exempel på medeltida yrkesnamn, som övergått till att bliva ärftliga. För att få tag i dem, måste man samla alla fall, där en person benämns med sitt förnamn + ett yrkesnamn, ock så undersöka, om han verkligen kunde vara det, som tillnamnet anger, eller om någon annan förklaring bör sökas. Detta kan ju ibland vara krångligt nog ock fordra en detaljerad kännedom om medeltida samhällsförhållanden; man har emellertid en god hjälp i Hildebrands Sveriges Medeltid, vartill jag hänvisar. Att nu här räkna upp alla möjliga faktiska yrkesnamn kan naturligtvis inte komma ifråga; jag meddelar endast det egentliga hithörande material, som jag samlat:

Bergsman: *Lafrenz Bergxman* omtalas år 1399 ha varit präst vid Johannes döparens prebenda vid Västerås domkyrka (R. P. n:o 3027). Han var kanske av bergsmanssläkt. — För övrigt omtalas bergsmän i Stockholm på åtskilliga ställen: R. P. n:o 661; S. J. I 12, 152; 181, 248, 251, Småstycken 304, 309; S. J. II 70; S. Sk. 11, 52, 95, 133, 171, 211, 249; 30, 105 m. fl. ställen. *Michel bergxkarl* bodde i södra kvarteret i Stockholm 1507; han kallas *Michel olsson bergxman* 1506 ock *Michel finne bergx* 1505 (S. Sk. 248, 210, 171). De kunna ju ha varit bergsmän ock flyttat till Stockholm.

Bryggare: *skipper Biörn brwgare* nämnes som fullmäktig vid en gårdsöverlåtelse i Stockholm 1478 (S. J. II 34). Man behöver ju icke anta, att han ärvt tillnamnet. Han kan själv ha varit »bryggare», d. v. s. bryggt ock även sålt öl.

Bysven: *Mattis bysven* nämnes bland skattebönder, som rymt från Öland till Kalmar län år 1513 (Styffe B. V 534). Han kan ju ha varit stadstjänare ock sedan blivit bonde.

Båtsman: 1450 d. 11 juli sålde *brodher Laurenz baatzman grabroder* sitt stenhuss i Stockholm (S. J. I 191). Han kan ha varit son till en båtsman, man kan väl också själv ha varit båtsman, innan han blev munk.

Bösseskytt: Det enda exempel jag har antecknat, är följande: *Claess Bysseskythe* 1508; äv. 1509, då han omtalas i följande sammanhang: »Thenne stadhen [o: Kalmar] var beswageder pa alle siidher och fwll med forrædherij, skanserne liggie pa fallendhe foth, byssor och værgie all i en olaglig motthe

aff ty, then forrædheren *mæster Claws bysseskyttbare* haffwer mycket forfaridh, badhe bysser och camere, — (Styffe B. V 251, 356). Ordet har alltså på detta ställe sin egentliga betydelse, men det måste, åtminstone i ett fall, ha övergått till familjenamn, eftersom en *Kajsa Bösseskytt* förekommer på 1700-talet (se Namnförteckningen). — Dock kan ju detta ha skett senare än under medeltiden.

Dykare: Genom dombrev av d. 18 mars 1405 tilldömdes kronan gods i Sagu och Pemars sn. i Finl., »som ware gangne fran krunæn oc vnder frælse sidhan konung Albrikt kom in til Swerike»; bl. a. nämnes »*Hartikæ Dykers* godz, eet i Væsterby» (S. D. I 432). — *Hartika Dyker* är medlem i en räfsteingsnämnd i Åbo 1407 (S. 234). — »jach *Hartikæ Dykere* a wapn» avträder omkr. år 1415 gården Heikkilä i Virmo sn. Finl., till Åbo domkyrka (ib. 264 f.). — *Hartika Dyker* (var. *Dykiare*) m. fl. ledamöter av landsrätten utfärdar ett brev, dat. Åbo d. 25 juni 1415 (ib. 262). — *Hartika Dyker* hänger sitt sigill under ett bref d. 4 mars 1416? (ib. 268), ock likaså *Hartika Dykere* d. 1 maj 1418 (ib. 284). — »jak *Hartika Dykær* aff wapn» är häradsdomhavande å Tuve Niclissons vägnar i S:t Karin år 1430 (ib. 331). — »jach *Hartika Dykere* (var. *Dieker*), haredzhøffdinge j nidre Sathagund», utfärdar ett intyg, dat. Åbo d. 21 jan. 1432 (ib. 336). — År 1442 d. 23 jan. omtalas »eth domkirkionne gotz som heter Heykila j Wirmo sokn liggiande», vilket domkyrkan fick »aff beskedelige manne *Hartika Dykare*, Gud hans siæll nade —» (ib. 400). — Söderwall översätter ordet med 'dykare?' Det är väl att fatta som ett binamn.

Fatebursuen: Bland frälsemän i Vgl., Ekholms län, år 1413 upptas *Jäppe Jönson Fatebursuen* (Sumlen 165). Ordet kan betyda 'skattmästare, kamrerare', ock Jäppe kan ju ha innehaft en sådan tjänst hos konungen.

Fågelfångare: *Sten Fughlare* kallas härads hövding i Sunnerbo härad, Smål., 1373; *Sten Foglare* 1389; *Sten Foglare*, underhärads hövding å Pedhar Ingolfssons vägnar 1394 (R. P. n:o 1065, 2384, 2743). — *Michael Claussøn Föglare* från Söderköping, munk, skänkte böcker till Vadstena kloster år 1487 (S. D. I 454). Ordet är väl ett binamn.

Guldsmed: *Herr Hanos Guldsmed*, *Hanos Guldsmydhir* nämnes 1381 och 1382 som kyrkopräst i Husby Oppunda sn., Srml. (R. P. n:o 1660, 1685). Tillnamnet innebär kanske, att han var

son av en guldsmed. Dock behöver det inte nödvändigt fattas så. Han kan ha varit skicklig i guldsmedsarbete (kanske som munk, innan han blev kyrkoherde). Jfr. Hildebrand I 496, not 2: där omtalas en Theophilus omkr. 1100, vilken var munk ock guldsmed i benediktinerklostret Helmershausen i Hessen. Ock biskop Bernvard i Hildesheim, Olov Skötkonungs samtida, var byggmästare, målare, bildhuggare, mosaist ock guldsmed; i sitt palats hade han verkstäder, där han undervisade ock granskade de pågående arbetena (ib. 527).

Hortman: Om namnets bärare upplyses i ett intyg om hans släktförhållanden, daterat Romfartuna kyrka (i Vml.) d. 26 jan. 1415, »quod quidam Mathias Thydzske genuit quendam *Laurencium Hortman* et quandam Katerinam Kræmisko, et prefatus *Laurencius Hortman* genuit — Mathiam Laurencii» (S. D. III 5 f.). Släkten var alltså tysk. Tillnamnet är väl bildat av mlt. *hort*, *hurt* = 'Flechtwerk von Reiseren (zu verschiedenen Zwecken); spec. ein Gerät der Wollenweber' (Lübber — Walther). Laurencius hade väl ärvt sitt tillnamn, kanske jämte yrket.

Kamman: Ärkebiskop Henriks första testamente är daterat Uppsala d. 21 febr. 1408 ock beseglat med hans stora sigill, »presentibus discretis viris dominis *Olauo Kamman*, prebendato Vpsalensi, Olauo Johannis, curato in Thorstunom, et Folcone, capellano nostro, ad premissa vocatis specialiter et rogatis, in testimonium premissorum» (S. D. II 15). — Ärkebiskopens andra testamente är daterat Uppsala d. 22 febr. 1408, »presentibus honorabilibus et discretis viris dominis Nicolao sacrista, Karolo Karoli, Nicolao Olai ac *Olauo Kamman*, prebendatis, — testibus fidedignis, ad premissa vocatis» (ib. 16). — I ett räfstetingsbrev, daterat Uppsala d. 2 aug. 1409, varigenom kronan tilldömes skatt av gårdar i Ulleråkers härad, nämnes bl. a. »fem ørtugland jordh i Engiaby [i Börje sn.] som her *Olaff Caman* i Vpsala hafthæ» (ib. 125). — Det kunde väl tänkas, att 'kamman' vore = 'kammakare' ock sålunda ett ärvt tillnamn. Men jag antar, att det är ett tyskt namn. Det förekommer nämligen i Tyskland: *Hans Kamman* van Hamborch, skeppare 1457; kallas *Hans Kanman* 1462 (H. U. VIII 361 anm. 3, 695). I skrivningen *Caman* är väl nasalstrecket glömt.

Kammartjänare: 1293 d. 6 juli uppgör fru Kristina, riddaren Johan Elefsons dotter, lagman Birger Perssons hustru, sitt te-

stamente, vari hon bl. a. ger pengar »famulis qui mihi fideliter seruierant» (D. S. II 157 ff.). 1295 d. 4 nov. utfärdas i Sigtuna ett godkännande av testamentet, av riddarna Johan Elefson, Johan Ingevaldson m. fl. arvingar, ock bland dem även *Jngo burswen* (ib. 198). Han var tydligen kammartjänare. De, som godkänna testamentet, kalla sig »nos tutores predicti. heredum dicte Cristine habentes plenariam potestatem ex parte predictorum heredum», ock Inge bör tydligen anses som representant för de arvsberättigade tjänarna.

Klovare: *hermannus clouæri* nämnes som borgmästare i Åbo 1338 (D. S. IV 603). Söderwall översätter ordet med 'tjänare (hos en riddare), vapensven?' Borgmästaren kan väl inte tänkas själv ha varit tjänare, utan måste i så fall ha varit son till en dylik tjänare. Men troligen är det väl ett öknamn.

Kock: *Hændrik Kok*, *Henrik Koc* var Albrecht av Mecklenburgs fogde i Strängnäs i mitten av 1380-talet (R. P. n:o 2108, 2223). Här passar ju inte namnet till yrket. Men man får tydligen anta, att mannen var av tysk härkomst — i Tyskland förekommer ju ordet som tillnamn.

Krukmakare: Elzeby *glasmestares* 1501, Else *krukamakerske* 1502, Elzeby *pottamakares* 1503 etc. (i innanmurkvarteret i Stockholm — S. Sk. 23, 67, 111 etc.). Mannen hade naturligtvis varit både glasmästare ock krukmakare.

Köpman: *domini schula mercatoris de westraaros* [gen.] 1297 (D. S. II 230). Han förekommer i ytterligare två urkunder, men endast som *Skule*. Men i sigillet under förstnämnda brev står S IOHANNIS ONIS. *Skule* är väl därför, som B. E. Hildebrand förmodar, endast ett binamn. Att han verkligen var köpman, finns inget tvivel om, så mycket mer som sigillet endast är ett bomärke. Titeln »dominus» har här alltså tilllagts en ofrälse. Tegnér sid. 9 tycks anse, att endast riddare ock präster kallades *herr*. Detta är ju oriktigt. Borgmästarna, åtminstone i Stockholm, ha alltid denna titel. Ock här skulle alltså ytterligare ett (enastående) exempel på *herr*-titelns vidsträcktare användning föreligga.

Lagman: *Ego petrus legifer canonicus scarensis = Ego petrus algoti* 1278 (D. S. I 531 f.). Vad innebär detta tillnamn? Utan vidare är det tydligt, att han vid något eller några tillfällen kan ha dömt konungens dom eller deltagit i något lagstiftningsarbete ock därav fått tillnamnet. »Wi Knuther, meth

Gudz nadh biscoper i Lyncøpunge, i thætta sin konungxdom hafwande», utfärdar ett dombrev d. 31 jan. 1414 (S. D. II 768). Det vore väl också tänkbart, att han verkligen kunde ha varit lagman. Jfr. åtminstone följande fall: *Sigmund Prest* kallas härads hövding i Njudungen d. 13 okt. 1386. Samma år d. 16 juni var han underhärads hövding i Västra härad ock f. d. kyrkopräst i Hylletofta sn., ock 1361 kallas han »herr Sigmund i Höltofta» (R. P. n:o 504, 2232, 2271). Nu är det ju emellertid så, att Peter Algotsson, som för övrigt var kanslär hos Magnus Ladulås, är känd sedan gammalt: redan Ericus Olai har skrivit om honom, ock senast har Beckman, Arkiv n. f. XXIV 86 f., behandlat frågan. Peter var bror till biskop Bryniulf i Skara ock verkligen son till en lagman: Algot Bryniulfsson i Vgl., men tillnamnet *legifer* var säkert »en på allvar menad titel, som ansågs innebära heder», ock det är antagligt, att han »fått sin titel just på grund av sin befattnings med lagarbeten» (Beckman). — Olof Diækn i Lövsta, fogde i Vml., lämnar d. 20 juni 1368 fasta på jord i Lilla Rytterne sn. Fastevittnen äro herr Olof i Rytterne, herr Ingivald i Dingtuna, Bertram i Hesleby, Jon Petersson, *Jon Lagman* etc. (R. P. n:o 822). I detta fall har väl ordet en annan innebörd: det är kanske ett öknamn åt en myndig bonde; jfr. bonden »*kwnungh Erik* i Nærdhevi i Vibi sokin [Närke]», som nämnes i ett brev, dat. d. 4 okt. 1505 (Styffe B. V 65), — »*Sine dubio ob divitias et auctoritatem apud plebem hoc cognomine appellatus*» (S. R. S. I 2: 342 not). Dessutom kan man också tänka på den betydelse, som Nordlander anför i Språk och Stil VII 198 ff.: *lagh(e)man* = isl. *lagsmaðr*. Den betydelsen föreligger väl också i sådana fall som t. ex. dessa: *Lars Kumpa* 1358 (i Vgl. — R. P. n:o 364), *Pædhar Kompan* 1383 (i Srml. — ib. n:o 1966), *Niclis Kompan* 1385 (i Snävringe härad, Vml. — ib. n:o 2073) samt *Joan Bolaghi* 1401 (i Srml. — S. D. I. 36). — En dansk, *thuro. compan. dictus*, säljer år 1347 två klädesbodur i Skanör (D. S. V 723). »Kompaner» (i Finl.) omnämnas också i S. D. II n:o 1247. För övrigt tycks *lagman*, eller åtminstone *lagaman*, också kunna betyda *nämndeman*. Jönköpings tänkebok berättar, att år 1498 kom inför rätten Nils Jönsson i »Visinxryt» med tvenne söner ock anklagade Sven Eriksson, att hans omyndige son Nils skulle ha vållat en gosses drunkning i ån. Sven Eriksson nekade, ock ålades att värja sin son »mz xii

dandemen, hwilkit han och i sama tima satte xii dandemen appa benkken, som var först; — — — —, och ner som *lagamennene* vara satte och scriffne, ta vilde for:de Nils Jönsson oc hans söner ey henda lagen, vtan gaffwo tem til for Gudz skyld, —» (J. T. 86 f.).

Lapicida: Biskop Lars i Linköping testamenterar d. 25 nov. 1301 bl. a. »*Magistro iohanni lapicide* lincopie, X, marcas, argenti, —» (D. S. II 353). Du Cange översätter 'lapicida' med 'ædificiorum structor': »— Lapicidas sive muratores, qui turrim ipsam — murabunt et ædificabunt». Johannes kan ha haft färdighet i byggnadskonst. För övrigt behöver 'magister' kanske inte översättas med 'magister', utan kan vara = 'mäster', alltså = *Johan murmästare*. *magistro johanni coco* [dat.] nämnes i ärkebiskop Karls i Lund testamente 1334 (D. S. IV 376); han var *mästerkock* enl. Hildebrand II 267. Ock Magnus Ladulås skänker d. 7 dec. 1282 »*curiam nostram aal*» [trol. Ål i Veckholms sn., Uppl.] »*dilecto nobis, magistro elardo sartori nostro* et heredibus suis» (ib. I 619). Även här måste väl 'magister' vara = 'mäster'. Jfr. Hildebrand I 919: »Som *mästare* kallas myntmästaren på latin någon gång *magister*, —».

Laxkarl: 1480 köpte *Biörn laxekarll* ett stenhus i Stockholm. Han kallas för övrigt *Biörn laxekarlle* [dat.], forscrifna *Biörn laxekarll* [dat.], forscrifne *Biörn laxekarll* (S. J. II 64). Ock det är väl samme man, som 1489 kallas *schipper Biörn laxekarl* (ib. 144). 1491 omtalas *skypper Biørns* hws (ib. 186). En skeppare kan naturligtvis också vara laxförsäljare.

Laxman: »jak abram brothersson» förklarar sig år 1389 »hawa giorth eth laglikt godza skipte mz hedherlicom herrom oc rænliuis mannom herra abota i nydala oc alla conuentan i sama stadz —. Sub sigillo nobilium virorum *Laxamanz*. Aruidi johannis Cum meo proprio» (Nydala klostets kopiebok 78 f.). 'Laxaman' är väl = 'laxakarl' ock står väl här som ett binamn, använt enbart eller med uteglömt förnamn. Det är väl samma ord, som bars som släktnamn av den bekanta danska frälseätten *Laxmand* under medeltiden (utdöd 1579). En finsk naturforskare, *Erik Laxman*, föddes i Nyslott 1738 (Nord. fam.-bok). Samma namn?

Lögekarl: *Jacob (Hansson) lögekarl* i Stockholm fick väl sitt tillnamn av att han var »lögekarl», d. v. s. badare. Han var förmodligen död 1453; det är väl hans änka, som detta år kal-

las *hustru Katrina lughokarls*. Hans gård kallades *lögekarls gaarden* ock låg i »gramwnka grendh». Möjligen var han finne, åtminstone hade han släktingar i Finl. En bror Anders hade en son, »Kort andersson i Gunnersby i Töffuesala sochn», »Korth andersson aff Töffuesale sogn i Findland som war fframlidne Jacob lökekarlz brodersson, gud hans siel nade» (år 1493); en syster, »hustru Cicila hansse dotter», tydligen gift med en Eric, hade sonen »Hans ericsson borger i Stockholm»; en annan syster var gift med Hinrik finne, ock deras son var Mons Hindricsson »i Wirmo sokn i Finland». 1489 d. 17 aug. stodo inför Stockholms rådhusrätt Hans Eriksson ock Kort Andersson »ok vploto *Oleff lögekarl* then öffra tregarden som Jacob sielff vti bodde, gudh hans siel nade». Det var inte fråga om någon försäljning, utan Oleff tycks ha varit arvsberättigad till gården, varför väl någon släktskap förefanns mellan honom ock Jacob — kanske var det far ock son. I så fall har väl Oleff lögekarl ärvt faderns tillnamn på samma gång som hans yrke (S. J. I 226, II 149, 241).

Munk: *suno munk* bevittnar ett gårdsköp, Söderköping d. 2 maj 1293 (D. S. II 156). Om han verkligen varit munk, skulle han väl kallats *frater suno*. I registret sägs han också vara »civis Sudercopen». — Bengt Haferdssons änka, Margareta, upplåter d. 29 jan. 1315 till sin dotter en gård i Odensåkers sn., Vgl. Hon beseglar med sitt ock sin sons sigill jämte »sigilla Nobilium Dominorum ac discretorum uirorum, videlicet Domini kanuti legiferi Domini. benedicti prepositi Domini Rangualdi magnusson, gøstau filii eiusdem *haquini dicti munk* et haraldi brynnulfsson» (ib. III 200). — Johan Hemmingsson ger fullmakt »*nicolao dicto munk* famulo meo» att lämna fasta på jord i Löts sn., Uppl., d. 23 okt. 1332 (ib. IV 287). »— Omnibus et singulis pateat in hiis scriptis, me *haraldum cuprifabrum*. aream meam. lincopie sitam. — — — — — vendidisse. —». Linköping d. 15 aug. 1347. Sigillet har ett kittelöra med omskrift: S. HARALDI MUNCH (ib. V 694). — Karl Rangvalsson skänker i sitt testamente d. 15 juni 1368 bl. a. lösören ock penningar till kyrkor ock präster i Västra härad, Smål., samt till herr Thideman, herr Sven, munk i Nydala, herr Nils i Hultsjö, herr Karl i Skeppersta, *eskillo munk* [dat.] m. fl. (R. P. n:o 821). — *Johannes Munk* nämnes som faste vid ett jordaköp i Djupnäs i Våla sn., Vml., år 1371 (Vm. F. Å. III 88).

— *olawer munk*, fornempde *olawer* nämnes som borgare i Västerås 1378 (R. P. n:o 1386). — *benth munk* var väl borgare i Söderköping 1399 (ib. n:o 2986). — *Jeppe Munck* var väl borgare i Stockholm 1415 (S. D. III 48). — *Michel Mwnk* var medlem av en nämnd för undersökning av Åbo domkyrkas rätt till gods på Åland år 1418 (ib. 328). — *Swenungir Munkir* var faste vid jordaköp i Högstad i Kullerstads sn., Ögl., 1419 (ib. 461). — »*Clauus jeppe munkx* son oc hans modher hustru Elin» sålde en köksbyggning i Stockholm d. 18 febr. 1439 (S. J. I 61). Är det samme *Clauus munk*, som var mätare vid ett tomtköp i Stockholm d. 28 mars 1457 (ib. 255)? I så fall har namnet alltså gått i arv här. — *Andris Munk* (?), *Andreas Mwnk* var borgmästare i Åbo på 1470-talet (S. 517, 573).

‘Munk’ står i dessa fall tydligen som öknamn l. binamn. Men ordet finns ju faktiskt i Sverige som släktnamn. Om hithörande adelsätternas ursprung upplyses emellertid endast, att den ena, *Munck till Fulkila*, adlad 1585, introd. 1627, är av finskt ursprung (stamfadern, Påfwel Andersson, levde i senare hälften av 1500-talet); den andra *Munck af Rosenschöld*, adlad 1799, är av danskt ursprung (stamfadern, klockaren i Riseberga sn., Skåne, Johan Munck, son av en dansk sjökapten, inflyttade från Danmark mot slutet av 1600-talet). I Danmark förekommer namnet liksom i Sverige under medeltiden: så t. ex. beseglar *Peter Munk*, riddare, ett brev d. 31 okt. 1364 (R. P. n:o 634); väpnaren *Petrus Munk* i »Byarghusaholm» ock hans avlidne broder *Ywar Munk* nämnas i ett brev, dat. Lund d. 2 maj 1386 (ib. n:o 2214); dominus *Magnus Munk*, miles, nämnes t. ex. i ett brev, dat. Hälsingborg d. 8 nov. 1401 (S. D. I 84). *Jens Monk* var fogde på Lyckå slott i Blekinge 1510 (Styffe B. V 406) etc. I Norge är det ju bekant på 1800-talet. I Tyskland förekommer det icke sällan, t. ex. *Johannes Monachus* 1233, rådman i Lybeck (M. U. I 417); *Hinrico dicto Monacho* de Rostock [dat.] 1288, rådman (Thorkelin, Dipl. Arna-magn. II 114 — D. S. II 58); *Peter Monich* var skeppsägare ock borgare i Danzig 1437 (Styffe B. IV 23); se vidare t. ex. M. U. IV 283, XI 450, XVII 173 etc.

Andra tillnamn av samma art äro ju följande:

APOSTEL: *Petro Postoll* [abl.] var fogde i Tavastland år 1327 (S. 27).

BISKOP: *Olof Biskop* är fastevittne vid ett jordaköp i Lunda i Vaksala härad, Uppl., år 1358 (R. P. n:o 379); *Jon Bi-*

scop är faste vid en testamentsuppgörelse i Snävringe härad i Vml. 1394 (ib. n:o 2726); *Birger Biscop*, *Birgher Biscopp* i Ingo sn., Finl., 1409 (S. D. II 81); *Jøns biscop* nämnes bland »godhe mæn aff meenhetinne» i Stockholm år 1446 (S. J. I 147 f.); *Mattis Biscop* var borgare i Kalmar år 1513 (Styffe B. V 529). Namnet finns även i Tyskland: en förbrytare i Rostock år 1270 heter *Biscop* (M. U. II 370); *Gerhardus Episcopus* omtalas i samma stad 1287 (ib. III 271); *Thidericus dictus Episcopus* var bonde i byn Nienhagen vid Rostock 1307 (ib. X 523) etc. Sten Sture skriver d. 15 maj 1482 till »Den ersamen vorsichtigen manne *Here Philippo Bischopp* Borgermeister to Danczigk sinen guden vrunde vruntlich» (Styffe B. IV 89 f.); se vidare t. ex. M. U. XI 151, XVII 72 etc.

KLERK: *Gudthorber Klærker* 1371, *Gudthorber Klærker* 1375 nämnes som fastevittne i Skärkinds härad, Ögl. (R. P. n:o 971, 1182). *Joan Klerks* arfwa, i Björkekinds härad, Ögl., omtalas i ett dombrev av d. 20 okt. 1409 (Langebeks avskr. — S. D. II 218).

PRIOR: Bryniulf i Rössås (i Bergs sn., Smål.) säljer en gård i Rössås. Bland fastemännen nämnes *holmsten priaræ*. Brevet är daterat Stavsåkra (i Tjureda sn., Smål.) d. 18 jan. 1365 (R. P. n:o 640). Ingeborg Håkansdotter skänker d. 19 juni 1379 till Nydala kloster som själagift för sina båda män *gufthorm* ock *elefs priara* [gen.] allt sitt gods i Vetlanda sn., Småland (ib. n:o 1434).

PRÄST: Sigge, son till Johan i Kinger, byter jord med domprosten i Strängnäs d. 17 maj 1332. Följande nämnas som fastar: *petrus liberti*. *michael*. *hennichinus aurifaber*, *laurencius prest*, *albertus*. *olauus sartor*, *sweno pistor* etc. (D. S. IV 268 f.). I förteckningen över Uppsala ärkebiskopsbords huvudgårdar med underlydande gods ock avkastning år 1344 nämnes vid antecknandet av godsen under Fiby i Vänge sn., att »*petrus dictus præsth.* dabit .VI. oras» (ib. V 331). Björn i Vappersta (i Vagnhärad sn., Srml.) byter jord med Niclis Birgersson, dekan i Strängnäs, ock Bengt Magnusson d. 19 jan. 1401. Fastar äro Olafwer i Skælby, Michiel i Nikna, *Niclis prester* m. fl. (S. D. I 8). Lasse i Brunby »lot vp Jønis amare vppa *Holuast præstz* weghna ena tomt liggiandes a sydra malm» i Stockholm d. 31 okt. 1450 (S. J. I 196).

PÅVE: *Lasse paue* var väl borgare i Jönköping 1459 (J. T. 18). Även i Tyskland förekommer ordet som tillnamn,

t. ex. *Nicolaus Pewes*, Burger zum Sternbergk 1325 (M. U. VII 231) ock *Lambertus Paues* i Wismar 1326—27 (ib. 356). — Ock vidare:

GREVE: *Petrus Greui* nämnes 1225 bland »meliores de prouintia nostra [o: Vartofta härad, Vgl.]» (D. S. I 246). *Henric Grefue* var (jämte Lauris Hertoghe m. fl.) ledamot av en räfstetingsnämnd i Finl. 1405 (S. D. I 414). *Peder Grene*, *Pæder Grewe*, *Pedher Greue* var ledamot av en räfstetingsnämnd i Åbo 1405 (S. 228—230). *Andris Greffwe* var ledamot av en nämnd i S:t Karins sn. i Finl. 1456 (ib. 461). Namnet förekommer även i Tyskland: *Johanne filio eius dicto Comite* [abl.] var bonde i Römnitz 1285 (M. U. III 195); se vidare t. ex. M. U. XI 262, H. U. VI 416 etc. Det är dock inte sagt, att ordet här alltid står som öknamn: Schiller — Lübben översätter 'greve, grave' med 'graf; überh. vorsteher (noch jetzt üblich).'

HERTIG: *nicolaus dictus hæthoga* hade en gränstvist med åborna i Skäggeby i Finl. 1324 (D. S. III 659); *Lauris Hertoghe* i Finl. 1405 (S. D. I 414); *Joan Hertogæ* i Finl. 1406 (ib. 546); *Thore Hertoghe*, även i Finl., 1410 (ib. II 304). Namnet tycks sålunda varit särskilt omtyckt i Finl. Dock fanns det även i Sverige. *Hans hertogh* nämnes i Stockholm d. 6 aug. 1442 (S. J. I 113). 1448 d. 4 nov. talas om »the tomtena oc gardh som fordhom *Hannis hertuge* atte belæghin i Makkerlandz grændh nidarst næst muren vppa sydra sidhona huilkin tomt oc gardh fornempde *Hannis hertuge* sin deel forbrutit haffde vnder waar nadigha herra kong oc krononna, oc andra helfftena haffde waar fornempde nadigha herra konung skællica köpt aff fornempde *Hannis hertugx* hustru ærfuingia —» (ib. 172). Även förekommer det i Tyskland: *Hinricus Dux* var väl borgare i Lybeck 1336 (M. U. VIII 626). Omkr. 1400 klagas »per me *Gherardum Hertoghen*» på Jacob Kremer i Danzig, som lånat »*Michele ende Herman Hertoghen*» pengar på deras skepp (jämte lastning), att han ockrar (H. U. V 237). Jfr. det moderna *Herzog*.

KEJSARE: *Anders Keysare* skänker ock säljer d. 2 febr. 1380 avkastning av jord i Kvillinge sn. i Bråbo härad, Ögl., till Askaby kloster (R. P. n:o 1478). *Holmger Chesare* ock *Anund Kesare* äro fastemän vid ett jordabyte i Bråbo härad 1381 (ib. n:o 1604); *østen keysar* j sunnanø i Torsångs sn., Dalarna, är faste vid ett jordaköp d. 17 febr. 1401 (avskrift från 1700-t. — S. D. I 15). *Mattis keysser* 1504, *Mattis keyser* 1505 bodde i

innanmurkvarteret i Stockholm — väl samme, som upptas i södra kvarteret 1506; *Mattis keyser* i sollarigt, ock i västra kvarteret 1507: *Mattis keysar*, med hustru (?): Margit ner *Keysaren* (S. Sk. 149, 187, 212, 254). Namnet förekommer även i Tyskland: *Johanni Keiser* [dat.] var borgare i Lybeck 1296 (M. U. III 621); *Hermann dicto Keyser* [dat.] var borgare Lybeck 1300 (ib. IV 148) etc; se vidare t. ex. M. U. XI 351, XVII 135. Jfr. moderna namn som *Keijser*, *Keyser*.

RIDDARE: *Jon Riddare* är fastevittne vid ett jordaköp i Häradshammars sn. i Ögl. 1381 (R. P. n:o 1592); *Laurins Riddare* är faste vid jordaköp i Hanekinds härad, Ögl., 1390 (ib. n:o 2500); *Henric Riddare* i Finl. 1410 (S. D. II 2 51). »jac Niclis Riddare j Abo» pantsätter gods till domkyrkan d. 10 maj 1456 (S. 460). Även kan erinras om *Kadrin spileres ridder*, som bodde i Stockholms södra kvarter 1504 ock »dedit ij øre quit» (S. Sk. 131). »riddera frun Kadrin dedit ij øre quit» 1506 (ib. 209). Jfr. Hildebrand I 387 f., not 3. Namnet förekommer även i Tyskland: *Henrico Milite* [abl.] var rådman i Rostock 1268 (M. U. II 342); *Cristianus Miles* var rådman i Lüneburg 1288 (ib. III 301) etc.; se vidare t. ex. M. U. XI 531, XVII 199 etc. — Det är ju möjligt, att man i något eller några fall får anta tyskt ursprung. Men inte är det behöfvligt. Förutsättningarna för dylika (ök)namns uppkomst ha naturligtvis alltid funnits. Jfr. Feilberg, Navneskik, vartill jag hänvisar (sidd. 300, 309).

Mynt(mäst)are: 1315 d. 15 febr. utfärdas ett intyg av bl. a. *Johannes Monetarii* diaconus Upsalensis diocesis. Tillnamnet får sin förklaring i ett följande brev, utfärdat samma dag, där han kallas *Johannes dyaconus Monetarii nepos* (Örnhjelms avskr. — D. S. III 202 f.). Troligen är *nepos* i förra fallet helt enkelt uteglömt; dock vore ju motsatsen tänkbar. Om intyget varit på svenska, skulle han kunnat kallas *Johan Myntmästare?* — Benkt Ionison ger sin hustru till morgongåva jord i Uppl., i ett brev, dat. Viborg d. 19 okt. 1416. Brevet be-
seglas av bl. a. »ærligha ok welborna men, som fastar hær til waro», bland vilka nämnas Hannus Copeson, *Olaff Mynter*, — —, knapa. Sigillet är ett bomärke med omskrift: s. OLOF (?) MYNTER (S. D. III 191). Han var möjligen son av en myntare. Dock kan ju namnet vara av tyskt ursprung. — *her Johan muntare* 1420, *her Johan myntara* [dat.] 1421, *her Johanne min-*

ter [dat.], *her Johanne mintara* [dat.], *her Johan myntara* [dat.] 1423, *her Johan munter* 1425 etc., var borgmästare i Stockholm (S. J. I 1, 3, 9, 11, 27). Han var tydligen tysk. Jfr. Hildebrand I 327.

Mältare: 1490 stod inför Stockholms rådhusrätt »*Claues kölner offuerskerer fulmechtik pa sin kera frendes wegna Hans kölner* — ath vplate Jacob gressaa en gardh östan mwr vti breda grenden —» (S. J. II 166 f.). Kan en mältare på samma gång vara överskärare? Han kan väl åtminstone först ha varit mältare ock sedan blivit överskärare.

Pipare: *Knut Pipare* är faste vid bortskänkandet av ett gods till Åbo domkyrka 1442 (S. 405). 1446 nämnes *Knut Pipare* som vittne vid en egendomstvist (ib. 421). Men år 1440 förekommer han som medlem av en nämnd i Vårfrukyrka sn. ock kallas då *Knut Piparsson* (ib. 381). Detta tyder ju på att han var son till en »pipare» ock slutligen antog faderns yrkesnamn som verkligt namn.

Ryttare: *Per rytter* 1502, *vnge Per rytter* 1503, *Per rytter* 1504, *Pedher rytter* 1505, *Peder rytter* 1507 bodde i Stockholms östra kvarter. 1506 kallas han *Per rytther skypper* (S. Sk. 47, 90, 127, 166, 206, 243). Han kunde ju ha varit både ryttare ock skeppare, vid olika tider. Men Stockholms borgmästare ock råd skriver d. 4 aug. 1506 till Svante Sture: »Kera ærlige herre, sende vij edher eth breff, som war medhborgere *skypper Rytter* oss tilscriffuit haffuer, som styrman var pa then holk, som thagen bleff i vares, ath kan eders herredöme vare honum i nager matte behielpelig, thet ær vor kerlige ödmiwke bön til eder ærlighet» (Styffe B. V 108). Namnet är väl sålunda snarast tyskt; jfr. »*Ryther* i Vpsala», som nämnes d. 4 maj 1444 (S. J. I 128) — i Tyskland förekommer *Rüter* som tillnamn; se t. ex. M. U. XVII 205.

Skatman: 1. Matts Kättilmundsson skänker i sitt testamente 1326 l. 1327 »*nicolao skatmann curiam hidhinsbergh, et .C. marchas denar.*» (samtid. avskr. — D. S. IV 3). — »*Rangnildis vxor olawi [fabri] de hamarby*» säljer d. 10 jan. 1337 jord i Torstuna by ock sn. i Uppl., »*presentibus — discretis viris. — nicholao skatman* —» (ib. 540 f.). — Torsten Botolfsson utfärdar d. 9 nov. 1345 ett brev om fasta på jord i Danmarks sn., Uppl. »*Datum apud maneriem Nicholai skatman dictam øø* —» (ib. V 509 f.). — Ragvald Jonsson ock hans hustru sälja jord

i Altuna socken, Uppl., d. 26 mars 1346. »— jn cuius rei testimonium sigilla nostra vna cum sigillo *nicholai skatman* presentibus sunt appensa» (ib. 548 f.). — Magnus Eriksson ger d. 26 aug. 1346 Upplands invånare tillkänna, att han i varje lagsaga förordnat tolv män, »som heter konungs næfnd», att döma konungens dom. Bland de tolv, »som skipaþe æru j jþre lagsaghu», nämnes *niclis skatman* (ib. 605 f.). — Johan Olofsson i Skyraby säljer ock bortbyter d. 28 jan. 1347 jord i Vallby socken i Uppl. »Jn cuius rei evidenciam Sigillum nobilis viri *nicholai scatmanz* vna cum proprio presentibus est appensum» (ib. 630 f.). — Salue Jonsson utfärdar en skrivelse om ett jordabyte. Häradshövdingen *Niclis Skatman* beseglar skrivelser. Simtuna tingsställe, i Uppl., före d. 29 juli 1353. Sigillet har till omskrift: s. NICOLAI SCATMAN (R. P. n:o 134).

2. Matts Kättilmundsson skänker i sitt testamente 1326 l. 1327 »jnfantulis *olavi skatmann*. V. timbrias variorum» (samtidig avskrift — D. S. IV 3).

3. »suno halzstenson. aduocatus sthocholmensis. rangualdus. de glya. ericus. siggæson. *ingeualdus dictus skatman*. et ericus magnusson» utfärda ett intyg om jordabyte. Strängnäs d. 3 juni 1341 (D. S. V 41). — 'Skatman' betyder 'uppbördsman'. Voro dessa tre personer uppbördsmän, eller skulle tillnamnet kunna ha någon annan innebörd? Voro de släkt? Så vitt jag ser, finns inget, som antyder släktskap. Ingevalds samhörighet eller icke-samhörighet med Niclis skulle kunna framgå av hans sigill, men det är borta, ock någon annan möjlig antydning om släktskap känner jag inte. Voro Niclis ock Olof släkt? De förekomma nästan samtidigt i Matts Kättilmundssons testamente, men detta bevisar väl i ock för sig ingenting. Först nämnes Niclis Skatman ock hans mor, så Nicolaus Jonsson, ock därpå Olof Skatmans små döttrar (? infantula = puella junior — Du Cange). Jag ser alltså inte någon antydning om släktskap, utan antar, att 'skatman' i alla tre fallen betyder 'uppbördsman'. Uttrycket '*Ingeualdus dictus skatman*' behöver inte betyda annat än 'kallad i dagligt tal', 'med titel av'; jfr. t. ex. *K. filius Ingibýrgis dictus legifer decem prouinciarum* [= Karl Ingeborgsson, lagman över Tiohärad] 1266 (D. S. I 437); *Høldo Dictus legifer Wærmalandie*, *Høldo dictus Legifer vermalandie*, *Høldo kallandis laghman j wermalandh* 1268 (ib. 442 ff.); *ego .B. prepositus dictus*

upsalensis [= Björn, domprost i Uppsala] 1278 (ib. 725); *Frater N. dictus abbas Noueuallis* [= Nils, abbot i Nydala] 1279 (ib. 566); *Phillippus Thørneri quondam filius dictus legifer Nærichie* 1279 (ib. 539); *ffrater N. dictus abbas de aluastro* 1288 (Nydala klostets kopiebok, sid. 85); *Frater G. dictus abbas noueuallis* 1299 (ib. 87); *Thomas dictus Faber* 1305 (Hadorphs avskr. — D. S. II 438) — han behöver väl inte antas ha varit annat än smed; *sigillum domini kanuti dicti legiferi* [lagman i Värmland] 1308 (ib. 521); *Jngeburgis filia Birgeri quondam dicti Skænkara* 1315 (Örnhjelms avskr. — ib. III 222) — han måste väl ha varit munskänk. — B. E. Hildebrand förmodar i Sv. sig. (tydligt på grund av sigillens likhet), att den *nicolaus jonsson*, som nämnes d. 17 juni 1329 (D. S. IV 112), måhända är samme man som Nils Skatman. Men i registret till D. S. IV identifierar han — väl med rätta — denne *nicolaus jonsson* med just den ovannämnde *nicolao jonsson* [dat.], som står näst efter *nicolao skatmann* [dat.] i Matts Kättilmundssons testamente (D. S. IV 3). Det är alltså två olika personer. Men kan man på grund av sigillens likhet förmoda släktskap?

Skeppare: *Gerhard Skeppare* nämnes som fogde vid Kopparberget d. 10 mars 1351 (R. P. n:o 10). Här kan man ju kanske anta, att tillnamnet ärvts.

Skrivare: Margareta [Porse], »vuxor quondam domini Elaws dicti skrifuer», säljer sin gård Fivelstad i Östergötland till biskop Karl i Linköping d. 6 juli 1324 (D. S. III 654). — Syghwidus Ribbing, capitaneus terre hallandie, kanutus arnwichsen, paulus arnwichsen, petrus porsse et *claus skriware* ingå förlikning med Lybecks borgare, Falkenberg d. 15 sept. 1336 (D. S. IV 524). — Erslev, Slægtskabsforbindelser mellem dansk og svensk Adel i Tiden før Kalmarunionen (Personalhist. Tidsskr. III 19), anmärker om Herr Elav, att 'Skriver' är »et noget mærkeligt Tilnavn for en Ridder; svensk var han formodentlig». *Clavus* är »maaske hans Søn». Märkvärdigheten med namnet ökas ju på detta sätt, när det görs ärftligt. Vi skulle således ha en svensk riddarsläkt Skrivare i förra hälften av 1300-talet. Vad »sonen» beträffar, får det väl framläggas starkare bevis än det, att han »optræder — i Forbindelse med en Porse»; tills dess kan han lämnas ur räkningen. Ock med honom namnets ärftlighet. Det naturliga är väl i stället att anse honom vara dansk. Men att Herr Elav var svensk, kan ju

vara antagligt: Peder Porse hade i sitt nya fädernesland förvärvat gods, ock hans dotter kunde därför bli gift med en svensk. Något svenskt släktnamn Skrivare existerar emellertid knappast, så vitt jag vet. Schlegel-Klingspor upptar i senare tid en »Knut Skrifvares adel. ätt»: Knut Skrifvare fick 1529 frälse »för den troskap, han k. Gustav ock Sverige manligen ock troligen bevist hade», men hans efterkommande hette resp. Jakob Knutsson — Johan Jakobsson — Karl Johansson. Emellertid kan väl tillnamnet helt enkelt innebära, att Herr Elav — för ovanlighetens skull — varit skrivkunnig: det är den enklaste förklaringen, ock den behöver väl inte vara orimlig. Det kan ju dessutom nämnas, att Molbech i Ordbog over forældede danske Ord II 118 upptar en annan fastän närstående betydelse hos 'Skriver': »Lehnets Skriver (*Forvalter*)» år 1579 — men den passar givetvis inte här. Omkring 1500 har dock möjligen namnet Skrivare gått i arv i ett fall: Schlegel-Klingspor sätter som Barkestorpsättens stamfar en *Elof Skrifvare*. Hans son var *Joen Skrifvare* till Barkestorp (i Dörby sn., Kalmar län), adl. 1528, levde ännu 1566. Men dennes son hette Klaus Jonsson till Barkestorp. — *Oleff scriffuer køpsuen* hade lånat 20 mark till gråbrödraklostret i Stockholm d. 13 juni 1491 (S. J. II 190). Möjligen kan tillnamnet vara ärvt. Men han kan ju också själv ha idkat båda slagen av sysselsättning.

Skräddare: Gertrud Petersdotter ock hennes måg Peter Niclisson i Ekeby byta jord med domkapitlet i Uppsala. »— medhan wi siællff ey incigle hafwm, tha bidhiom wi welborna mæn Magnus Yserelsson, hæradzhøfdhingia i Langhundare, Knwt Eskilsson ok *Karll Skredara*, at the hengen siin incigle her fore til withnisbyrdh». Uppsala d. 27 juni 1403. Sigillet är endast ett bomärke med omskrift: S. KARL LAWRENSON (S. D. I 265 f). — 1405 d. 18 mars kungöra riddaren Sten Bosson, domhavande över Finl., ock riddaren Clas Fleming, lagman, »at tha wi ræfsta thingh hioldom met almoghæn aff Saw oc Peymara sokn i Wistala by, —, tha kærdhe her Nissæ Dwæhofmester vppa nadux konungs Eriks wægna vm the godz i Saw oc Peymara sokn liggiandis, som ware gangne fran krunæn oc vnder frælse sidhan konung Albrikt kom in til Swerike som hær æfte standa scriffuen: først ij Saw sokn, — — item *Pædher Scrædhers* godz tw i Mækinpæ, —, item aff Peymara

sokn nyt frelse, —, item *Henric Skræders* godz, VI stænger i Wooltis, — —, vthan lagh oc ræth, —» (ib. 432 f.). — I dessa tre fall kan det ju inte vara fråga om skraddare. Det är ju möjligt, att ordet här anger faderns yrke. Dock kan det ju också vara något binamn.

»iak *Abram Skrædhare*, hærizdthom hauandhe i Østerek [i Srml.] a vælborens manz væghne Sten Haralzssons», beseglar ett jordavträdelsebrev d. 26 jan. 1408. Sigillet är ett bomärke med omskrift: S. ABRAM OLAFSON (ib. II 8). — *Birge skreddara* [ack.] nämnes som fogde i »Södhra Moth på Öland» 1513. Styffe förmodar, att han är densamme, som kallar sig *Birghe Olsson* tre gånger i brev till Johan Månsson ock Sten Sture samma år (Styffe B. V 529, 534, 535, 537). — Även i dessa båda fall är det väl möjligt, att tillnamnet ärvts. Det finns emellertid ett brev, som bör nämnas i detta sammanhang, utfärdat i Västerås d. 16 juli 1362 av Heliger guldsmed, borgare i Stockholm, vari han å riddaren Johan van Hanowers vägnar överlåter Dalarnas fogati till Lars Ingebjörnason, att av honom med samma konungsliga rättigheter, som Heliger i riddarens namn åtnjutit i detta fogati, innehavas ock behållas, till dess Lars gjort sig härigenom betald för den fordran han ägde hos riddaren. (R. P. n:o 552). Men detta fall är väl ändå knappast jämförligt med de båda föregående. — Forssell, Sveriges inre historia från Gustaf den förste I 35 f., säger på tal om fogdarna vid mitten av 1500-talet: »Så bliver det allt ovanligare att bland fogdarne träffa namn av någon högre klang. Tillnamnen hos Bengt Skraddare, Lasse Hallandsfar, Joen Stallsven, Jon Smed, Måns Smed, Eskil Skraddare m. fl. m. fl. giva rätt tydligt tillkänna, med vad slags folk man har att göra. — Åtskilliga tecken antyda, att man — skulle finna dessa fogdar hava bragt sig upp ur samhällets lägre klasser. Redan år 1536 d. 34 [?] Juni skriver t. ex. konungen till Germund Svensson ock Nils Boje, att de till fogdar i Norrland ock Östergötland skulle försöka att utfinna några goda karlar bland »skyttarna». I Kalmar slots räkenskaper alltifrån 1554 [?] (i Kamm.-Ark) finner man bland slottets skyttar namnen Sigfrid Jönsson ock Lambricht Mattsson; i 1550 års räkenskaper för häraderna inom Kalmar län ser man sedan Lambricht såsom fogde i Handbörds härad ock Sigfrid i befallningen på Öland. Så finnes ock ett, efter all sannolikhet av hertig Erik 1556 upprättat, för-

slag till lediga fogdebeställningars besättande, ock av kandidaterna äro de flesta »Vestgöta skyttar» d. v. s. skyttar av Västgöta-fänikan. En annan tillgång på dylika tjänstemannaämnen lämnade skolorna vid stiftsstäderna, vilka av konungen oupphörligen påminnas om sådan rekrytleverans. — — Att denna klass [o: fogdeklassen] rekryterades av »skyttar» ock »djäknar», var alldeles naturligt, ty de förre voro de mest ansedde knektarne, ofta arme knapar, alltid genom sin utrustning likställiga med frälset; de senare hade »klerkdomens» överlägsenhet ock voro därför oundgängliga». Även under medeltiden kunde väl kanske en skytte bli fogde. Men väl knappast t. ex. en skräddare eller en smed.

»Kænnis jach [o: Gertrudh Bondadotter] — ath myn bondæ Joar Halzstensson køptæ en hæst aff *Magns Skrædare* fore C march swenska, viij march minna, for huilkin hæst for:na Joar til pant satta forsagdhe *Magns Skrædere* iij gardhæ, —». Fästared i Finnekumla sn., Vgl., d. 11 mars 1415 (S. D. III 15). — »— jach Birghir Magnosson messodyækn kennis — mic fulleleka — opburit hawa aff skælekom manne *Jacoppe Skræddara* thee fæmtighi march pæninga, som mic lowadha waro for mit gooz i Øelstorpe i Syoalstadha sokn, som iac syæla-kappaleno i Norkøpunge saalt oc giwit hawer —». Linköping d. 5 aug. 1420 (S. D. III 596). I dessa båda fall kan det väl vara fråga om verkliga skräddare.

1493 d. 23 febr. pantsattes en gård, »som belägen är i *Clawus skrederes köpmantz* gränd» i Stockholm (S. J. II 226). Naturligtvis kan en skräddare samtidigt vara köpman. Det är väl samme man, som d. 27 mars 1471 kallas »beskedhen *køp-swen Clawes skreder* Peder kerkhoff systerson» (ib. I 373). — *Michel laurensson screddere dragere* bodde i innanmurkvarteret i Stockholm 1504 (S. Sk. 149). Han kallas för övrigt *Michel laurensson* 1502, *Michel dragere laurensson* 1503, *Michel slotzdragere* 1505 (ib. 70, 114, 188). Han har kanske först varit skräddare ock så blivit dragare. — *Jacob scredder fieriekarl* bodde i Stockholms västra kvarter 1506 (S. Sk. 217). Han kallas för övrigt *Jacob fieriekarl* 1503, *Jap fieriekarl* 1504, *Jacob feriakar* 1505, *Jacob fieriekarl* 1507 (ib. 102, 138, 178, 255). Han har kanske varit skräddare samtidigt med eller innan han blev färjekarl.

Skytte: Att ordet faktiskt övergått till adligt släktnamn, är allbekant; jag hänvisar härom till Anrep. Vad de äldre tiderna för övrigt beträffar, så ha följande medeltida Skyttar givetvis icke varit skyttar (vissa av fogdarna kanske utgöra undantag — jfr. citatet från Forssell ovan — men det är väl osäkert, om 1500-talsförhållanden gälla för 1300-talet); emellertid kan jag icke säga, i vilken mån ordet är att fatta som binamn, ock icke heller i vilka fall släktskap mellan de olika personerna möjligen kan antas. Vidare kan ju möjligen tyskt ursprung delvis föreligga; i Tyskland förekom namnet ju ofta — se t. ex. M. U. XI 576 f., XVII 213 etc.

Conradus Arxøø, ciuis stocholmensis ett *vddo* [o: *Tuvo*] *Skytta* notatus [o: viceaduocatus] ibidem kvittera 50 mark penningar d. 12 april 1336. Sigillet (murtinnar) är adligt (Lars Sparres avskr. — D. S. IV 499). Sma. år d. 15 juni utfärdar *Tuvo* viteadnctis [o: viceaduocatus] stokholmensis ett brev (L. Sparres avskr. — ib. 503).

Fredrik Reval pantsätter en gård d. 11 nov. 1347. »Jn cuius rei testimonium sigilla honestorum virorum. — et *benedicti skyttæ* [vn]a cum sigillo meo, presentibus sunt appensa,—». Sigillet har en utplånad figur i en sköld (D. S. V 735).

»*Göticko Skytte* wårom Fougta i Österlandom [dat.]» nämnes i Magnus Erikssons dombrev, dat. Borgå d. 19 dec. 1347 (avskr. — D. S. V 742). Magnus Eriksson[s fogde] utfärdar ett par brev, dat. Kumo d. 10 febr. 1348, »næ[r]uarande *Geriko Skyttæ*, fogdhe j Østherlandom» — ock den 13 febr. sma. år: »nærwarandes hederligom fader biscop Hemming aff Abo oc *Gerico Skytta*, warom fogeta aff Østerlandom» (S. 82 f.). *Gerhardus Scytte*, capitaneus Finlandie d. 7 juni 1350, *Gerhardus Scytte*, illustris principis domini regis Swecie atque terrarum Aboensium et Finlandie capitaneus 1350 (D. S. VI 197 f.). Magnus Eriksson lämnar d. 5 dec. sma. år en gård för skuld »fidei nostro *Gerardo Skøttu*, aduocato nostro Aboensi, —» (ib. 240). *Gerichinus Skyttæ* ber rådet ock borgarna i Reval att lägga kvarstad på ett skepp, Åbo d. 20 sept. omkr. 1350 (ib. 261). *Gerhardus Schutte*, aduocatus Abo, ber rådet i Reval att hjälpa Magnus Erikssons tjänare »Olauo Hermassone», nov. omkr. 1350 (ib. 263). Anrep under »Adel. ätten Skytte i Finland» anmärker: »Den första kända i Finland av Skyttesläkten var Gerico eller Gerhardus Skyttä, som år 1348 var Konung Magni Smeks Fogde i Österlanden».

Jerechinus Skyttthe är kanik i Västerås 1352 (R. P. n:o 48).

Olauus Skytta 1364, *Olaf Skytta* 1386, *Olauus Skötte* i Næs 1387, *Olaff Bredhewik* 1392, *Olaff Skytta* 1399 förde i vapnet ett hjärtformigt blad (hjärta) nedanför en stjärna (R. P. n:o 1831, 2264, 2313, 2608, 3023); *Olaff Skyttos* — incigle, *Olaff Skyttos* — incigle 1409. Sig. har till omskrift: s. OLAVI KÆTILSSON (S. D. II 86 f.); *Olaff Skyttos* [o: sigill] 1410, jae *Olaff Skytta* 1411, *Olaff Bredhewiik*, Guth hans siæl hawe, fornempda Olafs Bredhewikx dotter 1414 (ib. 265, 393, 831).

Johan Skytte 1368, *Jusse Skytte* 1381, *Jusse Skytte* 1383, *Josse Skötta* 1389, *Jösse Skytta* av Ikornathorp [i Berga sn., Smål.] 1390, *Johannes Skytte*, väpnare, 1391 hörde till Stenbocksätten. 'Skytte' är alltså här ett binamn (R. P. n:o 813, 1580, 1964, 2442, 2480, 2563).

Mårten Skytte beseglar ett brev, dat. Vadstena d. 5 april 1377. Sigillet har tre rutor på en snedbjelke ock omskrift: s. MARTINI (?) NICLIS (?). Samme *Mårten Skytte* beseglar ett brev, dat. Vadstena d. 27 maj 1378, ock *Martin Skytte* nämnes som medlem av en räfstetingsnämnd i Björkekind's härad, Ögl., år 1386 (R. P. n:o 1259, 1343, 2199).

Nisse Skytte är vice häradshövding i Skyllersta härad, Närke, 1381. 1389 kallas *Nissæ Skyttæ* häradshövding (R. P. n:o 1598, 2438).

Håkan Skytte byter bort en gård i Näs sn., Vgl., d. 6 dec. 1381 (R. P. n:o 1656). Kanske samme *Håkan Skytte*, som nämnes i Erik XIII:s skattebok som frälseman i Redvägs härad i Vgl. år 1413 (Sumlen 166).

Thyrne Skytte, *Thyrne Skytte*, häradshövding i Vilska härad, Vgl., 1383, *Thyrnir Skytta* 1388 — sigillet har en sköld utan hjälm, med utplånat innehåll (R. P. n:o 1922, 1956, 2353); *Thørner Skytta*, hæradhzhøffdhinghe ii Wilzkahæradhe d. 8 sept. 1402 — sigillet har framdelen av ett svin, med omskrift: s. THØRNÆ NICOLAI (S. D. I 163); jae *Thyrne Skøtta* d. 14 nov. sma. år — »Sigillet, skadat, synes innehålla en stenbock; omskriften utplånad» (ib. 183); *Thørne Skytta*, hæratzhøffninghe i Vilska-hærat 1403, *Thørne Skøttæs* [gen.] 1407 (ib. 218, 657); *Thørne Skytha* 1412 (avskr.), *Thørner Skytta*, hærathøfdhinghe innan Wilsca hærathø 1413, hedherlik man *Thørne Skytta*, forscrefna *Thørnes Skytto* husfru arfwa, fornempda *Thørnes Skytto* breff 1414 (ib. II 534, 661, 758). *Thørne Skytte* nämnes dessutom

i Erik XIII:s skattebok som frälseman i Vilske härad, Vgl., år 1413 (Sumlen 167).

Jössö Skykthta 1385, *Jösse Skittas* [gen.] 1400 var biskop Thords fogde i Strängnäs (R. P. n:o 2108, 3107, 3108).

Johannes Skytta 1385, *Joan Skytta* 1400 var fogde i Linköping (R. P. n:o 2154, 3085).

Haquon Skötta nämnes 1390 som fogde i »Laghlösa köpung», ock d. 1 maj 1400 pantsätter Rawaldher Clakker till *Haquon Skytta* sin gård i Köping (R. P. n:o 2509, 3091). — Voro dessa tre skyttar?

Hakon Skittha 1390, *Haquon Skytta* i Ekeby i Vänge sn., Uppl., häradshövding i Ulleråkers hundare, *Hacon Skytte* i Ekeby 1399 (R. P. n:o 2514, 3036, 3043).

Thord Skötta i Ødhestadhum [i Vgl.] beseglar ett brev, dat. Skara d. 14 jan. 1401. Sigillet har två sparrar med omskr.: S'THORIRI RI (S. D. I 6).

Riddaren Magnus Throttesson säljer en gård i Vgl. år 1404. Brevet beseglas bl. a. med »mins frænda *Swens Skytto* — insighle» (S. D. I 310).

Harald Skötta [gen.] 1404, *Harald Skytta* 1407 beseglar två brev. Sigillen saknas (S. D. I 345, 623). Det är kanske samme person, som nämnes 1410: *Haraldz Skytto* aff Bodhom, väpnara [gen.], i Hägerstads sn., Ögl. Sigillet har en pilspets (S. D. II 338).

Mathis Skytto, hærezhöffdhingan i Sunderbo [ack.] 1408, *Mattis Skyttæ*, hærezhöfthinghæ i Sønderboo, *Mattis Sköttæ*, hærethshöfthinge i for:de Sønderboo 1413, har beseglat trenne brev. Sigillen saknas (S. D. II 30, 730, 743).

Andris Skytta 1408, jak *Anders Skytta* 1411 nämnes som väpnare i två brev, dat. Fjäre häradsting, Hall., ock Sätla, Vgl. (S. D. II 75 f., 359). Har ordet här sin eg. bet.?

Joans Skytto, byafoghata i for:da Lynkøpunge [gen.] 1409 — sigillet har en kvist (?) (S. D. II 134).

» — bedhoms wi hedherleka manna herra Suna Trulla oc herra *Lawrinza Skytto* — insighle — for thetta breff, hwilkit giwit ær i Lynkøpunge» år 1410. Sigillet har en skäkta med omskr.: S. LARENTII ANDREE PRSI (S. D. II 331).

Gunnar Skytte nämnes i Erik XIII:s skattebok som frälseman i Skånings härad i Vgl., år 1413 (Sumlen 167).

Haquon Skytta nämnes som väpnare i Finl. 1414 (avskr. — (S. D. II 778). Har 'skytte' sin eg. bet. här?

Karl Skøtta, Jac *Karl Skøtta*, hærædzhøfdinge i Snæwingehundare, Vml., 1415 (S. D. III 57 f.).

Olaff Skøttha nämnes bland »(riddhara ok) swæna» 1418 (S. D. III 343). Var han 'skytte'?

Arwidh Skytto [gen.] beseglar ett brev, dat. Hällestads sn., Ögl., 1418. Sigillet har tre bjelkar med omskr.: S. ARVID SWENSON (S. D. III 353).

Jac *Olaff Skytta* a wapen 1419 — sigillet har ett varghuvud med omskr.: . . OLAVI ANDREE; — sigillum prouidi viri *Olavi Skytta* 1420 (S. D. III 438, 592). »jak *Olaff skytta* aff wapn» säljer till Nydala kloster »then østra gardhen i starkorydha i øsbo i tofftarydh soken» år 1420 (Nydala klosters kopiebok 136). »jac nisse swensson» gör ett jordaskifte med Nydala kloster år 1424. Han har icke eget sigill, utan ber om bl. a. *olaff skytto* insegel (ib. 144). »jac cristina niclisdotter» skänker år 1428 »mz mins kæra hosbonda *olaffs skytta* minne ja oc godwilia» till Nydala kloster »mina fædernis jord i toptarydh soken ligiande som kallas Ekit», ock »bedis jac mins kæra hosbondha *olaff skytto* jnsigle. —» (ib. 142). »jac *olaff skytta* aff wapn» skänker en gård i »starkaryd» till Nydala kloster år 1430 (ib. 136).

1437 d. 16 okt. förklarade sig Clauus diekn ha gjort ett tomtbyte »mædh forstændarana til hælghandz huss som ær *Olaff schytte* oc Clauus niclisson —» (S. J. I. 74). Sma. år d. 16 dec. talas om en tomt »widh norre port mellen stadzmuren ok *Olaff schytte*» (ib. 76). 1438 d. 21 juni stod på rådstugan »hustru Elseby linowuens oc lot up forstændaromme til hælghandzhws som æra Clauus lange ok *Olaff skytte* oc thera effterkomandom til hælghandzhws behoff sit stenhws —» (ib. 82). Sma. år d. 6 okt. var *Olaff skytte* värderingsman vid en tomtöverlåtelse (ib. 88). Kanske annan person.

Olaff Siltha, borgare i Åbo, förklarar sig d. 23 april 1441 »haffua solt — for naghrom arum hederligom manne *her Henric Skittha*, som helge licame altare haffde j Abo domkirkio, alt mith godz j Pethæsmækj j Resa sokn liggiandis, —» (S. 385).

her Laurens Skytte j Perna 1442, *hær Laurens Skytta*, som j sancte Henrics gaard siither 1457 (kyrkoherde — S. 402, 462).

1443 d. 6 maj stod Ingemar andrisson på Stockholms rådstuga »ok lot up *Henrik niclisson næmpdan almenneligha skytte* eth stenhws østan mwr liggiandes —. Her gaff *Henrik skytte* sin fridhskilling upa —». Över stycket står: *Henrik skytte* (S. J. I 116 f.). 1444 d. 4 maj är *Henrik schutta* mätare vid ett husköp (ib. 128). Sma. år d. 12 okt. köpte *Hinrik skytta* ett stenus (ib. 135). 1447 d. 6 maj köpte *Henrik skytta* ett stenus (ib. 156 f.). 1448 d. 29 april omtalas *Henrik skytte* ha haft en gatubod i pant, men nu kom *Hinrik skytta* ock gav *Hinrik* skartou nyckeln till förenämnda bod, ock *Hinrik* scharto gav *Hinrik skytta* tillbaka 9 marker (ib. 166). 1450 d. 22 april sålde *Hinrik skytta* ett stenus (ib. 189). *Hinrik skytta* var mätare vid tomtöverlåtelse d. 12 ock 17 aug. 1450 (ib. 192 f.). *Hinrik schutta* var närvarande vid en förhandling d. 2 sept. 1454 (ib. 238). 1455 d. 27 jan. sålde *Hinrik skytta* en gård (ib. 241). 1456 d. 2 aug.? stod på rådstugan Cort olsson »ok lot vp *Hinrik skytta* sinum swagh sin fædhernis gardh — huilkin gardh fœrnempde Cord olsson saalt haffde fœrnempda *Hinrik schutta* —, thy ma fœrnempde *Hinrik schutta* then sama garden — haffua ægha ok bruca —». Över stycket står: *Hinrik skytta* (ib. 250). 1457 voro *Hinrik skøtta* m. fl. borgare »skickade til eno wenlico semie» mellan några tvistande arvingar (ib. 253). 1461 d. 14 mars var *Henrik skøtte* m. fl. närvarande vid en tomtöverlåtelse (ib. 254).

1471 d. 27 mars såldes ett stenus, »och sama stenus är belægen mellom Jacob fan Hauen oc *Peder skytta* —» (S. J. I 373). 1472 d. 22 febr. skedde en uppgörelse mellan Karl martinsson ock hans hustru »i tesse ärliga manna nerwaro — *Pedher skyttes* —» (ib. 384). 1473 d. 31 maj stod Claws skreddare inför rådet »och loth vp erligom manne *Pedher skytto* eth stenus — och tilegnade thet forscrifna *Pedher skytta* —, ther pa gaff *Pedher skytta* sin fridskilling, huilket som belägit är østen mwr millan forscrifna *Pedher skytto* och Jap for Haghen». Över stycket står: *Pedher skytto* (ib. 396). 1475 d. 2 dec. uppläts »*Pedher skytta tolscriffwaranom*» ett stenus. »Her vppa gaff forscripne *Pedher skytta* vth sin fridskilling —». Över stycket står: *Pedher skytta* (ib. II 11 f.). »*Peter Schutten* borgere tom Stockesholm [dat.]» ägde varor på ett skepp, som förlist på Öland år 1478 (Styffe B. IV 64). 1482 d. 25 sept. omtalas *Peder skyttes* gård (S. J. II 72). 1489 d. 7 sept. näm-

nes *Pedher skytte* bland värderingsmän vid en tomtöverlåtelse (ib. 158). 1490 d. 13 dec. hölls en »mwra syn i mellen *Per skytte* hws och Magnes vtters hws. Tha witnade the och sade ath mwren horer *Per skyttes* hus medh sin høgdh och lengdh pa then siden til Vtters husit vtan *Per skyttes* wyndøga eller kelleræ fønster är sidan til mwrat medh oretta. Ther medh til horer *Per skytte* mwren til —». Över stycket står: *Pedher schutte* (ib. 180). 1491 d. 21 mars talas om »the XV (15) marcker *Per skytte* pa thalar —», »the XV marcker som *Peder skytte* till almossen [= 'Ffredagx almossen'] pa thalar —» (ib. 183). 1492 d. 22 okt.? omnämnes *Per skyttes* stenhús (ib. 215).

Dominus Martinus Skyttthe, kanik i Åbo, nämnes i en förteckning på medlemmar i Helga tre konungars brödraskap. Sen. hälften av 1400-talet? (S. 572). —

Har 'skytte' sin egentliga betydelse i följande fall?

1445 d. 18 okt. omtalas *Jösse skytta* stenhús (S. J. I 141).

Bertil skytta var borgare i Stockholm, 1448, 1449, 1450 (S. J. I 172, 188, 191). 1463 d. 6 juni kommo på rådstugan hustru Gerdrud ok Greteke Bulows aff Barte —. »Ther forlot forscrifna hustru Greteke aff Barte stad hustrw Gerdrud *Skyttes* frij quit lidugo ok løss vm allæ then arff ok egadele som hon annamade epter hennes fadher broder *Bertill skytta*, gudh hans zele nadhe, — ok fornempda Greteke kendis at hustru Gerdrud hadhe giordh henne goda reda vm henna ærfskigtingo ok egadele epter *Bertill skøtta* —». Över stycket står: Hustru Gerdrud *Skyttes* forlating (ib. 307 f.). 1480 d. 27 nov. »tha loth her Niels person vp Albrict jønsson ena stenbodh vppa hustru Gertrude *Bertill skyttes* vegna — » (ib. II 62).

1450 d. 17 aug. »stodh for rættin *Olaff skytta* fulmektogher giordher aff Jösse olafson som fornempde *Olaff skytta* stiuffdotter fik ok lot vp Jap perssone skomakare kallader bakara maghin ena tomt westan mwr» (S. J. I 191 f.).

Smed: Riddaren Karl Wlphsson, lagman i Uppl., befullmäktigar d. 20 sept. 1389 *Claus Smydh* att ge till Vadstena kloster ett gods i Häradshammars sn., Ögl., vilket av herr Knut Folkason lämnats Claus i förläning som »wedzlo»-gods (R. P. n:o 2425). Var han smed?

Jwan Smidh var underhäradshövding i Borbo härad på Öland 1393. Att han var av låg börd, framgår därav, att han icke hade sigill (R. P. n:o 2693, 2694). Han kan ju tänkas ha

varit son till en smed. Men naturligtvis kan ordet, här som i övriga fall, också vara ett binamn eller öknamn. Du Cange upptar t. ex. ett 'faber' = 'piscis genus'.

Genom dombrev, daterat Vadstena d. 29 aug. 1399, frändöms Skeninge nunnekloster skattejord, som olagligen avhänts kronan, sedan Albrecht blev kung, ock genom köp kommit under frälse; klostret förklaras berättigat till vederlag av bl. a. *Magnus Smidh* för jord i Sjöcumla, som givits till klostret för en lägerstad (R. P. n:o 3016). Även här kanske härstamningen anges genom tillnamnet.

Johannes Olauí, canonicus Vpsalesis et curatus ecclesie Fundbo, intygar den 12 maj 1402, att »due erant curie in Husaby Laggahærethe, in quibus coloni domus personaliter prosidebant, —; item curia *Johannis Fabri*, —, in qua residet *Olauss* filius suus, estimata erat — pro xviiij marchis denariorum, et postmodum emi ab Andrea in Thidzlinge, filio dicti *Johannis Fabri*, partem eiusdem curie —; item a Iacobo, genero dicti *Johannis*, partem domorum eorundem emi —, ita videlicet, quod *Olauss Faber*, filius suus in dicta curia residens, possidet in prefatis domibus residuam partem, —, et sic tota villa cum domibus pertinet ad prebendam preter illam partem, quam possidet *Olauss* supradictus» (S. D. I 128). Sonen bodde alltså kvar på faderns gård ock ärvde väl hans yrke förutom tillnamnet.

Peder Smedh nämnes som frälseman i Vilske härad i Vgl. 1413 (Sumlen 167). Han kanske var smedsson.

Johannes Fabri eller *Smedh*, död 1495, var boktryckare i Stockholm; jfr. Tegnér ovan. (Schück—Warburg, Ill. sv. litt.-hist.² I 237).

Hinrik smidh köpman bodde i innanmurkvarteret i Stockholm 1502 (S. Sk. 70). Det är väl samma person, som kallas *Hinrik Smidh* 1501, *Hinrik smidh* 1503, *Hinrik smedh* 1504, *Hinrik smidh* 1505, *Hinrik smidh* 1506 (ib. 26, 114, 149, 188, 227). En smed kan givetvis även vara köpman.

Lasse smidh groffsmit bodde i Stockholms västra kvarter 1504 (S. Sk. 143). Han kallas för övrigt *Lasse groffsmedh* 1502, *Lasse groffsmit* 1503, *Lasse groffsmidh* 1505 (ib. 63, 107, 181). Varför har han ett år fått dubbel titel? Han kallades väl omväxlande *Lasse smed* ock *Lasse grovsmed*, det senare kanske behövt för att undvika förväxling: 1501 upptas t. ex. en *Lasse clenssmit* i västra kvarteret, vilken väl omöjligt kan vara

samma person (ib. 20). Den längre titeln är väl sålunda ett förtydligande tillägg.

Spilare: *Jøns spilere beltere* bodde i Stockholms södra kvarter 1504 (S. Sk. 131). Det är väl samma person, som förekommer de andra åren: *Jøns spilere* 1501, *Jøns spiler* 1502, *Jøns spiler* 1503, *Jøns spilere* 1505, *Jøns spilera* 1506, *Jøns spiler* 1507 (ib. 10, 51, 94, 171, 210, 248). Det är naturligtvis en möjlighet, att han var son till en spilare ock själv var sadelmakare, men han kan ju likaväl antas också ha varit båda delarna, åtminstone successivt.

Stalsuen: *Bonde Stalsuen* nämnes bland »nåde frälsemän» i Ekholms län i Vgl. 1413 (Sumlen 169). Uttrycket »nåde frälseman» innebär troligen tillfällig skattefrihet på grund av tjänst hos en mäktig herre, ock man får alltså anta, att han var en ofrälse stalltjänare.

Stekare: *Anti Steykare* var medlem av en nämnd i Kumo sn., Finl., 1455 (S. 445). Han omtalas jämte brodern 10 år tidigare, d. 10 sept. 1445: »Laurens Gøme och *Stegarsyner*, som ærw Andris oc Jønis». De hade sålt skogar, »och them sama Laurens Gøme och for:de *Stegaressøner* (var. *Stegar syner*) haffdhe ingha beuisningh ther til ath the noghan ræth ther til haffde». Därför dömdes »for:de Laurendz Gøme och *Stegaressøner Anders och Jønis* hwarthera sakan til XL marker —» (S. 415 f.). Det tycks ju framgå härav, att bröderna voro söner till en stekare (kock), ock att åtminstone den ene, Anders, upptagit faderns yrkesnamn som sitt tillnamn.

Stølemaker: I en anteckning med överskrift *Claus Stølemaker anferarius*, dat. [Stockholm] d. 2 aug. 1462, omtalas, att Anders persson copperslager »lot vpp fornempde *Claus kannegiutara* ena tomt ok gardh —» (S. J. I 301). »anferarius» är = »amforarius» = »kannegiutare», men vad betyder »stølemaker»? Det kan ju vara = »stolmakare» [ø är väl fel för o] eller kanske = »stolamakare», d. v. s. »förfärdigare av stolor»; se Du Cange, art. *stola* (ock *orarium*). Claus kan väl ha varit son till en »stølemaker», men han kan väl även utövat båda embetena, åtminstone successivt.

Sysloman: *Olauus sysloman* nämnes bland »inquilini pauperes» i Romfartuna sn., Vml., 1371 (Skattel. 69). Han kan väl ha använts som någon slags inspektör l. förvaltare.

Timmerman: *Laurens clensmyt* var borgare i Stockholm 1451. Han kallas för övrigt *Laurenz klensmid*, fornempde *Laurenz clensmid*, fornempde *Laurenz clensmidz* [gen.], fornempde *Laurenz clensmid*, *Laurenz clensmid*, *Laurenz* [gen.], fornempde *Laurenz clensmidz* [gen.], fornempde *Laurenz clensmidh*, men på ett ställe *Laurenz tymberman clensmid* (S. J. I 205—207). Han kan ju ha utöfvat båda yrkena successivt. Möjligen kan han dock tänkas ha varit klensmed ock samtidigt även timmerman. Hildebrand, I 584, säger: »Även smeder måste genom sitt arbete komma i nära beröring med andre handverkare, ock beröringen torde väl stundom hava lett till kollision. Allt smitt måste naturligtvis tagas från smeden, men denne synes ock stundom gjort anspråk t. ex. på att slå fast beslagen å de ställen, där de skulle sitta.» — *Jøns timberman bergxman* bodde i Stockholms västra kvarter 1503 (S. Sk. 105). Tillägget *bergxman* har han tydligen fått till skillnad från den följande: *Jøns timberman* ner hustru Kadrin. (Ännu en *Jøns timberman* är antecknad på samma sida; han var »pauper», medan de båda andra skattade en halv mark var). Det är väl samma person, som förekommer år 1501, då det antecknas: »Item än vtgiffuit timbermannom for barden then stora — item *Jøns bergxman* vj øre» (ib. 30). Han kan ju först ha haft anställning som bergsman ock sedan flyttat till Stockholm.

Tolk: *Andris Tolk* var medlem av en nämnd, som utrönte biskop Magnus' i Åbo rätt till några ängar. Brevet är daterat Eura sn. i Finl. d. 22 nov. 1420 (S. 292). — *Olaff Andrisson Tolk* var jordägare i Kumo sn., Finl., 1437 (S. 356). 1440 skriver han sig likaså *Olaff Anderson Tolk*, *Olaff Tolk* (ib. 383). 1467 d. 11 maj omtalas *Olaff Tolk* »fordom» ha ägt en gård i Åbo (ib. 489). Var han son till föregående ock hade ärvt namnet?

Tölner: *her mathias tölner* blev broder i S:t Gertruds gille i Stockholm 1441 (Småstycken 308). Han var väl präst, ock namnet sålunda ärvt (släkt med hinricus tölner, som nämnes samtidigt?). Emellertid äro väl både namn ock härstamning tyska. Jfr. ovan.

Vinman: *Ego Petrus Henrici*, canonicus Vpsalensis, beseglar en skrivelse från domkapitlet d. 24 mars 1408 (S. D. II 24). Samma år d. 2 juli omtalas *herra Pædhar* i Munkathorp, canoker i Vpsalum, i Vestraaros oc sysloman domkyrkionna ther

sama stadz; for:de *herra Pædhar* i Munkathorp (ib. 47). 1411 d. 13 juli: hedherlicom manne *herra Pædhare* af Munkathorpe, canoche oc syslomanne i Vestraarose domkirkio [dat.] (ib. 411); efter d. 29 sept.: hedherlikom manne *herra Pedhare Henrikson* canoke i Vpsalum i Vestraores, kirkioherra i Munkathorp oc samw Vestraores domkirkio syslomanne [dat.] (ib. 427); d. 21 okt.: hedherlikom manne *herra Pædhare Henriksson*, canoche i Wpsalum, i Wæstraaros oc kirkioherra i Munkathorpe [dat.], for:da *herra Pædhare* [dat.], for:da *herra Pedhare* [dat.], for:da *hærra Pedhare* [dat.], for:da *herra Pædhare* [dat.], optanæmdom *herra Pedhare* [dat.] (ib. 429 f.); d. 24 nov.: hederlikom manne *herra Pædhare Henriksson*, canoche i Wpsalum i Vestraaros oc kirkioherra i Munkath... [dat.], vptanæmdom *herra Pedhare* [dat.] (ib. 446 f.); 1412 d. 26 jan.: hedhirlika och wælborna mæn, *herra Ingemar*, domprost i Wæstraaros, ok *herra Pædher* i Munkatorpe, canok ther sama stadz — sig. har tre P, strålvis ställda, med omskr.: S. PETRI HENRICI PRESBITERI (ib. 465); d. 8 febr.: hedherlicom manne *herra Pædhare* i Munkathorpe, for:de domkirkio syslomanne [dat.] (ib. 471); d. 7 juli: hedherlikom manne *herra Pedhar* i Munkathorp a domkirkiona vegna, som ær samu Vestraaros domkirkio sysloman (ib. 526); 1413 d. 17 febr.: domini *Petrus* in Munkathorp, canonicus et yconomus ecclesie Arosiensis, ac Kanutus in Quillinge, canonicus Strengiensis, — (ib. 595); d. 27 juni: *herra Pedher* i Munkathorp (ib. 659); d. 9 sept.: *Petrus Henrici dictus Wynman*, rector parochialis ecclesie Munkathorp, Vpsalensis et Arosiensis ecclesiarum canonicus —, ad supplicacionem et instanciam memorati domini *Petri* canonici nostri — [biskopens tillägg] (ib. 689 f.); d. 4 nov.: *herra Pethar* i Munkathorp (ib. 710). — Tillnamnet förekommer alltså endast en gång, då han uppträder i första person, men icke då han omtalas.

Jag hänvisar för övrigt till min uppsats 'Några medeltida yrkesnamn ock titlar' (i Meddel. fr. nord. sem. i Upps.). Någon släktskap mellan de där nämnda personerna behöver ju icke antas, utom kanske i ett fall. Anders Jönsson var kanske son till Jöns Laurensen ock hade då också ärvt faderns yrke. Men varifrån fick Peder Henriksson sitt tillnamn? Var han son till en »vinman»? *Staphan Winman* nämnes samtidigt i Uppsala: kanske hade han en bror, Henrik — också vintappare — vilken var far till Petrus? Å andra sidan bör denne

ha känt till Sigfridslegenden ock kan ha sett i namnet en anspelning på dennes följeslagare. Kanske han också i 'vinman' inlagt en betydelse av 'vingårdsman'? —

Jag kan således knappast framlägga ett enda fullt säkert exempel på ett yrkesnamns övergång till ärftligt namn, men väl några fall, som äro sannolika eller möjliga. Men även dessa äro ju anmärkningsvärt fåtaliga. De sannolikaste eller möjligaste torde väl vara följande, kronologiskt ordnade:

Skytte , konungens fogde, frälseman	1340-talet	Finl.
Skeppare , fogde	1351	
Guldsmed , kyrkopräst	1381, 1382	
Smed , underhärads hövding	1393	
Bergsman , präst	slutet av 1300-talet	
Smed , väl frälseman	1399	
Skräddare , frälseman	1403	
Skräddare , frälseman	1405	Finl.
Skräddare , frälseman	1405	Finl.
Skräddare , underhärads hövding	1408	
Winman , kanik ock kyrkopräst omkr.	1410	
Smed , frälseman	1413	
Myntare , frälseman	1416	Finl.
Tolk , jordägare	1437, 1440	Finl.
Pipare , jordägare	1440-talet	Finl.
Stekare , jordägare?	omkr. 1450	Finl.
[? Munk , borgare	1457]	
Smed , boktryckare	1490-talet	
Skrivare , frälseman	början av 1500-talet	
Skräddare , fogde	1513	
[Bösseskytt	åtm. på 1700-talet]	

Dessutom kanske **Skytte** i ytterligare något eller några fall.

Varpå beror det, att yrkesnamnen hos oss icke övergått till familjenamn? Frågan är både intressant ock viktig, ock att utreda den blir närmaste uppgiften här. Nu kan jag endast komma med några förmodanden. Sundbärg, *Det svenska folklynn* sid. 113, säger: »Ock att vara stolt över sitt *yrke* — något som spelat en så oerhört betydelsefull roll t. ex. i Tysklands ock Englands historia — det är i Sverige så gott som okänt». Detta är naturligtvis alldeles sant, ock vad namnen beträffar, skulle man säkert nuförtiden anse det alldeles för simpelt ock löjligt att kalla sig t. ex. *Smed* eller *Skräddare*. Våra namns karaktär är ju adlig, ock man skulle nog skäm-

mas för borgarnamnen — ifall valet av sådana vore tänkbart. Emellertid är det ju så, att inte heller norrmän ock danskar, så vitt jag vet, ha yrkesnamn som familjenamn. Men där måste tydligen en annan förklaring än förnämheten sökas. Ock vidare voro väl yrkena under medeltiden ingenting simpelt, utan tvärtom: skråna voro väl snarast så att säga aristokratiska institutioner. Alltså måste en annan orsak finnas. Det är ju faktiskt, att städerna hos oss under medeltiden icke nådde den blomstring ock utveckling, som de kontinentala städerna tillkämpade sig. Den rent svenska handeln ock industrien måste ju dessutom förkvävas av det myckna tyska öfverväldet. Man kan säkert påstå, att vi i allmänhet inte fingo några stora myndiga ock inflytelserika köpmans- eller hantverkarsläkter, där yrket med stolthet gick i arv från far till son ock sonson etc., men just detta är väl liktydigt med att förutsättningen för yrkesnamnens övergång till ärftliga namn saknades. På 1600-talet började en ny utveckling i vårt namnskick. Då var det adeln, som gick i spetsen, ock adelsnamnen blevo mönster för de andra. Det följde naturligtvis därvid en känsla av finhet med den nya namntypen, ock därmed är ju också givet, att andra typer, t. ex. yrkesnamnen, skulle ta sig enkla ock tarvliga ut i jämförelse med de andra. (Ock kanske detta bidragit något till att nedsätta själva yrkena: när det var tarvligt att *heta* t. ex. Skräddare, kunde det bli tarvligt också att *vara* skräddare). Men före den tiden, alltså t. ex. under medeltiden, kan man inte gärna förutsätta en dylik uppfattning.

En annan reflexion må i detta sammanhang tillåtas mig. Sundbärg framhåller vårt bristande ekonomiska sinne. Det är ingen nyhet: redan på 1600-talet klagas över samma sak (se t. ex. Schück — Warburg, Sv. litt.-hist. I 324, nya uppl.). Men varpå beror det? Schück tycks härleda det enbart ur fattigdomen: »Sverige har alltid varit ett fattigt land, ock lätt-sinnet, den bristande beräkningen ock oförmågan att taga vara på egna tillgångar ock krafter har därför alltid utgjort ett kännemärke på dess invånare». [Man kommer här att tänka på Sundbärgs ord: »— vårt *folk* är fattigt; men vårt *land*, det är rikt»]. Schück fortsätter vidare: visserligen fanns det [under storhetstiden] också praktiska ock dugliga nyttighetsmänniskor, t. ex. Karl XI ock Polhem, men måne inte det beror på impulser från Nederländerna? Här får man väl fråga:

voro inte t. ex. redan Gustav Vasa, Karl IX ock Gustav Adolf dugliga nytthetsmänniskor? Ock om så är, skall deras praktiskhet också härledas ur utländska impulser? Kan inte det vara ett svenskt drag? Hör det inte just till svenska lynnet en förening av storslagen fantasi ock utpräglad praktisk läggning, t. ex. hos Birgitta, Wiwallius, Olof Rudbeck, Tegnér, Selma Lagerlöf, för att endast nämna några stora namn? Schück har själv visat upp gent emot Stjerna, att svenskarna från början just voro ett ekonomiskt duktigt folk. »Då vi först stifta en närmare bekantskap med svenskarna, göra de således givet intryck av att vara ett driftigt köpmansfolk. Att deras handel ej kan jämföras med våra dagars, är nu visserligen sant, men väl torde den gott kunna utvärda en jämförelse med Nordeuropas på 800-talet» (Birka 5). Ock av Adam av Bremens skildring får man väl det intrycket, att Sverige var ett både politiskt ock ekonomiskt präktigt land. Under sådana förhållanden kan väl knappast fattigdomen användas som ursprunglig förklaringsgrund, när inte fattigdomen är ursprunglig. Har följande förhållande spelat någon roll härvidlag? Medeltiden är ju den tid, varunder de moderna staterna ock samhällena grundlades. Då böra ju också de ekonomiska instinkterna, hågen ock sinnet för det ordnade, jämna, fruktbärande arbetet ha utvecklats till medveten vilja hos folken under denna tid. Men hur var det då hos oss? Hos oss var det tyska ock danska förtryckare ock våldsmän, som ständigt ock jämt vållade förödelse ock oro ock osäkerhet, vår handel var i främmande händer, ock våra hantverkare ledo naturligtvis också under det utländska oket. Skulle då våra ekonomiska instinkter ha kunnat utvecklas på ett normalt sätt under onormala förhållanden?

Ortnamn.

Aby: I påvliga legatens bannlysning över konungen av Danmark d. 10 sept. 1267 sägs bl. a.: »Verum cum in predictis loco et termino nullus pro rege ac regina procurator appareret, nisi tantummodo *Petrus Aby*, qvesivimus ab eo, utrum pro eisdem rege et regina respondere vellet, — responsum ab eo fuit, quod non ad agendum vel respondendum in premissis ex parte Regis et Regine venerat, —» (avskr. fr. 1600-talet — D. S. I 711).

I Skåne finns en socken *Aby*, nu Åby (Styffe 62); ett annat *Aby* (Aaby) finns på Fyn, enl. reg. till D. S. I, II.

Ahusen: *Johannes Ahusen* var borgare i Visby 1393 (R. P. n:o 2679). Han var kanske dansk, från Skåne. I M. U. XV 109 (år 1361) uppräknas skånska orter: Drelborgh, Vsteden, *Ahusen* etc.

Albo: Karl Magnusson bortbyter d. 15 juli 1347 jord i Bettna sn., Srml., till riddaren Sigge Magnusson. Bland fastarna nämnes *olaus albo* (D. S. V 687 f.).

Albugha: Lars Vvelinsson, underhäradshövding i Tjust, lämnar fastebrev på fastigheter, som Björn i Glo pantsatt till östgöotalagmannen Bo Jonsson. Bland fastevittnena nämnes *Olof Albugha*. »Västervik» d. 30 maj 1368 (R. P. n:o 818).

Albugha kan vara ett ortnamn. Styffe 136 upptar en sn., kallad *Albogha*, i Vgl. Ett *Albuga*, nu *Alboga* i Drothems sn. i Ögl. nämnes i R. P. n:o 410. N. v. *Albohult* i Svenarums sn., mål., hette på 1380-talet *Albogahult* (ib. reg.). Men det kan ju också vara ett öknamn = *armbåge*.

Allendorp: Bland riddare och svenner, »The som förläning hadhe», nämnes *Allendorp* i Erik XIII:s skattebok 1413 (Sumlen 168). Namnet är naturligtvis tyskt.

Alwerstorp: *Henrik Alwerstorp*, schleswig-holsteinsk väpnare, undertecknar en fredstraktat i Kolding 1411 (S. T. III 19).

Alæbo: Abjörn Magnusson testamenterar d. 26 okt. 1339 sina gods i Gladdunge till Julita kloster samt skänker gårdar, penningar, kläder m. m. till kyrkor, kloster ock åtskilliga personer. Bl. a. ger han »— cursori meo *alæbo* equum meum rubrum cum sella mea. et cuilibet istorum famulorum meorum .II. tunicas. et cum hoc cursori togam» (D. S. IV 686 f.).

Ammokulle: Pæther Karte, byaman i Söderköping, säljer en gård ock två tomter, vilka uppmätas, varvid bl. a. befinnes, att »gardsz tompen» är »fran *Pæthers Ammokulla* stuw oc in till Hinso Kræghilou kalgardh athertan alna oc thiughu bredh oc eth quarter». Söderköping d. 29 sept. 1393 (R. P. n:o 2691).

Ammokulle är ju ett ortnamn. N. v. *Omberg* t. ex. skrivs 1426 *Amobærgh* (Styffe 198). Lundgren upptar ett förnamn *Amma*.

Angelbeke: I förhandlingarna mellan konung Håkan ock Hansestäderna, Bohus 1370, förekommer bland hansestädernas klagopunkter: »Item anno LXV vasalli domini regis Nor-

wegie abstulerunt nauim *Angelbeken*» (S. T. II 406). Mannen var skeppare från Rostock (M. U. XVI 54).

Apaldhægardh (m. fl. former):

1. Birger Röriksson testamenterar sina gods i Vrigstad i Ögl. till Julita kloster, ock bestämmer gåvor till kyrkor, kloster ock åtskilliga personer. Bl. a. skänker han »puero meo *apullægardh* .V. marcas ad vnum equm. et tres marcas ad alia necessaria». Sundby (i Srml.) d. 13 maj 1329 (D. S. IV 104 f.).

2. Riddaren Karl Näskonungsson bortbyter jord i Tortuna sn. till Västerås domkyrka. Bland fastarna nämnes *olauo apaldhægardh* [abl.]. Västerås d. 7 febr. 1335 (ib. 415).

3. Svenska rådet överenskommer med Margareta ock Erik av Pommern om åtskilliga rikets angelägenheter. »Oc til mere bewaring alla thesse forscrefna stykke oc artikela, tha hawom alle wi fornæmpde medh fornæmpda war herra oc frw oc medh the flere rykesens manna innan Swerike incighle, som ær — — — — *Clauus Apellegardh* — — — — aff wapn, medh godh wilia oc kærlech war incighle lata hængiæs for thetta breff». Nyköping d. 20 sept. 1396 (S. T. II 661 f.).

Jfr. Löffler, Taksteinarsägnen 29. — På första stället är förnamnet utelämnat. 'Puer' betyder 'småsven' eller 'tjänare' överhuvudtaget (utan avseende på åldern): »Pueros dicimus, quando servulos significamus, non ætatem exprimentes, sed conditionem» (Du Cange). Ock dylika bruka ofta benämnas med enbart tillnamnet.

Apenborgh: I Raven von Barnekows räkning för Nyköpings slottslän 1365—1367 upptas även värdet av hästar, som Barnekow ock hans tjänare förlorat. Bl. a. antecknas: »*Apenborgh* .i. equum pro XV marchis» (Styffe B. I 104). Mannen var tydligen riddarens tjänare, tysk.

Arendorp: 1. *gård arentorp* blev broder i S:t Gertruds gille i Stockholm 1472 (Småstycken 317).

2. »hustrv Tola Swensdotter, *Thomas Arendorpes* efftherliffuiska, Gudh theres siæl nade», omtalas i Åbo år 1504 (S. 555). 1509 nämnes »hustrw Tole, fordum borgerske j Abo, Gud hennes siel nadhe», samt »*Thomas*, forscrifne Toles boondis [gen.]» (ib. 561). Namnet är givetvis tyskt.

Arxø: 1, 2. »Infrascripte expense facte fuerunt, racione Exequiarum post bone memorie, dominum Byrgerum petersson quondam legiferum vplandie, factarum, — Primo stokholmis

de *Conrado de Arxø* .II. hedhinstykke pro triginta quinque marcis denariorum. —». Uppsala d. 5 april 1328 (D. S. IV 56).

»johannes de caadis parochia vnu in angrimannia» ger sin gård till ärkebiskop Olof ock Uppsala domkyrka d. 13 okt. 1328. Brevet beseglas med »sigilla discretorum virorum *conradi arxø* et johannis bracla ciuium stokholmensium» (ib. 77 f.).

Conradus Arxø kvitterar penningar, som riddaren Lars Ulfsson inbetalt. Stockholm d. 11 juli 1333 (L. Sparres avskr. — ib. 325).

»*Conradus Arxø*, ciuis stocholmensis», jämte en annan, kvitterar d. 12 april 1336 penningar, som lagman Lars Ulfsson betalt (L. Sparres avskr. — ib. 499).

»*conradus arxø*, conciuus ibidem» [i Stockholm] förklarar d. 15 juni 1336, jämte en annan, lagman Lars Ulfsson fri från alla skulder till en viss person (L. Sparres avskr. — ib. 503).

Magnus Eriksson tilldömer prosten Lars i Bollnäs ock »heredes *Conradi arxø* quondam ciuis Stockholm[ensis]» land i Näs i Vesslands socken, Uppl., som de lagligen erhållit av Ermund i Näs genom pantsättning, fastän Ermunds arvingar hindra dem i besittningen, »quamuis idem Dominus Laurencius et heredes *Conradi* predicti sentenciam legalem in hac parte pro se habuerunt. —». Stockholm d. 7 febr. 1341 (ib. V 15).

»prouidus et discretus vir *Conradus Arxø* pie memorie» hade givit gods till upprättande av ett prebende vid Storkyrkan i Stockholm. »Dictus vero *Conradus Arxø* de medio sublatus, sicut Deo placuit, ad predictae prebende consumacionem et confirmacionem operam dare non potuit nec laborem, idcirco nos *Folquinus Arxø*, dicti *Conradi* filius, et Symon Schelhorn, ciues Stocholmenses, tam coheredum nostrorum quam proprio nomine deuotam ipsius *Conradi* voluntatem inimitari cupientes, — —, predia premissa — — — humiliter offerimus, — —». Arnö d. 26 okt. 1350. På baksidan står: »restitutio huius prebende per heredes *Conradi Arxø* —» (ib. VI 228 f.).

Ärkebiskop Hemming i Uppsala upprättar prebendet vid Storkyrkan i Stockholm. »Eo tempore quo viuebat vir discretus *Conradus Arxø*, quondam ciuis Stokholmensis bone memorie, sanus existens, disposuit fundare quandam prebendam — — —. Que quidem predia heredes dicti *Conradi* post eius obitum cuidam presbytero, domino Jacobo Andree — juxta voluntatem prenotati *Conradi* — — — assignarunt. Mortuo vero postmodum

post aliquot annos domino Jacobo prefato, venerunt ad nos propter hoc — nomine suo et coheredum suorum omnium viri discreti *Folquinus Arxø*, filius dicti *Conradi Arxø*, et Symon Skelhorn, ciues Stokholmenses, petentes, vt de prediis superscriptis — prebendam juxta prefati *Conradi* arbitrium, — —, crearemus. Nos igitur Hemmingus, — deuocionem antedicti *Conradi* et heredum predictorum merito collaudantes —, prebendam — creamus — — — et ad eorundem *Folquini Arxø* necnon Symonis Skelhorn ac coheredum omnium presentacionem dilecto filio Johanni Ludholfi, dicto Scriwæræ, presenti et consencienti de eadem prebenda auctoritate ordinaria prouidemus — — —. Ordinamus insuper, quod heredes dicti *Conradi* infra regnum Suechie manentes, cum dictam prebendam vacare contigerit, tres personas successiue — — possint ex hoc nostra concessione et consensu et debeant presentare, — — —. Arnö d. 26 okt. 1350. På baksidan står: »fundacio prebende — per *Conradum Arxø* et suos» (ib. 229 f.).

3. *Hinricus Arxøø* säljer sin gård Lindasund i Norsunda socken, Uppl., till Skokloster. Stockholm d. 28 febr. 1345 (ib. V 417).

»Värmdö skiplagh [i Uppl.] bestod ej blott av Värmdön, utan även av flera andra bebodda öar, i öster ock nordost om Stockholm, som i nyare tider fått egna kyrkor, — —. Den västligaste hette *Hargsö* eller *Hargöön* (1478), ock sundet, som skilde ön från Södermanland, Harsteket, sedan Baggens-Stäket, som ännu var farbart». Not 8: »*Harxö*, *Arksö* eller *Arxö* skänktes av K. Magnus I år 1282 — till en borgare i Stockholm Tideman Fris —» (Styffe 303).

Conrad Arxö var alltså far till Folquinus Arxö. Var Henrik Arxö släkt med dem?

Aske[n]berg: 1. *Gotskalck Askenberg* [= *Ascheberg*], holsteinsk riddare, undertecknar jämte andra en förbindelse av greve Johan av Holstein, Hälsingborg år 1329 (Hvitfelds övers. — S. T. I 554).

2. *Clawes Ascheberg*, schleswig-holsteinsk väpnare, undertecknar en fredstraktat i Kolding år 1411 (ib. III 20).

3. *Otto Ascheberch* m. fl. schleswig-holsteinska män nämnes i ett stilleståndsfördrag vid Flensborg år 1412 (ib. 28).

4. *hans askeberch* nämnes som broder i S:t Gertruds gille i Stockholm 1456 och 1463 (Småstycken 314, 316).

Hans askeberch: 1465 d. 7 febr. kom Hans lambertssin inför Stockholms rådhusrätt ock »satte sina stenbodh vpvnder sina hwsæ til pante *Hans askenberge*» på 11 år på vissa villkor, som »fornempda *Hans askeberch*» skulle uppfylla, ock efter 11 år »tha skall Hans lambertssin — samme gatubodh frij oc quit igen hawæ oc anname aff fornempda *Hans askeberch*» (S. J. I 321 f.).

Såsom synes, är namnet tyskt.

Askerslef: Ingeborg Thorstensdotter gör sitt testamente d. 28 mars 1346. Bl. a. ger hon »fratri *henrico askersslef*. ibidem [o: i Strängnäs] decem oras denar.» (D. S. V 550 f.).

Bachtendorp: *Peter bachtendorpp* blev broder i S:t Gertruds gille i Stockholm 1441 (Småstycken 308). Namnet är naturligtvis tyskt.

Bamsö: *Arfuid Bamsö* nämnes i Erik XIII:s skattebok som frälseman i Redvägs härad i Vgl. 1413 (Sumlen 10). Är *Bamsö* ett ortnamn? Eller är det felläsning? En *Aruid Bamse* förekommer nämligen d. 29 juli 1415, väl också i Redvägs härad (S. D. III 61). *Bamse* här öknamn, = det norska ordet?

Barde[r]wik: 1. Birger Jarl bekräftar privilegier, som han förut beviljat Lybeck, vilka »nuncii vestri, dominus Wilhelmvs Albvs, dominus *Fridericus Bardewyc*, viri discreti et providi, consules civitatis vestre, ex parte [vestra] petiverunt a nobis —». Linköping d. 15 aug. 1256 — 1260 (S. T. I 213 f.).

2. *Arnoldus de Bardewik* var rådman i Lybeck 1342 (D. S. V 128).

3. 1423 d. 12 nov. utfärdar Claues gulsmidh i Stockholm ett brev om en tomt med tillhörande byggning. »Item kænne jak i thæssö samw breffue at jak war aa ok ower mædh skiælikom mannom Hinrik helsing Pether den Jacob menze *Cort barderwijk* — — tha the fornempda tomt mældes ok wtstikkadhis, —» (S. J. I 8).

»— wi Jon gøstafson Henrik libbenhusen Jacob mense oc *Cord barderwijk* kænnomps thæt — at wi ouer warom thæn tijdh hustru Cristin fordhom Magnus romara hustru, gudh alzwaldugher hans siæl nadhe, gaff beskedhelikom manne Pether olafsone sina brodherdotter Marghitte —». Stockholm d. 15 aug. 1433 (ib. 62 f.).

»— wi Jon gøtzstafson Henrik libbenhusen Jacob menze *Cord barderwijk* kænnomps thæt — at wi owerwarom thæn

tijdh hustru Cristin fordhom Magnus romara hustru, gudh alzwaldugher hans siæll nadhe, gaff beskedhelicom manne Pether olafsone sina brodher dotter Marghitte —». Stockholm d. 15 aug. 1433 (ib. 79).

Namnet är sålunda tyskt. Jfr. t. ex. M. U. XI 131. Även växlingen med ock utan *-r-* är tysk. En »schiffsschreiber» med detta namn omtalas år 1468: »dyt hadde ik *Bardewike* bevalen to vorkopen, de syn schryfeyn was —»; »Item *Bardewyke* deme hebben de Engelsen genamen, — — —»; »Item noch nemen my de van Linden mit Nydenborges schryfeyn, de heeth *Bar-derwigk* — — —» (H. U. IX 420, 422, 428).

Barendorp: ærlikom manne *Johan Rarentorpp*, höffuitzman vppa Castelholm [dat.]; ærlikx manz *Johan Barendorps*, höffuitzman vppa Castelholm [gen.] 1418 (S. 284 f.); iac *Hannus Barendorpp*, fogothe oppa Castalaholm; iac forscrefne *Barendorpp* 1419 (S. D. III 481). Namnet är naturligtvis tyskt.

Barstorp: I Raven von Barnekows räkning för Nyköpings slottslän 1365—1367 upptas även värdet av hästar, som Barnekow ock hans tjänare förlorat. Bl. a. är antecknat: »*Barstorp* iii^{or} equos pro lviii—» (Styffe B. I 105). Han var tydligen en av Barnekows tjänare, tysk.

Barsæbæk: 1. Årkedjåknen Håkan i Lund testamenterar d. 1 aug. 1283 »domino *nicolao bassabæck* concanonico meo et consocio tres marchas puri». »Exsequutores huius testamenti constituo dominos *Nicolaum bassæbæch* et petrum trugoti. dilectos concanonicos meos. —» (avskr. av år 1494 — D. S. I 631 f.).

[2. *Suno Joonson de barsabæk* säljer en gård. Lund d. 22 dec. 1346. Sigillet har övre delen av en lilja (ib. V 626).]

3. Årkebiskop Nicolaus i Lund testamenterar d. 3 febr. 1379 bl. a. penningar ock lösören till enskilda personer, även till småsvennerna ock bland dem *Barsobek* (R. P. n:o 1402). Är han samme som följande?

4. *Henricus Barsebek*, väpnare, beseglar ett pantbrev, dat. Hälsingborg d. 21 dec. 1389 (ib. n:o 2448).

Nils Thordsson, prior i Hälsingborgs kloster, överlåter d. 29 juni 1403 på annan person »al then rææt som wi hawæ af frw Mæræthæ, *Henrik Barsæbæks* æftærleuæræ, pa thet goos som liggær i Gwtmunstorp i Færshæræt i Væstærstathæ soghn [i Skåne], hwilkæt gooz hwn os til pant hawær saat —» (S. D. I 267).

5. Barnabas [o: *Barsebæk*], väpnare, är med bland danska ock norska sändemän, som försäkra, att konung Erik skall hålla fördraget i Halmstad. Norrmalm vid Stockholm d. 7 aug. 1435 (sen. avskr. — S. T. III 132). Densamme som någon av de följande?

6. *Hinrik Barsebeke*, väpnare, bekräftar fredsfördraget mellan Erik av Pommern ock greve Adolf av Holstein, Vordingborg d. 15 juli 1435 (ib. 139).

her *Hinrich Barsebeck*, riddare, bekräftar konventionen om Gottland mellan Olof Axelsson ock Magnus Gren. Garne d. 18 juli 1449 (Hadorphs avtryck — ib. 218).

7. her *Frederiik Barsebäk*, riddare, bekräftar likaledes konventionen om Gottland 1449 (Hadorphs avtryck — ib. 218).

I vilken mån släktskap mellan dessa personer kan antas, vet jag icke. Namnet är ju danskt = *Barsebäcks* sn. i Skåne.

Bentlage: vnsem leuen truwen canceler her *Johanne van Bentlage*. [dat.] d. 22 april 1406 (brev från Albrecht av Mecklenburg — Styffe B. II 135); de erbar man her *Johan Bentlage* kentzeler des hochgeborn forsten koning Albertes hertoghen to Meklenborch vnde greuen to Swerin d. 23 april (ib. 136); Ik *Johan van Bentlage* koning Albrechtes Cantzeler d. 4 maj (ib. 137); de erbar man her *Johan Bentlaghe* kentzeler des hochgeborn forsten konig Albertes hertoghan to Meklenborch vnde greuen to Zwerin, her *Johan Bentlaghe* kentzeler des heren koninges vorscreuen d. 5 maj (ib. 138 f.).

Berfelt: *lydeke berfelt* nämnes som medlem af S:t Gertruds gille i Stockholm 1434 (Småstycken 306). Namnet är tyskt.

Berkhof: *Johan Berkhof* var borgmästare i Stockholm 1353 (R. P. n:o 130). Han var tydligen tysk.

Bernfelt: En traktat mellan Margareta ock Albrekt om dennes frigivning utfärdades, Lindholm d. 17 juni 1395. I exemplaret å Margaretas vägnar nämnes bland bekräftarna väpnaren *Thort Biornfeste*. I det mecklenburgska exemplaret kallas han *Thor Bernfelt* (S. T. II 516, 523). Båda namnformerna äro tydligen oriktiga. Rydberg föreslår *Thorbiorn Fastesson* som det rätta.

Bersenbrügge: *Johann Berszenbruggen* [dat.], *Johannen Bersenbruggen* [ack.], *Johannes*, *Johanni* [dat.], *Johannen Bersenbruggen* [ack.], *Johannen Bersenbruggen* [ack.], *Johanni* [dat.],

Johannes Bersenbrugge, Johannes Bersenbruggen, Johanne [dat.], *Johannem Bersenbruggen* [dat.] 1469, mester *Johan Berszenbrugge* [ack.], mester *Johannis Berszenbrugghe* [gen.], meyster *Johann Berszenbrugghe* [ack.] 1493 var Lybecks sekreterare (Styffe B. III 195, 219, 221, 228, 230, 233, 240, 250 IV 166 f.).

Bertaby: *Biørn Bertaby* var medlem av en nämnd för undersökande av rätten till gods i Sunds sn., Finl., 1418 (S. 284).

Beuersten: *Luca Beuersten*, diacono Warmiensis dyocesis [abl.] (= från Ermeland i Ostpreussen) 1429 (S. 330). Namnet är alltså tyskt.

Bilderbæk: *Johannes bildinbek* 1301; *Hænica, bilderbæk; hænika biildirbæk* 1305 var väl borgare i Uppsala (D. S. II 341, 448 f.). Han var väl tysk. Ett tyskt ortnamn *Billerbek(e)* etc. upptas i M. U. XI 151, XVII 71. Formen *bildinbek* beror väl på association med namn på -en- .

Billaarfve: Olaff Ingason i Rösunda (i Finl.) bekräftar ett jordaköp ock lämnar köparen fasta på jorden. Bland fastemännen nämnes *Andris Billaarfve*. Karis sn. i Finl. d. 3 sept. 1392 (R. P. n:o 2634). Jfr. Lundgren.

Bismark: 1422 d. 26 aug. uppläto ett par personer inför Stockholms rådsturätt »*Hans bysmarket* eet ærffua innan mwr liggiande vp a köpmanna gatu, —. Thætta forscrifna ærffue war Arnd van Bummellens panther, hulkin han lagligha — fulfylkt haffde ok nærwarandis stoodh fore raadhit — ok loot *Hans bysmarket* vp sama ærffue hulkit han hanom saalt haffde fore fira (4) læste iærn». Över stycket står: Fundus domini *Johannis bismarke* (S. J. I 6).

1424 d. 16 dec. förklarades ånyo inför rätta, att »thæt forscrifna ærffue» uppläts »*Hans bysmarket* fornempdom» (ib. 7).

1428 d. 12 april uppläts »*Hans bysmarket* eth ærfue vpa köpmanna gatu liggiande næst wæstan sama *Hans bysmarketz* ærfue som han oc ægher ok til forene aatte», vilket förut hade sålts till Jon ryting för 100 marker, »som *Hans bysmarket* bysprakadhe ok laghlika til dømpdis for sama køp aff thy han widherboande war —» (ib. 43).

1430 d. 25 sept. nämnes *her Johan bismarke* som borgmästare (ib. 48).

1433 d. 16 mars såldes ett stenhus »østan mwr offuan gatuna nordhan fiskestrand i mællen *her Johan bismarketz* steenhws oc Cord brwns steenhws» (ib. 52).

Som borgmästare förekommer han vidare d. 3 okt. 1433: *her Johan bismarke* (ib. 53); d. 7 okt.: *her Johanne bismarke* (ib. 10); d. 5 juli 1434: — vt mædh *her Johan bismarkets* rwm, *her Johan bismarket* (ib. 54 f.); d. 20 febr. 1436: *her Johan bysmark*, *her Johan bismark* (ib. 60); d. 29 febr.: *her Johan bismarke* (ib. 62); d. 12 mars: *her Johan bysmark* (ib. 63); d. 16 juli: *her Johan bismark* (ib. 64); sma. år: *her Johan bismarke* (ib. 59); d. 4 mars 1437: *her Johan bismarke* (ib. 75); d. 15 april: *her Johan bismark* (ib. 66); d. 10 maj: *Her Johan bismarke*, *her Johan bismarke*, *her Johan bismarke* (ib. 7); sma. dag: *her Johan bismarke*, *herra Johan bismarke*, — til *her Johans* rwm —, *her Johan bismarke* (ib. 55); d. 27 jan. 1438: — til *her Johan bismark* vaar stadz borghamæstara, *her Johanne fornempdom* (ib. 7); d. 28 april: *her Johan bismark* (ib. 80); d. 28 juni: *her Johan bismarke* (ib. 83); d. 4 aug.: *her Johan bysmarke*, *her Johan bismark*, borghamestare i Stockholm, — aff *her Johan bismark* fornempdom (ib. 84 f.); d. 11 aug.: *her Johan bismark* (ib. 85).

Namnet är ju tyskt. Vad senare delen beträffar, är den tydligen *market* (*markt*, *mark*), »gew. n. selten m.» = 'Markt' etc. (Schiller — Lübben). -e är dativändelsen.

Bissenhusen: *Jordan Bissenhusen* nämnes som konung Albrekts tjänare år 1389 (R. P. n:o 2421). Han var naturligtvis tysk.

Bistorp: I *Diarium Fratrum Minorum Stockholmensium* ab anno 1008 ad annum 1502 är under »Majus» [men vilket år?] antecknat: »Obiit Reuerendus Pater Frater *Sweno Bistorp*, Minister Dacie Terciusdecimus» (S. R. S. I 1: 76). Är 'minister' = 'diakon'? Namnet är tydligen tyskt. T. ex. M. U. XI 6 upptar flera orter *Biestorf*, *Bisdorf*, »Bishopstorp».

Blankensten: 1. 1417 d. 22 juli köper Olof Skytte, borgare i Stockholm, »ena tompth vppa nørre malm liggiandis mellan Ramborga Vnga tompth ok *Niclisa Blankasteins* tompth (S. D. III 266). S. J. I 419 har blankasteens, vilket är tryckfel.

1420 d. 28 nov. utfärdar »ik Sywert pethersson borger to deme Stokholme» ett brev, vari talas om en smedja ock en gatubod ock en källare, som tillfallit Olaff andersson i arv »van *Niclis blankenstens* wegen, dem got genedich sy» (S. J. I 20).

1424 d. 26 mars utfärdar »ik Olaff Andrisson borgher to dem Stokholme» ett brev, där han nämner om huset, »dat in vortiden mynen om *Niclis blankensten* to gehorde, dem got genedich sy —» (ib. 25).

2. *Siwort blankensten*, *Siuort blankensten* nämnes som broder i S:t Gertruds gille i Stockholm 1419 ock 1434 (Småstycken 299, 306).

3. 1426 d. 17 april omtalas en tomt i Stockholm, ligande »i mællen *Tydeke blankenstens* erffue ok Hanes kutz ærffue, *Tydheka* æghande næst nordhan til ok Hanes kutz næst sunnan til, —» (S. J. I 33).

4, 5. »jak *Olaff blankensten* borghare i Stokholm» säljer ett stenhus d. 19 juni 1426 (ib. 50).

1437 d. 25 aug. talas om *Olaff blankestens* hws; vidare sägs, att fridskilling har givits på en husöverlåtelse »aff *Olaff blankestens* wæghna» (ib. 51).

1446 d. 8 aug. omtalas ett stenhus i Stockholm, som *Olaff blankensten* »laghligha köpte for mangom arom». Över stycket står: *Andris blankensten* (ib. 147).

Samma år d. 22 aug. kom *Andris blankensteen* inför rätta i anledning av en tvist om stenhuset, som »*Olaff blankensteen* hans fadher» hade köpt. Man svor »i hælghon mædh vpræktom fingrom at *Olaff blankensteen* köpte laghlica fornempda steenhws». Över stycket står: *Andris blankensteen* (ib. 147).

Följande urkund i jordaboken är herr Olaf swartes bevis »vpa thæt køpit ok jordha skipte han giordhe mædh *Andris blankensten* thær han hafuer stadzins bref vpa hulkit som ludher —»: 1446 d. 24 sept. stod på rådstugan »*Andris blankensten* waar borghare — ok loth vp her Olaf swarta waarom stadz borghamæstara eth steenhws wæstan mwr belæghit —, hulkit fornempda steenhws *Andris blankensteen* fornempde ærfdhe æpter sin fadher ok sina modher hulkit ok hans fadher *Olaff blankensteen* laghlica — köpte aff Pether geeth som thæt førre aatte — — ok han ok hans hustru besaato sama hws ohindrat ok oquantat til dødhradagha hwart thera æpter annat til thæs nu for nokrom tima forlidhnom at fornempda Pether geetz dotter thær upa taladhe til forscrifna *Andris blankensteen*, thær han til swaradhe at hon thær engin ræth til hafuer ok skøot sik til siin witne som thær aff wiste — hulke thæt sworo — at *Olaff blankensteen* thæt köpte aff Pether geeth —.

Thy dœmpdom wi i thæn tidhen thæt fornempda steenhws *Andris blankensteene* thæt til ok fornempda Pether geetz dotter thæt fran. Item kændis fornempde *Andris blankenstein* for os at han hafuer giort køp ok jordha skipte mædh fornempda her Olaff swarta swa thæt han skal hafua mote sino steenhuse ena tomt —, hulka tomt her Olaff swarte loth *Andris blankensteene* fornempdom vp —. Her vpa gafuo the sin fridzskillingh vpa badha sidhor som stadzlagh vtwisa, thy afhænde *Andris blankenstein* sik ok sinom arfuom fornempda steenhws —» (ib. 147 ff.).

1448 d. 10 juni stod på rådstugan »*Andris blankenstein* — ok lot up Hans mikielsone» en tomt. »Thænne tomtin kopte han af fornempdom *Andrisse* —» (ib. 149).

6. 1448 d. 13 nov. stod på rådstugan »her Olaff swarte borghamestare — oc lot vp aff brodher *Hannis blankastens* weghna skippar Jønis andrissone ena tomt oc kalgardz rwm vppa nørre malm belæghin —» (ib. 173).

7. På 1470-talet omtalas hustru Anna, gift med en Blankenstein, men tydligen änka. Hade hon varit gift med Anders Blankenstein?

1472 d. 12 sept. talas om »twa trægardha belegne östan mwr i bredha grendenä nest offuan ffore hustru *Anna Blankinstens* gaardh—» (ib. II 22).

1476 d. 1 juli kom på rådstugan »erlig man Magnis otter radman fultmektoger pa hustrua *Anna Blankinstens* vegna och loth vpp sinom kera methbrodher Jønis mangsone pa korntorg ena (1) alin jordh ffore iij (3) marcker stocholmeska, — —» (ib. 22).

Blankenstein är ju tyskt. Jfr. andra tyska namn på *Blanken* —, både ortnamn, t. ex. *Blankenberg* (M. U. XXII reg. 2), *Blankenhagen* (ib. XX reg. 2), *Blankenförde* (ib. XI 6), *Blankensee* (ib. XI 6), ock personnamn, t. ex. *Blankenberg*, *Blankenburg*, *Blankenhagen*, *Blankensee* (ib. XI 152), alltså ortnamnen upptagna som personnamn. Ock H. U. VIII 786 upptar en *Jon von Blankenstein*, komtur i Elbing (år 1459).

Får man anta, att alla ovan uppräknade personerna voro släkt? Är »Olaff Andrisson borgher to dem Stokholme» ock Olaff blankenstein samma person? Formen Blankasten kan då vara ett slags försvenskning; kanske fanns det något svenskt ortnamn. *Blankasten*. Ljudvärdet av *-ei-* i Blankastein torde

vara tvivelaktigt: i samma urkund skrivs borgameistare; beidhis iak theiris for:da dandamanna incigle.

Blikæscog: Karls, Ulf Jarls sons, gåva till Skokloster stadfästes av åtskilliga släktingar, däribland av *P. Ragerwaldi filius*. Stockholm d. 28 maj 1269 (D. S. I 448).

Gregorius X befäller biskoparna i Linköping ock Skara samt ärkedjåknen i Uppsala att anställa ransakning, emedan »Abbatissa et Conuentus Monasterij Monialium de Sco Cisterciensis ordinis nobis conquerendo monstrarunt, quod *Petrus dictus Bliouscog*, laicus, Vpsellanensis diocesis quandam Curiam dictam fladstad, ad Monasterium ipsum spectantem contra iustitiam occupauit, et detinet occupatam, —». Lateranen d. 7 maj 1272 (ib. 465).

Biskop Henrik i Linköping befäller Karl Ulfssons arvingar att avstå gården Fladstad, som Karl Ulfsson givit till Skokloster, »*facientes dominum .p. ragnwaldi quondam filium* secundum iustam complementi sue partis estimacionem. indempnem quantum ad mansionem memoratam». Bro [i Ögl.] d. 24 juli 1273 (ib. 470).

Biskoparna i Linköping ock Skara samt ärkedjåknen i Uppsala vidimera d. 22 juli 1275 Gregorius X:s bulla. Namnet är här skrivet *Blikæschog* [avtrycket är fel]. »Quia igitur supradicte domine. Abbatissa et conuentus Dicta curia per prenommatum *dominum .P.* — — — violenter fuerant spoliata. Nos sepedictas dominas abbatissam et conuentum in Dicte curie possessionem — restituimus iusticia exigente. —» (ib. 498).

Magnus Ladulås' dom d. 31 mars 1277: »Universitati vestræ constare volumus et liquere, quod nos curiam Flazsta cum omnibus pertinentiis suis sororibus in Scho, ex parte Domcelli Karuli rite collatam, quam *Dominus Petrus Ragualdi filius* dictis sanctimonialibus minus rationabiliter usurparat, eisdem sororibus adjudicamus perpetuo possidendam, —» (Örnhielms avskr. — ib. 516).

Magnus Ladulås stadfäster ett gårdabyte. Bland »*Domini*», som äro fastar, nämnes *Petrus Ragwaldæ sun.* —. Sundby [trol. i Srml.] d. 23 aug. 1285 (ib. 665).

Magnus Johansson förnyar sitt år 1283 upprättade testamente ock gör åtskilliga tillägg. »Jtem cum pro *domino Petro Ragnwalzson* bone memorie, Centum viginti. Marcas. denar. vsualis monete exhibere tenear in subsidium Terre sancte. Jdeo

ad huius debiti satisfactionem — deputo Curiam meam Limsta — —. Frødawi (Frövi i Balingsta sn., Uppl.) d. 1 aug. 1292 (ib. II 680 ff.).

Vilken form är den riktiga: *Bliuscog* eller *Blikæschog*? Naturligtvis har påvebullan fel. Det är ju för övrigt lätt att räkna upp exempel på påvarnas namnförvrängningar. I den urkund av år 835, som kallas Gregorius IV:s stadfästelse för Ansgarius som ärkebiskop, talas om »gentibus Danorum. Sveonum (*Nortwehorum, Farriæ, Gronlandan, Halsingolandan, Islandan* —) [abl.]» (D. S. I 7). [Nicolaus III skriver d. 5 april 1278 till kyrkoherden Simon i Giresta i Uppl. ock kallar honom »Simoni Rectori Ecclesiæ de Piristum [dat.] (Vastovius, Vitis Aquilonia 1623 — ib. 526). Benedictus XII talar om sina »dilectos filios *Bolingerium* Præpositum, *Karactum* Archidiaconum, —» d. 27 febr. 1336 (Vastovius — ib. IV 483). Han menar *Holmgerum* ock *Kanutum*]. Clemens VI ger sitt bifall åt »Magistro Jone Nycholay, clerico *Lundonsensis* dyocesis», angående en supplik d. 22 maj 1349 (ib. VI 103). Samma påve skriver om *Skara* d. 5 aug. 1350: parrochiam ecclesiam de *Scarker*» (ib. 211). Bonifacius IX lovar avlat åt dem, som besöka den helige Olafs kyrka »in opido *Lodheson*» — d. v. s. *Lödöse*. Rom d. 9 mars 1401 (S. D. IV 10). I ett notariatsintyg, Florens d. 9 dec. 1401, talas om constitutiones »sancte Marie et sancte *Briside* in Vasteno episcopatus *Lancopensis*» (ib. 39). Ärkebiskop Jacob i Lund betalar pengar till Rom genom kaniken Petrus *Isaksson*, ock kardinalkollegiets kamrerare kvitterar, Rom d. 13 mars 1402, dessa pengar, som betalats »per manus domini Petri *Ysalesij* canonici *Lundensis*» (ib. 60). Därför är det ju tydligt, att påvebullan har fel, ock att de svenska prelaterna ville ändra det vid vidimationen. *Blikæschog* innehåller väl gen. plur. av *blik*, n. = 'ljus fläck, märke på träd'; man kan då anta, att påvens *Bliou-* är missförstått av *Blicu-* = gen. pl. av *blika*, f., som likaledes betyder 'hugg l. märke i träd.'

Vem var denne Peter Ragvaldsson? Det enda, som framgår av Diplomatiets brev, är, att han var släkt med riddaren Karl Ulfsson, som var son till Ulf Fase, jarlen av Folkungaätten.

(Jag avbryter här.)

Förkortningar:

- D. D. = Diplomatarium Dalekarlicum.
D. S. = Diplomatarium Suecanum I—VI.
H. U. = Hansisches Urkundenbuch I—X.
J. T. = A. Ramm, Jönköpings stads tänkebok.
M. U. = Mecklenburgisches Urkundenbuch I—XXIII.
R. P. = N. A. Kullberg, Svenska riks-archivets pergamentsbrev 1351—
1400.
S. = R. Hausen, Åbo domkyrkas svartbok.
S. D. = Svenskt Diplomatarium I—IV.
S. J. = H. Hildebrand, Stockholms stads jordebok I, II.
S. R. S. = Scriptores rerum svecicarum medii ævi I—III.
S. Sk. = H. Hildebrand, Stockholms stads skottebok.
S. T. = O. S. Rydberg, Sveriges traktater med främmande magter I ff.
Styffe = C. G. Styffe, Skandinavien under unionstiden, 2:dra uppl.
Styffe B. = C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia under uni-
onstiden I—V.
Vm. F. Å. = Västmanlands fornminnesförenings årsskrift.

Tillägg:

Major A. Ahnström har benäget sänt ytterligare upplysningar, vilka jag meddelar till släktforskningens tjänst:

»*Magnus Ahnström*: Denne var med vid Narva, samt står på sid. 98 omtalad såsom 2:dre kapten på Överstelöjtnantens kompani. Kvarlåg sedan i vinterkvarter i Narva 1700—01, var med i Dalregementets alla strider ända till Poltava, där han svårt sårades ock efter kapitulationen avled av sina sår. Han hade då blivit Chef för Överstelöjtnantens Komp: först men fick sedan Westerdals komp:, vilket han förde sedan 1706. 1704 blev han Chef för Öv:löjt:kompani. Chef för Dalregementet var Generalmajoren ock Översten Magnus Stenbock, »Måns Bock» kallad. — Av någon egendomlighet står han på listan över Dalregementets officerare vid Narva såsom Magnus Ahnström, men synes sedermera blivit kallad Magnus Åhnström¹; om det är tillfölje av slarvig skrift eller feltryck, kan jag ej reda. Om han varit gift, kan jag ej nu avgöra, —. Emellertid, i den officiella listan av Dalregementets officerare ock deras placering i slaget vid Narva står Magnus Ahnström, vadan det torde vara utan tvivel, att det sedan är felskrivning. Om han var gift eller ej, står ej ett ord om».

¹ Åhnström?

KYRKOR I ERLINGHUNDRA HÄRAD

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

UNDER MEDVERKAN AF KONST-
HISTORISKA SEMINARIET

VID UPPSALA UNIVERSITET
BEARBETADT OCH
UTGIFVET AF

SIGURD CURMAN
JOHNNY ROOSVAL

□ MED UNDERSTÖD AF □
K. VITTERHETS HISTORIE
OCH ANTIKVITETS AKA-
DEMIEN

**UR UPPSALA
UNIVERSITETS
ÅRSSKRIFT
1912**

**UPPSALA 1912
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING**

FÖRETAL.

Ett i tryck utgifvet, illustrerad beskifvande inventarium öfver landets konst- och kulturminnen har länge hört till önskemålen bland historiskt intresserade svenskar. Det är ett kraf, som knappast behöfver någon särskild motivering. Det ligger ju i öppen dag, att ett sådant skulle vara en af de mäktigaste häfstängerna såväl för de svenska konst- och kulturhistoriska vetenskapernas framåtförande, som för den praktiska fornminnesvårdens utvecklande. De många ansatser och förarbeten till en dylik inventarisering, som sedan århundraden tillbaka blifvit gjorda här i landet, visa, att detta behof stått klart redan för länge sedan bortgångna generationer. Därom vittna särskildt de betydande arbeten, som under vår storhetstid på 1600-talet utfördes för insamlande af material till Sveriges antikvariskt-topografiska beskifning, och hvars mest kända resultat torde vara Peringskiölds »Monumenta», som i 10 väldiga folioband i Kgl. Biblioteket innesluter de handskrifna samlingarna till ett för tryckning afsedt, stort verk, af hvilket blott de två första tomerna blefvo färdiga och tryckta. Detta är dock endast en del af det högst intressanta material, som af enskilda forskare och sedermera af det nyupprättade Antikvitetskollegiet hopbragtes under 1600-talet och af hvilket ännu stora delar finnas kvar i våra offentliga bibliotek och arkiv. Under 1700-talet och förre delen af 1800-talet finna vi visserligen mången verksam och intresserad samlare af antikvariskt material, men arbetets anläggning och omfattning kan i allmänhet knappast jämföras med storhetstidens. Mest påminnande om denna äro väl Mandelgrens stora samlingar, som också delvis blefvo tryckta och hvilka därigenom

ända intill våra dagar varit bl. a. den viktigaste bildpublikationen öfver våra kyrkors medeltida målningar. Det var dock först genom upplägget af det Antikvariskt-topografiska arkivet — en under Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens vård ställd statssamling — som en bärkraftig hörnsten lades till en inventariering af Sverige. Den största förtjänsten om detta arkivs ordnande och samlande tillkommer gifvetvis förre Riksantikvarien Hans Hildebrand, som här nedlagt ett arbete, som icke nog kan uppskattas. Detta arkiv omfattar material såväl rörande lämnningar och fynd från förhistorisk tid som angående byggnader och föremål från historisk tid, dock nästan endast kyrkliga. Rörande våra minnen af profan karaktär kompletteras Antikvariskt-topografiska arkivet delvis af de arkivsamlingar, som gjorts af Nordiska Museet, Kulturhistoriska Museet i Lund m. fl. institutioner; hvarjämte Öfverintendentsämbetets synnerligen rika samling af svenska arkitekturritningar utgör ett värdefullt bidrag till kännedomen om äldre byggnader, såväl kyrkliga som profana. Slutligen har Nationalmuseum utfört inventarisering af värdefullare taflor och konstföremål å en del af landets större slott och herrgårdar. Personhistoriska samfundet har insamlat ett rikt material rörande i landet befintliga äldre porträtt o. s. v.

Trots alla dessa i och för sig förträffliga samlingar är det dock f. n. lättare för en svensk forskare att orientera sig i åtskilliga främmande länders framför allt Tysklands förråd af gammal konst än i Sveriges.¹ Ty dels äro våra samlingar ännu mycket ofullständiga, dels är de förstnämndas material publiceradt i lättillgängliga, väl illustrerade böcker, hvaruti det vetenskapligt behandlats och ordnats, medan vi ännu sakna sådana materialpublikationer af större omfattning. Visserligen hafva vid olika tidpunkter och på olika håll försök till dylik publikation blifvit gjorda bl. a. af flera provinsers fornminnesföreningar, men resultaten hafva i allmänhet varit alltför knapphändiga och hafva dessutom sällan fullföljts efter ursprunglig plan. Dessutom hafva planerna varit sins-

¹ Öfver förnämligare, i Sverige befintliga utländska konstverk från nyare tid, särskildt taflor, är en synnerligen vacker publikation påbörjad genom den nyligen utkomna första delen af O. GRANBERGS *Inventaire général des trésors d'art, peintures et sculptures, principalement de maîtres étrangers (non-scandinaves) en Suède.* — Äfven öfver andra särskildt framstående konstsaker i landet äga vi ju utmärkta publikationer såsom t. ex. J. BÖTTIGER, Svenska Statens samling af väfda tapeter, äfven dessa till största delen utländska verk.

emellan ganska olika. Och H. Hildebrands monumentala verk, Sveriges medeltid, är ju endast i viss mån en materialpublikation af här åsyftadt slag och utarbetadt med helt andra syftsmål. Hvad vi därför behöfva är en enhetligt utförd och i enhetliga former utgifven, vetenskaplig beskrifning öfver hela landets konst- och kulturminnen.

För det arbete, hvars första häfte härmed framlägges inför allmänheten, har uppställts såsom mål att söka fylla detta önskemål beträffande de svenska kyrkornas konstminnen. Huru önskvärdt det än vore, att samtliga arter af konst- och kulturminnen inom landet blefve upptagna och behandlade i ett allmänt, svenskt inventarium, måste dock hvarje tanke på ett sådant företag öfvergifvas, för så vidt man vid en dylik publikation önskar såväl en någorlunda ingående behandling af företeelserna som en rimlig tid för dess färdigställande. Att uppdelas denna ideala, allmänna beskrifning i flere specialgrenar torde ur alla synpunkter vara mest ändamålsenligt, och den kyrkliga konsten bildar ju också en mycket naturlig enhet för sig.

Arbetet är afsedt att utföras enligt följande plan. Utgifvarna hafva för arbetet lyckats vinna ett antal yngre konstforskare och arkitekter, hvilkas antal vi hoppas småningom alltmera skall tillväxa. Dessa utföra efter en på förhand uppgjord plan det egentliga undersöknings-, uppmättnings- och afbildningsarbetet ute i bygderna, hvarvid arbetet af ledningen fördelas så, att hvar och en får det för honom lämpligaste arbetsområdet. Ett viktigt förarbete för dessa undersökningar är gifvetvis ett noggrant studium af redan förefintligt material, såväl det tryckta, som det i arkiv och samlingar befintliga, hvarvid i synnerhet kyrkans egna arkivalier böra bli föremål för noggranna forskningar, då de visat sig vara mycket gifvande källor särskildt beträffande kyrkornas inventarier. Beskrifningarne och ritningarne fullbordas om möjligt på platsen och ordnas sedermera efter ett för hela arbetet bestämdt, enhetligt system, hvarefter manuskripten af ledningen granskas — i regel på platsen — och bearbetas samt befordras till trycket.

Vid utgifvandets torde den gamla landskapsindelningen utgöra den naturligaste stommen för arbetets hufvuduppdelning. Inom hvarje landskap skola kyrkorna utgifvas häradsvis, hvarvid stads- kyrkorna af flera skäl skola behandlas såsom en grupp för sig och icke tillsammans med den omgifvande landsbygdens. Hvarje häfte skall i regel innehålla beskrifningarne öfver kyrkorna i ett härad

eller inom ett motsvarande område, dock under förutsättning, att häftets omfång därvid icke blir större, än att det kan säljas för ett jämförelsevis billigt pris, som möjliggör dess spridning såsom folkbok i de omhandlade socknarne. Annars delas häradet på flera häften. Ett lämpligt antal häften pagineras i följd för att utgöra ett band, hvilket förses dels med särskildt titelblad och fullständigt register, dels, där så är lämpligt, med en sammanfattande öfversikt öfver det i bandet behandlade området. När ett landskaps samtliga kyrkor blifvit genomgångna och utgifna, skall enligt planen såsom afslutning gifvas en öfversiktlig sammanställning af hela landskapets kyrkliga konstminnen och dess förhållande till landets i öfrigt och till den allmänna europeiska konsthistorien. För öfrigt måste naturligtvis den beskrivande synpunkten vara ledande för arbetets utgifvande. Det skall lämnas ett i möjligaste mån fullständigt och korrekt material, med ledning af hvilket specialforskare sedermera kunna göra sina mera ingående vetenskapliga bearbetningar eller hvilket kan egga till ingående monografiskt detaljstudium af vissa särskilda byggnader. Arbetet tror sig naturligtvis icke göra ytterligare undersökningar af det gifna materialet onödiga, utan hoppas snarare föranleda och locka till sådana. Då det för den allmänna konsthistoriska vetenskapen är af betydelse, att äfven vårt lands konsthistoriska material blir beaktadt i den utländska litteraturen, hafva utgifvarne ansett sig böra för hvarje kyrka gifva en kort résumé på tyska, där föremål, som kunna hafva ett allmännare intresse, särskildt påpekas, hvarjämte figurerna samtliga blifvit försedda äfven med tysk underskrift. Vi böra helt visst icke försumma att äfven på detta område sprida kännedomen om vårt lands rika kultur till den öfriga världen.

Då det af många såväl yttre som inre skäl är lämpligt, att ett sådant undersökningsarbete som det här afsedda bedrifves på olika punkter inom landet på en gång, är äfven afsikten att börja publiceringen af flera olika landskaps kyrkor samtidigt. Utgifvarne afse att t. o. m. begynna på olika punkter inom ett och samma landskap, där undersökningarne fortskridit så långt, att man kunnat uppgöra lämplig områdesindelning för de olika banden. Uppland t. ex., där förarbetena skridit längst framåt, kommer sålunda att omfatta 11 band kyrkobeskrifningar förutom ett 12:te band med beskrifning öfver stadskyrkorna samt landskapsöfversikt. Det är också afsikten att angripa detta landskap från flera olika punkter samtidigt för att

kunna fullborda dess beskrifning snarast möjligt, under det att de andra landskapen allt efter omständigheterna småningom upptagas till samtidig bearbetning.

* * *

Det är ju själfallet, att ett så stort och omfattande arbete som det här i stora drag skisserade endast under den förutsättningen skall kunna slutföras inom rimlig tid, att så många intresserade krafter som möjligt samlas till arbete för det eftersträfvade målet. Det är också vår förhoppning, att det uppställda målet skall visa sig hafva förmåga att småningom samla och ena de på detta område verksamma krafterna till ett oegennyttigt och uppoffrande samarbete för det gemensamma bästa, ett samarbete, som kan tänkas ordnad på olika sätt allt efter omständigheterna. Lika visst som det för enhetligheten och homogeniteten i arbetet fordras en stark centralisering af ledning och utgifning, lika visst är det äfven, att en centralredaktion skall hafva ganska svårt att, i synnerhet för aflägsna delar af landet, utöfva den granskning och kontroll öfver de olika medarbetarnes forskningsresultat, som måste anses nödvändig. Utgifvarne hafva därför tänkt sig, att en sådan form af samarbete småningom skulle kunna etableras med vissa mera framstående forskare, att dessa åtog sig den närmaste ledningen och kontrollen öfver ett bestämdt landskaps eller landskapsområdes genomforskande och beskrifvande och sålunda fungerade såsom redaktörer för dessa beskrifningar, hvarvid centralredaktionen hufvudsakligen hade att ombesörja tryckningen och tillse, att den eftersträfvade enhetligheten i behandlingen blefve ernådd. Vi hafva varit lyckliga nog att genast från början såsom ledare och redaktör för de bohuslänska kyrkornas beskrifning vinna en så lämplig person som Docenten D:r Axel L. Romdahl i Göteborg, och vi hoppas att framdeles äfven för andra landsändar finna personer, som äro lika villiga att påtaga sig det både mödosamma och oegennyttiga arbetet att vara ansvariga redaktörer och bearbetare af det insamlade materialet. Och därtill lägga vi en förhoppning, att ett visst samarbete skall kunna anordnas med såväl fornminnes- och museiföreningarne ute i landet som med andra föreningar, som hafva mera speciella intressen, hvilka helt eller delvis kunna falla inom ramen för det planerade arbetet. Likaså hoppas vi, att landets prästerskap skall vilja underlätta vårt arbete genom att lämna upplysningar och uppgifter rörande kyrkorna. I

synnerhet torde en icke obetydlig hjälp ifråga om genomforskandet af kyrkornas arkivalier stå att vinna på detta håll.

För utgifvarna har det naturligtvis varit af största betydelse att redan från början få mottaga stöd och bistånd af Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, under hvars vård ju står den största materialsamlingen, det förut omtalade Antikvariskt-topografiska arkivet. Ty vi hafva att tacksamt erkänna, hurusom vårt företag redan under sina förberedelser fått mottaga bevis på såväl Akademiens som Riksantikvariens intresse och välvilja, i det att Akademien beviljat ett understöd af 500 kronor till det första häftets utgifvande, hvarjämte Riksantikvarien Montelius med den för honom karakteristiska vidsyntheten på mångahanda sätt underlättat vårt arbete, för hvilket allt vi härmed få frambära ett vördsamt tack med förhoppning att under arbetets fortgång få åtnjuta samma förmåner. Äfven Nordiska Museet har redan från begynnelsen visat sig stödjande och hjälpende mot vårt arbete och har bl. a. välvilligt lämnat plåtarne för fotograferingen af Odensala kyrka.

Från provinsföreningar har företaget redan fått mottaga bevis på intresse, i det att Föreningen för undersökning af Västergötlands folkmål och Kommittén för utgifvande af Beskrifning öfver Västergötland hvardera genom Docenten S. Lampa hafva öfverlämnat 200 kronor att användas till kyrkoundersökningar i Västergötland under 1911. Dessutom har Norra Smålands Fornminnesförening genom Ingeniören A. Friberg ställt sina rikhaltiga samlingar till arbetets förfogande samt på det mest tillmötesgående sätt utlofvat sin medverkan vid undersökningarne inom Jönköpings län. På samma sätt har äfven Föreningen för norrländsk hembygdsforskning i Härnösand genom D:r T. Hellman trädtt i ett nära samarbete med oss för de norrländska kustlandskapens kyrkobeskrifningar. Och vi hysa de bästa förhoppningar om, att många andra föreningar af detta slag skola lämna sin tillslutning till det gemensamma arbetet. Så har t. ex. Svenska Turistföreningen utdelat tvänne studiestipendier om 100 kronor såsom understöd för studenter, som under sommaren 1911 arbetat på kyrkobeskrifningar. Slutligen har Uppsala Universitet på ett kraftigt sätt befordrat arbetet genom att upptaga det föreliggande häftet till tryckning i sin årsskrift och sålunda satt oss i stånd att framlägga ett påtagligt prof på det planerade arbetets art och beskaffenhet.

Utom ofvannämnda bidrag har till utgifvarnas förfogande stått en summa af c:a 200 kronor, utgörande inkomsten från föreläsningsserier, som af docenten Roosval hållits i Uppsala och på Gottland till förmån för företaget. Oaktadt sålunda ytterst små penningmedel hittills stått till förfogande, hafva dock ganska omfattande förarbeten kunnat utföras hufvudsakligen under det gångna året, om hvilka här skall lämnas några antydningar. I Blekinge hafva förberedande undersökningar utförts af fil. stud. S. Hellerström. På Gottland hafva kyrkorna i Martebo tingslag blifvit genomgångna och slutligt undersökta af docenten Roosval, fil. stud. H. Uddin och artisten John Österlund. I Västergötland hafva arkitekten A. Roland och fil. stud. E. Fischer uppmätt och beskrifvit 12 kyrkor i Kållands härad, under det att fil. stud. G. Bolinder samt det konsthistoriska seminariet vid Göteborgs Högskola under docenten Romdahls ledning begynt undersökningen af Bohuslän. Fil. kand. H. Kjellin har under sommaren genomskött kyrkorna i Grums, Gillberga och Nordmarkens härad i Värmland. Södermanlands och Närke kyrkor hafva preliminärt blifvit undersökta genom de omfattande förarbetena till Strängnäsutställningen 1910, hvilka undersökningar verkställdes af fil. lic. friherre Carl R. af Ugglas, fil. kand. S. Wallin och amanuensen fil. kand. A. Lindblom, hvilkas undersökningar utgöra en god stomme för dessa landskaps kyrkobeskrifningar. För Uppland föreligga färdiga utom detta häfte beskrifningar och mätningar öfver kyrkorna i Åkers, Frötuna och Länna skeppslag, utförda af fil. kand. E. Wennberg och ark. A. Fuhre, under det att Långhundra och Seminghundra härad samt vissa enskilda kyrkor äro under arbete på olika händer. I de uppländska kyrkorna äro dessutom åtskilliga förarbeten gjorda genom de exkursioner, som det konsthistoriska seminariet i Uppsala under de senare åren gjort, hvarvid äfven kyrkor i östra delen af Västmanland blifvit besökta. Från dessa studieresor finnas nämligen undersökningsprotokoll och fotografier samlade och inbundna. Till ungefär liknande fullständighet föreligger äfven af docenten Roosval insamladt undersökningsmaterial från samtliga gottländska och öländska kyrkor. I Dalarne hafva kyrkorna i trakten söder om Siljan börjat undersökas af fröken G. Boëthius. I Norrland äro kyrkorna i Medelpad genomarbetade af amanuensen vid Härnösands Museum fil. stud. H. Cornell. För dessa kyrkor saknas endast uppmätningarne. I Ångermanland hafva förberedande undersökningar bedrivits af

samma person i och för den utställning af äldre kyrklig konst, som under sommaren 1912 skall hållas i Härnösand under ledning af doktor Hellman, docenten Roosval och amanuensen Cornell. Slutligen har genom den gångna sommarens utställning af äldre kyrklig konst i Östersund en god öfverblick vunnits öfver kyrkoinventarierna i Jämtland och Härjedalen. Utställningens erfarenheter torde komma vårt företag till godo genom det samarbete, som utlofvats oss af utställningens sekreterare fil. kand. E. Festin.

Att så pass mycket kunnat utföras med så ytterst obetydliga penningmedel beror uteslutande på det uppoftande intresse och den hängifvenhet för arbetet, som visats af samtliga medarbetare och för hvilket utgifvarne känna behof att här uttrycka den djupaste tacksamhet. Men därpå hvarken kan eller bör arbetet i längden byggas. För dess fullföljande erfordras sålunda icke obetydliga ekonomiska medel, och därmed äro vi inne på företagets svåraste sida. Dock hysa vi den fasta tillförsikten, att möjligheter skola finnas, hvarigenom den ekonomiska sidan kan tillfredsställande ordnas, i det att såväl enskilda som framför allt myndigheter och offentliga institutioner skola befinnas villiga att understödja ett så viktigt arbetes fullföljande, och det torde måhända icke vara alltför djärft att hoppas på ett stöd från statens sida för detsamma. På bidragens större eller mindre riklighet är naturligtvis arbetets mer eller mindre hastiga fortskridande i högsta grad beroende. Utgifvarne tro sig emellertid hafva anledning till goda förhoppningar för arbetets framtid och äro fast beslutna att göra allt hvad göras kan för att föra arbetet framåt mot det eftersträfvade målet.

* * *

Slutligen några ord om det här föreliggande häftet. Såsom ofvan nämnts, är det närmast att betrakta såsom ett försök eller ett prof på huru dylika kyrkobeskrifningar kunna göras. Ur denna synpunkt har i detta häfte icke lagts an på en strängare likformighet i behandlingen, på det att olika sätt att lösa uppgiften måtte kunna komma under diskussion. Att detta första häfte lider af brister, är för utgifvarne ingalunda obekant. Särskildt lida källhänvisningarne helt visst af ofullständighet på grund af den oerhörda svårighet, hvarmed det är förenadt att på en jämförelsevis kort tid genomgå hithörande litteratur och forska i alla de

olika arkiven. Detta fel torde kunna afhjälpas, då vi i framtiden hoppas kunna ordna en mera stort lagd, systematisk bearbetning af källmaterialet. I detta sammanhang torde böra anmärkas, att hänvisningarne till Diplomatarierna i detta häfte endast omfatta de diplom, där ifrågavarande kyrka tidigast finnes omnämnd eller där viktigare uppgifter om byggnaden angifvas.

Rörande beskrifningarnes omfattning och utförlighet kan naturligtvis alltid råda olika meningar. Å ena sidan är största möjliga omfattning och detaljrikedom ett önskemål, men å andra sidan kräver både ekonomin och omsorgen om arbetets snabba bedrivande en viss begränsning. I föreliggande häfte har denna begränsning satts något olika för de olika kyrkorna. Så hafva t. ex. i allmänhet inga andra grafstenar beskrifvits än de medeltida samt de stenar från senare tid, som hafva någon konstnärlig utsirning, under det att inskrifterna i allm. icke angifvits. I Alsike kyrkas beskrifning däremot äro samtliga grafstenar upptagna med sina inskrifter. Inskrifterna på begravningsvapnen hafva i regel icke återgifvits, endast namnet med födelse- och dödsår, såsom de uppgifvas i inskriften. Annars äro biografiska uppgifter angifna efter Anrep, Sv. Adelsn ättartaflor, eller efter Uppsala Årkestifts Herdaminne, såvidt ej annan källa uppgifves. — Föremål, som befinna sig i museisamlingar, hafva i allmänhet behandlats mera knapphändig, emedan de ansetts vara lättare tillgängliga för forskaren. Dessutom hafva dylika föremål blifvit mindre rikligt afbildade. Beträffande illustreringen är naturligtvis önskemålet att kunna gifva så många och stora afbildningar som möjligt, men därför sätter tyvärr ekonomin en mycket snart uppnådd gräns. Ett önskemål beträffande arkitekturafbildningen är gifvetvis att alltid kunna gifva ej blott planer, utan äfven sektioner af samtliga kyrkor, hvilket vi hoppas kunna realisera framdeles. Alla planer äro emellertid återgifna i samma skala, nämligen $\frac{1}{300}$. — Det torde böra anmärkas, att då ursprungsuppgifter eller fixa årtal meddelas utan att annan källa anföres, äro de hämtade ur kyrkans arkivalier. Likaså bör angifvas, att med uttrycket »framåt» alltid afses riktning åt koret, med »bakåt» riktning mot väster. Vid beskrifningar tagas beteckningarne »höger» och »vänster» i regel från åskådarens synpunkt utom ifråga om heraldik, då de alltid tagas ur motsatt synpunkt. I heraldiken tänkes nämligen beskrifvaren stående bakom den sköld eller det heraldiska föremål, som beskrifves.

Vissa ojämnheter och olikheter i behandlingen af skilda kyrkor äro sannolikt omöjliga att helt undvika, ja, det torde t. o. m. knappast vara eftersträfvansvärdt att få alltför stor likformighet, ty denna kan också leda till enformighet. Men hvad som är af vikt att få fastställdt, det är graden af fullständighet samt omfånget och arten af de uppgifter, som böra gifvas i beskrifningarne, för att dessa skola uppfylla sitt ändamål: att gifva forskningen ett användbart material. I dessa afseenden kan ännu råda en viss tvekan. Önskvärdt vore, att intresserade läsare så tydligt som möjligt i pressen eller i meddelanden till utgifvarne (under adress: S. Curman, Karlavägen 32, Stockholm) därom ville uttala sina anmärkningar och önskemål. Öfver hufvud taget äro utgifvarne tacksamma såväl för den positiva kritik som för de upplysningar, som kunna leda till förbättrande och stadgande af det planerade arbetet.

Slutligen är det oss en kär plikt att utom till de ofvan nämnda uttala vår tacksamhet till alla dem, som med råd och upplysningar underlättat vårt arbete för detta häfte. Däribland märkas särskildt Professor Otto von Friesen, som benäget lämnat upplysningar om förekommande runstenar, och Intendenten Gustaf Upmark, som beträffande silfverföremålen ställt sin erfarenhet till vårt förfogande, hvarjämte Intendenten för Lifruskammaren Friherre Rudolf Cederström, Bibliotekarien Grefve C. M. Stenbock, Fil. Lic. Friherre Carl R. af Ugglas samt Fil. Dr Oscar Wieselgren vid flerfaldiga tillfällen lämnat värdefullt bistånd. Likaledes hafva arkitekterna F. Bensow, R. Hjort och K. Samuelsson samt artisten John Österlund genom ritningar och uppmätningar bidragit till detta häftes illustrering. — Då härmed det första häftet af Sveriges kyrkor framlägges för allmänheten, sker det med den förhoppningen att det må förunnas arbetet att från

denna ringa början få växa ut till sitt fulla omfång och
 icke nödgas stanna på halfva vägen. Därtill
 kan hvar och en intresserad bidra.

QUOD BONUM FAUSTUM FELIXQUE SIT!

STOCKHOLM 1 JANUARI 1912.

SIGURD CURMAN.

JOHNNY ROOSVAL.

FÖRKORTNINGAR

använda i detta häfte.

- AFRITNINGAR** = Afritningar af Kyrkor och Kyrko-vapen i Upland. 2 Bd. Manuskript i Kgl. Biblioteket, Stockholm; märkt Fl3: a och b. Enligt en ännu icke tryckt studie af fil. kand. E. Wennberg äro »Afritningarne» utförda åren 1680—1685 af Antikvitetskollegiets tecknare Johan Leitz och Petrus Helgonius. Teckningarne till kyrkorna i Erlinghundra härad äro enligt W:s forskningar utförda hösten 1682.
- ANT. TIDSKR.** = Antikvarisk Tidskrift för Sverige utgifven af Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. 1864—.
- A. T. A.** = Antikvariskt-topografiska arkivet, omfattande en afbildnings-samling och en skriftsamling; förvaras i Statens Historiska Museum. — Foto. A. T. A. = i A. T. A. förvarad fotografi, för hvilken ingen fotograf angifves; u. å. = utan angifvet årtal.
- DIPL. SUEC.** = Diplomatarium Suecanum, collegit et edidit J. G. Liljegren, B. E. Hildebrand. 1829—1865. (Omfattar tiden t. o. m. 1347).
- Sv. DIPL.** = Svenskt Diplomatarium från och med år 1401, utgifvet af Riksarkivet genom C. Silfverstolpe, K. H. Karlsson. 1875—.
- IHRFORS** = Uplandia Sacra. 1894—1899. 5 Bd. Manuskript i Antikvariskt-topografiska arkivet, innehållande afbildningar och beskrifningar af Upplands kyrkor, upprättade (på latin) af Erik Ihrfors.
- K. B.** = Kgl. Biblioteket i Stockholm.
- MBL.** = Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Månadsblad. 1872—1905.
- Ms** = Manuskript.
- PERINGSKIÖLD, Monumenta** = Monumenta Sueo-Gothorum antiqua et recentia. — Minningsmärken, gamla och nyare, uthi vårt Nordiske Attlant, Swea och Götha Riket. 10 Bd. Manuskript i Kgl. Biblioteket i Stockholm; märkt Fh, 1—10.
- Sverige** = Sverige, Geografisk topografisk statistisk beskrifning under medverkan af flera författare utg. af K. Ahlenius, A. Kempe och Apelquist. 1908—.
- Sv. F. T.** = Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift. 1870—1905.
- U. B.** = Uppsala Universitetsbibliotek.
- U. F. T.** = Upplands Fornminnesförenings Tidskrift. 1871—.
- UPPLAND** = Uppland, Skildring af land och folk, utg. af Kgl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala genom A. Erdman och K. Hildebrand. 1905—1908.
- Ö. I. Ä.** = Öfverintendentsämbetets arkiv i Stockholm.

HUSBY-ERLINGHUNDRA KYRKA.

UPPLAND, STOCKHOLMS LÄN, ERLINGHUNDRA HÄRAD.

UPPSALA ÄRKESTIFT, ERLINGHUNDRA KONTRAKT.

Beskrifningen utförd af HENRIK CORNELL.

Tryckta källor: KLINGSPOR i U. F. T. II, s. 30. SVERIGE IV, s. 627 (med interiör af kyrkan före restaureringen). A. W. LUNDBERG i Tidskrift för Byggnadskonst och ingenjörsvetenskap, 1863, s. 183. R. STEFFEN, Romanska småkyrkor, 1901, s. 37. O. JANSE i UPPLAND, I, s. 557. C. R. AF UGGLAS, Mäster Magnus Granlund i KULT och KONST 1905, s. 78. DIPL. SUEC. III, 429, 430. (angående visitationer 1303 och 1319).

Handskrifna källor och afbildningssamlingar: IHRFORS, innehåller en exteriör från söder, en plan, en teckning af dopfunten och en af runstenen i långhusets sydmur samt inventarium och afskrift af kyrkoherden G. Nordstedts anteckningar om förbättringar och förvärf under hans tid (se nedan). AFRITNINGAR II, 109: En exteriör från söder samt, på ett löst blad, en konceptteckning till densamma. A. T. A.: 2 fotografier af kyrkan och en teckning (exteriör från söder). Ö. I. Å.: 3 blad ritningar (plan, fasad, förslag till bänk-inredning, alla osignerade) stadf. 2/6 1898.

Husby-Erlinghundra kyrkas arkivalier. I landsarkivet, Uppsala: De konsthistoriskt intressanta uppgifterna anträffas i de delar, som äro märkta K I, 1—3. Dessa innehålla inventarieförteckningar af 1714, af ej uppgifvet år samt af 1781; därjämte kyrkoherden G. Nordstedts för hvar år förda anteckningar om förbättringar och förvärf under hans tid (under förra hälften af 1700-talet). K I, 3 innehåller äfven de bevarade delarna af räkenskaperna 1758—99 samt sockenstämmoprotokoll 1781—1841. Protokollen från 1700-talet äro emellertid mycket svårt skadade och oftast oläsliga. Dessutom finnes på Landsarkivet i Uppsala bland Kyrko- och Prästgårdsinventarier Bunt 10, pag. 397 ett »Extract af Husby-Odensalas Kyrkas inventario öfversedt d. 18 Augusti Anno 1710». I kyrkans eget arkiv förvaras handlingar från senare hälften af 1800-talet.

Kyrkogården, klockstapeln, boden.

Kyrkogården är omgifven af en gråstensmur utan aftäckning, 1 å 1,50 m. hög och omkr. 1 m. tjock. Mellan stenarna finnas rester af bruk. I söder och väster ligga ingångar med enkla, smidda järngrindar från år 1834.

Erlinghundra härad.

Bogårdsmuren hade fordom aftäckning af trä, och öfver de båda ingångarna reste sig kyrkogårdsportar, af hvilka den västra hade en tornformig träöfverbyggnad (se nedan!). 1714 sägas muren och portarne vara förfallna och utan tak, men 1715—18 läggas nya tak. Arbetet utfördes såsom vanligt på denna tid genom gångled. Sammanslutna i arbetslag efter rotar fullgjorde man det för hvar och en bestämda antalet dagsverken. Dagen börjades med korum. Den, som uteblef, fick erlägga böter, motsvarande

Foto. H. Cornell 1911.

Fig. 1. Husby-Erlinghundra. Kyrkan med stapeln från väster.
Kirche und Glockenturm von Westen.

kostnaden för lega af annan person i hans ställe.

— Emellertid tyckes sistnämnda reparation ej varit tillräcklig för de förfallna portalerna. 1720 nedrefs den södra, och en ny uppfördes i stället. Fyra år senare skedde detsamma med den västra. Egentliga driffjädern till dessa reparationer liksom till förbättringar på kyrkan i allmänhet under förra delen af 1700-talet var den kraftfulle kyrkoherden Gust. Nordstedt, hvilkens anteckningar om förbättringar och förvärf under hans tid (1713—1757) ut-

göra de konsthistoriskt värdefullaste delarna af kyrkans arkiv. Portarne stodo kvar till 1833; de ersattes 1834 af murade stolpar och järngrindar, utförda efter mönster af dem, som finnas vid Oden-sala kyrka. Orsaken till portarnes rifvande var rent tillfällig, såsom framgår af följande utdrag ur socknestämmoprotokoll af den 28 juli 1833:

§ 2. Vid Pastors tillfrågan huru tornet öfver vestra kyrkogårdsporten blifvit med sitt kors nedstörtadt och krossadt, upplystes: att under murningen i den nya Socknestugan, brist på tegel hade visat sig och förledt två à 3 af församlingens medlemmar att på eget bevåg låta instörta detta träd-torn på kyrkogården och utbryta det tegel hvarpå tornet hvilade, för att användas vid murningen i Socknestugan, Församlingen och pastor funno väl då, att desse män

icke betänkt, att ingen enskildt, församlingen ohörda ägde rätt, att nedrifva en offentlig byggnad: att nedrifvarena icke insett uppbyggarens mening med detta torn och kors, som var att påminna dem, som inträdde i helgedomen om det segerrika värn de hade i höjden och huru deras Frälsare lärt dem att i Guds kraft bära korset, och beklagade att något sådant skulle hafva hänt, som förtjente offentligt tilltal; men som de tillika hörde att desse män förledits till detta råd af ett rykte, som förmält, att detta torn, af ett gammalt sockenstämmobeslut var dömt att nedrifvas, så ansågo de all afsigt att störa den allmänna medborgerliga ordningen och all skymf vara undanröjd, och själfva gerningen blott såsom en olycka för dess anstiftare» o. s. v.

På följande stämma beslöt man att nedtaga äfven södra stigluckan och i stället uppsätta murade stolpar med järngrindar.

Utanför kyrkogårdsmuren strax öster därom är kyrkans klockstapel belägen. Den uppfördes 1717 och »fodrades» 1719 med bräder och spån och blef 1819 »beslagen» med bräder. Samma år förändrades äfven takets utseende. I ett protokoll af den 24 juni 1818 heter det bl. a.: »§ 3. Skulle den öfre hufven på klockstapeln nu i sommar borttagas och den nedre hufven så spetsas att blott ett tak deraf blefve.» Man kan här af bilda sig en föreställning om huru hufven bör ha sett ut före 1818. Klockstapeln i Hvittinge kyrka har ännu ett utseende, som torde motsvara den i Husby-Erlinghundra fr. 1719—1818. En äldre klockstapel har äfven funnits. I inventarium af 1714 heter det på ett ställe: »En gammal förfallen klockstapel och en klocka». Denna är den äldsta stapel, man känner vid Husby kyrka. De tre spånklädda lodräta midtstöden inuti den nuvarande stapeln torde utgöra en rest af denna gamla, säkerligen öppna, af spånklädda stolpar resta klockstapel.

Två klockor finnas, gjutna 1843 och 1851 på sockenmagasinets bekostnad, den förra af Seipel & Liljendahl, den senare af Joh. A. Beckman, båda i Stockholm.

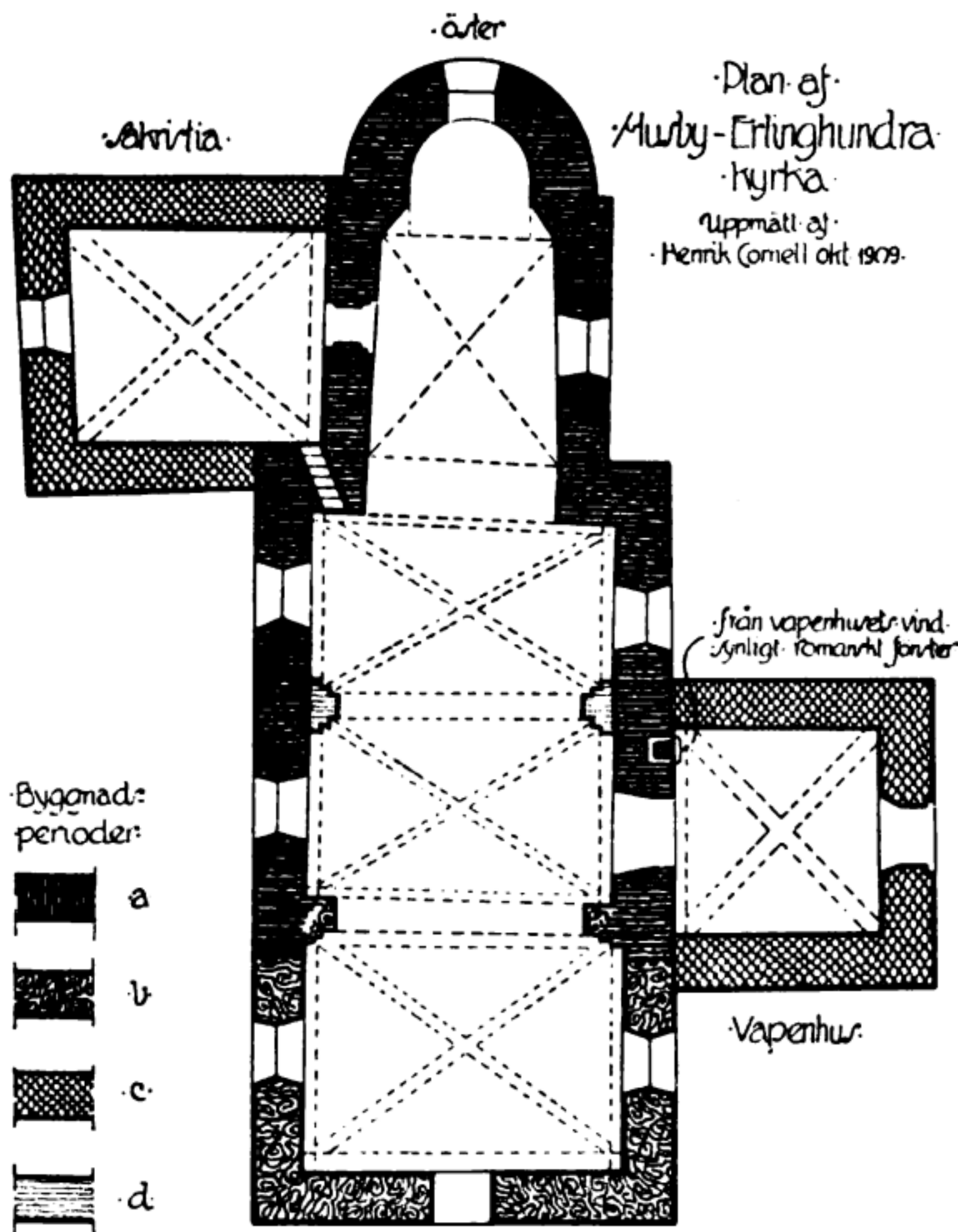
I kyrkogårdens sydöstra hörn ligger kyrkans knuttimrade, i senare tid brädfodrade bod, rödmålad med svarta knutar och tegeltak.

Kyrkobyggnaden.

Husby-Erlinghundra kyrka är uppförd hufvudsakligen af gråsten; tegel förekommer endast i hvalf och väggpelare samt fönster- och dörromfattningar. Golfvet är af trä, yttertaket spåntäckt. Tak-
täckningen utfördes (frånsedt senare reparationer) 1719. Med detta årtal äro äfven flöjlar å vapenhus- och långhustaken märkta.

PLAN.

Kyrkans plan och uppbyggnad framgår i hufvudsak af afbildningarne. Särskildt anmärkningsvärdt är det öfver koret uppskjutande tornet. I det inre äro korets båda östliga hörn afskurna för att göra koret rymligare. Äfvenså torde triumfbågen hafva blifvit något vidgad åt sidorna.

KOR MED
ÖSTTORN.

0 5 10 15 Mtr

Fig. 2. Husby-Erlinghundra kyrka. Plan.
Grundriss.

husets vind. Genombrottet är infattadt med tegel. Trappan mynnar upptill genom en rundbågig öppning (utan tegel) ut i västra delen af norra tornmuren (fig. 11). Det bör anmärkas, att rundbågens diameter är större än afståndet mellan öppningens poster, hvarigenom vid båganfängen bildats smärre afsatser, använda såsom upplag för träformen vid bågens byggande.

Tornets murar bilda en omedelbar fortsättning uppåt af korets. Gråstenarna ligga i rätt regelbundna horisontala skift (fig. 4), och

Koret täckes med ett af gråsten utfördt, ribblöst krysshvalf, som är tämligen platt och saknar sköldbågar. Strax under hvalfvet, öfver triumfbågen i korets nordvästra hörn befinner sig en rektangulär muröppning, stängd af en på öppningens mot koret vettande sida liggande, med hake och mårsluten dörr (synlig å fig. 5), numera öfverkalkad och målad på samma sätt som väggarna. Innanför denna leder en starkt stigande spiraltrappa upp till tornets första våning. Hela dess vridning är 270° . Muren på dess västra sida är genombruten, så att den står i förbindelse med lång-

äro lagda i kalkbruk med i fogarna inkilad småsten. I murarna finnas hål efter bjälkar, rester efter två bjälklag, genom hvilka tornet förr varit uppdeladt. Rester efter afbrända stockar finnas åtminstone i två af dessa hål. Öfverst är tornmuren afjämnad med tegel, men öfver teglet uppskjutande gråstenar i ursprungligt bruk tyda på att murarne ursprungligen varit högre.

I södra muren strax ofvan korhvalfvet sitter ett med tegel omfattadt, tydligen senare upptaget fönster och ofvanför det samma något åt väster ett med tegeligenmuradt fönster med båge af kilformiga gråstenar. Det förstnämnda är för närvarande tornets enda fönster en egendomlighet, som förklaras af att tornet ursprungligen varit högre och alltså haft plats för flere öppningar. Sådana synas också på 1600-tals teckningen fig. 3.

Den karnis-svängda tornhufven härstammar från 1719 enligt anteckning i kyrkoarkivet. Den föregående tornbekrönningens utseende framgår af fig. 3.

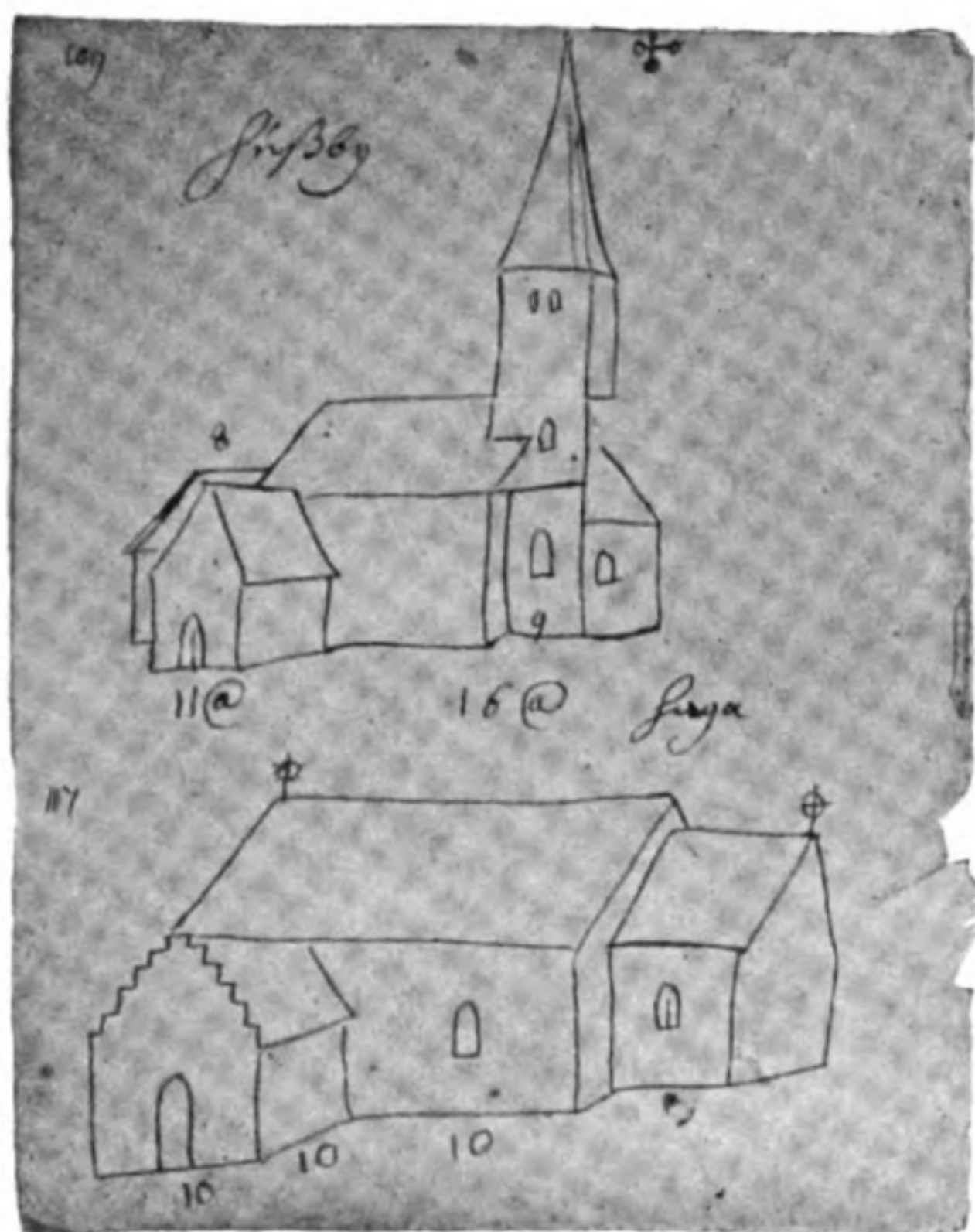

Fig. 3. Husby och Haga kyrkor på 1600-talet. Efter konseptritning i »Afritningar». Die Kirchen Husby und Haga im 17. Jht. nach Handzeichnung.

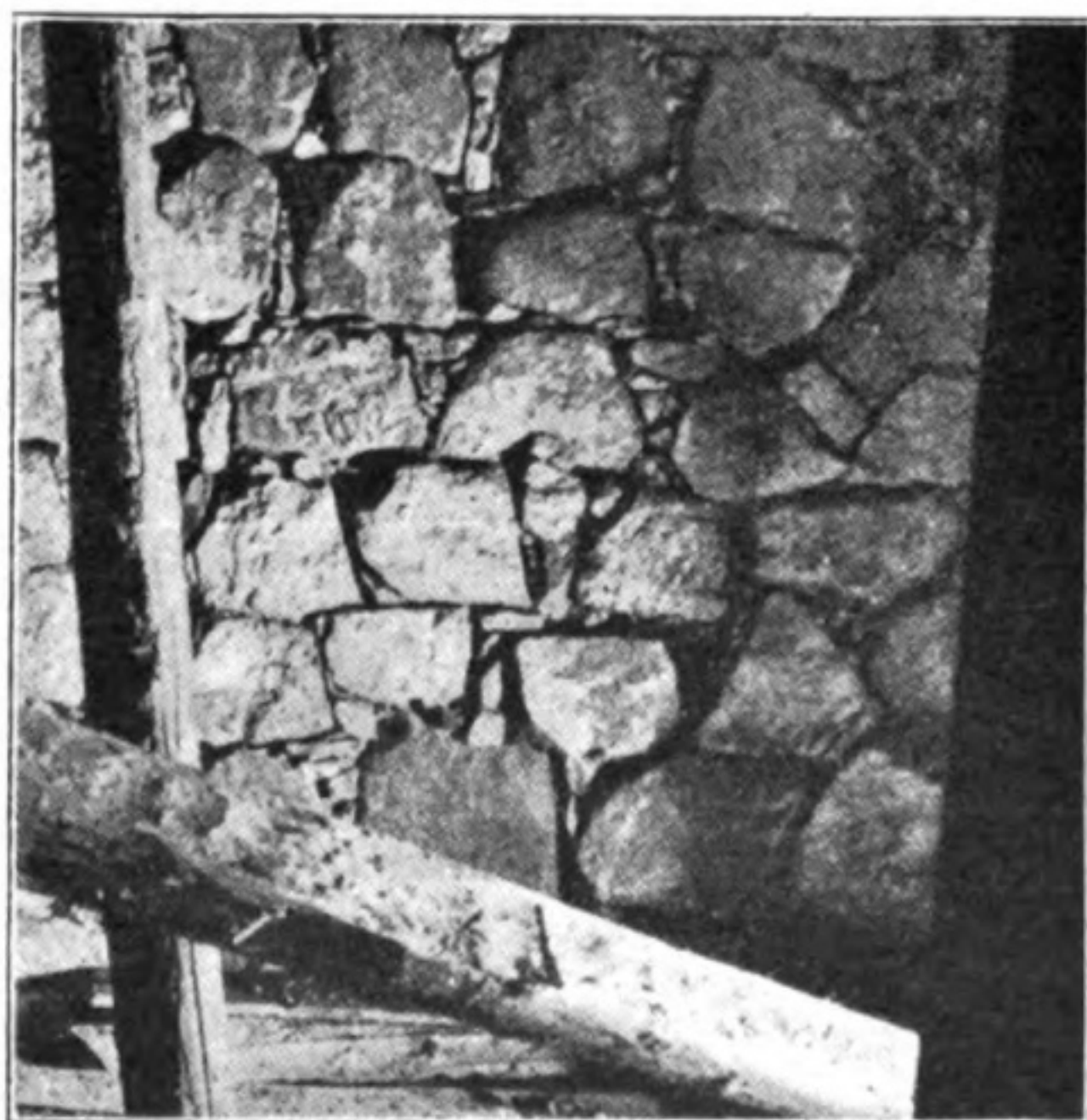

Foto. H. Cornell 1910.

Fig. 4. Husby-Erlinghundra kyrka. Granitförband å östra tornmurens innersida, ofvan korhvalfvet.

Granitverband im Inneren des 1:en Turmgeschosses.

Foto. H. Cornell 1910.

Fig. 5. Husby-Erlinghundra kyrka. Interiör mot väster sedd från altaret.
Innenansicht gegen Westen vom Altar.

LÅNGHUS. Långhusets murar ligga i förband med korets och tornets. Däremot finnes det på långhusets norra och södra mur en skarf, hvarom nedan skall förmälas. Långhusets västra mur avslutas upptill utan något röste. Yttertaket har i stället ett fall äfven mot väster. På långhusets sydmur finnes ett från vapenhusets vind synligt romanskt fönster, inifrån till något mer än hälften igenmuradt. Det sitter ungefär i jämnhöjd med hvalfanfangen (H. 120 cm., B. 80 cm. i murytan, c:a 35 cm. i dageröppningen, markeradt på fig. 2). Kyrkans öfriga breda, stickbågiga fönster synas ha erhållit sin nuvarande form tidigast i slutet af 1600-talet.

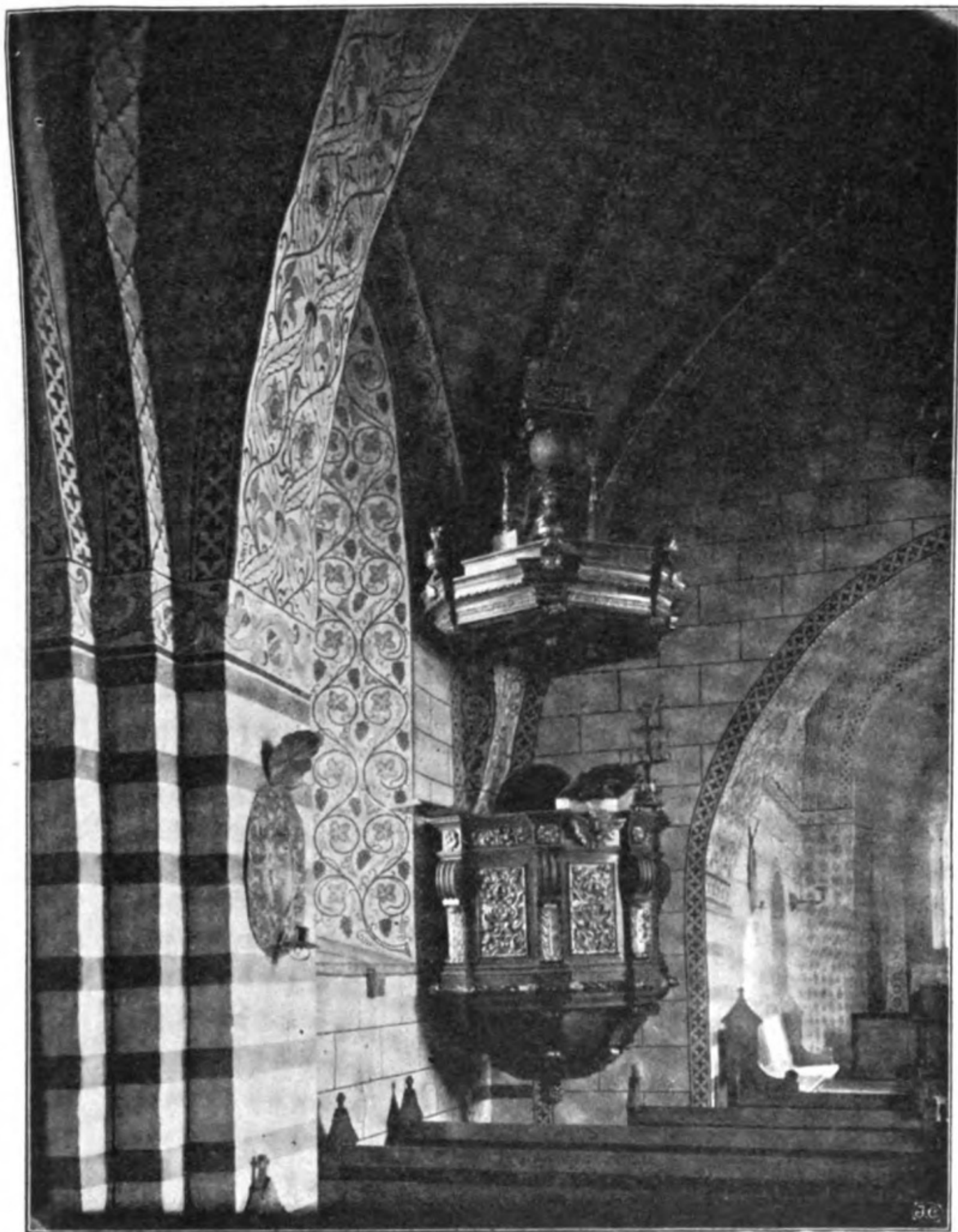

Foto. H. Cornell 1910.

Fig. 6. Husby-Erlinghundra kyrka. Långhusets nordöstra hörn med predikstol af år 1721. T. h. synes triumfbågen, koret och absiden.

Nordöstliche Ecke des Langhauses mit Kanzel vom Jahre 1721. R. Triumphbogen, Chor und Apsis.

Hvalfven i långhuset äro på stick slagna krysshvalf af tegel med ribbor. De hvila på sköldbågar, som i de östra hörnen af östra hvalfvet och i de västra hörnen af västra hvalfven försvinna i muren, men på öfriga ställen upptagas af väggpelarnes innersta aftrappning. Det västra paret väggpelare afviker från det östra däri, att det

på sin östra sida ej är aftrappadt. På dessa väggpelares västra sida skjuta på några ställen stora gråstenar fram ur muren. Särskildt äro de framträdande högt upp på den norra väggpelaren. Dessa väggpelare, som uppbära den mycket grofva bågen mellan de båda västligare hvalfven, svälla upptill ut på den östra sidan. På vinden visar det sig tydligt, att dessa hvalf skiljas af en bred gördelbåge intill hvars östra sida ligger en särskild, för sig utförd smalare sköldbåge. Det är denna sköldbåge, som, där den försvinner i muren, ter sig som en utsvällning af väggpelarne.

VÄSTLIG TILL-
BYGGNAD.

På vapenhusets vind synes i långhusets mur på ett ställe c:a 25 cm. väster om de bakre väggpelarnes västra sida en tydlig lodrät skarf. På motsvarande ställe å långhusets vind finnas dels från södra, dels från norra muren utspringande rester af en i norr och söder gående mur. Man kan äfven iakttaga, att stenarna i de östligare af de vinklar, som dessa murfragment bilda med långhusets sträckmurar, ligga i förband, och att rappning på ett ställe finnes, som i hörnet bildar ett stycke, hvaremot något sådant icke kan upptäckas i de västliga vinklarne. Den del af långhuset, som ligger väster om de västra väggpelarne, visar för öfrigt till hela sin struktur stora olikheter med den östra delen. Ribborna i den östra delens hvalf äro åtminstone icke tydligt synliga på hvalfvens öfversida. På västligaste hvalfvet framträda de däremot starkt. Tegelmått i den östra delens båda hvalf äro: L. 28—29 $\frac{1}{2}$ cm., tjocklek 8—8 $\frac{1}{2}$ cm.; i västra hvalfvet: L. 26—27 cm. tjocklek 6—7 cm. Östra delens hvalf förete mycket kupiga kappor. Västligaste hvalfvet däremot icke. De förra äro synnerligen omsorgsfullt byggda, det senare mindre omsorgsfullt.

På en teckning i »Afritningar af Kyrkor och Kyrkovapen i Uppland», härstammande med all sannolikhet från 1680-talet, är den västligaste delen af Husby kyrka lägre än den östligare, som vid gränsen mellan de båda delarna slutar med ett röste (fig. 3).

Af allt detta kan man med full säkerhet draga den slutsatsen, att åtminstone öfre delen af långhusets västligaste del är en senare tillbyggnad. För daterandet af denna del äga vi, utom en relief-inskrift i östra delen af dess hvalf med årtalet 1690, tvänne öfver långhusets västport sittande, rödbruna stenar med inskrifter, på den norra: »Restauratum anno 1690 P. Et P. Petro I Melandro», på den södra: »Opera Laurenti M. Lancemanni in Brüsta 1690». Enligt dessa inskrifter skulle alltså tillbyggnaden vara gjord år 1690, hvilket äfven stämmer öfverens med teckningen i »Afritningar». Före 1690 har sålunda på detta ställe stått en lägre del, afskild från lång-

huset genom en mur, af hvilken rester ännu finnas på vinden. För att bedöma åldern på denna del af kyrkan måste vi först ägna vapenhuset en undersökning. Dess hvalfkappor stöda direkt på VAPENHUS. murarna utom i norr, där kappan uppbäres af en sköldbåge, och hvalfvet liknar till sitt allmänna utseende snarast långhusets två östra hvalf. Dess murar ligga ej i förband med långhusets. Det lilla romanska fönstret på vinden, som ofvan är omtaladt, visar äfven, att vapenhuset är en senare tillbyggnad. Emellertid skjuter dess västmur förbi den ofvannämnda skarfven i långhusets mur. Däraf följer, att vapenhuset är yngre än underdelen af långhusets västra afdelning, som 1690 uppdrogs till jämnhöjd med långhuset och förenades med detta därigenom att muren dem emellan raserades och en kraftig båge i stället insattes. Material till murförhöjningen fick man antagligen från den nedrifna muren med dess höga röste. På detta sätt kan äfven frånvaron af ett röste på långhusets nuvarande västmur erhålla en förklaring. Det gamla material, som fanns till hands, tog slut, och det var då både billigare och bekvämare att låta vattentaket afvalmas mot väster än att bringa fram nytt material för att bygga ett röste. Huruvida den äldsta västliga delen är *ursprunglig* kan icke med fullständig visshet afgöras, då icke muren på norra sidan under putsen kunnat undersökas. Men sannolikheten talar för att den är en tillbyggnad, tillkommen tidigare än vapenhuset.

Från koret inkommer man genom en rundbågig ingång till sakristian. Dörren består af hopnitade järnplåtar. Handtaget och låsets beslag äro anmärkningsvärda genom sin ornamentik, som bl. a. har formen af gotiska kyrkfönster med masverk. (Se fig. 7 skyltens högra kant).

Sakristians murar ligga ej i förband med korets, hvarför den torde vara en senare tillbyggnad. Hvalfvet är af tegel med samma mått som i vapenhusets. Det liknar äfven i öfrigt detta utom däri att hvalfribborna gå ända ned till golfvet i sakristian. Sköldbåge finnes endast på södra väggen. I röstet på norra muren sitter ofvan hvalfvet ett äfven utifrån synligt, numera igenmuradt, stickbågigt fönster. Dess omfattning är tegel i samma mått som sakristihvalfvets. Äfven igenmurningens tegel ha samma mått.

SAKRISTIA.

Delin. John Österlund.

Fig. 7. Husby-Erlinghundra kyrka. Sakristidörrens nyckelskylt och ring. (Teckn. efter fotografi).

Detail der eisenbeschlagenen Sakristelthür.

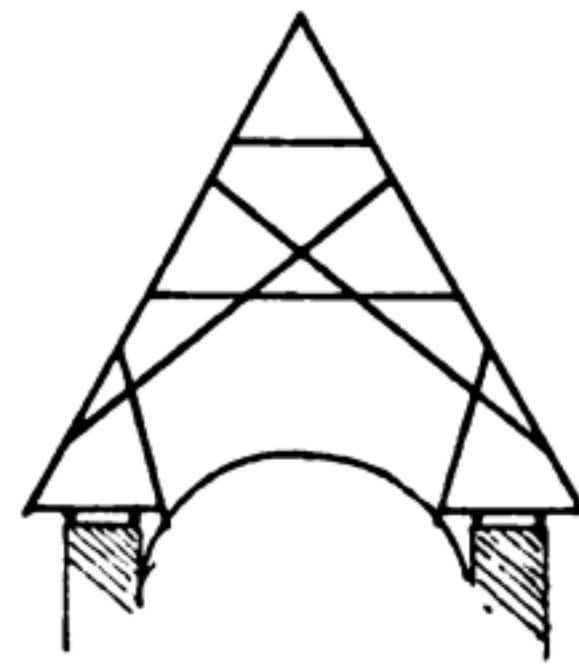
Foto. J. Roosval.

Fig. 8. Husby-Erlinghundra kyrka. Kyrkans ursprungliga dörr med smidda beslag, använd som afplankning i boden, före dess flyttning till vapenhuset.
Die ursprüngliche, eisenbeschlagene Thür der Kirche als Abbalkung für Kohlen benutzt.

Sakristian har på norra sidan ett fönster, upphugget till sin nuvarande storlek år 1724. I sydvästra hörnet leder en trappa genom muren upp till predikstolen. Dörren till trappan är järnbeslagen sedan 1748 (efter ett inbrottsförsök).

Kyrkans ursprungliga port är bibehållen (3,02 m. hög, 1,55 m. bred nedtill, 1,50 m. bred upptill), har en tid förvarats i kyrkans bod som afplankning för kolförrådet (!). Den är öfvermålad med grå oljefärg. Af beslagen äro de orefflade banden tydligtvis senare tillkomna. Ursprunglig är icke håller nyckelplåten, hvars ornamentik har en senare karaktär än de enkla, romanska beslagen. Det värdefulla minnet har i senare tid blifvit räddadt från vidare skadegörelse och uppställt i vapenhuset.

Takstolarne äro af en vanlig typ (se fig. 9). Takstolsfötterna hvila dock på rester af en äldre anordning, bestående af ett hammarband och från detta utgående bjälkändar, som numer äro afsågade strax innanför murarne, men som ursprungligen utan tvifvel löpte tvärs öfver kyrkan. Hammarbandet har å sin yttersida en ränna, i hvilken väl ursprungligen varit infälld en vågrät liggande bräda, som med sin andra kant var fästad i vattentakets nedersta kant (fig. 10). Jämför härmed de af O. Janse gjorda iakttagelserna ang. dylika anordningar i Östergötland (Se Medeltidsminnen från Östergötland, Stockholm 1907, sid. 5). Det är anmärkningsvärdt, att denna äldre takstolskonstruktion tydligt måst vika för hvalfven. Tvärbjälkarne sågades af för att bereda de högt uppskjutande hvalfven plats. I samband med dem tillkom alltså den i fig. 9 skisserade takstolen. I *dennas* södra hammarband förekomma två nedskärningar, af allt att döma en sorts trösklar för ingången eller rättare inkrypet till vinden. Så begagnas ännu den västliga af dessa nedskärningar, belägen i den öppning som från vapenhusvinden leder in till långhusvinden. Den strax öster därom liggande nedskärningen, som nu är gagnlös och oanvändbar, då den ligger på en plats, där vapenhusets vattentak försvårar inkrypning, bör ha användts under den tid, då vapenhuset icke fanns. Vapenhuset synes alltså vara yngre än den yngre takstolen och alltså yngre än hvalfven.

YTTERTAK.

Fig. 9. Husby-Erlinghundra. Skiss af takstolen öfv. långhuset.
Dachstuhl über dem Langhause.

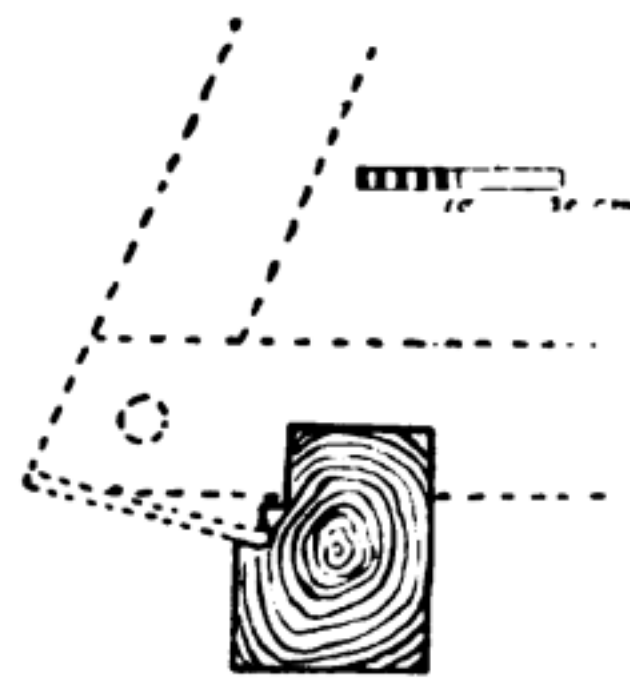

Fig. 10. Husby-Erlinghundra. Den äldre takstolens hammarband i tvärsnitt.
Mauerlatte eines älteren Dachstuhles.

KYRKOTYPENS
HÄRLEDNING.

Småkyrkor med östtorn öfver koret förekomma förutom i Husby-Erlinghundra äfven i Skånela, Norrsunda och Färentuna i Uppland; i Tyskland återfinna vi dem i Altmark i de s. k. sieben verkehrten Kirchen samt i fyra kyrkor vid Rehn söder om Köln; i Österrike slutligen är typen tämligen vanlig i synnerhet i

Foto. H. Cornell 1910.

Fig. 11. Husby-Erlinghundra. Torntrappans
mynning i 1:a tornvåningen.

Mündung der Wendeltreppe im ersten Turmgeschoss.

Steyermark. Beträffande orsaken till tornets förläggande i öster på de fyra Upplandskyrkorna ha några forskare sökt den i en förbindelse med de utländska representanterna för samma typ. Hildebrand anser typen vara inhemsk och nämner försvarshänsyn som med-

verkande orsak. — Ursprunget torde emellertid sökas i den uppländska arkitekturens ledande byggnadsverk under den äldre medeltiden sådana som Gamla Uppsala domkyrka och St. Pers kyrka i Sigtuna. Den sistnämnda bestod, som bekant, af en midtfyrkant uppbärande ett kraftigt torn, öster därom ett kor med apsis och på norra och södra sidorna två korsarmar med absider. Åt väster utgick ett långhus, hvilket med sin yttersta del till hälften omslöt ett västtorn. St. Per efterbildades nu ute på landsbyggden med de modifikation, som betingas af mindre tillgångar och mindre behof. Korsarmarna i norr och söder föllo bort och koret och midtkvadraten sammansmälte till ett, hvarigenom koret blef bottenvåning i tornet. På så sätt uppkom troligen den typ, som representeras af Husby-Erlinghundra och de öfriga tre ofvannämnda kyrkorna.

Kyrkans inre blef 1898 till väggar och hvalf dekoreradt med rankor, kvadermålning, bårder och en ängel med språkband (i absiden). Dekorationsmålningen, som kostade 600 kr., är en dålig imitation af medeltidsmålning. Den saknar allt konstnärligt värde och måste betecknas som en olycklig förändring, liksom äfven den samtidigt utförda dels gråbruna, dels senapsbruna öfvermålningen af kyrkans gamla inredning, som fordom var helt hvit.

Kyrkan uppvärms genom en järnkamin uppställd i närheten af långhusets sydöstra fönster.

Inredning och lösa inventarier.

Altare af trä. Fönstret mot hvilket altaret är uppställt är omgifvet af två breda, marmorerade pilastrar, hvars kapital prydas af förgyllda änglahufvuden. Disken är äfven marmorerad. Midt på altaret reser sig ett förgylldt kors med därpå hängande snidad duk. Denna altaranordning torde härstamma från 1799, att döma af ordalagen i kyrkans räkenskaper för detta år.

Äldre altartafla, numera upphängd ofvanför triumfbågen mot långhuset, bestående af en oljemålning, framställande nattvarden, i snidad och förgylld ram, 1700-talets förra hälft. I äldre tid har funnits ett altarskåp, hvars rester troligen finnas bland kyrkans äldre träskulpturer (se nedan).

Predikstol af furu, numera senapsbrun med förgyllda sniderier. Predikstolen uppsattes 1721 och är troligen utförd i den stockholmske bildhuggaren *Burchardt Prechts* verkstad. Den målades och förgylldes första gången 1732. I ett inventarium af d. 12 febr. 1714 heter det bl. a.: »En gammal Predikstol med vattenfärg öfverstru-

ken och en förgylt sool bakefter». I kyrkans bod finnes en cirkelrund blå skifva med flammande förgylld sol, möjligen en rest af gamla predikstolen?

BÄNKINRED-
NING M. M.

Två pyramider, H. 251 cm., nu ställda vid altaret, uppsattes och förgylldes på samma gång som predikstolen och stodo väl urspr. på bänkarnes främsta plintar. Nummertafila från 1725, foten ny, ommålad i grönbrunt. Kyrkans öppna bänkar härstamma från 1898, då de gamla slutna, hvita bänkrummen utrefvos och såldes (!). De lära ha påmint om det nuvarande läktarskranket, hvars fält skiljas genom pilastrar och hvars fris prydes af S-formiga ornament i plattskärning (trol. från 1700-talet).

ORGEL.

Fig. 12. Dopfunt.
Taufstein, 13:es Jahrh.

DOPFUNT.

Funt af kalksten. H. 120 cm. Gotländskt arbete från 1200-talets slut. Förvaras nu i vapenhuset. »En stenefont som flyttades ut ur koret för dess obekvämligheet» omtalas i inventariet af 1714. Stod (enl. KLINGSPOR i U. F. T.) sedermera på kyrkogården. Dess rätta plats är inne i kyrkans västra del.

Fig. 13 Jungfru Maria
sörjande vid
korsets fot.

Fig. 14. Johannes
evangelisten sör-
jande vid korsets
fot.

Fig. 15. S. Mikael
på draken.

Medeltida träskulpturer från Husby kyrka i Museet för nordiska fornsaker i Uppsala. Foto. H. Cornell 1910.
Mittelalterliche Holzplastik.

Krucifix. H. 230 cm., B. 150 cm. 1300-talet (Fig. 16). St. MEDELTIDA
 Mikael på draken. H. 145 cm., B. 45 cm. (Fig. 15), Har fordom haft TRÄSKULPTUR.

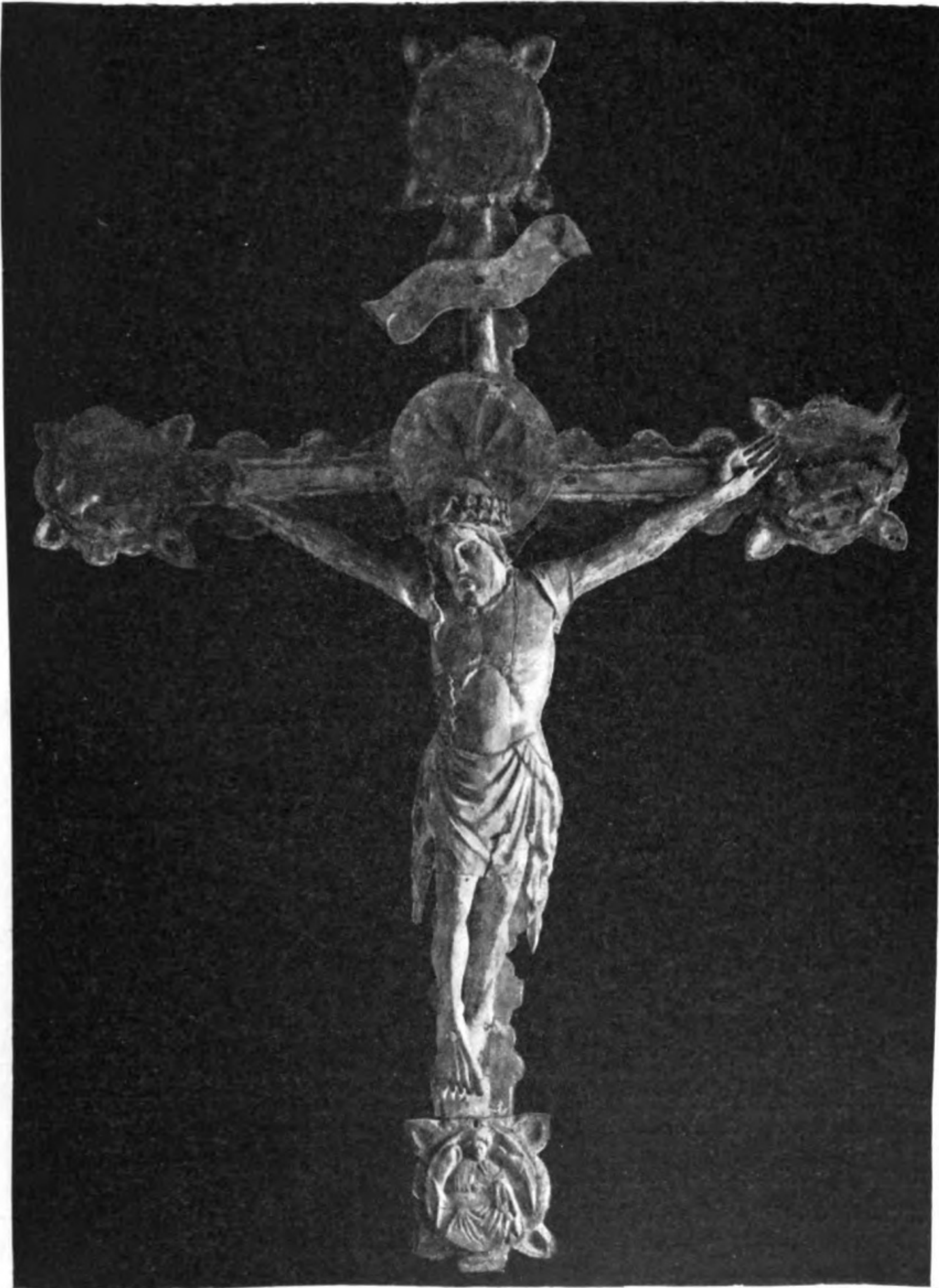

Foto. II. Cornell 1910.

Fig. 16. Triumfkrucifix från 1300-talet. Nu i museet för
 nordiska fornsaker i Uppsala.
 . Triumphkrenz. 14. Jht.

stora vingar, hvaraf en liten del återstår. Är skuren och målad äfven på ryggsidan. 1200-talet. Den sörjande Johannes. H. 109 cm. 1300-talet (Fig. 14). Jungfru Maria sittande (barnet förloradt). H. 87 cm., B. 37 cm. 1200-talet (Fig. 18). St. Erasmus i grytan. H. 86 cm. Om den helige Erasmus berättas flera legender. Enligt de mest spridda (från slutet af medeltiden) led han martyrdöden på så sätt, att hans inälfvor medelst vindspel drogos ur hans kropp, eller att han nedkastades i en kittel med smältande bly. 1400-talets slut. Torde ha tillhört ett altarskåp (Fig. 17). Maria sörjande vid korset H. 78 cm. 1300-talet (Fig. 13). Stående kvinnligt helgon med krona och bok. H. 88 cm. 1400-talet.

Fig. 17. Den helige biskopen Erasmus.

Fig. 18. Jungfru Maria.

Fig. 19. Kvinnligt helgon.

Medeltida träskulpturer från Husby kyrka i Museet för nord. fornsaker i Uppsala. Foto. H. Cornell 1910.
Mittelalterliche Holzplastik.

Torde ha tillhört ett altarskåp (Fig. 19). Ängel. H. 50 cm. Har säkerligen utgjort krönet på en ljusstaf. En sådan förvaras ännu i kyrkan på vapenhusets vind. Samtliga dessa träskulpturer förvaras i Museet för Nordiska fornsaker, Uppsala, och äga i ordning, som de här stå uppräknade, numren 7—14 i museets katalog. Ursprungligen torde krucifixet med Johannes och Maria bildat en enhetlig grupp, sannolikt uppställd på en tvärsöfver triumfbågen gående bjälke. Samtliga dessa träskulpturer synas vara inhemskt arbete.

En medeltida skulptur, som nu är försvunnen, nämnes i 1781 års inventarium: »I st. riddare Sanct Jöran till häst».

Tron och Hoppet, två helt förgyllda, fullrunda trästatyer. H. 64 cm. Uppsattes 1741 på altaret såsom »profileurer» d. v. s. sidofigurer. De äro antagligen utförda af Mäster Magnus Granlund¹ och tillhöra hans tidigaste alstring. Nu förvarade i sakristian. TRÄSKULPTUR
FR. NYARE
TID.

Den korsfäste, oljemålning på väf. H. 91 cm., B. 60 cm. 1600- eller 1700-talet. — Golgatha, oljemålning på väf. H. 92 cm., B. 66 cm. Enkelt arbete från 1700-talet, som återgår på ett original från 1500-talet. Taflorna hänga i sakristian. TAFLOR.

Slät, förgylld silfverkalk med tillhörande patén. H. 24 cm. På fotens öfversida äro ingraverade Erik Gyllenstjernas och Beata Yxkulls vapen och namn samt år 1654. På kuppan är graveradt IHS och under botten »Husby-Odensala». Kalken är skänkt från Steninge af Erik Gyllenstjerna och Beata Yxkull år 1654 och var då icke förgylld. Den förgylldes år 1727 (enl. Nordstedts anteckningar). SILFVER.

Oblatask af silfver. H. 4 cm., B. 8 cm., L. 10 cm. På locket äro graverade två änglar, hållande en monstrans emellan sig (fig. 20). Under botten två stämplat. Omnämnes i inventarium af 1714 och säges där vara skänkt ifrån Steninge. — Oblatask, oval, af silfver, dekorerad helt öfver med blommor och blad i drifvet arbete. H. 4,5 cm., B. 9,5 cm., L. 12 cm.

J. Österlund del.
Fig. 20. Oblataskens
lock.
Deckel einer silbernen
Oblatenpyxis.

Under botten finnas bokstäfverna C. G. S. — A. M. S. ingraverade samt två stämplat. Invändigt förgylld. Asken skänktes d. 8 maj 1727 till Husby kyrka af Fru Anna Maria Soop på Steninge, enka efter grefven Carl Eriksson Gyllenstjerna. (Nordstedts anteckningar). — Kanna, päronformig, af silfver. H. 21 cm. Under botten tre stämplat: en otydlig, en med bokstäfverna $\begin{smallmatrix} C D \\ D \end{smallmatrix}$ en med årsbokstafven Q (kapitäl, = 1704). Inköptes genom kyrkoherden Gust. Nordstedt 1747. — Ett par ljusstakar af silfver i drifvet arbete med fruktornament. H. 30 cm. (fig. 21 B.) Finnas upptagna i inventarium af 1714 och sägas vara skänkta från Steninge. 1600-talets slut.

Dopskål af tenn med två handtag slutande med klor, som hålla kulor. Otydligt bladornament på handtagens skaft. H. 9 cm., DOPSKÅL.

¹ Jmfr CARL R. AF UGGLAS, Mäster Magnus Granlund, en svensk kyrkodekoratör på 1700-talet i KULT och KONST 1905, sid. 75.

B. 31 cm. Skadad. Skänktes 1714 för att brukas vid barndop af Anders Andersson i Broby. Samma år utflyttades stenfunten ur koret.

KRONOR och
STAKAR.

Ljuskrona af mässing, i korhvalfvet. En plåt under kronan bär följande inskrift: »För Åhratt Till Husby Kyrchia af: Johan Anderson

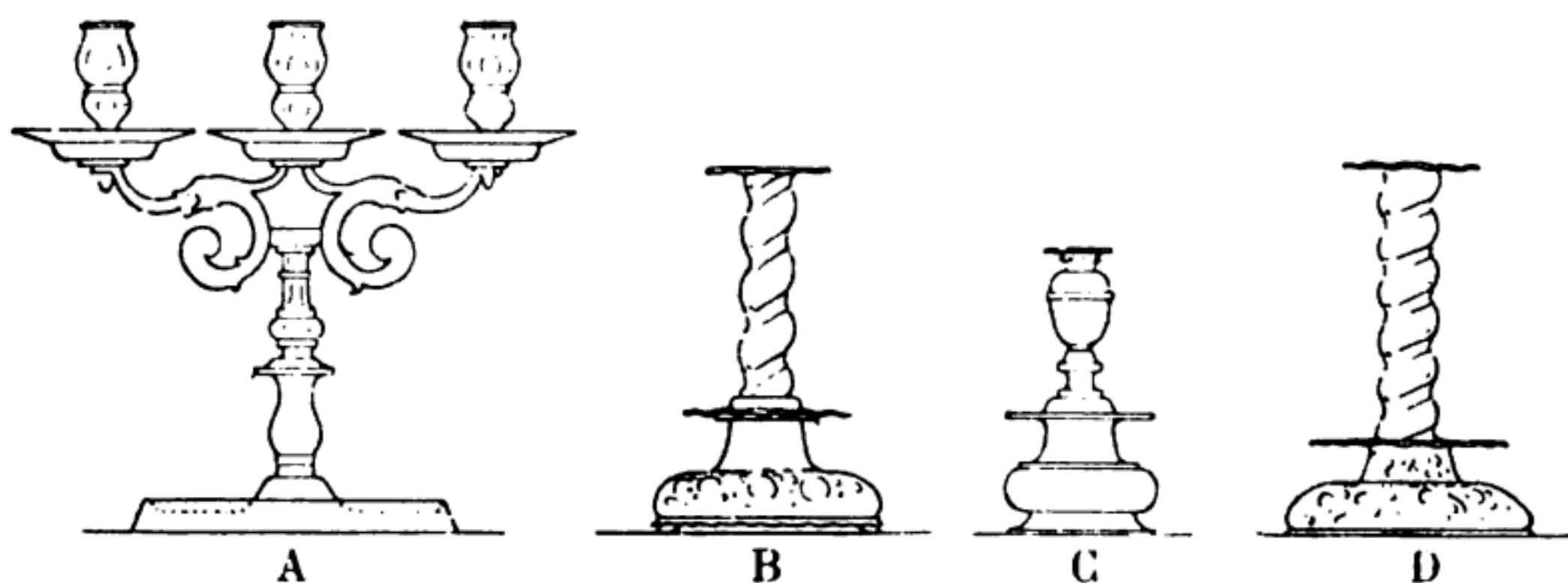

Fig. 21. Ljusstakar af brons, silfver, tenn, koppar.
Leuchter aus Bronze, Silber, Zinn und Kupfer.

Broby: och Catrina Mälkers Doter. A^o 1714». Synlig å fig. 5. — Ljuskrona af mässing, i långhusets östligaste hvalf. Enl. inskrift omgjuten 1821 utaf en 1726 skänkt krona. — Ljuskrona af mässing, i långhusets mellersta hvalf, enligt inskrift skänkt» med waxelius uti» 1673. — Ljusstake af brons, trepipig. H. 37 cm., plattans diameter 22 cm., B. 40 cm. Under bottnen finnas bomärken (fig. 21 A). Skänktes till kyrkan år 1717 af Olof Pährson i Sätuna. — Ett par ljusplåtar af mässing med drifvet blomornament. 1600-talets slut. — Ett par ljusarmar af mässing med drifvet ornament, 1600-talet (fig. 22). — Ett par ljusarmar af brons. Omkring 1700 (fig. 23). — Ett par ljusstakar af koppar med drifna blomorna-

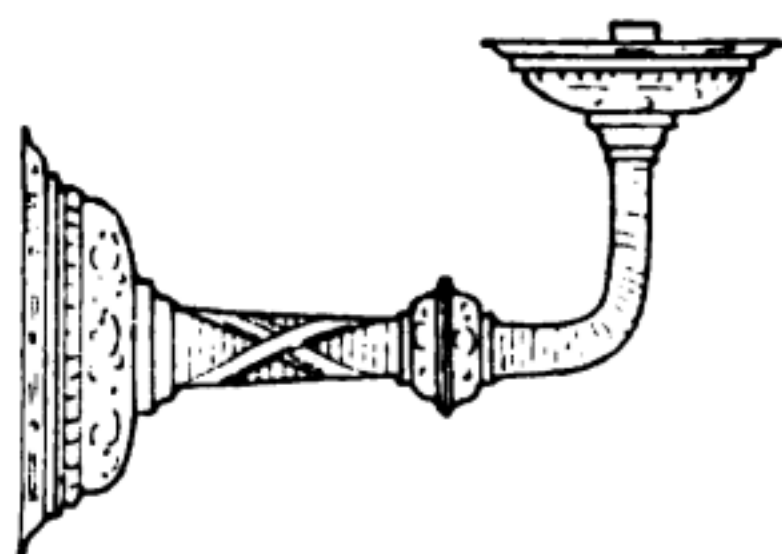

Fig. 22. Ljusarm af mässing.
Wandarm aus Messing.

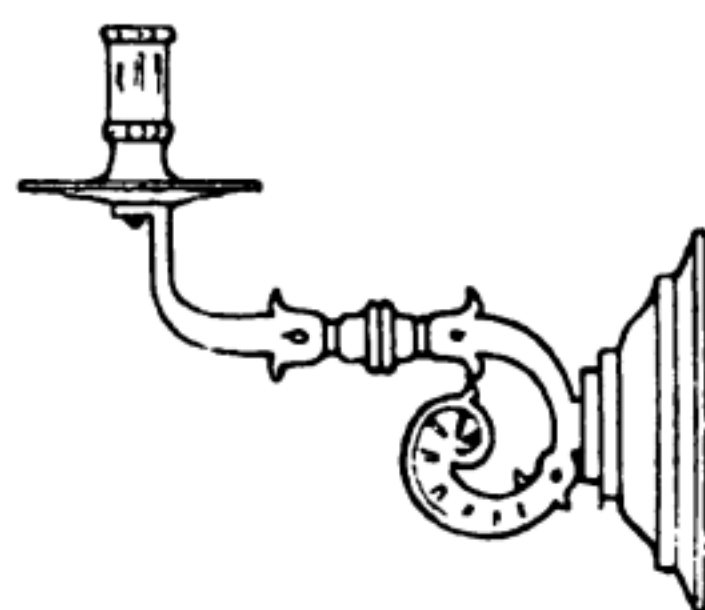

Fig. 23. Ljusarm af brons.
Wandarm aus Bronze.

ment och vridna skaft. H. 31 cm. (fig. 21 D). — Ett par tennljusstakar H. 21 cm. På hvar och en är ingraveradt: O. H. S. — A. E. D. samt stämpel innehållande en krona m. m. (fig. 21 C). 1700-talet.

Kalkkläde af hvitt siden, 50×50 cm. På midten är ett af smala **TEXTILIER.** guldgaloner bildadt I H S, däröfver en krona och därunder en slinga af guldspetsar (bredd 1,5 cm.). I hörnen finnas rosor af guldspetsar samt guldtofsar. Kring kanten löper en guldspets af samma bredd som den ofvannämnda. Klädet är fodradt med rött siden. Slutet af 1700-talet. — Två st. enkla sammetshafvar med skaft.

Fig. 24. Epitafium öfver Måns Pederson † 1670 och hans maka.

Fig. 25. Epitafium öfver Kapiten Matz Örn † 1654.

Geschnitzte und gemalte Epitaphien aus d. 17. Jht.

Epitafium af måladt och snidadt trä, öfver länsmannen **EPITAFIER.** Måns Pederson † 1670 och hans fru † 1669 (fig. 24). H. 61 cm., B. 45 cm. Under inskriften är den korsfäste målad med en manlig figur till vänster och en kvinnlig till höger, väl porträtt af de båda aflidna. — Epitafium af snidadt och måladt trä öfver Kapiten Matz Örn † 1654 (fig. 25). H. 82 cm., B. 48 cm. Båda epitafierna äro numer olämpligt nog undanhängda i sakristian.

Matz Örns värja, (fig. 26), L. 98,5 cm. Den tveeggade, **VÄRJA.** 83 cm. långa klingan har å båda sidor från fästet 31 cm. framåt spår af etsad ornering: växtornament samt fyra inskrifter i kursiv

stil: »Deus protector noster» d. v. s. »Gud vår beskyddare». På yttersidan närmast fästet en stämpel, 1 cm. hög, möjligen innehållande en gloriekrönt man vänd åt vänster, klädd i fotsid dräkt, hållande på vänstra axeln en palmkvist, i höger hand ett halster(?). På fästets alla metalldelar (järn) finnas spår af förgyllning. På

Fig. 26.
Matz Örn's
värja omkr.
1625.

knopp och byglar finnas spår af etsad ornering i blomstermönster. Kafle af trä, lindad med omväxlande enkla och spiralvridna, tunna mässingstrådar, öfverst och nederst med en fläta af spiralvridna trådar. Värjan är mycket rostig och kafdens lindning lossnad. Värjan hängde före 1898 bredvid kaptenen Mats Örn's epitafium († 1654) enl. U. F. T. II, 30 och har således antagligen burits af honom. 1620—30-talen. Jämför värja i Lifruskammaren (Vägvisaren n:r 490) begagnad af (sedermera) Karl X Gustaf »i Tyska kriget, då H. M:t var ryttmästare».

I södra yttermuren, under långhusets fönster, är in-
RUNSTEN. murad en runsten från förra hälften af 1000-talet med en inskrift af följande innebörd: »Björn, Finnveds son, lät resa denna sten till sin egen åminnelse».

STOL. Stol af ek, i sakristian. H. 1 m. Sitsens H. 45 cm. Stolen är gjord i rococostil af en typ, vanlig vid 1700-talets midt.

Sammanfattning af Husby-Erlinghundra kyrkas konsthistoria.

I. En kyrka af gråsten, åtminstone invändigt putsad. Gråstenshvalf i apsid och kor, platt trätak i långhuset. Det lilla, nu från vapenhusvinden synliga fönstret och den präktiga, järnbeslagna dörren tillhöra äfven den ällsta kyrkan. Bygget skedde på en tid, då man ännu icke kände teglet, hvilket eljest borde ha kommit till användning, åtminstone i korhvalfvet. Kyrkan uppstod under inflytande af granitkyrkorna i Sigtuna och bör väl hafva uppförts icke alltför långt efter dessa. Jfr. fig. 2, period a. Troligen midten af 1100-talet. Af kyrkans inventarier från detta skede är intet bevaradt.

II (fig. 2, period b). Kyrkan får åt väster en förlängning, motsvarande det nuvarande västligaste hvalfvet. Denna förlängning blef emellertid icke murad till samma höjd som det öfriga långhuset. Under detta skede får kyrkan en för det inres utseende mycket viktig prydnad: den i fig. 13, 14, 16 afbildade korsfästelse-

gruppen, som troligen hade sin plats på en tvärs öfver triumfbågen liggande bjälke. — 1200- eller 1300-talet.

III (fig. 2, period d). Hvalfslagning i långhuset, nya takstolar. Troligen får ungefär vid denna tid tornhufven det högspetsiga utseende, som visas å fig. 3. — 1400-talets förra hälft.

IV (fig. 2, period c). Sakristia och vapenhus tillbyggas (troligen 1400-talet). Två altarskåp anskaffas, hvaraf Erasmusbilden och kvinno-statyetten (fig. 17 o. 19) utgöra rester (slutet af 1400-talet). Möjligen dekoreras kyrkan vid denna tid med kalkmålningar. En öppen klockstapel bygges vid slutet af medeltiden eller i början af nyare tid.

V. Kyrkans västligaste del höjes och hvålfves 1690. Ljusplåtarna och ljusarmarna höra till samma sekel.

VI. Nytt spåntak och ny huf å tornet 1719, som samtidigt eller förut reducerats till sin nuvarande, måttliga höjd. Ny, inklädd stapel. Predikstol 1721; något senare ny altaranordning med de Granlundska bilderna.

VII. Stigluckorna rifvas och ersättas af grindar, klockstapelns öfre huf aflägnas. Ny altaranordning: den nuvarande. — Början af 1800-talet.

VIII. Restaurering, omfattande i hufvudsak ornamental målning i det inre, nya bänkar, ny läktare. Förslaget till nya bänkar och bänkskärm stadfästades genom Kgl. bref 3 juni 1898.

Résumé.

Die Kirche, ganz aus Granit in regelmässigem Verband aufgeführt, bestand ursprünglich aus einem flachgedeckten Langhause, Chor mit Tonnengewölbe und Apsis mit Helmgewölbe aus Feldstein. Über dem Chor ein hoher Turm, ebenfalls aus Granit. Diese ungewöhnliche Anordnung ist wahrscheinlich entstanden durch Einfluss von den nahegelegenen Granitkirchen in der Stadt Sigtuna, welche wahrscheinlich auf Grund ausländischer Einflüsse ausgebildeten romanischen Grundriss haben. Die Kirche Husby ist eine Reduktion dieses entwickelten Typus. Der reduzierte Typus kommt noch in den nahegelegenen Kirchen in Norrsunda, Skånela und Färentuna vor. Vgl. »die sieben verkehrten Kirchen» in Altmark nebst gewisse Kirchen am Rhein und in Steyermark.

Die älteste Anlage der Kirche Husby um die Mitte d. 12. Jht. Grundriss = Fig. 2, Periode a. Ein ursprüngliches, romanisches Fenster ist noch auf dem Dachboden der südlichen Vorhalle vorhanden.

In 13. oder 14. Jht. wurde die Kirche gegen Westen verlängert. Die Mauern des zugefügten Teiles waren nicht so hoch wie die Langhausmauern. (Fig. 2, Periode b). Im 15. Jht. wurde das Langhaus mit 2 einfachen Kreuzgewölben aus Backstein gedeckt (Fig. 2, Periode d). Sakristei und Vorhalle (»vapenhus» = Waffenhaus) aus Granit wurden zugebaut, wahrsch. im 15. Jht.

Foto. H. Cornell 1911.

Fig. 27. Husby-Erlinghundra kyrka
från nordost.

Die Kirche von Nordosten.

(Fig. 2, Periode c). Der westlichste Teil der Kirche wurde erhöht und gewölbt 1690.

1719 wurde der jetzige mit Schnideln gedeckte Turmhelm ausgeführt (Fig. 27), nachdem das oberste Stockwerk des Steinturmes abgerissen war. Frühere Gestalt, vgl. Zeichnung Ende 17. Jht. (Fig. 3, oberes Bild). Das Innere der Kirche von Anfang geputzt. Die Kirche war vielleicht früher mit mittelalterlichen Kalkmalereien versehen. Die jetzige gemalte Dekoration ist eine Imitation, von einer Restaurierung 1898 stammend.

Von der inneren Ausstattung zu bemerken: Kanzel vom Jahre 1721 (Fig. 6) wahrscheinlich aus dem Werkstatt des in Stockholm tätigen Bremer Bildhauers Burchardt Precht (1651—1738). Mittelalterliche Holzplastik aus den 13. 14. u. 15. Jht., jetzt im Museum för nordiska fornsaker in Uppsala (Fig. 13—19).

Bei der Kirche steht ein hölzerner Glockenturm aus d. J. 1717.

Fig. 28. Norrsunda kyrka från söder.
Efter en akvarell af arkitekten E. Törngren.
Die Kirche von Süden. Aquarelle.

NORRSUNDA KYRKA.

UPPLAND, STOCKHOLMS LÄN, ERLINGHUNDRA HÄRAD.

UPPSALA ÄRKESTIFT, SEMINGHUNDRA KONTRAKT.

ANNEX TILL SKÅNELA.

Beskrifningen utförd af Fil. Kand. Frih. MAGNUS BONDE och
Arkitekten ANDERS ROLAND.

Tryckta källor: KLINGSPOR i U. F. T. IV, s. 14. — HILDEBRAND, Sveriges Medeltid, Band III s. 209, där de viktigaste byggnadsperioderna angifvas, jämte en plan, där hvalfbeteckningen i koret dock är oriktig. — HILDEBRAND, Rundkyrkorna i Sverige i Sv. F. T. VIII, s. 275. — E. EKHÖFF, Om kyrkornas forna egenskap af försvarsverk i AARB. F. NORD. OLDKYND. 1899, s. 19. Referat däraf i TEKN. TIDSKR. Afdeln. f. byggn.-konst. 1900, s. 66. — O. JANSE i UPPLAND, I., s. 556 och 557, innehåller plan och en exteriör från sydost. Dessutom behandlas frågan om tornets placering i öster; se härom Husby kyrkas beskrifning vid s. 12. — SVERIGE IV, s. 631: »enär tornet ursprungligen uppförts i försvarsändamål, hänga klockorna i stapeln.» — DIPL. SUEC. III. s. 148. Norrsunda nämnes första gången i dipl. 1246 i sammanhang med den s. k. sexårgården 1314.

Handskrifna källor och afbildningssamlingar. IHRFORS: plan, exteriör, arkivutdrag. — AFRITNINGAR II, 111: en exteriör från söder. — PERINGSKIÖLD,

MONUMENTA III, 8:o-bladen i slutet af volymen: afskrift af inskrift öfver Johan Sparre. — A. T. A.: plan, 7 exteriörfoto.; 25 foto. af målningar före och efter restaurering, 11 interiörer och bilder af inventarier. Vidare inventarium 1829, afskr. af beskrifning öfver kyrkan af kyrkoh. R. Norén 1900 samt afskr. ur Peringskiöld. — Ö. I. Å.: 1 ritning t. orgelfasad af O. S. Tempelman. gillad $\frac{22}{6}$ 1808, 5 blad ritningar t. restaurering af G. Petterson, stadf. $\frac{30}{8}$ 1901, 3 exteriör- och 1 interiörfoto. — I Prof. M. TÖRNGRENS ägo, Stockholm: en akvarellexteriör af ark. E. Törngren.

Kyrkans arkivalier. Räkenskaperna bibehållna från 1700, sockenstämmo-protokollen från 1747, ällsta inventariet är från omkr. år 1700. Ur arkivet må anföras följande uppgifter på grund af deras kulturhistoriska värde: 1708 sker kollekt för fångarna i Turkiet, 1718, 19, och 21 för fångarne i Ryssland. »Collecten för Archimand i Grekland» bortsändes 1705 (arkimandrit betyder i Grekland klosterföreståndare). Härmed afses troligen en lösen för kristna fångar hos turkarne. 1720 inledas räkenskaperna med en (hos lhrfors afskrifven) förklaring, hvori man beklagar sig öfver nödmynten, dessa »bedröfvelige och mycket skadelige mynt», sörjer öfver att man efter stränga befallningar, den ena strängare än den andra måst utlefverera befintliga plåtar, caroliner samt annat redbart mynt, men deremot intaga mynttecken. Ett sockenstämmobeslut af 1752 föreskrifver, att församlingen icke får trängas vid utgåendet vid vite af 1 stop vin. Angående ungdomen, särdeles gossarne, meddelas bestämda föreskrifter om vissa ceremoniers utförande. De skola hålla sig uti koret, till dess siste versen af tron sjunges, och då gå till de pallar, som utåt gången vid kvinnfolkbankarne framsättas af kyrkovaktaren, tagandes där i ordning hvar och en sitt rum och när bönerna läsas falla de alla tillika därvid på knä. Men när versen från predikstolen sjunges, gå de åter fram i koret igen i samma ordning som förut och pallarne borttagas af kyrkovaktaren och sättas på sida i koret eller sakristian. Sedan, då all gudstjänsten är slutad, må ingen af ungdomen understå sig att gå ut ur kyrkan, förrän allt annat folk är utgånet — den som bryter mot detta, förfaller åt stockstraffet nästa söndag från sammanringningen och till dess folket skiljes från kyrkan. År 1798 dömes verkligen en gosse Carl till att undergå stockstraff en novembersöndag, på grund af fruktsnatteri i »Camererskan Schagerströms trädgård». Tre gånger under loppet af 13 år (1748—61) ha späda barn råkat bli ihjälkväfda af modern i sängen. Stämman nöjer sig emellertid här med att uttala sitt djupa beklagande af olyckan. Församlingen sköter sin medicin lika själfständigt som sin jurisdiktion och sänder sin klockare 1761 att lära sig slå åder i lasarettet i Stockholm. Innehafvaren af klockarämbetet gör emellertid församlingen år 1782 den betydliga förtreten att tillgripa en kopparlikkista ur den Sparreska grafven och forsla den till Stockholm. Naturligtvis blef brottet upptäckt, och klockaren häktad i Stockholm. Hans hustru blef sinnesförvirrad, barnen utackorderade i socknen, och kopparkistan återställdes till grafven. År 1776 hade kyrkan varit utsatt för andra tjufvar, som förminskade hennes förråd af med guld- och silfverspetsar eller dylika broderier försedda tyger. På en stämman 1793 beslöts med anledning af ett Kungl. bref af 19 april ang. öfverflöd med sidentyg, att hos Kungl. Maj:t i underdånighet utbedja sig, det socknens kvinnfolk måtte tillåtas att som hittills bruka blott *mössor* och *halsdukar* af siden, och att, om någon förmögnare hade skaffat sig något större dylikt plagg till heders, det då åtminstone få utslita. I början af 1830-

talet, då kolerafaran nalkades, öfverlägges ofta i stämman om åtgärder mot farsoten, 1831 köpes en desinfektionsapparat, »Professor Almroths rökkningsapparat», 1834 ordnas sjukrum och utväljas sjukbesökare.

Kyrkans äldre arkivalier förvaras samtliga i Landsarkivet i Uppsala.

Kyrkogården och klockstapeln.

Kyrkogården utbreder sig på vanligt sätt hufvudsakligen KYRKOgåRD. åt söder och öster från kyrkan (betydligt utvidgad åt söder). Dess västra mur löper så tätt intill kyrkan, att den där måste böja sig utåt väster för att icke sammanstöta med kyrkan. Denna oregelbundenhet beror antagligen på att kyrkan, som vi längre fram skola se, ursprungligen var betydligt kortare västerut, hvarvid kyrkogårdsmuren kunde gå i rak linje. En västlig och en sydlig ingång finnas med firsidiga, rappade, tegelmurade pelare och enkla järngrindar. I äldre tid var gråstensmuren försedd med tak. Åren 1748—50 utföra sockenborna aftäckning af muren.

Stapeln, belägen väster om kyrkogården, innehåller troligen KLOCKSTAPEL. i sin stomme delar af en äldre, öppen stapel. De tre lodrätta, runda stolparne äro nämligen betäckta med spikhål af sådan art, att de bäst förklaras, om stolparne antagas ursprungligen varit spånklädda. Klockstapeln skulle då ursprungligen i hufvudsak haft ungefär samma utseende som den ännu stående stapeln i Nacka¹. År 1711 göres ett mindre arbete vid stapeln för 12 d:r koppar, 1763 öfverdragas »syllar och stödband» med nya bräder. 1781 repareras stapeln. 1803 företes en ritning till klockstapels-taket, och 1804 utföres ett nytt, spånklädt tak, som ännu å sin väderfana bär samma årtal. Troligen utfördes inklädseln af hela stapeln vid denna tid. Arbetet skedde med socknemännens hjälp efter »gångled matlagsvis», och man är ifrig att bli färdig före »andetiden» (= skördetiden). Klockorna äro gjutna 1810 och 1852. KLOCKOR.

Kyrkobyggnaden.

Kyrkan består af enskeppigt långhus, kor med absid i öster, PLAN och MATERIAL. vapenhus i söder och sakristia i norr. Åt söder ligger dessutom ett grafkor. Öfver koret är ett stentorn uppbyggdt. Skepp, kor med torn och absid äro uppbyggda af stora, valda kullerstenar af granit, som numera ut- och invändigt putsats.² Äfven sakristia och vapenhus äro byggda af granit, som putsats. Dekorationen å grafkorets

¹ Afb. i FATABUREN 1911, sid. 21.

² Kyrkans yttre har under sommaren 1911 utan vederbörligt tillstånd blifvit gulmåladt, — en föga välbetänkt förändring.

röste af sandsten, hörnkedjor och sockel af granit; öfriga delar bestå af tegel, som putsats och målats med fogindelning, imiterande tegel. Kyrkans samtliga tak äro täckta med furuspån, som tjärats. Grafkoret är täckt med galvaniserad, korrugerad (!) plåt.

KOR. Koret, som är golflagdt med kalkstensplattor, har ett fönster på södra sidan och dörr till sakristian på norra sidan. Triumfbågen saknar anfangslister och går i lif med koryäggarna. Hildebrand påpekar, att detta beror på triumfbågens vidgande i senare tid. Absiden är halfcirkelformig, något utdragen, och täckes af ett halft kupolhvalf. I öster har absiden ett rundbågigt fönster,

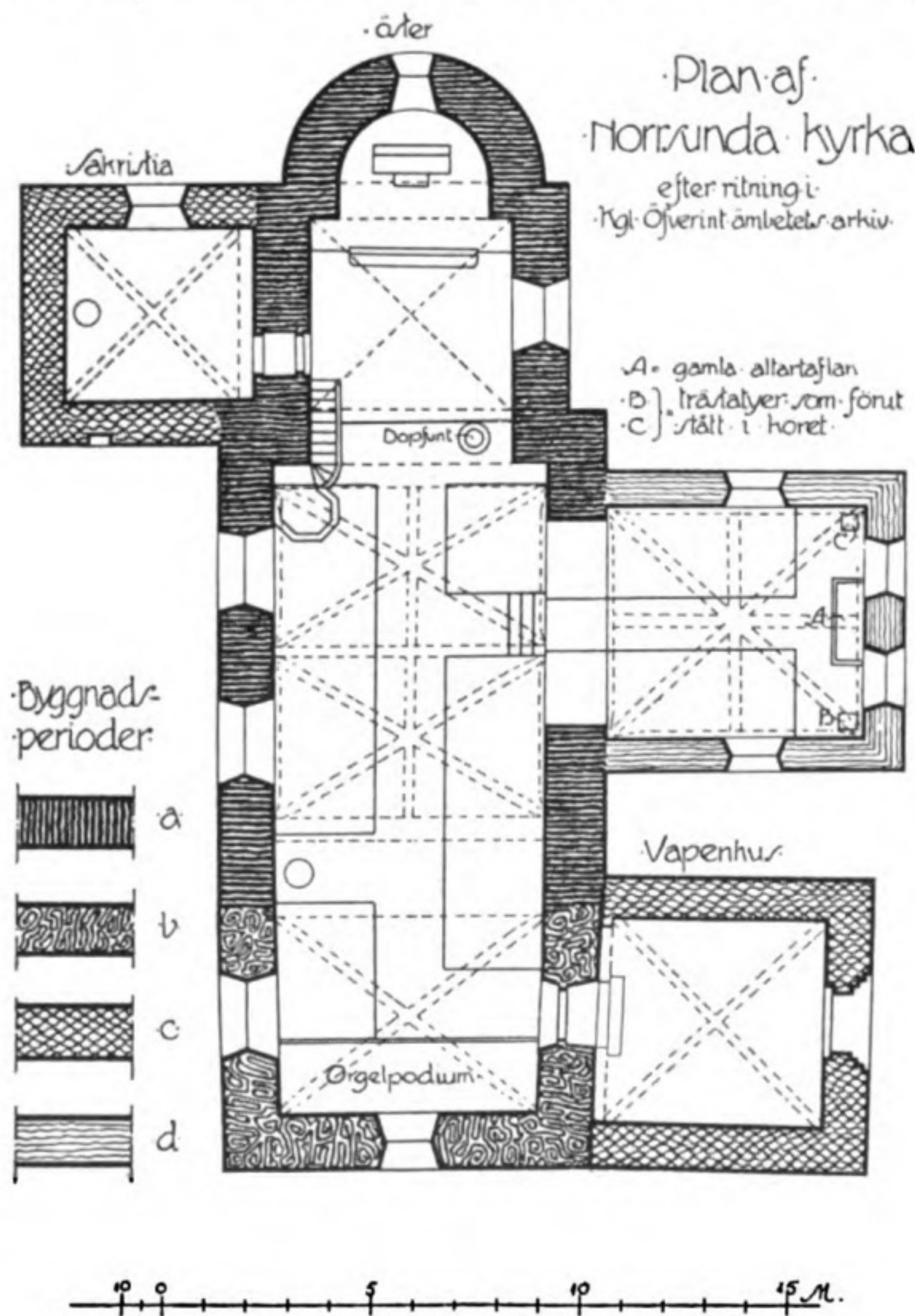

Fig. 29. Norrsunda kyrka. Plan.

som vid sista restaureringen (1902) försetts med modern glasmålning efter ritning af Intendenten Gustaf Pettersson. I absidens södra del finnes i väggen en nästan cirkelrund nisch, som troligen är en lämning af ett äldre fönster. Dess höjd är 133 cm., bredd 140 cm. Koret har krysshvalf utan strålar, byggdt af gråstensskärfvor och skifferliknande

sten. Det är samtidigt med de omgifvande murarna. Materialet till hvalfslagningen torde vara hämtadt i det omedelbara grannskapet; strax vid sakristian sticker ett berg upp i dagen och dess bergart är till synes lika den, som bl. a. blifvit använd i det romanska hvalfvet öfver koret — en lättklufven skifferart. Flisorna i hvalfvet äro lagda i ringar med föga buktning. Hvalfvet är högst straxt öster om midtpunkten. Ungefär midt emellan denna och det sydvästra hörnet af tornet är en liten ring lagd i den ursprungliga hvalfkonstruktionen. Här har varit ett ursprungligt hål ned genom hvalfvet, sannolikt för en klocksträng ned till koret.

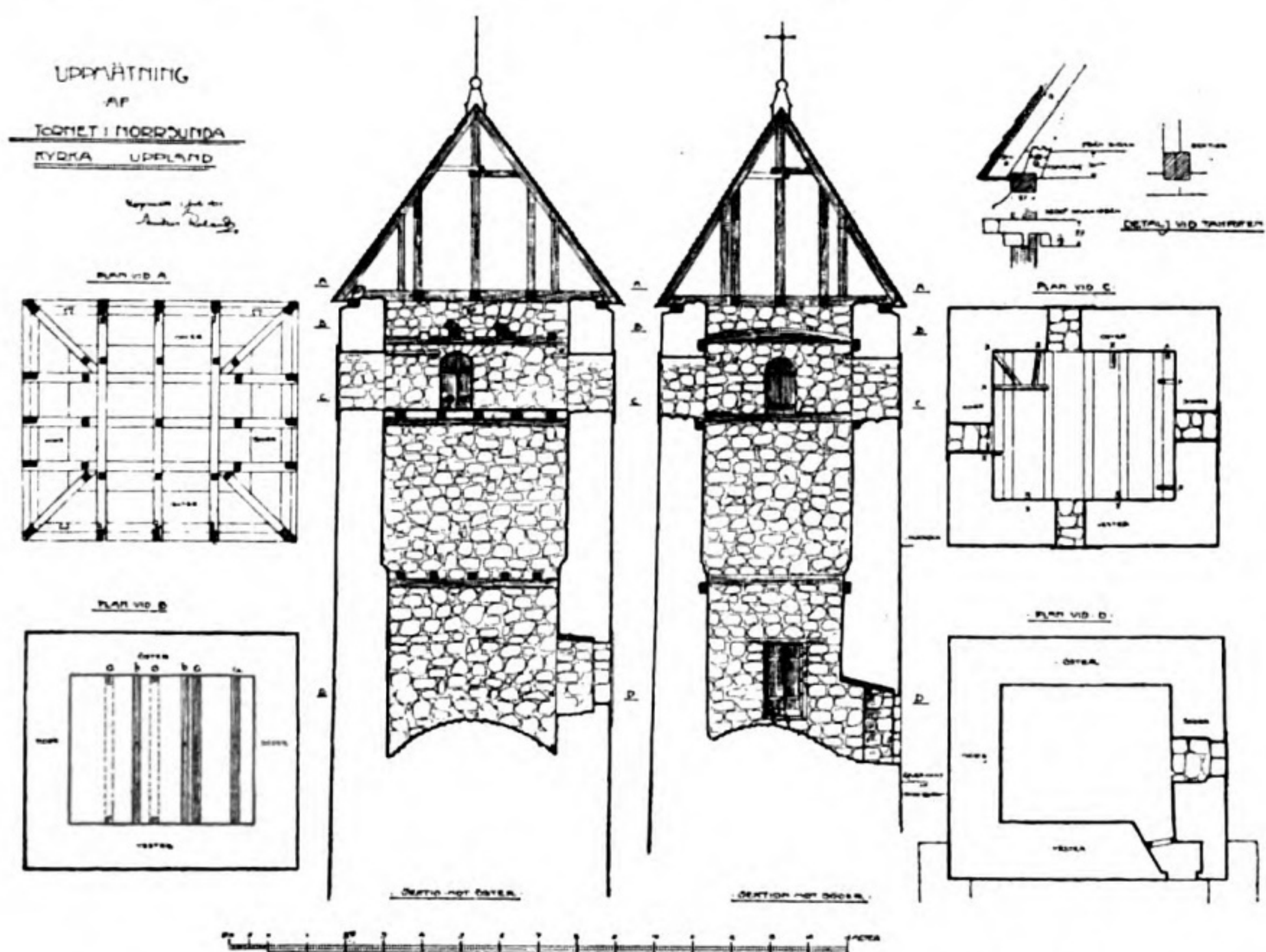

Fig. 30. Norrsunda kyrka. Uppmätning af tornet (utförd af A. Roland).
Aufnahme des Ostturmes.

Det nu skildrade hvalfvet bildar golf i tornets första våning ÖST-TORN. (fig. 30). Tornet utgör en direkt fortsättning på korets väggar. Det är något bredare i norr och söder än i öster och väster, och består af tre våningar, skilda genom bjälklag från hvarandra. Det har en glugg i första våningen på södra sidan, och fyra gluggar i öfversta (tredje) våningen.

Kommunikationen mellan våningarne sker på pinnstegar.

Från skeppets vind leder en öppning in i tornets första våning. Denna öppning ligger i sydvästra hörnet, är 70 cm. bred och

168 cm. hög, och dess undre kant ligger 45 cm. ofvanför öfverkanten på skeppets murar. (Jmfr fig. 30, plan vid D). Passagens botten höjer sig så småningom upp till korhvalfvets öfversida. Öppningen utåt kyrkvinden har anslag på båda sidor, men inga spår af dörranordning synas. Midt i passagen sitter en modern järndörr i en med tegel inmurad järnram.

Tornmurens yttre sidor inåt vindarna visa i rader lagda stenar med bredt utstrukna fogar utan spår af ristning. Inåt sakristivinden å ursprungligen synlig yttermur (jmfr. s. 32) finnes dock på ett ställe i skeppets nordöstra hörn en bruksfog med ristning i de platt utstrukna

fogarna. Ristningen är utförd i rutor med 3 à 5 cm:s sidor, tämligen oregelbundet och finns blott på ett enda ställe. Det är ovisst, om murytan för öfrigt bibehållit sitt ursprungliga utseende eller om hon i sin helhet varit beklädd med puts.

Tornets första våning har en glugg eller dörr i södra väggen. Den är öfvertäckt med furuplankor och försedd med anslag i murens yttersidor samt tröskel. Hvalfningen i yttre murlifvet är af tegel och yngre. Luckorna sitta på tornets utsida. Denna glugg är, åtminstone i sin nuvarande form, icke ursprunglig.

Första våningen öfvertäckes med ett bjälklag, hvilande på remstycken i öster och väster. Tredje och fjärde bjälken från S. ha en utskärning, troligen för beredande af plats för upphissning af en klocka.

Samma utskärning af bjälkarna finnes i nästa bjälklag, äfven liggande på remstycken i öster och väster. Detta bjälklag bildar

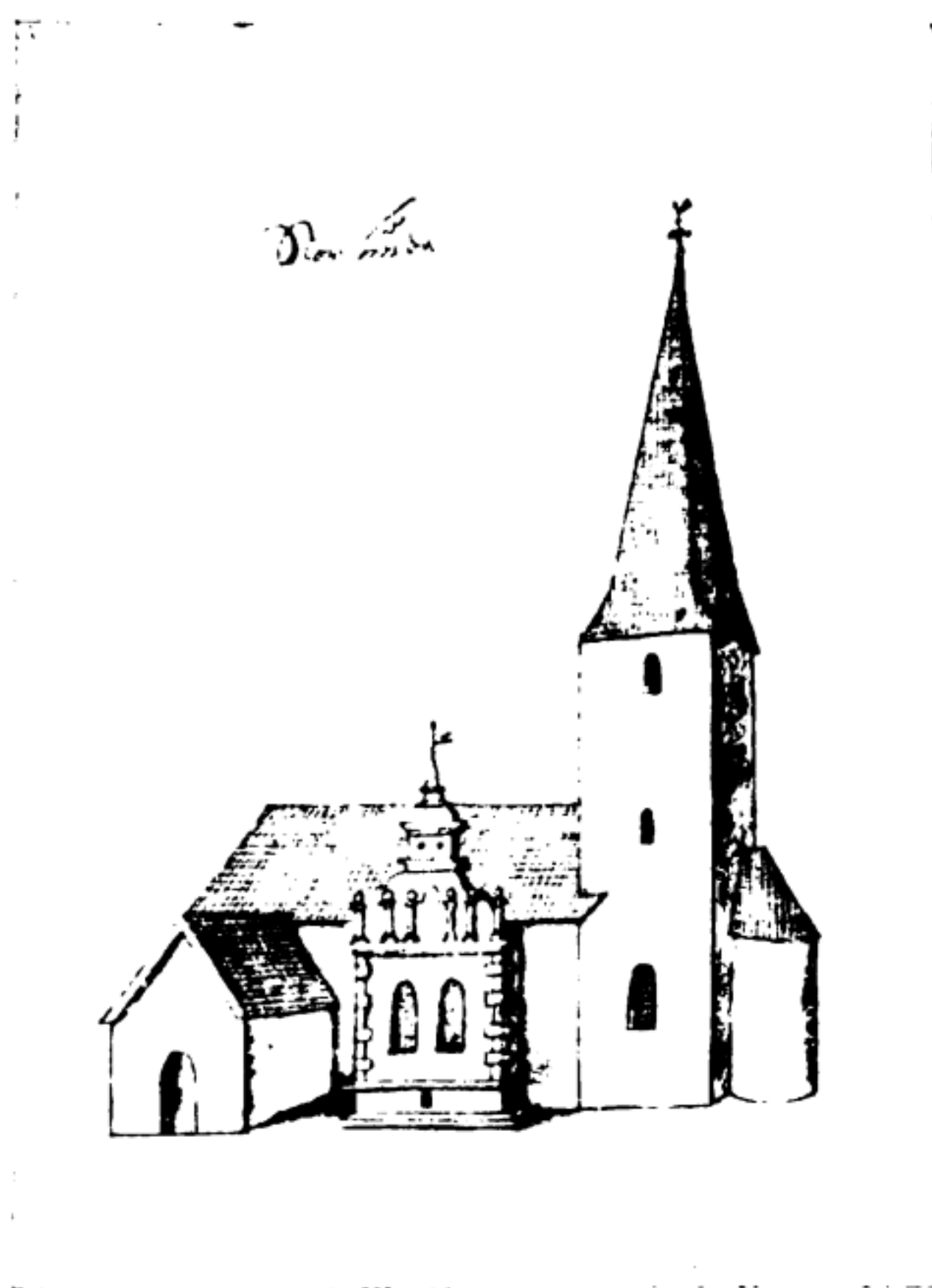

Fig. 31. Norrsunda kyrka på 1600-talet.
Efter »Afritningar».

Die Kirche von Süden im 17. Jht. Handzeichnung.

golfvet i tornets öfversta våning, som har en rundbågig glugg åt alla fyra väderstrecken. Dessa gluggar bibehålla sin ursprungliga form. I bågarne synas ännu aftryck af skålbräderna. Golfvet ligger något högre än gluggarnes botten. Vidare märkes, att innerväggarne i denna våning äro behandlade såsom murens ursprungliga yttersidor med väl utstrukna fogar. Däremot stå fogarne i de båda nedre våningarnes innerväggar delvis öppna och utan fogstrykning. Däraf synes framgå, att öfversta våningen varit afsedd att stå med öppna gluggar och vara mera utsatt för väderlekens inverkan. Nu äro visserligen gluggarne stängda med luckor, betydligt större än gluggarne. Med dessa luckor har man tydligen i senare tid velat gifva intryck af större öppningar, och genom att förskjuta dem åt ena eller andra hållet har man sökt dölja de ursprungliga gluggarnes något osymmetriska placering. Ursprungligen stodo gluggarne antagligen alltid öppna. De tjänstgjorde nämligen som ljudgluggar.

I tornets öfversta våning finnas nämligen ringstolsanordningar af samma ålder som tornet. Denna ällsta anordning bestod af fyra ekbjälkar (markerade a å fig. 30, plan vid B), af hvilka två ligga kvar oförändrade, under det de båda andra äro aftagna. Dessa bjälkar äro inlagda vid tornets uppförande, ty den ursprungliga putsen sluter sig oskadad intill dem. Urtagningar för klockornas svängtappar i de båda kvarliggande bjälkarne visa, att emellan dem hängt två klockor samt mellan den andra och tredje (nu försvunna) bjälken en klocka. En yngre ringstol har sedermera blifvit insatt, bestående af tvänne på midten något uppåtböjda ekbjälkar (å fig. 30, plan vid B markerade b). Dessa hafva haft stöd under midten, hvilket framgår af tapphål under bjälkarne. De hafva burit en klocka. Dessa stolar äro senare inlagda, ty stenar hafva rifvits ur muren för att få bjälkarne på sin plats.

Bjälklagen äro sins emellan försträfvade genom senare insatta, vertikala stöd af furu, som spikats i bjälkarne. — I klockvåningens hörn sitta vid hörnen en del trästumpar (× å fig. 30, plan vid C). De äro af ek och äro sannolikt kvarsittande rester af ställningsvirke.

Af det föregående torde tydligt hafva framgått, att tornet ursprungligen afsetts för klockornas upphängning. Att man har ett ursprungligt hål i korhvalfvet för klocklina stärker detta ytterligare. För att kunna verkställa den katolska gudstjänstens talrika ringningar, utan att hvarje gång nödgas gå den långa och besvärliga

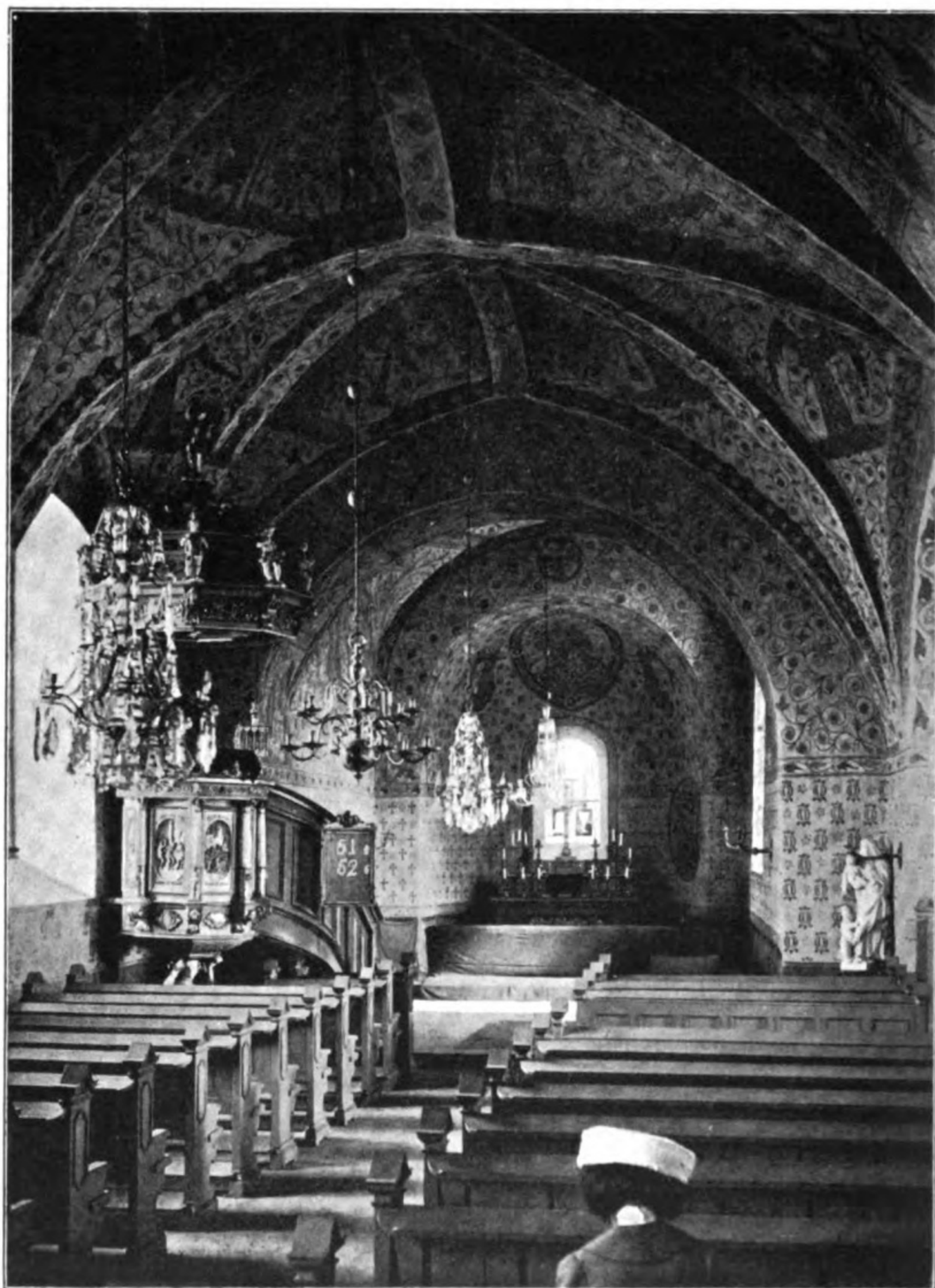

Foto. J. Roosval 1911.

Fig. 32. Norrsunda kyrka. Interiör mot koret.
Innenansicht gegen den Chor.

vägen upp till tornet öfver långhusets vind, var denna anordning naturligtvis af stor betydelse. Detta undersökningsresultat rörande Norrsunda gamla torn är af vikt för bedömande af frågan om de medeltida kyrktornens ursprungliga ändamål.

Tornmuren avslutas upptill på yttersidan af ett remstycke, hvori den nuvarande tornhufvens underrede är inhugget halft i halft. Remstycket har i de östra och västra stockarne märken efter ett annat remstycke, som legat på murens inre sida. Den nuvarande tornhufven med stomme af furu, täckt med täljd furuspån på panel af furu, är icke ursprunglig. De nuvarande sparrarne äro inhuggna i yttre ändan af underredets stockar, men längre in på dessa synas inhuggningar för brantare sparrar (se fig. 30 öfverst t. h.). Dessa sparrar hörde tydligen till den höga, spetsiga spira, som fanns före den nuvarande och som synes å bilden i »Afritningar» (fig. 31). Denna huf fanns sålunda på 1600-talets slut. Icke heller denna huf är ursprunglig, ty det från denna huf stammande, nuvarande underredet visar sig vara senare än tornets remstycken. När den spetsiga spiran uppförts och hurudan dess föregångare sett ut, därom lämna bevarade rester eller dokument ingen upplysning. Nuvarande enkla tälttak uppfördes sannolikt under 1800-talets första hälft, i allt fall efter 1752, ty då åtog sig, enl. sockenstämmoprotokoll, tornbyggaren Axel Enbom från Rõ socken »at willja spånslå och aldeles reparera både utan och innan tornet uti alt hvad som kan fattas». Vidare framgår, att till denna reparation »Huddingeboerne levererade 25,210 spån under vintern 1753». Sedan finnas under 1700-talet inga utgifter för tornspiran.

Långhusets golf af trä under bänkarna, i gången af zig-zaglagda tegelstenar. Här finnes ett fönster i väster och tre fönster på norra sidan, alla upptagna eller förstörade i senare tid. Långhuset består af tvänne delar, såsom redan påpekats af Hildebrand (Sveriges Medeltid). *Den ällsta, östra delen* är öfverhvalfd med *tvänne* 6-delade krysshvalf af tegel med ribbor och sköldbågar af samma material, men utan väggpelare. *Tillbyggnaden i väster* har tegelhvalf med fyra kappor och ribbor, men utan sköldbågar. Hvalfvet är väl alltså sannolikt samtidigt med sköldmurarne. Skillnaden mellan skeppets olika delar markeras genom en bred rundbåge mellan hvalfven. Denna båge har först i senare tid upptagits till sin nuvarande vidd. På vinden synes mynningen af en trappa, som gått i den bortrifna, forna västmuren.

Vissa förhållanden ofvan hvalfven göra antagligt, att skeppets äldre del ursprungligen icke varit hvälfad, utan försedd med platt trätak. Å vinden finnas nämligen ännu bibehållna två takbjälkar af ek med spikhål på undersidorna, som bestyrka möjligheten af det nämnda, platta trätaket. Med större säkerhet framgår af dessa bjälkars form den forna takstolskonstruktionen, hvars hufvudlinjer här rekonstruerats. Af samma ålder som dessa bjälkar äro antagligen de å långhusets äldre del ännu kvarsittande yttre remstyckena på murarne, försedda med två aftrappningar liksom remstyckena i Husby (jmf. fig. 10). Vid hvalfvens insläande byggdes nya takstolar, som icke stodo i vägen för hvalfven, af den typ, som fig. 33 visar. Det är anmärkningsvärdt, att murarnes innerkanter icke äro försedda med remstycken. Då det västliga tillbygget uppförts och fått sitt hvalf, byggdes här en takstol, som är mycket lik den nyss berörda, men dock af olika tillverkning och af sämre virke. Här äro remstycken lagda

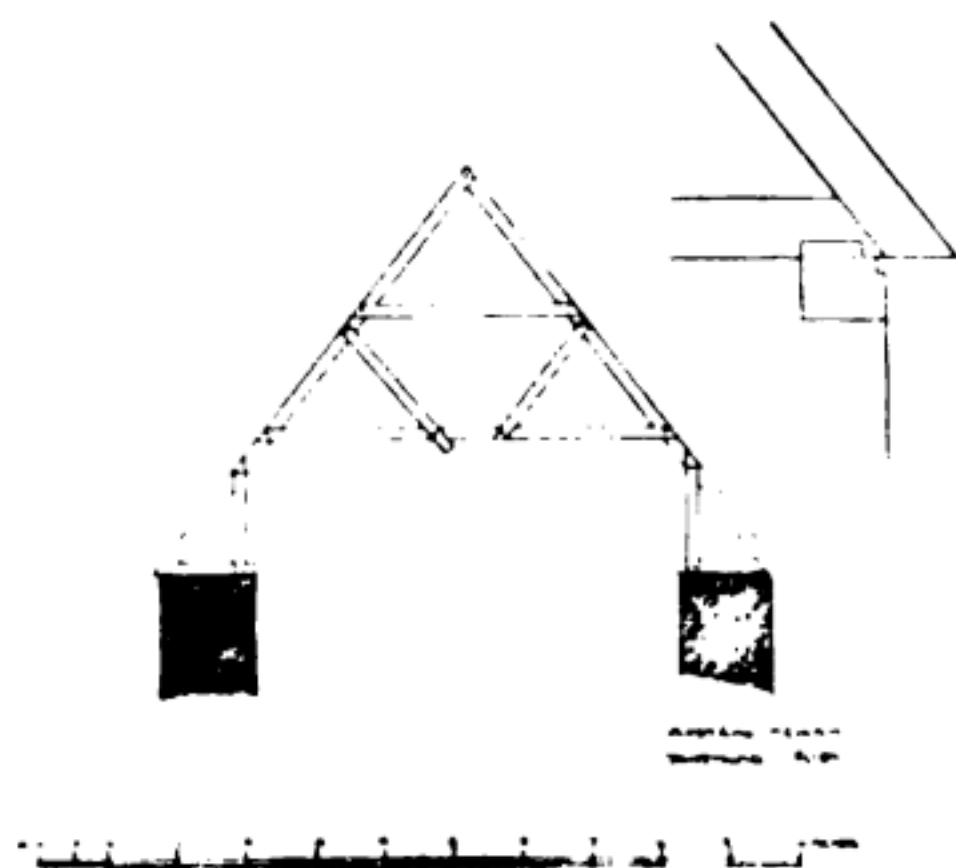

Fig. 33. Takstolen å långhusets äldre del.

Dachstuhl am älteren Teile des Langhauses.

på murarnes både yttre och inre kanter, och de yttre remstyckena ha inga aftrappningar. Det förefaller af ofvanstående antagligt, att man först ersatt trätaket i äldre skeppet med hvalf och ny takstol, och sedan, men icke lång tid efteråt, gjort den västliga förlängningen, som omedelbart hvälfades och fick den ännu bevarade takstolen.

Vapenhuset täckes af ett kryss-

VAPENHUS.

hvalf af tegel med breda ribbor. Hvalfvet stöder direkt på murarna utom i norr, där en sköldbåge finnes, hvilket ger anledning till antagandet, att vapenhuset byggts senare än långhusets västra del. Detta antagande styrkes af att vapenhusets väggar ej stå i förband med långhuset, hvarjämte från vapenhusets vind synes, att långhusets vägg här sannolikt varit täckt med puts, alltså fordom en synlig yttermur. Till vinden leder en liten glugg i vapenhusets sydöstra hörn.

SAKRISTIA.

Sakristian har på sin östra vägg ett litet fönster. Dess hvalf påminner fullkomligt om vapenhusets, hvarför dessa begge tillbyggnader möjligen kunna vara samtida. Att sakristian är en tillbyggnad, kan man tydligt iakttaga på dess vind. Hvalfribborna i sakristian

hafva alldeles samma mått som de i vapenhuset, och i likhet med dessa nå de nästan ned till golfvet.

En senare tillbyggnad är det år 1633 uppförda grafkoret GRAFKOR. (fig. 34) med ett fönster i öster, ett i väster och två i söder. Det täckes af ett ribbhvalf, deladt i 8 kappor. Dess gafvelröste är arkitektoniskt uppdeladt med kolonn- och pilasterställningar samt nischer. I midtfältet de Sparreska och Oxenstiernska vapnen samt en latinsk inskriptionstafla, enligt hvilken Ebba Oxenstierna år 1633 reste minnesvården till ära för sin aflidne man, Johan Sparre (f. 1587, † 1632), lagman i Tio härads lagsaga i Småland och ståthållare i ärkestiftet Mainz. De å ömse sidor om inskriftstaflan stående kvinnliga sandstensstoderna böra enligt 1600-talets sinnebildslära betecknas såsom Hoppet, utmärkt genom en fågel i handen, och Tron, som stöder sig mot en korstecknad sköld. På grund af likheten med Mäster Heinrich Blumes arbeten å Axel Oxenstiernas slott Tidö torde detta kapell kunna åtminstone försöksvis tillskrifvas denne mästare. (Jfr. UPMARK, Svensk byggnadskonst, pl. 21). Vid uppbyggandet af detta grafkor har långhusets södra vägg genombrutits med en bred bågöppning.

En gammal anteckning meddelar, att »Thetta monument blef förnyat in Augusto 1704» (Palmsköldska saml. i U. B. 275. pag. 917). »Grafkoret vardt 1810 inredt med bänkar och förstördes troligen då en mängd minnen» (U. F. T. VI, 15). Där uppställdes äfven orgeln, som vid senaste restaurering flyttades till sin nuvarande plats i väster.

I kapellets griftrum står bl. a. en kopparkista, hvari en Ebba Sparre, grefvinna till Lekö († 1662), ligger begravnen. Drottning Kristinas enda bekanta, kvinnliga gunstling, »la belle comtesse», som hon för sin skönhet kallades (U. F. T. VI, 16). Det var antagli-

Foto. A. T. A. u. å.

Fig. 34. Norrsunda. Sparreska grafkoret från år 1633.

Grabkapelle des Johan Sparre, Statthalters der Erzdiocese Mainz, 1633 aufgeführt.

gen den sköna Ebba Sparres stoft och kista, som en klockare på 1700-talet stal ur grafven (se sid. 24).

KALKMÅLNING. Kyrkans samtliga hvalf och väggar äro dekorerade med kalkmålningar, hvilka fått sitt nuvarande utseende genom en restaurering, utförd år 1902. Därvid aftäcktes medeltida målningar, som voro öfverkalkade. Sådana funnos i långhusets tre hvalf med undantag af följande platser: södra delarna af hvalfven I och II (omfattande nedre hälfterna af I: 4, I: 5, II: 2 och hela II: 3), hvilka hvalfpartier omslagits i samband med upptagande af bågen till

grafkoret; ett stycke af södra kappan i hvalf III (= västra hälften af III: 7), där en lucka till vinden var belägen. I koret funnos blott ett par fragment af dekoration, nämligen en stor blomma i hvalfhjässan och öfversta delen af det ornament, som följt diagonalkanten mellan norra och västra hvalfkapporna. Korhvalfvets målningar hade sannolikt förstörts genom ändringar dels i samband med triumfbågens vidgande, dels vid altartaflans uppsättande på 1700-talet (se sid. 40).

Målningarna voro i stort sedt rätt väl bibehållna med tydliga färger och skarpa konturer, hvilket framgår af fotografier, tagna af antikvarien O. Janse omedelbart efter renknackningen (nu i A. T. A.). Däremot funnos många mindre skador, beroende på att smärre puts- eller färgpartier affallit. Vid restaureringen kompletterades dessa målningar, hvarvid dels alla konturer och färgytor ifylldes med ny färg, dels bortfallna partier nymålades. Återstående delar af kyrkans hvalf och väggar försågos med nya målningar, hvarvid figurkompositioner målades i absiden, å korets hvalf och väggar, å triumfbågen, å bågen emot grafkoret och den breda bågen mellan hvalfven II och III. Väggarna schablonerades. De nya målningarna äro medeltidsimitationer. Något angifvande af gränsen mellan de ursprungliga och de nykomponerade partierna förekommer ej. Genom sin sammanblandning af vidt skilda, medeltida stilelement angifva de nymålade partierna ganska tydligt sitt oäkta ursprung.

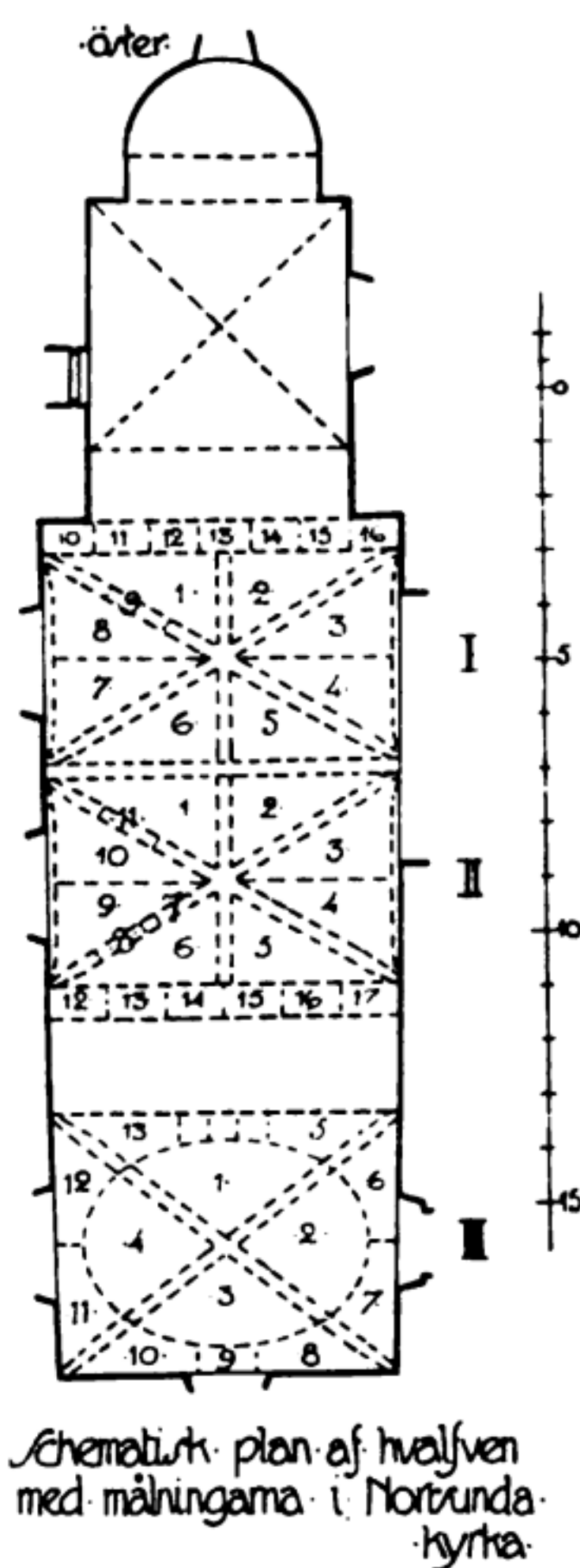

Fig. 35. Norrsunda. Plan öfver hvalfmålningarna. Schema der Gewölbemalereten.

Medeltidsmålningarna äro utförda i kalkfärg med hufvud- TEKNIK.
färgerna rödbrunt (*caput mortuum*), grönt och grått samt med
sparsamt användande af svart till konturer o. dyl.

Motiven för målningarna äro figurscener och enskilda figurer, ORNAMENTIK.
inramade af vegetativ ornamentik. Hvalfhjässorna äro ornerade
med en stor blomma med parflikiga blad. Å hvalfstrålarna före-
kommer dels ett symmetriskt, fortlöpande bladornament af en om
romansk ornamentik erinrande karaktär, dels bladslingor af något
varierande former med blommor, breda treflikiga blad och smala,
trådlikt flikiga blad. Liknande bladslingor med inströdda, små
stjärnor utfylla hvalfkapporna omkring figurerna. Utmed hjäss-
linjen af norra och södra kapporna af hvalfven II och III äro må-
lade smala, stiliserade träd med parvis ställda blad och stora blom-
mor. Dessa hafva ett starkt romanskt kynne, något liknande de
»lifsträd», som förekomma på i synnerhet Västergötlands romanska
grafstenar (s. k. liljestenar).

Figurerna stå på en smal remsa af mark, bevuxen med gräs FIGURSTIL.
och blommor(?), närmast liknande ögon å påfågelfjädrar. Figu-
rerna äro i regel långsträckta och raka. Dräkterna, som falla i
raka, stela parallelveck, bära i allmänhet ett blomstermönster i
mörk färg, schabloneradt på ljusare botten. Teckningen är för-
öfrigt enkel konturteckning med af färg utfyllda ytor. Modellering
tycks ej ha förekommit. Dock är det icke möjligt att med sä-
kerhet bedöma detta efter den grundliga öfvermålningen. Inga
inskrifter finnas och tyckas aldrig ha förekommit. Språkband fö-
rekomma vid evangelistsymbolerna, dock utan spår af inskrifter.

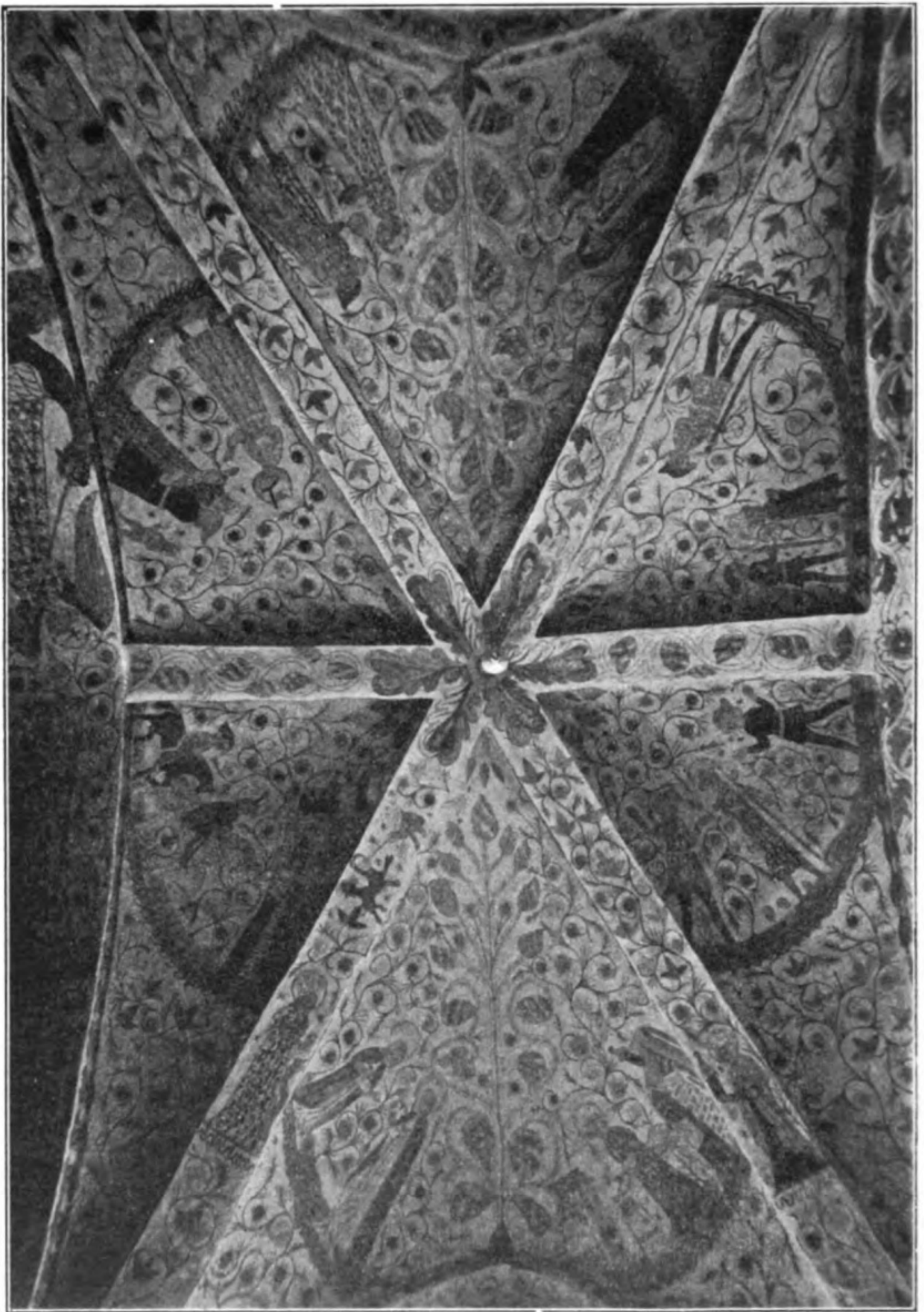
Målningarna torde ha tillkommit före eller omkring midten DATERING.
af 1400-talet. Därpå tyder dels figurernas stil och scenernas stela
och uppradade komposition, dels ornamentikens karaktär.

Figurscenernas allmänna anordning i hvalfven är i hufvudsak ALLMÄN
DISPOSITION.
följande. I hvalf I stå änglar med Kristi passionsverktyg samt
ett par kvinliga helgon. I hvalf II framställas troligen en rad
scener ur en (sammanhängande?) helgonlegend, möjligen med ett
par ej sammanhörande legendariska scener inskjutna. I hvalf III
stå öfverst i hvalfkapporna de fyra evangelisternas symboler och
nedanför dem en gammaltestamentlig bild och en serie bilder ur
Kristi passion.

Ett par gördelbågar och hvalfribbor bära bilder af enskilda
helgon och änglar samt en fantastisk djurscen.

Söder.

Väster.

Öster.

Norr.

Foto. S. Curman, 1911.

Fig. 36. Norrsunda. Hvalfmålning från 1400-talet i mellersta långhushvalfvet (II).
Efter restaurering.

Kalkmalerei aus d. 15. Jht. im mittleren Gewölbe des Langhauses. Nach Restaurierung.

Hvalf I. (Siffrorna hänvisa till skemat fig. 35).

FIGURFRAM-
STÄLLNINGAR.

- I: 1—5. *Fem änglar med Kristi passionsverktyg*, nämligen: 1 med kolonnen, 2 med gisslet, 3 med törnekronan, 4 med hammaren (nymålade 1902), 5 med spikarna (nedre delen nymålade 1902).
- I: 6. *Den heliga Gertrud?* Krönt, kvinligt helgon hållande en kyrkmodell.
- I: 7. *Den heliga Appollinia?*, hållande en tång med en tand(?).
- I: 8. *Ängel med palmkvist*, hvilken han räcker mot helgonet i I: 7.
- I: 9. (å hvalfribban). *Krönt kvinna*, utan gloria eller attribut (huvudet nymålade 1902).
- I: 10. *Kvinligt helgon* hållande en blomma.
- I: 11. *Krönt, kvinligt helgon* hållande en bok.
- I: 12, 14. *Två änglar*, spelande på stränginstrument.
- I: 13. *Kristi bröstbild*.
- I: 15. *Manligt (?) helgon* hållande en klockkläpp(?).
- I: 16. *Krönt, kvinligt helgon* hållande en bok.

Huruvida 10 och 16 äro nymålade eller ursprungliga, kan icke afgöras, då de icke synas å fotografierna, som togos före restaureringen.

Hvalf II¹ (fig. 36).

- II: 1. *Den helige Stefanus martyrium(?)*. Manligt helgon står bunden och stenas af två andra män.
- II: 2. *En kung åtföljd af en man med svärd* möter en annan man med svärd. (Konungens nedre del och hela den sistnämnda figuren utom huvudet äro nymålade 1902). Å fotografi af målningen före restaurering synes huvudet af en man strax framför konungen. Detta nu förloradt. Hela framställningen tydligen förvanskad.
- II: 3. *Två kvinnor*. (Nymålade 1902).
- II: 4. *Manligt helgon* med en upp och nedvänd biskopsmitra i händerna möter två män, af hvilka den ene tycks hålla något med en slef i mitran. (Förstnämnda helgons nedre parti nymålade 1902).
- II: 5. *Ett helgon* med mitra på huvudet, samtalar med en kvinna och en man bärande ett lindebarn, följda af en man i liten skala (en gosse?).
- II: 6. *Samma helgon* rider, följd af en annan ryttare, mot en befästad byggnad (slott eller stadsport?).
- II: 9. *Två kvinliga helgon i nunnedräkter* med böcker i händerna. (Den heliga Birgitta och den heliga Katarina af Vadstena?).
- II: 10. *Den helige Eligius skor en häst*. Samma helgon(?) som i bilderna II: 5—6 skor vid ett städ framför en härd en afslagen hästfot; bakom honom står en häst med afslaget framben.
- II: 7. (å hvalfribban). *Två stridande fantasidjur*.
- II: 8. (å hvalfribban). *Den heliga Margareta* med en drake i hand.

¹ Det har icke varit möjligt att ikonografiskt tyda framställningarna i detta hvalf. Det synes antagligt, att större delen tillhöra den helige Eligii legend, men scenerna hafva icke kunnat identifieras med de vanligare Eligiilegenderna, sannolikt till en del beroende på den godtyckliga kompletteringen af målningarna. Se härom närmare DETZEL, *Christliche Ikonographie*, Freiburg i. B. (1896) II, s. 310—312.

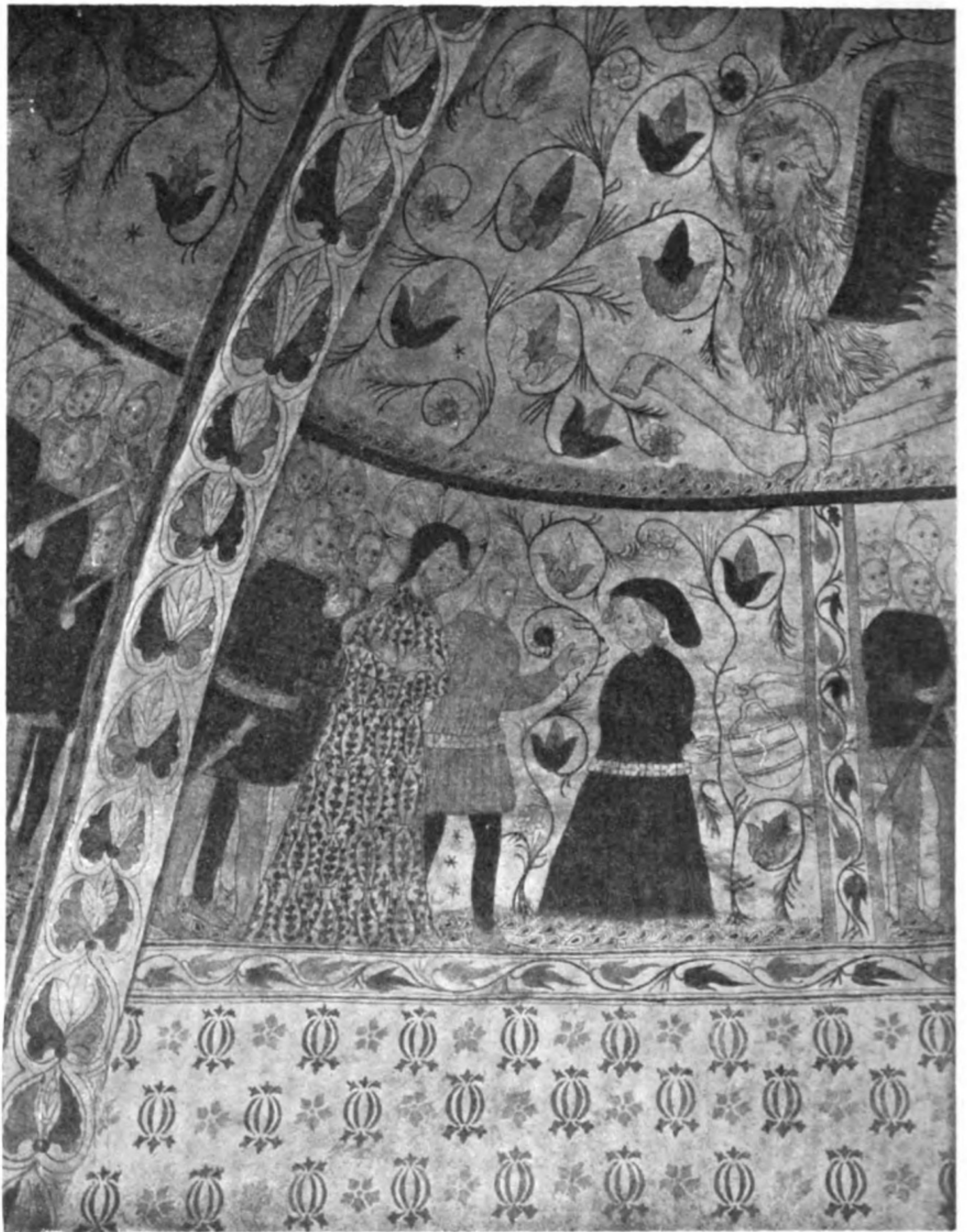

Foto J. Rosorval 1911.

Fig. 37. Norrsunda kyrka. Kalkmålning från 1400-talet i östra delen af södra hvalfkappan i det västligaste hvalfvet (III: 2, 6). Efter restaurering.
Gewölbemalerei aus dem 15. Jht. im westlichsten Teile der Kirche. Nach Restaurierung.

- II: 11. (å hvalfribban). *Den heliga Barbara*, hållande ett torn.
 II: 12. *Kvinligt helgon*. (Nymålad 1902?).
 II: 13. *Helig biskop* hållande en borste (?).
 II: 14. *Krönt manligt helgon* hållande en lans. (Den helige Olof?).
 II: 15. *Den helige Mikael stridande mot draken*.
 II: 16. *Krönt, kvinligt helgon* med bok i ena handen, blomma i den andra (åtm. öfre delen af figuren ursprunglig).
 II: 17. *Sittande kung* med svärd i handen. (Nymålad 1902?).

Hvalf III.

- III: 1. *Evangelisten Johannes symbol*, en örn, hållande med ena klon ett tomt språkband.
 III: 2. *Evangelisten Marcus symbol*, ett bevingadt lejon (se fig. 37), med ett tomt språkband mellan framtassarna. Ursprungligen har lejonet hållit språkbandet med sin högra framtass (missförstådt af restauratorn; jmf. III: 3).
 III: 3. *Evangelisten Lucas symbol*, en bevingad oxe, hållande ett tomt språkband med ena framfoten.
 III: 4. *Evangelisten Matteus symbol*, en bevingad människa. (Nymålad 1902?).
 III: 5. *Simson slår filisteerna med en åsnakindbåga*.
 III: 6. *Kristus inför Pilatus*, hvilken två sina händer (fig. 37). Nedre högra delen af bilden är kompletterad år 1902 och delvis oriktigt återgifven; Pilati rock har ursprungligen blott räckt till knäet.
 III: 7. *Kristus förrådes af Judas*. Högra delen af bilden är nymålad 1902 på platsen för en igensatt lucka till vinden. Scenen är därvid oriktigt kompletterad. Af den ursprungliga bilden syntes blott Kristus med händerna bundna framför bröstet, såsom å föreg. bild (III: 6) följd af knektar samt till höger om honom rester af bladslingor. Dessa äro nu öfvermålade med Judasfiguren, hvaraf inga som helst spår funnos. Scenen har ursprungligen säkert framställt ett annat moment af lidandeshistorien.
 III: 8. *Kristus gisslas*.
 III: 9. Ornamental blomma, målad 1902. Ursprungligen fanns här en scen ur passionshistorien, antagligen *Kristus kindpustas*. Fragment därpå funnos före restaureringen.
 III: 10. *Kristus törnekrönes*.
 III: 11—12. Bladslingor (målade 1902?).
 III: 13. *Kristus korsfästes*. Bilden framställer fastspikandet vid korset.

De år 1902 målade figurerna.

Absidhvalfvet: *Kristus som världsdomare* i mandorla, buren af två änglar.

Korhvalfvet: inom fyrpass, ett i hvarje kupa: *den Helige Andes Dufva*, *Lamm med korsfana*, *Fågel Fenix* och *Pelikanen*; i svicklarna åtta *musicerande och tillbedjande änglar*.

Korets södra vägg: *Madonnan i mandorla*.

Korets norra vägg: *Nådestolen*.

Triumfbågen, bågen mot grafkoret och den breda, i senare tid vidgade bågen mellan hvalf II och III: enskilda *helgon* och *änglar*.

GRAFKORETS
MÅLNING.

Grafkorets hvalf och väggar dekorerades 1902 med målning brunt i brunt, imiterande stuckdekoration efter förebilder från 1600-talets senare hälft. Grafkoret härstammar dock själft från århundradets förra hälft.

UPPVÄRM-
NING.

Kyrkan är uppvärmd af en i långhuset stående kamin, som illa röker ned hvalf och väggar.

Inredning och lösa inventarier.

ALTARE.

Altaranordningen härstammar från senaste restaurering. Altarbordet muradt och täckt med en grön stenslifva. Därpå ett öfverstycke af grönmåladt trä, hvarpå står ett modernt krucifix af aluminiumbronserad (!) metall-legering, signerad K. Wiholm 1902.

I en fördjupning på altarets framsida har placerats en träskulptur, hvitmålad och förgylld, föreställande nattvardens instiftande enligt Leonardo da Vincis nattvard, ehuru i omvänd ordning. Reliefen är tagen ur den gamla altarprydnaden.

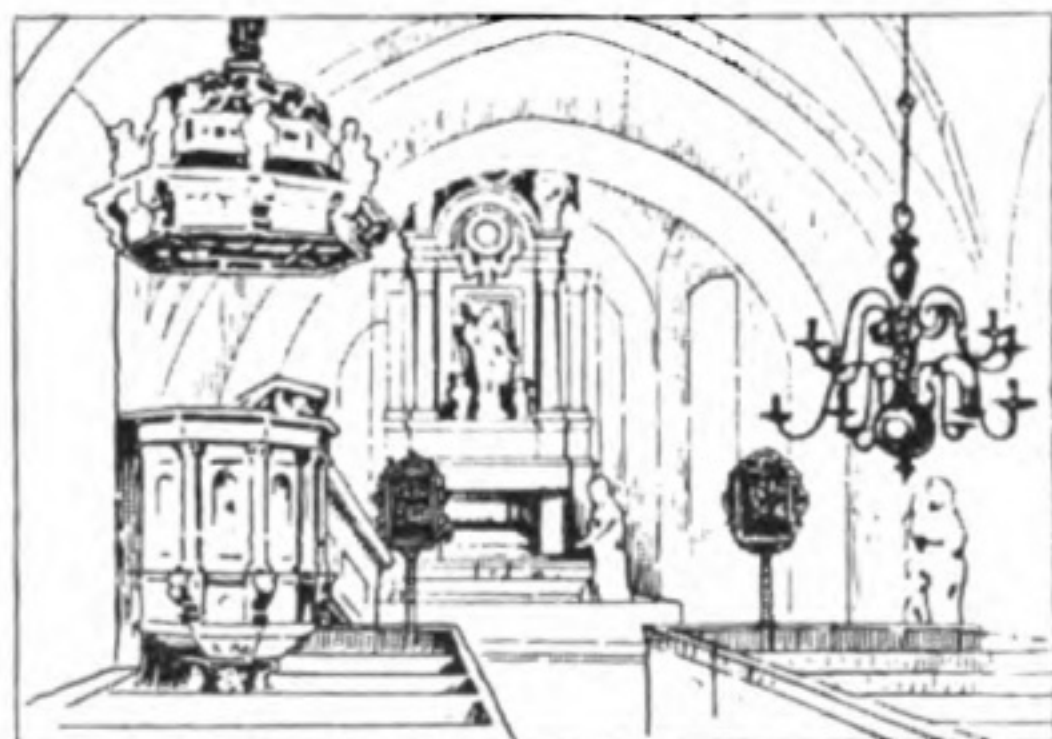
ÄLDRE ALTAR-
PRYDNAD.

Fig. 38. Interiör mot koret före 1902.
Teckning efter fotografi.

Innenansicht gegen den Chor vor der Restauration 1902.

Den äldre altarprydnaden var en arkitektonisk anordning med en i trä snidad, korshållande Kristus som centralfigur, omgifven af Matteus och Lucas i tredubbelt mindre skala. Före restaureringen hade denna sin plats framför den med en brädvägg afspärrade absiden, men flyttades 1902 till grafkoret, där den ställts mellan dettas bägge sydfönster, ehuru i stympadt skick. Det förut befintliga underredet med nattvardsreliefen i en scenligt fördjupad nisch saknas numera, och sidostatyerna stå icke mer på sina gamla platser. Genom sin väldiga höjd, för hvars skull man 1774 måste hugga sig in i korhvalfvet, röjer denna ståtliga altarprydnad, att hon ursprungligen icke var byggd för denna kyrka. Hon tillhörde Rosersbergs slott och skänktes därifrån. År 1774 nämnes i sockenstämman »den skänk och dyrbara prydnad som H. K. H. Prins Carl gifvit Norrsunda förs. till nytta och glädje — dyrbara ornamenten som hittills varit tillhöriga Kungl. Hofkyrkan i Rosersberg, — altar och predikstol det förra 17 alnar högt.» Mäster SÖRLING vid Rosersberg skulle uppsätta altare och predikstol.

Foto. J. Roosval 1911.

**Fig. 39. Norrsunda kyrka. Predikstol, förut tillhörig
Rosersbergs slottskapell. Från tiden 1624–1647.**

Kanzel aus der Zeit 1624–47, früher der Kapelle des Schlosses Rosersberg zugehörig.

Att döma af altarprydnadens utseende har den tillverkats under den tid, då Grefve Bengt Oxenstierna ägde och förskönade Rosersberg (1682—1702)¹.

En hvitmålad trästaty, framställande kärleken, Caritas, uppställd i skeppets sydöstra hörn (synl. å fig. 32), har antagligen kommit till kyrkan samtidigt med den rosersbergska altarprydnaden.

PREDIKSTOL. Såsom nämnts, tillhörde äfven en predikstol den hertiglga gåfvan af 1774. Det är den ännu kvarstående (fig. 39), före re-

Foto. S. Curman 1911.

Fig. 40. Norrsunda. Yttersta domen, oljemålning af Martin de Vos.

Das jüngste Gericht. Ölgemälde von Martin de Vos.

staureringen hvit med förgyllda detaljer, numer grågrönt målad och förgylld. Det synes, som om äfven predikstolen varit något för hög, eftersom den bärande statyn under densamma måst låta stympa sina ben för att få plats. Mellan kolonnerna på bröstningen sitter en serie reliefer ur passionshistorien, i hvilken fordom säkerligen in-

¹ ERNST ORTMAN, Beskrifning öfver Kungl. Lustslottet Rosersberg, Sthlm 1821.

gått en nu i sakristian förvarad relief öfver Fotatvagningen. I fältet närmast predikstolstrappan en relief med Johannes döparen. En relief med Kristus, numera förvarad i sakristian, har troligen varit den förras pendant på andra sidan predikstolsingången. Predikstolens stil visar på 1600-talets förra hälft. Den har alltså antagligen tillkommit i samband med Gabriel Gabrielsson Oxenstiernas byggnadsverksamhet på det af honom 1624 förvärfvade Rosersberg. G. G. Oxenstierna dog år 1647. På predikstolen ett timglas på rikt skulpterad och förgylld ståndare af typisk rokokokoform. TIMGLAS.

Foto. J. Roosval 1911.

Fig. 41. Norrsunda. Detalj ur yttersta domen, fig. 40.

Das jüngste Gericht. Ausschnitt d. Fig. 40.

Orgeln, hvars fasad är ritad 1808 af Tempelman enligt sig- ORGEL.
natur å en ännu i Öfverintendentsämbetet förvarad ritning, stod först i grafkoret, men flyttades 1902 till sin nuvarande plats å ett podium längst i väster. — Ett annat »Project till Orgverk uti Norrsunda Kyrka som kommer att Apteras uti Öpningen af Graf-Choret å Södra Sidan i Kyrkan» (osignerad, laverad ritning) förvaras i Topogr. planschsaml. i U. B.

BÄNKAR. Bänkarne, som före restaureringen 1902 voro slutna och hvitmålade, äro nu öppna.

NUMMER-TAFLOR. Före restaureringen stodo tvänne siffertaflor med i svart och guld målade ramar med ornamentik från 1700-talets början framför bänkraderna (se fig. 38). En af dem är ännu bibehållen i kyrkan, den andra förvaras i klockstapeln.

DOPFUNT. En medeltida, oornerad sandstens-funt med cylindrisk fot och cuppa och indraget midtparti är uppställd i koret. H. 68 cm.

TAFLA. Yttersta domen, oljemålning på trä, troligen af nederländaren Martin de Vos (f. omkr. 1531 † 1603.) En slätt är fylld af nakna uppståndna eller ur sina grafvar uppstående. Till vänster omhändertagas de saliga af änglar, till höger slitas de osaliga bort af djäflar. Kristus tronar därofvän bland moln, omgifven af Maria, Johannes och änglar. H. 145 cm. B. 202 cm. (inom ramen). Förgylld, snidad roccoco-ram (fig. 40 och 41).

Taflan är skänkt af konung Carl XIII enligt 1809 års inventarium och har först haft sin plats på korets norra vägg. Nu är den upphängd i Sparreska grafkoret. Den skänktes år 1774 tillsammans med altare och predikstol.

SILFVER. Kalk af förgylldt silfver från omkring 1600 (fig. 42). På två af fotens sex utbuktningar äro fastnitade plåtar af oförgylldt silfver med vapen, jämte initialerna I S och E O i gravyr. *Under* dessa plåtar framskymtar en annan gravering. På de öfriga 4 utbuktningarne äro likaledes plaketter af oförgylldt silfver fastnitade med en Korsfästelse, en krönt Maria med barnet och två änglar, allt i relief. Kalken är stämplad å foten med en krona och MB. Enligt vapen och initialer skänkt af Johan Sparre och Ebba Oxenstierna. Enligt stämplarne har Stockholms-guldsmeden *Mickel Böcker* arbetat på kalken, möjligen dock blott gjort en reparatur eller ändring¹. — H. 28,5 cm.

Kanna af silfver, inuti förgylld (fig. 43). På locket ett ingravadt, sammanslingradt monogram. På framsidan äro Sparreska och Oxenstiernska vapnen ingraverade jämte årtalet 1634. Stämplad såsom kalken och troligen också tillverkad af mästern *Mickel Böcker* i Stockholm. Gåfva såsom kalken. H. 21 cm.

Oblatask (fig. 44), rektangulär, af silfver, innantill förgylld, ornerad med graverade rankor och med samma vapen som kalken jämte årtalet 1634. Gåfva liksom kalken. H. 7,5 cm. L. 11,3 cm.

¹ Enl. meddel. af Dr. Gustaf Upmark.

Foto, J. Roosval 1911.

Fig. 42. Norrsunda. Kalk af förgylldt silfver från omkr. 1600.
Vergoldeter silberner Kelch (um 1600), wahrscheinlich von dem Stockholmer
Goldschmied Mickel Böcker.

Oblatask af silfver (fig. 43); nämnes i inventarierna af 1809 såsom »en ny rund oblatask». Den prydes af ett på locket liggende lamm. Stämplad A. FORNHOLM, G2 (= 1789), Tre kronor, S:t Erik, och å locket A. F. H. Längd 14,5 cm.

Foto. J. Roosval 1911.

Fig. 43. Norrsunda. Kanna och oblatask af silfver.
Weinkanne (um 1600) und Oblatenlade (1789) aus Silber.

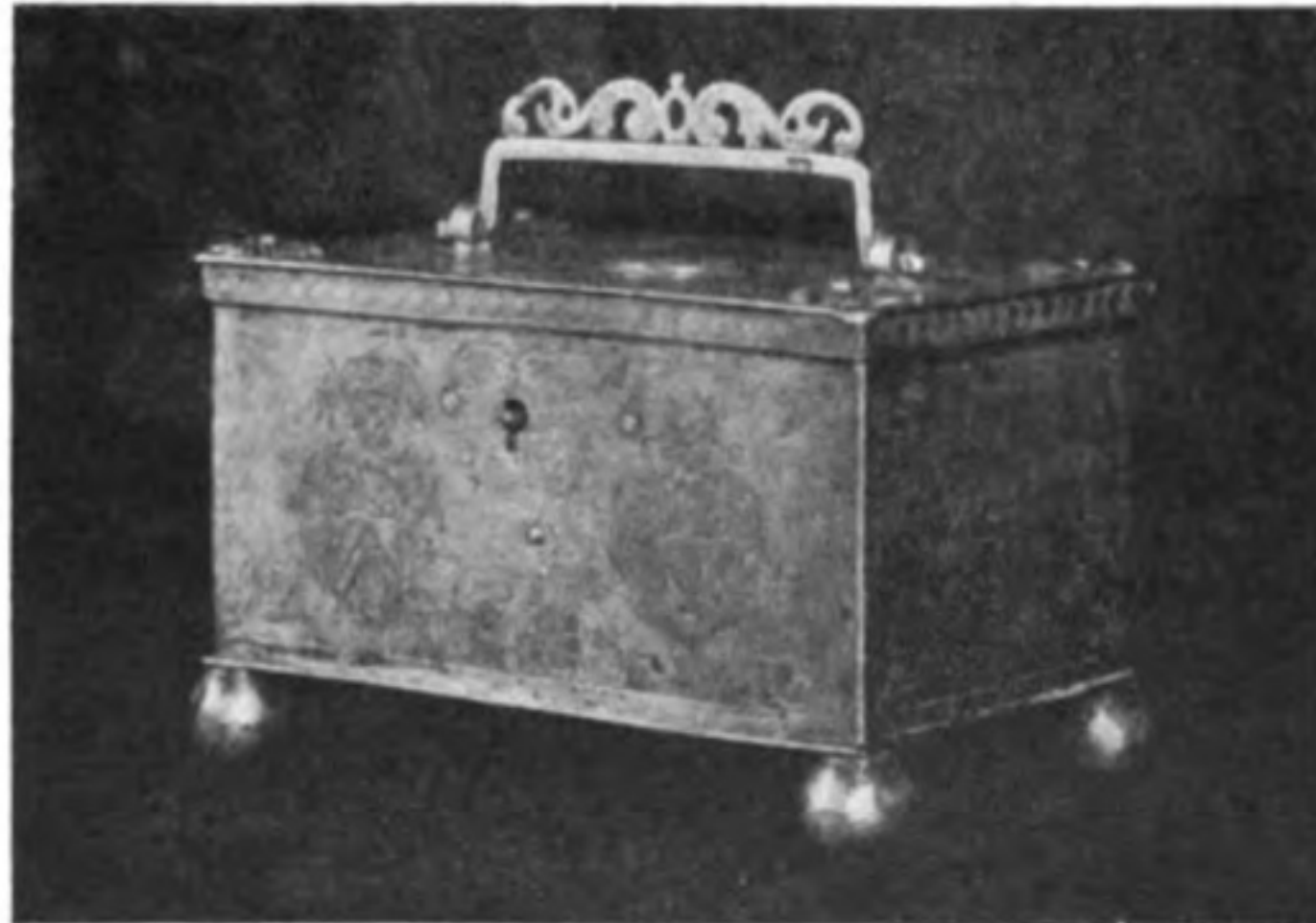

Foto. J. Roosval 1911.

Fig. 44. Norrsunda. Oblatask af silfver.
Silberne Oblatenlade (um 1634).

Bukig silfverkanna. H. 39 cm. På locket ett liggende lamm med fana. Enligt stämplarne tillverkad år 1836 i Stockholm af en guldsmed med initialerna G. F.

Skål på hög fot af drifvet silfver i eftergjord roccocostil. H. 23,5 m. Enligt stämplanne tillverkad i Stockholm 1855 af guldsmeden C. H. På fotens undersida står »Gifven af Herr Öfversten B. v. Schinkel på Wallstanäs till Norrsunda kyrka år 1855 vid dess sons 1:a nattvardsgång».

Ljuskrona af mässing med 6+6 armar, skänkt från Wall-
stanäs gård under 1600-talet (enligt inventariet från omkring 1700).
Synlig å fig. 32. H. 76 cm. LJUSKRONOR
och
STAKAR.

2 lika, 6-pipiga ljuskronor af slipadt glas med bladformiga hängen. Sannolikt 1700-talet eller äldre. H. 98 cm.

Ljuskrona, 8-pipig, af gjutet och slipadt glas, från 1600-talet. Hänger i grafkoret. H. 120 cm. (fig. 45).

Dessa trenne kronor äro skänkta af brukspatron Joh. Fr. v. Schinckel på Wallstanäs (enl. inv. 1821).

Ljuskrona, 6-pipig, af likartad hufvudform som den föregående. Imitationsarbete från 1800-talet. Hänger i koret. H. 135 cm.

Foto. S. Curman 1911.

Fig. 45. Norrsunda. Ljuskrona af gjutet och slipadt glas. 1600-talet.
Kronleuchter aus Glas, 17. Jht.

Ljusarm af drifven mässing med tre pipor, dekorerad med frukter och blad. 1600-talet. Ursprungligen afsedd blott för ett ljus, på 1700-talet försedd med två nya armar. L. 47 cm. Väggbucklans diam. 23 cm.

Ljusarm af drifven mässing, 1-pipig, 1600-talet. L. 45 cm. Diam. 23 cm.

D:o, 1600-talet, med fäste för sköld, som nu saknas. L. 44 cm. Diam. 26 cm.

D:o, 1600-talet med fästen för 2 nu förkomna småarmar. L. 32 cm. Diam. 23 cm.

D:o, 3-pipig, 1600-talet. L. 53 cm. Diam. 23 cm.

Dessa hänga samtliga i långhuset. I koret hänga 3 moderna, 3-pipiga ljusarmar med sköld. Efterbildningar af 1600-talstyp. L. 37 cm. Diam. 22 cm.

Ljusplåtar, 2 par tvåarmade af drifven mässing. Modernt arbete. H. resp. 53 och 61 cm.

Ett par ljusstakar af mässing med drifna och punsade ornament. 1600-talet. H. 47 cm.

Ett par ljusstakar af mässing af typ, liknande fig. 21 C, med punsade ornament, 1600-talet. H. 22 cm.

Ett par ljusstakar af drifven mässing af typ, liknande fig. 21 D. H. 24 cm.

Ljusstake af mässing (fig. 46), i form af en liten naken ängel, som i hvardera handen håller en ljuspipa och står på en fotplatta af svartmålad plåt. Troligen från midten af 1700-talet. H. 31,5 cm. Skänkt af inspektoren Zetterstrand på Vallstanäs (enl. inv. 1787).

Ett par trearmade ljusstakar af gjuten mässing från 1800-talets början. H. 44 cm.

Antependium af röd, fasonerad sammet med Sparreska och Oxenstiernska vapnen, märkt 1635 och försedt med ett broderadt altarbryn från början af 1500-talet, med en framställning af jungfru Maria på månskäran, symboliska djur och storformade blomsterrankor, som uppväxa ur en vas. Nu i Statens Historiska

Museum. (Inv. nr. 13647). L. omkr. 270 cm.

Mässhake af rödt siden, broderad med blommor och akantusrankor i guld och silfver, kantad med en guldspets. På ena sidan en krucifixus i silfverreliefbroderi på kors af guldgaloner, därunder i broderi »1706». På andra sidan en sol af applicerad guldtyg. Bottentyget torde förut ha tjänat ett annat, troligen världsligt ändamål. Nu i Statens Hist. Museum (Inv. n:o 14473),

Mässhake af röd, pressad sammet med guldgaloner, nämnd i 1809 års inventarium.

Foto. J. Goosval 1911.

Fig. 46. Ljusstake af mässing.
Leuchter aus Messing.

TEXTILIER.

Bokdyna af röd sammet med vapnen Sparre och Oxenstierna samt IS och EO i silfverbroderi, som applicerats å det nya sammetstyget. B. 31 cm. L. 43 cm. Gifvare är tydligen det å grafkapellets inskrift nämnda paret (jfr. s. 33).

Tre håfvar. En af röd sammet med galoner; å skafthylsan är graveradt: »Maria Hartman 1704». En af blekgrön sammet med utnötta silfverbroderier, 1700-talet. En af röd sammet, 1800-talet.

I sakristian — ett tyvärr fuktigt och för böckernas bestånd Bok. farligt förvaringsrum — finnes ett ofullständigt exemplar af Missale

Foto. J. Roosval 1911.

Fig. 47. Runsten rest öfver en Greklandsfarare.

Runenstein. 1025—1050.

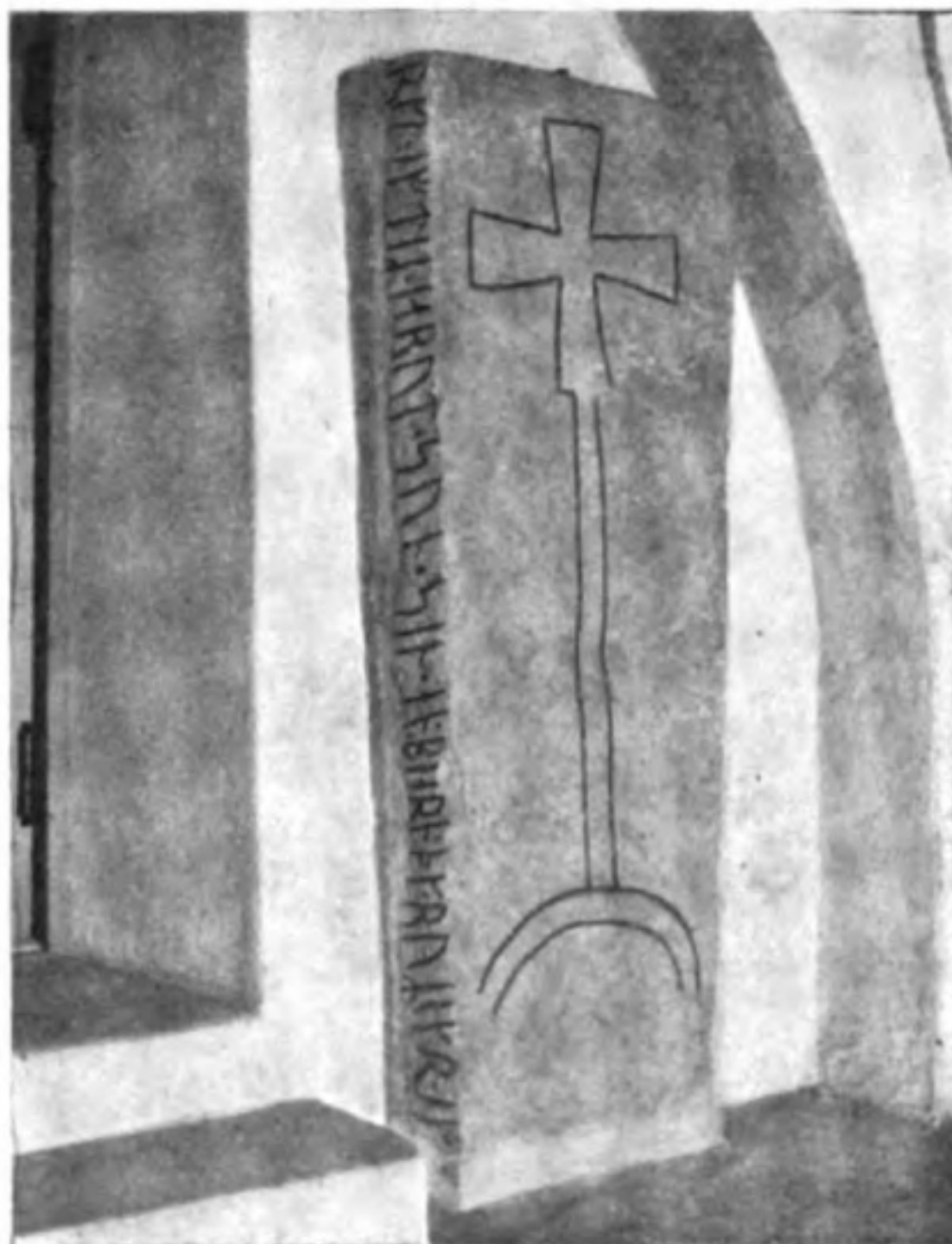

Foto. J. Roosval 1911.

Fig. 48. Grafhäll med runskrift.
Grabstein mit Runen. Ende des 11. Jhts.

Upsalense, (d. v. s. mässhandbok för ärkestiftet), tryckt i Basel 1513, inbunden i troligen samtida, rikt pressadt, men nu mycket skadadt läderband med mässingsbeslag.

I vapenhuset stå å ömse sidor om ingången till skeppet två RUNSTENAR. runstenar fastmurade. Den västra stenens (fig. 47) inskrift förmåler, att »Tofva och Hemming läto resa denna sten efter Gunnar sin son. Och han dog ute i Grekland. Gud och Guds moder hjälpe hans själ». Den är huggen af runristaren Asmund eller hans skola och här-

Erlinghundra härad.

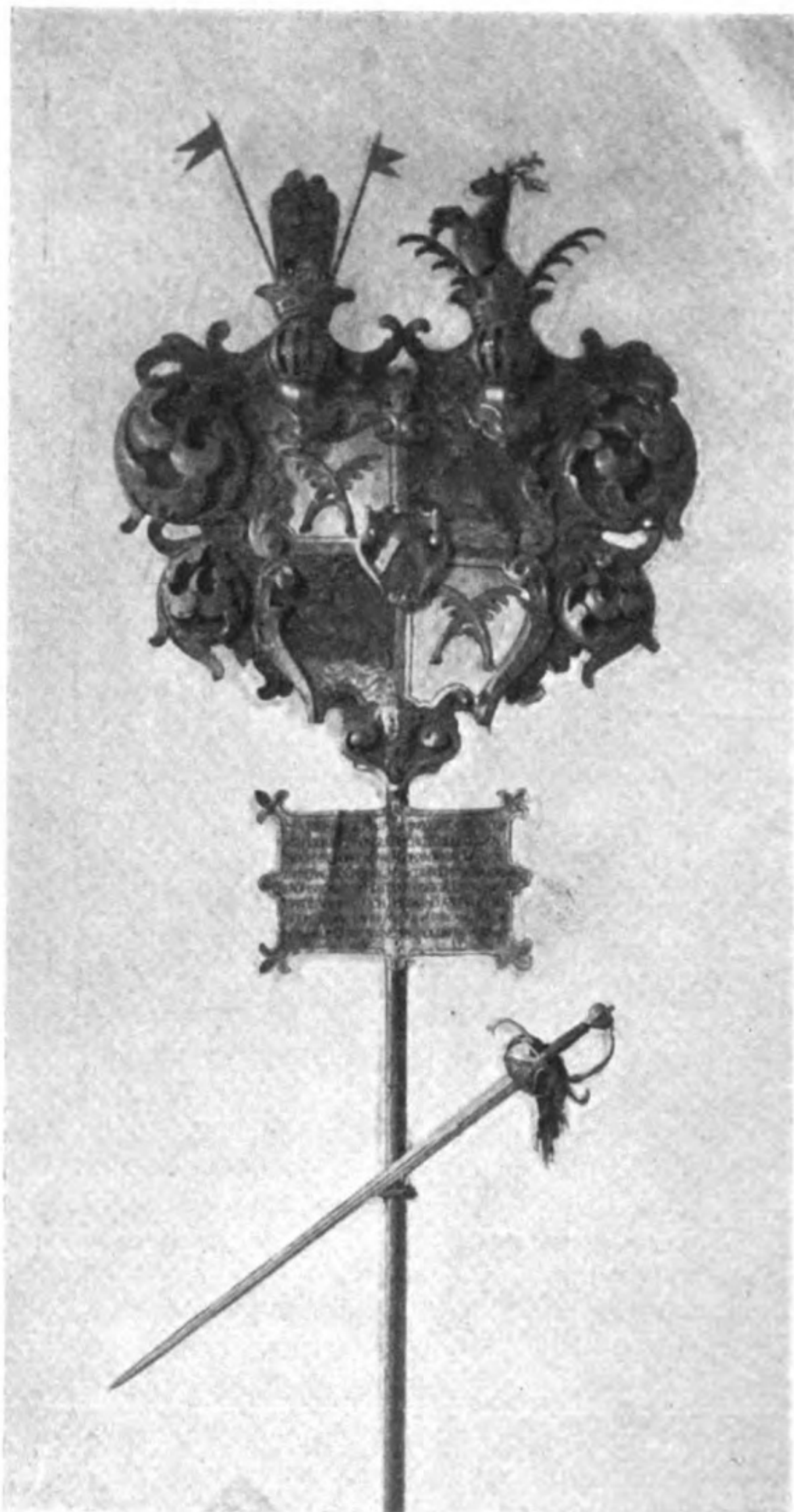

Foto. J. Roosval 1911.

-Fig. 49. Hufvudbanér öfver Johan Sparre † 1659 med värja.
Funeralwappen des J. Sparre mit dem Degen des Verstorbenen(?)

stammar tidigast från tiden 1025—1050¹. Den har ursprungligen icke tillhört kyrkan, utan flyttats dit från sin forna plats i grannskapet.

Det östra, af Gåfle-sandsten huggna runmonumentet (fig. 48) är, såsom den på kanterna anbragta inskriften visar, icke en runsten i vanlig bemärkelse, utan en grafhäll, som ursprungligen i liggande ställning, troligen på ett underrede, täckt en graf å Norrsunda kyrkogård.

Dess inskrift lyder: »Vig låt göra denna vård till minne af sin son Jorund. Och Björn och Rörík (låt göra den) till minne [af sin broder?].» — Den härstammar från slutet af 1000-talet, då man icke mer som på den förutnämnda runstenens tid begrof å ättebacken, utan på kyrkans kyrkogård¹, och är det ällsta minnet af kyrklig konst inom Norrsunda kyrkas område. Före restaureringen låg stenen i koret, där inskriften var osynlig. Tyvärr är den äfven nu så oändamålsenligt uppställd, att en inskriftsida är tillmurad, den undre.

I koret midt för stora gången ligga tvänne enkla grafstenar af brun kalksten, 1600-talet, den ena anmärkningsvärdt liten.

Ett i trä snidadt, måladt och förgylldt hufvud-banér (fig. 49) öfver assessorn friherre Johan Sparre (född 1630, † 1659). Den på en plåt å bärstången målade inskriften är fullständigt återgifven af Klingspor i U. F. T..

Å stången är hängd en värja med fäste af snidadt stål utom kaflen, som är lindad med metalltråd (fig. 50). Å klingans öfre del äro inskrifter, linjer och rankornament etsade; på ytersidan: IOHANN WILLEMS ME FECIT-SOLING och FIDE SED CUI VIDE (d. v. s. »Johann Willems i Solingen gjorde mig» och »se till på hvem du förlitar dig.»)

På innersidan NEC TEMERE . NEC TIMIDE och SOLI: DEO: GLORIA: (d. v. s. »hvarken dumdristig, ej heller rädd» och »Endast Gud vare äran»). Dessutom mästarestämpel i form af en krönt sköld med åttauddig stjärna.

Troligen från 1600-talets förra hälft. Möjligen, ehuru icke säkert, har värjan tillhört assessorn friherre Johan Sparre. Total längd 113 cm.

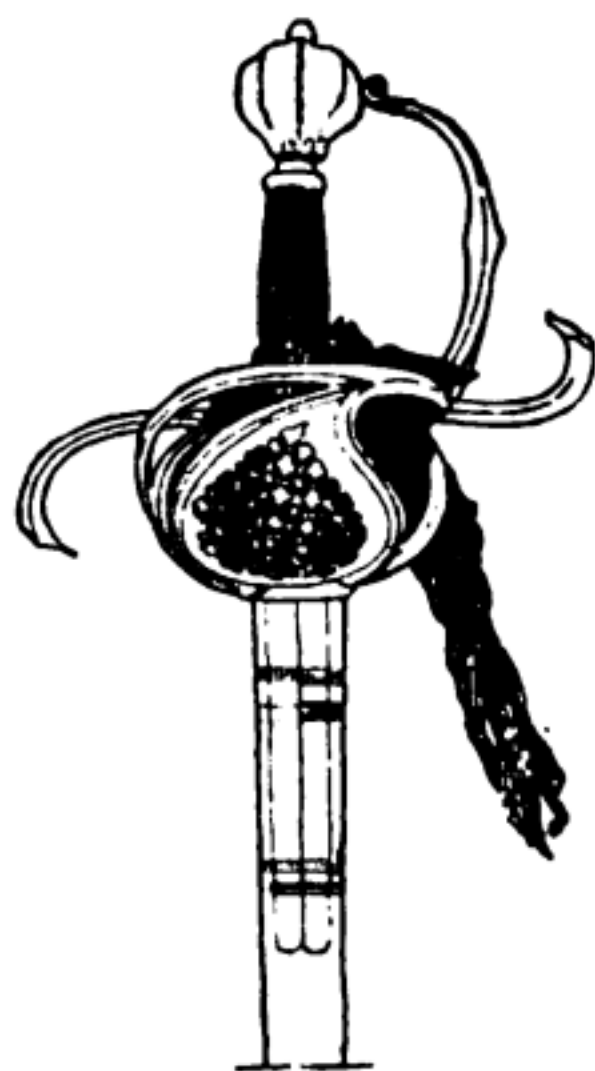

Fig. 50. Detalj af värjan å fig. 49. Teckn. efter foto.

GRAFSTENAR.

BEGRAFNINGSVAPEN.

VÄRJA.

¹ Meddeladt af professor Otto von Friesen.

Sammanfattning af Norrsunda kyrkas konsthistoria.

I. Den runskrifna grafhällen i vapenhuset antyder möjligen, att det redan i slutet af 1000-talet fanns en kyrka på denna plats, sannolikt en träkyrka.

II. Den sedermera byggda stenkyrkan (= period a å planen fig. 29) hade ursprungligen samma utseende som Husby kyrkas 1:a skede (se sid. 20). 1100-talet.

III. Långhuset hvälfves. Förra hälften af 1400-talet.

IV. Långhuset förlänges västerut med hvälfd tillbyggnad, hvar efter hela kyrkans inre dekoreras med kalkmålning (= period b å fig. 29). 1400-talet.

V. Vapenhus och sakristia tillbyggas (= period c å fig. 29). 1400-talet.

VI. Grafkoret bygges 1633 för lagmannen Johan Sparre af hans änka Ebba Oxenstierna. I samband därmed skänkas 1634—35 en praktfull uppsättning af silfver och textilier för altartjänsten (= period d å fig. 29).

VII. Under 1600-talets senare hälft tillkomma många ljusplåtar och -armar. Nu bygges troligen en öppen klockstapel.

VIII. Predikstol, altarprydnad och Yttersta-domstaflan samt Caritas-statyn skänkas från Rosersbergs slott och uppsätts i slutet af 1700-talet.

IX. Klockstapeln inbrädas och får karnistak. Kyrktornet förlorar sin höga spira och får sitt nuvarande, låga tak. Början af 1800-talet.

X. Restaurering enligt ritningar af ark. G. Pettersen (kopior däraf i Ö. I. Å.), som med vissa af Antikvitetsakademien gjorda förbehåll stadfästades genom Kgl. bref ⁸⁰/_s 1901. Restaureringen, som utfördes 1902, omfattade istandsättning af korabsiden, nytt fönster i denna med glasmålning, nytt altare, nya bänkar, framtagnings af hvalfmålning och ny dekorering å vissa hvalf och väggar, flyttning af orgeln m. m.

Résumé.

Die im 12. Jht. aus Granit gebaute Kirche war ursprünglich von demselben Typus wie die in Husby-Erlinghundra in ihrer ältesten Periode (vgl. S. 21). Siehe die mit a bezeichnete Periode des Grundrisses Fig. 29. Diese Kirche war im Langhause nicht gewölbt, wurde aber im 15. Jht. vollständig eingewölbt. In demselben Jht., aber etwas später, wurde die westlichste Travée angebaut, noch später kamen die Sakristei und die Vorhalle hinzu. Die Gewölbe sowohl der älteren Teile des Langhauses wie die des neuen westlichen Teiles wurden, wahrscheinlich unmittelbar nach ihrer Fertigstellung, mit Malereien geschmückt, mit Motiven aus verschiedenen Heiligenlegenden und (in der westlichen Travée) aus der Passionsgeschichte. Um 1633 wurde eine südliche Kapelle zugebaut, als Grabstätte für Johan Sparre, der unter anderen Ämtern auch dasjenige eines Statthalters der Erzdiocese Mainz innehatte. Gleichzeitig und etwas später kam der grössere Teil der jetzt befindlichen Beleuchtungsarmatur, meistens als fromme Gaben, der Kirche zu. Um 1700 scheint ein offener, freistehender, hölzerner Glockenturm entstanden zu sein. Die Glocken hingen früher im Kirchturme, wo noch heute *ursprüngliche* Glockenstühle vorhanden sind, eine grosse und bemerkenswerte Seltenheit. Die jetzige innere Ausstattung ist hauptsächlich Ende des 18. Jhts. in den Besitz der Kirche gekommen. Damals wurde nämlich von der Kapelle des nahe gelegenen, (nunmehr) königlichen Schlosses Rosersberg eine Kanzel, ein Altaraufbau und verschiedene hölzerne Frei-statuen (alles aus der Mitte des 17:en Jhts.) der Kirche Norrsunda geschenkt. In unseren Tagen ist die Kirche restauriert worden. Die übertünchten Gewölbemalereien wurden dabei freigelegt und, leider in unvorsichtiger Art, ergänzt; neues offenes Gestühl ersetzte die alten geschlossenen Bänke, der Altaraufsatz kam in die Grabkapelle. Von besonders kunstgeschichtlichem Interesse ist das in der Grabkapelle aufgehängte, gut beleuchtete Ölgemälde (Fig. 40 u. 41), das das jüngste Gericht darstellt. Es ist oben dem Niederländer Martin de Vos zugeschrieben worden.

Foto. S. Wallin 1910.

Fig. 51. Odensala kyrka. Exteriör från sydväst.
Die Kirche von Südwesten.

ODENSALA KYRKA.

UPPLAND, STOCKHOLMS LÄN, ERLINGHUNDRA HÄRAD.

UPPSALA ÄRKESTIFT, ERLINGHUNDRA KONTRAKT.

Beskrifningen utförd af Fil. Kand. SIGURD WALLIN.

Tryckta källor: DIPL. SUEC. II, s. 12, n:o 918, år 1286, där kyrkan nämnes första gången; IV, s. 384, n:o 3071, år 1334, testamente till S:t Petri altare. — A. W. LUNDBERG, Konsthistoriska anteckningar rörande några äldre kyrkobyggnader i Uppland, i Tidskrift för byggnadskonst och ingenjörsvetenskap V. Sthlm 1863, s. 187. — H. HILDEBRAND, Bidrag till Svenska Medeltidens Konsthistoria, i ANT. TIDSKR. II o. III (om hvalfmålningarne). — C. A. KLINGSPOR, i U. F. T. II, s. 44—47. — MBL. I, 1872, s. 109; VII, 1890, s. 152; VII, 1891, s. 3; VIII, 1895, s. 17—18. — O. SYLWAN, Kyrkomålningar i Uppland från medeltidens slut, i ANT. TIDSKR. XIV n:o 1, 1899, s. 45, 47, 100, 103, 122—130, 133, 137, 140, 142, 159, 164 (om vägg- och hvalfmålningarne). — O. JANSE, Olofskult i Uppland, i Studier tillägnade Oscar Montelius 1903, s. 157, (afb. af S. Olof i altarskåpet). — SVERIGE IV, 1907, s. 626, 627.

Foto. S. Wallin 1910.

Fig. 52. Odensala klockstapel sedd
från söder.

Glockenturm von Süden.

Handskrifna källor och afbildningssamlingar. IHRFORS innehåller en exteriör från söder och en plan af kyrkan samt en bild af klockstapeln och åtskilliga utdrag ur kyrkböckerna från 1700-talet. — AFRITNINGAR II, s. 107, en exteriör från söder, teckning med bläck, jämte två vapensköldar i färg (fig. 63) samt på ett löst blad en konceptteckning i blyerts (fig. 64). — PERINGSKIÖLD, Monumenta III, fol. 139, 140, afbildning af runsten vid kyrkdörren; i volymens slut inbundna blad i 8:o: anteckningar om målningar och inventarier. — A. T. A.: 5 teckningar, delvis i färg, af kyrkan, målningarna och altarskåpet af Sohlman; 12 blad färgskisser af målningarna af K. AROSENIUS; 18 fotografier före och efter 1896 års restaurering (jfr nedan); inventarium 1829. — Ö. I. Ä.: 1 blad ritning till altare och 3 blad ritningar till orgel, alla från 1700-talets senare del, en daterad 1788; 4 blad kopior af ritningar af AGI LINDEGREN till restaurering (plan, altare, altarring, bänkar) stadf. ¹⁶/₈ 1895. — PALMSKIÖLDSKA SAMLINGEN U. B.: n:o XIV. Tom. XXII. fol. 1035—1043, om socken-namnet m. m.

Kyrkans arkivalier. I LANDSARKIVET, UPPSALA: de konsthistoriskt intressanta uppgifterna anträffas i följande delar: sockenstämmoprotokoll (citeras »prot.») 1713—1786 i volymen K. I. 1; 1787—1827 i K. I. 2; 1828—1835 i L. I. 5; kyrkorädsprotokoll 1824—1842 i K. III.; kyrkoräkenskaper, kladd och hufvudbok 1758—1801 (citeras »räkensk.») i L. I. 1—7; inventarier (citeras »inv.») i K. I. 1: från 1713, fol. 1; 1758? fol. 6; 1781 fol. 37; 1786 fol. 184; 1819 sist i volymen; kronologisk förteckning öfver å kyrkan utförda arbeten

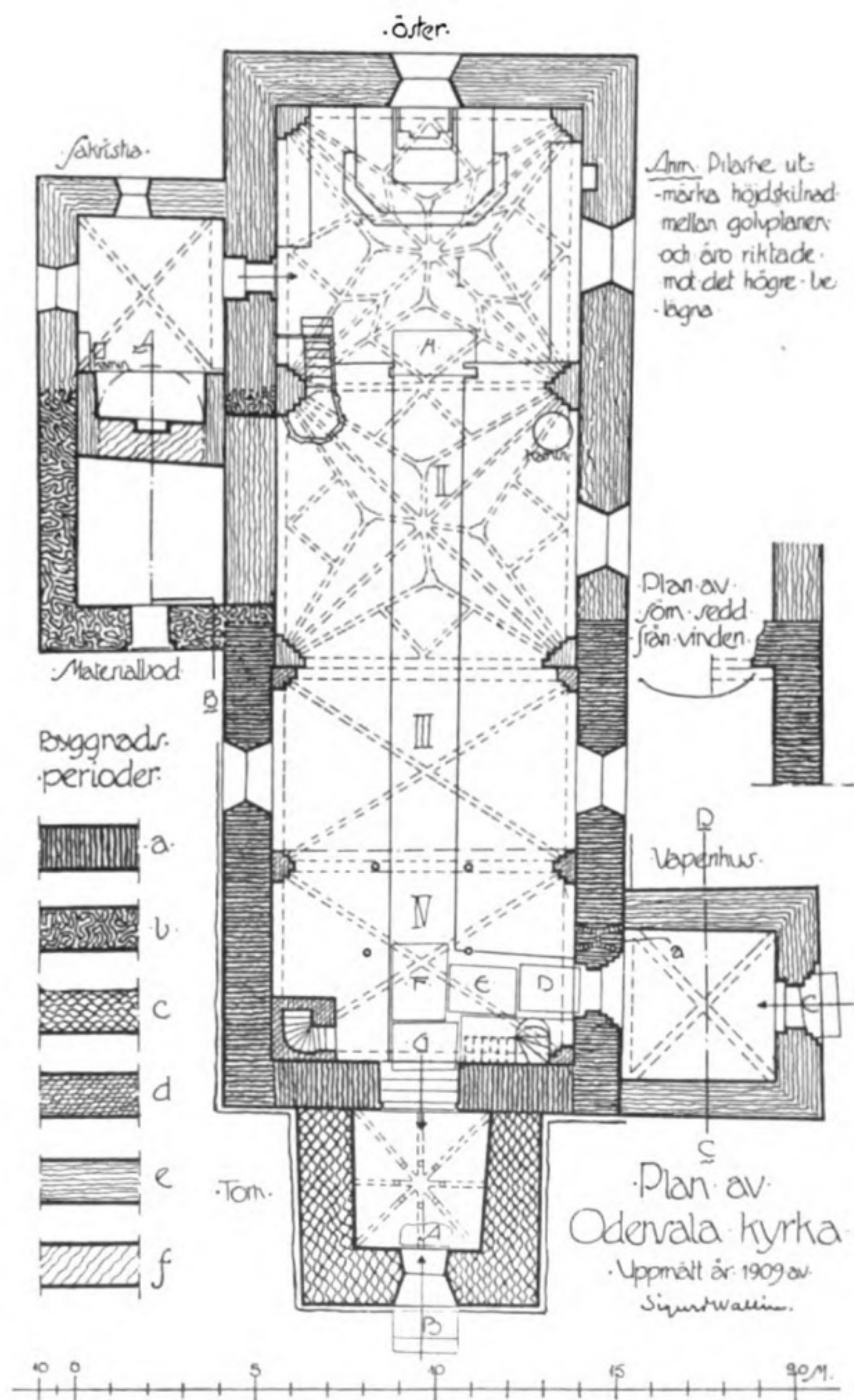

Fig. 53. Odensala kyrka. Plan.
Grundriss.

1713—1781 (citeras »arb. i kyrkan») i K. I. 1, fol. 30; kronologisk förteckning öfver inventariernas tillökning (citeras »inv. tillökn.») i K. I. 1: 1713—1757 fol. 3; 1759—1774 fol. 9. Ett inventarium från 1630 är förvaradt i bunt »Kyrko- och Prästgårdsinventarier». — I KYRKAN förvaras handlingar från senare tid, däribland AGI LINDEGRENS originalritningar till restaurering 1895 (jfr ofvan Ö. I. Ä.).

Kyrkogården och klockstapeln.

Kyrkogården, som ursprungligen hufvudsakligen sträckte sig KYRKOgåRD. åt väster, har på 1800-talet betydligt utvidgats åt norr. Den omges af en gråstensmur utan någon aftäckning, i hvars ursprungliga sträckning finnas tre ingångar med tegelgrindstolpar och järngrindar; i den nya delen af muren finnes en ingång med stenstolpar och järngrindar. 1602 hade bogårdsmuren trätak, ty då beskylldes kyrkoherden för att hans drängar stulo spik ur bogårdsmuren (Upsala ärkestifts herdaminne, utg. af Fant och Låstbom II, s. 372). 1715 var bogårdsmuren rappad och belagd med trätak samt försedd med tre murade »stigluckor» i öster, väster och söder, hvilka alla reparerades och ombyggdes 1715—1717 (arb. i kyrkan). Underhåll och reparationer omtalas oupphörligt och utföras genom gångled. 1820 nedtogos de förfallna stigluckorna, och i deras ställe uppmurades de nuvarande stolparna och insattes grindarna 1820—1823 (prot.). 1820 planterades löfträd utmed kyrkogårdsmuren.

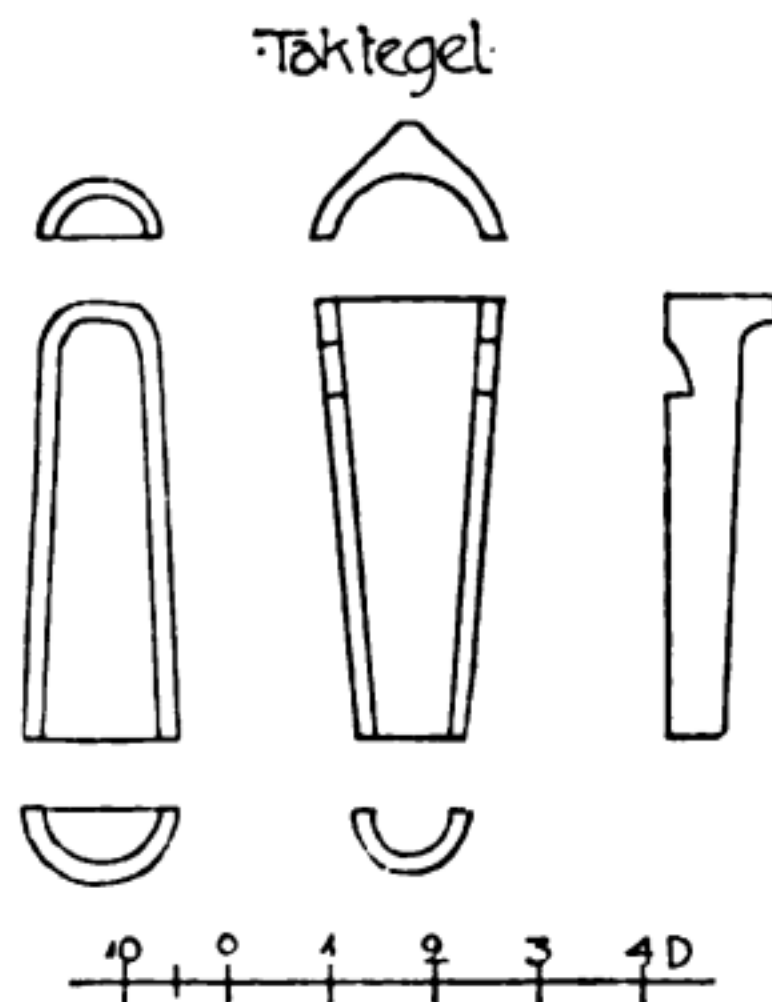

Fig. 54. Odensala kyrka.
Medeltida taktegel.
Mittelalterliche Dachziegel.

Klockstapeln (fig. 52) är brädfodrad, rödfärgad, med spånklädt tak. KLOCKSTAPEL. Öfverst å ett järnkors finnes en flöjel med årtalet 1815 samt förgylld, sjuuddig stjärna mellan två lagerkvistar. Stapeln nybyggdes 1725 »i Skiörsta giärdes backa» (= den nuvarande platsen, omkr. 400 m. söder om kyrkan) i stället för den gamla, förfallna stapeln på kyrkogården. 1726 infodrades den med bräder. (Arb. i kyrkan).

I stapeln hänga tre klockor, gjutna 1894 (den mellanstora, KLOCKOR. omgjuten af en år 1737 af Gerhard Meyer i Stockholm gjuten och af grefvinnan Anna Maria Gyllenstierna född Soop skänkt klocka) och 1871 (den största och minsta, den senare omgjuten af en 1696 genom J. Bierman i Stockholm gjuten klocka), allt enligt inskrifterna på klockorna.

Kyrkobyggnaden.

Odensala kyrka utgöres, såsom planen fig. 53 visar, af ett PLAN. rektangulärt långhus, hvars östligaste del är inredd till kor. I väster ligger ett torn, norr om långhusets östra del en utbyggnad, inrym-

mande sakristia samt material- och bårbod, och vid kyrkans södra vägg längst i väster ligger ett vapenhus.

MATERIAL
och
EXTERIÖR.

Kyrkan är uppförd af obearbetad gråsten i kalkbruk. Kring dörrar och fönster finnas inmurningar af tegel, mest tillkomna i senare tid vid förstoring af öppningarna. Långhusets sträckmurar äro påbyggda med tegel 80 cm. högt. A långhuset, sakristian och vapenhuset finnas enkla, dragna taklister af tegel. Dessa och murarnas höjande utfördes 1770—1771, då äfven väggarna utvändigt reparerades i anledning af en eldsvåda fjärde dag jul 1769, hvarvid kyrkans tak afbrann (prot. 14 jan. 1770; räkensk. 1770).

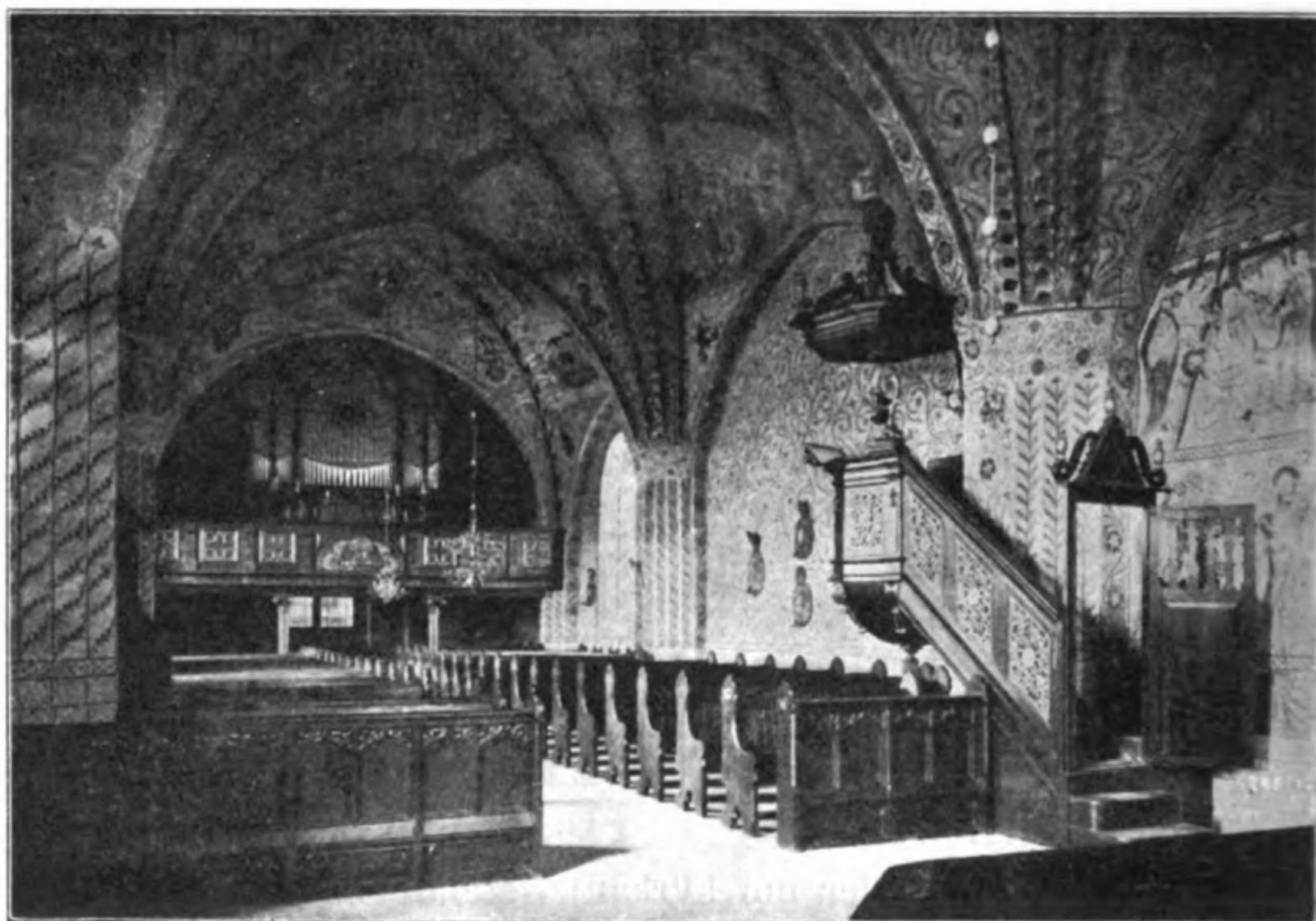

Foto. S. Wallin 1910.

Fig. 55. Odensala kyrka. Interiör mot väster.
Innenansicht gegen Westen.

Egentlig sockel förekommer icke; dock är kring tornet och långhusets västra del ett utskjutande grundskift synligt omkr. 25 cm. ofvan jord (markeradt å planen fig. 53). Väggarna äro utvändigt groft spritputsade samt affärgade gråhvita i ljus röd brytning med slätputsade omfattningar kring fönster och murhörn. 1729 »blef hela Kyrckjan utan til rappat och kalkslagen samt bestruken med röd tegelfärg och hwita ränder» (arb. i kyrkan). Yttertaken äro täckta med tjärad träspån (å långhuset omlaggd senast 1910—1911 med sågad furuspån). En liten, spånklädd spira rider på

östra gafveln; denna och vapenhusgafveln bära flöjlar af järn. Tak-täckningsmaterialet har varit detsamma åtminstone allt ifrån 1700-talets början. I kyrkans arkiv omtalas ofta spåntakens reparation samt bestrykande med tjära och rödfärg. De nuvarande takstolarna härstamma från reparationen 1770. Under medeltiden har här förekommit tak af s. k. munktegel, af hvilket ett 20-tal konvexa och konkava pannor förvaras å långhusvinden (fig. 54). Inner-

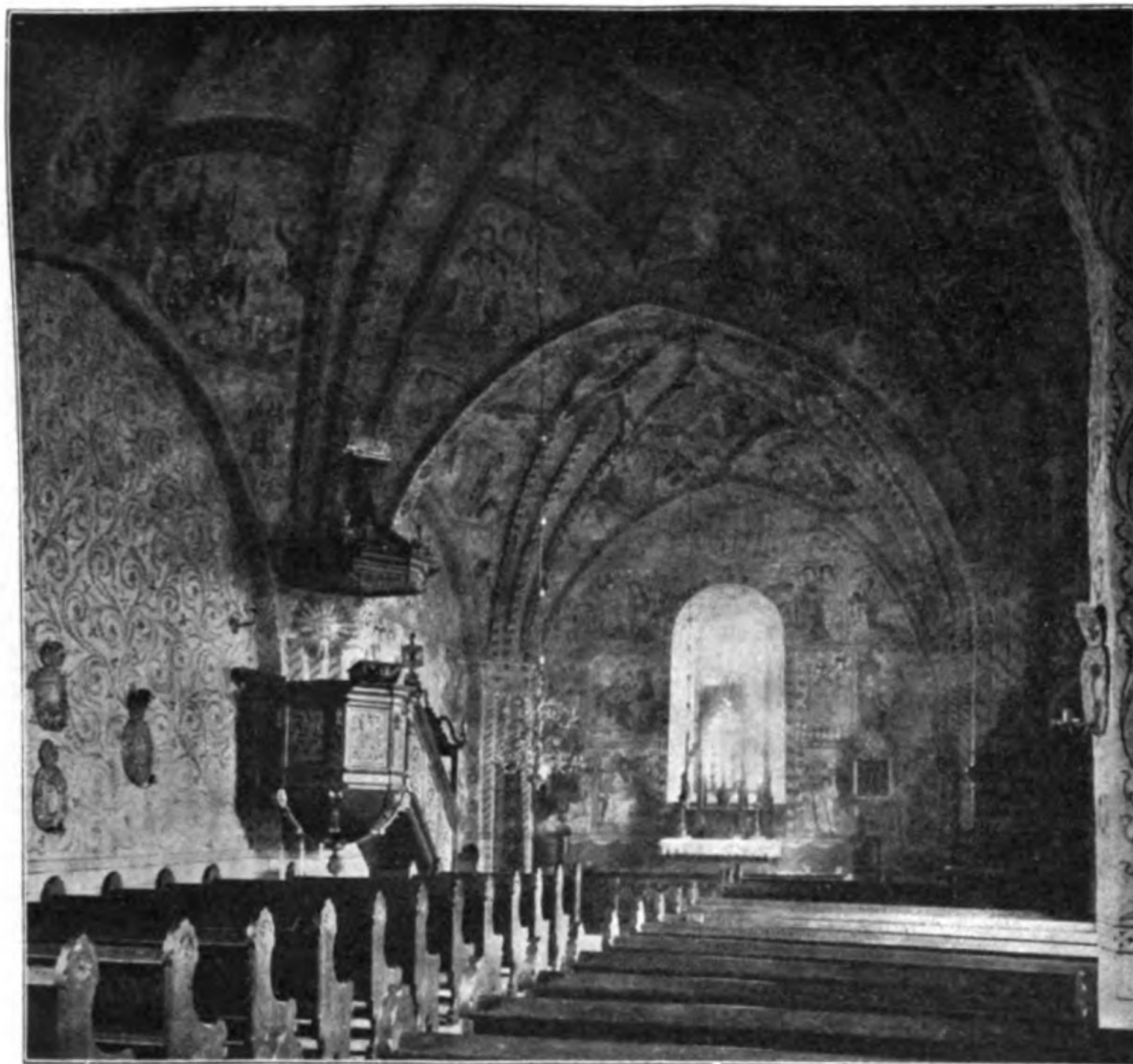

Foto. S. Wallin 1910.

Fig. 56. Odensala kyrka. Interiör mot öster.
Innenansicht gegen Osten.

taken bestå af tegelhvalf. Golfvet är i kyrkan af kalkstensplattor med trä i bänkkvarteren; i sakristian, vapenhuset och tornet af tegel.

Det nuvarande långhusets västra hälft är kyrkans ällsta LÅNGHUS. del (fig. 53, period a). Denna har i öster afslutats med en gafvelmur, och det är ej osannolikt, att öster därom funnits ett smalare kor, möjligen försedt med apsid. Kyrkans plan skulle i så fall ha

Foto. H. Cornell 1909.

Fig. 57. Odensala kyrka. Ursprungligt romanskt fönster, sedt från vapenhusvinden.

Ursprüngliches, romanisches Fenster.

under det att de östra sträckmurarna stöta stumt mot tvärmuren. Stycken af samma mur kvarstodo före 1896 års restaurering äfven inuti kyrkan under väggpelarna (muntligt meddelande af kyrkoherde J. J. Lundén, 1910).

Murarna i den ursprungliga kyrkan äro byggda af ungefär jämnstora gråstenar, laggda i ganska regelbundna, horisontala rader med skolning, samt ha antagligen från början varit putsade både utvändigt och invändigt. Ingången var från södra sidan på samma plats, där nu ingången från vapenhuset är — den nuvarande portalen af tegel är dock ej ursprunglig. Af fönstren finnes ett ännu bevaradt (fig. 57, 58 och 53, a) beläget högt upp på södra väggen, nu

varit öfverensstämmande med annexkyrkan Husby-Erlinghundras under dess första period (jfr. fig. 2, period a), med hvilken denna del af Odensala kyrka antagligen är ungefär samtidig. Af den ofvannämnda ursprungliga östra gävelmuren finnas sönderbrutna rester kvar å vinden både vid norra och södra murarna vid gränsen mellan hvalfven II och III (jfr. fig. 53, detaljen till höger). Att denna gävelmur tillhört den västra delen af byggnaden och att den östra är tillbyggd, framgår däraf, att ett i hörnen sammanhängande, ursprungligt putslager finnes å västra sidan,

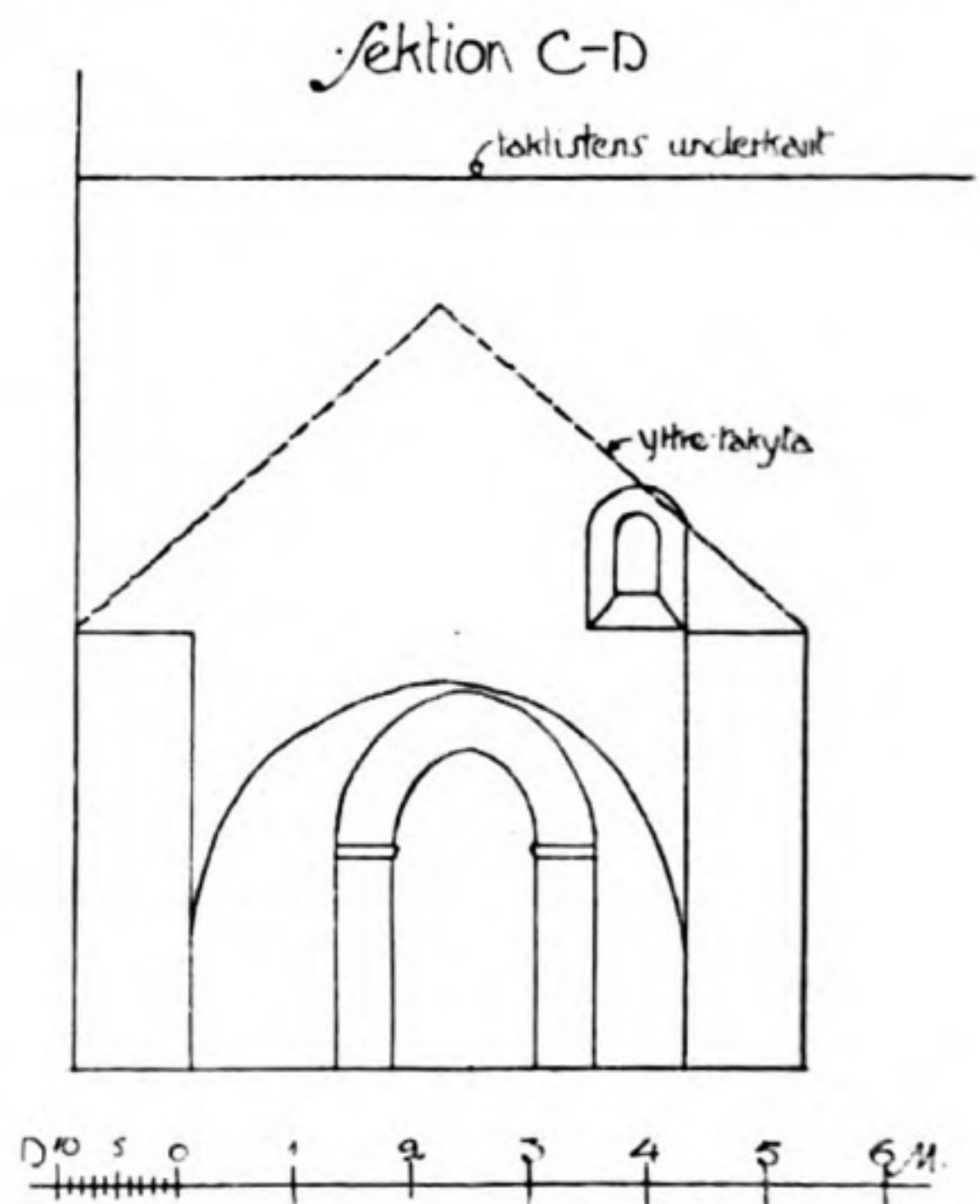

Fig. 58. Odensala kyrka. Sektion genom vapenhuset utmed kyrkans södra vägg (C—D å planen fig. 53).
Schnitt C—D, die Lage des Fensters Fig. 57 zeigend.

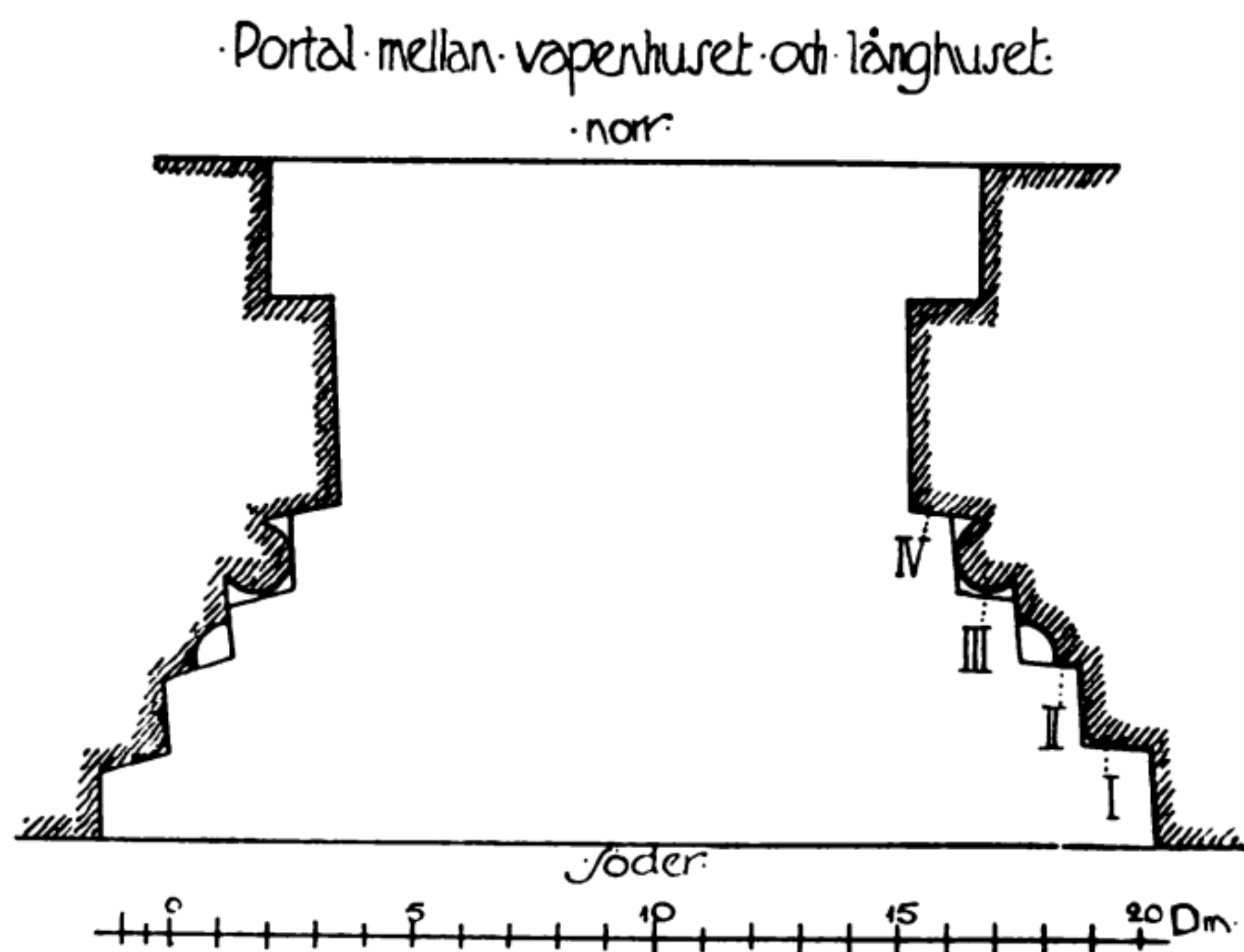

Fig. 59. Plan af portalen fig. 61.

Plan des Portales Fig. 61.

å vapenhusets vind. Dess smyg är hvälfd af gråsten, i hvilket material äfven falsen för träkarmen är utförd. Af denna senare återstå endast ett par kolade rester upptill och nedtill. Fönsteröppningen är 70 cm. hög. Kyrkans innertak, som nu består af senare inbyggda hvalf (se nedan, s. 62) har antagligen ursprungligen varit ett trätak; jfr. ofvan s. 60 angående murarnas inre afputsning ända upp till öfverkanten. Af den ursprungliga kyrkans utseende och inredning är för öfrigt intet bevaradt.

Denna ällsta kyrka försågs redan tidigt med två tillbyggnader, den ena norr om koret — antagligen en sakristia (fig. 53, period b) — den andra ett torn i väster (fig. 53, period c). Jfr. nedan.

Nästa förändring var ombyggandet af ingången i söder genom uppförande af den ännu kvarvarande portalen (fig. 59 och 61). Denna är uppförd af tegel, hvars profilering sannolikt är ut-huggen med mejsel i de soltorkade stenarna före bränningen. Å baserna finnas rester af ett par hörnornament. Både i teknik och formgifning är porta-

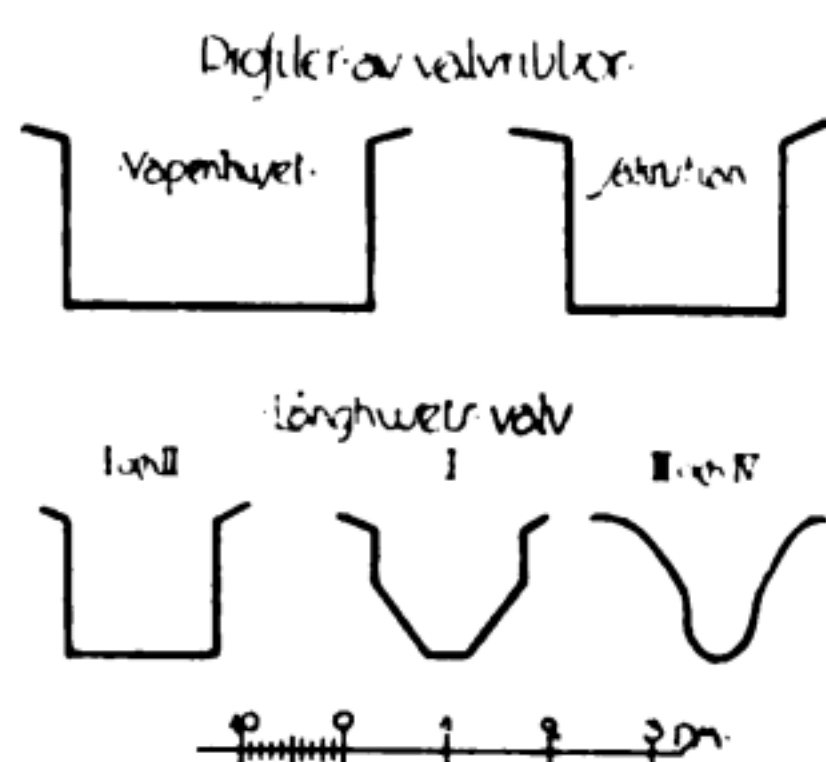

Fig. 60. Odensala kyrka. Hvalfribbornas profiler i långhuset, sakristian och vapenhuset.

Schnitte der Gewölberippen in den verschiedenen Baugliedern der Kirche.

len nära besläktad med portalerna å Sigtuna Mariakyrka, Skoklosters kyrka och Strängnäs domkyrka och är antagligen byggd under 1200-talets senare hälft. År 1718 var den försedd med en enkeldörr, hvilken då utbyttes mot två nya halfdörrar (arb. i kyrkan). De nuvarande enkla bräddörrarna med öfverstycke af trä äro gjorda 1896.

I stället för det ursprungliga innertaket inslogos tegelhvalf bestående af två på väggpelare hvilande krysshvalf med ribbor (hvalfven III o. IV, fig. 53, period d). Ribbornas profil (obs! med puts-

Foto. S. Wallin 1910.

Fig. 61. Odensala kyrka. Södra långhusportalen, inbyggd i vapenhuset.
Från 1200-talets senare hälft.

Backsteinsportal von d. späteren Hälfte des 13. Jhts, mit den Portalen der Marienkirchen in Sigtuna und Sko und des Domes in Strängnäs befreundet.

ning) synes å fig. 60; å hvalfvens öfversida äro de ej synliga; hvalfkapporna äro slagna på stick (tegelmått $28 \times ? \times 8$ cm.). Spiraltrappan i nordvästra hörnet är byggd i samband med hvalfsystemet. Till konstruktionen och ribbans profil likna dessa hvalf Väster-Åkers kyrkas (Uppl.), hvilka antagligen äro slagna år 1331.¹

Vid denna tid fanns i kyrkan ett altare, helgadt åt St. Petrus (jfr. inventarierna, sid. 89). Om inredningen för öfrigt är intet känt, men fönstren måste redan vid denna tid ha blifvit förändrade, ty det ofvan omtalade, ursprungliga fön-

stret sitter så högt upp, att det blifvit tilltäppt af hvalfven.

Den största förändringen å kyrkobyggnaden skedde mot medeltidens slut, då hela nuvarande östra delen af långhuset tillbyggdes (fig. 53, period e). Det smalare koret och långhusets östgafvel nedrefvos då, och långhusmurarna fortsattes mot öster i flykt med

¹ Jfr. FORNVÄNNEN 1911, s. 84—86.

de gamla. Det nya rummet täcktes med ett hvalfsystem, hvilande på flersprångiga väggpelare och bestående af två stjärnhvalf af tegel med ribbor. Ribbornas profiler framgå af fig. 60. På hvalfvens öfversida äro ribborna synliga. (Tegelmått $29,5 \times 13 \times 8,5$ cm.) Vapenhuset och sakristian tillbyggdes antagligen samtidigt med långhuset (se nedan). Dörröppningen in till sakristian är spetsbågig och i sin nedre del något vidgad (jfr. fig. 75). Dörren är af trä, försedd med ornerade, medeltida järnbeslag vid nyckelhålet och dörringen, delvis täckta af senare påsatta, horisontala järnband (fig. 62).

Kyrkans inre dekoreras med kalkmålningar (ännu till stor del bevarade, se nedan), hvilket antagligen skedde omedelbart efter de sist omtalade hvalfvens byggande. Målningarna äro utförda under Jakob Ulfssons ärkebiskopstid (1469—1514) och synas angifva, att den senaste tillbyggnaden skedde omkr. år 1500.

Kyrkorummet fick genom ombyggnaden den karaktär, som — fränsedt inredningen — i stort sedt ännu är bevarad. Den viktigaste inredningen var följande (jfr. nedan, inventarierna): altarskåpet af år 1514, stod på altaret fritt från östra väggen; ett altare vid väggpelaren, där predikstolen nu står, täckt af en stenhäll med munkstil; triumfkrucifixet och andra bilder på ett korskrank mellan kor och långhus; en korstol vid korets södra vägg. I östra fönstret funnos Sten Sture d. ä:s och ärkebiskop Jakob Ulfssons vapen målade (Peringskiöld), i södra fönstret ett Oxenstiernavapen och en från vänster styckad sköld (»Afritningar», se fig. 63). Dessa fönster äro ej bevarade, och öfverhuvud finnas inga fönster från denna tid kvar i kyrkan oförändrade.

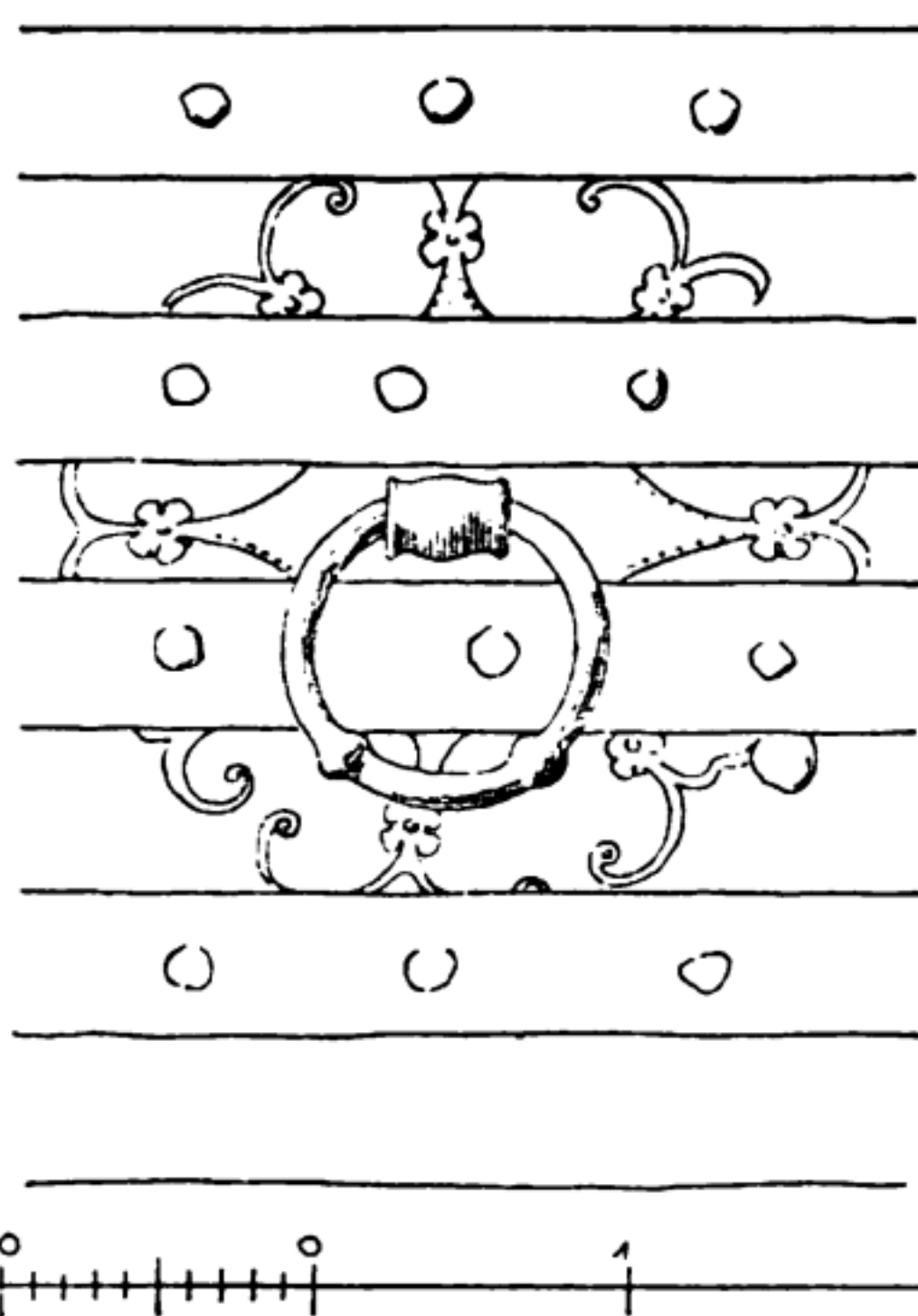

Fig. 62. Odensala kyrka. Medeltida järnbeslag å sakristidörren.
Mittelalterlicher Beschlag von Schmiedeeisen
an der Thür der Sakristei.

År 1713, då kyrkoherden Nordstedt befordrades till Odensala pastorat från en prästtjänst i Stockholm, fann han kyrkan i hufvudsak oförändrad från medeltidens slut. Han lät då utföra åtskilliga reparationsarbeten och moderniserade i flera afseenden interiören. Äfven hans efterträdare läto tid efter annan utföra

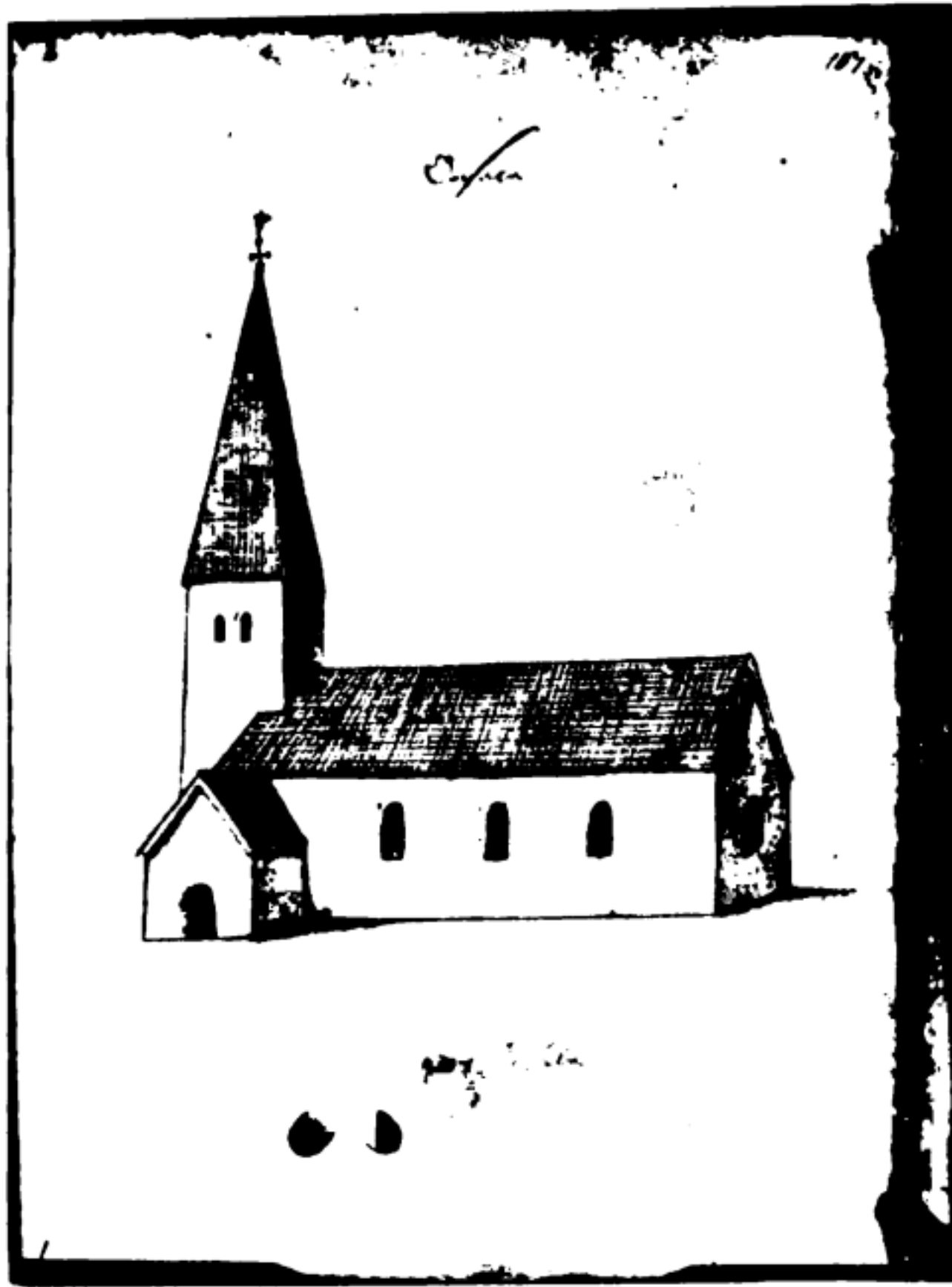

Fig. 63. Odensala kyrka från sydöst.
Teckning från år 1682 i »Afritningar».

Die Kirche von Südosten. Handzeichnung aus d. J. 1682.

liknande arbeten, ehuru mindre omfattande. 1714 flyttades altaret till östra väggen, borttogs offeraltaret vid norra väggpelaren, uppsattes ny predikstol (den nuvarande), nedtogs korskranket och uppsattes pyramider vid kordörren (se nedan, inventarierna). Fönstren voro 1713 små och söndriga (Inv. 1713). I norra väggen upptogs 1717 ett nytt fönster i III. travén och försågs med träkarmar och hågar. 1718 förstörades de tre södra fönstren. I samband härmed hvitlimmades väggarna invändigt å »den undra dehlen i kyrckjan under fönstren, samt

rundt omkring them alla tre op till hvalfvvet jempte Wapenhuset». 1725 fingo alla fönstren solbänkar af »skiön Tälge- elr. Öhlandz Sten». 1726 förstörades det östra fönstret något, och järngallren jämte de gamla, mörka glasen borttogos och ersattes af nya i smidd järnbåge. (Arb. i kyrkan.) 1759 förändrades fönstret på östgafveln från »et smalt och kort lång fönster» till »et stort trind fönster», för att öka belysningen i koret (inv. tillökn., arb. i kyrkan). Nya fönster insattes 1792, hvarvid man beslutat göra hågar af smidt järn. Då sådant ej kunde anskaffas, gjordes de emellertid af trä som förut. Rutorna gjordes större och fönstergluggarna upphöggos (prot. 1791, 1792, räkensk. 1792). Samma år hvitlimmades väggarna invändigt »samt pelarna alt til

hvalfbogan börjar», (prot. 1792, räken-sk. 1792). Samtidigt uppsattes äfven en ny altaruppsats (se nedan, inventarierna), utgörande omramning kring det östra fönstret, hvilket då åter hade formen af ett »långfönster». Sådana fönstren detta år blefvo, ha de sedan förblifvit, stora, stickbågiga, med utåt och inåt skrånande smygar samt karmar och bågar af trä med ofärgadt glas. Endast det östra fönstret har åter blifvit omgjordt. 1896 insattes nämligen däri ett måladt fönster med ett par änglafigurer samt ornament.

1714 lagades tegelgolfvet i kyrkan, och 1718 inlades trægolf i hela kyrkan i samband med bänkbyggnad (arb. i kyrkan). 1810 omlades golfvet med plansten, (prot. 1808, 1810).

1896 restaurerades kyrkans inre enligt ritningar af arkitekten Agi Lindegren. Därvid restaurerades målningarna (se nedan), och ny inredning utfördes, bestående af altare med altaruppsats och altarring, bänk-inredning, orgel och orgel-läktare samt det ofvan

omtalade fönstret öfver altaret. På ritningen är föreslaget upptagande af två nischer i koret på sidorna om sakristidörren, hvilket ej utförts.

Tornet, som är tillbyggt till den ursprungliga kyrkan (fig. Torn. 53, period c), rider med sin östra mur på långhusets gafvelröste. Gråstensförbandet i murarna är af ungefär samma art, som i långhusets ällsta del, om ock något mindre regelbundet. Bottenvåningen täckes af ett åttadeladt ribbhvalf af tegel; ribborna likna i genomskärning dem i långhusets hvalf III o. IV och äro ej synliga å hvalfvets öfversida. Kapporna äro slagna på stick och en helsten

Erlinghundra härad.

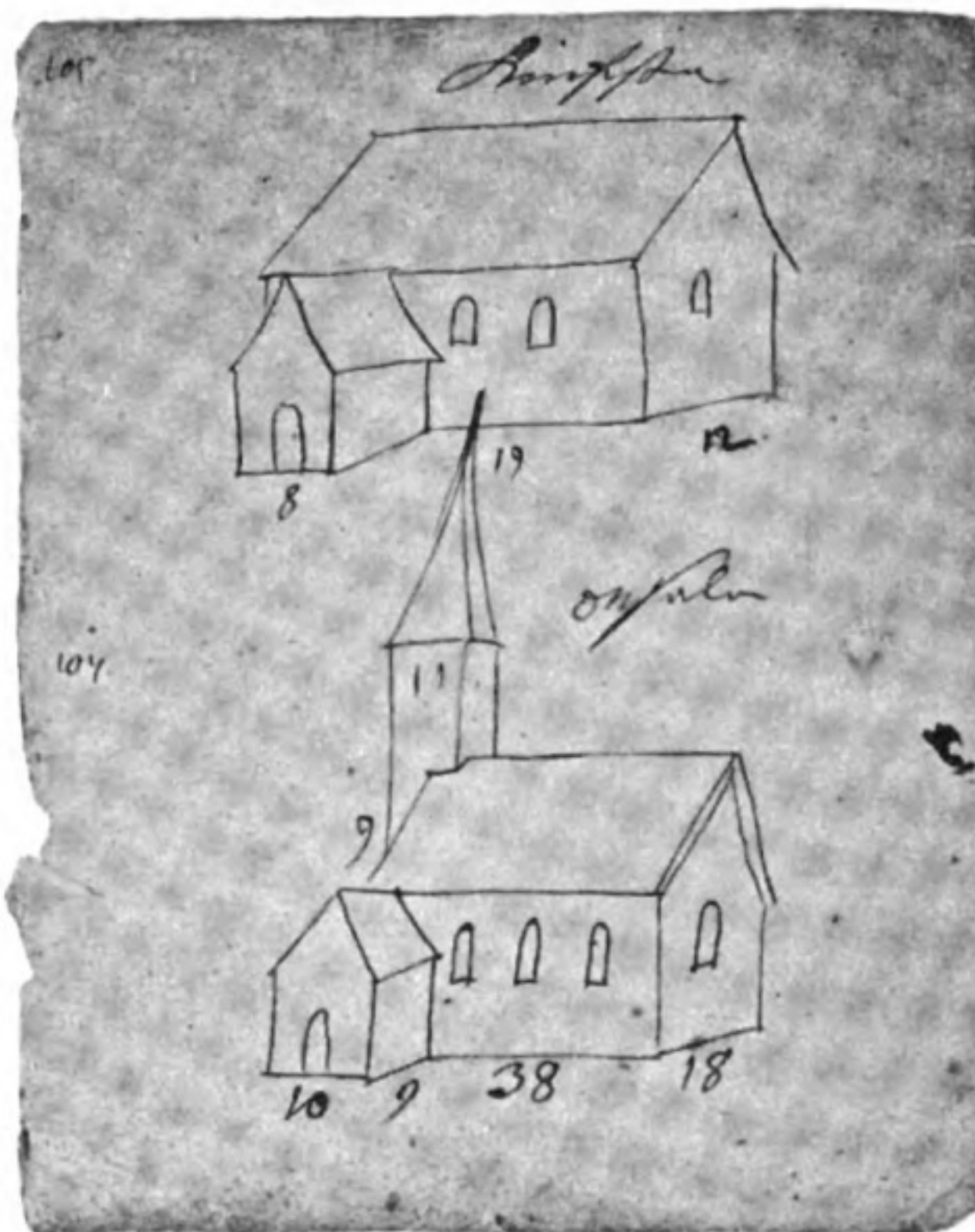

Fig. 64. Knifsta och Odensala kyrkor.
Konceptteckning till fig. 63.

Die Kirchen Knifsta und Odensala im Jahre 1682.
Konzeptzeichnung zur Fig. 63.

tjocka (tegelmått $? \times 13,5 \times 9$ cm.). Hvalfvet hvilar ej på hörnpelare eller sköldbågar.

Tornets bottenvåning står i förbindelse med långhuset genom en rundbågig öppning, i hvilken nu finnas dubbeldörrar med stora glastrutor. Golfvet är af tegel. 1724 inlades här golf och ordnades med bänkar, och samma år upptogs den rundbågiga dörröppningen i västmuren med öfverljus öfver dörrarna (arb. i kyrkan). De nuvarande dubbeldörrarna äro kopparbeslagna och bära

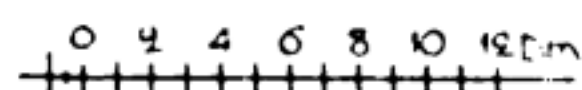
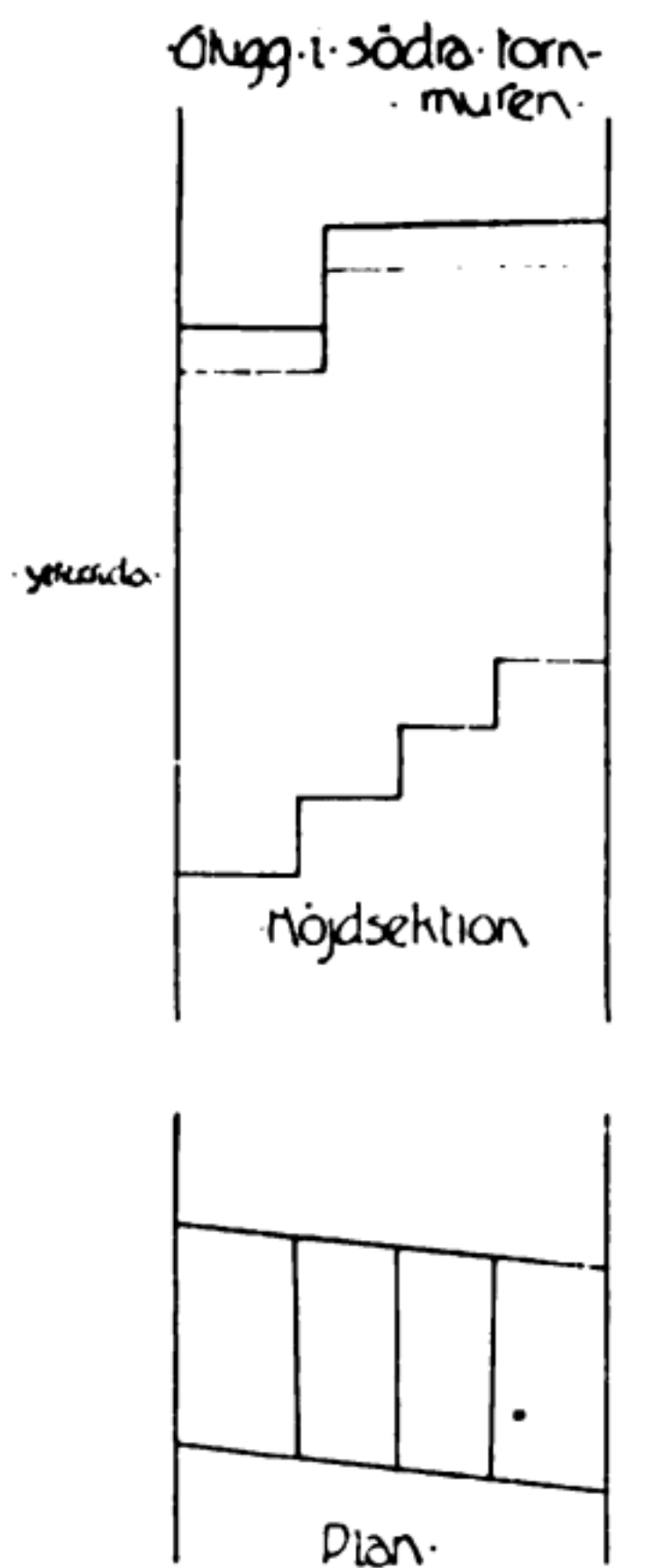

Fig. 65. Odensala kyrka. Glugg med trappa i södra tornmuren.

Maueröffnung mit Treppe an der südlichen Turmmauer.

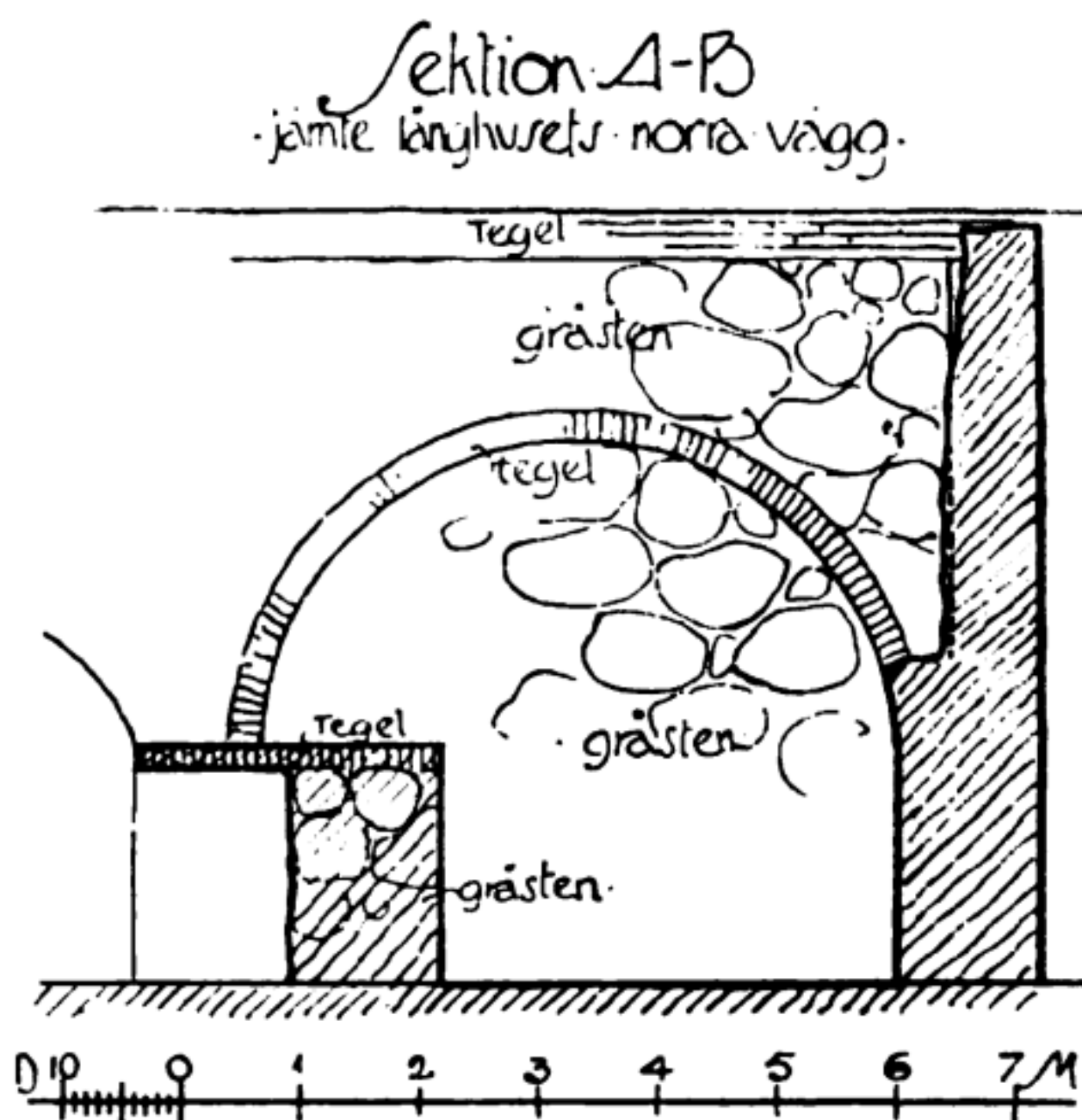

Fig. 66. Odensala kyrka. Sektion genom materialboden med kyrkans norra vägg (A-B & planen fig. 53).

Schnitt A-B, nördliche Wand des Langhauses von der Gerätkammer aus gesehen.

årtalet 1860. Stentrappan utanför lades år 1747 (arb. i kyrkan. Jfr. nedan grafstenarna bland inventarierna).

Närmast öfver hvalfvet finnes i södra muren en glugg med utåt-nedåt riktad trappa (fig. 65); tegel af flera storlekar är användt i dess omfattning. I västra röstet är upptagen en ingång till långhusvinden med stickbågig tegelomfattning (tegelmått $29 \times 13,5 \times 8,5$ cm.). Ofvan hvalfvet finnas spår af tre bjälklag på jämna mellanrum; i några bjälkhål kvarligga brända stockar. Murarna sammanhållas af ankaren af trä med x-formiga ankarslutar

af järn. I öfversta våningen äro fyra rundbågiga gluggar med gråstensomfattning samt botten lagd af tegel. Tornmuren är öfverst afjämnad med tegel. Tornhufven är byggd af trä och täckt på båda takfallen med tjärad träspån; lanterninen brädbeslagen och målad ljus grå; dess fönster ha blyinfattade rutor. Tornspetsen krönes af glob och kors af förgylld koppar.

Om tornets ursprungliga betäckning är intet känt. Å den ällsta afbildningen af kyrkan (i »Afritningar» från 1682; fig. 63 o. 64) finnes en hög, fyrsidig spira, som säkerligen var senare tillkommen än själfva tornet. Om denna och dess ersättande med den nuvarande hufven lämnar kyrkans arkiv upplysningar. Tornspiran, som 1713 var förfallen så väl till hjärtstocken som spånläggningen, reparerades 1715 och beströks med tjära och rödfärg (inv. 1713, arb. i kyrkan o. prot. 1715). Ombyggnaden af tornspiran framgår utförligt af prot. 1788—1795. 1787 besiktigades tornets brister, och beslöts att sätta två järnband rundt tornkroppen samt insätta nytt virke i tornspirans träkonstruktion och täcka den med ny spån. Prot. uppräknar noga alla de olika stockarnas mått. Reparationen uppsköts år för år till 1793, delvis emedan byggmästaren Elfstrand, som skulle leda arbetet, var upptagen vid Gottröra kyrka. Detta år beslöts först att förstora gluggarna i tornet för att möjliggöra klockornas införande, men längre fram ändrades detta beslut till att både gluggarna och tornmuren i dess helhet skulle behållas oförändrad (Obs! att fig. 63 o. 64 visa *två* gluggar på södra sidan, måste bero på felritning). Däremot skulle tornspiran göras mindre, »ock wille Församlingen framdeles utlåta sig om modellen dertill», hvarpå den ännu kvarvarande hufven byggdes och blef färdig 1794. Protokollen lämna utförliga uppgifter om sättet för arbetets utförande. Församlingen biträdde byggmästaren genom utgörande af s. k. gångled, hvarvid för hvarje dag folk från en viss rotes alla gårdar inställde sig under resp. sexmans befäl. Prot. 1793, 20 maj innehåller bötesbestämmelser för all slags försummelse, bl. a. för sen ankomst om morgonen: »Rätta tiden är klåckan 6 då bönen skal börjas».

Sakristian och materialboden bilda en gemensam utbyggnad vid kyrkans norra sida. Ällst är den västra delen (nuvarande materialboden, fig. 53, period b), hvilken varit täckt med ett tunnhvalf af tegel med vederlag i öster och väster (tegelmått 26-27 x ? x 8-8,5). Af detta återstå några rester å den västra muren samt en hel båge i långhusmuren (se sektionen fig. 66),

SAKRISTIA O.
MATERIALBOD.

gående midt igenom muren — den observerades å insidan vid restaureringen 1896. Det så täckta rummets yttertak torde ha haft takås i riktningen norr—söder, och hela byggnaden slöt sig antagligen till den ursprungliga kyrkans kor (jfr. ofvan s. 59). Det finnes en möjlighet, att detta hus byggts samtidigt med själfva kyrkan, men i byggnadens nuvarande tillstånd är det ej möjligt att afgöra, om det ursprungliga långhusets hörn, som är synligt ofvanför hvalfanfanget, äfven fortsätter ned till marken (fig. 53, den prickade linjen mellan period a och b), eller om utbyggnaden ligger i förband med långhuset. Mot samtidighet med kyrkan talar användandet af tegel, som ej tycks ha förekommit i den ursprungliga byggnaden (fig. 53, period a). Den tillbyggda östra fortsättningen af långhusmuren är inbyggd under tunnhvalfvet och laggd på detsamma.

Den östra delen af utbyggnaden (den nuvarande sakristian) tillkom antagligen samtidigt med den stora tillbyggnaden omkr. 1500 (fig. 53, period e). Den kan också möjligen vara tillbyggd något senare, hvilket dock ej kan afgöras, utan att aflägsna putsen. Den täckes af ett krysshvalf af tegel med ribbor (profilen se fig. 60) och har stått i förbindelse med västra rummet genom ett lågt tegeltunnhvalf (tegelmått $28,5 \times 14 \times 9$ cm.). Hårom upplyser kyrkans arkiv 1726 »at man först gjorde en tiock Skilljemuhr mitt uti hene [sacristian] under thet låga hwalfwet och sedan en op-huggen ny dörrgång til then wästra dehlen på kyrckiogården, som är beqwämlig til Lyk, Båhr och Materialiers huus; den andra elr. östra dehlen förblef til en wacker och beqwämlig Sacristia» (arb. i kyrkan). Den här omnämnda skiljemuren af gråsten är å planen fig. 53 betecknad som period f. När det västra rummets tunnhvalf raserades och det nuvarande gemensamma yttertaget byggdes, med fall mot norr och hvilande på gafvelrösten, som ej stå i förband med långhusmuren, upplyser ej arkivet. Möjligen skedde det i samband med eldsvådan 1769 och den därpå följande reparationen (jfr. s. 58).

Sakristians fönstersmygar äro stickbågiga, med karmar och bågar af trä samt järngaller. Ett fönster, troligen det östra, reparerades 1715 och ett nytt, troligen det norra, upptogs 1726 (arb. i kyrkan).

Å ritningen till 1896 års restaurering är materialboden borttagen, och en yttertrappa leder på västra sidan upp till sakristians vind. Dessa förändringar äro ej utförda.

VAPENHUS. Vapenhuset är en tillbyggnad, hvars murar ej ligga i förband med kyrkans. Dess tak döljer det ursprungliga fönstret i

långhusmuren (fig. 53, a, jfr. ofvan s. 61), och dess hvalf skär öfver den yttersta omfattningsbågen å portalen i samma mur (fig. 61), hvilket senare visar, att vapenhuset ej byggts i samband med denna, utan antagligen rätt långt därefter. Hvalfvets konstruktion tyder på samtidighet med sakristians hvalf, d. v. s. vid den stora tillbyggnaden omkr. 1500 (fig. 53, period e). Vapenhushvalfvet är ett krysshvalf med ribbor (profilen se fig. 60), synliga å hvalfvets öfversida; kapporna äro slagna på stick (tegelmått $29,5 \times ? \times 9$ cm.). Portalen är spetsbågig och flersprångig, gjord af tegel. I densamma sitter en dörr, beslagen med rutformigt ställda, enkelt profilerade bräder och försedd med en dörring af järn. Den bekläddes 1716 med »nya listade tvärbräder» (arb. i kyrkan). Öfver portalen finnes en glugg med stickbågig tegelomfattning. Vapenhuset har golf af tegel och är inredt med bänkar kring väggarna.

Kyrkan uppvärmes genom en järnkamin, ställd vid södra väggen midt emot predikstolen, och med rökröret gående upp genom en hvalfkappa. I sakristian finnes en mindre järnkamin. UPPVÄRMNING.

Medeltida kalkmålning.

Korets och långhusets hvalf och väggar äro dekorerade med ursprungligen medeltida kalkmålning, figurscener och ornament. Däremot äro inga spår af målning uppmärksammade i sakristian, vapenhuset eller tornets bottenvåning.

Målningen å väggarna har i senare tid dolts genom hvitlimning. Arkivuppgifter om väggarnas hvitlimning i samband med förstörande af fönstren finnas från åren 1718 (arb. i kyrkan) och 1792 (prot.). Om väggmålningarna redan förut varit öfvertäckta är ej bekant. Rörande hvalfvens målningar lämnar kyrkans arkiv inga uppgifter. Möjligen kunna de ha berörts af reparationerna å hvalfven 1770 efter eldsvådan 1769 (prot. 1. apr. 1770), samt å hvalfvet öfver läktaren 1781 (prot. 30. sept. 1781, räkensk. 1782). ÖFVERKALKNING.

Enligt fotografier i A.T.A. voro före restaureringen 1896 väggarna hvitlimmade jämte sköldbågarnas halfva undersida samt väggpelarna med deras kapitäl. I hvalf III (se fig. 53) var västra kappans nedre hälft hvitlimmad.

1890 upptäcktes väggmålningarna i kyrkan, och i Kungl. bref d. 16/8 1895 rörande restaurering föreskref K. Maj:t enligt Antikvi-

tetsakademiens förslag, att korväggen ej borde dekoreras med nya målningar, utan de gamla aftäckas och restaureras (MBL. VII, VIII.).

RESTAURERING. Restaurering utfördes 1896 af dekorationsmålaren Edvard Berg, Stockholm, jämte medhjälpare, hvarvid väggmålningarna aftäcktes och de taflor, som man ansåg sig kunna tyda, ifylldes. Vissa mycket fragmentariska taflor å korets väggar ersattes med nya kompositioner. Å norra väggen i travé II funnos (enligt muntligt meddelande af kyrkoherden J. J. Lundén) målningsfragment,

Foto. S. Wallin 1910.

Fig. 67. Odensala kyrka. Hvalfmålning. Kristi himmelsfärd (II: 16—18). Gewölbemalerei, um 1500.

som åter öfvertäcktes. Ny dekorering utfördes å denna vägg (blad-slingor, signerade: P. G. Karlgren 1896) samt III. och IV. travéernas väggar och i hvalf IV (schablonering samt i hvalfvet språkband med datum för restaureringen). Hvalfmålningarna, *som aldrig varit täckta af hvitlimning*, blefvo vid samma tillfälle delvis påmålade, hvarvid hufvudsakligen konturer och inskrifter ifylldes. Denna behandling omfattade egentligen hvalfvens lägre belägna delar, hvaremot de högre belägna i regel äro orörda. Flera

af inskrifterna ha därvid blifvit oläsligt påmålade eller fellästa (jfr. nedan).¹

Mästarens namn är ej bevaradt till vår tid vare sig genom signatur å målningarna eller genom arkivuppgifter. Tillkomsttiden faller inom perioden 1469—1514, Jakob Ulfssons ärkebiskopstid, emedan hans vapensköld jämte Uppsala domkyrkas äro målade i korhvalfvet (fig. 68, I: 25, 26). En närmare datering är svårligen att söka ur dräkternas och öfriga accessoarers utseende i figurscenerna, emedan dessa i stor utsträckning äro utförda med äldre teckningar som förebilder, hvarför de i regel ej återge dräktmoderna vid tiden för målningens tillkomst. Genom sin allmänna karaktär äro dessa målningar att hänföra till den stora grupp af dylika dekorationer i kyrkor i Uppland och angränsande landskap, som nära sammanhånga med Kumla och Husby-Sjutolfts kyrkors målningar, signerade af *Albert*, målare och pärlstickare i Stockholm. Odensalamålningarna ha en stor allmän likhet med de signerade och dem, som allra närmast likna dessa (= de egenhändiga verken). Dock finnes en viss olikhet i karaktären. Hos de signerades grupp en större förkärlek för starkt utpräglade, karikatyrartade figurer samt profana ämnen jämte de religiösa. Här mer idealiserade, ungdomliga, lugnt neutrala utseenden och ytterst få ickekyrkliga ämnen eller figurer. Denna skiljaktighet tyder på antingen ett särskildt stadium hos mästaren själf eller på en honom närstående lärjunge. Sylwan sluter af den nuvarande olikheten mellan hvalfvens och väggarnas målningar, att de sannolikt äro verk af olika mästare, och ej blott blifvit olika genom restaureringen. Detaljgranskningen af de restaurerade taflorna visar emellertid (jfr. t. ex. I. öster: 5, II. söder: 1. s. 86), att restaureringen varit så genomgripande, att någon slutsats om väggmålningarnas ursprungliga karaktär ej nu kan dragas.

MÄSTARE;
DATERING.

För ett stort antal bibliska taflor i denna kyrka så väl som i hela gruppen ha som förebilder tjänat träsnitt i en från 1400-talets midt i många upplagor spridd träsnittsbok, kallad *Biblia Pauperum*, de fattigas bibel. Denna bok, af hvilken handtecknade exemplar spårats tillbaka till omkring år 1300, visar på hvart och ett af 40 blad en nytestamentlig tafla och två gammaltestamentliga, hvilka senare uppfattades som förebilder till den förra, hvar och en åt-

ALLMÄN
DISPOSITION.

¹ I tryck ha målningarna förut behandlats 1869 af H. Hildebrand i ANT. TIDSKR. II och 1899 af Sylwan i samma tidskrift XIV, hvar till härmed hänvisas för undvikande af upprepade citat i den följande beskrifningen.

följd af en leoninsk hexameter, samt fyra bröstbilder af profeter, hvar och en med en profetia om midtbildens ämne.

Efterbildningarna i kalkmålning följa ej slaviskt träsnitten. Dels äro detaljerna i regel förenklade, dels äro kompositionerna stundom förändrade efter hvalffältens former. I nedanstående förteckning öfver figurscenerna äro de ämnen och inskrifter, som äga

motsvarighet i Biblia pauperum betecknade med numret å motsvarande blad och figur i denna (t. ex. B. p. XXIII: 3; jfr. öfversikt hos Sylwan s. 190).

De omkring 40 i Odensala återgifna ämnen, som finnas i Biblia pauperum, bilda dock endast ett par hela grupper motsvarande träsnittsbokens blad, och ej ens dessa äro sammanhållna på *en* plats i kyrkan. Planen för taflornas gruppering i rummet är således ej densamma som förebildens. En viss plan torde emellertid ännu vara skönjbar, särskildt om man antager, att gammaltestamentliga scener i vissa fall stå som representanter för de i Biblia pauperum motsvarande nytestamentliga.

I östra kappan af hvarje hvalf förekommer en bild af gudomligheten i högtidliga, representativa framställningar, från väster till öster räknadt i en stegrad serie af helighet: förklaringen, himmelsfärden och treenigheten, den s. k. nådastolen.

Korets hvalf innehåller, dels i nytestamentliga bilder, dels i gammal-

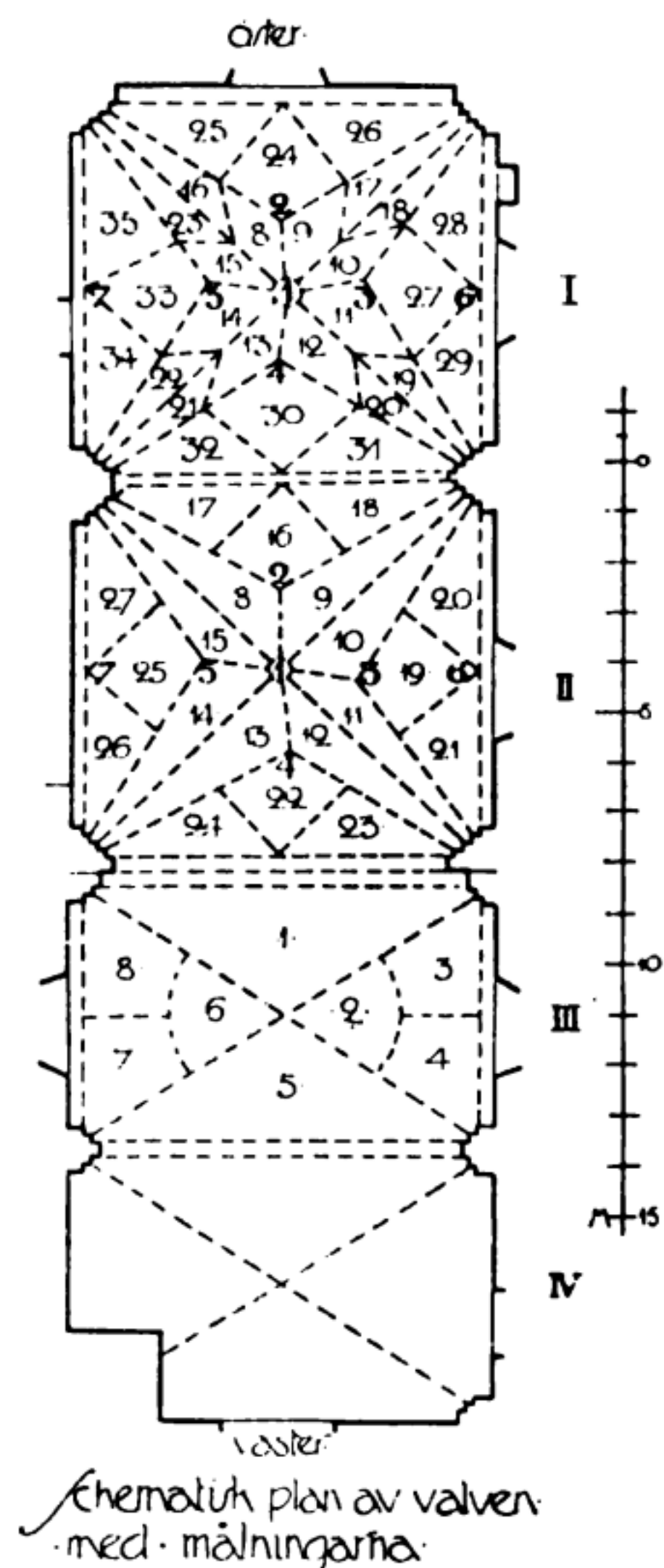

Fig. 68. Odensala kyrka.
Skema af hvalfvens
målningar.
Schema der Gewölbemalereien.

testamentliga förebilder, erinringar om följande ämnen: treenigheten, jungfru Marias upphöjande till himmelens drottning, Kristi dop, barmhertighetsverk och passion. Å korets väggar framställas: å den södra, jungfru Marias barndomslegend: å den östra, Kristi barndom; å den norra, Kristi historia från döden till himmelsfärden.

Hvalf II bär nästan idel gammaltestamentliga historier; de enda undantagen (utom östra kappan, jfr. ofvan) äro Kristi frestelser med bilderna af djäfvulen. II. travéens södra vägg har framställt en helgonlegend, konung Erik den heliges.

Hvalf III framställer Kristi underverk samt en bild ur jungfru Marias legend.

Målningarna äro utförda i kalkfärg på torr grund. De därtill TEKNIK. använda färgerna äro: *rödbrunt* (= caput mortuum, en järnoxid), *rött* (= mönja), hvilket i allmänhet öfvergått till blåsvart, *grönt* (= malakit), *svart* (= bensvart), *grått* eller ljus blågrått samt *gult* (= ockra), hvilket på flera ställen bär tydliga spår af ursprunglig *förgyllning* (t. ex. I: 28 staf, II: 8 och II: 22 lejonen, II: 13 den långa rocken, II: 24 Goliats klubba och Sauls krona, III: 5 slunga).

Rödbrunt, grönt och rött äro hufvudfärgerna; det svarta förekommer egentligen i konturer, inskrifter och bårder, och det grå är användt till modellering af ansikten och dylikt.

Ornamentiken, hvilken framgår af afbildningarna, är i hela kyrkan ungefär ensartad, med de skiftningar, som betingats af arkitekturens former, till hvilka ornamentiken nära sluter sig. Ribb-systemen i hvalfven accentueras genom kraftig dekorering, i öfre delarna af hvalf I med breda olikfärgade band, som skära ribban i sned riktning (fig. 69), i de lägre delarna veckade eller kring en staf löst virade band (fig. 70), i hvalf II på liknande sätt virade blad (fig. 71) och i hvalf III en ornering liknande den först nämnda i hvalf I (fig. 74 o. 76). De platta knutpunkterna bära stora, i profil sedda, stiliserade blommor (fig. 69) samt i hvalf II bladrankor tecknade i svart och hvitt på grön botten och två små figurer (fig. 73). Ribbornas sidor m. fl. liknande arkitekturdelar bära schablonerade bårder i brunt med bladmönster (fig. 70). Liknande bårder, men bildade af hela och halfva kors i svart skilja de olika taflorna (fig. 71). Slingor med långa, smala, på sidorna småflikiga blad, hälften gröna och hälften bruna, utfylla smala svicklar och liknande platser (fig. 69) samt försedda med fembladiga rosor äfven långa, smala hvalfkappor och sköld- och gördelbågar (fig. 71). I hvalf III utlöpa rader af dylika blad, hvartannat bärande en blomma, från hvalfribbornas kanter (fig. 74 o. 76). Denna dekors olikhet mot de öfriga hvalfvens förklaras af hvalfvets betydligt enklare konstruktion, som ger plats åt och behof af ett större, kraftigare ornament. Vinranka med drufklasor, blad och

ORNAMENTIK.

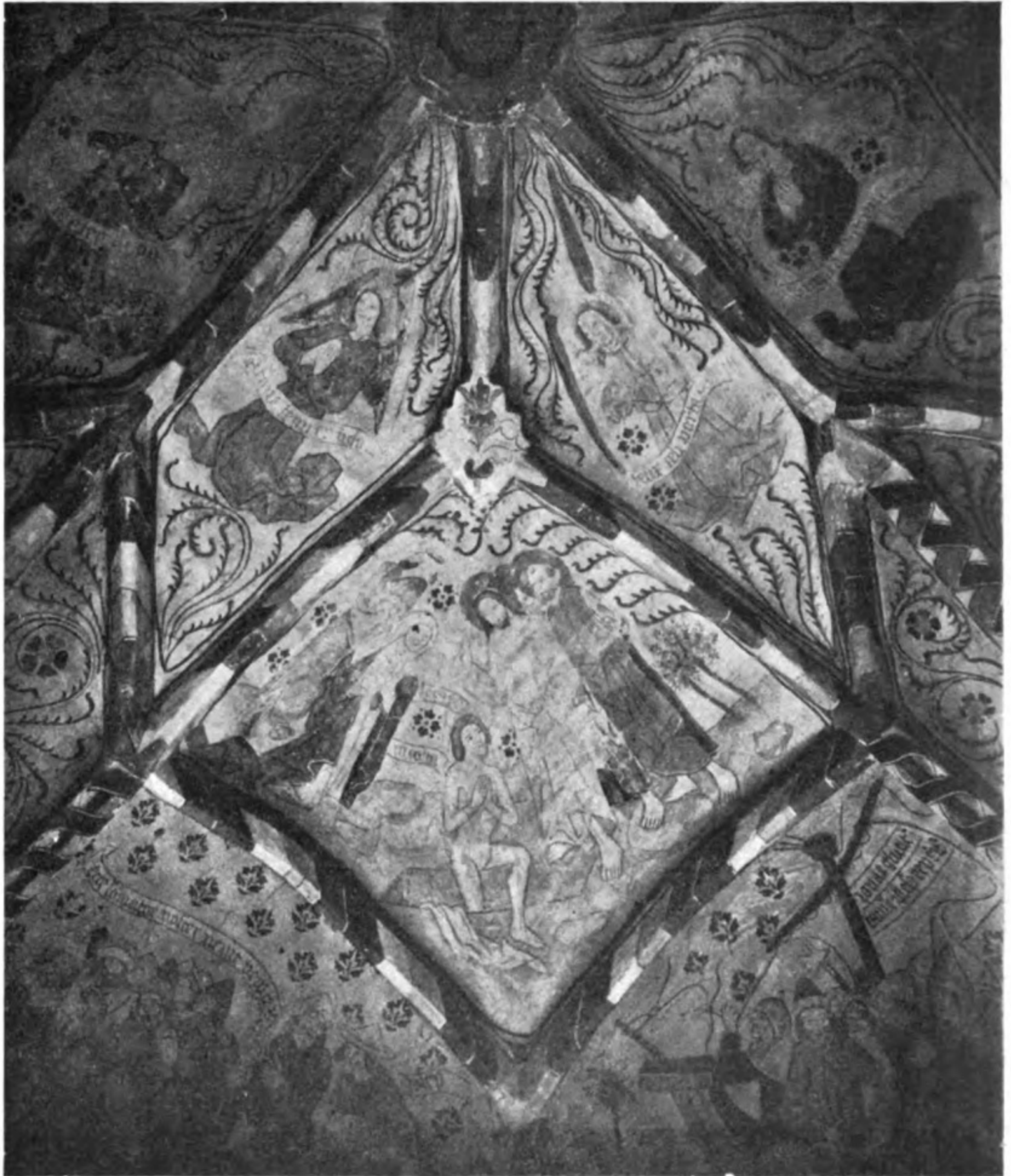

Foto. S. Wallin 1910.

Fig. 69. Odensala kyrka. Hvalfmålning. Änglar med språkband (I: 9—12);
Lazarus uppväckelse (I: 27).
Gewölbemalerei, um 1500.

klängen förekommer på en gördelbåge (fig. 76). Bakgrunden i samtliga taflor utgöres af putsytans färg och är beströdd med blommor målade med schablon i brunt. Sådana förekomma i fem olika fasoner.

Hvalfmålningarnes ämnen och inskrifter äro här förtecknade, märkta med siffror, som dels hänföra sig till hvalfplanen fig. 68, dels till Biblia pauperum, såsom redan ofvan s. 72 påpekats. De i inskrifterna endast genom förkortningstecken angifna bokstäfverna ha här nedan insatts inom klammer [].

FIGURFRAM-
STÄLLNINGAR
I HVALFVEN.

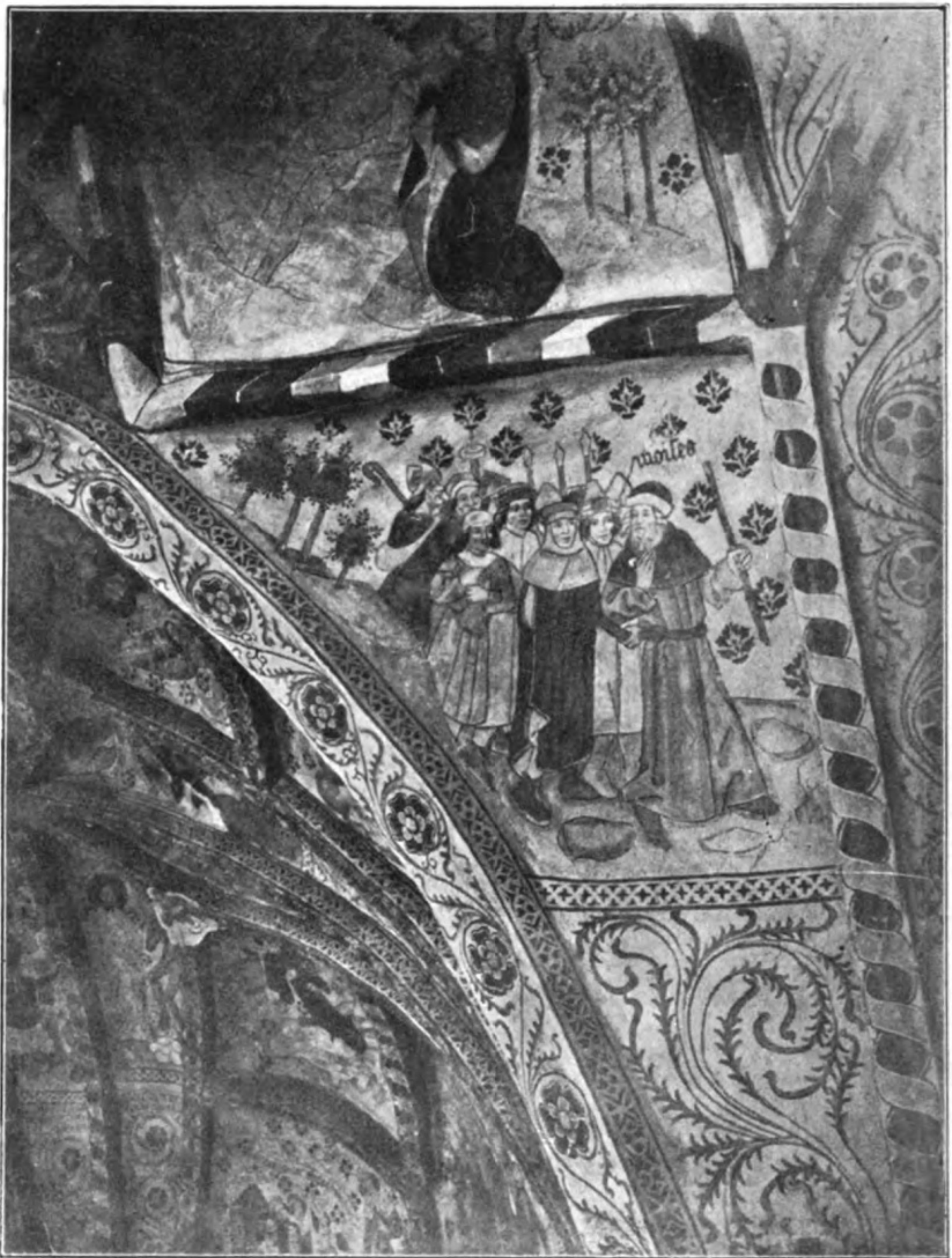
Hvalf I.

I: 8—15. *8 änglar med språkband* (fig. 69), å hvilka äro fördelade de 8 första raderna af en Mariahymn:

Ave maris stella
Dei mater alma
Atque semper u[ir]go
felix celi porta
Sume[n]s illut aue
gabrielis ore
fu[n]da nos i[n] pace
muta[n]s nomen eue

(Hell, hafvets stjärna, guds hulda moder, men dock ständigt jungfru, himlens saliga port. Då du mottar hälsningen »ave» ur Gabriels mun, så stadfäst oss i nåden, vändande om namnet Eva). »Denna hymn var vid denna tid så omtyckt, att 1423 års biskopsmöte påbjöd dess allmänna användande» (Hans Hildebrand: Sveriges Historia II, 384, där äfven Odensalainskriften nämnes).

- I: 24. *Nådstolen*, Gud fader sitter hållande krucifixet framför sig, dufvan sväfvar öfver Kristi hufvud, fyra änglar tillbedja.
- I: 25. *Salomo upphöjer sin moder Bersabe* (1. Kon. 2: 19). B. p. XXXVI: 1. Förebild till Marias kröning. Inskrift: Salomo[n] bersabe.
Uppsala domkyrkas vapensköld, grått kors i rött fält.
Abels offer (1. Mos. 4: 4). Inskrift: Abel.
- I: 26. *Ester inför Ahasverus* (Ester 5: 2). Konungen utsträcker sin spira mot den knäböjande drottningen. B. p. XXXVI: 3. Förebild till Marias kröning. Inskrift: Asswe[us] hester.
Erkebiskop Jacob Ulfssons vapensköld, röd örnfot i grått fält.
Kains offer (1. Mos. 4: 3—5). Inskrift: Kain.
- I: 27. *Lasarus uppväckelse* (Joh. ev. 11: 1—44). B. p. XI: 2. Inskrift: lazar[us] marta. (Fig. 69.)
- I: 28. *Josef kommer till sina bröder med mat* (1. Mos. 37: 12 ff.). Inskrift: Josep. ecce so[m]niator noster uenit uenite tc [?] (= Si, den der drömmaren kommer. Låtom oss nu gå etc. 1. Mos. 37: 19, 20).
Josef kastas i brunnen (1. Mos. 37: 20 ff.). B. p. XXVII: 1. Förebild till Kristi begrafning.
Profetbröstitbild. Inskrift: - - detrudit[ur] -st- uetternam (Hanc in cyster-nam: detruditur iste veternam = denne nedstörtas i brunnen, den andre i ålderdomssvagheten. B. p. XXVII: 1).
- I: 29. *Jonas kastas i hafvet* (Jona 1: 15—2: 1). B. p. XXVII: 3. Förebild till Kristi begrafning. Inskrift: ionas glutit[ur] tame[n] illes[us] repe[r]i-t[ur] (= Jonas slukas, men återkommer oskadd. B. p. XXVII: 3).

Foto, S. Wallin 1910.

Fig. 70. Odensala kyrka. Hvalfmålning. Moses och Israels barn räddade ur Röda hafvet (I: 32).

Gewölbemalerei, um 1500.

Profetbrösthild. Inskrift: Ego dormio et cor meu[m] uigilat Cantu-
coru[m] v^o (= jag sover, men mitt hjärta vakar. Höga visan 5: 2).

I: 30. *Kristi dop.* B. p. IX, 2.

I: 31—32. *Vandringen genom Röda hafvet* (2. Mos. 14: 15 ff.). B. p. IX, 1.
Förebild till Kristi dop. — I: 31. *Farao och hans här drunkna.*

Inskrift: Rex pharao. — 1: 32. *Moses och Israels barn på stranden.* Inskrift: moises. (Fig. 70.)

- I: 33. *Synderskan i Simons hus* (Luc. 7: 36 ff.). Inskrift: Dimissa su[n]t ei peccata mult[a] quo[ni]a[m] dilexit m[u]ltu[m] (= henne äro de många synderna förlåtna, ty hon älskade mycket. Luc. 7: 47).

- I: 34. *Kopparormen* (4. Mos. 21: 4—9.). B. p. XXV, 3. Förebild till korsfästelsen. Inskrift: lesi cura[n]t[ur] serpe[n]te[m] du[m] specula[n]tur (= de angripne botas, då de betrakta ormen. B. p. XXV, 3).

Profetbröstmild. Inskrift: - - oblat[us] e[st] quia ip[s]e voluit et peccata nostra portavit isa liij^o (= han blef blottställd, emedan han själf ville det, och han bar våra missgärningar. Esaias 53: 4, 7. B. p. XXV, korsfästelsen).

- I: 35. *Moses slår vatten ur klippan* (4. Mos. 20: 2—11). B. p. XXVI, 3. Förebild till den korsfäste Kristus genomborrande med spjut. Inskrift: - - - [?] popul[us] moy [?] (= Moses folk?) est sacrame[n]tu[m] xpī (= cristi) das (= dans) pet[ra] flue[n]te[m] (= detta är Kristi sakrament, stenen som gifver vatten. B. p. XXVI, 3).

Profetbröstmild. Inskrift: foderu[n]t man[us] meas et pedes meos Dat (= de genomborrade mina händer och mina fötter, David; citat ur Psaltaren. B. p. XXV, korsfästelsen).

Hvalf II.

- II: 3. *Man med drake.* (Fig. 73.)

- II: 5. *Man med spjut.*

- II: 8. *Simson rifver itu lejonet* (Dom. 14: 5—6). B. p. XXVIII, 3. Förebild till Kristi nedstigande i dödsriket. Inskrift: ut vis sapso[n]is destrux - - - eo - - - (Ut vis sampsonis: destruxit ora leonis = såsom Simsons kraft sönderbröt lejonets käftar - - - B. p. XXVIII, 3).

- II: 9. *Simson bär Gazas stadsportar* (Dom. 16: 3). B. p. XXIX, 1. Förebild till Kristi uppståndelse. Inskrift: Sapson.

- I: 10. *Spejarna med den stora drufklasen* (4. Mos. 13: 24). B. p. IX, 3. Förebild till Kristi dop. Inskrift: transito [?] iorda[n]-[?] et porta-ueru[n]t i[n] testi[m] (= de öfvergingo Jordan och medförde som vittnesbörd - - -); flumine tra[n]sit[ur] et patria mellis (flumen transitor: et patria mellis aditur = floden öfverskrides, och det honungens land uppnås. B. p. IX, 3).

- II: 11. *Ruben söker vid brunnen* (1. Mos. 37: 29). B. p. XXX, 1. Förebild till änglauppenbarelsen för de tre kvinnorna vid Kristi graf. Inskrift: Sigt- [?] quot rube[n] q[ue?]sivit fratre[m] suu[m] Iosep (= detta föreställer att Ruben sökte sin broder Josef). (Fig. 73.)

- II: 12. *Jonas utspys af hvalfisken* (Jona 2: 11). B. p. XXIX, 3. Förebild till Kristi uppståndelse. (Fig. 73.)

- II: 13. *Abner dödas svekfullt af Joab* (2. Sam. 3: 27). B. p. XXI, 1. Förebild till Judaskysen. Inskrift: le[gitur] regum iij^o q[uod] ioab uenit ad abner i[n] dolo et tra[n]sfixit eu[m] gladio ioab sig[na]t iuda[m] (= I konungaböckernas tredje kapitel läses, att Joab kom till Abner med svek och genomborrade honom med svärdet. Joab betecknar Judas).

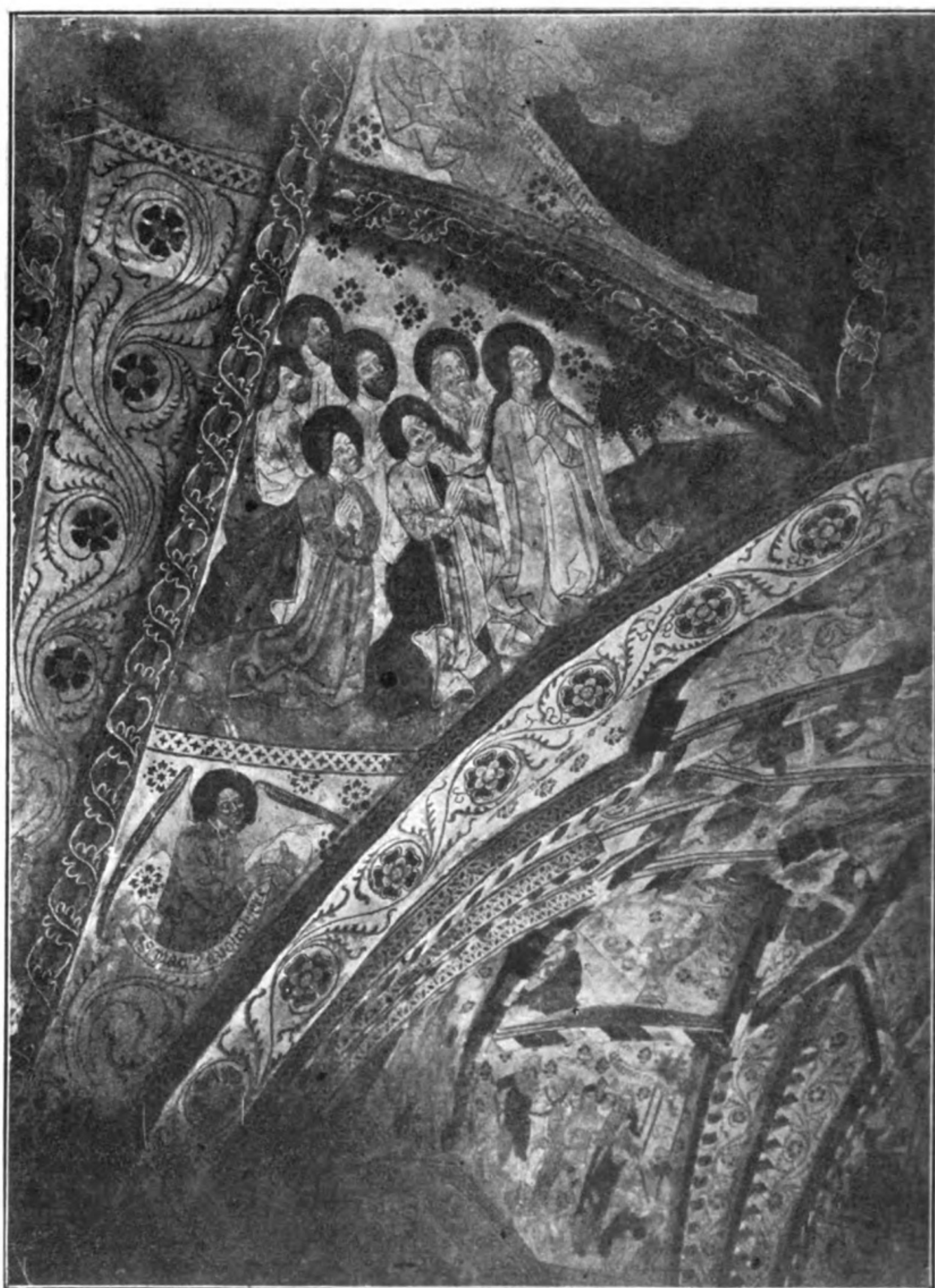

Foto. S. Wallin 1910.

Fig. 71. Odensala kyrka. Hvalfmålning. Maria och apostlar
vid Kristi himmelfärd (II: 17).
Gewölbemalerei, um 1500.

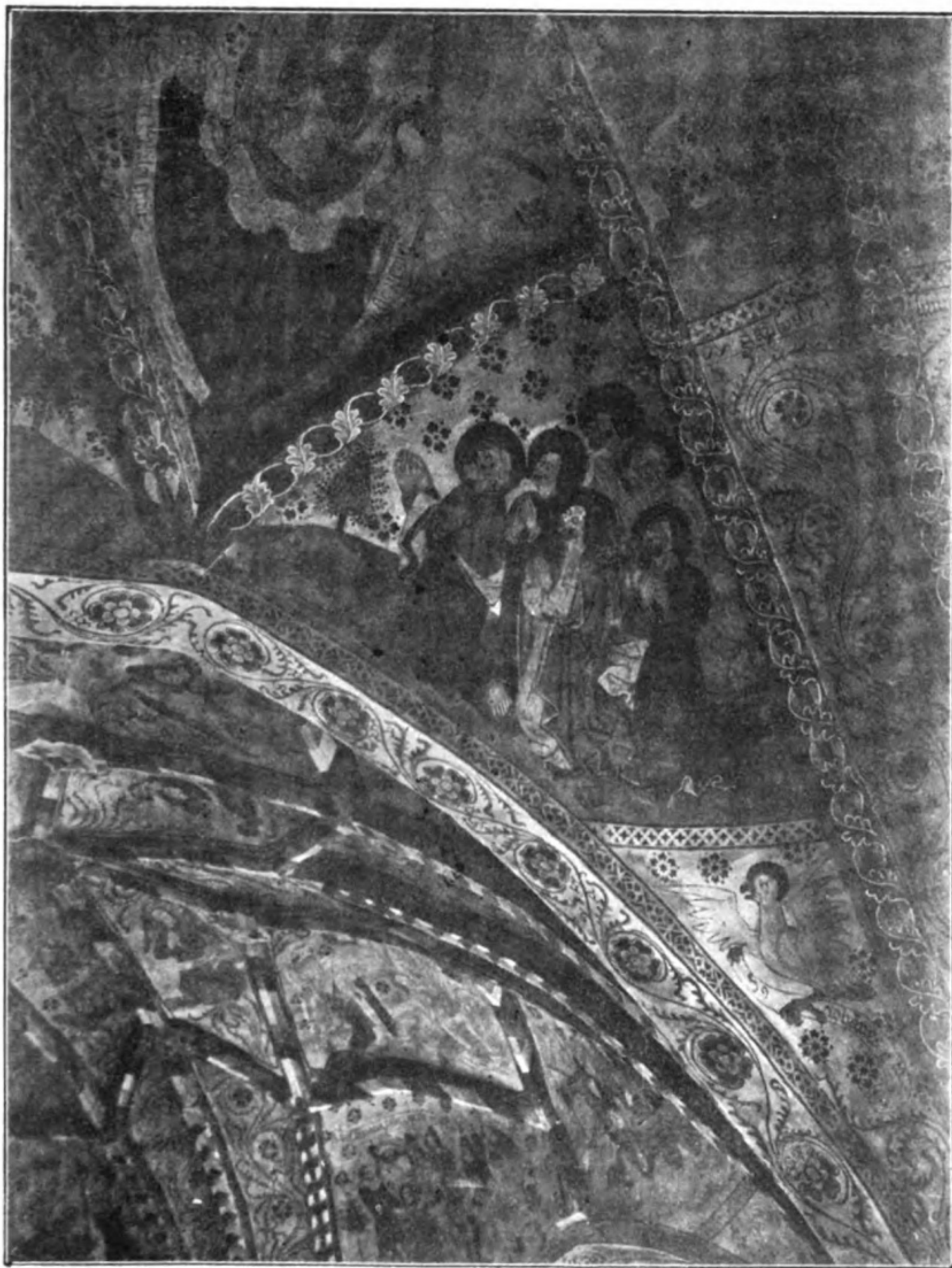

Foto. S. Wallin 1910.

Fig. 72. Odensala kyrka. Hvalfmålning. Apostlar vid
Kristi himmelfärd (II: 18).
Gewölbemalerei, um 1500.

Foto. S. Wallin 1910.

Fig. 73. Odensala kyrka. Hvalfmålning. Ruben söker vid brunnen (II: 11); Jonas utspys af hvalfiskens (II: 12).

Gewölbemalerei, um 1500.

- II: 14. *Kristus frestas af djäfvulen att göra stenar till bröd* (Math. 4: 3—4, Luc. 4: 3—4). B. p. X, 2. Inskrift: Si fili[us] dei es dic ut lapides panes fiu[n]t (= om du är Guds son, så säg att dessa stenar varda bröd. Math. 4: 3).
- II: 15. *Kristus frestas af djäfvulen* (Math. 4: 8—11, Luc. 4: 5—8). Inskrift: vade zatanas (= gå bort, Satan. Math. 4: 10).
- II: 16—18. *Kristi Himmelsfärd*. B. p. XXXIV, 2. Framställningens midtparti (II: 16), Kristus visande sina sårmärken, öfverensstämmer till kompositionen mer med B. p. XXXVII, Yttersta domen, under det att de knäböjande Apostlarna och Maria (II: 17 och II: 18) motsvara B. p. XXXIV. Inskrift: uiri gallilei quit a - - - - assu[m]pt[us]

e[st] i[n] celu[m] sic ueniet (Viri gallilei quit aspicitis in celum. Hic Jesus, qui etc. = I Gallileiske män, hvarföre stån I och sen mot himmelen? Denne Jesus, som blifvit upptagen till himmelen. han skall så komma, - - - Apg. 1: 11). (Fig. 67. 71 o. 72.)

II: 17. *Evangelisten Matheus symbol*, en bevingad människa. Inskrift: S[us] mate[us] apostol[us] et e (evangelista = Den helige Matheus, apostel och evangelist). (Fig. 71.)

II: 18. *Evangelisten Johannes symbol*, en örn. Inskrift: S[us] ioha[n]nes et^a (Sanctus Johannes evangelista). (Fig. 72.)

II: 19. *Daniel i lejonkulan får mat af profeten Habakuk, förd af en ängel*. Inskrift: gens h[e]c crudelis facit i[n] morte[m] danielis (= detta grymma folk traktar efter att döda Daniel. B. p. XXII: 3).

II: 20. *Josef säljes till de midianitiska köpmännen* (1. Mos. 37: 25 ff.). B. p. XVII, 1. Förebild till Judas mottagande af de trettio silfverpenningarna. Inskrift: te sig[na]t cristu[m] iuuenis ue[num]dat[us] Jsste (Te signat Cristum: juvenis venumdatum iste = Dig. Kristus be-tecknar denne sålde yngling B. p. XVII, 1).

Profetbröstmål. Inskrift: - - fia[n]t dies ei[us] paua et episcopatu[m] e[us] - - Da[vi]t (B. p. XVII, De trettio silfverpenningarna).

II: 21. *Josef säljes till Potifar* (1. Mos. 37: 36). B. p. XVII, 3. Förebild till de trettio silfverpenningarna.

Josefs blodiga rock framlämnas till Jakob (1. Mos. 37: 31—33). B. p. XVI, 1. Förebild till Judas underhandling med prästerna. Inskrift: uide si tunica filij tui sit anon (= känner du igen, om det är din sons rock eller icke? 1. Mos. 37: 32) uera pessima deu[ra]uit filiu[m] me[u]m Josep (fera pessima devoravit etc. = ett grymt vilddjur har uppslukat min son Josef. 1. Mos. 37: 33).

Profetbröstmål. Inskrift: qui xpm ve[n]dis Judas atartara tendis (= då du säljer Kristus, Judas, går du mot helvetet. B. p. XVII, 2, De trettio silfverpenningarna).

II: 22. *Daniel befrias ur lejonkulan*, hans fiender störtas däri (Dan. 6: 23—24). B. p. XXXI, 1. Förebild till Kristus som örtagårdsmästaren. Inskrift: da - - - pheta (Daniel propheta = profeten Daniel).

II: 23. *Elisa hånas af piltar från Betel*: dessa rifvas ihjäl af björnar (2. Kon. 2: 23—24). B. p. XXIII, 3. Förebild till Kristi törnekröning. Inskrift: descende calue de mo[n]te (= kom ned från berget, flintskalle 2. Kon. 2: 23) percuttit ira dei derisores helisei (= guds vrede slår Elisas förhånare. B. p. XXIII, 3).

Evangelisten Lucas symbol, en bevingad öxe. Inskrift: S[us] lucas ewa[n]gelista. (Fig. 76.)

II: 24. *Goliat slagen af David* (1. Sam. 17: 50—51). Inskrift: Si[n]gna[n]s te criste gollia[m] [con]teret iste (= betecknande dig, Kristus, förgör denne man Goliat. B. p. XXVIII, 1, David afhugger Goliats hufvud, förebild till Kristi nedstigande i dödsriket).

Evangelisten Marcus symbol, ett bevingadt lejon. Inskrift: S[us] marc[us]. (Fig. 76.)

II: 25. *Noaks blygd* (1. Mos. 9: 21—23). B. p. XXIII, 1. Förebild till Kristi törnekröning. Inskrift: noe Cam.

- II: 26. *Davids triumf* (1. Sam. 18: 6—7). B. p. XIV, 1. Förebild till Kristi intåg i Jerusalem. Inskrift: Hostem qui strauit laudat[ur] carmine dauit (=David, som slog fienden, firas med sång. B. p. XIV, 1) Dauit.
Profetbröstbild. Inskrift: panem de celo prestitisti illis Bap̄ie - - (bröd från himmelen har du gifvit åt dessa — ? —).
- II: 27. *Mannaregnet* (2. Mos. 16: 4 ff.). B. p. XVIII, 3. Förebild till nattvarden.
Profetbröstbild. Inskrift: Da[vi]t - - pane[m] angelorum maducau - - -
 - - - - - (- - - - änglarnas bröd - - - ? - - - - Ps. 78: 25?).

IIvalf III.

- III: 1. *Kristi förklaring.* B. p. XII, 2. Inskrift: d[omi]ne faciam[us] hic tria tabernacula (= Herre, låtom oss här göra tre hyddor. Marc. 9: 5): helias (Elias) - - - - specios[us] forma pre filiis hominum (= - - skön till utseendet framför människornas söner). (Fig. 74.)
Påfven Gregorius den store, en af de fyra latinska kyrkofäderna. Inskrift: passio xpi ad memorim reuertetur. grego[us] (= må Kristi pina återkallas i minnet. Gregorius). (Fig. 74.)
Hieronymus, kardinal, en af de fyra latinska kyrkofäderna, uttagande en törntagg ur ett lejons tass. Inskrift: passio tua d[omi]ne singulare e[st] remediū[m]. gero[n]i[us] (= din pina, o herre, är det enda läkemedlet. Hieronymus). (Fig. 74.)
- III: 2. *Kristus bespisar 5,000 män* (Joh. ev. 6: 5 ff.).
Trå profetbröstbilder: Inskrift: a[n]dreās dixit hic e[st] puer q[u]i hab[e]t qui[n]q[ue] panes — et duos pices sed h[ae]c q[uo]d sunt i[n]t[er] ta[n]tos (=Andreas sade: här är en pilt, som har fem bröd och två fiskar, men hvad förslår detta bland så många? Joh. ev. 6: 8, 9).
- III: 3. *Det stora fiskafänget* (Luc. 5). Inskrift: preceptor totam nocte[m] labo[r]am[us] et nichil cepim[us] (=Mästare, vi hafva arbetat hela natten och fått intet. Luc. 5: 5).
Profetbröstbild. Inskrift: - - - - ve iu [?] - - - - .
- III: 4. *Liknelsen om vingårdsmännen* (Math. 20: 1—16). Inskrift: Jte i[n] uinea[m] mea[m] q[uo]d iustu[m] e[st] dabo vob[is] tolle q[uo]d tuu[m] e[st] et uade ū - - - (?) mi[h]i face[r]e q[uo]d volo (= gån i min vingård, och hvad skälighet är skall jag gifva eder. Tag det som är ditt och gå. Eller må jag icke göra hvad jag vill? Math. 20: 4, 14, 15).
Profetbröstbild. Inskrift: - - - - it - - - - .
- III: 5. *Legendan om enhörningen i jungfru Marias sköte.* (Då enhörningen jagas, söker han skydd i skötet hos en ren jungfru.) Inskrift: te [?] vir - - - - . (Fig. 76.)
Fågel Fenix i sitt brinnande näste. (Fig. 76.)
Ambrosius, biskop, en af de fyra latinska kyrkofäderna. Inskrift: pas - - - - - omni(?)ittere beneficiū[m] - - - a[m]brosiu - - - (passio tua omni terre beneficium = ditt lidande är hela världens välfärd. Ambrosius). (Fig. 76.)

Fig. 74. Odensala kyrka. Hvalfmålning. Kristi förklaring, Gregorius och Hieronymus (III: 1).
Gewölbemalerei, um 1500.
Foto. S. Wallin 1910.

Augustinus, biskop, en af de fyra latinska kyrkofäderna. Inskrift: Respice vulnera red ustinus (redemptoris. Augustinus = Betrakta återlösarens sår. Augustinus). (Fig. 76.)

- III: 6. *Kristus utdrifver en djäfvul från en döfstum* (Luc. 11: 14 ff.). Inskrift: beat[us] ue[n]ter qui te porta[v]it et ube[r]a q[ua]e suxissti (= Salig är den kved, som dig burit hafver, och de spenar som du diat. Luc. 11: 27).

Två profetbrösthilder. Inskrift: hō igemueit oru [?] ini [?] q[ui] [?] talē e^o recorda malū bo malū.

- III: 7. *Kristus sofver i skeppet* (Math. 8: 23—27). Inskrift: D[omi]ne salua nōs perimus q[ua]lis e[st] hic q[ui] ve[n]te et ma[r]te obe[di]u[n]t (= Herre, fräls oss, vi förgås. — Hvad är denne för en, att både vädren och hafvet äro honom lydiga. Math. 8: 25, 27).

Profetbrösthild. Inskrift: Juliu[m] ter

- III: 8. *Kristus botar den blinde Bartimeus* (Marc. 8: 46—52). Inskrift: fili Da[vit]is miserere mei quit vis ut faciam tibi d[omi]ne ut uidea[m] lumen (= Davids son, förbarma dig öfver mig! Hvad vill du, att jag skall göra dig? Herre, att jag må få min syn (Marc. 10: 48, 51).

Profetbrösthild. Utlånad inskrift.

Schema för väggmålningarnas placering i Odervala kyrka.

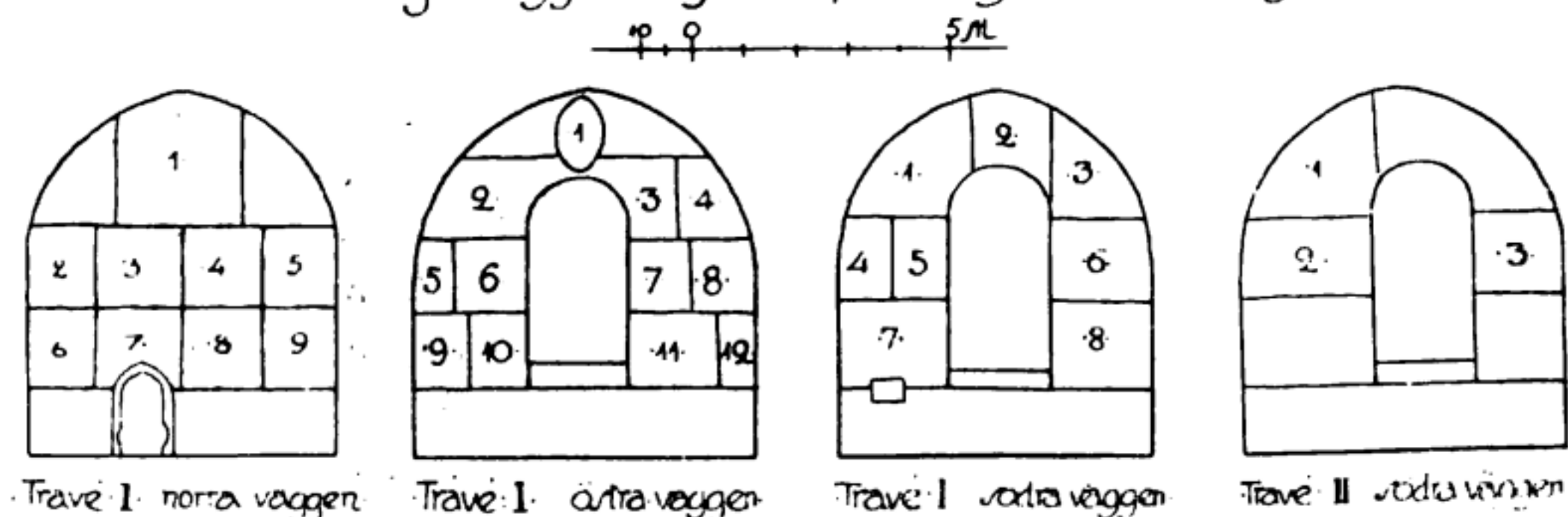

Fig. 75. Odensala kyrka. Schema af väggarnas målningar.

Schema der Wandmalereien.

FIGURFRAM-
STÄLLNINGAR
PÅ VÄGGARNA.

Travé I.

Norra väggen:

- I. norr: 1. *Korsfästelsen*. B. p. XXV. 2. Två knektar till höger, nymålade 1896.
I. norr: 2. *Pietà*.
I. norr: 3. *Kristi begrafning*. B. p. XXVII. 2. Utlånad inskrift.
I. norr: 4. *Kristus predikar för andarne i fängelset*. B. p. XXVIII, 2.
I. norr: 5. *Kristi uppståndelse*. B. p. XXIX. 2.
I. norr: 6. *Kristus som örtagårdsmästaren* (Joh. ev. 20: 1—18). B. p. XXXI, 2.
Kristus och Tomas (Joh. ev. 20: 24—29). B. p. XXXIII. 2. Inskrift: beati q (= Saliga äro de som icke se och dock tro. Joh. ev. 20: 29).
I. norr: 7. *Vandringen till Emaus*.
Kristus och lärjungarna till bords i Emaus.

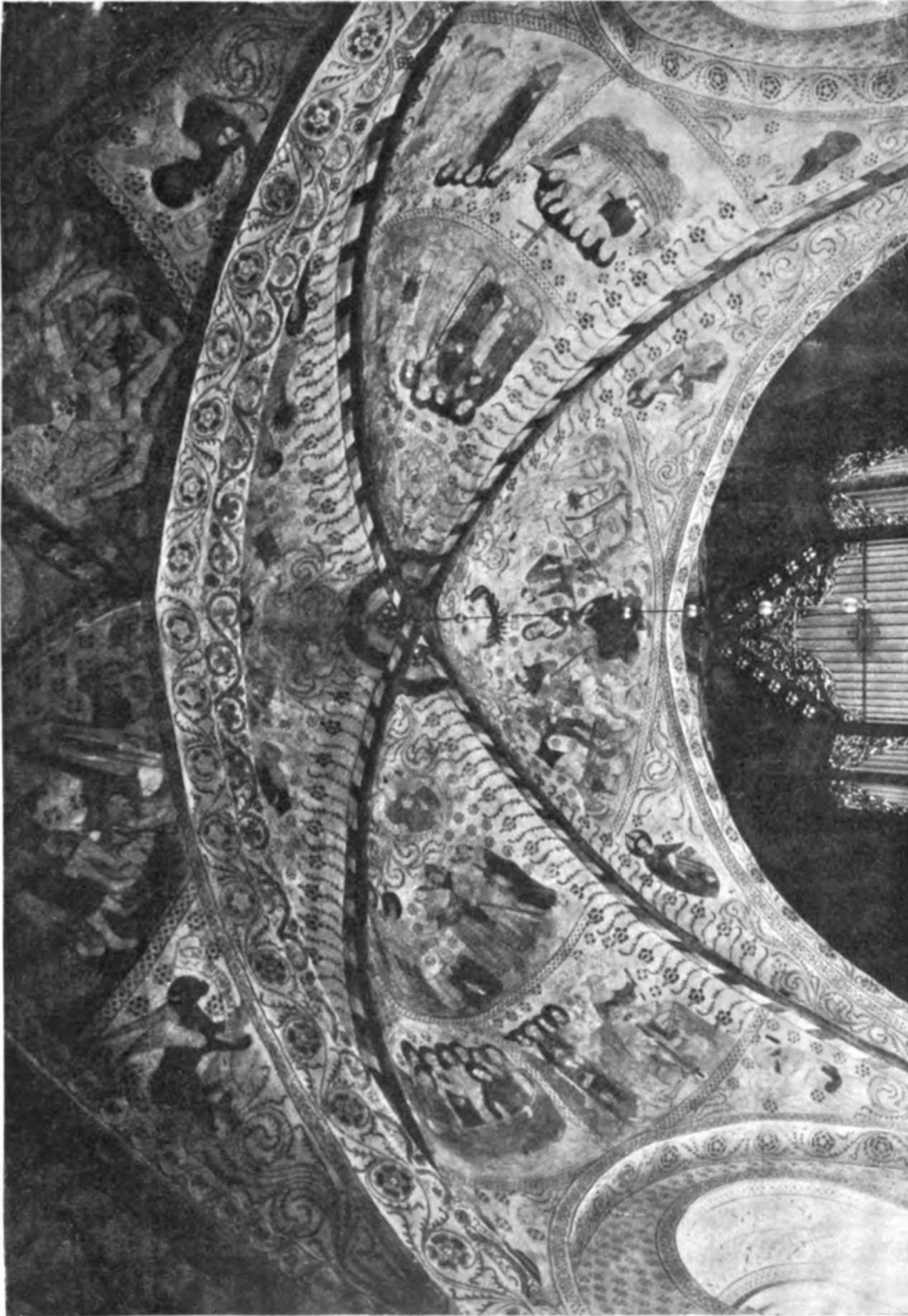

Foto. S. Wallin 1910.

Fig. 76. Odensala kyrka. Hvalfmålning. Hvalf III mot väster. Legenden om enhörningen (III: 5) m. fl. bilder. Gewölbemalerei, um 1500.

- I. norr: 8. *Kristus går genom lyckta dörrar* (Joh. ev. 20: 19). B. p. XXXII. 2?
 I. norr: 9. *Gregorii mässsa*, vid hvilken hostian förvandlade sig till Kristus med tecknen af sitt lidande. Till stor del nymålade 1896. Utplånad inskrift.

Östra väggen.

- I. öster: 1. *Ängel*. (Signerad: E. Törnborn 1896.)
 I. öster: 2. *Marias bebådelse?* B. p. I, 2. förvanskad genom restaureringen.
 I. öster: 3. *Marias möte med Elisabet*.
 I. öster: 4. *Gideon och undret med ullen?* (Dom. 6: 36—40). B. p. I, 3. Förebild till Marias bebådelse. Inskrift utplånad. Skinnet har, om ämnet ursprungligen varit det här antagna, vid restaureringen försvunnit.
 I. öster: 5. *Arons grönskande staf?* (4. Mos. 17). B. p. II, 3. Förebild till Kristi födelse. Förvanskad genom restaureringen, så att mannen håller en slef i stället för ett rökelsekar och ljusstaken på altaret bär ett brinnande ljus i stället för den grönskande stafven.
 I. öster: 6. *Kristus och den samaritiska kvinnan*. (Nymålade år 1896.)
 I. öster: 7. *De heliga tre konungarnas tillbedjan?* B. p. III, 2. Endast en del af taflan med konungarna finnes kvar.
 I. öster: 8. *Drottningen af Saba inför Salomo?* (1. Kon. 10). B. p. III, 3. Förebild till heliga tre konungars besök. Inskrift: - - - - uit (?)
 - - - - ta - - - - si - - - - tä - - - - m.
 I. öster: 9. *Getsemane*. (Nymålade år 1896.)
 I. öster: 10. *Korsbärningen*. (Nymålade år 1896.)
 I. öster: 11. *Afgudabildens nedstörtande vid flykten till Egypten*. B. p. VI, 2. Inskrift: - - - pl - - - t - - - a - - - h - - - basa.
 I. öster: 12. *David får befallning af Gud att draga till Hebron?* (2. Sam, 2: 1). B. p. VIII, 1. Förebild till återkomsten från Egypten.

Södra väggen.

- I. söder: 1. *Joachims offer*.
 I. söder: 2. —?— Gubbe och gumma med gloria mötas. En herde står bredvid.
 I. söder: 3. *Joachim mottager änglauppenbarelse bland hjordarna*.
 I. söder: 4. *Joachim och Anna mötas vid Gyllene porten*.
 I. söder: 5. —?— Kvinna med gloria sitter bedjande.
 I. söder: 6. *Maria går uppför tempeltrappan*.
 I. söder: 7. *Kristus inför Pilatus*. (Nymålade år 1896.)
 I. söder: 8. *Den heliga släkten*.

Travé II.

Södra väggen.

- II. söder: 1. *Konung Erik den helige låter predika för finnarna?* Af restauratorn är scenen uppfattad som Kristus vid 12 års ålder i templet. Inskrift: Josep maria. Kompositionen öfverensstämmer i flera afseenden med motsvarande bild ur Erikslegenden

från Uppsala domkyrkas medeltida altarskåp, afbildadt i Peringskiöld, Monumenta Ullerakerensia. Sthlm 1719. Jfr. öfriga taflor på denna vägg.

II. söder: 2. *Erik den heliges sjöfärd till Finland?* Inskrift: - - - tor [?] - - -

II. söder: 3. *Erik den heliges kröning?* Jfr. Peringskiöld.

Foto. S. Wallin 1910.

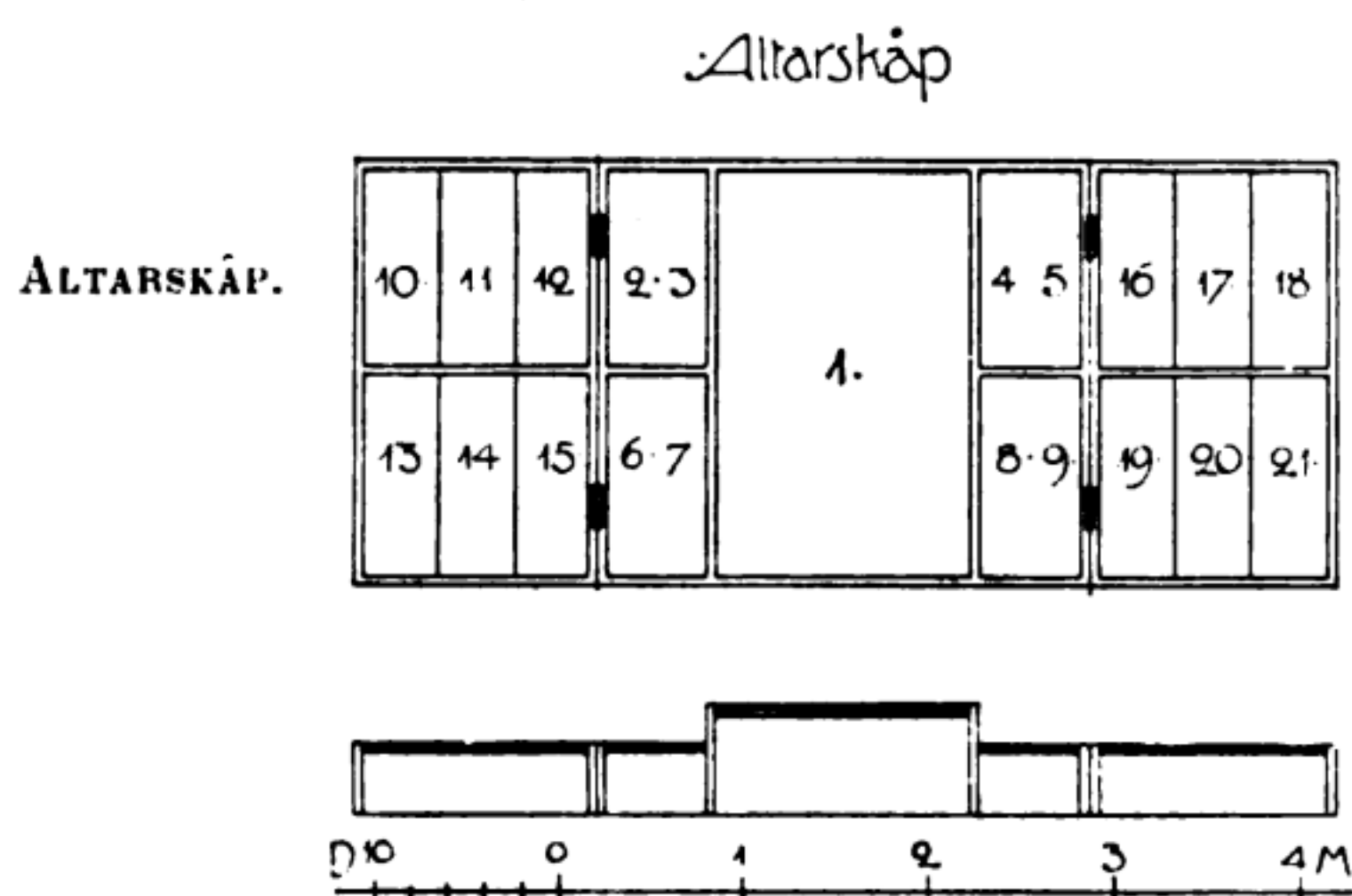
Fig. 77. Odensala kyrka Altarskåp, dateradt 1514. Corpus.

Nu i Statens historiska museum, Stockholm.

Schnitzaltar vom Jahre 1514, wahrsch. schwedischer Arbeit.

Inredning och lösa inventarier.

Altare och altarring af trä, i gotikimitation. Altaruppsats, ALTARE, bestående af krucifix samt statyetter af Maria, Johannes och änglar under en öppen, gotisk baldakin, allt af bonad ek. Förfärdigadt 1896 efter ritning af arkitekten Agi Lindegren, — Altaret stod tidigare ett stycke från östväggen fritt på golfvet. På detsamma stod det 1514 daterade altarskåpet (se ofvan s. 63). Altaret med skåpet flyttades 1714 till väggen (arb. i kyrkan). 1793 utbyttes skåpet

mot en ny altaruppsats (se nedan). 1896 utbyttes denna mot den nuvarande.

Altarskåpets (fig. 77) form och indelning framgå af fig. 78. Corpus och flyglarnas insidor ha skulpterade och polykromerade figurer, under hvilka stå inskrifter i minuskler med initialer i majuskler, skurna i relief. Innehåll och inskrifter äro här förtecknade under numrering, som hänvisar till skemat fig. 78.

Corpus: 1. Jungfru Maria med Kristusbarnet, framställd som »den apokalyptiska kvinnan» (jfr. Uppenbarelseboken 12: 1) stående på månen och omgifven af en aureola (stålkrans) inom en krans af rosor, hvarpå äro fästade Kristi vapen, hans fem genomstungna lemmar. Madonnan tillbedes af representanter för olika stånd och värdigheter; till höger: konung, drottning, riddare och damer; till vänster: påfve, kardinal, biskop och andliga af lägre grader. Inskrift: Ora voce pia p nob [= pro nobis] virgo maria ano dni m d xiiij (= Bed med from röst för oss jungfru Maria. Herrens år 1514). 2. St Petre. 3. St Pavle. 4. St Martine. 5. St Anna. 6. S Lavre[n]tivs. 7. S Kathrina. 8. S Erasme. 9. S Barbra.

Vänstra flygeln: 10. Sanct[us] Philipp[us]. 11. Sanct[us] Jacob[us]. 12. Sanct[us] Andrea. 13. Sanct[us] Ericus. 14. Sanct[us] thome. 15. Sancte Bartholmee.

Högra flygeln: 16. Sanct[us] Jonha[n]nes. 17. Sancte Mathee. 18. Sancte Jacobe. 19. Sanct[us] symon. 20. Sancte Juda. 21. Sanctus Ola[us] Rex.

Flyglarnas yttersidor bära målningar, som numera äro ytterst fragmentariska, så att ämnena ej kunnat bestämmas; de ha utgjort taflor med flera figurer.

Altarskåpet är antagligen svenskt arbete.¹ 1714 flyttades det jämte altaret intill östra väggen (arb. i kyrkan). 1793 nedtogs det från altaret, som då fick ny altaruppsats, och hängdes i två delar i tornets bottenvåning (inv. 1819, 1829). 1871 såldes det för 100 riksd. riksmünt till Statens historiska museum, Stockholm (inv.n:r 4510).

ÄLDRE ALTAR
UPPSATS.

Altaruppsats af trä, bestående af pilastrar och båge, som omfattat korfönstret, sol in med moln och änglahuvud (fig. 79), som krönt bågen, kors med svedteduk, som stått midt för fönstret, samt

¹ De medeltida träskulpturerna äro bestämda af Fil. Lic. Frih. Carl R. af Ugglas.

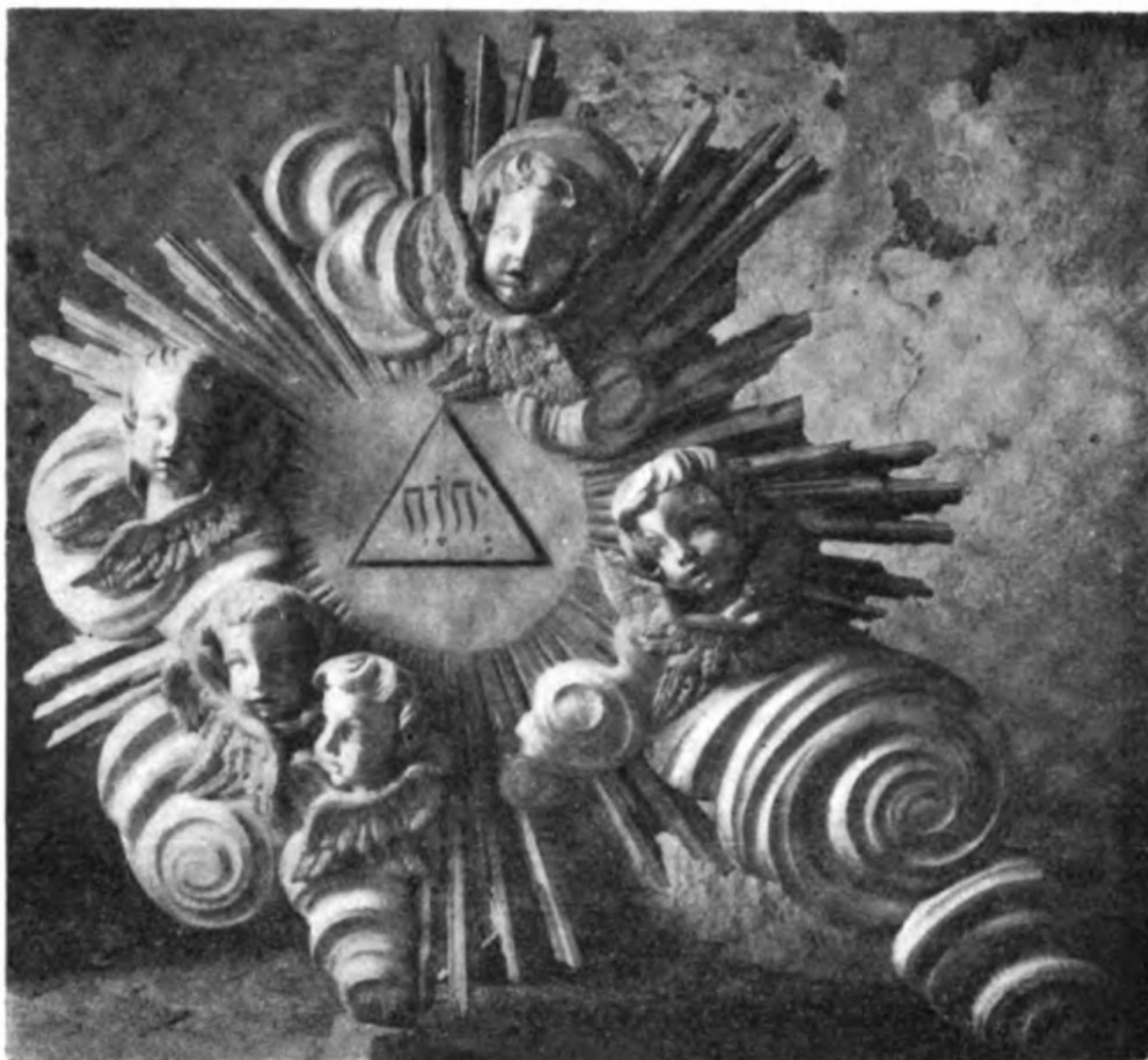

Foto. S. Wallin 1910.

Fig. 79. Odensala kyrka. Krön till altaruppsats, 1792.

Vergoldete Holzschnitzerei von einem Altar, 1792.

symboler af lagen och evangelium. Pilastrarna målade i blågrön marmor, öfriga delar förgyllda i två nyanser. Solens höjd 175 cm. — Inköpt och uppsatt 1792, färdigt 1793 (prot., räkensk.). Utfördt efter ritning »af Kongl: Öfver Intendents Contoiret. den 23 Januarii. 1788». Nedtaget 1896. Förvaras dels i tornets bottenvåning, dels i materialboden.

Ett altare vid väggpelaren, där predikstolen nu står, nedrefs SIDOALTAREN. 1714 (då kalladt »offeraltare») såsom obrukligt och för att bereda plats för predikstolen. »En slät sten med munkstil låg därpå» (arb. i kyrkan).

S:t Petri altare omtalas 1334 (Dipl. Suec.) i kyrkoherden Emunds testamente: »Item ad altare beati petri in ecclesia mea molendinum aereum tali condicione quod curatus ecclesie sit astrictus ad emendum unum pund cere ad idem altare annuatim» (= dessutom [gifver jag] till den helige Petri altare i min kyrka en väderkvarn, med förbindelse för kyrkoherden, att årligen köpa ett pund vax till detta altare).

Ett »stenbord eller muradt altare» borttogs 1714 ur sakristian ALTARE I
SAKRISTIAN. (arb. i kyrkan).

Foto. S. Wallin 1910.

Fig. 80. Odensala kyrka. Predikstolen; snidad fyllning
å bröstvärrnet med Gyllenstiernska vapnet; 1714.

Geschnitzte Tafel der Kanzelbrüstung, mit dem Wappen des Hauses Gyllenstierna
geschmückt. Vom Jahre 1714.

PREDIKSTOL. Predikstol af trä med profileradt listverk (se fig. 81) och skulpterade fyllningar å bröstvärr (fig. 80) och trappbariär, bärande Gyllenstiernska vapnet (detta är såtillvida oriktigt återgifvet, som stjärnan här är 6-, ej 7-uddig). Underdel med konsoler, avslutad med en drufklase. Bokbräde med änglahufvud. Himmel med rökfat samt stjärnströdd glob, på hvilken ligger ett lamm på en bok. Under himmeln hänger en dufva, därbakom på väggpelaren en sol. Dörr till trappan med öfverstycke; å detta inskriften: *Sub Pastore Mag: Gust : NORDSTEDT . 1715*. Hela predikstolen 1896 målad i ek(!), skulpturornamenten förgyllda, vapensköldarna och globen

blå, lammet hvitt. — Uppsattes 1714, »måladt med marmor färg och kostel: förgyld», till större delen bekostad af grefve Carl Gyllenstierna (jfr. kalken nedan) (arb. i kyrkan).

1713 fanns »en gammal söndrig Predikstohl af sleta bräden utan måhlning» (inv. 1713).

Timglas med fyra glas, märkta $\frac{1}{4}$, $\frac{2}{4}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{4}{4}$, monterade i träställ på fot af skulpterad, förgylldt trä i rokokostil. H. 57 cm. Inköpt 1775 (arb. i kyrkan). Står på predikstolen.

Nummertaflor, ett par. Ramen förgylld och prydd med skulpterade ornament, öfverst en sol, nedtill palmkvistar och en krans, det hela stående på en kolonn. Taflans H. 173 cm., kolonnens 142 cm. I den ena ramen är insatt en oljemålning på väf föreställande Kristi dop. Troligen tillkomna i samband med altarpuppsetsen 1792—93 (inv. 1819 och följ.).

1768 skänktes af pastor ett par nummertaflor (arb. i kyrkan). I inv. 1781 upptas 2 gamla nummertaflor.

Bänkar, öppna, med ornering i gotikimitation, målade bruna, gjorda 1896 efter ritning af Agi Lindegren. — 1714 gjordes nya bänkar i koret, en på norra sidan för prästen och en på södra sidan för klockaren och nattvardsungdomen (jfr. nedan: korstolssidan), 1718 i kyrkan. 1724 gjordes bänkar i rummet under tornet. (Arb. i kyrkan.) Reparationer å bänkarna nämnas ofta i arkivet.

Korstolssida af furu (fig. 82). I Statens historiska museum, Stockholm. På yttre sidan skulpterad med en bladranka i relief, på inre sidan försedd med urtagningar, som tyda på att den tillhört främre delen af stolen, i hvilken pulpet varit inrättad. All färg borta. H. 206 cm., B. 37 cm., Tj. 4,5 cm. Inköpt till Statens historiska museum 1888 från antikvitetshandlaren A. Mattsson, Stockholm, för 10 kr., (inv. nr 8339). Troligen afse följande

Profil af predikstolen.

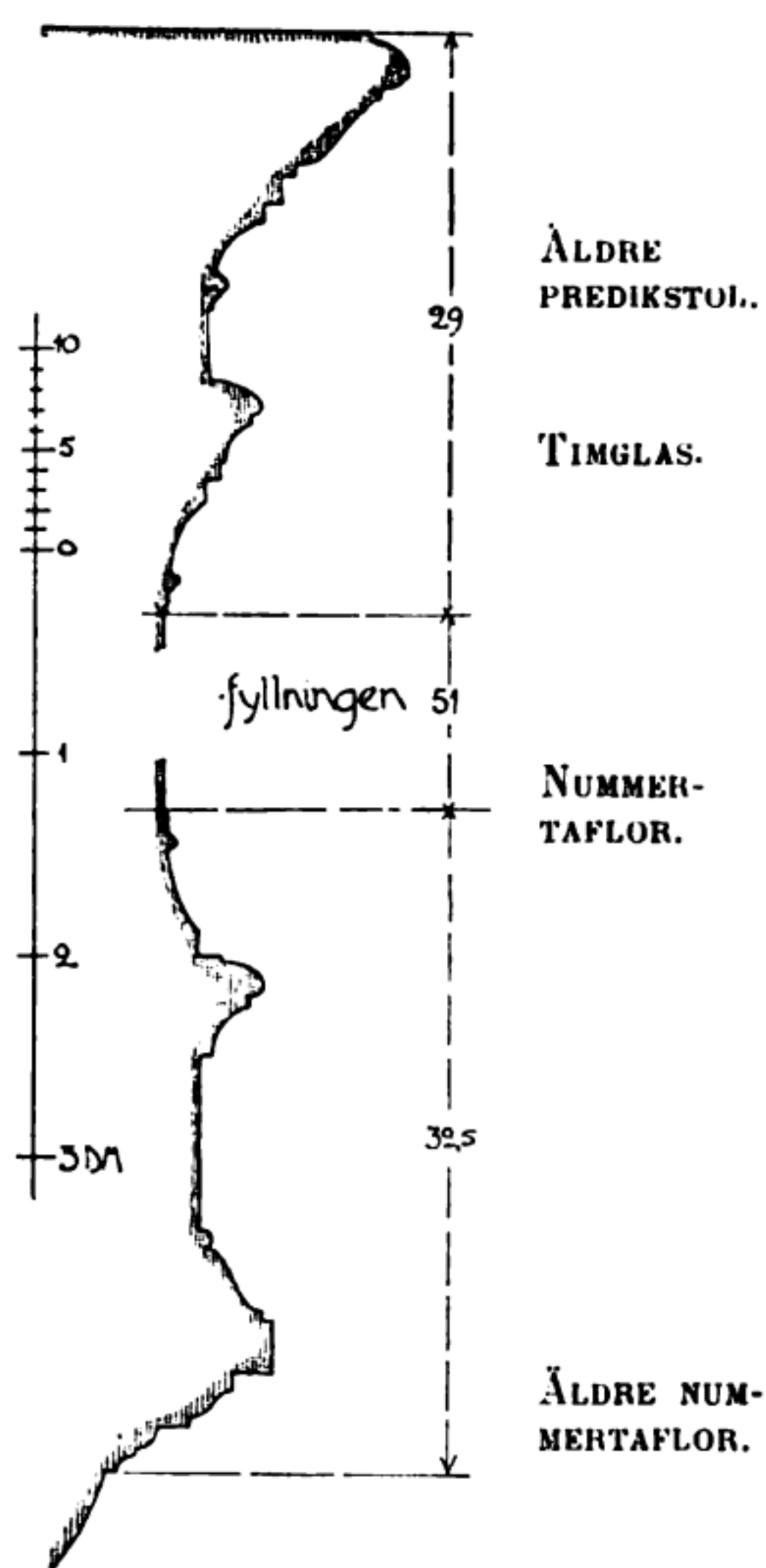

Fig. 81. Odensala kyrka. Predikstolen; profil af bröstvärnets listverk. Schnitt durch die Kanzelbrüstung.

BÄNK-
INREDNING.

KORSTOL.

BOKSTOL.

KORSKRANK.

PYRAMIDER.

Foto. S. Wallin 1910.

ORGEL-
LÄKTARE.

Fig. 82. Odensala kyrka.
Korstolsida. Nu i Statens
historiska museum,
Stockholm.

Fragment eines Chorstuhles.

ORGEL.

Orgel, byggd af Åkerman & Lund, Stockholm, 1896, med fasad i gotikimitation, målad i brunt, efter ritning af Agi Lindegren.

1713 fanns ett »litet Orge wärck nogot förloradt» (inv. 1713), »som våra Förfäder med stoor omkåstnad här i kyrckjan låtet göra» (prot. 1718: Dom: Invoc:). Det stod på en liten läktare i kyrkans nordvästra hörn intill 1718, då det flyttades till en ny läktare, som sträckte sig tvärs öfver kyrkan (arb. i kyrkan 1718: dom: Roy.).

uppgifter denna korstol: 1) Peringskiöld, Monum.: »på prestestolen fins dessa ordh efterst[?] på gafueln Anno dñi 1531 Laurentij Pet. [?] temp Andreas petri curatus Nicolaus andrea pictor». 2) Kyrkans arkiv: »den gamble, trånge och höge Bäncken i Choret, som både Presten och Klockaren sutto Uti och alljest borttog det södra fönstretz Lius blef nederrifven» (arb. i kyrkan 1714).

Bokstolen på södra sidan i koret omtalas 1758 (inv.), 1763 (arb. i kyrkan) och 1774 (prot.).

Ett korskrank nämnes 1715, då det såsom gammalt och hinderligt nedtogs för att lämna plats åt predikstolen (arb. i kyrkan); det hade alltså sin plats vid gränsen mellan hvalfven I och II. (Jfr. nedan: triumfkrucifixet.)

Pyramider af trä, ett par, obeliskformiga, genombrutna i stjärnmönster, krönta af ett rökfätk likt predikstolens. Målade 1896 i ek (!) och förgyllning. H. 248 cm. Inköpta 1714 och efter korskrankets nedtagning »wed Chor dörren oprättade», d. v. s. på den plats, där korskrankets dörr förut var, (inv. tillök.). Stå nu vid sidorna om altaret.

Orgelläktare, byggd 1896 i kyrkans västra del (se planen fig. 53) med träpelare och barriär i gotikimitation, målad i brunt, efter ritning af Agi Lindegren.

Foto. S. Wallén 1910.

Fig. 83. Odensala kyrka. Triumfkruzifix.

Geschnitztes Triumphkruzifix. 15. Jht.

I Öfverintendentsämbetets arkiv finnas tre ritningar till orgel, hvaraf den slutligt godkända är försedd med öfverintendenten Adelcrantz' namnteckning 1788.

1792 inköptes emellertid öfre delen af en orgel från Storkyrkan i Stockholm och uppsattes med 10 fulla stämmor (prot. 1791, 1792). Reparationer å orgel och läktare förekomma ofta i protokollen.

Dopfunt finnes numera ej. I inventarierna från 1713—1781 nämnes en dylik af sten. 1726 målas funt-taket (arb. i kyrkan). DOPFUNT.

Triumfkruzifix af trä (fig. 83 o. 84). Figuren skuren i ek, polykromeringen till största delen borta: höftklädet har varit förgyllt med blått foder, törnekronan grön. H. 182 cm., bredd mellan fingerspetsarna 202 cm. Vid sidosåret och under armbågarna ha varit fästade plastiskt utförda bloddroppar. Af korset återstår blott en fyrpassformad tafla med Evangelisten Matheus symbol, skuren i relief, H. 48 cm., samt ett fragment af en dylik med TRIUMF-KRUCIFIX.

evangelisten Johannes symbol. Antagligen 1425-1475. — 1715 nedtogs det tillsammans med korskranket, på hvilket det förut stod jämte andra bilder, samt hängdes på norra sidan i kyrkan (arb. i kyrkan). Ingick troligen jämte följande i »Ett Partie gl. Taflor

Foto. S. Wallin 1910.

Fig. 84. Odensala kyrka. Detalj af triumfkrucifixet fig. 83.

Kopf des Gekreuzigten, Fig. 83.

och Diverse gl. Trädsaker på Hvalfvet öfver Sacristian och i Bårhuset» (inv. 1819), där det kvarlåg till 1910. Förvaras nu i tornets bottenvåning.

FRAGMENT AF
MEDELT. TRÄ-
SKULPTURER.

Mindre krucifix af trä, fragment, benen och korset saknas, polykromeringen nästan helt borta. Nuvarande H. 53 cm. 1500-talets början.

Fragment af en träbild från medeltiden: hand, som håller en bok. H. omkr. 15 cm.

4 porträtt af kyrkoherden Melander (1663—1712) och hans familj nämnas i inv. 1713—1786. Endast ett af dessa, som föreställer en officer, finnes numera kvar, dock mycket skadadt. H. 91 cm. B. 70 cm. PORTRÄTT.

Kanna af silfver (fig. 85), delvis förgylld, cylindrisk, med lock och handtag. Å handtaget ett graveradt bladornament. I locket insatt en rund, graverad

plåt med å öfversidan Oxenstierna- och Trolle-vapen och initialerna G C O (= Frih. Gabriel Christjernsson Oxenstierna af Eka och Lindö, känd från 1520, † 1584, ägare af Steninge i Husby-Erlinghundra annexförsamling, gift med Beata Eriksdotter Trolle, som lefde ännu 1595), å undersidan ett Oxenstierna-vapen med initialerna L G [C?] O. Å kannans lif graverade friherrliga ättens Gyllenstierna af Ulaborgs vapen med initialerna E G S och ett Yxkull-vapen med initialerna B Y (= friherre Erik Gyllenstierna till Ulaborg, f. 1602, † 1657, gift 1636 med Beata von Yxkull, kallad Pintorpafrun, † 1657, sondotterdotter af Gabriel Christjernsson Oxenstierna och Beata Eriksdotter Trolle). Öfver vapnen graverad följande inskrift: *Gifwit till Onsala Kōrkia . den . 26 . Maij Anno 1668 Widh S. Här Erich Gyllenstiärnas änckia Fru Hogh Wälborna Fru Beiata Yxskults Saliga Liks Utfärdh af däs efterlemnade Bedröfwade Baren.* H. 29 cm. Svenskt arbete från 1500-talets slut, möjligen något omgjord i sammanhang med ingraverandet af inskriften och vapnen på lifvet.¹ (Inv. 1710 o. följ.)

Foto. S. Wallin 1910.

Fig. 85. Odensala kyrka. Kanna af silfver från 1500-talets slut.

Silberne Kanne; Ende des 16. Jhts.

¹ Bestämningarna af silfverföremålen äro utförda af Dr. Gustaf Upmark.

Foto. S. Wallin 1910.

Fig. 86. Odensala kyrka. Kalk af silfver från
1600-talets förra hälft.
Silberner Kelch; norddeutsche Arbeit, erste Hälfte d. 17. Jhts.

Kalk af silfver (fig. 86), förgylld, med drifven och smidd ornering af blommor, frukter och beslagsornament samt djurhufvud och antikiserande människohufvud. Kuppans öfre del oornerad. Kalken förfärdigad i fyra hopskrufvade delar. H. 23,5 cm. Nordtyskt arbete, 1600-talets förre hälft; kuppen sannolikt ej ursprunglig. Skänkt jämte patén (se nedan) under Kyrkoherde Melanders tid (1663—1712) af grefve Carl Gyllenstierna af Steninge (f. 1649, † 1723), (inv. 1710 o. följ.).

Patén af silfver, förgylld, å brädden graveradt I H S inom lagerkrans. Passar på kalkens brädd, (jfr. kalken ofvan). Ej nämnd i inv. 1758—1786.

Oblatask af silfver, delvis förgylld, oval med platt lock. Å locket graveradt grefliga ättens Gyllenstierna af Steninge vapen. L. 15 cm., H. 6 cm. Guldsmedsstämpel med öppen krona öfver monogram. Svenskt arbete, troligen af guldsmed i Stockholm (kronan öfver monogrammet), monogrammet otydligt, möjligen bokstäfverna *A M* i hvarandra = Abraham Meijters, 1600-talets slut. Skänkt under Kyrkoherde Melanders tid (1663—1712) af grefve Carl Gyllenstierna af Steninge (inv. 1710 och följ.).

Dopskål af silfver, cirkelrund, nedtill afrundad skål med två handtag, på fot, oornerad; gustaviansk form. Graverad inskrift: *Till Odensala kyrka af J. C. Harthin. År 1793.* (Handelsman, Rikeby.) Tillverkad enligt stämplat af guldsmeden S. W. Strähle, Stockholm, 1793. H. 14 cm. (Inv. 1819 o. följ.)

Kanna af silfver, päronformig, på fot, med handtag, pip och lock, hvarpå ett lamm med korsfana. Tillverkad af guldsme-

Erlinghundra härad.

Foto. S. Wallin 1911.

Fig. 87. Odensala kyrka. Ljuskrona af silfver, skänkt 1725.

Silberner Kronleuchter. Um 1700.

Foto. S. Wallin 1910.

Fig. 88. Odensala kyrka. Ljuskrona af mässing. 1600-talets senare hälft.
Kronleuchter aus Messing, 17. Jht.

den A. F. Hellman Uppsala, 1835 (enligt stämplat). Graverad inskrift: *Skänkt till Odensala Kyrka af Tolfmannen och Kyrkivärden Jan Jansson och dess hustru Anna Charlotta Ersdotter i Slåsta år 1835, och med min andra Hustru Anna Christ. Andersdotters medgifvande.* H. 32,5 cm.

Ljuskrona af silfver (fig. 87), bestående af en starkt profilerad midtstaf, ornerad med maskaroner och blad; från förkroppningar å dess midtparti utgå 6 ljusarmar. Nederst hänger en sköld med graverad inskrift: (ena sidan) *Af exceleence Grefwe Carl Erichsson Gjyllenstierna Herre til Steninge och des Grefwinna Anna Maria Soop förärt til Odensala Kyrkia Anno 1723.* (andra sidan) *Förbannad warä den som denna Crona på något sätt borttager eller förbyter ifrån denna Kyrkia.* H. 53 cm., vikt enl. inskrift 394 lod. Sannolikt svenskt arbete, 1720-talet. Skänkt 1725 af friherrinnan Anna Maria Soop af Limingo (f. 1660, † 1735) i anledning af mannens död (jfr. kalk och oblatask). (Inv. tillökn.)

LJUSKRONA
AF SILFVER.

Ljuskrona af mässing (fig. 88) med 8 ljusarmar i en krans och dessutom flera kransar prydnadsarmar med maskaroner, blomkalkar, lågor och människohufvud. 1600-talets senare hälft. H. 66 cm., största diam. 70 cm. (Inv. 1713 o. följ.) (Hänger i hvalf III.)

Ljuskrona af brons med två kransar ljusarmar, 6 i hvardera, samt armar med blomkalkar i båda kransarna; öfverst en dubbelörn, nederst ett stort, blankt klot. H. 82 cm., största diam. 75 cm. Inköpt 1713 (inv. tillökn.) och då hängd i »röda hängje tennar och förgylte knappar». (Hänger i hvalf II.)

Ljusstakar af mässing, ett par, försilfrade (fig. 89). Foten och ljusmanchetten ornerade med uppdrifna blomsterornament. Skaftet omgifvet af blad med drifven ornering. H. 63 cm., fotens

LJUSKRONOR
AF MÄSSING.

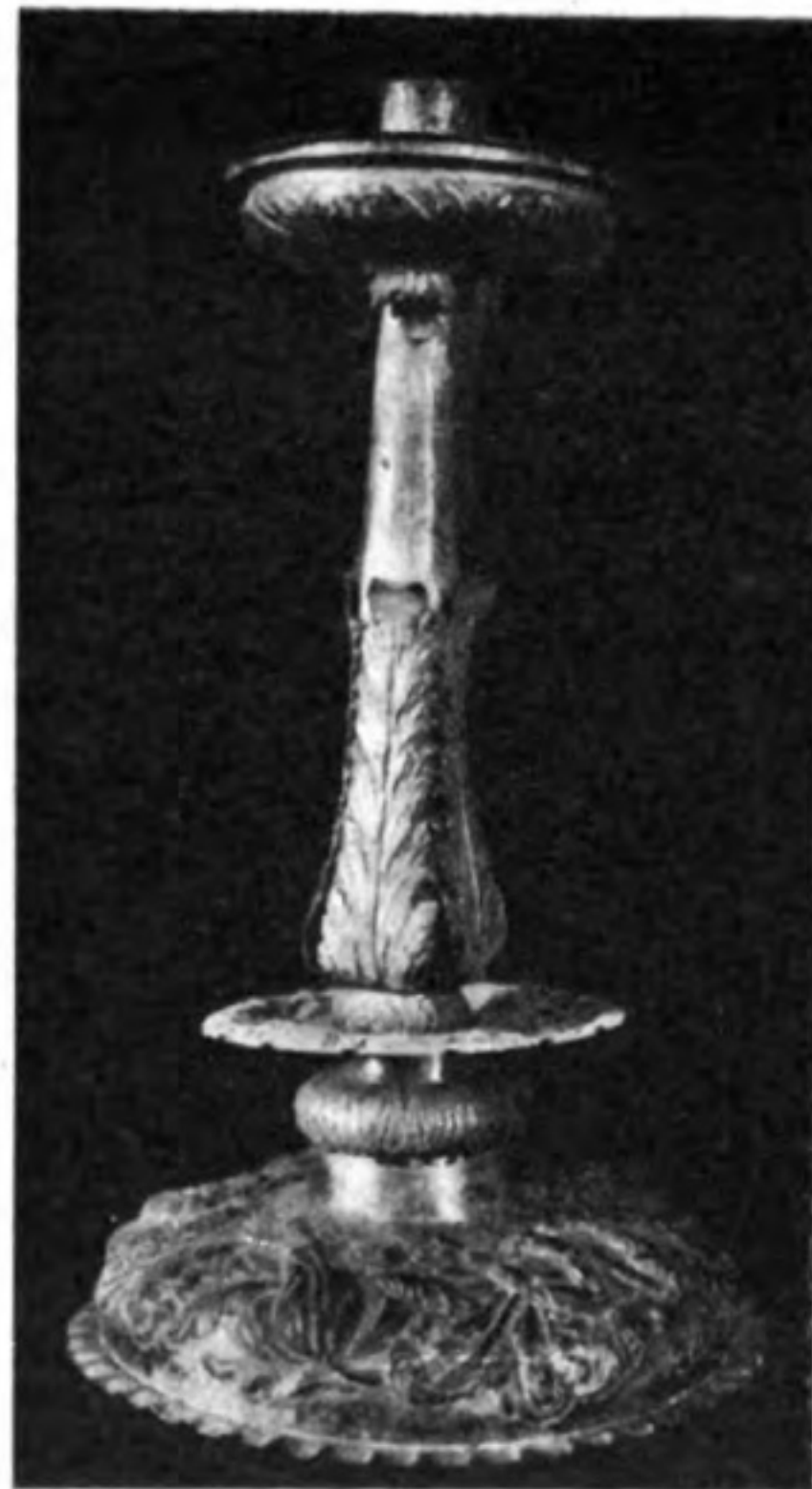

Foto. S. Wallin 1910.

Fig. 89. Odensala kyrka.
Ljusstake af försilfrad mässing;
omkr. 1700.

Versilberter Altarlenchter, um 1700.

LJUSSTAKAR.

diam. 35 cm. Skänkta af grefve Carl Gyllenstierna af Steninge under Kyrkoherde Melanders tid (1663—1712. Inv. 1710 o. följ.).

Ljusstake med två armar och 3 ljuspipor; af mässing med drifna eller pressade blomsterornament å fot och ljusmanchetter samt med spiralvridet skaft. Påsatt plåtsköld med initialer:

H . H . S :

K . B . D :

H. 63 cm., B. 87 cm. Inköpt 1717. (Inv. tillökn. och följ. inv.)

Foto. S. Wallin 1910.

Foto. S. Wallin 1910.

Fig. 90 och 91. Odensala kyrka. Ljusplåtar af mässing.

Wandleuchter aus Messing, 17. Jht.

LJUSPLÅTAR. Ljusplåtar af mässing, 15 st., af fem olika modeller (fig. 90 o. 91), med drifven och punsad ornering med motiv af blommor, frukter och djur. 1600-talets senare hälft eller 1700-talets början. Den störstas höjd 82 cm., den minstas 53 cm. (Inv. 1713 och följ.). Ett par skänkta af Johan Nyman, Rickeby (inv. tillökn. 1717).

Ljusplåtar af försilfrad (?) koppar, ett par, med drifven ornering i blomstermönster. 1600-talets slut eller 1700-talets början. H. 77 cm. (Inv. 1713 o. följ.)

Ljusplåtar af försilfrad (?) mässing, ett par, med drifven och punsad ornering: stadsvy å insatt, lös plåt, omramning af blommor. H. 93 cm. Inköpta 1748 (inv. tillökn.).

Ljusarmar af mässingsplåt, 2 st., med drifven och punsad ornering, hvardera afsedd för ett ljus. Den större med en påsatt plåtsköld. 1600-talet. L. 45 cm. resp. 33 cm. (Inv. 1713 [?, ospecificerad] o. följ.). LJUSARMAR.

Textilier, som nu finnas och användas, äro torftiga, moderna arbeten. Kyrkans arkiv innehåller några upplysningar om, att en rikare skrud förut funnits, t. ex.: Antependium och mässhake af »rött blomerat Damast med guldgaloner», och mässkjorta med uppslag af samma tyg (inv. 1713). Antependium, mässhake och håf af guldbroderad, röd sammet med silfverbokstäfver (inv. 1713—1819). Bokdyna och kalkkläde af »sidenzarce couleur de feu med silfverblommor och uddar», skänkt af hattstofferaren Hartin 1779 (arb. i kyrkan), delvis bevaradt. Kyrkvaktare-dräkt: brun kapprock, kalott och spanskt rör (inv. 1731 o. följ.), förnyas intill 1832 (prot.). TEXTILIER.

Runsten ligger som trappsteg (!) i tornets bottenvåning (A å planen fig. 53). Dess inskrift lyder: »Tor (?) och Sigurd låto resa stenen efter sin son Sigtor». Peringskiöld nämner den *inom dörren* d. v. s. den södra, som då var kyrkans enda. RUNSTEN.

Grafstenar (B—H å planen fig. 53).

GRAFSTENAR.

B. Slät håll med inskrift rundt kanten i majuskler, nästan helt utnött, endast följande läsbart: O L A V I C V M. Från äldre medeltiden. Ligger som yttertrappsteg (!).

C. Slät håll, nu utan spår af skrift. Peringskiöld beskriver en sten på denna plats (densamma?) sålunda: »uthan för uakn hus dörn denna sten medh Munkeskrift hic sepultus est dñs Magnus adam Curatus in odhens arighe, pro cuius aīa - - - xpi fideles amore dei fideliter oraret. hic obiit a. d. m d xii j. arce[?] nat is[?] marie».

D—H. Stenar från 1600- och 1700-talen, delvis starkt nötta, endast F och G ornerade, enkelt.

Solvisare, kvadratisk, graverad skifva af röd kalksten med visare af mässing. Skifvans sida 34 cm. Skänkt år 1824 af L. E. Åkerlind mot tillförsäkring om orubbadt grafställe, (prot.). Förvaras lös i vapenhuset. SOLVISARE.

Länstol af björk, klädd med skinn; söndrig. H. 80 cm. 1700-talets midt. Förvaras i materialboden. LÄNSTOL.

Sammanfattning af Odensala kyrkas konsthistoria.

I. 1100- eller 1200-talet. Af den ursprungliga kyrkan återstår nu långhuset (fig. 53, period a). Sannolikt fanns ett smalare kor, möjligen försedt med apsis. Jfr. Husby-Erlinghundra kyrkas ursprungliga plan (fig. 2, period a). Det var en gråstensbyggnad, i hvilken intet tegel användts; jfr. fönstret å vapenhusvinden (s. 60, fig. 57), den enda kvarvarande byggnadsdetaljen från denna tid. Innertaket var antagligen ett platt trätak. Ingången var å södra sidan på samma plats som nu.

II. Tillbyggnad af sakristia vid korets norra sida, täckt med tunnhvalf af tegel. Rester af denna byggnad (fig. 53, period b) finnas i den nuvarande materialboden. Det är ej helt uteslutet, att den byggts samtidigt med kyrkan, dock ej sannolikt.

III. Tillbyggnad af torn i väster (fig. 53, period c). Detta är af gråsten med tegel användt till detaljerna. Om tornspirans ursprungliga utseende är intet känt. Ordningsföljden mellan perioderna II och III framgår ej med bestämdhet af byggnaden i dess nuvarande tillstånd. Tidsskillnaden torde emellertid under inga förhållanden ha varit synnerligen stor.

IV. 1200-talets senare hälft. Tegelportalen insattes i södra långhusmuren (fig. 59 o. 61). Den är besläktad med portalerna i Sigtuna Mariakyrka, Sko och Strängnäs.

V. 1300-talets förra hälft. Tegelhvalf inslås i långhuset (fig. 53, period d, hvalfven III och IV).

Af inredningen vid denna tid finnes 1334 omtaladt ett S. Petri altare.

VI. Omkring 1500. Tillbyggnad af långhuset ål öster med hvalf af tegel (därvid borttogs det ursprungliga koret) samt sakristia och vapenhus (fig. 53, period e). Dekorering med kalkmålningar utfördes antagligen omedelbart.

Af inredningen vid denna tid märkes altaret med altarskåpet (1514), stående fritt från korväggen, ett sidoaltare på predikstolens nuvarande plats, ett korskrank med triumfkrucifix och andra bilder, en korstol vid södra korväggen samt målade vapensköldar i korfönstren.

VII. 1600-talet och början af 1700-talet. Präktigt altarsilfver skänkes af ägarne till Steninge. Ljuskrona samt en mångfald ljusplåtar och -armar af mässing anskaffas.

VIII. Kyrkoherden Nordstedts tid, 1713—1757. Betydande reparationer med modernisering af interiören: altaret flyttades intill väggen, sidoaltaret och korskranket borttogos och predikstol och pyramider uppsattes på deras platser, korstolen borttog, fönstren förstorades, och tornet inreddes med sittplatser och försågs med ingång i väster.

IX. Kyrkoherden Trunströms tid, 1758—1781. Reparation år 1759 med insättande af ett stort rundfönster öfver altaret. Eldsvåda 1769, hvarvid taket brann af. Skadan reparerades 1770—1771.

X. 1700-talets slut. Den största förändringen under denna tid är tornspirans nedtagande och ersättande med den nuvarande hufven, 1793—1795. Af reparationsarbeten märkes kyrkgolfvets omläggning med plansten 1810 och insättande af nya, större fönster 1792.

Altarskåpet ersattes 1792 med en ny altaruppsats.

XI. Restaurering 1896. Väggmålningarna framkallades och restaurerades, ny inredning (altaruppsats, altarring, orgel, orgelläktare, bänkar m. m.) gjordes enligt ritningar af ark. Agi Lindegren, stadfästade gn. Kgl. bref 16 aug. 1895.

Résumé.

Die Kirche ist hauptsächlich aus Granit gebaut. Der westliche Teil des jetzigen Langhauses (Fig. 53, Periode a) bildete einst das Langhaus der ursprünglichen Kirchenanlage aus dem 12. Jht., welches wahrscheinlich östlig von einem Chore mit Apsis vollendet wurde. Später wurde nördlich des Chores eine Sakristei (Fig. 53, Periode b) und westlich ein Turm zugebaut (Fig. 53, Periode c), beide aus dem gleichen Materiale wie die Kirche. Diese ursprüngliche Kirche wurde — wohl in der späteren Hälfte des 13. Jhts. — mit einem backsteinernen Portal nach Süden versehen (Fig. 59 u. 61) und — in der ersten Hälfte des 14. Jhts. — vollständig eingewölbt (Fig. 53, Periode d). In diesem Zustande verblieb die Kirche bis ins Ende des Mittelalters, wo um 1500 eine bedeutende Erweiterung unternommen wurde: das Langhaus wurde zur doppelten Grösse nach Osten erweitert (Fig. 53, Periode e), mit Sterngewölben überdeckt, wobei das ganze Innere mit Kalkmalereien geschmückt wurde. Der Altar der umgebauten Kirche bekam 1514 ein Schnitzaltar. Ein Triumphkruzifix wurde auf einem Chorgitter errichtet. Sakristei und südliche Vorhalle (våpenhus) kamen vielleicht zur selben Zeit hinzu.

Im 17. Jht. bekam die Kirche als Geschenke mehrere silberne Altargegenstände nebst Kron- und Wandleuchtern aus Messing.

Am Anfang des 18. Jhts. wurde der inneren Ausstattung ein moderneres Aussehen verliehen, indem unter anderem auch die jetzige Kanzel errichtet und die Fenster vergrössert wurden.

Die alte, hohe Turmspitze (siehe Fig. 63) wurde um 1790 von der jetzigen (Fig. 51) ersetzt. Zur selben Zeit bekam der Altar einen neuen hölzernen Altaraufbau (vgl. Fig. 79).

Im Jahre 1896 ist die Kirche restauriert worden, wobei die einmal überlünchten Wandmalereien restauriert worden sind, und das Innere mit seinem jetzigen Meublement in einem gotizierenden Stile ausgestattet wurde.

Der jetzige, hölzerne Glockenturm (Fig. 52) ersetzte im Jahre 1725 einen älteren, damals hinfälligen Glockenturm, ebenfalls aus Holz.

Foto. J. Roosval 1911.

Fig. 92. Knifsta kyrka från öster.
Die Kirche von Osten.

KNIFSTA KYRKA.

UPPLAND, STOCKHOLMS LÄN, ERLINGHUNDRA HÄRAD.

UPPSALA ÄRKESTIFT, ERLINGHUNDRA KONTRAKT.

ANNEX TILL ALSIKE.

Beskrifningen utförd af GUSTAF BOLINDER.

Tryckta källor. DIPL. SUEC. II, s. 44, n:o 958, ärkebiskop Magnus Bossons testamente 1288 nämner Knifsta kyrka. Enl. III, s. 429, n:o 2218 visiterades Knifsta 1303. II, s. 399—400, n:o 1410 utgör kyrkoherden Thomas i Knifsta testamente af d. 2 nov. 1303. — Sv. DIPL. IV, s. 105, n:o 2962, ett bref af år 1403, som utlofvar aflat åt dem, som besöka »eccl. Sancti Stephani in Knifsta». — KLINGSPOR i U. F. T. I, h. 5, s. 18, en af de fullständigaste beskrifningarna i den Klingsporska serien. — O. JANSE i UPPLAND I, s. 567 o. 578. — SVERIGE IV, s. 624. — H. HILDEBRAND, Bidrag till svenska medeltidens konsthistoria i ANT. TIDSKR. III, s. 156. — O. SYLWAN, Kyrkmålningar i Uppland från medeltidens slut i ANT. TIDSKR. XIV: 1, s. 15, 20, 122, 143, 150 o. 153. — E. WRANGEL, Tegelarkitekturen i Norra Europa och Uppsala domkyrka i ANT. TIDSKR. XV, s. 24, 67. — Sv. F. T. II (1873), s. 62. — MBL. 1885, s. 36; 1886, s. 95 (ang. silfverkannen); 1889, s. 187; 1890, s. 5, 13 o. 53. — MÖNSTER FÖR KONSTINDUSTRI OCH SLÖJD utg. af Sv. Slöjdfören. IV (1877), pl. 2, god afbildn. af silfverkannen. — J. ROOSVAL, Knifsta kyrkas vanrestauration, ett afskräckande exempel för nutida restaureringar i UPPS. NYA TIDN. 16/2 1909.

Handskrifna källor och afbildningssamlingar. IHRFORS meddelar skematisk plan, exteriör fr. söder, östra fasaden, klockstapeln samt afbildning af Metta Tønnesdotters grafsten. Bland texten förekommer talrika utdrag ur kyrkans arkivalier. — AFRITNINGAR II, s. 105, en exteriör från sydost samt nio vapensköldar i färg; på löst blad en konceptritning i blyerts (fig. 64). — PERINGSKIÖLD, Monumenta III, fol. 142, en flyktig blyertsskiss, visande kyrkan i en landskapsbild; i volymens slut inbundna blad i 8:o: anteckningar om målningar och afskrift af inskriften på Metta Tønnesdotters grafsten, m. m. — PALMSKIÖLDSKA SAML. i U. B.: n:o XIV, Tom. XXII, fol. 372: afskrift af samma grafstensinskriftion. — A. T. A.: 4 teckningar af målningar och inventarier; fotografier: 2 exteriörer från söder, 2 interiörer efter restaur. 1892, 1 af sydportalen, 3 af hvalfmåln. eft. restaur., 2 af väggmåln. fragment, framknackade 1892, 6 af dopfuntsfot, 7 af altarskåp. Afskrift ur Peringskiöld; inventarium 1829, samt brefväxling ang. målningsrestaurering m. m. — Ö. I. Å.: 1 bl. ritning t. orgelläktare och orgelfasad af P. W. Palmroth 1805, 4 bl. kopior af ritningar till ny inredning (inredningsplan, orgelfasad, läktare, altarprydnad, altarring, predikstol och bänkar) af ark. Gustaf Pettersson 1889, stadsf. ¹⁴/₂ 1890.

Kyrkans arkivalier. Kyrkans handlingar förvaras till största delen i LANDSARKIVET i UPPSALA, för senare delen af 1800-talet i kyrkan. De utgöras af räkenskaper och protokoll. Kyrkoräkning 1671—1784 i volymen L I, 1. Hufvudbok 1681—1801 i L I, 2 (från 1801 till 1829 troligen uppbrunnen vid prästgårdsbranden i Alsike 1829). Kyrkokladdar och specialer 1781—1853 i L I, 3. Sockenstämmoprotokoll och handlingar 1746—1803 i Alsike K I, 1. D:o för 1760, 1774, 1776, 1804—1834 i K I 1, 2. Uti den under signum Alsike P. förvarade volymen finns en afdelning »Acta Publica Pastorum in Kniffstadh», innehållande åtskilliga anteckningar om kyrkan och församlingsvärden i Alsike och Knifsta 1615—1693. Bl. a. finnes inventarium från 1615, kompletteradt under åtskilliga år framåt. Där förtecknas bl. a. »Ryssewerks messehakar gamble och utslitne — brudpell med gröna och gula våder». Bland handlingar rör. Knifsta, som från Uppsala Domkapitel deponerats i landsarkivet, finnes en stor samling acta ang. det nedan vid afdeln. »korskrank» (s. 119) berörda fallet Hindrich Stöör.

Kyrkogården, klockstapeln, boden.

KYRKOGÅRD. Kyrkogården är omgifven af en gråstensmur delvis i kalkbruk. I öster ingång med enkla, smidda järngrindar. Muren (»bogårdsmuren») är nu endast något öfver en meter hög och har ingen aftäckning. Förr har sådan funnits; muren har varit högre, och stigluckor ha rest sig öfver ingångarna. Nu finnas inga dylika ståtliga kyrkogårdsportaler.

År 1747 uppfördes sålunda en ny stiglucka, som följande år erhöll tak af bräder — förmodligen ett vanligt sadeltak. Stigluckor funnos emellertid förut, ty 1696 tala räkenskaperna om »Kalck till Stegluckorne».

Reparationer af bogårdstaket omnämnes flere gånger, och år 1628 »bleff uppå Lagdht ath hwar man utij socknen skulle spååna sin boogårdhz skifft». Men år 1777 sker en ändring. Pastor erinrar då vid en kyrkostämma, »at en stor del af Bogårdsmuren vore kring kyrkan i synnerhet på den södra och vestra sidan ganska bofällig och behöfde reparation». Sådan beslöts också och skulle den ske »på thet sättet at gamla stenvuren skulle från grunden upprifvas och byggas aldeles ny på södra och vestra sidan utan at muras med kalk och sand utan alenast med vacker och jämn stenvur, 9 quarther bred under i foten och 6 quarther bred ofwan, samt 4 quarther hög — — utan at bruka täckning med spån eller bräder».

År 1832 berättar protokollet att »Pastor och Kyrkovärdarne varit betänkte på utväg till Kyrkogårdens så alldeles nödvändiga utvidgning», hvilket möjligtvis stod i samband med den då befarade och kort därefter utbrutna koleraepidemien. Utvidgningen skedde i sydlig riktning.

Den nuvarande klockstapeln är uppförd af byggmästaren Per KLOCKSTAPEL. Persson Holm 1756 och belägen på en kulle strax norr om kyrkogården. Den är af furutimmer, inklädd med bräder och rödmålad. Hufven är spåntäckt. Att döma af den stora brädrekvitionen vid uppförandet har den ända från början varit helt och hållet brädklädd. År 1787 omtalar protokollet, att »understa flägten från foten upåt til ellefwa alnar skal ombrädas». Samma år som den nya klockstapeln blifvit uppförd, bortauktionerades den gamla. Om dennas utseende och ålder kan man af räkenskapernas knapphändiga upplysningar icke bilda sig någon föreställning. Den tycks ha funnits redan år 1618 att döma af räkenskaperna, som tala om

Foto. G. Bolinder 1911.

Fig. 93. Knifsta klockstapel.
Der Glockenturm.

ersättning åt »Kyrkibyggaren som upwogh och hyddhe kläckstapeln».

KLOCKOR. I klockstapeln hänga trenne klockor, hvaraf enligt inskrifterna två äro gjutna 1814 af Gerhard Horner i Stockholm, en af Joh. Fahlsten i Stockholm och skänkt 1756.

BOD. Kyrkans bod, knuttimrad, brädfodrad, rödmålad och försedd med tegeltäckt åstak, ligger vid kyrkogårdsmurens norra del.

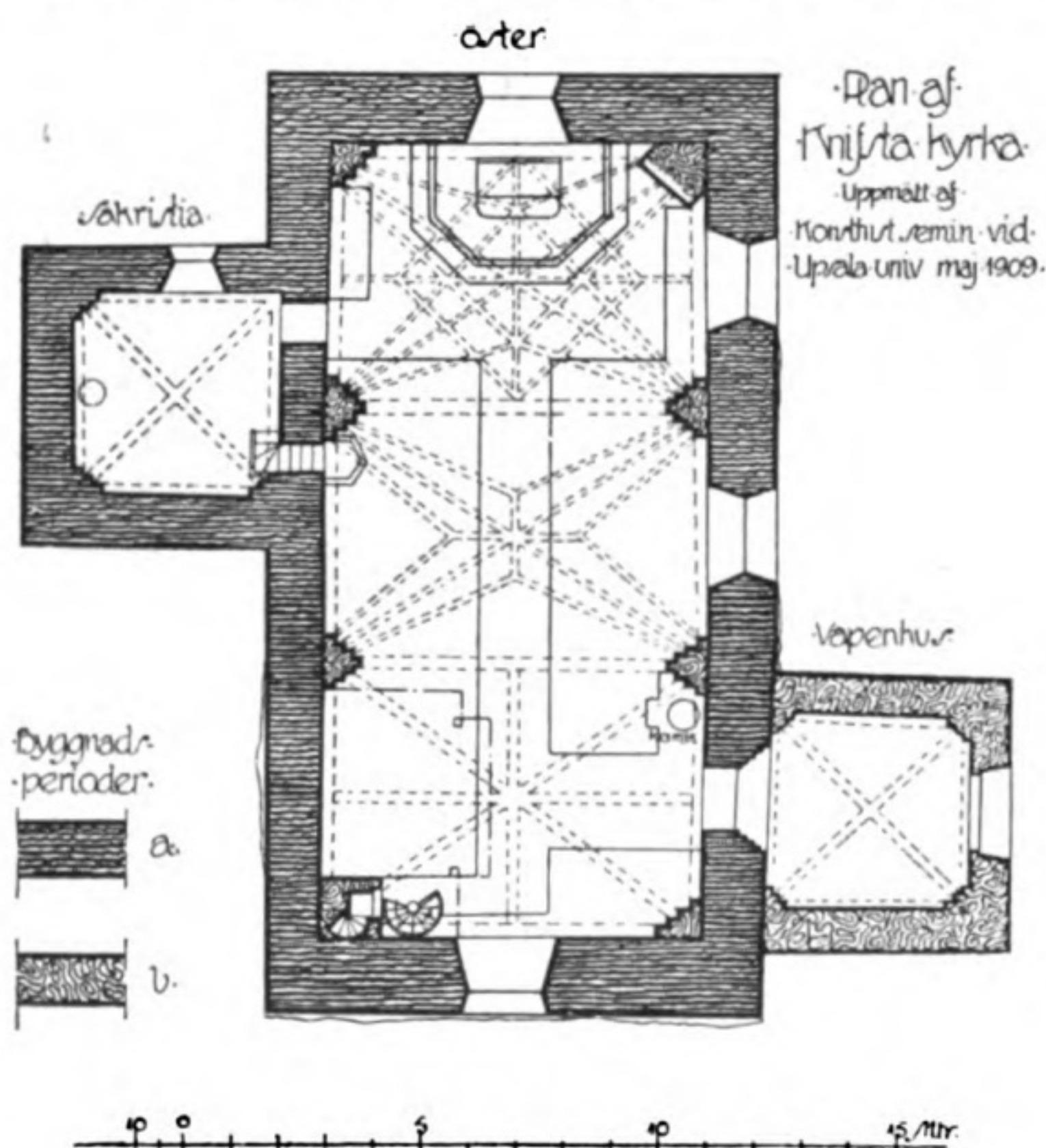

Fig. 94. Knifsta kyrka. Plan.
Grundriss.

Kyrkobyggnaden.

PLAN och MATERIAL.

Knifsta kyrka, hvars plan framgår af fig. 94, är uppförd af gråsten, men hvalf, väggpelare, fönster- och dörromfattningar äro af tegel. Äfven å gafvelröstena förekommer tegel, i det att hela deras yttre skal är af tegel. Kärnan och inre skalet däremot äro af gråsten. Endast allra öfversta delen af röstena är helt af tegel. Huruvida det yttre tegelskalet med sin ornering (se därom nedan) är uppfördt vid första anläggningen af kyrkan på samma gång som det inre murverket af gråsten eller om det möjligen skulle kunna härröra från en senare ombyggnad af det yttre skalet, kan

icke utan vidare med *full* bestämdhet afgöras. All sannolikhet talar dock för det förra antagandet. Det visar emellertid, att teglet vid röstenas byggande var ett så pass dyrbart material, att det sparades till sådana delar, där det var oundgängligt, d. v. s. till delar med rikare uppdelning, hvarest gråstenen ej var användbar.

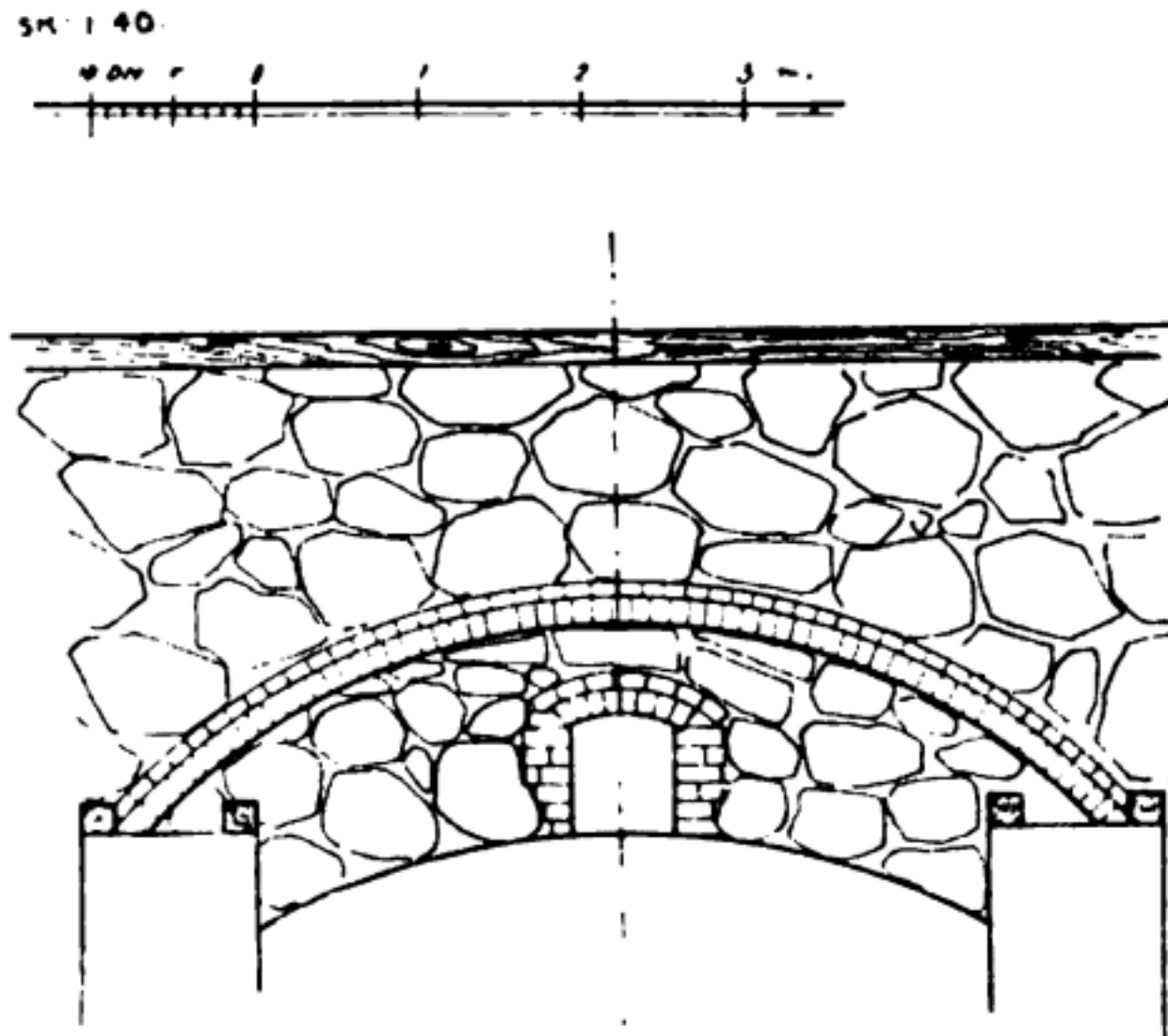
Sakristians röste är likartadt byggdt. I sammanhang med sakristian är tegel äfven användt på annat sätt. I långhusets norra, mot sakristivinden

vettande mur finnes en större utsparning, täckt af en tegelbåge (fig. 95).

Tegelformat: $28 \times 13 \times 9$ cm. Inom denna utsparning finnes en mindre, numera igenmurad, stickbågig glugg i tegelomfattning (samma tegelformat). Dessa anordningar härstamma tydligen från kyrkans ursprungliga anläggning och visa äfven, att sakristian ingick i denna. Sådan förtunning af muren mel-

lan långhus och sakristia förekommer visserligen rätt ofta, men anledningen till den här ifrågavarande, rätt komplicerade anordningen är svår att utröna. Ty någon nämnvärd materialbesparing har icke ernåtts, men väl ökad arbete. — Den lilla gluggen har antagligen förmedlat uppgången till vindarne före hvalfslagningen, då ännu ingen vindstrappa fanns. Genom gluggen kom man upp på vapenhusvinden och därifrån på stegen vidare upp på långhusets stora vind (jfr. nedan).

Utvändigt är kyrkan spritputsad, hörnen äro slätputsade, likaså fönster- och dörromfattningarne samt gaflarne. Synligt hammarband, tjäradt. Nedre delen af murarne, särskildt västra och östra, utsväller sockelartadt, men består af oregelbundna gråstensblock. Såväl östra som västra gaflarne äro dekorerade med djupa, tresprångiga, spetsbågiga nischer, orgelpipformigt ordnade (fig. 92). Sakristians gafvelröste är dekoreradt med ett insänkt, veckadt fält, åstadkommet genom snedställda tegel. Vapenhusets gafvelröste är

J. Österlund delin. 1911.

Fig. 95. Knifsta. Norra långhusmuren sedd från sakristivinden.

Die Nordmauer von dem Sakristalboden aus gesehen.

slätt. Öfverst sitter ett af puts öfversmetadt reliefhufvud, Kristus med korsgloria. År 1779 beslöt man att rappa kyrkan, förut hade den tydligen haft den naturliga stenen bar. Beslutet blef då ej verkställdt, men 1804 beslöts en större reparation, vid hvilken »denna förfallande och till det yttre utseendet ohyggliga» kyrka skulle »af-rappas utkilas och med ljusgul färg afstrykas».

Taket är af tjärad träspån. Å takåsändarna kors med koppar-kulor. Flöjeln å långhustakets västra ända bär årtalet 1717, hvilket

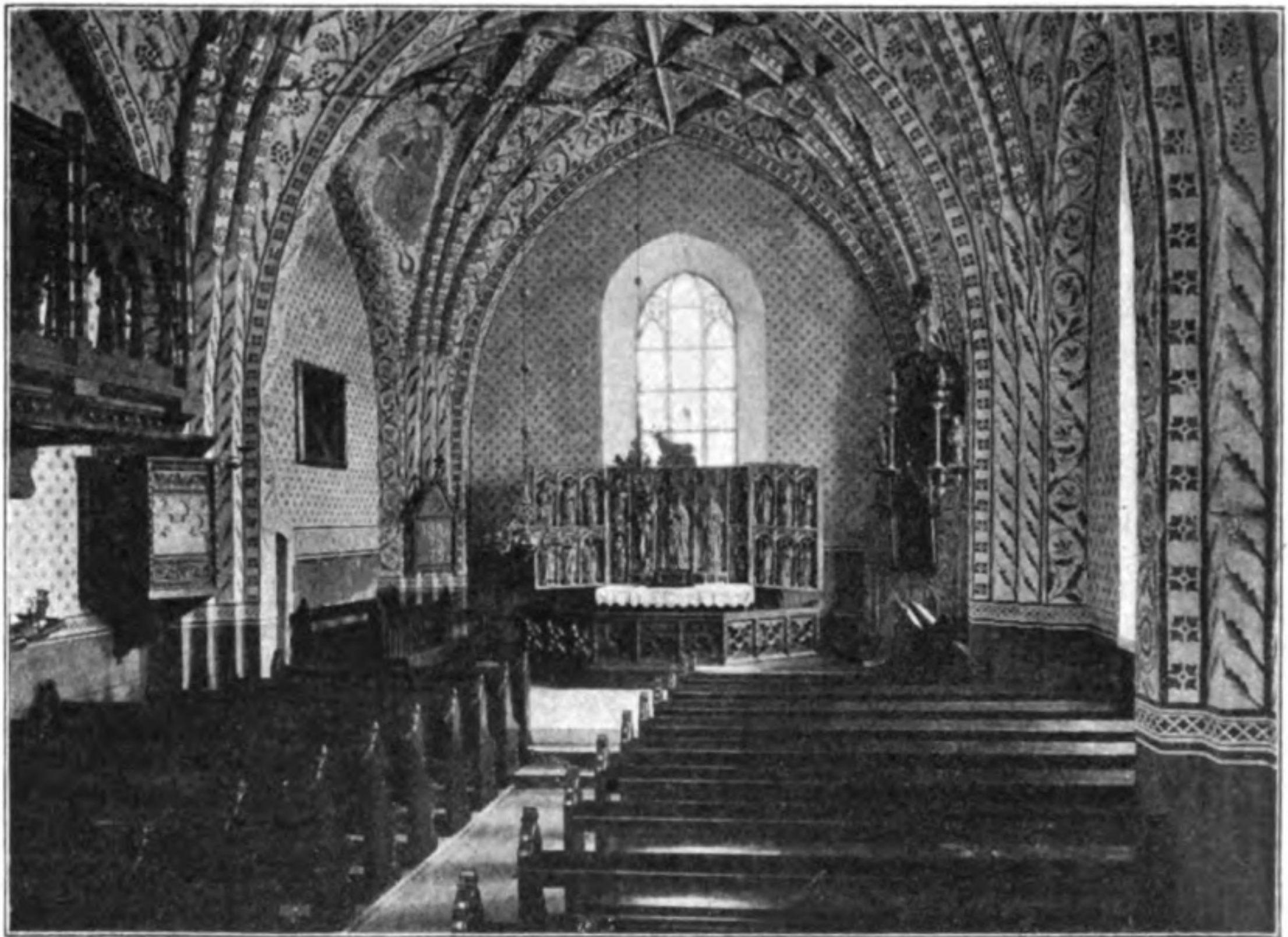

Foto. A. T. A. u. d.

Fig. 96. Knifsta. Interiör mot öster efter restaureringen 1892.
Altarskåpet ännu ej undanhängdt.
Innenansicht gegen Osten.

år yttertaket omlades att döma af räkenskaperna. Ett mindre parti af sakristians tak, där en affasning skett till förmån för ett rundfönster i kyrkan, är täckt med järnplåt.

Kyrkans golf är af trä, utom det upphöjda korgolfvet, som sedan 1840 består af kalkstensflisor. I sakristian sedan 1797 trägolf, i vapenhuset kalksten.

FÖNSTER. Kyrkan har tre rundbågstäckta fönster, ett i väster, två i söder, ett större spetsbågstäckt i öster och ett mindre rundfönster åt norr, samtliga med träbågar och hvitt glas, östfönstret försedt med delvis färgadt katedralglas. Detta senare fönster blef vid senaste

restaurering något utvidgadt och spetsadt upptill. Det förut nämnda rundfönstret sitter snedt i förhållande till hvalfvet och har som nämnts inkräktat på sakristitaket. Det är tillika med västfönstret tillkommet år 1760, då protokollet berättar, att »emedan Kyrkan var mycket mörk beslöts at 2:ne fönster på västra och norra sidan skulle göras å nyo», hvarjämte de öfriga upphöggos och gjordes större. Kyrkan har alltså från början icke haft några fönster åt norr. Sakristian är försedd med ett mindre fönster åt öster. Å långhusets röstén finnas å hvardera två stickbågiga gluggar öfver hvarandra.

Från vapenhuset, hvars yttre portal är stickbågig, för en spetsbågig, profilerad tegelportal (fig. 97) in till långhuset. Den yttersta bågen i omfattningen bildar delvis sköldbåge för vapenhushvalfvet. Då vapenhuset, hvars murar icke ligga i förband med långhusets, synes vara en senare tillbyggnad, är det därför möjligt, att nuvarande profilerade tegelomfattning kring kyrkans portal icke tillhör den ällsta anläggningen. Formstenarne visa inga spår af huggning med mejsel såsom å Odensalaportalen (jfr. s. 61). Anfangs- och baslister saknas.

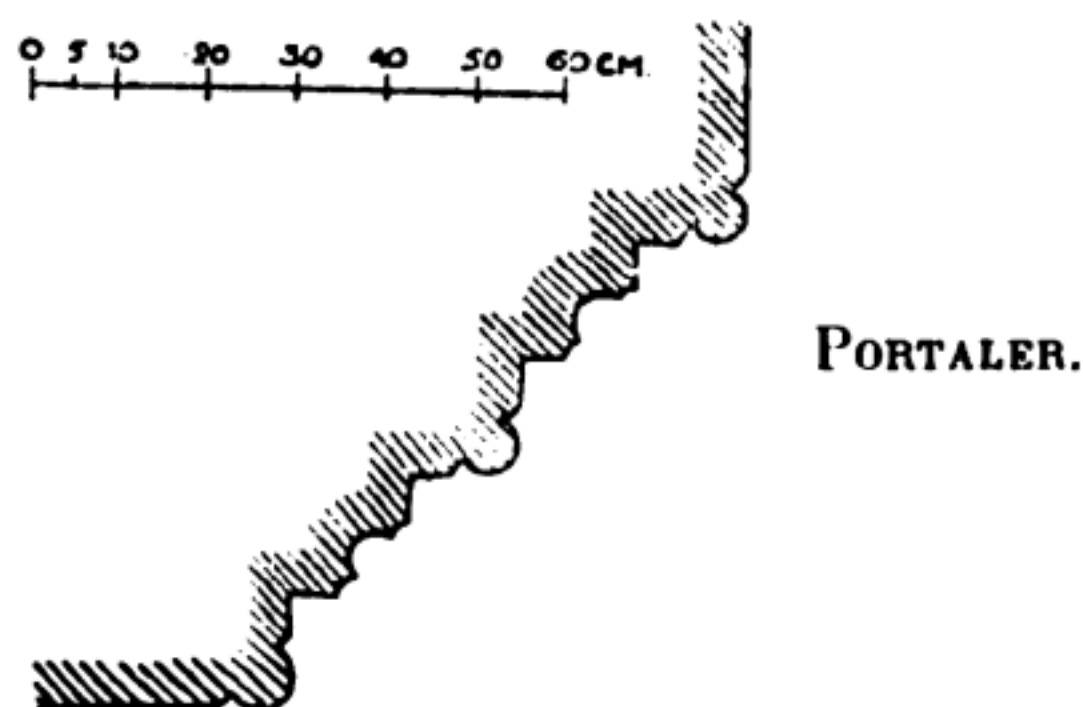

Fig. 97. Knifsta. Långhusportalens profil.
Profil des Langhausportales.

PORTALER.

Kyrkan har tre stjärnhvalf, allt rikare mot öster, på 4-språngiga väggpelare, hvars språng utan något kapital öfvergå i strålarne.

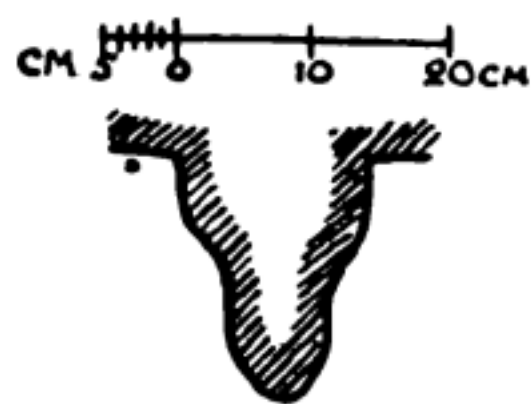

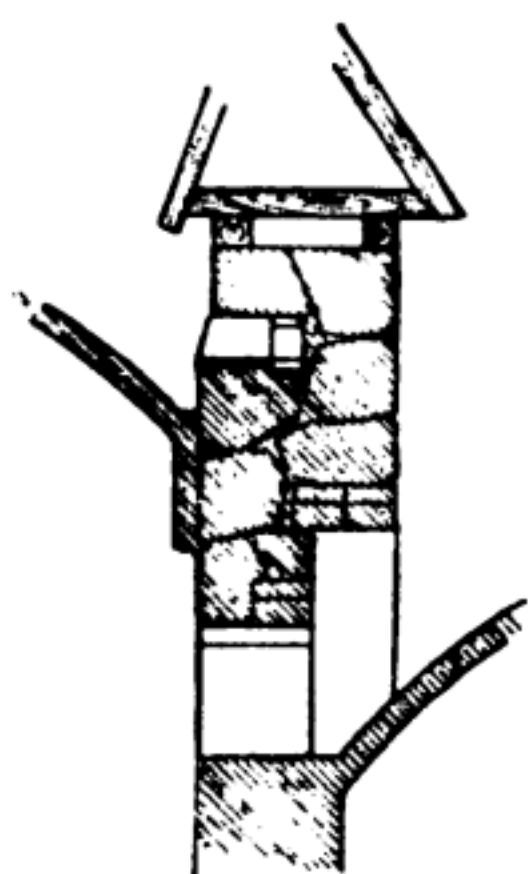
Fig. 98. Knifsta.
Strålprofil.
Profil der Rippen.

Långhusets hvalf höjd är 8,70 m. I hvalfven förekomma två sorters tegel $26 \times ? \times 9$ cm. och $22 \times ? \times 7$. De stora teglen förekomma i öfre delen af kapporna (en halfsten tjocka), de små i sköldbågar och i kappornas nedre delar. Strålarna äro vid anfangen fyrkantiga, men efter ungefär $\frac{1}{3}$ af strålarnes längd öfvergå de i den form, som visas af fig. 98 (jfr. fig. 96 o. 101).

Å västligaste hvalfvets strålar bildas c:a 1,5 m. från hjässan knutar genom en tvärställd helsten i hvarje stråle. Vapenhusets krysshvalf har samma strålprofil som kyrkans. Sakristians hvalf där emot har enkla, fyrkantiga profiler. Teglet i sakristihvalfvet har formatet $22 \times ? \times 7$. Det är alltså möjligt, att sakristihvalfvet, trots olikheten i strålprofil, är samtida med kyrkans och vapenhusets. I långhusets nordvästra hörn finnes en samtidigt med hvalfven uppförd trappa af tegel, hvilken leder upp till vinden.

ÄLDRE ANORD-
NING MED
PLATT TRÄTAK.

På vinden synas tydliga spår af äldre innertaksanordning. I norra och södra långmurarne finns c:a 40 cm. från murens öfverkant en rad bjälkhål (H. 21—22 cm. B. 22—24 cm. Dj. 64—65 cm.) med inbördes afstånd af omkr. 50 cm. från midt till midt

J. Österlund delin. 1911.

Fig. 99. Knifsta.

Tvärsnitt af muren i den prickade linjen å fig. 95.

Querschnitt der Nord-mauer in der Linie Fig. 95.

(jfr. fig. 100). Dessa hål förenas genom en i murens längdriktning löpande kanal af samma genomskärning som bjälkhålen (fig. 99 o. 100). I bjälkhålens och kanalens puts synas aftryck af bilade träbjälkar. Muren under bjälkhålen är väl putsad upp till några cm. under hålens underkant, där aftryck af en brädkant synes. Allt detta visar, att kyrkan tidigare haft ett platt trätak. Kanalen i muren har inneslutit en bjälke, som tjänstgjort såsom en slags gemen-sam ankarslut för hela bjälklaget, ty genom putsaftrycken inne i hålen framgår, att tak-bjälkarnes ändar varit inhuggna i den långs-gående stocken. Takbjälkarna ha suttit mycket

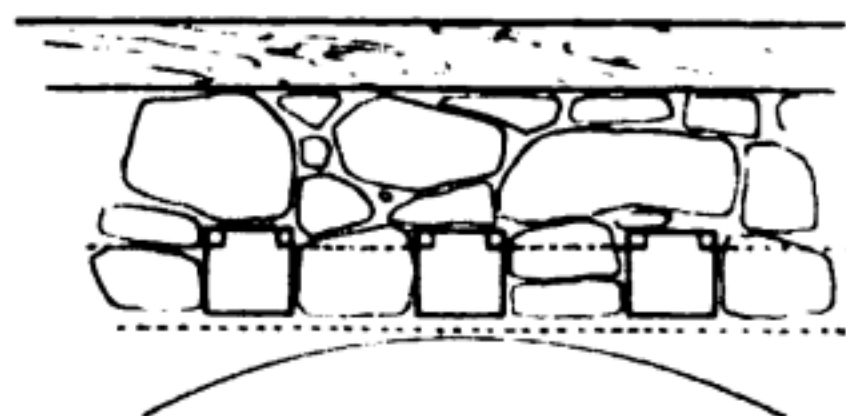
tätt och varit ganska grofva, något som skulle kunna föra en på den tanken, att de varit afsedda att uppbära någon större tyngd och att vinden alltså skulle användts t. ex. till magasin. Detta är dock föga troligt. Enligt muntligt meddelande af d:r Otto Janse finnas liknande grofva och tätt ställda bjälkar i flera Östgötakyrkor, där kvarstående, medeltida takstolar genom sin konstruk-tion hindrar vindens användande till förvaringsrum o. d. Det är blott ett utslag af vår medeltids vanliga benä-genhet att använda öfverstarka kon-struktioner. Många analogier finnas i tidens byggnadskonst.

TAKSTOLAR.

Hvad slutligen takstolarna angår, äro de af samma vanliga typ, som Husby-Erlinghundras i fig. 9 skisserade takstolar. Då somliga af de snedt ställda tranbenen äro afskurna till förmån för hvalfven, är takstolen säkert äldre än dessa. Om det är den ursprungliga takstolen, är däremot ovisst.

HVALFMÅL-
NINGAR.

Vid en reparation, som kyrkan undergick år 1892 efter rit-ningar af ark. Gust. Pettersen, blottades i kyrkan och vapenhuset målningar, som förut, åtminstone alltsedan en reparation 1804,

J. Österlund delin. 1911.

Fig. 100. Knifsta. Murens öfre del, sedd inifrån med bjälkhålsmyrningarna.

Oberer Teil der Langhausmauer vom Dachboden gesehen mit Löschern einer früheren Balkendecke.

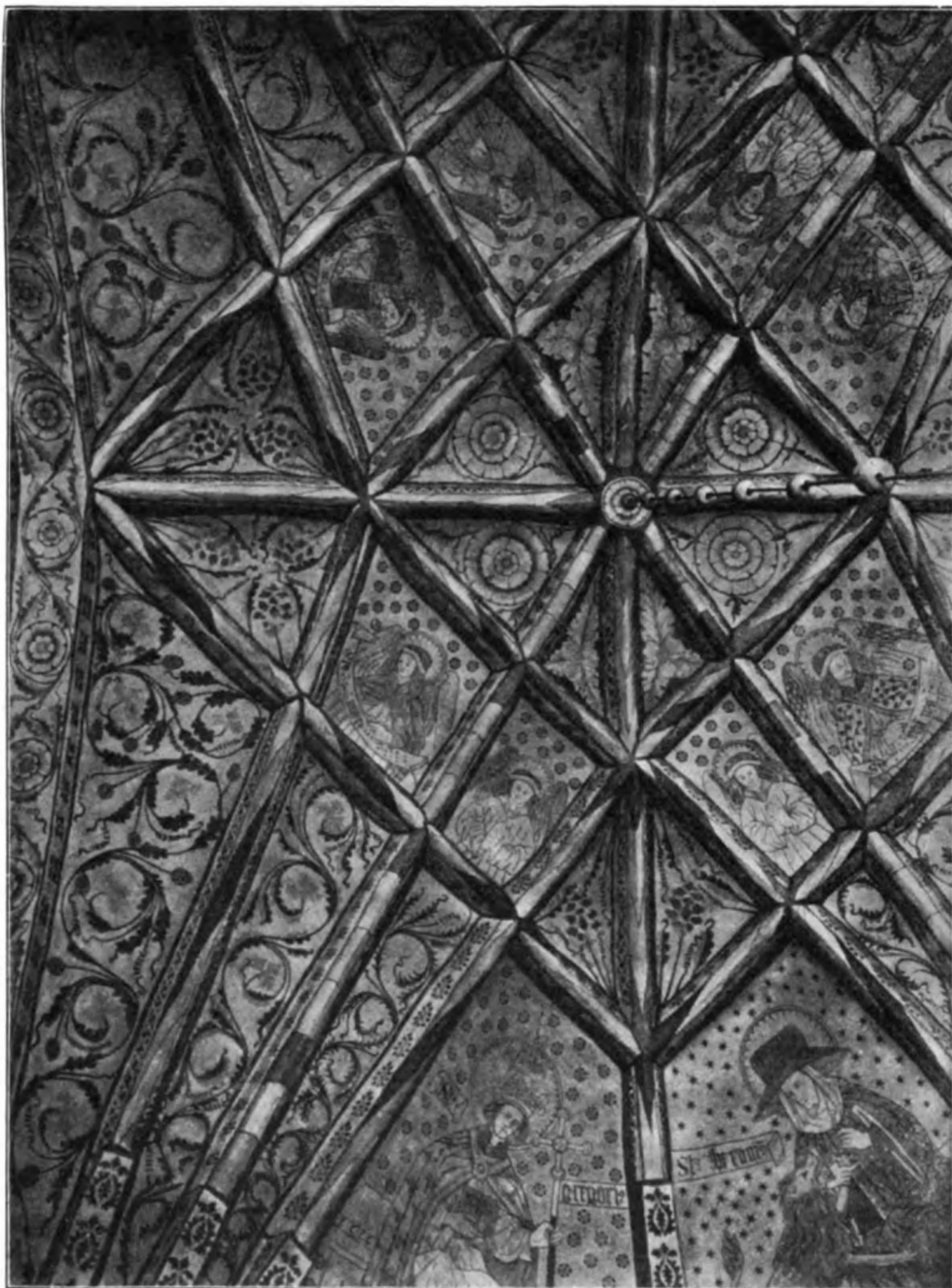

Foto. J. Roosval 1911.

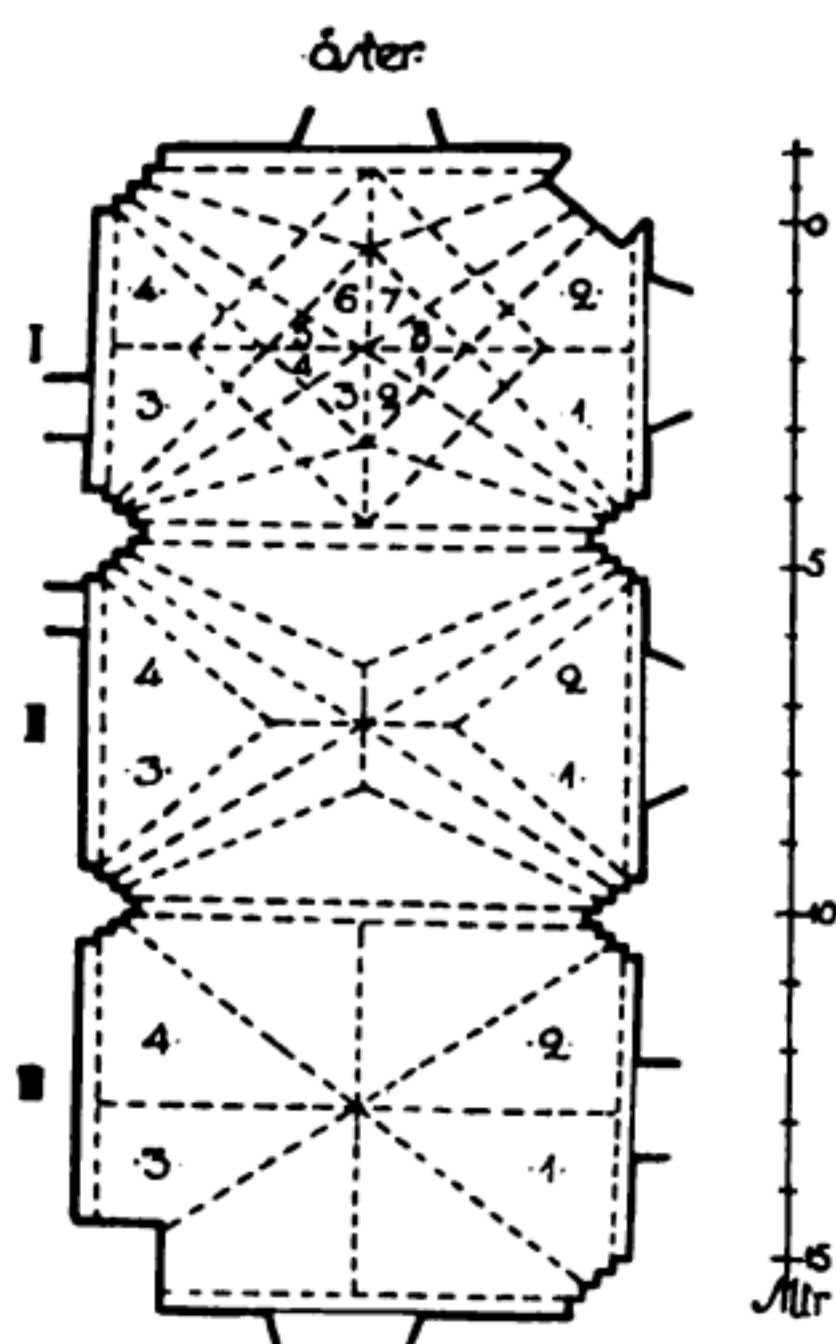
Fig. 101. Knifsta. Del af korhvalfvet. T. v. synes triumfbågen.
Gewölbemalerei, um 1500.

varit öfverkalkade, och dessa »uppfriskades» nu ganska kraftigt i hvalfven och i vapenhuset. Väggarnes målningar voro, att döma af fotografier i A. T. A., tagna efter framknackningen, rätt fragmentariska. Dessa blefvo därför helt öfverkalkade med undantag af

Erlinghundra härad.

en figurscen öfverst å västra väggen. De omkalkade väggarne dekorerades med ett enformigt schablonmönster (jfr. fig. 96).

Sylwan hänför i sitt arbete (jfr. källförteckn. s. 105) dessa målningar till en särskild grupp, Bro-Knifsta gruppen, som han skiljer från hufvudparten af uppländska kyrkomålningar, Kumlagruppen. Betecknande för Sylwans Bro-Knifsta grupp är vissa bladmotivs och kedjemotivs förekomst, af hvilka det förra användes både som vågformiga slingor för ytfyllnad och som kantdekoration

Schematisk plan af hvalfven med målningarna i Knifsta kyrka.

Fig. 102. Knifsta. Skema för hvalfmålningarna.
Schema der Gewölbemalereien.

kring de större fälten, det senare för att vertikalt afdela hvalfkuporna. I st. för Kumlagruppens rikt utvecklade figurscener (jfr. hvalfmålningarna i Odensala, som tillhöra Kumlagruppen) återfinnas här helt få, enstaka figurer, sparsamt inställda bland kupornas bladslingor. Sannolikt hafva dock rikare figurframställningar funnits på väggarne.

Hufvudfärgerna i dessa målningar äro rödbrunt och ärg-grönt. I dessa färger är all dekoration å väggpelarne och hvalfstrålarnas knutar. Å de breda midtpilastrarna äro dock rosorna i svart, bladverket i rödbrunt och grönt. Hvalfstrålarnas fyrkantiga, nedre del ornerad i enbart rödbrunt. Den öfre, profilerade delen oregelbundet randad i breda fält: hvitt, grått, brunt och grönt. I hvalfkappornas smärre fält växtornament.

Dessas konstruktiva delar rödbruna; öfriga färger: grönt, svart och gult.

Figurerna äro groft konturerade i svart färg. Samma färger (rödbrunt, grönt, grått och svart) äro använda t. ex. rödbrun mantel med grönt foder och grå underdräkt. Gloria, skjorta och obetäckta kroppsdelar äro ofärgade.

Hvalf I: i de små midfälten äro målade änglafigurer (1—8), hvaraf fyra bära språkband med evangelisternas namn (fig. 101). I de norra och södra fälten kyrkofäderna: Augustinus (1), Ambrosius (2), Gregorius (3) och Hieronymus (4). I svicklarna vapensköldar: en tom (1), en Banér (2), en med två ofvanifrån nedskärande spetsar (3) samt en Oxenstierna (4).

FIGURFRAM-
STÄLLNINGAR.

Hvalf II: fyra kvinliga helgon: Helena (1), Barbara (2), Birgitta (3) och Dorotea (4).

Hvalf III: Okänt kvinligt helgon (1), Elisabet (2), Magdalena (3), Ursula (4). Tvenne af helgönen (3 o. 4) skymmas af orgeln.

Å västra gafvelväggen ofvan fönstret är S. Sebastians martyrium framställt.

I vapenhuset finnas ett par figurframställningar med inskrifter: å västra väggen en man och en djäfvul, å östra en man och en ängel. Djäfvulen har horn och ögon på knän, bröst och armbågar. Inskrifterna otydliga: »til gudz tjenst» kan urskiljas.

Målningarne härstamma från senare delen af 1400-talet. I »Afritningar» finnas afbildade 9 vapen från Knifsta kyrka, bland hvilka återfinnas de i hvalf I förekommande. Af de öfriga torde väl sannolikt de flesta äfven funnits bland målningarne, som vid »afritningens» utförande (1682) icke voro öfververkalkade. Bland vapnen finnas två Örnfotsvapen och två Uppsala domkyrkas vapen, af hvilka väl ett par förekommit bland målningarne, angifvande att de utförts under Jakob Ulfssons ärkebiskopstid (1469—1514). — Vapnet »tre kronor» är sannolikt »afritadt» ur altarskåpet (se nedan). Det återstående, Sturevapnet, har möjligen suttit i den tomma skölden i hvalf I, svickeln 1. De i korhvalfvet förekommande vapnen angifva sannolikt, att medlemmar af dessa släkter hafva bekostat målningen eller bidragit till densammas utförande.

MÅLNINGARNES
DATERING.

Kyrkan uppvärms genom en kamin, som står strax öster om sydingången. Röken från kaminen svärta hufvudbanér och målningar och hotar ställvis dessa med fullkomlig undergång. Äfven sakristian uppvärms af en kamin.

UPPVÄRMNING.

Inredning och lösa inventarier.

Altaranordningen består af ett altarbord med tafla. Altarbordet af brunmåladt trä, hvilande på fyra kolonner. Stenaltaret med disk borttogs 1770. Altartaflan af trä med skuren omramning i imiterad, gottländsk gotik, bär Guds, Kristi och evangelisternas bilder i oljefärg och krönes öfverst af ett kors. Det hela tillkom i samband med den senaste restaureringen och är utfördt efter ritning af ark. Gust. Pettersson. Målningen är signerad »G. W. P(ettersson) 1904». En synnerligen torftig ersättning för kyrkans tidigare, ännu bevarade altarprydnader.

ALTARE.

ÄLDRE ALTAR-
PRYDNAD.

Den näst föregående altarprydnaden bestod af ett förgylldt träkors med påhängdt, snidadt draperi. Att döma af räkenskaperna anskaffadt 1844; står nu i västra fönstret. Nedanför detta hängde en af prinsessan Eugenie skänkt (uppgift i Klingspor) oljemålning, föreställande korsfästelsen, numera upphängd nära predikstolen. H. 100 cm. B. 122 cm. Sannolikt från 1700-talet.

ALTARSKÅP.

Den ällsta altarprydnaden är ett altarskåp (fig. 104) med tvenne flyglar. H. 164 cm. total B. 297 cm. Bakgrunderna äro förgyllda och delvis mönstrade. Figurerna ha guldkläder med ärmfoder o. d. i blått och rött. Rustningarna försilfrade. S. Erik bär i sin hand en fana af pergament med vapnet Tre kronor måladt å ena sidan. Å baldakinerna äro gallerverk och yttersta listen förgyllda, öfriga lister i blått och rött. Altarskåpets statyetter framställa följande personer, hvilkas siffror hänvisa till skemat

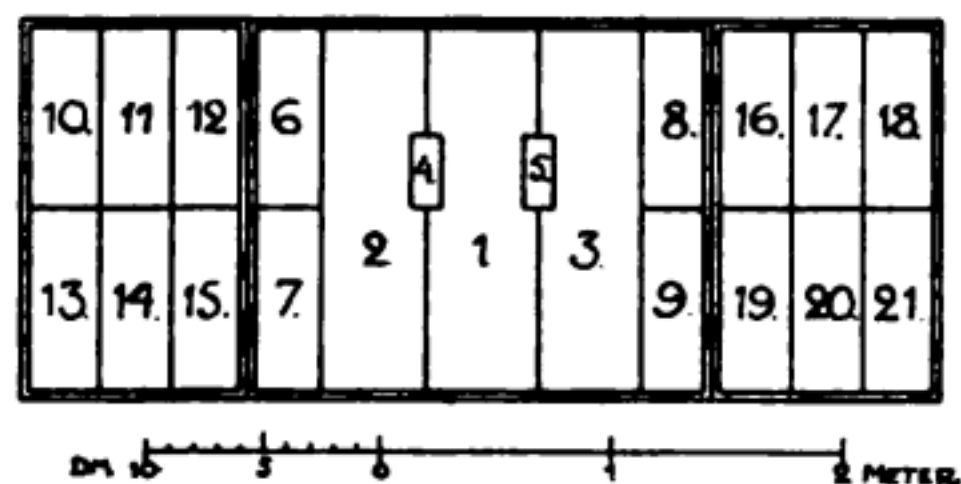

Fig. 108. Knifsta. Skema öfver altarskåpets figurer.
Schema des Schnitzaltares.

fig. 103: 1. Jungfru Maria med barnet. 2. S. Erik. 3. S. Stefan diakonen. 4. S. Katarina af Alexandria. 5. S. Barbara. 6. S. Henrik, biskop i Uppsala på Erik den heliges tid; vid hans fötter den finske bonden Lalli, hans mördare. 7. S. Birgitta. 8. S. Martin, biskopen-riddaren, delande sin mantel med en tiggare. 9. S. Katarina af Vadstena, S. Birgittas dotter.

10. S. Peter med nyckeln. 11. Antagligen S. Paulus, hvars svärd nu hålles af n:o 14. 12. S. Jakob d. y. med valkaretrå. 13. S. Jakob d. ä. med staf och pilgrimsmussla i hatten. 14. Möjligen Judas Taddeus (kan ej gärna vara Paulus med svärdet, ty Paulus plägar framställas med skägg). 15. S. Filippus med korset. 16. S. Johannes aposteln med kalken. 17. S. Bartolomeus med knifven. 18. S. Simon Zelotes med sågen. 19. S. Tomas med spjutet. 20. Möjligen S. Andreas (attribut saknas). 21. S. Matteus med yxa. — Attributen äro lösa och kunna hafva blifvit omflyttade i senare tid. Dörrarnes yttersidor bära icke obetydliga rester af målning på kritgrund, sannolikt framställande Bebådelsen med Jungfru Maria på den högra, ängelen på den vänstra flygeln. — Altarskåpet är troligen ett svenskt arbete från slutet af 1400-talet. Från 1869 till 1890 var det deponerat i Statens historiska museum. Då var det uppställt på en predella med målade halffigursbilder af Kristus och de fyra kyrkofäderna (se fig. 104). Denna

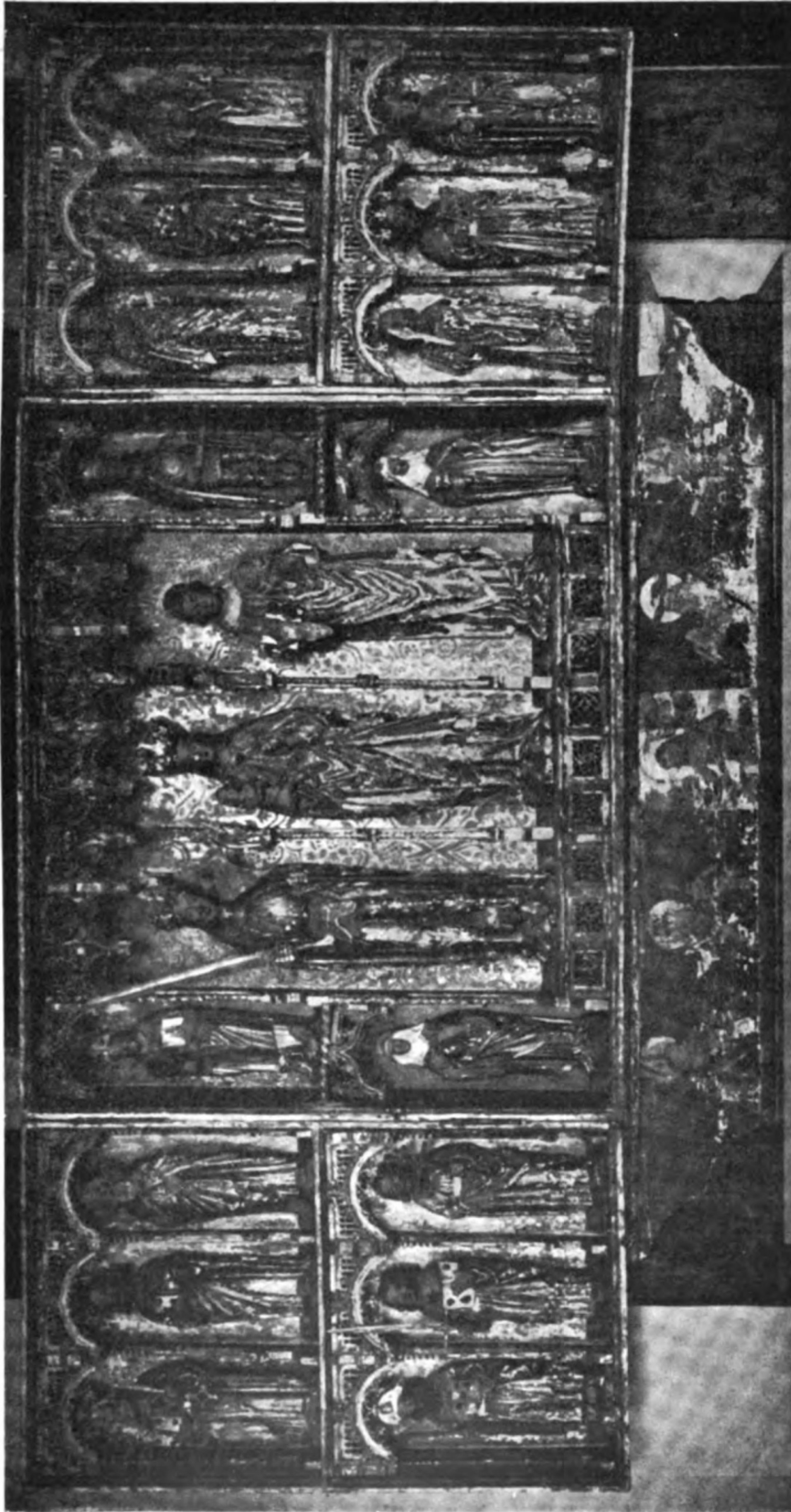

Foto. A. T. A. u. å.

Fig. 104. Knifsta. Altarskåp med predella. Svenskt arbete från 1400-talets slut.
Schnitzaltar. Schwedische Arbeit vom Ende des 15. Jhts.

värdefulla, ursprungliga del af altarskåpet har i senare tider varit fullkomligt bortglömd, undangömd i klockstapeln, nu åter inflyttad i kyrkan. Altarskåpet var efter 1890 först uppställt å altaret och skymde då till stor fördel för interiören en del af det färgade östfönstret (jfr. fig. 96). Det togs emellertid just af denna anledning bort och hängdes på norra korväggen samt ersattes af den nuvarande, tarfliga altaruppsatsen.

PREDIKSTOL. Predikstol af brunmåladt trä i imiterad gottlandsgotik, utförd 1892 efter ritning af ark. Gust. Pettersson. En trappa genom muren för från sakristian upp till densamma. I A. T. A. finnes en fotografi, å hvilken synes en predikstolstrappa af trä med genombrutna ornament. Denna tillhörde utan tvifvel den gamla, 1779 uppsatta predikstolen. Den förfärdigades af »Snickaren och Skatullmakaren Mstr Andreas Berg från Upsala» efter samma »Schaplonn» som Alsike predikstol. Men församlingsborna ville ha mera prydnad, »såsom Lambet på Himmelen, som icke är i Alsike och det förgylt, en pelistad hvarvid Timglasets fästes och någon Zirat ner vid trappan». »Lambet» och »pelistaden» finnas kvar, det förra af förgyllt trä, liggande på en bok, det senare utfördt i en något bondsk rococo. H. 83 cm. Äfven predikstolens ryggstycke med förgyllt sol förvaras i boden.

LÄKTARE och ORGEL. Läktare och orgel af brunmåladt trä i imiterad gottlandsgotik härstamma från sista restaureringen 1892. Läktaren är osymmetriskt placerad i kyrkans nordvästra hörn, invid norra kyrkväggen. En läktare omtalas redan 1636, då uppförandet af en dylik beslöts, och skulle herr Stöör på Nor bestå materialet (jfr. nedan ang. korskranket). År 1806 uppfördes en ny, »emedan den gamla genom sin ålder och bristfällighet ansågs vådlig för ett nytt orgelverks ditställande». En orgel uppfördes samtidigt »efter en af Conducteuren P. W. Palmroth författad Dessein». Dessa ersattes 1892 af nuvarande läktare och orgel.

NUMMERTAFLO. Två nummertaflo af brunmålad furu i imiterad gottlandsgotik. H. 163 cm., B. 66 cm. De gjordes 1892. — En äldre med förgyllt ram och ett krön med en strålande sol förvaras i boden. 1700-talet. H. 134 cm., B. 60 cm.

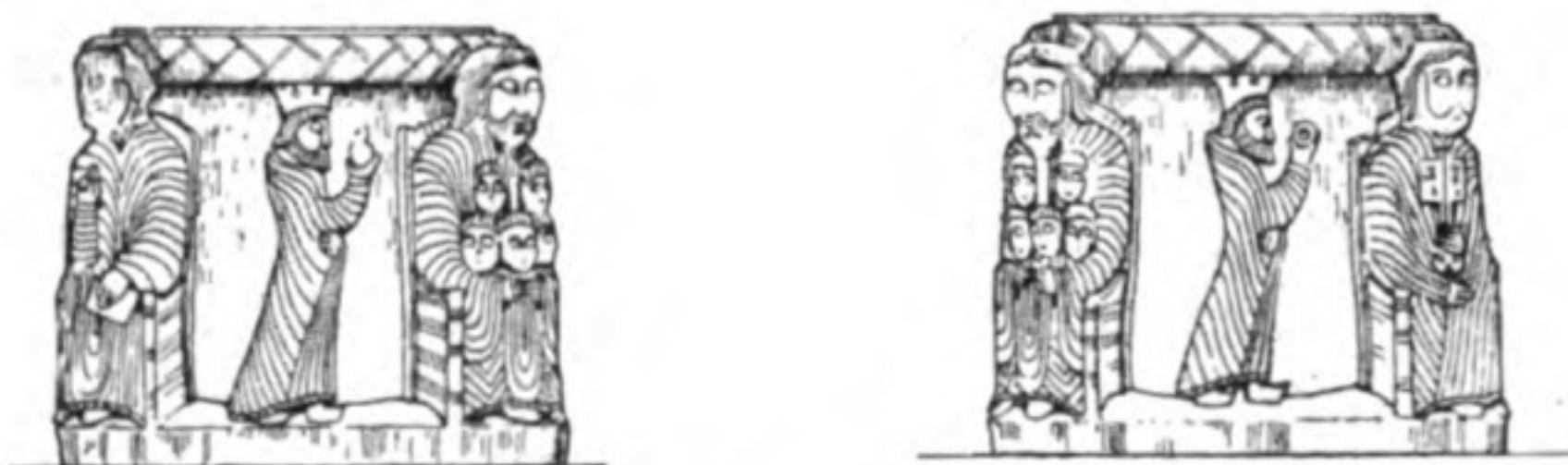
BÄNKAR. De öppna, brunmålade bänkarna äro likaledes nya i imiterad gotik efter ritning af ark. G. Pettersson. De före restaureringen 1892 befintliga bänkrummen voro slutna (byggda 1761). Redan före 1619 funnos emellertid bänkar, eftersom man detta år vill »förnya alla kyrkiobänkarne».

Pyramider vid altaret omtalas 1779. Möjligen hade dessa tidigare stått på plintar invid de främsta bänkarne, såsom bruket varit i många kyrkor.

På 1600-talet fanns i kyrkan ett korskrank, skiljande korafdelningen från åhörarorummet. Där om heter det i en relation i kyrkans arkiv (afskrift hos Ihrfors): »1634 in Junio hafver Provincial Skrifvaren öfver Uplandh Abraham Olofsson j Oleda låtit upsättja ett Kohr i Knifstadh Kyrkia på sin egen bekostnadh till ett Testamente effter någre sine barn, som uthi Kyrkian begrafne liggia ty uthi Knifsta kyrkia hade alldrigh tillförende något chor varit och war för den skuld samma chor Kyrkian till en hederligh prydnat; men på det tridie åhret effter Choret upsat wahr aff haat och afundt inträdde Welb. Henrich Stöör j kyrkian den 11 Martii 1637 tideligen om Mårgonen medh sina tjänare och Kniffsta klockare Michill medh som nyckelen till kyrkian hade, der dhe samtelige våldsambligen nederhuggo tre Gaffler af samma chor, her af förorsakade sigh een Rättegångz Process — —». Stöör dömdes därvid böta 400 dl. K. M., där af $\frac{3}{4}$ till kyrkan, $\frac{1}{4}$ till de fattiga. För den del, som tillföll kyrkan, förnyade Abr. Olofsson »choret» igen »alldeles som det af första bygningen upsatt».

För återstoden af Stöörs böter uppsattes »ett skönt läctare». Denna läktare, korskranket, predikstolen och bänkarne lät man »prydliggen måla och sompt försilffra och förgylla». När det här åsyftade korskranket blef borttaget, är icke bekant. Korskrank synas hafva varit vanliga under 1600-talet (jfr. Odensala, Alsike).

Af den medeltida dopfunten finnas några rester, nämligen en fyrkantig fot af sandsten med en något framskjutande, cirkelrund vulst med flåtornament (fig. 105—108). H. 41 cm. Sidornas bredd vid basen 48 cm. I fotens fyra hörn sittande figurer: Petrus med nyckel, Maria med Kristusbarnet i knäet, sittande manlig figur med fem barn i famnen (»Fader Abrahams sköte») och en sittande apostel, som lyfter ena handen och har en bok i den andra. På foten mellan hörnfigurerna framställas å ett fält de tre vise männen, liggande till sängs med kronor på hufvudena och mottagande ängelens budskap (fig. 108). På de tre andra fälten ser man de tre konungarne komma gående, en på hvarje fält, med skänker i de upplyftade händerna (fig. 105—107). Dessutom finnes den söndriga sandstensbotten till kuppan. I denna och genom fotstycket finnes afloppshål för vattnet. Funten är af gottländsk tillverkning från 1200-talets början.

J. Österlund delin 1911.

Fig. 105 o. 106. Knifsta. Två sidor af en medeltida dopfuntsfot.
 Unterer Teil eines Taufsteines. Gotländische Arbeit um 1200.

MEDELTIDA
TRÄSKULPTUR.

Den helige Stefan, staty af ek (fig. 109). H. 175 cm. Figuren är urholkad i ryggen, och i urholkningens kanter finnas tappar, hvilka visa, att urholkningen varit täppt med en panelning. 1300-talet. Tillhör nu! Statens historiska museum (inv. n:r 4241). — Knifsta

kyrka var invigd till den helige Stefans ära (enl. ett aflatsbref af 1403 återgifvet i Sv. Dipl. IV. s. 105; jfr äfven altarskåpet ofvan).

Ett krucifix från medeltiden inköptes enligt Viks slottsarkivs räkenskaper 1870—73 till Västeråkers kyrka för 15 Riksdaler, renoverades för 30 och finnes nu i sistnämnda kyrka, i hvars beskrifning det närmare skall behandlas.

Oljemålning på duk, framställande Adam och Eva efter syndafallet. H. 188 cm., B. 198 cm. Den är försedd med följande inskrift: »iagh hörer tin röst ock kiänner min brist — ty naken monde iag wara — Osalighe Adam hwij ästu så naken — hvem hafwer tina kläder ifrån tig tagit — Hwij sörier tu så swåra». Nederst på duken står: »Gudz namn till ähra och Knifsta kyrkijo till pryding är denna Tafla förärat af Commedör Wälb. Anders Bergh och Hans Fruu Edle och Vålborne Anna Greij¹ A^o 1689 d. 1 Junii». Nu i Nordiska museet (inv. n:r 85053).

TAFLA.

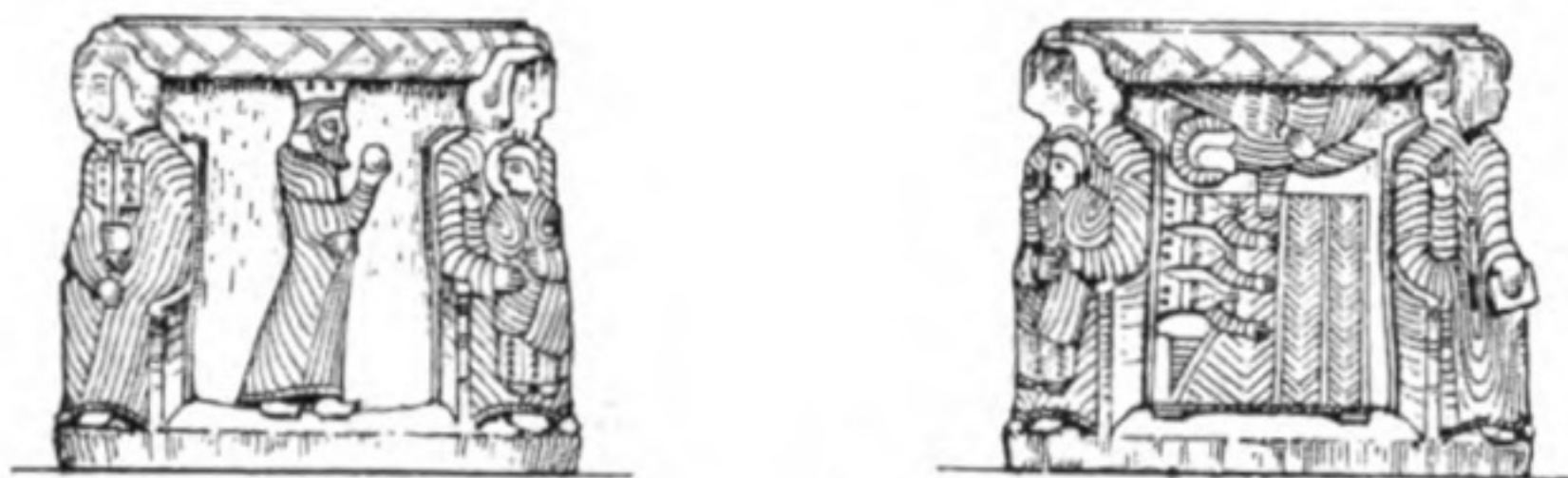

Foto. J. Koosval 1911.

Fig. 109. Knifsta.
S. Stefan, staty af måladt
trä, nu i Statens Hist.
Museum.

Bemalte Holzstatue, 14. Jht.
Hist. Mus. Stockholm.

¹ Anna Greij var trol. dotter till en inflyttad skotsk adelsman, William Greij, som 1617 var kapten för en fänika Upplands fotfolk, och Brita Tott, dotter till Tönnes Eriksson (Tott) d. y. till Skedbo i hans andra gifte (enl. Klingspor). Jfr. not 1 å s. 127.

J. Österlund delin. 1911.

Fig. 107 o. 108. Knifsta. Två sidor af en medeltida dopfuntsfot.
Unterer Teil eines Taufsteines. Gotländische Arbeit um 1200.

Silfverkanna (fig. 110 till vänster), stämplad Hallardt V 2 SILFVER.
(= 1803). Knifsta kyrka tillhörig 1804. H. 25 cm.

Kalk af förgylldt silfver (fig. 110, till höger) Noden, möjligen äfven foten, medeltida. Kuppen är nyare, graverad med två sköldar. H. 23 cm.

Kalkfot af förgylld koppar, cirkelrund, troligen medeltida. H. 11 cm.

Brudkrona (fig. 110, i midten) af förgylldt silfver, inköpt 1774 för 400 Rdr. kpmt. H. 8,5 cm.

Oblatask, oval, silfver utan stämpel. H. 9 cm.

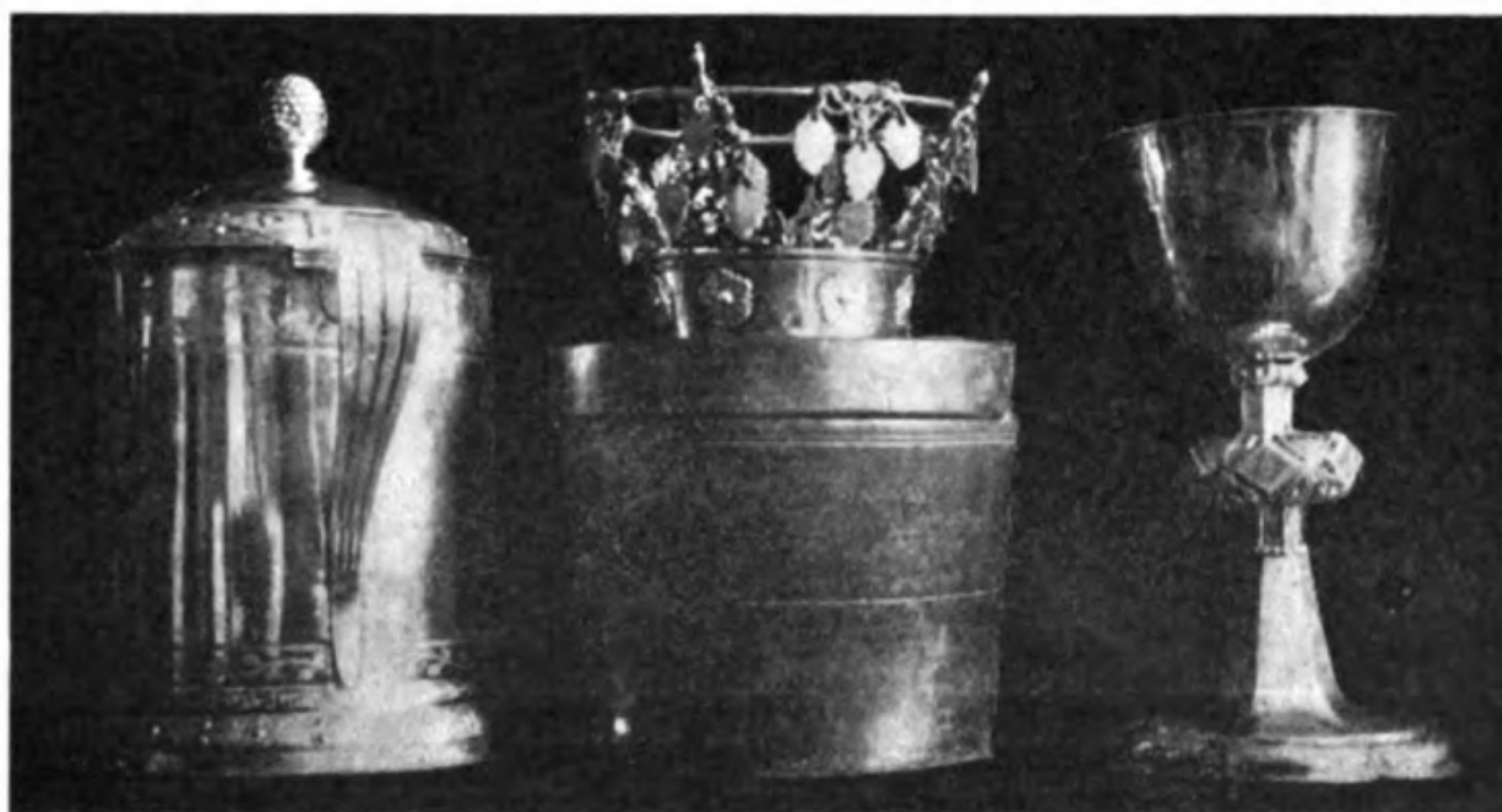

Foto. J. Roosval 1911.

Fig. 110. Knifsta. Kanna, brudkrona och kalk, allt af silfver.
Brudkronan står på sitt träsvärfvade fodral.

Silberne Kanne, Brautkrone und Kelch.

Silfverkanna af stopform, hamburgerarbete från tiden omkring 1600, rikt prydd med drifvet och graveradt arbete samt fastlödda byster och statyetter (fig. 111 o. 112). Å kannans lif tre figurscener i ovala ramar, framställande Adonis död i Venus armar, Tisbes själfmord vid Pyramus lik och Andromeda bunden vid

Foto. J. Roosval 1911.

Fig. 111. Knifsta. Silfverkanna, Hamburgerarbete från omkring 1600. Sida med Adonisrelief. Tillhör nu Statens Historiska Museum.

Silberne Kanne, Hamburger Arbeit um 1600. Das Relief stellt den Tod des Adonis dar. Histor. Mus. Stockholm.

klippan. Locket krönes af en naken Amor med sköld, hvarå Rigas vapen och årtalet 1622. Å foten en jaktfris. Stämplad med staden Hamburgs vapen och med en sköld, hvarå en ur vattnet uppdykande häst synes (troligen mästarestämpel). Inuti locket är graveradt: »Andereas Berg, Anna Greij». H. 41 cm. Gåfva af fru Anna Greij¹ till Knifsta kyrka 1692 enl. gåfvobref. Sannolikt har kannan kommit såsom krigsbyte från Riga, för hvilken stad den på grund af vap-

¹ Ang. Anna Greij se not 1 å s. 120.

Foto. J. Roosval 1911.

Fig. 112. Knifsta. Samma kanna som fig. 111. Sida med Andromedarelief.

Wie Fig. 111. Das Relief stellt Andromeda dar.

net synes vara tillverkad. — Sålles 1889 till Statens historiska museum (inv. nr 7902) för 5,000 kr., hvilka församlingen använde till kyrkans restaurering.

Dopskål af tenn med två handtag. Vanlig typ. Trasig. DOPSKÅL.
Diam. 20 cm.

Ljuskrona i koret af malm, med 10+10 ljusarmar, krönt LJUSKRONOR.
af en kvinnofigur med en palmkvist i handen. 1600-talet. H. 117
cm., Diam. 92 cm.

Ljuskrona af malm i långhusets östra travée med 8 ljus-
pipor, krönt af två stiliserade mot hvarandra vända fåglar. 1600-
talet. H. 63 cm., Diam. 65 cm.

Foto, J. Roosval 1911.

A. B. C.
Fig. 113. Knifsta. Ljusstakar af malm och mässing
samt kalkkläde af siden.

Leuchter aus Bonze und Messing auf einem Kelchtuch stehend.

Ljuskrona] af malm med urspr. 8 (2 st. nu söndriga) ljus-
armar i långhusets västra travée. H. 64 cm., Diam. 63 cm. Inskrip-
tion: *Denna liuskronan hafver den ehrwürdige och vehllärde sa-
ligen imillan den 17 och den 18 Huius i Herranom afsåmnade
den salige herr Johan Mich. Angulinus efterlöwerska ehrlige och
gudsfruchtige matrona hustru Brita Ersdotter förärat til kyrkan
anno 1668. K. E.*

Smidd järnkrona, 6-pipig, enkel, draggformad med svarfvad träknapp nederst. H. 60 cm., Diam. 45 cm. Sannolikt från 1700-talet; hänger nu i boden.

Ett par ljusarmar af drifven mässing. L. 31 cm. Väggbucklans diam. 20 cm. 1600-talets slut. Sönderskurna för att icke öfverskjuta predikstolens kant (!), där de äro fästade. LJUSARMAR
och
STAKAR.

Ett par mässingsljusstakar i drifvet arbete. H. 46 cm. 1600-talets slut (fig. 113, B).

Ett par malmstakar med rund fot. H. 32 cm. (Fig. 113, C).

Ett par trearmade mässingsstakar med rund fot i drifvet arbete med akantus och blomornament. H. 27 cm. 1600-talets slut.

En stake af mässing (?) med nyare kopparpipa. H. 35 cm.

En stake af malm. H. 39 cm. Möjligen medeltida (fig. 113, A).

Ett par malmstakar med rund fot. H. 8,5 cm.

Ett par malmstakar med rund fot. H. 15 cm.

Medeltida rökelsekar af brons (fig. 114). H. 23 cm.

Medeltida portlås af järn, förut tillhörande kyrkans port. L. 50 cm. Den gamla porten jämte detta lås blef vid 1892 års reparation bortvräkt och användes såsom skyddspackning vid stensprängning (!). Låset räddades då till baron Em. Cederströms samling å Krusenbergs.

Antependium (?) af grön, blommerad sidendamast. Har sannolikt varit prydd med guldspetsar att döma af ännu kvar-sittande, obetydlig rest. L. 214 cm., H. 103 cm. — 1700-talet?

Antependium af svart sammet med IHS i silfvergalon. L. 254 cm. — 1800-talet.

Mässhake af svart sammet, kantad med silfvergalon. På ena sidan ett kors, på andra ett Gudsöga med strålar, allt i silfverbroderi. — 1800-talet.

Kalkkläde af blommerad, blå sidendamast, delvis inväfd med silfvertråd. Kant och kors midt på af silfvergalon. 54×54 cm. — 1700-talet.

RÖKELSEKAR.

Lås.

Foto. J. Roosval 1911.

Fig. 114. Knifsta.
Rökelsekar.

Mittelalterliches Rauchfass.

Kalkkläde af hvitt siden med guldspetsar och guldfrans (fig. 113). 52×55 cm. På baksidan en påsydd sidenlapp med inskrift: *Till Knifsta Kyrka d. 7 Julii 1839 af A. M. M. N—r.* Gåfva af Anna Maria Marg. Nordhammar, dotter till Olof Nordhammar, kyrkoherde i Alsike och Knifsta 1828—1852.

Brudpäll af grönt siden, fodrad med rosafärgadt siden. 144×168 cm. Antagl. 1700-talet.

Fodral till bokdyna af svart sammet med silfverfrans samt kors af silfvergalon. — 1800-talet.

Håf af svart sammet. — 1800-talet.

EPITAFIUM.

I korets sydöstra hörn är å en särskild tegeluppmurning upp-

Foto. J. Roosval 1911.

Fig. 115. Knifsta. Kyrkans sydöstra hörn med den Kafleska grafhällen och epitafiet.
Epitaphium aus schwarzem Marmor und Sandstein aus d. J. 1675.

satt ett epitafium, hugget af svart marmor, omgifvet af figurer i huggen sandsten (fig. 115). Det bär Kafleska och Månesköldska vapnen samt en latinsk (hos Klingspor återgifven) inskrift, handlande om vicepresidenten i Göta Hofrätt Herr Erland Kafle († 1678) och hans gemål Fru Brita Månesköld (f. 1626, † 1673). Minnesvården är rest 1675, ty på en kartusch står: *Monumentum hoc oppositum parrochiæ eorum Knifsta in ornamentum sacræ ædis, ac posterorum recordationem 1675.* (= denna minnesvård är uppsatt i deras sockenkyrka Knifsta till helgedomens

prydnad och till åminnelse för efterkommande 1675).

GRAFSTENAR.

Under monumentet är upprest en grafhäll af kalksten (B. 162 cm., H. 200 cm.). En bred bård med medaljonger med änglar i hörnen. Bården borthuggen å stenens nedre kant. Stenen prydes af två kartuscher med inskriptioner, omgifna af broskornament, och i midten af en dylik med 2 vapensköldar. Å ömse sidor

en ängel med utsträckt arm. Inskriptionen å öfre kartuschen lyder: *Her Erlan Bengtsson Kafle. Fru Brita Karlsdåter Måneskiöld till Ledingenääs Seglinge och Ågård hörer dena graf. 1671.* Å den undre kartuschen *Döde ähro döde mäns wänner.* Stenen har förut täckt en graf i kyrkans golf, men blef vid 1892 års restaurering upptagen och flyttad till nuvarande plats.

I vapenhuset ligga två skulpterade grafstenar af kalksten i golfvet. Den östra (fig. 116), L. 221 cm., B. 117 cm., framställer en bedjande kvinna inom två kolonner med en fronton. På kolonnplintarna äro uthuggna t. h. det Tottska vapnet, t. v. ett oigenkänligt vapen. Den döda hette Metta Tönnesdotter (Tott¹) † 1566. Den nu mycket slitna inskriften å fältet under figuren kan med tillhjälp af äldre afskrifter af densamma tydas: HÆR VNDER LIGGER BEGRAF-WEN DHEN THEN ERLIGE OCH WÄLBÖRDIGE QWINNA HVSTRV MÆTTA TÖNNESDÅTTER SALIGE JÖRAN HANSONS TIL KNIFSTA SOM HÆR AF-SOMNADE VTI HERRANOM DHEN 11. JANVARI ANNO [15] 66. GVD HENNES SIEL GLEDIE VTI THET EVIGE RIKE: THENNE STEN HAFVER IAGH . TÖNE IÖRANSON TIL HÖGXGÅRD LÅTIT VTHVGGA 1581. Stenen är ett vackert och jämförelsevis sällsynt exempel på det senare 1500-talets stil, som vi eljest mest känna från slotts-arkitekturen.

J. Österlund delin 1911.

Fig. 116. Knifsta. Metta Tönnesdotters grafsten.

Grabstein aus Kalkstein vom J. 1581.

Den västra stenen (L. 217 cm., B. 119 cm.) har i de fyra hörnen medaljonger med symboliska bilder (två änglahufvud, döds-kalle, timglas). I midten en lagerkrans omgifvande ett hjärta. Inskriften lyder: UNDER DENNA STEN I KNIFSTA KYRKA LIGGA 7 PROVINCIALSKRIFVAREN ABRAHAM OLOFSONS BARN I OLEDA BEGRAFNA N. ANNA 1632 25 JANV. OLOF 4 DEC. 1637. ISAK 22 IVNI 1638. IACOB 24 MAI 1639. AHN ANNA OCH ABRAHAM 22 AP. 1642. AHN ABRAHAM 13 SEPTE.

¹ Klingspor meddelar, att hon var dotter till Tönnes Eriksson Tott d. y. till Skedbo i hans första gifte. Så angifver äfven Anrep. Det måste emellertid vara oriktigt, ty grafstenens årtal passa icke in därpå. Däremot passa de förträffligt, om Metta antages vara dotter till Tönnes Eriksson Tott d. ä.

1646. GVD FÖRLÅNE DEM EN FRÖGDEFVL VPSTÅNDELSE MED DE CHRISTROGNA PÅ DEN YTTERSTA DAGEN . SOLI DEO GLORIA. Jfr. ofvan ang. korskranket s. 119.

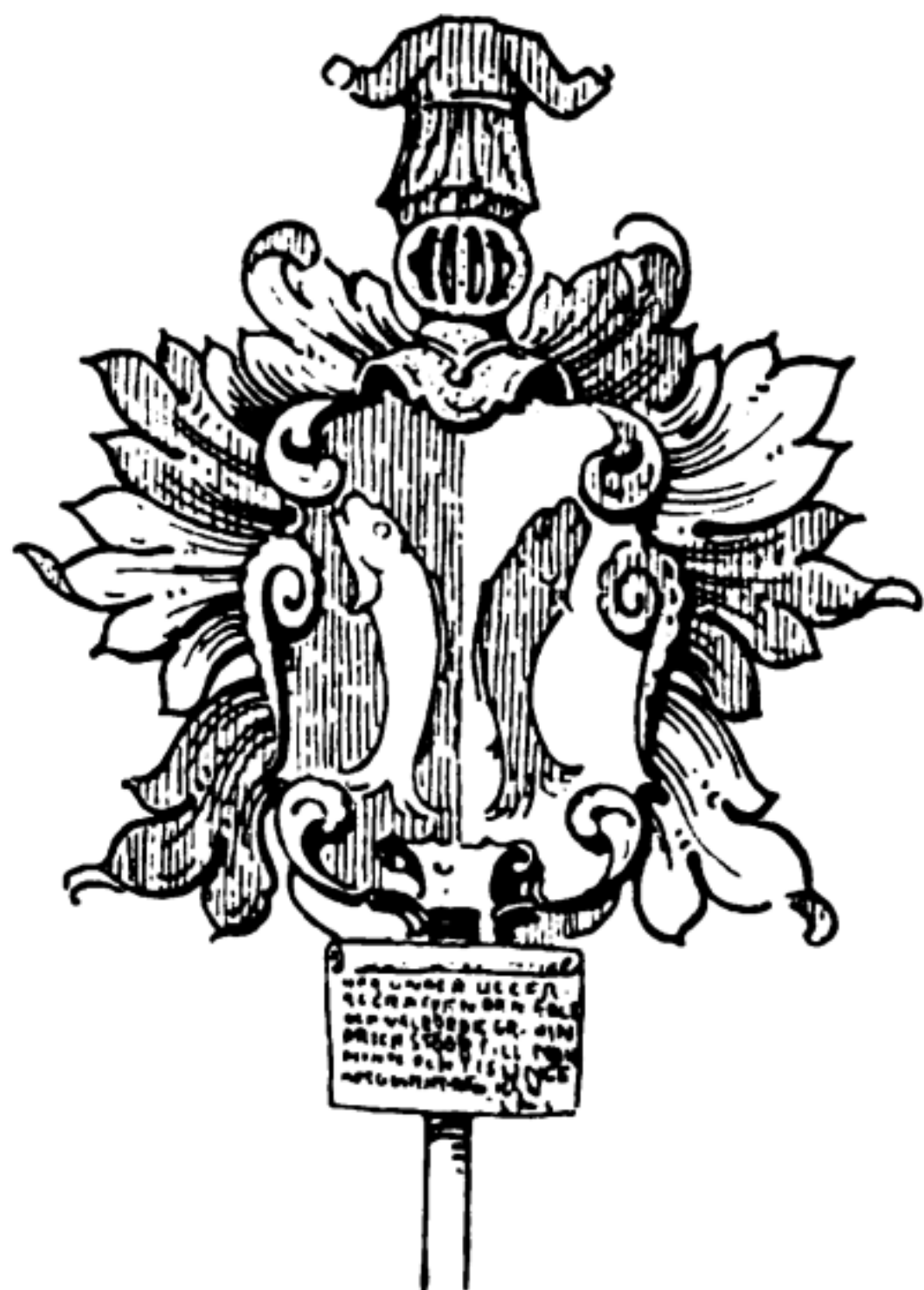
Stenarna flyttades till nuvarande plats vid sista restaureringen 1892.

BEGRAFNINGS-
VAPEN.

I västligaste delen af kyrkan hänga fyra hufvudbanér. De, som hänga närmast kaminen, äro illa sotsvärtade. Platsen är äfven i så måtto otjänlig, som de vackra sniderierna och färgerna icke alls komma till sin rätt på grund af den dåliga belysningen. Klingspor återger i U. F. T. fullständiga inskriptioner och biografiska upplysningar om personerna.

Banéren äro:

Hufvudbanér öfver kammarjunkaren Hindrich Stöör (f. 1582, † 1654). Sköld med sköldemärken, hjälm och hjälmprydnad af skulpterad och målad trä utan kredering. Löfverk och inskriftstafla af plåt, målad i silfver och rött (fig. 117). Med bärstång. — H. 120 cm. (med hjälm och tafla), B. 90 cm. (med löfverk). Typen vanlig omkr. 1600-talets midt. — Ang. Hindrich Stöör se ofvan under korskrank s. 119. Mot denna bakgrund bör sannolikt följande utdrag ur »Acta pastorum» ses: »1654. Begierades upå Wälb:ne Hr. Öfverste Lieutnantens wägnar att S: Hindrich Störes Lijk

J. Österlund delin. 1911.

Fig. 117. Knifsta. Hindrich Stöörs hufvudbanér, 1654.

Funeralwappen aus d. J. 1654.

mätte der uthi sin graff nedersatt och begravet blifva hwilken begiäran med Ett hundrade tiugu d. K. M. och een ansenligh förähringhz aflägning beviliat och confirmerat blef och wart begravven i Knifsta kyrkia den 28 Decembris A^o 1654.»

Hufvudbanér öfver vice presidenten i Göta hofrätt Erlan Kafle († 1678). Hans epitafium och grafsten förut omtalade. Skölden omgifven af kraftigt löfverk, samladt i kompakta voluter af en för senare hälften af 1600-talet karaktäristisk form. Hjälmprydnaden saknas. Det hela jämte inskriptionstaflan omslutes af en

gles, förgylld lagerkrans, på hvilken sitta små sköldar med 16 vapen, fäderne t. h., möderne t. v. Allt är utfördt af skulpteradt, krederadt och måladt trä. Med bärstång. — H. 190 cm., B. 160 cm.

Hufvudbanér öfver öfverstelöjtnanten Gunnar Zithelbergh (f. 1629, † 1693). Stor vapensköld, omgifven af yfvigt, i kanterna liksom trasadt löfverk. Inskriptionstaflan omgifven af troféer. Det hela af skulpteradt, krederadt och måladt trä. Med bärstång. — H. 215 cm., B. 140 cm.

Hufvudbanér öfver fänriken Carl Gabriel Zithelbergh (f. 1665, † 1692), den föregåendes son. Af samma typ som föregående, men utan troféer kring inskriptionstaflan. Med bärstång. — H. 200 cm., B. 134 cm.

Sammanfattning af Knifsta kyrkas konsthistoria.

I. En rektangulär gråstenskyrka med sakristia i nordost, invändigt putsad och försedd med platt trätak. Gafvelröstenas yttresidor af tegel. Troligen omkring 1300.

II. Ett vapenhus uppföres å södra sidan. Möjligen ny, profilerad tegelomfattning kring södra portalen.

III. I slutet af 1400-talet slås hvalf i kyrkan, vapenhuset och sakristian. Kyrkans och vapenhusets hvalf och väggar målas. Ungefär samtidigt anskaffas ett altarskåp. Ärkebiskop Jakob Ulfssons tid 1469—1514.

IV. Under 1600-talet uppföres en ny klockstapel (trol. 1616), ett korskrank (1634), en läktare (1646); dessutom restaurerades bänkar och innanrede (s. å.). Rikliga inköp och donationer af skrudar, silfver och ljusredskap komma kyrkan till del.

V. Under 1700-talet en del reparationer. Ny stiglucka 1747, ny klockstapel 1756. Reparationer å kyrkan 1760, då fönstren utvidgas, och 1770, då stenaltaret borttages. Ny predikstol 1774.

VI. Kyrkan repareras 1804 och putsas in- och utvändigt. Ny läktare samt orgel.

VII. Nya förändringar under 1830- och 40-talen, då kyrkogården utvidgas, korgolfvet omlägges och ny altarprydnad anskaffas.

VIII. Restaurering enl. ritningar af ark. G. Pettersson, stadfästade gn. Kgl. bref ¹⁴/₂ 1890. Restaureringen, som utfördes 1892, omfattade ny inredning med altare, altarprydnad, altarring, bänkar, läktare, orgel m. m. De medeltida hvalfmålningarna blottas och restaureras. Östfönstret utvidgas och får katedralglas. De skulpterade grafstenarnas platser ändras.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 118. Knifsta kyrka från sydväst.
Die Kirche von Südwesten.

Résumé.

Die Kirche wurde um 1300 gebaut. Zu dem rektangulären Grundrisse fügte sich von Anfang an eine Sakristei (Grundr. Fig. 94). Material: Granit, in der äusseren Schale der Giebeln und in den Einfassungen Backstein. Die ursprüngliche, flache, hölzerne Decke wurde im 15. Jht. durch bemalte Gewölbe ersetzt (Fig. 101). Aus dem Ende dieses Jhts. stammt auch der Schnitzaltar (Fig. 104), unter dessen Heiligenbilder der heilige König Erik v. Schweden von besonderem Interesse ist. Er trägt nämlich eine Pergamentfahne mit dem alten schwedischen Reichswappen, den drei Kronen. Eine Restauration im J. 1892 hat die alten Gewölbemalereien blossgelegt und, leider, die Kirche ganz mit neuen gotizierenden Möbeln versehen.

Von besonderem Interesse ist die Fig. 111 und 112 abgebildete silberne Kanne, die unter anderen Schmuck mit drei medaillonförmigen Reliefs geschmückt ist, den Tod des Adonis, den Selbstmord Tisbe's und die an der Felse gebundene Andromeda darstellend. Durch einen Stempel ist die Kanne als Hamburger Arbeit bezeichnet. Der unbekannte Meister wird wohl mit einem anderen Stempel bezeichnet, schildförmig mit einem aus den Wellen aufbauchenden Pferde. Auf dem Schilde des krönenden Amors ist ein Wappenschild der Stadt *Riga* befestigt mit dem Jahreszahle 1622. Die Kanne wurde von einer Familie Greij 1692 der Kirche geschenkt und ist nunmehr an das Histor. Mus. zu Stockholm verkauft.

Foto. S. Curman 1911.

Fig. 119. Alsike kyrka med skolhus och kyrkstallar från nordost.

Die Kirche mit Schulhaus und Kirchstätten von Nordosten.

ALSIKE KYRKA.

UPPLAND, STOCKHOLMS LÄN, ERLINGHUNDRA HÄRAD.

UPPSALA ÄRKESTIFT, ERLINGHUNDRA KONTRAKT.

Beskrifningen utförd af KARL ASPLUND och Arkitekten

Fil. Lic. SIGURD CURMAN.

Tryckta källor: DIPL. SUEC. II, s. 44, n:o 958, ärkebiskop Magnus Bossons testamente 7 mars 1288, hvaruti testamenteras ett halft markland till prästen i »Alseke» och hans efterträdare; II, s. 436, n:o 1454, ärkebiskop Nils Allesons testamente 18 jan. 1305, hvaruti »Alseki» hågkommes. — DAHLBERG, SUECIA ANT. ET HOD. I, 107, å hvars stick Alsike kyrktorn synes högt och spetsigt. — O. JANSE i UPPLAND, I, s. 570. — MBL. IX, 1897, s. 21 o. 27, ang. målningar.

Handskrifna källor och afbildningssamlingar: IHRFORS meddelar en plan, en exteriör från söder, afteckning af Gerika Brands grafsten samt utdrag ur kyrkböckerna. — AFRITNINGAR II, s. 103, en exteriör från sydost; å löst blad konceptritning till densamma. — ASCHANEUS, Sigtuna (Ms. i K. B. sign. F b 16), s. 21, ang. Brands grafsten. — PERINGSKIÖLD, Monumenta II, fol. 167, ang. densamma. — A. T. A.: 1 plan och 6 blad färglagda uppmätningar af målningrester, utförda 1897 af R. Cederström; 2 exteriörfoto. (1900), foto. af kalkkläde (1880); inventarium 1829; redogörelse för H. Hildebrands resa till Alsike 1867; anteckningar ang. altarskåpet och ang. målningarnes framknackande. — Ö. I. Ä.: 2 blad ritningar till tornhuf 1798, den ena af P. W. Palmroth, 1 blad ritning (plan, 2 fasader, 3 sektioner) till restaurering af A. R. Pettersson stadf. ³⁰/₁₀ 1857, 1 blad ritning af A. R. Pettersson till orgelfasad stadf. ¹⁵/₆ 1860, 3 blad uppmättningsritningar af A. Roland 1910 (plan, 2 tvärsektioner, 1 längdsektion), 2 blad kopior af ritningar (plan, 3 sektioner) till restaurering af S. Curman stadf. ¹⁴/₁₀ 1910; fotografier: 4 exteriörer, 1 interiör, 3 öfver inventarier, 17 öfver målningarne före och efter restaurering (samtliga 1910). — TOPOGR. PLANSCHSAML. i U. B.: »Utsigt af Alsike kka från Ekhamn», akvarell, 1700-t., kyrkan putsad, hög spira, rödmälad klockstapel ett godt stycke väster om kyrkan.

Kyrkans arkivalier: I LANDSARKIVET, UPPSALA: upplysningar om byggnadshistoria och inventarier anträffas i följande delar: sockenstämmoprotokoll 1616—1693 i P. och L. I. 1 (jfr. nedan); 1746—1787 i K. I. 1; 1788—1829 troligen uppbrunna; 1829—1839 i K. I. 2; kyrkoräkenskaper, hufvudbok 1681—1801 i L. I. 2; 1801—1828 trol. uppbrunna; kladd 1746—1770 i L. I. 3; 1771—1800 i L. I. 4; 1801—1828 trol. uppbrunna; inventarier från 1615 och 1654 i P., en bok, innehållande under benämningen »Acta Publica Pastorum in Kniffstadh» åtskilliga anteckningar om kyrkan och församlingsvärden i Alsike och Knifsta 1615—1693. L. I. 1 innehåller »Miscellanea Alsike» 1615—1725. Delar af arkivet förstördes genom våld 1829. — Ur böckerna har friherre EMANUEL CEDERSTRÖM på Krusenbergs gjort utförliga excerpt¹, som förvaras hos ägaren.

Ur dessa må här anföras: Inventarium 1615: »En sölff Kalck förgylldt med Paten. — En lijthen huit sölff Kalck med paten hvilken bruckas wthij socknebudh. — KLäädher — En Mäassehaacka af pappekoiegröndt dýrdumdy. — En Mäassehaacka af blått blommeratt Samätth. — Än en gammal och wttsljittin mäassehaacka — Kalcke Kläädhe ett gammaldt och wttsljittid. — Ett Althare Klädhe af pappekoiegröndt dýrdumdy. — Ett brudhepäll af blommeratt Sametth fodhratt med blåå durlek. — Ett lijckpäll af swart Ängelst mz swart sametts kors och sijckies franssar, fodra mz swart durlek. — Än Messesärkier 2 st. — stola 1 st. — Handhklädhe på Althare 2 st. — duuck 1 st. — Tänflaskor 2 st. — Malmstaackar 2 st. — Än en lijthen flaska mz socknebuds Týghene. — Handhklocka 1 st. — Böcker, — En gamal och söndrigh swänsk Biblia — Handhboock 1 st. — En gammal Psalmboock. — Itinerarium Sanctæ scripturæ 1. — Koppar. — En gammal och sundrigh Tierepanna. — Kijsta 1 st.

Henricus Matthiæ Uplandensis.

»Kyrkian war här så ganska illa förfallen och alldheeless Tackelööss, all Spåånen wthtruten ock affallen wppå Torneth sampt wppå Kyrkietaacket, vappenhuusett, sachrijstijgian och boogårdhen. Inghen Klockestapäll then östre boogålsmuren nijderfallen, så att här sågh mecktigt illa och skröpeligt wdtt» (1615).

Arkivalierna innehålla åtskilligt af kulturhistoriskt intresse, hvaraf följande exempel må anföras:

1768 d. 28 Febr. hölls stämma. Klockaren Högman anhåller om sitt afsked, men ber församlingen, då han i 50 år och 2 månader innehaft befattningen, draga försorg om hans uppehälle på gamla dagar. Denna begäran fann församlingen billig och, som han bäst kunde blifva bibehållen, om hans dotter blef försörjd, var man betänkt på att föreslå henne, Lisa Högman, en skickelig man, som klockarsysslan kunde tillträda. Hårtill anmälde sig Studiosus herr Lennberg, hvilken af v. Pastor och församlingen var känd för boklärddhet och goda seder. Då han med ett högt och tydeligt Ja förklarat sig villig äkta förenämnda dotter till Högman, änkan Lisa Högman (änka efter interimsklockaren Per Manutte), samt draga försorg om att dess gamla föräldrar icke skulle lida någon nöd på deras ålderdom, antogs Lennberg enhälligt af församlingen till klockare i Alsike med de villkor, att han skulle ställa nöjaktig borgen samt lära sig slå åder.

¹ Dessa hafva välvilligt af frih. Cederström ställts till beskrifvares förfogande.

1769 d. 22 Jan. sammankallades Församlingen i sockenstugan att efterhöra, om något oskickligt förhållande försports under Julhelgen, då en och annan tillkännagaf, att några af ungdomen tagit sig före att om nattetid gå omkring och sjunga för dörrarna den s. k. St. Staffans visa, och som sådana sånger ansågos för ett oskickligt uppförande, så varnades för denna gången med hotelse af stockstraff, om någon härefter sig häruti skulle förbryta.

I KYRKAN förvaras handlingar från tiden efter 1830. Dessutom förvaras där 3 äldre ritningar till kyrkans förändring; en utgör förslag till nybyggnad, 1790-talet (osign.), de 2 andra (lika) äro förslag till ny tornhuf af P. W. Palmroth (jfr. Ö. I. Å.), stadf. 28/8 1798.

Foto. A. Roland 1910.

Fig. 120. Alsike kyrka från söder.
Die Kirche von Süden.

Kyrkogården och klockstapeln.

Kyrkogården bildar en rektangel med långsidan i öst-väst-KYRKO-
GÅRD.lig riktning och har sin hufvudsakliga yta söder om kyrkan, sluttar något mot öster och är omgifven af en låg mur, byggd af gråsten i kallmur. Mellan tornet och södra bogårdsmuren har man vid gräfning stött på en mur af naturlig sten i bruk, hvilkens öfre kant befann sig ungf. 1 m. under marken. Murens tjocklek var ungf. 1 m., dess längd 4 å 5 m. och dess riktning vinkelrät mot sydmuren. »Bogårdsmuren» har vid flera tillfällen blifvit ombyggd. Sålunda ombyggdes östra muren 1661. Den var i äldre tider sannolikt högre och försedd med spånklädd aftäckning. 1626, 1660 och 1662 uttaxeras spån till bogårdsmuren. 1776 anser pastor, att brädtaket bör rifvas på grund af dess eldfarlighet, helst bogårdsmuren snart skulle nedtagas och ombyggas. — Nuvarande kyrkogårdsport består af två putsade tegelstolpar, mellan hvilka hänga enkla, smidda järngrindar, sannolikt från 1800-talets början.

I äldre tid var bogårdsmuren försedd med »stigluckor». 1637 köpas materialier, däribland taktegel, till »stigluckubyggnaden». 1661 upprättas murar och stiglucka på östra sidan. 1703 omtalas murning på den större och den mindre stigluckan. Dessa äro numera helt försvunna.

KLOCKSTAPEL. Kyrkan har i äldre tider haft klockstapel. 1615 års inventarium säger, att klockstapel detta år saknas. Huruvida sådan

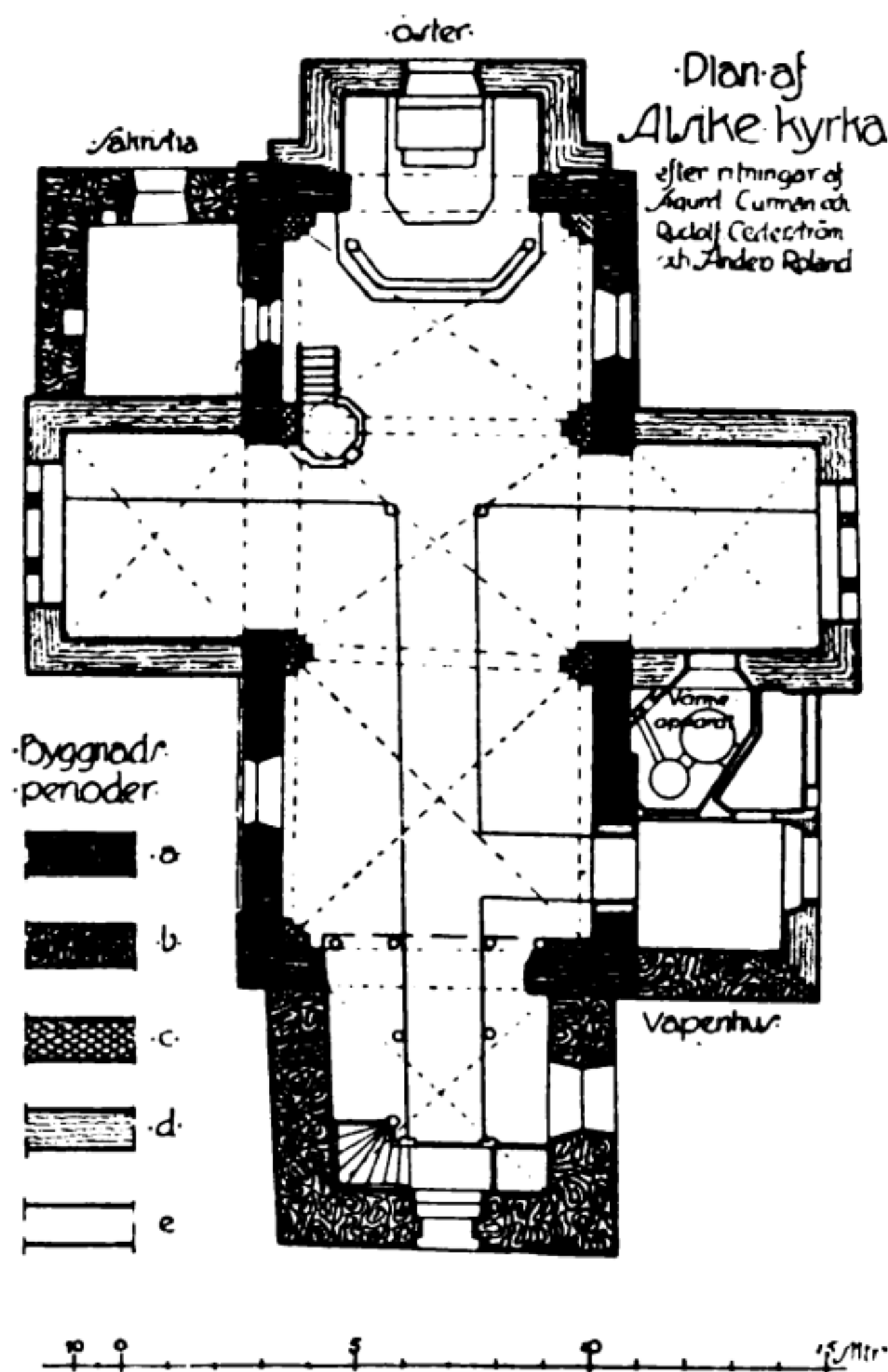

Fig. 121. Alsike. Plan efter restaurering 1910—1911.
Grundriss nach Restaurierung 1910—1911.

tidigare funnits, känner man ej. Klockstapel restes 1616 och blef 1618 spåntäckt och tjärad. Den var sannolikt då öppen, men reparerades och ombyggdes 1728, hvarvid den brädbekläddes. Den omtalas på 1770-talet som gammal och förfallen. Vid visitation 1780 förklarar församlingen, att stapeln får stå, så länge den kan nyttjas; sedan skola klockorna flyttas till tornet¹. Detta sker 1799.

¹ Häruti spåras verkan af Kgl. Brefvet 22 mars 1759, hvaruti bl. a. anbefalles: »At särskilte Klockstaplar af träd undvikas och besparas, och i det

Kyrkobyggnaden.

Alsike kyrkas murar, äldre och yngre, äro hufvudsakligen upp- **MATERIAL.**
förda af tegel samt ut- och invändigt putsade. Gråsten förekom-
mer blott i grunden, i tornets nedre del, i sakristian och till någon
del i vapenhuset. Hvalfven äro alla af tegel. Golfvet i gångarna
af kalksten, i vapenhuset af tegel, under bänkkvarteren och i
sakristian af trä på asfaltstruket betonunderlag. Yttertaket är spån-
täckt utom å sakristian, där järnplåt är lagd ofvanpå spånen.

Kyrkobyggnadens ursprungliga kärna och bestående hufvud- **LÅNGHUSETS**
parti är ett enkelt, rektangulärt långhus (fig. 121, period a), **VÄGGAR.**

uppfördt af väl brändt, djuprödt tegel i munkförband (tegelmått = 28,5-29,5 × 12,5-14 × 8,5-9 cm.). Till koppar¹ hafva i allmänhet användts hårdbrända, mörka tegelstenar. Väggarna voro ursprungligen ut- och invändigt fogstrukna med teglet synligt, hvilket framgår af den omsorgsfulla fogbehandlingen. Fogbruket af kalk och grof sand har afstrukits jämnt, hvarefter fogens öfre och nedre kant med mursleven skurits jämn mot angränsande tegel. I yttre

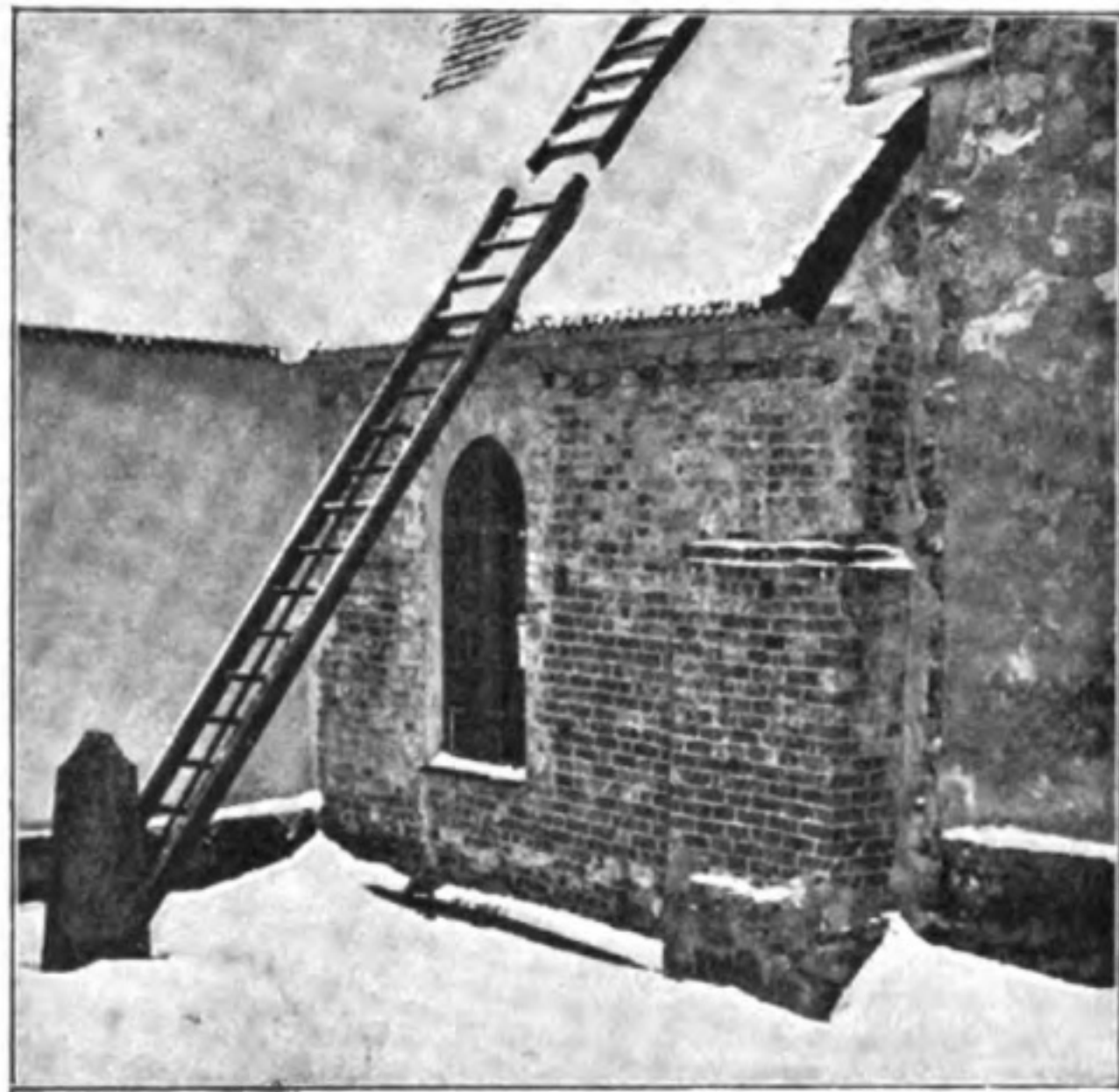

Foto. A. Roland 1910.

Fig. 122. Alsike. Långhusets nordvästra hörn, med det ursprungliga murverket renhugget.

Nordwestliche Ecke des Langhauses mit blosgelegener mittelalterlicher Backsteinmauer.

hörnen har muren förkroppningar med 11 cm. språng, men med olika bredd (se fig. 121); den sydvästra förkroppningen sträcker sig långt fram på södra långsidan (jfr. fig. 125). Förkroppningarna nå icke upp till takfoten, utan sluta på c:a 3,5 m. höjd öfver

stället Klockorne, der det sig göra låter och utan Kyrko-hwalfwens fara ske kan, flyttas uti stentorn, hwilka ej böra wara höge och spitsige, utan med medelmåttige hufwar».

¹ Kopp = sådan sten, som med sin längdriktning ligger vinkelrätt mot mursträckningen och sålunda i ytan visar en kortsida, »hufvud»-sida. Ordet Kopp härledes af tyska ordet Kopf = hufvud. Stenar, som i ytan visa långsidan, kallas löpare.

marken och aftrappas där (se fig. 122). Aftrappningen har sannolikt ursprungligen skyddats med aftäckning. Muren har utvändigt en låg stensockel, avslutad med ett hugget skråkantskift af gråröd sandsten. Sockeln slutar stumt mot hörnförkroppningarne. Upp till prydes muren af ett hvitkalkadt »strömskift». I det tredje skiftet uppiifrån äro teglen nämligen snedställda, bildande liksom en serie vågor. Detta ornament har löpt rundt hela kyrkan med afbrott endast närmast hörnen. 1631 blef kyrkans yttre rappadt och hvitmenadt enligt kyrkoarkivets uppgift och har sedermera så förblifvit. Iakttagelser om det yttre murverkets urspr. tillstånd kunna göras dels å vapenhusets vind, dels å ett murparti vid det nordvästra

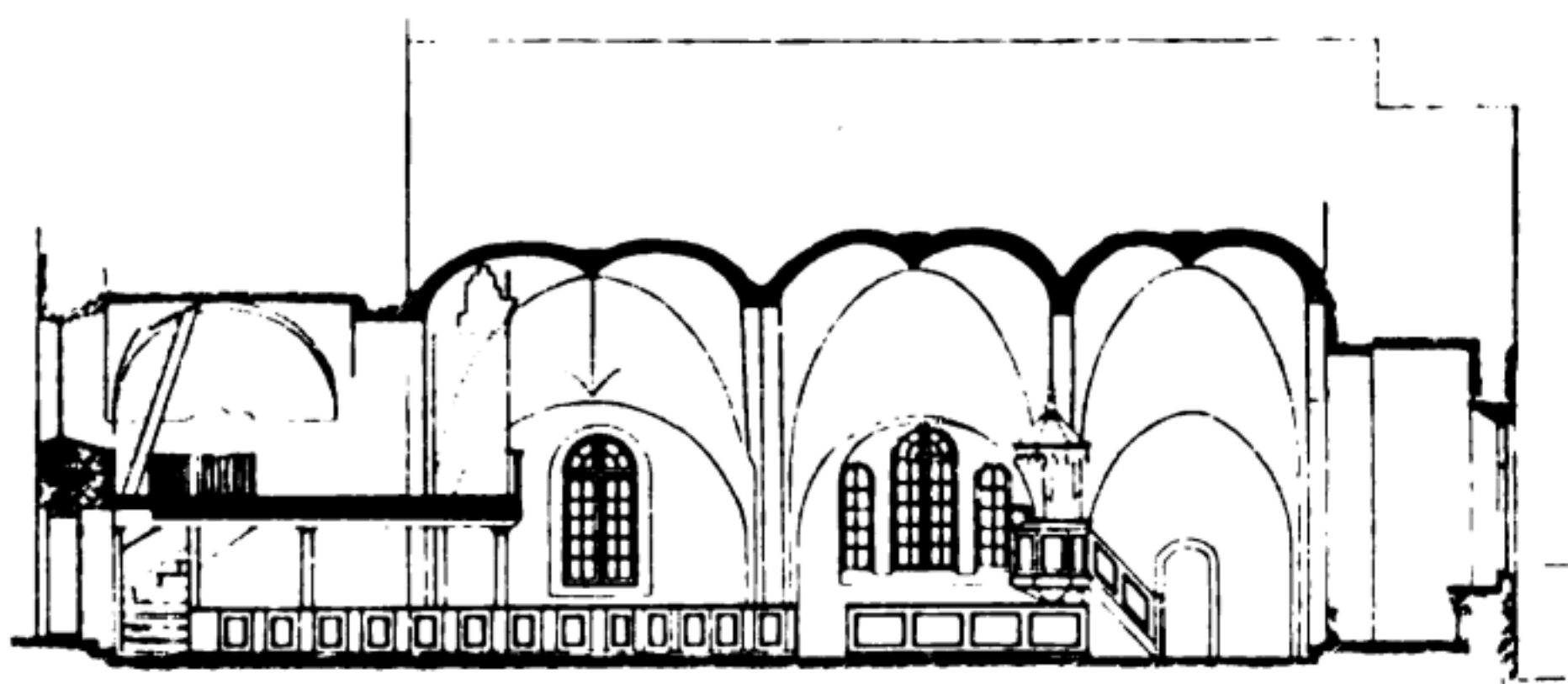

Fig. 123. Alsike. Längdsektion mot norr. Uppmätning af ark. A. Roland 1910 före restaurering.
Längenschnitt gegen Norden vor Restaurierung 1910.

hörnet (fig. 122), hvilket genom frih. Em. Cederströms försorg på 1890-talet renknackats från puts. Vid en 1910—11 utförd restaurering af kyrkan har detta parti lämnats oputsadt för att visa kyrkans ursprungliga tillstånd.

Långhusets inre öfvertäckes nu med 3 ribblösa hvalf, hvilande på 3-språngiga vägg- och hörnpelare af tegel. Hvarken dessa eller hvalfven tillhöra den ursprungliga anläggningen. Väggpelarne äro uppförda af medeltida tegel utan förband med väggen samt sakna fogstrykning. De släta murytorna visa däremot samma fogstrykning som yttermuren och stodo ursprungligen röda. Vid undersökningar 1897 af frih. Rudolf Cederström blottades trenne i det närmaste fullständiga invigningskors af tidig typ, målade å särskilda för detta ändamål å den fogstrukna tegelmuren upplagda cirkelrunda putsytor, hvilket bestyrker det gjorda påståendet. Dessa

ursprungliga invigningskors äro fördelade på murytan utan hänsyn till den bestående hvalfindelningen och styrka därigenom äfven, att hvalfven icke tillhöra den ursprungliga anläggningen.

Den ofvannämnda undersökningen af frih. R. Cederström ådagalade äfven, att hvalfanläggningen i sina hufvuddrag stannar från medeltiden, ehuru själfva hvalfkuporna till större delen äro senare omslagna. Väggpelarnes öfre delar, hvalfanfängen samt stora delar af gördel- och sköldbågarne visade sig nämligen be- täckta med dekorativ kalkmålning från senare medeltiden, hvarom mera nedan (s. 144). Af de bevarade hvalfanfängen att döma, voro hvalfven enkla krysshvalf med ribbor af rektangulär genomskärning

LÅNGHUSETS
HVALF.

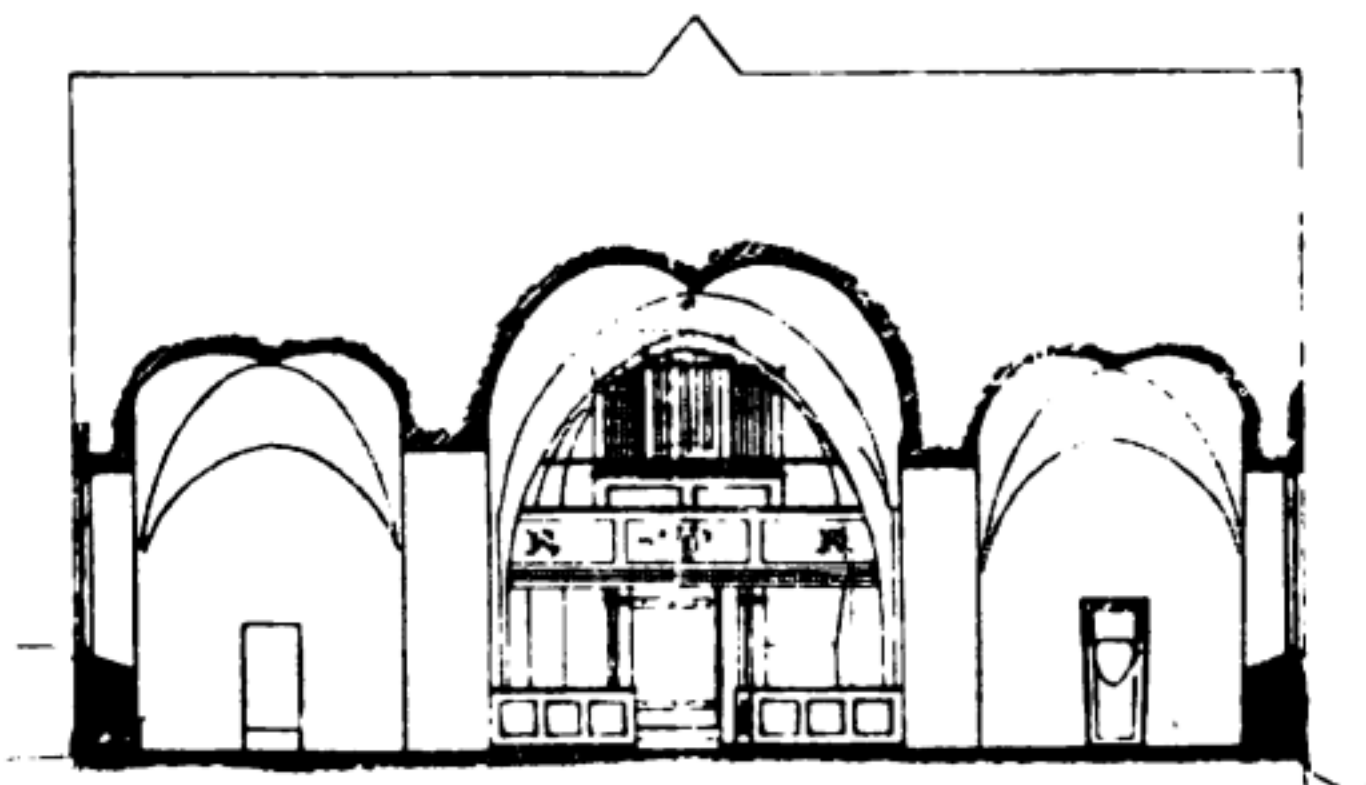

Fig. 124. Alsike. Tvärgenomskärning mot väster. Uppmätning af ark. A. Roland 1910 före restaurering.
Querschnitt gegen Westen vor Restaurierung 1910.

och en halfstens bredd. Sköldbågarne utmed långväggarne äro rundbågiga, utmed gafvelväggarne trubbigt spetsbågiga liksom gördelbågarne. — Bristfällig grund och otillräckliga vederlag hafva emellertid gjort, att hvalfven flere gånger måst ombyggas, dock med delvis användande af de ursprungliga gördel- och sköldbågarne samt delar af kupanfängen i hörnen. Af de bevarade arkivalierna känner man, att »hvalfven bygdes» 1631, då äfven målning af hvalf och pelare omtalas (jfr. s. 146). 1767 blef det stora västliga, 6-delade hvalfvet inslaget, hvarvid gördelbågen mot öster dubbelrades på västra sidan (jfr. fig. 121 o. 123). Hvalfvets sydvästra hörnpelare ombyggdes äfven då i sammanhang med upptagande af en muröppning för ny läktaruppgång (jfr. fig. 125 o. s. 138). 1773 beslutes ombyggnad af de båda andra långhushvalfven. I visitationsprotokoll år 1780 heter det därför, att kyrkan är »nyligen hvålf». Antagligen kunna dessa hvalfomslagningar sättas i förbindelse med den år 1759 beslutade åtgärden att borttaga »de

gamla pelarne på södra och norra sidan utanför kyrkomuren», hvaraf alltså framgår, att man tidigare uppfört sträfpelare för att motverka hvalftrycket. Genom de sannolikt vid ombyggnaderna på 1700-talet inlagda tvärankarne af järn samt genom de 1859—60 uppförda korsarmarna hafva de betydligt utträngda långmurarne fått erforderlig försträffning i norr och söder. År 1910 utförd förstärkning af korpartiets grund och samtidigt inlagdt sträckankare i södra långmuren äro afsedda att motverka trycket österut.

LÅNGHUSETS
GOLF.

Långhusets golf var på 1600-talet af tegel, åtminstone i koret. 1770 utlofvar baron Sack på Krusenbergs »så mycket ärilsten, hvarmed gången kunde stenläggas». Ärilsten = kalksten. Huruvida denna sten blef inlagd, är ovisst, ty vid ombyggnaden 1859—60 inlades plansten i kor och gångar. Denna sten kompletterades och omlades 1910.

LÅNGHUSETS
FÖNSTER-
OCH DÖRR-
ÖPPNINGAR.

Af långhusets ursprungliga fönsteröppningar återfinnes intet

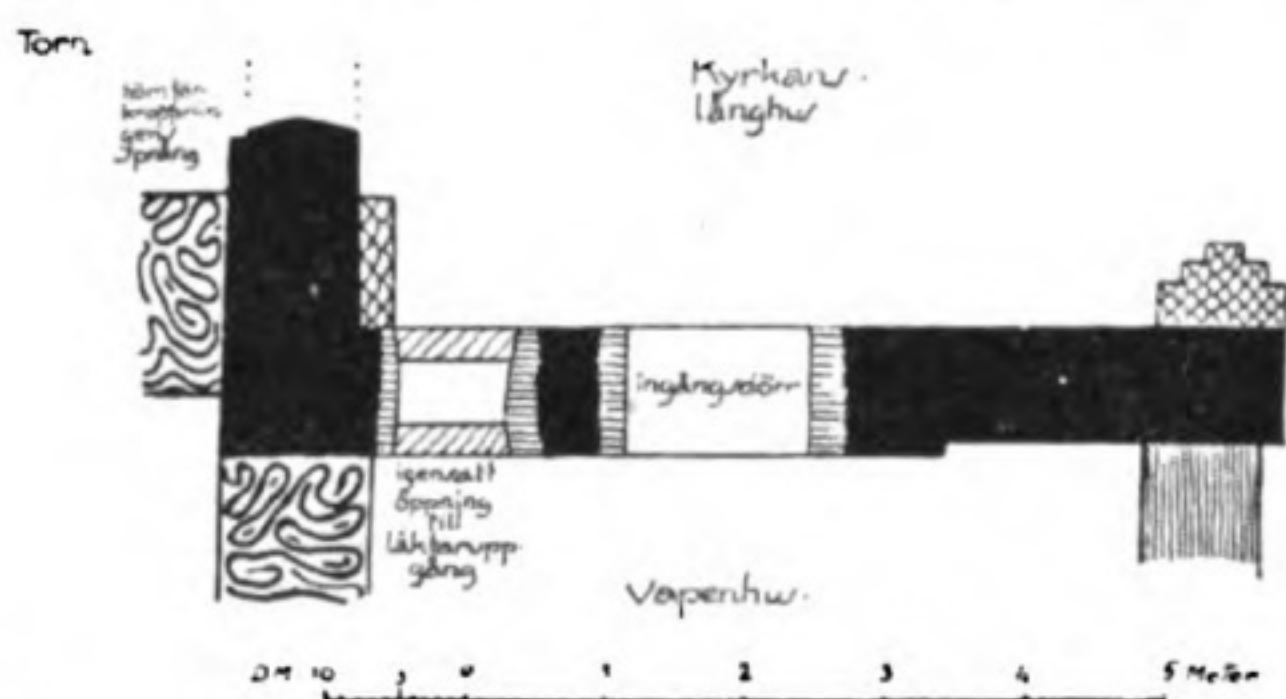

Fig. 125. Alsike. Detaljplan af långhusets sydvästra hörn 1910, före förändring.

Grundriss der südwestlichen Ecke d. Langhauses 1910.

spår. Nuvarande stora, rundbågiga fönster upptogs 1759, hvaraf det på norra sidan var helt nytt. Förut hade kyrkan antagligen små, högt sittande fönster. Af dessa sutto 2 på södra sidan enligt afbildningen i »Afritningar».

Ingångsportens ursprungliga läge å långhuset är svår att bestämma. Fig. 125 visar muren mellan vapenhuset och kyrkan före ändringen af ingången 1910. Det helsvarta utmärker ursprungligt, medeltida, fogstruket murverk. Det visar sig sålunda, att portalen icke legat midt på den sydvästra hörnförkroppningens breda, södra sida, — hvilket legat nära till hands att antaga — ty just där kvarstår en pelare af ursprungligt murverk. Rifningen väster därom är utförd 1767 för att åstadkomma en läktaruppgång direkt från vapenhuset¹. Antingen har sålunda den ursprungliga portalen befunnit sig på den af ingångsdörren å fig. 125 upptagna platsen, eller också måste man söka dess plats på annat håll. Den å fig. 125 angifna dörr-

¹ Uppgångens inre mynning, hvilken anträffades vid 1910 års arbeten, är markerad genom en rand i putsen. Uppgången slopades redan 1770 och igenmurades.

öppningen var i sin dåvarande form icke ursprunglig, utan var närmast omgifven af nyare murverk. Om portalen ursprungligen här haft sin plats, har den varit smal och utan rikare profilering. Det ligger ock nära till hands att antaga, att kyrkan haft sin portal å västra fasaden i likhet med Mariakyrkan i Sigtuna och Sko klosterkyrka, som väl äfven i öfrigt varit de närmaste förebilderna för Alsike ursprungliga kyrka (se sammanfattningen s. 166). Här emot skulle emellertid kunna anföras den omständigheten, att det medeltida tornet ursprungligen icke haft någon ytterdörr (den nuvarande upptogs just 1767), hvilket borde varit fallet, om tornet vid uppförandet lagts framför kyrkans hufvudport. — Vid restaureringsarbete 1910—11 flyttades dörröppningen något västerut på grund af värmekammarens uppförande (se fig. 121).

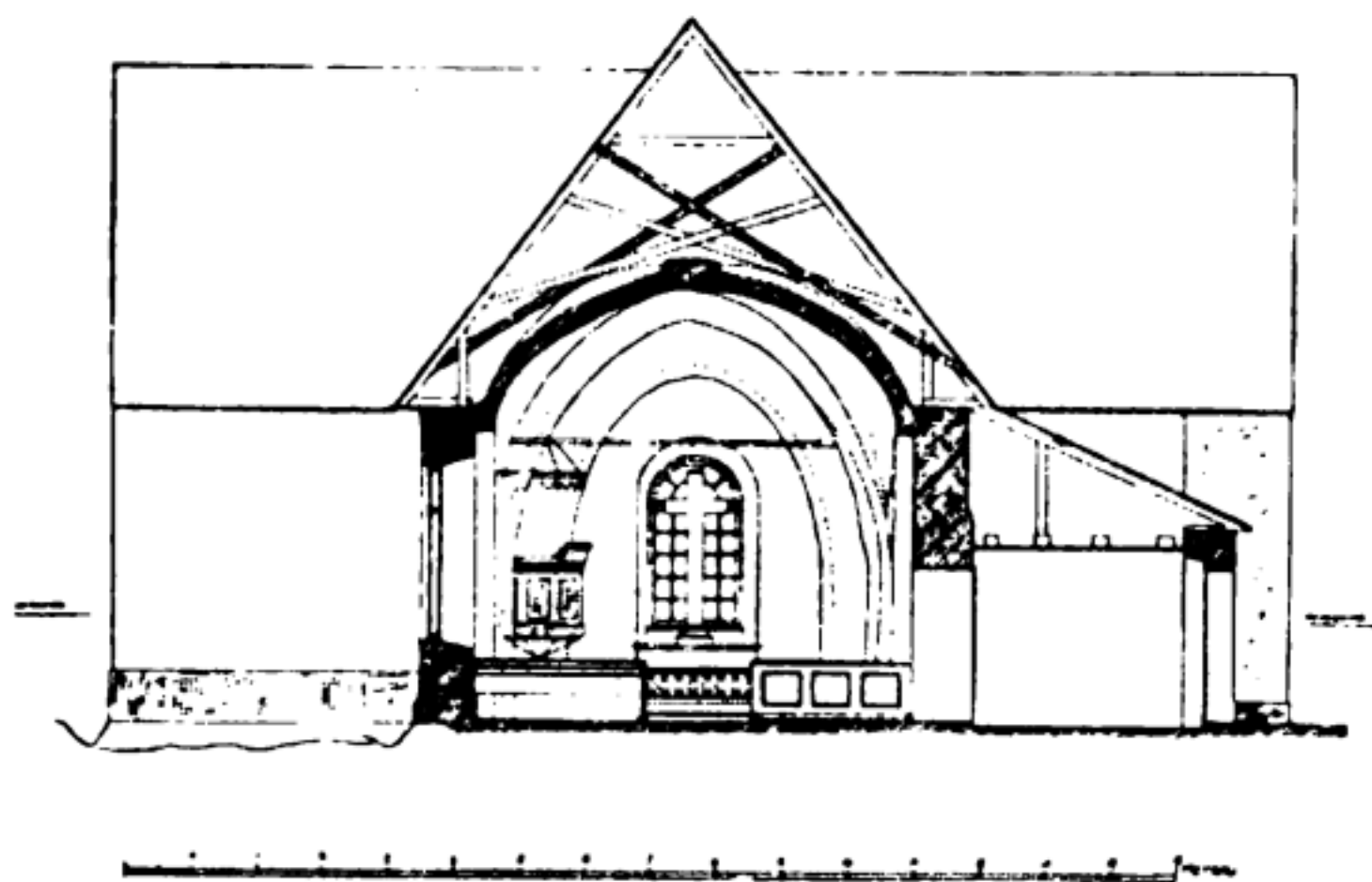

Fig. 126. Alsike. Tvärgenomskärning mot öster. Uppmätning af ark. A. Roland 1910 före restaurering.
Querschnitt gegen Osten vor Restaurierung 1910.

Från tornets inre samt å långhusets vind kan man iakttaga de ursprungliga gafvelröstena. De äro uppförda af tegel, som å de nedre partierna är väl fogstruket. Bomhål för byggnadsställning finnas i båda gaflarne. Östra röstet är aftrappadt c:a 1,5 m. från spetsen. Här finnes ett litet igensatt, rombiskt fönster (jfr. ett liknande å korgafvelns röste på Sigtuna Mariakyrka). Af den ursprungliga öfvertäckningen af kyrkorummet och den ällsta takstolskonstruktionen finnas nu inga spår. Nuvarande takstolar äro uppförda efter hvalfslagningen och afpassade för denna. Det å fig. 126 mörkt streckade krysset utgör en senare gjord förstärkning. Taktäckningen är af furuspån och har så varit, så långt man känner tillbaka. 1616 och 1617 uttaxeras spån till kyrkotaket, som på 1620-talet spånas och »rödtjäras», hvilket sistnämnda an-

LÅNGHUSETS
VIND OCH TAK.

tagligen betyder strykning med tjära blandad med rödfärg, något som synes hafva varit vanligt på 1600-talet. Sedermera omtalas spånläggning på 1660-talet samt år 1730, då södra takfallet omlades. Detta blef år 1910 åter omlagdt med ny spån.

KOR. Det lilla rektangulära koret är uppfördt af tegel vid en åren 1859–60 verkställd större ombyggnad af kyrkan. Det täckes af ett tunnhvalf med parabelformig sektion och öppnar sig mot långhuset med en båge af likartad form. I östra väggen en stor rundbågig fönsteröppning. Å afbildningen i »Afritningar» synes ett sär-

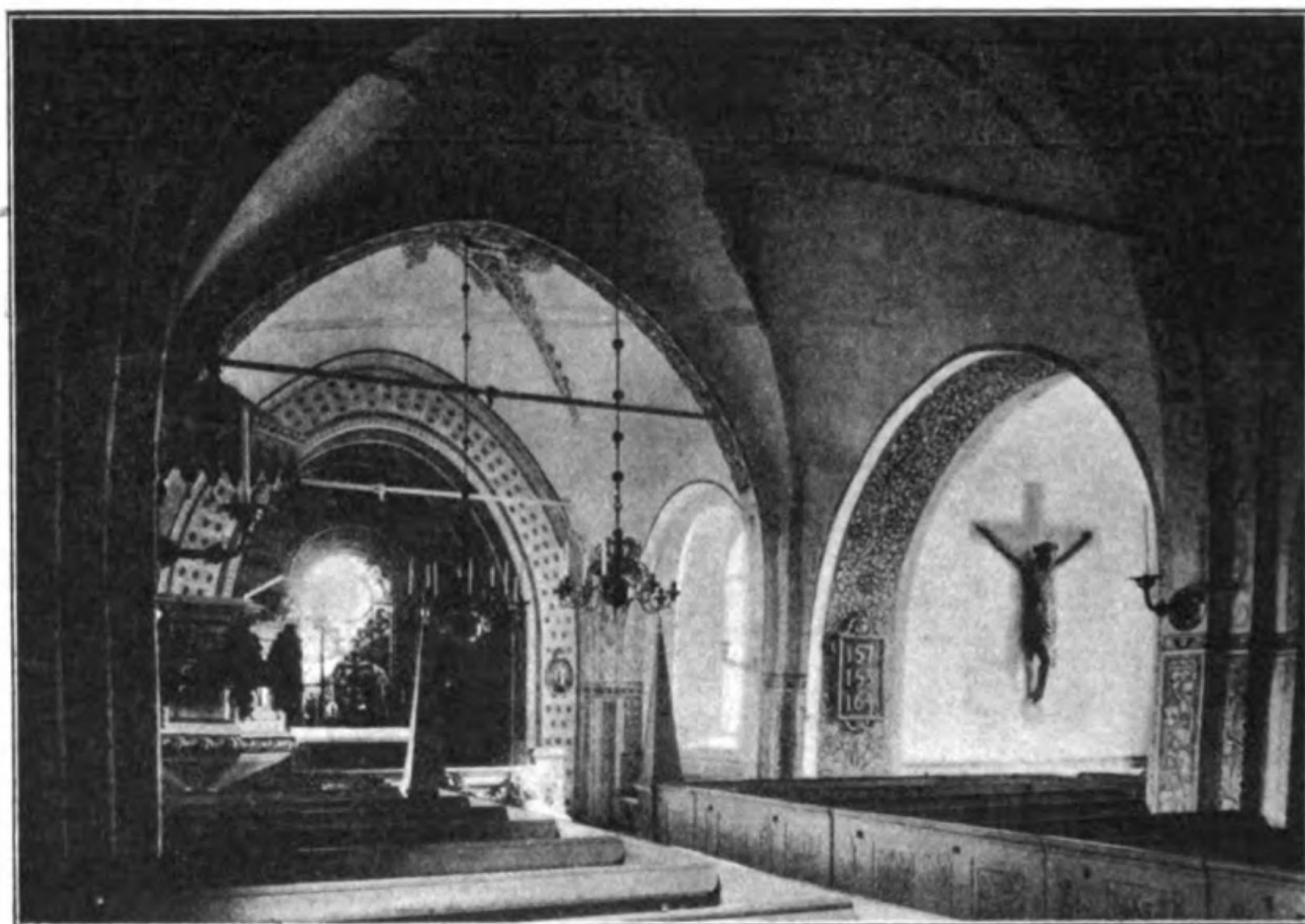

Foto. S. Curman 1911.

Fig. 127. Alsike. Interiör mot koret. Efter restaurering.
Innenansicht gegen den Chor nach der Restaurierung 1910–1911.

skildt korutbygge i öster. Detta måtte bero på något i öfrigt svår-förklarligt misstag, ty arkivalierna veta icke berätta något därom, och år 1910 verkställda gräfningar å dess plats visade inga som helst spår däraf.

KORSARMAR. Samtidigt med koret uppfördes korsarmarne. De äro uppförda af tegel, hafva putsade fasader med ett svagt insänkt latinskt kors å hvardera röstet. De äro täckta med enkla, ribblösa krysshvalf och upplysas hvardera af 3 till en grupp sammanställda, rundbågiga fönster (se fig. 120).

I väster har till kyrkan under medeltiden fogats ett torn. TORN. Dess murverk är af gråsten upp till ungefär jämnhöjd med långhusmurarnes öfverkant, däröfver vidtager tegel i munkförband. Öfversta delen af nuvarande klockvåning är af tegel i modernt förband. Det är möjligt, att tornets tegelparti utvändigt varit deko-
reradt med blindnischer, som vid senare putsning och ombyggnad blifvit igensatta. Efter fuktig väderlek synas ibland antydningar därtill genom olika färg på putsen. I den höjd, där teglet börjar, finnes invändigt i murverket en afsättning på c:a 25 cm. Denna

Foto. S. Curman 1911.

Fig. 128. Alsike. Interiör mot väster efter restaureringen 1910—1911.
Innenansicht gegen Westen nach der Restaurierung 1910—1911.

har sannolikt ursprungligen bildat upplag för tornets nedersta bjälklag (jfr. fig. 123). Det nuvarande enkla, ribblösa krysshvalfvet, som har sina anfang i höjd med afsättningen, blef inslaget 1767, då äfven bågöppningen mot kyrkan upptogs till nuvarande storlek, ersättande en äldre, mindre hvalfbåge. Samtidigt upptogs tornets västra port och fönstret däröfver. Dessa åtgärder vidtogos i samband med uppförande af den läktare, hvars uppgång från vapenhuset förut omtalats (jfr. s. 138). Det stora, rundbågiga fönstret på södra sidan blef nyupptaget 1759.

Tornets östra mur rider på långhusets västra gafvelröste, i hvilket upptagits en dörröppning med stickbåge från tornets första våning. I denna våning finnas 2 igensatta, stickbågiga, ursprungliga fönsteröppningar, en på sydsidan, H. 135 cm., B. 85 cm., en på västsidan, H. 127 cm., B. 85 cm., hvars nedre del är förstörd. I samma våning synes i muren resterna af ett äldre ekbjälklag, som aflägsnats väl i samband med tornhvalfvets inslagning. Klockvåningens ljudgluggar äro upptagna 1799, men spår af äldre öppningar i samma våning synas i murverket.

Nuvarande lanternin af trä (fig. 120) uppfördes år 1799 efter ritning af ark. P. W. Palmroth, då äfven klockorna hängdes i tornet. Den är täckt med spån och krönes af en glob med kors af kopparplåt. Förut hade kyrkan,

Foto. S. Curman 1910.

Fig. 129. Alsike. Interiör mot väster före restaurering 1910.

Innenansicht gegen Westen vor Restaurierung 1910.

så långt man känner tillbaka, en hög, spetsig, spånklädd spira. När denna uppfördes känner man icke. Den fanns 1615 och synes på afbildningen i »Afritningar» m. fl. afbildningar. Under sista hälften af 1700-talet rådgöres ofta på stämmorna om klockornas flyttande från klockstapeln till tornet (jfr. s. 134). Därvid

framhålles redan 1775 af fänriken Normelin, att det höga och spetsiga tornet komme att lida af skakningen vid ringning, hvarför han tillråder »att man i dess ställe gjorde ett kupigt och lågt efter det nu brukliga sättet» (jfr. s. 134, not 1).

Ibland lanterninkonstruktionens bottenstockar finnas några grofva bjälkar med sådan profilering vid ändarne, som brukar finnas å vissa ringstolsdelar, men som här är fullständigt omotiverad. De ligga tydligen icke här på ursprunglig plats, utan hafva flyttats hit från annan användning. Hafva de möjligen tillhört en äldre klockstol i tornet, äldre än klockstapeln? (Jfr. tornet i Norrsunda s. 29).

KLOCKOR. I tornet hänga tvenne klockor. En groft gjuten storklocka med två medeltida myntaftryck och emellan dem en svårläslig minuskelinskrift.

En mindre klocka, bärande inskriften: GUTEN AF GERH. MEYER I STOCKHOLM ÅR 1739.

Sakristian är uppförd af gråsten och täckt med tunnhvalf af tegel med vederlag i norr och söder. Litet, rundbåigt fönster med järngaller å östra väggen. I östra och norra väggarna finnas små, flattäckta, ursprungliga nischer. Dörröppningen från långhuset har förtryckt båge. Vid dörrrens östra post mot kyrkorummet fanns 1897 ett fragment af medeltida, målad inramning, som visade, att sakristian är en medeltida tillbyggnad. Dörröppningen förstörades åt väster och höjdes 1759. Sakristian sträckte sig ursprungligen längre västerut än nu, men afkortades genom norra korsarmens uppförande 1859—60. Under sakristian fanns i slutet af 1600-talet en murad källare, som numera är igenrasad och fylld med jord och begravningsrester.

Vapenhus uppfördes ursprungligen, åtminstone till sina nedre delar, af gråsten. Af dess ursprungliga murverk återstår endast västra väggen. Af äldre planer framgår, att det haft en bredd ungefär lika med den sydvästra hörnförkroppningens. Det hade gafvelröste i söder och sadeltak, hvaraf tydliga spår kunna iakttagas på vapenhusets vind. Vid kyrkombyggnaden 1859—60 nedrefvos södra och östra väggarna, och en ny sydmur af tegel uppfördes fram till den samtidigt uppförda södra korsarmens västra mur, hvarjämte nuvarande pulpettak anordnades. Invändigt platt trätak.

Från det sålunda uppkomna, stora vapenhuset afdelades vid restaureringen 1910—11 genom tegelväggar rum för värmeledningsanordning med eldningsrum och värmekammare. Södra yttermuren afbilades därvid för utrymmes vinnande (se fig. 121). För

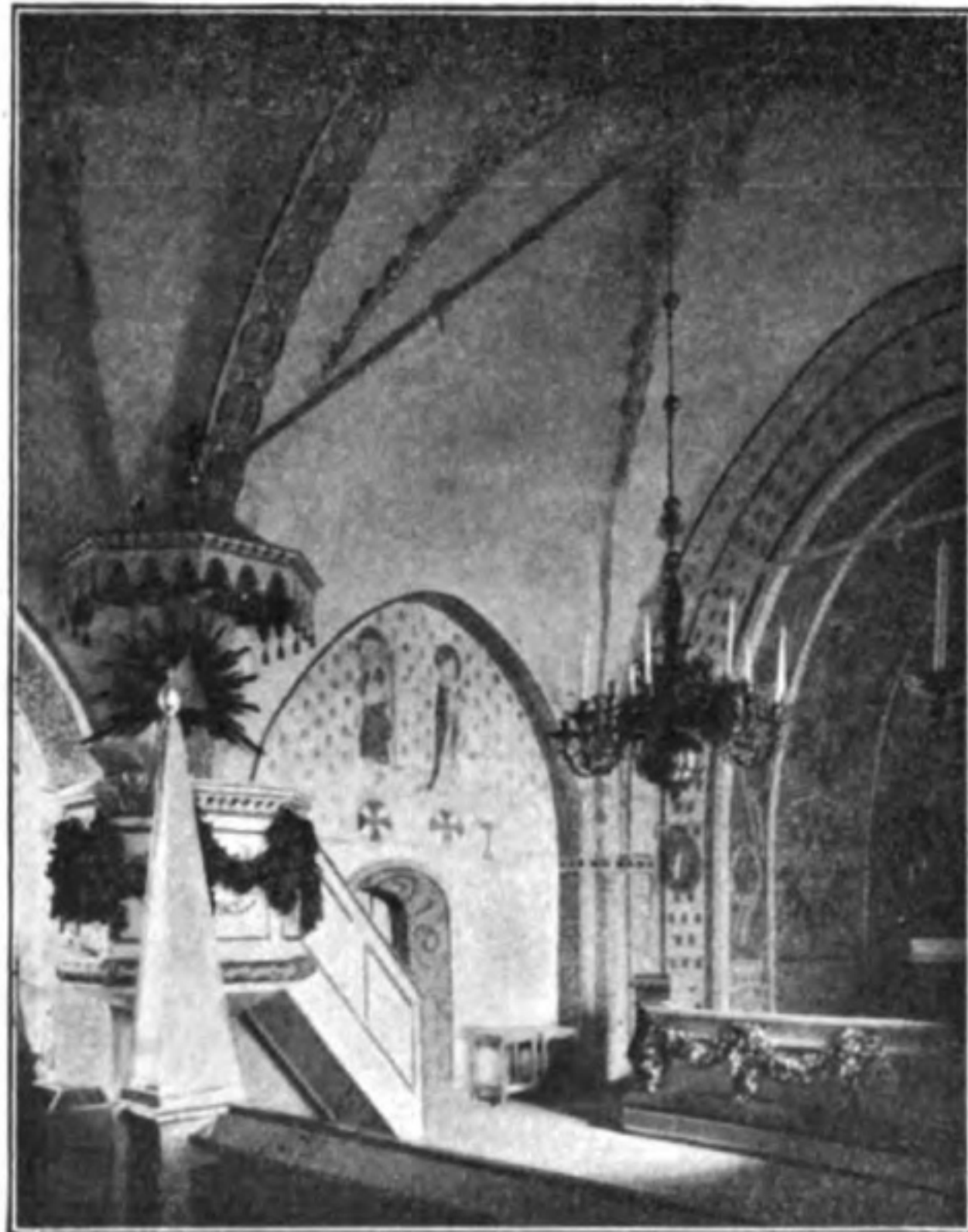

Foto. S. Curman 1911.

Fig. 130. Alsike. Långhusets nordöstra hörn med sakristidörren. Öfver denna medeltida målningar.

Nordöstliche Ecke des Langhauses. Man bemerke die Reste mittelalterlicher Wandmalereien.

VAPENHUS.

UPPVÄRMNING.

varmluften upptogs en cirkelrund, med konstsmide försedd öppning genom södra korsarmens västra mur.

DATERING. För bestämmande af anläggningstiden för torn, sakristia och vapenhus saknas närmare hållpunkter. Vi veta blott på förut anförda skäl, att torn och sakristia säkert äro medeltida, troligen äfven vapenhuset. Den inbördes ordningsföljden dem emellan kan tillsvidare icke bestämmas. Tornet troligen från 1400-talet.

MEDELTIDA KALKMÅLNING Såsom förut nämnts finnas å långhusets ursprungliga vägg- ytor, väggpelare, sköld- och gördelbågar fragment af medeltida kalkmålning. De framknackades och aftecknades 1897 af frih. R. Cederström. Vid 1910—11 års restaurering af kyrkan konser-

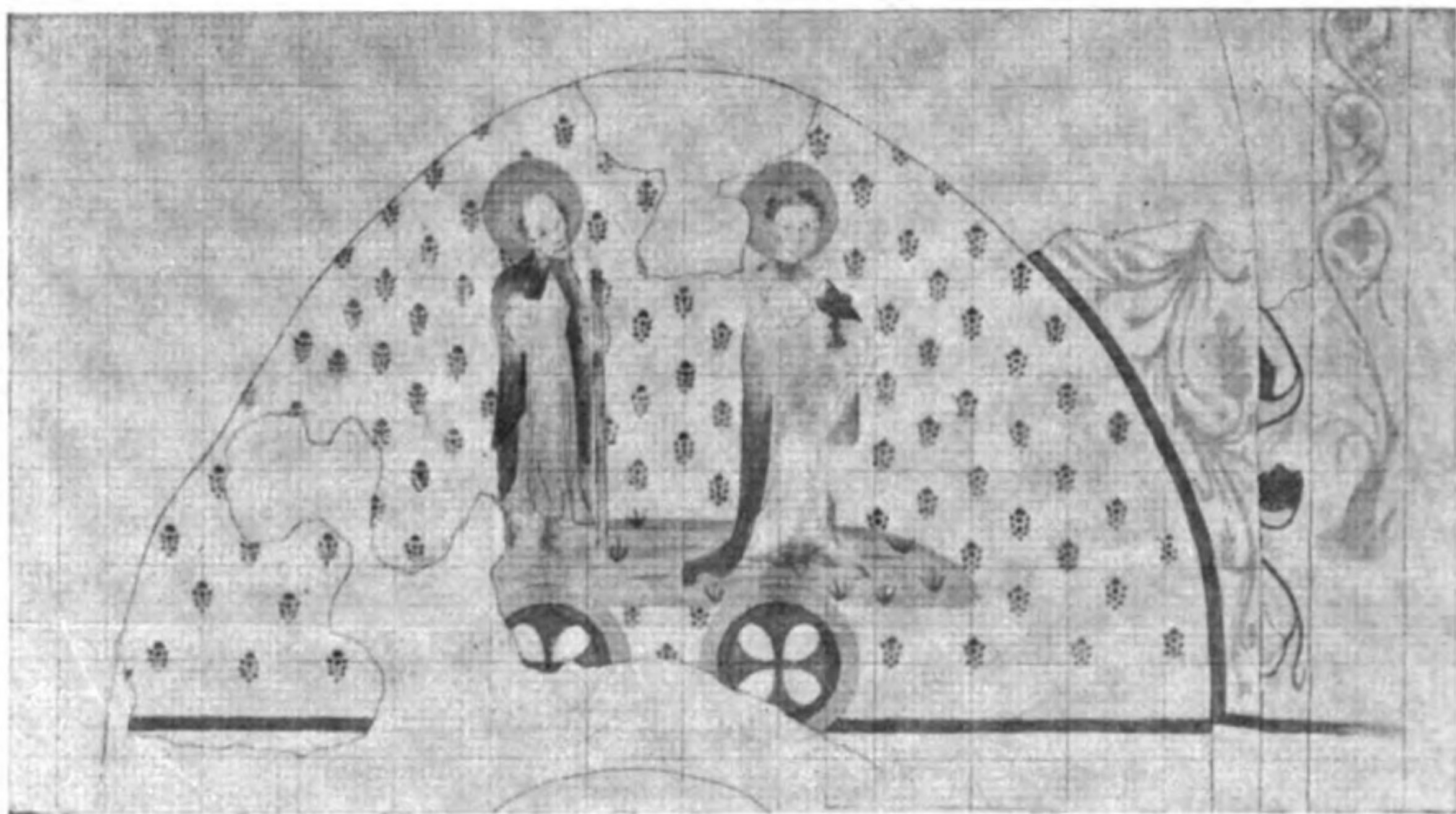

Fig. 131. Alsike. Medeltida kalkmålning å väggen öfver sakristidörren. Jfr. fig. 130. Efter akvarellkopia af R. Cederström 1897. (A. T. A.)

Mittelalterliche Kalkmalerei aus d. 15 Jht. Vgl. Fig. 130.

verades dessa målningar af dekorationsmålaren C. L. Lundin. Därvid gjordes ingen komplettering af figurerna. Vissa upprepade ornamentsmotiv t. ex. å bågar kompletterades, hvarvid de nya delarne markerades genom en svag ristning eller streckning i färg- ytan. Gränsen mellan gammal och ny målning är angifven med en blyertslinje å putsen.

De ällsta bevarade målningarne äro 3 förut nämnda invigningskors från kyrkans ällsta tid, anbragta på upplagda, runda putsytor å den i öfrigt fogstrukna muren. Dessa kors hafva röd- bruna vertikalarmar, gråa horisontalarmar. I centrum finnas af-

brutna järntenar, rester af ljushållare.¹ På årsdagen af kyrkans invigning, »kyrkmässan», tändes nämligen ljus framför invigningskorsen. På åtminstone ett af korsen sitta ännu kvar stora, svarta vaxdroppar, hvilka från vaxljuset fallit på putsen.

Den egentliga dekorationsmålningen är anbringad på ett puts-lager, som sammanhängande betäcker väggfält, väggpelare och hvalf, så långt dessa äro medeltida, och som äfven dolt de nämnda, ursprungliga invigningskorsen. Putsning och målning är antagligen utförd i sammanhang med hvalfslagningen. Enligt de sparsamma, bevarade fragmenten har målningens anordning å samtliga väggfält varit denna: två apostlafigurer stående på ett litet stycke mark

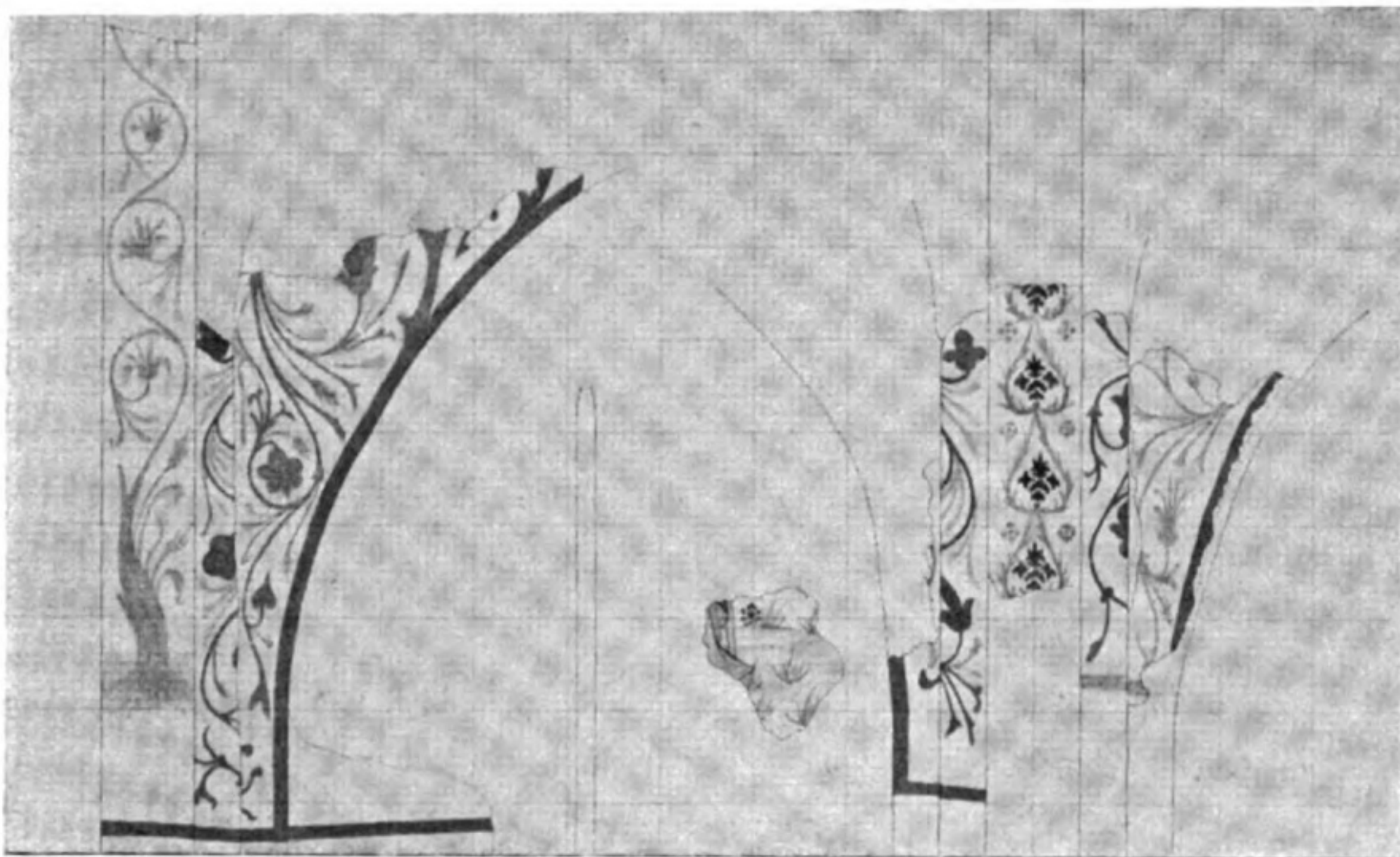

Fig. 132. Alsike. Medeltida målningsrester i det östligaste hvalfvets sydöstra och sydvästra hörn. — Efter akvarellkopia af R. Cederström 1897. (A. T. A.)

Fragmente mittelalterlicher Kalkmalerei aus d. 15. Jht.

öfver hvar sitt invigningskors; fältet i öfrigt utfyllt med schablonerade ornament. Dessa kors (diam. 50 cm.), målade med mönja, voro ursprungligen grannt röda, nu gråbruna.² De omgifvas af en rödbrun och en grön ring. I det bäst bevarade fältet (öfver

¹ En hel sådan är funnen af frih. R. Cederström i centrum af ett invigningskors i Vaksala kyrka.

² Mönja förändras nämligen af svafvelhaltiga gaser i luften och svartnar. Detta kan iakttagas på de flesta medeltida målningar, där t. ex. kinder och läppar på figurer hafva svartnat, ehuru de ursprungligen varit röda.

sakristidörren, jfr. fig. 131) finnas två nästan fullständiga figurer med mantlar och glrior. Den östra är skägglös och bär en kalk (= Johannes evangelisten), den andra är skåggig och bär en staf (= Jakob d. ä.). Ännu en apostlafigur (huvudet förstördt) jämte tillhörande invigningskors finnes på södra väggen strax öster om ingångsdörren. På c:a 2 m. höjd öfver golvet går ett vågrätt, brett streck, rödbrunt eller gult, begränsande de bemålade ytorna nedåt.

Af de å hvalfanfängen och å bågarnes undersida bevarade resterna att döma hafva hvalfven varit helt täckta af slingverk med flikiga blad och blommor i rödbrunt, gult och grönt (fig. 132). De i t. ex. Knifsta och andra Upplandskyrkor ofta förekommande tvåfärgade (rödbrunt och grönt), eklöfsliknande bladen förekomma icke här. De bevarade resterna äro för små för att medgifva en säker uppfattning af hvalfmålningens karaktär. Figurernas draperier och deras placering med ett litet stycke mark under dem liknar i viss grad målningarne i Tensta kyrka från 1400-talets förra hälft. Bladverket närmar sig dock den (af Sylwan¹) s. k. Knifstagruppen från 1400-talets senare del. Alsikes målningar böra troligen dateras till 1400-talets midt.

KALKMÅLNING
FRÅN
1600-TALET.

Vid närmare granskning synas på de båda gördelbågarne, isynnerhet på den västligare rester af en i rödbrunt och grått utförd dekorering, liggande öfver medeltidsmålningen. Man urskiljer ännu beslagsornament m. m., som tyda på renässanstiden. Å den östligare gördelbågens södra anfang synas bl. a. delar af ett ansikte. Möjligen stamma dessa ganska obetydliga fragment från någon enklare dekorering i samband med hvalfvens omslagning 1631. Ty för detta år upptaga räkenskaperna en post åt »Målarne, som målade hvalfvena och pelarne i Kyrkan».

MODERN MÅL-
NINGSDOKO-
RERING.

Vid det omfattande inre restaureringsarbete, som 1910—11 utfördes i kyrkan under ledning af arkitekt S. Curman, blef kyrkan dekorerad med ny kalkmålning af dekorationsmålaren Filip Månsson. Med bibehållande af hvarenda bit af de gamla målningarne orörd har denne lyckats gifva kyrkan en dekorativ skrud, som till sina former är helt och hållet modern, man skulle kunna säga personlig, men dock af en sådan totalverkan, att den harmoniskt och lugnt omsluter de äldre målningsresterna. Dessa fragment

¹ O. SYLWAN. Kyrkomålningar i Uppland från medeltidens slut. Ant. Tidskr. XIV: 1. (1899.)

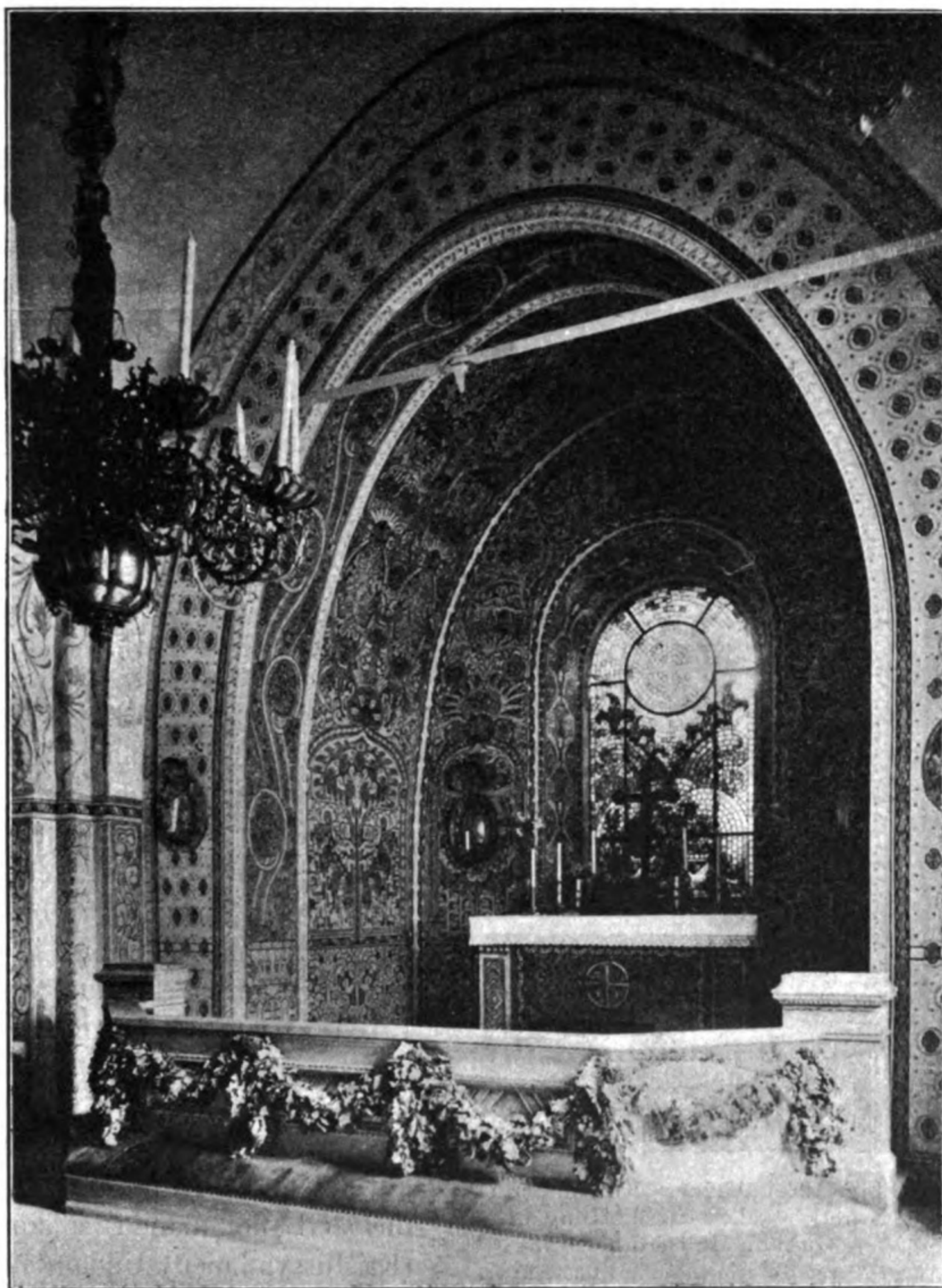

Foto. S. Curman 1911.

Fig. 133. Alsike. Koret med modern dekorationsmålning af Filip Månsson.

Der Chor mit moderner Kalkmalerei aus 1911.

sutto förut som fläckar i rummet och verkade trasiga, men genom den nya dekorationsmålningens afvägande efter dessa ingå de nu i rummets totala färgverkan på ett lyckligt sätt. Den nya målningens fördelning och formgifning framgår af fig. 127, 128, 130,

133. Till koret har, såsom naturligt är, den största rikedom koncentrerats (fig. 133). Väggar och hvalf i detsamma äro helt be-
täckta med ornamental målning, som i sin formgifning något erinrar
om G. Munthes väfda tapeter. Hufvudfärger äro där grått, blått och
rött. Öfver fönstret en förgylld kalk med strålgloria på upplägg-
ning. I långhuset är målningen sparsammare. Väggpelarnes nedre

delar, bågarnes undersidor
(där icke medeltida målning
förekommer) samt fönstersmy-
garne dekoreras med kraftiga
slingornament i grått, gult och
rött eller grått, gult och blått.
Hvalfven äro prydda med stora
hjässornament, som sända ut
strålar utefter diagonalkan-
terna.

I långhusets sydvästra
hörn på den plats, där den
förut omtalade (s. 138 not 1),
från vapenhuset upptagna läk-
taruppgångens mynning mar-
kerats, har målats en inskrip-
tionstafla, där kyrkans utveck-
lingshistoria i korta drag om-
talas och illustreras (fig. 146).

Vid samma restaurering
1910—11 har i korfönstret
insatts en dekorativ glasmosaik
efter kartong af artisten
Gunnar Hallström (fig. 134).
Öfverst mot en djupblå him-
mel ett flammande solkors
(Kristussymbolen). Under den-
na uppväxa ur ett djupgrönt,

stiliseradt bladverk röda liljor. Nedtill synas de Cederströmska
och Skjöldebrandska vapnen sammanbundna af ett band, å hvilket
står: »C. G. R. C. — A. C. S. — 2. 10. 1872—1897». Fönstret,
hvilket tjänstgör som altartafla, är nämligen en gåfva af frih. C.
G. R. Cederström på Fredrikslund och hans maka Anna Charlotta
Skjöldebrand på deras silfverbröllopsdag. Det utgör med sina mät-
tade, kraftiga färger den dekorativa centralpunkten i kyrkan.

MÅLADT
FÖNSTER.

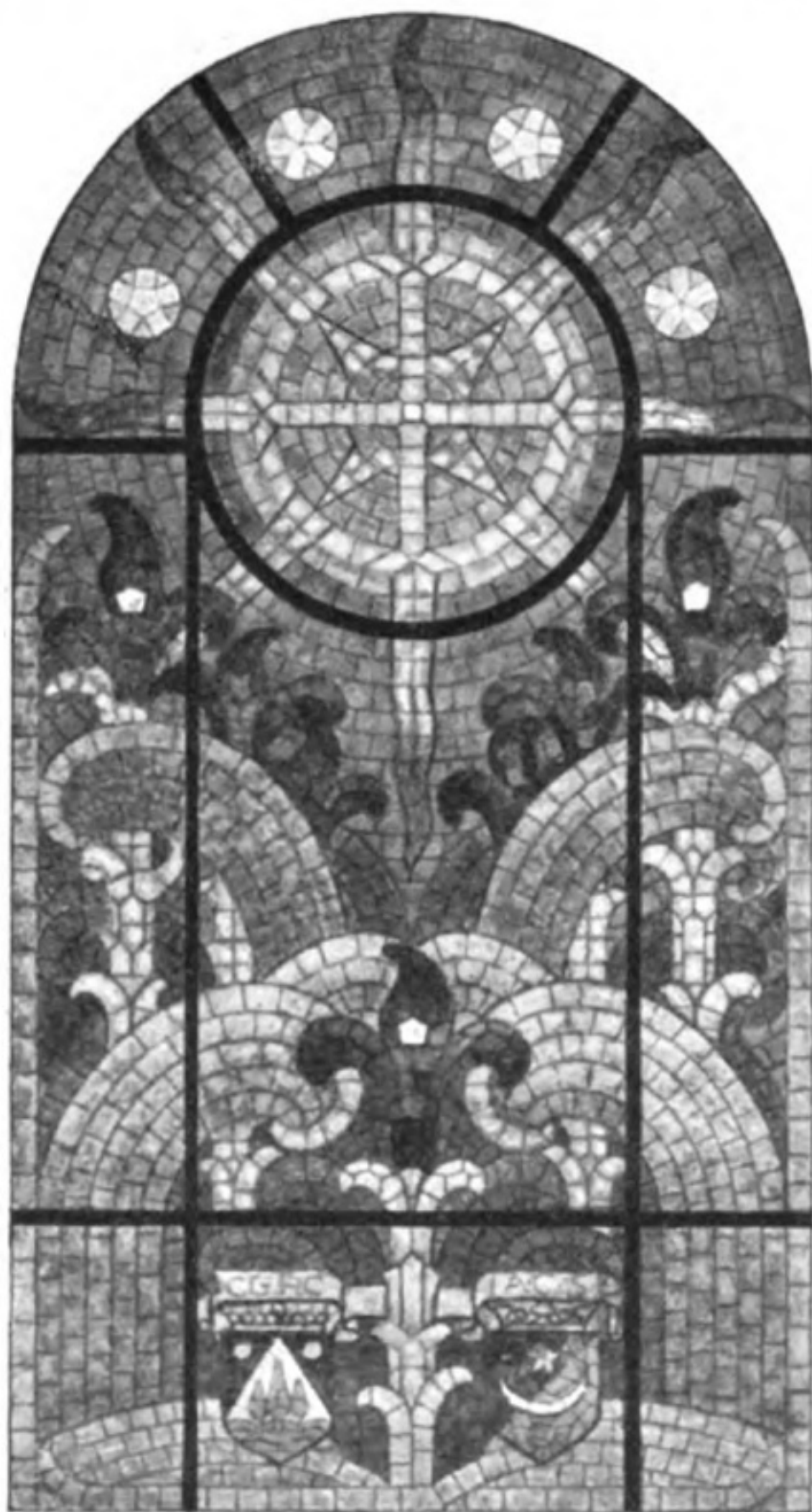

Fig. 134. Alsike. Korfönster i
glasmosaik efter kartong af
Gunnar Hallström 1911.

Moderne Glasmosaik in dem Chorfenster.

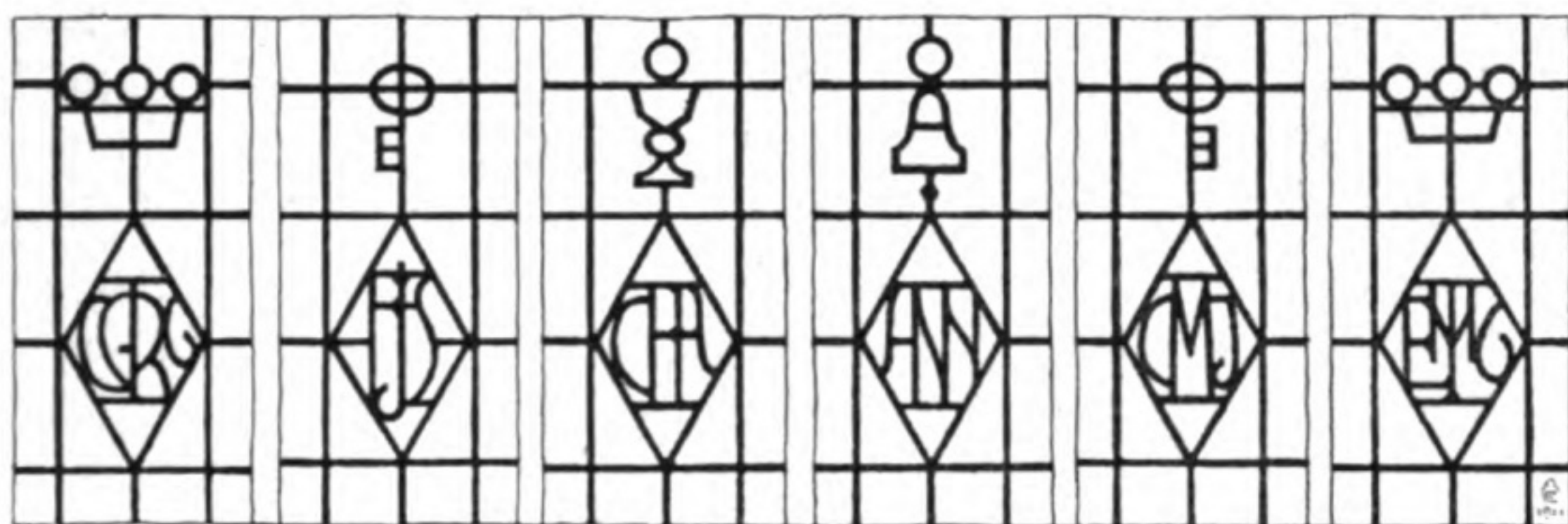

Fig. 135. Alsike. Ornament i fönstrens blyspröjsar, utförda 1911.

Als Ornamente behandelte Bleisprossen in den Fenstern. Aus d. J. 1911.

I öfriga fönster insattes 1911 gammalt, hvitt glas i enkla blyspröjsar. I hvarje båge sitter ett rombiskt ornamentfält dels med symboler såsom Guds öga och Den Helige Andes dufva, dels med monogram öfver kyrkans funktionärer och restaureringskommittéerade 1910—1911, allt utfördt i blyindelning (fig. 135). Öfver monogrammen stå stiliserade attribut, t. ex. en kalk för kyrkoherden, en nyckel för kyrkovärdarne o. s. v.

DEKORERADE
BLYRUTOR.

Vapenhusets ytterport af trä, beslagen med svartmålad, valsad plåt. Troligen fr. 1860. Tornets ytterport af trä, enkel, tjärerad, sannolikt 1700-tal. — Vid båda ingångarne finnas inre vindfångsdörrar af måladt trä med handsmidda beslag och glas i blyspröjsar i de öfre fyllningarne. Från restaureringen 1910—11. Sakristians dörr af grofva plankor, beslagna, med tjocka, handsmidda järnplåtar. Till eldningsrum och värmekammare leda dörr och gallergrind af järn i enkelt konstsmide från 1911.

DÖRRAR.

Inredning och lösa inventarier.

Altaret är muradt af tegel, putsadt och dekoreradt med kalkmålning af Filip Månsson 1911. På altaret lades då en altarskifva af grå kalksten, som antagligen redan under medeltiden låg på altaret. Denna sten, som återfanns vid restaureringen 1910—11, använd i golvet såsom grafhäll, har en enkel hålkäl på 3 sidor. L. 202 cm. B. 100 cm. Såsom altartafla tjänstgör det ofvan omtalade, färgade glasfönstret, hvarjämte altaret prydes af ett silfverkrucifix (se nedan).

ALTARE.

Föregående altaranordning, stammande från 1860, bestod af ett enkelt träbord med ett förgyllt träkors H. 260 cm. (jfr. fig. 126).

ÄLDRE ALTAR-
PRYDNAD.

Före 1860 fanns en numera förlorad altarpuppställning af obekant utseende, möjligen utförd af Måster Magnus Granlund. Ty 1760, samma år som predikstolen beställdes af Granlund (jfr. nedan), meddelas, att af inspektor Melander »uppvistes vid detta tillfället en ritning till en altarsirat, som kommer att kosta 300 dl. k., hvilken prydnad hans Principal (Baron Fredrik Ulric Sack på Krusenberg, f. 1730, † 1790) för den murade grafven vill gifva till kyrkan». Och vid visitation 3 dec. 1780 talas om en »vacker altardisk och altartafla». Möjligen utgöra några om Granlunds skulpturer påminnande änglahufvud (4 st.), nu uppsatta å korsarmarnas fönsterpelare, ett snidadt sidostycke af trä med snirkelar och rutverk, en sol, ett gudsöga, nu uppsatt bakom predikstolen, klot och godronnerade halfkulor, af hvilka 2 nu äro uppsatta å ömse sidor om vapenhusdörren, m. m. rester af denna altartafla.

ALTARSKÅP.

Tidigare har såsom altarprydnad användts ett medeltida altarskåp, förstördt vid reparationen 1859—60. I Statens Historiska Museum förvaras 15 bilder ur detsamma (inv. n:r 3754): Madonnan, S. Erik, en biskop med förstördt attribut, (H. c:a 120 cm.) och tolf mindre bilder (H. c:a 60 cm.), af hvilka tio apostlar(?), ett krönt, kvinnligt helgon med bok och en S. Olof. Apostlarnas attribut äro förstörda så när som på två: Jakob den äldres mussla i håtten och skor på fötterna, och Johannes kalk. Nordtyskt arbete från omkring 1500. I 1829 års inventarium heter det: »Bildhuggeriarbeten: Öfver sakristians dörr en tafla med 3 större och 4 mindre bilder, förgyllda och målade, samt på vinden 2:ne med 6 bilder hvardera; utgjorde tillhopa gamla altartaflan». Alltså ha fyra af de små figurerna gått förlorade. Skåpet synes ha haft ungefär samma hufvudanordning som det samtida skåpet i annexkyrkan Knifsta (fig. 104).

Som ett vittnesbörd om den numera för de flesta obegripliga vandalismen med kyrkliga konstverk under förra århundradet, må följande anföras ur riksantikvariens Hans Hildebrands berättelse om en resa till Alsike 1867, föranledd af Baron Cederströms på Krusenberg begäran, att han skulle bese ett altarskåp, som C. räddat från fullständig undergång. »Då Alsike kyrka för några år sedan skulle tillbyggas, var detta altarskåp enligt uppgift alldeles oskadadt och egde ännu lysande färger. Under reparationen kastades det under kyrkomagasinet med framsidan nedåt — bakväggen lossnade, baldakinornamenten sönderbrötos — färgen utplånades

— såsom altarskåp kan detta konstminne från medeltiden icke uppsättas i någon samling — — —. Spillrorna öfverlämnades dock af kyrkan till Statens Historiska Museum. (ATA).

Altarringen är från 1910—11 års restaurering. Af trä med ramverk och fyllningar, slutande med kraftiga plintar å ömse sidor. Gråmålad med marmorering å fyllningar och plintar (jfr. fig. 133). ALTARRING.

Predikstolen med ljudtak enkel, pärlgrå, med förgyllda, skurna ornament å fyllningarne. Från 1860. På predikstolstakets öfversida står: »Målatt första gången År MDCCCLX G. J. DAHL Målare från Uppsala». — Det under bokbrådan sittande kerubhufvudet stannar möjligen från den äldre predikstolen, som år 1760 beställdes af församlingen hos bildhuggaren Magnus Granlund för 600 dl. kpmt. I tornet förvaras rester af dess stomme, antagligen ljudtaket, hvarjämte några af de ofvan omtalade äldre fragmenten af Granlundsk skulptur och ornamentik kunna hafva hört till predikstolen. Sneda fyllningsornament från trappträcket finnas i behåll. — 1631 gjordes ny predikstol under pastor Henricus Matthiæ's tid (1615—1632) och på hans bekostnad. Om dess utseende känner man endast, att den var målad. PREDIKSTOL.

Bänkarne äro slutna, med enkla fyllningsdörrar. De utfördes 1859, men ändrades och vidgades 1910—11. Därvid fann man på insidan af en sockellist, som blef lösbruten från en bänk-dörr, följande inskrift i blyerts: »Förfärdigatt af Snickare Gesällen från Upsala J. P. Kumlin den 14 September 1859». Bänkarne voro förut målade i ekådring, men blefvo 1911 målade mörkt blå med växlande, marmoreringsartad dekorering å fyllningarne af Filip Månsson (jfr. fig. 128). På plintar längst fram i gången uppsattes 2 smärre pyramider (H. 135 cm.), som före 1860 varit uppställda i korafdelningen. Trenne liknande halpyramider förvaras lösa. BÄNKAR.

Om tidigare bänkanordningar talas i arkivet. Sålunda gjordes 1631 herrebänkar och bokstol på pastor Henrik Matthiæ's bekostnad. — 1672 skulle »Ett Bänkerum till Hennes Nådhes Wålb. Fru Margareta Wallerstedts¹ behof uthletas och förordnas». Sådant anordnades också i koret på norra sidan. Men däröfver besvärade sig år 1673 befallningsmannen på Krusenbergs å fru

¹ Margareta Wallerstedt, f. 1623, † 1690 på Kungshamn i Alsike socken. gift 1640 med riksrådet Matthias Björnklu.

Brita Kruses¹ vägnar. Därvid beslöts som följer: »1. Efterlodt H. Nådhe Brijta Kruse sin Pijghe bänck undher Kungshamn och den Wälborna Fru Margaretha Wallerstedth förunthe. 2. Deen nyia Bänken som Wälb. Fru Margareta hafwer uppsättia låtit, ähr till kyrkians hedher och förnåmbligith fålks ankomst förordnath». — 1750 uppgjordes med snickaren från Uppsala Joh. Löthström om förfärdigande af nya bänkar. De fyra främsta, herrskapsbänkarne, kostade 3 dl. mera för hvar bänk. Dessa bänkar bibehöllos antagligen till 1859. Af alla dessa äldre bänkar finnes intet bevaradt.

KORSKRANK. 1631 blef ett korskrank uppsatt i kyrkan och måladt på bekostnad af pastor Henricus Matthiæ. Det talas i räkenskaperna om gångjärn till kordörrarne (jfr. Odensala s. 92 och Knifsta s. 119). Huru länge detta korskrank fanns kvar i kyrkan, är icke bekant, men det fanns i slutet af 1600-talet, ty »1694 d. 29 maj hölls bänkransakning och uppteckning i Alsike kyrka. Då berättades om Kungshamns frubänk (n:o 2 i koret), att den på kyrkoherden Henrici Matthiæ egen bekostnad gjord och uppsatt var hvilket ock syntes af det lika arbetet med predikstolen, koret, herrebänkarne och bokstolen, om hvilka är att se både på korskranket uppskrifvit och i den gamla kyrkboken infördt att de på förbemälte pastors egen bekostnad gjorde och uppsatta äro».

LÄKTARE. Orgelläktaren uppfördes 1860, men drogs vid restaureringen 1910—1911 tillbaka västerut, så att den nu upptager endast tornrummet. Barriär af enkla fyllningar, pärlgrå med skulpterade, förgyllda ornament (se fig. 129). Taket under läktaren dekorerades 1911 af Filip Månsson med målning, hufvudsakligen linjeornament i blått, grått, rött och svart. — 1725 lät v. presidenten baron Johan Thegner på Rickebasta (jfr. s. 157 not 1) med församlingens medgifvande uppföra en läktare bak i kyrkan åt sig och sitt husfolk. — 1767 uppfördes i sammanhang med den förstörade bågöppningen mellan torn och långhus en ny läktare med uppgång direkt från vapenhuset (jfr. s. 138). Denna uppgång borttogs redan 1770. Läktaren blef kvar till 1859.

ORGEL. Orgel anskaffades 1860 från orgelbyggaren A. G. Nygren, hvarvid församlingen beslöt att icke antaga en af konduktören A. R. Pettersson uppgjord ritning till fasad, utan förklarade sig i stäl-

¹ Friherrinnan Brita Kruus, ägarinna af Krusenbergs, f. 1643, † 1719; gift 1657 med friherre Jacob Lilliehöök, † 1657. Hon var dotter af kammarrådet friherre Johan Jespersson Kruus, † 1644, och grefvinnan Catharina (Karin) Oxenstierna, f. 1612, † —?—, hvilken var dotter till rikskanslern Axel Oxenstierna. Jfr. antependium å s. 160.

let önska en fasad, liknande orgelfasaden i Kvistbro kyrka i Närke, hvilken förut utförts af Nygren. — Fasaden är enkel, pärlgrå med förgyllda ornament (se fig. 129). Före 1860 synes kyrkan hafva saknat orgel. I protokoll öfver visitation 1780 säges, att kyrkan har »ny läktare, men ej orgelverk».

Nummertaflo, 2 st. med skurna och förgyllda ramar. 1700-talets midt. H. 122 cm. (Synlig å fig. 127).

NUMMER-
TAFLO.

Den numera förstörda, medeltida dopfunten af grå sandsten var enligt uppgift af frih. Em. Cederström lik funten i Knifsta (jfr. fig. 105—108). Funten blef sönderslagen vid byggnadsarbetena

DOPFUNT.

Foto. J. Roosval 1911.

Fig. 136 Alsike. Fragment af en medeltida dopfunt.

Nu i Statens Hist. Museum.

Fragmente eines mittelalterlichen Taufsteines.

1859—60. Tvänne små skulpturfragment hörande till fotstycket (fig. 136) förvaras nu i Statens Historiska Museum (utan inv. n:r). Tre små stycken af kuppan förvaras i kyrkans sakristia. — Kyrkoböckerna omnämna flerstädes dopfunten. 1631: »funten flyttades jemsides altaret». Mellan åren 1615—1632 förvärfvas en tennskål till funten. 1655 förärrar pastor ett kläde öfver funten. 1672 flyttas funten närmare in till altaret.

Triumfkrucifix af ek (fig. 137). H. 196 cm. B. 164 cm. Kors saknas. Svaga rester af kredering, på hvilka målning varit utförd. 1400-talets början. Är nu upphängd å östra väggen i södra korsarmen. På väggen har antydts ett kors i grå kalkfärg (jfr. fig. 127).

TRIUMFKRU-
CIFIX.

Foto, A. Roland 1910.

Fig. 137. Alsike. Kristusbild af ek från ett triumfkrucifix. Början af 1400-talet.

Kruzifixus. Holzplastik um 1400.

TAFLA. Korsnedtagningen, oljemålning på duk, 1700-talet. Inskrift å nu försvunnen lapp på taflans baksida: »Taflan är gifven till Alsike Kyrka af gästgifvaren Georg Ålander¹ 18-?-». H. 99 cm. B. 72,5 cm.

SILFVER. Kyrkans altarsilfver är af ganska sent datum. Det består af kalk och patén af silfver, enligt stämplrar gjorda hos guldsmeden G. M. F. i Stockholm 1854, samt oblatask af nysilfver. En vinkanna af förgylldt silfver med graverad ornering inköptes 1904.

Det gamla altarsilfret blef stulet natten till d. 29 sept. 1852. Enligt 1829 års inventarium jämfördt med Allmänna Kungörelser 1852 n:r 39, där det stulna efterlyses, bestod detta af följande pjäser. En förgylld kalk med tillhörande patén. På kalken stod inskriften: »Denne kalck medh des Pateen är förährat till Alsijke Kyrkia af Högvälhorne Fru Brita Kruus d. 1 Januari 1685.» (Jfr. s. 152, not 1). — En vinkanna, förgylld inuti med 4 1/2 dukater, förfärdigad af guldsmeden Ernander. — En oblatask, oförgylld, drifvet arbete. Var möjligen densamma, som 1655 förärades till kyrkan af grefvinnan Karin Oxenstierna. (Jfr. s. 152 not 1). — En orefflad sked, af Ytträus, märkt A. S. K.

¹ G. Ålander (från Åland), f. 1828, † 1906, var en tid gästgifvare i Alsike.

Foto. R. Cederström 1911.

Fig. 138. Alsike. Krucifix af ebenholz, sköldpadd och silfver. Italienskt arbete.

Krucifix aus Ebenholz, Schildpatt u. Silber.
Italienische Arbeit. Ende 16. Jhts.

I behåll finnes ännu det gamla sockenbudstyget, bestående af kalk (H. 12 cm.) och patén af silfver. Båda bära stämplat: C. L. — Upplandsvapen — Tre kronor — M (=1770). Kring kalkens kuppa inskriften: »om gjorde år 1770.» I protokoll för 1770 läses: »Nya sockenbudstyg uppvistes, som Pastor hos guldsmeden Lemon i Uppsala låtit förfärdiga af de gamla sockenbudstyg, hvilka vora nog bräckliga och obrukliga». Den äldre sockenbudskalken nämnes i inventariet 1615. I detta omtalas äfven en förgylld silfverkalk med patén, äfven nämnd i inventariet 1654. I detta senare nämnes en silfverkanna. Om denna möjligen sedermera blifvit omgjord af guldsmeden Ernander till den ofvannämnda kannan, är icke känt.

SILFVERKRU-
CIFIX.

På altaret står ett mindre krucifix (fig. 138). Kors och fotställning äro af svart trä med inläggning af ebenholtz och sköldpadd. Kristusbilden är liten, af silfver, gjuten à cire perdu. Korsarmarna och fotställningen prydas med påsatta, rika ornament af drifven silfverplåt. Öfver Kristi hufvud en kartusch med ingraveradt, obekant vapen. Italienskt arbete, 1500-talets slut. H. 114 cm. Inköpt i Venedig 1911. Skänkt till Alsike kyrka af fröken Jeanne Skjöldebrand med anledning af friherre C. G. R. Cederströms på Fredrikslund 70-åriga födelsedag 25 maj 1911.

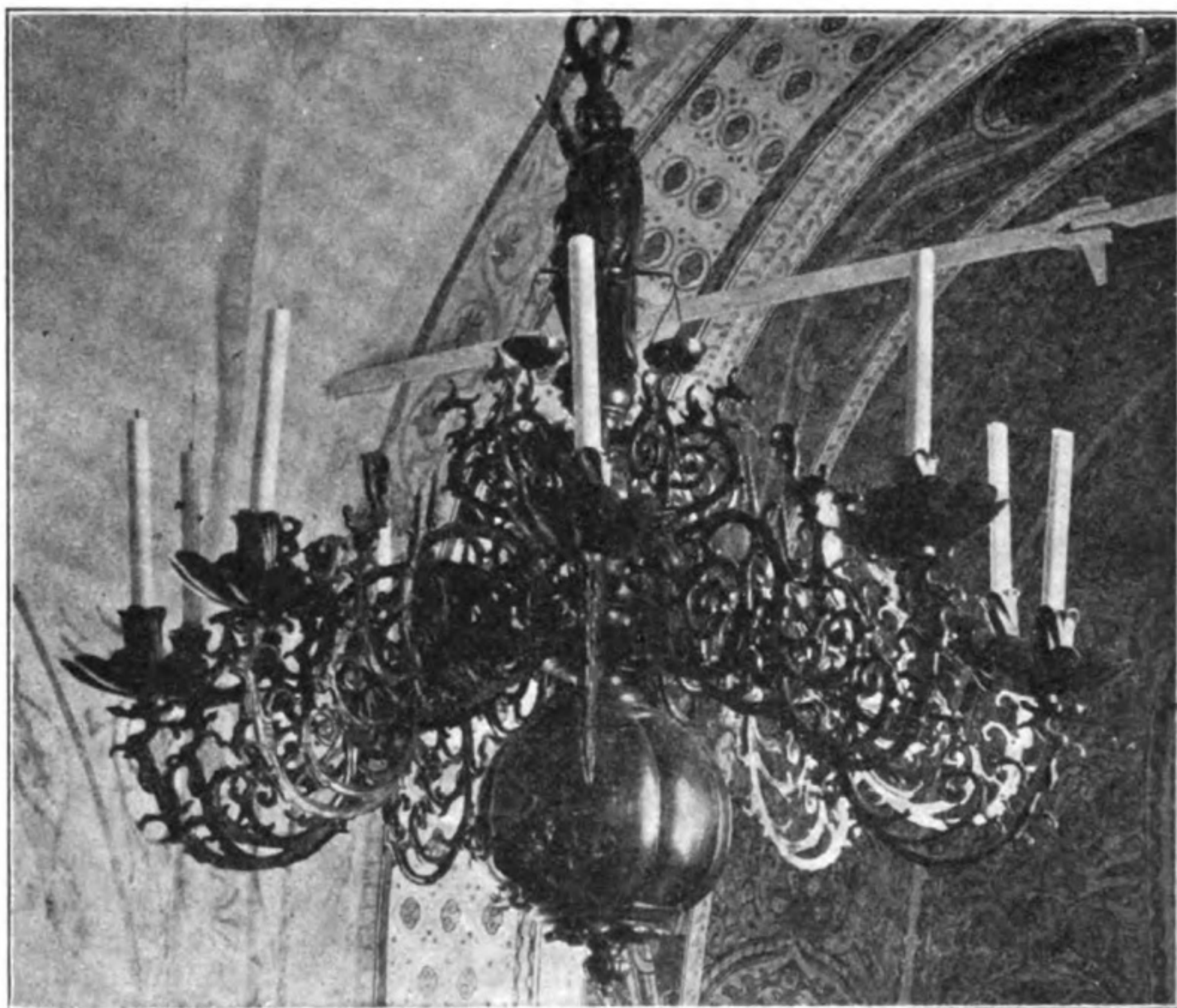

Foto. S. Curman 1912.

Fig. 139. Alsike. Ljuskrona af mässing, skänkt 1686.

Kronleuchter aus Messing um 1686 geschenkt.

LJUSKRONOR.

Ljuskrona af mässing. Den profilerade midtstafven bär öfverst en manlig figur med klufvet skägg, bredt skärp och vidbyxor, nederst en måttligt stor, profilerad kula. Öfverst en krans S-formade små armar; ofvanför kulan är en krans af 8 ljusarmar, mellan hvilka sitta smärre armar med knoppar. 1600-talstyp. H. 67 cm. Diam. 72 cm. — För år 1666 finnes uppgift, att en ljuskrona köptes för 100 dl. Är antagligen denna.

Ljuskrona af mässing (fig. 139). Den profilerade midtstafven krönes af en Justitiabild och slutar nedtill med en stor kula. Öfverst en krans af mindre, S-formiga armar med drakhufvud. Strax öfver kulan en krans af 10 stora, ∞-formiga och spiralrullade ljusarmar, mellan hvilka sitta mindre armar med tureller. Ljusmanchetterna snäckformade. På kulan är fästad en af det friherrliga Thegnerska vapnet krönt kartusch med inskrift: »D. O. M. | Et Templo Alzicensi. | Hoc Ex Orichalcho. Candelabrum | Sacravit Olaus. Tegner . a . Sa[c]. | Reg. Præfectus Uplandiæ | Anno MDCLXXXVI» (= åt Herren och Alsike kyrka helgade Olof Thegner¹, landshöfding öfver Uppland, denna krona af mässing 1686). — H. 136 cm., Diam. 137 cm. Den ståtliga kronan hänger i östligaste krysshvalfvet.

Ljuskrona af mässing. Kort midtstaf med jämntjock, hoptryckt profilering, öfverst en dubbelörn, nederst en stor kula; öfverst en krans små armar, därunder 8 ljuspipor i en krans (synlig å fig. 128). H. 75 cm. Diam. 90 cm.

Ljuskrona af mässing af liknande typ som föregående, ehuru mindre. 8 ljusarmar. H. 60 cm. Diam. 70 cm.

Ljuskrona af mässing med mångledad midtstaf, dubbelörn och stor kula. Öfverst en krans armar med blomkalkar; öfver kulan 8 ljusarmar, hvardera med 2 ljuspipor. Modernt arbete af 1600-talstyp. H. 107 cm., Diam. 73 cm. Å kulan är ingraveradt Cederströmska vapnet samt »E. C. Anno 1911». Kronan är skänkt af friherre Emanuel Cederström å Krusenbergs efter sista restaureringen 1911.

Ljusplåtar af mässing, ett par (fig. 140), med drifven och LJUSPLÅTAR. graverad ornering, som utgöres af djurfigurer i rikt rankverk. H. 84 cm. Antagligen från 1600-talets midt. Hänga i koret å ömse sidor om fönstret, inkomponerade i dekorationsmålningen (se fig. 133). Voro utställda på Konstindustriutställningen i Stockholm 1886—87 (n:r 200).

Ljusplåtar af försilfrad koppar med drifven ornering, ett par (fig. 141). Figurframställningar: å den ena en klädd kvinna med spegel och orm (»Klokheten»), å den andra en oklädd kvinna

¹ Landshöfdingen Olof Arvidsson Thegner, friherre till Rickebasta i Alsike socken, f. 1615, † 1689, gift med Catharina Gerdes. Deras son var vice presidenten i kammarrevisionen Johan Thegner, f. 1658, † 1744, gift 1691 med Anna Catharina Adlersköld, f. 1676, † 1707. Jfr, antependium och kalkkläde s. 161 o. 162.

med påfågel (»Fåfångligheten»). H. 63 cm. 1600-talets midt eller senare hälft.

LJUSARMAR. Ljus arm af drifven mässing, 1-pipig, med kartuschformad namnplåt, hvarå står: I. E. V. | E. N. D. S. (= *Iohannes Erici Vidman*, kyrkoherde i Alsike 1654, † 1680, och hans hustru *Elisabeth*

Nilsdotter Schutes; jfr. nedan grafstenar). Enligt anteckning i arkivet skänkt år 1658. L. 33 cm. Väggbucklans diam. 20 cm.

D:o, 1600-talet, med en sköld, innehållande ett sammanflätadt monogram af bokstäfverna H I B K (?). L. 45 cm. Diam. 24 cm.

D:o, ett par, 1600-talet, med fästen för nu förlorade sköldar. L. 46 cm. Diam. 25 cm.

Ljusarmar af brons, ett par, gjutna, tvåarmade, med maskaroner å väggplattorna (fig. 142). L. 28,5 cm. Väggbucklans H. 24 cm. Vackert, troligen franskt arbete från 1600-talets slut. (Konstindustriutställningen i Stockholm 1886—87, n:r 206).

Ljusarmar af mässing, ett par, gjutna, 3-armade. Armarne i form af stänglar med blom- och bladslingor; rococoform. Möjligen imitationsarbete från 1800-talet. Armlängd 23 cm.

Ljusstakar af tenn, 4 par (fig. 143), nu alla på altaret:

A. Båda bära rundt foten inskriften: »I. RICK . BASTA . I . ÖSTER . GÅLN . ARWINGAR . HAVA . FÖR(ÅR)AT . TIL . TESTE . MENTE . ÆFTER . DER(A)S . S . FADER . A . P . S . 1 . 6 . 4 . 8 . (bomärke)». H. 31,5 cm. Båda bära i botten en stämpel i form af en krönt sköld med G G inom kronan samt möjligen ett V inom skölden. Engelsk stämpeltyp.

Foto. J. Roosval 1910.

Fig. 140. Alsike. Ljusplåt af drifven mässing, 1600-talet.

LJUSSTAKAR. Wandleuchter aus getriebnem Messing. 17. Jht.

B. Rund planform. H. 22 cm. I botten 3 sköldformiga, svårtydda stämplar, af hvilka 2 synas lika. 1600-talet. Till stakarne höra lösa manchetter af tenn, af hvilka en är modern. Den andra bär en stämpel: inom rosformig omramning två små sköldar, den ena med krona, den andra med bomärke. Möjligen stockholmskt tenngjutaremarke från 1600-talet. Stämpeltyp engelsk.

C. Kvadratisk planform. H. 19 cm. Inskrift: »1706 B V H». I botten 4 stämplar: krona, årsbokstaf N samt 2 st. med C B å ömse sidor om en lilja.

D. Åttkantig planform. H. 27 cm. I botten 5 stämplar: årsbokstaf D samt inom sköldar krona, S. Erik, E och O.

Ett par ljusstakar af kinesiskt porslin (fig. 144). Den ena trasig. H. 33 cm.

Ett par armstakar af poleradt trä med 3 ljuspipor af mässing. H. 45 cm. 1800-talets början.

I kyrkan förvaras följande textila föremål:

Antependium af rödt kläde med applikation och plattsöm i guld och silke. Modernt arbete. I tre delar. Midtstyckets L. 95 cm., B. 84 cm. Skänkt af prosten K. A. Öhrn, f. 1823, † 1907, kyrkoherde i Alsike 1881 (83)—1907.

Mässhake af violett sammet med guldgaloner samt påsydda I H S af förgyllt silfver. Mässhaken 1700-talet, bokstäfverna möjligen äldre och tillhörande den »mässhake af bruunt samet», som nämnas i inventarium 1655 och som troligen hört samman med det Kruus'ska antependiet (jfr. nedan).

Mässhake af svart sammet med enkelt silfverbroderi, hvaruti ingår årtalet 1833.

TEXTILIER.

Foto. J. Roosval 1909.

Fig. 141. Alsike. Ljusplåt af drifven, försilfrad koppar. 1600-talet.

Wandleuchter aus getriebenen versilbertem Kupfer. 17. Jht.

Foto, S. Curman 1912.

Fig. 142. Alsike. Ljusarm af brons från 1600-talets slut.

Wandleuchter aus Bronze, Französische Arbeit, Ende 17. Jhts.

Håf af svart sammet med silfvergalon. På skaft-hylsan: »A. C. K. Ao 1755». Gåfva af Anna Christina Kökeritz, som en tid ägde Kungshamn i Alsike socken.

I Uppsala Domkyrka har Alsike församling deponerat följande textilier:

Antependium af brokad. Blå, stiliserade växtornament på gul botten, genomväfd med guld. Det blå mycket urblekt. L. 252 cm. B. 95 cm. Är sannolikt det antependium, som nämnes bland inventarier,

förvärfvade under kyrkoherden Henrik Mattiæ's tid (1615—1632): »Ett Althare Klädhe af gyllen prällsagdht gifvidt Kyrkian wtthij testamenthe effter wälborna fru Wändhela Skytte¹».

Antependium af ursprungligen brunviolett, nu purpurfärgad sammet, indeladt i fält med guldgaloner. Å detsamma äro påsydda bokstäfver, siffror och vapen af tjock silfverplåt, delvis för-

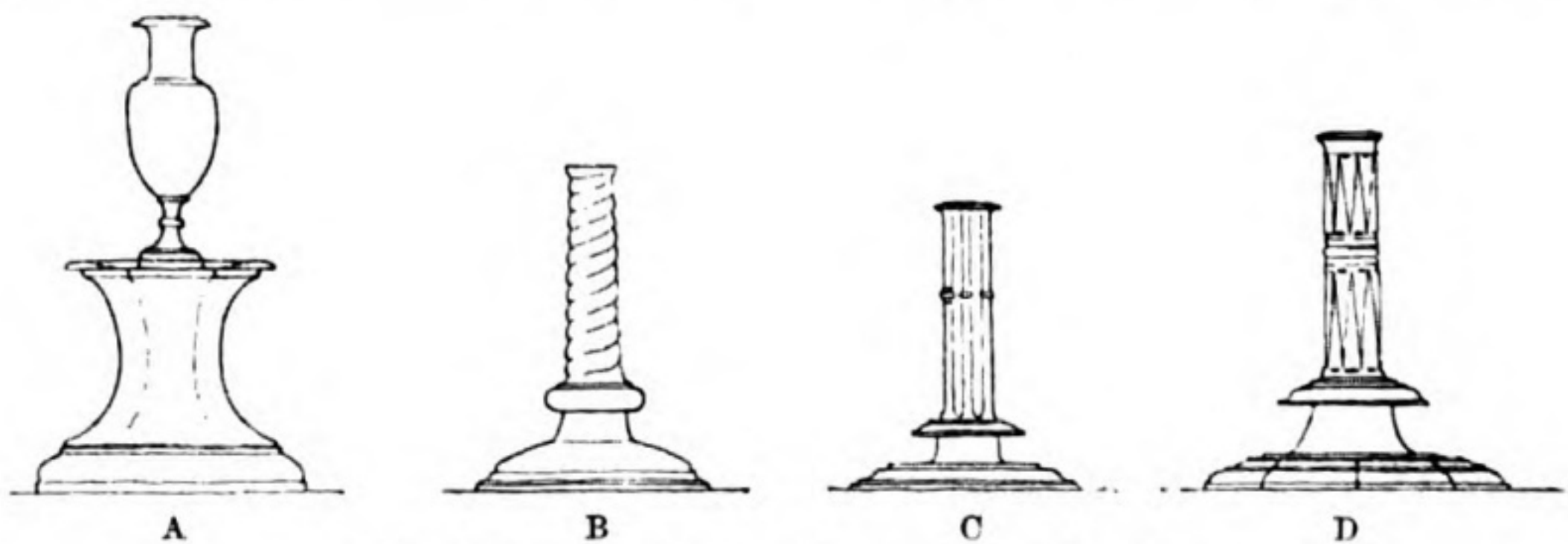

Fig. 143. Alsike. Ljustakar af tenn.

Leuchter aus Zinn.

gyllt och med graverad ornering: i midten släkterna Kruus af Gudhem och Oxenstiernas af Södermöre vapen samt årtalet 1650; på ömse sidor därom $\begin{smallmatrix} HIK \\ IS \end{smallmatrix}$ och $\begin{smallmatrix} FKO \\ AD \end{smallmatrix}$ (= Herr Johan Kruus JespersSon; Fru Karin Oxenstierna Axels Dotter). L. 272 cm., B. 97

¹ Wendela Skytte var den bekante Johan Skyttes dotter, f. 1608, † 1629, gift 1626 med landshöfdingen Hans Kyle.

cm. Gåfva till kyrkan af ägarinnan till Krusenbergs, grefvinnan Karin Oxenstierna till minne af hennes 1644 aflidne man, kammarrådet Johan Jespersson Kruus till Karkus, Jockis och Brinekala samt Krusenbergs (jfr. s. 152, not 1). Finnes anteckadt i 1655 års inventarium: »Altarklädhe af bruunt samet» (jfr. ofvan mässhake).

Antependium af gråbrun sidendamast. Brun botten med spensligt blomstermönster i ljust, gråbrunt silke och silfvertråd.

Foto, J. Roosval 1910.

Fig. 142. Alsike. Ljusstake af kinesiskt porslin.

Leuchter aus chinesischem Porzellan.

Delas med en horisontal silfvergalon i två fält. På midten applicerad med smal silfvergalon: I T A.C A | 1703 (= Johan Thegner, Anna Catharina Adlerskiöld). L. 316 cm, B. 96 cm. — Gåfva af vice presidenten friherre Johan Thegner på Rickebasta, Helleby och Skälsta och hans maka Anna Catharina Adlerskiöld (jfr. s. 157, not 1).

Kalkkläde af musslin med rikt broderi i guldtråd samt rött, blått, svart och hvitt silke. Broderiet lika å båda sidor. Orien-

Erlinghundra härad.

taliskt arbete (fig. 145). 58 × 58 cm. Kan möjligen vara identiskt med något af de kalkkläden, som enligt kyrkböckerna förärades under 1600-talet. »Ett Kalke klädhe mz gull insängdhtt gifvidt af Pastoris (Henricus Matthiæ) hustru.» 1644 förärades »ett skönt kalkkläde» af Magister Christiernus Alsinius, son till kyrkoherden Henricus Matthiæ. 1655 skänktes ett kalkkläde af Grefvinnan Karin Oxenstierna (jfr. s. 152 not 1).

Foto. A. T. A. 1880.

Fig. 145. Alsike. Kalkkläde, orientaliskt arbete. Deponerad i Uppsala domkyrka.

Kelchtuch aus Musslin, orientalische Arbeit.

Kalkkläde af siden, å ena sidan ljusblått, å andra sidan halmfärgadt, med broderi i guldtråd, genomgående. Utefter sidorna och i hörnen bladslingor med blommor. I midten en strålgloria omgifvande I H S. Vid ena kanten broderadt med guldtråd: I: Thegner. Anno 1699 A:C.AS. (= Anna Catharina Adler-Sköld; jfr. s. 157 not 1). Storlek: 55 × 53 cm.

Klädsel till kudde. Framsidans botten af röd, fin silkes-sammet (ludden nu afsliten). Rikt broderi af guld- och silfvertråd i upphöjdt arbete: i midten en liggande hjort, omgifven å ena sidan af tvänne mot hvarandra resta lejon och å den andra

af tvänne fåglar med utslagna vingar. Ofvanför och nedanför detta midtstycke rika, stiliserade växtmotiv; 1600-talsarbete. Ryggen af purpursammet. Storlek 50×56 cm.

Brudpäll af rödviolett siden med invåfda blommor i guldtråd. På ena sidan är applicerad ett dekoreradt midtfält, bestående af 9 kvadratiske fält, omväxlande af grönt siden och af stiliserade ornament i knutet arbete af silke och silfvertråd. Midtfältet omgifves af en silfverspets. I pällens kant och öfver sömmarne å botten tyget guldspetsar. Storlek 180×130 cm.

Håf af gråbrun sidendamast af samma sort som antependiet af 1703, med silfvergalon delad i 4 fält. Skaftet, svarthetsadt, har närmast håfven en mässingsholk med märkla för klocka. Antagligen gåfva liksom ofvannämnda antependium.

Skärp(?), möjligen användt att sammanhålla mässkjortan, af groft, hvitt ylle med en smal svart rand utmed kanterna; hopsydt af 2 smala band; ändarna afslutade med enkla fransar. L. 205 cm. B. 4,5 cm. Hittades under sakristians golf, då detta uppbröts vid 1911 års reparation.

Utom de ofvan nämnda textilierna känner man genom arkivalierna äfven andra, nu förlorade textilier. Sålunda funnos 1615 antependium och mässhake »af pappekoiegröndhitt durdumdy». 1660 skänkte kyrkoherden Widman ett kläde öfver kalken utaf rödt tafft med guldknytning.

»Säker Wäg och Himmels Stega Til then ewiga Jubel-Frögden som - - - - - Andra gången firades den 17 Martii 1721 Til Ihugkommelse af den rena Evangeliska Lärans begynnelse och förkunnande här i Norden För Tuhundrade Åhr sedan - - -» Åminnelsekrift inom rik, kalligrafisk omramning, stucken i koppar af Ambrosius Hedengran, Enkel, svart listram. H. 88 cm. B. 57 cm. — »För Jubeltaflan till Flincken (soldat och snickare) betaldt 2 dl. 16». (Räkensk. 1734).

Af Hedengrans stick har kyrkan ägt åtminstone ännu två. Ty 1695 betalas 3 dl. 44 för »Jubeltaflan» (100-årsminnet 1693 af Uppsala möte), 1709 betalas för »en tafla om Religionsfreden i Schlesien» (1707) med ram »4 Carl.»

I golfvet under predikstolen ligger en medeltida grafhäll af grå kalksten. L. 215 cm. B. i öfre ändan 96 cm., i nedre ändan 82 cm. I midten är graverad en sköld med bomärke. Kring kanterna en inskrift: » + ANNO: DNI: M: CCC: IX: OBIT: GERIKA :

GRAFSTENAR.

DICT[US]: BRAND: ET: VXOR: EI[US]: GRETA» (= år 1309 dog Gerika Brand och hans hustru Greta). H. Hildebrand skrifver därom i en reseberättelse 1867 (A. T. A.): »I Sv. Dipl. nr 1433 nämnes en dominus Geriko Brand som vittne till ett i Sigtuna 12 juli 1304 utfärdadt gåfvobref. Att brefvets och grafstenens Geriko Brand äro samma person, torde vara tämligen säkert. Stenen är märklig, emedan han är en af de äldsta, som finnes i behåll, samt måhända i någon mån emedan han visar det tidiga bruket af Margaretanamnets förkortade form». Att Hildebrands antagande är riktigt, bestyrkes däraf, att ifrågavarande grafsten ursprungligen legat i Sigtuna Mariakyrka, ty såväl Aschaneus som Peringskiöld (jfr. källförteckningen) omtala stenen liggande i Mariakyrkans golf samt angifva inskriften. Peringskiölds uppgift är icke afskrift af Aschaneus, ty de gifva båda något olika läsningar af inskriften. Enligt Aschaneus låg stenen midt för Mariakyrkans stora dörr. Huru stenen kommit till Alsike, är icke känt. Då Hildebrand 1867 upptäckte densamma, låg den på Alsike kyrkogård. Har sedermera stått upprest mot väggen i norra korsarmen, men blef vid 1910—11 års restaurering — oriktigt nog, då den icke hör till någon kyrkans graf — nedlagd i golvet, dock på en mot nötning skyddad plats.

I den östligaste travéens golf ligga 3 enkla grafstenar utan någon ornering:

En af grå kalksten med inskrift: »HER LIGGER BEGRAVEN | SALIGE HVSTRV KARIN | HANS DÅTTER BIÖREN | VÄSTGÖTE HVILKEN AFSÅ | MNADE I HERRANOM ANNO | 1606.» — L. 155 cm. B. 83 cm. Ligger icke på ursprunglig plats.

En af röd kalksten med inskrift: »SUB HOC SAXO CONDUNTUR OSSA | OLIM HUIUS(?) ECCLESIAE WIC. PASTORIS P L | R. D. JOHANNIS E. WIDEMANS UT ET | ILLIUS BEATÆ CONIUGIS ELISAB. | N. SCHUTES CUM NONNULLORUM | SUORUM PIGNORUM CINERE | A. D. 1679». L. 183 cm. B. 134. Tillhör Johan Erics Widman, kyrkoherde i Alsike 1654—1680. (Jfr. ofvan ljusarmar).

En af grå kalksten med inskrift: H. I. (=hic iacet) | PASTOR IN ALSIKE | LAUR. I. WALLENIIUS | NAT. 1717 | DEN. (=denatus) 1783 | CUM CONIUGE | MARGRETA ENEBOM | NAT. 1720 | DEN. 1781». — L. 168 cm. B. 114 cm. Kyrkoherde i Alsike 1767—1783.

Utvändigt på vapenhusets västra vägg är fästad en grafsten af grå kalksten med inskrift: »HÄR HVILAR | KYRKOHERDE | HUSTRUN | CATHERINA AMNELIA | NE DE RAHM | A:O 17(39?)». 39 är otydligt. L. 180 cm. B. 115 cm. Hon var gift med Joachim Amnelius, kyrkoherde i Alsike 1708—1744.

Utvändigt å korets norra vägg är fästad en grafhäll af grå kalksten. Inskrift: »UNDER DENNA STEN | FÖRVARAS FÖR-
GÅNGLIGA DELEN | AF | I LIFSTIDEN ORDIN. KONGL. HOF-
PREDIKANTEN | PROSTEN OCH KYRKOHERDEN | UTI ALSIKE
OCH KNIFSTA FÖRSAMLINGAR | MAGISTER JOH. VALLENT.
MERCKEL | FÖDD D. 10 MAJ 1749 | DÖD D. 13 SEPT. 1798». Vidare bibelspråket Esaj: 57: v 2. — L. 183 cm. B. 117 cm. Kyrkoherde i Alsike 1784—1798.

Fyra enkla grafkors af smidesjärn förvaras nu i kyrkan, två GRAFKORS. i frih. Emanuel Cederströms samling å Krusenbergs. De hafva fordom stått på kyrkogården. Vackra prof på allmogekonst. H. c:a 90 cm.

Kista af smidt järn med vackert, drifvet nyckelbeslag står i KISTA. sakristian. L. 95 cm. H. 48 cm. B. 52 cm. Är antagligen densamma, som enligt kyrkoböckerna inköptes i Uppsala af pastor 1708: »en kyrkkista med 2:ne lås och allt öfver jernbeslagen».

Ett gotiskt nyckelbeslag af smidt järn, defekt, förvaras i NYCKELBE-
SLAG. frih. Emanuel Cederströms samling. H. c:a 20 cm. Har tillhört Alsike kyrkoport, hvilken förstördes vid reparationen 1859—60.

En bit glas med glasmålning af medeltida karaktär blef GLASMÅL-
NINGSFRAG-
MENT. funnen vid uppbrytning af sakristians golf 1911.

En länstol af valnöt i sakristian, klädd med grönt kläde. MÖBLER M. M. H. 132 cm. Engelsk typ, 1600-talets slut.

Två taburetter af trä, med raka, svarfvade ben. Enkla, hvitmålade, af typ, vanlig mot 1600-talets slut. H. 59 cm. Användas såsom kyrkvärdsplatser i kyrkans kor.

En liten spegel i sakristian med enkelt ornerad, förgylld ram. H. 32 cm. B. 26 cm. — År 1709 anskaffas »En liten spegel — 30 öre».

Sammanfattning af Alsike kyrkas konsthistoria.

I. En enkel, rektangulär kyrka utan utbyggnad (fig. 121, period a), uppförd af fogstruket tegel med förkroppningar i hörnen samt ett hvitkalkadt »strömskift» under takfoten. Høgt sadeltak. I det inre oputsade, fogstrukna tegelväggar med invigningskors på putsuppläggningar; troligen platt trätak. Portalens läge ovisst, sannolikt dock på södra sidan (jfr. s. 138). Byggnaden antagligen uppförd under senare hälften af 1200-talet under starkt inflytande af de närbelägna tegelkyrkorna i Sigtuna och Sko, båda uppförda under 1200-talet och föregångsarbeten inom tegelbyggnadskonsten i denna del af Mälardalen. Den enda bevarade byggnadsdetaljen från Alsike kyrkas ällsta anläggning, den lilla rombiska gluggen i östra gafvelröset, visar mot samma ursprung. — Af inventarier från denna tid känna vi blott den nu förstörda dopfunten.

II. Torn, sakristia och vapenhus tillbyggas af gråsten och tegel (fig. 121, period b). Den inbördes ordningsföljden dem emellan kan ej bestämmas. De torde hafva uppförts under loppet af 1300- och 1400-talen, sakristian före 1400-talets midt (jfr. s. 144).

III. Ribbhvalf inslås i långhuset (fig. 121, period c); väggar och hvalf putsas och dekoreras med kalkmålning. Omkring midten af 1400-talet. — Under denna period anskaffas triumfkrucifixet och något senare det nu förstörda altarskåpet.

IV. Under kyrkoherden Henricus Matthiæ's tid (1615—1632) istandsättes kyrkan grundligt. Kyrkans yttre rappas och hvitmeas. Nya ribblösa hvalf inslås, hvilka dekoreras med målning 1631. — Klockstapel bygges 1616—1618. Bogårdsmur och yttertak repareras. Korskrank, bokstol, predikstol och bänkar tillkomma under denna tid, delvis bekostade af kyrkoherden. — Under 1600-talets senare del tillkomma, till största delen genom gåfvor, altarsilfver, textilier, ljuskronor, ljusplåtar och stakar.

V. Under 1700-talet blifva hvalfven åter omslagna 1767 och 1773. Tornets bottenvåning hvalfves och sättes genom förstoring af bågen i bättre förbindelse med långhuset. Dörr upptages i väster 1767. Fönstren förstoras, nya upptages 1759. Läktare uppföres först 1725 af frih. Thegner, sedermera 1767 af församlingen. 1760 anskaffas en predikstol, sannolikt äfven en altaruppställning, från Magnus Granlund. — Tennstakar tillkomma.

VI. Tornets höga spira nedtages och ersättes med nuvarande lanterninhuf 1799. Klockorna flyttas från stapeln till tornet.

VII. Ombyggnad enligt ritningar af ark. A. R. Pettersson, stadfästade gn. Kgl. bref 30 okt. 1857. Arbetet utfördt 1859—60. Korsarmar och kor tillbyggas. Vapenhuset utvidgas (fig. 121, period d); golfvet omlägges. Läktare, orgel, predikstol och altaranordning göras nya. Äldre inventarier förstöras.

VIII. Restaurering enligt ritningar af ark. S. Curman, stadfästade genom Kgl. bref 14 okt. 1910. Arbetet, som utförts 1910—1911, omfattade grundförstärkning, yttre putsens vattrifning, delvis omläggning af spåntaket, anordning för värmeledning i vapenhuset (fig. 121, period e), omläggning af golfvet, konservering af äldre målningsrester, ny målningsdekorerings af väggar och hvalf m. m. af artisten Filip Månsson, samt af förändring af läktare, bänkar, dörrar m. m. Samtliga äldre inventarier hafva därvid blifvit uppsatta i kyrkan. — Stora donationer tillkommo därvid kyrkan: måladt korfönster efter kartong af artisten Gunnar Hallström, silfverkrucifix, ljuskrona m. m.

Résumé.

Die ursprüngliche Kirchenanlage hatte einen einfachen rektangulären Grundriss (Fig. 121, Periode a). Die Kirche war ganz aus gefügtem Backstein aufgeführt mit Verkröpfungen an den Ecken (vgl. Fig. 122). Die inneren Wände waren aus ungeputztem Backstein mit gemalten Konsekrationskreuzen auf besonderen aufgelegten Putsflächen. Die Kirche hatte wahrscheinlich eine flache Holzdecke. Diese Kirche ist in der letzten Hälfte d. 13. Jhts. unter starken Einflüssen der beiden nahegelegenen backsteinernen Klosterkirchen in Sigtuna und Sko entstanden. Diese letztgenannten Kirchen, wahrscheinlich unter direkten ausländischen Einflüssen entstanden, gehören zu den ältesten Backsteinbauten dieser Gegend und wurden im 13. Jht. aufgeführt. — Später wurden während des 14. u. 15. Jhts. Turm, Sakristei und Vorhalle (vapenhus) aus Granit und Backstein zugebaut (Fig. 121, Periode b). Um die Mitte des 15. Jhts. wurde das Langhaus mit Rippengewölben überdeckt; das ganze Innere wurde geputzt und mit Kalkmalereien geschmückt (vgl. Fig. 131 u. 132). Im Beginn des 17. Jhts. wurden die Fasadn geputzt. Während des 16. und 17. Jhts. wurden die Gewölbe mehrmals umgebaut, die Fenster wurden vergrößert und die innere Einrichtung verändert. So wurde um 1631 u. a. ein Chorgitter aufgesetzt. Gleichzeitig bekam die Kirche als Geschenke silberne Altargegenstände, Kronleuchter und eine bemerkenswerte Sammlung von Textilien, die jetzt im Dome

Foto. H. Cornell 1911.

Fig. 147. Vassunda kyrka från söder.
Kirche und Kirchhofsportal von Süden.

VASSUNDA KYRKA.

UPPLAND, STOCKHOLMS LÄN, ERLINGHUNDRA HÄRAD.
UPPSALA ÄRKESTIFT, ERLINGHUNDRA KONTRAKT.

Beskrifningen utförd af RAGNAR JOSEPHSON.

Tryckta källor: KLINGSPOR i U. F. T. I, s. 75. — SVERIGE IV, s. 621. — C. R. AF UGGLAS, Mäster Magnus Granlund i KULT och KONST 1905, s. 76 o. 94. — M. BL. 1880, s. 124. — DIPL. SUEC. II, s. 400, n:o 1410: i ett bref af 2 Nov. 1303 omtalas »domini laurencij de uadsundum». D:o III, s. 147, n:o 1946: Vassunda betalade den s. k. sexårsgården 1314.

Handskrifna källor och afbildningssamlingar: IHRFORS innehåller utdrag ur en äldre inventarieförteckning och ur protokoll, en planritning af 1804 samt ofullständigt inventarium. — AFRITNINGAR II, 115: en perspektivisk bild af kyrkan från söder, jämte ärkebiskop Jöns Bengtsson Oxenstiernas vapen och

vapnet Tre kronor. — PERINGSKIÖLD, Monumenta II, fol. 182, kopia af bilden i »Afritningar», teckning af medeltida grafsten jämte kort anteckning om kyrkan. — A. T. A.: kopia af teckningarne hos Peringskiöld, 1 blyertsskiss af tornet fr. NW, 1 interiör- och 1 interiörfoto. Afskrift ur Peringskiöld; inventarium af 1829. — Ö. I. Å.: 3 blad ritningar till reparation och ombyggnad 1804 (plan, fasad fr. S. flere ex., osign.); 3 blad kopior af uppmättningsritningar 1910 af ark. Ekholm (plan, S. o. Ö. fasaden, tvärsektion mot W.)

Vassunda kyrkas arkivalier. I LANDSARKIVET, UPPSALA: de konsthistoriskt intressanta uppgifterna förekomma i volymerna, märkta K I, 1; L I, 1—3; N, 2. Där bland finnas inventarieförteckningar från 1596, 1638, 1639, 1671, 1696, 1735, 1754 och 1778. I KYRKAN förvaras handlingarna från 1800-talet. Inventarieförteckningen från 1596 aftryckes här in extenso:

»Kyrkiones Invæntarium. Messehaka af swartt sameett gamell med sench kors på både sidor. — Messe haka blomerat samett gamall medh sencht kors. — Messe haka af bruntt samett blomerat medh tverdubbelt senchte lister — Gammal dalmatica af rysse wärk damast grön tilhopa, 3 st. — Brudepäll af rysse wärk — Lyckepäll af blomerat rysse wärk. — Altar kläde till altar täckie. — Wäffwt altar kläde af spansk wäff. — Antependium för altaret medh en gamal list. — Gamal fotekläde, 2 st. — Gamull randott wepa. — Altar örnegåt af rysse wärk, 2 st. — Litet örnegåt. — Nytt hyiende. — Gamble hyiender, 3 st. — Messe serkier $\frac{1}{2}$ slitne, 3 st. — Utgamble messe serckier 2 st. — Hoffwuudt liner, 2 st. — Uthslitit altar klädhe — Gamall altar list. — — gamall altar duk af lerefftt. — Handkläder insömade, 2 st. — g: Handkläder af lerifftt, 3 st. — Gamall hörne list. — uttslittne handkläder, 2 st. — Kåpparstakar, 2 st. — Handklocka. — Gammall Eeldkättill. — Litet eldkar af kåppar. — Funt Kättill väger 1 ö . — Förgylt messe kalk. — Liten messe kalk hwyt. — Kalke kläde. — Förgylt pateen. — Handbook. — Thenflaska. — Then stenika. — Tiärukättill. — Klocke klepp.»

Den kände Johan Skytte hyste intresse för Vassunda en tid. I ett protokoll för 1626 läser man: »Item förährte oss V. B. herr Johan Skytte mz sin fru Maria En gammal Messhaka och antependium med blått och hwyt. Efter En lijten tijd låffade hans Kära fru, V. B. fru Maria Näff willia förbättra mz altar Dukar. ähr intz fram komit. En tijd thereafter tog hoon till sigh En gammall swart sammettz messehake med itt stoort sängt gull + och all Evangelisterne att sättia thet på annat tyg, intz Efterkomit.»

Johan Skytte godtgjorde emellertid fru Skyttes för kyrkan ganska dyrbara intresse. Han skänkte nämligen 1639 följande märkliga »Messhake af Blommerat taft ny. Korset på ryggen af banden gullborder och stola det man binder i kors (af) samma slagh.» Kyrkan hade otur än en gång. 1639 ägde den ett »Antependium af swart taft medh tryckte nampn och Skottska wapner». Såväl detta som en brudpäll af swart taft tog »Per Larsson leutnant på Ale till Länss att göra Spensarnass wapn efter som war der på sticket medh sölwverne-trådder är icke heller igenfätt.»

I kyrkan förvaras i glas och ram en ritning (plan och fasad) till 1804 års reparation af ark. A. Sundström.

Kyrkogården, klockstapeln, boden.

Kyrkogården är omgifven af en kyrkogårdsmur af gråsten, KYRKOGÅRD.
c:a 1 $\frac{1}{2}$ m. hög. Mellan stenarna finnas kvar rester af murbruk. På södra muren äro järnringar fästade, i hvilka kyrkobesökarnas hästar skola bindas. Muren har tvenne ingångar, en i väster, som öppnades 1806, och en i söder försedd med stiglucka. Den innan och utan hvitrappade stigluckan, som är byggd i förband med bogårdsmuren, är uppförd af tegelsten på gråstensgrund och försedd med ett brådbeslaget sadeltak. Den har fordom varit högre, hvilket synes å de afskurna tegelörneringarna; dessa utgöras åt söder af ett kors på ett horisontalt band, åt norr af ett enkelt tvärband. Portöppningen är åt norr rundbågig, åt söder spetsbågig (fig. 147). Den är täckt af ett krysshvalf med trekantiga ribbor.

En liknande stiglucka, som fanns i väster, nedrefs år 1806.

Bogårdsmuren har fordom varit täckt af ett spåntak, hvilket framgår af protokoll från 1713, 1741 och 1755. Hur bogårdsmurens lagning tillgick, berättar ett visitationsprotokoll från 1717: »Om Bogårdsmurens uprettelse der till giöres i morgon een begynnelse af trenne i Edby och så fortan följande rotar». År 1806 tillkallades dalkarlar, hvilket flera gånger förekommer i kyrkans annaler, för att laga den bristfälliga västra muren och nybygga den östra från grunden.

Före år 1804 hängde klockorna i en klockstapel. 1737 om- KLOCKSTAPEL.
talas, att den »är nu så bofällig så att ringningen skier med största fara för klockorna». 1738 uppsätter man därför en ny klockstapel i »Backen uti Edeby giärdet», hvilken nedtogs 1804. Klockorna flyttades då till kyrktornet.

Kyrkans knuttimrade, brådbeslagna, rödmålade bod, som förut Bod.
befann sig i sydvästra hörnet, ridande på bogårdsmuren, flyttades 1807 till sydöstra hörnet.

Kyrkobyggnaden.

Kyrkan (plan se fig. 149) är hufvudsakligen uppförd af gråsten; PLAN OCH MATERIAL.
tegel förekommer synligt endast i tornet ofvanför torngluggarne samt öfverst å kormuren. Murarne äro utan och innan rappade. Golfvet är af trä utom vid portar och dörrar, där tegel är användt; dessutom äro nedanför altaret och på torngolfvet grafstenar inlagda.

Innertaket är ett platt tunnhvalf af putsadt trä. Det spåntäckta yttertaket öfver långhus och kor hvilar på takstolar, som till större delen torde vara medeltida. Remstyckena å långhusmurarnes yttre kanter hafva ett särskildt ålderdomligt utseende: de äro försedda med en fals liksom i Norrsunda och Husby-Erlinghundra (jfr. fig. 10). Murarne synas f. ö. å innersidan varit putsade ända upp till de inre kanternas remstycken, hvaraf kan förmodas, att kyrkan ursprungligen haft ett inre trätak.

KOR. Till den medeltida kyrkan hörde icke det nuvarande koret. På vinden märkes mellan kor och långhus en tydlig skarf. Att

det är koret, som är yngre, bevisas bl. a. af den teckning från 1682, som finnes i »Afrithningar» och där kyrkan är rakt afslutad (fig. 148). Koret har alltså tillkommit efter denna tid; den exakta dateringen är svår att göra, då protokoll och räkenskaper ej lämna upplysning därom. Det kan ej ha tillkommit vid den stora reparationen 1804, ty de mycket utförliga protokollen, som medtaga en mängd oväsentligheter, nämna ej något om denna viktiga sak. Att det tresidiga koret redan fanns före 1804, därför talar den 1767 uppsatta altartaflan,

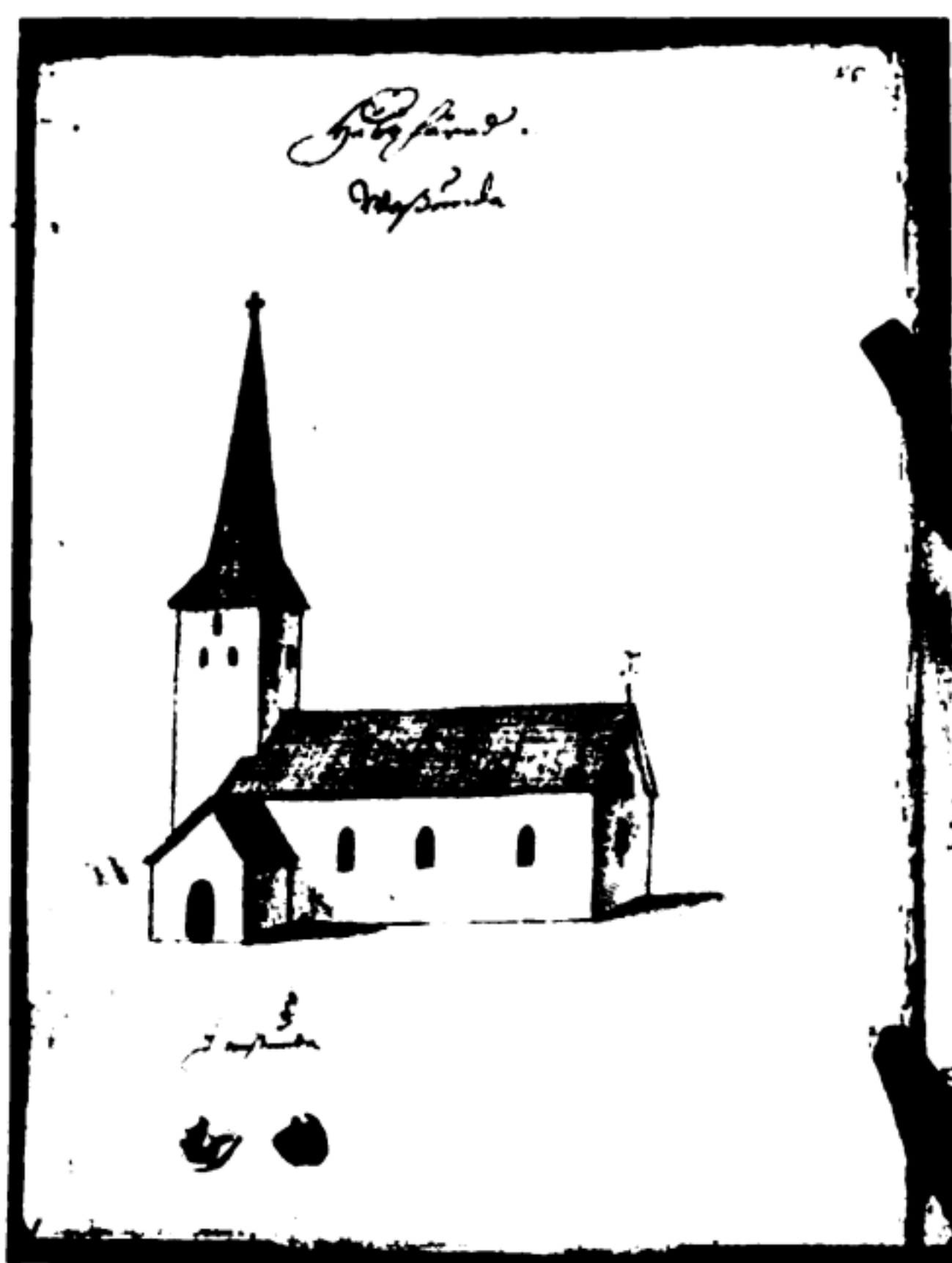

Fig. 148. Vassunda kyrka från söder år 1682.
Efter »Afrithningar».

Die Kirche von Süden im J. 1682. Handzeichnung.

som så precis passar till korets fondvägg. En lucka i protokollen finnes mellan åren 1671—1696. Räkenskaperna börja först att föras år 1696 och fortsätta därefter utan lucka till närvarande tid. I dessa förekommer ingen utgift för korbygget. Vi ha alltså skäl att förlägga korets byggande just till tiden 1682—1696. — Koret är tresidigt utvändigt, halfrundt invändigt. I de yttre hörnen stå sträfpelare, hvilka icke nå upp till takfoten. På en »dessein», som

gjordes 1804 af ark. Sundström, föreslogs pelarnas påbyggande, hvilket dock aldrig blef verkställt. Däremot torde den halfrunda, inre planformen, fönstrens form och det nuvarande putsade inner-taket i koret stamma från reparationen 1804 (se nedan). Huru koret tidigare varit öfvertäckt, är icke bekant. Sannolikt hade det tegelhvalf i anslutning till långhusets.

Det nuvarande långhuset visar sig vid närmare granskning vara uppfördt i två perioder. På vinden iakttages vid linjen A å planen (fig. 149) en tydlig skarf å långhusmurarne, utvisande, att delen öster om linjen A är senare tillbyggd. Äfven takstolarne, som synas vara medeltida, äro af olika konstruktion å ömse sidor af skarfven. Den ällsta delen af långhuset (fig. 149, period a) ligger icke i förband med tornets murar, hvilka sålunda äro uppförda senare än det ällsta långhuset. Huruvida detta ällsta långhus i öster haft ett smalare kor med eller utan absid, låter sig endast afgöras genom gräfningsundersökning under nuvarande golf. Det är dock möjligt, att vi här ursprungligen haft en enkel, rektangulär kyrka utan utbyggnader. Att döma af smärre, ännu kvarsittande putsrester å murarnes innersidor, synliga på vinden, har detta ällsta långhus ursprungligen haft ett trätak. Detta synes äfven, af samma skäl, hafva varit fallet med den östra tillbyggnaden. Om detta trätaks form kan numera intet närmare angifvas. Det förlängda långhuset täcktes sedermera med hvalf, hvars utseende man numera icke känner, emedan det nedrefs 1804 (se nedan). Dessa hvalf måste hafva tillkommit före eller vid 1400-talets midt, ty under ärkebiskop Jöns Bengtsson Oxenstiernas tid (1448—1468) blefvo hvalf och väggar dekorerade med kalkmålningar. Peringskiöld, på hvars tid hvalfven ännu voro kvar, har i sin Monumenta II, s. 182 därom en anteckning: »Hon (Wassunda kyrka) är fordom målat i Erchi Biskop Jöns Bengtsons tijdh som hans wapn på norrsidan och 3 Chronor på sudersidan utwisa». Dessa vapen finnas äfven återgifna å bilden i »Afritningar» (fig. 148).

Sitt nuvarande utseende har långhuset fått genom den stora reparation, som gjordes under den driftige pastor Kösters tid år 1804. Den fattiga församlingen hade under långa tider tänkt att förändra den i dess ögon mörka och bofälliga kyrka, som »Afritningar» visar oss. Särskildt den norra kyrkomuren tycktes vara mycket klen. 1735 var »kyrkiomuhren så fördärfvad i synnerligen på den norra sidan där många stenar redan utfallit», att en reparation ansågs nödvändig och äfven verkställdes 1736. Men redan

1757 »besicktigade Socknemännen norra Kiörkiomuren och fann honom behöfva en pelare till mot wärn efter han gifver sig ut och därför blef beslutit att i nästa winter kiöra fram steen och sand till dess uppsättande i nästa sommar, gud will.»

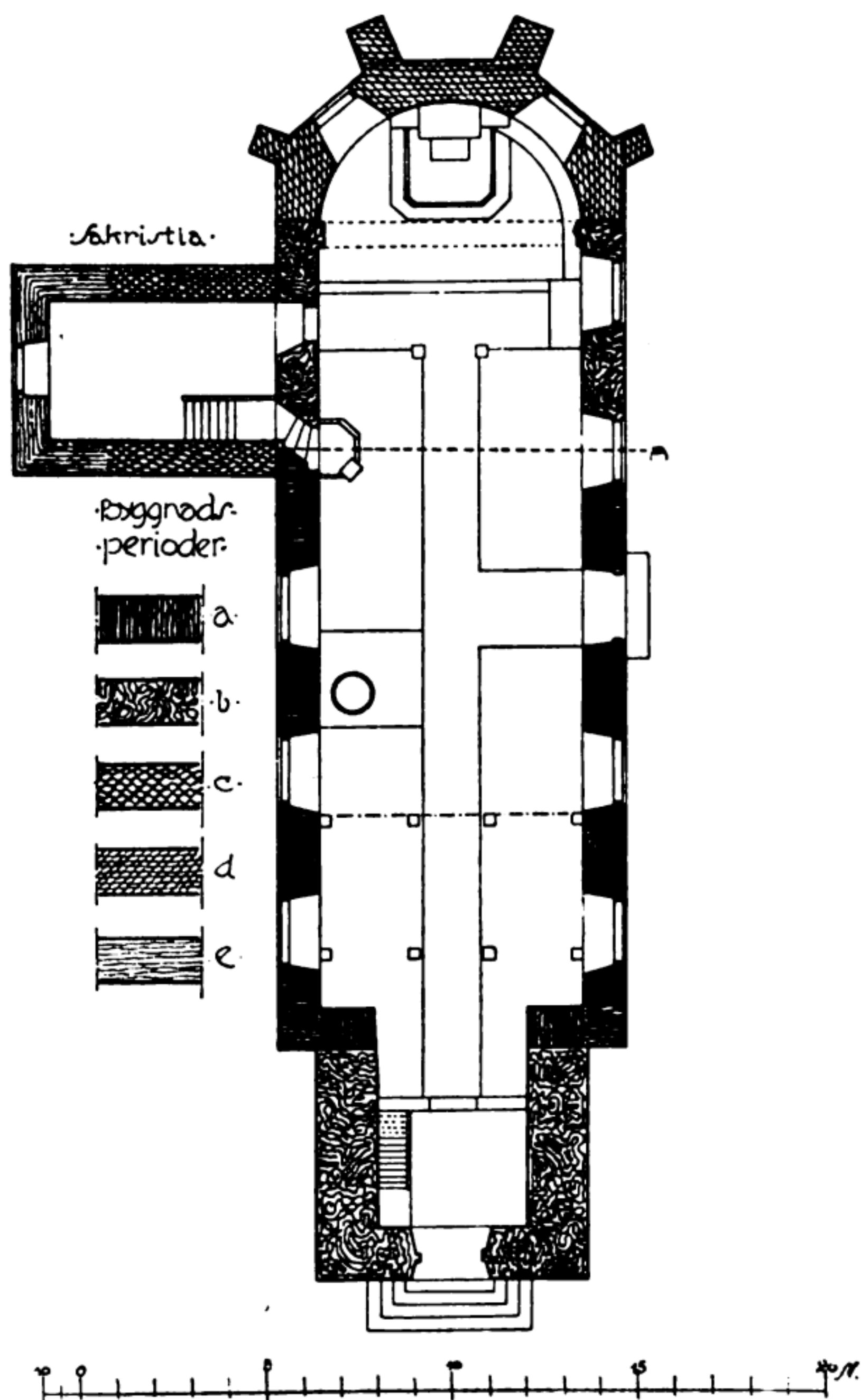

Fig. 149. Vassunda kyrkas plan.
Omritad efter uppmätning af ark. Ekholm 1910.
Grundriss.

1758 upprepas detta omdöme om den norra muren. Först vid reparationen 1804 blef denna brist verkligt afhjälpt.

Denna reparation föregicks af fleråriga, heta debatter. Särskild förbittring väckte det, när man nedtog kyrkans hvalf.

Reparationen verkställdes af »Provincial Architecten Anders Andersson Sundström» enligt ritningar från Ö. I. Å. I kyrkoherde Kösters ödmjukaste Memorial af 1805 framgår, hvad som blef gjordt. Vapenhuset, synligt å »Afritningen», nedtogs¹; sakristians nordmur nybyggdes från grunden. Det bräckliga kyrkohvalfvet »af gotisk structur» samt pelarna vid murarna, nedtogos. Murarna botades så fullständigt »att $\frac{5}{6}$ te delar (säkert en öfverdrift) däraf kan anses såsom nymurade». Dessutom flera mindre förändringar såsom murens genombrytning från sakristian till predikstolen.

Sakristian säges år 1804 blifvit »nybyggd ifrån grunden». SAKRISTIA. Emellertid visar ett studium af de för år 1804 års reparation uppgjorda planerna, att nybyggnaden inskränker sig till en utvidgning norrut med det å fig. 149 såsom period e angifna partiet. Den förut befintliga sakristians murar (fig. 149, period c) torde sannolikt vara från medeltidens slut. I alla händelser fanns sakristian i slutet af 1500-talet, ty ett af kyrkans ällsta bibehållna protokoll, nämligen från 1598, omtalar, att två tjufvar stulo silfver ur sakristian. 1786 säges sakristian vara i godt stånd »allenast en spricka på norra väggen».

Tornets medeltida gråstensmurar ligga icke i regelbundna TORN. skift. De ligga icke i förband med långhusets gafvel, hvilket tydligt kan iakttagas i första tornvåningen, där murarne äro oputsade. Tornet är sålunda senare uppfördt än långhusets västra gafvelmur. I denna upptogs emellertid en bågöppning, spetsbågig (pilhöjd 270 cm. B. 410 cm.). Under kalklagret å tornbågen synas målningar, gulbruna slingor och blågröna drufklasar af 1400-talstyp. Dessa målningar äro sannolikt rester af de ofvan omtalade målningarne. De visa i så fall, att tornet blifvit tillbyggt före 1400-talets midt. Någon direkt dateringsgräns bakåt i tiden finnes icke här.

Ofvanför ljudgluggarne (fig. 147) upphör gråstensmuren, jämnt afplanad, och tegelsten i munkförband vidtager. Vid denna öfvergång ligga i samma plan 24 bjälkhål, 6 å hvar mur, så att deras undersida utgöres af gråsten, de öfriga sidorna af tegelsten. Bjälkhålen, som äro 31 cm. höga och 25 cm. breda, befinna sig i genomsnitt på 63 cm. afstånd ifrån hvarandra; de ligga fullständigt i horisontalplan, men gå i sådana vinklar mot murarna, att deras

¹ Detta skedde antagligen till efterlefnad af Kgl. Cirkulärbrefvet af den 28 aug. 1764, som bl. a. säger: »Så böra tjenlige föreställningar, til afskaffande af slike Wapne-hus göras Församlingarnes Inwånare wid de tilfällen, då deras Kyrkor antingen skola ånyo byggas eller ock utwidgas på Södra sidan».

riktningslinjer mötas ungefärligen i tornets centrum. De torde hafva gått helt igenom muren, men äro nu tilltäppta utåt. Man

Foto. H. Cornell 1911.

Fig. 150. Vassunda kyrkas inre mot koret.
Innenansicht gegen Osten.

brukar förklara dylika hål såsom kanaler för bjälkar, hvilka vid behof skötos ut igenom dem och bildade stöd för en rundt tornet löpande skyttebalkong. Likartade anordningar voro vanliga å me-

deltida borgtorn, och kyrktornen hafva ofta tagits i anspråk för krigiska ändamål.¹

Två tegelskift ofvanför balkongbjälkhålen ligga längs nord- och sydmuren två grofva bjälkar väl inmurade; på dessa hvila 5 grofva bjälkar parallella med västmuren. När tornet skulle användas till försvar, belades dessa bjälkar med bräder, och försvararna hade ett fast golf innanför murarna i nivå med skyttebalkongen. Man kom ut till denna genom en nu igenmurad, stickbågig öppning (H. 110 cm. B. 51 cm.), som befinner sig på sydväggen strax ofvanför detta golf. Den synes å fig. 148.

Vid det omtalade bjälklaget äro i tornets fyra hörn fästade nästan vertikala bjälkar, nu upptill afhuggna, förut möjligen ingående i resningen åt en huf. Dessa bjälkars sidor äro omsorgsfullt urtagna på de ställen, där de skulle varit i vägen för balkongbjälkarna. De förefalla alltså vara medeltida. Om den medeltida hufven var af samma form som den å fig. 148 synliga, kan numera icke afgöras.

Denna sistnämnda huf var spånklädd. Nya spån behöfde ibland läggas, hvilket var för församlingsborna en dyr och besvärlig sak. En präst, förtviflad öfver dessas lättja, skrifver i ett protokoll från anno 1623: »Wart och bewilliat thå, thet Anders Larsson i Bergha skulle beställa ifrån skogsbygden för Socknens skull spåån; thett the skulle sedan sielff betala alla tillhopa och sethan uppå toornet byggia, thetta wart inte Efterkommit. Ack hwilken skam». Men under en eldsvåda strax före år 1696 brann hufven ned, hvarför man, för att det ej skulle bli för kostsamt, vid en visitation detta år föreslog, att man »allenast upprättade ett litet torn hvar uppå kunde sättias en Mässings flag».

Denna tydligen rätt provisoriska tornhuf fick stå under hela 1700-talet.

Den nuvarande tornhufven uppsattes 1804 och fick sitt tilltryckta utseende på grund af att man på en socknestämma 1802 erinrade om Kgl. Brefvet d. 22 Mars 1759, där det bland annat heter, att stentornen »ej böra vara höga och spitsiga, utan med medelmåttiga hufvar» (jfr. s. 134 not 1).

Då upptogs äfven i västra tornmuren en port; likaså upptogos de nuvarande ljudgluggarna strax ofvanför långhusets takås, en å hvar vägg med i puts gjorda sidopilastrar.

¹ Jfr. litteraturhänvisningarne för Husby-Erlinghundra och Norrsunda, där denna fråga är behandlad.

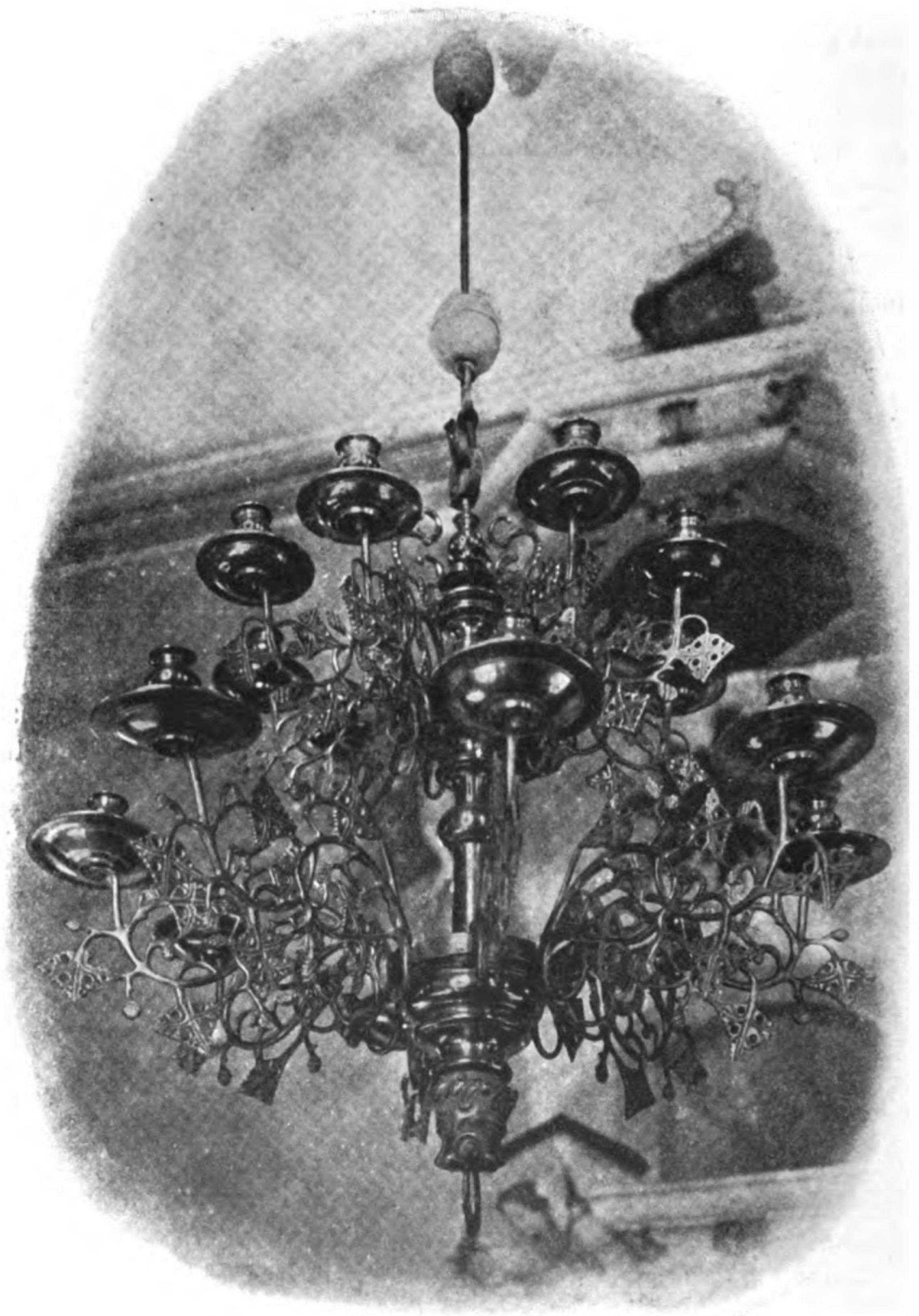

Foto. H. Cornell 1911.

Fig. 151. Vassunda. Gotisk mässingskrona.
Gotischer Kronleuchter.

Vid reparationen år 1804 blef tornet, »hvilket i mannaminne icke hyst klockor, ifrån grunden botad till dess murar och klockorna där uppsatta d. 10 Dec. 1804». Klockstolen är alltså från detta år, men till densamma användes gamla bjälkar, hvilket synes af uthuggningar på omotiverade ställen samt 9 stora, jämna borrhål i en bjälke.

Klockorna äro gjutna den ena 1752, den andra 1836. KLOCKOR.

Kyrkan uppvärms genom en stor järnkamin vid norra väg- UPPVÄRMNING.
gen i långhuset. Värmeledningsanläggning med värmekammare under koret är 1911 beslutad till utförande.

Inredning och lösa inventarier.

Bakom den murade altardisken reser sig en arkitektonisk ALTARE.
altarprydnad (se fig. 150) af den art, som samtidens dekoratörer kallade ett »altare alla romana» d. v. s. efter romerska smaken. Den Korsfästes träsnidade bild inramas af två pilastrar, som bära en öfverbyggnad. På sidorna stå två kvinnostatyer, Tron och Hop-
pet. Dylika sidofigurer betecknades som »profilörer». Färgerna äro hvitt och guld. Nedanför Kristusbilden en trärelief, framstäl-
lande nattvarden.

Dessa skulpturer äro utförda af mästern Magnus Granlund och uppsatta 1767. Hans förebild var Uppsala domkyrkas dåvarande altare.

Predikstolen (synlig å fig. 150), formad i anslutning till Stor- PREDIKSTOL.
kyrkans i Stockholm, är af furu, hvitmålad med förgyllningar. Den blef beställd år 1708 af »Bildthuggaren Mester Jochim Lut-
ken Schwager i Stockholm», men levererades och uppsattes först 1716. År 1757 uppsattes på predikstolen ett timglas i förgylldt TIMGLAS.
och snidadt stativ i rococostil, som numera dock förvaras i sak-
ristian.

Kyrkans enkla, slutna, nu brunmålade bänkar (jfr. fig. 150) BÄNKAR.
äro från 1798.

Läktaren i väster hvilar på 8 fyrkantiga, grönmålade pe- LÄKTARE.
lare. Uppbyggd 1745.

Orgeln med fasaden hvitmålad med förgyllningar förfärdi- ORGEL.
gades 1852 af orgelnisten Cederberg. Att kyrkan ägt såväl orgel som läktare på 1600-talet, framgår af ett protokoll från 1634: »Item Torndörren igen stängias för ungdomens skalckhets skull så framt någon wille ståå på åhrgrläkte».

KRUCIFIX.

Triumfkrucifix af trä, från 1300-talet, 1880 såldt till friherre E. Cederströms samling på Krusenberg. H. 213 cm.

TAFLOR.

Porträtt af prosten O. Tibelius, kyrkoherde i Vassunda 1752. Oljemålning på väf. H. 70 cm. B. 55 cm. På baksidan står: »Föd 1702. Död 1776. Pinxit Gabriel Ahlrot». — Liten tafla föreställande Maria och Jesusbarnet. Oljemålning på väf, 1800-talet. H. 42 cm. B. 28 cm. Skänkt af pastor Rogberg (f. 1789, † 1834).

SILFVER.

Kyrkans silfver är från 1800-talets senare del. Såsom framgår af protokoll från 1853, förlorade kyrkan genom inbrott alla sina heliga kärl. Till att börja med anskaffade man då sådana af glas, tills man genom inköp och gåfvor fick en ny uppsättning. Enligt en uppgift hos Peringskiöld fanns på 1600-talet i kyrkan en kalk »uthi Seculo 12° giord» som »hafwer denna skrift uppå sig: Guntrud' Germundi Haqvonsson dedit istum calicem ecclesiae Vazundhæ» (afskrift i A. T. A.).

LJUSREDSKAP.

Foto, H. Cornell 1911.

Fig. 152. Vassunda. S. Mikael.
Fragment af medeltida broderi.
Fragment einer mittelalterlichen Stickerei.

deltidens slut (fig. 151). — Ljuskrona af mässing. H. 64 cm. B. 64 cm. 8 ljusarmar. Å kulan följande inskrift: »Till Gudz nams ähra och Wassunda Kiörrkia till prydnad är denna crono förärt aff Inspectoren And. Öhrman och des Kiäre Macka A:o 1728 den 24 december». Denna krona är tillverkad af »svärd-fäliaren i Upsala». — Ljuskrona af mässing. H. 61 cm. B. 68 cm. 8 ljusarmar. Öfverst en trehöfdad örn. Finnes i inventarieförteckningen för år 1696. — 1 par ljusarmar i form af en hand,

som håller en blomsterslinga med två pipor; af mässing. L. 40 cm. B. 29 cm. Fästade på predikstolen. Den ena fanns 1696, den andra eftergjordes och skänktes till kyrkan af fru Årman omkring 1754.

Mässhake af svart sammet med årtalet 1801 i silfvergaloner. — Antependium af svartgrön sammet, kantadt med silfvergaloner och med I H S i silfvergaloner. L. 335 cm. B. 105 cm. 1800-talets början. — Antependium, L. 184 cm. B. 107 cm. Röda sidenbårder med blomstermotiv och ornamentala stjälkar i silfvertråd (dessa kanske af äldre datum än duken för öfrigt) dela

TEXTILIER.

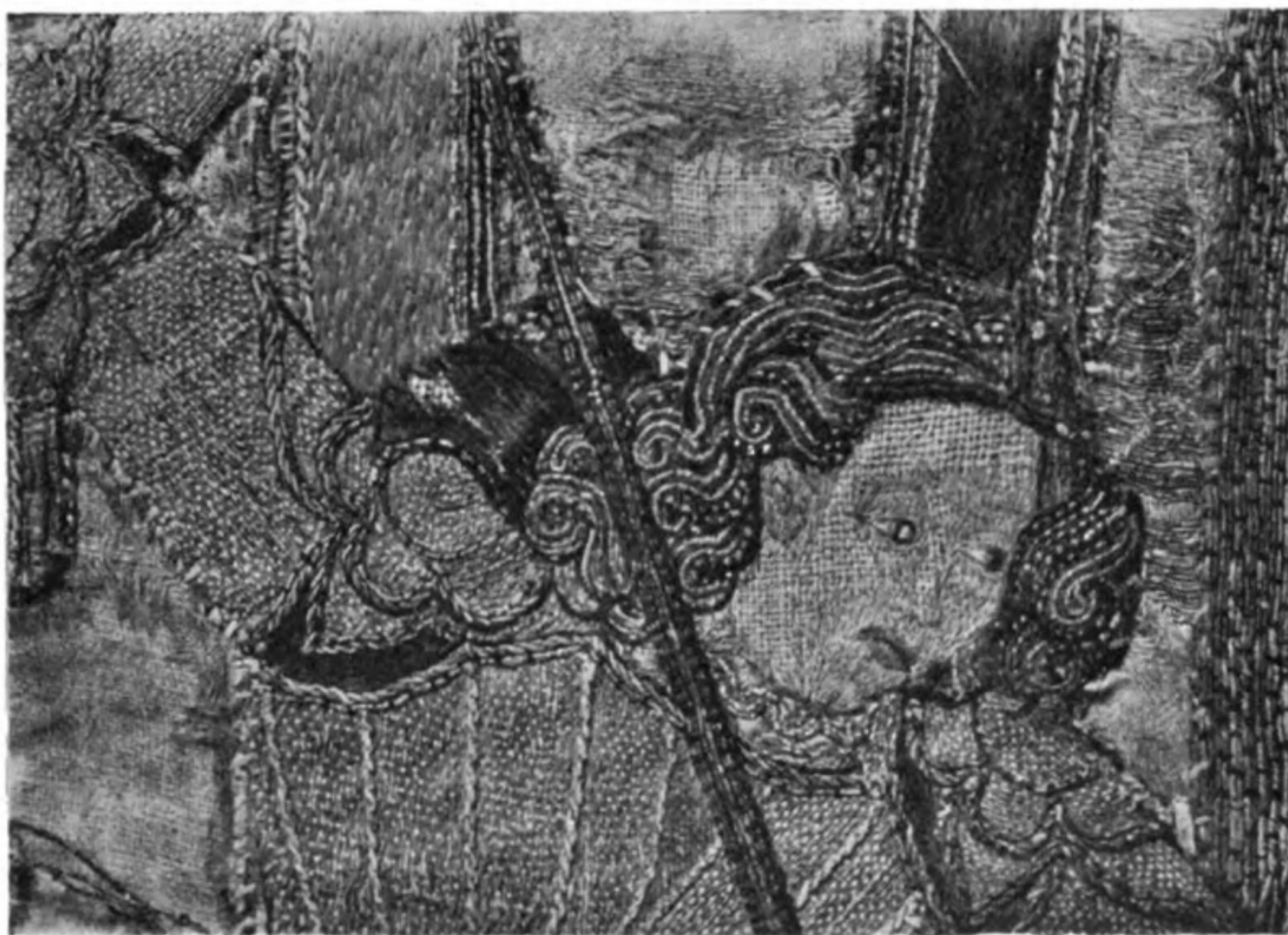

Foto. H. Cornell 1911.

Fig. 153. Vassunda. Detalj af broderiet å fig. 152.

Detail der Stickerei Fig. 152.

antependiet i två fält af hvit sidenrips; på dessa applicerade bladkransar i blekt grönt, rött och blått siden och sammet; därinnanför en sköld af svart sammet, omramad af silfvertråd och med bokstäfver och siffror i guldgaloner; i den ena skölden står: $\begin{smallmatrix} C & O & S \\ & 17 \end{smallmatrix}$ i den andra $\begin{smallmatrix} W & M & F \\ & 42 \end{smallmatrix}$. Antependiet skänktes år 1742 till kyrkan af grefvinnan *Wendela Magnona Fleming* till Ekhamn, gift med öfverstelöjtnanten grefve *Carl Oxenstierna*. — Rest af medeltida broderi i guld och färger (fig. 152 o. 153). H. 63 cm. B. 28 cm. Nu uppfodrad på lärft och upphängd under antependiet. Broderiet är ett fragment och har fortsatt åt höger. Det fram-

ställer S. Göran eller snarare S. Mikael (på grund af det röda korset, fästadt i pannbandet), iklädd gråblå, enkelt refflad rustning, med en brun lans nedstickande den gula draken; gruppen är intecknad under en baldakin. Omkr. 1500. Måhända afses detta föremål i 1596 års inventariums uttryck: »antependium för altaret med gamāl list».

MEDELTIDA
GRAFSTEN.

EPITAFIUM.

Foto. H. Cornell 1911.

Fig. 154. Vassunda. Prästepitafium
fr. 1600-talet.

Epitaphium eines Priesters, 17. Jht.

En håf af svart sammet, silfvergalonerad.

Vid altaret, till hälften dold af altartrappan, ligger en grafsten af den fyrkantiga, åt ena kortsidan afsmalnande form, som utmärker de äldre medeltida grafstenarne. Stenen är längs kanterna försedd med följande inskrift i majuskler: - - - STVM SUPRA PATREM SV - - - L. 177 cm. Peringskiöld har antecknat den på hans tid bättre läsliga inskriften: »Ragvaldus emebat lapidem istum supra patrem suum Sigvadum». (Afskrift i A. T. A.).

Epitafium af trä öfver en präst från förra hälften eller midten af 1600-talet (fig. 154). H. 160 cm. Broskornamen-

tet är måladt i blått och guld, den ena kvinnan är klädd i röd och grön, den andra i brun och gul mantel med guldbårder. Hänger i sakristian.

VOTIVSKEPP.

Förr ägde kyrkan ett mindre votivskepp fr. 1700-talet; såldes 1880 till frih. E. Cederströms samling å Krusenbergs. L. 63 cm.

KOPPARSTICK
O. DYL.

Fyra »åminnelsekrifter» med rik kalligrafisk inramning, stuckna i koppar af Ambrosius Hedengran, hänga i enkla träramar i sakristian. De äro stuckna till åminnelse af konung Karl

XI, af slaget vid Narva 1700, af religionsfrihetens införande i Schlesien 1707, af jubelfesten öfver »Augsburgiska Confessionen» den 25 juni 1730.

Gustaf III:s tal (2 st.) och Karl XIII:s tal (2 st.), samtliga i förgyllda, gustavianska ramar, hänga i kyrkans östra del.

Sammanfattning af Vassunda kyrkas konsthistoria.

I. En rektangulär gråstenskyrka, innantill putsad, försedd med trätak. (plan = fig. 149, period a). Huruvida denna kyrka haft utbyggdt, smalare kor, kan nu ej afgöras. Troligen 1200-talet.

II. Kyrkan förlänges österut till en långsmal, rektangulär kyrka (fig. 149, period b). Kyrkan har fortfarande trätak invändigt. 1300-talet. — Till denna tid hör äfven triumfkrucifixet.

III. I väster tillbygges ett torn af gråsten, upptill muradt med tegel i munkförband och rundt om försedt med en rad bjälkhål, sannolikt för skyttebalkong. Tornets bottenvåning förenas med långhuset genom en svagt spetsbågig öppning. — Sannolikt 1300-talets slut eller 1400-talets början.

IV. Kyrkan hvalfslås och målas innantill under ärkebiskop Jöns Bengtsson Oxenstiernas tid, 1448—68. Den krysshvalfda stigluckan med sina rika profileringar och tegelorneringar af sen typ uppbygges. Till samma tid hör troligen vapenhusets och sakristians uppförande. — Till medeltidens slut höra medeltidsbroderiet och den gotiska kronan.

V. Det polygonala koret tillbygges mellan 1682 och 1696 (fig. 149, period d). Den förut befintliga, spetsiga tornhufven ersättes efter en brand med en låg huf 1696. — Något senare, 1708—1716 tillkommer predikstolen och inpå midten af 1700-talet altaranordningen af Granlund, timglas, 1700-talsantependium.

VI. Vapenhus och klockstapel rifvas. Klockorna hängas i tornet, som förses med nya ljudgluggar och ny, låg huf. Sakristian utvidgas norrut (fig. 149, period e), och kyrkans murar repareras utan och innan. Fönstren upphuggas. Medeltidshvalfven rifvas, och ett putsadt tråhvalf uppsättes. Västra stigluckan nedrifves. Arbetet utföres under arkitekt A. Sundströms ledning år 1804.

Résumé.

Die Kirche, hauptsächlich aus unbehauenen Granit aufgeführt, ist innen und aussen geputzt; die Decke (Flachtonne) ist aus geputztem Holz. Das Dach ist mit Schindeln bedeckt. — Der westlichste Theil des Langhauses (Grundriss Fig. 149, Periode a) ist die älteste Partie, wahrscheinlich aus d. 13. Jht. Ob diese älteste Anlage einen ausgebauten Chor gehabt hat, kann jetzt nicht entschieden werden. Diese Kirche hatte wahrscheinlich eine flache Holzdecke. Sie wurde später (im 14. Jht.?) östlich verlängert, mit geradem Schluss (Fig. 149, Periode b, östlich). Ein Westturm wurde auch zugebaut. Der oberste Theil des Turmes ist von Backstein in mittelalterlichem Verbandsbau gebaut und mit grossen, durchlaufenden Balkenlöchern versehen, die wahrscheinlich auf Herstellung eines hölzernen Wehrganges hindeuten. Sakristei (Fig. 149, Periode c) und südliche Vorhalle (våpenhus) wurden zugebaut. Schliesslich wurde die Kirche mit Backstein gewölbt und mit Kalkmalereien versehen (in der Z. 1448—1468).

Ihr Aussehen gegen Ende des Mittelalters hat die Kirche bis Ende d. 17. Jhts. fast völlig beibehalten (vgl. Fig. 148). Zwischen den Jahren 1682 und 1696 wurde ein polygonaler Chor zugebaut (Fig. 149, Periode d). Der hohe, wahrscheinlich mittelalterliche Turmhelm (vgl. Fig. 148) brannte um 1696 ab. 1804 wurde die Kirche gänzlich umgestaltet. Die mittelalterlichen Gewölbe, die südliche Vorhalle und die Nordmauer der Sakristei wurden abgetragen. Der Turm bekam sein jetziges Aussehen. Die Glocken, welche früher in einem freistehenden, hölzernen Glockenturm hingen, wurden in den Westturm übertragen. Die jetzige Holzdecke des Langhauses wurde ausgeführt u. s. w.

Von der Ausstattung ist zu bemerken: ein gotischer Kronleuchter aus Messing (Fig. 151) und ein Fragment einer mittelalterlichen Stickerei (Fig. 152). Kanzel (1716) von dem Stockholmer Meister Jochim Lutken Schvager.

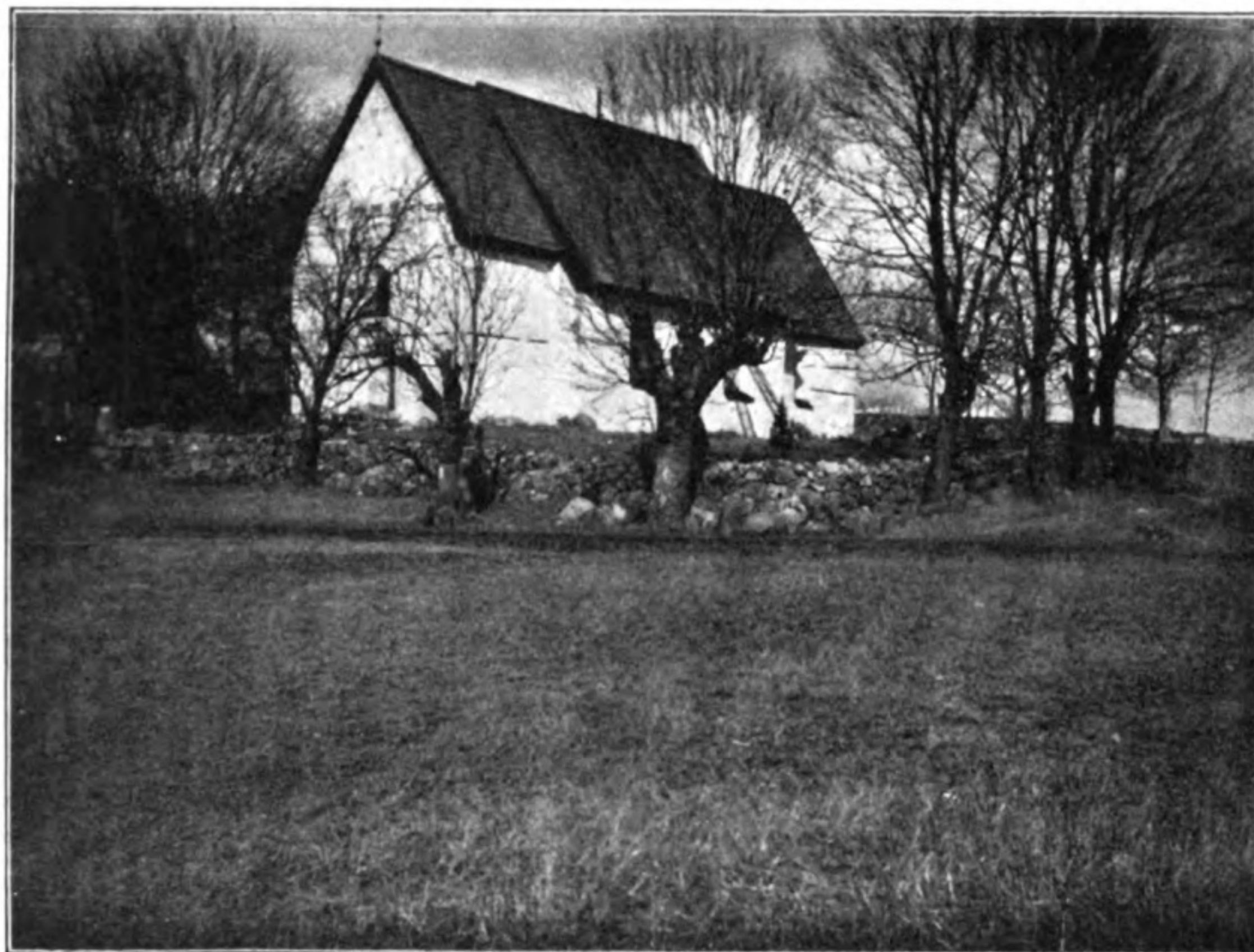

Foto. J. Roosval 1911.

Fig. 155. Haga kyrka från sydväst.
Die Kirche von Südwesten.

HAGA KYRKA.

UPPLAND, STOCKHOLMS LÄN, ERLINGHUNDRA HÄRAD.

UPPSALA ÄRKESTIFT, ERLINGHUNDRA KONTRAKT.

ANNEX TILL VASSUNDA.

Beskrifningen utförd af ANDERS BILLOW.

Tryckta källor: KLINGSPOR i U. F. T. I, h. 1, s. 33. — H. HILDEBRAND, Sveriges Medeltid, III, s. 304, med afb. af Mariaskåpet. — MBL. XXV (1896), s. 65, träsnitt af ett ljusstafskrön. — DIPL. SUEC. III. s. 429, n:o 2218, nämner »hagha» bland 1303 visiterade församlingar.

Handskrifna källor och afbildningssamlingar: IHRFORS, diverse utdrag ur kyrkans arkiv, två exteriörer, en plan samt funten, alla skematiska. — AFRITNINGAR II, s. 117, exteriör från sydost; på lös lapp en skiss till samma ritning (se fig. 3). — PERINGSKIÖLD, Monumenta III, fol. 180, en liknande ritning. — A. T. A.: Kopia af teckningen hos Peringskiöld, exteriör i pennskiss af K. Arosenius. 5 foto., hvaraf 2 exteriörer, 2 interiörer mot koret, samt en af Mariaskåpet; inventarium af 1829. — Ö. I. Ä.: 1 exteriör-, 1 interiörfotografi.

Kyrkans arkivalier. I LANDSARKIVET, UPPSALA: ett band innehåller sockenstämmoprotokoll (K. I. 1) ända från 1596 intill 1827 samt inventarieförteckningar från 1596, 1671 och 1696. Räkenskaperna för 1696—1800 (L. I. 1 o. 2) innehålla uppgifter företrädesvis om kyrkans inredning. I kyrkans eget arkiv (förvaras i prästgården): handlingar från senare delen af 1800-talet.

Kyrkogården, klockstapeln, boden.

KYRKOGÅRD. Kyrkogården, som omgifver kyrkan, ligger på sydvästra sluttningen af en svag förhöjning i terrängen. Den omslutes af en gråstensmur och har ingångar i väster och norr. Den västra är försedd med två gamla, gjutna järngrindar på nya stenstolpar, den norras järngrind med likadana stolpar är från 1909. Af kyrkans handlingar framgår, att muren fordom varit försedd med »stigluckport» i söder. 1756 blifver denna reparerad. År 1785, då bogårdsmurens reparation var fullbordad, stodo tvenne ingångar öppna utan portar eller grindar, hvarför man beslutar, att grindar skulle förfärdigas och sättas i stället för de portar, som nu voro därifrån tagna och försålda. I protokoll från 1834 är antecknad, att på grund af kyrkobodens flyttning en del af kyrkogården är ohägnad, och föreslås därför en omläggning från det nordvästra hörnet till ingången från klockargården i norr. Kyrkans bod flyttades till platsen strax norr om klockstapeln för att ändras till sockenmagasin.

Foto. J. Roosval 1909.

Fig. 156. Haga klockstapel.
Glockenturm.

BOD.

KLOCKSTAPEL.

Något högre än kyrkan, NNO. om densamma och utanför kyrkogårdsmuren står den rödfärgade klockstapeln, (fig. 156), som i hufvudsak liknar stapeln i Husby-Erlinghundra. De tre lodräta stolpar, mellan hvilka klockorna hänga, äro till större delen spånklädda, hvaraf sluttes, att stapeln förut varit öppen. Sitt nuvarande utseende har den fått år 1727, efter hvad som framgår af räkenskaperna. Efter hundra år är den mycket bofällig, men det dröjer ända till 1838, förrän man reparerar den, ty enligt en

författning af 1759 (jfr. s. 134, not 1) borde man ersätta den med torn, hvilket församlingens dåliga ekonomi lyckligtvis icke tillät. Bland utgifterna 1830 upptages: »För Ritning och förslag till Torn å Haga kyrka enl. Räkning af d. $25\frac{1}{2}$ 1830 10—R:d». Klockorna KLOCKOR. äro bägge omgjutna, den mindre 1754 och den större 1840.

Kyrkobyggnaden.

Kyrkans plan visar ett rektangulärt långhus med två hvalf, PLAN. ett kor med åt norr utskjutande sakristia samt en tillbyggnad i väster betydligt smalare än långhuset.

Alla murar äro uppförda af naturlig sten (i hur pass regel- MATERIAL. bundna skift, kan på grund af putsbeklädningen ej afgöras). Gafvelrösten, hvalf, bågar och omfattningar kring dörrar och fönster äro af tegel med öfverallt ungefär samma dimensioner, (28—29 × 13—14 × 8—9 cm.).

Långhushvalfven (se fig. 158) hvilat direkt på murarna, och LÅNGHUS. alla ribbor utspringa oförmedladt från väggen. Det östliga, stjärnhvalfvet, är i det närmaste kvadratisk, under det att det västliga, krysshvalfvet, bildar en betydligt smalare rektangel. Hvalfven hafva en gemensam gördelbåge. Mellan denna och stjärnhvalfvets kupa är en tydlig skarv. I öster hvilar stjärnhvalfvet på en sköldbåge och stöder sig mot en i oregelbundet förband, dock medeltida, uppförd tegelmur, som rider på den smala triumfbågen. Denna stödmur är ej byggd i samband med triumfbågen, ty det putslager, som täcker korhvalfvets öfversida, fortsätter in under muren. Stjärnhvalfvet har enkla, rektangulära ribbor af en halfstens bredd, med tvärband. Krysshvalfvet har rektangulära ribbor af en helstens bredd, utan tvärband. Detta senare hvalf stöder i väster direkt mot den spetsiga bågen mellan långhuset och den tillbyggda, västra travéen. Vederlaget för denna båge, som är lika grof som muren, består ända från grunden af tegel.

Foto. J. Roosval 1909.

Fig. 157. Haga. Interiör mot öster.

Innenbild gegen Osten.

Långhusets takstolar äro af två typer. Den ena, typen A (fig. 159), företrädes af endast fyra exemplar (se sektionen fig. 158). Alla öfriga äro af typen B. A lämnar ej tillräckligt utrymme för hvalfven och har därför, då dessa slogos, blifvit ändrad till B. Infällningarna efter tillståndet A, som återfinnas på alla takstolar

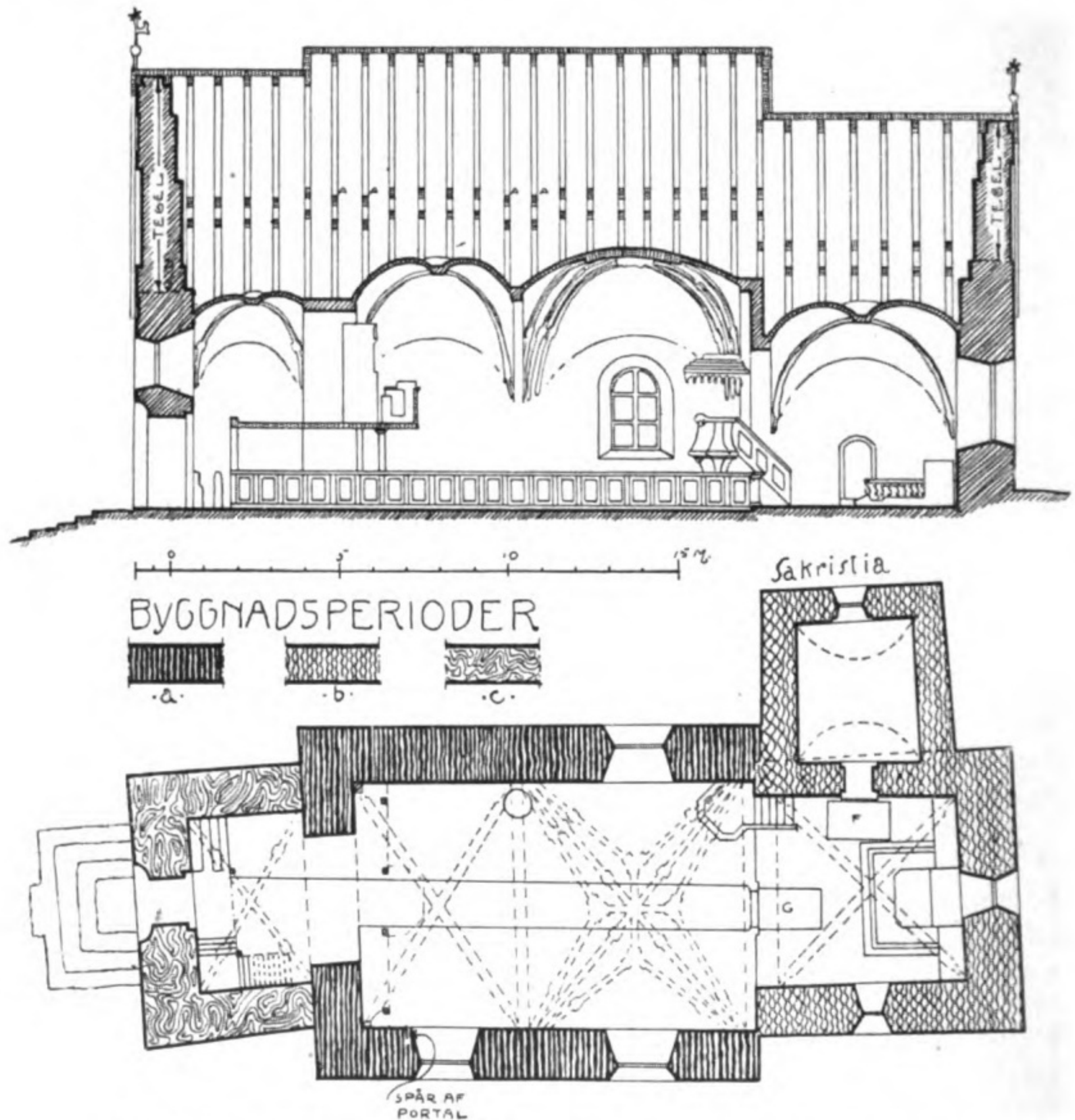

Fig. 158. Haga. Plan och längdgenomskäring mot norr.
Uppmätning af ark. F. Bensow 1911.
Grundriss und Längenschnitt.

af B-typ, (å fig. 159 B markerade med \times), bevisa detta. I långhusets nordvästra, yttre hörn iakttages nedre delen af en takstol, afsedd att sammanhålla takpanelen utanför ett röste. Den är skyddad af en mycket stor vindbräda och synes härstamma från den tid, då alla takstolar voro af typen A.

Koret äger ej förband med långhuset. På södra sidan bildas Kor. ett hörn af endast ett par decimeters tjocklek. På den norra är hörnet visserligen tjockare, men något förband är ej gärna möjligt. Korets krysshvalf är likt långhusets, ehuru kvadratisk och med något högre kupor. Den spetsade triumfbågens kant mot koret är jämn i motsats till den mot långhuset, hvilken är ojämn, liksom afbilad. Ingången till sakristian är stickbågig och ensprångig. Takstolarna äro medeltida och i sitt ursprungliga skick. De äro af samma typ som fig. 159 B. Röstet på östgafveln består

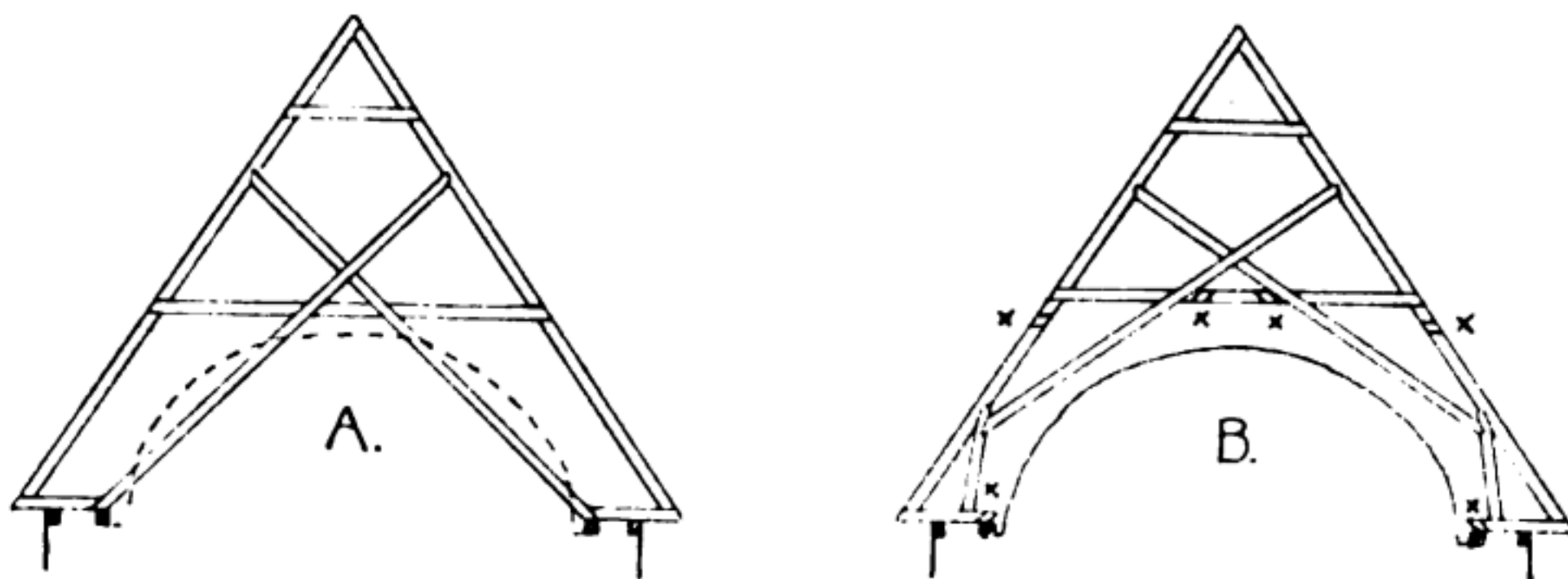

Fig. 159. Haga. Långhusets takstolar. A ursprunglig.
B ändrad för hvalfven.

Dachstühle des Langhauses, A ursprünglich,
B für die spätere Gewölbe verändert.

ett stycke från basen och till spetsen af tegel och förtunnas uppåt genom flera språng på insidan. Det är på yttersidan dekoreradt med ett insänkt kors, flankeradt af två rektangulära nischer samt af ett strömskift ofvanför korset, det hela af allt för små dimensioner för att kunna sägas vara väl afvägdt i förhållande till röstets yta.

Sakristian äger åtminstone genom sin östra murlänga förband med koret. Den är täckt af ett tunnhvalf, som skjuter ett stycke in under kormuren, hvilken är tunnare under än öfver hvalfvet. Ofvanför hvalfvet, där den döljes af sakristians yttertak, är kormuren anmärkningsvärdt rå och har väl där aldrig varit afsedd att synas. Takstolarna äro medeltida af en typ, enklare än korets. Röstet är ända från basen af tegel och har en dekorering bestående af kors och tvenne nischer liksom korröstet.

Tillbyggnaden i väster är icke i förband med långhuset. Dess murar ligga stumt an mot detsamma och skjuta så mycket högre upp än långhusmurarna, att yttertaken på norra sidan ligga i samma plan. Hvalfvet är ett krysshvalf med ribbor såsom stjärnhvalfvets. Takstolarna äro medeltida, af samma konstruktion som

SAKRISTIA.

TILLBYGGNAD
I VÄSTER.

korets. En är till sina nedre delar inmurad i röstet. Detta är helt af tegel med aftrappningar på insidan och på utsidan dekoreradt med trenne spetsbågiga nischer (se fig. 155), af samma djup som de öfriga gaflarnas kors, samt med ett grundare kors ofvanför och ett lika grundt band nederst, hvilka törhända blott äro utsparade i putsen utan motsvarighet i teglet. Vindbrädorna äro enkelt fasonerade, möjligtvis medeltida eller kopior af dylika.

VAPENHUS.

Enligt teckningen i »Afrifningar» (se fig. 3) fanns förr ett vapenhus framför den västra delen af långhusets sydfasad. Vid prostvisitation 1781 d. 9 Sept. antecknas i protokollet: »I år är

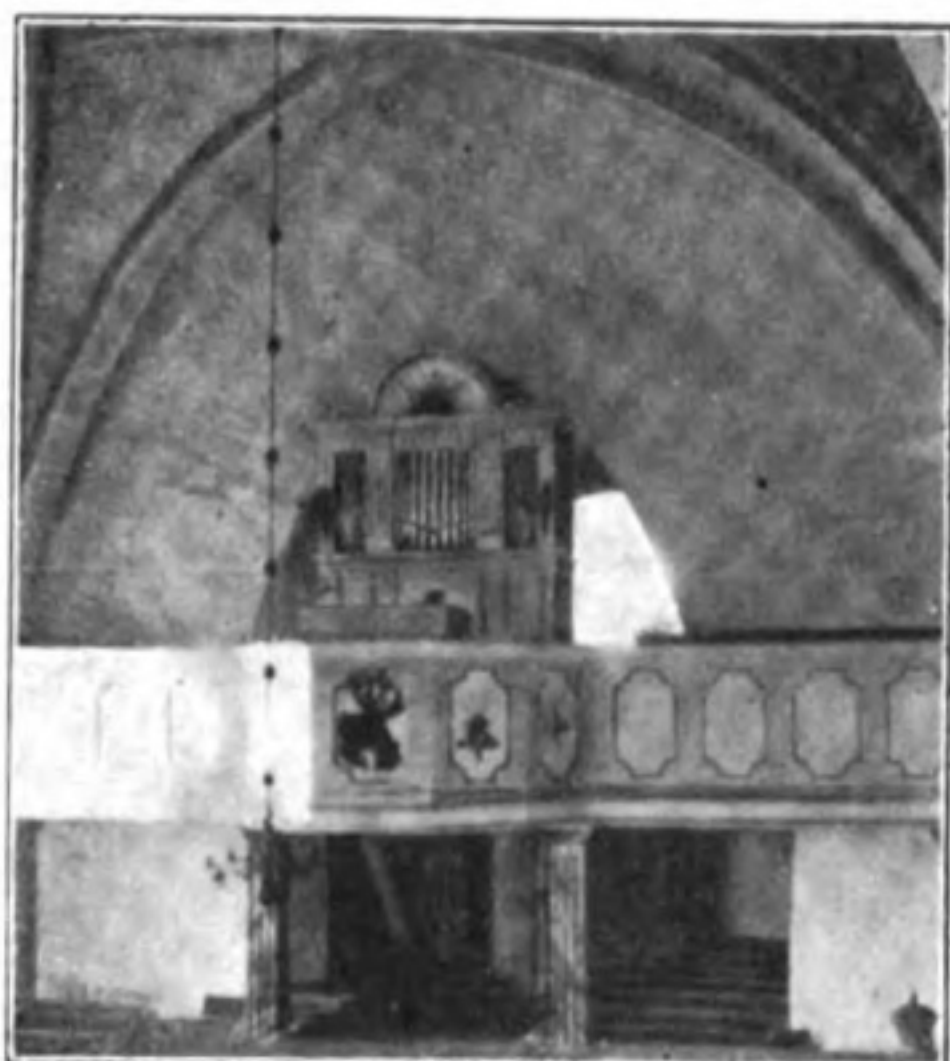

Foto. J. Roosval 1909.

Fig. 160. Haga. Interiör
mot väster.

Innenbild gegen Westen.

kyrkan reparerad i så motto, at Wapenhuset på södra sidan beläget, som war remnadt och förfallet, aldeles blifwit borttagit och dörr i det stället på wästra gafweln upbruten» (jfr. s. 175, not 1). Liksom kyrkans alla öfriga väggar torde vapenhusets varit af gråsten, hvilket bestyrkes af ett protokoll från en sockenstämma 1782, där man talar om att betjäna sig af stenarna till bogårdsmurens iståndsättande. Trappgafveln, som synes på skissen i »Afrifningar» har väl dock, om den ej är en fantasi af tecknaren, varit af tegel. Eftersom

vapenhuset blef så behändigt »borttagit», och då några märken efter detsamma ej förefinnas på långhusmuren, kan det ej gärna ha ägt förband med denna. Dess enda efterlämnade, påtagliga minne iakttages snedt under det nuvarande sydvästliga fönstret inuti kyrkan, där ett stycke puts bortfallit, och utgöres af en lodrät skarf, med tegel å ömse sidor, där den igenmurade portalen haft sin västra innerpost (se fig. 158).

BYGGNADENS MEDELTIDA UTVECKLING.

Kyrkans byggnadshistoria har icke kunnat med säkerhet utredas. I den korta beskrifningen här ofvan äro visserligen framlagda tillräckliga bevis för riktigheten af att koret med sin sakristia, den västra travéen och det år 1781 rifna vapenhuset icke äro byggda samtidigt med långhuset, men det onaturliga sätt, hvarpå koret fogar sig till långhusmurarna, den västliga travéens

plan, som tyder på att man ämnat bygga ett torn, och de olikartade hvalfven i långhuset äro fakta, som för närvarande endast kunna förklaras genom att inpassas i en hypotetisk byggnadshistoria. I det följande skall ett försök göras att framställa en sådan. — Visshet eller åtminstone säkrare utgångspunkter för byggnadshistorien torde endast kunna vinnas genom gräfningar i kyrkan och undersökning af murarne genom putsafknackning.

Från början bestod kyrkan endast af det nuvarande långhuset. Öst- och västgaflarna buro rösten, möjligen af naturlig sten. Innertaket var af trä, troligtvis platt, ty takstolen, hvaraf flere exemplar finnas kvar (fig. 159 A), bär inga spår efter påspikad panel eller skelett för trähvalf. Yttertaket hade samma fall som det nuvarande, därom vittna takstolarna A och vindbrädan i nordvästra hörnet. Något fönster fanns icke åt norr (det nuvarande upptogs på 1700-talet). Ingången var förmodligen på södra sidan. Omkring år 1300 torde denna kyrka hafva byggts. (Jfr. Knifsta s. 129).

På 1400-talet planerades och utfördes en stor tillökning och förändring af kyrkan. Kor med sakristia tillbyggdes i öster, och den forna gafveln refs till större delen och ersattes af en bred triumfbåge i flykt med kormurarna. I väster lades grunden till ett torn, gafveln refs och en tornbåge på vederlag af tegel spändes mellan de kvarstående murresterna. Kyrkan hvälfdes med tegel. Koret fick ett kvadratisk krysshvalf, sakristian tunnhvalf och långhuset tvenne lika stora, rektangulära krysshvalf. För hvälfningen i långhuset måste takstolarna ändras. Kyrkans plan hade då ungefär det utseende, som rekonstruerats i fig. 161. Framför ingången i söder byggdes vidare ett vapenhus. Planen att bygga torn frångicks. Man fortsatte i stället med ett tegelröste såsom på kor och sakristia.

Sedermåra torde möjligen ett ras eller något dylikt hafva inträffat, som nödvändiggjort ombyggnad af det östra långhushvalfvet. Man slog då stjärnhvalfvet, men lät det spänna öfver ett betydligt större rum än det förutvarande. Man ref nämligen bort,

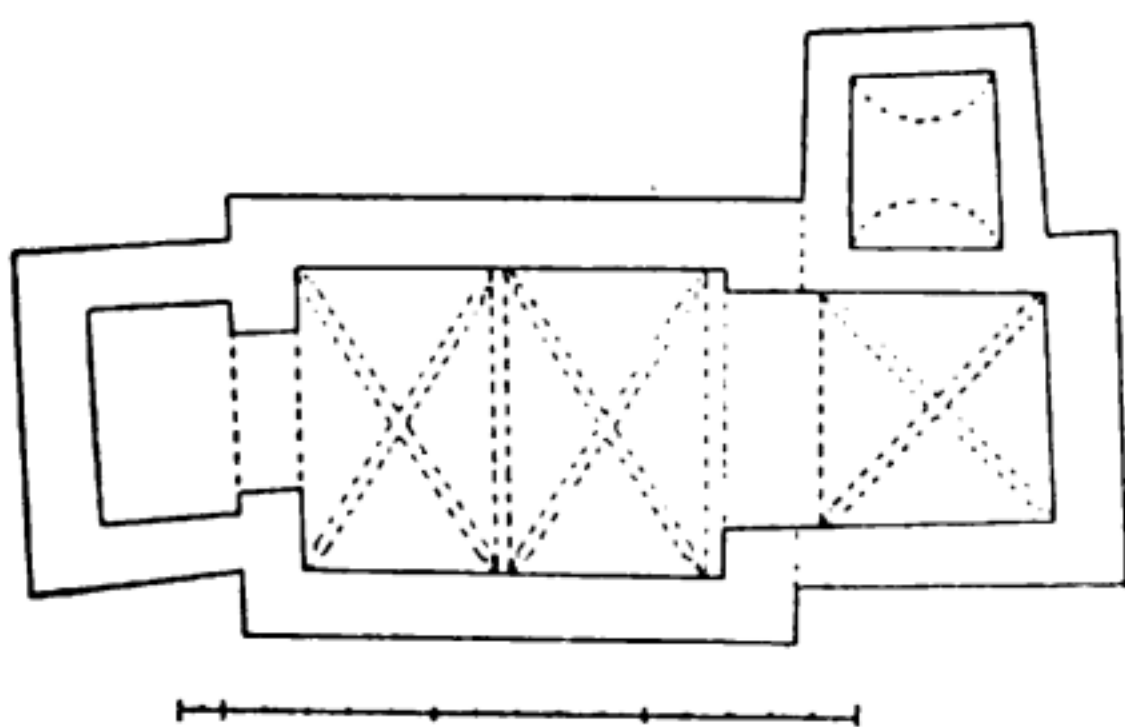

Fig. 161. Haga. Rekonstruktion af antagen tidigare plan och hvalfsystem.

Rekonstruktion des früheren Grundrisses und Gewölbesystems.

hvad som ännu fanns kvar af östgafveln, så att långhusmurarnas inre lif fortsatte rakt ända till kormuren. Triumfbågen afbilades, och på den smala resten af densamma, som utspringer från kormurarna, uppfördes stjärnhvalfvets stödmur. Samtidigt inslogs det alldeles likartade krysshvalfvet öfver västra tillbyggnadens rum.

FÖRÄN-
RINGAR UNDER
NYARE TID.

Under nyare tid har kyrkan endast undergått smärre förändringar, bortsett från vapenhusets nedrivande.

Ytterväggarna stänkrappades 1717 troligtvis för första gången, ty förslag förelåg äfven att blott fogstryka. — Det nuvarande te-

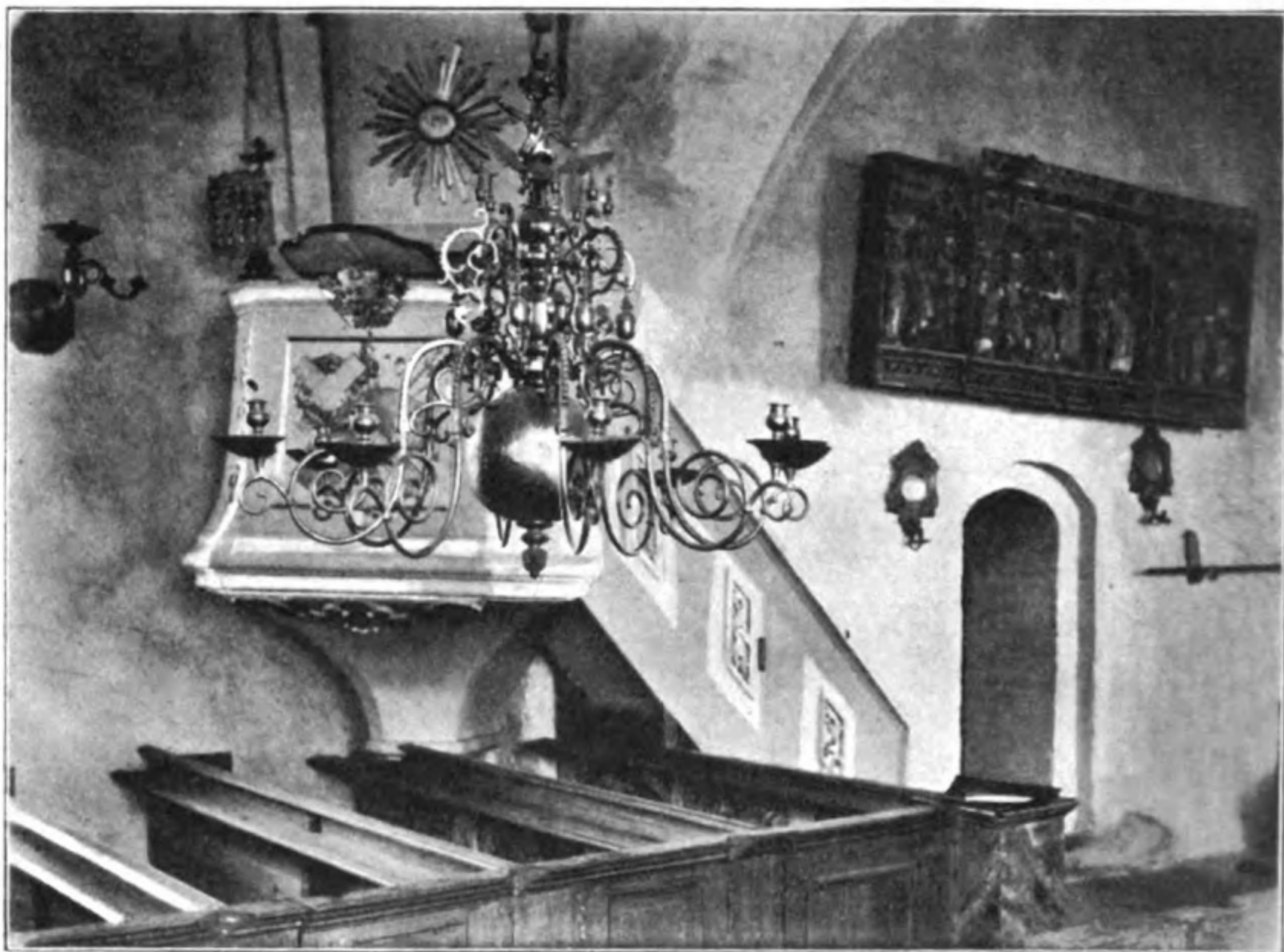

Foto. J. Roosval 1911.

Fig. 162. Haga kyrka. Interiör med predikstolen, altarskåpet och ingången till sakristian m. m.

Das Innere der Kirche mit Kanzel, Schnitzaltar, Eingang zu die Sakristei etc.

gelgolfvet inlades 1781. Kyrkans fönster äro alla enligt räkenskaperna nyupptagna eller utvidgade. 1757 finnes en post »för en fönsterlufts upphuggning på västra gafveln», 1763 är det en murmästare, som »upphuggit 3:ne st. fönster», antagligen korets bågge och det södra i stjärnhvalfstravéen, ty, då 1769 »dett stora nya fönstret» upphugges, menas tydligen det åt norr. Sydfasadens västligaste fönster tillkommer 1781 i samband med vapenhusets slopande. Vid besiktning 1787 af den nyreparerade sakristian konstateras: »Ett stort och prydligt fenster på norra sidan af gaf-

velväggen war insatt i stället för den lilla på östra sidan, och numera igenmurade gluggen». Detta fönster är, i likhet med fönstret ofvan västportalen, kvar i sitt ursprungliga skick med små, blyinfattade rutor och järnspröjsar. Öfriga fönster hafva träbågar och stora rutor. I fönstret bakom altaret hafva under 1800-talets senare del blifvit insatta några enkla, röda och blå rutor, hvilka verka synnerligen tarfligt och smaklöst. — Den tvåledade kyrkdörren från 1781 har en vacker nyckelskylt (se slutvignetten) och en ring med drakhufvud; den senare är från 1600-talet. — Den plåtbeklådda sakristidörren af obekant ålder bär enkla järnbeslag (medeltida?). — Yttertaket, uppburet af minst 400 år gamla takstolar, täcktes 1907 med dubbelkupigt, rött taktegel, lagdt ofvanpå de från 1790-talet härstammande träspånen. »2:ne Flöylar med knappar och stjärnor» anskaffades 1738. Detta årtal återfinnes på den tretungade flöjeln öfver västgafveln.

Kyrkan uppvärmes af en vid norra väggen i långhuset stående UPPVÄRMNING. kamin. Sakristian försågs 1787 med kakelugn, men denna är numera rifven och ersatt med kamin.

Inredning och lösa inventarier.

Altarets disk är af furu, hvit, med två kvadratiske, blå fält på fasaden, hvaruti äro målade i gult och brunt t. v. Kristus på korset och t. h. Johannes Döparen inom en palmkrans i samma färger, tarfligt 1800-talsarbete. — Altarprydnaden består af ett snidadt, genombrutet ramverk af furu, omslutande fönstret (se fig. 157). Förgyllda akantus- och musselornament utbreda sig öfver en gråblå, marmorerad botten. Enligt räkenskaperna betalades 1763 »Till Bilthuggaren Biörk i Stockholm för altare Taflan» 820 dal. k. mt. — Altarringen, målad i hvitt, skärt och guld med sockeln marmorerad i brunt och gröngult, är densamma, som i räkenskaperna omnämnes nygjord 1756.

ALTARE.

Altarprydnaden har förmodligen i äldre tider utgjorts af det medeltida altarskåp, som nu är upphängdt å korets norra vägg. Troligen svenskt arbete från slutet af 1400-talet. H. 125 cm. total B. 275 cm. (fig. 163). Figurerna framställa i ordning från vänster: en apostel, S. Paulus(?), S. Olof, en helig biskop, Jungfru Maria med barnet, Nådastolen (d. v. s. Gud Fader med den korsfäste sonen; den heliga Andes dufva brukar äfven höra

MEDELTIDA
ALTARSKÅP.

Foto. J. Roosval 1911.

Fig. 163. Haga. Altarskåp från slutet af 1400-talet.

Schnitzaltar, schwedische Arbeit, Ende 15. Jht.

till dylika grupper, men saknas här), Johannes döparen pekande på Guds lam, S. Laurentius, S. Erik, S. Johannes evangelisten, S. Birgitta(?). Dörrarnes yttersidor hafva rester af målningar på kritgrund. Sannolikt Marie kröning med Maria å vänstra och Kristus å högra dörren.

PREDIKSTOL.

Predikstolen (fig. 162) är ett af den uppländske 1700-talsbildhuggaren Magnus Granlunds¹ enklare arbeten. Trappan saknar dörr, ornamenten äro få och schablonmässiga. Lister och ramar äro målade i skärt, fälten äro hvita och sniderierna förgyllda. Baldakinens undersida är blå, likaså molnen, som omsväfva korset på dess tak. Predikstolens ursprungliga färg har varit betydligt mörkare; en grågrön marmorering iakttages, där öfvermålningen bortfallit. Bland kyrkans utgifter 1759—1760 märkes »Till Bildhuggaren Hr. Granlund i förlag till nya Predikostolen, som han kall bygga färdig till midsommar 200: —». Utom det att församlingen själf måste bekosta diverse materialier, fick den betala ytterligare 400 dal. k. mt. för sin nya predikstol. På predikstolen är fästad en obeliskformad ståndare, som uppbär en ställning med timglas; ett snidadt och förgylldt arbete, inköpt 1757 »i st. för det gamla, som är ofärdigt och odugeligt».

BÄNKINREDNING.

Nuvarande slutna bänkar utfördes 1763. År 1756 hade nämligen föreslagits »att församlingen ville bygga in sina Bänkar efter thet ser så illa ut att somliga äro inbygda och somliga intet». Rester af den äldre bänkinredningens dekoration återfinnas ännu

¹ Jfr. s. 17, not 1.

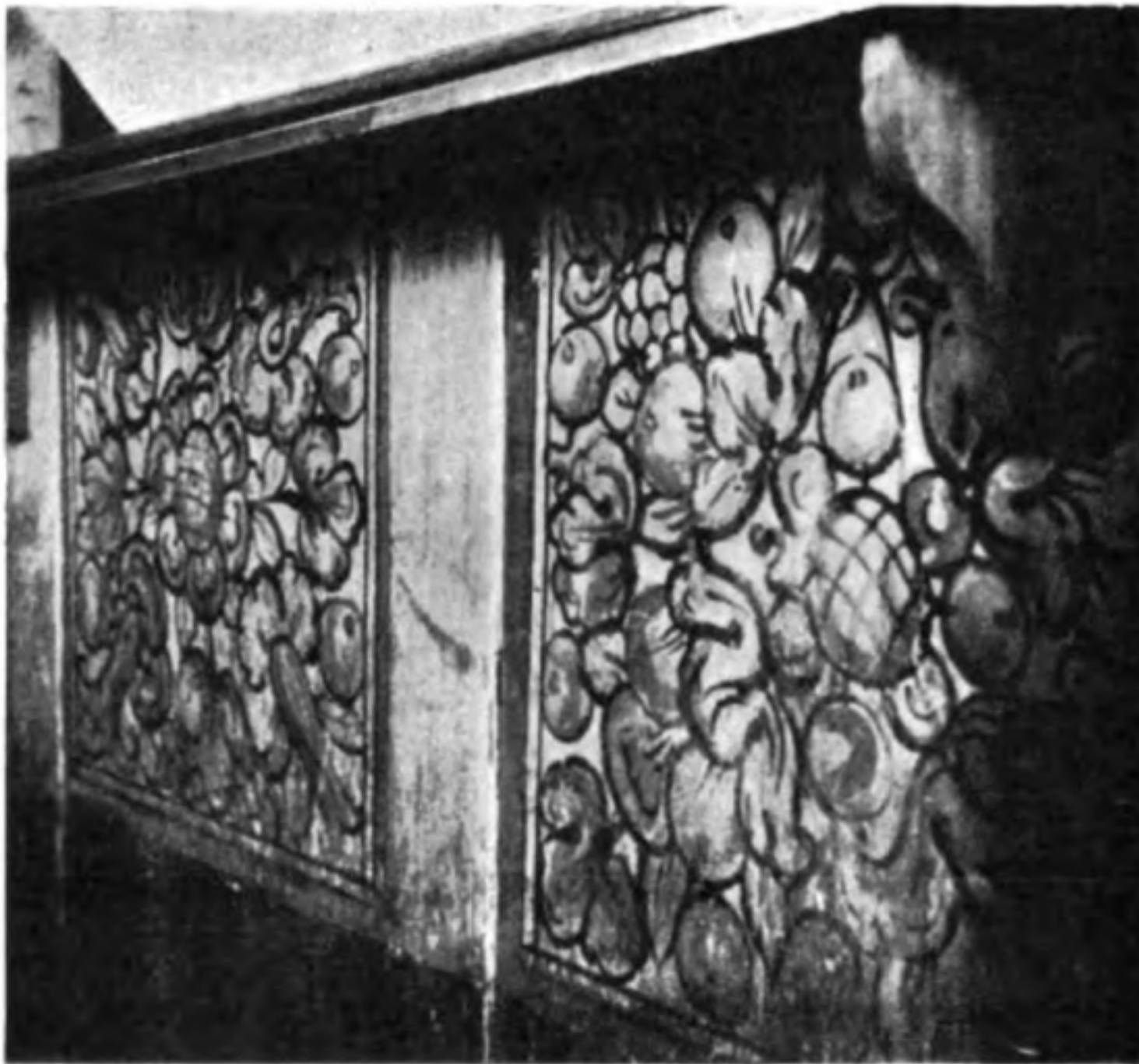

Foto. J. Roosval 1911.

Fig. 164. Haga. Bänkskärmar på norra sidan af gången; inre sidan med gamla målningar.

Dekoration auf der Innenseite des jetzigen Gestühls.

å insidan af skärmarna till norra sidans tvänne främsta bänkar (fig. 164) samt, till större delen öfvermålad, å den främsta på södra sidan (troligtvis herrskapens bänkar, som redan före 1763 voro slutna). Målningen, utförd i rödbrunt, grått och gult med grofva svarta konturer på hvit botten, är sannolikt från 1600-talet. — Plintar för de pyramider, som fordom markerat gränsen mellan kor och församlingsrum, finnas ännu kvar. Pyramider anskaffades 1763, men borttogos 1831; nu helt försvunna. 1831 beslöts äfven, att bänkarna »skola målas med s. k. cederfärg», hvilken numera döljer den ursprungliga hvita. En vacker, blågrå färg återfinnes under pyramidplintarnas bruna och gröngula marmorering.

Orgelläktaren är troligen uppförd någon gång mellan 1781 och 1786, enligt protokoll vid prostvisitationer nämnda år. Den hvilar på fyrkantiga, refflade träpelare, marmorerade i brunt och gröngult. Dess bröstning, som förr varit grågrön, är numera målad i samma ljusa färgskala som altare och predikstol och bl. a. prydd med en målad musikinstrumentstrofé med signaturen »B. Frökenberg 1797».

LÄKTARE.

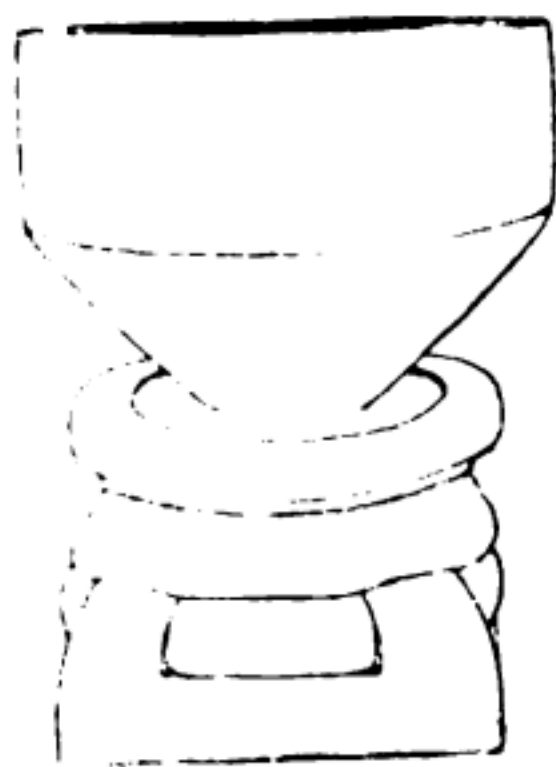
Nuvarande orgel (se fig. 160) inköptes 1819 från Närtuna kyrka. Fasaden hade fordom rikare förgyllning, tillkommen 1831, men denna döljes af den nuvarande hvita och skära färgen. I

ORGEL.

sammanhang med orgelns uppsättande på läktaren tillsattes sannolikt det af bräder utförda, falska bågpartiet å »tornbågens» norra sida för symetriens skull (se fig. 160).

DOPFUNT.

En dopfunt af sandsten, romansk typ, är uppställd i parken till egendomen Torslunda, 1 km. från kyrkan (fig. 165). H. 75 cm., kuppans yttre diam. 62 cm., inre diam. 48 cm. och Dj. 28

A. Billow delin, 1911.

Fig. 165. Haga kyrkas dopfunt. Nu å Torslunda gård.

Taufstei .

MARIASKÅP.

cm.; genomgående hål i botten för dopvatnens urtappande. I inventariet från 1596 förekommer en »Fundkätill» och 1671 nämnes ett »Messings becken i Funten så widt som Funten är». I 1753 års inventarium är det fortfarande upplaget, men en parentes upplyser, att det blef »bort-såldt på auktion den 5 Martii 1761».

I Statens Historiska Museum förvaras ett Maria-skåp och två ljusstafskrön, hvilket allt inköptes från församlingen år 1895 (inv. n:o 10157). Mariaskåpet (fig. 166), med målade framställningar å dörrarnas yttersidor af S. Katarina af Alexandria och S. Barbara, bär på predellan inskriften »S: MARIA. firgine» (=Jungfru Maria). Skriftsättet firgine i st. f. virgine tyder på en tysktalande tillverkare. Arbetet öfverensstämmer eljest med svenska arbeten från tiden omkring 1500. H. 160 cm. Dess plats i kyrkan före inköpet till muséet var på väggen söder om triumfbågen.

LJUSSTAFS-
KRÖN.

Ljusstafskrönen (fig. 167), som äro hvarandras spegelbild, ha ursprungligen suttit på höga stafvar. På änglarnas pelare har ett vaxljus varit fästadt (talrika vaxdroppar vittna därom), och den rörliga underarmen har måhända hållit en pinglande liten klocka, som ljud, då ljusstafven bars i procession. Nuvarande höjd omkr. 87 cm.

MEDELTIDA
SKULPTUR-
FRAGMENT.

I västra portalens yttre hålkäl är vid hjässan inmuradt ett manligt hufvud med skägg och krona. Rest af medeltida träskulptur. H. 25 cm.

TAFLOR.

På norra långhusväggen hänga tvänne oljemålningar på duk inom svarta träramar. Veronika hållande svetteduken med Kristusansiktet. Spännram saknas; duken illa spikad direkt på ramen. H. 102 cm. B. 83 cm. 1600- eller 1700-talet — Kristus på korset. Vid korsets fot sex personer, bland hvilka märkes en man i 1600-talets prästdräkt. H. 103 cm. B. 75 cm.

Porträtt i olja af prosten Olaus Tibelius (1702—1776, blef församlingens kyrkoherde 1752). På baksidan står: »Olaus Tibelius. Natus 1702. Pinxit 1766». Likt porträttet af samme prost

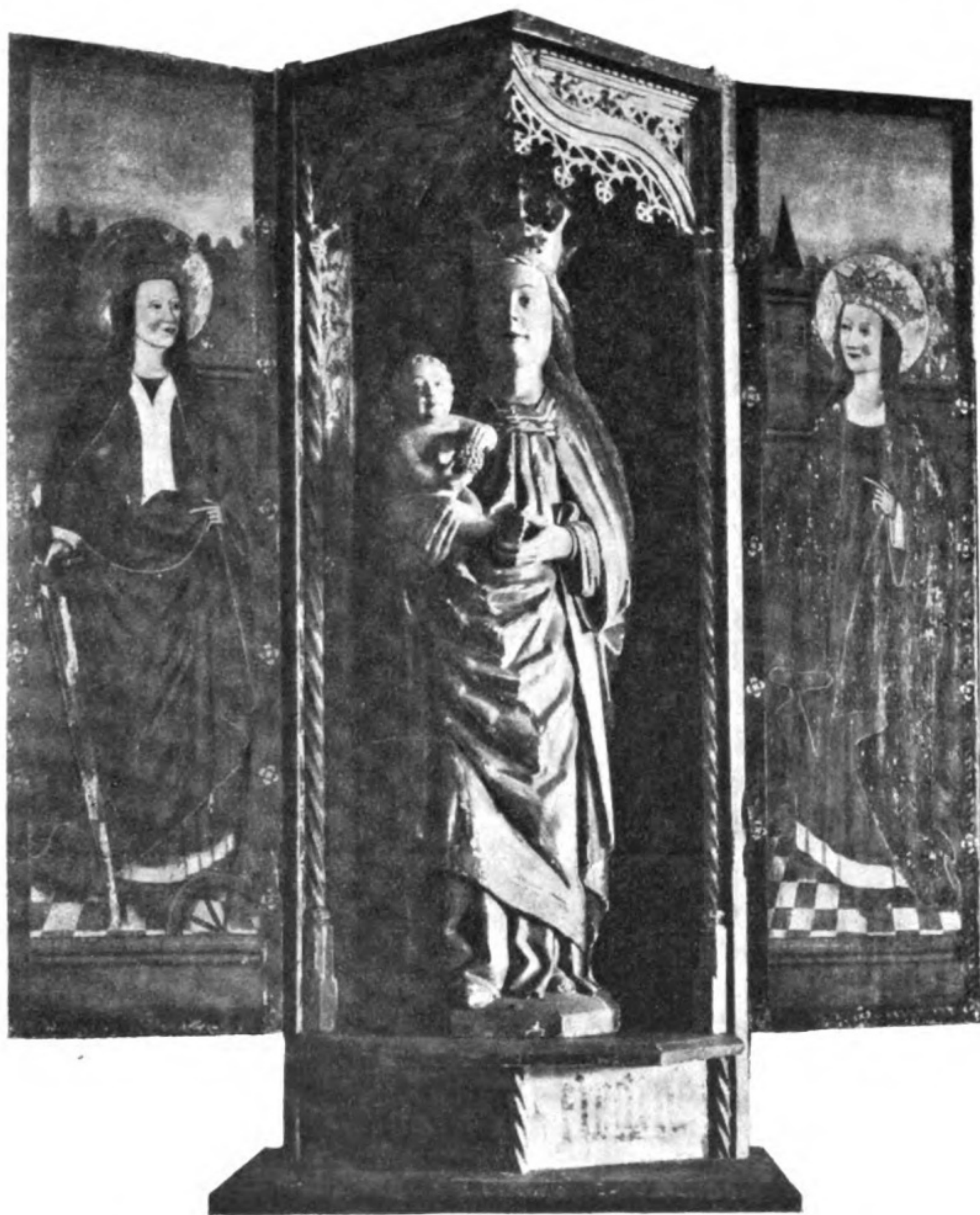

Foto. J. Roosval 1911.

Fig. 166. Haga. Mariaskåp, nu i Statens Hist. Museum.
Maria im Schrank. Um 1500. Deutsche Arbeit(?).

i Vassunda kyrka, ehuru bättre bibehållet (jfr. s. 180). Den enkelt ornerade, förgyllda ramen är ursprunglig. Porträttet hängde förut i sakristian, den vanliga och naturliga platsen för prästporträtten, men intager nu den tomma platsen efter Mariaskåpet.

Gustaf III:s tal 1771 och 1772, på södra långhusväggen, fingo förgyllda ramar med sköld upptill, det ena 1772 och det andra 1799. — I koret hänga Karl XIII:s tal 1810 och 1817, likaledes inom förgyllda ramar.

SILFVER.

Foto. J. Roosval 1911.

Fig. 167. Haga. Ljusstafskrön,
nu i Statens Historiska Museum.
Tragleuchter.

Kyrkans silfver förvaras hos en af kyrkovärdarna i en liten järnbandad, rosmålad träkista. En silfverkalk med förgylld, gustaviansk lagerkrans kring foten är stämplad E. Ericson och har årsbokstafven K 2 (=1792) samt upplandsvapnet. H. 42 cm. Den är tillverkad delvis af material från en gammal »Sölfskalck förgylldh innom», som köptes i Laurentius Botheniensis tid (1638 — 1670) för kyrkans medel, men som 1791 befanns för liten. — Tillhörande patén af silfver, öfversidan förgylld, har i midten ett ingraveradt hjulkors. Diam. 16 cm. — En rektangulär oblatask af silfver på fyra lejon tassar har samma mästarestämpel, som kalken. I botten är graveradt: »Gifven Från Torslunda 1795». Enligt årsbokstafven N 2 tillverkad detta år. L. 11,5 cm. — Silfverkanna, stämplad med A Ö (=Andreas Öhrman) och årsbokstafven W (=1757). H. 24 cm. Den köptes i Stockholm år 1757 efter

beslut af församlingen att för en silfverskål, en söndrig kalk m. m. tillbyta sig en silfverkanna att användas i st. för det »krögarstop», man hade. — Brudkrona af förgylldt silfver med hvita, blå och röda stenar. Är förmodligen densamma, som enligt räkenskaperna inropades på en auktion i Bromsta 1779. H. 8,5 cm. Diam. nedtill 9,5 cm., upptill 14,5 cm.

Tvänne gjutna mässingskronor hänga i långhuset. Om den **LJUSREDSKAP.** större heter det i inventariet från 1696: »Een Liuscrona af 8 pipor A:o 1678 d. 19 Jan. skänkt af Högw: Fru Anna Rolamb». Den mindre likaledes med 8 pipor, omtalas i sockenstämmoprotokoll d. 19 Dec. 1762 sålunda: »1:o Upwistes den nya Cronan, om någon hade något emot hänne och som alle woro nöjde med henne, så blef hon köpt för körkans penningar, och uppsettes till Juhlehögtiden». Den kostade 400 dal. k. mt. På kulan är den signerad: »Anno 1762. Gord i Upsala d. 8 decem. Carl Edberg».

På väggen bredvid predikstolen hänger en ljusarm af mässing, hvars småarmar nu äro defekta och nedtagna. Det är förmodligen den i 1671 års inventarium nämnda »Liuss arm i predikstoln skänkt af Nils Andersson i Berga efter hans fader, medh 3 pijpor». L. 75 cm., väggbucklans diam. 30 cm.

Fem par ljusplåtar äro uthängda i kor och långhus. Ett par af drifven mässing med fyrkantig reflektor är från slutet af 1600-talet (fig. 168). H. 73 cm. — Ett annat par likaledes af drifven mässing, men enklare, är märkt »1773 A. U. S.» (fig. 169). Då 1753 års inventarium upptager fyra stycken plåtar af mässing är det möjligt att dessa senare medräknas, hvilket skulle bekräftas af att årtalet och bokstäfverna tyckas senare intryckta. — De tre öfriga paren af pressad och försilfrad kopparplåt äro skänkta af Cancellie Rådinnan v. Ihre omkr. 1800. — Orgelfasaden prydes af tvänne gustavian-ska, 2-pipiga ljusarmar af mässing, gjutna och ciselerade (fig. 171). H. 42 cm.

Foto, J. Roosval 1911.

Fig. 168. Haga. Ljusplåt från 1600-talet.

Wandleuchter, 17. Jht.

Ljusstakar af tenn finnas tre par. Två par äro af samma typ som fig. 143 D, vanlig omkr. 1700. H. 28 cm. Det ena har

Foto. J. Roosval 1911.

Fig. 169. Haga.
Ljusplåt från
1700-talet.

Wandleuchter.
18. Jht.

en engelsk tennstämpel från 1600-talets slut (fig. 170). På det andra är inristadt »Lars Ström A:o 1757». Ett inventarium meddelar, att »År 1760 är 2:ne stora Thenstakar föräradt och skiänkta till altaret med 2:ne stora waxljus af rådmannen i Uppsala Ström på Bodaholm». Det tredje paret, tvåarmade, är förmodligen detsamma, som enligt räkenskaperna omgjordes i Uppsala 1785. Armarna och fotens undersida äro stämplade med upplandsvapnet, bokstäfverna J, E, S och A B samt tre kronor på refflad botten. De omgjorda stakarna äro troligen identiska med i 1671 års inventarium nämnda »2 Teenstakar», hvilka 1696 omtalas ss. »2 wakkra tenstakar». 1735 finnas »fyra tenstakar». De nytilkomna torde vara de förstnämnda med engelsk stämpel.

TEXTILIER.

Under 1600- och 1700-talet var stor omsättning på mässhakar. 1696 års inventarium upptager ej mindre än fem. 1763 d. 1 Januari skänkte Olaus Tibelius en ny »af Carmose Siden Droyet med wit lystring till kors på ryggen och mitt uppå bröstet samt gäll gula galoner omkring». Denna finnes ännu kvar. — Den nu i bruk varande, af svart sammet med silfvergaloner, inköptes 1795.

Till kyrkans skrud höra äfven: ett kalkkläde af skärt siden med bård af blommig silfvergaz, kantad med silfverspets, en bokkudde af skärt siden, broderad med silfver i plattsöm och pålagda silfvertrådar, båda från 1700-talet, samt håf af svart sammet med silfvergaloner och fransar, nämnd i 1778 års inventarium. — I inventariet från 1696 upptages en »Pung wirkat af silke med en grön käpp A:o 1678 d. 1 Febr. skjänkt af Högwälborna Fru Anna Rolamb». Den gröna kappen är det enda, som finnes i behåll.

Fig. 170.
Haga. Tenn-
stämpel.
Zinnenstempel.

MANIPEL OCH
STOLA M. M.

I 1596 års inventarium nämnes en »manipulus» och inventariet 1696 upptager tvänne stolor »een af rödt sammet, och 1 blå som man nu brukar att binda kring messarken» (= mässkjortan). Dessa intressanta föremål äro numera försvunna.

Bland utgifter 1794 märkes en post »För kläde, med dess tillbehör, till kyrkvaktarens kappråck». Ej bevarad.

I sakristian förvaras ett rökelsekar af malm, förmodligen det »Eeldkar», som omnämnas i inventariet från 1596. — Vidare ett krucifix af gul metall. På baksidan af korset står »Hit skienkt af Lars Ström och Anna Greta Dahlberg 1763». Det är stämplat I. W. H. 40 cm. — Åttkantig tennflaska för vin, på locket en sköldformig stämpel med springande hjort. H. 28 cm.

Foto. A. Billow 1911.
Fig. 171. Haga.
Gustaviansk
ljusarm.

RÖKELSEKAR
M. M.

Bland möbler i sakristian märkas: en enkel ekstol med furusits af en typ, vanlig under 1600-talets senare hälft (se fig. 157), ett klädschåp inköpt 1777 samt en stor, enkelt järnbeslagen kista från 1765.

Wandarm. Ende 18. Jht.

MÖBLER.

I koret finnas tvänne grafstenar (å planen fig. 158 utmärkta med F och G). Den ena, framför ingången till sakristian, ligger öfver Christina Widman († 1722), den andra, midt för stora gången, öfver Maria Catharina von Witten († 1781). Inskriften på den senare med dödsåret ej inhugget, hvilket visar, att stenen varit färdig dessförinnan, är karaktäristisk och återgifves därför:

GRAFSTENAR.

»DENNA. GRIFT. TIL. HÖRER. EN. AF. GUD. BEPRÖFVAD. I. TRONE. STÅNDAKTIG. SIÄL. HVAR. NAMN. ALTID. LYST. AF. GUDSFRUCKTAN. WISSET. OCH. DYG.

BÖR. ICKE. AF. EFTER. WERLDEN. GLÖMMAS. SALIG. CAMMAR. REVISIONS. RÅD: VÄLB: HER: NILS. LAGERSTOLPES. ENKE. FRU. WÄLBORNA. FRU. MARIA. CATH: VON WITTEN.

FÖDD. D: 30. JUNII 1700. DÖD. D:

DESS. WAHL. SPRÅK WAR. CHRISTUS. ÄR. MIT: LIF. OCH. DÖDEN. ÄR. MIN. WINNING.

PHILIP: C: 1 V: 27.»

Sammanfattning af Haga kyrkas konsthistoria.

I. Omkr. 1300 bygges en kyrka, endast bestående af det nuv. långhuset. Innertak af trä. — Dopfunten tillhör detta skede.

II. Under 1400-talet tillbygges kor med sakristia samt vapenhus och en västlig travée, från början afsedd till torn. Hela kyrkan utom »torntravéen» hvälfves med tegel. Vid ett senare tillfälle utbytes det östra långhushvalfvet mot ett större stjärnhvalf,

hvarvid äfven »torntrevén» förses med tegelhvalf. I denna sålunda förstörade kyrka installeras vid 1400-talets slut ett altarskåp och ett Mariaskåp.

III. Omkring 1700 utökas inventariet genom gåfvor såsom ljusredskap, mässkläder m. m. Målad bänkdekoration i de främsta, slutna bänkarna.

IV. I prosten Olaus Tibelii tid, 1752—76, anskaffas altarprydnad och predikstol (af Granlund) samt utföres den nuvarande, slutna bänkinredningen.

V. 1781 rifves vapenhuset och kyrkans ingång förlägges till västfasaden.

VI. 1819 inköpes ett orgelverk från Närtuna församling.

VII. 1907 täckes det gamla spåntaket med tegel.

Résumé.

Die kleine Kirche ist aus Granit gebaut; nur die oberen Teile der Giebel und die Gewölbe sind aus Backstein. Die Geschichte des Baues der Kirche im Mittelalter ist nicht ganz klargelegt. Wahrscheinlich wurde die Kirche um 1300 mit einfachem, rektangulärem Grundriss (Fig. 158, Periode a) und flacher Holzdecke aufgeführt (vgl. Knifsta. S. 130). Später wurden Chor und Sakristei zugebaut; ein Westturm wurde begonnen, aber nur bis zum ersten Stockwerke erbaut. In derselben Zeit wurde die Kirche warsch. so eingewölbt wie Fig. 161 es zeigt. Aus Gründen, die jetzt nicht mehr festzustellen sind, wurde später, aber noch im Mittelalter, dem Triumphbogen und dem östlichen Langhausgewölbe das jetzige Aussehen verliehen (Fig. 158; man bemerke die südöstliche Ecke des Langhauses). Vor dem ursprünglichen südlichen Portale wurde gegen Ende des Mittelalters eine Vorhalle (vapenhus) aufgeführt.

Diese wurde um 1781 abgebrochen, und ein neues Portal im Westen aufgenommen. Die jetzigen Fenster sind im 18. Jht. vergrößert oder neu aufgenommen. Neben der Kirche steht ein höl-

zerner Glockenturm aus d. J. 1727. Von der Einrichtung zu bemerken: Maria im Schrank,

um 1500 (Fig. 166). Die Inschrift auf

der Predella »S: MARIA. firsine»

deutet auf einen deutschredenden Meister hin.

MEDDELANDEN FRÅN NORDISKA SEMINARIET

UTGIVNA

AV

ADOLF NOREEN.

5, 6, 7.

RIMMEN
HOS
HEIDENSTAM

AV

TAGE BERGH

UPSALA 1912
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Uppsats för proseminariet i nordiska språk höstterminen 1911.

Den rimmade diktens skönhet beror till icke ringa del på rimmet, och det är icke minst i och genom detta som skalden visar sitt konstnärskap, sitt herravälde över språket, sin förmåga att skänka färg och glans åt versen. Så framt diktaren icke skriver orimmad vers, bör det alltså vara honom angeläget att höja rimmets psykologiska verkan genom att skänka det den största språkliga fulländning. Härvid spelar valet av ord, dessas vokalklang och förmåga att uppbära ictus en betydande roll.

Rimmet självt har emellertid uppskattats olika under skilda tider. Fransk-klassicismen godkände ju endast rimmad vers och formulerade strängt sina lagar för »snille och smak» i detta hänseende. Sällan förekomma, såsom Mjöberg påpekar, »svagtryckiga rimord, och enjambementen äro förbjudna.¹ Egenomligt är vidare, att substantiven, ehuru ordens ädlingar, användas betydligt mera sällan än verben; rimbanden bli ofta stereotypa, verserna stundom enahanda. Nyromantiken medförde större frihet i rimbehandlingen, substantiven komma till heders o. s. v. Sedan dess ha franskklassikernas många lagbud till stor del fallit i glömska. Icke blott moderna poeter utan även verkliga diktare önska större frihet i formen, vidgade möjligheter att konstnärligt tolka sina känslor och tankar. En bland dessa är Heidenstam. Skeptisk inför »den böjelse för formalism,» som »fransk smak och en förfinad kultur ha ingivit svenskarne», och »som egentligen står i strid med deras rörliga inbillning», vill han ifrågasätta, »om ett sparsammare bruk av rimmet ej skulle vara mer överensstämmande med modersmålets karaktär. Vårt brokiga lynne skulle förneka sig självt, om det ej också länge sedan givit oss många både orimmade och underligt spunna dikter, vilka säga oss, att lämna svenskarna formalismens farvatten, så besitta också de» — liksom norrmän och tyskar — »en tillräckligt »urkraftig» arm att styra efter ännu oupptecknade stjärnor.»² För egen del har Heidenstam emellertid blott sällan undvikit rimmet, men hans

¹ Se Mjöberg: Stilstudier i Tegnér's ungdomsdiktning, s. 163 o. ff.

² Heidenstam: Om Svenskarnes lynne.

rimflätning äger så många rätt egendomliga och anmärkningsvärda drag, att en undersökning av densamma blir ett särdeles intressant arbete. För att i detta sammanhang framdraga ett exempel — varje läsare skall själv finna åtskilliga sådana — vill jag endast hänvisa till Vallfart och vandringsår s. 135, där »strängaspel, hel, ihjäl, gräl och Israel» synas rimma. Likväl är det med en viss tvekan man kallar dem ett rim, då avståndet mellan orden är 1, 0, 6 och 4 rader resp. S. 139 rimmar »tunna» med »kunna» i nästa strof, utan att detta rim-sätt är genomgående i dikten.

Heidenstams diktning har ju spirat ur både svensk och främmande jord. I de muntra vallfartsåren under sydligare länders blåa himmel, varma dofttyngda luft och växlande färgspel dansade rimmen än lekande och lustigt, än ungdomligt övermodiga och lätt förhånande. Men Hans Alienus' långa vandringsår på jakt efter lyckans och livsglädjens chimär bragte allvar och mognad. Rimmen falla tyngre, kraftigare, säga mer och klinga mindre. Och när äntligen den trötte pilgrimen nått till det gamla Sverges hjärta, kan man även i rimmet stundom förnimma ett sus av de tysta, djupa Tivedskogarna.

En undersökning av rimmen borde därför även naturligen vara en stilistisk. Men då en sådan kräver långt mer ingående studium och följaktligen betydligt mera tid, än som står mig till buds, har jag trott mig böra inskränka mig till en förberedande fonetisk. Avsikten med denna uppsats är därför närmast att lämna en så vitt möjligt fullständig fonetisk gruppering av rimorden — för att giva en bild av ordvalet — samt därefter några korta anmärkningar om Heidenstams förhållande till rimlagarna. Tacksam för de värdefulla rättelser och kompletteringar, som under ventilationen å Seminariet för nordiska språk framkommit, vågar jag hoppas, att den efter omarbetningen icke föreligger i alltför ofullständigt skick.

Använd Litteratur.

- N. Beckman*: Grunddragen av den svenska versläran. 2:dra uppl. Sthlm 1905.
H. Söderbergh: Rimstudier på basis av rimmet användning hos moderna svenska skaldar. I Från Filolog. föreningen i Lund 1897.
J. Mjöberg: Stilstudier i Tegnér's ungdomsdiktning. Gbg 1911.
N. Gobom: Rimmen hos Karlfeldt. I Uppsala universitets årsskr. 1911: Meddelanden från Nordiska seminariet. 2.
A. Noreen: Vårt språk: Bd. I.

Förteckning över rimorden.

Innehåll och gruppering.

Till grund för rimförteckningen ligga endast Heidenstams egentligt poetiska arbeten:

Vallfart och vandringsår, 3:dje uppl., Sthlm 1909 (vid hänvisningar förkortat V).

Hans Alienus, 2:dra uppl., Sthlm 1910 (vid hänvisningar I, II, III).

Dikter, 5:te uppl., Sthlm 1911 (vid hänvisning D).

Ett folk, 5:te uppl., Sthlm 1911 (vid hänvisning E F).

På de ställen, där ändringar och strykningar i den ursprungliga texten företagits, ha för fullständighetens skull även rådfrågats de äldsta upplagorna. De gjorda uteslutningarna och ändringarna inskränka sig för övrigt blott till ett par större i dikterna »Djävulens frestelse» och Myrstacken» (Dikter) och två smärre i Hans Alienus, varför tillskottet i rimord blir tämligen obetydligt.

Eftersom väl rimbanden, ej rimorden i allmänhet, tilldraga sig det större intresset, hade ursprungligen varit min avsikt att i förteckningen bibehålla dem oförändrade. Men då svårigheten att under sådana förhållanden göra denna överskådlig och praktiskt användbar visat sig alltför stor att undanröjja, ha rimbanden måst upplösas i sina leder.

Vid de sålunda åtskilda rimordens gruppering har då befunnits lämpligast att i huvudsak följa den av Gobom efter Sörensens Dansk Rim-Ordbog använda, enligt vilken orden delas i huvudgrupper efter rimvokalen, dessa sedermera i »rimklasser, ordnade alfabetiskt efter de ljud, som följa den betonade vokalen.» Men då här huvudsakligen är fråga om en fonetisk undersökning, torde det vara i god överensstämmelse med detta syfte att även söka så vitt möjligt fonetiskt ordna rimorden. Ett par avvikelser från Goboms uppställning

ha därvid nödvändiggjorts. Huvudgrupperna ha bl. a. stigit från 9 till 14 och indelats i en-, två- och tre-staviga rimord, dessa åter — då ju vokalens kvalitet står i visst beroende av dess kvantitet — i lång- och kortvokaliska.

För övrigt må anmärkas, att i rimklassernas rubriker det fonetiska skrivsättet bibehållits i fråga om rimvokalen. Konsekventast hade naturligen varit att utsträcka det även till den övriga delen av ordet, men då denna anordning säkerligen onödigt skulle försvåra sökandet av ett rimord, har den från början uppgivits. Däremot har så till vida det fonetiska skrivsättet blivit följt, som lång konsonant ingenstädes fördubblats, vilket ju för övrigt gjorts överflödigt genom delningen i lång- och kortvokaliska rim.

Inom rimklasserna äro orden ordnade alfabetiskt, räknat från rimvokalen och bakåt i ordet. Härigenom vinnes — såsom Gobom anför¹ — dels att enkla ord alltid föregå sina sammansättningar och oftast följas av dessa, dels att man lättare på detta sätt kan undersöka, i vilken utsträckning rimmen gå ut över den förvokaliska delen. För att detta senare utan större besvär skall lyckas, torde emellertid krävas så noggranna sidhänvisningar som möjligt. Riktigast har jag därför ansett vara att efter rimorden anteckna samtliga de ställen, där de anträffats.

Siffrorna i kolumnen angiva det antal gånger, varje ord förekommer.

Rimord, som återfinnas endast i äldre upplagor, ha utmärkts med asterisk.

Homonymer (likaljudande ord med olika betydelse) särskiljas genom angivande av ordklass.

Förkortningar.

a. = adjektiv.
part. = particip.
s. = substantiv.

adv. = adverb.
prep. = preposition.
v. = verb.

¹ Anf. arb. s. 7.

Öppet A.

1) Enstaviga

aft

haft	II: 186	1
skaft	D: 16	1
kraft	II: 186	1
skaparkraft	II: 184	1
upprorskraft	II: 187	1
saft	II: 186; 187	2
lingonsaft	D: 16	1

ak

schack	V: 21	1
black	D: 29	1
kremserlack	II: 19	1
pack	D: 29	1
drack	V: 163; 176; D: 29	3
frack	V: 163; 176	2
sprack	V: 21	1
stack	V: 176; II: 19	2

aks

ax	I: 223	1
dracks	D: 86	1
strax	D: 110*	1
sax	D: 79	1
vax	D: 79; 86; 110*; I: 223	4

akt

jakt	D: 138; I: 12	2
lagt V: 114; D: 65; 138; I: 11; 23; 237		6
makt	V: 62; 90; I: 11; 20	4
frakt	V: 90; I: 20; 237	3
förakt	V: 114	1
sagt	D: 65; 88; I: 11; 23; 237	5
takt	V: 71; 62; I: 12	3
vakt	V: 72; D: 88; I: 20	3
riddarvakt	I: 11	1

al

all	D: 152	1
fall	II: 9; 187	2
vattenfall	D: 145	1
förfall	V: 51	1
hall	D: 145; I: 225	2
pelarehall	V: 47	1

kall	D: 152; 169; I: 81	3
skall (s.)	D: 72	1
skall (v.)	D: 88; I: 14; 81	3
återskall	D: 169	1
knall	II: 9	1
pall	V: 47; D: 72; II: 187	3
fotapall	I: 14	1
bönepall	V: 51	1
pedestal	I: 225	1
vall	D: 72; 88; I: 14	3

alk

balk	D: 83	1
tröskelbalk	II: 23	1
falk	D: 87	1
kalk	D: 83; II: 23	2
skalk	D: 87	1

alm

halm	V: 92; 153	2
skalm	D: 142	1
malm	V: 153; D: 54	2
Östermalm	D: 160	1
psalm	V: 92; 153; D: 54; 142	4
kvalm	D: 160	1

alt

allt V: 126; 136; 141; 154; D: 15; 60; 111; 134; 170; I: 17; 225		11
befallt	D: 73	1
tusenfalt	D: 73	1
halt (a.)	V: 136	1
halt (adv.)	V: 141; 154	2
kallt D: 15; 21; 31; 111; 170; I: 225		6
salt	D: 31; 134	2
gestalt	V: 126; D: 31; 60; I: 17	4
faungestalt	D: 21	1

alv

halv	V: 22	1
valv		1

am

damm V: 51; 169; D: 50; 108*; 160; I: 7; II: 11; III: 301		8
Notre-Dame V: 131 (2 ggr.); 132; 133		4
Asiam	D: 79	1
kam V: 35; 95; 130; D: 48; 79; 165		6
silverkam	D: 50	1
lamm	V: 85; II: 21	2
glam	D: 133	1
förnam	D: 160	1

fram V: 51; 95; 130; 131 (2 ggr.); 132; 133; 169; D: 8; 48; 108*; 133; 165; I: 7; 27; 221; 227; II: 11; III: 301	19	silverband V: 160	1
sam I: 221	1	hand V: 31; 87; 88; 89; 90; 94; 97; 138; 154; 158; 160; 167; D: 13; 26; 81; 83; 102; 106; 145; 156; I: 23; 228; II: 22; E F II: 7; VI: 13	25
allvarsam . . . D: 8; I: 27; 227	8	land V: 31; 64; 89; 90; 167; D: 21; 187; II: 22; III: 195	9
bullersam II: 21	1	ibland . . . V: 158; 167; D: 148	3
stam D: 80	1	fosterland E F II: 7	1
<i>amn</i>		Österland V: 84; 37	2
famn V: 148; 159; 165; D: 32; 34; 89; 101; 157; 169; II: 8; 12	11	fädernesland E F III: 8	1
andefamn I: 12	1	rand V: 138; D: 13; 21; 131; 145; 156; III: 198; E F VI: 13	8
hamn V: 146; 147; 149; I: 12; II: 17	5	brand V: 94; 138; 154; D: 13; 28; 102; 106; 148; III: 195; E F II: 7	10
andehamn D: 34	1	strand V: 64; 138; D: 131	3
namn V: 146; 147; 148; 149; 159; 165; D: 32; 89; 101; 157; 169; II: 8; 12; 17	14	sand V: 84; 87; D: 28; 81; I: 228	5
<i>amp</i>		tand V: 97; D: 13	1
tramp III: 195	1	<i>ang</i>	
stamp	1	hang D: 58; 75	2
<i>an</i>		talang V: 163	1
(av och) an V: 69; I: 235	2	klang V: 91; 96; D: 43; I: 21	4
(för-) an V: 141	1	rang V: 95; 163;	2
bann V: 152	1	francs V: 91; 95; 96; I: 237	4
fann V: 14; 26; 133; D: 53; 75; I: 7	6	sprang V: 96; D: 43; 58; 75; I: 21; 237	6
han V: 140; D: 23; 27; 48; 64; 95	6	<i>ank</i>	
kan V: 135; 141; D: 35; I: 12; 14; 24; 234; 297; III: 295	9	blank I: 234	1
människan V: 132; I: 12; 14; 24; 238; III: 295	6	rank II: 14	1
ibland V: 142	1	skrank V: 131; I: 234	2
man V: 26; 34; 132; 133; 142; 145; 147; D: 31; 35; 48; 53; 95; I: 24; 235; 238; III: 295	16	sank V: 131; II: 14	2
herreman D: 23	1	<i>angn</i>	
underman V: 135	1	gagn V: 11	1
bjällerman V: 146	1	vagn	1
gråhårsman II: 20	1	<i>angns</i>	
spann V: 147; D: 31; 46; 64; 75; I: 235	6	elegans V: 166	1
rann V: 152	1	reverans	1
varann V: 162; D: 27; 46; 149; I: 7	5	<i>ans</i>	
brann V: 14; 34; 145; D: 28; 31; 149; 160	7	dans V: 33; 100; 171; D: 5; 93; 141	6
grann V: 145; 146	2	kärleksdans D: 82	1
sann V: 162; III: 297	2	fanns V: 35; 109; 144; D: 5; 82	5
vann . V: 133; 140; D: 35; I: 238	4	befanns V: 140	1
försvann . . . V: 69; 133; II: 20	8	hans V: 60; 143; I: 26; II: 8; III: 301	5
<i>and</i>		människans III: 301	1
band V: 88; D: 13; 26; 83; III: 198; E F III: 8	6	glans V: 33; D: 82; I: 224; III: 241; 296	5
röwareband V: 137	1	sagoglans V: 143	1
sidenband I: 23	1	återglans I: 26	1
		månskensglans D: 93	1

dissonans	I: 224	1
frans	D: 149	1
silverfrans	V: 60	1
krans V: 100; 109; 171; D: 31; 82;		
141; 149; III: 241; 296		9
myrtenkrans	V: 35	1
lagerkrans	V: 140	1
vanns	V: 143	1
övernanns	II: 8	1
svans	D: 31	1
<i>ant</i>		
variant	V: 138	1
kant V: 20; 64; 138; 152; D: 60;		
65; 85; 93; II: 12		9
välbekant	D: 146	1
predikant	D: 44	1
skorstenskant	D: 44	1
galant	V: 163	1
slant	V: 20; 64; I: 234	3
silverslant	D: 48	1
diamant	V: 140	1
spant	V: 152 D: 60	2
brant D: 48; 65; 85; 93; 132; 146		6
grant V: 163; D: 78; 131; I: 234;		
II: 12		5
sant	V: 140; D: 78	2
<i>ap</i>		
kapp	V: 167	1
läderlapp	II: 12	1
tapp	V: 167; II: 12	2
<i>ar</i>		
barr	D: 7; 12	2
cigarr	D: 7	1
starr	D: 12	1
<i>ark</i>		
mark	V: 79	1
sak	V: 114	1
stark	V: 79; 114	2
<i>arm</i>		
arm	D: 29; 35; 65; II: 7; 186	5
barm	I: 80	1
harm	D: 65	1
karm	II: 7; 186	2
fönsterkarm	D: 29	1
larm	D: 29; I: 80	2
varm	D: 29; 35; II: 186	3
<i>armt</i>		
armt	I: 7	1
varmt		1
<i>ars</i>		
Mars	V: 175	1
sidensars		1
bevars		1
<i>art</i>		
vart V: 130; 133; D: 34; 87; I: 7;		
21; 233		7
kvart	I: 21	1
svart V: 130; 133; D: 34; 87; I: 7; 233		6
<i>arv</i>		
arv	D: 22; 26	2
slarv	D: 22	1
tidevarv	D: 26	1
<i>ask</i>		
ask	D: 80*; 132	2
gråvädersslask	D: 132	1
mask	D: 80*	1
<i>ast</i>		
fast V: 148; D: 12; 16; 50; 58; 145		
I: 237; II: 19		8
hast D: 12; 20; 58; 163; II: 19		5
ögonkast	V: 148	1
tärningskast	D: 50; E F VI: 14	2
last	I: 237	1
rast	I: 237	1
brast	D: 20; E F VI: 14	2
kvast	D: 16; 163	2
fjäderkvast	D: 145	1
<i>at</i>		
fatt	V: 12; 155; I: 222	3
hatt	D: 32; 74; 143; 164; I: 232	5
sidenhatt	I: 235	1
calabreserhatt	I: 222	1
Rembrandtshatt	I: 219	1
katt	D: 74; I: 221	2
skatt	V: 52	1
glatt	V: 35; 94; III: 196	3
matt	D: 75; 103; I: 8; 232; 235	5
natt V: 12; 18; 35; 52; 60; D: 7;		
27; 32; 52; 93; 103; 136; I: 19;		
221; II: 186; III: 196; 198		17
godnatt	V: 115	2
stjärnenatt	V: 94	1
julinatt	V: 167	1
oktobernatt	D: 102	1
vinternatt	I: 8	1
skratt V: 20; 115; D: 7; 93; 143;		
164; III: 198		7
spratt	V: 18; 115; I: 22	3

satt V: 21; 60; 155; D: 27; 52; 75;
102; 136; I: 8; 219; 221; II: 186 12
besatt I: 22 1
sysselsatt I: 19 1
svart V: 167 1

ats

palats D: 166; I: 24 2
plats 2

2) Tvåstaviga.

afa

skaffa V: 22 1
straffa 1

afel

gaffel II: 21 1
raffel 1

aften

penselskaften V: 126 1
kraften V: 155 1
saften V: 156 1
taften V: 126 1

aga

flagga D: 168 1
vagga 1

akan

sammetsjackan I: 222 1
brackan 1

aken

backen V: 173; I: 23; 233 3
nacken I: 23; 233 2
fracken I: 233 1
attacken V: 173 1

aklor

facklor D: 37 1
skacklor 1

akta

akta D: 151 1
betrakta V: 19; 96; D: 70; 167; I:
11; 233; II: 182; III: 301 8
förakta III: 301 1
sakta V: 19; 96; D: 70; 151; I: 11;
233; II: 182; III: 199 8
vakta D: 167; III: 199 2

aktar

aktar II: 185 1
vaktar 1

akten

trakten D: 69; I: 23 2
takten 2

ala

alla V: 13; 60; 92; 114; 132; D: 17;
18; 45; 95; 159; I: 30; 220; III:
200 13
Umballa V: 13 1
Abdallah V: 92 2
falla V: 30; 60; 92; 125; D: 17; 26;
95; 159; III: 200 9
sönderfalla V: 93 1
gala I: 220 1
kalla (a.) V: 125; D: 26; 46 3
kalla (v.) V: 114; 132 2
källarekalla V: 92 1
källarkalla D: 18 1
skalla I: 30 1
återskalla V: 30 1

alat

återkallat III: 201 1
vallat 1

alen

fallen D: 83 1
kröningshallen 1

aler

faller V: 31; D: 89; 93; 165 4
galler 4

almar

skalmar D: 15 1
valmar 1

almen

halmen D: 50 1
malmen 1

almer

palmer I: 231 1
psalmer 1

alra

dallra D: 30 1
skallra 1

<i>alva</i>			<i>ampa</i>		
månehalva	D: 68	1	lampa	V: 83; 99; D: 17	3
salva		1	trampa	V: 90; D: 18	2
			stampa	V: 88; D: 18	2
<i>alvar</i>			<i>ampar</i>		
allvar	D: 148	1	kampar	V: 59	1
kalvar		1	svampar		1
<i>ama</i>			<i>ampor</i>		
amma	II: 184	1	lampor	D: 79*	1
flamma V: 136; D: 59; 93; 109; II:	19; 184	6	trampor		1
samma	D: 59; 93; 109	3			
otacksamma	I: 10	1	<i>ana</i>		
detsamma	V: 136; II: 19	2	förbanna	I: 9	1
stamma	I: 10	1	dryckeskanna	I: 9	1
			panna V: 93; 153; D: 16; 40; 166;	I: 18	6
<i>aman</i>			granna	D: 16; 89	2
flamman	III: 193	1	sanna	I: 18	1
samman		1	stanna V: 93; 153; D: 39; 40; 166		5
<i>ame</i>			<i>anan</i>		
framme	V: 164	1	annan V: 117; 161; D: 28; 96; I: 232		5
densamme		1	pannan V: 161; D: 28; 96; I: 232		4
			Kristuspannan	V: 117	1
<i>amen</i>			<i>anat</i>		
Amen	V: 52	1	annat	V: 20; 108; 165; 167	4
dammen	V: 31	1	förbannat	V: 165	1
kammen	D: 67	1	stannat	V: 20; 108; 167	3
skammen	V: 52	1			
lammen	D: 67	1			
stammen	V: 31; D: 67	2			
<i>amet</i>			<i>anda</i>		
dammet	D: 39	1	anda	I: 24	1
sammet		1	locanda	V: 90	1
			tillhanda	V: 90	1
			blanda	I: 24	1
<i>amla</i>			<i>andar</i>		
famla	D: 149	1	andar	I: 229	1
gamla D: 18; 38; I: 14; III: 296		4	blandar	D: 60; I: 229	2
samla D: 18; 38; 149; I: 14; III: 296		5	randar	D: 61	1
<i>amlar</i>			<i>andas</i>		
famlar	V: 162	1	andas	D: 108	1
ramlar	I: 9	1	randas		1
samlar		2			
<i>amnen</i>			<i>anden</i>		
famnen		3	anden	V: 163	1
namnen	D: 45; I: 22	2	handen	V: 29; D: 94; 157	3
kärleksnamnen	D: 69	1	nabolanden	V: 163	1
			randen	D: 157	1

<i>armar</i>			skratta D: 16; 25; 46; 68; 92; I: 80	
armar I: 28	1		III: 298	7
karmar	1		satta V: 156	1
<i>armen</i>			<i>atar</i>	
armen . . . V: 34; D: 137; 150	3		fattar D: 91	1
barmen . . . V: 34; D: 137	2		hattar D: 92	1
karmen D: 150	1		skrattar D: 92	1
fönsterkarmen V: 24	1		<i>atas</i>	
överarmen V: 24	1		fattas	2
<i>asa</i>			mattas D: 163	1
massa I: 24	1		beskrattas I: 230	1
passa	1		<i>aten</i>	
<i>asen</i>			hatten V: 157; 168; D: 16; 53; 158;	
Parnassen D: 132	1		I: 235	6
stassen	1		natten V: 52; 111; 168; D: 16; 53;	
<i>aska</i>			159; 160; I: 27; 235	9
aska V: 124; 174; D: 69; 133; II: 22	5		vatten V: 52; 111; 157; D: 160; I: 27	5
flaska . . . V: 124; 174; D: 134	3		<i>ater</i>	
vattenflaska II: 22	1		skatter V: 33; I: 238	2
taska D: 68	1		mattor	2
<i>asker</i>			<i>ator</i>	
basquer V: 172	1		kattor D: 75	1
masker	1		plattor . . . V: 143; D: 60; 75	3
<i>asta</i>			mattor D: 60	1
kasta D: 184	1		marmormattor V: 143	1
lasta	1		<i>atsen</i>	
<i>astad</i>			Palatsen I: 226	1
kastad D: 109	1		Petersplatsen	1
molnbelastad	1		Slutet A.	
<i>astar</i>			<i>a</i>	
gastar V: 167	1		bra I: 224	1
kvastar	1		Pietà	1
<i>aster</i>			<i>ad</i>	
alabaster II: 21	1		bad V: 94	1
piaster V: 98; II: 21	2		brokad V: 15	1
laster V: 98	1		blad V: 65; 132; D: 60; 135; 148;	
<i>ata</i>			150; II: 18; III: 199	8
fatta D: 16; 68; 92	3		jätteblad V: 94	1
sammanfatta I: 29	1		rosenblad D: 33	1
platta (a.) D: 46	1		fikonblad V: 15	1
matta (s.) V: 51; 156; D: 25; III: 298	4		glad V: 9; D: 150; 165	3
snatta V: 51	1		rad V: 65; 93; 94; 132; D: 33; 61;	
			99; 147; 165; II: 182; III: 199	11

stad V: 93; 94; D: 135; II: 18; 182	5	tusental D: 149	1
fädernestad V: 94	1	val D: 79*; 107; 149	3
åstad D: 99	1	förstusval D: 35	1
vad V: 9	1		
<i>ag</i>		<i>an</i>	
dag V: 70; 108; 118; 123; 124; 174; D: 33; 48; 51; 59; 142; I: 9; 25 (2 ggr); 29; 228; II: 187; III: 202; 295; 299	20	turban V: 30; 69	2
önskedag . D: 72 (2 ggr); 73; 76	4	dan V: 166	1
vilodag D: 8	1	ramadan V: 30	1
sarkofag V: 162	1	Khan V: 60; 61	2
behag II: 21	1	brahman V: 60; 61	2
jag V: 108; 118; 124; 130; 174; D: 8; 59; 79; 92; I: 29; II: 187	11	Teherán V: 88	1
lag V: 123; 162; D: 48; I: 29; 228; II: 183	6	kaftan V: 69; 88	2
slag V: 19; 70; 166; D: 33; 51; 72; 76; 79; 140; I: 25; 29; II: 21; III: 295	13	van V: 166	1
åttaslag D: 142	1		
silverbeslag D: 73	1	<i>ans</i>	
vardagslag V: 166	1	Hans I: 13; 17; 20	3
gisselslag . . II: 183; E F VI: 14	2	brahmans I: 17	1
tioslag I: 9	1	germans I: 13	1
drag V: 130; 171; D: 79; 92; I: 25; 29; III: 202; E F VI: 14	8	Teherans I: 20	1
andedrag D: 79	1		
käringdrag V: 162	1	<i>ar</i>	
tag V: 19; 174; D: 140; III: 299	4	bar (v.) V: 130; D: 28; II: 187; III: 299	4
sinnessvag V: 171	1	bar (a.) V: 12	1
		barbar V: 157	1
<i>ak</i>		dar V: 88; 119; 140; 158; D: 28; I: 13; 24; 234; 237; III: 200; 299	11
bak D: 13; 74	2	standar II: 18	1
smak V: 145	1	far (s.) V: 46; 95; 107; D: 22; 23; 136; I: 19; 234	8
rak D: 28; 66	2	far (v.) V: 90; 158; III: 241	3
schabrak D: 88	1	har V: 79; 90; 114; 140	4
vrak D: 12	1	rökelsekar II: 18	1
sak V: 133; 145; I: 226	3	skar II: 22	1
tak V: 133; 145; D: 12; 13; 28; 66; 74; 88; I: 226	9	talar V: 157	1
		klar II: 187; III: 301	2
<i>al</i>		snar III: 200	1
al III: 199	1	trottoar V: 157	1
cymbal III: 195	1	par III: 241	1
dal V: 146	1	drar I: 24; II: 22	2
sandal III: 199	1	basar V: 95	1
bröllopsschal D: 107	1	tar V: 79	1
pokal V: 114	1	var (v.) V: 107; 114; 130; D: 57; I: 62; III: 200	6
skal I: 18	1	var (adv.) D: 57	1
musselskal III: 195	1	kvar V: 12; 46; 88; 130; D: 22; 23; 36; 136; I: 13; II: 22; III: 200; 301	12
opal D: 79*	1	svar V: 119; D: 36; 62; ¹ I: 19; 237; II: 22	6
sal V: 114; D: 35; I: 18	3		
tal V: 146; D: 35	2	<i>arn</i>	
		barn V: 117; 171; D: 12; 155; I: 8; 10	6
		Gullebarn D: 89; 90	2
		rosenbarn D: 76	1

¹ endast i 3 uppl.

söndagsbarn I: 28; 202 2
 garn V: 171; D: 12; 76; 90; III: 202 5
 purpurgarn V: 117 1
 skarn I: 28 1
 flarn D: 155 1
 kvarn D: 89; I: 10 2
 kaffekvarn I: 8 1

art

fart D: 9; I: 21; 284 3
 klart V: 113; D: 9; I: 21 8
 snart V: 113; I: 284 2

as

glas D: 11 1
 chiantiglas III: 299 1
 ögonglas V: 90 1
 fras III: 299 1
 moras D: 11 1
 vas V: 90 1

at

fat V: 166; D: 10; I: 9; 26 4
 kopparfat I: 233 1
 flat V: 18; 73; I: 9 3
 oblat V: 18 1
 mat V: 78; 166 2
 kejsarmat D: 10 1
 sirat I: 233 1
 prat V: 18; I: 26 2

av

av V: 17; 27; 31; 99; 108; D: 44; 60; 167; 169; I: 15; II: 186 11
 gas V: 17; D: 52; 60; II: 186 4
 hav V: 99 1
 slav V: 27 1
 grav V: 31; 108; D: 44; 46; 167; 169 6
 saracenergrav V: 99 1
 trav D: 44; 46 2
 stav D: 52; I: 15 2
 pilgrimsstav II: 186 1

2) Tvåstaviga.

ada

lada V: 18; 96 2
 glada V: 18; 96; I: 230 3
 barnaglada V: 100 1
 Granada V: 100 1
 Barada V: 96 1
 svada I: 230 1

adat

badat D: 50 1
 vadat 1

ade

hade V: 172; D: 73 2
 lade D: 154; I: 228; III: 296 3
 glade V: 172 1
 sade V: 78; 154; I: 228; III: 296 4

aden

bladen D: 59 1
 salladsbladen V: 14 1
 staden V: 14; D: 58 2

ader

fader V: 118; D: 70 2
 risbarrikader D: 13 1
 arkader V: 118 1
 rader D: 70 1
 krigarerader D: 13 1

ades

Hades III: 199 1
 lades 1
 sades 1

adet

ha det V: 162 1
 tidningsbladet 1

aga

behaga I: 16 1
 jaga D: 104; 110* 2
 klaga I: 9 1
 gnaga V: 123 1
 draga V: 123 1
 levnadssaga I: 16 1
 framtidssaga I: 9 1
 iakttaga D: 110* 1
 ålderssvaga D: 104 1

agan

klagan D: 27 1
 sagan 1

agar

agar V: 163 1
 dagar V: 163; D: 167 2
 lagar V: 163; D: 167 2

agarn

bagarn V: 20 1
 vattendragarn V: 19 1

agas

dagas III: 296 1
 slagas 1

<i>agel</i>					
hagel	D: 32	1	scharlakan	D: 7	1
nagel		1	kungamakan	D: 98	1
			vakan	V: 155	1
<i>agen</i>			<i>akar</i>		
dagen	V: 133; I: 19	2	jakar	D: 91	1
trefaldighetssöndagen	I: 12	1	makar	V: 97	1
vallgångsdagen	D: 48	1	rakar	V: 97	1
hagen	D: 43	1	drakar	D: 91	1
Arkipelagen	III: 195	1	bevakar	D: 91	1
slagen (part.)	V: 133	1	<i>akat</i>		
slagen (s.)	D: 48	1	skakat	I: 8	1
böljeslagen	III: 195	1	makat		1
sönderslagen	D: 23	1	<i>aken</i>		
magen	D: 23	1	baken	I: 221	1
dragen (s.)	I: 12; 19	2	fönsterhaken	I: 226	1
<i>ager</i>			maken	V: 31; I: 221	2
dager	II: 7	1	naken	D: 95	1
drager		1	staken	I: 17; 226	2
<i>aget</i>			vaken (a.) V: 31; D: 95; I: 17; 226		4
jaget	V: 154	1	<i>aker</i>		
draget (s.)	V: 154	1	kloaker	I: 221	1
överdraget	I: 25	1	saker		1
taget (part)	I: 25	1	<i>aket</i>		
<i>aglar</i>			skaket	V: 89	1
haglar	D: 109*	1	gemaket	D: 91	1
naglar		1	braket	D: 86	1
<i>aka</i>			taket	D: 38; 86; 91	3
baka	V: 23	1	linnetaket	V: 89	1
tillbaka V: 127; 161; D: 21; 65; 70;		9	vaket	D: 38; 91	2
95; 166; 168; I: 31		2	<i>akna</i>		
haka	D: 63; 104	1	sakna	D: 86; 153	2
kämpehaka	D: 168	1	vakna		2
bejaka	V: 161	3	<i>akor</i>		
kaka	V: 23; D: 6; 51	8	kakor	D: 145	1
skaka	V: 123; D: 86; I: 31	7	vakor		1
maka V: 127; D: 19, 49; 65; 70;		8	<i>ala</i>		
104; I: 31		3	gala (v.)	D: 139	1
smaka	D: 51; 65; 86	1	mala	D: 49; 136	2
braka	V: 123	1	tala	D: 49; 85; 136; II: 183	4
försaka	D: 6	1	dvala	D: 85; II: 183	2
vaka . D: 19; 21; 49; 63; 95; 166		6	svala	D: 49; 139	2
<i>akad</i>			<i>alar</i>		
makad	D: 147	1	schalar	V: 129	1
rakad		1	salar		1
<i>akan</i>					
hakan . V: 88; 133; D: 7; 31; 98		5			
lakan . V: 88; 133; 155; D: 31		4			

<i>alen</i>		klara D: 18; III: 194	2
balen V: 175	1	förklara I: 18; II: 17; 189; III: 299	4
Tiberdalen V: 172	1	mara V: 90	1
salen D: 52	1	snara . . . V: 112; 140; III: 800	3
karnavalen V: 172; 175	2	rara D: 18	1
förstusvalen D: 52	1	vara V: 146; D: 145; I: 18; II: 189	1
		III: 800	5
<i>aler</i>		bevara V: 114	1
cymbaler II: 10	1	svara . . . V: 112; 146; III: 298	3
sandaler V: 158; II: 10	2		
portaler V: 158	1	<i>arad</i>	
<i>alet</i>		förklarad I: 17; III: 201	2
galet II: 8	1	bevarad I: 17	1
förtalet	1	obesvarad III: 201	1
<i>alna</i>		<i>arar</i>	
galna D: 133; III: 297	2	karar D: 132	1
svalna	2	förklarar D: 132	1
		varar D: 79	1
		svarar D: 79	1
<i>ana</i>		<i>arat</i>	
bana I: 23	1	sparat I: 21	1
förmana	1	bevarat	1
<i>anan</i>		<i>aren</i>	
fanan V: 123	1	Blaren D: 26	1
Kanan	1	husaren	1
<i>aner</i>		<i>arer</i>	
kraschaner D: 110*	1	barbarer V: 60	1
lianer V: 94	1	basarer	1
bananer V: 94	1		
veteraner D: 110*	1	<i>aret</i>	
<i>apen</i>		karet D: 99	1
koppargapen D: 70	1	paret	1
vapen	1	<i>arnen</i>	
<i>apis</i>		barnen D: 67	1
Apis V: 133	1	kvarnen	1
lapis	1	<i>asen</i>	
<i>ara</i>		basen V: 142	1
bara D: 18; III: 298; 299	3	ikonostasen V: 141	1
underbara III: 194	1	<i>aset</i>	
fara (v.) . . . V: 157; D: 51; I: 22	3	käringaset I: 28	1
fara (s.) . . . V: 158; D: 51; I: 22	3	glaset	1
Niagara V: 125	1	<i>ata</i>	
skara V: 125; 140; 157; 158; D: 18;	6	gata D: 22; III: 202	2
145	6	vulgata V: 51	1
skördeskara D: 51	1		
betllareshkara V: 90	1		

vintergata V: 19	1				E.		
flata V: 51	1						
tegelflata D: 22	1						
marmorflata I: 224	1				1) Enstaviga.		
destillata V: 19	1						
prata I: 224; III: 202	2				<i>er</i>		
					er V: 78; 91; D: 8; 102; 160; I: 229;		
					284; III: 197	8	
<i>atar</i>					ler D: 102; 114	2	
hatar V: 164	1				fler D: 21; 74	2	
ratar	1				mer V: 29; 34; 63; 70; 127; 147;		
pratar	1				149; D: 74; 102; 151; 160;		
					I: 221; 197	13	
<i>ater</i>					ner V: 29; 34; 70; 77; 78; 98; 149;		
soldater V: 148	1				164; D: 8; 102; 114; I: 227; 284;		
teater V: 146; I: 18	2				E F III: 9	14	
dukater I: 282	1				banér D: 137; E F III: 9	2	
later I: 18	1				ser V: 63; 77; 91; 127; 147; 164;		
magnater I: 282	1				D: 21; 187; 151; I: 221	10	
frater V: 52	1				beser V: 98	1	
pirater V: 144	1				handklaver I: 221	1	
sirater V: 146	1						
kamrater V: 52	1				2) Tvåstaviga.		
					<i>era</i>		
<i>avar</i>					era I: 25	1	
slavar D: 168	1				lera I: 25	1	
gravar	1				flera D: 44; I: 16	2	
					polera I: 16	1	
<i>aven</i>					mera D: 44	1	
aven I: 226	1				flanera I: 16	1	
graven I: 226; III: 194	2				konstatera I: 16	1	
pilgrimsstaven III: 194	1						
					<i>erar</i>		
<i>avet</i>					koafferar D: 31	1	
havet D: 155; 157	2				transpirerar	1	
begravet	2						
					<i>eras</i>		
<i>av sig</i>					tituleras I: 23	1	
av sig V: 125	1				improviseras	1	
begav sig	1				presenteras	1	
					<i>ere</i>		
3) Trestaviga.					flere D: 131; II: 26	2	
<i>abibi</i>					nere	2	
habibi V: 72	1						
tabibi	1				E (a)		
					1) Enstaviga.		
<i>aliga</i>					a) lång vokal.		
saliga III: 197	1				<i>a</i>		
otaliga	1				B I: 12	1	
					abbé I: 219	1	
<i>avarnas</i>					A-B-C I: 29	1	
gravarnas III: 198	1						
travarnas	1						

de D: 133	1	steg (s.) V: 61; 64; D: 11; 30; 113;	
moské V: 92	1	144; I: 228; II: 12; 23	9
le V: 164; I: 7	2	väg V: 61; 100; 113; D: 30; 113;	
Termopylæ D: 133	1	144; I: 16; 27; 228 (2 ggr);	
knä V: 47; 62; 164; D: 9; 90; 106;	10	II: 7; 12; 23; III: 194	14
170; I: 14; 29; III: 298		återväg V: 23	1
oboë D: 134	1	himmelsväg V: 17	1
spe I: 12	1		
trä . V: 47; 92; D: 90; 106; I: 14	5	<i>ek</i>	
sandelträ V: 62	1	ek D: 32; I: 20	2
se D: 9; 134; I: 14; 219; III: 298	5	lek D: 32; I: 20; II: 17	3
ve D: 170; I: 7	2	strängalek D: 132; 148	2
		blek V: 74; D: 27; 96; II: 17; 187	5
<i>ed</i>		riddarlek V: 100	1
ed D: 45	1	kärlekslek D: 96	1
brödraed I: 8	1	smek D: 148	1
bed V: 110	1	stek D: 132	1
hed . . . V: 149; 153; III: 298	3	vek (v.) V: 74; II: 187	2
ked V: 92	1	svek (s.) V: 100; D: 32	2
sked V: 156; I: 22	2	svek (v.) D: 27	1
led . V: 47; 92; D: 27; 28; 165;	8		
II: 11; 186; III: 193		<i>ekt</i>	
gled II: 186	1	lekt D: 98	1
med V: 91; 92; 126; D: 45; 110*;	7	blekt (a.) D: 22; I: 19	2
I: 30; 233;	1	blekt (part.) D: 98	1
smed V: 59	1	förblekt D: 99	1
ned V: 33; 47; 91; 92; 126; 153;	22	smekt D: 99	1
156; D: 19; 28; 42; 82; 165;		vekt D: 22; I: 19	2
I: 10; 15; 22; 30; 233; 235;			
II: 11; 186; III: 298; E F VI: 14		<i>al</i>	
gned I: 235	1	Israel V: 136	1
späd D: 27	1	fel V: 116	1
red V: 110	1	hel V: 135; 148	2
bred V: 153; D: 45	2	håll D: 106	1
fred V: 33; 149; D: 9; 80; 82; 110*;	8	ihjäl V: 34; 135	2
I: 14; E F VI: 14		själ V: 34; 109; 127; 130; 148; D: 47;	
spred V: 92	1	66; III: 194; 198	9
träd . D: 80; I: 15; 236; III: 298	4	människosjäl D: 148	1
jätteträd D: 42	1	stjäl . D: 53; 66; 151; III: 199	4
äppelträd I: 8	1	spel D: 47	1
körbärsträd D: 19; 56	2	strängaspel . . . V: 135; III: 194	2
stred V: 126	1	orgelspel D: 78	1
vred D: 77; I: 236	2	gräl V: 136	1
sed D: 56; 77	2	träl D: 53; 66	2
säd I: 10	1	kapital V: 130	1
städ V: 59	1	stel D: 78	1
ved D: 77; III: 193	2	väl V: 109; 116; D: 106; 148; 151	5
		farväl V: 127	1
<i>eg</i>			
deg V: 22; 23; 100	3	delt V: 27	1
feg D: 30	1	helt V: 27; III: 300	2
säg V: 113; I: 228; II: 7; III: 200	4	spelt D: 101; 163	2
teg (v.) V: 22; 64	2	stelt D: 101; 163; III: 300	3
teg (s.) D: 11	1		
förteg III: 194	1		
steg (v.) V: 17; 100; I: 16; 27;	6		
II: 7; III: 200			

<i>en</i>			<i>es</i>		
en	V: 161	1	hes	D: 94	1
(var och) en	V: 166	1	Askas	V: 139	1
ben V: 9; 87; 91; D: 9; 44; 63; 93; 181; 168; III: 194; 201		11	näs	D: 52	1
elfenben	D: 77	1	Diogenes	V: 139; D: 94	2
hän V: 91; 96; 149; D: 21; 114; I: 24; 234; II: 7; 19; III: 200; 295		11	gräs	D: 52; 103	2
sken (v.) V: 9; D: 63; I: 24; III: 295		4	ses	D: 103	1
sken (s.) V: 21; 91; 173; D: 9; 35; 86; 66; 77; 100; 131; 154; 156; I: 224; 234		14	<i>est</i>		
fackelsken	II: 12	1	hest	V: 169	1
jättemoskén	V: 92	1	läst		1
återsken	V: 94; D: 10; 21	8	<i>et</i>		
nargilén	V: 96	1	bet	V: 128	1
allen V: 113; D: 35; 163; I: 28; III: 194		5	det	V: 74; 158; 161; I: 226	4
knän V: 60; 128; 149; 166; D: 10; 156; I: 224; II: 7; 11; 19		9	fet	D: 110*	1
kanapén	V: 128	1	profet	D: 16	1
kupén	V: 166	1	het	D: 21; 34; 94; III: 299	4
ren (adv.) V: 21; 33; 94; I: 28; II: 11; 18; III: 196		7	salighet	III: 299	1
gren	V: 28; D: 114; II: 12	8	hemlighet	D: 49; 152; I: 226; III: 300	4
skrän	V: 59	1	härlighet	I: 9; III: 201	2
trän	V: 28; D: 66	2	enslighet	V: 144; D: 14	2
fontän	V: 28	2	festlighet	D: 16	1
kapten	D: 45	1	menighet	D: 73; 85	2
sten V: 21; 92; 113; 173; D: 21; 93; 100; 114; 154; 163; 167; III: 196		12	evighet	D: 87; 161	2
ädelsten	V: 161	1	feberhet	V: 60	1
tröskelsten	V: 33; 87	2	fjät	V: 144; D: 21; I: 29	3
marmorsten	D: 77	1	lät	V: 74; 128	2
minnessten	D: 45	1	slet	V: 79; D: 85	2
helvetessten	D: 85	1	smet	V: 52	1
ven	II: 18	1	nät	D: 14; III: 201	2
<i>en(s)</i>			fiskarnät	III: 301	1
»Tiens»	V: 151	1	knät V: 79; D: 14; 34; 49; 73; 76; 158; 161		8
»Citoyen»		1	poet	I: 9	1
<i>ant</i>			tapet	D: 107; I: 17	2
förment	V: 113	1	minaret	V: 62	1
försent		1	grät	V: 11; 52; 62; 158	4
<i>ap</i>			begrät	D: 34; 87; III: 201	3
rep	D: 136	1	trät	D: 107; I: 29	2
dräp		1	tröskelträt	D: 76; 158	2
<i>er</i>			fönsterträt	D: 34	1
ner	V: 28	1	potät	V: 60	1
(i) sär		1	vet V: 11; 161; D: 14; 94; 110*; 152; I: 9; 17		8
			<i>ev</i>		
			lev	D: 153	1
			blev V: 78; 130; 163; D: 88; 98; 102; 150; 153; I: 11; 220; II: 185		11
			klev (s.)	D: 17; 47	2
			rev (v.)	V: 163; II: 20	2
			brev	V: 78; 130	2
			drev	D: 150; I: 11; II: 20	3

sträv D: 94	1	arbetsdräkt V: 89	1
säv D: 17	1	förskräckt . . . V: 77; 156; D: 165	8
väv D: 47; 95; I: 11; 220	4	sträckt V: 21; 188; D: 170; II: 21	4
tankeväv I: 185	1	täckt . . . D: 12; 16; 60; 79; 169	5
spindelväv D: 88; 98; 102	8	dammbetäckt V: 89	1
		stäckt V: 77	1
		väkt D: 165	1
		väckt II: 22	1
b) kort vokal.			
<i>ad</i>			
bädd . . . V: 62; 88; D: 89; 143	4	<i>al</i>	
klädd . . . V: 62; 78; D: 167	8	cell I: 25	1
redd (part.) D: 89	1	källarecell V: 51	1
rädd V: 78	1	modell I: 25	1
brädd D: 143	1	fäll V: 20; D: 32	2
beredd V: 88	1	fjäll I: 231	1
sedd D: 167	1	braxenfjäll D: 15	1
		spjäll D: 26	1
		tjäll I: 230	1
		ställ V: 20	1
		kväll . . . V: 51; D: 15; 26; 32	4
<i>ag</i>			
ägg V: 13; I: 220	2	<i>ald</i>	
skägg V: 93; D: 6; 49; 98; I: 220;	6	eld D: 13; 21; 90; 137; 164; I: 24	6
232	6	däld D: 13; I: 24	2
rövarskägg V: 150	1	fäld D: 21; 90; 164	3
lägg (v.) V: 150	1	väld D: 137	1
vägg V: 13; 93; 150; D: 6; 49; 98;	7		
I: 232	7		
<i>ak</i>			
beck D: 74	1	<i>aln</i>	
däck D: 33; II: 18	2	hälln D: 132	1
bläck V: 155; II: 11	2	spiselhälln II: 193	1
silverbleck V: 59	1	kvälln D: 132; II: 193	2
fläck D: 143	1		
skräck . . . V: 59; D: 33; II: 11	3	<i>alst</i>	
streck . . . V: 155; D: 33; 74	3	helst I: 22	1
säck D: 107; II: 11	2	frälst	1
fodersäck D: 162	1		
bockskinssäck V: 136	1	<i>alt</i>	
veck V: 136; D: 74; 107; 162; II: 18	5	fält D: 61; 160	2
mantelveck D: 144	1	fältt I: 14	1
		flygsandsfält V: 32	1
<i>aks</i>			
sex D: 8	1	betesfält . . . V: 139; II: 23	2
släcks	1	sparrisfält D: 75	1
		gältt (a.) . . . D: 133; III: 294	2
<i>akt</i>			
subjekt V: 158	1	tält V: 32; D: 61; 75; 160; I: 232;	
släckt D: 22; 78	2	II: 23	6
knäckt I: 28	1	herdetält V: 139	1
emigrantprospekt D: 12	1	stältt . . . I: 14; 232; III: 294	3
räckt II: 22	1	svältt D: 133	1
dräkt D: 60; 78; 79; 169; 170; I: 28	6		
andedräkt . . . V: 21; D: 22	2	<i>alv</i>	
herdedräkt . . . V: 138	1	älv . . . V: 60; D: 32; 65; I: 237	4
pilgrimsdräkt II: 21	1	själ v V: 60; D: 32; 65; 138; 140;	
likbjudardräkt D: 16	1	I: 237	6
		väl v D: 138; 140	2

<i>am</i>		<i>ank</i>	
dem	V: 34; 72; 159; 167; D: 56; 134; 151; I: 21; 228; III: 194	bänk	D: 49; 148 2
fem	V: 72; III: 294	dryckesbänk	D: 145 1
hem	V: 34; 50; 89; 130; 159; 167; D: 47; 56; 96; 134; 147; 151; 158; I: 220; 228; III: 194; 294; 302	skänk	D: 145 1
Betlehem	V: 50	länk	D: 49 1
fadershem	I: 21	stänk	D: 148 1
rekviem	V: 130; D: 56	<i>enkt</i>	
rem	D: 47; 147; 158; III: 302	skänkt	III: 297 1
vem	V: 89; D: 96; I: 220	strängt	V: 169; D: 14; III: 297 3
<i>amt</i>		sänkt	V: 130; 169 2
jämt	V: 33; 93; D: 145; 166	tänkt	V: 130; I: 25; II: 184 3
skämt	V: 33; 93	innestängt	I: 25 1
skrämt	D: 145	utestängt	II: 184 1
stämt	D: 166	svängt	D: 14 1
<i>en</i>		<i>enkts</i>	
en	V: 94	hängts	D: 143 1
än	V: 11; 35; 94; 109; 111; 116; D: 8; 22; 59; 99 (2 ggr); 168; I: 13; 237; II: 10; 20; 26; E F VI: 13	stängts	1
den	V: 35; 69; 90 (3 ggr); 109; 114; 116; 132; 140; 159; D: 22; 51; 58; 99; 134; 168; I: 13; 228; II: 26; III: 299	<i>angn</i>	
igen	V: 11; 13; 69; 90; 111; 132; 149; D: 22; 85; 99; I: 228; 237; II: 9; 20; III: 299; 302	hågn	V: 173 1
män	V: 13; D: 51 (2 ggr); 59; 134; I: 13; 228; II: 10; 19; 20; III: 302; E F VI: 13	regn	1
tenn	V: 114; 159	<i>angs</i>	
vän	V: 111; 140; 159; D: 8; 51; 58; I: 13	längs	III: 294 1
ungdomsvän	V: 149	sängs	V: 19; III: 294 2
friarsven	D: 85	utestängs	V: 19 1
<i>end</i>		<i>ens</i>	
skepparelegend	I: 221	ens	D: 55 1
gränd	1	mäns	V: 96 1
<i>eng</i>		bränns	V: 96; D: 55; 108 3
sträng (s.)	D: 152	gräns	D: 108 1
tagelsträng	V: 33	<i>anst</i>	
säng	V: 33; D: 152	altartjänst	D: 90 1
<i>engd</i>		månbeglänst	D: 89 1
människomängd	V: 129	<i>ant</i>	
trängd	1	bränt	D: 169 1
		sänt	II: 9 1
		tänt	D: 169 1
		återvänt	II: 9 1
		<i>ap</i>	
		käpp	D: 7; 61; II: 10 3
		skepp	D: 109 1
		läpp	D: 28; 50; 61; II: 10 4
		kläpp	V: 145; D: 7; 28; 50 4
		knäpp	D: 109 1
		grepp	V: 145 1

<i>es</i>		vätt I: 16	1
ess V: 15	1	svett (s.) . D: 54; 138; III: 198	3
dess	1		
<i>est</i>		<i>ets</i>	
est V: 47; 48; 51	3	fez V: 90	1
bäst V: 144; II: 19	2	spets V: 126; D: 15; 50; I: 29; II: 12	5
fest . . . V: 48; 164; D: 101; 103	4	beretts II: 12	1
fäst . . . D: 144; 150; II: 176	3	freds I: 19	1
blomsterfest V: 144	1	krets . . V: 126; D: 15; 50; I: 29	4
vårdagsfest III: 295	1	tillreds V: 90; 126	2
urskogsfest D: 81	1		
gäst . . . D: 81; 101; 105; 158	4	2) Tvåstaviga.	
häst V: 32	1	a) lång vokal	
jäst D: 103	1		
mest V: 51; 164; D: 103 (2 ggr);	8	<i>eda</i>	
105; 150; II: 176; III: 295	8	leda (s.) D: 68	1
därnäst V: 51	1	sneda V: 88; D: 23	2
präst V: 32; 47; 51 (2 ggr); D: 7;	6	späda V: 35	1
144	6	breda (a.) V: 88; D: 23	2
överpräst D: 81	1	träda V: 35	1
Bacchuspräst D: 158	1	vreda D: 68	1
väst D: 7; 144	2		
helgdagsväst II: 19	1		
<i>et</i>		<i>edan</i>	
ett V: 165; 170; III: 296	3	hädan D: 155	1
ätt D: 46; 65; I: 31	3	redan D: 155; I: 13	2
fett I: 22	1	sedan I: 13	1
biljett I: 233	1		
skett V: 74	1	<i>ede</i>	
bukett V: 151	1	kläde . . . V: 156; D: 37; I: 223	3
lätt V: 74; 79; I: 25; 30	4	huvudkläde D: 160	1
palett V: 165	1	släde . . . V: 160; D: 37 (2 ggr)	3
skelett V: 33	1	herrgårdssläde D: 37	1
helgdagsklätt V: 14	1	mede D: 37	1
slätt V: 71	1	rede I: 223; E F V: 12	2
mätt D: 77; 91	2	bräde D: 160	1
övermätt D: 54	1	vrede V: 156; E F V: 12	2
nätt V: 33	1	säde V: 160	1
spinett D: 91	1		
kornett III: 294	1	<i>eden</i>	
spett V: 129; 142; D: 138	3	Eden V: 153	1
rätt . . V: 69; 142; 155; 167; 170;	8	heden V: 153	1
D: 164; I: 25; III: 294	8	kläden D: 38; 68	2
cigarett V: 167	1	släden D: 38; 162; 163	3
brett D: 46; 144	2	meden D: 162	1
beträtt . . . D: 83; I: 31; II: 8	3	smeden D: 96	1
porträtt V: 109	1	reden D: 67	1
diktareporträtt V: 151	1	bräden D: 131; 163	2
sett V: 14; 71; 79; 109; 129; D: 83;	10	freden D: 67; 68 (2 ggr)	3
I: 16; 22; 30; III: 296	10	träden (s.) . . . D: 24; 68; 131	3
sätt V: 69; 109; 165; D: 77; I: 16;	8	jätteträden D: 67	1
31; 233; II: 8	8	vreden D: 69	1
tätt . . . V: 155; D: 144; III: 198	3	säden D: 24	1
duett I: 22	1	Holaveden D: 96	1
vett D: 65; 164;	2		

<i>ader</i>		<i>ado</i>	
eder V: 139; D: 29; 145; 160; I: 26	5	redo D: 70	1
fäder V: 116; III: 201	2	skredo	1
heder . . V: 98; D: 29; 48; I: 26	4		
fjäder . . V: 64; 76; 127; D: 155	4	<i>adrar</i>	
leder . . D: 29; 101; 164; II: 25	4	cedrar D: 81	1
läder . V: 64; 139; D: 48; II: 23	4	fjädrar	1
gyllenläder I: 286*	1		
gläder V: 116; D: 145	2	<i>adret</i>	
kläder V: 76; 98; D: 101; 160; I: 286*;	6	lädret V: 97	1
II: 184	1	vädret	1
scharlakanskläder D: 52	1		
smeder D: 48; II: 23	2	<i>acer</i>	
reder I: 26	1	epikuréer I: 220	1
breder II: 26	1	se er	1
bräder I: 26; II: 23	2		
beträder V: 116; II: 184; III: 201	3	<i>aga</i>	
städer . . D: 164; II: 23; 25; 26;	4	säga D: 66	1
väder . . . V: 127; D: 52; 155	8	väga	1
<i>aders</i>		<i>agar</i>	
fäders D: 144	1	stegar D: 56	1
väders	1	vägar	1
<i>ades</i>		<i>agat</i>	
ledes III: 197	3	legat D: 82; I: 237	1
glädes I: 8	1	tegat D: 82	1
beträdes I: 15	1	förtegat I: 237	1
allestädes . . I: 8; 15; III: 197	3		
		<i>agde</i>	
<i>adet</i>		ägde V: 160	1
ledet D: 20; III: 301	2	vägde	1
huvudklädet V: 9; 157	2		
redet I: 14; III: 301	2	<i>agel</i>	
fönsterbrädet V: 9	1	degel D: 155	1
äppelträdet I: 15	1	Hegel V: 153	1
smultronträdet V: 157	1	spegel . V: 64; 149; II: 14; 183	4
körbärsträdet D: 20	1	vattenspegel D: 19	1
		prägel D: 155	1
<i>adja</i>		segel . . . V: 64; 149; II: 183	3
bedja I: 28	1	tegel . . V: 153; D: 19; II: 14	3
kedja	1		
		<i>ageln</i>	
<i>adje</i>		spegeln V: 128; 130	2
glädje V: 65; 133	2	vattenspegeln D: 82	1
tredje	2	regeln . . V: 128; 130; D: 82	3
<i>adligt</i>		<i>agen</i>	
beskedligt V: 166	1	egen D: 51	1
redligt D: 158	1	degen V: 14	1
fredligt V: 166; D: 158	2	förlägen V: 141; D: 7; 45; 158; I: 224	5
<i>adning</i>			
hedning V: 144	1		
klädning	1		

sägen (s.) V: 161	1		<i>alet</i>		
sägen (v.) II: 9	1				
tegen I: 17	1	felet I: 235		1	
stegen D: 45; 109; I: 17; 224; II: 7	5	spelet		1	
himlastegen V: 154	1		<i>ana</i>		
vägen (s.) V: 14; 141; 154; 161; D: 7;					
28; 51 (2 ggr.); 109; 158;					
I: 17; II: 7; 9	18	ena V: 97; D: 72		2	
oförvägen D: 28	1	tjäna D: 84		1	
		förtjäna V: 19		1	
		allena D: 10; 34; 66; 152; I: 29;			
		II: 23		6	
		knäna V: 97; D: 72		2	
<i>ager</i>		rena D: 10		1	
äger . V: 31; D: 46; 151; I: 236	4	silverrena II: 23 ¹		1	
rosenhäger D: 24	1	muræna I: 231		1	
läger D: 24; 45; 46; 65 (2 ggr.);	7	sena . V: 19; D: 152; I: 29; 231		4	
79; 112		stena D: 66		1	
säger D: 45; 65 (2 ggr.); 79; 151;	6		<i>enad</i>		
I: 236	2				
väger V: 31; D: 142					
<i>eget</i>					
eget D: 8	1	förmenad D: 51		1	
steget	1	stenad		1	
			<i>enar</i>		
<i>eglar</i>					
speglar (v.) . . . V: 28; D: 140	2	förtjänar V: 27		1	
reglar D: 140	1	menar V: 27		1	
seglar V: 28	1	grenar D: 40; I: 14		2	
		förenar I: 16		1	
		stenar V: 27; 167; D: 40; I: 13; 16		5	
		kiselstenar V: 167		1	
<i>ego</i>			<i>enat</i>		
ägo D: 73	1				
nego	1				
stego	1	förenat D: 87		1	
		stenat		1	
<i>eka</i>			<i>ene</i>		
leka . . . D: 21; 149; 158; I: 24	4				
bleka V: 129; D: 21; 149; 158; I: 24	5	Athenæ V: 143		1	
vråka V: 129	1	Selene		1	
			<i>enen</i>		
<i>ekar</i>					
nekar D: 101	1				
vekar	1	benen V: 123		1	
		grenen D: 67		1	
<i>ekat</i>		Seinen V: 123		1	
pekat D: 52	1	tenen D: 67		1	
tvekat	1	stenen D: 67		1	
			<i>enhus</i>		
<i>eko</i>					
eko I: 227	1	benhus I: 226		1	
sveko	1	stenhus		1	
			<i>enus</i>		
<i>ela</i>					
dela D: 47	1	Alienus II: 17; III: 295		2	
hela III: 297	1	Silenus II: 17		1	
spela	2	Venus III: 295		1	

¹ I 1 uppl. »silfverklara.»

<i>epar</i>			<i>etan</i>		
släpar	D: 140	1	trätan	II: 185	1
grepar	D: 139	1	vätan		1
<i>epe</i>			<i>aten</i>		
grepe	D: 154	1	evigheten	I: 12	1
svepe		1	ensamheten	D: 110	1
<i>epet</i>			lustbarheten	I: 30	1
repet	V: 79	2	läten	I: 12	1
<i>erde</i>			förmäten	I: 30	1
svinaherde	V: 85	1	näten	D: 110	1
värde		1	tapeten	D: 96	1
<i>esa</i>			säten	D: 96; I: 30	2
hesa	V: 91; I: 29	2	<i>atens</i>		
läsa	V: 172; 173; D: 14; I: 29	4	evighetens	D: 155	1
näsa	V: 91; D: 14	2	sätens		1
pappersnäsa	V: 173	1	<i>eter</i>		
resa	V: 172	1	profeter	I: 223	1
<i>esar</i>			Heligheter	I: 223	1
Cæsar	D: 173	1	evigheter	D: 35	1
resar		1	ryktbarheter	D: 35	1
<i>esen</i>			lustbarheter	I: 227	1
marseljäsen	V: 124	1	mäter	D: 35	1
gräsen	D: 25; 114	2	S:t Peter	I: 227	1
väsen	V: 124; D: 114	2	potäter	I: 223	1
andeväsen	D: 25	1	<i>etet</i>		
<i>eset</i>			nätet	D: 162; I: 21	2
näset	D: 24	1	sätet		2
gräset		1	<i>eum</i>		
<i>este</i>			Mausoleum	V: 175	1
läste	D: 75	1	meum		1
fräste		1	<i>eva</i>		
<i>eta</i>			leva	D: 24; 48	2
äta	D: 62	1	skreva	D: 48; 48	2
beta	II: 10	1	stäva	D: 43	1
förgäta	III: 202	1	väva	D: 24	1
heta	D: 62; 95; 113	3	<i>evan</i>		
leta	D: 95	1	bävan	D: 167	1
fläta	D: 40	1	överlevan	I: 223	1
meta	V: 51	1	strävan	D: 168; I: 223	2
mäta	D: 113	1	<i>avar</i>		
Kreta	D: 62; II: 10	2	nävar	V: 129	1
träta	V: 51; D: 68; 110*; III: 202	4	grevar		1
täta (a.)	D: 40; 94	2	<i>evde</i>		
veta	D: 68; 95; 110*; 113	4	levde	D: 28; 104	1
			grävde		1

<i>even</i>		<i>ekar</i>		
även	D: 108; E F IV: 10	2	bäckar V: 94; II: 184	2
näven	E F IV: 10	1	gäckar	1
väven	D: 108	1	häckar II: 184	1
			ligusterhäckar V: 94	1
<i>ever</i>		<i>eken</i>		
häver	V: 155; D: 35	2		
lever (v.) V: 140; 153; D: 35; II: 184		4	bäcken V: 98; D: 138	2
näver	V: 101	1	offerbäcken D: 140	1
genöver	V: 155	1	myrtenhäcken D: 140	1
kräver	V: 140; D: 35	2	ligusterhäcken D: 32	1
eldbokstäver	V: 101; 153	2	räcken (s.) V: 146; II: 9	2
förkväver	II: 184	1	kjortelsäcken D: 78	1
			vattensäcken V: 89	1
			tecken V: 89; II: 9	2
			täcken (s.) V: 146; D: 138	2
			bokstavstecken V: 98	1
			veckan D: 33; 78; II: 9	3
<i>evnad</i>		<i>aker</i>		
levnad	V: 174; D: 156	2		
trevnad	D: 170	1	släcker D: 6	1
vävnad	V: 174; D: 156	2	räcker V: 97; 128; 162	3
			bräcker D: 6	1
			spräcker V: 162	1
			sträcker V: 97; D: 6	2
			väcker V: 128	1
b) kort vokal.		<i>aket</i>		
<i>eda</i>				
murgrönsklädda	D: 70	1	blecket D: 142	1
rädda		1	täcket	1
<i>ede</i>				
ledde	D: 100	1		
klädde	III: 294	1		
beklädde	D: 156	1		
trädde	D: 100	1		
beträdde	D: 156; III: 294	2		
<i>eftor</i>				
häftor	D: 134	1		
kräftor		1		
<i>ega</i>				
lägga	V: 59	1		
slägga		1		
<i>egar</i>				
ätteläggjar	D: 5	1		
väggjar		1		
<i>eka</i>				
snäcka	D: 20	1		
räcka	D: 35	1		
sträcka (s.)	V: 166	1		
sträcka (v.)	I: 15	1		
täcka (v.)	D: 20; E F VI: 15	2		
betäcka	D: 35	1		
vecka	I: 15	1		
väcka	V: 166; E F VI: 15	2		
			<i>eksa</i>	
			läxa D: 168	1
			växa	1
			<i>ekta</i>	
			släckta D: 100; I: 8	2
			förskräckta D: 86; 156	2
			sträckta D: 86; 156; I: 8	3
			betäckta I: 8	1
			väckta D: 100	1
			<i>ektat</i>	
			äktat D: 80*	1
			jäktat	1
			<i>ekte</i>	
			släkte V: 100; 139	2
			räckte D: 142; I: 32	2
			sträckte V: 100	1
			täckte V: 130	1
			väckte D: 142; I: 32	2

<i>akten</i>			<i>elda</i>	
dräkten	D: 79	1	fällda	D: 68 1
andedräkten	D: 18	1	gälda	1
pilgrimsdräkten	III: 193	1		
morgonvåkten	D: 18; III: 193	2	<i>elde</i>	
midnattsvåkten	D: 79	1	fällde	D: 64; I: 21; 226 3
			ställde	I: 20; 226 2
			välde	D: 64; I: 20 2
<i>aktes</i>			<i>eldes</i>	
räcktes	D: 83	1	hålldes	D: 33; 99 2
sträcktes		1	ställdes	2
<i>aktet</i>			<i>elja</i>	
rådstuhäktet	V: 156	1	välja	V: 139 1
släktet		1	svälja	1
<i>ela</i>			<i>eljde</i>	
cella	V: 117	1	förtäljde	D: 39 1
gälla (v.)	V: 117	1	sväljde	D: 38 1
gälla (a.)	D: 43	1		
hälla	V: 137; 174	2	<i>elkar</i>	
källa	V: 159; D: 111*; 164	3	bjälkar	D: 40 1
skälla (s.)	D: 43	1	stjälkar	1
skälla (v.)	D: 111*	1		
fustanella	V: 137	1	<i>elpa</i>	
pulcinella	V: 174	1	hjelpa	V: 139 1
skrälla	D: 164	1	stjelpa	1
ställa	V: 159	1	<i>el(d)re</i>	
<i>elan</i>			äldre	V: 136 1
tempelcellan	I: 232	1	hellre	1
källan	I: 24; 232	2		
mellan	I: 24	1	<i>elsa</i>	
<i>elas</i>			hälsa	V: 141 1
fällas	III: 200	1	frälsa	1
Hellas		1	<i>elte</i>	
<i>elen</i>			bälte	D: 82 1
spiselhällen	D: 69; 73	2	välte	1
kyrkohällen	E F II: 7	1		
tjällen	D: 8; 21; 158	3	<i>eltet</i>	
dryckesställen	I: 219	1	bältet	D: 70 1
kvällen	D: 69; 73; 158; I: 219	4	fältet	D: 32; 70 2
junikvällen	D: 21; E F II: 7	2	tältet	D: 32 1
lördagskvällen	D: 8	1	<i>elva</i>	
<i>eler</i>			elva	V: 61; 158 2
eller	I: 237	1	själva	V: 61; 155; 158; E F III: 9 4
gäller		1	välva	V: 155; E F III: 9 2
<i>elet</i>				
hanegället	V: 18; 172	2		
stället		2		

<i>elvde</i>		<i>endas</i>	
skälvde II: 7	1	endas I: 10	1
välvde	1	skändas	1
<i>ema</i>		<i>ende</i>	
femma V: 124	1	ände E F VI: 14	1
sjuttifemma V: 136	1	elände V: 107; I: 230; E F VI: 14	3
hemma V: 124; 136; 163; 165; 174;		spände D: 51; 52; I: 21	3
D: 24; 45; 100; 136; 153;		Lidarände D: 48; 52	2
I: 221; III: 200	12	förbrände V: 107	1
skrämma V: 136; 165; D: 100; 153	4	frände D: 48; 51	2
stämma V: 163; 165; D: 24; 136;		vände I: 21; 230	2
153; I: 221; III: 200	7	<i>ender</i>	
krigarestämma D: 45	1	legender V: 23	1
förstämma V: 174	1	jullegender D: 18	1
<i>emar</i>		händer (s.) V: 23; 31; 34; 144; 165;	
lemmar V: 91; II: 188	2	D: 18; 36; 39; 88; 94; 135;	
remmar	2	149; 154; I: 10; 14; 26; 28;	
<i>emna</i>		229; II: 7; 10; III: 195	21
lämna D: 64; 143	2	jättehänder I: 24	1
nämna D: 64	1	människohänder III: 198	1
rämna D: 143	1	dödsfiender I: 24	1
<i>emnas</i>		länder V: 34; D: 36; 88; 98; 154;	
jämnas D: 71	1	I: 229; II: 7; III: 195	8
lämnas	1	ränder D: 88	1
<i>emning</i>		bränder D: 55; 98; II: 10; III: 198	4
beklämning V: 144	1	fränder V: 164; D: 154; III: 196	3
ruinbetraktarstämning	1	gränder V: 144; D: 55	2
<i>emta</i>		stränder D: 149	1
skämta D: 104	1	myrtenstränder D: 94	1
klämta	1	sänder (v.) I: 10; III: 196	2
<i>ena</i>		(i)sänder D: 39; I: 14	2
denna V: 162; 172; 173	3	tänder (v.) D: 55; I: 28	2
Ukhenna D: 84	1	tänder (s.) II: 11	1
penna V: 162; 172	2	vänder V: 31; 164; D: 135; I: 28;	1
spänna D: 84	1	II: 11	5
bränna V: 173	1	återvänder I: 26	1
<i>enda</i>		<i>endes</i>	
enda V: 169; D: 25; 33; 143; I: 13	5	förbrändes E F III: 9	1
måhända I: 13	1	tändes D: 166; E F III: 9	2
kända III: 295	1	vändes D: 166	1
slända D: 158	1	<i>ene</i>	
brända V: 169; I: 20	2	änne V: 60; D: 150; 160; 170; I: 25	5
tända D: 143; I: 20; III: 295	3	henne V: 28; 60; 80; D: 150; 160;	
vända D: 25; 158	2	170; I: 25	7
bortåtvända D: 33	1	gördelspänne V: 28; 80	2
		<i>encer</i>	
		känner V: 114; I: 12; 19	3
		männer D: 85	1
		spänner III: 196	1
		antenner D: 85	1
		vänner V: 114; I: 12; 19; III: 196	4

<i>enga</i>				
hänga	V: 94; D: 132; 165	3		
klänga	V: 94	1		
dårhuslänga	D: 165	1		
ladulänga	D: 132	1		
<i>engar</i>				
ängar	D: 153	1		
pengar	D: 144; E F III: 9	2		
drängar	D: 144; I: 230; E F III: 9	3		
strängar	D: 154; I: 7; 230	3		
sängar	I: 7	1		
<i>engda</i>				
stängda	II: 186	1		
svängda	II: 187	1		
<i>engde</i>				
hängde	V: 70; D: 52; 69; 158; II: 188	5		
sprängde	II: 182	1		
purpursprängde	D: 158	1		
trängde	D: 52	1		
stängde	V: 109	1		
innestängde	II: 189	1		
svängde	V: 69; D: 69; II: 182	3		
<i>engdes</i>				
förlängdes	D: 74	1		
trängdes		1		
<i>enge</i>				
sängomhänge	D: 155	1		
länge		1		
<i>engen</i>				
ängen	D: 49; 52; 139; 156; II: 182	5		
blomsterhängen	D: 139	1		
strängen (s.)	D: 156; II: 182	2		
sängen	D: 49; 52	2		
<i>enger</i>				
hängar	D: 31	1		
tänger		1		
<i>engnar</i>				
regnar	D: 13	1		
vagnar		1		
<i>angor</i>				
gångor	D: 100	1		
långor		1		
<i>engre</i>				
längre	I: 30	1		
trängre		1		
<i>engtar</i>				
längtar	D: 155	1		
trängtar		1		
<i>enka</i>				
skänka	I: 25	1		
dränka	D: 8	1		
sänka	D: 131	1		
tänka	D: 8; I: 25	2		
stänka	D: 132	1		
<i>enker</i>				
skänker (v.)	D: 23; 78	2		
blänker	D: 23	1		
tänker	D: 78	1		
<i>enkta</i>				
längta	I: 227	1		
regnbestänkta		1		
<i>enkte</i>				
skänkte	V: 59; I: 219	2		
blänkte	V: 59; D: 167; I: 219; II: 187	4		
tänkte	D: 27; 29; 167	3		
stänkte	D: 27; 29; II: 187	3		
<i>ensle</i>				
bränsle	D: 9	1		
gränsle		1		
<i>enta</i>				
glänta	I: 233	1		
ränta		1		
<i>entar</i>				
gläntar	I: 27	1		
väntar		1		
<i>enter</i>				
docenter	D: 164	1		
tangenter		1		
<i>epa</i>				
skäppa	D: 89	1		
täppa		1		

<i>epar</i>		<i>eta</i>	
läppar D: 42	1	etta I: 15	1
öronkläppar	1	detta V: 117; I: 15; 29	3
		hetta D: 44	1
<i>epen</i>		lätta I: 29	1
skeppen D: 39	1	(till)rätta I: 15; III: 193	2
läppen D: 87; 147	2	berätta V: 87; 117; D: 44; III: 193	4
kläppen D: 147	1	sätta V: 87; 117; I: 15; 29	4
knäppen (s.) D: 39; 87	2		
		<i>ete</i>	
<i>epta</i>		jätte V: 151	1
lepta II: 19	1	mätte V: 151; D: 159	2
knäppta	1	trätte D: 159	1
		<i>eten</i>	
<i>esa</i>		ätten D: 143	1
hjässa D: 145	1	jätten I: 232; II: 21	2
pressa	1	slätten I: 8	1
		ökenslätten V: 96	1
<i>esan</i>		Djurgårdsslätten V: 145	1
hjässan V: 152	1	rouletten V: 96	1
midnattsmässan	1	altarrouletten I: 232	1
		klarinetten V: 145	1
<i>espar</i>		brätten D: 143	1
gäspar V: 97	1	sockerrätten D: 143	1
läspar	1	sätten I: 8	1
		tvätten I: 21	1
		<i>eter</i>	
<i>estas</i>		ätter D: 50	1
bästas I: 224	1	servietter V: 97; I: 220	2
fästas I: 225	1	paljetter D: 78	1
		biljetter V: 168	1
<i>este</i>		buketter D: 166; III: 295	2
fäste II: 187	1	glätter D: 156; 162	2
rövarnäste	1	kotletter V: 150	1
		stövletter V: 168	1
<i>esten</i>		nätter V: 155; 168; D: 28; 50; 156; 166; III: 295	7
bröllopsfesten D: 96	1	renetter V: 168; D: 26	2
hästen D: 96; 163	2	bajonetter D: 28	1
resten V: 23	1	sommarnätter D: 107	1
prästen V: 23	1	rätter V: 150	1
västen D: 163	1	högtidsrätter V: 155	1
		porträtter I: 220; III: 295	2
<i>ester</i>		albumsporträtter D: 26	1
fester D: 11	1	sätter V: 97; D: 78; 107	3
minnesfester D: 169	1	rosetter D: 162	1
gäster D: 169	1		
nutidsorkester D: 11	1	<i>eti</i>	
anapester II: 11	1	spagetti V: 163	1
Bacchuspräster II: 11	1	artonhundra-tretti	1
väster D: 169	1		
		<i>etra</i>	
<i>estet</i>		fjättra V: 156	1
fästet D: 25	1	klättra	1
nästet	1		

3) Trestaviga.		<i>id</i>	
a) <i>lång vokal:</i>			
<i>evade</i>			
bävade D: 157	1	kid V: 20	1
svävade	1	frid V: 131	1
		strid D: 59; II: 200	2
		tid V: 20; 131; II: 200	3
		högsommartid D: 59	1
<i>evande</i>		<i>ig</i>	
bävande III: 194	1	dig D: 11; 94; 112; II: 200	4
levande	1	mig V: 118; D: 6	2
		krig D: 11; 112; II: 9	3
		stig V: 118; D: 6; 94; II: 9	4
		ökenstig II: 200	1
		rosenstig D: 112	1
b) <i>kort vokal:</i>		<i>ik</i>	
<i>emnade</i>			
hämnade III: 197	1	lik (a.) V: 22; 145; I: 25; II: 188	4
jämnade III: 198	1	lik (s) V: 95; 141; 144; D: 31;	
		III: 295	5
<i>emtande</i>		kämpelik D: 167	1
skämtande III: 196	1	spik II: 188	1
flämtande	1	rik V: 95	1
		skrik V: 22; 144; D: 5; 7; 22; 43	6
		ångestskrik V: 141	1
<i>astare</i>		segerrik II: 188	1
Mästare D: 64; 66	2	minnesrik III: 295	1
frestare	2	musik V: 145	1
		sorgemusik D: 5; 6; 22	3
		orgelmusik D: 31	1
		gotik I: 25	1
		vik D: 43	1
		mälarvik D: 167	1
I.		<i>ikt</i>	
1) Enstaviga.			
a) <i>lång vokal:</i>			
<i>i</i>			
i (prep.) V: 137; D: 8; 10; 147;	11	likt V: 71; I: 11	2
I: 10; 13; 14; 222; II: 18; 188; 298		slikt V: 71	1
I (pron.) II: 197	1	rikt I: 11	1
förbi V: 34; 115 (2 ggr.); D: 147;	9	<i>il</i>	
163; I: 13; 222; II: 17; 197			
melodi D: 133; 163; I: 14	3	profil D: 22	1
raki V: 137	1	mil D: 12	1
bli V: 11; 115; 154; I: 10; 227;	6	kejsarstil D: 22	1
II: 19		vildmarksstil D: 12	1
ni V: 146; D: 8; I: 226; 227	4	<i>in</i>	
vari V: 127	1		
broderi V: 127	1	bin V: 156	1
skafferi D: 134	1	rubin V: 61	1
periferi V: 146	1	rullgardin D: 131	1
grubbleri II: 17	1	fin I: 231	1
fyrverkeri I: 13	1	lin V: 147	1
fri V: 11; 154; D: 8	3	muslin V: 30; 61	2
skri V: 154	1	min I: 226	1
segerskri II: 18	1	kamin V: 125	1
vi V: 34; 115; D: 10; 133; 134;	11	stearin I: 226	1
I: 13; 222; 226; II: 20; 188; 298			

alzarin D: 131	1	ögonblick D: 165; III: 299	2		
kassaskrin V: 61	1	professorsblick I: 16	1		
tamburin II: 19; 20	2	klick V: 91	1		
ruin V: 23	1	nick V: 71; I: 32	2		
vin V: 30; 85; 125; 137; D: 55;	7	drick (s.) V: 74; D: 160	2		
I: 231; II: 20	6	drick (v.) D: 164	1		
svin V: 23; 85; 137; 147; 156; D: 55	1	prick V: 91	1		
Chiosvin II: 19					
<i>ir</i>					
pilsnerbier I: 220; 227	2	dikt V: 112	1		
silkeesskir D: 106	1	frihetsdikt V: 131	1		
blir V: 30; I: 227	2	tillförsikt V: 131	1		
emir V: 30	1	tiggt V: 112	1		
kaschemir D: 106	1				
skaldeelixir I: 220	1	<i>il</i>			
<i>is</i>					
is V: 125	1	sigill V: 18	1		
paradis II: 14	1	drill D: 83; 157; I: 23	3		
spis II: 14	1	till V: 18; 119; D: 29; 111*; 143;			
ris V: 167	1	I: 29; 235; II: 12	8		
Paris V: 125	1	utantill D: 109*; I: 23	2		
pris D: 45; I: 11; 226	3	därtill V: 70	1		
vis (s.) V: 167; D: 45; I: 226	3	pistill D: 83	1		
vis (a.) I: 11	1	vill V: 70; 119; D: 109*; 111*;			
				148; 157; I: 29; 235; II: 12	9
				vådevill I: 29	1
<i>it</i>				<i>ild</i>	
plit D: 45	1	bild II: 184	1		
termit D: 109 *	1	Isisbild V: 30	1		
nit D: 46	1	skild V: 30; II: 184	2		
grubblert D: 109 *	1	<i>ilt</i>			
<i>iv</i>				<i>ilt</i>	
liv V: 15; 144; D: 110*; II: 202	4	filt V: 140	1		
kniv V: 15; D: 10; I: 230	3	pilt V: 108; 140	2		
tidsfördriv D: 110*; II: 202	2	förspillt V: 94; 108	2		
positiv (s.) V: 144	1	vilt V: 94	1		
viv D: 10; I: 230	2	<i>im</i>			
b) kort vokal:				<i>im</i>	
<i>ift</i>				<i>in</i>	
grift V: 116	1	in V: 33; 71; 77; 87; 88; 95; 99; 111;			
jätteskrift	1	D: 9; 11; 45; 55; 61; 103; 134;			
				I: 8; 31; 229; 234; II: 8; 183;	
				III: 298	22
<i>ik</i>				din E F IV: 10	1
fick V: 71; 74; 130; 168; D: 73;	8	skinn V: 33; 71; 76; 95; 99; D: 9;			
85; 87; 160		133; I: 8; 30	9		
gick V: 168; D: 36 (2 ggr.); 57;	11	buffelskinn V: 87	1		
73; I: 11; 16; 31; II: 8; 18;	1	min V: 88; 111; 155; D: 11; 103;			
III: 299	9	I: 31; 234; III: 298; E F IV: 10	9		
genomgick III: 195	1	spinn V: 155	1		
blick V: 130; D: 57; 85; 87; I: 11;	9	sin V: 76; D: 55; I: 229	3		
31; II: 8; 18; III: 195		sinn D: 45; II: 8	2		
				människosinn D: 61; II: 183	2

<i>ind</i>		<i>it</i>			
kind	D: 160; 170	2	ditt D: 85; 139; I: 9; III: 198	4	
Sammetskind	D: 106	1	mitt (s.) V: 15; 89; D: 139; II: 12;		
grind	D: 106	1	III: 195; E F III: 8	6	
vind	D: 160; 170	2	mitt (pron.) V: 23; 77	2	
<i>ing</i>			snitt V: 77; D: 149; II: 12	3	
ring (s.) V: 31; 79; 115; D: 7; 16; 35;			ritt II: 10; III: 198	2	
48; 58; 79; 88; 89; 98; I: 23;			fritt D: 149; 168; III: 195; E F III: 8	4	
II: 12; III: 294	15		skritt V: 23; D: 60; II: 10	3	
kungaring V: 12; 14; 139	8		stritt D: 35	1	
kring V: 12; 14; 108; 139; D: 7; 16	6		sitt V: 115	1	
omkring V: 31; 79; 175; D: 85; 89;			titt III: 296	1	
II: 12	6		vitt V: 15; 89; 115; D: 60; 168;	7	
helgonring. V: 175	1		I: 10; III: 296		
spring V: 115	1	2) Tvåstaviga.			
ting D: 48; 58; 79	3	a) lång vokal:			
ingenting V: 108; I: 23	2	<i>ia</i>			
någotting D: 88	1	filosofia D: 79			1
underting D: 98	1	osteria V: 172			1
sting III: 294	1	fria V: 172; D: 80			2
sving V: 175	1	<i>ida</i>			
<i>ingst</i>		Ida II: 10			1
hingst D: 166	1	lida D: 132			1
pingst	1	slida V: 97			1
<i>ink</i>		silverslida V: 64			1
smink I: 22	1	smida II: 20			1
vink	1	rida III: 198			1
<i>ins</i>		skrida D: 17; III: 296			2
minns I: 17	1	sprida I: 19			1
prins	1	strida I: 19			1
<i>ip</i>		sida (s.) V: 64; 97; D: 34; 49; 70;			
Louis-Philippe I: 223	1	92; 153; I: 19; II: 9; 20; III:			
klipp	1	198; 201; 296			13
<i>is</i>		vida D: 17; 49; 70; 92; 153; II: 9; 10;			
miss V: 127	1	III: 201			8
Sybaris	1	kvida D: 84			1
<i>ist</i>		svida D: 132			1
brist V: 166	1	<i>idas</i>			
frist D: 84; I: 16	2	idas V: 110			1
trist V: 166; I: 19	2	smidas			1
sist V: 31; D: 83; I: 15; 16; 220;		<i>ide</i>			
III: 301	6	smide D: 154			1
artist I: 220; 224	2	vide			1
visst V: 31	1	<i>iden</i>			
kvist I: 19; III: 301	2	egiden D: 31			1
oljekvist. I: 25	1	liden (s.) D: 53			1
segervisst. I: 224	1	förliden I: 236			1
	1	vriden I: 236			3

siden . D: 78; I: 17; 21; 223; 236	5	rike (s.) . . . D: 136; II: 7	2
tiden D: 31; 44; 78; I: 17; 21; 223; 236	7	kungarike . . . D: 25	1
skördetiden . . . D: 53	1	framtidstrike . . . D: 61	1
viden . . . D: 44; I: 236	2	skönhetsrike . . . III: 198	1
<i>ider</i>			
lider . . . V: 145	1	mantelfliken . . . D: 110*	1
skrider . . . D: 87; III: 195	2	spiken . . . D: 110*	1
sprider . . . V: 145	1	medeltidslyriken . . . I: 226	1
försprider . . . D: 160	1	kritiken . . . D: 110*	1
omsider . . . V: 158	1	antiken . . . I: 226	1
tider . . V: 158; D: 87; III: 195	8	<i>ila</i>	
midsommartider . . . D: 160	1	ila . . . III: 202	1
<i>idit</i>			
glidit . . . V: 130	1	bila . . . I: 228; III: 201	2
vridit . . .	1	änterbila . . . D: 186	1
<i>idja</i>			
midja . . . D: 19	1	bödelsbila . . . D: 167	1
vidja . . .	1	mila . . . D: 10	1
<i>iga</i>			
giga . . . D: 98	1	vila D: 10; 186; 167; I: 228; III: 201	5
niga . . . D: 88	1	vapenvila . . . III: 201	1
Nyckelpiga . . . D: 88	1	<i>ilen</i>	
tiga . . . V: 29; D: 88	2	asilen . . . V: 128	1
stiga . . . V: 29; D: 98	2	stilen . . .	1
<i>iger</i>			
tiger (v.) . . V: 162; D: 78; 165	8	<i>ina</i>	
förtiger . . . D: 152	1	dina . . . D: 79	1
stiger . . . V: 162; D: 78; 165	8	Västerlandina . . . V: 89	1
viger . . . D: 152	1	skina . . . V: 89; D: 78	2
<i>ika</i>			
predika . . . V: 165; II: 8	2	mina (pron.) . . V: 119; 165; D: 86	3
lika . . . V: 165; D: 60; 159; II: 8; E F III: 8	5	pina (s.) . . . D: 84; 86	2
tillika . . . V: 165; I: 21; II: 176	8	sina (pron.) . . V: 119; 165; D: 84	3
slika . . . V: 140	1	Kristina . . . D: 79	1
spika V: 165; D: 53; 159; II: 176	4	tvina . . . D: 78	1
rika D: 60; 159; I: 21; E F III: 8	4	<i>iner</i>	
skrika . . . D: 53; 159	2	rubiner . . . V: 118	1
antika . . . V: 165	1	delfiner . . . D: 134	1
svika . . . V: 140; D: 53	2	skiner . . . V: 30	1
<i>ikar</i>			
predikar . . . D: 109*	1	violiner . . . D: 134	1
kikar . . .	1	miner . . . V: 151	1
<i>ike</i>			
dike . . . D: 25	1	latiner . . . V: 118	1
like . . D: 61; 136; II: 7; III: 197	4	ruiner . . . V: 80; 118	2
		viner (s.) . . . V: 51; 151	2
		<i>inet</i>	
		skrinet . . . I: 9	1
		vinet . . .	1
		<i>ipa</i>	
		slipa . . . V: 146; D: 17	2
		pipa (s.) . . V: 145; D: 17; I: 224	8
		begripa . . . V: 145; I: 224	2

<i>ipan</i>		<i>iven</i>	
hjärteknipan V: 135	1	efterbliven D: 85	1
pipan	1	fördriven	1
<i>ira</i>		<i>iver</i>	
fira D: 82; 83; 89; I: 12	4	oliver V: 141	1
Sahira D: 82; 86	2	river V: 163	1
skira D: 85	1	skriver V: 141; 163	2
lira I: 221	1		
spira (s.) D: 73; 83; 85; 86; 166	5		
spira (v.) D: 89	1		
vira D: 73; 166	2		
svira I: 12; 221	2		
<i>iras</i>		<i>ivet</i>	
fräs I: 29	1	givet I: 237	1
viras	1	livet D: 16; 135; I: 233; 237; II: 187; III: 195	6
		rivet D: 16	1
		drivet D: 185	1
		överdrivet I: 233	1
		skrivet II: 187; III: 195	2
<i>isa</i>		b) kort vokal:	
Lisa D: 10	1		
lisa D: 99	1		
spisa D: 10	1		
visa (s.) D: 99	1		
visa (v.) I: 9	1		
orättvisa I: 10	1		
<i>isar</i>		<i>ifta</i>	
spisar II: 12	1	skifta V: 93	1
prisar I: 221	1	vifta	1
visar I: 229; II: 12	2		
<i>isen</i>		<i>ifter</i>	
isen I: 8	1	bedrifter E F VI: 13	1
spisen	1	grifter D: 157	1
		skrifter D: 157; E F VI: 13	2
<i>ita</i>		<i>iga</i>	
Eremita V: 51	1	ligga V: 91; D: 85	2
krita V: 174; I: 220	2	tigga	2
vita V: 50; 174; I: 220	3		
<i>itna</i>		<i>iger</i>	
sammanbitna V: 101	1	ligger V: 99; 108; D: 99	3
väderbitna D: 159	1	tigger	3
slitna D: 6; 62; 155; 159	4		
vitna V: 101; D: 6; 62; 155	4		
<i>iva</i>		<i>ika</i>	
övergiva D: 25	1	flicka V: 135; D: 28	2
bliva D: 84; E F V: 12	2	dricka V: 135; 151; 164	3
riva D: 25	1	spricka D: 27	1
driva E F V: 12	1	svavelsticka V: 151	1
fördriva D: 84	1	fosforsticka V: 164	1
		<i>ikan</i>	
		fickan V: 123	1
		hickan II: 10	1
		flickan V: 123	1
		svickan II: 10	1
		<i>ikor</i>	
		fickor V: 125	1
		flickor V: 137	1

dominobrickor V: 187	1	middagstimma II: 14	1
säkerhetståndstickor . . V: 125	1	månskenstimma V: 112	1
<i>ikter</i>		<i>iman</i>	
stämningsdikter I: 231	1	imman V: 129	1
plikter	1	timman	1
<i>ila</i>		<i>imar</i>	
illa . V: 174; D: 109*; I: 16; 229	4	glimmar V: 32; D: 106	2
lilla D: 87	1	simmar V: 32	1
spilla D: 109*; 140	2	timmar V: 32; D: 106	2
brilla I: 229	1	<i>imel</i>	
drilla V: 28; II: 183	2	himmel D: 48; 55	2
stilla V: 28; D: 87; 140; I: 10; 16;	7	skimmel V: 89; D: 55	2
II: 17; 188	4	vimmel V: 89; D: 48	2
villa . V: 174; I: 10; 229; II: 17		<i>imer</i>	
<i>ilas</i>		förnimmer D: 153	1
stillas D: 107	1	timmer	1
förvillas	1	<i>imes</i>	
<i>ilden</i>		förnimmes D: 157	1
bilden V: 153	1	timmes D: 156	1
spegelbilden D: 19	1	<i>imor</i>	
vilden	2	grimmor D: 37	1
<i>ilen</i>		strimmor	1
imbecillen I: 225	1	<i>ina</i>	
snillen	1	gudinna V: 182	1
<i>ilja</i>		finna D: 32; 63	2
skilja E F III: 9	1	hinna D: 32	1
vilja	1	åsninna V: 51; 89	2
<i>ilken</i>		spinna V: 155; D: 68; 160	3
silken V: 14; 138	2	rinna V: 167	1
vilken	2	älskarinna V: 118	1
<i>ilo</i>		härskarinna V: 51; 89	2
illo D: 77	1	brinna . . . V: 26; 28; 50; D: 69;	
spillo	1	E F VI: 14	5
<i>ima</i>		negrinna V: 28	1
imma I: 235; III: 295	2	förrinna . . . D: 160; E F VI: 14	2
dimma V: 167; D: 43; 149; I: 235;	5	besinna V: 50	1
II: 15	6	vinna V: 140	1
glimma V: 46; 87; 112; 167; D: 43;	2	slavinna V: 155; II: 19	2
II: 14	4	kvinna V: 26; 50; 118; 132; 140;	
förnimma V: 46; 109	1	D: 68; 69; II: 19	8
rimma D: 132	9	tjänstekvinna V: 167	1
strimma D: 43; 90; 109; II: 18		<i>inan</i>	
timma V: 87; 109; D: 43; 90; 109;		innan V: 130; 166	2
132; 149; II: 18; III: 295		värdinnan V: 166	1
		kvinnan V: 130	1
		<i>inar</i>	
		pinnar D: 84	1
		tinnar	1

<i>inas</i>			<i>iner</i>		
finnas	D: 50	1	finner	D: 88; 89; 113; II: 19	4
minnas	D: 50	1	hinner	D: 82; 89; II: 22	2
spinnas	D: 46	1	brinner V: 164; D: 13; 82; 88; 113; II: 19		6
tvinnas	D: 46	1	vinner	D: 89	1
			försvinner V: 164; D: 13; 22; 88		4
<i>inda</i>			<i>inet</i>		
binda	D: 88; 156	2	minnet	D: 69	1
sammanbinda	V: 117	1	sinnet		1
linda	V: 117	1			
skrinda	D: 88	1			
vinda	D: 156	1			
<i>indar</i>			<i>ining</i>		
gallergrindar	I: 235	1	linning	D: 15; I: 17	2
vindar		1	tinning	I: 17	1
			skaldetinning	D: 15	1
<i>inden</i>			<i>inga</i>		
kinden D: 88; 62; 69; 138; I: 22		5	inga	D: 101	1
Linden	D: 44; 46	2	klinga (v.) V: 94; D: 134; II: 15		8
grinden	D: 40; 80*	2	klinga (s.)	D: 30	1
kyrkogårdsgrinden	D: 44	1	slinga	D: 57; 59	2
vinden D: 88; 40; 46; 62; I: 22		5	lönnlövsslinga	D: 57	1
nordanvinden	D: 69	1	ringa (v.)	D: 59; 101	2
septembervinden	D: 138	1	ringa (a.)	V: 139	1
			springa (v.) V: 94; D: 80; II: 15		3
			svinga	V: 139; D: 134	2
<i>inder</i>			<i>ingar</i>		
binder	D: 16	1	bingar	D: 86; I: 234	2
kinder . V: 141; 157; 176; D: 16		4	klingar	D: 85	1
cylinder.	V: 141; 157; 176	8	ringar V: 167; 172; D: 48; 145; I: 234; II: 9		6
			vingar D: 48; 85; 86; I: 234; II: 9		5
			fågelvingar	D: 145	1
			demonsvingar	V: 172	1
			tvingar	V: 167	1
<i>indlar</i>			<i>ingas</i>		
spindlar	D: 5	1	ringas	D: 137	1
svindlar		1	bevingas		1
<i>ine</i>			<i>ingen</i>		
inne V: 19; 85; 91; 100; 125; 182; 162; D: 25; I: 229		9	ingen	V: 124	1
linne	D: 12	1	ringen (s.)	V: 124; D: 34	2
minne V: 85; 116; 125; 162; D: 8; 25		6	kungaringen	V: 15; II: 12	2
mannaminne	D: 12	1	vingen	D: 84; II: 12	2
ungdomsminne	V: 116	1	ibisvingen	V: 15	1
barndomsminne	V: 132	1			
vallfartsminne	III: 194	4			
pinne	V: 91; D: 12	2			
sinne V: 19; 100; 116; D: 8; III: 194		5			
tinne	V: 116; 132; I: 229	8			
<i>inen</i>			<i>inger</i>		
minnen	D: 47; I: 223	2	finger	V: 162; D: 10; 90; 164	4
sinnen		2	ringer	V: 162; D: 10	2
			springer	D: 10; 96; 164	3
			stinger	D: 90; 96	2

<i>ingnad</i>					
dignad	I: 11	1	brista	D: 11; 88; 107	3
välsignad		1	sista	V: 107; III: 298	2
			Battista	III: 299	1
<i>ingo</i>			<i>istan</i>		
fingo	D: 73	1	kistan	D: 40	1
gingo	D: 74	1	gnistan	D: 40	1
<i>ingor</i>			sefingarnsnystan	I: 220	1
flingor	D: 101	1	liquoristan	I: 220	1
springor		1	<i>ister</i>		
<i>ingrar</i>			ristar	D: 162	1
fingrar	V: 138	1	vrister		1
slingrar		1	<i>isti</i>		
<i>inkar</i>			Christi	I: 219	1
hinkar	D: 163	1	Artisti		1
blinkar	D: 163; II: 15	2	<i>ita</i>		
klinkar	II: 15	1	Koja-Britta	D: 12; 14	2
<i>inor</i>			sitta		2
varginnor	V: 129	1	<i>iter</i>		
hinnor	D: 144	1	bitter	I: 231	1
åsninnor	V: 92	1	glitter V: 174; D: 92; I: 231; II: 9		4
kvinnor	V: 92; 129; D: 144	3	sitter	D: 92	1
<i>in(d)re</i>			besitter	II: 9	1
inre	D: 57	1	fågelkvitter	V: 174	1
mindre		1	<i>itra</i>		
<i>intat</i>			cittra	D: 27; I: 221	2
spintat	III: 302	1	glittra	I: 221	1
förintat		1	kvittra	D: 27	1
<i>ira</i>			3) Trestaviga.		
klirra	D: 43	1	a) lång vokal:		
stirra		1	<i>igande</i>		
<i>iska</i>			krigande	III: 196	1
piska (s.)	D: 66; II: 18	2	tigande		1
friska	D: 65	1	<i>ilade</i>		
viska (v.)	D: 65; 66; II: 18	3	hundramilade	III: 193	1
<i>islar</i>			vilade		1
risslar	D: 106	1	<i>inande</i>		
visslar		1	skinande	III: 194	1
<i>ista</i>			självförpinande		1
kista	D: 11; 38; 107; III: 298	4			
gnista	V: 107; III: 299	2			

b) kort vokal:

imiga

immiga	III: 196	1
dimmiga		1

O.

1) Enstaviga.

a) lång vokal:

o

(A och) O	V: 110	1
bo V: 110; 117; D: 79*; I: 234;	III: 200; E F II: 7	6
Oho	V: 171	2
sko	V: 158; D: 96	2
klo	I: 17	1
mo	E F II: 7	1
ro (s.) V: 110; 118; 129; 158; 158; 171	(2 ggr.); I: 17; 25; 27; 234;	18
	III: 200; E F II: 7	2
bro	V: 118; D: 96	5
tro (v.) V: 117; 118; 129; D: 79*;	I: 25	2
tro (s.)	V: 158; I: 27	1
sto	V: 110	

od

bod	V: 101	1
varubod	II: 17	1
god	V: 46	1
pagod	V: 59	2
blod V: 51; 59; 101; 124; 133; 146;	157; D: 66; 137; I: 229;	12
	III: 197; 299	5
flod I: 26; II: 17 (2 ggr.); III: 197;	299	1
människoflod	D: 137	1
vattuflod	I: 29	1
mod V: 124; 133; 146; D: 57; I: 229		5
övermod	V: 59	1
stod (v.) V: 46; 51; 157; D: 57; 66;	I: 26; 29	7

og

dog	D: 63; 137	2
skog	D: 131; 137; II: 18	3
log	V: 13; D: 29; 63	3
plog	D: 6	1
slog V: 13; 20; D: 80*; 157; II: 18;	183	6
nog	D: 6; 29; 80*; 131	4
drog . V: 20; D: 80*; 157; II: 183		4
tog	V: 13	1

ol

gol	III: 193	1
fiol	V: 136; 171	2
pilgrimskjol	I: 231	1
sol V: 97; 136; 171; D: 27; 164; I: 28;	231; III: 193	8
stol V: 97; 136; D: 27; 164; I: 28		5

oln

oboln	D: 140	1
fioln	III: 298	1
yllekjoln	V: 50	1
underkjoln	D: 19	1
soln	V: 50; D: 140; III: 297	3
junisoln	D: 19	1

on

don	V: 168; I: 229	2
pion	D: 149	1
station	V: 168	1
arbetshjon	D: 34	1
tukthushjon	V: 165	1
skon	V: 19; 98; D: 34; 77	4
mon	D: 11; 17; 74	3
baron	V: 165	1
bron	D: 96	1
tron (s.)	V: 168; D: 77; 149	3
fason	V: 98	1
person	I: 22	1
ton V: 168; D: 11; 17; 74; 96; I: 22;	229	7
ozon	V: 19	1

op

(i)hop V: 77; 95; 115; D: 12; 81;	III: 299	6
hop (s.)	D: 40; 156	2
rop . V: 95; 115; D: 12; 40; 157		5
grop	V: 77	1
jämmerrop	III: 299	1
blåbärsstop	D: 82	1

or

bebor	V: 77	1
for	D: 20	1
hor	V: 98	1
kor V: 52; 141; D: 84; 148; II: 21		5
skor . V: 15; 77; 89; 98; D: 29		5
danserskor	II: 21	1
flor	V: 31	1
klor	I: 22	1
mor V: 110; D: 29; 44; 84; 148; I: 22;	II: 184	7
pärlemor . . V: 28; D: 20; II: 21		3
borgaremor	V: 89	1

tenor V: 142	1	klot I: 236	1
snor D: 44	1	mot . V: 116; D: 94; I: 232; 236	4
bror V: 15; I: 28	2	emot V: 22	1
tror V: 110; I: 28	2	knot D: 58	1
stor V: 31; 52; II: 184	3	rot II: 9	1
svor V: 28; D: 29	2	sot V: 14; D: 50; I: 232	3
<i>ord</i>			
ord D: 6; 28; 45; 56; 106; 159; I: 16; 19; 23; 231; II: 10; 20; 23; 185; III: 300	15	<i>ov</i>	
bord V: 143; 169; D: 27; 45; I: 16; 231; II: 20	7	hov III: 198	1
kaffebord I: 23	1	rov	1
ombord D: 58	1	b) <i>kort vokal:</i>	
altarbord II: 185	1	<i>om</i>	
middagsbord I: 19	1	bom V: 101	1
arbetsbord D: 82; 106	2	dom . . V: 101; D: 48; III: 296	3
jord V: 169; D: 28; 32; 49; 53; 56; I: 159	7	helgedom V: 113; 154; 175; I: 227	4
hjord II: 10	1	rikedom I: 224; 229	2
underjord II: 23	1	fattigdom D: 6; I: 222	2
fosterjord D: 16	1	kristendom V: 50	1
mord V: 143	1	ålderdom V: 141; 160; D: 62; 107	4
spord D: 49; III: 300	2	lom D: 48	1
<i>ords</i>			
bords III: 196	1	blom . V: 162; D: 62; 107; I: 229	4
underjords	1	Rom V: 50; 113; 154; 162; 173; 175; D: 62; I: 220; 222; 224; 227	11
<i>orn</i>			
horn V: 157; D: 83	2	from V: 141	1
gycklarehorn D: 136	1	tom V: 160; 173; 175; I: 220; 229; III: 296	6
korn D: 59	1	glädjetom D: 6	1
pollenkorn D: 83	1	2) <i>Tvåstaviga.</i>	
torn V: 157; D: 58; 136	3	a) <i>lång vokal:</i>	
<i>ort</i>			
fort V: 11; 27; 60; 71; 128; D: 57	6	<i>odar</i>	
gjort V: 27; D: 170; E F III: 9; IV: 10	4	bodar D: 47	1
gudomliggjort II: 8	1	godar	1
kort I: 25	1	<i>oder</i>	
port V: 11; 136; D: 153; 170; I: 25; II: 186; E F III: 9	7	foder D: 147	1
sidoport D: 57	1	floder . D: 157; 161; I: 17; II: 10	4
källarport V: 60	1	moder D: 39 (3 ggr.); 157 (2 ggr.); 161; I: 17; 224	8
sport V: 133; D: 153	2	Gudsmoder III: 194	1
oåtsport II: 8	1	klenoder . . D: 39; I: 224; 233	3
stort V: 71; 128; 133; 136; D: 170; II: 8; E F IV: 10	7	broder . D: 147; II: 10; III: 194	3
tempelstort II: 186	1	stoder D: 157; I: 233	2
<i>ot</i>			
fot V: 14; 116; D: 50; 58; 94; II: 9; III: 202	7	<i>odet</i>	
hot V: 22; III: 202	2	blodet D: 29; I: 11	2
		modet D: 29	1
		övermodet I: 11	1

<i>ogar</i>		<i>onar</i>		
skogar	D: 8	1	tronar D: 56	1
plogar		1	tonar	1
<i>ogen</i>		<i>oner</i>		
skogen	D: 14; 43	2	meloner V: 124	1
logen		2	toner V: 124	1
<i>oget</i>		<i>amazoner</i>		
moget	D: 109	1	festoner D: 82	1
troget		1	amazoner D: 82	1
<i>ogna</i>		<i>opa</i>		
mogna	D: 133	1	hopa I: 11	1
trogna		1	ropa	1
<i>ogo</i>		<i>ora</i>		
dogo	I: 32	1	förlora D: 25; III: 299	2
logo	D: 26	1	stora	2
slogo	I: 32	1	<i>ordad</i>	
drogo	D: 26	1	ofullbordad D: 168	1
togo	I: 32	1	jordad	1
<i>ola</i>		<i>ordan</i>		
skola	I: 22	1	fullbordan II: 189	1
gnola		1	nordan	1
<i>olar</i>		<i>orden</i>		
kjolar	V: 158; D: 134	2	orden D: 36; II: 8	2
solar	V: 158	1	borden D: 36; 51; 148	3
stolar	D: 134	1	krögarborden V: 157	1
<i>olen</i>		jorden V: 157; D: 25; 51; 148; II: 8;		
kjolen	D: 75	1	E F II: 7; VI: 13	7
spolen	III: 241	1	Norden E F VI: 13	1
kupolen	D: 82	1	trohetsorden E F II: 7	1
solen	D: 82	1	vorden D: 25	1
stolen	D: 75; III: 241	2	<i>ordet</i>	
<i>ona</i>		ordet V: 146; 169; III: 294		3
krona	D: 41; 77	2	bordet V: 169; D: 31; III: 294	3
törnekrona	V: 117	1	mordet D: 31	1
papperskrona	I: 20	1	tror det V: 146	1
trona	I: 20	1	<i>ore</i>	
sona	V: 117	1	store D: 111*	1
försona	D: 41	1	vore	1
tona	D: 77	1	<i>orna</i>	
<i>onan</i>		Tivedsborna D: 20		1
honan	D: 40	1	skorna D: 20; 31; 74	3
kronan		1	klorna D: 74	1
bröllopskronan		2	rona D: 31	1

<i>oro</i>					
oro	III: 201	1	1	sju	V: 144 1
voro		1	1	nu V: 69; 72; 96; 131; 144; D: 54;	I: 10; 27; 224 9
<i>orten</i>				fru	I: 30 1
orten	D: 26; I: 32	2	1	Vår Fru	V: 131 1
Hjorten	V: 150	1	1	herrejesusfru	V: 156 1
korten	D: 26	1	1	tu	V: 111; 156; I: 30 3
porten	V: 150; I: 32	2	1	itu	E F VI: 13 1
<i>osa</i>				<i>ud</i>	
näverdosa	D: 45	1	1	bud	D: 64 1
kosa	D: 45; I: 7	2	1	sändebud	D: 90 1
prosa	I: 7	1	1	Gud V: 45; 88; 110; D: 64; I: 23	5
b) kort vokal:				gud D: 133; I: 231; II: 176; III: 201;	296 5
<i>oda</i>				lejonhud	D: 90 1
obebodda	D: 40	1	1	ljud V: 110; D: 133; I: 231; II: 176;	III: 201 5
sammansnodda		1	1	brud	V: 45; 88 2
<i>ode</i>				skrud	III: 296 1
bodde	D: 67; II: 186	2	1	kungaskrud	I: 23 1
snodde	D: 45; 67; II: 186	3	1	<i>uk</i>	
rodde	D: 45	1	1	buk	II: 11 1
<i>oma</i>				duk	1
blomma D: 20; 68; I: 9; III: 198	4	1	1	<i>ul</i>	
skogsfrubomma	D: 81	1	1	ful	V: 89; I: 225 2
fromma	D: 68; 81	2	1	gul	V: 62; I: 18; 32 3
klosterfromma	I: 232	1	1	jul	I: 225; III: 196 2
tomma D: 20; 81; I: 9; III: 198	4	1	1	hjul	V: 62; I: 18 2
ögotomma	I: 232	1	1	järnvägshjul	V: 89 1
<i>omen</i>				skjul	I: 32; III: 196 2
domen	D: 46	1	1	<i>ult</i>	
helgedomen		1	1	fult	V: 84; 124; I: 12 3
3) Trestaviga.				gult.	V: 84; 125; I: 12 3
<i>ogarna</i>				<i>un</i>	
bogarna	III: 198	1	1	dun	D: 31 1
knogarna		1	1	frun	1
<i>okiga</i>				<i>ur</i>	
krokiga	III: 197	1	1	ur (prep.) V: 70; 87; 111; D: 23; I: 9;	25 6
brokiga		1	1	ur (s.)	I: 18 1
Slutet U.				bur	D: 64; 110*; 133 3
1) Enstaviga.				jungfrubur	D: 106 1
u				figur	V: 151 1
du V: 69; 72; 96; 111; D: 54; I: 10;				djur V: 18; 111; 117; D: 64; 110*	5
27; 30; 224; E F VI: 13	10			tjur	V: 26 1
				skur V: 151; D: 23; I: 12; II: 185	4
				hagelskur	II: 184 1
				lur	D: 110*; I: 9 2
				silverlur	D: 106 1

middagslur	I: 25	1	slut V: 28; 78; 98; 188; 141; 146;	
mur	V: 70; 87; D: 28	8	148; 151; 175; D: 86; 140;	
professur	I: 18	1	167; I: 15; 228; 286; III: 301	16
tur	I: 18	1	minut . . . V: 28; D: 12; 75; 95	4
natur V: 18; 117; I: 228; II: 184;	185	5	knut . . V: 186; D: 12; 90; I: 10	4
statur	V: 26; I: 12; 228	8	prut V: 78; D: 8	2
korrektur	D: 133	1	förut D: 75	1
		1	syrtut D: 9	1
			stut V: 175; I: 228	2
<i>urn</i>				
bonjourn	V: 156	1	2) Tvåstaviga.	
murn		1	<i>uda</i>	
			Juda E F VI: 14	1
			bjuda D: 148	1
			ljuda D: 148	1
			sjuda E F VI: 14	1
			<i>udar</i>	
		20	gudar . . . V: 60; D: 142; 152	3
		1	judar V: 155	1
		1	ljudar D: 142; 152	2
		1	brudar V: 155	1
		1	skrudar V: 59	1
		1	<i>udas</i>	
		1	Judas V: 90	1
			bjudas	1
		18	<i>uder</i>	
		3	bjuder I: 16	1
		1	ljuder	1
		1	<i>uga</i>	
		5	buga D: 73	1
		1	fluga D: 88	1
		3	truga V: 18	1
		1	stuga D: 78	1
		1	bagarstuga V: 18	1
			ryggåsstuga D: 88	1
			<i>uger</i>	
		2	duger III: 299	1
		1	ljuger	1
		1	<i>ugor</i>	
			påsknattsfugor II: 20	1
			flugor	1
		25	<i>uka</i>	
		1	sjuka V: 21; 89; 140; 145; D: 38;	
		4	148	6
		4	avundsjuke . . . V: 80; I: 223	2
		1		

sluka D: 38	1	<i>urar</i>	
puka V: 145; II: 21	2		
bruka V: 80; 140	2	tjurar D: 69	1
kruka V: 21; 89; D: 148	3	jättetjurar D: 98	1
tegelkruka I: 223; II: 21	2	marmortjurar V: 17	1
		hagelskurar I: 20	1
		lurar (s.) D: 69; 98; II: 182	3
		murar V: 17; I: 20; II: 182	3
<i>ukor</i>			
pukor D: 17; III: 294	2		
krukor D: 17	1	<i>uren</i>	
tegelkrukor III: 294	1		
		uren V: 146	1
<i>ula</i>		djuren II: 188	1
fula I: 31	1	skuren V: 127	1
gula V: 93; 145; I: 232	3	sönderskuren V: 146	1
kula V: 145; I: 232	2	muren V: 127; II: 188	2
purpurkula D: 10	1	kreaturen II: 188	1
smula V: 145; D: 10; I: 31	3	naturen II: 188	1
sula V: 93	1		
<i>ulan</i>		<i>uret</i>	
kulan D: 92	1	uret I: 19	1
sulan	1	buret	1
		<i>urit</i>	
<i>ule</i>		burit II: 188	1
Thule II: 9	1	skurit	1
mule	1		
<i>ulen</i>		<i>urna</i>	
julen D: 36; 75	2	urna I: 22	1
hjulen D: 36	1	ouppskurna	1
stulen D: 75	1	surna	1
		<i>uro</i>	
<i>ulor</i>		buro D: 155	1
kulor D: 21	1	skuro D: 154	1
bärnstenskulor D: 18	1		
mulor D: 68	1	<i>usa</i>	
sulor D: 18; 21; 68	3	ljusa D: 53; II: 15	2
		susa	2
<i>una</i>			
Iduna D: 31	1	<i>use</i>	
Luna V: 34	1	buse V: 21	1
bruna V: 34	1	huse	1
kastanjebruna D: 31	1		
<i>upa</i>		<i>usen</i>	
djupa D: 156	1	husen V: 21; D: 59; 75; 138	4
kupa	1	ljusen V: 18	1
ättestupa	1	frusen V: 18; D: 45	2
		krusen D: 45	1
<i>ura</i>		tusen V: 18; 21; D: 59; 75; 138	5
fura D: 27	1		
lura	1	<i>uset</i>	
mura	1	huset V: 33; D: 99; I: 10	3
		herdehuset D: 70	1

kaffehuset V: 96	1	slutna III: 197	1
ljuset V: 96	1	knutna I: 31; III: 200	2
sommarljuset D: 70	1	brutna D: 164	1
ruset V: 83; 168	8		
fruset I: 10	1	<i>utor</i>	
förfruset D: 99	1	lutor V: 100; II: 21	2
brännvinskruset V: 168	1	putor III: 196	1
		rutor II: 21; III: 196	2
<i>usna</i>		marmorrutor V: 100	1
ljusna D: 34; 150	2		
frusna D: 150	1	<i>uva</i>	
förfrusna D: 34	1	duva D: 70	1
<i>uta</i>		ljuva D: 70	1
förskjuta D: 25	1	förljuva D: 86	1
skuta I: 221	1	luva D: 44	1
luta D: 109	1	jakobinerluva I: 9	1
sluta D: 25; 109	2	ruva D: 44; I: 9	2
puta I: 11	1	druva D: 86	1
ruta D: 25; 109; I: 11; 221	4	tuva D: 44	1
pruta I: 11	1		
<i>utad</i>		<i>uvan</i>	
lutad V: 128; I: 24; II: 185	8	duvan II: 183	1
slutad	8	tuvan	1
<i>utan</i>		<i>uvas</i>	
utan I: 238	1	förljuvas V: 87	1
rutan	1	skrufvas	1
		stuvvas	1
<i>utar</i>		<i>uver</i>	
klutar D: 137	1	juver V: 26	1
tutar	1	spjuver	1
<i>uten</i>		<i>uvor</i>	
sönderskjuten D: 28	1	duvor V: 63; D: 32	2
förskjuten D: 150	1	luvor II: 11	1
sluten D: 28; 150	2	druvor V: 63; D: 32; II: 11	3
truten D: 28	1		
<i>uter</i>		3) Trestaviga.	
njuter V: 15	1	<i>utade</i>	
ruter	1	lutade III: 193	1
<i>utits</i>		sprutade	1
begjutits II: 11	1		
knutits	1	Öppet U.	
brutits	1	1) Enstaviga.	
<i>utna</i>		<i>ub</i>	
njutna II: 22	1	klubb V: 151	1
förflutna D: 164; I: 31; II: 22; III: 197; 200	5	nubb	1

<i>aft</i>				
luft	V: 132; 183; 139; I: 236; II: 188	5	bullermun	V: 165 1
förnuft		5	brunn	V: 27; 92; 98; 110; D: 65 5
<i>ug</i>			mumiebrunn	I: 9 1
hugg	V: 14; D: 167; I: 8	3	hålsobrunn	V: 165 1
lugg	V: 14; 139; D: 43	3	korsfararbrunn	V: 52 1
glugg	V: 47; 139; D: 43; 54; 167	5	tunn	V: 99 1
rövarlugg	D: 54	1	<i>und</i>	
mugg	V: 47; 139; I: 8	3	förbund	V: 100 1
<i>ak</i>			hund	V: 107; D: 58 2
suck	I: 232	1	kund	V: 168 1
stuck		1	blund	V: 35; 63; 88; 168; D: 65; 78; 89 7
<i>akt</i>			mund	D: 89 1
fukt	D: 142	1	pund	D: 55 1
lukt	V: 13; D: 10	2	rund (s.)	V: 162; D: 56; 57; I: 17; 26 5
frukt	V: 13; D: 142	2	rund (a.)	D: 55 1
jättefrukt	D: 10	1	grund (s.)	V: 164; I: 16 2
<i>ul</i>			sprund	D: 53 1
ull	D: 72; II: 184	2	kjortelsprund	V: 168 1
full	V: 174; D: 72; 89; 106	4	sund	D: 189 1
andaktsfull	D: 81	1	Askersund	V: 164 1
gull	V: 60; 98; 174; D: 12; 72; 75; 89; 106; II: 184	9	stund	V: 35; 88; 100; 107; 162; D: 53; 56; 65; 78; 139; I: 26 11
kull	V: 98; D: 157	2	morgonstund	V: 63; D: 89; I: 16; 17 4
skull	V: 60	1	sabbatsstund	D: 57 1
mull	D: 12; 81; 157	3	<i>ung</i>	
kastrull	V: 174	1	ung	D: 55; 73; 104; E F V: 12 4
schatull	D: 75	1	ljung	D: 6; 104 2
<i>ult</i>			sjung	E F V: 12 1
kärleksfullt	V: 46	1	kung	D: 73; E F V: 12 2
hult		1	penningekung	D: 55; 56 2
<i>um</i>			pung	D: 56 1
dum	D: 31	1	penningepung	E F V: 12 1
Elysium	D: 94	1	tung	D: 6 1
skum	I: 14; 27; II: 183	8	<i>ungn</i>	
rum	D: 33; 60; 91; 94; I: 21; 27 (2 ggr.); 220; II: 183	9	lugn	V: 111; 117; 151; I: 7 4
krum	I: 13	1	kakelugn	V: 111; 117; I: 7 3
sum	I: 220	1	bagarugn	V: 151 1
stum	D: 31; 33; 60; 92; I: 21; II: 183	6	<i>ungt</i>	
<i>amt</i>			ungt	D: 48 1
skumt	D: 147; I: 12	2	lungt	V: 93; D: 79; 100 3
stumt		2	spgellungt	V: 33 1
<i>un</i>			segerlungt	D: 23 1
mun	V: 27; 52; 92; 93; 99; 110; D: 65; I: 9	8	punkt	V: 93; 161 2
			tungt	V: 33; 161; D: 23; 48; 79; 101 6
			<i>unt</i>	
			runt	V: 158; D: 93; II: 297 3
			strunt	V: 162 1
			sunt	II: 297 1
			tunt	V: 157; 162; D: 93 3

<i>up</i>		<i>uken</i>	
upp I: 230; II: 23; 182	8	evnucken V: 95	1
kupp I: 230	1	livevnucken V: 15	1
grupp . . . V: 141; D: 59; II: 23	3	segerdrucken V: 15	1
trupp II: 182	1	sprucken V: 95	1
tupp V: 141; D: 59	2		
<i>us</i>		<i>ukna</i>	
omnibus I: 229	1	druckna I: 80	1
Horatius I: 229	1	glädjedruckna D: 133	1
græculus I: 229	1	spruckna I: 80	1
vattenpuss D: 80*	1	undanstuckna D: 133	1
Lazarus D: 80*	1		
<i>ust</i>		<i>ukten</i>	
just I: 8; 231	2	virakslukten V: 18	1
lustgårdskust I: 231	1	frukten	1
lust I: 8	1		
2) Tvåstaviga.		<i>ukter</i>	
<i>ubar</i>		lukter D: 40	1
gubbar V: 159	1	sommarfrukter	1
kubbar D: 74	1		
dryckesklubbar V: 159	1		
skrubbar D: 74	1		
<i>udar</i>		<i>ula</i>	
uddar D: 64	1	dunkelfulla II: 184	1
kuddar	1	överfulla D: 92	1
		soningsfulla III: 197	1
		rulla (v.) . D: 92; II: 184; III: 197	3
<i>uga</i>		<i>ular</i>	
hugga . D: 48; 163; I: 222; 232	4	kullar D: 154	1
njugga D: 24	1	skullar D: 42	1
skugga D: 24; 48; 163; I: 222; 232	5	rullar D: 42	1
beskugga D: 13	1	pappersrullar D: 154	1
masursnugga D: 13	1		
<i>ugen</i>		<i>ulen</i>	
huggen D: 15	1	ullen D: 67; 69; 72	3
sönderhuggen	1	kullen D: 67	1
gluggen	1	mullen D: 72	1
		rullen D: 69	1
<i>uka</i>		<i>uler</i>	
lucka D: 41; 49	2	buller V: 129	1
nucka D: 144	1	muller	1
sucka D: 41; 49; 144	3		
<i>ukan</i>		<i>ul(d)ra</i>	
luckan I: 10	1	bullra V: 89	1
suckan	1	skuldra	1
		<i>uma</i>	
		dumma V: 140; I: 229	2
		gumma V: 109; D: 36	2
		skumma V: 84; 140; 144; D: 23;	
		25; 36; 152	7
		brumma V: 144	1

4

[illegible]

rygg V: 13; 18; 76; D: 27; 80; 78; II: 183	7	Palmyra V: 94	1
trygg V: 13; D: 19; 80	8	styra V: 94; D: 111*	2
<i>ygd</i>		<i>yren</i>	
vinterbygd D: 99	1	myren D: 42	1
brygd	1	pyren	1
<i>ygt l. ykt</i>		<i>ysa</i>	
byggd D: 164; I: 10	2	lysa V: 51; D: 18	2
lykt D: 108*	1	rysa D: 18	1
tryggt D: 108*; 164	2	frysa V: 51	1
styggt I: 10	1	<i>yser</i>	
<i>yk</i>		lyser III: 298	1
dryck D: 154	1	fryser III: 299	1
betryck	1	<i>ysning</i>	
<i>ylt</i>		spökbelysning V: 132	1
fyllt V: 136	1	rysning	1
förgyllt II: 15	1	<i>yste</i>	
skylt V: 136; II: 15	2	lyste D: 75	1
<i>yngn</i>		fnyste	1
dygn V: 98	1	<i>yta</i>	
stygn	1	yta V: 81	1
<i>ys</i>		byta II: 185	1
hyss D: 15	1	flyta V: 31; II: 185	2
kyss V: 116; D: 158	2	bryta E F VI: 13	1
lyss D: 15	1	gryta E F VI: 13	1
nyss V: 116; D: 158	2	<i>yter</i>	
<i>yst</i>		flyter D: 139	1
kysst V: 115	1	bryter	1
knyst I: 19	1		
tyst V: 115; I: 19	2		
		b) kort vokal:	
2) Tvåstaviga.		<i>yde</i>	
a) lång vokal:		lydde D: 49; 62	2
<i>yar</i>		flydde I: 20	1
byar V: 138; D: 9; II: 183	3	prydde D: 62; 107	2
skyar	3	besydde D: 107	1
		tydde D: 49; I: 20	2
<i>ynet</i>		<i>ydes</i>	
vattenbrynet D: 5	1	lyddes V: 40; D: 82	2
trynet	1	pryddes V: 40	1
<i>yra</i>		syddes D: 81	1
yra D: 30	1	<i>yfta</i>	
fyra D: 111*	1	lyfta V: 41; D: 68; 140; 165; II: 23	5
lyra D: 30	1	klyfta D: 68; II: 196	2

snyfta V: 41; D: 140; 165	3	tryckta V: 153	1
dryfta II: 23; 196	2	förtryckta V: 27	1
<i>yga</i>		<i>ykte</i>	
bygga D: 25; 42; 109*; E F IV: 10	4	ryckte I: 22	1
rygga E F IV: 10	1	tryckte	1
brygga D: 42	1		
trygga D: 25; 109	2	<i>yktes</i>	
<i>ygden</i>		rycktes V: 167	1
fädernebygden V: 154	1	tycktes	1
brygden	1		
<i>ygen</i>		<i>yla</i>	
myggen D: 68	1	fylla V: 126; 161	2
ryggen V: 112; D: 68	2	förgylla V: 161	1
styggan V: 112	1	hylla V: 126	1
<i>yka</i>		<i>ylas</i>	
lycka D: 96; I: 26; II: 21	3	fyllas V: 124	1
rycka D: 90	1	hyllas	1
krycka I: 26	1		
trycka D: 90; 96; II: 21	8	<i>ylde</i>	
<i>ykan</i>		fyllde D: 71	1
lyckan V: 158; D: 140	2	förgylldes D: 70	1
kryckan	2		
<i>yke</i>		<i>ylar</i>	
smycke D: 83	1	idyller D: 131	1
mässingssmycke I: 28	1	fyller	1
tycke V: 131	1		
teaterstycke V: 131	1	<i>ylning</i>	
mästerstycke D: 83	1	förgyllning . . . V: 128; D: 148	2
sammetsstycke I: 28	1	hyllning	2
<i>yken</i>		<i>yma</i>	
smycken V: 60; 93; 163; D: 60; 157	5	skymma III: 294	1
mockadrycken V: 93	1	skrymma	1
spegeldrycken II: 21	1	<i>ymde</i>	
chiosdrycken II: 11	1	skymde III: 302	1
stycken . V: 60; 163; D: 60; 157;	6	rymde	1
II: 11; 21		<i>ymer</i>	
<i>yker</i>		bekymmer V: 151; I: 16	2
nycker I: 13	1	skymmer	2
trycker	1		
tycker	1	<i>yngsta</i>	
<i>yksor</i>		yngsta I: 237	1
yxor V: 131	1	tyngsta	1
byxor	1	<i>yrka</i>	
<i>yhta</i>		yrka D: 38	1
lyhta (s.) . V: 27; 153; D: 17; 93	4	kyrka	2
sönderryckta D: 17; 93	2	Tivedskyrka	1

<i>ystna</i>			Råd V: 152	1
glädjelystna II: 22	1		villebråd V: 11	1
tystna	1		bokförråd V: 169	1
<i>ystnad</i>			tråd . V: 11; 45; 88; 138; D: 64	5
lystnad D: 22	1		våd . . . V: 45; 88; 138; D: 64	4
ärelystnad D: 170	1		sidenråd E F VI: 15	1
tystnad D: 22; 170	2		<i>af</i>	
<i>yta</i>			strof I: 22	1
bytta D: 108*	1		resefilosof	1
flytta	1		<i>ag</i>	
nytta	1		håg D: 45	1
Slutet Å.			låg (v.) V: 51; D: 46; 52; 156; 159;	
1) Enstaviga.			168; II: 19; 187	8
<i>a</i>			tråg V: 14	1
då V: 18; 70; 74; 111; 125; III: 301	6		såg (v.) V: 14; 51; 158; D: 45; 52;	
få (v.) V: 70; 128	2		156; 159; 168; II: 187; 197	10
gå V: 35; 91; 111; 137; 153; 164;			tåg D: 11; 46; II: 19	8
D: 42; 75; 84; 88; 145; I: 226;			bröllopståg V: 158	1
II: 17			våg D: 11; III: 197	2
begå III: 301	13		<i>al</i>	
håå V: 32; 84	2		bål V: 100; 125; 152; D: 56; III: 201	5
blå D: 19; 42; 60; 75; 145; 154; 164	7		glädjebål D: 9	1
vinterblå D: 101	1		lägerbål V: 68	1
himmelsblå D: 88	1		gondol I: 221	1
klå E F V: 11	1		håå D: 168	1
slå (v.) V: 34; 111; 137; 155; D: 56	5		nyckelhåå V: 11	1
förså V: 18	1		ögonhåå V: 32	1
små V: 35; 74; 107; 128; 153; D: 14;			kol V: 125; D: 22; 56; III: 199	4
30; 46; 74; 84; 88; I: 234	12		kål D: 18	1
på V: 125; 155; D: 6; 11; 15; 19;			skål V: 32; 72; D: 60; 163; I: 10;	
30; 46; 88; 92; 109*; I: 18;			238	6
234; E F V: 11	14		huvudskål V: 9	1
grå V: 107; D: 6; 14; 15; 60; 74;			tegelskål D: 14	1
101; 111; E F V: 11	9		mässingsskål V: 63	1
silvergrå D: 88	1		mål V: 9; 11; 100; 125; 152; D: 60;	
strå . V: 32; D: 42; 84; 88; 154	5		I: 10; II: 196; III: 199; 201	10
vrå D: 46; 164	2		göromål V: 26	1
så (adv.) V: 126; D: 14; 84; I: 224;			helgesmål . D: 9; 14; 17; 18; 22	5
II: 17	5		Carmagnole D: 17	1
tå D: 74	1		Pål I: 233	1
stå V: 91; 128; 164; D: 11; 14; 46;			barcarol I: 221	1
56; 60; 92; 111; E F V: 11	11		stål II: 196	1
två V: 128; D: 15; I: 18; 224; 225	5		damaskenerstål V: 26	1
åttitvå D: 109*	1		svål V: 72	1
nouveau V: 125; 126	2		tvål V: 125	1
<i>ad</i>			<i>aln</i>	
ynglingadåd E F VI: 15	1		skåln V: 29; 160; III: 297	3
Nåd V: 152	1		mässingsskåln V: 96	1
nåd V: 169	1		kinamomosskåln V: 19	1
			moln V: 19; 29; 96; 160; III: 297	5
			svåln V: 96	1

<i>an</i>			
dån	D: 15; II: 182	2	
vapendån	V: 96	1	
hån	D: 87; II: 26	2	
demon	V: 164	1	
hyvelspån	V: 34	1	
från V: 34; 96; D: 15; I: 19; II: 26		5	
ifrån	II: 182	1	
däriifrån	V: 75	1	
vrån	V: 96	1	
ögonvrån	D: 54	1	
son V: 75; 96; 164; D: 54; 87; I: 19		6	
<i>ap</i>			
skåp	II: 23	1	
helgonskåp	V: 141	1	
pop	V: 141	1	
dråp	II: 23	1	
<i>ar</i>			
år V: 12; 16; 33; 61; 63; 91; 107;			
108; 127; 147; D: 10; 27; 28;			
33; 87; 43; 59; 78; 111; 136;			
144; 145; 147; 159; 170; I: 13			
(2 ggr.); 24; 28; 31; 32; 225;			
235; II: 20; III: 202; 294;			
E F VI: 14	37		
bår D: 111; 159; 170; I: 24; II: 18	5		
louisd'or	V: 95	1	
får (s.)	V: 33; D: 91	2	
får (v.)	I: 235	1	
går (v.) V: 77; 98; 108; D: 10; 92;			
144; 159; I: 12; 31; 32; 235;			
III: 297	12		
(i)går V: 91; 107; 127; 160; 166;			
D: 43; 145; I: 26; 27; 223;			
III: 297	11		
förgår	D: 34	1	
hår V: 12; 16; 63; 169; D: 37; 78;			
158; 163; I: 15; 28; 223; 231;			
III: 202	13		
blår	D: 162	1	
slår V: 89; 95; 98; 169; D: 10; 77;			
162; I: 27 (2 ggr.); 235;			
E F VI: 14	11		
förlår	I: 13; 26	2	
förmår	D: 145	1	
når	D: 59	1	
snår	D: 7; 43	2	
ormbunkssnår	D: 92	1	
spår (s.)	V: 33; 77	2	
trår	V: 166	1	
vrår V: 61; D: 27; II: 18; III: 294		4	
sår (s.)	D: 28; 136	2	
vandringsår	V: 160; I: 12	2	
tår	V: 89	1	
står V: 95; 147; 166 (2 ggr.); 169;			
D: 7; 77; 144; 147; 162; I: 13;			
231; II: 20; 189	14		
förestår	I: 32	1	
vår (s.) D: 27; 33; 34; 91; I: 15		5	
vår (pron.)	I: 27; 225; II: 189	3	
<i>ard</i>			
bård	D: 101	1	
gård	D: 51; 100; 101	3	
bröllopgård	D: 102	1	
hård	D: 100; I: 224	2	
ackord	I: 224	1	
vård	D: 51; 102	2	
<i>art</i>			
hårt	V: 100; D: 54; 84; 132;		
E F VI: 16	5		
vårt	D: 54; 84; E F VI: 16	3	
svårt	V: 100; D: 132	2	
<i>as</i>			
ås	D: 51; 73	2	
bås	D: 51	1	
dås	II: 22	1	
förgås	D: 51; 113; II: 189;		
E F VI: 14	4		
lås D: 11; 51; 73; 113; I: 22; 233	6		
slås	D: 51; II: 189	2	
nås	E F VI: 14	1	
Älgårås	D: 11	1	
förstås	I: 233	1	
<i>ast</i>			
låst	V: 73	1	
blåst		1	
<i>at</i>			
åt V: 78; 113; D: 61; 132; I: 233;			
III: 241	6		
åt (v.)	D: 103	1	
låt	V: 62; 65	2	
plåt	I: 233	1	
förlåt	D: 109*	1	
efteråt	I: 220	1	
gråt V: 62; 65; 78; 113 (2 ggr.);			
132; D: 61; 99; 103; 132; I: 220;			
III: 241	12		
fröjdegråt	D: 139	1	
stråt	V: 113; D: 48	2	
försåt	D: 48	1	
ståt	D: 109*	1	
våt	V: 132; D: 99; 139	3	

<i>av</i>		<i>agen</i>	
hov V: 138	1	fönsterbågen D: 38	1
lov V: 94; 109; III: 295	3	amorsbågen D: 32	1
sov	4	hågen D: 82	1
		rågen D: 88	1
2) Tvåstaviga.			
<i>ada</i>		<i>aget</i>	
båda . V: 23; D: 53; 101; I: 230; II: 183	5	tråget D: 68	1
bebåda D: 53	1	tåget	1
skåda D: 53; 101; 162	3		
beskåda I: 230	1	<i>ago</i>	
hackelselåda D: 163	1	lågo II: 7	1
våda V: 23; II: 183	2	sågo	1
		<i>agor</i>	
<i>adar</i>		lågor V: 80; D: 50; 66	3
skådar D: 6; I: 280	2	frågor V: 80; D: 50	2
knådar I: 231	1	vågor D: 66	1
silvertrådar D: 6	1	<i>akar</i>	
<i>adig</i>		råkar V: 95	1
nådig I: 227	1	stråkar	1
rådig	1	<i>ala</i>	
<i>aga</i>		ögonhåla V: 169	1
båga V: 144	1	skåla V: 152	1
låga D: 29	1	Savonarola V: 152	1
plåga (s.) V: 34; 133	2	tåla V: 169	1
fråga (s.) V: 133; 144	2	<i>alar</i>	
fråga (v.) D: 29	1	skålar (s.) D: 147; II: 11	2
såga V: 34	1	målar V: 96	1
tåga D: 29	1	strålar (s.) D: 148; II: 11	2
toga D: 29	1	tvålar V: 96	1
<i>agar</i>		<i>alats</i>	
bågar E F III: 8	1	kolats D: 94	1
hästskobågar V: 92	1	målats	1
marmorbågar D: 50	1	<i>alet</i>	
lågar V: 90; D: 151	2	bålet III: 200	1
rågar V: 90; D: 50	2	nyckelhålet II: 15	1
frågar D: 151	1	kolet V: 126	1
vågar (s.) E F III: 8	1	målet V: 166	1
vågar (v.) V: 92	1	modersmålet III: 200	1
<i>agas</i>		skrålet V: 126; II: 15	2
plågas V: 126	1	stålet V: 166	1
rågas	1	<i>alnad</i>	
<i>age</i>		förkolnad V: 124	1
båge E F VI: 14	1	vålnad	1
låge	1		

<i>ana</i>				<i>ar mig</i>			
dåna	D: 13; 109	2		slår mig	V: 24	1	
vintermåna	D: 156	1		består mig		1	
gråna		8					
<i>anad</i>				<i>asa</i>			
förhånad	D: 49	1		låsa	D: 160	1	
månad	D: 48	1		blåsa		1	
grånad	D: 48	1					
<i>ane</i>				<i>asas</i>			
Montefiascone	I: 222	1		låsas	V: 124	1	
måne		1		blåsas		1	
<i>anen</i>				<i>asta</i>			
Montefiasconen	V: 175	1		låsta	D: 24	1	
vintermånen		1		sammanblåsta		1	
<i>aning</i>				<i>ata</i>			
honing	D: 84	1		gåta V: 108; D: 168; E F VI: 15		3	
källarvåning		1		förlåta	I: 7; 18	2	
				gråta	V: 108; D: 168; I: 7; E F VI: 15	4	
				ståta	I: 28	1	
<i>apa</i>				<i>aten</i>			
kåpa	V: 52	1		båten	V: 173; D: 91	2	
såpa		1		table d'hôten	V: 173	1	
				låten	V: 35	1	
				belåten	D: 74; 91; II: 8	3	
				gråten (v.)	V: 35	1	
				gråten (s.)	D: 91	1	
				undersåten	II: 8	1	
				ståten	D: 74	1	
<i>ara</i>				<i>ater</i>			
åra	D: 54	1		åter	I: 31	1	
skåra	V: 30	1		undersåter		1	
spåra	V: 30	1					
våra	D: 54	1					
<i>arar</i>				<i>ava</i>			
bårar	D: 137	1		dova	D: 18	1	
fårar	D: 98	1		gåva	V: 115; 154; I: 29	3	
tårar		2		lova	V: 115	1	
				sova	V: 154; D: 18; I: 29	2	
<i>are</i>				<i>avan</i>			
dåre	D: 65	1		ovan	V: 95; D: 155	2	
kåre		1		kärleksgåvan	D: 154	1	
				kloven	V: 95	1	
<i>aren</i>				<i>avar</i>			
åren	D: 34	1		begåvar	V: 170	1	
båren	D: 34; 112	2		lovar		1	
mandomsåren	D: 112	1					
våren	D: 34; 112	2					
<i>aret</i>							
året	V: 24; D: 80*	2					
håret	V: 24; D: 80*; 154	3					
bröllopsåret	D: 154	1					

<i>avat</i>			moll D: 5; 22	2
begåvat II: 22	1		groll D: 42	1
lovat	1		troll D: 5; 22; 42	3
<i>aven</i>			<i>olk</i>	
påven D: 141	1		dolk E F III: 9	1
hädansoven	1		folk	1
<i>aver</i>			<i>olt</i>	
alkover D: 80; 170	1		kolt I: 20	1
sover	1		revolt	1
<i>avo</i>			<i>olv</i>	
gåvo D: 67	1		golv . . . V: 88; 108; D: 15; I: 15	4
sovo	1		kolv V: 88	1
			tolv . . . V: 108; D: 15; I: 15	3
Öppet Å.			<i>om</i>	
1) Enstaviga.			om V: 20; 113; 163; 169; D: 108; 148; I: 27; 230; III: 800	9
<i>od</i>			kom	11
brodd D: 51; I: 228	2		herranom V: 51	1
sådd D: 51	1		som V: 125	1
marmorsådd I: 228	1		<i>on</i>	
<i>oft</i>			Helikon D: 111*	1
doft D: 93	1		aderton	1
toft D: 139	1		<i>ong</i>	
stoft D: 93; 140	2		bång D: 9	1
<i>ok</i>			garçon V: 151	1
bock D: 7	1		dång D: 54; 55 (2 ggr.); 56; 58; 59; 60; 61	8
tjock D: 62	1		fång V: 32; 118; 155; D: 9; 47; 55; 92; 155	8
kock D: 62	1		gång V: 95; 114; 118; 151; 155; 163; D: 47; 55; 60; 64; 87; 148; 166; I: 12	14
skock III: 193	1		pelargång V: 65	1
lock D: 62; 167	2		källargång V: 150	1
block I: 222	1		undergång D: 61	1
jätteblock D: 167	1		chinjong I: 21	1
rullstensblock D: 5; 9	2		lång V: 95; D: 9; 17; 43; 87; 92; 169; I: 219	8
flock D: 62; 162	2		eau de Cologne I: 21	1
ögonlock V: 110	1		spång D: 33; 59	2
mässingslock V: 94	1		språng D: 9; 20; 92	3
rock V: 94; D: 7; 9; 62; 145; 162	6		vattusprång D: 64	1
pilgrimsskrock III: 193	1		trång D: 87; 103	2
sammetsrock I: 222	1		sång V: 65; 150; 163; D: 20; 33; 43; 54; 56; 58; 60; 64; 92; 148; 154; 166; 169; I: 12; 219	18
stock V: 110; D: 5	2		gycklaresång D: 103	1
cederstock D: 145	1		ottesång D: 17	1
<i>ol</i>			fågelsång D: 64	1
boll D: 42	1			
håll D: 42	1			

aftonsång V: 82
 minnessång V: 114
 tistelstång D: 60

ongst

själaångst D: 144
 fångst

op

opp V: 78 (2 ggr.); 126; 129; D: 91;
 98; II: 10; 19; III: 301
 hopp V: 126
 lopp V: 129
 gatupplopp V: 157
 kropp V: 78; D: 98; 144; II: 10;
 19; III: 301
 papperspropp V: 157
 topp V: 78; D: 91; 144

org

borg D: 74; 109*
 Gulleborg D: 43
 fingerborg D: 132
 Himmelsborg D: 82; 83
 korg D: 43; 109*
 sorg D: 83; 132; I: 28; 230; II: 20
 torg D: 74; I: 28; 230; II: 20
 marknadstorg D: 82

ors

kors V: 89; 136
 tors

ort

bort V: 91; 130; D: 104; 139; I: 20;
 II: 9
 kort V: 91; 130; D: 86; 104; I: 20;
 II: 9
 torrt D: 86; 139

os

oss V: 50; 114; D: 134; II: 19; 22;
 III: 201; 296; 297
 boss D: 16
 loss D: 16; 134; II: 19
 blossom V: 50; 114; D: 73; II: 22;
 III: 296; 297
 koloss III: 202
 slåss D: 111*
 kaross D: 73
 Cerberos D: 111*

ost

post D: 26
 fönsterpost V: 160
 frost V: 160; D: 26

at

fått V: 13; D: 12; 92; 149; II: 189 5
 gått V: 141; D: 35; 100; I: 234;
 II: 189 5
 gott V: 46; 112; 118; 155; D: 55;
 I: 9; 18; 26 8
 bigott I: 18 1
 örongott V: 118 1
 lott V: 69; I: 9 2
 blått D: 8; II: 185 2
 blott V: 46; D: 11; 35; 92; 97; 114;
 143; I: 26; 234 9
 kalott V: 34; D: 12; I: 226 3
 slott V: 155; D: 55; 91; 143 4
 jätteslott I: 226; II: 189 2
 rövarslott V: 157 1
 mått D: 114 1
 förmått D: 144; III: 296 2
 smått V: 34; 69 2
 brännvinsmått V: 157; D: 16 2
 nått D: 100; III: 296 2
 spott D: 20; 143 2
 brått V: 69; 112; D: 20; 149; I: 18;
 II: 189 6
 brott V: 46; D: 144 2
 grått V: 13; 141; D: 11; 12; 16; 91;
 97 7
 tott D: 20 1
 stått D: 8; II: 185 2
 förstått V: 46 1

2) Tvåstaviga.

oftet

loftet D: 37 1
 stoftet 1

oja

koja D: 71 1
 Troja 1

oka

locka 3
 klocka V: 131; D: 55 2
 plocka III: 197 1

okan

dockan D: 40 1
 vällingklockan 1

okar

flockar D: 40 1
 stockar 1

<i>okats</i>			tången I: 29	1
skockats D: 82	1		tistelstången I: 228	1
sammanplockats	1			
<i>oken</i>			<i>onger</i>	
kocken D: 99	1	ånger V: 175; D: 71; 170; I: 18;		
tjänarflocken D: 99	1	26; III: 195		6
rocken V: 132	1	gångar V: 78; D: 137		2
stocken V: 132	1	balkonger D: 60		1
		schäslonger I: 18		1
		kuponger I: 18		1
		bussaronger V: 78		1
		sånger . V: 175; D: 71; 137; 170;		
		I: 26; III: 195		6
		andesånger D: 60		1
<i>oket</i>				
locket D: 39	1			
skrocket D: 38	1			
<i>okor</i>			<i>opar</i>	
klockor D: 64	1	koppar		2
sockor	1	knoppar III: 295		1
		droppar I: 14		1
<i>olet</i>			<i>opas</i>	
hållet D: 68	1	hoppas E F VI: 16		1
sållet	1	knoppas		1
<i>omna</i>			<i>ope</i>	
komna D: 113	1	oppe V: 131; II: 18		2
fullkomna II: 176	1	droppe		2
somna	2			
<i>onga</i>			<i>open</i>	
ånga D: 164	1	kroppen		2
fånga V: 116; D: 16; 165	3	stroppen V: 98		1
långä D: 16; 74	2	toppen V: 145		1
många V: 116; D: 74	2			
<i>ongar</i>			<i>orgen</i>	
ångar D: 158; I: 228	2	kejsarborgen V: 124		1
fångar D: 84	1	papperskorgen D: 133		1
marmorfångar I: 227; 228; II: 187;		sorgen		2
188	4			
gångar D: 84	1		<i>orgens</i>	
trappuppgångar II: 188	1	månglarekorgens V: 124		1
pelargångar I: 227	1	torgens		1
källargångar II: 187	1		<i>orkat</i>	
örtagårdsgångar D: 158	1	orkat D: 70		1
		förtorkat D: 71		1
<i>ongen</i>			<i>orken</i>	
fången (part.) . D: 108; I: 29; 228	3	korken D: 30; I: 16		2
gången (s.) D: 29; 39; 108; III: 294	4	storken		2
solnedgången V: 47; 110	2		<i>orta</i>	
uppgången (part.) D: 29	1	borta		2
förgången I: 228	1	korta V: 127		1
sången D: 39; III: 294	2	förkorta I: 236		1
aftonsången V: 74; 110	2			

<i>osa</i>		<i>otet</i>		
blossa	D: 13	1	slottet D: 164	1
islandsmossa		1	äktenskapsbrottet	1
<i>osar</i>		3) Trestaviga.		
gossar	V: 126	1	<i>ormade</i>	
blossar		1	formade II: 188	1
			stormade	1
<i>osat</i>		<i>osade</i>		
blossat	I: 237	1	blossade III: 194	1
krossat		1	krossade	1
<i>o(d)ska</i>		Ä (a).		
åska	D: 23	1	1) Enstaviga.	
brådska		1	a) lång vokal:	
<i>ostar</i>		<i>ar</i>		
kostar	E F VI: 13	1	är V: 127; 128; D: 102; III: 194; 197	5
förrostar		1	bär (v.) D: 30; 102; 135; III: 194; 197	5
<i>ostat</i>			där V: 127; D: 19	2
kostat	D: 69	1	begär (s.) D: 30	1
rostat		1	här (adv.) V: 22; 112; 128	3
<i>osten</i>			kär V: 22; 112; D: 30; 135	4
rosten		2	skär (s.) D: 17	1
frosten	D: 131	1	skär (a.) D: 19	1
vinterfrosten	I: 14	1	Slipar-Per D: 17	1
<i>ota</i>		<i>ard</i>		
åtta	V: 160; I: 15	2	färd V: 90; 170; D: 100	3
skotta	V: 160	1	friarfärd D: 96	1
lotta	I: 15	1	pilgrimsfärd II: 188	1
blotta	D: 46; I: 20	2	månskensfärd I: 238	1
måtta	D: 30	1	huvudgård D: 65; 96	2
råtta	D: 30	1	hård D: 65; 100; E F III: 9	3
grotta	D: 46; I: 20	2	fjärd D: 59	1
<i>ote</i>			lörd V: 90	1
flotte	I: 13	1	värd (a.) V: 170	1
mätte		1	värld D: 65 (2 ggr.); 168	3
<i>oten</i>			svärd D: 168; II: 188; E F III: 9	3
botten	I: 15	1	framtidsvärld D: 59	1
lotten		1	värdshusvärd I: 238	1
<i>oter</i>		<i>arn</i>		
dotter		2	järn D: 94	1
slåtter	D: 59	1	tjärn	1
karotter	D: 134	1	<i>art</i>	
			kärt D: 104	1
			skärt	1

b) kort vokal:

		<i>aras</i>	
<i>arg</i>		äras D: 145	1
berg V: 34; 84; D: 66; I: 231; III: 201	5	bäras	1
färg	5	<i>arast</i>	
<i>ark</i>		kärast D: 105	1
märk V: 148	1	skärast	1
verk	1	<i>ardar</i>	
<i>arm</i>		förhärda II: 8	1
ärm D: 45; 164	2	världar	1
skärm D: 45; 75	2	<i>arde</i>	
svärm	3	begärde D: 97; I: 220	2
<i>ars</i>		lärde V: 158; I: 220	2
vers V: 164	1	förtärde I: 232	1
dryckesvers I: 239	1	värde (s.) V: 158; I: 232	2
tvärs	2	avundsvärde D: 97	1
<i>art</i>		<i>arden</i>	
ärt D: 111*	1	färden D: 49; E F VI: 15; I: 18	3
stjärt D: 111*; II: 182	2	gården D: 23	1
snärt II: 182	1	huvudgården D: 49; 170; III: 241	3
värt V: 129	1	härden D: 34; 76	2
tvärt V: 129; D: 111*	2	fjärden I: 18	1
2) Tvåstaviga.		världen D: 23; 34; 76; 170; III: 241; E F VI: 15	6
a) lång vokal:		<i>ardens</i>	
<i>ara</i>		härden D: 50	1
ära (s.) D: 98; 144; III: 300	3	fjärdens	1
ära (v.) D: 151	1	<i>arer</i>	
bära D: 24; 35; 78; 153; II: 7; III: 202; 241; 300	8	lärer D: 167	1
förfära D: 153	1	revärer	1
begära V: 154	1	<i>aril</i>	
kära V: 117; 154; D: 71; 98; III: 194; 241	6	fjäril D: 94	1
skära (v.) D: 35 (2 ggr.); 110	8	käril	1
skära (s.) D: 71	1	<i>aring</i>	
lära D: 94	1	käring V: 169	1
nära (adv.) V: 117; 154; D: 24; 71; 78; 94; 110; 144; 151; 153; II: 7; III: 194	12	täring	1
förtära D: 36; III: 202	2	<i>arlig</i>	
<i>arnan</i>		ärlig I: 232	1
hjärnan V: 126	1	härlig	1
stjärnan	1	<i>arna</i>	
<i>arar</i>		ärna I: 31	1
härar D: 154	1	gärna V: 50; D: 47; I: 13	1
förärar	1		

øn		øda		
ön	D: 50	1	öda D: 170	1
bön	D: 50; I: 227	2	döda (a.) V: 123; 144; D: 22; 155;	
dön	D: 137	1	170	5
skön	D: 162	1	blöda V: 124; D: 90	2
lön	D: 137; I: 227	2	glöda V: 144; D: 9	2
mön	V: 79	1	möda D: 39; 155	2
snön	V: 79	1	röda V: 123; 124; D: 9; 22; 39; 90	6
grön	D: 162	1	föröda V: 144	1
ønt		øde		
skönt	D: 166; I: 20; III: 194	3	öde (s.) D: 24	1
purpurskönt	V: 157	1	öde (a.) III: 194	1
grönt V: 157; D: 59; 166; III: 194		4	döde	2
krönt	D: 59; I: 20	2		
øp		øden		
nöp	V: 73	1	öden	2
dröp	D: 19	1	döden D: 133	1
stöp		2	flöden D: 33	1
øs		øder		
hedenhös	I: 31; 236	2	blöder V: 46; 90; 157	3
lös	V: 129	1	glöder D: 59; 146	2
känslolös	I: 31	1	bröder	5
orkeslös	D: 49; I: 236	2	stöder V: 157	1
rös	V: 129	1		
fosterös	D: 49	1		
frös	D: 49	1		
förfrös	I: 236	1		
øst		ødet		
öst	III: 188	1	ödet I: 24	1
klöst	D: 137	1	flödet	1
besinningslöst		2		
øt		øga		
knöt	V: 117	1	öga	11
förbröt		1	föga V: 127; D: 111	2
			höga V: 90; 173; D: 93; 139; 149;	
			156;	6
			jättehöga V: 59	1
			snöga D: 21; I: 229	2
øts		øgar		
göts	V: 139	1	högar I: 231	1
sköts		1	lögar	1
bröts		1		
øv		øgat		
löv	I: 11; 226	2	ögat	2
klöv	II: 10	1	snögat V: 126	1
marmorklöv	I: 226	1	översnögat V: 99	1
2) Tvåstaviga.		øken		
øar				
snöar	D: 72	1	spöken	2
töar		1	röken I: 224	1
		1	fröken D: 39	1

øker		över		
kröker ¹	I: 236	1	över	3
söker		1	behöver	2
			söver	1
			D: 77; I: 222	
			III: 299	
økte		3) Trestaviga.		
krökte	I: 27	1	øvande	
sökte		1	avgrundsbedövande	III: 195
			rövande	1
øla		Öppet Ö.		
böla	D: 68	1	1) Enstaviga.	
söla		1	a) lång vokal:	
øna		ør		
döna	V: 145	1	dör	V: 98; D: 11; 91; I: 222; 225
sköna	V: 145; 146	2	för (prep.)	V: 72
Tusensköna	D: 81	1	för (v.)	D: 11; 106
gröna	V: 146; D: 81	2	coiffeur	V: 98
ønet			nedanför	V: 19; D: 140
könet	II: 186	1	innanför	V: 71
stönet		1	utanför	D: 106; 152; II: 188
øsas			ovanför	V: 98
ösas	V: 173	1	löjliggör	D: 142
slösas		1	hör	D: 91; 140; 152; I: 225
øte			kör	II: 187
sköte	D: 141	1	smör	I: 222
flöte	D: 94	1	rör (s.)	V: 72
möte		2	rör (v.)	D: 142
øten			skorstensrör	V: 19
löten	D: 69	1	bamburör	V: 98
gröten	D: 27	1	stör	V: 71
spröten	D: 70	1	ørð	
mortelstöten	D: 27	1	förd	V: 167
øtos			rörd	1
knötos	D: 83	1	ørs	
brötos	D: 84	1	förs	E F V: 12
øt sig			görs	V: 166
knöt sig	V: 50	1	hörs	
snöt sig		1	rörs	E F V: 12
			törs	
øva			ørt	
röva	I: 30	1	sammanfört	I: 24; II: 186
pröva		1	hört	

¹ 1 uppl. har »böjer» för »kröker» (s. 289.)

b) kort vokal:			
<i>ød</i>		<i>øn</i>	
född . . . V: 118; D: 27; I: 17	3	lönn D: 17	1
förblödd D: 52	1	snön D: 18; V: 171	2
förströdd . . V: 71; D: 27; I: 17	3	rönn V: 171	1
stödd V: 71; 118; D: 52	3	<i>ør</i>	
<i>øj</i>		dörr V: 73; 165; D: 53; 84; I: 81	5
böjd D: 49; 88	2	sidodörr V: 80	1
höjd (part.) . . D: 49; 88; II: 22	3	gallerdörr I: 14	1
höjd (s.) V: 149	1	förr	7
dunkelögd III: 301	1	<i>ørk</i>	
röjd III: 301	1	björk D: 11; 114	2
fröjd V: 149; II: 22	2	mörk	2
skadefröjd D: 49	1	<i>ørs</i>	
<i>øjt</i>		läderbørs I: 28	1
böjt V: 138	1	tørs	1
flöjt	1	<i>ørst</i>	
<i>øl</i>		först	4
föll . . . V: 24; 148; 170; II: 187	4	törst V: 135; I: 27	2
höll	4	störst V: 30; 135; D: 111	8
<i>øld</i>		<i>øst</i>	
köld II: 15	1	höst D: 34	1
sköld	1	röst V: 64; 72; D: 64; 81; 95; 169	6
<i>ølj</i>		bröst V: 64; 72; D: 34; 64; 95; 169	6
följd D: 52	1	ögontröst D: 81	1
höljd	1	<i>øt</i>	
<i>øm</i>		dött V: 32; 74; D: 85; 155; I: 19; II: 22	6
glöm . . . V: 116; E F VI: 18	2	förblött D: 85	1
dröm (s.) . . V: 90; 116; D: 30	3	nött D: 155; II: 22	2
framtdsdröm I: 228	1	rött V: 32; 74; I: 234	3
storhetsdröm E F VI: 13	1	trött I: 19	1
beröm D: 80	1	strött I: 234	1
ström D: 108	1	2) Tvåstaviga.	
människoström V: 90	1	a) lång vokal:	
töm (v.) D: 30	1	<i>öra</i>	
töm (s.) D: 108; I: 228	2	öra V: 18; 23; D: 144; I: 10; II: 8;	
<i>ømd</i>		III: 197	6
fördömd V: 154	1	åsneöra D: 29; 142	2
gömd D: 79	1	föra V: 18; 23; D: 29; III: 197; 199	5
glömd V: 154	1	sammanföra I: 10	1
berömd D: 79	1	göra V: 18	1
<i>ømt</i>		höra D: 144	1
ömt V: 118	1	röra III: 197	1
dömt III: 201	1		
gömt	2		

störa II: 8	1		<i>ødsel</i>		
förstöra V: 18; D: 142	2		födsel D: 108*	1	
			gödsel	1	
<i>ørat</i>			<i>øja</i>		
örat V: 97	1		böja V: 118; I: 19	2	
görat	1		höja D: 39	1	
			dröja V: 118; D: 72	2	
<i>ørda</i>			tröja D: 72; I: 19	2	
börda	2		silkeströja D: 39	1	
snörda D: 20	1				
rörda D: 111	1		<i>øjde</i>		
			höjde	2	
<i>ørde</i>			pløjde I: 21	1	
förde D: 153; II: 21	2		drøjde I: 237	1	
hörde I: 27	1				
rörde I: 27; II: 21	2		<i>øjden</i>		
berörde D: 154	1		höjden D: 137	1	
			drøjden	1	
<i>ørdes</i>			<i>øjer</i>		
fördes D: 26	1		böjer V: 30; D: 79	2	
hördes D: 26; 38; II: 187	8		höjer D: 79; 101	2	
rördes D: 38; II: 188	2		dröjer V: 30; D: 100	2	
			<i>øknen</i>		
<i>øre</i>			öknen D: 95	1	
öre D: 12	1		töcknen	1	
snöre	1				
<i>øren</i>			<i>ølo</i>		
fören V: 165	1		föllo V: 13; D: 99; I: 21	3	
skulptören	1		höllo	3	
			<i>ølje</i>		
<i>øret</i>			följde D: 80*	1	
vinterföret V: 138	1		höljde	1	
herderöret	1				
			<i>øljen</i>		
<i>ørnet</i>			följen D: 38	1	
hörnet V: 162	1		höljen	1	
törnet	1				
			<i>øma</i>		
b) kort vokal:			gömma V: 154	1	
<i>øde</i>			drömma	1	
gudafödde D: 93	1		<i>ømas</i>		
blödde D: 85	1		dömas V: 117	1	
förblödde D: 83	1		gömmas	1	
glödde D: 38; 58; 83; 157	4				
strödde D: 33; 38; 93	3		<i>ømda</i>		
förströdde D: 157	1		gömda D: 81	1	
stödde D: 58; 83; 85	3		tömda	1	

<i>ömde</i>		<i>örstar</i>	
fördömde II: 188	1	förstar D: 30	1
gömde	4	törstar	1
glömde V: 129; D: 70	2		
drömde V: 129; 138	2		
<i>ömdes</i>		<i>östen</i>	
glömdes V: 125	1	hösten D: 18; 69	1
tömdes	1	rösten	1
<i>ömer</i>		<i>öster</i>	
gömmer D: 132	1	öster II: 10	1
tömmer	1	röster	1
<i>önder</i>		<i>öta</i>	
bönder D: 7	1	nötta I: 225	1
sönder	1	trötta I: 224	1
<i>önska</i>		<i>öter</i>	
önska D: 72; 76; II: 184	3		
grönska	3	fötter V: 99; 158; D: 67; 159; I: 235	5
<i>önskan</i>		ödlefötter D: 5	1
önskan D: 40; 114; 160; II: 185;		nötter . . . V: 157; D: 67; I: 235	3
III: 199	5	pinjenötter D: 159	1
grönskan	5	kokosnötter V: 99	1
		rötter D: 5; I: 235	2
<i>öre</i>		<i>ötes</i>	
förre V: 128	1		
större	1	möttes I: 19	1
		stöttes	1
<i>örjer</i>			
spörjer I: 7	1		
sörjer	1		
<i>örsta</i>		<i>öljande</i>	
första V: 132; 140	2	böljande III: 195	1
största	2	förföljande	1

3) Trestaviga.

Frekvensförhållanden och särskilda rimformer.

Förestående rimförteckning beledsagas i det följande av några sifferuppgifter, vilka, om de också icke ange något för Heidenstams rimbehandling säreget, dock för fullständighetens skull böra medtagas. Möjligen kunna de även bidra till ett mera samlat intryck av skaldens förhållande till sina rim.

De omkring 4100 olika *orden* äro fördelade på rimgrupper enligt nedanstående tabell:

Rimgrupper.

Rimvo- kal	Enstaviga		Tvåstaviga		Trestaviga		S:a
	lång vokal	kort vokal	lång vokal	kort vokal	lång vokal	kort vokal	
<i>a</i>	—	32	—	76	—	—	108
<i>ä</i>	13	—	55	—	3	—	71
<i>e</i>	1	—	4	—	—	—	5
<i>ä</i>	16	30	63	88	2	3	202
<i>i</i>	11	17	32	59	3	1	123
<i>o</i>	13	1	24	4	2	—	44
<i>u</i>	11	—	42	—	1	—	54
<i>u</i>	—	17	—	46	—	—	63
<i>y</i>	4	8	10	28	—	—	50
<i>ä</i>	15	—	42	—	—	—	57
<i>o</i>	—	18	—	36	—	2	56
<i>ä</i>	4	5	15	10	1	—	35
<i>ø</i>	14	—	22	—	1	—	37
<i>ø</i>	4	15	9	28	—	1	57
S:a	106	143	318	375	13	7	962
	249		693		20		

De olika *rimvokalernas* frekvens torde framgå av följande statistiska översikt. Siffrorna ange det antal gånger, varje vokal förekommer.

Rim- vokal	Enstaviga		Tvåstaviga		Trestaviga		S:a	I % av total- s:an	Ant. rim- band	I % av total- s:an			
	lång vokal	kort vokal	lång vokal	kort vokal	lång vokal	kort vokal							
a	—	680	—	388	—	—	1068	12,5	513	12,5	20,5 ⁰ /0	20,5 ⁰ /0	
ä	343	—	336	—	6	—	685	8	327	8			
e	53	—	17	—	—	—	70	0,8	33	0,8			
æ	460	488	407	578	4	8	1945	22,8	928	22,6			
i	184	242	251	431	6	2	1116	13,1	541	13,2			
o	333	41	133	23	4	—	534	6,3	255	6,2			
u	253	—	228	—	2	—	483	5,6	233	5,7	10,8 ⁰ /0	10,9 ⁰ /0	
ü	—	207	—	240	—	—	447	5,2	214	5,2			
y	45	42	34	124	—	—	245	2,8	119	2,9			
ɑ	491	—	175	—	—	—	666	7,8	315	7,7	13,5 ⁰ /0	13,5 ⁰ /0	
ö	—	337	—	152	—	4	493	5,7	238	5,8			
ɑ	49	30	95	40	2	—	216	2,4	104	2,6			
ø	109	—	110	—	2	—	221	2,5	107	2,6	6,2 ⁰ /0	6,4 ⁰ /0	
ø	41	117	44	118	—	2	322	3,7	157	3,8			
S:a	2361	2184	1830	2094	26	16	8511		4084				
	4545		3924		42								

Att med stöd av dessa uppgifter söka utröna Heidenstams förkärlek för någon viss vokal är måhända en vanskelig sak. De höga talen för *a*, *æ* och *i* förvåna knappast, då man vet, att dessa ljud- eller för *æ* det i riksspråket väl närmast motsvarande *æ*- äro ojämeförlikt mycket vanligare än de övriga.¹ Den överväldigande mängden av *æ*-rim förklaras också delvis därav, att inom denna grupp sammanförts ord tillhörande riksspråkets både *e*- och *æ*-grupper. Det synes likväl, som om skalden ägde betydligt större sympatier för *u*-, *ü*- och *æ*-rimmen, som utgöra 5,6, 5,2, och 7,8⁰/₀ resp., än särskilt för *ø*-orden, vilka äro relativt svagt representerade med sina 3,7⁰/₀. Man tage till jämförelse de siffror, som meddelats ur Vårt språk rörande dessa ljuds förekomst.

¹ Se Noreen, Vårt språk, Bd I, sid. 498—533, där följande uppgifter lämnas om de olika vokalernas förekomst i medeltal pr. sida: *a* 130; *ä* 46; *e* 46; *i* 91; *o* 20; *u* 11; *ü* 13; *y* 8; *æ* 32; *ö* 56; *æ* 89; *ø* 6; *ø* 20 ggr.

Mjöberg har i sina Stilstudier meddelat motsvarande uppgifter för några fransk-klassiska diktverk jämte Tegnér's ungdomsdiktning. Ett utdrag ur hans statistik visar följande siffror:

	Atis och Camilla	Leopolds		Tegnér's dikter		Fritiofs saga	Axel
		Oden	Virginia	t. o. m. 1807	1808—1811		
u (u + u)	4	4,6	4,9	6	6,2	10,9	4,8
å (a + o)	10,4	10,2	10,4	13,5	15,6	15	13,8
ö (ø + ø)	14,2	9,6	10,8	10,1	9,1	10,5	9,9

Motsvarande tal för Runebergs lyriska dikter¹ äro för u 9,6, å 16,7 och för ö 11. Hos Karlfeldt² utgöra samma rim 11,9 13,3 och 8,3 % resp., hos Heidenstam 10,6, 13,5 och 6,2 %.

Det är måhända icke blott en intressant jämförelse mellan olika skalder, som dessa siffror erbjuda, utan möjligen även mellan olika tider. Naturligtvis får man icke draga alltför säkra slutsatser av de fåtaliga uppgifter, som hittills föreligga, men det vill likväl synas, som om u-orden mer och mer tillkämpat sig rimmets hedersplats på ö-ordens bekostnad.

Tydligare än i fråga om rimvokalen visar sig törhända Heidenstams benägenhet för vissa ord. De oftast återkommande äro här antecknade med angivande av det antal gånger, vart och ett påträffats i de olika arbetena:

år	V: 10; D: 15; I—III: 11; E F: 1	= 37
hand	» 12; » 8; » 3; » 2	= 25
ut	» 11; » 9; » 5; »	= 25
lgår (v.)	» 3; » 4; » 5; »	= 12
ligår (adv.)	» 5; » 2; » 4; »	= 11
ned	» 7; » 5; » 9; » 1	= 22
in	» 8; » 7; » 7; »	= 22
den	» 11; » 6; » 4; »	= 21
händer (s.)	» 5; » 8; » 8; »	= 21
än	» 6; » 6; » 5; » 1	= 18
ljus (s.)	» 6; » 8; » 4; »	= 18
ljus (a.)	» 1; » 2; » »	= 3
dag	» 6; » 5; » 9; »	= 20

¹ Jfr Ruben G:son Berg i Finsk tidskrift LVI, sid. 153 (1904).

² Se Gobom: Rimmen hos Karlfeldt (Meddelanden från Nordiska seminariet. 2.)

hus	V: 7; D: 7; I—III: 6; E F: = 20
fram	» 8; » 5; » 6; » = 19
ring	» 7; » 8; » 3; » = 18
natt	» 5; » 7; » 5; » = 17
man	» 7; » 5; » 4; » = 16
igen	» 7; » 3; » 6; » = 16
slut	» 9; » 3; » 4; » = 16
ord	» 6; » 9; » = 15

Åtskilliga av dessa rimord jämte en del andra återfinnas dessutom rätt ofta förenade till *rimband*. Ur den tämligen rika samlingen må anföras:

hus : ljus V: 4; D: 4; I—III: 1 = 9	höga : öga : V: 2; D: 2; = 4
ljus : hus » 1; » 6; » 1 = 8	öga : höga : » 2; = 2
skinn : in » 4; » 2; » 1 = 7	mun : brunn : V: 2; I—III: 1 = 3
in : skinn : » 2; » » 1 = 3	brunn : mun : » 4; D: 1 = 5

* * *

Av vad som för öfrigt kan vara att säga såsom allmänna anmärkningar om Heidenstams rim, äro blott ett par saker av egentligt intresse.

Beckman säger i anm. till § 50 (versläran): »Att rimmet sträcker sig längre tillbaka i ordet än här angivits (d. v. s. än till sista, till metrisk höjning användbara vokal), tilldrager sig i allmänhet föga uppmärksamhet och är väl oftast oavsiktligt». — Av sådana rim har väl all poesi och naturligen även Heidenstams en riklig mängd; vanligen sträcker sig rimmens likhet hos honom endast till den före rimvokalen stående konsonanten.

Stundom inträffar emellertid, att den omtalade överensstämmelsen går ut över hela ordet, antingen så, att rimordet helt enkelt upprepas, eller så, att likaljudande men till betydelsen skilda ord (eller orddelar) rimma. För större fullständighets skull anföras nedan de fall av denna art, som jag påträffat.

I. Upprepade rimord:

önskedag (: slag) : önskedag	D: 72
gick : gick	D: 36
flod : flod (: varubod)	II: 17
den : den : den (: igen)	V: 90
rum (: skum) : rum	I: 27
repet : repet	V: 79
kiselstenar : stenar	V: 167
lönnlövsslinga : slinga	D: 57
moder : moder : moder (: klenoder)	D: 39
honan : bröllopskronan : kronan : kronan	D: 40
kyrka : Tivedskyrka : kyrka	D: 38
släde : herrgårdssläde : släde (: mede)	D: 37
skära (: bära) : skära	D: 35
vägen (: egen) : vägen	D: 51

Det bör anmärkas, att upprepningarna i rimbanden 9—12 tjäna ett stilistiskt syfte genom att förhöja intrycket av ålderdomlighet i ifrågavarande dikt (Sommarnatten).

II. Likaljudande ord (l. orddelar) med skild betydelse (homonymer):

var : (här och) var	D: 57
andedrag (: slag) : (anlets-) drag	D: 79
örongott: gott	V: 118
(vätt:) sett : sätt	I: 16
för : utanför	D: 106
fara (s.) : fara (v.)	I: 22
fara (v.) (: skördeskara) : fara (s.)	D: 51
visa : orättvisa	I: 9
helgedomen: domen	D: 46
hjulen: julen	D: 36
båda (pron.) (: skåda) : bebåda	D: 53
tåga : toga	D: 29
uppgången (part.) : gången (s.)	D: 29
oförvägen : vägen (s.)	D: 26
hjärna : gärna	I: 13
renetter : nätter	V: 168
bajonetter : nätter	D: 28

Rätt anmärkningsvärda såsom från de vanligaste rimtyperna avvikande äro även de rim, vilkas *leder uppdelats* på två ord. Företeelsen är förmodligen ej så allmän i svensk poesi, och hos Heidenstam har jag blott funnit följande 8 fall:

knöt sig : snöt sig	V: 50
band oss : ibland oss	» 157
begav sig : av sig	» 125
består mig : slår mig	» 24
där båda rimlederna delats upp — och	
ordet : tror det	V: 146
försvann det : landet	» 160
tidningsbladet : ha det	» 162
epikuréer : se er	I: 220
där endast den ena kluvits.	

Rimmen ur fonetisk synpunkt.

»Slutrim består i en fullständig samklang mellan (ord eller) takter i avseende på slutljuden. — Fullständig säges samklangen vara, då den sträcker sig från och med sista starktoniga till metrisk höjning användbara vokal till (ordets eller) taktens slut» (Beckman § 50).

Med stöd av denna definition uppställer Beckman två fonetiska krav på ett gott rim:

1) det skall vara rent och 2) innehålla en tryckstark stavelse. »Renheten» är då liktydig med:

- 1) rimvokalernas kvalitativa överensstämmelse;
- 2) efter rimvokalerna stående ljudkomplexers likhet;
- 3) rimstavelsernas — i två- eller flerstaviga rim även följande stavelsers — kvantitativa likhet.

Det är min mening att i det följande söka påvisa Heidenstams avvikelser från dessa fordringar. Jag börjar då med

1. Rimmens renhet.

A. Rimvokalernas kvalitet.

Man kan knappast tala om Heidenstam såsom rimmare utan att i samma ögonblick bringa i diskussion frågan om de s. k. stockholmsrimmens vara eller icke vara. Ty jämte Leverlin är han väl den, som mest bidragit att skänka detta gamla tvisteämne förnyat liv och intresse genom en diktning, vilken

vers för vers bär spår av uppländsk dialekt. De genomsedda arbetena uppvisa icke mindre än 236 (5,8 %) sådana ur riks-språkssynpunkt förkastliga rim av typen *spel : själ*, *sena : för-tjäna*.

En förklarande om också ej förmildrande omständighet vid denna storartade rikedom på dialektrim torde vara, att Heidenstam säkerligen aldrig gjort något försök att undvika dem utan fastmera avsiktligt ökat deras antal för att om möjligt få dem principiellt erkända. Sin ståndpunkt i denna utan tvivel rätt viktiga fråga har skalden själv korteligen antytt i sin uppsats om svenskarnas lynne, varur jag tillåter mig citera följande rader:

»De flesta svenskar uppfatta icke konstverket som ett medium utan som ett prydnadsting, vars värde ligger i den formella korrektheten. Särskilt har rimflätningen blifvit alltför tvungen, ehuru svenskan därvidlag har mer att lära av befryndade språk än av avlägsnare och mer rimrika. Skriven av svensk hand skulle »Per Gynt» anses vårdslös och formelt misslyckad, och endast därför att boken författats av en norrman, kallas de nyckfulla rimmen urkraftiga. Allra minst ha vi någon grund att klaga på »stockholmsrim», så länge vi med nöje läsa bygdemål. Det finns intet riksspråk för inbillning och känsla, och stockholmsrim ha sedan gammalt skrivits av stockholmare. — — — Det tyska språkets yppersta diktverk äro sida efter sida så översållade med frankfurterrim och oäkta rim, att just dessa giva den egendomliga prägeln åt stilen. Är det icke svenskarne nog, om de rimma jämbördigt med Goethe?»

Dessa ord, som fallit i samband med talet om svenskarnas formalism, kunna likväl icke i någon nämnvärd mån förhjälpa stockholmsrimmen till mera allmänt erkännande.

Heidenstam liksom väl också Levertin tillhör, såsom inledningsvis påpekats, i motsats till de korrekta och samvetsgranna rimmästarna Fröding och Karlfeldt en friare riktning inom skaldekonsten, den som hyllar en mindre sträng uppfattning och behandling särskilt av rimmet. Det är utan tvivel en stor konstnärs privilegium att stundom kunna leka med pensel och penna, därför »att det roar honom göra så». Det bör till och med skänka honom ett ögonblicks rus av stolthet och lycka att i sin diktarglädje draga en arabesk, som ingen stel pedant för-

står, men i vilken han just därför vill spåra en djup betydelse och skönhet. Men att begagna denna företrädesrätt så, att han mycket ofta står oförstådd, är icke klokt av diktaren. Hans anseende som konstnär kunde lida därigenom. Därför synes det mig heller icke vara av så stor vikt för en svensk skald, om han rimmar »jämbördigt med Goethe», som fastmer, om han åt sina landsmän och läsare förmår att i sina rim skänka det estetiska välbehag, han avser att framkalla. Och gott ²/₃ av svensktalande kunna icke njuta av stockholmsrimmen; för dem äro de något anstötligt, oförståeligt, fult och irriterande. Att vi »icke ha skäl att klaga på stockholmsrim, så länge vi med nöje läsa bygdemål» är ett tämligen klen försvaret och endast en halv sanning. Det är sant, att vi »med nöje läsa bygdemål», men vad har den uppländska dialekten med Heidenstams österländska eller till Tivedstrakterna förlagda poesi att skaffa?

Även mot denna stockholmska dialekt — om den nu erkändes — har skalden emellertid begått ett par särdeles tydliga fel, då han rimmar *ner:isär* (V: 28) och *värde:svinaherde* (V: 85). Vokalen *e* förekommer ju ingestädes framför *r* och allra minst i stockholmskan, där *e* och *a* i denna ställning äro påfallande inkongruenta.

Av andra avvikelser i fråga om rimvokalens kvalitet må anföras följande:¹

liquoristan : sefirgarnsnystan	(<i>i : y</i>)	I: 220
stark : sak	(<i>a : a</i>)	V: 114
förtjust : dust	(<i>u : u</i>)	D: 30
dust: ljust	(<i>u : u</i>)	» 95

Alternativt uttal föreligger möjligen i:

stöds : till döds	(<i>ø : ø</i> ev. <i>ø</i>)	D: 143
mön : snön	(<i>ø : ø</i> » <i>ø</i>)	V: 79
gala : alla	(<i>a</i> ev. <i>a : a</i>)	I: 220

Särskilt kapitel förtjänade de utländska ord, som bilda rim sinsemellan eller med svenska. I grekiska lån på *-ol*, *-od*, *-or*, *-on* m. fl. vacklar sålunda uttalet mellan *æ* och *o*, båda måhända lika allmänna. Orden på *-ett* av franskt ursprung

¹ Söderbergh upptar även rimmet: *danserskor: pärlemor: kor* (II: 21) (*ø : o : o*) ss. felaktigt. Enligt mitt uttal föreligger intet fel.

böra väl uttalas *-æt*, ehuru även formen *-et (æt)* torde förekomma. Jag har ansett riktigast att anteckna de viktigaste hithörande fallen:

amazoner : festoner	(<i>æ</i> l. <i>o</i> : <i>oy</i> l. <i>o</i> enl. Wulff)	D: 82
kupolen : solen	(<i>æ</i> l. <i>o</i> : <i>o</i> » »)	D: 82
övermod : pagod	(<i>o</i> : <i>æ</i> l. <i>o</i> » »)	V: 59
pagod : blod	(<i>æ</i> l. <i>o</i> : <i>o</i>)	V: 59
hall : piedestal	(<i>a</i> : <i>a</i> l. <i>a</i> » »)	I: 225
sett : duett : fett	(<i>e</i> l. <i>æ</i> : <i>e</i> , <i>æ</i> l. <i>æ</i> : <i>e</i> l. <i>æ</i>)	I: 22
resar : Cæsar	(<i>e</i> l. <i>æ</i> : <i>æ</i> l. <i>e</i> (<i>æ</i>))	D: 143
muræna : sena	(<i>e</i> (<i>æ</i>) l. <i>æ</i> : <i>e</i>)	I: 231

I rimmen Diogenes : askes (V: 139), hes : Diogenes (D: 94) och Termopylæ : de (D: 133) blir måhända det grumliga *e* i slutstavelsen tack vare ordens främlingsskap något förtydligat och rimmets renhet sålunda bevarad.

Misstänkta förefalla däremot:

ozon : skon	(<i>æ</i> : <i>o</i>)	V: 19
oboln : soln	(<i>æ</i> : <i>o</i>)	D: 146

I ett fall har skalden tydligt åsyftat det främmande uttalet, då han låter asilen : stilen (V: 128) rimma, varvid även den franska ortografien bibehållits icke blott i rimställning utan även inuti versen. Här är emellertid det främmande uttalet fullkomligt på sin plats i den sirlige franske hovmannens litet ironiska ord till sin drottning.

B. Rimmets eftervokaliska del.

Vill man underkasta rimmets eftervokaliska del en granskning, måste man framför allt fasthålla, att rimmet såsom varande en ljud-effekt är till för *örat*, ej *ögat*. Rimordets ortografi kan således ej utgöra någon säker norm för bedömande av rimmets riktighet. Rim som *karar* (obs. stavningen) : *förklarar* (D: 132), *gården* : *världen* (D: 23), *världen* : *härden* (D: 34) m. fl. äro därför oantastliga.

Som mindre goda skulle däremot kanske mången i första ögonblicket betrakta rim som brådska : åska (D: 23); regnbestänkta : längta (I: 227); röjd : dunkelögd (III: 301); lugnt : punkt (V: 93); fez : tillreds (V: 90); krets : till freds (I: 29) m. fl. av liknande typ. Emellertid måste väl även här det faktiska uttalet kunna berättiga till rim.

Fall av större eller mindre avvikelse från fordran på eftervokaliska delens likhet förekomma emellertid, om också ej i högre grad, hos Heidenstam. För de grupper av sådana fall, jag nedan uppställt, har jag begagnat mig av Söderberghs indelning. Enligt denna fås två huvudkategorier: 1) fullständig ljudöverensstämmelse föreligger eller är åsyftad av författaren och 2) ofullständig ljudöverensstämmelse är för handen.

I. Fullständig ljudöverensstämmelse (föreligger eller åsyftas).

a) rim, vilkas förutsatta, mot ortografien stridande uttal är alltför vulgärt i stilarten:

undan : sopetunnan	V: 13: æ mellan n och vokal
bullra : skuldra	» 89: » » l » r
hellre : äldre	» 136:
inre : mindre	D: 57: æ mellan n » r
an : man : ibland	V: 141: æ i slutljud
chinjong: eau de Cologne	I: 21

b) rim, vilkas förutsatta, med ortografien överensstämmande uttal ej är aktuellt (»rim för ögat»). Jag har endast antecknat *hedning : klädning* (V: 144); det gängse uttalet torde vara *klänning*.

c) rim, vilka i sin föreliggande form strida mot det gängse bruket, och där sålunda en ändring »för rimmets skull» företagits:

1) slutstavelens *a* > *æ* eller *e*

låge : båge	E F VI: 14
hängde : (klara och) purpursprängde	D: 158

2) slutstavelens *æ* > *a*.

vintermåna : gråna	D: 156
ljudar : gudar	» 142
gudar : ljudar	» 152
fråga : båga	V: 144

Att här upptaga formen *timma(n)*, vilken förekommer 12 ggr, såsom en mer anmärkningsvärd »licentia poetica» vore måhända mindre riktigt, eftersom Sv. akademiens ordlista anser »den böjda formen »timma» tillåtlig som rim» och Sundén i sin svenska ordbok upptar »även »timma» (i vers)».

3) slutstavelesens vokal eller vokal + konsonant bortkastas:

α) vokal faller:¹

termit : grubblerit	D: 109*
sinn : in	» 45 och II: 8
människosinn : in	» 61 » » 183
skyn : tryn' : dyn : syn	II: 184
kinamomosskåln : moln	V: 19
skåln : moln	» 29
mässingsskåln : moln : svåln]	» 96
moln : skåln	III: 241
själaångst : fångst	D: 144

β) vokal + konsonant faller i alla rim med *re'n*, ex.

ven : re'n	II: 18
re'n : allen'	I: 28

Både *re'n* och *allen'* tyckas emellertid liksom formen *timma* ha vunnit erkännande som tillåtna att döma av Akademiens ordlista och Sundéns ordbok, vilka båda upptaga de förkortade formerna (»i vers») utan reservation. Hos Heidenstam äro exemplen icke synnerligen talrika; jag har räknat sju fall av *re'n* och fem fall *allen'*.

Liknande är förhållandet med formen *gull*, som förekommer nio gånger. Enligt anförda ordböcker anträffas nämligen formen *gull* »i rim och några sammansättningar». Jag har endast velat påpeka dessa sista fall av ändringar i ordens form. De böra naturligtvis icke betraktas som »rimfel».

4) I ett fall förekommer tillägg av konsonant:

mund: morgonstund: blund	D: 89
--------------------------	-------

Säkerligen är detta rimband beroende på en feltolkning av ordet *mund*. Skalden synes ha uppfattat det som en äldre form av »mun», då det i stället betyder »hand» (av isl. *mund* »hand»; »mun» däremot av isl. *munnr*, fsv. *munder*) möjligen under inflytande av det likaledes ofta felöversatta ordstävet »morgonstund har gull i mund».

¹ Fall sådana som *soln: yllekjoln* (V: 50); *junisoln: underkjoln* (D: 19); *oboln: soln* (D: 140); *soln: fioln* (III: 297); *hälln: kvälln* (D: 132) m. fl., där ändring ej skett för rimmets utan för meterns skull, medtagas här naturligen ej.

II. Ofullständig ljudöverensstämmelse:

a) I bägge rimorden befintliga, enstaka ljud divergera märkbart.

1. vokal:

allvar : kalvar	(a: a)	D: 143
skatter : mattor	(æ: -ø l. o)	I: 230 och V: 33
epikuréer : se er	(-æ: -e)	I: 220
tidningsbladet : ha det	(-æ: æ l. e)	V: 162
försvann det : landet	(-æ l. e : æ)	V: 160
kloven : ovan	(æ: a)	V: 95

2. konsonanter:

julinatt : svart	(t: t)	V: 167 ¹
------------------	--------	---------------------

b) Det ena rimordet innehåller flera ljud än det andra:
stark : sak V: 114

C. *Kvantiteten.*

I fråga om kvantiteten uppvisar Heidenstams diktning icke synnerligen många olikheter rimorden emellan. Såsom ur denna synpunkt orena må anföras följande rim:

stark : sak	V: 114
förtjust : dust	D: 30
dust : ljust	D: 95
hörs : görs : törs	V: 166
törs : rörs : förs : hörs	E F V: 12
allvar : kalvar	D: 143

Mindre tydliga äro:

stöds : till döds	D: 143
mön : snön	V: 79
gala : alla	I: 220
epikuréer : se er	I: 220
tidningsbladet : ha det	V: 162
försvann det : landet	V: 160, vilka enligt

många personers uttal torde bli fullt rena rim.

Alternativt uttal föreligger i rimbanden

hall : piedestal	I: 225 (jfr s. 76) och
öknen : töcknen	

I Diogenes : askes (V: 139), hes : Diogenes (D: 94) och Termopylæ : de (D: 133) blir den rimmande vokalen tack vare

¹ Söderbergh hänför detta rim till b), vilket väl knappast är rätt.

den jambiska eller katalektiskt trokaiska metern betonad och därför förlängd.

I allmänhet hänger ju kvantiteten nära samman med intensiteten, så att en stavelses förmåga av förlängning ökas med dess betoning. Vid uppläsning — och en dikt är väl närmast avsedd att läsas högt — kunna därför många rimfel i detta och andra avseenden öfverskylas.

Den betydande roll som betoningen spelar för versen i sin helhet och rimmet i synnerhet har givit anledning till den andra stora huvudfordran, som ställes på ett gott rim: att det skall innehålla en tryckstark stavelse. Den följande framställningen utgör då ett försök att i någon mån klargöra Heidenstams förhållande till denna rimlag.

2. Rimmen ur betoningens synpunkt.

Rimmet skall innehålla en starktonig stavelse, men denna stavelse behöver, ss. Söderbergh påpekar, därför icke nödvändigt vara ordets starkaste. Mot rim af typen rågar (31): marmorbågar (3020); skåda (31): hackelselåda (30020) finns ju intet att invända.

I de fall, då rimvokalen i sig själv är tillräckligt klangfull och fullständig identitet i kvalitativt avseende råder, torde även tryckstyrkan 1 vara tillfyllest, t. ex. Asiam (301): kam (3) [D: 79]; Herranom (301): kom (3) [V: 51]; pelargång (302): sång (3) [V: 65]; Elysium (0301): rum (3) [D: 94]; Diogenes (0301): askes (03) [V: 139] etc.

I några fall förekommer en — vanligen på bibehållande av ett äldre uttal beroende — accentförflyttning, så att en i det numera vanligare uttalet betonad stavelse förlorar sin accent till förmån för den eljest obetonade rimstavelsen. Jag har antecknat följande:

dragen (31): trefaldighetssöndagen (- - - - 030 för 320)	I: 12
dödsfiender (3020 för 3201): händer (30)	I: 24
saliga (301): otaliga (0301: 3201)	III: 197
hakan (31): scharlakan (030 för 301 l. 320)	D: 7
uppgången (030 för 320): gången (31)	• 29

Det må anmärkas, att fallen 2 och 5 endast med svårighet tillåta detta uttal, som däremot i fallen 1, 3, 4 är ytterst vanligt äfven i prosa.

Gäller det nu att uppsöka ur betoningssynpunkt *felaktiga* rim, måste hänsyn tagas ej blott till det fristående ordets accentuering utan även till de betoningsförhållanden, det enskilda ordet underkastas i satsen, den fraseologiska accenten. Det kan då inträffa, att ett ord, som står i nära sammanhang med följande versrad och ej är logiskt — således ej heller accentuellt — framhävt, bildar rim. En dylik rimflätning blir naturligen mer eller mindre otillfredsställande, och ibland, exempelvis då preposition rimmar, uppstå tämligen markerade fel.

I det följande äro sammanställda de i detta avseende mindre tadelfria rim, jag trott mig finna. Då emellertid den fraseologiska betoningen oftast är rent individuell, måste alltid i viss mån godtycket bli härskande vid bedömandet av vad som är felaktigt eller ej härvidlag. Därför ha i en särskild avdelning upptagits de fall, om vilka endast en mening synts mig kunna råda, därefter i en annan de, som möjligen kunna diskuteras. Vid uppställandet av de olika grupperna har jag i huvudsak följt Söderberghs indelning. Vad dessa kategorier själva beträffar, bör måhända påpekas — vilket Söderbergh också gjort — att de gälla blott för de angivna fallen.

1). Ett ganska vanligt fel är att låta *preposition* i obetonad¹ ställning rimma, under det huvudordet följer i nästa versrad:

V: 27: — — — släktets *slav*: i det hans kvinnor lustigt njuta *av* : sitt sorbetglas och kalla sig förtryckta.

V: 108: När genom rummet fönsterkorsets skugga ligger : som skuggan *av* : det stränga korset på en *grav*.

V: 126: — — — trasorna, som hängde *ned*: kring tiggarns bröst. Jag såg den evigt *med* : min kalla tanke och mitt varma hjärta.

III: 294: *sängs*: På värdshussalen, där sen gammalt *längs* : den kala väggen tornats svärd och pukor.

¹ Är rimordet även i frasen *betonat*, hindrar naturligtvis ingenting, att det tjänstgör ss. rim. Som ex. härpå må tjäna: V: 166: *värdinnan* : så när man går från bordet mätt, som *innan* : man hunnit smaka, vad det är för slag. V: 26: Ej så som trodde jag och *fann* : en kvinna mera vacker än en *man*.

- I: 24: — — — krig om *källan*: ty han är frukten av ett famntag *mellan* : en nordländsk enslighet och syd-ländsk eld.
- V: 137: — — — full med *rakí*: och bära långa pistoler *i* : sin vita fustanella.
- D: 8: Jag älskar ligga lat och *fri*: och varje tröttsam tanke *i* : en jättesnarkning dränka.
- D: 10: — — — den njuta i våra smultron *vi*: den fick våra skogar förenad *i* : en liten purpurkula.
- I: 10: — — — den siste *bli*: — — — som skådespelarn hurtigt lindad *i* : sin röda kappa.
- I: 13: Det är på tiden, att det är *förbi*: Det blir till sist dock mera mening *i* : hans festförslag.
- II: 12: Hans rodnande läppar likna den *ring*: av rodnande skal, som öppnas *omkring* : det sodomska äpplets kärnor.
- D: 89: linda armen fast *omkring* : varje klockas stjälk och *ring*.
- I: 232: *sot*: som sträcka små nakna armarna *mot*: Louis-d'orn, en spelmarks värde.
- V: 116: — Jag skulle nyss: lagt allt jag ägt för din *fot*: Jag skulle offrat all världen *mot* : ditt hjärta, din famn, din kyss.
- V: 111: — — och denne ende slog ett värnlöst *djur*: och gav sin hand, som nyss med värmen *ur* : min själ jag tryckt och velat trycka än.
- I: 9: — — — *lur*: en gammal hedning slagit botten *ur* : sin tomma, allra värsta dryckeskanna och höll den som en lur
- III: 297: — sträckt i gräset linda armen *runt* : sin hustrus liv och somna gott och *sunt*
- D: 19: stod med nakna armen *på* : brunnens kant av tegel: hukad över djupets *blå*:runda vattenspegel.
- D: 11: — där granarna *stå*: som spöken av träd, som marskog blott: — där själva den röda färgen *på* : de låga kojorna slocknar i grått
- D: 15: Mässingsskalmade brillor *två*: — — blankar han försiktigt *på* : skjortans grova linning.

- D: 15: — då skakar Söndag barret *från* : sitt skägg och klappar händer och lyss : till klampande klackars *dån*.
- V: 96: Då visar doktor Kristen *från* : den nötta tröskeln sakta : för renoviser den bleke i *vrån* : och viskar : »Stig in och betrakta
- I: 19: — far och *son* : — — — Han var en tigerunge rövad *från* : sin moders dschungel, men med klor att strida.
- D: 132: Låt gå att livet gömmer : ett uns av skratt, ett pund av *gråt* : den starke ler med stolthet *åt* : det bittra gift han tömmer.
- I: 233: Är helt av järn, av plåt vid *plåt* : och brun av rost samt vätter *åt* : en gård, där med blommor på nacken
- III: 300: — och när hon mulen gått sin färde, *kom* : ur fruktträdgårdens valv en grupp av män: Den äldste, lutad, tog med handen *om* : den dödes haka.
- I: 222: — sätter den så snett som möjligt *över* : den siste tiggare, som än *behöver* : en hatt att tigga sina soldi i.
- V: 72: — och han sagt det för evnucken och evnucken *för* : storviziren, bugade sig denne : och sultanen tog sin päls och tog sitt *rör*.

2) Obetonad *konjunktion* som rim, medan den av konjunktionen inledda satsen följer i nästa versrad:

- I: 227: Jag ser vad frågan *gäller* : vem blir vår framtids herre, pilsnermannen *eller* : den skönhetsdröm, som bor i dessa marmorfångar?
- I: 11: Hur ljust står allt och hur oändligt *rikt* : — Jag svindlar *likt* : en konung, när på knä i koret dignad — — —
- I: 130: Hon glömde sin blygsel, den unga *kvinnan* : där bort genom rummen hon ilade, *innan* : hon gömt i kläder, hur vacker hon var.
- V: 74: Gränden låg med ens så midnattssvart, att, *då* : Mamud såg i mörkret, fylldes ögat : som av tusen gnistor, tusen stjärnor *små*.

3) *Relativpronomen*, som rim skilt från den av detsamma inledda satsen:

V: 14: Och tapetserarn, *vilken* : stått blek i pipans rök :
han lastade med *silken* : — sitt ök.

V: 138: — från Cretas och Cyperns vävstol, *vilken* : bland
ljusa blå och ljusa röda *silken* : knappt fäller in
en enda dämpad tråd.

V: 125: Ja, människorna, dessa bylten, *som* : vi se på torg
och gata, allt sen det begav sig : att släktets första
kjorteltanke *kom*

4) *Demonstrativpronomen*, som rim stående intill betonat adverbial:

V: 35: skänk den här en fristad *än* : när hos dessa barn
och flickor *den* : länge sedan endast är ett minne!

5) *Sammansatt verb*, uppdelat så, att verbet, som är obetonat, utgör rimord, medan den betonade partikeln står i nästa versrad:

D: 134: Från sina hakar *kasta* : vi porten av likt druckna
män — — — *lasta*

D: 21: fler och *fler* : — Den trakt, jag lämnat som yng-
ling, *ser* : jag i kväll som man tillbaka.

I: 226: *ställde* : — — — Och med en liten klatsch av ban-
den *fällde* : han dosans lock igen på påvligt vis.

V: 117: Kom, vänner, låt oss *sätta* : oss ned på landet i
lugn : och vakta vår kakelugn : och gamla sagor
berätta !

I: 9: Kan blott en enda från sin sotsäng *visa* : tillbaka
på ett liv mer rikt än ditt : då är ditt liv en
hjärtlös orättvisa

V: 167: så drar han tyst ur remmen luvan, *tvingar* : den
ner om nacken, stryker skägget rätt : — — —
ringar.

II: 22: bädda dynor kring hans rygg och *trycka* : den
stora regeln för i husets lås : — — — *lycka*.

D: 10: — det är en leende glimt, som *går* : tillbaka
genom tusende år : från den forna världens leende
vila.

V: 98: Men knappt har kunden försvunnit, så *slår* : barberarn hans stol i kull: och kastar mässingsspe-
geln och *går*.

V: 124: Sorgen skall *låsas* : inne där hemma: Dans skall
det *blåsas*.

III: 241: när jag bland mina *kära* : skiftar det bröd, som de
bära : fram till mitt bord utan oro och gråt

I: 27: *krökte*: Han vände liknöjt henne ryggen, *sökte* :
ånyo upp sin bänk och sporde först

6) *Osammansatt verb* som rim, då i nästa rad följer logiskt
framhävt predikativ eller adverbial, som hör samman med det:

D: 43: *klang*: Det är kon Gulleborg, som *sprang* : till
skogs på vallgångsdagen.

V: 123: tankar, som *gnaga* : släktet till benen: frukta att
draga : med till den röda: staden vid Seinen.

I: 11: Allt som sjunkna brasans dager *blev*: mer röd på
rummets vägg: — och draget *drev*

I: 237: För ögat glödde än de mynt, som *legat*: på bordet
strödda i sin hemska prakt — — — *förteгат*.

V: 59: den värsta *slägga*: som Irans värste smed: för-
måde *lägga* : på städ.

V: 137: — att männen, vilka *hälla* : sin remmare full med
raki: — — — *fustanella*.

I: 22: Förmår en aldrig sopad gränd att *stämma*: vårt
sinne högre än en sopad gränd — — — *hemma!*

V: 168: När Livet den första november *fick*: sin kappsäck
fylld med renetter: och satt på tåget, som söder
gick

D: 96: Men ryttarn mänlyst *springer* : i sadeln brätt vid
lurars ton: — — — *stinger*.

D: 14: Och alla borde ni *sitta* : i skola hos Koja-Britta.

V: 51: Jerusalems gata *stod* : belagd med rödaste matta:
av saracenernas *blod*.

D: 139: Solens snäcka *flyter* : gul i klippors mitt: Morgon,
allt som *bryter*: livets ros, är ditt.

D: 14: så: Hon lärde dem sin stora konst att *stå* : belå-
ten och frisk och röd

- V: 163: »tumla om»: i hjärtat glada åt ett fat spagetti :
samt en slokhatt, vilken kom : ur modet redan
artonhundratretti;
- D: 8: Då höjer den svarte mannen, som stått : i tankar
och vilat på steget: — — — blått
- V: 13: När han om kvällen fått: turbanen löst vid badet :
— — — grått.
- V: 148: men då hon satt där lugn som jämt och strök :
till rätta rivna linet på sitt finger: — — — krök.
- I: 223: rök: — — — viskade, i det han strök : från pan-
nan raskt sitt långa vita hår
- V: 30: En störväxt neger böjer : åt sidan tamariskerna
och dröjer.

7) Obetonat *hjälpverb*, såsom rim skilt från huvudordet
(och dess objekt):

- I: 12: ett större, högre syfte ensamt kan : församla oss
ånyo. Låt oss fira: om femtio år — en fest för
människan.¹
- I: 24: Ni mina vänner svara, var man kan : få den mo-
dell bland lantbysjälars massa: — — — man
- I: 234: men aldrig når den och aldrig kan : få trycka
myntet till munnen. — — — spann
- I: 235: Du såg på klockan och likt en, som vill: ga ut
och spisa något bosch till natten: — glänste till.
- V: 168: Men Livet var flicka att kunna : få byvärdshuset
ur sin blund: — — — tunna.
- I: 25: I mina vänner, I som knappast kunnen : förneka
helt, fast död, fast övervunnen
- I: 13: flotte: — Ack, att ödet måtte : förskona oss att
sakna någon vän
- I: 28: läderbörs: Hon böjer sig och står likt den som
törs : befalla kort och ej är van att bedja.

¹ Intensiteten synes mig för övrigt i båda rimorden vara rätt svag
(0: 301). Möjligen överskyles felet »kan» genom deras relativt lika tryck.

8) Obetonat *verb* som rim, medan huvud verbet följer i nästa versrad:

V: 90: — doktor Kristen, en skälm, som *far*: och söker lyckan och *har*: i Östern väl tusen bröder.

D: 73: Ja, vore min önskedag, jag *gick*: och knäföll vid spiselhällen: — *fick*

EFV: 11: Hurra för riksdan, där gubbarna *stå*: och knacka med klubban och hjässorna *klå*.

D: 168: Jag såg i kistan, men jag *såg*: ej skäggig kämpehaka: Jag såg ett barn, som *låg*: och såg på mig tillbaka.

9) Som en särskild grupp skulle även kunna upptagas samhöriga satsdelar, som utgöra, vad Söderbergh kallar accentuella enheter (subj. och pred.; pred. och objekt; attr. l. adv. och huvudord) och uppdelas så, att de obetonade orden bilda rim, under det de betonade stå i nästa versrad. Då emellertid dessa fall äro speciellt svåra att undersöka, torde lämpligast vara att endast med några exempel angiva, i vilken riktning en dylik undersökning komme att gå.

a) predikat och objekt:

D: 68: Alla ulvar ligga *fällda*: Ingen ovän har att *gälda*: ont med ont och kniven söla.

I: 21: bland fält, där höstens svultna kråkor *höllo*: en sammankomst: — — — *föllo*

I: 11: *sagt*: sjönk han i tankar, och han hade *lagt*: sin ränsel under armen som en puta.

b) attribut eller adverbial och huvudord (det obetonade attr. eller adv. som rim):

V: 145: förlåt om ordet slår ned en *smula*: oförväntat som den *kula*: Venedig sköt i Parthenons tak.

V: 153: I vår pannas grotta, där tusen *små*: tankedvärgar komma och *gå*: med fosforljus i lykta

D: 14: *grå*: snart står Fiskare-Jan bland *små*: tivedstöser vid logen.

I de sista exemplen blir inkongruensen mellan rimordets betoning i satsen och det för rimmet erforderliga trycket sä-

kerligen mera märkbar än i de under a) anförda. Det förefaller icke osannolikt, att skalden i känslan av detta faktum sökt återskänka rimmet dess renhet genom att samordna två attribut, av vilka det första utgör rim. Som exempel härpå — de äro, efter vad jag kunnat finna, tämligen talrika — må anföras:

V: 169: Ack, lägg din av solen *brända*: och bruna hand,
vars ådra slår: på mitt trötta huvuds vita hår:
— — — *enda!* .

D: 152: ty deras röst och lyras sträng: förnam jag blott
den *sena*: och tysta stund, när vid min säng:
jag grät på knä *allena*.

I: 29: Hon stod i glödens sista matta ljus,: men hennes
ord begrovos i den *sena*: och muntra dryckes-
timmens sus och dus.: Hans Alienus hörde dem
allena.

Såsom tvivelaktiga har jag ansett nedan antecknade rim. Deras försvar ligger då naturligen i en tillåtlig fraseologisk betoning, som starkare framhäver det enligt allmännaste accentuering obetonade rimordet.

Inom grupp 1:

V: 34: *hyvelspån*: men fliten slog till sist ihjäl: den late
vildens glada själ: och halp oss likväl aldrig *från*:
hans sjukdom och hans hunger.

Inom grupp 5:

II: 187: *blek*: på närmsta klerkens axel, och han *rek*: ett
steg tillbaka.

I: 11: *blev*: förlängdes skuggorna och draget *drev*: dem
mot varann likt negrer

D: 157: *bävade*: Askans virvlar jag drog: kring mina bröst
och *svävade*: hän till min Gud, min moder.

D: 87: Husvill kärlek, som själv jag begrät: sprang i
blomma och *skrider*: fram genom alla *tider*

Till grupp 6:

V: 79: — att häkta sidenstubben: »inte *har*: jag ändå
klart, vad rätt min flicka menar; — — — *tar*.

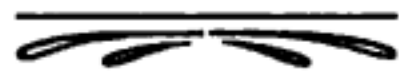
D: 14: Jag spørjer Söndag, som nyckfullt *svängt* : sin stav
på axeln och svarar *strängt*.

I: 19: I ständig tvekamp levde han och *stöttes* : till mar-
ken jämt av spetsigt stränga svar. — — — *möttes*

Till grupp 8:

II: 22: vilket knappast *hinner* : att sugas fram i några
bloss — — — *försvinner*

Att denna kollektion av »rimfel» eller »*licentiæ poeticæ*» i många fall låter sig korrigeras och fullständigas, torde framgå av vad som redan blivit sagt om de individuella skiljaktigheterna i fråga om den fraseologiska accentueringen. Särskilt vanskliga att bedöma äro naturligen de fall — förutom de till grupp 9 hörande — där skalden fullt avsiktligt utan någon egentlig rimförlägenhet begagnat sig av enjambement i stilistiskt syfte. Såsom exempel härpå syns mig kunna tjäna III: 196 : där ej flämtande facklan *sänder* : livets sken, men en underjords : — — — *fränder*. De korta verserna göra den trokaiska metern ännu tyngre och högtidligare. Ett liknande stilistiskt ändamål tyckes mig vara tillgodosett i det sid. 85 upptagna ex. 10 i grupp 5.

Rättelser:

Sidan 13 spalt 2 läs: **Slutet A.**

1) Enstafviga.

a

- » 32—40 står i rubrikerna i, läs 1.
- » 77 rad 12, 13, 15 och 16 står *æ*, läs *d*.
- » 80 » 8 läs: roll,
- » 80 » 9 » i synnerhet,

NUTIDA FOLKDIKTNING I METRISK BELYSNING

AV

JOHAN GÖTLIND

UPPSALA 1912
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Uppsats för proseminariet i nordiska språk vårterminen 1912.

Huvudsakligen anlitade metriska arbeten.

N. Beckman: Den svenska versläran, 2 uppl.

B. Risberg: Den svenska versens teori.

F. A. Wulff: Om värsbildning.

S. Lampa: Studier i svensk metrik, I.

E. von der Recke: Dansk verslære.

C. Rosenberg: Vor versbyggnings grundlove. Nordisk Tidskrift 1883.

» To nordiske versarter. Nordisk Tidskrift 1883.

Språk och stil.

Wundt: Völkerpsychologie, I: 2.

Huvudsakligt studiematerial.

Folkvisor 1900—1910.

A. Bondeson: Visbok.

Handskrivna vissamlingar.

Innehåll och uppställning.

Uppsatsen omfattar följande avdelningar:

Inledning.

Visornas förhållande till musiken.

Stigande och fallande rytm.

Verstakt.

Vers.

Rim och omkväde.

Strof.

Inkongruenser.

Härefter bifogas en tabellarisk översikt över verstakt, vers och strof i 1000 visor i skillingstryck, »Folkvisor 1900—1910», vilka årgångar därigenom i det närmaste fullständigt genomgått.

Stark versplats har betecknats med —, svag med ∪, cesur med ||. För öfrigt torde de olika tecknens betydelse framgå av sammanhanget.

Inledning.

Meningen med min uppsats är att lämna en redogörelse för några centrala delar av metriken i våra dagars folkdiktning (här lika med diktalster av litterärt oskolade personer) för att därigenom få fram några germanska och speciellt svenska drag. Då dessa alster ej äro skrivna efter bestämda principer vare sig i hänseende till verstakt, versart eller strofform utan så att säga »på känn», skulle det ju kunna vara möjligt, att en hel del för oss såregna metriska fenomen i dessa alster få mycket tydligare uttryck än hos »kulturskalderna», som ju mycket ofta avsiktligt skriva efter utländska mönster och med reflexion på det metriska. Men då dessa alster i metriskt hänseende utgöra ett förut utforskat studieområde, må det tillåtas mig att medelst en kort redogörelse för mitt studiematerial orientera mina läsare, innan jag börjar den rent metriska avdelningen.

Jag har redan definierat den ifrågavarande folkdiktningen som »alster av litterärt oskolade personer».

Vid våra lägerplatser förekommer en egendomlig form för litterär samfärdsel. Där samlas provinsens unga, manliga befolkning år efter år och för med sig dit sin hemorts visor och melodier och för in nya sådana i hembygden vid återkomsten. Det är naturligtvis först och främst bevaringsvisor, visor om lägerlivet och dess vedermödor, som spridas. Men det är även dikter om flickorna, som sitta hemma och längta efter sina gossar under dessas bortovaro. Det är ofta vek och drömmande lyrik. Det finnes emellertid även en annan sorts kärleksvisor. De kunna vara ytterst råa och skabrösa. Vidare finnes det visor om olyckshändelser och märkligare upplevelser, som någon varit med om. Och det finnes väl intet mera bekant mord i Sverge, som inte blivit besjunget i en sådan visa. En annan grupp bilda de s. k. rallarvisorna, bland vilka jag påträffat några, som inte ens en »kultur-

skald» behövde skämmas för. Även sjömansvisorna utgöra en genre för sig.

Många av dessa visor spridas naturligtvis genom ett muntligt meddelande från den ene till den andre, men huvudsakligen sker förmedlingen genom vistryck, s. k. »skillingstryck», från åtskilliga visförlag (i Stockholm, Göteborg och Malmö finnas de förnämsta) samt genom handskrivna samlingar, vilka förvaras som dyrbara skatter. Dessa visor utgöra den huvudsakliga delen av den litteratur i bunden form, som läses på en lägerplats, ty där få Fröding och Karlfeldt stå orörda i lägerbibliotekens hyllor.¹

Kringdragande positivspelare föra också med sig dessa »rörande» och »vackra och alldeles nytryckta visor» och sprida dem i gårdarna på landsbygden.

En del visor från basarer i landsorten i olika delar av Sverige har också kommit med i mitt material.

Jag skall även nämna ett par ord om författarna till dessa dikter.

Beväringsvisorna skrivas naturligtvis i allmänhet av beväringsrekryter eller korpraler. För övrigt äro dessa skalder kroppsarbetare från olika områden. I trycken finnas ofta deras initialer eller fullständigt namn angivet. Inte så sällan presentera de sig i själva visan och lämna en eller annan biografisk uppgift om sig. En talar t. ex. om att han är arbetare på Lindholmens verkstad. En annan slutar sin visa på följande sätt:

»Mitt namn det är Henning, och tycker ni att
jag ej uti visan det borde ha satt,
tag bort denna versen och sätt dit en ann'
och pröva, om dikta ni kan.»

Några andra exempel förtjäna att anföras:

»Mitt namn är Johan Nilsson, född uti Alingsås».

»Jag födder är i Söder och heter likväl Nord».

»Nu jag sluta vill den lilla sången,
den är skriven av Karl Edvardsson.»

¹ I vistrycken och även i en del handskrivna samlingar påträffas inte så sällan dikter av våra stora skalder. Det är alster av mycket folklig läggning som t. ex. Nicanders »Visperdalen», Topelius »På Roines strand» o. d. Dessa ha naturligtvis förbigåtts vid min undersökning.

Ibland omnämnes stället, där diktaren bor, eller under vilka omständigheter visan kommit till:

»Om någon önskar veta, vem visan haver gjort,
så är det blott en rallare, som uti Gröndal bor.»

Och en annan visa slutar:

»Den har blivit diktad uppå en lördagskväll
tätt invid slutningen av Nackivara fjäll.»

Språket i denna litteratur är emellanåt prägladt av naturlighet och enkelhet, och säkert förekomma många äktsvenska satsställningar och vändningar.

Kanske ännu en sak gör, att dessa visor verkligen äro något att räkna med: många av dessa dikter ha gått ut i 30 till 40 tusen exemplar. Huru många »kulturskalder» kunna skryta med sådana upplagor?

Visornas förhållande till musiken.

Man kan uppdelat diktningen i bunden form i tvenne grupper: 1) deklamationsvers, 2) sångvers.

Den förra står närmare prosan. Den har mycket mera av prosans logiska accent än sångversen, och den når kanske sin höjdpunkt i blankversen och den fria versen.

Sångversen däremot har många av musikens egendomligheter, och den logiska accenten har ofta fått maka åt sig för andra intressen. Mycket utmärkande för densamma är 4-taktingen.

Folkvisor och annan primitiv poesi tyckas i allmänhet höra till grupp nr 2. Och de här behandlade visorna utgöra intet undantag. Ej mindre än över 33 % av visorna ha en melodi angiven i början. Deras nära samband med sången förrådes också av följande annons på ett vishäfte från Malmö visförlag: »Glada visor författas på vilken melodi som helst». Genom denna annons få vi en inblick i hur dessa visor diktas: man författar en text till en känd melodi. Det är därför tydligt, att melodierna spela en stor roll i dessa visors metrik.

En följd av detta samband med musiken är, att visorna ofta fått en tydlig dipodisk rytm. Att författarens subjektiva betoning

anger många fler dipodier än ett objektivt uppläsande uppvisar, är mycket troligt. Jag skall ge ett par exempel på utpräglade dipodier:

Jag se'r hur kö'ksorna stå' och li''pa vid spi''sen,
di sö'rja bi''ttert, ty nu' är slu''t på kurti''sen.

(»Den norska krisen», Malmö 1903)

En vi''sa vi'll jag sju''nga om e'tt förfä''rligt mo''rd
som ny'lige'n har ti''mat u'ppi No''rden.

(Bondesons Visbok I, sid. 136)

Ibland är det mycket svårt att avgöra, om det är fråga om dipodier eller 4- och 5-stavelsetakt. I valsvisor är räkningen med 4- och 5-stavelsetakt troligen det riktiga. Så t. ex. i »Ny friarevals» (Norrköping 1910; melodien är anförd efter David Hellströms uppteckning):

Frí - a - re - val - sen, frí - a - re - val - sen kómmar till trák - ten

Men även en högre taktsammanfattning än dipodien kan emellanåt spåras. Jag har trott mig finna, att i en vers eller ett kolon ofta finnes *en* dominerande stark versplats. I nibelungenversen synes den vara placerad i ett kolons slut, t. ex.:

Om någon önskar *veta* || vem visan haver *gjort*,
så är det blott en *rallare* || som uti *Gröndal* bor.
Jag kunde nämna *namnet* || ni det nog *känner till*.
Då kan ni sjunga visan || förutan *namn* därtill.

(»En ny järnvägsvisa», Oskarshamn 1906)

Hur detta sammanhänger med melodien, får man ett gott exempel på i musiken till »Drängen, som spela på klaver» (efter uppteckning av Jödde i Göljaryd):

En visa vill jag *sjunga*, fast tårar tillra *ner*, och den var om den

drängen, som spela på klaver, som spela på kla - ver.

I vers med fallande takt synes däremot detta styrkemaximum vara förlagt till versens början:

Sången ska ljuda, sången ska ljuda, gamla ô onga,
Alla ska hjälpa, alla ska hjälpa te må ô sjonga.¹

(»Mi Hulda», Göteborg 1910. Melodi se »Friarevalsens» här ovan)

Den starkaste versplatsen förefaller mig ligga på första stavel-
sen i vardera av dessa 2 rader. Man kan lägga märke till hur
verstakternas stavelseantal sjunker alltmer, ju längre de komma
från detta maximum:

— ' — — — — | — — — — — | — — — — | — — — — |.

Fyrtaktingen är, som förut nämnts, hemma i sångtexten. När
man läser följande vers:

Min fader och min moder äro döda,

som ju enligt vanligt betraktelsesätt inte innehåller mer än 3 starka
versplatser, får man emellertid iktus på båda stavelserna i »döda»:

Min fáder och min móder äro dö'dá.

Detta förefaller mig bero på rytmens strävan att upprätthålla
4-taktingen. Melodien till versen har följande notvärden:

Min fa - der och min mo - der är - - o dö - - da

(August Bondeson, Visbok I, sid. 430)

¹ Texten till denna melodi är avdelad på flera olika sätt i olika visor.
Den naturligaste versavdelningen torde dock vara den här antagna.

Men vid en hyperkatalektisk 4-takting uppträder däremot ej denna dubbeliktus.

Nu solen sjunkit bakom bergen,
dess sista stråle sakta dör,
och purpurglans har aftonfärgen,
och blomsterdoften vinden strör.

(»I sommarkvällen», Sundsvall 1903)

Här visar sig snarare ett påskyndande av uttalet.¹

Säkert är det många med mig, som lagt märke till att när man läser ett visst slags vers, så liksom hör man en melodi. Detta har jag observerat vid läsningen av en del Bellmans-dikter, vars melodier varit mig obekanta. Samma egendomlighet har jag funnit i en del av dessa visor. Orsaken till fenomenet har jag trott mig finna, åtminstone delvis. Jag har märkt, att sådana »sångbara» dikter vanligen ha *dipodisk versbyggnad* eller *4- eller 5-stavelsetakt*. Bådadera höra ju hemma i musiktexter, och det är därför möjligen ett associationsfenomen.

Stigande och fallande rytm.

Man behöver ej studera dessa visor mycket, förrän man stöter på den egendomligheten, att stigande och fallande rytm rätt ofta omväxla i samma strof. Vid en undersökning fann jag denna grupp utgöra 10,5 %.

¹ Fenomenet i fråga tolkas av Beckman och Risberg så, att den förre anser hyperkatalexen påskynda tempot, och den senare, att den tvärtom medför förlängning. Är min iakttagelse riktig, få båda lika mycket rätt: Beckmans teori gäller hyperkatalexer i verser med 4 starka versplatser och därutöver, och Risbergs gäller verser, som ha mindre än 4 starka versplatser. Man måste härvidlag lägga märke till att då en längre vers avdelas medelst kraftig cesur, verkar varje kolon som en självständig vers, t. ex.:

Vi réste ífrán Vísby || den sjá'tte māj i fjól.

Första vershalvan vill gärna, som man märker, tilltvinga sig 4 starka versplatser. Den senare torde i stället kunna anses ha 3 starka versplatser + heltaktspaus.

De båda ovannämnda metrikernas verscitat styrka också min mening. Se B. Risberg: »Den svenska versens teori», sid. 146, och N. Beckman: »Grunddragen av den svenska versläran», 2. uppl., sid. 45.

kanske helt enkelt i dessa visor intet betyder, om takten är stigande eller fallande. Och om det betyder något, vilket är betingelsen för den ena eller andra arten?

Om det vore någon säregenhet med den fallande rytmen i motsats till den stigande, borde väl detta avspegla sig i innehållet. Jag har därför gjort en undersökning om den stigande och fallande rytmens förhållande i detta hänseende. Jag särskilde de episka och lyriska visorna. Nu måste jag medge, att en sådan gruppering är synnerligen »grov», allrahelst som många ej äro utpräglat det ena eller andra, och jag har i många fall stått tveksam om till vilken grupp jag skolat föra visan. I många fall har det naturligtvis varit det *övervägande* episka eller lyriska, som fört visan till den ena eller andra gruppen.

Fördelningen mellan den stigande och fallande takten var:

stigande: 81,7 %,

fallande: 18,3 %.

Fördelningen mellan episka och lyriska visor:

episka: 70 %,

lyriska: 30 %.

Av de *episka* visorna hade 77,7 % stigande, 13 % fallande och 9,3 % stigande och fallande takt.

Av de *lyriska* visorna hade 62,4 % stigande, 24,3 % fallande och 13,3 % stigande och fallande takt.

Den stigande takten tycks således gynna de episka visorna. Och lyriken har större % fallande takt. Den stigande och fallande rytmen synes huvudsakligen höra hemma i lyriken.

Man skulle ju kunna tänka sig, att förhållandet ändrades betydligt, ifall man endast medtog *utpräglat* episka och lyriska dikter. Jag har gjort ett sådant försök med ett mindre material, och denna undersökning gav till resultat, att av de episka hade 84,1 % stigande, 14,3 % fallande rytm, 1,6 % bådadera, och av samma antal lyriska dikter hade 65 % stigande rytm, 30,1 % fallande och 4,9 % bådadera.¹ Som man kan se, har det ytterligare skett en förskjutning i nyss antydd riktning.

¹ Jag har även undersökt rytmen i svenska psalmboken. Man skulle ju kunna tänka sig, att denna litteratur spelat en stor roll för visdiktningen. Jag fick då till resultat, att 65,8 % av psalmerna ha stigande rytm, 27,8 % fallande och 6,4 % bådadera. Denna fördelning förete ju märkliga likheter med min senare undersökning av det lyriska materialet.

Naturligtvis kan man tänka sig många andra betingelser för användandet av den ena eller andra arten rytm än just fördelningen mellan episka och lyriska dikter. Jag tror mig t. ex. ha upptäckt, att i de ifrågavarande visorna dikter i dialogform i allmänhet ha fallande rytm. Detta ger kanske någon förklaring på vad s. k. »stigande» eller »fallande» rytm i själva verket är. I dialogen händer det ofta, att enstaviga imperativer och andra betonade ord placeras i början av versraden. Rytmen blir därför gärna fallande. Att epiken tycks gynna den stigande rytmen, kan ju bero på epikens »pratsamma» karaktär, dess användning av en massa obetonade småord (»en», »den», prepositioner m. m.). Det naturliga i en sådan vers blir då att börja med en obetonad stavelse, och då anses rytmen genast »stigande». Men lyriken, som använder en mer koncentrerad form och inte slösar med småord, kommer därför oftare att börja med stark taktdel, d. v. s. en vers med »fallande» rytm uppstår.

Jag skall belysa detta med exempel ur mitt vismaterial:

stigande takt:

I dimma, i solsken, i frost och i regn
från rallarens kinder syns pärlor i mängd;

fallande takt:

Ljus och stilla sommarnatten
vilar över Malmö hamn.
Stilla böljor, stilla vatten,
allt är sänkt i vilans famn.

För övrigt är det värt att lägga märke till att i dessa dikter med fallande rytm ofta första starka taktdelen är korttesisk, d. v. s. inkongruent. Se t. ex. följande strof:

Ej förskjut den friden,
som då gives kvar;
uti sommartiden
med de fagra dar.
Sjung, o, sjung om fröjder,
om den fagra stund.
Opp till himlens höjder
från den gröna lund.

(»Sommaren», Arvika 1901, av vol. A. H. Andersson)

Vid en naturlig deklamation får man ej mer än en till två långtesiska begynnelse-takter. Skulle det kanske kunna vara så, att den stigande rytmen i allmänhet skulle vara mer naturlig för svenskan på dess nuvarande stadium?

Synnerligen intressant är jämförelsen mellan verstakten i denna primitiva poesi och »kulturskaldernas» alster. Rosenberg har i Nordisk Tidskrift 1883 (sid. 508) åtskilliga uppgifter om trokéens användning hos några av våra stora diktare:

Fru Lenngren har $\frac{1}{3}$ av sina dikter trokaiska,
Tegnér mellan $\frac{1}{3}$ och $\frac{1}{4}$,
Malmström knappt $\frac{1}{4}$,
Nicander $\frac{1}{5}$.

Om vi nu se på min tabellariska översikt A, finna vi, att även om vi räkna med de dikter, som ha blandad men övervägande trokaisk verstakt, få vi ej mer än något över $\frac{1}{7}$ troké. Denna sammanställning tyckes tyda på att den trokaiska verstakten är i försvinnande, kanske man kan säga fallande takt i allmänhet.

Att dessa visor måste ha kommit mycket långt i detta hänseende, beror på att språket i dem ofta står mycket nära samtals-språket, vilket ju ej är så konservativt som skriftspråket utan är en god bit före detta i utvecklingen.

Verstakt.

(Se den tabellariska översikten A)

Min tabell över verstakterna avser att redogöra för de olika verstakternas frekvens i dessa folkvisor. Resultatet ställer sig sålunda (jag bortser från de visor, som ha både stigande och fallande takt):

stigande takt:

oblandad ¹	jamb:	24,4 %
»	anapest:	1,8 %
blandad, övervägande	jamb:	32,9 %
»	» anapest:	22,0 %
»	» peon:	0,1 %

¹ »Oblandad» är här taget i så sträng mening, att alla ändringar i verstakten utom katalex och hyperkatalex i versslut för över versen till de blandade takternas grupp.

fallande takt:

oblandad troké: 13,3 %,
 » daktyl: 0,8 %,
 blandad, övervägande troké: 2,1 %,
 » » daktyl: 1,9 %.

Härtill kommer några fall med ungefär lika mycket av ett par eller tre taktformer:

jamb + anapest: 0,2 %,
 » » + peon: 0,3 %,
 troké + daktyl: 0,2 %.

Enstavig takt — då den ej förekommer vid katalex — är rätt sällsynt. Ett gott exempel är jägar- och skyttevisornas »bom, bom, bom», o. d. Fyrstavelsetakt — peon — är däremot inte så ovanlig, även om det inte så ofta är *övervägande* antal peoner i en dikt. I mitt material förekommer stigande peon i 2,7 % och fallande peon i 1,4 %. Femstavelsetakt får man också se emellanåt. Den förekommer i 0,7 %.

Som jag förut påpekat, skulle man ju kunna tänka sig ett samband mellan psalmen och dessa visor, och säkert är, att folkvisedikarna varit i mycket livligare förbindelse med psalmen än t. ex. med modern lyrik. Även från andra synpunkter kan ju en jämförelse vara intressant. Jag anför därför resultatet av min undersökning av verstakten i den svenska psalmboken.

De psalmer, som hade *antingen* fallande *eller* stigande takt, voro 468, d. v. s. 93,6 % av hela materialet. Fördelningen mellan de olika verstakterna var denna:

stigande takt:

jamb: 69,0 %,
 övervägande jamb: 0,4 %,
 » anapest: 0,9 %.

fallande takt:

troké: 29,5 %,
 övervägande troké: 0,2 %.

Psalmerna, som angående den stigande och fallande rytmens förhållande till innehållet företedde så stora likheter med de lyriska visorna, uppvisa här en ganska anmärkningsvärd skillnad. Först är att märka psalmernas ringa procent av blandade verstakter. Huvudprocenten tillfaller oblandad jamb och oblandad troké. Ana-

pestens tillbakaskjutna ställning i psalmerna är ock i ögonen fallande. Den oblandade anapesten står alldeles orepresenterad, och daktylpsalmer saknas fullständigt. Psalmer, byggda på peon eller 5-stavelsetakt, blir det ej tal om.

Sambandet mellan psalm och visa kan således ej vara stort. Folkvisan antyder även här, att den är en litteraturgren för sig med sitt tämligen självständiga sätt att existera.

Vers.

(Se den tabellariska översikten B)

Vid behandling av versen möter den svårigheten, att man inte vet, hur mångtaktig versen i själva verket är, på grund av störande inverkan från paus och katalex. Nibelungenversen t. ex.

— — — — — || — — — — —

anses ju i själva verket vara en 8-taktig vers. Men faktiskt kvarstår ej mer än 6 starka versplatser. Alexandrinen kan ju också göra anspråk på att vara utvecklad ur en 8-taktig vers, såsom Beckman påpekar¹. Emellertid hindrar det honom ej att föra alexandrinen till den 6-taktiga versens grupp men nibelungenversen till den 8-taktiga. Vidare säger han²: »Det bör märkas, att många tretaktiga verser rätteligen fattas som katalektiska biformer till de fyrtaktiga.» Och varför skulle inte också alla hyperkatalektiska verser med tendens till dubbeliktus på sista takten t. ex.

min fäder och min móder äro dö'da

också kunna räknas till en högre taktart, än de starka versplatserna ange? Nibelungenversen anses 8-taktig, tack vare att man ägnat den en så noggrann undersökning. Men vem garanterar för att inte en vacker dag ett liknande betraktelsesätt på många andra versarter kommer att tillämpas? Genom en sådan indelningsgrund som denna råkar man in i ett fullkomligt virrvarr. Man måste för versindelningen ta något, som är konstant. Det viktigaste i versbyggnaden är den starka versplatsen. Jag har därför valt denna som indelningsgrund. I min tabell B anger *ordningsnumret*

¹ Grunddragen av den svenska versläran, 2 uppl., s. 89, § 46, anm. 1

² A. st., s. 83.

på kolumnen sålunda antal starka versplatser i den ifrågavarande versen och siffran i kolumnen anger antalet verser med denna egenskap i strofen. Härigenom kommer man även ifrån svårigheten, hur olika »taktingar»¹ i samma strof skola anges. De anges helt enkelt allesamman med sina respektive antal starka versplatser. Den åter, som anser, att i en strof med 4-takting och 3-takting omväxlande egentligen alla verserna äro 4-taktingar, får ju även sin synpunkt tillgodosedd, då man i denna tabell har en översikt över bredvid varandra liggande »taktingar».

Men det är ju klart, att i min uppställning nibelungenverserna på så sätt äro att återfinna i den 6:te kolumnen.

Av min tabellariska översikt B framgår, att verser med *samma* antal starka versplatser i *hela* strofen (»oblandade taktingar») utgöra 58,4 %², fördelade på följande sätt:

2-takting:	0,3 %
3-t.	9,5 »
4-t.	43,3 »
5-t.	15,4 »
6-t.	28,2 »
7-t.	2,1 »
8-t.	1,2 »

En uträkning av det antal dikter, i vilka de olika taktingarna ingå, vare sig strofen innehåller ett eller flera slag (»blandade taktingar»), gav till resultat:

1-takting:	1,5 %
2-t.	9,3 »
3-t.	34,9 »
4-t.	57,8 »
5-t.	20,2 »
6-t.	25,2 »
7-t.	5,5 »
8-t.	1,4 »

I en enda dikt har jag påträffat 10-taktingar.³

¹ Detta namn för ifrågavarande genus proximum lånar jag från Risberg.

² Här bortses naturligtvis från de rapsodiska dikterna, som upptaga 1 % av hela undersökningsmaterialet.

³ Då de emellertid äro av följande utseende:

Ja vi ska ha så roligt här i Keflinge, i Keflinge, i Keflinge
och alla sorger för i dag på båten ge, på båten ge, på båten ge
(»Karnevalsvisa», Malmö, 1906), d. v. s. takterna 7—10 äro en upprepning av takterna 5—6, är det kanske riktigare att föra dem till 6-taktingarnas grupp.

Sammanställa vi nu dessa båda uträkningar¹, få vi en redogörelse för vilka »taktingar» som mest uppträda självständiga, och vilka tycka om sällskap. Självständighetsprocenten ställer sig sålunda:

2-takting:	2,2 %
3-t.	15,9 »
4-t.	43,7 »
5-t.	44,5 »
6-t.	65,2 »
7-t.	22,2 »
8-t.	50,0 »

Som man kan vänta, uppträder aldrig 1-taktingen ensam. Sedan stiger självständigheten ända till 6-taktingen, som betecknar absolut maximum. Så sjunker procenten för 7-taktingen för att åter stiga med 8-taktingen. 6-taktingens dominerande ställning i detta hänseende förklaras av nibelungenversens stora frekvens. Den uppträder nämligen vanligen oblandad i strofer på 4 rader.

Många andra upptäckter kan man naturligtvis göra med anledning av denna tabell. Så t. ex. kan man ju ta reda på i vilket sällskap de olika »taktingarna» uppträda. Även här kan man nog tillämpa ordspråket »säg mig, med vem du umgås, skall jag säga dig, vem du är.» 4-taktingens käraste sällskap är dess granne 3-taktingen. Detta förhållande tyder på att 3-taktingen nog ofta, så som Beckman säger, rättast är att betrakta som en biform till 4-taktingen. Förhållandet är det, att när 4-taktingen omväxlar med 3-takting, får man efter den sistnämnda en paus, som upptar samma tid som en utfylld verstakt. Under denna vakans får man tid att andas, och den rytmiska känslan av 4-takting bibehålles. Detsamma gäller naturligtvis i allmänhet bredvid varandra liggande »taktingar». Och det är väl detta fysiologiska förhållande, som gör, att nibelungenversen kan anses för en 8-takting; den har en liten halvtaktspaus på mitten och en heltaktspaus i slutet.

Då ju versavdelningen är något mycket subjektivt, är det mycket möjligt, att ett litet annorlunda beskaffat resultat skulle nås, om en del korrigeringar företoges. Så t. ex. utgöres nr 938 av 5 stycken 4-taktingar och två 2-taktingar. Troligen vore det riktigare att sammanslå de båda 2-taktingarna, så att man finge sex 4-taktingar.

¹ Se sammanfattningen av den tabellariska översikten sid. 57.

Behovet av korrigerings blir särskilt påfallande, när visor, som uppges gå efter samma melodi, ha olika versavdelning. Så t. ex. anges melodien till nr 888 vara »Friarevalsen», och rubriken till nr 905 lyder: »Ny friarevals». Men versavdelningen uppvisar i förra fallet åtta 2-taktingar och två 4-taktingar men i det senare fallet en 1-takting, åtta 2-taktingar, en 3-takting och en 4-takting. Båda dikterna ha emellertid 24 starka versplatser och kunna mycket väl med hänsyn till pauserna uppdelas i sex 4-taktingar. Likaledes torde en del »taktingar» med större antal starka versplatser rätteligen böra uppdelas, särskilt när rim står vid den inre katalexen, t. ex. nr 461. Den består av fyra 7-taktingar, men genom versavdelning, där rimmet anger sådan, uppkommer en mycket vanlig stroftyp: 8-rading med omväxlande 4- och 3-takting:

Då jag en liten gosse var
och uti skolan gick,
jag hade ock en jordisk far
men ingen fadersblick.
Han sig om mig ej vårdade,
det fanns ej faderssinn'.
Han var en usel drinkare,
som gick på krogen in.

(»Drinkarens slut och sonens nykterhetslöfte», Södertälje 1904)

Jag har emellertid låtit versavdelningen kvarstå sådan den förefinnes i trycken, och endast i *ett* fall har jag ändrat den. Det är i dikter med följande verstyp:

{ — — — — —
 { — — — — —

med manligt rim i de jämna raderna och de udda orimmade. Det är tydligen en avdelad nibelungenvers, och mitt förfarande har så mycket större skäl för sig som emellanåt i *samma* dikt 8-radiga strofer med vers av ovannämnda utseende växla med 4-radiga strofer med oavdelade nibelungenverser.

Men även utan korrigerings i ena eller andra riktningen torde resultatet vara frapperande nog. 4-taktingen har i dessa visor en oerhört stor frekvens. Detta sammanhänger naturligtvis med musiken, där den 4-taktiga frasen är den vanligaste. Men kanske

även själva språket gynnar uppdelning i 4-taktiga verser. Jämför t. ex. följande 4-taktingar:

Vid björken slumrar hans trogna brud
med bleka kinder i blomsterskrud.
Och där vid stammen hon stelnad låg,
det brustna ögat mot viken såg.
(»Längtan», Stockholm 1908)

med t. ex. följande 7-takting:

Farväl till dess en ovän här ses hotfull kring dig stå.
(»Emigrantvisa», Stockholm 1904.)

och

Nu sol gått ner || nu är det kväll || men stjärnan tindrar än.
(»Dalgossens hemlängtan», Malmö 1908)

Först genom ett onaturligt hopande av attribut kan man få en 8- eller 7-takting att ej uppvisa någon tydligt markerad cesur:

För de stackars stumma vänner gör jag mig i dag till tolk
med en ödmjuk vädjan till det ädla svenska folk.
(»Djurens försvarsvisa», Stockholm 1904)

Jag fruktar, att »svenska folket» i andra versen blivit »ädel» bara därför, att versschemat varit för långt.

En fråga, som man skulle kunna göra sig, är, om det finnes några klassiska versarter i dessa visor. Min undersökning har givit ett ganska tydligt nej till svar.

Ingen enda sapfisk vers (— ◡ — ◡ — ◡ ◡ — ◡ — ◡) förekommer. I en enda dikt har jag påträffat en alkaisk (◡ — ◡ — ◡ — ◡ ◡ — ◡ —). Det var emellertid i en parodi på en av Tegnér's dikter. Vidare har ingen fått idén att skriva en hexameter och ingen en pentameter. Verser byggda som jambiska trimetrar förekomma ju men med det undantaget, att de alltid ha rim. I stället för alexandrinen tyckes nibelungenversen användas. Och dess frekvens är ganska märklig. Den förekommer i ej mindre än 16,7 % av dikterna¹. Det är vanligen den kata-

¹ En egendomlighet, som kan förtjäna att anmärkas, är, att av den massa rallarevisor, jag påträffat, nästan allesamman haft nibelungenvers. En mycket omtyckt melodi bland rallarna skulle kanske kunna ge förklaringen.

lektiska nibelungenversen, men någon gång har jag även påträffat den längre formen, sådan den förekommer i nibelungenstrofens sista vers. Det är väl så, att denna åldriga verstyp »gått oss i blodet».

Emellertid finnes ett slags motsvarighet till den sapfiska och alkaiska versen. Det är en mycket vanlig 4-takting med 2 svaga versplatser på ett bestämt ställe inuti. Att den är en verstakt kortare och har den »svaga punkten» längre åt mitten än de klassiska versarterna, kan ju betyda en olikhet i satsbyggnaden mellan de respektive språken. Versen ifråga har följande schema:

— — — — — — — —.

Några andra omtyckta typer äro:

3-takting:

{ — — — — — — — —
— — — — — — — —.

4-takting:

— — — — — — — —,
— — — — — — — — — —,
{ — — — — — — — —
— — — — — — — —.

6-takting:

{ — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — —.

Den mest omtyckta versen är således 4- och 3-taktingen samt 6-taktingen. Inom denna intar nibelungenversen en mycket dominerande plats. Då den ju ofta har en dipodisk byggnad, blir även den i visst hänseende en 4-takting.

Rim och omkväde.

I det material, jag rört mig med, ha alla visorna varit rimmade. Det vanligaste är ändrimmet. Inrim har jag ej lyckats upptäcka annat än vid ledslut, rimmande antingen med samma vers eller med motsvarande versplats i en annan rad. Men då dessa verser möjligen äro att betrakta som oriktigt avdelade (se sid. 16 ff.), är det kanske rättare att även här tala om ändrim.

Vanligen är det helrim. Men även halvrim användes i ganska stor utsträckning, t. ex.:

vokalisk assonans:

mer — skrev; på — åt (nr 53¹),
snö — död; skog — bo (70);

konsonantisk assonans:

vid — smed (264),
pilt — snällt (616);

vokalisk-konsonantisk assonans:

Månsens — nånsin (616).

Då emellertid dessa halvrim alltid förekomma omväxlande med helrim, är det kanske lika riktigt att räkna dem till inkongruenta helrim. Så är väl förhållandet med rim på olika lång vokal (väl — kväll) eller olika lång konsonant (minuten — rökhytten), i vilket exempel dessutom det senare ledet saknar en helstark stavelse. Att dessa inkongruenser även kunna vara avsiktliga och användas i konstnärligt syfte, skall jag längre fram i uppsatsen visa.

Rimmen äro en- och tvåstaviga. En enda dikt har befunnits äga trestaviga rim.

Avsiktlig allitteration, och därför regelbundet återkommande, torde vara sällsynt. Emellertid hindrar det ej, att förekomsten av allitteration inte är obetydlig. Kanske det är en kvarleva från en gammal allitterationskultur.

Man lägge då först märke till en mängd stående allittererande uttryck. I sjömansvisorna är alltid »böljan blå», och blåser det i »tackel och tåg», är det ständigt »västanvind». Inte så sällan »smeker» vågen »stranden» eller brusar kring »skeppets stolta stam». Riktigt skräckinjagande är »ibland högar av lik göra hajarna kalas».

I dessa »vackra visor» om kärlek är kanske även allitterationen skuld till att »rosorna» alltid äro »röda» och att man »blickar kring berg och dalar» efter den »väntade vänneren», då det är »sol och sommar» och »lärkan» sjunger i »luften» eller »sjunger i skyn». »Vinden viner» i vanliga fall, men »sommarvinden susar». Ibland är det »liv och lust», ibland har man »dysta drömmar», emellanåt »stupar» man i »striden» eller dränker sig i »vikens vatten».

¹ Numren hänvisa till de motsvarande i den tabellariska översikten.

Att uppgöra en statistik över alliterationens användning i dessa visor skulle föra mig in på ett alltför drygt arbete. Jag nöjer mig med att anföra några allitererande verser.

Exempel på tätt hopad alliteration har man i följande vers:

Den bördan vill jag bära och draga för dig,

och alliteration och assonans har man i verser som dessa:

En visa vill jag sjunga, fast tårar tillra ner,
och den var om den drängen, som spela på klaver.

Och när en bevåring skall uttrycka sitt förakt för »kronvraken», allitererar han på följande sätt:

Vi såg dem stå så snopna, när hemifrån vi for,
det skamligt var att ej få bli bevåring här.

Det är svårt att ge ett begrepp om alliterationens ungefärliga frekvens, sedd från dikten i dess helhet. Jag har träffat på visor, som haft ungefär halva antalet verser med minst 2 allitererande stavelser. Så mycket är emellertid ej det vanliga. Utan en noggrann undersökning är det emellertid svårt att avgöra alliterationsfrekvensen här i förhållande till exempelvis prosan eller »kulturskaldernas» vers. Åtskilliga av våra yngre lyriker torde använda den fullt ut lika mycket som i dessa visor och kanske mer (t. ex. Lidman i »Primavera»; Ossian-Nilsson).

Den vanligaste rimställningen är parrimmet. Men även växelrimmet är mycket använt. För den 6-radiga strofen är den ojäm- förligt vanligaste rimställningen

a — b — a — b — c — c,

men den använder även gärna

a — a — b — b — c — c.

Den 8-radiga strofen använder ofta rimställningen

a — b — a — b — c — c — d — d

men även gärna

a — b — a — b — c — d — c — d

och

a — a — b — b — c — c — d — d.

Jag skall även nämna några sätt, på vilka strofer med ett udda antal verser rimma:

3-radingen:

a — a — a.

Eller ock rimma 1:sta och 2:dra raden med varandra, den 3:dje med ett inrim i samma rad.

5-radingen:

a — b — b — b — a,

a — a — b — b — utan rim.

7-radingen:

a — b — a — b — c — c — b,

a — b — a — b — c — c — utan rim,

a — a — b — c — c — c — b,

a — a — a — utan rim — b — b — b,

a — a — b — b — c — c — a

o. s. v.

Ett med rimmet närsläktat metriskt fenomen är *omkvädet*. Det uppträder ju mycket ofta i den gamla folkvisan, och i detta hänseende är den nutida folksången lik den gamla. Det förekommer i 20,9 % av min genomgångna vislitteratur. Emellertid finnas också här många olikheter.

Mycket ofta består omkvädet av upprabblandet av några mer eller mindre artikulerade ljud, såsom:

Tralla lalla lalla lalla lalla la.

För di sjuttan attan fadiralla.

Klipp klapp, klipp klipp klapp.

Bulle fille, bulle fille bom.

Tia toa tia toa.

Tjola hopp ska i si å tjola hopp sansa.

Men rekordet i detta hänseende slås väl av följande:

Tjodelialej, tjo, firebus och firebus och tuddelialej hej.¹

Den betydelse, som dessa uppbåra, inskränker sig väl till att ge en föreställning om livsglädje i allmänhet. Ett omkvåde av den gamla arten är mera sällsynt. Jag skall ge exempel på några:

¹ I dylika omkväden är en objektiv verstaktsmätning omöjlig, och jag har därför förbigått dem vid angivandet av verstakt och »taktingar».

Vid Siljans gröna strand.

(»Vid Siljan är mitt hem», Sundsvall 1909)

Trogna flickan mig ej svikit har,
hon med blåa ögonpar.

(»Sjömansvisa», Helsingborg 1902)

Omkvädet kan emellanåt vara långt nog, t. ex.:

Lilla Lisa,
Titta nu ner te' mej
Och lyss te' den visa,
Som jag sjunger för dej.
Av sorg är jag så betagen,
Men jag har ju blivit bedragen.
Min fåstmö, så rosenrö,
För henne vill jag dö.

(»Lilla Lisa», Eslöv 1900)

Ibland kan det ock förefalla nog så prosaiskt:

Litern kommer, litern går,
o du ljuva brännvinstår!

(»Brännvinsvisa», Malmö 1901)

Omkväderna äro av flera arter även från andra synpunkter. Det som vanligen går under namnet omkväde, utgöres av en eller flera fristående verser. Det ingår ej i strofbildningen men återkommer i alla stroferna på motsvarande platser. Det kan vara inskjutet mellan varje vers, och det kan finnas endast efter strofens sista. Detta är även i dessa visor det vanligaste omkvädet.

Men det finnes även ett annat, som jag skulle vilja kalla *partiellt omkväde*. Det sammanhänger vanligen med meningen i strofen och ingår alltid i strofbildningen. Här några exempel:

- 1) Det där på Stockholm *sätter*
nog, tro mej, en smula *piff*.

Nästa strof slutar:

Och på ett bankpalats med den
han ämnar *sätta piff*.

(»Bombhistorien», Stockholm 1906)

2) med var sin lilla | *tjungdateratata* | kläm.

(»Tjungdaterata», Stockholm 1909)

»Tjungdateratata» återkommer i alla stroferna på motsvarande plats.

3) vid *Siljans* gröna strand.

(»Vid Siljan är mitt hem», Sundsvall 1909)

»Siljan» återkommer i alla stroferna.

Som framgår av exempel 1, kan detta omkväde ha sin plats i slutet av versen. Detta är det normala. Det kan ock stå inuti (ex. 2) och i början (ex. 3). Ex. 2 anger ock, att det ej alltid behöver ingå i strofens mening.

Alla dessa nu nämnda omkväden återkomma i varje strof. Men det finnes ett annat omkväde, som ingår i och återkommer vid varje versrad. Detta skulle jag vilja kalla *versomkväde* och de förra i motsats härtill *strofomkväde*.

Exempel på versomkväde:

Lindesbergs stad — festårru,
alltid så glad — festårru,
nöjen i mängd — festårru o. s. v.

(»En splitter ny och vacker visa», Lindesberg 1908)

När Cederström han skulle flyga hit, fallera,
det gick så rysligt sakta bit för bit, fallera o. s. v.

(»Nyaste flygvisan från Amager», Malmö 1910)

Slutligen några statistiska uppgifter angående förekomsten av de olika arterna av omkväde:

strofomkväde:

vanligt omkväde i 16,6 % av visorna,
partiellt omkväde: 5,3 %;

versomkväde: 0,9 %.

I sammanhang härmed kan nämnas ett närsläktat fenomen: *upprepning* av en mer eller mindre avlägsen hel eller partiell vers. Denna upprepning gäller naturligtvis blott varje strof för sig. Hur egendomligt en sammanställning av omkväde och upprepning kan verka, framgår av nedanstående exempel:

I. Ja alla mina bröder de leva liksom du och jag,
ja alla mina bröder de leva liksom jag.

De supa sig full, de lägga sig ner,
de stiga upp och dricka mer,
ja alla mina bröder de leva liksom jag.

II. Ja alla mina systrar de leva liksom du och jag,
ja alla mina systrar de leva liksom jag.

De supa sig full, de lägga sig ner,
de stiga upp och dricka mer,
ja alla mina systrar de leva liksom jag.

(»En gammal marschvisa». Bearbetad av M. H. C. Stockholm 1910)

Analysera vi dessa strofer, få vi:

vanligt omkväde:

De supa sig full, de lägga sig ner,
de stiga upp och dricka mer;

partiellt omkväde:

de leva liksom du och jag;

upprepning av en partiell vers:

Ja alla mina bröder de leva liksom jag;

upprepningar av hel vers: sista versen upprepning av den partiella upprepningen.

Det verkligt nya för varje strof blir således mycket minimalt, nämligen ett enda ord: I: *bröder*, II: *systrar*.

Strof.

(Se den tabellariska översikten C)

Den primitiva poesien är naturligtvis vanligen strofisk, då den i allmänhet är åtföljd av melodi. Endast 1 % av mitt material hade rapsodisk byggnad.

Strofens inre byggnad har framgått redan av det, som jag sagt om fallande och stigande rytm, verstakt och vers, och i kapitlet om rimmet har jag redogjort för rimflätningen. Jag upptar

därför vid redogörelsen för strofen endast den frågan, vilken frekvens de olika »radingarna»¹ ha.

Resultatet har blivit, att 4-radingen är den ojämförligt vanligaste med sina 58,8 %. De olika »radingarnas» frekvens är följande:

2-rading:	2,8 %
3-r.	1,7 »
4-r.	58,8 »
5-r.	3,8 »
6-r.	10,4 »
7-r.	3,1 »
8-r.	15,8 »
9-r.	0,5 »
10-r.	0,9 »
11-r.	0,3 »
12-r.	1,0 »
13-r.	0,3 »
14-r.	0,3 »
16-r.	0,3 »
24-r.	0,1 »

Strofbildning på jämt antal verser är, som synes, det vanligaste.

Jag behöver väl knappt nämna, att någon konstfullare strofbildning som t. ex. sonetten ej förekommer i detta slags poesi.

Inkongruenser.

Att de metriska inkongruenserna i dessa visor äro talrika, förstår man ju. Mätningen av takten har naturligtvis försvårats betydligt därigenom, och att jag emellanåt misstagit mig, håller jag för ganska troligt.

Inkongruensernas talrikhet beror emellertid inte blott på att visornas författare varit metriskt oskolade. Det beror även på att visorna i allmänhet åtföljas av en melodi, och denna underlättar den riktiga uppfattningen av starka och svaga versplatser för dem,

¹ Uttrycket »rading» tar jag mig friheten låna från Risbergs »Den svenska versens teori».

för vilka dessa visor äro avsedda, så att diktaren kan tillåta sig ganska svåra inkongruenser, utan att dikten därför blir onjutbar.

Ett mycket intressant spörsmål är inkongruensernas förhållande till de olika verstakterna och versarterna. Då emellertid ett någorlunda tillförlitligt svar på denna fråga kräver mycket omfattande undersökningar, som jag ej här kan inlåta mig på, måste jag avstå från en närmare redogörelse därför. Det material, som jag för denna frågas besvarande genomgått, har emellertid gett mig några intressanta upplysningar, som jag skall omnämna. De måste naturligtvis mottagas med största försiktighet, då de ej äro grundade på ett större undersökningsmaterial.

Den anapestiska versen uppvisar ett mycket ringa antal inkongruenser. Särskilt tycks detta vara förhållandet med följande verstyp¹:

På blomsterklädd kulle satt Hjalmar och kvad,

— — | — — — | — — — | — — — |.

I allmänhet synes vers med 2 svaga versplatser mellan de starka vara de mest kongruenta. Jag har sid. 11 omnämnt, att vers med fallande rytm mycket ofta har första starka versplatsen korttesisk. Inkongruensernas antal ökas härigenom betydligt för den fallande takten. Av de längre jambiska versarterna tyckes nibelungenversen vara bäst lottad, kanske på den grund, att den har 2 svaga versplatser på mitten med utrymme för prepositioner och dylika småord, som uppbära jämförelsevis obetydligt innehåll. Av de kortare verserna äro de med 2-stavelseutfyllning på mitten likaledes gynnade. De ha vanligen ett betydelsecentrum på vardera sidan om den »svaga punkten».

Redan 5-taktingen uppvisar exempel på att den är för lång för språkmaterialet. Jag anför här en strof med 5-taktingar, och den visar, hur besvärligt författaren haft det med att utfylla alla 5 takterna. Men gör man 4-taktingar av dem, blir språket strax naturligare, vilket framgår, om man först läser strofen i sin helhet och sedan läser om den med utelämnande av det, som står inom de av mig ditsatta parenteserna:

¹ Jämför den sid. 28 anförda inkongruensen: »Nu stå'r han på' sjöbóttén», som vid naturligt uttal ger — — | — — — | — — |.

Farväl min vän [farväl] du falska flicka!
 Ett ömt farväl jag [endast] ber af dig.
 Gud låt dig [endast] blott en gång få dricka
 den bittra kalk, [som] du [har] fyllt åt mig.
 (August Bondeson, Visbok I, sid. 415)

6-taktingen har det bättre, då den vanligen äger kraftig cesur på mitten. Därigenom uppkomma två tämligen självständiga språkleder, som från betydelsesynpunkt vanligen motsvara var sin hela vers av en kortare versart. Detsamma gäller 8-taktingen. Vad 7-taktingen beträffar är den ofta uppdelad i 2 eller 3 kola. Då är naturligtvis förhållandet som med 6- och 8-taktingarna. Men emellanåt har den ej cesur, och då måste man för att utfylla versschemat hopa attribut och fyllnadsord, så att språket inte så sällan blir mycket stelt, t. ex.:

Farväl till dess en ovän här ses hotfull kring dig stå.

Här är tydligen språket »överansträngt», om jag så får uttrycka mig. En 7-takting utan cesur är inkongruent med själva satsbyggnaden.

Det finnes emellertid ett slags inkongruenser, som äro avsiktliga. Jag skulle vilja kalla dem »konstnärliga inkongruenser». Detta gäller ej blott förhållandet mellan versmaterial och versschema utan även strof och omkväde, innehåll och melodi, innehåll och stilgrupp, rim m. m.

Det är särskilt i dikter med innehåll av komisk art, som detta kommer till synes. För att belysa, vad jag menar, skall jag nämna några exempel.

I visan om skräddaren, som drunknade i en vattenpöl¹, lyder en vers:

Nu står han på' sjöbotten,

som skall fylla schemat $\cup - \cup - \cup - \cup$, men vars logiska accent fordrar $\cup - \cup \cup - \cup \cup$. Den är tydligen mycket inkongruent, men det finnes knappt någon vers i hela visan, som gör en sådan lycka som denna vid ett sångföredrag. Det är just själva inkongruensen, som åstadkommer den.

¹ Jag har ej lyckats få fatt i någon uppteckning av denna visa, vadan mina citat äro gjorda efter exerciskamraters sångföredrag.

Ett exempel på inkongruent omkvåde finnes i samma visa. Dikten skildrar på en sorglig melodi skräddarens ömkliga ändalykt, men omkvädet lyder:

Héj — héj faderí — héj faderíafaderálla,

som sannerligen inte passar i en sorgdikt. Här äro inte bara själva orden utan även melodien inkongruenta, alltsammans åstadkommande en synnerligen stor komisk effekt.

För att få ett prov på inkongruenser i stilarten kan jag fortfarande hålla mig till den olycklige skräddaren. Det heter:

Hans fästemo Johanna
hon sörjde så förbanna.

Det är tydligt, att »förbanna» inte är i stil med diktens sorgliga ämne eller stilen för övrigt, men författaren räknar fortfarande på verkan av sin konstnärliga inkongruens.

Anmärkningar till den tabellariska översikten.

Till ledning för återfinnandet av de använda visorna har jag måst anlita hjälpmedel, som kanske förefalla litet egendomliga.

Visorna återfinnas på universitetsbiblioteket under rubriken »Folkvisor 1900—1910». De äro ordnade i buntar med 2 till 3 årgångar i varje. Emellertid finnes ingen genomgående paginering för årgång eller bunt och ingen numrering av häften. Jag har dock ej för varje visa kunnat anföra rubrik, tryckort och tryckår, ty då skulle min tabell ha blivit minst dubbelt så lång. Det ingår ej heller i uppsatsens plan att lämna något slags katalogiseringsarbete. Emellertid tror jag, att visorna ändock skola kunna återfinnas med de hjälpmedel, jag anvisat:

- 1) angivandet av tryckort och tryckår,
- 2) angivandet av antal strofer i visan,
- 3) de egenskaper för varje visa, som ligga i själva tabellen.

En ledning kan ju ock ligga i att visorna i buntarna äro årgångsvis ordnade efter tryckortens begynnelsebokstav. Dessutom äro visorna i allmänhet tagna i den ordning, i vilken de förefinnas i buntarna.

Tabellarisk översikt.

A: Verstakt.										B: Vers.										C: Strof.																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																						
Nr	Stigande takt						Fallande takt						Stig. o fall. takt	Högre än 8-rading																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																												
	Oblan- dad			Blan- dad, överb.			Oblan- dad			Blan- dad, överb.				1-rading	2-rading	3-rading	4-rading	5-rading	6-rading	7-rading	8-rading																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																					
	S.peon Anap. Jamb	Jamb Anap. S.peon	Anap. Jamb	S.peon Anap. Jamb	Jamb Anap. S.peon	S.peon Anap. Jamb	Jamb Anap. S.peon	S.peon Anap. Jamb	Jamb Anap. S.peon	S.peon Anap. Jamb	Jamb Anap. S.peon																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																															
												F.peon Daktyl Troké										F.peon Daktyl Troké	F.peon Daktyl Troké	F.peon Daktyl Troké																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																		
1-73																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										</

C: Strof.

[illegible]

	Arvika	1901	11
105			11
106			9
107			7
108			5
109			6
110			7
111			6
112			4
113			7
114			8
115			12
116			23
117			8
118			8
119			8
120			22
121			6
122			10
123			4
124			10
125			10
126			22
127			8
128			7
129			6
130			5
131			16
132			7
133			4
134			6
135			9
136			8
137			6
138			7
139			4
140			7
141			3
142			7
143			8
144			5
145			18
146			13
147			18
148			11

[illegible]

[illegible]

[illegible]

	Stockholm . . 1904	21
		38
		19
		2
		12
		12
		10
		8
		7
		3
		9
		9
		8
		20
		26
		11
		22
		4
		6
		5
		9
		6
		9
		4
		9
		14
		21
		12
		9
		11
		15
		8
		6
		6
		11
		8
		7
		8
		2
		—
		10
		6
		7
		7

	Stockholm . . 1904	21
		38
		19
		2
		12
		12
		10
		8
		7
		3
		9
		9
		8
		20
		26
		11
		22
		4
		6
		5
		9
		6
		9
		4
		9
		14
		21
		12
		9
		11
		15
		8
		6
		6
		11
		8
		7
		8
		2
		—
		10
		6
		7
		7

	Stockholm . . 1904	21
		38
		19
		2
		12
		12
		10
		8
		7
		3
		9
		9
		8
		20
		26
		11
		22
		4
		6
		5
		9
		6
		9
		4
		9
		14
		21
		12
		9
		11
		15
		8
		6
		6
		11
		8
		7
		8
		2
		—
		10
		6
		7
		7

	Stockholm . . 1904	21
		38
		19
		2
		12
		12
		10
		8
		7
		3
		9
		9
		8
		20
		26
		11
		22
		4
		6
		5
		9
		6
		9
		4
		9
		14
		21
		12
		9
		11
		15
		8
		6
		6
		11
		8
		7
		8
		2
		—
		10
		6
		7
		7

	Stockholm . . 1904	21
		38
		19
		2
		12
		12
		10
		8
		7
		3
		9
		9
		8
		20
		26
		11
		22
		4
		6
		5
		9
		6
		9
		4
		9
		14

555	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
-----	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

[illegible]

[illegible]

[illegible]

930	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—</
-----	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	-----

Sammanfattning av den tabellariska översikten.

A: Verstakt.

Stigande takt								Fallande takt								Stigande och fallande takt
Oblandad				Blandad				Oblandad				Blandad				
Jamb	Anapest	S. peon	Överbäg. jamb	Överbäg. anapest	Överbäg. s. peon	Jamb + anapest	Jamb + peon + anapest	Troké	Daktyl	f. peon	Överbäg. troké	Överbäg. daktyl	Överbäg. f. peon	Troké + daktyl		
218	16	0	294	197	1	2	3	119	7	0	19	17	0	2		
— 726 —								— 162 —								105
																105
																105

B: Vers.

Oblandade »taktingar».

1-takting	2-takting	3-takting	4-takting	5-takting	6-takting	7-takting	8-takting
0	2	55	250	89	163	12	7

Blandade »taktingar».

1-takting	2-takting	3-takting	4-takting	5-takting	6-takting	7-takting	8-takting
15	92	346	572	200	250	54	14

C: Strof.

1-rading	2-rading	3-rading	4-rading	5-rading	6-rading	7-rading	8-rading	9-rading	10-rading	11-rading	12-rading	13-rading	14-rading	16-rading	24-rading	rapsodisk
0	28	17	582	37	103	31	156	5	9	2	10	3	3	3	1	10

NÅGRA MEDELTIDA YRKESNAMN OCH TITLAR

AV

ROLAND BRIESKORN.

UPPSALA 1912
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV, BERLING.

Uppsats för seminariet i nordiska språk höstterminen 1911.

Vid genomgåendet av medeltida urkunder har jag antecknat en del yrkesnamn, vilka icke äro upptagna hos Söderwall. Det är dessa, som här meddelas. Dessutom har jag tagit med ett och annat latinskt ord, vars betydelse kunde förtjäna framhållas.

Badstukarl, badstuman: *Pedher bastwaman* 1462, *Per Basstwo-man* 1474, *Per Basstvnom* 1481, *Per Bastvfwaman* 1490 (väl borgare i Jönköping — J. T. 34, 65, 77, 79); *Jøns bastuakarl* [gen.] 1488 (borgare i Stockholm — S. J. II 124).

Bochare: *Siffridh bochare* bodde i Stockholms östra kvarter 1501 (S. Sk. 4). Ordet är väl snarast = 'bokförare', 'bokhandlare'.

Bokbindare: *Kadrin bochabinders* ingeualz dotter bodde i Stockholms östra kvarter 1507 (S. Sk. 242).

Bokförare: *Euert bochafører* upptas i innanmurkvarteret i Stockholm 1503, utan att något skattebelopp anges (S. Sk. 107). Ordet betyder 'bokhandlare'; jfr mlt. 'bokevorer', nht. 'buchführer'.

Bolaghi: *Joan Bolaghi* var faste vid ett jordaköp i Oppunda härad, Södermanland, år 1401 (S. D. I 36). Ordet står tydligen som ett binamn och betyder 'bolagsman, kompanjon'.

Boldeman: »Samma dach [d. 29 maj 1506] fornøgdes *Herman boldeman* met xliij mark och iij øre fore salpeyther i gen stodh vbethalit, —» (S. Sk. 194). Ordet är väl bildat av *balder* = 'kula', 'boll' och betyder alltså 'förfärdigare av fyrbollar'.

Brasnaman: *Jøns brasnaman* bodde i västra kvarteret i Stockholm 1502 (S. Sk. 61.) Ordet betyder givetvis 'braxenfiskare' l. 'braxenförsäljare'.

Brodragare: *Oleff nielsson brodragere* 1504 (i Stockholms östra kvarter — S. Sk. 124); *Jøns persson ibidem brodrager* 1504 (i samma kvarter — ib. 130). Ordet betyder naturligtvis 'bärare vid bron'. Om 'bron' se Hildebrand, Sv. Medelt. I 408 f., 413 f.

Brorensare: »Item *brorensaren* ij mark» 1502 (S. Sk. 37); *Lasse brorenser* 1504 (sma. person?; i Stockholms södra kvarter

— ib. 132). Ordet är tydligen = 'renhållningskarl vid broarna'. Jfr föreg.

Brovakt: »Än hanom ij mark i ghen *broowachteren* fick som bron rensse» 1506 (S. Sk. 193). Brovakten kunde tydligen även tjänstgöra som »brorensare».

Bungaslagare: »Samma dagh [d. 15 aug. 1505] *bungaslagaren* xij ore» (S. Sk. 156). 'Bunga' betyder 'trumma' enl. Söderwall; alltså = 'trumslagare'.

Byssesmedh: »Samma dach [d. 28 mars 1504] *Birge bysse smedh* V mark fore eth fath jern til byssa kammara slogx» (S. Sk. 80). Ordet betyder alltså 'bössmed, förfärdigare av bösskammare' (se Söderwall, art. *kamare*).

Camparius: *fulko camparius* 1316 (i Danmarks sn., Uppland — D. S. III 261). Ordet betyder: 'qui campos seu agros servat, et ne vastentur aut furtis pateant, invigilat' (Du Cange), alltså 'uppsyningsman'. Han var tydligen anställd i domkyrkans tjänst, att vakta kyrkogodsens.

Carpentarius: *Brýnulphe carpentario* [dat.] 1282 (träl hos lagman Folke Karlsson i Varend, får friheten genom hans testamente — D. S. I 597); *Johanni carpentario* [dat.] 1327 (tjänare hos riddaren Håkan Jonsson Läma — ib. IV 13). Hildebrand I 491 nämner ur ett kungabrev 1340 »*muratores, lapicide, carpentarii* samt andre *operarii* ock *laboratores*» vid Uppsala domkyrka. »*Omnis faber lignarius Carpentarius dicitur*» Du (Cange).

Carpentator: *Laurens carpentator* sålde en hörnbod av sten i Stockholm d. 31 okt. 1468. Han kallas även *Laurens tymmerman* (S. J. I 348 f.),

Chirnare: *pædhar chirnare* 1391 (hade ägt jord i Söderbärke sn., Dalarna — R. P. n:o 2549). Ordet är väl bildat av 'kirna' = 'smörkärna' — alltså = 'en som gör smörkärnor'.

Clippeator: *henekini clippeatoris* [gen.] 1338 (väl borgare i Skeninge — D. S. IV 601). Ordet betyder tydligen 'sköldmakare'. »Sköldmakare omtalas någon gång. Om de skola räknas till smeder eller snickare, vet jag icke» (Hildebrand I 585).

Dikare: *niclis dikara* är faste vid bortskänkandet av ett gods i Kopparbergs sn., Dalarna, d. 28 april 1400 (R. P. n:o 3089).

Fatmakare, fatmakerska: *Jon fatmaker* 1445 (borgare i Stockholm — S. J. I 140); *Lasse fatmakere ingwarsson* 1505, *Lasse fathmakere* 1507 (i östra kvarteret i Stockholm — S. Sk. 165, 243). Jfr även: *fatmaker hustrun* 1502, *ffathmakere hustrun* 1503,

fathmakere hustrun 1504, *fatmakere hustrun* 1505, *fathmakersken* 1506 på »Grabrødra holm» (ib. 71, 115, 151, 189, 229). 'Fatmakare' betyder naturligtvis 'förfärdigare av fat, kärl' = 'tunnbindare' (se Hildebrand I 586 f.).

Fatmestare: *Niclissa Fatmestare* [gen.] 1418 (borgare i Västerås — S. D. II 849); *Kætilbiorne Fatmestare* [dat.] 1418 (borgare i Västerås — ib. III 351). Ordet betyder väl 'tillverkare av fat, kärl'.

Flaskdragare: *Corth flaskedragar* 1502, *Cort flaskedragar* 1504, *Cort flaskedragere* 1505, *Cort flaskadragar* 1506 (i innanmurkvarteret i Stockholm — S. Sk. 64, 144, 182, 222). Vad betyder ordet? Samma person kallas *Corth swarffuere* 1503 (ib. 108). I Lübben-Walthers Mittelniederdeutsches Handwörterbuch upptas ett *vaschen-dreier* = 'Flaschendrechsler' [»vasche, f. Flasche (v. Zinn, Glas, Holz, Leder)». Det är tydligen detta lågtyska ord som på svenska återgivits med 'flaskdragare'.

Fætesmider: *Nicles fætesmider* 1371, bonde i Fläckebo sn., Västmanland. — Karlsson förmodar, att *fæte-* är fel för *fætle-*, i vilket fall ordet tydligen är = 'gördelmakare'; men det kan lika väl vara ett öknamn = 'fete smeden' (Skattel. 75).

Gladiator: *Thidhemannus gladiator*, *thidemannus gladiator* 1305 (väl borgare i Uppsala — D. S. II 448, 449); *Erico gladiatori* [dat.] 1346 (ihågkommes i kaniken Henrik Ludvigssons i Uppsala testamente — ib. V 573). 'Gladiator' måste väl betyda 'svärdfejare', ung. = 'gladiatorius' (= 'qui facit gladios', Du Cange).

Glasmakare: *Nigels glasmaker* nämnes bland bröderna i S:t Gertruds gille i Stockholm år 1421 (Klemming, Småstycken 300).

Glasmästerska: *glasmestersken* bodde i innanmurkvarteret i Stockholm 1502 (S. Sk. 66). Hon var tydligen glasmästarhustru. 1503 är nämligen i samma kvarter *glasmestersken* antecknad omedelbart efter Laurens glasmestere (ib. 110).

Grytare, grytmakare, pottmakare: *Hanis grytomakare* 1388 (borgare i Linköping — R. P. n:o 2372); *Botuid persson grytare* 1452, kallas Botuid pederssen grytegiutere 1468 (borgare i Stockholm — S. J. I 217, 348); *Elzeby pottmakares* 1503 (i innanmurkvarteret i Stockholm — S. Sk. 111). Orden betyda naturligtvis 'krukmakare'. Jfr **krukmakerska**.

Guldryffuer: *Erick guldryffuer person* bodde i Stockholms västra kvarter 1506 (S. Sk. 219). Ordet är väl = 'gulddrivare',

d. v. s. 'en som arbetar i drivet guld l. som renar guld'. Jfr Hildebrand I 507; Söderwall, art. *driva*.

Hakare: »*Jonis Hakare* aff Pemar sokn» var syneman vid en ägotvist i Finland år 1474 (S. 518); *Hinrik hakare* 1501, *Hinrik hakare* 1502, *Hinrik haker* 1503, *Hinrik hakere* 1504, *Hinrik hakere* 1505, *Lussci hakares* 1506, *Lussci ibidem hakares* 1507 (i södra kvarteret i Stockholm — S. Sk. 9, 50, 93, 130, 169, 208, 246). Ordet är väl bildat av *hake* och betyder således 'förfärdigare av hakar, krokar' eller kanske 'soldat som skjuter med hakbössa'. (Se Söderwall, art. *haki*).

Harneskmakare: *Tyle harniskaskmaker* upptas i innanmurkvarteret i Stockholm 1504. Intet skattebelopp är angivet (S. Sk. 148). 1502 antecknas *harniskamakeren* i samma kvarter; icke heller då anges skattebeloppet (ib. 67).

Harpere: *Per harpere* bodde i Stockholms västra kvarter 1501 (S. Sk. 19). Ordet betyder naturligtvis 'harpspelare' eller kanske 'förfärdigare av harpor'.

Hattmakare: *Hans hattamakare* 1501, *Hans hattamaker* 1502, *Hans hattamaker* 1503, *Hans hattamakare* 1504, *Hans hattamakare* 1505, *Hans hattamaker* 1506 (i innanmurkvarteret i Stockholm — S. Sk. 21, 64, 107, 144, 182, 222). »Hattmakare omtalas högst sällan i svenska urkunder, och torde vi däraf kunna draga slutsatsen, att hattmakeriet ej hos oss bedrefs i stor skala —» (Hildebrand I 565).

Hopare: *Japer hopare* 1504, *Japer hopare* 1505, *Jacob hopare* 1506, *Jacob hopare* 1507 (i östra kvarteret i Stockholm — S. Sk. 124, 162, 202, 241). Ordet finns ju ännu kvar i ett par grändnamn i Stockholm: Stora ock Lilla hoparegränd. Vad gjorde hoparna? F. U. Wrangel, *Stockholmiana* II 76, säger: »Vad själfva namnet Hopare betyder eller betecknar, har ej kunnat utredas, men likväl kan påpekas, att Rietz i sitt lexikon öfver svenska allmogespråket har ett ord »hopa», som betyder ro med årorna i sådan ställning, att roddaren kan se i samma riktning, som båten går». Emellertid anförs ju detta ord endast från Finland. — Hoparna drevo boskap, enl. benägen upplysning av Bibliotekarien Geete.

Hovslagare: *Sigge hofslagare* 1378 (borgare i Västerås — R. P. n:o 1386).

Impare: *Lars impare* 1380 (i Trögds härad, Uppland — R. P. n:o 1540). Ordet betyder väl 'ympare', 'trädkötare', 'trädgårdsmästare'.

Kalkmakare, kalkrörare: *Thomas kalkrørere* 1501, *Thomas kalkrører* 1502, *Tomas kalkrører* 1503, *Birgitta kalkrørers* 1504 (i södra kvarteret i Stockholm — S. Sk. 12, 54, 97, 134); *Michel kalkrø[rer]* 1501 (i västra kvarteret — ib. 19); *Per jønsson kalkrører* 1501 (på Helgeandsholmen; samme som följ.? — ib. 27); *Per kalkrører fyller* [öknamn? = 'drinkare' l. 'storätare?'] 1504, *Per kalkrører* 1505, *Per kalkmaker* 1506, *Per kalkrører i tornit* 1507 (i västra kvarteret — ib. 137, 176, 217, 256); *Mans kalkmaker* 1504 (i västra kvarteret — ib. 138); *Lasse kalkrører* 1505, *Lasse kalkrører* 1507 (i södra kvarteret — ib. 175, 252); *Michel kalkrør*, *Michel persson ibidem kalkrører* [samma person antecknad 2 ggr.?] 1505, *Michel kalkrører* 1506 (i innanmurkvarteret; kanske samma person som ovan i västra kvarteret — ib. 186, 225). 'Kalkrörare', 'kalkmakare' är tydligen ung. = 'murare'. Jfr Hildebrand I 974.

Kambare: *Joan kambare* 1382 (borgare i »Vestervik»? — R. P. n:o 1775). 'Kambare' väl = 'kammakare'. Hildebrand I 565 säger: »Jag har icke i någon svensk urkund sett en kammakare omtalas, men att sådane funnos, torde vi kunna anse vara visst —».

Kannengeter: Ordet är lågtyskt och betyder 'kannstöpare' 'tenngjutare'. *Holmsten kannengeter* var borgare i Stockholm 1376 (R. P. n:o 1204). *Jacop Kannenghetere* var borgare i Åbo 1420 (S. D. III 567).

Kanslärska: »— erlig man her Niclis pedherson — fultmekto-ger pa *hustru Valborge cancelereskana* wegna — loth vpp erligom manne Joan styng ena tomt pa norremalm beleghin —» d. 12 sept. 1474 (S. J. I 391). Jfr samma år d. 7 dec.: »— the tomp-tenä som han [o: Joan styng] til fforende köpte aff *hustru Valborge doctor Rytingx epterliffua* —» (ib. 391).

Klockgjutare: *Henrik klochogyutare* 1384 (borgare i Skeninge — R. P. n:o 2068).

Kopperhielper: *Laurens kopperhielper* bodde i Stockholms södra kvarter 1501 (S. Sk. 13). Jag antar, att ordet betyder 'fältskärsbiträde'.

Kopperska: *Ragnill kopperske* upptas i Stockholms södra kvarter 1505, utan angivet skattebelopp (S. Sk. 172). Hon var väl gift med en »koppare». Eller utövade hon själv fältskärsverksamhet?

Koppersmit: *Ingolf koppersmit* var borgare i Stockholm 1376 (R. P. n:o 1204). Urkunden är lågtysk, och ordet betyder 'kopparslagare'.

Krokman: *Hans Krokman* nämnes bland »dondemen», som närvaro vid en försäljning av jord i Ljungby sn. i Södra Möre härad, Småland. Brevet är daterat Runstens sn. på Öland d. 27 jan. 1415 (S. D. III 6). 'Krok' (se Söderwall) betyder 'krok' l. 'plog' — 'krokman' alltså = 'förfärdigare av krokar l. plogar'. Dock kan ju *Hans Krokman* också vara = *Hans i Kroken*; jfr t. ex. *Anders Larensen i Krokin* 1462 (J. T. 61).

Krukmakerska: *Else krukamakerske* bodde i innanmurkvarteret i Stockholm 1502 (S. Sk. 67). Hon var tydligen krukmakarhustru. Det är väl nämligen hon, som upptas i samma kvarter 1501: *Elzeby glasmestares* [mannen hade alltså varit både krukmakare och glasmästare]; 1503: *Elzeby pottamakers*; 1504: *Hans glasmesters uxer*; 1505: *hustru Telse glassmesters*; 1506: *Telsa glasmesters* (ib. 23, 111, 146, 185, 224).

Krydenär, kryddanär, kryddare: *hinrico krytinær* [dat.] 1329 (i Södermanland; ihågkommen i Magnus Nilssons och hans hustrus testamente — D. S. IV 128); *laurencii. krydenær* [gen.] 1336 (borgare i Nyköping — ib. 477); *Cirstin kryddaners* 1501, *Cristin krydderens* (då i södra kvarteret) 1503, *Cristin Krydeners* 1504 (i västra kvarteret i Stockholm — S. Sk. 16, 97, 140). Jfr mlt. 'krüt, krude', n. = 'kraut; gewürz, specerei' — 'krudenere' = 'gewürz-, specereihändler', 'apotheker' (Schiller—Lübben). Hildebrand, Sv. Medelt. I 483 säger sig icke ha funnit apotekare omtalade i svenska handlingar förr än i början av 1500-talet, »men då ej sällan». — Till de av Söderwall under 'apotekare' anförda citaten kan läggas: *Anna apotekers* 1503 (i Stockholms västra kvarter — S. Sk. 104).

Kyrkobyggare: *Nielz persson kirkia bøgger* bodde i Stockholms västra kvarter 1506 (S. Sk. 220).

Kyrkomästare: *lasse kirkimestare* 1380 (i Skärkinds härad, Östergötland — R. P. n:o 1508); *swni kyrkiomæster* 1399 (väl borgare i Strängnäs — ib. n:o 2977). Ordet betyder naturligtvis 'kyrkobyggmästare'.

Laterska: *Ragnil latterske* 1505, *Ragnil latterska* 1506, *Ragnil Hinriksse latterske* 1507 bodde i Stockholms södra kvarter (S. Sk. 173, 211, 249). Ordet betyder väl 'åderlåterska', 'kvinna som åderlåter'.

Lekerska: *Kadrin lecherske* 1502, *Kadrin lecherske* 1503, *Kadrin lækerske* 1504, *Kadrin lecherske* 1505, *Kadrin lecherska* 1506 bodde i innanmurkvarteret i Stockholm (S. Sk. 68, 111, 148, 186, 225). Samma som Jøns *Kadrin lekerska* i södra kvarteret 1507? (ib. 249). Hon skulle ju kunna ha varit gift med en »lekare» (se Söderwall), men skrivningen med æ antyder ju, att 'lekerska' är = 'läkirska' (se Söderwall).

Litlekræmare: *Johan litlekræmare* var borgmästare i Stockholm 1353 (R. P. n:o 130). Ordet är väl att fatta som öknamn: 'lille krämaren'; jfr t. ex. *Nicles Lislebonde* i Finland 1412 (S. D. II 482) eller *Lasse ibidem litzle køpsuen* i innanmurkvarteret i Stockholm 1502 (S. Sk. 70).

Lukuman: *Lars lukuman* 1371 (nämnes som faste vid ett jordabyte i Östra Rekarnes härad i Södermanland — R. P. n:o 980). Ordet betyder naturligtvis 'portvakt', 'dörrvakt' (av 'luka', f. = 'port', 'dörr').

Læresmidher: *Jone Læresmidhi* j Biiornternæ [dat.] 1371 (köper jord i Djupnäs i Våla sn., Västmanland — Vm. F. Å. III 88). Ordet betyder väl 'lädersmed, förfärdigare av lädersaker' — jfr mlt. lær, kontrah. av *leder* (Schiller-Lübben). *Lære-* skulle väl också kunna vara = *ler(a)*; jfr.: här står en wnggh och murar *lär* (Noreen-Meyer, Sv. förf. 36). Men Hildebrand I 581 framhåller »det onekligen ganska egendomliga förhållandet, att tillverkningen af lergods synes hafva legat fullständigt nere under Sveriges medeltid. Jag har ej i mina anteckningar ur våra medeltidsurkunder funnit en ende af detta yrke. — Olaus Magni säger (bok 13 kap. 35), att lerkärl icke tillverkas i Norden och ej heller där mycket användas, emedan de brista plötsligt sönder, när de i dem inneslutna vätskorna frysa —».

Masmästare: *Magnus massomestara* [gen.], jac fornemde *massomestar Magnus* 1414 (väl borgare i Linköping; avskr. — S. D. II 756); *Magnus Massomæstare* 1418 (väl i Hällestads sn., Östergötland — ib. III 353).

Murare: *Soni Murare* 1413 (borgare i Vadstena — S. D. II 601)

Murarmästare: *Bo muraremæstare* 1460, *Bo muraramæstare* 1463, *Bo muraramæstare* 1464 var väl borgare i Jönköping (J. T. 24, 36, 44). Han kallas för övrigt Bo mwrimesther 1457, Bo muramester 1462, Bo mwramester 1467 etc. (ib. 57, 59, 55 etc.). — *Per muraremæstare* 1460 var väl likaledes borgare i

Jönköping (ib. 24). Han kallas eljes Pædher muramestare 1478, Per mwremestare 1479 etc. (ib. 69 f. etc.). — Lasse mwramestare 1503, *Lasse mwrarelestare* 1504, Lasse mwramestare 1505, Lasse paulsson mwramester 1506 bodde i Stockholms västra kvarter (S. Sk. 105, 141, 180, 219).

Myskare etc.: *Mattis mwsskere* 1504, *Mattis skynnere mysker* 1505 (i innanmurkvarteret i Stockholm — S. Sk. 150, 189). För övrigt kallas han *Mattis mwskén skynner* 1502, *Mattis mytzken* 1503, *Mattis mysken skynnere* 1506 (ib. 69, 113, 226). Vad betyder detta? Lübben-Walther upptar ett ord »*mutze, musse, musche*, f. eig. almucium, die Chorkappe, -kapuze eines (Ordens-) Geistlichen; Kopfbedeckung; als Frauentracht: Haube». Verwijs-Verdam, Middelnederlandsch Woordenboek har *mutse* (*mutsche, muts*): »Benaming van een hoofddekseel —. De eig. bet. is dezelfde ongeveer als die van *cappe*: een hoofddekseel met daaraan verbonden schoudermanteltje —». Jag antar, att det är detta ord, som här föreligger. *Mwskén skynner, mysken skynnere* är väl ett ord = 'möss-skinnare' ('mössskinn- l. skinn-mössberedare'). Vid *mytzken* är kanske 'skinnare' uteglömt. *Mwsskere, mysker* betyder väl 'mössmakare'.

Notman: Olof Jönsson av Munsö, häradshövding i Tuhundra härad, Västmanland, skänker i sitt testamente, daterat Söderby i Munsö sn., Uppland, d. 3 okt. 1413, bl. a. »*Jæppa Notman* j. læst korn oc ena koo» ock »*Jæppa Notmans* husfrv I qwigo» (S. D. II 699). Ordet betyder väl 'notbindare', 'fiskare', och Jeppe och hans hustru hörde tydligen till häradshövdingens underlydande.

Organist, orgalekare: *brodher Erik orgelekaranom, her Erich orghalekaren*, hedherlig man *her Erick organista* 1476, renliffues man *brodher Erik organista* fultmektoger pa alla conwents wegna fratrum minorum 1477 (i Stockholm — S. J. I 394, II 15, 18).

Packare: *Heyne packer* bodde i Stockholms södra kvarter 1502 (S. Sk. 51).

Patinamakare: *Niels patimakare* 1456 (borgare i Stockholm — S. J. I 248); *Jøns pattinemaker* 1463 (borgare i Stockholm — ib. 324); *Oleff patinemaker* 1504, *Oleff patinamakare* 1505, *Oleff patinemaker ericson* 1506, *Oleff patinemaker ericsson* 1507 (i Stockholms östra kvarter — S. Sk. 123, 161, 201, 239). Ordet översattes lämpligast med 'galoschmakare'. Patinorna voro ytter-skodon av trä, som fästes med ett par remmar över foten

och användes, då gatorna voro som värst smutsiga (Hildebrand I 342, 583).

Pipmager: *hans pipmager* blev medlem av S:t Gertruds gille i Stockholm år 1441 (Klemming, Småstycken 308). I min avhandling Bidrag till den svenska namnhistorien sid. 120 har jag uppfattat ordet som *Pipas »måg»*. Emellertid är det, såsom Doc. Östergren påpekat, lika bra — eller bättre — att fatta det som 'pipmakare'. 'Pipa' betyder 'flöjt' eller 'rör' (särskilt sådant genom vilket vätskor ledas — se Söderwall).

Pottmakare: Se **Grytare**.

Pråmkarl: *Jap pramkarl* 1501, *Jacob pramkarl* 1502, *Jap pramkarl* 1503, *Jacob pramkarl* 1504, *Jacop pramkarl* 1505, *Jacob pramkarl* 1506, *Jacob pramkarl* 1507 (i Stockholms västra kvarter — S. Sk. 16, 58, 102, 139, 178, 216, 255).

Remsnidare: *Hans remesnydara* [dat.], forscrifne *Hans remesnidere* 1460 (borgare i Stockholm — S. J. I 282, 285). Jfr mlt. *remensnider* = 'Riemer' (Schiller-Lübber) = 'opifex qui lora facit' (Grimm).

Ringare: *Pawal ringere* 1501, *Paul rynger* 1502, *Paul ryngers uxor* 1504, *Margit ryngeres* 1505, *Margit ringeres* 1506, *Margit ringeres* 1507 (i västra kvarteret i Stockholm — S. Sk. 16, 58, 138, 177, 216, 255).

Seck(i)edragare: *mattis seckedrager* blev medlem av S:t Gertruds gille i Stockholm 1427 (Klemming, Småstycken 301). 1487 d. 17 sept. såldes en gård i Stockholm, »liggiendes i grabrødra gere pa norra sydonne i geren som Pedher japsson Ramborg *seckiedragers* bonde vti bodde — (S. J. II 100). Ordet betyder naturligtvis 'säckbärare'.

Sellator: *Michael sellator* 1352 (väl borgare i Arboga — R. P. n:o 83). Ordet är tydligen = 'stolmakare'.

Sildæsuen: *sildæsuen* var tydligen borgare i Stockholm; han nämnes bland »byfaster et gardfaster» vid ett gårdabyte i Stockholm d. 27 mars 1297 (D. S. II 231). Ordet betyder kanske 'Sven med sillen, Sven som säljer sill'; för övrigt kan det väl också vara appellativ och betyda 'sillförsäljare' — jfr 'köpsven'; förnamnet är då uteglömt.

Sillmångare: *Hans sildomangare* 1375 (borgare i Stockholm — R. P. n:o 1151); *Albart Sildemangere* [dat.], *Tideke Sildemanger* 1420 (borgare i Stockholm — S. D. III 603). »Till små-

handlarne få vi dessutom räkna *sillmånglare*, som i Stockholm synas hafva motsvarat hökarne — (Hildebrand I 684).

Silvarius: *arnwido siluario* [dat.] 1308 (väl i Birger Thomassons av Hageby tjänst, ihågkommes i hans testamente — D. S. II 530). Ordet betyder naturligtvis 'skogvaktare'.

Skinskavare: *Lasse skynskaffuere* 1501, *Lasse skynskaffuer* 1502, *Lasse skynskaffuer* 1503, *Lasse skynskaffuer* 1504, *Lasse skynskaffuer* 1505, *Lasse hinriksson skynskaffuer* 1506, *Lasse skynskaffer* 1507 (i södra kvarteret i Stockholm — S. Sk. 14, 56, 99, 136, 175, 213, 252); *Martin skynskaff* [kanske öknamn] 1501, *Marthin skynskaffuer* 1502, *Elin skynskaffuers* 1503 (i västra kvarteret — ib. 17, 59, 103); *Hinrik skynskaffuer* 1504 (detta år i södra kvarteret), *Hinrik botnekarl skynskaffuer* 1505, *Hinrik skynskaffuer* 1506, *Hinrik skynskaffuer* 1507 (i västra kvarteret — ib. 136, 175, 214, 253); *Nielz olsson skynskaffuer* 1504 (i södra kvarteret — ib. 133). 'Skinskavare' är väl = 'garvare'.

Skinslagare: *Elin skynslagers* 1501 (i östra kvarteret i Stockholm — S. Sk. 8); *Jøns skynslagere* 1501, *Jøns skynslager* 1502, *Jøns skynslager* 1503, *Jøns skynslagere* 1504, *Jøns skynslager* 1505, *Jøns skynslager* 1506, *Jøns skynslager* 1507 (i södra kvarteret i Stockholm — ib. 10, 52, 94, 131, 170, 209, 248); *Nielz skynslager* 1501 (i södra kvarteret — ib. 11); *Michel skynslager* 1506 (i östra kvarteret — ib. 207). Ordet måste väl betyda 'buntmakare'.

Skomare: *Jønīs skomare* 1457, *Jøns skomare*, *Jons skomare* 1474 var väl borgare i Jönköping (J. T. 57, 65). Jfr *Jønīs skomagare* 1476, *Jøns skomakare* 1481 (ib. 68, 76). — Likaså *Clæmith skomare* 1457, *Clæmith skomare* 1462, *Clæmith skomare* 1466, *Clæmith skomare* 1474 (ib. 58, 57, 61, 66). Jfr *Clæmit skomakare*, *Klæmit skomakare* 1463 (ib. 36, 39). — *Ærland skomare* var ävenledes borgare i Jönköping 1457 (ib. 64). — Vidare *Gudhmund skomare* 1461, *Gudhmund skomare* 1463 (ib. 58, 41). — *Michel skomares* gardh i Jönköping omtalas år 1462 (ib. 59). — *Swen skomare* var väl borgare i Jönköping 1462 (ib. 59). 1467 bötade »*Marthen skomare* xii öre för thz han slo *Swen skomara* hwstrw» (ib. 55). Jfr *Swen skomakare* 1462, *Swen skomakare* 1463, *Swen skomagare* 1474 (ib. 60, 35, 66). — *Jon skomare* var faste vid jordaköp i Tibble i Bergs sn., Västmanland, 1482 (Vm. F. Å. III 91). — *Olaff skomare* var väl borgare i Jönköping

1490 (J. T. 80). Jfr Olaf skomakare 1498, Olwff skomakare 1510 (ib. 87 f.).

Skräddersa: *Cristin screddessa* 1502, *Cristin screddessa* 1503, *Cristin scredderssa* 1504, *Cristin scredderssa* 1505, *Cristin screddersa* 1506, givetvis samma som *Cristin Pawalz scredder* 1507 (i västra kvarteret i Stockholm — S. Sk. 59, 102, 139, 178, 217, 256). Hon tycks alltså ha varit skräddarhustru.

Slotzdragare: *Michel slotzdragere* bodde i innanmurkvarteret i Stockholm 1505 (S. Sk. 188). *Clemit ibidem skotz drager* 1504, *Clemit slotz dragere* 1505, *Clemit slotzdrager* 1506, *Clämit slotzdrager* 1507 bodde i södra kvarteret (ib. 135, 173, 212, 250). Ordet betyder naturligtvis 'bärare vid slottet, i slottets tjänst'.

Snaresven: *Siwrdh snaresuen* 1505 (då i västra kvarteret), *Sywrdh snaresuen* 1506 (i innanmurkvarteret i Stockholm — S. Sk. 178, 223). Han kallas *Sywrdh snareson* 1504 (i västra kvarteret — ib. 139), men det är väl felskrivning. Vad betyder ordet? Det står väl som ett (parodiskt) binamn = 'den raske svennen'.

Spekman: *claus spekman* nämnes bland bröderna i S:t Gertruds gille i Stockholm år 1427 (Klemming, Småstycken 301). 'Spekman' väl = 'späckman', d. v. s. 'späckförsäljare'.

Spetzman: *Clauus spetzman* var borgare i Stockholm 1430 (S. J. I 164). Ordet betyder väl 'pikman', 'spjutman'; jfr mht. *spiczgenoz* = 'spiessgeselle' (Müller-Zarncke), mlt. *spêtjunge* = 'Spiessjunge, Diener eines Ritters; Waffenträger' (Schiller-Lübbers).

Spænare: *Jons spænare* var väl borgare i Jönköping 1460 (J. T. 25). Ordet kan betyda 'spånare', d. v. s. 'spåntakläggare'.

Spännare: *Mickel spenner* var borgare i Enköping 1489 (S. J. II 157). 'Spännare' är väl = 'kyrkospännare', d. v. s. en som »spände» tegelvalven i kyrkorna (se Hildebrand I 492 f.).

Stellingamaker: *Per stellingamaker* bodde på Södermalm i Stockholm 1506 (S. Sk. 230). Ordet betyder 'en som sätter upp byggnadsställningar'; se Hildebrand I 974.

Strymakare: *Matts strymakare* var borgare i Jönköping 1460 (J. T. 24). Hildebrand I 342 säger: »Vad strymakarne gjorde, kan jag icke uppgifva». Ordet måste ju betyda 'förfärdigare af hästtäckan, hästmunderingar'; se Söderwall, art. *stry*.

Stugukona: *Margit stugukona* 1506, *Margit stugukona* 1507 bodde i Stockholms västra kvarter (S. Sk. 217, 256). 1503 nämnes *Margit i stenboden borta pa slottit stugukona* i innanmurkvarteret (ib. 111). Hon förestod väl ett härbärke l. annan lokal för resande. Jfr Söderwall, art. *stuvu karl*.

Sömare: »Martinus bendikzson, Gýrdherus haralzson, et Johannes sømare» nämnas 1338 som »possessores ville langsum» i Svenarums socken, Småland (D. S. IV 589). Söderwall översätter ordet: 'den som för en packhäst?' med hänvisning till detta ställe. Det är väl också möjligt, att 'sømare' kan ha sin vanliga betydelse 'packhäst' och stå som ett öknamn. — Olof Jönsson i Munsö [sn. i Uppland], häradshövding i Tuhundra härad, Västmanland, förklarar sig i sitt testamente, daterat Sörby i Munsö d. 3 okt. 1413, vara skyldig *Somare* 10 mark (S. D. II 700). Det är väl samma tillnamn som här föreligger: antingen är *o* fel för *ø*, eller också beror det på mlt. *somer(e)* = 1. Saumtier; 2. der ein Saumtier führt (Lübben—Walther). Mannen hörde tydligen till häradshövdingens tjänare eller underlydande. Den senare betydelsen passar kanske bäst här. Förnamnet behöver inte vara uteglömt; tjänare bruka ju ibland benämnas med endast tillnamnet.

Sömkona: *Ingridh sømkona* 1501, *Ingridh sømkona* 1502 bodde i Stockholms innanmurkvarter (S. Sk. 24, 68). Och 1503 bodde *Ingridh sømkona* i västra kvarteret (ib. 105). Hon försörjde sig väl med sömnad.

Taskmakare: *Berendh taskemakere* 1501, *Berendh taskamaker* 1502, *Berendh taskemakere* 1503, *Berendh taskemakere* 1504, *Berendh taskamaker* 1505, *Berendh taskemakere* 1506 (i innanmurkvarteret i Stockholm — S. Sk. 23, 67, 110, 146, 183, 223); *Staffan taska* [-makare är kanske uteglömt, men det kan likaväl vara öknamn] 1501, *Staffan taskamaker* 1502, *Staffan taskamaker* 1503, *Staffan taskamaker* 1504, *Staffan taskamaker* 1505, *Staffan taskamaker* 1506 (i innanmurkvarteret — ib. 21, 64, 107, 144, 182, 221). Ordet betyder naturligtvis 'pungmakare'.

Tornbyggare: *Mattis tornbyggere* 1504 (då i östra kvarteret), *Mattis tornbygger* 1505, *Mattis tornbyggere* 1506, *Mattis tornbygger* 1507 (i södra kvarteret i Stockholm — S. Sk. 124, 173, 212, 250). — »Vm kyndelmessan [d. 2 febr. 1508] gaffs *Joan tornbygger* X mark pa tornit» (ib. 235).

Tornväktare: *Joan tornwectares* [gen.] 1493 (borgare i Stockholm, kanske samme som följ. — S. J. II 244); *Joan tornwacter* 1501, *Jon tornwacter* 1502, *Joan tornwackter* 1503 — kanske sma. person som *Jøns tornwectere* 1505, *Jøns tornwecter klockan* [det sista ordet tydligen öknamn] 1506 (i västra kvarteret — S. Sk. 17, 59, 103, 179, 218); *Martyn tornwacter* 1502, *Martin torn vekter* 1503, *Marthin tornwecter* 1504, *Martin tornwectere* 1505, *Martin tornwacter* 1506, *Marthin tornwecter* 1507 (i västra kvarteret — ib. 57, 101, 137, 176, 215, 254); *Erick jonsson tornwachter* 1504, *Erick tornwecter* 1505 (i västra kvarteret — ib. 137, 177); *Oleff tornwacter* 1507 (i västra kvarteret — ib. 254); *Mans ericsson tornvacter* 1507 (i västra kvarteret — ib. 256).

Trædhisman: *Pædhare Trædhisman* [dat.] 1413 (väl underlydande under Olof Jönsson av Munsö i Uppland, häradshövding i Tuhundra härad, Västmanland — S. D. II 699). Ordet betyder väl 'plöjare'.

Tölner: *hinricus tölner* ock *her mathias tölner* [den senare väl präst] nämnas som bröder i S:t Gertruds gille i Stockholm år 1441 (Klemming, Småstycken 308). Ordet betyder naturligtvis 'tullnär'; jfr. mlt. 'tolner' = 'zöllner' (Schiller-Lübber).

Vatnfører: *Hans vatnfører* 1501, *Hans vatnfører* 1502, *Hans vatnfører* 1503, *Hans vatnfører* 1504, *Hans vatufører* 1505, *Hans vatuffører* 1506, *Hans vatufører* 1507 (i östra kvarteret i Stockholm — S. Sk. 4, 44, 87, 125, 164, 203, 241). Ordet betyder naturligtvis 'tillhandahållare, kringkörare av vatten'.

Verkmästare: *Jesse Werkmestere* 1396 (i Kullings härad i Västergötland; hade olovligen gjort sig till frälseman — Styffe B. II 38); *Jøsse Werkemesters* [gen.] 1405 (hade gods i Sagu sn., Finland, vilka olovligen blivit frälsegods; densamme som föreg.? — S. D. I 432); *Thore V..kmæstare* 1415 (säljer jord i Ginkalunda i Kinna sn., Västergötland — ib. III 59). »Verkmästare skulle på nutidens språk heta ingenjör» (Hildebrand I 342). Ordet kanske bör uppfattas som binamn.

Vinman: *Staphan Winman* var borgare i Uppsala i senare hälften av 1300-talet (R. Pp. n:o 103). Och 1406 har *Staphan Wiinman* såsom borgmästare i Uppsala satt sitt sigill under ett brev (S. D. I 554).

1423 stod på Stockholms rådstuga »*Berteld voynman* nempder anorledhis van Berk» och erkände sig ha fått ett arv; *Berteld* utfärdade härpå ett brev, där han kallar sig: ik *Bertolt*

van Berk borger to deme Stokholme, ik *Bertolt* vorbenomet, my *Bertolt*, ik *Bertolt* vorbenomed. 1433 kallas han *Berteld wynman* (S. J. I 9 f.). — *voynman* är väl felskrivning. Mannen var tydligen tysk.

1452 sålde *Jap wynman* en tomt i Stockholm till Anders bagare (S. J. I 216).

1465 erkände Mårten Lindorms arvingar inför rätta, att *Tyle kock* avlagt räkenskap »aff fornempde her Mortens wegna, gudh hans siell nade, vm alle then selschapp och widerleggingo wegna som the haffue tilsamende haft til thenne dagh vm alle then win och drök som *Tyle* haffuer hantert oc vttappet i kelleren, swa at *Tyle kok* antwarde oc fornögde thöm her vppa dysken ij^e och lxv (265) stokholmeske mark rede peningo —, och — tha lothe the *Tyle kok* frij — wm alle hendermere tiltallen —». Över stycket står: *Tyle wynman* (S. J. I 326 f.).

1492 d. 21 maj överläto några personer till »*Jøns laurensson* her Niels perssons broderon en lyten gardh» i Stockholm, »vppa huilken gardh *Jøns laurensson* sin fritzskyllingh vplade —». Över stycket står: *Jøns laurensson vynman* (S. J. II 204 f.). Två dagar senare överlät Laurens Jönsson sin arvedel till »sin kere sön *Jöns laurensson*», och »fornempde *Jøns laurensson*» erlade sin fridsskilling. »Ther medh magh och schal fornempde *Jøns laurensson* etc.». Över stycket står: *Jøns laurensson* (ib. 205). 1494 omtalas *Jöns larensson som winman war* (ib. 249).

I »östra quartere» i Stockholm bodde 1501 *Anders vynman* (S. Sk. 6). Han är även antecknad de följande åren: *Anderr jønsson vynman* 1502; *Anders vynman* 1503 — samma år var *Anders jønsson wynman* bland de »gode men», som »vare offuer tha skottit rechnades»; *Anders vynman* 1504; *Anders vyns man* 1505 — detta år upptas *Anders jønsson vynman* bland »scotherrar», och inget skattebelopp är antecknat. Följande år är han död: d. 27 maj 1506 »tha rechnadis skottit som Pedher mansson radhman met Knwt guldssmit vpp borith hado som tha sato fore *Anders jønsson vynman* ok Oleff laurensson radmen, gud theris siel nade». *Elin vynmantz*, boende i samma kvarter 1506, är tydligen hans änka; samma år »fornögdes hustru *Elin Anders vynmantz* met C mark som henne dandeman til achters var pa sit kemmerij, intet staden henne mera skyllog» (ib. 46, 89, 117, 126, 159, 165, 192, 205, 232).

Nielz wynman bodde i östra kvarteret 1501; *Nielz wynman* 1502; *Nyelz vynman* 1503; *Nielz vynman* 1504 — detta år är han »pauper», och sedan återfinnes han icke (S. Sk. 9, 49, 92, 129).

Hinrik vinman bodde också i östra kvarteret 1501 (S. Sk. 9). Han återfinnes icke de följande åren.

Kadrin vynmantz bodde i »södra quarter» 1501; *Kadrin vynmantz* 1502 (S. Sk. 13, 54). De följande åren har jag icke kunnat hitta henne. Hon var tydligen gift med (änka efter) en »vinman» (men vilken?).

Luchus vynman bodde i »södra quarter» 1504; *Lucas vynman* 1505; *Lucus vynman* 1506; *Lucus vynman* 1507 (S. Sk. 131, 169, 209, 247).

Oleff laurenssohn vynman bodde i östra kvarteret 1505 — han är väl densamme, som upptas i södra kvarteret samma år: *Oleff ibidem køpsuen aliby inscriptus in vinario*; *Oleff laurenssohn i vinkelleren* 1506; *Oleff laurenssohn i vin kelleren* 1507 (S. Sk. 168, 169, 208, 246).

Jacob vrangh vynman bodde i södra kvarteret 1505. Det är väl samme *Jacob vynman*, som följande år bodde i östra kvarteret (S. Sk. 169, 208).

Syxtus vynman bodde i »södhra quartheer» 1506 (S. Sk. 210). *Sixtus* 1507 är väl samma person (ib. 248).

Jachem vynman bodde i samma kvarter 1507 (S. Sk. 247).

»Vinman» är alltså ett appellativ ock betyder »vinskänk, vintappare». Jfr mlt. »winman» = »Winzer»; »der die Aufsicht etc. über den Wein hat» (Schiller-Lübbers). Det är alltså ingen fortsättning av det gamla namnet *Vinaman*. Den helige Sigfrid följdes till Varend av »tres sui nepotes, quorum nomina sunt Unamannus, Sunamannus, et Vinamannus» (S. R. S. II 1: 350). Detta namn, som sålunda är engelskt, förekommer även på en runsten: *Vinqman* — Kyrkovreten i Vidbo sn., Uppland (Liljegren n:o 527). Det fanns även i fornhögtyskan: Förstemann upptar formerna *Winiman*, *Winoman*, *Wineman* m. fl., och det har i Tyskland fortlevat som tillnamn (jfr nht. *Weinmann*).

Wyman: *Magnus Wyman*, vnse medeborgher [i Åbo], nämnes i ett brev från Åbo magistrat d. 18 maj 1420 (S. D. III 567). — *hans wyman* blev broder i S:t Gertruds gille i Stockholm 1425 (Småstycken 301). »Wiman» är lågtyskt = *winman*.

Vågdragare: *Erick wogdrager* 1504, *Erick vogdragere* 1505 (i innanmurkvarteret i Stockholm — S. Sk. 149, 187); *Oleff vag-*

drager 1505 (i södra kvarteret — ib. 172); *Magnus vogdrager* 1507 (i södra kvarteret — ib. 247). Ordet måste betyda 'vågbärare, bärare vid vågen'.

Vägare: *Jacob weghare* [gen.], *Jacob wæghæra* [ack.], fornempda *Jacob wæghara* [gen.], *Jacob wæghare* 1442 (borgare i Stockholm — S. J. I 112 f.); *Anders vegere* 1502 (i östra kvarteret i Stockholm — S. Sk. 43); *Jens wegere* 1502, *Jøns veger* 1503, *Jøns wegere* 1504 (då i östra kvarteret), *Jøns vegere* 1505, *Jøns vegere i bastuen* 1506, *Jøns vegere* 1507 (i södra kvarteret — ib. 52, 95, 127, 170, 209, 247); *Per jonsson vegere* 1504 (i östra kvarteret — ib. 123); *Oleff vegere* 1505 (i södra kvarteret — ib. 171); *Anders wegere i boden* (i innanmurkvarteret — ib. 185).

Väktare: *Per vechtere* bodde i Stockholms södra kvarter 1505 (S. Sk. 174).

Ölman: *karl ölman* i Skärkinds sn. i Östergötland nämnes som fastevittne vid ett jordaköp i Åleby i Gistads sn. d. 5 okt. 1381 (R.P. n:o 1633). 'Ölman' betyder väl 'öltillverkare' l. 'ölförsäljare'. »Den myckna ölförsäljningen där [ö: i Arboga] liksom många tomtbeskrifningar, som förekomma i Stockholms jordebok från 1400-talet, visa, att det stod enhvar fritt att brygga till husbehof och äfven till försäljning» (Hildebrand I 491).

Förkortningar:

- D. S. = Diplomatarium svecanum; S. D. = Svenskt Diplomatarium.
J. T. = Jönköpings tänkebok.
R. P. = Sv. Riksarkivets pergamentsbrev.
R. Pp. = Sv. Riksarkivets pappersbrev.
S. = R. Hausen, Åbo Svartbok.
S. J. = Hildebrand, Stockholms stads jordabok.
S. R. S. = Scriptores rerum svecicarum.
S. Sk. = Hildebrand, Stockholms stads skottebok.
Vm. F. Å. = Västmanlands fornminnesförenings årsskrift.
Skattel. = Skattelängden därstädes, del III.
Styffe B. = C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia under unionstiden.
-

PROGRAM M. M.

AKADEMISKA AFHANDLINGAR
VID
SVERIGES UNIVERSITET OCH HÖGSKOLOR

LÄSÅREN 1890/91—1909/10

JÄMTE FÖRTECKNING ÖFVER

SVENSKARS AKADEMISKA AFHANDLINGAR
VID UTLÄNDSKA UNIVERSITET

UNDER SAMMA TID

BIBLIOGRAFI

AF

AXEL NELSON

FIL. D:R, AMANUENS VID UNIVERSITETSBIBLIOTEKET I UPSALA

UPPSALA 1911

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

Schött, Harald Gerhard. F. $\frac{6}{10}$ 1861.

Zur Systematik und Verbreitung palæarctischer Collembola. Akad. Abh., welche ... vorlegt Harald Schött. Stockholm 1893. 4:o. 100, [14] s., 7 pl. (Ur: K. Sv. Vet.-akad. handl., Bd 25.)
Ventilerad i Upsala $\frac{1}{9}$ 1893. — *F*.

Sederholm, Edvard. F. $\frac{1}{4}$ 1857.

Om den elastiska väfnaden i huden hos medelålders och äldre personer. Afh. ... af E. Sederholm. Stockholm 1892. 8:o. 66 s., 2 pl. (Ur: Nord. med. arkiv, Bd 24.)
Ventilerad i Stockholm $\frac{29}{4}$ 1892. — *M*.

Segerberg, Karl Otto Mauritz. F. $\frac{11}{2}$ 1871.

De anomura och brachyura dekapoderna inom Skandinavians yngre krita. Akad. afh. ... af Karl Otto Segerberg. Stockholm 1900. 8:o. [1], 42, [6] s., 3 pl. (Ur: Geol. föreningens i Stockholm förhandl., Bd 22.)
Ventilerad i Lund $\frac{26}{5}$ 1900. — *F*.

Segerstedt, Per Simeon Julius. F. $\frac{10}{7}$ 1866.

Studier öfver buskartade stammars skyddsväfnader. Akad. afh. ... af Per Segerstedt. Stockholm 1894. 8:o. 86, [1] s., 3 pl. (Ur: Bihang t. K. Sv. Vet.-akad. handl., Bd 19, Afd. 3.)
Ventilerad i Upsala $\frac{19}{5}$ 1894. — *F*.

Segerstedt, Torgny Karl. F. $\frac{1}{11}$ 1876.

Till frågan om polyteismens uppkomst. Akad. afh. ... af Torgny Karl Segerstedt. Stockholm 1903. 8:o. 128 s.
Ventilerad i Upsala $\frac{28}{5}$ 1903. — *T*.

Sernander, Johan Rutger. F. $\frac{2}{11}$ 1866.

Studier öfver den gotländska vegetationens utvecklingshistoria. Akad. afh. ... af Rutger Sernander. Upsala 1894. 8:o. 112 s.
Ventilerad i Upsala $\frac{12}{12}$ 1894. — *F*.

Serner, Martin Gunnar. F. $\frac{20}{7}$ 1886.

On the Language of Swinburne's Lyrics and Epics. A Study. By Gunnar Serner. Lund 1910. 8:o. vii, [1], 138 s.
Ventilerad i Lund $\frac{25}{5}$ 1910. — *F*.

Seth, Pehr von. F. $\frac{23}{7}$ 1867.

Studier öfver lagen om dikning och annan afledning af vatten den 20 juni 1879 med särskild hänsyn till bestämmelserna i dess fjärde kapitel. 1 och 2: A. Af P. v. Seth. Akad. afh. ... Jönköping 1896. 8:o. [4], 184, [1] s.
Ventilerad i Lund $\frac{22}{5}$ 1896. — *J*.

Fortsättning:

Studier öfver lagen om dikning och annan afledning af vatten den 20 juni 1879 med särskild hänsyn till bestämmelserna i dess fjärde kapitel. 2: B—C: 1. Af P. v. Seth. Jönköping 1897. 8:o. [2] s. + s. 185—267.

Seth, Per von. F. $^{23}/_7$ 1867.

Om subjektiva vilkor för rätt att idka handel enligt svensk rätt. 1 och 2. Inledande spörsmål. Subjektiva vilkor för svenska undersåtar för vinnande af handelsrättighet. Akad. afh. . . af Pehr von Seth. Jönköping 1897. 8:o. viii, 171 s.

Ventilerad i Upsala $^{29}/_9$ 1897. — *J.*

Setterberg, Gösta. F. $^1/_1$ 1875.

Hvilka funktioner äro representabla? Akad. afh. . . af Gösta Setterberg. Upsala 1900. 8:o. 40 s.

Ventilerad i Upsala $^{22}/_9$ 1900. — *F.*

Jämförelse mellan den teologiska och den filosofiska etikens principer. Akad. afh. . . af Gösta Setterberg. Göteborg 1907. 8:o. [1], 121 s.

Lund: ej ventilerad. — *T.*

Setterbom, Evald. F. $^{14}/_3$ 1862.

Undersökningar af effekten hos några numera i Berlin mest i bruk varande uppvärmnings- och ventilationsanordningar i skolor samt därpå grundadt omdöme om dem i hygieniskt afseende. Af E. Setterbom. Stockholm 1893. 8:o. 93, [1] s.

Ventilerad i Stockholm $^{29}/_4$ 1893. — *M.*

Setterwall, Carl Gustaf. F. $^4/_1$ 1872.

Studier öfver syrinx hos polymyoda Passeres. Af Carl G. Setterwall. Akad. afh. . . Lund 1901. 4:o. [2], 128 s., 7 pl.

Ventilerad i Lund $^{29}/_6$ 1901. — *F.*

Simmons, Herman Georg. F. $^{16}/_8$ 1866.

The Vascular Plants in the Flora of Ellesmereland. By H. G. Simmons. Kristiania 1906. 8:o. 197, [1] s., 10 pl. (Ur: Report of the Second Norwegian Arctic Expedition in the »Fram» 1898—1902, No. 2.)

Ventilerad i Lund $^{26}/_6$ 1906. — *F.*

Simonsson, Johan Bernhard. F. $^{21}/_9$ 1878.

Erik Johan Stagnelius. Lif och dikt. 1. Akad. afh. . . af Johan Bernhard Simonsson. Lund 1909. 8:o. [3], 389 s.

Ventilerad i Lund $^{24}/_6$ 1909. — *F.*

Sjunnesson, Carl. F. $^4/_9$ 1871.

Det fortsatta brottet. Akad. afh. . . af Carl Sjunnesson. Helsingborg 1900. 8:o. [2], 189 s.

Ventilerad i Lund $^{27}/_9$ 1900. — *J.*

Sjöberg, Nils Johan Ludvig. F. $^7/_3$ 1856.

Difteriens uppträdande i Skåne under femton år <1881—1895>. Akad. afh. . . af Nils Sjöberg. Lund 1898. 8:o. [4], 122, iv s., 4 pl.

Ventilerad i Lund $^{16}/_{12}$ 1898. — *M.*

Sjöblom, Sven Edvard. F. $^{24}/_{11}$ 1866.

Prästerskapets privilegier af år 1650 och 1723. Ett bidrag till det svenska prästerskapets historia under storhetstiden och i början af frihetstiden. Akad. afh. . . af Sven Sjöblom. Karlstad 1896. 8:o. iv, 154 s.

Ventilerad i Upsala $^1/_12$ 1896. — *T.*

Sjöbring, Nils Pehrsson. F. $\frac{6}{1}$ 1865.

Om den tuberkulösa nybildningen och dess egendomligheter. 1. Akad. afh. . . af Nils Sjöbring. Lund 1899. 4:o. [1], 78, vii s.

Ventilerad i Lund $\frac{11}{2}$ 1899. — M.

Sjögren, Gustaf Otto Theodor. F. $\frac{15}{6}$ 1881.

Geografiska och glacialgeologiska studier vid Torneträsk. Akad. afh. . . af Otto Sjögren. Stockholm 1909. 8:o. 210 s., 15 pl. (Ur: Sveriges Geologiska undersöknings Årsbok, 3 (1909).) [= Sv. Geol. und., Ser. C, N:o 219.]

Ventilerad i Upsala $\frac{25}{6}$ 1909. — F.

Sjögren, Håkan. F. $\frac{6}{5}$ 1870.

De particulis copulatiuis apud Plautum et Terentium quaestiones selectae. Commentatio academica . . . defendet H. Sjögren. Upsaliae 1900. 8:o. viii, 158, [2] s.

Ventilerad i Upsala $\frac{25}{6}$ 1900. — F.

Sjögren, Karl Johan Vilhelm. F. $\frac{10}{4}$ 1866.

Om rättsstridighetens former med särskild hänsyn till skadeståndsproblemet. Akad. afh. . . af Vilhelm Sjögren. Upsala 1894. 8:o. 254 [1] s.

Ventilerad i Upsala $\frac{25}{4}$ 1894. — J.

I sammandragen form öfvers. till tyska och utg. i: Jhering's Jahrbücher f. d. Dogmatik d. heut. röm. u. deutsch. Privatrechts, Bd 35.

Sjögren, Nils Erik Kristian Maximilian. F. $\frac{15}{7}$ 1865. D. $\frac{19}{10}$ 1900.

Jāhjá bin 'Abd el-mu'tî ez-Zawâwî's Kitâb el-fuṣūl. Kap. 1—2. Akad. afh. . . af Erik Sjögren. Leipzig 1899. 8:o. x, 36, [31] s.

Ventilerad i Upsala $\frac{27}{6}$ 1899. — F.

Sjöholm, Josef. F. $\frac{22}{10}$ 1866.

Hippolytus och modalismen. En dogmhistorisk undersökning. Akad. afh. . . af Josef Sjöholm. Lund 1898. 8:o. [3], 120, [1] s.

Ventilerad i Lund $\frac{6}{9}$ 1898. — T.

Sjöqvist, John August. F. $\frac{18}{4}$ 1863.

Physiologisch-chemische Beobachtungen über die Salzsäure. Akad. Abh. . . von John Sjöqvist. Leipzig 1895. 8:o. 104 s., 2 pl. (Ur: Skandinavisches Archiv für Physiologie, Bd 5.)

Ventilerad i Stockholm $\frac{10}{4}$ 1895. — M.

Sjöstedt, Bror Yngve. F. $\frac{3}{8}$ 1866.

Zur Ornithologie Kameruns nebst einigen Angaben über die Säugetiere des Landes. Inaug.-Diss. . . von Yngve Sjöstedt. Stockholm 1896. 4:o. 120 s., 10 pl. (Ur: K. Sv. Vet.-akad. handl., Bd 27.)

Ventilerad i Upsala $\frac{20}{6}$ 1896. — F.

Sjöstrand, Erik Rudolf. F. $\frac{9}{11}$ 1880.

Mynt- och bankpolitik under hattväldet 1738—1764. Akad. afh. . . af Erik Sjöstrand. Uppsala 1908. 8:o. xx, 271 s.

Ventilerad i Upsala $\frac{29}{1}$ 1908. — F.

Sjövall, Per Gustaf Einar. F. $\frac{7}{6}$ 1879.

Aus dem Anatomischen Institut zu Lund und dem Laboratorium der Nervenlinik des Seraphimerlazarets zu Stockholm. Über Spinalganglienzellen und Markscheiden. <Zugleich ein Versuch die Wirkungsweise der Osmiumsäure zu analysieren.> Akad. Abh. . . von Einar Sjövall. Wiesbaden 1905. 8:o. S. 259—391; 5 pl. (Ur: Anatomische Hefte, Abt. 1, Bd 30.)

Ventilerad i Lund $\frac{14}{19}$ 1905. — *M.*

Sjövall, Sigurd Krister. F. $\frac{22}{8}$ 1867.

Från Kirurgiska kliniken i Lund. Om blåsbräck anträffade vid operationer af inguinal- och cruralbräck. Akad. afh. . . af Sigurd Sjövall. Lund 1899. 8:o. [1], 78, [1], 94, [1] s.

Ventilerad i Lund $\frac{29}{6}$ 1899. — *M.*

Skarstedt, Sigfrid Adalvard. F. $\frac{19}{2}$ 1867.

Om straffprocessuella tvångsmedel enligt svensk rätt. 1. Af Sigfrid Skarstedt. Akad. afh. . . Lund 1895. 8:o. iii, 232 s.

Ventilerad i Lund $\frac{27}{3}$ 1895. — *J.*

Fortsättning:

Om straffprocessuella tvångsmedel enligt svensk rätt. 2. Häktning sinstitutet. Af Sigfrid Skarstedt. Lund 1896. 8:o. iv, 296 s.

Skoglund, Alexandra Sofia Lovisa. F. $\frac{22}{10}$ 1862.

De yngre Axelssönernas förbindelser med Sverige 1441—1487. Akad. afh. . . af Alexandra Skoglund. Uppsala 1903. 8:o. xix, [1], 246 s.

Ventilerad i Upsala $\frac{27}{6}$ 1903. — *F.*

Skottsberg, Carl Johan Fredrik. F. $\frac{1}{12}$ 1880.

Zur Kenntniss der subantarktischen und antarktischen Meeresalgen. 1. Phaeophyceen. Inaug.-Diss. . . von Carl Skottsberg. Stockholm 1907. 4:o. 172 s., 10 pl. (Ur: Wissenschaftliche Ergebnisse der Schwedischen Südpolarexpedition 1901—1903, Bd 4.)

Ventilerad i Upsala $\frac{18}{6}$ 1907. — *F.*

Skårman, Johan Albert Otto. F. $\frac{12}{12}$ 1862.

Om Salixvegetationen i Klarelfvens floddal. Akad. afh. . . af Johan Albert Otto Skårman. Uppsala 1892. 8:o. [1], 106 s.

Ventilerad i Upsala $\frac{28}{6}$ 1892. — *F.*

Sommarin, Emil Frithiof Knut. F. $\frac{13}{1}$ 1874.

Bidrag till kännedom om arbetareförhållanden vid svenska bergverk och bruk i äldre tid till omkring år 1720. Af Emil Sommarin. Akad. afh. . . Lund 1908. 8:o. xvi, 183, [1] s.

Ventilerad i Lund $\frac{27}{5}$ 1908. — *F.*

Staaff, Erik. F. $\frac{7}{2}$ 1860.

De origine gentium patriciarum. Commentatio academica . . . defendet Erik Staaff. Upsaliae 1896. 8:o. 98, [1] s.

Ventilerad i Upsala $\frac{24}{10}$ 1896. — *F.*

Staaff, Erik Schöne. F. $\frac{4}{3}$ 1867.

Le suffixe *-arius* dans les langues romanes. Thèse . . . par Erik Staaff.

Upsal 1896. 8:o. [2], 158, [1] s.

Ventilerad i Upsala $\frac{28}{5}$ 1896. — F.

Staël von Holstein, Lage Fabian Wilhelm. F. $\frac{15}{4}$ 1886.

Étude sur le roman d'Athis et Prophilias. Thèse . . . par Lage F. W.

Staël von Holstein. Stockholm 1908. 8:o. [2], 200 s.

Ventilerad i Upsala $\frac{12}{12}$ 1908. — F.

Le roman d'Athis et Prophilias. Étude littéraire sur ses deux versions.

Thèse . . . par Lage F. W. Staël von Holstein. Upsal 1909. 8:o. vii,

126, [1] s.

Ventilerad i Upsala $\frac{8}{12}$ 1909. — F.

Stangenberg, August Emil. F. $\frac{27}{2}$ 1860.

Bidrag till kännedomen om tillståndet hos våra skolbarns hörselorgan,

näsa samt svalg. Afh. . . af E. Stangenberg. Stockholm 1894. 8:o.

57 s. (Ur: Hygiea, Bd 56: 1.)

Ventilerad i Stockholm $\frac{21}{3}$ 1894. — M.

Starbäck, Karl. F. $\frac{26}{12}$ 1863.

Studier i Elias Fries' svampherbarium. 1. »Sphæriaceæ imperfecte

cognitæ.» Akad. afh. . . af Karl Starbäck. Stockholm 1894. 8:o.

114 s., 4 pl. (Ur: Bihang t. K. Sv. Vet.-akad. handl., Bd 19, Afd. 3.).

Ventilerad i Upsala $\frac{31}{3}$ 1894. — F.

Stavenow, Ludvig Vilhelm Albert. F. $\frac{12}{10}$ 1864.

Om riksrådsvälen under frihetstiden. Bidrag till svenska riksrådets histo-

ria. Akad. afh. . . af Ludvig Stavenow. Upsala 1890. 8:o. [3], 156 s.

Ventilerad i Upsala $\frac{18}{10}$ 1890. — F.

Stecksén, Anna Magdalena. F. $\frac{27}{5}$ 1870. D. $\frac{15}{10}$ 1904.

Studier öfver Curtis' blastomycet från svulst-etnologisk synpunkt. Afh. . .

af Anna Stecksén. Stockholm 1900. 8:o. [3], 88 s., 1 pl.

Ventilerad i Stockholm $\frac{25}{5}$ 1900. — M.

Steen, Henrik. F. $\frac{18}{11}$ 1874.

Jesu ställning till judafolkets nationella messiasförhoppningar enligt

synoptikerna. Akad. afh. . . af Henrik Steen. Uppsala 1910. 8:o.

x, 221, [1] s.

Ventilerad i Upsala $\frac{28}{5}$ 1910. — T.

Steffen, Linus Richard. F. $\frac{30}{11}$ 1862.

Enstrofisk nordisk folklyrik i jämförande framställning. Akad. afh. . .

af Richard Steffen. Stockholm 1898. 8:o. 236, 66, [1] s. (S. 1—236

ur: Bidrag t. känned. om de svenska landsmålen ock svenskt folkliv, Bd 16.)

Ventilerad i Upsala $\frac{9}{3}$ 1898. — F.

S. 1—66, [1], Svenska låtar jämte danska och norska former samlade och ord-

nade af Richard Steffen 1. Äldre strofer och strofkomplexer, afsedda att utg.

i: Bidrag t. känned. om de svenska landsmålen ock svenskt folkliv, Bd. 16.

Steiner, Gustaf Fredrik. F. $\frac{22}{12}$ 1867.

Über die Katakastiken algebraischer ebenen Curven. Diss., die . . .

verteidigen wird Gustaf Fredrik Steiner. Lund 1896. 8:o. 45, [1] s., 1 pl.

Ventilerad i Lund $\frac{9}{5}$ 1896. — F.

Stenbock, Willfrid Carl Magnus Benvenuto. F. $^{20}/_1$ 1874.

Zur kollektivbildung im slavischen. Akad. abh. . . von Carl-Magnus Stenbock. Uppsala 1906. 8:o. iii, 90 s. (Ur: Upsala Univ. årsskr., 1906.)

Ventilerad i Uppsala $^{26}/_5$ 1906. — F.

Stjerna, Knut Martin. F. $^{14}/_3$ 1874. D. $^{15}/_{10}$ 1909.

Bidrag till Bornholms befolkningshistoria under järnåldern. Akad. afh. . . af Knut Stjerna. Stockholm 1905. 8:o. [1], 296, vi s. (Ur: Antiquarisk tidskrift för Sverige, D. 18.)

Ventilerad i Uppsala $^{23}/_9$ 1905. — F.

Stjernberg, Nils Fredrik. F. $^{2}/_2$ 1873.

Till frågan om de s. k. rent ekonomiska kategorierna. Akad. afh. . . af Nils Stjernberg. Uppsala 1902. 8:o. [2], 170 s.

Ventilerad i Uppsala $^{27}/_1$ 1902. — J.

Stjernkrantz, Karl Oskar. F. $^{2}/_3$ 1874.

Esaias Tegnér. Biskopsvalet och stiftsstyrelsen från Lund. Akad. afh. . . af Karl Stjernkrantz. Lund 1906. 8:o. 97 s.

Ventilerad i Lund $^{26}/_5$ 1906. — F.

Esaias Tegnér. Biskopsvalet, stiftsstyrelsen från Lund, litterärpsykologiska grundlinjer. Akad. afh. . . af Karl Stjernkrantz. Lund 1907. 8:o. 129, [1] s.

Ventilerad i Lund $^{14}/_9$ 1907. — F.

Strandmark, Johannes Ewert. F. $^{15}/_8$ 1878.

Bidrag till kännedomen om celsian och andra barytutfältspater. Akad. afh. . . af Johannes Ewert Strandmark. Stockholm 1904. 8:o. 70 s., 1 pl. (Ur: Geol. föreningens i Stockholm förhandl., Bd 25.)

Ventilerad i Lund $^{30}/_3$ 1904. — F.

Stridsberg, Erik. F. $^{8}/_9$ 1871.

Sur quelques propriétés arithmétiques de certaines fonctions transcendentes. Thèse . . . par E. Stridsberg. Uppsala 1909. 4:o. 60 s. (Ur: Acta mathematica, Bd 33.)

Ventilerad i Stockholm $^{23}/_{10}$ 1909. — N.

Stridsberg, Wilhelm. F. $^{13}/_9$ 1872.

Studier öfver den s. k. cykliska albuminurin. Afh. . . af Wilhelm Stridsberg. Stockholm 1903. 8:o. [2], 132, [3] s., 5 pl.

Ventilerad i Stockholm $^{23}/_5$ 1903. — M.

Strömberg, Edvard. F. $^{19}/_{12}$ 1879.

Die ausgleichung des ablauts im starken präteritum mit besonderer rücksicht auf oberdeutsche sprachdenkmäler des 15.—16. jahrhunderts. Von Edvard Strömberg. Inauguraldiss. . . Göteborg 1907. 8:o. viii, 154, [1] s. (Ur: Göteborgs K. Vet.- och Vitt.-samhälles handl., F. 4, H. 10.)

Ventilerad i Göteborg $^{17}/_9$ 1907. — H.

Strömberg, Elver Vilhelm. F. $^{27}/_9$ 1871.

Studia in panegyricos veteres Latinos. Commentatio academica, quam . . . defendet Elver Strömberg. Upsaliæ 1902. 8:o. [2], 66 s.

Ventilerad i Uppsala $^{28}/_5$ 1902. — F.

Strömberg, Johannes Daniel. F. $27/4$ 1868.

Undersökningar i läran om själ och kropp enligt identitetshypotesen eller parallelteorien. Af J. D. Strömberg. Akad. afh. . . Lund 1897. 8o.: iv, 131 s.

Ventilerad i Lund $26/5$ 1897. — *F*.

Strömgren, Svante Elis. F. $31/5$ 1870.

Berechnung der Bahn des Kometen 1890 II. Von Elis Strömgren. Lund 1896. 4:o. 106 s. (Ur: Lunds Univ. årsskr., Bd 31, Afd. 2.)

Ventilerad i Lund $2/8$ 1898. — *F*.

Strömholm, Daniel. F. $23/9$ 1871.

Om sulfin- och tetinföreningar. Akad. afh. . . af Daniel Strömholm. Upsala 1899. 8:o. [1], 120 s.

Ventilerad i Upsala $10/5$ 1899. — *F*.

Strömman, Pehr Hugo. F. $14/10$ 1868.

Leptocephalids in the University Zoological Museum at Upsala. Being a Dissertation . . . by Pehr Hugo Strömman. Upsala 1896. 8:o. vi, 53 s., 5 pl.

Ventilerad i Upsala $27/5$ 1896. — *F*.

Sturzen-Becker, Signe Torborg.

Se: Schmidt-Nielsen, Signe Torborg, f. Sturzen-Becker.

Sundberg, Carl Jonas Gustaf. F. $24/7$ 1859.

Undersökningar öfver möjligheten af mikrobers inträngande genom den oskadade tarmslemhinnans yta. Bidrag till den allmänna infektionsläran. Akad. afh. . . af Carl Jonas Gustaf Sundberg. Upsala 1892. 8:o. 127, [1] s., 2 pl.

Ventilerad i Upsala $2/3$ 1892. — *M*.

Sundén, Karl Fritiof. F. $30/10$ 1868.

Contributions to the Study of Elliptical Words in Modern English. By Karl Sundén. Upsala 1904. 8:o. [1], 233 s.

Ventilerad i Upsala $28/6$ 1904. — *F*.

Sundin, Erik Reinhold. F. $28/2$ 1867.

Om svensk konungs rätt att upplösa riksdag. Akad. afh. . . af Erik Reinhold Sundin. Upsala 1896. 8:o. 102 s.

Ventilerad i Upsala $27/5$ 1896. — *F*.

Svanberg, Harald. F. $2/4$ 1881.

Swinburne. Akad. afh. . . af Harald Svanberg. Göteborg 1909. 8:o. 126, [1] s.

Ventilerad i Lund $17/5$ 1909. — *F*.

Swartling, Birger. F. $14/9$ 1879. D. $3/3$ 1910.

Georg Stiernhielm, hans lif och verksamhet. Akad. afh. . . af Birger Swartling. Upsala 1909. 8:o. xxiii, 125, [1] s. (Ur: Upsala Univ. årsskr., 1909.)

Ventilerad i Upsala $15/12$ 1909. — *F*.

Svedberg, Theodor. F. $^{30}/_8$ 1884.

Studien zur Lehre von den kolloiden Lösungen. Inaug.-Diss. . . von The Svedberg. Upsala 1907. 4:o. vii, 160 s., 3 pl. (Ur: Nova Acta Regiae Societatis scientiarum Upsaliensis, Ser. 4, Vol. 2.)

Ventilerad i Upsala $^{7}/_{12}$ 1907. — *F.*

Svedelius, Carl. F. $^9/_6$ 1861.

L'analyse du langage appliquée à la langue française. Upsala 1897.

Thèse . . . par Carl Svedelius. 8:o. [1], 178, [2] s.

Ventilerad i Upsala $^{14}/_{12}$ 1897. — *F.*

Svedelius, Gustaf Emanuel. F. $^6/_{11}$ 1865.

Om järnets kritiska längd- och temperaturförändringar. Akad. afh. . . af Gustaf E. Svedelius. Upsala 1896. 4:o. 44 s., 15 pl.

Ventilerad i Upsala $^{18}/_4$ 1896. — *F.*

Svedelius, Nils Eberhard. F. $^5/_8$ 1873.

Studier öfver Östersjöns hafsalgflora. Akad. afh. . . af Nils Svedelius. Upsala 1901. 8:o. [1], 140 s.

Ventilerad i Upsala $^{10}/_6$ 1901. — *F.*

Swenander, Carl Gustaf. F. $^{18}/_3$ 1874.

Studien über den Bau des Schlundes und des Magens der Vögel. Inaug.-Diss. . . von Gustaf Swenander. Trondhjem 1902. 8:o. 240 s., 8 pl. [Titelbl. tr. i Uppsala.] (Ur: Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs Skrifter, 1901.)

Ventilerad i Upsala $^8/_{12}$ 1902. — *F.*

Swenning, Sven Julius. F. $^6/_7$ 1879.

Utvecklingen af samnordiskt æi i sydsvenska mål. Akad. avh. . . av Julius Swenning. Stockholm 1909. 8:o. 151 s., 1 karta. (Ur: Svenska landsmål och svenskt folkliv, B, 4).

Ventilerad i Lund $^{25}/_6$ 1909. — *F.*

Tidskr.-uppl. tillökad med fransk Résumé. 3 s.

Svenson, Frey Herman. F. $^{14}/_{11}$ 1866.

Från Kristinehamns hospital för sinnessjuka. Psykiatrisk-psykologiska studier till jagets mekanism. Af Frey Svenson. Afh. . . Stockholm 1903. 8:o. [3], 279 s.

Ventilerad i Stockholm $^{13}/_6$ 1903. — *M.*

Svensson, Aron Vilhelm. F. $^{10}/_3$ 1863.

Zur Kenntniss des ventilirten Psychrometers. Mit einer Tafel. Akad. Abh. . . von Aron Svensson. Stockholm 1898. 8:o. 64, [1] s., 1 pl.

Ventilerad i Upsala $^{22}/_{10}$ 1898. — *F.*

Svensson, Bernhard. F. $^{24}/_{10}$ 1879.

Études sur les fonctions définies par une série de Taylor. Thèse . . . par Bernhard Svensson. Lund 1908. 8:o. 99 s.

Ventilerad i Lund $^{29}/_4$ 1908. — *F.*

Svensson, Olof. F. $^4/_{11}$ 1882.

Über die Integrale gewisser linearer Differentialgleichungen. Diss., die . . . verteidigen wird Olof Svensson. Lund 1907. 8:o. 45 s.

Ventilerad i Lund $^5/_{12}$ 1907. — *F.*

Svensson, Per Ingvar Konrad. F. $\frac{2}{2}$ 1865.

Wundts etik. Framställning och granskning. Af P. I. K. Svensson. Akad. afh. . . Lund 1901. 8:o. [2], 279, [2] s.

Ventilerad i Lund $\frac{12}{12}$ 1901. — F.

Sydow, Carl Wilhelm von. F. $\frac{21}{12}$ 1878.

Två spinnsagor. En studie i jämförande folksagoforskning. Av C. W. v. Sydow. Akad. avh. . . Stockholm 1909. 8:o. 103 s. (Ur: Svenska landsmål och svenskt folkliv, B, 3.)

Ventilerad i Lund $\frac{26}{5}$ 1909. — F.

I tidskr.-uppl., & titelbl. betecknad som: 2 uppl., äro en del ändringar och tillägg gjorda, hvarjämte tillkommit en fransk Résumé, s. 109—117.

Sylvan, Otto. F. $\frac{24}{8}$ 1864.

Sveriges periodiska litteratur under frihetstidens förra del <till midten af 1750-talet>. Af Otto Sylvan. Akad. afh. . . Lund 1892. 8:o. vi, 245, [3] s.

Ventilerad i Lund $\frac{24}{6}$ 1892. — F.

Sylvén, Nils Olof Valdemar. F. $\frac{17}{9}$ 1880.

Om de svenska dikotyledonernas första förstärkningsstadium eller utveckling från frö till blomning. 2. Allmän del. Akad. afh. . . af Nils Sylvén. Uppsala 1906. 4:o. 75 s.

Ventilerad i Uppsala $\frac{12}{5}$ 1906. — F.

Fortsättning af:

Om de svenska dikotyledonernas första förstärkningsstadium eller utveckling från frö till blomning. 1. Speciell del. Af Nils Sylvén. Uppsala 1906. 4:o. 348, [1] s., 25 pl. (I: K. Sv. Vet.-akad. handl., Bd 40.)

Söderberg, Erik Natanael. F. $\frac{15}{4}$ 1869.

Samuel Johan Hedborn. Hans lif och diktning. Ett bidrag till Nya skolans häfder. Akad. afh. . . af Erik Natanael Söderberg. Uppsala 1897. 8:o. [2], 117 s.

Ventilerad i Uppsala $\frac{29}{5}$ 1897. — F.

Söderberg, Fredrik Fritjof Verner. F. $\frac{4}{10}$ 1872.

Historieskrifvaren Arnold Johan Messenius. Akad. afh. . . af Verner Söderberg. Uppsala 1902. 8:o. xx, 147, [1] s. (Ur: Uppsala Univ. årsskr., 1903.)

Ventilerad i Uppsala $\frac{13}{12}$ 1902. — F.

Söderman, Sven Erik. F. $\frac{12}{7}$ 1866.

Alfred de Musset. Hans lif och verk. Akad. afh. . . af Sven Söderman. Stockholm 1894. 8:o. 287, [1] s.

Ventilerad i Uppsala $\frac{10}{2}$ 1894. — F.

Söderqvist, Nils. F. $\frac{31}{5}$ 1881.

Thèse . . . Le blocus maritime. Étude de droit international . . . par Nils Söderqvist. Stockholm 1908. 8:o. [1], 307 s.

Ventilerad i Uppsala $\frac{29}{5}$ 1908. — J.

Söderqvist, Olof Elias. F. $\frac{12}{10}$ 1867.

Johan III och hertig Karl 1568—1575. Akad. afh. . . af Olof Söderqvist. Uppsala 1898. 8:o. viii, 145, [1] s.

Ventilerad i Uppsala $\frac{23}{5}$ 1898. — F.

Sörensson, Per Kristian. F. 18/11 1885.

Sverige och Frankrike 1715—1718. Ett bidrag till kännedomen om Sveriges utrikespolitik efter Carl XII:s återkomst från Turkiet. 1. Akad. avh. . . av Per Sörensson. Lund 1909. 8:o. xiii, 173, [1] s. Ventilerad i Lund 26/6 1909. — F.

Tedin, Hans. F. 31/12 1860.

Bidrag till kännedomen om primära barken hos vedartade dikotylor, dess anatomi och dess funktioner. Akad. afh. . . af Hans Tedin. Lund 1891. 4:o. 99, vi s., 3 pl. (Ur: Lunds Univ. årsskr., Bd 27, Afd. 2.)

Ventilerad i Lund 28/5 1891. — F.

Theander, Carl Eilert Olof. F. 10/2 1878.

Aa glossarum commentarioli. Disputatio academica . . . defendet Carl Theander. Upsaliae 1907. 8:o. [1], 58, [1] s.

Ventilerad i Upsala 18/6 1907. — F.

Thomé, Lars Gustaf. F. 29/1 1875.

Sek. butylamin <2-aminobutan> och derivat deraf. Akad. afh. . . af L. G. Thomé. Lund 1906. 47 s.

Ventilerad i Lund 28/6 1906. — F.

Thorn, Anders Christopher. F. 26/5 1879.

Étude sur les verbes dénominatifs en français. Thèse . . . par A. Chr. Thorn. Lund 1907. 8:o. [2], 110 s.

Ventilerad i Lund 28/9 1907. — F.

Thulin, Carl Olof. F. 1/4 1871.

De conjunctivo Plautino 1, 2. Commentatio academica, quam . . . defendet Carolus Thulin. Lundæ 1899. 8:o. [4], 200, x, [1] s.

Ventilerad i Lund 29/4 1899. — F.

Thunberg, Torsten Ludvig. F. 30/6 1873.

Undersökningar öfver de köld-, värme- och smärtpercipierande nervändarnes relativa djupläge i huden samt öfver köldnervändarnes förhållande till värmeretmedel. Afh. . . af Torsten Thunberg. Uppsala 1900. 8:o. [2], 56 s. (Ur: Upsala Univ. årsskr., 1900.)

Ventilerad i Upsala 28/6 1900. — M.

Thyrén, Johan Carl Wilhelm. F. 6/4 1861.

Culpa legis Aquiliae enligt Justiniansk rätt. Ett bidrag till läran om utomobligatoriskt skadestånd. 1. Det subjektiva rekvizitet vid culpa legis Aquiliae. Afh. . . af Johan Thyrén. Lund 1893. 8:o. [5], 165, [1] s.

Ventilerad i Lund 1/3 1893. — J.

Makes gäld enligt svensk rättsutveckling. Med hufvudsakligt afseende på makes före äktenskapet gjorda gäld. Afd. 1. Rättsutvecklingen till 1734. Afh. . . af Johan Thyrén. Lund 1893. 8:o. [4], 132 s.

Ventilerad i Lund 13/5 1893. — J.

Fortsättning:

Makes gäld enligt svensk rättsutveckling. Med hufvudsakligt afseende på makes före äktenskapet gjorda gäld. Afd. 2. Rättsutvecklingen efter 1734. Af Johan Thyrén. Lund 1893. 8:o. [5] s.+s. 127—172.

Thyrén, Johan Carl Wilhelm. F. $\frac{6}{4}$ 1861.

Abhandlungen aus dem Strafrechte und der Rechtsphilosophie. 1. Bemerkungen zu den kriminalistischen Kausalitätstheorien. Diss. . . von J. C. W. Thyrén. Lund 1894. 8:o. [2], 158 s.

Ventilerad i Lund $\frac{28}{11}$ 1894. — J.

Fortsättning:

Abhandlungen aus dem Strafrechte und der Rechtsphilosophie. 2. Über Dolus und Culpa. 1. Über die Möglichkeit einer Grenze zwischen Dolus und bewusster Culpa. Von Joh. C. W. Thyrén. Lund 1896. 8:o. 162 s.

Thörnell, Per Gustaf. F. $\frac{7}{4}$ 1879.

Studia panegyrica. Commentatio academica, quam . . . defendet Gustavus Thörnell. Upsaliae 1905. 8:o. 58 s. (Ur: Upsala Univ. årsskr., 1905.)

Ventilerad i Upsala $\frac{14}{12}$ 1905.

Tillman, John Henrik. F. $\frac{18}{9}$ 1869.

Om Koch's gamla tuberkulin vid kronisk lungtuberkulos ur praktisk-diagnostisk synpunkt enligt nyare erfarenhet. Afh. . . af John Tillman. Stockholm 1910. 8:o. 159, [1], cvii s. (Ur: Hygiea Bd 71: 1.)

Ventilerad i Stockholm $\frac{20}{4}$ 1910. — M.

Timberg, Anders Gustaf. F. $\frac{19}{5}$ 1859.

Om temperaturens inflytande på några vätskors kapillaritetskonstanter. Akad. afh. . . af Gustaf Timberg. Stockholm 1891. 8:o. 39 s., 1 pl. [Titelbl. tr. i Upsala.] (Ur: Bihang t. K. Sv. Vet.-akad. handl., Bd 16, Afd. 1.)

Ventilerad i Upsala $\frac{20}{5}$ 1891. — F.

Tiseliu, Gustav Adolf. F. $\frac{24}{8}$ 1871.

Ljud- och formlära för Fasternamålet i Roslagen. Akad. avh. . . av G. Ad. Tiseliu. Stockholm 1902. 8:o. 148, [1] s. (Ur: Bidrag t. känned. om svenska landsmål och svenskt folkliv, Bd 18.)

Ventilerad i Upsala $\frac{11}{10}$ 1902. — F.

Tidskr.-uppl. tillökad med: Ordregister, s. 149—173, och med: Ändringar och tillägg, s. 174—175.

Tiseliu, Hans Abraham Johanson. F. $\frac{15}{8}$ 1869. D. $\frac{19}{12}$ 1906.

Om dödlighets-, premie- och vinstberäkningar inom lifförsäkringsteorien. Akad. afh. . . af Hans A. J:son Tiseliu. Stockholm 1893. 8:o. 71 s.

Ventilerad i Upsala $\frac{13}{5}$ 1893. — F.

Torbiörnsson, Tore. F. $\frac{14}{1}$ 1864.

Die gemeinslavische Liquidametathese. 1. Akad. Abh. . . von Tore Torbiörnsson. Upsala 1901. 8:o. [1]. 107, [1] s. (Ur: Upsala Univ. årsskr., 1902).

Ventilerad i Upsala $\frac{23}{10}$ 1901. — F.

Fortsättning:

Die gemeinslavische Liquidametathese. Von Tore Torbiörnsson. 2. Upsala 1903. 8:o. 115, [2] s. (I: Upsala Univ. årsskr., 1904).

Trägårdh, Ivar Oskar Herman. F. $\frac{16}{9}$ 1878.

Monographie der arktischen Acariden. Inaug.-Diss. . . von Ivar Trägårdh. Jena 1904. 4:o. 78, [2] s., 1 pl. (Ur: Fauna Arctica. Eine

Zusammenstellung der arktischen Tierformen . . . hrsg. von F. Römer und F. Schaudinn, Bd 4.)

Ventilerad i Upsala $^{28}/_5$ 1904. — *F*.

Täckholm, Richard Valdemar. F. $^{6}/_2$ 1865.

Études sur la phonétique de l'ancien dialecte sousselman. Thèse . . . par Richard Valdemar Täckholm. Upsala 1895. 8:o. [1], 67, [1] s.

Ventilerad i Upsala $^{14}/_{12}$ 1895. — *F*.

Törne, Frans Vilhelm. F. $^{21}/_5$ 1870.

Studien über die bakteriellen Verhältnisse der Nasennebenhöhlen und über ihre Schutzmittel gegen Bakterien. Akad. Abh. . . von Frans Törne. Stockholm 1904. 8:o. 118 s. (Ur: Nord. med. arkiv, Bd 37, Afd. 1.)

Ventilerad i Lund $^{25}/_5$ 1904. — *M*.

Törnquist, Magnus Gabriel. F. $^{2}/_{10}$ 1875.

Linjära homogena funktionalekvationer med itererade substitutioner i flera variabler. Akad. afh. . . af M. G. Törnquist. Uppsala 1906. 8:o. 43 s.

Ventilerad i Upsala $^{29}/_9$ 1906. — *F*.

Törnqvist, Gideon Wilhelm. F. $^{16}/_4$ 1869.

Beiträge zur Pathologie und Therapie der Gallensteinkrankheit. Akad. Abh. . . von G. W. Törnqvist. Stockholm 1903. 8:o. 159 s. (Ur: Nord. med. arkiv, Bd 36, Afd. 1.)

Ventilerad i Lund $^{21}/_2$ 1903. — *M*.

Uhrström, Wilhelm Peter. F. $^{11}/_{11}$ 1880.

Studies on the Language of Samuel Richardson. Inaug. Diss. . . by Wilhelm Uhrström. Upsala 1907. 8:o. vi, [1], 180, [1] s.

Ventilerad i Upsala $^{20}/_4$ 1907. — *F*.

Upmark, August Göransson. F. $^{17}/_8$ 1865.

Om några platinametylseleninföreningar. Akad. afh. . . af August Upmark. Lund 1900. 8:o. [1], 45 s.

Ventilerad i Lund $^{26}/_5$ 1900. — *F*.

Uppgren, Anders. F. $^{25}/_{10}$ 1865.

De verborum peculiaribus et propriis numeris ad antiquas linguas et sermones et poesin facta disquisitio et disputatio. 1. Commentatio academica, quam . . . defendet Anders Uppgren. Lundae 1899. 8:o. [1], viii, 88 s.

Ventilerad i Lund $^{27}/_5$ 1899. — *F*.

De mackabeiska kungarnes historia. Akad. avh. . . av Anders Uppgren. Lund 1907. 8:o. [1], 236 s.

Ventilerad i Upsala $^{28}/_9$ 1907. — *T*.

Wadstein, Nils Emil. F. $^{29}/_5$ 1863.

Om stenosis och obliteration af aorta vid eller i närheten af ductus Botalli. Akad. afh. . . af Emil Wadstein. Lund 1897. 4:o. 121, [1] s., 3 pl. (Ur: Lunds Univ. årsskr., Bd 33, Afd. 2.)

Ventilerad i Lund $^{11}/_5$ 1897. — *M*.

Wahlberg, Frans Gustaf Emanuel. F. $24/12$ 1873.

Le Bestiaire de Philippe de Thaün. Texte critique, accompagné d'une introduction, de notes et d'un glossaire. Thèse ... par Emanuel Wahlberg. Lund 1900. 8:o. [4], cxiv, [1], 174, [1] s.

Ventilerad i Lund $25/3$ 1900. — F.

Wahlgren, Einar Otto. F. $5/3$ 1874.

Apterygoten aus Ägypten und dem Sudan nebst Bemerkungen zur Verbreitung und Systematik der Collembolen. Inaug.-Diss. ... von Einar Wahlgren. Uppsala 1906. 8:o. 72 s. (Ur: Results of the Swedish Zoological Expedition to Egypt and the White Nile 1901 under the Direction of L. A. Jägerskiöld, P. 3.)

Ventilerad i Uppsala $28/4$ 1906. — F.

Wahlgren, Otto Agne. F. $8/8$ 1879.

Om de singulära punkterna till differentialekvationer af första ordningen och andra graden. Akad. afh. ... af Agne Wahlgren. Uppsala 1903. 8:o. 58. s.

Ventilerad i Uppsala $28/6$ 1903. — F.

Wahlström, Lydia Katarina. F. $28/6$ 1869.

Sveriges förhållande till Danmark 1788—89. Akad. afh. ... af Lydia Wahlström. Uppsala 1898. 8:o. [1], viii, 168 s.

Ventilerad i Uppsala $15/12$ 1898. — F.

Waldenström, Johan Henning. F. $14/8$ 1877.

<Aus der chirurg. Abt. des Kinderkrankenhauses »Kronprinsessan Lovisa» zu Stockholm.> Die Tuberkulose des Collum femoris im Kindesalter und ihre Beziehungen zur Hüftgelenkentzündung. Akad. Abh. ... von Henning Waldenström. Stockholm 1910. 8:o. [2], 98 s. (Ur: Nord. med. arkiv, Bd 42, Afd. 1.)

Ventilerad i Stockholm $26/2$ 1910. — M.

Wallén, Axel Wilhelm. F. $21/7$ 1877.

Régime hydrologique du Dalelf. Thèse ... par Axel Wallén. Upsal 1906. 8:o. [1], 72 s., 4 pl. (Ur: Bull. of the Geol. Inst. of Uppsala, Vol. 8.)

Ventilerad i Uppsala $9/3$ 1906. — F.

Wallengren, Hans Thure Sigurd. F. $24/11$ 1864.

Studier öfver ciliata infusorier. 2 ... Akad. afh. ... af Hans Wallengren. Lund 1895. 4:o. 77 s., 4 pl. (Ur: Lunds Univ. årsskr., Bd 31, Afd. 2.)

Ventilerad i Lund $16/10$ 1895. — F.

Fortsättning af:

Studier öfver ciliata infusorier. Af Hans Wallengren. 1 ... Lund 1894. 4:o. 48 s., 1 pl. (I: Lunds Univ. årsskr., Bd 30, Afd. 2.)

Wallengren, Märten Johan Sigfrid. F. $23/7$ 1876.

Hans Järta som politisk teoretiker. Af Sigfrid Wallengren. 1. Akad. afh. ... Lund 1906. 8:o. vii, 236. (Ur: Lunds Univ. årsskr., N. F., Afd. 1, Bd 1.)

Ventilerad i Lund $13/10$ 1906. — F.

Wallerius, Anders Theodor Adolf. F. $12/4$ 1874.

Platon mot Protagoras och sensualismen. Kritisk studie till den grekiska filosofiens historia . . . af Adolf Wallerius. Göteborg 1902. 8:o. [2], 159. (Ur: Göteborgs Högskolas årsskr., Bd 7.)

Ventilerad i Göteborg $16/9$ 1902. — *H.*

Wallerius, Ivar Daniel. F. $12/7$ 1870.

Undersökningar öfver zonen med *Agnostus lævigatus* i Vestergötland. Jämte en inledande öfversikt af Västergötlands samtliga Paradoxides-lager. Akad. afh. . . af Ivar D. Wallerius. Lund 1895. 8:o. ii, [1], 72, [1] s., 1 pl.

Ventilerad i Lund $24/5$ 1895. — *F.*

Walles, Jonas. F. $11/2$ 1864.

Studier öfver den judiska församlingens uppkomst under det persiska världsrikets tid. Akad. afh. . . af J. Walles. Uppsala 1900. 8:o. [1], 282 s.

Ventilerad i Uppsala $26/5$ 1900. — *T.*

Wallgren, Hjalmar Gabriel. F. $31/1$ 1862.

Den internationela rättsordningens problem. 1. Den internationela rättsordningens problem i dess förhållande till den allmänna rätts- och samhällsläran. Akad. afh. . . af Hjalmar Gabriel Wallgren. Uppsala 1892. 8:o. iv, 212 s.

Ventilerad i Uppsala $15/12$ 1892. — *F.*

Wallin, Gotthard Samuel. F. $31/5$ 1863.

Om tuluolsulfonglycin. Akad. afh. . . af Gotthard Wallin. Lund 1892. 4:o. 24 s. (Ur: Lunds Univ. årsskr., Bd 28, Afd. 2.)

Ventilerad i Lund $27/6$ 1892. — *F.*

Wallin, Harald. F. $22/10$ 1871.

Om cirkeldelningsekvationen. Akad. afh. . . af Harald Wallin. Uppsala 1901. 8:o. 34 s.

Ventilerad i Uppsala $2/2$ 1901. — *F.*

Vallquist, Karl Mauritz. F. $3/2$ 1859.

De infinitivi usu apud Terentium. Commentatio academica . . . defendet Carolus Vallquist. Nycopiæ 1897. 4:o. v, 35 s. (Ur: Nyköpings h. allm. läroverks årsredogör., 1896/97.) [Årsredogör.-uppl. under titeln: Studia Terentiana. 1. De infinitivi usu apud Terentium. Scripsit Carolus Vallquist. Nycopiæ 1897. 4:o.]

Ventilerad i Uppsala $10/12$ 1897. — *F.*

Fortsättning:

Studia Terentiana. 2. De imperativo Terentiano. Scripsit Carolus Vallquist. Nycopiæ 1899. 8:o. 21 s.

Wallstedt, Gustaf Emil. F. $13/10$ 1867.

Studia Plautina. Commentatio academica, quam . . . defendet E. Wallstedt. Lundae 1909. 8:o. [2], 176 s. (Ur: Lunds Univ. årsskr., N. F., Afd. 1, Bd 5.)

Ventilerad i Lund $20/5$ 1909. — *F.*

Walter, Karl Axel. F. $19/12$ 1853.

Om partus arte præmaturus vid bäckenförträngning. Afh. . . af Karl Axel Walter. Stockholm 1894. 8:o. 55 s. (Ur: Nord. med. arkiv, Bd 26.)

Ventilerad i Stockholm $7/4$ 1894. — *M.*

Vannérus, Karl Jonas Alfred (Allen). F. $20/4$ 1862.

Om erfarenheten. Ett kunskapsteoretiskt studieförsök. Akad. afh. . . . af Allen Vannérus. Stockholm 1890. 8:o. [2], 119 s.

Ventilerad i Upsala $13/12$ 1890. — *F.*

Varenius, Per Otto. F. $11/7$ 1857.

Akad. afh. . . af Otto Varenius. [Å nästa blad:] Om riksföreståndarskap enligt Sveriges och Norges grundlagar. Af Otto Varenius. Upsala 1891. 8:o. iv, [2], 72 s. [Titelbladet tr. 1892.]

Ventilerad i Upsala $4/6$ 1892. — *F.*

Weibull, Lauritz Ulrik Absalon. F. $2/4$ 1873.

De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Frankrike 1629—1631. Ett bidrag till Gustaf II Adolfs och kardinal Richelieus historia. Af Lauritz Weibull. Akad. afh. . . Lund 1899. 4:o. [2], 90, [3] s. (Ur: Lunds Univ. årsskr., Bd 36, Afd. 1.)

Ventilerad i Lund $31/5$ 1899. — *F.*

Wejle, Carl Mauritz. F. $8/11$ 1869. D. $6/9$ 1909.

Sveriges politik mot Polen 1630—1635. Akad. afh. . . af Carl Wejle. Uppsala 1901. 8:o. xiv, [2], 190 s.

Ventilerad i Upsala $11/12$ 1901. — *F.*

Vendel, Adolf Valdemar. F. $7/12$ 1858.

Urtima riksdagen i Örebro 1812. Akad. afh. . . af Valdemar Vendel. Göteborg 1906. 8:o. vi, [1], 169, [2] s. (Ur: Göteborgs K. Vet.- och Vitt.-samhälles handl., F. 4, H. 10.)

Ventilerad i Göteborg $7/12$ 1906. — *H.*

Wernstedt, Wilhelm Edvard. F. $29/8$ 1872.

Studien über die Natur des sogenannten »angeborenen Pylorusstenose«. Akad. Abh. . . von Wilhelm Wernstedt. Stockholm 1906. 8:o. 173 s., 4 pl. (Ur: Nord. med. arkiv, Bd 39, Afd. 2.)

Ventilerad i Stockholm $26/5$ 1906. — *M.*

Vestberg, Artur Edvard. F. $26/6$ 1859.

Om dissekerande hjärtanevrismer. Akad. afh. . . af Artur Edvard Vestberg. Stockholm 1897. 8:o. [1], 128 s., 2 pl. (Ur: Nord. med. arkiv, Bd 29.)

Ventilerad i Upsala $25/9$ 1897. — *M.*

Vestberg, Sten Gustaf Edvard. F. $29/11$ 1869.

Bidrag till kännedomen om sinnessjukdomarnas familiära uppträdande. Afh. . . af Edvard Vestberg. Stockholm 1906. 8:o. 156 s. (Ur: Hygiea, Bd 68: 1.)

Ventilerad i Stockholm $28/5$ 1906. — *M.*

Westerblad, Carl August. F. ¹¹/₁₀ 1873.

Baro et ses dérivés dans les langues romanes. Thèse . . . par Carl August Westerblad. Upsal 1910. 8:o. [1], 146, [1] s.

Ventilerad i Upsala ⁷/₅ 1910. — *F.*

Westergård, Anton Hilmer. F. ⁸/₅ 1880.

Studier öfver dictyograptusskiffern och dess gränslager med särskild hänsyn till i Skåne förekommande bildningar. Akad. afh. . . af A. H. Westergård. Lund 1909. 4:o. 79, [10] s., 5 pl. [Å omslaget betecknad: Meddelande från Lunds Geologiska fältklubb, Ser. B, N:r 4.] (Ur: Lunds Univ. årsskr., N. F., Afd. 2, Bd 5.)

Ventilerad i Lund ²/₁₀ 1909. — *F.*

Westholm, Alfred Emanuel. F. ²⁰/₁₀ 1862.

Étude historique sur la construction du type «li filz le rei» en français. Thèse . . . par Alfred Westholm. Vesterås 1899. 4:o. 52, [1] s. (Ur: Västerås h. allm. läroverks årsredogör., 1898/99.)

Ventilerad i Upsala ²⁷/₅ 1899. — *F.*

Westman, Jonas. F. ²⁶/₁ 1867.

Bidrag till kännedom om järnglansens magnetism. Akad. afh. . . af J. Westman. Upsala 1897. 8:o. [1], 51 s., 3 pl. (Ur: Upsala Univ. årsskr., 1896.)

Ventilerad i Upsala ²⁷/₂ 1897. — *F.*

Westman, Karl Gustaf. F. ¹⁸/₈ 1876.

Svenska rådets historia intill år 1306. Akad. avh. . . av Karl Gustaf Westman. Uppsala 1904. 8:o. xvi, 227 s.

Ventilerad i Upsala ¹²/₁₂ 1904. — *F.*

Wetter, Folke Gustaf Petersson. F. ³⁰/₁₀ 1883.

Om trolöshet mot hufvudman. Akad. afh. . . af Folke P:son Wetter. Uppsala 1907. 8:o. 291 s.

Ventilerad i Upsala ¹⁷/₄ 1907. — *J.*

Wetterdahl, Henrik. F. ¹/₉ 1857.

Bidrag till kännedomen om bakteriehalten i vattendragen invid Stockholm. Akad. afh. . . af Henrik Wetterdahl. Stockholm 1894. 4:o. 85 s., 1 tab. (Äfven utg. som: Bihang t. Stockholms stads helsovårdsnämnds årsberättelse, 1893.)

Ventilerad i Upsala ³⁰/₅ 1894. — *M.*

Vetterlund, Fredrik Mauritz. F. ¹⁰/₁₀ 1865.

Atterboms sagospel Fågel Blå. 1. <Fragmentet i Poetisk kalender 1814. Utkastet från Rom 1818.> Af Fredrik Vetterlund. Akad. afh. . . Lund 1900. 4:o. [2], 65, [1] s. (Ur: Lunds Univ. årsskr., Bd 37, Afd. 1.) [Årsskr.-uppl. under titeln: Atterboms sagospel Fågel Blå. Af Fredrik Vetterlund. Förra afd. Fragmentet i Poetisk Kalender 1814. Utkastet i Rom 1818. Lund 1902. 4:o. [2], 64 s.]

Ventilerad i Lund ²⁰/₅ 1900. — *F.*

Fortsättning:

Atterboms sagospel Fågel Blå. Af Fredrik Vetterlund. Senare afd. Diktens senare utarbetning. Lund 1902. 4:o. 8. 65—123+[1] s. (I: Lunds Univ. årsskr., Bd 38, Afd. 1).

Wickman, Otto Ivar. F. $^{10}/_7$ 1872.

Studien über Poliomyelitis acuta. Zugleich ein Beitrag zur Kenntnis der Myelitis acuta. Akad. Abh. . . von Ivar Wickman. Berlin 1905. 8:o. S. 109—292; 6 pl. (Ur: Arbeiten aus dem Pathologischen Institut der Universität Helsingfors, hrsg. von Prof. Dr. E. A. Homén, Bd 1.) Ventilerad i Stockholm $^{28}/_4$ 1906. — M.

Wicksell, Johan Gustaf Knut. F. $^{20}/_{12}$ 1851.

Zur Lehre von der Steuerincidenz. Akad. afh. . . af Knut Wicksell. Jena [1895]. 8:o. [2], 75 s. [Titelbl. och [2] s. äro tr. i Upsala.] (Särtr. af s. 1—75 af: Finanztheoretische Untersuchungen nebst Darstellung und Kritik des Steuerwesens Schwedens. Von Knut Wicksell. Jena 1896. 8:o. xiv, [1], 352 s.) Ventilerad i Upsala $^{29}/_6$ 1895. — F.

Wide, Per Gustaf. F. $^{11}/_{10}$ 1860.

Om tarmtypus. Bidrag till dess historia, statistik och etiologi, med särskildt afseende fäst vid Skåne. Afh. . . af P. G. Wide. Malmö 1902. 4:o. [3], 91, [2], 25 s. Lund: ej ventilerad. — M.

Om tarmtypus. Bidrag till dess historia, statistik och etiologi, med särskildt afseende fäst vid Skåne. Afh. . . af P. G. Wide. Malmö 1902. [3], 89, [2], 25 s. Ventilerad i Lund $^{24}/_6$ 1902. — M.

Widell, Jakob Ludvig. F. $^{21}/_{10}$ 1870.

Sveriges finanser under senare hälften af 1800-talet. Ett försök till en allmän svensk finansstatistik. Af Ludvig Widell. 1. Akad. afh. . . Lund 1900. 8:o. [1], 171, [1] s. Ventilerad i Lund $^{25}/_5$ 1900. — F.

Wieselgren, Oscar Harald. F. $^{13}/_{10}$ 1886.

Bidrag till kännedomen om 1600-talsdramat i Sverige. Akad. afh. . . af Oscar Wieselgren. Uppsala 1909. 8:o. xxx, 99 s. (S. 1—97, Studier öfver Lejonkulans dramer. Af Oscar Wieselgren, äfven utg. som: Skrifter utg. af Svenska litteratursällskapet, 22.) Ventilerad i Upsala $^{16}/_{10}$ 1909. — F.

Wijk, Bertil. F. $^{18}/_7$ 1868.

Om mened enligt svensk gällande rätt <13 Kap. S. L.>. Af Bertil Wijk. Akad. afh. . . Lund 1895. 8:o. [1], 101, [1] s. Ventilerad i Lund $^{12}/_{12}$ 1895. — J.

Wikander, Hugo Christian. F. $^{28}/_{11}$ 1879.

Om rätt till undantag af fast egendom med särskild hänsyn till frågan om dess natur af s. k. reallast. Akad. afh. . . af Hugo Wikander. Uppsala 1909. 8:o. xii, 193 s. Ventilerad i Upsala $^{18}/_2$ 1909. — J.

Wiklund, Karl Bernhard. F. $^{15}/_3$ 1868.

Entwurf einer urlappischen lautlehre. Von K. B. Wiklund. 1. Einleitung, quantitätsgesetze, accent, geschichte der hauptbetonten vokale.

Akad. abh. . . Helsingfors 1896. 8:o. viii, 307 s. (Ur: Mémoires de la Société Finno-Ougrienne, 10.)

Ventilerad i Upsala ²⁸/₅ 1896. — *F*.

Tidskr.-uppl. tillökad med: Exkurs. Die einsilbigen wörter im finnischen und ihre lappischen æquivalenten. S. 309—319.

Wiman, Anders. F. ¹¹/₂ 1865.

Klassifikation af regelytorna af sjette graden. Akad. afh. . . af Anders Wiman. Lund 1892. 8:o. 111 s.

Ventilerad i Lund ²⁶/₁₀ 1892. — *F*.

Wiman, Carl Johan Josef Ernst. F. ¹⁰/₃ 1867.

Über die Graptoliten. Inaug.-Diss. . . von Carl Wiman. Upsala 1895. 8:o. 74, [14] s., 7 pl. (Ur: Bull. of the Geol. Inst. of Upsala, Vol. 2.)

Ventilerad i Upsala ⁴/₁₂ 1895. — *F*.

Wimarson, Nils Gerhard. F. ²¹/₄ 1872.

Sveriges krig i Tyskland 1675—1679. Af Nils Wimarson. 1. Akad. afh. . . . Lund 1897. 8:o. xi, 328, [1] s., 5 pl.

Ventilerad i Lund ²⁶/₅ 1897. — *F*.

Fortsättning:

Sveriges krig i Tyskland 1675—1679. Af Nils Wimarson. 2. Lund 1903. 8:o. xxix, 384 s., 4 pl.

Vingqvist, Nils Herman. F. ²⁴/₁ 1873.

Étude sur la langue du Mistere de saint Adrien. Thèse par . . . Herman Vingqvist. Lund 1909. 8:o. vii, [1], 82, [1] s. (Äfven utg. i: Helsingborgs h. allm. läroverks årsredogör., 1909/10.)

Ventilerad i Lund ²⁰/₁₁ 1909. — *F*.

Winroth, Alfred Ossian. F. ¹⁴/₃ 1852.

Äktenskaps ingående enligt gällande svensk rätt. Akad. afh. . . . af A. Winroth. Lund 1892. 8:o. 31 s. (S. 9—31 särtr. af s. 241—263 af: Familjerätt: Äktenskaps ingående. Af A. Winroth. Lund 1892. 8:o. xvi, 309 s. [Å omslaget betecknad: Ur mina föreläsningar. 2.]

Ventilerad i Lund ³⁰/₁ 1892. — *J*.

Viotti, Johannes. F. ²⁴/₆ 1871.

Kristus och anden. Studier i de pnevmatiska och kristologiska föreställningarnas samband hos Paulus. Akad. avh. . . av Johannes Viotti. Uppsala 1910. 8:o. vii, 138, [1] s.

Ventilerad i Upsala ¹/₂ 1910. — *T*.

Wirgin, Germund. F. ¹³/₄ 1867.

Zur Wirkung des Aethylalkohols auf Mikroorganismen. Akad. Abh. . . von Germund Wirgin. Leipzig 1902. 8:o. [1], 56 s. (Ur: Zeitschrift für Hygiene und Infektionskrankheiten, Bd 40.)

Ventilerad i Stockholm ²⁹/₆ 1902. — *M*.

Wisén, Magne Ingemund. F. ²⁰/₁₂ 1874. D. ²⁰/₁₀ 1910.

De scholiis Rhetorices ad Herennium codice Holmiensi traditis. Accedunt annotationes in Ciceronis de inventione libros criticæ, codicis Corbiensis nitentes collatione, quæ adiecta est. Commentatio academica, quam . . . defendet Magne Wisén. Holmiæ 1905. 8:o. 130 s.

Ventilerad i Upsala ¹⁰/₅ 1905. — *F*.

Wistén, Leonard Magnus. F. $13/9$ 1857.

Les constructions gérondives absolues dans les oeuvres de Cervantes. Par Léonard Wistén. Lund 1901. 8:o. xxiii, [4], 96 s. [Äfven med titel: Études sur le style et la syntaxe de Cervantes. Par Léonard Wistén. 1. Les constructions gérondives absolues.]
Ventilerad i Lund $28/5$ 1901. — F.

Fortsättning:

Études sur le style et la syntaxe de Cervantes. Par Léonard Wistén. 2. Les constructions participiales absolues. Uppsala 1906. 8:o. vii, 42, [2] s.

Witte, Bror Otto Hernfrid. F. $13/7$ 1877.

Till de svenska alfvarväxternas ekologi. Akad. afh. . . af Hernfrid Witte. Uppsala 1906. 8:o. 119 s.
Ventilerad i Uppsala $23/5$ 1906. — F.

Wittrock, Georg Johan Veit. F. $9/8$ 1876.

Carl X Gustafs testamente. Den politiska striden i Sverige 1660. Akad. afh. . . af Georg Wittrock. Uppsala 1908. xix, [1], 362 s.
Ventilerad i Uppsala $26/5$ 1908. — F.

Wohlin, Nils Richard. F. $11/6$ 1881.

Über das Wirbeln reibender inkompressibler Flüssigkeiten. Inaug.-Diss. . . von Nils Wohlin. Stockholm 1905. 8:o. 72 s.
Uppsala: ej ventilerad. — F.

Äfven existerar en variantuppl. med s. 13—20 omtryckta i förändrad form.

Wråk, Walter Olof Olsson. F. $11/11$ 1878.

Bidrag till Skandinavians reliefkronologi. Akad. avh. . . av Walter Wråk. Stockholm 1908. 8:o. 98 s., 2 kartor. (Ur: Ymer, Årg. 28.)
Ventilerad i Uppsala $27/5$ 1908. — F.

Wulff, Thorild. F. $1/4$ 1877.

Botanische Beobachtungen aus Spitzbergen. Akad. Abh. . . von Thorild Wulff. Lund 1902. 8:o. 115, iii, [5] s., 4 pl.
Ventilerad i Lund $12/3$ 1902. — F.

Öfvers. till franska och utg. under titeln: Observations botaniques faites au Spitzberg. Par Th. Wulff. Stockholm 1903. 4:o. 63, [5] s., 4 pl. I: Missions scientifiques pour la mesure d'un arc de méridien au Spitzberg entreprises en 1899—1902 sous les auspices des gouvernements suédois et russe. Mission suédoise, T. 2.

Wählin, Lars Per Olof. F. $17/6$ 1861.

De usu modorum apud Apollonium Rhodium. Commentatio academica quam . . . defendet Laurentius Petrus Olavus Wählin. Lundae 1891. 8:o. [1], 121 s. (Ur: Göteborgs K. Vet.- och Vitt.-samhälles handl., F. 3, H. 27.)
Ventilerad i Lund $18/11$ 1891. — F.

Zachrisson, Lars Johan Fredrik. F. $12/5$ 1869.

Experimentella studier öfver den intravenösa och subkutana saltvatten-infusionens värde vid akut anämi. Akad. afh. . . af Fredrik Zachrisson. Uppsala 1902. 8:o. [2], 156 s., 8 pl. (Ur: Uppsala Univ. årsskr., 1902.)
Ventilerad i Uppsala $30/5$ 1902. — M.

Zachrisson, Robert Eugen. F. $15/1$ 1880.

A Contribution to the Study of Anglo-Norman Influence on English Place-Names. By R. E. Zachrisson. Lund 1909. 8:o. xv, 171 s. (Ur: Lunds Univ. årsskr., N. F., Afd. 1, Bd 4.)

Ventilerad i Lund $20/3$ 1909. — F.

Zander, Emil Gottfrid. F. $16/10$ 1857.

Recherches sur l'emploi de l'article dans le français du XVIe siècle comparé aux autres époques de la langue. Diss. . . par Emil Zander. Lund 1892. 4:o. [1], 49, [1] s. (Ur: Helsingborgs h. allm. läroverks årsredogör., 1891/92.)

Ventilerad i Lund $25/3$ 1892. — F.

Étude sur l'article dans le français du XVIe siècle. Par Emil Zander. Wexiö 1893. 4:o. iii. 51 s. (Ur: Vexjö h. allm. läroverks årsredogör., 1892/93.)

Ventilerad i Lund $22/3$ 1893. — F.

Zeipel, Edvard Hugo von. F. $8/2$ 1873.

Recherches sur les solutions périodiques de la troisième sorte dans le problème des trois corps. Par H. v. Zeipel. Thèse . . . Upsala 1904. 4:o. 66 s. (Ur: Nova Acta Regiae Societatis scientiarum Upsaliensis, Ser. 3, Vol. 20.)

Ventilerad i Upsala $28/6$ 1904. — F.

Zetterberg, Gustaf Fridolf. F. $3/4$ 1862.

Björköarättens ljud- och böjningslära. Akad. afh. . . af Fridolf Zetterberg. Upsala 1893. 8:o. [1], 108 s.

Ventilerad i Upsala $31/3$ 1893. — F.

Zetterqvist, Edvard Alexander. F. $4/7$ 1850.

Grundläggningen af det svenska våldet i hertigdömena Bremen och Verden. Akad. afh. . . af Edvard A. Zetterqvist. Oskarshamn 1891. 8:o. iv, [2], 191, [1] s.

Ventilerad i Lund $18/3$ 1891. — F.

Zetterstéen, Karl Vilhelm. F. $18/8$ 1866.

Ur Jahjâ bin 'Abd-el-mu'tî ez-Zawâwî's dikt ed-Durra el-Alfije fî 'ilm el-'arabije. Akad. afh. . . af K. V. Zetterstéen. Leipzig 1895. 8:o. xv, 65, [13] s.

Ventilerad i Upsala $28/6$ 1895. — F.

Åhfeldt, Oskar Clemens Pontus. F. $16/11$ 1860.

Den jeremianska profetian om Guds rike. Akad. afh. . . af Oskar Clemens Pontus Åhfeldt. Stockholm 1891. 8:o. [2], 124 s.

Ventilerad i Upsala $3/10$ 1891. — T.

Åkerblom, Filip. F. $2/9$ 1869.

Expédition de M. A.-G. Nathorst en 1899. Recherches océanographiques. Par Filip Åkerblom. Thèse . . . Upsala 1904. 8:o. [2], 80 s., 4 pl. (Ur: Upsala Univ. årsskr., 1903.)

Ventilerad i Upsala $30/1$ 1904. — F.

Åkerlund, Sven Fredrik. F. $19/6$ 1866.

Studier öfver tarmuttömningar. Akad. afh. . . af Sven Fredrik Åkerlund. Lund 1895. 8:o. [2], 82, [1] s., 5 pl.

Ventilerad i Lund $20/11$ 1895. — M.

Åström, Adolf. F. $\frac{5}{11}$ 1863.

Om svensk vattenrätt. Af Adolf Åström. Akad. afh. . . Stockholm 1899. 8:o. iv, 154, [2] s.

Ventilerad i Lund $\frac{26}{5}$ 1899. — J.

Åzelius, Johan Erik. F. $\frac{6}{11}$ 1859.

De assimilatione syntactica apud Sophoclem. Commentatio academica . . . defendet Joannes Ericus Åzelius. Upsaliæ 1897. 8:o. iv, 99 s.

Ventilerad i Upsala $\frac{29}{5}$ 1897. — F.

Öberg, Anton Bernhard. F. $\frac{4}{11}$ 1866.

Über die hochdeutsche Passivumschreibung mit *sein* und *werden*. Historische Darstellung. Akad. Abh. . . von A. B. Öberg. Lund 1907. 8:o. [1], 112, viii s.

Ventilerad i Lund $\frac{26}{6}$ 1907. — F.

Öhlander, Carl. F. $\frac{10}{5}$ 1847.

Bidrag till kännedom om Ingermanlands historia och förvaltning. 1. 1617—1645. Akad. afh. . . af Carl Öhlander. Upsala 1898. 8:o. iv, 235 s., 2 kartor.

Ventilerad i Upsala $\frac{30}{3}$ 1898. — F.

Om den svenska kyrkoreformationen uti Ingermanland. Ett bidrag till svenska kyrkans historia 1617—1704. Akad. afh. . . af Carl Öhlander. Uppsala 1900. 8:o. xvi, 203, [2] s.

Ventilerad i Upsala $\frac{28}{6}$ 1900. — T.

Örström, Olof Valfrid. F. $\frac{24}{12}$ 1869.

Sexualproportionen. Akad. afh. . . af Olof Örström. Lund 1899. 8:o. [1], 95 s.

Ventilerad i Lund $\frac{19}{4}$ 1899. — F.

Östberg, Gerda Sofia Amalia, f. Nilsson. F. $\frac{9}{6}$ 1876.

Studier öfver deminutiva och augmentativa suffix i modärn provençalska. Akad. afh. . . af Gerda Östberg. Uppsala 1903. 8:o. [3], 104 s.

Ventilerad i Upsala $\frac{29}{6}$ 1903. — F.

Östberg, Henrik Ossian. F. $\frac{30}{7}$ 1859.

Les voyelles vélaires accentuées, la diphtongue *au* et la désinence *-avus* dans quelques noms de lieux de la France du Nord. Thèse . . . par H. O. Östberg. Upsala 1899. 8:o. [1], 99, [1] s.

Ventilerad Upsala $\frac{30}{6}$ 1899. — F.

Östergren, Karl Olof. F. $\frac{17}{2}$ 1874.

Stilistiska studier i Törneros' språk. Akad. avh. . . av Olof Östergren. Uppsala 1905. 8:o. ix, 150 s. (Ur: Upsala Univ. årsskr., 1905.)

Ventilerad i Upsala $\frac{4}{2}$ 1905. — F.

Östergren, Pär Adolf. F. $\frac{3}{1}$ 1864. D. $\frac{19}{8}$ 1905.

Twisten om ägande- och nyttjanderätten till skattejord vid pröfningen af lagkommissionens förslag till Sveriges rikes lag hos 1731 och 1734

års ständer. Af P. A. Östergren. Akad. afh. . . Lund 1896. 8:o.
[2], 85, [1] s.

Ventilerad i Lund $\frac{26}{5}$ 1896. — *F*.

Öström, Olof Abraham. F. $\frac{13}{4}$ 1861.

Det nytestamentliga Logosbegreppets förutsättningar och hufvuddrag.
Afh. . . af Olof Abr. Öström. Falun 1896. 8:o. [1], 64 s.

Ventilerad i Upsala $\frac{6}{5}$ 1896. — *T*.

II.

SYSTEMATISK FÖRTECKNING

1. Teologi.

1. Exegetik.

a. Gammaltestamentlig exegetik.

Aurelius, S. E., Föreställningar i Israel om de döda och tillståndet efter döden. *U.* 07.

Esscher, S. K. K., Abraham, det israelitiska folkets religiöse och nationale stamfader. *L.* 92.

Fries, S. A., Den israelitiska kultens centralisation. *U.* 95.

Herner, S., Den mosaiska tiden. Undersökning af hvad som är mosaiskt i dekalogerna och förbundsoken. *L.* 99.

Johansson, J., Profeten Hosea. Öfversättning och utläggning. *U.* 99.

Lindblom, C. J., Senjudiskt fromhetslif enligt Salomos psaltare. *U.* 09.

Loftman, K. A., Kritisk undersökning af den masoretiska texten till profeten Hoseas bok. *U.* 94.

—, Öfversättning och kommentar till profeten Hoseas bok. *U.* 96.

Nylander, K. U., Inledning till Psaltaren. *U.* 94.

Scholander, H. E., Det israelitiska offrets upplösning. *U.* 09.

Wallis, J., Studier öfver den judiska församlingens uppkomst under det persiska världsríkets tid. *U.* 00.

Åhfeldt, O. C. P., Den jeremianska profetian om Guds rike. *U.* 91.

b. Nytestamentlig exegetik.

Arbman, P. T., Vad är evangelium? *U.* 07.

Florén, J., Jesu lära om Guds rike enligt de synoptiska evangelierna från bibelteologisk synpunkt. *U.* 95.

Hassler, Å., Den kristnes förhållande till det materiella goda enligt Nya Testamentets lära. *U.* 91.

Holm, A. B. C. D., Herrens heliga nattvard. Ett bibelteologiskt försök med särskild hänsyn till nya undersökningar i ämnet. *L.* 96.

Kabner, H., Bibliska studier öfver dopsakramentet. *L.* 95.

Lundborg, M., Det s. k. Petrus-evangeliet, ett nyfunnet fragment ur en fornkristlig apokryf. *L.* 93.

Steen, H., Jesu ställning till judafolkets nationella messiasförhoppningar enligt synoptikerna. *U.* 10.

Viotti, J., Kristus och anden. *U.* 10.

Öström, O. A., Det nytestamentliga Logosbegreppets förutsättningar och hufvuddrag. *U.* 96.

2. Systematisk teologi.

- Alin, T. F.**, Studier öfver Schleiermachers uppfattning af det evangeliska skapelsebegreppet. *L.* 09.
- Arfvidsson, H. D.**, Empiri och spekulatio i teologien. Ett dogmatiskt prolegomenon till kritisk orientering inom A. Ritschls teologi från kunskapsteoretisk synpunkt. *L.* 95.
- Bensow, J. O.**, Till läran om bibelns normativa auktoritet. *U.* 99.
- Bergman, E. E.**, Studier till Luthers lära om Kristi person. *U.* 97.
- Bergström, C. A.**, Studier och tankar om Luthers lilla katekes. *U.* 10.
- Billing, E. M.**, Luthers lära om staten i dess samband med hans reformatiska grundtankar och med tidigare kyrkliga läror. 1. *U.* 00.
- Danell, H.**, Albrecht Ritschls lära om synden. *U.* 92.
- Hammar, A. T.**, Om nådens ordning med särskild hänsyn till Luthers och Schartaus framställning. *L.* 95.
- Hjelm, G. A. V.**, Den helige Bernhard och Abälard. En dogmhistorisk undersökning. 1. *U.* 98.
- Holm, A. T. O.**, Confessio Augustanas 2 art. om arfsynden. *L.* 99.
- Holm, J. M.**, Dogmhistoriska studier till Hollazius. 1. *L.* 07.
- Pfannenstill, G. M.**, Om arfsyndens problem. *L.* 92.
- Setterberg, G.**, Jämförelse mellan den teologiska och den filosofiska etikens principer. *L.* 07.

3. Kyrkohistoria.

a. Utländsk kyrkohistoria.

- Ahlberg, J. A.**, Apostlar, profeter och lärare. En historisk studie i den äldsta kyrkans organisation. 1. *L.* 03.
- Edling, E. G.**, Priscillianus och den äldre priscillianismen. 1. *U.* 02.
- Engdahl, B. E.**, Die Proskomidie der Liturgien des Chrysostomus während des Mittelalters. *L.* 08.
- Fehrman, C. E. D.**, Confutatio pontificia och försvaret för den medeltida kyrkoorganisationen. *L.* 07.
- Glerow, P. A.**, Augustini betydelse i pedagogikens historia. *L.* 01.
- Hjelm, G. V. A.**, Den helige Bernhard och Abälard. En dogmhistorisk undersökning. 1. *U.* 98.
- Holkers, A.**, Athenagoras, en apologet från andra århundradet. *L.* 06.
- Kylander, T. F.**, Ignatii bref till efeserna. *L.* 01.
- Norellus, J. G. A.**, M. Minucius Felix som apologet. *U.* 93.
- Sjöholm, J.**, Hippolytus och modalismen. *L.* 98.

b. Svensk kyrkohistoria.

- Afzelius, H. N. C.**, Erik Benzeliuss d. ä. 1. *U.* 97.
- Alstermark, B. J.**, De religiöst-svärmiska rörelserna i Norrland 1750—1800. 1. *U.* 98.
- Arnell, E. G.**, Bidrag till biskop Hans Brasks lefnadsteckning. *U.* 04.
- Aulén, G. E. H.**, H. Reuterdahls teologiska åskådning med särskild hänsyn till hans ställning till Schleiermacher. *U.* 07.
- Fryxell, K. A.**, Om svenska biskopsval under medeltiden. *U.* 00.

- Hacklin, A. V.**, Olavus Laurelius. Hans lif och verksamhet. 2. *U.* 96.
- Hall, M. P. F.**, Bidrag till Cistercienserordens historia i Sverige. 1. *U.* 98.
- , Bidrag till kännedomen om Cistercienserorden i Sverige. 1. Munkklostren. *U.* 99.
- Hallenberg, A.**, Skånska kommissionen af år 1669—1670 och Skånelands kyrkliga förhållanden. *L.* 07.
- Haller, E. M.**, Svenska kyrkans mission i Lappmarken under frihetstiden. *U.* 96.
- Hammargren, J. A.**, Om den liturgiska striden under konung Johan III. *U.* 98.
- Helander, P. J.**, Biskop A. O. Rhyzelius och hans anteckningar om sitt lefverne. *U.* 04.
- , Haquin Spegel. Hans lif och gärning intill år 1693. *U.* 99.
- Herlenius, E.**, Erik-Jansismen i Sverige. *U.* 97.
- , Erik-Jansismens historia. *U.* 00.
- Hedqvist, R. V. T.**, Den kristna kärleksverksamheten i Sverige under medeltiden. *U.* 93.
- Holm, Q. R. S. T.**, Johannes Elai Terserus. Hans insats i samtidens kyrkliga, vetenskapliga och politiska lif. 1. *L.* 06.
- Holmquist, H. F.**, D. Johannes Matthiæ Gothus och hans plats i Sveriges kyrkliga utveckling. *U.* 03.
- Höjer, T. M.**, Studier i Vadstena klostres och Birgittinerordens historia intill midten af 1400-talet. *U.* 05.
- Jacobsson, N. M. W.**, Den svenska herrnhutismens uppkomst. *U.* 08.
- Levin, H. O.**, Religionstvång och religionsfrihet i Sverige 1686—1782. *U.* 96.
- Lundqvist, K. V.**, Bidrag till kännedomen om de svenska domkapitlen under medeltiden jämförda med motsvarande institutioner i utlandet. *U.* 97.
- Lundström, A. H.**, Laurentius Paulinus Gothus. Hans lif och verksamhet (1565—1646). 1, 2. *U.* 93.
- Magnusson, A. M.**, Nicolaus Olai Botniensis. *U.* 98.
- Norberg, J. O. C.**, Svenska kyrkans mission vid Delaware i Nord-Amerika (i f. d. kolonien Nya Sverige). *U.* 93.
- Nordin, H. O. F.**, De ecklesiastika deputationerna under Fredrik I:s regering. *U.* 95.
- Rodhe, E. M.**, Jacob Axelsson Lindblom såsom biskop i Linköping. *L.* 05.
- Rosengren, J. H. T.**, Om Olof Wallqvist som biskop och eforus. *L.* 01.
- Rydberg, P. V. A.**, Peter Murbecks verksamhet i Skåne. *L.* 04.
- Sjöblom, S. E.**, Prästerskapets privilegier af år 1650 och 1723. *U.* 96.
- Öhlander, C.**, Om den svenska kyrkoreformationen uti Ingermanland. *U.* 00.

4. Praktisk teologi.

- Arfvidsson, H. D.**, Den praktiska teologiens begrepp, indelning och betydelse. *U.* 97.
- Grath, G. F.**, Svenska kyrkans brudvigsel. *U.* 04.
- Gustafsson, P. J.**, Den lutherska konfirmationens väsen och liturgiska anordning. *U.* 99.
- Johansson, A. A. E.**, Gamla testamentet i kristendomsundervisningen särskildt vid de allmänna läroverken. *U.* 04.
- Lizell, G. V.**, Svedberg och Nohrborg. En homiletisk studio. *U.* 10.
- Oseen, D. O. F.**, Om behovet af kyrkotukt. *L.* 02.

2. Allmän religionsvetenskap.

1. Religionshistoria.

- Fehr, G. E.**, *Studia in oracula Sibyllina.* U. 93.
Fernling, G. O. F., Första kapitlet af mišnatrakten Pireke `Abot. U. 04.
Hylén, J. E., *De Tantalos.* U. 96.
Mellén, L. G., *De Ius fabula capita selecta.* U. 01.
Nilsson, N. M. P., *Studia de Dionysiis Atticis.* L. 00.
Odelberg, P. W., *Sacra Corinthia, Sicyonia, Phliasina.* U. 96.
Reuterskiöld, E. H. C., Till frågan om uppkomsten af sakramentala måltider med särskild hänsyn till totemismen. U. 08.
Scholander, H. E., Det israelitiska offrets upplösning. U. 09.
Segerstedt, T. K., Till frågan om polyteismens uppkomst. U. 03.

2. Religionsfilosofi.

- Arfvidsson, H. D.**, Religion och vetenskap i deras ömsesidiga förhållande med särskild hänsyn till Herbert Spencers uppfattning af frågan. L. 94.
Eklund, J. A., Trons förhållande till människans öfriga lifsyttningar. U. 96.
Göransson, N. J., Utkast till en undersökning af religionen med hänsyn till moralen. U. 99.
Hjelmérus, A., Upplysningen och kristendomen. L. 95.

3. Filosofi.

- Bager-Sjögren, J. L.**, Herbert Spencer och utvecklingsfilosofien. L. 93.
Barkman, H., Bidrag till den transscendentala kategoriläran. 1. U. 01.
 —, Kategorilära enligt kantiska principer. U. 01.
Bensow, J. O., Till Kants lära om tinget i och för sig. L. 96.
Beskow, B. E., Samuel Grubbes empiriska psykologi. U. 90.
Boström, G. T., Kritisk jämförande framställning af Kants och Schopenhauers etiska grundtankar särskildt med hänsyn till deras frihetslära och moralprincip. 1. Kritisk framställning af Kants frihetslära. L. 97.
Carlson, J. S., Om filosofien i Amerika. U. 95.
Cavallin, P. B. S., Identiska och syntetiska satser. L. 94.
Ekedahl, N. W., Studier öfver egoismen och altruismen i Herbert Spencers etiska system. L. 97.
Elgström, A. V. A., Hermann Lotzes uppfattning af människans valfrihet. 1. L. 92.
Emmelln, N. A. F., Enhets- och mångfaldsproblemet inom metafysiken. L. 05.
Hedvall, K. Z. K., Humes Erkenntnistheorie kritisch dargestellt. Eine Untersuchung über empiristische Prinzipien. 1. U. 06.
Herrlin, P. A. S., Studier i Nicolaus' af Cues filosofi. L. 92.
Hägerström, A. A. T., Aristoteles etiska grundtankar och deras teoretiska förutsättningar. U. 93.

- Jacobsson, M. F.**, Pragmatismen särskilt i dess förhållande till kriticismen. *L.* 10.
- Johansson, J.**, Kants etiska åsikt i historisk och kritisk belysning. *L.* 02.
- Lagerlöf, E.**, Om dialogen Sofisten. *L.* 92.
- Lagerwall, A. J.**, Transscendentalfilosofiens problem och metod hos Kant. *G.* 04.
- Landström, G. A.**, Locke och Kant. *U.* 00.
- Larsson, H.**, Kants transscendentala deduktion af kategorierna. 1. *L.* 93.
- Leufvén, E. J.**, Kritisk exposition af Benjamin Höjers konstruktionsfilosofi i relation till den samtida transscendentala spekulationen. *U.* 97.
- Liljeqvist, P. E.**, Om Francis Bacons filosofi med särskild hänsyn till det etiska problemet. 1. *U.* 93.
- Nilsson, J. A.**, Guyaus estetik. *L.* 09.
- Nordlindh, A.**, Descartes' lära om känslan. *U.* 97.
- Pira, K.**, Framställning och kritik af J. St. Mills, Lotzes och Sigwarts läror om begreppsbildningen i logiken. *U.* 97.
- Schéele, F. A. von**, Filosofiens uppgift, metod och betydelse. *L.* 99.
- Setterberg, G.**, Jämförelse mellan den teologiska och den filosofiska etikens principer. *L.* 07.
- Strömberg, J. D.**, Undersökningar i läran om själ och kropp enligt identitetshypotesen. *L.* 97.
- Svensson, P. I. K.**, Wundts etik. *L.* 01.
- Wallerius, A. T. A.**, Platon mot Protagoras och sensualismen. *G.* 02.
- Vannérus, K. J. A.**, Om erfarenheten. *U.* 90.

4. Psykologi och pedagogik.

- Beckman, K. F. N.**, Språkpsykologi och modersmålsundervisning. *U.* 99.
- Dufvenberg, C. O.**, Modersmålet som centralt läroämne. *U.* 94.
- Fevrell, W. F. T.**, Bidrag till de moderna främmande språkens metodik med särskild hänsyn till de svenska läroverken. *U.* 09.
- Glerow, P. A.**, Augustini betydelse i pedagogikens historia. *L.* 01.
- Hammer, B. H. R.**, Bidrag till uppmärksamhetens psykologi. *U.* 08.
- Johansson, A. A. E.**, Gamla testamentet i kristendomsundervisningen särskildt vid de allmänna läroverken. *U.* 04.
- Landquist, J.**, Viljan. En psykologisk-etisk undersökning. *U.* 08.
- Lohmander, C. L.**, Om psykologien som vetenskap. *L.* 03.

5. Filologi.

1. Latinsk filologi.

- Ahlberg, A. W.**, De proceleusmaticis iamborum trochaeorumque antiquae scenicae poesis Latinae studia metrica et prosodica. 1, 2. *L.* 00.
- Ahlquist, O. H. G.**, Studien zur spätlateinischen Mulomedicina Chironis. *U.* 09.
- Bergman, J.**, Aurelii Prudentii Clementis Psychomachia. *U.* 97.

- Cavallin, C. P. C.**, De cæsuris quarti et quinti trochæorum hexametri apud Latinos poetas coniunctis. *L.* 96.
- Chrüzander, K. G.**, De elocutione panegyricorum veterum Gallicanorum quæstiones. *U.* 97.
- Dahlman, A. E.**, Studia critica in M. Tullii Ciceronis ad Atticum epistulas. *U.* 98.
- Dahmén, K. E.**, De verbis latinis suffixo *-sco-* formatis. *U.* 96.
- Göransson, G. A. S.**, De usu particularum temporalium *cum, postquam, ubi, ut, simul, simulac* apud Vergilium, Lucanum, Valerium, Silium Italicum. *U.* 97.
- Hedqvist, R. V. T.**, De formis syncopatis, quæ vocantur, verbi latini. *U.* 91.
- Jacobsson, A. J.**, In Necyiam Virgilianam studia nonnulla. *U.* 95.
- Lindblom, A. T.**, In Sili Italici Punica quaestiones. *U.* 06.
- Lindskog, C.**, De enuntiatis apud Plautum et Terentium conditionalibus. *L.* 95.
- Lindskog, E. O.**, In tropos scriptorum Latinorum studia. *U.* 03.
- Lindström, V. C.**, Commentarii Plautini. *U.* 07.
- Ljunggren, S. A.**, De gente patricia Claudiorum nonnulla. 1. *U.* 98.
- Lundberg, V. R. E.**, De elocutione Valeri Maximi. 1. *U.* 06.
- Lundgren, C. O.**, Studia in Valerium Maximum. *U.* 98.
- Lundqvist, N. J.**, Studia Lucanea *U.* 07.
- Lundström, K. J. V.**, Quaestiones Papinianae. *U.* 93.
- Löfstedt, H. E. H.**, Beiträge zur Kenntnis der späteren Latinität. *U.* 07.
- Melander, S. E.**, De verborum apud Plautum et Terentium ellipsis usu. *L.* 10.
- Nordenstam, G. H. E.**, Studia syntactica. 2. De structura verborum cum præpositionibus compositorum, quæ exstant apud M. Annæum Lucanum. *U.* 96.
- Samuelsson, J.**, Studia in Valerium Flaccum. *U.* 99.
- Sjögren, H.**, De particulis copulatiuis apud Plautum et Terentium quaestiones selectae. *U.* 00.
- Staaß, E.**, De origine gentium patriciarum. *U.* 96.
- Strömberg, E. V.**, Studia in panegyricos veteres Latinos. *U.* 02.
- Theander, C. E. O.**, Aa glossarum commentarioli. *U.* 07.
- Thulin, C. O.**, De conjunctivo Plautino. 1, 2. *L.* 99.
- Thörnell, P. G.**, Studia panegyrica. *U.* 05.
- Uppgren, A.**, De verborum peculiaribus et propriis numeris ad antiquas linguas et sermones et poesin facta disquisitio et disputatio. 1. *L.* 99.
- Vallquist, K. M.**, De infinitivi usu apud Terentium. *U.* 97.
- Wallstedt, G. E.**, Studia Plantina. *L.* 09.
- Wisén, M. I.**, De scholiis Rhetorices ad Herennium codice Holmiensi traditis. *U.* 05.

2. Grekisk filologi.

- Björkegren, O. R.**, De sonis dialecti Rhodiæ. *U.* 02.
- Carlsson, S. T.**, De generibus verbi Homerici. 1. *L.* 92.
- Christoffersson, H.**, Studia de fabulis Babrianis. *L.* 01.
- , Studia de fontibus fabularum Babrianarum. *L.* 04.
- Fehr, G. E.**, Studia in oracula Sibyllina. *U.* 93.

- Gabrielsson, J.**, Über die Quellen des Clemens Alexandrinus. T. 1. U. 06.
- Hjertén, N. J. F.**, De loco poeticæ Aristoteleæ 1449 b 13—16 cum tragoediis collato. U. 01.
- Hylén, J. E.**, De Tantalo. U. 96.
- Janzon, G. E.**, De sublimitate libellus, in patrium sermonem conversus adnotationibusque instructus. 1. U. 94.
- Knös, B. A. O.**, Codex Græcus XV Upsaliensis. U. 08.
- Lagercrantz, C. O.**, Zur griechischen Lautgeschichte. U. 98.
- Liljeblad, J. F.**, De assimilatione syntactica apud Thucydidem quæstiones. 1. U. 00.
- Lind, K. E. J. B.**, De dialecto Pindarica. 1. L. 93.
- Lögdberg, L. E.**, Animadversiones de actione παρανόμων. U. 98.
- Mellén, L. G.**, De Ius fabula capita selecta. U. 01.
- Nachmanson, E.**, Laute und Formen der magnetischen Inschriften. U. 04.
- Nelson, A. H.**, Die hippokratische Schrift περί φροσών. U. 09.
- Nilsson, N. M. P.**, Studia de Dionysiis Atticis. L. 00.
- Nordenstam, G. H. E.**, Studia syntactica. 1. Syntaxis infinitivi Plotiniana. U. 94.
- Odelberg, P. W.**, Sacra Corinthia, Sicyonia, Phliasia. U. 96.
- Paues, A. V.**, De digammo Hesiodico quaestiones. U. 97.
- Risberg, J. B.**, De non nullis locis Agamemnonis Aeschyleae scribendis et interpretandis. U. 91.
- Rudberg, G.**, Textstudien zur Tiergeschichte des Aristoteles. U. 08.
- Sandell, R. A. T. P.**, De Polybii structuris quibusdam finalibus. U. 98.
- Wählin, L. P. O.**, De usu modorum apud Apollonium Rhodium. L. 91.
- Åzellus, J. E.**, De assimilatione syntactica apud Sophoclem. U. 97.

3. Romansk filologi.

- Aae, G. E.**, Le trimetre de Victor Hugo. L. 09.
- Ahlström, Anna**, Étude sur la langue de Flaubert. U. 99.
- Ahlström, G. A.**, Studier i den fornfranska laislitteraturen. U. 92.
- Boheman, M. A. H. E.**, Om bruket af konjunktiven hos Gonzalo de Berceo. L. 97.
- Bosson, O. E.**, Guy de Maupassant. Quelques recherches sur sa langue. L. 07.
- Brusewitz, K. V.**, Étude historique sur la syntaxe des pronoms personnels dans la langue des félibres. U. 05.
- Collijn, I. G. A.**, Les suffixes toponymiques dans les langues française et provençale. P. 1. U. 02.
- Ekblom, R.**, Étude sur l'extinction des verbes au prétérit en *-si* et en *-ui* en français. U. 08.
- Eriksson, A.**, Un exposé des verbes en *-eo -io* dans le latin et dans les langues romanes. U. 08.
- Ernst, A. G. W. M.**, La flexion des substantifs, des adjectifs et des participes dans le Roland d'Oxford (MS. Digby 23). L. 97.
- Eurén, S. F.**, Étude sur l'*R* français. 1. U. 96.
- Falk, J. F.**, Étude sociale sur les chansons de geste. U. 99.

- Fryklund, L. A. D.**, Les changements de signification des expressions de *droite* et de *gauche* dans les langues romanes et spécialement en français. *U.* 07.
- Hammarberg, K. V. E.**, Des adjectifs et des participes substantivés en ancien français. *U.* 03.
- Hultenberg, L. G. H.**, Le renforcement du sens des adjectifs et des adverbes dans les langues romanes. *U.* 03.
- Hultman, J. E. E.**, Guillaume de Deguileville. En studie i fransk litteraturhistoria. *U.* 02.
- Hård af Segerstad, Kerstin A. S.**, Quelques commentaires sur la plus ancienne chanson d'états française, le Livre des Manières d'Étienne de Fougères. *U.* 06.
- Lené, G. A.**, Les substantifs postverbaux dans la langue française. *U.* 99.
- Lindberg, L. J. R.**, Les locutions verbales figées dans la langue française. *U.* 98.
- Linder, C. A.**, Plainte de la Vierge en vieux vénitien. *U.* 98.
- Lindqvist, E. O. G.**, Quelques observations sur le développement des désinences du présent de l'indicatif de la première conjugaison latine dans les langues romanes. *U.* 98.
- Lindström, P. E.**, Anmärkningar till de obetonade vokalernas bortfall i några fornfranska ortnamn. *U.* 92.
- Lindström, V. A.**, L'analogie dans la déclinaison des substantifs latins en Gaule. P. 1. *U.* 97.
- Nicollin, E. L.**, Les expressions figurées d'origine cynégétique en français. *U.* 06.
- Nordfelt, A.**, Études sur la chanson des *Enfances Vivien*. *U.* 91.
- Nyman, J. W.**, Étude sur les adjectifs, les participes et les nombres ordinaux substantivés en vieux provençal. *G.* 07.
- Palmgren, A. Valfrid M.**, Observations sur l'infinitif dans Agrippa d'Aubigné. *U.* 05.
- Philp, H. W.**, Le subjonctif et les grammairiens français du XVIe siècle. *U.* 95.
- Reinholdsson, O. E.**, Sur les pléonasmes syntaxiques de l'ancien français. *U.* 00.
- Rohnström, J. O.**, Étude sur Jehan Bodel. *U.* 00.
- Romberg, H. B.**, L'idée de la durée par rapport aux verbes et aux substantifs verbaux en français moderne. *L.* 99.
- Rydberg, G. L.**, Le développement de *facere* dans les langues romanes. *U.* 93.
- Staafl, E. S.**, Le suffixe *-arius* dans les langues romanes. *U.* 96.
- Staël von Holstein, L. F. W.**, Étude sur le roman d'Athis et Prophlias. *U.* 08.
- , Le roman d'Athis et Prophlias. *U.* 09.
- Svedellus, C.**, L'analyse du langage appliquée à la langue française. *U.* 97.
- Thorn, A. C.**, Étude sur les verbes dénominatifs en français. *L.* 07.
- Täckholm, R. V.**, Études sur la phonétique de l'ancien dialecte sousselman. *U.* 95.
- Wahlberg, F. G. E.**, Le Bestiaire de Philippe de Thaün. *L.* 00.
- Westerblad, C. A.**, *Baro* et ses dérivés dans les langues romanes. *U.* 10.
- Westholm, A. E.**, Étude historique sur la construction du type "*li filz le rei*" en français. *U.* 99.
- Vingqvist, N. H.**, Étude sur la langue du Mistere de saint Adrien. *L.* 09.
- Wistén, L. M.**, Les constructions gérondives absolues dans les oeuvres de Cervantes. *L.* 01.
- Zander, E. G.**, Étude sur l'article dans le français du XVIe siècle. *L.* 93.
- , Recherches sur l'emploi de l'article dans le français du XVIe siècle comparé aux autres époques de la langue. *L.* 92.

Östberg, Gerda S. A., Studier öfver deminutiva och augmentativa suffix i modärn provençalska. U. 03.

Östberg, H. O., Les voyelles vélaires accentuées, la diphtongue *au* et la desinence *-aus* dans quelques noms de lieux de la France du Nord. U. 99.

4. Engelsk filologi.

Bergström, G. A., On Blendings of Synonymous or Cognate Expressions in English. L. 06.

Björkman, E., Scandinavian Loan-Words in Middle English. P. 1. U. 00.

Borgström, N. E., The Proverbs of Alfred Re-edited from the Manuscripts with an Introduction, Notes and Glossary. L. 08.

Dahlstedt, K. A., Rhythm and Word-Order in Anglo-Saxon and Semi-Saxon with Special Reference to their Development in Modern English. L. 01.

Efvergren, C. J., Names of Places in a Transferred Sense in English. L. 09.

Ekwall, B. O. E., Shakspeare's Vocabulary. Its Etymological Elements. 1. U. 03.

Gabrielson, A., Rime as a Criterion of the Pronunciation of Spenser, Pope, Byron, and Swinburne. U. 09.

Hallbeck, S. K. E. S. S., The Language of the Middle English Bestiary. L. 05.

Heyman, H. E., Studies on the Havelock-Tale. U. 03.

Knutson, K. A. B., The Gender of Words Denoting Living Beings in English and the Different Ways of Expressing Difference in Sex. L. 05.

Koch, C. O., Contributions to an Historical Study of the Adjectives of Size in English. G. 06.

Kock, E. A., The English Relative Pronouns. L. 97.

Lannert, G. A. L., An Investigation into the Language of Robinson Crusoe as Compared with that of other 18th Century Works. L. 10.

Leeb-Lundberg, G. L. W., Word-Formation in Kipling. L. 09.

Ljunggren, C. A., The Poetical Gender of the Substantives in the Works of Ben Jonson. L. 92.

Ljunggren, W. P. F., On the Auxiliaries *shall* and *will* in the English Language. 1—2. L. 93, 94.

Nilsson, E. E., The Syntax of the Homilies and Homiletic Treatises of the XII and XIII Centuries, Edited by Richard Morris, Critically treated. L. 00.

Palmgren, C., English Gradation-Nouns in ther Relation to Strong Verbs. U. 04.

Palmgren, J. F., An Essay on the Use in Present English Prose of *when*, *after*, *since*, *as* Introducing Temporal Clauses. U. 96.

Paues, Anna C., A Fourteenth Century English Biblical Version consisting of a Prologue and Parts of the New Testament Edited from the Manuscripts together with some Introductory Chapters on Middle English Biblical Versions (Prose Translations). U. 02.

Reinius, E. J., On Transferred Appellations of Human Beings chiefly in English and German. Studies in Historical Sematology. 1. U. 03.

Rodhe, G. E., Transivity in Modern English. P. 1. L. 97.

Schmidt, K. F., Studies in the Language of Pecoek. U. 00.

Serner, M. G., On the Language of Swinburne's Lyrics and Epics. L. 10.

Sundén, K. F., Contributions to the Study of Elliptical Words in Modern English. U. 04.

Uhrström, W. P., Studies on the Language of Samuel Richardson. *U.* 07.

Zachrisson, R. E., A Contribution to the Study of Anglo-Norman Influence on English Place-Names. *L.* 09.

5. Tysk filologi.

Berner, N., Die mit der Partikel *ge* gebildeten Wörter im Heliand. *L.* 00.

Ekelund, C. S. H., Studien über eine mitteldeutsche Übersetzung des altgutnischen Rechtes. *L.* 06.

Heinertz, N. O., Die mittelniederdeutsche Version des Bienenbuches von Thomas von Chantimpré. Das erste Buch. *L.* 06.

Herdin, N. E. G., Studien über bericht und indirekte rede im modernen deutsch. *U.* 05.

Hildebrand, S. H., Die Discourse der Mahlern, Zürich 1721—23, und Der Mahler der Sitten, Zürich 1746, sprachlich verglichen. *U.* 09.

Kjederqvist, J. O. G., Untersuchungen über den Gebrauch des Konjunktivs bei Berthold von Regensburg. 1. *L.* 96.

Korlén, G. A., Statwechs gereimte weltchronik. *U.* 06.

Lange, P. A., Über die Sprache der Gottschedin in ihren Briefen. 1. *U.* 96.

Larsson, O. I. V., Grundzüge der Sprache Logaus. *U.* 04.

Lindström, P. E., Die Palatale der lateinischen Lehnwörter im Althochdeutschen. *U.* 95.

Psilander, E. H., Die niederdeutsche Apokalypse. *U.* 01.

Strömberg, E., Die ausgleichung des ablauts im starken präteritum mit besonderer rücksicht auf oberdeutsche sprachdenkmäler des 15.—16. jahrhunderts. *G.* 07.

Öberg, A. B., Über die hochdeutsche Passivumschreibung mit *sein* und *werden*. *L.* 07.

6. Nordisk filologi.

Ahlström, S. E. A., Förlitterära drag i vår äldsta litterära framställning. En stilistisk undersökning. *L.* 09.

Beckman, K. F. N., Bidrag till kännedomen om 1700-talets svenska, huvudsakligen efter Sven Hofs arbeten. *U.* 95.

Berg, G. R. G., Om den poetiska friheten i 1800-talets svenska diktning. *U.* 03.

Björkman, E., Smålandslagens ljudlära. *U.* 96.

Bure, N., Rytmska studier öfver knittelversen i medeltidens svenska rimverk. *L.* 98.

Celander, K. H., Om övergången av $\alpha > d$ i fornisländskan och fornorskan. *U.* 06.

Danell, G., Nucköålet. 1. Inledning ock ljudlära. *U.* 05.

Friesen, O. von, Om de germanska mediageminatorna med särskild hänsyn till de nordiska språken. *U.* 97.

Grip, E., Skuttungemålets ljudlära. *U.* 01.

Gödel, V., Fornnorsk-isländsk litteratur i Sverige. 1. *U.* 97.

Hesselman, B. I., Stafvelseförlängning och vokalkvalitet i östsvenska dialekter. *U.* 02.

Hjelmqvist, A. T., Naturskildringarna i den norröna diktningen. *L.* 91.

Kallstenius, G. G., Värmländska bärgslagsmålets ljudlära. *U.* 02.

Kjellström, J., Hälsingelagen tolkad. *U.* 09.

Lampa, S. M., Studier i svensk metrik. 1. *U.* 03.

- Landtmanson, C. A. S.**, Studier över västgötamålets *l*- och *r*-ljud. *U.* 05.
- Larsson, A. R.**, Södermannalagens språk. 1. *U.* 91.
- Levander, L. J.**, Älvdalsmålet i Dalarna. *U.* 09.
- Lidblom, E. G. A.**, Lydekinushandskriften i Kongl. Biblioteket (sign. K. B. g. s. B. 59). 1. *U.* 01.
- Lindberg, K. H.**, Skeemålets ljudlära. *G.* 06.
- Lindroth, H. A.**, Om adjektivering af particip. *L.* 06.
- Norrby, R.**, Ydre härads gårdnamn. *U.* 05.
- Olson, J. E.**, Östgöotalagens ljudlära. *L.* 04.
- Ottelln, O.**, Studier över Codex Bureanus. 1. *U.* 00.
- Rydberg, C. H. A.**, Die geistlichen drápur und dróttkvættfragmente des Cod. AM. 757 4to. *L.* 07.
- Sandström, S. J.**, Studier över utvecklingen af fsv. *ö* och *ũ* i starktonig ställning inom västgötdialekterna. *U.* 10.
- Swenning, S. J.**, Utvecklingen av samnordiskt *æi* i sydsvenska mål. *L.* 09.
- Tisellus, G. A.**, Ljud- och formlära för Fasternamålet i Roslagen. *U.* 02.
- Zetterberg, G. F.**, Bjärköarättens ljud- och böjningslära. *U.* 93.
- Östergren, K. O.**, Stilistiska studier i Törneros' språk. *U.* 05.

7. Slavisk filologi.

- Agrell, P. S.**, Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitworte. *L.* 08.
- Stenbock, W. C. M. B.**, Zur kollektivbildung im slavischen. *U.* 06.
- Torblörnsson, T.**, Die gemeinslavische Liquidametathese. 1. *U.* 01.

8. Finsk-ugrisk filologi.

- Wiklund, K. B.**, Entwurf einer urlappischen lautlehre. 1. *U.* 96.

9. Indisk filologi.

- Charpentier, J. H. R. T.**, Studien zur indischen erzählungsliteratur. 1. Paccakabuddhageschichten. *U.* 08.

10. Semitisk filologi.

- Aberstén, S.**, Gittin i den babyloniska talmud. Perek 1. *U.* 96.
- Brandel, R. A.**, Om och ur den arabiske geografen 'Idrisi. *U.* 94.
- Döbeln, E. J. V. von**, Ur Nihâjat al bahġa af Ibrâbîm aš Šabistarî an Nakšbandi. *U.* 06.
- Fernling, G. O. T.**, Första kapitlet af mišnatraktaten Pireke 'Abot. *U.* 04.
- Fries, K. H. A.**, Weddâsê Mârjâm, ein äthiopischer Lobgesang an Maria, nach mehreren Handschriften herausgegeben und übersetzt. *U.* 92.
- Herner, S.**, Syntax der Zahlwörter im Alten Testament. *L.* 93.
- Leander, P. A.**, Ueber die summerischen Lehnwörter im Assyrischen. *U.* 03.

- Lindberg, O. E.**, Studier öfver de semitiska ljuden *w* och *y*. U. 93.
- Loftman, K. A.**, Kritisk undersökning af den masoretiska texten till profeten Hoseas bok. U. 94.
- Mattsson, K. G. E.**, Études phonologiques sur le dialecte arabe vulgaire de Beyrouth. U. 10.
- Moberg, C. A.**, Ur 'Abd allah b. 'Abd ez-zâhir's biografi över sultanen el-Melik el-ašraf Halil. L. 02.
- Molin, O. E.**, Om prepositionen *ʾi* i bibelhebreiskan. U. 93.
- Nordlander, K. G. A.**, Die Inschrift des Königs Mesa von Moab. U. 96.
- Sjögren, N. E. K. M.**, Jāhjā bin 'Abd el-mu'ti ez-Zawāwi's Kitāb el-fuṣūl. U. 99.
- Zettersteen, K. V.**, Ur Jāhjā bin 'Abd-el-mu'ti ez-Zawāwi's dikt ed-Durra el-Alfiye fi 'ilm el-'arabije. U. 95.

11. Egyptisk filologi.

- Andersson, E. T.**, Ausgewählte Bemerkungen über den bohairischen Dialect im Pentateuch koptisch. U. 04.
- Karlberg, G. T.**, Den långa historiska inskriften i Ramses III:s tempel i Medinet-Habu. U. 03.

6. Litteraturhistoria.

1. Allmän och utländsk litteraturhistoria.

- Ahlström, G. A.**, Studier i den fornfranska laislitteraturen. U. 92.
- Björkman, K. J. G. L.**, Anthero de Quental. Ett skaldeporträtt. U. 94.
- Falk, J. F.**, Étude sociale sur les chansons de geste. U. 99.
- Heyman, H. E.**, Studies on the Havelock-Tale. U. 03.
- Hjelmqvist, A. T.**, Naturskildringarna i den norröna diktningen. L. 91.
- Hultman, J. E. E.**, Guillaume de Deguileville. En studie i fransk litteraturhistoria. U. 02.
- Hård af Segerstad, Kerstin A. S.**, Quelques commentaires sur la plus ancienne chanson d'états française, le Livre des Manières d'Étienne de Fougères. U. 06.
- Key, K. A. H.**, Alessandro Manzoni. U. 94.
- Linder, C. A.**, Plainte de la Vierge en vieux vénitien. U. 98.
- Mortensen, J. M.**, Profandramat i Frankrike. L. 97.
- Rohnström, J. O.**, Étude sur Jehan Bodel. U. 00.
- Staël von Holstein, L. F. W.**, Étude sur le roman d'Athis et Prophilius. U. 08.
- , Le roman d'Athis et Prophilius. U. 09.
- Svanberg, H.**, Swinburne. L. 09.
- Sydow, C. W. von**, Två spinnsagor. L. 09.
- Söderman, S. E.**, Alfred de Musset. Hans lif och verk. U. 94.
- Wahlberg, F. G. E.**, Le Bestiaire de Philippe de Thaün. L. 00.

2. Svensk litteraturhistoria.

- Ahlström, S. E. A., Förlitterära drag i vår äldsta litterära framställning. En stilistisk undersökning. *L.* 09.
- Barr, K. A., Olof Broman, författaren till vår första roman. *U.* 98.
- Borellus, Hilma J. U., Erik Gustaf Geijer åren före "affallet". *L.* 09.
- Böök, M. F., Romanens och prosaberättelsens historia i Sverige intill 1809. *L.* 07.
- Ekedahl, J. E., Molbech den äldre och Sverige. *L.* 06.
- Fredlund, K. H., Carl Fredrik Dahlgren. Hans lif och diktning. En litteraturhistorisk studie. 1. *G.* 03.
- Gödel, V., Fornnorsk-isländsk litteratur i Sverige. 1. *U.* 97.
- Hasselqvist, C. T. S., "Ossian" i den svenska dikten och litteraturen jämte inledning. *L.* 95.
- Himmelstrand, H. V., Olof Bergklints kritiska verksamhet. *U.* 98.
- Kruse, J. E., Hedvig Charlotta Nordenflycht. Ett skaldinneporträtt från Sveriges rococo-tid. *L.* 95.
- Lamm, M., Olof Dalin. En litteraturhistorisk undersökning af hans verk. *U.* 08.
- Marcus, C. D., Vilhelm Fredrik Palmblads romantiska berättelser 1812—1819. *G.* 08.
- Molin, A. L., Geijer-studier. *G.* 06.
- Norlind, J. H. T., Latinska skolsånger i Sverige och Finland. *L.* 09.
- Risberg, J. B., Tyska förebilder till dikter af Atterbom. *U.* 92.
- Simonsson, J. B., Erik Johan Stagnelius. Lif och dikt. 1. *L.* 09.
- Steffen, L. R., Enstrofisk nordisk folklyrik i jämförande framställning. *U.* 98.
- Stjernkrantz, K. O., Esaias Tegnér. Biskopsvalet och stiftsstyrelsen från Lund. *L.* 06.
- , Esaias Tegnér. Biskopsvalet, stiftsstyrelsen från Lund, litterärpsykologiska grundlinjer. *L.* 07.
- Swartling, B., Georg Stiernhielm, hans lif och verksamhet. *U.* 09.
- Sylvan, O., Sveriges periodiska litteratur under frihetstidens förra del (till midten af 1750-talet). *L.* 92.
- Söderberg, E. N., Samuel Johan Hedborn. Hans lif och diktning. *U.* 97.
- Vetterlund, F. M., Atterboms sagospel Fågel Blå. 1. *L.* 00.
- Wieselgren, O. H., Bidrag till kännedomen om 1600-talsdramat i Sverige. *U.* 09.

7. Konsthistoria.

- Brisling, G. V. H., Quinten Matsys. Essai sur l'origine de l'italianisme dans l'art des Pays-Bas. *L.* 09.
- Bruun, J. A., Norges stavkyrkor. *U.* 91.
- Gauffin, A. W. R., Simon Marcus Larsson. *L.* 08.
- Hahr, A., Per Krafft d. ä. och hans verksamhet i Sverige. *U.* 98.
- Romdahl, A. L., Pieter Brueghel der ältere und sein Kunstschaffen. *U.* 05.
- Rydbeck, S. O. H., Medeltida kalkmålningar i Skånes kyrkor. *L.* 04.

8. Arkeologi.

- Almgren, O.**, Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte. *U.* 97.
- Kjellmark, K. B.**, En stenåldersboplats i Järavallen vid Limhamn. *U.* 03.
- Schnittger, B.**, Förhistoriska flintgrufvor och kulturlager vid Kvarnby och S. Sallerup i Skåne. *U.* 10.
- Stjerna, K. M.**, Bidrag till Bornholms befolkningshistoria under järnåldern. *U.* 02.

9. Historia.

1. Forntidens historia.

- Blomgren, L. S.**, Mommsens teori om romerska principatet granskad i dess väsentliga punkter. *U.* 95.
- Elläson, Å.**, Beiträge zur Geschichte Sardinien und Corsicas im ersten punischen Kriege. *U.* 06.
- Nordin, C. R.**, Studien in der Themistoklesfrage. *U.* 93.
- Uppgren, A.**, De mackabeiska kungarnes historia. *U.* 07.

2. Medeltidens historia.

- Björkander, A. A. I.**, Till Visby stads äldsta historia. *U.* 98.
- Bååth, L. M.**, Bidrag till den kanoniska rättens historia i Sverige. *U.* 05.
- Fryxell, K. A.**, Om svenska biskopval under medeltiden. *U.* 00.
- Girgensohn, P. G.**, Die skandinavische Politik der Hansa 1375—95. *U.* 98.
- Höjer, T. M.**, Studier i Vadstena klostres och Birgittinerordens historia intill midten af 1400-talet. *U.* 05.
- Lindell, N. A.**, Bidrag till historien om Norrbottens läns bebyggande och odling. *L.* 00.
- Skoglund, Alexandra S. L.**, De yngre Axelssönernas förbindelser med Sverige åren 1441—1487. *U.* 03.
- Westman, K. G.**, Svenska rådets historia intill år 1306. *U.* 04.

3. Nyare tidens historia.

- Almqvist, H. K. H.**, Sverige och Ryssland 1595—1611. *U.* 07.
- Almqvist, J. A.**, Riksdagen i Gefle 1792. *U.* 95.
- Berg, P. G.**, Bidrag till den inre statsförvaltningens historia under Gustaf den förste hufvudsakligen i afseende på Småland. *U.* 93.
- Berggren, P. G.**, Lars Grubbe, hans lif och verksamhet. *U.* 98.
- Bergsten, N. E.**, Bevillningsutskott vid frihetstidens riksdagar. *U.* 06.
- Bratt, A.**, Sveriges yttre politik under de preliminära förhandlingarna före freden i Rijswijk. *U.* 05.
- Brisman, S. B.**, Realisationsfrågan 1808—1834. 1. *G.* 08.

- Brulln, J. O. H.**, Sverige och Frankrike under nordiska kriget och spanska successionskrisen åren 1700—1701. *U.* 05.
- Börjesson, N. M.**, Riksdagen i Stockholm 1655. *L.* 91.
- Carlbom, J. L.**, Magnus Durells negotiation i Köpenhamn 1655—57. *U.* 01.
- , Sverige och England 1655—aug. 1657. *L.* 00.
- Carlgren, W.**, Riksdagsutskott före 1680 med särskild hänsyn till Sekreta utskottet. *U.* 09.
- Carlson, M. N.**, Ryska kriget 1656—1658. *L.* 03.
- Cederbom, L. A.**, Jakob Serenius i opposition mot hattpartiet. *L.* 04.
- Clason, S.**, Till reduktionens förhistoria. Gods- och ränteafsöndringarna och de förbudna orterna. *U.* 95.
- Edén, N.**, Om centralregeringens organisation under den äldre Vasatiden. *U.* 99.
- Ekedahl, N. W.**, Bidrag till tredje koalitionen bildningshistoria (1803—1805). 1. *L.* 02.
- Falk, A.**, Gustaf Vasas utrikespolitik med afseende på handeln. *U.* 07.
- Fähræus, G. R.**, Om förändringen af Sveriges allianssystem åren 1680—1682 i dess sammanhang med de europeiska förvecklingarna. *U.* 91.
- Grimberg, C. G.**, De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen 1804—1808. *G.* 03.
- Hallenberg, A.**, Riksdagen i Linköping år 1600. 1. *L.* 08.
- Hallendorff, C. J. H.**, Bidrag till det stora nordiska krigets förhistoria. *U.* 97.
- Hammargren, J. A.**, Om den liturgiska striden under konung Johan III. *U.* 98.
- Hamnström, E. A. D.**, Freden i Fredrikshamn. *U.* 02.
- Hamnström, K. A. M.**, Om realisationsfrågan vid riksdagen i Norrköping år 1800. *U.* 96.
- Heden, J. A. H. A.**, Studier till Danmarks reformationshistoria från Fredrik I:s död till slutet af Grefvefejden. *G.* 03.
- Helmer, A.**, De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och England 1633—1654. *L.* 93.
- Hildebrand, K. E. H.**, Johan III och Europas katolska makter 1568—1580. *U.* 98.
- Hjelmqvist, J. F. B.**, Kriget i Finland och Ingermanland 1707—1708. *L.* 09.
- Holm, Q. R. S. T.**, Johannes Elai Terserus. Hans insats i samtidens kyrkliga, vetenskapliga och politiska lif. 1. *L.* 06.
- Huss, E. G.**, Undersökningar öfver folkmängd, åkerbruk och boskapsskötsel i landskapet Västerbotten åren 1540—1571. *U.* 02.
- Ingers, E.**, Erik Lindschöld. Biografisk studie. 1. *L.* 08.
- Jansson, S. J. H.**, Sveriges accession till hannoverska alliansen. *U.* 93.
- Jonsson, A. A.**, Hertig Karl och Sigismund 1597—1598. *U.* 06.
- Lindell, N. A.**, Bidrag till historien om Norrbottens läns bebyggande och odling. *L.* 00.
- Lundberg, B. G.**, De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen från Poltavaslager 1709 till fredsbrottet 1715. *L.* 93.
- Lundin, C. F.**, Wismars pantsättande till Mecklenburg—Schwerin. *U.* 92.
- Lundqvist, K. G.**, Sveriges krig med staden Bremen och politik i samband därmed åren 1665—1666. *U.* 93.
- Magnusson, A. M.**, Nicolaus Olai Botniensis. *U.* 98.
- Malmström, O. E.**, Bidrag till Svenska Pommerns historia 1630—1653. *L.* 92.

- Malmström, O. E.**, Nils Bielke som generalguvernör i Pommern 1687—1697. *L.* 96.
- Nilsson, J. W.**, De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Frankrike under Gustaf IV Adolf. *U.* 99.
- Nordlund, K.**, Den svenska reformationstidens allmänna statsrättsliga idéer i deras samband med den politiska utvecklingen. *U.* 00.
- Norellus, C.**, Kungl. statsutredningen. Ett bidrag till finansernas historia under gustavianska tiden. *U.* 94.
- Olmer, K. E.**, Konflikten mellan Danmark och Holstein—Gottorp 1695—1700 med särskildt afseende fäst vid Sveriges förhållande till densamma. 1. *U.* 98.
- Pira, K.**, Svensk-danska förhandlingar 1593—1600. *U.* 95.
- Regnér, P. B.**, Kriget och tillståndet i Vesterbotten 1809 jämte föregående historik öfver ryssarnes infall i Vesterbotten på 1700-talet. *U.* 91.
- Rosman, H.**, Rasmus Ludvigsson som genealog. *U.* 97.
- Rydfors, A.**, De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och England 1624—Maj 1630. *U.* 90.
- Sandegren, S. A. M.**, Till historien om statshvälfningen i Sverige 1809. *U.* 90.
- Schartau, K. S.**, Förhållandet mellan Sverige och Hannover 1709—1715. *L.* 05.
- Stavenow, L. V. A.**, Om riksrådsvälen under frihetstiden. *U.* 90.
- Söderberg, F. F. V.**, Historieskrifvaren Arnold Johan Messenius. *U.* 02.
- Söderqvist, O. E.**, Johan III och hertig Karl 1568—1575. *U.* 98.
- Sörensson, P. K.**, Sverige och Frankrike 1715—1718. Ett bidrag till kännedomen om Sveriges utrikespolitik efter Carl XII:s återkomst från Turkiet. 1. *L.* 09.
- Wahlström, Lydia K.**, Sveriges förhållande till Danmark 1788—89. *U.* 98.
- Welbull, L. U. A.**, De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Frankrike 1629—1631. *L.* 99.
- Wejle, C. M.**, Sveriges politik mot Polen 1630—1635. *U.* 01.
- Vendel, A. V.**, Urtima riksdagen i Örebro. *G.* 06.
- Wimarson, N. G.**, Sveriges krig i Tyskland 1675—1679. 1. *L.* 97.
- Wittrock, G. J. V.**, Carl X Gustafs testamente. *U.* 08.
- Zetterqvist, E. A.**, Grundläggningen af det svenska väldet i hertigdömena Bremen och Verden. *L.* 91.
- Öhlander, C.**, Bidrag till kännedom om Ingermanlands historia och förvaltning. 1. 1617—1645. *U.* 98.

10. Biografi.

1. Utlänningar.

- Adam af Bremen.
- Lönborg, S. E.**, Adam af Bremen och hans skildring af Nordeuropas länder och folk. *U.* 97.
- Bodel, Jehan.
- Rohnström, J. O.**, Étude sur Jehan Bodel. *U.* 00.
- Brueghel, Pieter, d. ä.
- Romdahl, A. L.**, Pieter Brueghel d. ä. und sein Kunstschaffen. *U.* 05.
- Deguileville, Guillaume de.
- Hultman, J. E. E.**, Guillaume de Deguileville. En studie i fransk litteraturhistoria. *U.* 02.

Manzoni, Alessandro.

Key, K. A. H., Alessandro Manzoni. *U.* 94.

Matsys, Quinten.

Brisling, G. V. H., Quinten Matsys. Essai sur l'origine de l'italianisme dans l'art des Pays-Bas. *L.* 09.

Molbech, Christian.

Ekedahl, J. E., Molbech den äldre och Sverige. *L.* 06.

Musset, Alfred de.

Söderman, S. E., Alfred de Musset. Hans lif och verk. *U.* 94.

Quental, Anthero de.

Björkman, K. J. G. L., Anthero de Quental. Ett skaldeporträtt. *U.* 94.

Swinburne, Algernon Charles.

Svanberg, H., Swinburne. *L.* 09.

2. Svenskar.

Benzelius, Erik, d. ä.

Afzelius, H. N. C., Erik Benzelius d. ä. 1. *U.* 97.

Bergklint, Olof.

Himmelstrand, H. V., Olof Bergklints kritiska verksamhet. *U.* 98.

Bielke, Nils.

Malmström, O. E., Nils Bielke som generalguvernör i Pommern 1687—1697. *L.* 96.

Brask, Hans.

Arnell, E. G., Bidrag till biskop Hans Brasks lefnadsteckning. *U.* 04.

Broman, Olof.

Barr, K. A., Olof Broman, författaren till vår första roman. *U.* 98.

Dahlgren, Carl Fredrik.

Fredlund, K. H., Carl Fredrik Dahlgren. Hans lif och diktning. En litteraturhistorisk studie. 1. *G.* 03.

Dalin, Olof.

Lamm, M., Olof Dalin. En litteraturhistorisk undersökning af hans verk. *U.* 08.

Geijer, Erik Gustaf.

Borellus, Hilma J. U., Erik Gustaf Geijer åren före "affallet". *L.* 09.

Molln, A. L., Geijer-studier. *G.* 06.

Grubbe, Lars.

Berggren, P. G., Lars Grubbe, hans lif och verksamhet. *U.* 98.

Hedborn, Samuel Johan.

Söderberg, E. N., Samuel Johan Hedborn. Hans lif och diktning. *U.* 97.

Järta, Hans.

Wallengren, M. J. S., Hans Järta som politisk teoretiker. 1. *L.* 06.

Krafft, Per, d. ä.

Hahr, A., Per Krafft d. ä. och hans verksamhet i Sverige. *U.* 98.

Larsson, Simon Marcus.

Gauffin, A. W. R., Simon Marcus Larsson. *L.* 08.

Laurelius, Olavus.

Hacklin, A. V., Olavus Laurelius. Hans lif och verksamhet. 2. *U.* 96.

Lindblom, Jakob Axelsson.

Rodhe, E. M., Jakob Axelsson Lindblom såsom biskop i Linköping. *L.* 05.

Lindschöld, Erik.

Ingers, E., Erik Lindschöld. Biografisk studie. 1. *L.* 08.

- Ludvigsson, Rasmus.
Rosman, H., Rasmus Ludvigsson som genealog. *U.* 97.
- Matthiæ, Johannes, Gothus.
Holmquist, H. F., D. Johannes Matthiæ Gothus och hans plats i Sveriges kyrkliga utveckling. *U.* 03.
- Messenius, Arnold Johan.
Söderberg, F. F. V., Historieskrifvaren Arnold Johan Messenius. *U.* 02.
- Murbeck, Peter.
Rydberg, P. V. A., Peter Murbecks verksamhet i Skåne. *L.* 04.
- Nordenflycht, Hedvig Charlotta.
Kruse, J. E., Hedvig Charlotta Nordenflycht. Ett skaldinneporträtt från Sveriges rococo-tid. *L.* 95.
- Olai, Nicolaus, Botniensis.
Magnusson, A. M., Nicolaus Olai Botniensis. *U.* 98.
- Olaus Magnus.
Ahlenius, K. J. M., Olaus Magnus och hans framställning af Nordens geografi. *U.* 95.
- Paulinus, Laurentius, Gothus.
Lundström, A. H., Laurentius Paulinus Gothus. Hans lif och verksamhet (1565—1646). 1, 2. *U.* 93.
- Rhyzelius, Andreas Olavi.
Helander, P. J., Biskop A. O. Rhyzelius och hans anteckningar om sitt lefverne. *U.* 04.
- Serenius, Jakob.
Cederbom, L. A., Jakob Serenius i opposition med hattpartiet. *L.* 04.
- Spegel, Haquin.
Helander, P. J., Haquin Spegel. Hans lif och gärning intill år 1693. *U.* 99.
- Stagnelius, Erik Johan.
Simonsson, J. B., Erik Johan Stagnelius. Lif och dikt. 1. *L.* 09.
- Stiernhielm, Georg.
Swartling, B., Georg Stiernhielm, hans lif och verksamhet. *U.* 09.
- Tegnér, Esaias.
Stjernkrantz, K. O., Esaias Tegnér. Biskopsvalet och stiftsstyrelsen från Lund. *L.* 06.
- , Esaias Tegnér. Biskopsvalet, stiftsstyrelsen från Lund, litterärpsykologiska grundlinjer. *L.* 07.
- Terserus, Johannes Elai.
Holm, Q. R. S. T., Johannes Elai Terserus. Hans insats i samtidens kyrkliga, vetenskapliga och politiska lif. 1. *L.* 06.
- Wallqvist, Olof.
Rosengren, J. H. T., Om Olof Wallqvist som biskop och eforus. *L.* 01.

11. Etnografi.

- Elander, P. R. G.**, The Chief of the Indian Clan of North America. *G.* 09.

12. Geografi.

- Ahlenius, K. J. M.**, Olaus Magnus och hans framställning af Nordens geografi. *U.* 95.
- Brandel, R. A.**, Om och ur den arabiske geografen 'Idrisi. *U.* 94.
- Gezellus, E. B.**, Japan i västerländsk framställning till omkring år 1700. *U.* 10.

- Hallberg, I.**, L'extrême Orient dans la littérature et la cartographie de l'Occident des XIIIe, XIVe et XVe siècles. *U.* 07.
- Hamberg, A.**, Geologiska och fysiskt-geografiska undersökningar i Sarjekfjällen. *U.* 01.
- Lindquist, J. M.**, Framställning af Torbern Bergmans fysiska geografi. 1. *U.* 00.
- Lönborg, S. E.**, Adam af Bremen och hans skildring af Nordeuropas länder och folk. *U.* 97.
- Sjögren, G. O. T.**, Geografiska och glacialgeologiska studier vid Torneträsk. *U.* 09.

13. Statistik.

- Andersson, J. T.**, Den inre omflyttningen. 1. Norrland. *L.* 97.
- Bergström, D. K.**, Befolkningsstatistiska studier öfver Sveriges härad och städer år 1811—1880. 1. Stockholms och Östergötlands län. *L.* 92.
- Edin, K. A.**, Arbetarebefolkningens bostadsförhållanden i Uppsala. En socialstatistisk studie. *U.* 10.
- Elmqvist, G. H.**, Arbetsstatistiska undersökningar rörande den svenska tobaksindustrien. *L.* 00.
- Huss, E. G.**, Undersökning öfver folkmängd, åkerbruk och boskapsskötsel i landskapet Västerbotten åren 1540—1571. *U.* 02.
- Widell, J. L.**, Sveriges finanser under senare hälften af 1800-talet. Ett försök till en allmän svensk finansstatistik. 1. *L.* 00.
- Örström, O. V.**, Sexualproportionen. *L.* 99.

14. Rätts- och statsvetenskaper.

1. Juridisk encyklopedi och rättsfilosofi.

- Pira, K.**, Satser till kritisk belysning af R. Sohms kyrkorätt. *U.* 97.
- Reuterskiöld, C. L. A. A.**, Bidrag till läran om aftal särskildt mellan frånvarande. En komparativ rättsstudie. 1. *U.* 00.
- Sjögren, K. J. V.**, Om rättsstridighetens former med särskild hänsyn till skadeståndsproblemet. *U.* 94.
- Thyrén, J. C. W.**, Abhandlungen aus dem Strafrechte und der Rechtsphilosophie. 1. Bemerkungen zu den kriminalistischen Kausalitätstheorien. *L.* 94.

2. Romersk rätt.

- Björlling, C. G. E.**, Penningdeposition enligt justiniansk rätt. *L.* 94.
- Delln, C.**, Om det romerska skiljemannainstitutets utveckling under den för-justinianska rätten med hufvudsakligt afseende fästadt på det grundläggande partsinitiativet. *L.* 05.
- Fehr, M. N.**, Beiträge zur Lehre vom römischen Pfandrecht in der klassischen Zeit. *U.* 10.
- Thyrén, J. C. W.**, Culpa legis Aquiliae enligt justiniansk rätt. Ett bidrag till läran om utomobligatoriskt skadestånd. 1. Det subjektiva requisitet vid culpa legis Aquiliae. *L.* 93.

3. Rättshistoria.

- Bergman, C. G.**, Studier i svensk servitutsrätt. 1, 2. *U.* 09.
- Björling, C. G. E.**, Om bötesstraffet i den svenska medeltidsrätten. *L.* 93.
- Bååth, L. M.**, Bidrag till den kanoniska rättens historia i Sverige. *U.* 05.
- Kjellström, J.**, Hälsingelagen tolkad. *U.* 09.
- Thyrén, J. C. W.**, Makes gäld enligt svensk rättsutveckling. Med hufvudsakligt afseende på makes före äktenskapet gjorda gäld. Afd. 1. Rättsutvecklingen till 1734. *L.* 93.
- Östergren, P. A.**, Tvisten om ägande- och nyttjanderätten till skattejord vid pröfningen af lagkommissionens förslag till Sveriges rikes lag hos 1731 och 1734 års ständer. *L.* 96.

4. Civilrätt.

- Alexanderson, N. E.**, Bidrag till läran om penninganvisning enligt svensk rätt. 1. *U.* 04.
- Almén, T. A.**, Om auktion som medel att åvägabringa aftal. 1—2. *U.* 97, 00.
- Björling, C. G. E.**, Den svenska rättens exstinktiva laga fång till lösören på grund af god tro. *U.* 96.
- Eschelsson, Elsa O. K.**, Om begreppet gåfva enligt svensk rätt. *U.* 97.
- Hellner, J.**, Hustrus förmåga af rättshandlingar enligt svensk förmögenhetsrätt. *L.* 95.
- Lundstedt, A. W.**, Aftal angående prestation till tredjeman, *L.* 08.
- Sandberg, L. K. V.**, Om bolags konkurs. *L.* 93.
- Wikander, H. C.**, Om rätt till undantag af fast egendom med särskild hänsyn till frågan om dess natur af s. k. reallast. *U.* 09.
- Winroth, A. O.**, Äktenskaps ingående enligt gällande svensk rätt. *L.* 92.

5. Speciell privaträtt.

- Dahlberg, B. H.**, Bidrag till svenska fattiglagstiftningens historia intill midten af adertonde århundradet. *U.* 93.
- Eberstein, G. A.**, Bidrag till läran om namn och firma enligt svensk rätt. *U.* 09.
- Ekeberg, L. B.**, Studier i patenträtt. 1. *U.* 04.
- Engströmer, T.**, Om försäkringsgifvares förpliktelse på grund af försäkringsaftalet. 1. *U.* 08.
- Ernberg, J. A.**, Om expropriation som rättsligt begrepp. *L.* 03.
- Liviñ, C. M.**, Om moderna socialpolitiska lagar och lagförslag angående arbetsklassens betryggande mot de ekonomiska följderna af s. k. olycksfall i arbetet. 1. *L.* 93.
- Seth, P. von**, Om subjektiva villkor för rätt att idka handel enligt svensk rätt. 1 och 2. *U.* 97.
- , Studier öfver lagen om dikning och annan afledning af vatten den 20 juni 1879 med särskild hänsyn till bestämmelserna i dess fjerde kapitel. 1 och 2: A. *L.* 96.
- Åström, A.**, Om svensk vattenrätt. *L.* 99.

6. Straffrätt.

- Bjerre, S. A.**, Om rättsstridighetsrekvisitet vid förtalsförbrytelserna. S. 10.
- Ehrensward, J. J. A.**, Om verkan af utländsk straffdom i straffrättsligt hänseende. L. 95.
- Hellborn, B.**, Om strafflagskonkurrens vid brottsenhet. L. 95.
- Kallenberg, E. A.**, Om återfall i brott. L. 94.
- Sjunnesson, C.**, Det fortsatta brottet. L. 00.
- Thyrén, J. C. W.**, Abhandlungen aus dem Strafrechte und der Rechtsphilosophie. 1. Bemerkungen zu den kriminalistischen Kausalitätstheorien. L. 94.
- Wetter, F. G. P.**, Om trolöshet mot hufvudman. U. 07.
- Wijk, B.**, Om mened enligt svensk gällande rätt (13 kap. S. L.). L. 95.

7. Processrätt.

- Gemmel, C. H.**, Om rättegångskostnadsersättning i civila mål. U. 00.
- Hedenskog, C. O.**, Om offentlig åtalsrätt. L. 96.
- Skarstedt, S. A.**, Om straffprocessuella tvångsmedel enligt svensk rätt. 1. L. 95.

8. Statsrätt och statskunskap.

- Arosenius, E. H. N.**, Om sättet för grundlagsändring under tiden 1809—1866. U. 95.
- Gränström, P. O.**, Om formerna för behandling av skiljaktiga beslut. Till belysning av samarbetet inom svenska riksdagen. 1. L. 10.
- Gunnarsson, G.**, Förstärkta utskott inom svenska riksdagen under tiden 1809—1866. L. 00.
- Hagman, K.**, Om den svenska statsrevisionens sammansättning och verksamhetsformer under tiden 1809—1866. U. 97.
- Hansson, J. S.**, Den svenska kyrkomötesinstitutionen. L. 00.
- Landgren, K. G.**, Om konungens sanktionsrätt vid förändring eller upphäfvande af statens ordinarie inkomster. U. 90.
- Malmgren, G. R.**, Om särskilda utskott. L. 08.
- Malmroth, C. A. G.**, Kamrarnas inbördes ställning i stater med tvåkammerssystem. L. 00.
- Melander, C. G.**, Svenska riksdagens justitieombudsman. En statsrättslig undersökning. 1:1. L. 08.
- Pill, R.**, Montesquiens politiska idéer. L. 03.
- Reuterskiöld, C. L. A. A.**, Till belysning af den svensk-norska unionsuppfattningen och dess tidigare utvecklingshistoria. U. 93.
- Rönblad, E. G. A.**, Formerna för grundlagsfrågors behandling i svenska riksdagen 1809—1866. U. 98.
- Sundin, E. R.**, Om svensk konungs rätt att upplösa riksdag. U. 96.
- Wallengren, M. J. S.**, Hans Järta som politisk teoretiker. 1. L. 06.
- Varenius, P. O.**, Om riksföreståndarskap. U. 92.

9. Internationell rätt.

Söderqvist, N., Le blocus maritime. *U.* 08.

Wallgren, H. G., Den internationela rättsordningens problem. 1. *U.* 92.

10. Nationalekonomi.

Brock, F. P. H., Om den ekonomiska fördelningen och kriserna. *U.* 09.

Heckscher, E. F., Till belysning af järnvägarnas betydelse för Sveriges ekonomiska utveckling. *U.* 07.

Lembke, J. C., Ueber einige Bestimmungsgründe des Arbeitlohnes. *L.* 99.

Sjöstrand, E. R., Mynt- och bankpolitik under hattväldet 1738—1764. *U.* 08.

Sommarin, E. F. K., Bidrag till kännedomen om arbetareförhållanden vid svenska bergverk och bruk i äldre tider till omkring år 1720. *L.* 08.

Stjernberg, N. F., Till frågan om de s. k. rent ekonomiska kategorierna. *U.* 02.

Wicksell, J. G. K., Zur Lehre von der Steuerincidenz. *U.* 95.

15. Matematik.

Bendz, T. R., Öfver diophantiska ekvationen $x^n + y^n = z^n$. *U.* 01.

Bergengren, J. O. G., Rektificerbare symmetrische Kurven. *L.* 00.

Bollinder, E. G., Über die Strukturverhältnisse bei einer besonderen Klasse vollkommener Gruppen. *U.* 09.

Borelius, J. E. L., Zur Theorie der Filarevoluten und Parallelkurven ebener und sphärischer Kurven. *L.* 06.

Brun, F. D. de, Bidrag till Weierstrass' teori för algebraiska funktioner. *U.* 95.

Bruslin, A. M., Studier öfver några funktionalekvationer i form af additionsteorem. *U.* 98.

Bucht, G. A., Über die metazyklischen Gleichungen vom Grade p^n . *U.* 09.

Bäcklin, G., Om partiella differentialekvationer af ordningen n med en beroende och två oberoende variabler. *U.* 90.

Carlsson, B. A., Om itererade funktioner. *U.* 07.

Cassel, K. G., Kritiska studier öfver teorin för de automorfa funktionerna jämte deras användning för integration af linjära differentialekvationer. *U.* 94.

Damm, J., Bidrag till läran om kongruenser med primtalsmodul. *U.* 96.

Delln, C., Über zwei ebene Punktsysteme, die algebraisch auf einander bezogen sind. *L.* 93.

Eneroth, A. O., Om generella cirkulära funktioner. *U.* 01.

Fransén, A. E., Om en generalisation af Dirichlets problem. *U.* 00.

Grane, N., Über Kurven mit gleichartigen successiven Developpoiden. *L.* 94.

Grönwall, H. T., Om system af linjära totala differentialekvationer, särskildt sådana med 2 n -periodiska koefficienter. *U.* 98.

Göransson, E., Om periodiska lösningar till lineära differentialekvationer. *U.* 01.

Hallgren, E. A., Om beräkningen af Abelska integralers omvändning. *U.* 94.

Hedström, J. S., Über die reciproken Linien und Ebenen der Brennpunkte der Kegelschnitte und der Flächen zweiter Ordnung. *L.* 03.

- Heuman, C. A.**, Operationsteoretisk framställning af teorien för finita förflyttningar. *U.* 99.
- Holmgren, E. A.**, Om differentialekvationen... *U.* 98.
- Holmqvist, H. B.**, Über Beziehungen zwischen binären und ternären Formensystemen. *L.* 98.
- Holmqvist, O. I.**, Über (2—2)-deutige Correspondenzen der elliptischen und hyperelliptischen Curven. *L.* 00.
- Johanson, A. M.**, Om serientvecklingar i potentialteorien. *U.* 93.
- Koch, N. F. H. von**, Sur les déterminants infinis et les équations différentielles linéaires. *U.* 92.
- Kull, H. R.**, Über Systeme solcher Kegelschnitte, die mittelst linearer Transformation involutorisch permutiert werden können. *L.* 03.
- Lindgren, C. B.**, Sur "le cas d'exception de M. Picard" dans la théorie des fonctions entières. *U.* 03.
- Ljungh, A. T.**, Über isoptische und orthoptische Kurven. *L.* 95.
- Lundberg, F. O. E.**, 1. Approximerad framställning af sannolikhetsfunktioner. 2. Återförsäkring af kollektivrisker. *U.* 03.
- Malmberg, M. V. A.**, Om integrationen af en klass lineära differentialekvationer med dubbelperiodiska koefficienter, analog med de s. k. Hermite'ska differentialekvationerna. *U.* 97.
- Malmquist, A. J.**, Sur les équations différentielles du premier ordre dont l'intégrale générale admet un nombre fini de branches permutable autour des points critiques mobiles. *S.* 09.
- Mattson, R.**, Contributions à la théorie des fonctions entières. *U.* 05.
- Montén, G. T.**, Om analysis situs och algebraiska funktioner af flera oberoende variabler. *U.* 01.
- Nilsson, G. L.**, Sur les équations fonctionnelles, particulièrement les équations fonctionnelles généralisant les équations différentielles linéaires et homogènes. *U.* 99.
- Oseen, C. W.**, Ueber die endlichen, continuierlichen, irreduciblen Berührungstransformationsgruppen im Raume. *L.* 01.
- Persson, G. P.**, Recherches sur une classe de fonctions entières. *U.* 08.
- Sandström, J. G.**, En studie öfver multiplikatorsfunktionerna och deras integraler. *U.* 99.
- Setterberg, G.**, Hvilka funktioner äro representabla? *U.* 00.
- Steiner, G. F.**, Über die Katakaustiken algebraischer ebenen Curven. *L.* 96.
- Stridsberg, E.**, Sur quelques propriétés arithmétiques de certaines fonctions transcendentes. *S.* 09.
- Svensson, B.**, Études sur les fonctions définies par une série de Taylor. *L.* 08.
- Svensson, O.**, Über die Integrale gewisser linearer Differentialgleichungen. *L.* 07.
- Tisellus, H. A. J.**, Om dödlighets-, premie- och vinstberäkningar inom liföförsäkringsteorien. *U.* 93.
- Törnquist, M. G.**, Linjära homogena funktionalekvationer med itererade substitutioner i flera variabler. *U.* 06.
- Wahlgren, O. A.**, Om de singulära punkterna till differentialekvationer af första ordningen och andra graden. *U.* 03.
- Wallin, H.**, Om cirkeldelningsekvationen. *U.* 01.
- Wiman, A.**, Klassifikation af regelytorna af sjette graden. *L.* 92.

16. Naturvetenskaper.

1. Astronomi.

- Bergstrand, C. Ö. E.**, Undersökningar öfver stellarfotografiens användning vid bestämningen af fixstjärnornas årliga parallaxer. *U.* 99.
- Block, H. G.**, Sur une classe de singularités dans le problème de n corps. *L.* 09.
- Carlheim-Gyllensköld, V.**, Sur la forme analytique de l'attraction magnétique de la terre, exprimée en fonctions du temps. *U.* 96.
- Fagerholm, P. E.**, Ueber den Sternhaufen Messier 67. *U.* 06.
- Nordenmark, N. V. E.**, Sur le moyen mouvement dans l'anneau des astéroïdes. *U.* 94.
- Nordlund, J. O.**, Photographische Ausmessung des Sternhaufens Messier 37. *U.* 09.
- Psilander, A. A.**, Observations des étoiles jusqu'à la 7:ième grandeur... *P.* 1. *L.* 97.
- Rosén, K. P. P.**, Studien und Messungen an einem Dreipendelapparate. *U.* 03.
- Rubin, S. T. S.**, Le réseau de la base suédoise au Spitzbergen. *U.* 03.
- Schultz-Steinhell, C. A.**, Die allgemeinen Jupiter-Störungen des Planeten Alexandra. *L.* 98.
- Strömgren, S. E.**, Berechnung der Bahn des Kometen 1890 II. *L.* 98.
- Zelpel, E. H. von**, Recherches sur les solutions périodiques de la problème des trois corps. *U.* 04.

2. Meteorologi och hydrografi.

- Ekman, V. W.**, Om jordrotationens inverkan på vindströmmar i hafvet. *U.* 02.
- Koraen, T. A.**, Sur les relations du gradient barométrique avec le vent et avec quelques autres éléments météorologiques à Ó-Gyalla et à Hornsrev. *U.* 10.
- Hofman-Bang, O. M.**, Studien über schwedische Fluss- und Quellwässer. *U.* 04.
- Wallén, A. W.**, Régime hydrologique du Dalelf. *U.* 06.
- Åkerblom, F.**, Recherches océanographiques. *U.* 04.

3. Fysik och mekanik.

- Almén, E. F.**, Bidrag till kännedomen om de vid gasers och vätskors lösningar i vätskor uppträdande volymändringarna. *U.* 01.
- Andersson, A. E. O.**, Om en kvantitativ bestämning af värmevariationerna vid metalltrådars dilatation och kompression. *U.* 98.
- Bahr, Eva V. J. von**, Über die Einwirkung des Druckes auf die Absorption ultraroter Strahlung durch Gase. *U.* 08.
- Benedicks, C. A. F.**, Recherches physiques et physico-chimiques sur l'acier au carbone. *U.* 04.
- Berglund, P. V. M.**, En spektrofotometrisk undersökning av den positiva glimljuspelaren i kvävgas och vätgas. *U.* 08.
- Björnsson, J. E.**, Undersökning av tenn-silverlegeringarnas elektriska egenskaper. *L.* 09.
- Carlbaum, K. T. M.**, Contributions à la théorie des mouvements infiniment petits d'un gaz hétérogène. *U.* 07.

- Carlhelm-Gyllensköld, V.**, Sur la forme analytique de l'attraction magnétique de la terre, exprimée en fonctions du temps. *U.* 96.
- Coos, N. O.**, Undersökning af termoelektriska krafter. *L.* 07.
- Ekström, A.**, Om teorien för elektriska svängningar i metalltrådar, framkallade af en Hertz' oskillator. *U.* 97.
- Eriksson, K. O.**, Dämpningen i kondensatorkretser med gniststräcka. *U.* 09.
- Eriksson, T. B.**, Bidrag till kännedomen om magnetitens magnetiska och elektriska egenskaper. *U.* 07.
- Falk, A. V.**, Om strålande värmes diffusion vid dess gång genom dunkla medier. *U.* 93.
- Forsström, S. G.**, Om temperaturens och ljusets inverkan på svafvelsilfrets elektriska ledningsförmåga. *U.* 00.
- Fredholm, E. I.**, Sur les équations de l'équilibre d'un corps solide élastique. *U.* 98.
- Granqvist, P. G. D.**, Undersökningar öfver den elektriska ljusbågen. *L.* 94.
- Grauers, B. H.**, Om maximalspänningen hos cylindriska kroppar vid longitudinella stötar. *L.* 00.
- Hagström, K. L.**, Jämförelse mellan Ångströms och Neumanns metoder för bestämning af kroppars ledningsförmåga för värme. *U.* 91.
- Holm, R.**, Experimentelle Untersuchungen über die geschichtete positive Glimmlichtsäule, insbesondere über das Schichtenpotential in H_2 , N_2 , He. *U.* 08.
- Jansson, A. M.**, Om värmeledningsförmåga hos snö. *U.* 04.
- Johnson, K. R.**, Beiträge zur Kenntniss der Vorgänge in Inductionsapparaten. Abth. 1. *U.* 00.
- Josephson, L. O. S.**, Studier öfver elastiska rotationskroppars deformation. *U.* 96.
- Juhlin, A. J.**, Bestämning af vattenångans maximispänstighet öfver is mellan 0° och -50° C. samt öfver vatten mellan $+20^\circ$ och -13° C. *U.* 91.
- Koch, A. J. H.**, Den elektriska gnistan. *U.* 04.
- Kruckenbergh, I. M. J. F.**, Bidrag till kännedomen om magnetostriktionsfenomenet. *U.* 07.
- Lagergren, S. Y.**, Über elektrische Energieausstrahlung. *U.* 02.
- Liljeström, A. O.**, Ljusbågen som källa för elektriska svängningar. *S.* 08.
- Lisell, E.**, Om tryckets inflytande på det elektriska ledningsmotståndet hos metaller samt en ny metod att mäta höga tryck. *U.* 02.
- Lundahl, A. E.**, Bidrag till kännedomen om de fysiska egenskaperna hos kautschuk. *U.* 97.
- Mohlin, N. H.**, Undersökningar öfver den ljuselektriska strömmen. *U.* 07.
- Montén, F. G. A.**, Om tryckets inflytande på det elektriska ledningsmotståndet hos selen och svavelsilver. *U.* 09.
- Petrini, Gulli C.**, Om gasers utströmning genom kapillärrör vid låga tryck. *U.* 00.
- Pletjel, B. H. M.**, Beräkning af motstånd och självinduktion hos ledare omgifna med metallmantel. *U.* 06.
- Ramstedt, Eva J. A.**, Om vätskors förhållande vid uttänjning. *U.* 10.
- Rosén, A.**, Sur la théorie des oscillations électriques. *L.* 92.
- Rudberg, T. A.**, Några bidrag till kännedomen om vätskornas emission och reflexion. *U.* 02.
- Schmidt-Nielsen, Signe T.**, Die Gasentladung und ihre Abhängigkeit von der Temperatur. *S.* 07.
- Svedellus, G. E.**, Om järnets kritiska längd- och temperaturförändringar. *U.* 96.

- Svensson, A. V.**, Zur Kenntniss des ventilirten Psychrometers. *U.* 98.
Timberg, A. G., Om temperaturens inflytande på några vätskors kapillaritetskonstanter. *U.* 91.
Westman, J., Bidrag till kännedom om järnglansens magnetism. *U.* 97.
Wohlin, N., Über das Wirbeln reibender inkompressibler Flüssigkeiten. *U.* 05.

4. Kemi.

- Abenius, P. V.**, Undersökningar inom piazinserien. *U.* 91.
Ardell, E., Palladiumsalters föreningar med alkylsulfider. *L.* 96.
Benedicks, C. A. F., Recherches physiques et physico-chimiques sur l'acier au carbone. *U.* 04.
Bodman, A. G., Om isomorfie mellan salter af vismut och de sällsynta jordmetallerna. *U.* 06.
Coos, N. O., Bidrag till kännedom om pyrodrufsyran. *L.* 02.
Eklom, A. G. A., Derivat af o-Aminobenzolsulfonsyra. *L.* 03.
Ekecrantz, T. E., Studier öfver benzaldoximer och deras reaktionsprodukter med diazometan. *U.* 00.
Ericson-Aurén, T. E., Über die Auflösungsgeschwindigkeit von Zink in sauren Lösungen. *U.* 01.
Forsling, S. E., Om sulfonering af β -naftylamin. *U.* 95.
Gerner, K., Om fyra klortoluoldisulfonsyror. *L.* 00.
Guinchard, A. J. J., Beiträge zur Kenntniss labiler Atomgruppierungen und ihrer Umlagerung. *U.* 99.
Hector, D. S., Undersökningar öfver svafvelurinämnens förhållande till oxidationsmedel. *U.* 92.
Hellsing, G. H., Om α -aminonitriler, α -aminotiamider samt de ur de senare härledda glyoxalidin- och triazolderivat. *U.* 05.
Hellström, P., Studier öfver naftalinderivat. *U.* 90.
Hofman-Bang, O. M., Studien über schwedische Fluss- und Quellwasser. *U.* 04.
Holmberg, B. A. L., Om tiokarbonglycolsyror. *L.* 06.
Holmberg, K. N., Bidrag till kännedomen om de fysikaliskt-kemiska egenskaperna hos vattenlösningar af lantan-, cerium- och thorium-salter. *U.* 03.
Holmberg, O., Om framställning af ren neodymoxid och om tvänne nya metoder för separering af sällsynta jordarter. *U.* 06.
Kullgren, C. F., Om metallsalters hydrolys. *U.* 04.
Langlet, N. A., Undersökningar inom azthinserien. *U.* 96.
Lundén, H. L. R., Affinitätsmessungen an schwachen Säuren und Basen. *S.* 08.
Lundvall, C. F., Svafvelsyrans sammansatta eterarter och deras användning för framställning af amin-, sulfin- och seleninbaser. *L.* 97.
Nordenskjöld, C. I., Studier öfver molybdensempentoxid och dess föreningar. *U.* 03.
Palmær, K. V., Om iridiums ammoniakaliska föreningar. *U.* 95.
Petrén, J. G., Om platinametylseleninföreningar. *L.* 98.
Pfannenstill, E. J., Om fem isomera xyloldisulfonsyror. *L.* 94.
Ramberg, L., Studier i kemisk kinetik. 1. *L.* 02.
Rinman, E. L., Om triazol-, bistriazol- och tritriazolföreningar. *U.* 02.

- Rosengren, L. F.**, Bidrag till kännedomen om sulfonglycinerna. *L.* 94.
Sandberg, P. A., Kondensationsprodukter af amidosyror med xylolsulfonklorid. *L.* 96.
Schéele, C. G. A. von, Om praseodym och några af dess föreningar. *U.* 00.
Strömholm, D., Om sulfin- och tetinföreningar. *U.* 99.
Svedberg, T., Studien zur Lehre von den kolloiden Lösungen. *U.* 07.
Thomé, L. G., Sek. butylamin (2-aminobutan) och derivat deraf. *L.* 06.
Upmark, A. G., Om några platinametylseleninföreningar. *L.* 00.
Wallin, G. S., Om tolnolsulfonglycin. *L.* 92.

5. Mineralogi, geologi och paleontologi.

- Andersson, J. G.**, Über die Stratigraphie und Tektonik der Bären Insel. *U.* 01.
Andersson, O. F., Über die quartäre Lagerserie des Ristinge Klint auf Langeland. *U.* 97.
Gavelln, A. O., Grunddragen af kartbladets Loftahammars geologi. *U.* 05.
Geljer, P. A., Igneous Rocks and Iron Ores of Kiirunavaara, Luossavaara and Tuolluvaara. *U.* 10.
Grönwall, K. A. A., Öfversikt af Skånes yngre öfversiluriska bildningar. *L.* 97.
Hamberg, A., Geologiska och fysiskt-geografiska undersökningar i Sarjekfjällen. *U.* 01.
Hennig, A. H., Studier öfver Bryozoerna i Sveriges kritsystem. 1. Cheilostomata. *L.* 92.
Hollender, F. G. A., Om Sveriges nivåförändringar efter människans invandring. *U.* 01.
Holmquist, P. J., Synthetische Studien über die Perowskit- und Pyrochlormineralien. *U.* 97.
Hulth, J. M., Über einige Kalktuffe aus Westergötland. *U.* 99.
Johansson, H. E., Die eisenerzführende Formation in der Gegend von Grängesberg. *S.* 10.
Munthe, H. V., Studier öfver Baltiska hafvets kvartära historia. 1. *U.* 92.
Möller, H. A., Bidrag till Bornholms fossila flora. Pteridofyter. *L.* 02.
Nordenskjöld, N. O. G., Ueber archaische Ergussgesteine aus Småland. *U.* 94.
Olin, E. H. F., Om de chasmopskalken och trinucleusskiffern motsvarande bildningarna i Skåne. *L.* 06.
Segerberg, K. O. M., De anomura och brachyura dekapoderna inom Skandinaviens yngre krita. *L.* 00.
Sjögren, G. O. T., Geografiska och glacialgeologiska studier vid Torneträsk. *U.* 09.
Strandmark, J. E., Bidrag till kännedomen om celsian och andra barytitfältspater. *L.* 04.
Wallerius, I. D., Undersökningar öfver zonen med *Agnostus lævigatus* i Vestergötland. *L.* 95.
Westergård, A. H., Studier öfver dictyograptusskiffern och dess gränslager med särskild hänsyn till i Skåne förekommande bildningar. *L.* 09.
Wiman, C. J. J. E., Über die Graptoliten. *U.* 95.
Wråk, W. O. O., Bidrag till Skandinaviens reliefkronologi. *U.* 08.

6. Botanik.

- Ahlfvengren, F. E.**, Bidrag till kännedomen om Compositéstammens anatomiska byggnad. *L.* 96.
- Andersson, C. F. G.**, Studier öfver örtartade, slingrande stammars jämförande anatomi. 1. Humulus. *L.* 92.
- Bohlin, K. H.**, Utkast till de gröna algernas och arkegoniaternas fylogeni. *U.* 01.
- Borge, O. F.**, Über die Rhizoidenbildung bei einigen fadenförmigen Chlorophyceen. *U.* 94.
- Brundin, J. A. Z.**, Bidrag till kännedomen om de svenska fanerogama örternas skottutveckling och öfvervintring. *U.* 98.
- Ellasson, A. G.**, Om sekundära anatomiska förändringar inom fanerogamernas florala region. 1. *U.* 94.
- Eriksson, J.**, Bidrag till kännedomen om Lycopodinébladens anatomi. *L.* 92.
- Euler-Chelpin, Astrid M. von**, Studier öfver några svenska växters groningstid och förstärkningsstadium. *U.* 98.
- Fredrikson, A. T.**, Anatomiskt-systematiska studier öfver Oxalis-arter. *U.* 95.
- Fries, K. R. E.**, Zur Kenntnis der alpinen Flora im nördlichen Argentinien. *U.* 05.
- Gertz, O. D.**, Studier öfver anthocyan. *L.* 06.
- Grevillius, A. Y.**, Anatomiska studier öfver de flora axlarna hos diklina fanerogamer. *U.* 91.
- Haglund, E. E.**, Ur de högnordiska vedväxternas ekologi. *U.* 05.
- Hedlund, J. T.**, Kritische Bemerkungen über einige Arten der Flechtengattungen Lecanora (Ach.), Lecidea (Ach.) und Micarea (Fr.). *U.* 92.
- Hemmendorff, E.**, Om Ölands vegetation. *U.* 97.
- Hesselman, O. A. H. V.**, Zur Kenntnis des Pflanzenlebens schwedischer Laubwiesen. *U.* 04.
- Jungner, J. R.**, Bidrag till kännedomen om anatomien hos familjen Dioscoreæ. *U.* 90.
- Jäderholm, A. E.**, Anatomiska studier öfver sydamerikanska Peperomier. *U.* 98.
- Kyllin, J. H.**, Studien über die Algenflora der schwedischen Westküste. *U.* 07.
- Lagerberg, K. E. T.**, Studien über die Entwicklungsgeschichte und systematische Stellung von Adoxa Moschatellina L. *U.* 09.
- Lidforss, B.**, Studier öfver elaiosferer i örtbladens mesofyll och epidermis. *L.* 93.
- Murbeck, S. S.**, Beiträge zur Kenntniss der Flora von Südbosnien und der Herzegovina. *L.* 91.
- Nilsson-Ehle, N. H.**, Kreuzungsuntersuchungen an Hafer und Weizen. *L.* 09.
- Norén, C. O. G.**, Zur Entwicklungsgeschichte des Juniperus communis. *U.* 07.
- Nyman, E. O. A.**, Om byggnaden och utvecklingen af Oedipodium Griffithianum (Dicks.) Schwægr. *U.* 96.
- Romanus, A. R.**, Bidrag till kännedomen om de nödvändiga mineralbasernas (kalk, kali, magnesia) funktioner i de högre växterna. *L.* 99.
- Rosander, H. A.**, Studier öfver bladmossornas organisation. *U.* 06.
- Segerstedt, P. S. J.**, Studier öfver buskartade stammars skyddsväfnader. *U.* 94.
- Sernander, J. R.**, Studier öfver den gotländska vegetationens utvecklingshistoria. *U.* 94.
- Simmons, H. G.**, The Vascular Plants in the Flora of Ellesmereland. *L.* 06.

- Skottsberg, C. J. F., Zur Kenntnis der subantarktischen und antarktischen Meeresalgen. 1. Phaeophyceen. U. 07.
- Skårman, J. A. O., Om Salixvegetationen i Klarelfvens floddal. U. 92.
- Starbäck, K., Studier i Elias Fries' svampherbarium. 1. "Sphæriaceæ imperfecte cognitæ." U. 94.
- Svedellus, N. E., Studier öfver Östersjöns hafsalgflora. U. 01.
- Sylvén, N. O. V., Om de svenska dikotyledonernas första förstärkningsstadium eller utveckling från frö till blomning. 2. Allmän del. U. 06.
- Tedin, H., Bidrag till kännedomen om primära barken hos vedartade dikotylar, dess anatomi och dess funktioner. L. 91.
- Witte, B. O. H., Till de svenska alfvarväxternas ekologi. U. 06.
- Wulff, T., Botanische Beobachtungen aus Spitzbergen. L. 02.

7. Zoologi.

- Andersson, K. A., Die Pterobranchier der Schwedischen Südpolarexpedition 1901—1903. U. 07.
- Andersson, L. G., Untersuchungen über die Entstehung der äusseren Genitalorgane und des Afters bei den Nagetieren. U. 09.
- Arwidson, I., Studien über die skandinavischen und arktischen Maldaniden nebst Zusammenstellung der übrigen bisher bekannten Arten dieser Familie. U. 07.
- Bengtsson, S. F., Studier öfver insektlarver. 1. L. 97.
- Borgström, E. A. A., Über Echinorhynchus turbinella, brevicollis und porrigens. U. 95.
- Carlgren, O. H., Studien über nordische Actinien. 1. U. 94.
- Christie-Linde, Augusta M. Å., Der Bau der Soriciden und ihre Beziehungen zu andern Säugetieren. S. 08.
- Ekman, S. P., Die Phyllopoden, Cladoceren und freilebenden Copepoden der nord-schwedischen Hochgebirge. U. 04.
- Ekman, T. T., Beiträge zur Kenntnis des Stieles der Brachiopoden. U. 97.
- Floderus, O. M., Über die Bildung der Follikelhüllen bei den Ascidien. U. 96.
- Grönberg, G., Die Ontogenese eines niedern Säugergehirns nach Untersuchungen an Erinaceus europæus. U. 01.
- Hofsten, N. G. E. von, Studien über Turbellarien aus dem Berner Oberland. U. 07.
- Holm, O. L., Beiträge zur Kenntnis der Alcyonidengattung Spongodes Lesson. U. 03.
- Holmgren, N. F., Studien über südamerikanische Termiten. S. 06.
- Johansson, J. L., Bidrag till kännedomen om Sveriges Ichthyobdellider. U. 96.
- Jägerskiöld, A. K. E. L., Bidrag till kännedomen om nematoderna. U. 93.
- Lindgren, N. G., Beitrag zur Kenntnis der Spongienfauna des Malayischen Archipels und der chinesischen Meere. U. 00.
- Lönnerberg, A. J. E., Anatomische Studien über skandinavische Cestoden. U. 91.
- Malme, G. A. A., Studien über das Gehirn der Knochenfische. U. 92.
- Mjöberg, E. G., Studien über Mallophagen und Anopluren. L. 10.
- Odhner, N. J. T., Die Trematoden des arktischen Gebietes. U. 05.
- Ohlin, A. G., Bidrag till kännedomen om malakostrakfaunan i Baffin Bay och Smith Sound. L. 95.

- Pira, A.**, Studien zur Geschichte der Schweinerassen, insbesondere derjenigen Schwedens. S. 09.
- Ribbing, L.**, Die distale Armmuskulatur der Amphibien, Reptilien und Säugetiere. S. 07.
- Roman, P. A.**, Ichneumoniden aus dem Sarekgebirge. U. 09.
- Rosén, N. V.**, Zur Kenntnis der parasitischen Schnecken. L. 10.
- Schött, H. G.**, Zur Systematik und Verbreitung paläarktischer Collembola. U. 93.
- Setterwall, C. G.**, Studier öfver syrinx hos polymyoda Passeres. L. 01.
- Sjöstedt, B. Y.**, Zur Ornithologie Kameruns nebst einigen Angaben über die Säugetiere des Landes. U. 96.
- Strömman, P. H.**, Leptocephalids in the University Zoological Museum at Upsala. U. 96.
- Swenander, C. G.**, Studien über den Bau des Schlundes und des Magens der Vögel. U. 02.
- Trägårdh, I. O. H.**, Monographie der arktischen Acariden. U. 04.
- Wahlgren, E. O.**, Apterygoten aus Ägypten und dem Sudan nebst Bemerkungen zur Verbreitung und Systematik der Collembolen. U. 06.
- Wallengren, H. T. S.**, Studier öfver ciliata infusorier. 2. L. 95.

17. Medicinska vetenskaper.

1. Anatomi.

- Broman, I.**, Die Entwicklungsgeschichte der Gehörknochen beim Menschen. L. 99.
- Haglund, S. E. E.**, Radiografiska studier öfver spongiosans funktionella struktur i calcaneus. S. 03.
- Hammar, J. A. H.**, Bidrag till ledgångarnes histologi. U. 92.
- Holmgren, E. A.**, Zur Kenntnis der Spinalganglienzellen von *Lophius piscatorius* Lin. S. 99.
- Hultkrantz, J. V.**, Das Ellenbogengelenk und seine Mechanik. S. 97.
- Kjellberg, K. E. O.**, Bidrag till käkledens utvecklingshistoria. S. 01.
- Müller, E. G.**, Om inter- och intracellulära körtelgångar. S. 94.
- Nordlund, G. A.**, Studier öfver främre bukväggens fascior och aponevroser hos människan. U. 91.
- Ramström, O. M.**, Untersuchungen und Studien über die Innervation des Peritoneum der vorderen Bauchwand. L. 05.
- Sederholm, E.**, Om den elastiska väfnaden i huden hos medelålders och äldre personer. S. 92.
- Sjövall, P. G. E.**, Über Spinalganglienzellen und Markscheiden. L. 05.

2. Fysiologi och fysiologisk kemi.

- Alrutz, S. G. L. R.**, Undersökningar öfver smärtsinnet. U. 01.
- Bergman, P. G.**, Studien über die Digestion der Pflanzenfresser. L. 06.
- Friberger, I. R. E.**, Om mätning af pupillens vidd. U. 03.

- Göthlin, G. F.**, Experimentella undersökningar af ledningens natur i den hvita nervsubstansen. *U.* 07.
- Hedin, S. G.**, Om trypsindigestionen. *L.* 93.
- Heüman, G. D.**, Ueber die Beziehungen zwischen Arbeitsdauer und Pausenwirkung. *S.* 02.
- Klercker, R. K. O. G. af**, Studien über die Pentosurie. *L.* 04.
- Landergren, E. G. A.**, Undersökningar öfver människans ägghviteomsättning. *S.* 02.
- Mörner, C. T.**, Undersökning af proteinämnen i ögats ljusbrytande medier. *U.* 92.
- Santesson, C. G.**, Studier i muskelns allmänna mekanik. *S.* 91.
- Sjöqvist, J. A.**, Physiologisch-chemische Beobachtungen über die Salzsäure. *S.* 95.
- Thunberg, T. L.**, Undersökningar öfver de köld-, värme- och smärtpercipierande nervändarnes relativa djupläge i huden samt öfver köldnervändarnes förhållande till värmeretmedel. *U.* 00.
- Zachrisson, L. J. F.**, Experimentella studier öfver den intravenösa och subkutana saltvatteninfusionens värde vid akut anämi. *U.* 02.

3. Allmän patologi och bakteriologi.

- Bruhn-Fähræus, E. G. M.**, Klinische Studien über die Zahl der weissen Zellen im menschlichen Blute während der Verdauung und bei einigen acuten Krankheiten und anämischen Zuständen. *S.* 97.
- Forssman, M. J. C. A.**, Ueber die Ursachen, welche die Wachstumsrichtung der peripheren Nervenfasern bei der Regeneration bestimmen. *L.* 98.
- Forssner, G. H.**, Renale Lokalisation nach intravenösen Infektionen mit einer dem Nierengewebe experimentell angepassten Streptokokkenkultur. *L.* 03.
- Koraen, G. M.**, Zur Biologie des Erregers des Darmtyphus. *S.* 07.
- Jundell, I.**, Klinisk-bakteriologiska studier öfver bronkiterna. *S.* 98.
- Kulneff, N.**, Bidrag till kännedomen om autointoxikationer vid funktionsrubbingar i digestionsorganen. 1. *L.* 91.
- Nilsson, N. A.**, Die Klassificirung der Krankheiten (Classes Morborum). *S.* 00.
- Rudberg, H. A.**, Om thymusinvolutionsen efter röntgenbestrålning jämte några iakttagelser öfver leukolysen i öfrigt hos röntgenbestrålade djur. *U.* 09.
- Stecksén, Anna M.**, Studier öfver Curtis' blastomycet från svulst-etnologisk synpunkt. *S.* 00.
- Sundberg, C. J. G.**, Undersökningar öfver möjligheten af mikrobers inträngande genom den oskadade slemhinnans yta. *U.* 92.
- Törne, F. V.**, Studien über die bakteriellen verhältnisse der Nasennebenhöhlen und über ihre Schutzmittel gegen Bakterien. *L.* 04.
- Wirgin, G.** Zur Wirkung des Aethylalkohols auf Mikroorganismen. *S.* 02.
- Zachrisson, L. J. F.**, Experimentella studier öfver den intravenösa och subkutana saltvatteninfusionens värde vid akut anämi. *U.* 02.

4. Speciell patologi, diagnostik och terapi.

- Ahlström, E. O. M.**, Über die Gallertkystome der Ovarien und die bei Ruptur derselben auftretenden gallertigen Veränderungen des Bauchfells. *S.* 09.
- Almkvist, J. R.**, Experimentelle Studien über die Lokalisation des Quecksilbers bei Quecksilbervergiftung. *S.* 03.
- Bergmark, G.**, Bidrag till de cerebrala förflamningarnas symptomatologi. *U.* 08.

- Björlling, H. E.**, Studier öfver dröppeln hos mankønet. *L.* 93.
- Buhre, C. B.**, Om mjölksyrereaktionens betydelse för diagnosen af magkräfta. *S.* 97.
- Cronquist, J. C.**, Bidrag till kännedom om frossa hos barn. [1.] *L.* 99.
- Ernberg, J. H. P.**, Studien über chronische Nephritis mit besonderer Berücksichtigung des Stickstoffumsatzes. *S.* 05.
- Flensburg, C. A. V.**, Studier öfver urinsyre-infarkten, urinsedimentet och albuminurin hos nyfödda. *S.* 93.
- Forssell, O. H.**, Beiträge zur Kenntnis der Pathologie, Frequenz und Diagnose der Nierentuberkulose. *S.* 01.
- , Bidrag till njurtuberkulosens diagnos. *S.* 01.
- Forssner, J. H.**, Om de kongenitala tarm- och oesophagusatresiernas patologiska anatomi och ætiologi. *S.* 06.
- Hammarberg, C.**, Studier öfver idiotiens klinik och patologi jämte undersökningar af hjärnbarkens normala anatomi. *U.* 93.
- Hedenius, P. A. I.**, Studier öfver albuminuri i dess lindrigaste kliniska form. *U.* 00.
- Hildebrand, C. H.**, Kliniska studier öfver bukorganens lägeförändringar. *L.* 92.
- Holmgren, I. F.**, Über den Einfluss der Basedow'schen Krankheit und verwandter Zustände auf das Längenwachstum nebst einigen Gesetzen der Ossification. *S.* 09.
- Holmgren, N. G. F.**, Om innerörats variga sjukdomar. *S.* 08.
- Jacobæus, H. C.**, Öfver »Pagets disease». *S.* 06.
- Janson, C. O. J.**, Lefverförändringar efter ligatur af arteria hepatica. *S.* 94.
- Josefson, A. R.**, Studier öfver akromegali och hypofystumörer. *S.* 03.
- Jundell, I.**, Klinisk-bakteriologiska studier öfver bronkiterna. *S.* 98.
- Kaljer, F. R.**, Bidrag till kännedomen om serösa artriter beroende på staphylococcus. *S.* 97.
- Levin, E. I.**, Om mjältbrand hos höns. *S.* 97.
- Ljunggren, C. A. A.**, Om käksvulster med ursprung från tandepitelgroddlisten. *L.* 94.
- Lundborg, H. B.**, Klinische Studien und Erfahrungen hinsichtlich der familiären Myoklonie und damit verwandter Krankheiten. *S.* 01.
- Moberg, V. L.**, Studier öfver eksem och impetigo contagiosa. *S.* 05.
- Möller, L. M.**, Studier öfver ryggmärgssyfilis. *S.* 90.
- Nauman, G.**, Om struma och dess behandling. *L.* 91.
- Nerander, O. T.**, Studier öfver förändringarna i ammonshornen och närliggande delar vid epilepsi. *L.* 94.
- Oelreich, J. D.**, Om ammoniakafsöndring och alkaliterapi vid diabetes mellitus. *L.* 01.
- Petrén, K. A.**, Bidrag till kännedomen om ryggmärgsförändringar vid pernicios anemi. *L.* 95.
- Pfannenstill, S. A.**, Nevrasteni och hyperaciditet. *L.* 91.
- Quensel, J. U. T.**, Studier öfver den kroniska gastritens histologi. *S.* 93.
- Rietz, S. V.**, Om kurmedlen vid Ronneby helsobrunnar samt deras indikationer. *L.* 96.
- Rodhe, G. W. E.**, Studien über die senilen Rückenmarkveränderungen. *S.* 05.
- Rundström, J. A.**, Kliniska undersökningar öfver ozænans etiologi. *S.* 98.
- Schlasberg, H. I.**, Klinische Studien über Gonorrhoe. *S.* 03.

- Sjöbring, N. P.**, Om den tuberkulösa nybildningen och dess egendomligheter. 1. *L.* 99.
- Stridsberg, W.**, Studier öfver den s. k. cykliska albuminuri. *S.* 03.
- Tillman, J. H.**, Om Kochs gamla tuberkulin vid kronisk lungtuberkulos ur praktisk-diagnostisk synpunkt enligt nyare erfarenhet. *S.* 10.
- Törnqvist, G. W.**, Beiträge zur Pathologie und Therapie der Gallensteinkrankheit. *L.* 03.
- Wadstein, N. E.**, Om stenos och obliteration af aorta vid eller i närheten af ductus Botalli. *L.* 97.
- Waldenström, J. H.**, Die Tuberkulose des Collum femoris im Kindesalter und ihre Beziehungen zur Hüftgelenkentzündung. *S.* 10.
- Wernstedt, W. E.**, Studien über die Natur des sogenannten »angeborenen Pylorusstenose«. *S.* 06.
- Vestberg, A. E.**, Om dissekerande hjärtanevrismer. *U.* 97.
- Wickman, O. I.**, Studien über Poliomyelitis acuta. *S.* 06.
- Åkerlund, F.**, Studier öfver tarmuttömningar. *L.* 95.

5. Kirurgi.

- Bovin, K. E.**, Om traumatiska meniskrubbingar i knäleden. *S.* 03.
- Dahlgren, K. P.**, Om den kirurgiska behandlingen af Otitis media och dess komplikationer. *U.* 94.
- Floderus, B. G. O.**, Om den s. k. prostatahypertrofiens behandling. *U.* 97.
- Forssell, W.**, Klinische Beiträge zur Kenntnis der akut septischen Eiterungen der Sehnenscheiden der Hohlhand besonders mit Rücksicht auf die Therapie. *S.* 03.
- Glertz, K. H.**, Über akute eitrig Wurmfortsatzperitonitis, ihre chirurgische Behandlung und die Dauerresultate derselben. *U.* 09.
- Hansson, A.**, Om excision vid spina bifida. *S.* 95.
- Key, E. S. H.**, Bidrag till den kirurgiska behandlingen af ulcus ventriculi. *S.* 05.
- Landström, J. A.**, Über Morbus Basedowii. *S.* 07.
- Lindqvist, S. G. E.**, Studier öfver resultaten af radikaloperationer för bräck vid kirurgiska kliniken i Uppsala $\frac{1}{9}$ 1888— $\frac{31}{12}$ 1904. *U.* 08.
- Ljunggren, C. A. A.**, Om käksvulster med ursprung från tandepitelgroddlisten. *L.* 94.
- Nyström, E. G.**, Studier öfver resultaten af behandling för appendicit vid Akad. sjukhuset i Uppsala. 1. Opererade fall af appendicit utan varig peritonit. *S.* 07.
- Rissler, J. G.**, Om intrakraniella komplikationer till otitis media purulenta. *S.* 93.
- Sjövall, S. K.**, Om blåsbräck anträffade vid operationer af inguinal- och cruralbräck. *L.* 99.
- Törnqvist, G. W.**, Beiträge zur Pathologie und Therapie der Gallensteinkrankheit. *L.* 03.
- Waldenström, J. H.**, Die Tuberkulose des Collum femoris im Kindesalter und ihre Beziehungen zur Hüftgelenkentzündung. *S.* 10.

6. Obstetrik och gynekologi.

- Alln, E. F. E.**, Om cervixskador under förlossningen. *S.* 92.
- Essen-Möller, G. E.**, Klinische und pathologisch-anatomische Studien zur Aetiologie des Uterusmyoms. *L.* 99.

Lönnberg, G. K. I., Studien über Nabelbläschen an der Nachgeburt des ausgetragenen Kindes. S. 01.

Walter, K. A., Om partus arte præmaturus vid bäckenförträngning. S. 94.

7. Oftalmologi.

Ask, F. G., Cysticercus cellulosae subconjunctivalis. L. 02.

Bjerke, K. R., Om operativ behandling af höggradig närsynthet medelst linsens aflägsnande ur ögat. U. 01.

—, Über die Veränderung der Refraktion und Sehschärfe nach Entfernung der Linse. U. 02.

Dahlström, Anna, Anatomische Veränderungen in vier wegen Druchsteigerung enukleierten Augen mit Netzhauthämorrhagien. U. 08.

Dalén, J. A., Experimentella undersökningar öfver desinfektionen af ögats bindhinna. S. 97.

Forsmark, E., Zur Kenntnis der Irismuskulatur des Menschen; ihr Bau und ihre Entwicklung. S. 04.

Hellgren, U. L., Om bestämningen af järnfisors läge i ögat och deras borttagande med elektromagnet. S. 01.

Holmström, J., Till behandlingen af de suppurativa keratiterna. L. 96.

Lindahl, C. F., Bidrag till kännedomen om tårvätskaus bakteriedödande verkan. S. 07.

Pihl, J. A., Das Ulcus rodens der Cornea. S. 00.

8. Farmakologi och farmakodynamik.

Almkvist, J. R., Experimentelle Studien über die Lokalisation des Quecksilbers bei Quecksilbervergiftung. S. 03.

Elfstrand, M., Studier öfver alkaloidernas lokalisation, företrädesvis inom familjen Loganiaceae. U. 95.

—, Ueber giftige Eiweisse, welche Blutkörperchen verkleben. U. 97.

Hedbom, K. J., Farmakodynamiska studier å det isolerade och öfverlevande däggdjurshjärtat. S. 97.

Rosendahl, H. V., Farmakologiska undersökningar beträffande Aconitum septentrionale Koelle. S. 94.

Wirgin, G., Zur Wirkung des Aethylalkohols auf Mikroorganismen. S. 02.

9. Psykiatri och rättsmedicin.

Dillner, H., Några rättskemiska studier. S. 95.

Ekdahl, A. J., Om rättsmedicinska undersökningar rörande sinnesbeskaffenheten hos för brott tilltalade personer. L. 93.

Gadellus, B. E., Om tvångstankar och därmed besläktade fenomen. L. 96.

Hammarberg, C., Studier öfver idiotiens klinik och patologi jämte undersökningar af hjärnbarkens normala anatomi. U. 93.

Hedrén, G., Om fosterfördrifning från rättsmedicinsk synpunkt, särskildt med hänsyn till svenska förhållanden och svensk lagstiftning. S. 01.

- Kinberg, O. V.**, Om det rättsliga förfarandet i Sverige rörande för brott tilltalade personer av tvivelaktig sinnesbeshaffenhet samt om behandlingen av kriminella sinnessjuka. *S.* 08.
- Lindberger, B. V. H.**, Bidrag till kännedomen om förgiftningarna i Sverige under åren 1873—1892. *U.* 93.
- Marcus, H. I.**, Akuta förvirringstillstånd på syfilitisk grund. *S.* 03.
- Nerander, O. T.**, Studier öfver förändringarna i ammonshornen och närliggande delar vid epilepsi. *L.* 94.
- Petrén, D. A.**, Über Spätheilung von Psychosen. *S.* 08.
- Schuldhels, J. G.**, Om sinnessjuka fångar i Sverige under åren 1865—1894. *U.* 98.
- Svenson, F. H.**, Psykiatrisk-psykologiska studier till jagets mekanism. *S.* 03.
- Vestberg, S. G. E.**, Bidrag till kännedomen om sinnessjukdomarnas familiära uppträdande. *S.* 06.

10. Hygien och medicinsk statistik.

- Berg, L. J. H.**, Till frågan om lungotssanatorier med särskild hänsyn till s. k. folksanatorier. *S.* 99.
- Bolin, E. B. A.**, Om tyfoidfebern i Sverige. 1. *U.* 93.
- Lindman, C. A.**, Dödsorsakerna och dödligheten i Helsingborg 1876—1890. *L.* 94.
- Netzler, F. A. G.**, Organisationen af våra svenska armé-kök. *S.* 06.
- Nilsson, L.**, Bidrag till den croupösa pneumoniens statistik och etiologi. *L.* 92.
- Pettersson, A.**, Experimentelle Untersuchungen über das Conserviren von Fisch und Fleisch mit Salzen. *U.* 00.
- Setterbom, E.**, Undersökningar af effekten hos några numera i Berlin mest i bruk varande uppvärmnings- och ventilationsanordningar i skolor samt därpå grundadt omdöme om dem i hygieniskt afseende. *S.* 93.
- Sjöberg, N. J. L.**, Difteriens uppträdande i Skåne under femton år (1881—1895). *L.* 98.
- Stangenberg, A. E.**, Bidrag till kännedomen om tillståndet hos våra skolbarns hörselorgan, näsa samt svalg. *S.* 94.
- Wetterdahl, H.**, Bidrag till kännedomen om bakteriehalten i vattendragen invid Stockholm. *S.* 94.
- Wide, P. G.**, Om tarmtufus. *L.* 02.
- Wirgin, G.**, Zur Wirkung des Aethylalkohols auf Mikroorganismen. *S.* 02.

Alfabetiskt register öfver underafdelningarna i den systematiska förteckningen.

Anatomi	134	Kemi	130
Arkeologi	118	Kirurgi	137
Astronomi	128	Konsthistoria	117
Bakteriologi	135	Kyrkohistoria	106
Biografi	120	Litteraturhistoria	116
Botanik	132	Matematik	126
Civilrätt	124	Medicinsk statistik	139
Diagnostik	135	Mekanik	128
Etnografi	122	Meteorologi	128
Exegetik	105	Mineralogi	131
Farmakodynamik	138	Nationalekonomi	126
Farmakologi	138	Obstetrik	137
Filologi:		Oftalmologi	138
Egyptisk	116	Paleontologi	131
Engelsk	113	Patologi:	
Finsk-ugrisk	115	Allmän	135
Grekisk	110	Speciell	135
Indisk	115	Pedagogik	109
Latinsk	109	Praktisk teologi	107
Nordisk	114	Processrätt	125
Romansk	111	Psykiatri	138
Semitisk	115	Psykologi	109
Slavisk	115	Religionsfilosofi	108
Tysk	114	Religionshistoria	108
Filosofi	108	Romersk rätt	123
Fysik	128	Rättshistoria	124
Fysiologi	134	Rättsmedicin	138
Fysiologisk kemi	134	Speciell privaträtt	124
Geografi	122	Statistik	123
Geologi	131	Statskunskap	125
Gynekologi	137	Statsrätt	125
Historia	118	Straffrätt	125
Hydrografi	128	Systematisk teologi	106
Hygien	139	Terapi	135
Internationell rätt	126	Zoologi	133
Juridisk encyklopedi	123		

Bihang

SVENSKARS AKADEMISKA AFHANDLINGAR

VID

UTLÄNDSKA UNIVERSITET

LÄSÅREN 1890/91—1909/10

Andersson, Thor Erik Engelbrekt. F. $18/4$ 1869.

Das neue Haftpflichtgesetz und die Unfallversicherung in Schweden.
Inaug.-Diss. . . von Thor Andersson. Altenburg 1904. 8:o. 88 s.
Göttingen. Phil. Fak. $4/8$ 1903.

Appelberg, Axel Osvald. F. $28/5$ 1878.

Die Elektrolyse von geschmolzenem Bleichlorid in Rücksicht auf die Beziehung von Stromdichte und Stromausbeute. Inaug.-Diss. . . von Axel Appelberg. Leipzig 1903. 8:o. 42 s.
Basel. Phil. Fak. [$23/2$] 1903.

Arenander, Erik Oskar. F. $25/2$ 1862.

Studien über das ungehörnte Rindvieh im nördlichen Europa unter besonderer Berücksichtigung der nordschwedischen Fjellrasse, nebst Untersuchungen über die Ursachen der Hornlosigkeit. Inaug.-Diss. . . von E. O. Arenander. Dresden 1896. 8:o. 45, [1] s. (Särtr: af s. 60—100 af: Berichte aus dem physiologischen Laboratorium und der Versuchsanstalt des landwirtschaftlichen Instituts der Universität Halle, H. 13.)

Halle. Phil. Fak. [$23/6$] 1896.

Afh., som under likalydande titel är fullständigt publicerad i ofvan angifna tid-skr.-häfte, omfattar där s. 43—184 samt 6 pl. och 1 karta.

Bensow, Josef Oscar. F. $9/2$ 1870.

Über die Möglichkeit eines ontologischen Beweises für das Dasein Gottes.
Inaug.-Diss. . . von Oscar Bensow. Rostock 1898. 8:o. 58 s.
Rostock. Theol. Fak. [$20/7$] 1898.

Bergh, Gustaf Fredrik. F. $12/10$ 1873.

Beiträge zur Kenntniss der Lupinenalkaloide. Inaug.-Diss. . . von Gustaf Fr. Bergh. Marburg 1903. 8:o. 72, [2] s.
Marburg. Phil. Fak. $25/7$ 1903.

Blix, Vilhelm Martin. F. $4/10$ 1877.

Über das Borimid $B_2(NH)_3$ und seine Stellung unter den verwandten anorganischen Verbindungen. Inaug.-Diss. . . von Martin Blix. Berlin [1902]. 8:o. 34, [2] s.
Berlin. Phil. Fak. $9/8$ 1902.

Brandt, Gottfried Aimé.

Se: Thure-Brandt, Gottfried Aimé.

Braune, Hjalmar Johan Daniel. F. $\frac{6}{8}$ 1866.

Über eine schnelle Methode für die Bestimmung des Stickstoffgehaltes in Eisen und Stahl und eine Untersuchung von prähistorischem Eisen aus Castaneda <Süd-Graubünden>. Inaug.-Diss. . . von Hjalmar Braune. Basel 1905. 8:o. 73, [1] s.

Basel. Phil. Fak. [$\frac{22}{9}$] 1905.

Bäckström, Helge Mattias. F. $\frac{6}{10}$ 1865.

Beiträge zur Kenntniss der isländischen Liparite. Inaug.-Diss. . . von Helge Bäckström. Stockholm 1892. 8:o. 44, [1] s (Ur: Geol. förenings i Stockholm förhandl., Bd 13.)

Heidelberg. Naturw.-math. Fak. [$\frac{29}{7}$ 1891.]

Bökman, Karl Georg. F. $\frac{26}{10}$ 1878.

Studien in der Koboltpentamminreihe. Inaug.-Diss. . . von Georg Bökman. Stockholm 1909. 8:o. 84, [1] s.

München. Phil. Fak. $\frac{24}{2}$ 1909.

Cederberg, Knut Hilmer. F. $\frac{1}{9}$ 1874.

Untersuchungen über Glycyrrhizin und andere Bestandteile im Süssholz. Inaug.-Diss. . . von Knut Hilmer Cederberg. Potsdam [1907]. 8:o. 43 s.

Bern. Phil. Fak. $\frac{7}{6}$ 1907.

Eckermann, Ragnar. F. $\frac{22}{8}$ 1877.

Zur Beleuchtung der ethnischen Verschiebung des schwedischen Volkstammes in der modernen Zeit. Inaug.-Diss. . . von Ragnar Eckermann. Erlangen 1907. 8:o. [1], 69, [2] s., 2 bl.

Erlangen. Phil. Fak. $\frac{28}{2}$ 1907.

Edner, Johan Adolf. F. $\frac{1}{12}$ 1873.

Über den englischen und französischen Rhabarber und eine Methode der Wertbestimmung des Rhabarber. Inaug.-Diss. . . von Johann Adolf Edner. [Potsdam 1907.] 8:o. 72 s.

Bern. Phil. Fak. $\frac{7}{6}$ 1907.

Ekeley, John Bernard.

Über die Einwirkung von Halogenschwefel auf Paratoluchinolin. Inaug.-Diss. . . von John Bernard Ekeley. Stuttgart 1902. 8:o. 33, [1] s. Freiburg im Breisgau. Phil. Fak. [$\frac{17}{6}$] 1902.

Ekenberg, Martin Birger Nathanael. F. $\frac{12}{3}$ 1870. D. $\frac{7}{2}$ 1910.

Studien über die Laktokritmethode und ihre Verwendungsfähigkeit als selbständige Methode zur Bestimmung des Fettgehalts in Kuhmilch. Inaug.-Diss. . . von Martin Ekenberg. Königsberg [1893]. 8:o. [1]. 77, [2] s.

Königsberg. Phil. Fak. $\frac{17}{6}$ 1893.

Ekgren, Erik. F. $\frac{11}{9}$ 1866.

Zur manuellen Therapie in der Gynäcologie. Inaug.-Diss., welche . . . öffentlich vertheidigen wird der Verfasser Erik Ekgren. Berlin [1900]. 8:o. 29, [3] s.

Berlin. Med. Fak. $\frac{13}{3}$ 1900.

Enebuske, Claës Julius. F. $\frac{6}{5}$ 1855.

Contributions à l'étude clinique et bactériologiques des kystes hydatiques sonores du foie. [Främst:] Thèse . . . par Claës J. Enebuske. Mayenne 1906. 8:o. 56, [1] s.

Paris. Fac. de méd. $\frac{12}{7}$ 1906.

Feilitzen, Carl Axel Hjalmar von. F. $\frac{10}{10}$ 1870.

Ueber die Zusammensetzung und die Pentosane des Torfes, über Gährungsversuche mit Torf und über die angebliche Huminbildung aus Zucker mit Kaliumpermanganat. Inaug.-Diss. . . von Hjalmar von Feilitzen. Göttingen 1897. 8:o. 54, [1] s.

Göttingen. Phil. Fak. $\frac{28}{4}$ 1897.

Forssell, Karl Fredrik Jakob. F. $\frac{6}{4}$ 1877.

Ueber das Verhalten des Bleis als Anode in Natriumhydroxydlösungen und die Elektrolyse bleioxydhaltiger Natriumhydroxydlösungen. Inaug.-Diss. . . von Jakob Forssell. Halle a. S. 1903. 8:o. 29, [1] s.

Giessen. Phil. Fak. 1903.

Frisell, Gunnar Henning. F. 1875.

Über den Cinnamalcampher und seine Reduktionsprodukte. Inaug.-Diss. . . von Gunnar Frisell. Basel 1904. 8:o. 84 s.

Basel. Phil. Fak. [$\frac{4}{7}$] 1904.

Hedin, Sven Anders. F. $\frac{19}{2}$ 1865.

Der Demavend nach eigener Beobachtung. Von Sven Hedin. Inaug.-Diss. . . Berlin 1892. 8:o. 31, [2] s. (Ur: Verhandlungen der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin, Bd 19.)

Halle. Phil. Fak. [$\frac{1}{11}$] 1892.

Holm, John F.

Ueber den feinern Bau der Leber bei den niedern Wirbelthieren. Inaug.-Diss. . . von John F. Holm. Jena 1897. 8:o. 12 s., 2 pl. (Ur: Zoologische Jahrbücher, Abt. f. Anat., Bd 10.)

Freiburg im Breisgau. Phil. Fak. [$\frac{18}{5}$] 1897.

Huss, Harald Axel. F. $\frac{13}{9}$ 1875.

Arbeiten aus dem Laboratorium für allgemeine Botanik und Pflanzenphysiologie der Universität Zürich. 7. Beiträge zur Morphologie und Physiologie der Antipoden. Inaug.-Diss. von Harald Axel Huss. [Dresden] 1906. 8:o. [2], 98 s., 6 pl. (Ur: Beihefte zum Botan. Centralblatt, Bd 20, Abt. 1.)

Zürich. Phil. Fak. [$\frac{23}{7}$] 1906.

Kindborg, Amy Catharina. F. $\frac{15}{11}$ 1873.

Die Pneumokokken. Vergleichende Untersuchungen mit besonderer Berücksichtigung der Agglutination. Inaug.-Diss., welche . . . öffentlich vortragen wird Amy Kindborg. Leipzig 1905. 8:o. 40, [1] s.

Halle. Med. Fak. $\frac{2}{8}$ 1905.

Kjellbom, Carl Henrik. F. $11/6$ 1876.

Beiträge zur Kenntniss der Friedel-Crafts'schen Reaktion. Inaug.-Diss. . . von Carl H. Kjellbom. Heidelberg 1897. 8:o. 34, [1] s.
Heidelberg. Naturw.-math. Fak. $28/7$ 1897.

Kjellin, Carl O. F. $19/8$ 1868.

Beiträge zur Kenntniss der Aldoxime. Inaug.-Diss. . . von C. O. Kjellin. Uster-Zürich 1892. 8:o. 44 s.
Basel. Phil. Fak. $[8/2]$ 1892.

Klinckowström, Axel von. F. $24/12$ 1867.

Zur Anatomie der Edenaten. Inaug.-Diss. . . von Freiherrn Axel von Klinckowström. Jena 1895. 8:o. 43 s., 4 pl. (Ur: Zoologische Jahrbücher, Abt. f. Morph., Bd 8.)
Würzburg. Phil. Fak. 1895.

Krikortz, Knut Gustaf Elias. F. $1/8$ 1870.

Contribution à l'étude du rhumatisme musculaire. Par Gustave Krikortz. [Främst:] Thèse . . . Paris 1900. 8:o. 143, [1] s.
Paris. Fac. de méd. $81/6$ 1900.

Kuylentstjerna, Anders Karl Gustaf. F. $13/8$ 1868.

Ueber die Einwirkung aromatischer Senföle auf aromatische Kohlenwasserstoffe und Phenoläther bei Gegenwart von Aluminiumchlorid. Inaug.-Diss. . . von A. K. Gust. von Küylentstjerna. Heidelberg 1894. 8:o. 31, [2] s.
Heidelberg. Naturw.-math. Fak. $[15/11]$ 1893.]

Liljeblad, Carl Fredrik. F. $18/6$ 1874.

Über die Umlagerungsprodukte von Methylen-di-p-Tolylimid. Inaug.-Diss. . . von Fredrik Liljeblad. Weida i. Thür. 1905. 8:o. 50, [2] s.
Leipzig. Phil. Fak. $6/6$ 1905.

Mellin, Per Erik. F. $25/3$ 1847. D. $10/3$ 1911.

Verschöpfung und Mordattentat gegen Gustav III. König von Schweden. Nach Archivurkunden und anderen Quellen dargestellt. Inaug.-Diss. . . von Peter Erich Mellin. Gotha 1890. 8:o. vi, 171 s.
Leipzig. Phil. Fak. $[14/10]$ 1891.]

Myhrman, David Wilhelm. F. $2/12$ 1866.

Die Labartu-Texte. Babylonische Beschwörungsformeln nebst Zauberverfahren gegen die Dämonin Labartu. Inaug.-Diss. . . von David W. Myhrman. München 1902. 8:o. 60, [1] s. (Ur: Zeitschrift für Assyriologie, Bd 16.)
Leipzig. Phil. Fak. $[17/5]$ 1902.

Norlin, Johan Christopher. F. $16/5$ 1851. D. $1/1$ 1911.

Étude de la notion de Dieu et particulièrement chez l'apôtre Paul. Introduction. Prolegomènes. Thèse . . . pour obtenir le grade de bachelier en théologie . . . par Christopher Norlin. Paris 1906. 8:o. [2], 191, [1] s.
Paris. Fac. de théol. prot. $23/7$ 1906.

Rising, Adolf Abraham. F. 1866.

Über Einwirkung von p-Toluolsulfinsäure auf Nitrosobenzol und auf β -Phenylhydroxylamin. — Über Mesitylhydroxylamin. Inaug.-Diss. . . von Adolf Rising. Basel 1900. 8:o. 128 s.

Basel. Phil. Fak. 1900.

Roosval, Johnny August Emanuel. F. $^{29}/_8$ 1879.

Schnitzaltäre in schwedischen Kirchen und Museen aus der Werkstatt des Brüsseler Bildschnitzers Jan Borman. Inaug.-Diss. . . von Johnny Roosval. Strassburg 1903. 8:o. 26, [2] s. (Särtr. af s. 1—26 af samme förf:s likabenämnda arbete, utg. som: Zur Kunstgeschichte des Auslandes, H. 14. Strassburg 1903. 8:o. viii, 52 s., 12 pl.-bl. [Pl.-bl. tr. i Stockholm.]

Berlin. Phil. Fak. $^{24}/_1$ 1903.

På svenska fullständigt utg. under titeln: Om altarskåp i svenska kyrkor och museer ur mästern Jan Bormans verkstad i Bryssel. [Främst:] Johnny Roosval. Stockholm 1903. 8:o. [5], 75, [4] s., 12 pl.-bl. (Äfven utg. dels som: Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria, 13, — dels som: Upplands fornminnesförenings tidskrift, 23, — dels som: Västmanlands fornminnesförenings årskrift, 6.)

Rosenberg, Gustaf Otto. F. $^9/_6$ 1872.

Physiologisch-cytologische Untersuchungen über *Drosera rotundifolia* L. Inaug.-Diss. . . von Otto Rosenberg. Upsala 1899. 8:o. 126, [2] s., 2 pl.

Bonn. Phil. Fak. $^{20}/_7$ 1899.

Steffen, Gustaf Fredrik. F. $^4/_5$ 1864.

Ueber die Kaufkraft der Löhne erwachsener männlicher Arbeiter in England während des Durchbruches des Fabrik-systemes <1760—1830>. Inaug.-Diss. . . von Gustaf F. Steffen. Stuttgart 1901. 8:o. 57 s. (S. 3—51 särtr. af s. 3—51 af: Studien zur Geschichte der englischen Lohnarbeiter mit besonderer Berücksichtigung der Veränderungen ihrer Lebenshaltungen. Von Gustaf F. Steffen. Bd 2. Stuttgart [1901—]1904. 8:o. vi, 337 s.)

Tysk bearb. öfversättning af motsvarande parti af samme förf:s: Studier öfver lönsystemets historia i England. D. 2. Stockholm 1899. 8:o. (Utg. som: Skrifter utg. af Lorenska stiftelsen, Nr 16.)

Rostock. Phil. Fak. [$^{21}/_8$ 1902.]

Svan, Thekla. F. $^{28}/_{11}$ 1885.

Zur schwedischen Handelspolitik. <Teildruck.> Inaug.-Diss. . . von Thekla Svan. Berlin 1908. 8:o. 36, [1] s.

Berlin. Phil. Fak. $^{12}/_8$ 1908.

Fortsättning:

Schweden im 19. Jahrhundert. Von Thekla Svan. I: Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich . . . hrsg. von G. Schmoller, N. F., Jahrg. 32 (1908), s. 1461—1490.

Swanlund, Clas Magnus Richard Julius. F. $^{11}/_{11}$ 1875.

Die Vegetation Neu-Amsterdams und St. Pauls in ihren Beziehungen zum Klima. Inaug.-Diss. . . von J. Swanlund. Basel 1901. 8:o. 54 s.

Basel. Phil. Fak. [$^{11}/_3$] 1901.

Sylvan, Filip. F. $27/6$ 1873.

Zur mechanischen Behandlung der Fettleibigkeit. Inaug.-Diss., welche... öffentlich verteidigen wird der Verfasser Filip Sylvan. Berlin [1901]. 8:o. 30, [2] s.
Berlin. Med. Fak. $15/2$ 1901.

Söderberg, Gunnar. F. $27/7$ 1881.

Die Handelsbeziehungen zwischen Schweden und Deutschland. Inaug.-Diss. . . von Gunnar Söderberg. Leipzig 1906. 8:o. [2], 180 s.
Leipzig. Phil. Fak. [$18/2$] 1907.

Söderblom, Lars Olof Jonathan (Nathan). F. $15/1$ 1866.

La vie future d'après le mazdéisme à la lumière des croyances parallèles dans les autres religions. Étude d'eschatologie comparée. Thèse . . . pour obtenir le grade de docteur en théologie de l'université . . . par Nathan Söderblom. Angers 1901. 8:o. viii, 447, [1] s. (Åfven utg. som: Annales du Musée Guimet, Bibliothèque d'études, T. 9.)
Paris. Fac. de théol. prot. $24/1$ 1901.

Les fravashis. Étude sur les traces dans le mazdéisme d'une ancienne conception sur la survivance des morts. Par Nathan Söderblom. Thèse ayant valu à l'auteur le titre d'élève diplômé . . . Paris 1899. 8:o. [1], 77, [1] s. (Ur: Revue de l'histoire des religions, T. 39.)
Paris. École pratique des hautes études: Section des sciences rel. [$6/11$ 1898.]

Thure-Brandt, Gottfried Aimé. F. $4/2$ 1857.

Zur manuellen Therapie der Wanderniere. Inaug.-Diss., welche . . . öffentlich vertheidigen wird der Verfasser Aimé Thure-Brandt. Berlin [1899]. 8:o. 28, [3] s.
Berlin. Med. Fak. $19/12$ 1899.

Ulander, Axel Petrus. F. $8/1$ 1874.

Untersuchungen über die Kohlenhydrate der Flechten. Inaug.-Diss. . . von A. Ulander. Göttingen 1905. 8:o. 59, [1] s.
Göttingen. Phil. Fak. $2/3$ 1905.

Wessling, Carl Magnus. F. $10/1$ 1882.

Die Reichsbank und die »Enskilda« Banken Schwedens. Inaug.-Diss. . . von C. M. Wessling. Leipzig 1907. 8:o. 76 s., 11 tabeller.
Heidelberg. Phil. Fak. [$24/12$ 1907.]

Wikander, Ernst Hjalmar. F. $21/1$ 1873.

Beiträge zur Kenntnis der Jodoso-, Jodo- und Jodonium-Verbindungen des m-Jodnitrobenzols und des m-Jodacetanilids. Inaug.-Diss. . . von E. Hjalmar Wikander. Freiburg i. Br. 1899. 8:o. 42 s.
Basel. Phil. Fak. [$6/7$] 1899.

Wikmark, Elon. F. $5/3$ 1881.

Die Frauenfrage des schwedischen Bürgertums. Eine ökonomisch-soziologische Untersuchung. Inaug.-Diss. . . von Elon Wikmark. Halle a. S. [1905]. 8:o. viii, 203 s.
Heidelberg. Phil. Fak. [$8/6$] 1905.

Åkerberg, Teodor. F. $\frac{27}{1}$ 1875.

Über die Geschwindigkeit der elektrolytischen Zersetzung von Oxalsäure bei Gegenwart von Schwefelsäure. Ein Beitrag zum Studium der elektrolytischen Reaktionsgeschwindigkeit bei einem sekundären Prozesse. Inaug.-Diss. . . von Teodor Åkerberg. Leipzig 1902. 8:o. 34 s. Basel. Phil. Fak. 1902.

Åkerhielm, Gustaf (Gösta) Samuel. F. $\frac{21}{10}$ 1878.

Zur Therapie des Anasarka. Combination von Digitalis mit schwedischer manueller Behandlung. Inaug.-Diss. . . von Freiherrn Gösta von Åkerhielm zu Margretelund. Zürich 1907. 47 s. Zürich. Med. Fak. [$\frac{22}{3}$] 1907.

Östergren, Pär Adolf. F. $\frac{3}{1}$ 1864. D. $\frac{19}{8}$ 1905.

Das gesetzliche Pfandrecht des Vermieters und Verpächters nach römischem Recht. 1. Inaug.-Diss. . . von Pär Adolf Östergren. Naumburg a. S. 1904. 8:o. iv, 50 s. Erlangen. Jur. Fak. $\frac{5}{11}$ 1903.

Rättelser.

S.	22	r.	8	uppifrån	<i>bör läsas:</i>	Development.
..	36	..	25	1898.
..	36	..	30	<i>T.</i>
..	54	..	1	Lagerwall.
..	57	..	29	locutions.
..	58	..	6	nedifrån	<i>.. tilläggas:</i>	(Äfven utg. som: Upsala Läkareförenings förhandl., N. F., Bd 13: Suppl.)
..	65	..	6	uppifrån	<i>.. läsas:</i>	över.
..	67	..	2	ammonshornen.
..	67	..	15	Syntax.
..	73	..	20	grammairiens.
..	76	..	22	Rückenmarkveränderungen.
..	80	..	14	of.
..	88	..	25	av.
..	88	..	27	ock.
..	94	..	24	toluolsulfonglycin.
..	127	..	16	nedifrån	..	integraler.
..	128	..	19	uppifrån	..	périodiques de la troisième sorte dans le problème.

UPPSALA UNIVERSITETS HISTORIA

AF

CLAËS ANNERSTEDT.

BIHANG
III

HÅFT. I

HANDLINGAR 1695—1719.

1.

Olof Rudbeck d. ä. till K. Maj:t med begäran om Almunge pastorat för teol. doktor Johan Esberg (Upsala) d. 19 jan. 1695.

Resol. Som thet wissa thalet, hwilket i staten bestås så ordinarie som extra ordinarie professorer, redan är besatt, altså kan thenne begäran inthet accorderas. D. 21 jan. 1695 exped.

Stormectigeste Konung aldraelskeligaste Herre.

Til E. K. Majestet, kommer iag med en aldraunderdånigast ok ödmjukast bön, men med öfwerflödande af hopp att winna seger med Jacob som brotades med Engelen, ok Cananeska qvinnan som kämpade med Christo, ok släpper E. K. Majestet intet för än E. K. Majestet wälsignar henne.

Här är ett Pastorat blifwit löst Almunge benemd inthet långt här ifrån Upsala, ok sosom här wid Academien ingen ordinarie dienst kan falla loss för Doct. Edsberg, den iag weet E. K. Majestet gierna nådigast wil fort hielpa för sin lärdom skul ok den dienst han göra kan wid församlingen, som här wid Academien, ok är för sina longliga resor aldeles utblottat ok i stor skuld, emedan han först gjorde på sina egna medel en resa til Tijsland, Frankrike, Italien ok Holland, ok när han kom hem, genom E. K. Maj:ts stora nåd feck åter resa ut att perfectionera sig uti de theologiska studier, då han 2 år lengre uthe war, än de andra som nöto E. K. Maj pensioner, ok sosom han på 13 dagen här hölt en predican så lärd, att iag kan på min siäls salighet betyga ifrån An. 1646 in til denna dag ei hört, där uthinnan han wiste sig läst alla profanos som ecclesiasticos scriptores, ok den utförde med allas särdeles beröm, ok kan försekra att han lärr blifwa en märkelig man för Academien: altså kan iag inthet annars sosom en redelig ok trogen undersäte göra, än att underdånigast till fäderneslandes ok Academiens nytta bedia för en sådan man, att han kunde blifwa hielp-ter med detta pastorat ok tijttel af en Extraordinarie Profession, der igenom han kan få öfwa sig stadigt med disputerande ok läsande. Här hafwer

warit fordom 12 à 14 pastorater under Academien, på dett man altid skulle hafwa lärda ledamoter i religionen, som är Upsala Domkyrkia, Bondkyrkian, Gamla Upsala, Waksala, Danmark, Funbo, Näs, Hagby med Ramsta, Börie, Åkerby, Bälunge, Erntuna, Skuttunge ok Rasbo, af hwilka 5 de första äro för de 4 ordinarijs Professoribus, ok sedan hafwer min måg Pr. Giöding Näs, efter han lagt sig på studia theologica, ok Adj. Diurberg, som ok på E. K. Maj. nådiga medel reste att perfectionera sig i theol. studierna, hafwer fåt Ramsta med Hagby, men de andra pastoraterna äro efter handen undankomne. Funbo hade Prof. Fornelius, som för några år sedan bortkom efter hans död. Altså är mitt ödmiska hopp så mycket säkrare att winna E. K. Maj. allernådigsta hielp, som iag weet huru ifrige E. K. Majestet är att förfodra de theologiska studier ok iag lefwer ok dör etc. etc.

d. 19 Jan. 1695.

O. Rudbech

(Original i Riksarkivet. Skrifvelser till Kon. Karl XI.)

2.

Professor A. Spole till K. Maj:t om sina förberedelser för den förestående resan till Norrbotten, Upsala den 3 maj 1695.

Stormächtige Konung, aldranådigste Herre etc.

Eders Kongl. Maj:ts nådige skriffwelse af dato Stockholm den 23 aprilis är mig tillhandakommen, uthaff hwilkit jag förnimmer Eders Kongl. M:ts ordres och nådiga behag wara, det iag tillijka med probsten och kyrkioherden i Örebro her Bihlberg skolom göra en reesa up til Norland och Tornå, der at göra några observationer, der på iag icke haffwer kunnat Eders Kongl. M:tt tilskrifwa, för än nu iag haffwer bekommit swar på min communication med her Bihlberg, den iag bekom förleden Tijsdag, som skriffwer sig willa wara här i Upsala den 21 eller 22 Maj. Men i förleden Onsdag hafwer iag åter skriffwit honom til och begärt han wille skynda sig, at han är här den 17 eller 18 ejusdem, att wij i vägen kunna göra några observationer uthi Gäfle, Hwdwijckswald och Hernesand, ty iag förmodar, att så snart wij hafwom warit så långt i Norr på andre sidan om Törnå, som wij komma kunne ock kommom tillbaka til Hernesand eller tilföre, taga [wij] en wäg igenom Jämteland, Herdalen, Dalerna och Kopparbergit och der på den vägen göra observationer, så at iag inthet kan

förmoda oss komma tillbaka och fulända vår reesa för än sist uthi Augusto, effter wij måste på somliga orter fördryga 3 eller 4 dagar, hälst när rägn infaller. Jag tager med mig min älste son, som haffuer giordt wacker flijt uthi mathesi, att han kan vidare lära göra observationer och bruka honom att laga om fontenell, som iag haffuer för min swaga hörsel i nacken, sedan en annor ung magisgister Jonas Dryander benembd, som haffuer slagit sig til studia mathematica, att han hielper til att observera, på det wij kunnom anställa våra observationer på två åtskillige ställe i en stad eller ort, och är det nyttig någre andre wänia sig att observera, ty många kunna wara lärde mathematici uti theoria, men kunne inthet wända sin hand eller ögon til observationer, som ske med åthskillige instrumenter, det iag först förnam, tå iag kom til Engeland och Frankrike, der iag war med att observera. Tilkommande Onssdag täncker iag att reesa til Stockholm att förskaffa mig et godt uhrwerk eller stussare, som wijser alla timmar, minuta prima et secunda, hwari genom man [kan] sökia longitudinem loci, eller huru widt en ort ligger ifrån en annor i öster eller wäster, och kan det observeras på alla tijdor. Jag såg ett sådant uhrwerk förleden winter hoos en uhrmaker, som wille haffua för det 80 ryckdaler, hwilkit war mig för dyrt; ifrån Engeland sådanne komma de bäste; der iag ett sådant inthit kan haffua, måste jag behielpa mig nu med et mindre som wijser allenast minuter. Tå förmodar iag Eders Kongl. M:tt wille meddeela oss ett litet reesepass, att wij inthet blifwom förhindrade af ländsmänner eller andra på wägen. The förnämste observationer wij börom göra meenar iag wara denne: 1) först see grant effter, hwar solen först synes öffwer horizonten om midnats tijd, 2) huru högt hon synes öffuer horizonten i Tornå, om det är af refractionen eller sielffua solen, såsom och bättre up i Norr, huru många dagar är, att hon inthet går under horizonten, 3) sökia igen elevationem poli på åthskillige förnämblige orthor, hwilket kan skee både före och effter Aequinoctium, 4) sökia huru stoor refractio och parallaxis solis är på åthskillige ställen, 5) observera longitudinem loci, hwilkit skeer igenom offuanbemälte uhrwerk, eller igenom Satellites Jovis, de små planeterna, som gåå omkring planeten Jupiter, men nu wid de liusa nätter kunna dee inthet synas uthan med en lång tubus, sådan min är af 16 alnar, den iag inthit kan föra med mig, 6) sökia Magnetens declination eller misswijsande på dhe orter wij komma igenom, 7) observera huru stort afwijkande Ecliptica hafwer ifrån Aequatore, det många lärde astronomi hafwa önskat någon i Norr wille göra, 8) försökia huru lång den pendul blifwer der i Norr, som med sin vibration gifwer exact 1 minutum secundum, om den kommer öffwer ens med deras i Paris eller ej, hwilket giffuer en nyttig speculation. 9) Willom wij uthsökia någon plass på jorden, som sträcker sig rätt i Norr och Söder på 4 eller 5 mijl, den wij willom exacte afmäta, att wij der effter kunnum uthräckna, huru många mijl der går [på] en grad, om effwen så många der som här eller bättre i Söder, det gemenligen i förrige tijder är stuterat [o: statuerat] och giffuit jorden en rätt rund och spherisk figur, derom nu många tvifla; äro

intheit så många mijl på en grad der Norr, som bättre i Söder, synes willia föllia, att jorden intheit är rätt rund, uthan hafwer en oval eller elliptisk figur, som kommer öfwerens med det Holländerne haffua observerat för 30 åhr sedan, som lågo öffuer winteren wid Nova Zembla, som fingo see solen 34 eller 35 dagar för än hon borde synas, effter uthräckningen på den tijden, detta förmenar iag böra wara det förnämsta. Gud den högste wälsigne och wäl beware Eders Kongl. M:ttis med heela det Kongl. hwsit, som hafwer sådanne nyttige och högst berömlige tanckar och deseigner för heele werlden, oss Swänskom och många uthlenske till nyttia och förfarenheet, det jag med innerlig bön stadigt bedia skal och med största underdånig wördnat förbliffwa

Eders Kongl. M:ttis
aldraunderdånigste och trooskyldigaste
undersåte och tienare, så länge jag lefwer
Andreas Spole

Upsala den 3 May Anno 1695.

(Original i Riksarkivet: Skrifvelser till Kon. Karl XI.)

3.

Kanslern till Konsistoriet om sättet för rektorsämbetets omväxling, Stockholm d. 6 dec. 1695.

Höge och ehrewyrdige etc. herrar H. Rector och samptel. Professores.

Effter eder åstundan har jag dhe twenne quæstionerne om alternatione rectoratus och om professores extraordinarii kunna komma att förstås under dhe orden utj § 2. Cap: 4.: Professoris munere, och adjuncti under orden: Alio aliquo honorifico munere, underkastadt H:s Kongl. May:ttis nådigste och behagelige decision, hafwandes H:s May:tt i nåder således bijfallit academi-arum cancellariorum underdånigste betänckiande här öfwer, att alternationem rectoratus angående, så emedan constitutionen de electione rectoris är i sig sielf klar och tydelig, så skall hädan effter således procederas, att när dhe fyra uti theologica facultate, som stå på Kongl. May:ttis stat upförde (och är numerus ordinarius) och hwar uppå constitutionen grundar sig, dhe twenne iuris consulti och medici alternative hafwa förträdt rectoratet, då bör dhet förblifwa innom facultatem philosophicam och föllie dhen till ända, så länge och in till dess numerus philosophorum ähr adimplerat, doch så att effter con-

stitutionens innehåll ingen där till blifwer walld, som icke två åhr äfven warit in munere professoris, eller och utj något annat honorabelt embete uthom academien; warandes dhen questionen öfwerflödig om professore extraordinario, emedan dhet embetet intet är på Kongl. May:ts stat upförd; och adjuncti munus angående, så kan dhet intet skattas af dhet värde, att dhe orden: aut alio aliquo etc. där till wähl skohla kunna appliceras och lempas. Hwilket eder hädan effter tienar till een underdänig effter rättelse, befallandes eder Gud altzmechtig med förblifwande

eder gode herrar
tjänst- och wännwillige
Bengt Oxenstierna.

Stockholm

d. 6 Decemb. 1695

Upläst i Cons. Maj. d. 11 Dec. 1695.

(Original i Konsistoriets arkiv.)

4.

K. Maj:t till Kanslern om kontroll öfver gymnasiernas abiturienter och öfver studenternas studier, Stockholm d. 19 december 1695.

Carl med Guds nåde etc.

Wår synnerlige ynnest och nådige benägenheet med Gud allsmächtig; Trooman, Wart Råd, herr Grefwe, Præsident och Academiae Cantzler. Ehu-ruwähl wår uthfärdade förordning om skohlor och gymnasier både tydeligen så wähl som alfwarligen föreskrifwer, att unge persohner icke skola admitteras till academien, för än dhe hafwa lagdt dhe fundament, på hwilka dhe sedan kunna föröka någon erudition, så måste wi dock fast ogärna förspörja, att några bruuka det sielfswäld, enär deras præceptores i krafft af samma förordning och sitt eget samwetes plicht förwägra dem, som oflijtige eller i studierne ogrundade äre, det testimonium dhe begähra, det dhe då reesa till academien uthan något wittnesbörd, hwilket icke allenast sträfwar emot wår befallning, uthan länder jemwäll dem till sijdwördning, som skola dirigera slijke ynglingar i studierne, men förnembligast dem sielffwom till egen skada och förderf; Altså och på det scholeungdomen må warda betagit i detta måhlet att följä sådan dess egenwilligheet, ty är her med till eder Wår nådige willie och befallning, att I läten Rectorem Magnificum antingen straxt wijsa sådanne

sielfswäldige diäknar till scholen eller och skräma dhem der med, att dhe såsom löösdrifware skohle blifwa kastade i knechte hoopen, hwilket förmodeligen lærer kunna beweka dem till att efterlefwa ordning. Sedan såsom icke mindre nödigt och nyttigt är, att dhe studiosi, som äre wid academien och begifwa sig anten hem i stifften att sökia befordran eller och på andra orther till att antaga barns information, hwaruthaf den nyttan flyter, att både dhe sielfwa läre winlägga sig om att förtiena ett gott wittnesbörd, så wäl som ock dhe, som dem behöfwa kunna, wara desto mehr försäkrade om deras profect och skickeligheet, ty är äfwenwäll wår nådige willie, att I först förmahnen alle professores, som äre Inspectores nationum, det dhe 1) altidh sökia att bekomma en noga kundskap om studenternes lefwerne och flitigheet 2) låta dem som älldst och lärdast äro uti hwart landskap hwart fjerdehls åhr gifwa sig en förteckning på dem som vistas wid eller från academien, hwad dhe närwarande dhen förflutne terminen i studierne hafwa profiterat, hwilka lectiones publicas dee hört, hwilka collegia privata dhe bewistat, till hwilket genus studiorum dhe sig förnembligast adplicera etc. Sedan och för det andra påbiuda, dhet bemälte professores wid hwart nyåhr skola lefwerera Eder en förteckning på dhe studenter, som uti hwart facultet mäst signalera sig genom idkesam studering och ett dygdigt comportement, skohlandes dhe samme fram för alle andre, hällst enär dhe derjempte medellöse äre, med dhe bästa stipendiis warda benådade. Och som härigenom icke allenast skeer wår nådige willie ett nöije, uthan jemwäll publici bästa märkeligen blifwer befrämjat, så drage wij så mycket mindre twifwellsmähl, att I ju läre låta wara Eder om hiertat, så wäll att wärckstella detta, som hwad till vidare befordran af en så hälsosam förordning kan pröfwas lända. Och wij befalle Eder Gud allsmechtig synnerligen nådeligen. Stockholm den 19 Decemb. 1695.

Carolus

C. Piper.

(Kopia i Konsistoriets arkiv.)

5.

K. Maj:t till landshöfdingen om de hus kring Gustavianum, som skola nedrifvas, Stockholm d. 20 dec. 1695.

Carl medh Guds nåde etc.

Wår ynnest och nådige benägenheet medh Gudh altsmechtig, troo man och landshöfdinge. Såsom I eder hoos oss underdånigst förfrågen, hwilka huus

wij finne nödigt att låta flyttia, som för deras nära belägenheet til academien kunde settia den samma uthi fahra, dher något dhera af dem uti brandh råkade; Altså hafwe wij dhen af eder upwiste grundh rijtningen öfwer dhe kring academien belegne huus och gårdar igenomseet och befunnet, att fölliande huus och gårdar måste nederrifwas och bortflyttias, såsom på Lit: B. ärkiebiskopens åthskillige små huus widh biskopsgatan, sedan alla gårdar emellan academien och slåttit på tompterne af K. L. M., sammaledes boden N., som emot all skiähl ähr bygdh mitt i gatan; desslikest måste och så magister Skyttes bryggehuus, stall och andre hans små huus nedrifwas och flyttias. Och ähr fördenskul til eder wår nådige willie och befallningh, att I tilsäyen possessorerne af bemälte huus, dhet de dem alle til nestkommande währ uthan någon inwendningh flyttia, effter som wij det för bemälte academies säkerheet helt nödigt finner, men magister Schyttes stora huus, som han boor uthi, och i grundh rijtningen medh Lit: H. technadt ähr, lemnes orört. Hwar medh wij befalle eder Gudh altsmechtig nådeligen. Af Stockholm d. 20 Decembris A:o 1695.

Carolus.

(Kopia i Konsistoriets arkiv.)

6.

Konsistoriets påminnelser hos Kanslern om några önskliga ändringar i konstitutionerna, Upsala den 5 oktober 1696.

Några oförgrijpelige påminnelser angående ett och annat, som i Kongl. constitutionerne för Upsala academie synes behöfwa att ändras, utslutas eller tillsättjas, hwilka påminnelser i diupaste ödmiukhet underställes Hs. Höggreflige Excellences academiæ cancellarii höggunstige ompröfwande, lemnandes Consistorium Academicum uti högbemälte Hs. Excellences godtfinnande, om de kunna in för H. Kongl. May:tt i underdånighet föredragne warda; på wijs som föllier.

Den första angående Rectoris mantel.

Emädan Kongl. constitutionerne påbiuda i det 4:de capitlet, som handlar om rectore och des wal, membr. 2, paragr. 2, at rector skal wara klädd uti en särdeles der til giord mantel, och en sådan dräkt nu en lång tid utur bruk kommen är, hemställer consistorium academicum ödmiukast uti Hs. Excell. Cancellarii höga betänkiande, om icke det kunde påminnas wid constitutioner-

nes förbättrande, att de ord, som förmäla om Rectoris toga, kunde utlemnas, för de skiäl som följja.

1. Är inga andre civile ämbeten här i riket med någon enkannerlig dräkt ifrån hwar annan åtskilde, och tycker altså ej wara nödwändigt rectoris ämbete med någon särskildt habit utmärkes, hälst effter sådant kan gifwa någon obetänksam tilfälle att fälla der om annat omdöme än sig bör.

2. Såssom rectoris ämbete har sin omgång uti facultate Theologica, så wäl som de öfriga faculteter, så synes en sådan dräkt, effter wårt fäderneslands plägsed, icke wara för allom lijka tienlig.

3. Effter de som komma att bekläda rectoris ämbete icke äro alle af lijka wäxt, så kan ock en sådan dräkt, som för alla till ämbetes heder giorder är, icke wara för alla lijka anständig. Til att förtiga, [att det], som af publico anwändas måste til en sådan mantels förfärdigande och när så behöfwes förnyande, kunde bättre anläggias til andra academiciens nödtorfter.

Den andra angående det som i Kongl. constitutionerne påbiudes, att studenterne ey må bära wärja.

Kongl. constitutionerne förbiuda uti det 23 capitlet, som handlar om moribus studiosorum, paragr. 26, att wärja ej må bäras. Och som det nu är i bruk kommet, att studenterne så wäl som andre unge personer, hwilka annorstädes i riket äro i någon hederlig lära stadde at giöra sig capable till Kongl. May:ttsienst, bära wärja, altså hemställes Hs. Höggrefl. Excell. i lijka ödmukhet, om icke wid handen gifwas kunde, att detta blefwe något ändrat i anseende til följande skiäl:

1. Effter detta bruk att bära wärja är så almänt.

2. Der studenterne skulle blifwa förplichtade at altid bära kappa, torde det gifwa tilfälle til ökenamn och smädeord, hwaraf trätor och slagsmål förorsakas kunna, som förfarenheten det tilforende har wijst.

3. Torde kanske många af ungdomen, som elliest äro wäl falne til studier, förlora lusten att studera, der de sägo sig i utwärtens dräkt blifwa så märkeligen distinguerade ifrån andra deras iämnåldrige, som hafwe fattat, hog til något annat.

4. Det missbruk, som genom wärjors bärande tijma kan, är på andra ställen i Kongl. constitutionerne samt genom andra Hs. Kongl. May:tts helssosamme förordningar hämmadt, och kunde ännu genom nägre flere puncters tilläggande förekommas, om så skattas nödigt.

5. Såssom facultas theologica här wid påminner, att det woro anständigt, att studiosi theologiae måtte tilhållas att altid gå utan wärja, så hemställes detta, så wäl som det förrige och följande uti Hs. Excell. cancellarii höga betänkiande.

Den tridie, angående de studerande af adel, som förmedelst Hs Kongl. May:ts aldranådigste speciales bref åtniuta stipendium här wid academien.

Det hafwer Hs. Kongl. May:t förmedelst des nådigste generale resolution gifwin i Stockholm d. 2 Aprilis åhr 1694 de testamenter, som af en och annan af ridderskapet och adelen til academien gjorde äro, i nåder undt och förordnat til adelige barns studiers fortsättjande, men de andre Kongl. stipendier will Kongl. May:t i nåder låta dem utom adel åtniuta. Och som Hs. Kongl. May:t har sedermera aldranådigst behagadt förmedelst des aldranådigste speciales bref förinna någre af adelen, att de måge blifwa delachtige jämwäl af de Kongl. stipendier, som til den studerande ungdomens hielp och understöd her wid academien förordnade äro, synes wara helssosamt, att i Kongl. constitutionerne inflyta kunde, att jämwäl de af adel, som i krafft af Hs. Kongl. May:ts speciales aldranådigste bref komma att niuta detta Kongl. beneficium, måge och wara förplichtade att göra de wanliga prof och bijwista de exercitier, som med stipendiaterne publice hållas.

Den fierde, angående ferias Michelsmässo tiden.

Uthi Kongl. constitutionerne cap. 21 tillåtes feriae tre gånger om åhret, nemligen först ifrån S. Thomæ dag til Trettonde dagen, och sådan öfwer påsketijden fiorton dagar beräknade ifrån Palmsöndagen, och för det tridie öfwer Rötémånaden på 30 dagars tijd. Såssom det nu för professorerne oumgängeligit är, att de om Michelsmässo tiden måste resa öfwer til den marknaden som då i Stockholm hålles, en dels at försörja deras hushåld, en dels och att köpa nödvändige böcker, som ifrån främmande orter då inkomma pläga: och jämwäl ungdommen den tiden är störste delen antingen begripen uti flyttande til nye logementer eller förrester til Stockholm för sådane angelägenheter som förbenämde äro, woro det önskeligit, att i constitutionerne kunde stadgat blifwa, att professores wid Michaelis tid blefwo ifrån deras ordinarias lectiones och sysslor på fiorton dagar licenserade.

I lijka mätto woro det wäl, att effter primarius professor, som tillijka är pastor här i staden, alla fredagar har om morgonen sin predikestund, han och blefwe den dagen frijkallad ifrån lectione publica.

Den femte, angående Kongl. May:ts stall och exercitie huus här wid academien.

Såssom den flygeln af exercitie huset, der för tijden stallet är, står temmelig när academien, så att der någon eldswåda, hwilken Gud nådelig afwände, tijma skulle, stodo academien och bibliotheket i stor fara, altså woro det wäl, att stallet kunde transporteras till den andra flygeln, som ifrån academien längre aflägen är, och åter den flygeln der nu hästarne stå kunde blifwa berijdarehus, effter der wid icke så många tilfällen äro hwar utaf wådeld förorsakas kan.

Den sjette angående suffragia wid professorum och andre academie betienters waal.

Consistorium har tagit i betänkande den misshällighet, som understundom wid professorum och andre academiæ betientes waal förorsakas plägar. Hwarföre och somliga af des ledamöter äro komne på den tanka, att till förekommande af missförstånd sådane wal skedde per suffragia occulta och per speciem aliquam scrutini, som man kalla plägar, men som åter somliga befructa, att rätta modus ferendi suffragia occulta lærer wara swår att påhitta och att wid des practicerande åtskillige difficulteter torde uppwäxa, så hemställes alt detta i diupaste ödmukhet uti Hs. Excell. cancellarii höggunstige betänkiande.

Den siunde angående professorum rang i anseende til andre Kongl. betiänte utom akademiske societeten och staden Upsala.

Consistorium erkiänner först med underdånigaste wyrndad den höga Kongl. nåd, som samtliga professores och andre academiens betiänte jämwäl der uti wederfaren är, att de uti Kongl. constitutionernes tijonde capitel äro ihugkomne med en hederlig rang i anseende til de Kongl. betiänte, som ständigt här i staden wistas. Men såsom i högbemälte constitutioner icke något stadgat är om den rang, som professores och andre betiänte wid academien böra hafwa i anseende til de Kongl. betiente, som wistas på andra orter, och det likwäl ofta sker, att de så wäl i publique som andre samqwämmer kunna med andre Kongl. betiente tilsammans komma, woro det önskeligit, att nu wid constitutionernes förnyande något der om förordnat blefwo, hwareffter professores och academiens öfrige betiente kunde så wäl som alle andre hafwa sig i alle tilfällen att i underdånighet effterrätta. Och ehuruwäl wij, som förtiden effter Hs. Kongl. May:ts aldranådigste kallelse och fulmacht professions embetet bekläda, icke willje för våra egne personer wara så mycket sorgfällige om den utwärtas heder, som består i rum och förställe, utan äro gierna nögda med det rum, som hwar och ens discretion oss behagar at lemna, men såssom vår skyldighet är, att wij låta oss angelägit wara, huru siälfwa ämbetet, hwilket fordrar mycken wettenskap, mycken flijt och arbete samt mycken koetnad på böcker och resor, må hållas uti tilbörligit värde, och man nogsam har märkt, att understundom obetäncksamme finnas, som fatta föracht både för siälfwa ämbetet och för personerne som ämbetet förwalta och göra sig en egenwillig rätt att trängia professores samt andre academiens betiänte i alla tilfällen undan för sig, hwarigenom sker att jämwäl den respect och wyrndad, som den studerande ungdommen bör hafwa för deras förmän och præceptorer här wid academien, förminskas, äfvensom der igenom och sker, att många af de unge, som elliest hafwa wackre ingenia, afbryta i förtijd deras studier och sökja dem eij at fullfölja, emedan de see sig igenom en gijnare wäg, genom mindre arbete och kost-

nad, samt med mindre tijds användande kunna komma til större heder och förman, än de som framgijnt göra profession af studier; Alt för denskul hemställles i ödmiukhet uti Hs. Höggrefl. Excell. höggunstige betänkiande, om icke consistorium academicum kunde wid detta tilfälle inkomma i diupaste underdånighet hos Hs. Kongl. May:t med en underdånig påminnelse, att academiens betiänte i anseende til andre Kongl. betiänte kunde blifwa benådade med en hederlig rang, för de skiäl, som här effter följja.

1. Att en hederlig rang för professoris ämbetet ländar Kongl. May:ts academie til större förkofring, hälst emädan vid den händelsen wederbörande med al flijt söka til hennes lustre sin tid anlägga och icke interimswijs en sådan function begiära, hwilket skiäl twifwelsutan bewekt.

2. Hs. Kongl. May:t i sine clericis aldranådigst gifne och confirmerade privilegier¹ lehrer att sätta näst biskoppar och superintendenterne alla professores wid academien, och öfwer kyrkioherderna i städerne och å landet samt Kongl. hofpredikanterne, hwilken rang alle professorer och så åtniuta uti andre Kongl. förordningar,² hwarest och effter dem utnämnas Kongl. hofpredikanter, consistoriales, præpositi, och andre jämwäl den hedersgrad som alle professoribus wijdare tilägnas. Hwarföre och

3. Wijd Åbo academie professores juris och medicinæ altid haft sitt rum öfwer alla adssessorer i secunda classe i Kongl. Hofrätten der å orten. Dertil med

4. Adssessorer i den Kongl. Swea Hofrätt tilförende, nembligen adssessoren Berling, Salan och andra aldrig welat taga förträde för professoribus juris som äldre warit i tjensten.

5. Niuter landtmedicus wid Jönkiöping effter Hs. Kongl. May:ts förordning rang ibland adssessorerne, ehuruwäl han elliest sitt rum effter professores hafwer.

6. Hafwer och Hs. Kongl. May:t behagat effterlåta professorerne i Dorpt rum ibland assessorerne i den Kongl. hofrätten der sammastädes, såssom de warit gamble i tjensten til.

7. Wid andre academier utom lands niuta professores en mycket hederlig rang och fördenskul andre förnämre bijtjänster bekläda.

8. Och ytterst kunna professores tagas til andre förnämre tiensters ersättjande, som och oftast skedt, men icke så andra til professioner, emädan der til särdeles framsteg in literis och allehanda disciplinis endtligen fordras.

¹ I marginalen annoteras: "Privil. cleric. A:o 1675, art. IV.

² I marginalen annoteras: "Kongl. May:ts stadga A:o 1664 om excessers och oordningars afskaffande wid riksens prästerskaps trolofningar, bröllop etc, art. V. — Kongl. May:ts itererade stadga A:o 1669, art. IV och många andre Kongl. May:ts förordningar, riksdagsbeslut och acta publica.

Häremot torde invändas

1. Att professores sortera under Kongl. hofrättens jurisdiction. Respondetur: Lagmän och andra höra jämwäl der under, men icke desto mindre hafwa sin rang effter Kongl. May:ts förordning.

2. Att assessores hafwa sin præsident utaf Kongl. May:ts råd. Respondetur: Professores hafwa icke allenast rectorem, utan och archiepiscopum til præsident, och der sakerne samt tilfällen så förewetta, Hs. Höggrefl. Excell. illustrissimum cancellarium.

3. Att någon professor, särdeles i facultate philosophica, blifvit assessor. Respondetur: Det hafwer han för sin commoditet och att slippa labores academicos sökt. Ellies äre exempel, att prof. juris Crucius warit tillika assessor, såssom och prof. juris Sidenius, men då han ettdera embetet qvittera skulle, har han blifwit wid professionen. Sädan har och Kongl. lijfmedicus Chesne-copherus sökt och blifwit wid professionen i facultate medica. Des utan hafwa och åtskillige ifrån assessoratet för wisse orsaker skuld sökt och ehrhållit borgmästaretiensten i synnerhet i Stockholm, der icke desto mindre en assessor hafwer sin rang öfwer borgmästaren.

Upsala d. 5 Octob. 1696.

(Konsistorii arkiv, Lit. ad Maj. Reg. et Cancell. Originallet saknas i R. arkivet.)

7.

Kanslern till K. Maj:t om de lägre akademibetjente,
Stockholm d. 28 Juni 1697.

Vnderdånigst Memorial.

1. Eders Kongl. Maj:tt gifwes i underdånigheet tillkiänna, huruledes några af Upsala Academiens betiente, i föllie af dhen stat och reglemente, som hans högst Sahl. Kongl. Maj:tt har låtit nyligest för berörde Academie affatta, ähre uhr Stipendiat listan uthslutne blefne. Men hans högst Sahl. Kongl. Maj:tt hafwer sedermera, effter där öfwer inkomne underdånige remonstrationer, pröfwat deras beställningar för Akademien aldeles nödige, och till den ändan beordrat, att berörde stat och reglemente skulle tillbaka lefwereras, att man kunde för samma betiente och till deras bijbehållande göra någon anstallt. Nu såssom dhe samma så mycket mehra lamentera och qwijda öfwer deras slätta och medellösa tillstånd, som dhe i 3:ne terminer intet hafwa åtnutit någon löhn, och dhe lijkwäll för Akademien aldeles omistande ähre, Alt-så till E:s Kongl. Maj:ttts nådige behiortande hemställes i underdånigheet, om icke skiähligt wore att desse Academiens betiente uthaf Stipendiemedlen, lijkmatigt dhen förre aflöhnings staten, med underhållt soulagerade och hug-

nade blefwe, in till dess någon annan förordning härutinnan kan blifwa afffattat.¹

2. Och alldenstund Consistorium Academicum i Upsala är hoos mig med en förfrågan inkommen, angående forum för Rectore Cantus och Orgnisten darsammastädes, antingen han skall höra under Stadsens jurisdiction, hwilket Stads Magistraten skall påstå i anseende där till att alla orgnisterne för detta där under sorterat hafwa, eller under Academien, hwaraf orgnisten såssom Rector Cantus förmenar sig böra dependera, emedan Academien ensam och allena tillkommer öfwer samma beställning att disponera, warandes samma beställning bättre och mehra att ansee, än orgnist tjensten; Föruthan dhet att Rector Cantus såssom orgnist intet skall betiena Staden allena, uthan jämwähl Academien, hwilken mehr än Staden till hans orgnist lön och underhållld contribuerar; Altså och emedan iag intet understår mig något härutinnan att förordna; Dy till Eders Kongl. Maj:tts nådigste gottfinnande och behagh har iag bort detta utj diupaste underdånigheet hemställa.²

Eders Kongl. Maj:tts

Aller underdånigste och troplichtigste tjänare
och undersåhte.

Bengt Oxenstierna

Stockholm d. 28 Juni A:o 1697.

(Original i Riksarkivet, Kansler och Konsistorium till K. Maj:t.)

8.

Kanslern till K. Maj:t om Skytteanska professuren,
Stockholm d. 6 okt. 1697.

Stormechtigste Allernådigste Konung.

*Förhålles hermedh effter K. Gustaff Adolphi privileg: och
K. M:ts dherå meddelte confirmation, Carlberg d. 8 Oct. 1697.
exped.*

Eders Kongl. Maj:ts bref dat. d.-9 sistl. Sept: har jag med underdånigste wyrdnat undfått af innehåll, att emedan Professio Schyttiana och Professio

¹ I brädden har den föredragande sekreteraren tillskrifvit: "afgår bref till Cam. Coll. att dhe få ofördröjeligen företaga sig till öfwerwägande dhe påminelser som äre blefne gjorde widh dhen affattade staten för Academien i Upsala, inkomandes sedan dheröfwer hoos K. M:t medh dheras underdånige berättelse och betänkiande."

² I brädden har den föredragande tillskrifvit: "bör sortera under consistorio academico."

Ethices och Politices wid Academien i Upsala woro ledige, och Professoren ifrån Åbo Torsten Rudeen i underdånigheet anhållit, att med endera blifwa benådat; Altså wore Eders Kongl. Maj:ts nådige willie, att supplicanten skulle komma i behörig consideration wid Consistorii Academici underdånige præsentation till bemälte Professioners besättiande. Men aldenstund Professio Schyttiana befinnes wara af den beskaffenheet, att Consistorii Academici suffragation der wid näpligen kan finna rum, dy har iag intet underlåta bordt hoos Eders Kongl. Maj:t att inkomma med det iag der wid kan hafwa i underdånigheet att påminna, gifwandes i lijka underdånigheet Eders Kongl. Maj:t tillkänna, huruledes icke allenast konung Gustaf Adolph åhr 1622 d. 2 Iunii låtit utfärda des confirmations bref öfwer Schyttianiske Professionen, derutinnan Professore Schyttiano alla förmoner och wärdigheeten lijka med Professoribus Regiis, uti senatu Academico, Promotioner, Rectorat, Decanat och Sessioner tillägges, hafwandes derjempte högstbem:te Konung försedt familien med jure patronatus sampt benådat den samma med rätt och rättigheet till att nämna, wällia och wärkeligen insättia sin professorem politicum eller oratorium; utan och har hans högtsal. Kongl. Maj:t gloriwyrdigst i åminnelse åhr 1682 genom des öpna bref detta anseenlige privilegium professioni Schyttianæ uti alla puncter stadfästet. Fördenskull och i anseende till detta, i krafft af Kongl. meddeelte privilegier, familien competerande ius patronatus, hafwer Consistorium Academicum in till denne dag intet kunnat befatta sig med votering till denne professions besättiande, utan hafwer framledne Kongl. Rådet H:r Johan Skytte i sin tijd sielf utwalt och insatt Simonium, Loccenium och Freinshemium, och H. Bengt Schytte Schefferum och Obrecht, hwilke professores, Obrecht undantagandes, som med högtsal. Kongl. Maj:ts speciale confirmation är försedd worden, allenast Patroni vocations bref uti Consistorio framtedt. Och så framt denne frijheet att wällia sin professorem skulle familien betagas, wore att befruchta det en eller annan af des anhörige sig skulle betiena af det tillstånd, som familien uti meer högstbemälte Konung Gustavi Adolphi privilegio gifwen är, at få utan alt hinder sitt nederlag återtaga och til eget wälbehag och nytta använda, på den händelse denne foundation annihilert blefwe. Hwad och dhe godssen beträffar, som til professoris Schyttiani underhåll äre anslagne, så blef större deelen der af, såsom en pur donation, åhr 1683 reducerad och indragen; Men hans högst Sal. Kongl. Maj:t af des Konungslige mildhet samma åhr genom des nådige bref, daterat d. 2 Aug., skänkte samma gods å nyo till Upsala Academie och förordnade, att Professor dädan effter skulle kallas Regius och icke Schyttianus. Men ännu samma åhr befans desse gods wara allodial och således Reductionen intet underkastade; fördenskull förklarade Kongl. Maj:t genom des öpne bref dat. d. 9 November, att dhe skulle blij, äfwen som dhe förr warit, till samma usus Academiæ och den Schyttianiske Professionen förbehållna. Dhe 150 tunnor spannemål angående, hwilke Professoren Obrecht för någre åhr sedan blefwe tillagde, så har hans högst Sal. Kongl. Maj:t förklarat

den benådningen personel, och uti des nådige bref till Stats Contoiret expri-
merat, att sådant wore skiedt uti anseende så wäl till hans trägna arbete, som
och att Kongl. Maj:t hade anförtrodt honom ett särskildt anseenligt wärk
att förfärdiga; så att fördenskull den tillkommande Professor Schyttianus här
uppå sig intet beropa kan, utan måste låta sig nöija med dhe åhrlige räntor af
godssen som blifwa under den Schytteaniske familiens disposition.

Detta är nu, nådigste Konung, beskaffenheten af Schyttianiske Profes-
sionen effter den information och underrättelse, som iag der om hafwer, och
fördenskull har iag intet bordt underlåta att gifwa Eders Kongl. Maj:t sådant
i underdånigheet tillkänna, förwäntandes Eders Kongl. Maj:ts närmare nådige
befallning och förordning mig till underdånig effterättelse, huru nu med wahlet
af en Professore Schyttiano förhållas skall, innan iag något detta ährendet
angående effter Eders Kongl. Maj:ts nådige brefs lydelse kan beordra Consis-
torium Academicum, förblifwandes med diupestē wyrdnat in till min döds
stund

Allernådigste Konung Eders Kongl. Maj:ts
Aller Vnderdånigste och troplichtigste
tjänare och Vndersåte
Bengt Oxenstierna.

Stockholm d. 6 October 1697.

(Original i Riksarkivet, Kansler och Konsistorium till K. Maj:t.)

9.

Studenten J. Björling till sina föräldrar om musiken i
Upsala domkyrka, Upsala den 9 mars 1698.

»Högtärade kiäre föräldrar.

Till att med några rader wår sundhet och skyldighet betyga, will iag
högt:de föräldrar upwachta och enfalldeligen beskrifwa den tienliga och vackra
stāt, hwilken wid denna Kongliga Academien wistes, när wår nådige Konungs
smörielses act firades d. 3 Martii. Sedan, effter högtidlig ringning, folcket i
en ansenlig myckenhet så af staden som landet runt omkring war i kyrckian
i rättan tid sammankommet, begyntes på stora orgwärket nederst i kyrckian
en widlyfftig musique af 30 violer och effter confessionens vpläsande söngs
Herren wår Gud ware tig blid etc. af hela församlingen, med twänne instäm-

mande orgewärck. Straxt Psalmen ändades, musicerades åter med mindre tal af violer och 4 röster, hwilka woro den lärda gamla Rudbeckius samt des döttrar och måg, häradshöfdingen herr Nobelius. Mädan sedan texten och tron sönges, delte sig musicanterna, hwar ibland woro många Professorer och lärda studenter i 4 chorer; den ena blef qwar på store orgwäcket, den andra tog sitt rum twärt emot på en öfwer altaret upbyggt lafwa, den tredie stälte sig på gamla orgorna, som äro på norra gafflen och den 4:de på en lectare, som på södra gafflen swarar just der emot. Då tron ändades, hördes ordenteligen från alla chorerna en träffeligen wälljudande Musique af äthskillige instrumenter och röster. de der hwar andra så liufligen swarade, at en del af himmelsk glädje der med afmålades. Men ändock war den ey att likna emot den, som fölgde på predikan, hwilken af Herr Prof. Svedberg mähta uppbyggeligen hades; ty då söngs det anderika: O Gud wi lofwe tig etc., äfwen wäll af alla chorerna tillika med Pipor och Skallmäijor, rätt hel långsamt och admirabelt wäll, så at chorerna siungo hwar sin vers, och sålunda hela kyrkan omkring, nu närmare, nu längre ifran hördes i genswar en obeskrifwelig behaglighet. Vnder denna gudliga och förträffliga sång löstes på kyrkogården och slottet 40 stycken i dubbel swänsk lösen. Effter wälsignelsen hördes ifrån stora orgorna af den skönste trumpetstämman ett liufligt och wällklingande liud, hwilket af alla chorerna beswarades med ett stort antal af discant- och basvioler, symbaler, orgor, skallmäijor, trumpetor och pukor, så at liufligheten hela kyrkian fylte, och folcket af förnöijelse satt i häpenhet. Magistraten af Academien och Staden tracterades sedan klockan 1 hos Hans Nåde Landshöfdingen, och hela affton skiöts med styckerna wid skålarnas drickande. Om natten antändes i alla fönster lius i äthskilliga Figurer och Machiner. Hans Magnificente Rector Carolus Lundius hade en lykta, hwaruti 5 leijon swäfde omkring och buro regalierna. Andra hade äfwen wackert; men Rudbeckius lichwäl nytt, täckandes sine fönster med swart paper och låtande mitt uti en Stierna i strimor af ett lius uthskina, hwar öfwer stod på latin: Ex corde, eller af hiertat. Til våra kamrar måste ock wij kosta för 10 marker ljus. Näst en flitig hälsning till k. syskonen befaller jag högt:de föräldrar i Guds beskydd förblifwandes

högt:de föräldrarnas lydigste sohn

Johan Björling

Upsala 9 Mars 1698.

P. S. I desse dagar hafwer 4 Professorer och 2 adjuncti orerat.

(Samtidig skrift, möjligen original i Upsala Universitetsbibliotek, N. 1045.)

10.

Adjunkternas petition till Kanslern, Upsala d. 23 September 1698.

Högwällborne Herre och Grefwe, Kongl. Maij:ts Råd, President, samt Upsala Academiæ Cantzler, Nådige Herre.

Den höga nåd och gunst, hwarmed Eders HögGrefl. Excell:ts tackts oss Facultatis Philosophicæ Upsaliensis Adjunctos, så i gemeen, som hwar och een i synnerheet, omfatta, gifwer oss den wissa förhopning, att Eders HögGrefl. Excell:ts warder oss i nåder anseendes denne wår ödmiukeste supplique; och såsom wij hafwe orsak alle samptligen att hugna oss öfwer Eders HögGrefl. Excell:ts nådige och helsosamme disposition wijd Academien för Adjunctis, så supplicere wij ödmiukeligast, wij måtte des förmohner jämwäll i längden få åthniuta. Wårt willkor och lägenheet är Eder HögGrefl. Excell:ts tillförende nogsampt bekant, warandes wår löön allenast 100 D:lr S:tt, hwar med wij oss och wåra omöijeligen kunna föda och kläda, uthan måste medelst ett trågit arbete sielfwa söka att förfordra wår condition med dee ringe accidentier, som kunna falla för collegier; hwilcka dock denna tijden för den studerande ungdomens medellösheet ganska lijtet förslå. Nu såsom desse ringa accidentier medelst numerum docentium begynna distraheras, och wij altså snart lära märcka någon större brist, så ähr wår ödmiukeste böön Eder HögGrefl. Excell:ts wille i nåder förunna, att dee som söka spartam docendi wijd Academien måge såsom här till effter hand tillkomma, när någon aff Adjunctis komma till att avancera, och icke flere på een gång, hälst emedan docentium antahl uthi Philosophia är redan ökt med twenne Magistris legentibus, som ähro vice-Bibliothecarien Mag. Enberg och Mag. Jonas Dryander, af hwilcke den senare bekommit nu i höst aff Ven:dæ Facultatis Philosophicæ tillstädielse att publice anslå till collegier, föruthan hwilcka förliudes flera antingen för tijden söka, eller snart ärna sökia samma privilegium; hwilcket går oss så mycket högre till sinnes, som Adjuncti ceterarum facultatum, försedde med större löön än wij, slippa sådane Lectores extraordinarios, och äga sine accidentier ensamme. Ty om nu legentes blifwa ännu flera, så lærer ingen aff oss få hålla öfwer ett collegium, emedan timmarna oss till præjudice aff Magistris Legentibus uptagas. Wij lefwa fördenskull i den wnderdån-ödmiuke tillförsicht, det Eder HögGrefl. Exc:ts tackes nådigt ansee oss och wår åstundan, skolandes wij med Guds hielp så förestå vårt embete, att den Academiske ungdomen skall ingen brist lijda i alla dee exercitier Ven:da Facultas oss pålägger; såsom wij och förmode wår fljht lätteligen förmärckes aff tijd effter annan ingifne memorialer. Gud den Aldrahögste beware Eder HögGrefl. Excell:ts med des Höge Grefl.

Familia, och låte Academien i longan tijd få hugna sig aff een så from och nå-
dig Herre, förblifwandes wij till vår dödsstund

Eders Hög:Grefl. Excellences
Wnderdåhn-Ödmiukeste Tienare

Upsala d. 23 Sept. 1698.

Nicolaus Celsius.

Petrus Elvius.

Johan Upmarck.

Fabianus Törner.

Facultatis Philosophicæ in Acad. Upsal. Adjuncti.

(Original i Riksarkivet, Kanslers Embetets Handl. Inkomna Skrifvelser.)

11.

Konsistoriets memorial till Kanslern angående åtskilliga
universitetsärenden, Upsala d. 5 september 1698.

Ödmiukaste memorial öfwer någre Consistorii Acad:ci angelägen-
heter.

1. At E:r höggrefl. Excell:ce täcktes låta sig revisionen af akademiske
constitutionerne til thet bästa recommenderad wara, och them sedan wid til-
fälle Kongl. May:t i vnderdånighet til confirmation föredraga.

2. I lika måtto behagade E:r höggrefl. Excell:ce gunstigast befordra, at
academiens stat, så wida the för thetta vtlåtne personerne angår, kunde före-
tagas och jämwäl i sinom tid Kongl. May:t föreställas.

3. Wore och för nöden och til alle tiders rättelse, at uti ofwanbem:te
stat kunde införas, huru skal förblifwa med änkornas gratial, när the som nu
blifwa flera, warandes ther allenast 10 införde, efter som dhe woro när staten
författades. Och är jämwäl thetta ährendet för thenne tiden i synnerhet
angelägit för åhrsböckernas och räkenkapernas skuld, som så wida bemälte
gratial angår, intet fullleligen slutas kunna; dragandes til E:r höggrefl. Excell:ce
consistorium, tillika med them, then allerödmiukaste tilförsicht, at E:r höggrefl.
Excell:ce befordrar them för theras efter männernas fränfalle knappa tilstånd
skuld, at framgent och hädanefter hwarthera niuta thet alt här til allernådigst
förvndte gratial, nemligen 20 tunnor spannemåhl in natura, eller penningar
efter åhrlig marckgång, ehwad the tå äro eller warda flere eller färre.

4. Sammaledes woro ock til önskanie, at om bibliothecarii äncka äfwen
i staten blefwo förmält, så wida hon förmodeligen niutandes warder lika gra-
tial med the andra.

5. På facultatis medicæ wägnar föranlåtes consistorium ödmiukeligast iterera thess oförgripeliga ödmiukaste påminnelse om horto botanico, som intet kan wid macht hållas af the på staten anslagne medel, så at förthenskul någon tid några stipendiat medel warit til thess vnderstöd anförordnade, men sedermer och sidst bemälte facultets adjunctur löhn. Om alt therföre besagde löhn framgent och vidare ther til skal användas, warandes likwäl angelägit så för vngdomens information, som publici bästa, hälst wid hwarjehanda infallande siukliga tider, at bemälte adjunctur hade sin man; eller at E:r höggrefl. Excell:ce täcktes samma horti botanici tilstånd föredraga hans Kongl. May:t, så är thet som E:r höggrefl. Excell:ces råd och godtfinnande consistorium ödmiukeligen hemställer.

6. Thess utan har ock facultas medica för thetta inkommit med thess oförgripelige förslag för medicinæ studiosis at niuta prolongation af stipendio, althenstund the elliest och på så kort tid in praxi föga avancera kunna, ehuru quicke subjecta the tå wara måge, som lemnas til E:rs höggrefl. Excell:ces godtfinnande och ompröfwande:

7. Wid thetta tilfället föranlåtes consistorium ödmiukeligen påminna om the stipendiariis, som förr än theras stipendia expirera af hwarjehanda tilfälle komma at resa vtrikes, at i så måtto wärfwa vidare experience och capacité, thet täcktes E:r höggrefl. Excell:ce befordra them, at niuta thet förvndte stipendium lika fult vt och til then tid Kongl. constitutionerne föreskrifwa.

8. Såsom Kongl. May:t i nåder består bibliotheket af ærarii medel åhrligen at köpa böcker för 200 Dlr. S:mt; alttherföre hemställes E:rs höggrefl. Excell:ces ompröfwande, om bibliothecarien icke må samma 200 Dr. af räntemästaren åhrligen emottaga och qvittera samt incassera, lika med the andra han til bibliotheket insamlar, och therföre åhrligen göra redo och räkenskap.

9. Såsom högstsal. Kongl. May:t i nåder behagat för thetta förordna, at the gårdar och hus, som warit belägne emällan kongsstallet och nya academiæ gården, skulle för wädeld skull och til bemälte academies så wäl som bibliothekets säkerhet nederrifwas, hwarmedelst längst för thetta then platsen är ledig worden; alt therföre och emädan thet skulle lända academien til icke ringa prydnad, ther Kongl. May:t af nåde täcktes then samma academien vnderlägga, så at man således kunde vtföra academiæ gården up emot kongs stallet; ty vnderkaster E:rs höggrefl. Excell:ces höggunstiga ompröfwande consistorium thetta ödmiukeligast och i lika ödmiukhet E:rs höggrefl. Excell:ces vidare högtgiällande bearbetan och befordran, ther E:r höggrefl. Excell:ce thetta ährendet så finner.

10. Althenstund ännu intet af hans Kongl. May:t resolveradt är, hwad rang som Kongl. May:t täckes professorerne emot andra ståndspersoner i nåder tilförordna, så recommenderar consistorium jämwäl thet ährendet ödmiukeligast, at täcktes E:r höggrefl. Excell:ce, när så godt och beqwämligit synes,

thet Kongl. May:t i vnderdånighet föredraga och befordra. Och betyga wi för then skul här med, at wi för wåre egne personer intet äro bekymmersamme om någon utwärtens heder och plats, förnöjandes oss gierna efter andras discretion och omdöme, men blott och allena om siälfwe embetets oförgripelige rum och värde, hälst och emädan, förutan thet at samma embete fordrar mycken wettenskap, mycken flit och arbete samt mycken bekåstnad på böcker och resor med mehr, icke allenast præceptorernas respect hos then studerande vngdomen förminskas, utan jämwäl bem:te ungdoms lust, så wäl som thess och andras tilbörliche tancke om studier samt theras rätta värde och frucht, til Kongl. May:ts och fäderneslandets skada, så mycket mehr torde förswinna, som the på annat sätt och genom mindre mödo och beswär tycka sig winna icke allenast snarare utan ock högre framsteg och heder, med annat mehr här wid kunde komma i consideration.

11. Emädan bibliotheket här wid academien är mycket widlyftigt, och jämwäl fördehlt i tu rum, så at vice bibliothecarien intet beqwämligen kan allena hinna med arbetet på begge ställen, hälst när ungdomen frequentior kommer tilsammans; ty gör consistorium hos eder höggrefl. Excell:ce en ödmuk påminnelse om thess gunstige lofwen, at honom någon til hielp adjungeras kunde, lefwandes consistorium ther jämte i then ödmiuka tilförsicht, thet E:r höggrefl. Excell:ce sig täckes jämwäl höggunstigast påminna bem:te vice bibliothecarii brist på löhnen, sedan staten 1696 författades.

12. Sidst täcktes E:r höggrefl. Excell:ce höggunstigast erindra sig fäctmästarens ansökande, och jämte honom the flere exercitiemästarnes, at af kongl. nåde blifwa förskonte för mantals och bakvngspenningar. Consistorium recommenderar sig för thet öfrige ödmiukeligast uti E:rs höggrefl. Excell:ces wanliga höga gunst, förblifwandes in til döds stunden

E:rs höggrefl. Excell:ces

Upsala d. 5 Sept. 1698.

(Efter conceptet i Konsistoriets arkiv.)

12.

Kanslern till K. Maj:t om den Skytteanska professurens beskaffenhet, Stockholm den 15 oktober 1698.

Stormäktigste Konung, Allernädigste Herre.

Emedan Baron Jöran Gyllenstierna hafwer igenom en underdånig suplique hoos E. K. M:t andragit, huruledes han, effter den rätt han förmenar sig till-

komma at förordna en professorem Schyttianum wid Upsala Academie, hafwer där till nämndt en benämnd Johan Upmark, anhållandes om E. K. M:ts nådige confirmation; och E. K. M:t förmedelst dess remissorial af d. 31 Aug. mig nådigst befalt at gifva tillkänna om något betänkiande kunde wara at låta denne hans begiäran winna sin fullbordan; ty finner jag min underdånige plicht fordra denne E. K. M:ts befallning hörsamligen att efterkomma och effterfölliande betänkligheter i underdånighet wid hand gifwa

1. Såsom en twist är om jure patronatus öfwer bemelte profession emellan Skyttianiske arfwingerna, påståendes Lagmannen Swen Ribbing sig der till närmare berättigad, effter han wore född af Sal. Kongl. Rådets H. Johan Skyttes äldre datter datter, men Gyllenstierna af den yngre, altså synes saken af den beskaffenhet, att där om bör först cognosceras effter testamentets innehoud förr än någonderas nomination kan för giltig antagas, hafwandes förbemälte Lagman också nämt en person till samma profession benemd Olaus Hermelin.

2. Hwad de nominerade personerne widkommer, så hafwa de bägge godt lofford af erudition, doch den ene som iag tror någon mehr merit och approbation än den andre; det är ej länge sedan at Upmark blef antagen at wara adjunctus, men Hermelin har allaredan i många åhr warit professor i Dorpt. Sal. Kongl. Rådet Hr. Johan Skytte, som war den förste som instituerade denne professionen, har warit mycket accurat i sin förordning och dijudication om den lärdom som fordras till att bekläda denne professionen. Han föreskrifwer at den samme skulle wara en god orator och politicus, hwar till behöfwes något mehr än gemene studier. Han winlade sig at wällia där till de rareste män han kunde få; det samma gjorde hans sonn Hr. Bengt Skytte effter honom. Skulle nu deras successor wälja någon, som wore af mindre qualitet och estime uti republica litteraria, så ginge han wisseligen ifrån förste institutionen och ifrån de förres exempel, hwilket ej kan lemnas utan påminnelse.

3. Såsom jag hafwer hört af Hr. Johan Skytte sielf, det skulle till denne professionen sådane män kallass, som hade reputation wid fremmande universiteter, och at han helst hade någon af tyske nationen, och han i sin lifstijd och Hr Bengt Skytte effter honom i sielfwa wärket hafwa förklarat det samma, i dy att Simonius, Loccenius, Schefferus och Obrechtus, som Bengt Skytte bestälte, wore alle af tysk nation och widh utländske academier nampnkunnige; altså borde wederbörande ochså fölia testatoris willie och exempel. Jag andrager detta ej till den ände, at jag icke troor lärde och capable swänske män kunna finnas, och att iag icke skulle håller see en inländsk än en utländsk till ett stycke bröd befordrad. Men här är frågan om testatoris mening och de förre exempels effterfölliande, hwar med den förste intentionen bewijses. Och såsom testator har och hafft sitt ögnemåhl at bringa academien och särdeles den professionen uthi reputation, så wiste han wäl, at det bättre kunde skee igenom dem som ähre af främmande nation, ty erfarenheten har wijst, at det som till Swenske nationens heder utgår, finner gemenligen utom lands större

credit då det kommer af en främmande hand, än då det uthgifwes af en inländsk. Det man och i synnerhet kan bewijsa wara skedt med Skyttianiske professorernes utgå[n]gne skriffter samt håldne exercitier och correspondentier. Jag måste och tillstå, at det wijd desse tijder skulle hafwa för publico en stor nyttighet med sig, at en lärd och förfaren man af tyske nationen till denna professionem eloquentiæ et politices blefwe förordnat, på det at den studerande ungdomen måtte få god underwissning så uthi tyska språket som uthi jure Germaniæ publico et privato, till E. K. M:ts dienst i anseende till de länder och interesserna E. K. M:t uthi Tyskland hafwer.

4. Kan jag ej obemäلت låta, at professor Obrecht har at fodra några års återstående lön, effter bonderäntan wijd de swåre åhren ej har kunnat utgå, och at Skyttianiske huset är nu så gammalt och boufälligt, så at några års utlagor af bonderäntan, som till Skyttianiske professorens underhållande är förordnad, lærer, så framt patronus icke wille skiuta andra medell der till, behöfwes till husets upbyggande, då med en professors tillsättande något anstå måste.

5. Såsom de 150 tunnor spannmåhl, som Hr. Johan Skytt förordnade till denne professionen utaf Duderhofwische friherreskapet, nu sedan det heemfallit ähr härflyta af E. K. M:ts nåd, så kunne ej Skyttianiske arfwingerna allena tillägna sig dispositionen öfwer denne professionen, utan bör och E. K. M:t hafwa del der uti, och dy åligger mig, såsom af E. K. Maj:t förordnad Academiæ Cancellarius at gifwa i underdånighet wid hand, det måtte till denne professionen sådane berömlige män föreslås som förbemäلت är, hälst och åtskillige af professorerne hafwe bedit mig så laga, at en fremmande måtte der till kallass och icke något nytt här wid introduceras.

Desse ähre allernådigste Konung de betänkligheter som iag funnit mig plichtig at i underdånighet andraga wid det förslag och den begäran, som baron Gyllenstierna hafwer giordt och E. K. M:t hafwer nådigst behagat till mig remittera. Jag skiuter altsammans till E. K. M:ts nådige gottfinnande, hafwandes intet annat ögnemåhl der wid än Academiens gagn och heder, testatoris gode intentioners fullbordan och fram för all ting E. K. M:ts nådige behag och willie, den iag mig med skyldigste wyrdnad underkastar, förblifwandes till min dödsstund

Stormächtigste Konung, Eders Kongl. Maj:ts
 aller underdånigste och troplichtigste
 tjänare och undersåte
 Bengt Oxenstierna.

Stockholm d. 15 Octobris 1698.

(Original i Riksarkivet, Kansler och Konsistorium till K. Maj:t.)

13.

Karl XII till Universitetets Kansler Bengt Oxenstjerna om den skytteanska professuren, Stockholm den 26 oktober 1698.

Carl etc.

Wår synnerlige ynnest etc. Wij see af Eder underdånige skrifwelse dat. den 15 hujus, huru som I tillföllie af Wår nådige befallning att inkomma hooss oss medh Eder underdånige berättelse, om något betänckiande må wara till att låta Baron Jöran Gyllenstiernas hooss Oss gjorde underdånige förslagh winna dess fullbordan, bestående däruthinnan, att adjunctus Facultatis Philosophicæ wijd Academien uthij Upsala Johan Upmarck till den vacant-warande Professionem Skyttianam darsammastädes måtte blifwa befordrat, underdånigst andrage åthskillige momenta, hwarföre I för Eder deel hälle wara betänckeligit, bemelte förslagh att bijfalla, såsom i synnerheet.

1. Aldenstund een twist är upkommen om jure Patronatus öfwer bemelte Profession emillan Skyttianske arfwingarne, påståendes Lagmannen Sven Ribbing sig där till närmare wara berättigad, medan han är född af framledne Kongl. Rådets Johan Skyttes äldre dotter dotter, men Gyllenstierna af den yngre; Så synes Eder att saken är af den beskaffenheet, att dherom först bör cognosceras effter testamentets innehåld, innan någon dheras nomination för gyltig må kunna antagas, hafwandes bemelte Lagman jämwähl å dess sijda nämbdt Professoren i Dorpt Oloff Hermelin till berörde Skyttianske Profession. Nu som Wij sådant intet kunna finna, warandes så mycket onödigare att ofwan förmälte twist wijdare cognosceras, som den samma af sig sielf faller, då man considererar, att förbemelte framledne Kongl. Rådsh Johan Skytte med tydelige ord har förklarat sig, att jus nominandi, eligendi et realiter investiendi Professorem Politicum Skyttianum bör deriveras och förplantas, först på dess äldste son och dess manlige afföde, så länge någon af manlige linien qwar är, och sedan i mangell däraf på dess andre söner och deras manlige effterkommande, men änteligen i brist deraf på döttrarne och deras manlige arfwingar, hwarpå är händt, att bemelte Kongl. Rådsh lämbnat effter sig twenne söner, Bengt och Iacob samt twenne döttrar, Wendela och Anna benämde, af hwilcke sönerne med alle deras manlige arfwingar äre uthdödde; och hwad döttrerne widkommer; så har den äldsta Fru Wendela Skytte ingen manlig arfwinge haft, kunandes hon altså intet inducera testamentet på dess barn, uthan som hennes yngre syster Fru Anna Skytte har haft manlige ärfvingar, nembligen framledne Kongl. Rådet Georg Gyllenstierna; Så är ju ofwanbemelte rättigheet effter testatoris tydelige ordh på henne och dess manlige arfwingar fallen, i föllie hwaraf densamme jämwähl alt sedan hafwer warit under deras disposition som klarligen kan bewijsas.

2. Hwad dhe nominerade personerne angår, så tillstån i fuller, att dhe begge hafwa godt lofordh om sig af een berömmelig erudition, dock yttren I Eder därjempte, att dhen eene hafwer större meriter och approbation än dhen andra, warandes Upmarck intet längesedan antagen för adjunctus, men Hermelin allerede i många åhr Professor uthj Dorpt; och som testatoris meening och intention altijdh har varit, till bemelte Skyttianiske Profession att wällia och befordra män af ogemene studier och lärdom; Så förmeen I underdånigst, i fall dess successor nu skulle willia nominera någon därtill, som wore af mindre kvalitet och estime uthi Republica Literaria, att han då går i från den förste institutionen samt förre tijders exempel. Detta anbelangande, så låte Wij till sin orth wara stält, hwilcken af bemelte begge personer den andra uthi studier må prævalera, fölliandes intet altijdh, att dhen som yngre ähr kommen till sitt embete, för dhen skuld uthj skickeligheet och lärdom skall cedera een annan, som något längre därwidj varit brukat, men emedlertijd hälle Wij så mycket betänckeligare att taga alla dhe bästa subjecta i från Dorpts Academie, sedan de äre dijtkomne, som man har swårt att få bemelte Academie med wackre män försedd, hwaremoot många äre, som gärna willia blifwa emploiierade wijd Upsala Academie; fördenskull och högst Sahl. hans Kongl. Maj:tt Wår högst Elskelige kiäre Herr Fader intet gerna har resolverat till slijke transporter, wähl betractandes, att det intet lände till discentium fördeel, att docentes blefwe den eene effter den andre vocerade där i från, då dhe som bäst wore blefne wahna wijd folcket och landet. Dhesuthan, hwad Upmarck widkommer, så kunne Wij intet ansee honom af ringa kvalitet och estime uthi Republica literaria, då Wij i behörig consideration tage dhe berömlige attestata, som han om sin lärdom och capacitet har sig förwärfwat, så af samptlige Consistorio Academico som Facultate Philosophica i synnerheet, kunnandes Patronus intet peccera moot institutionen, enär han uthi sitt wahl föllier så klare och evidente testimonier, som äre per expressum lämpade och inrättade på tjänsten och personen tillijka.

3. Wijdare anføre I underdånigst, att I af mehrbemelte Kongl. Rådhet Johan Skytte sielf hafwe hördt, dhet till offta berörde profession sådanne män skulle kallas, som hade reputation wijd fremmande Universiteter och hälst wore af tyske nationen, till hwilcken ända också tijd effter annan där till äre blefne vocerade Simonius, Loccenius, Freinshemius, Schefferus och Obrechtus, alle tyske och namnkunnige wijd uthlänske Accademier, deducerandes I där hooss underdånigst, hwad nyttigheet dhet skulle med sig föra så till Wår tjänst som den studerande ungdomens information uthi Tyska språket samt jure Germaniæ publico samt privato, där een lärd och förfaren man af tyske nationen till bemelte profession blefwe förordnat. Nu lämne Wij först där hän, hwad I kunne hafwa hördt af mehrbemelte Kongl. Råd Joh. Skytte, dock som Wij intet kunne finna af testamentet, att dhet nödwändigt böhr wara een af tysk nation, som antages till berörde profession, uthwijsandes contrarium

testatoris första wahl, i det han där till nominerat een Svensk, Simonius wijdh namn, fast än han blef kallat från Lybeck; ty håller berörde betänckligheet icke heller något stånd, hälst Wij wele förmoda, att Wäre infödde undersätare, som sig på studier lagt och länge uppehållit sig wijd Tyske Universiteter, intet läre finnas så fåkunnige, att dhe ju någon weetskap om jure Germaniæ publico et privato till ungdomens information skole possidera, warandes i det öfrige icke wähl practicabelt, att dhen som är Professor Skyttianus, tillijka skall wara förbunden att informera och underwijsa uthj tyska språket.

4. Angående dhet inkast, som I giöre moot Professoris Skyttiani tillsättiande, så länge framledne Secreteraren och Professoren Obrecht något har att fordra på dess återstående löhn, warandes bonderäntan wijd dhe swäre åhren eij uthgången; Så kunne Wij intet bijfalla Eder, att för denne orsaken mehrbemelte Profession skall stå obesatt, den studerande ungdomen till nachdeel, twärt emoot testatoris förordning, som determinerar sex månaders tijdh emillan Antecessoris afgång och Successoris tillträdande, hälst som ock samma methode låter sig practisera i bemelte måhl som med officerare hwilcke döo och intet hafwa uthbekommit sin löhn, blifwandes stället straxt besatt, men åthniuter antecessoris enckia dess mans återstående löhn af dhe anslagne bondehemmanen effter handen, sedan successoren först upburit sin löhn, så wijda böndernes lägenheet sådant kan medgifwa.

5. Sidst gifwe I underdånigst tillkänna, hurusom dhe 150 tunnor spanmähl, hwilcke framledne Kongl. Rådet Johan Skytte till bemelte profession af Duderhoffs frijherreskap förordnat, numehra Oss äre hemfallne och af Wår Nåd förunnas mehrbemelte profession, att således dhe Skyttianiske arfwingarne intet allena kunna tillägna sigh dispositionen öfwer bemelte profession, uthan böre jämwähl Wij hafwa deel däruthij, samt till föllie därpå I såssom Cancellarius Academiæ fog, att giöra præsentationen af sådanne berömlige män, som förbemält är; hälst åthskillige af professorerne uthi Upsala skole hafwa anmodat Eder således till att laga, att een fremmande till mehrbemelte Skyttianiske Profession måtte blifwa kallad. Hwad nu detta anbelangar; så kunne Wij, hwad det första momentet wijdkommer, intet ungå att föra Eder till minnes, dhet I förledet åhr Oss underdånigst mände föreställa Eder meeningh om bemelte Professoris Skyttiani wahl och tillsättiande heelt annorlunda än nu skeer; Och som Wij då hafwe godt funnit att declarera, dhet därmed skall förhållas effter Konung Gustavi Adolphi Privilegium daterat den 2 Iunij 1622: och högst Sahlige Hanss Kongl. Maj:ts Wår högtährade Kiäre Herr Faders der å meddeelte confirmation, såssom I det af bijfogade copia uthaf Wårt till Eder den 8: October: afgångne bref närmare hafwen till att see; Så wele Wij ochså saken låta beroo wijd dhet, som således eengång consilio ähr blifwit slutit och determinerat. Det senare momentet hwad angår, att nemligen Professorerne skole hafwa anmodat Eder, således att laga, dhet een fremmande till ofta bemelte Skyttianiske profession måtte blifwa kallad; Så aftage Wij annat af ofwan-

berörde attestater, som Upmarck har sig förwärfwat så af samptlige Consistorio Academico som Facultate Philosophica i synnerheet, i dy dhe medh heelt fördeel-acktige ordeformer recommendera honom till bemelte profession och embete. Och som Wij i anseende till alt sådant intet kunne eller wele undfalla Upmarck uthi ofwanbemelte ansökiande, skattandes rättwijst wara, att han som ähr Wår undersåte och genom mycken möda, kostnadt och reesor förwärfwat sig een solid erudition och god skickeligheet, må hafwa sig att hugna uthaf een wärckelig befordran till det, hwar till han lagligen är blefwen kallat, och intet komma att postponeras någon fremling eller een aff tysk nation, hwilcke intet altijdh förstå mehr än andre; Så låte Wij Eder dhet samma härmed wetta till ett nådigt swar, befallandes Eder i det öfrige Gudh Allsmächtig synnerligen nådeligen Stookholm den 26 October 1698.

Carolus.

C. Piper.

(Original i Riksarkivet, Academica Upsal. Kungliga bref till Kanslern.)

14.

Jakob Arrhenii relation till Konsistoriet om Hesselii disputation de Templo veteri Upsala [Upsala den 9 januari 1699.]

Magnifice Domine Rector Illustris, Venerandum Consistorium.

Såsom jag fuller sidst in Consistorio korteligen berättade angående disputation de Templo Veteri Upsala, men reserverade mig att vidare skriftteligen diducera altsammans; Altså skjer det nu här med, som i sanning alt passerat. Å min och respondentens sida är alt lagligen tillgångit effter Kongl. förordningars lydelse: ty materien är 1. angifwen i Faculteten, och der bewilljad at disputeras. 2. andragen in pleno Consistorio Majori, och approberad, præsidente Rectore Illustri. 3. Disputation af Decano censerad och godkjänd, och 4. otta dagar förr än han blef hållen, publice anslagen och uthdeld. Och passerade så hela wekan, icke allenast utan någons ringesta åtal, utan och at H:r Professoren Rudbeckius i medler tid genom Cursorem låtit kalla Respondenten till sig, berömt hans arbete, och önskat honom lycka till sjelfwa disputationens acten; säjandes der hos, effter han i disputation ingendera meningen tagit sig på at förswara, kunde han likwist i Cathedren hålla H:r Professorens mening, det respondenten lofwade, då han och inhämtade H:r Professorens

information om några flera skjähl. På sidsta stunden af wekan, nembl. kl. 7 om tisdags affton d. 6 December, kom Cursor Höstman, sedan han först warit hos respondenten, och förkunnade mig H:r Prorectoris förbod på denna disputation med dessa ord: *H:r Prorektor låter hälsa Professoren, och säga, att uppå sin faders trägna anhöllande kan han ej annars göra än förbjuda disputation.* Jag swarade: *förbodet skje alt för sent, dock måtte saken gå till Consistorium.* När Cursor gik bort, inkom respondenten, querulerandes jämmerligen öfwer förbodet, och at det så sent skjedt, sådan hans tractamenter med kostnad wore tillredde, jämrades sig dock mäst öfwer den sorg hans föräldrar skulle ther igenom tillstöta, icke annat troendes än måtte han sig grofweligen försedt. Nu ehuruwål jag syntes kunna förstå hela intention och se, 1. att sohnen ej kunde wara competent domare uti en sin faders sak, utan samma sak bordt lemnas till en annan prorectorem, 2. än mindre göra för sin fader någon execution, uthom Consistorii wetskap, uthan föregången laga ransakning och dom, och den som exequerades aldeles ohörd, 3. Att förbodet ej skjedt i rättan tid, utan på sidsta stunden, att intet uthrymme gifwas måtte till att omhuxa sig på något sätt, likwist, alt sådant oachtadt, och hwad skimpf jag här igenom lede, rådde jag respondenten flitigt till at gifwa sig till freds, intet begära att disputera sitt exercitium, hwilket icke dess mindre skulle blifwa honom beräknat. Bad honom och med sina tillordnade opponenter och kallade gjäster göra sig glad med de tractamenter han till redt. Men som han icke kunde gifwa sig till freds, bad jag honom omsider gå till sin moderbroder, H:r Professoren Swedberg, och tala med honom, hwilket och skedde. H:r Swedberg har straxt gått till H:r Rudbeck, och bidit honom afstå med sitt tagna förbod, wisandes att han ingen skälig orsak hade der till, hafwandes sjelf tillförend fast annorledes sig uthlåtut emot respondenten om hans arbete: H:r Rudbeck har swarat, sig sedermera blifwit af andra intald, att taga förbod på disputation, effter som han likwist gingo emot hans mening, och nu mehra ej kunna ändra förbodet; wore och owist om man i Cathedern wille förswara hans mening, som sades. Den 7 Decemb. då disputation hållas skulle, war respondenten bittida hos H:r Prof. Rudbeck och begärade få disputera; men swarades honom nej; utan skulle han återhämta exemplaren, som förlängst woro uthdelte, och der han ändteligen wille disputera, taga bort det sidsta capitlet, och skrifwa annat i stället, förswarandes H:r Professorens mening. Detta swåra postulatum qwalde ännu mera respondenten än som förbodet. Nödgades altså H:r Professor Swedberg och jag andraga detta ärendet hos Hans Faderliga Högwördighet H. Procancellarium; hwilken, då han hört huru alt passerat, sade sig sjelf läsit disputation igenom, och icke finna der i något, som är emot Kongl. Constitutiones och meriterar förbod, tyckandes illa wara, att man således in causa propria eller domestica exequerat parten aldeles ohörd och odömd. Uphof altså Hans Faderliga Högwördighet detta förbod, och gaf oss lof till at disputera. När H:r Swedberg och jag upkommo, war Academiens

dör ej uppläst, ej eller Cursor tillstädes; wij sände altså uth flere bod att uppsöka Cursorem och få nykelen, men han fans intet igen. Sådän wij då fåfängt sökt, och stått der med hela studentehopen, som mer och mer församlades, både adel och oadel, in mot kl. 9, nödgades wij sända effter smeden at öppna dören, som och skedde, hwar på disputation blef hållen med all modestie, utan någons ringaste offension, ja, med H. Prof. Rudbeckii myckna berömmande. Dock spordes sedermera, at H. Prorektor tagit nycklarna till sig och hafft Cursorem hos sig, utan twifwel att hafwa både uhr wägen, som och at han ej uthlefwererat nycklarna, då Consistorii Ecclesiastici pedel warit dit med Hans Faderliga Högwördighets order att få uth dem. Angående det Kongl. förbod på denna materie, som man nu effter åth beropar sig på, så är icke ett ord der omnämndt, när förbodelt gjordes, utan allenast H:r Rudbeckii trägne anhängande lagdt till fundament och orsak. Om något förbod warit, som dock ej lär finnas, hade man der om bordt påminna in Consistorio, då materien där adproberades: ju åthminstone sedan disputationen uthkom, förr än på aldra sidsta stunden, men synes wäll huru man här wid warit intentionerad. Kongl. Majj:ts allernådigste resolution af den 27 Septemb. 1681 angår icke materien, utan allenast Sal. H:r Verelii sidsta skriff emot Sal. H:r Scheffer, den han tryckja lät effter Scheffers död, emot Illustrissimi Cancellarii förbod. Så at om man der af skulle hämta något förbod, så wore Verelii mening förbudin och icke Scheffers, hwilken Kongl. Majj:tt således tager i sitt nådigste beskydd. Är och sedermera ifrån Kongl. Cancelliet uthkommen, och Högst Sal. Kongl. Majj:tt dedicerad Sal. Secreterarens Örnhelms Historia Ecclesiastica, hwilken stabilierar Sal. Schefferi och förlägger Sal. Verelii mening om gamla Upsala. Så att man undrar, huru någon kan säja Verelii mening wara uti Kongl. Cancelliet antagen och autorizerad; warandes betänkeligit nog att damnera så många och stora mäns enhällige relationer och wittnesbörd om samma sak, och således lemna andra nationer tillfälle att förkasta våra Historicos uti annat mera angelägit. Dock har vår respondens ingendera meningen förswarat eller förlagt i sin disputation. Men hwem rättsinnig skulle ej med skjäl förtyckt och lastat det, om vår respondens understådt sig att disputera så många och förnähme historicorum fidem, som styrka Schefferi mening, hwilkas skjäl, der så fordras och behagas, kunna korteligen sammandragas och wisas, och icke lära wara så lätta att förläggas.

Anbelangande det H:r Doct. Rudbeck i sidste Consistorio berättade, så uppsattes det här punktewis med sin nödige förklaring.

1. Att man ej bordt taga up dören, utan wänta på nycklarna, som woro hos honom. Resp: wij wiste då intet att H:r Prorektor tagit nycklarna till sig; kunde ej eller det tänkja, emedan elljes, då någon disputation kommer att lagligen förbjudas, så pläga dörarna icke des mindre öppnas, och en zedel slås på dören, som gifwer tillkänna, att disputation ej blifwer hållen. Men denna gången hade H:r Prorektor ej eller gjordt någon publique notification om sitt

förbod; utan lätt ungdommen, okunnig om alt, gå på backen och frysa en hel timma: kunnandes ingen annat tänkja, än att Cursor sig försummat. Hade och hopen längre fådt der stå, om icke smeden ändteligen öpnat dören; ty då jag förnam hans Faderliga Högwördighet uthskickat sin tjenare till H:r Prorectorem effter nycklarna, hwilka han dock eij utfick, sände jag och befalte smeden gå der ifrån, som H:r Tesmar hörde, med hwilken jag gick och talade på gården, men smeden hade skyndat sig och öppnade litet der effter dören.

2. Att man brutit opp fönstret. Resp: I den gluggen uth med trappan, som smeden steg in igenom, har eij warit något fönster på 8 eller 10 åhrs tid, utan stådt helt öpen.

3. Dör och lås blifwit sönderbrutne. Resp: 1: Nu warande H:r Prorector har sedan själf warit der och besichtigat; finnandes intet brutit. 2. kan och smeden sjelf här om höras. 3. Och har H:r Prorector intet at tala här på, såsom wore det owanligit, at låta smeden uptaga dören, då nycklarna kommit uhr vägen. Magnus Cursor wet berätta om flere sådane tillfällen. Mera är det till att undra at H:r Prorector stängt Professores och Studiosos uthur Academien, som der hafwa sina beställningar, och förhållit nycklarna för Procellarii uthskickade. Och ehuru wäl jag och respondenten hade orsak at klaga och oss beswära öfwer sådant procedere emot oss, will man likwist för wänskap och rolighets skuld lemna altsammans, låtandes sig nöija med Hans Faderliga Högwördighets rättwijsa correction, och skjutandes sig för det öfriga under Hans HögGrefwelige Excellences Illustrissimi Cancellarii nådige hägn.

Jag är outhörligen Eder Grefwel. Magnificenses
och Venerandi Consistorii hörsamme tienare
J. Arrhenius.

(Kopia i Riksarkivet, Academica.)

15.

Olof Rudbeck d. äldres relation om Hesselii disputation,
[Upsala 1699].

Högwälborne Grefwe Magnifice Dn. Rector och Högtährade
Gynnare.

Effter H:s Magnif:s begiäran att gifwa en kortt berättelse, af hwadh orsak iagh hafwer begiärt att M. Hesselij disputation skulle upskiutas, så ähr detta korteligen att säga.

1698 uti medio Novembri, om iag rätt mins, så förnam iag, att en studiosus skulle hålla en disputation om Antiqua Upsalia. Nu såssom alla, som sådana våra gamblas antiqviteter pläga beskrifwa, pläga och komma till mig och om ett och annat sökia underrättelsse, och iag intet förnam af denne, så gick iag till Decanum Prof: Wallerium, och frågade derom, då han swarade migh att en Vesmannus, benembdh Hesselius hafwer derom skrifwit och mycket hederligen ihogkommit Atlanticam, men dragit in skiälen på bägge sijdor för och moth Gamla Upsala af Scheffero, Werelio och andra. Jag frågade så hwadh hans mening war; han sade att han synnas falla in på Schefferi mening. Iag sade, att han skulle achta sig, emedan alla våra Konungar hafwa hafft den orten i stor wyrdnat för dess ålder, som sees af S: Erichs, K: Gustavi I, och Kon: Caroli IX:des Historier och särdeles nu vår Salige Glorwyrdigast i åminnelssse Konung Carl offta dijt gjorde reesor medh Höga Prinsar och andre herrar att wijsa dem dess antiquitet och hwad mera iag kunde säja. Sedan kom iag en tijdh dereffter att tala widh kyrkioherden och Prof: Svedberg, effter han war i swägerskap medh honom, och badh honom warna honom, att han skulle sig wäl omsee, effter detta wärket är något laggrant. Widh pass den yttersta Nov. anslogs disputation, och då iag fick honom, sände iag den yngre Cursorem straxt effter Hesselium, warnande honom att achta sig för det Hans K. M:tt lagt wijte på, och H. K. M:tt sielf bekräftat medh sina ordh öfwer Atl. T. 1, i hwilken Upsala beskrifwes, hwilka H:s K. Maij:ts ordh till en deel äro införde i Atl. T. 2. utj dedication till H:s K. Maij:tt, wijste och honom många skiähl, att det gamla Upsala är det gamla Upsala: hwarpå han swarade sig aldrig dessa klara skiähl wettat, af hwilka han nu klarligen seer att det är det rätta gamla Upsala. Iag sade honom att han dessa skulle till minnes upsättia, och åther komma till mig, att iag kunde see om han dem rätt fattat, att låta tryckia dem medh 2 eller 3 ordh widh ändan på disputation. Men han kom ej igen, och både Professores och Studenter undrade på att han tordes så skrifwa, ty skref iag till Prorectorem en zedel att han wille låta *upskiuta* disputation, till dess iag fingo honom communicera medh det Kongl. Cantzelij Collegio, hwilket breef eller zedell Prorector lærer utwijsa. Om qwällen som war dea 6 Decemb. kom Professor Svedberg och badh för Hesselio, att hans disputation skulle få komma fram, hwilket skedde i Häradshöfdingens Nobelij närwaro, och Gref Carl Oxenstiernas Præceptoris Wictorins, men iag swarade mig intet töras det samma göra, förän iag det det Kongl. Cancellij Collegio låtit wetta, och det är intet så brått om, där äre många disputationer af mycket mindre värde upskutne, ja och åtskillige heelt förbudne. Om morgonen klockan 7 kom M. Hesselius sielf till mig och badh der om, iag swarade mig ondt göra att hans disputation skall *upskiutas*, men migh intet töras annat än det begiära, då iag kallade neder M:r Wictorin att höra hwadh iag sade, då och Jacht Skrifwaren Christian inne war, men han påstodh att nu änteligen få disputera. Iag swarade honom som tillförende, tackandes honom för den

ähran han mig giort i disputation, mehra än iag är wärdh, men min Allernådigste Konungs ähra, willia och behagh, och rikets heder måtte mig kiärare wara, och gaf honom twänne råd, antingen han wille göra som många lärda män göra, och intet så längesedan skedde utj disputation de Ephoris Atheniensium, att han uppskiöts och omtrycktes 1 eller 2 blad, som dock intet angick vårt rikets heder, eller om han wille wänta till andra weckan, att iag finge wänta det Högl. Kongl. Cancellij omdöme. Han swarade, att antingen skall disputation nu skee eller aldrig. Dermedh gick han sin koos. Jagh tyckte att detta war nästan för myndigt swarat af en discipel till sin public præceptorem, och särdeles moth Rectoris befallningh. Emillan kl:n 8 och 9 kommer nu pojkn löpandes, som sade sig uthskickadh af Prof. Svedberg och Prof. Arrhenio till min sohn Prorectoren, och säger att Archi-Biskopen gifwit lof. Iag sade att Archi Biskopen är för klok att gifwa någon lof, förän han hörer Prorectoris declaration och saken får i Consistorio afgöras. Sedan reeste iag up medh min sohn till H. Högwyr. Archi Biskopen, effter som det kom budh ifrån honom till min sohn, hwarest då alla 4 Theologi sutto för oss inne, då iag upläste min zedell till Prorectorem, så och förtälgde alt hwadh som passerat war. Och såssom det berättades, att disputation hölts uppå, och att smeden skulle brutit up dören, och andra sade att dhe gått igienom fönstren in och uptagit dören, då frågade Prorector om det war H. Högw:ts Procancellarij befallning att detta göra; han swarade Neij, ingalunda; detta frågades 2 gånger och han feck samma swar. Prorector frågade, om han icke må sådant rätten förhålla på wederbörlig orth, han swarade ja, det må han wäl göra. Detta är det iag korteligen hafwer att berätta, hwarwidh föllia M. Wictorins, och Christian Anderssons attester, förblifwandes städse

Hans HGr: Magnif. Rectors
Tienstplichtigaste Tienare
O. Rudbeck.

(Kopia bilagd rector illustris C. Gyllenborgs skrifvelse till Kanslern d. 17 febr. 1699 i Riksarkivet. Academica.)

16.

K. Maj:t förbehåller sig tillsättning af adjunkturena,
Stockholm d. 13 mars 1699.

Carl medh Guds nåde etc.

Wår synnerlige ynnest och nådiga benägenhet medh Gudh Alsmächtig,
Troo Mann Råd, Præsident och Upsala Academiæ Cantzler. Wij see utur

Eder i dag daterade underdånige skrifwelse, hurusom facultas Philosophica uti Upsala till ersättiandet af dhen effter Professor Upmarck ledig blefne Adjuncti beställningen föreslår Magister Olaus Celsius, Magister Fabian Törner och Andreas Palmroot, recommenderandes J dock Celsius fram för dhe andre, såsom dhen där har dhen förmohnen, att han giordt een wacker resa i fremmande land och inhämtat een ogemehn kunskap i dhe orientaliske språken. Och som Wij i anseende därtill wehle hafwa benådat bemälte Celsius med samma ledige Adjuncti beställning, Så låte Wij för honom dära utfärda wår fullmakt. För dhet öfrige och hwadh widkommer Eder underdånige förfrågan, huruvida Eder må wara effterlåtitt effter förra wanligheten att disponera om besättiandet af dhe ringare academiske tiensterne, såsom Secretariatet och Adjuncturerne, Så ländet Eder däruppå till nådigt swar, dhet kunna sådanne måhl, som redan widh åtskillige tillfällen är skedt, Oss i underdånighet föredragas. Hwarmedh Wij befalle Eder Gudh Alsmächtig, synnerligen, nådeligen Stockholm den 13 Martij 1699.

Carolus.

C: Piper.

(Original i Riksarkivet, Academica, K. Maj:t till Kanslern)

17.

Carl Gyllenborg, rector illustris, till Kanslern om den polska palatinens besök vid universitetet, Upsala d. 25 april 1699.

Högwählborne Her Grefwe Kongl. M:ts Råd och President, så och Upsala Academiæ Cantzler Höggunstige Herre.

Näst en ödmukest tacksäjelse för den höggunstiga skrifwelse, hwarigenom Eders HögGrefl. Ex:ce höggunstigast har tåkts mig den Polska Palatini ankomst här å orten weta låta, har jag intet underlåta kunna att Eders HögGrefl. Ex:ce i diupesta ödmukhet berätta, hwadh anstalt som wijdh samma Palatini så reception som tractamente har kunnat låtit sig giöra, i den så säkra som ödmukesta tillförsickt, det lærer Eders HögGrefl. Ex:ce, som altidh wurit en så höggunstig Herre emot mig, jämwäl detta både sielf höggunstigast uptaga och, där det samma hos H:s Kongl. M:tt komme at omtalas, til det bästa uttyda.

Om lördags afftonen då jag genom Eders HögGrefl. Ex:ces höggunstige skrifwelse fick weta, det wore den Poleske Palatinus sinnader samma dagen

att resa ifrån Stockholm, och jag alldärföre intet annat trodde än skulle han samma afton wara hijt att förwäntandes, gjorde jag all möjelig flijt att bringa alting uthi Eders HögGrefl. Ex:ces hus i den ordning, att han där kunde wähl logerad blifwa. Uthi den kammarn, som Eders HögGrefl. Ex:ce sielf plägar wijdh sin höga närwarelse här på orten hafwa, lät jag bädda en säng åt Palatino sielf, medh en paulun däröfwer, men i Eders HögGrefl. Ex:ces sängkammare bäddades 2:ne sängar åt hans cavalierer, och den ena i hvilken båda de förnämste lågo ochså medh paulun, men den som Secretern skulle sofwa intet. J alla kamrar, så [wäl] som i saln och förstugun, wore lius uptände, bordet dukt, [en] afftonmåltijdh tillagadh, men den affton war alt fåfängt, emädan wij sedan förnummit, att han samma natt hos Eders HögGrefl. Ex:ce på Rosenberg har tillbracht. Och hoppas jag att Eders HögGrefl. Ex:ce intet ogunstigt uptager, om jag härjemte berättar, att så wähl Palatinus sielf som alla af hans suite aldrig nogsamnt kunde berömma den särdeles civilitet, som Eders HögGrefl. Ex:ce dem har täkts wijsa, föruthan det att de medh största förundran alt hwadh dhe på Rosenberg hade sidt intet en gång utan som oftast om-talte.

Om söndagen ehuruwähl iag intet giärna trodde, att han på den dagen skulle wara att förwäntandes, likwähl på det jag dess säkrare måtte wara sände jag en wachtkar, som skulle resa så långt han kunde hinna till mörkt blef, och om han någon på vägen mötte strax därom tillkänna gifwa. Kl. 11 om natten kom samma wachtkar tillbakas och berättade sig hafwa mött de främmande, då jag till Eders HögGrefl. Ex:ces hus mig skyndade och gjorde där samma anstalt som affton tillförne, allenast att ingen rätt afftonmåltijdh war tillagadt, emädan wij intet tordes två gånger göra fåfäng omkostnadh. Klockan effter 12 ankom han, då jag genom Academiæ bokhållaren och en ansenlig student lätt honom emottaga och i sina rum föra, ty att jag sielf eller någon af professorerne så sent skulle någon upwachtning göra tyckte jag intet anstå. Dem som honom mottogo befalte jag strax låtas som afftonmåltijden wore färdig och alldärföre Hs. Ex:ce fråga, om de icke den samma finge anrätta, hwarpå som han swarade för sin person nej och strax gick till sängs effter han war rätt trötter, lät jag likwähl för hans betiänte laga så godt jag i hastighet kunde af kall fogelstek, godt kiödt, winost och mehra, så att de wore rätt wähl nödge.

Andra dagen lät jag på deras egne begiäran bära till dem frukost af bakwärk och spanskt wijn, då jag sedan igenom en Facultatis philosophicæ adjunctum lät fråga, om H:s Ex:ce wore lägligt att jag tillika medh deputatis Consistorii hos honom war upwachtning finge göra. Denne Adjunctus blef af honom sielf om sitt ärende frågadt, och då han det samma framstält öfwer måttan gunstigt beswaradt, medh tacksäjelse för det wij wille göra honom den äran, dem han och sade sig strax wara färdig att mottaga. Huilket då jag förnam gick jag medh deputatis, som woro Prof. Norman, Prof. Rudbeckius, far och

son, Prof. Lundio, Prof. Reftelio, dijt, hwarest wij af honom i trappan blefwo mötte, och då wij kommit in samt alla på honom hälsadt, beneventerade jag Hs. Ex:ce medh ett litet tahl på latin, hwarpå han gunstigt swarade, berättandes därjemte att Eders HögGrefl. Ex:ce har honom lofwadt, det han alt hwad här kunde remarquabelt finnas skulle få besichtiga, hwarföre jag och strax tillböd mig att honom föra, då wij och gingo i kyrkan, där jag den anstalt giordt att han där af Pastore skulle benewenteras, och tillika Orgenisten befallning giedt att, så länge han [war] i kyrkan, på orgorna spela. Han berömde mycket kyrkan sielf för [så wäl] sin storlek som wakra structur, gick sedan fram till altaret, [der] St. Eriks ben framtogos dem han tillika med sin suite kysste. [Deri] från kommo wij till K. Gustavi graf, därest han alt noga skådade, och jag det epitaphium som på latinska wers där war skrifwit för honom läste, hwilket honom så mycket behagade, att han en afskrifft deraf af mig begiärte, det också strax skedde. Sedan förde jag honom i Catharinæ Jagelonicæ graf, hwars epitaphium han också afskrifwit begiärde; wij besågo och Eders HögGrefl. Ex:ces graf, den han öfwermåttan tykte om; orgelektaren gick han ochså till och war der en godh stundh, hörandes på alla stämmorna medh ett särdeles nöje. Då wij sedan gingo till Academien och där så wähl Auditoria som Bibliotheket och theatrum anatomicum besågo, särdeles besichtigade han konst-cabinettet medh en särdeles accuratesse och patience. Ifrån Academien förde jag honom åt slottet, dijt han sade sig förnämst willa gå, till att sij den sahlen i hwilken Drottning Christina aflagt regementet, och då wij der en stundh warit, åkte H:s Ex:ce hem till sitt qvarter, då jag och hade den äran att följa honom. När han war hemkommen, war Prof. Norman där för honom och presenterade honom twänne sina wärk, och sedan Hr Prof. Rudbeck, som ochså skiänkte honom de 2 sista delar af sin Atlantica.

Kl. mot 1 wardt maten inburen, 10 fat föruthan sallaten, och har Rudbeckii professorska giordt rätt godh anstalt. Strax måltijden begyntes, war Zellinger tillstädes och medh 16 à 20 musicanter anställte en rätt wacker musique, beståendes af violer, hautbois och lutor, hwilket H:s Ex:ce öfwer all måtta behagade. Sedan bores in twänne fat, det ena af confiture, det andra af äplen, citroner och pordorange, då wij begynte att dricka deras M:ts Konungarnas i Swärje och Poln skålar, och sedan drottningarnas och hela kungl. husets samt Senatus utriusque regni, Eders HögGrefl. Ex:ces och Palatini egen skåhl, då Prof: Rudbeck wijd hwar skåhls drickande lät 16 stycken låssas, och war qvällen rätt lustig, så att jag hoppas att så wähl Palatinus sielf som all hans följe lära wara wäll nögle. I synnerhet kan jag ödmiukast försäkra Eders HögGrefl. Ex:ce, att han sielf sig uthi gunstigare termer uthlät än jag det kan säja, betygandes att föruthan all annor civilitet, som honom här i riket är worden wederefaren, han och altijdh skall minnas och ärkiänna den godhet som Eders HögGrefl. Ex:ce för hans person har behagat hafft, sade sig och därjemte aldrig

skola glömma att tahlä om Upsala Academie, hwilken han skattade lyckelig som hade en så stor och så gunstig Cantzler.

Måltijden warade till kl. mot 6, då han reste till gamla Upsala, hwarest jag tillika medh Doctor Rudbeck den yngre samt prof. Goeding honom fölgde, och hade jag den äran att åka i samma wagn medh honom sielf. Han war mycket curieus till att observera alting och lät alting sig berättas, fast än han war tämligt incommoderad af det han n[ågot] litet druckit. När wij kommo tillbakas woro a[lla] musicanter för honom i trappan och spelte, hwilket [och] han en godh stundh påhörde, lätandes imedler tijdh hästarna förspännas, och ärnade sig helt och hållit bort, men i medlertijdh wille han likwähl besöka prof. Rudbeck hwilket och skedde; warandes prof. Rudbeck så artig, att han honom alla sina curieusiteter wiste och badh blifwa qwar till afftonmåltijdh, hwilket och H:s Ex:ce jakade till, emädan han intet orkade resa uthan war litet opasslig. Öfwer måltijden kommo wij att tahlä om våra Lappar, då jag för honom refererade det lilla som jag på min resa observeradt, och då wij kommo att nämna lapparnes trollwäsande och jag fan honom wara mycket curieus om att sij en trumma, skickade jag effter en af mina, den jag honom tillika medh slägeln gaf, hwilket han särdeles tyckte om. Måltijden warade in till kl. mot 11, då han gick straxt därifrån, blifwandes då han kom på torget åtrigen 16 stycken låssade samt af skallmeijblåsarna speladt. När wij då kom i huset, tog jag straxt aldeles af honom afskiedh, effter han om morgonen bittidh skulle resa, och tackade honom för den äran han hela vår Academie giordt, hwarpå han öfwermåttan gunstigt swarade och wille äntligen följa mig utför alla trapporna, men jag tillät det intet, de af hans följe gingo ända långt uthom porten. Han sielf wille och äntligen då wij gingo från Rudbeckens besöka mig, men som det war något sendt, ursäktade jag mig, fastän han äntligen det samma påstod. J mårgons kl. 4 reste han bort, då Academiæ Bokhållaren och en student honom till wagnen fölgde. Jag hoppas intet annat än att han lærer wara aldeles nögder, och om man får tro hwad som säjes, twiflar jag intet derpå, han lærer wähl och sielf giöra hos Eders HögGrefl. Excell. därom berättelse.

Hwad som till hans tractamente har påkostads lærer prof: Rudbeck Eders HögGrefl. Ex:ce i ödmiukhet weta låta, Det har gåt tämlig mycket åt som jag nu sedermera ser, men föruthan det att alt här på orten är dubbelt dyrt, lär det dock wara en liten kostnadh för Hans Kongl. M:t, som jag likwähl tror intet hafwa wurit ogagnelig, till det ringesta är jag försäkrad att Upsala lär litet bli bekant hos det folket, som knapt hafwa det samma tillförne hört nämnas. Hos Eders HögGrefl. Ex:ce anhåller jag nu som tillförne i diupesta ödmiukhet, det tåktes Eders HögGrefl. Ex:ce alt detta höggunstigast uttyda, samt [lika] höggunstigt ursähta, att jag medh ett långsamt och¹ skrifwande fördristadt mig Eders HögGrefl. Ex:ce bes[wära]. Eders HögGrefl. Ex:ce är så wan att bewijsa mig all nåd och gunst, så att jag aldeles intet kan twifla att

¹ ett ord bortslitet.

Eders HögGrefl. Ex:ce så wähl i detta måhl som alla andra den samma högunstigast conserverar emot den som in till sin dödstundh skall räkna för sin största lycka att få nämnas

Eders HögGreflige Excellences
ödmukeste tienare
C. Gyllenborg.

Upsala d. 25 April 1699.

(Original i Riksarkivet. Kanslersemetets handlingar, inkomna skrivelser.)

18.

Universitetets nya af K. Maj:t utfärdade stat, Stockholm d. 8 juni 1699.

Upsala Academiæ stat.

Theologj.

Silf. Mynt
Dlr öre pr

4 Professores Theologiæ förutom deras præbende gjälld efter Kongl. privilegier och förordningar	à 700 D:	2800
--	----------	------

Iuridicj.

1 Professor Iuris	à 700 D:	
Än Præbende Billinge i Dannemark sochn hemman 1, rânttar med jordeboks och mantahls rântta.....	à 80:28:9 ³ / ₅	780:28:9 ³ / ₅
1 Dito Professor	à 700 D:	
Än Præbende Flogesta hemman 1 utj Bondekyrckio sochn, rânttar med jordeboks och mantahls rântta.....	à 80:10:—	780:10

Medicj.

1 Professor Medicinæ	à 700 D:	
Än Præbende hemman Törneby i Waxala sochn 1, rânttar	à 53:20:1 ³ / ₅	753:20:1 ³ / ₅
1 Dito Professor.....	à 700 D:	
Än Præbende hemman Nontuna i Dannemarks sochn 1, rânttar	à 52:30:—	752:30

Philosophj.

1 Professor Mathes.	à 700 D:	
Än Præbende hemman Säfwia i Dannemarks sochn 1, ränttar	<u>63:30:9³/₅</u>	763:30:9 ³ / ₅
1 Dito Professor.....	à 700 D:	
Än Præbende hemman Sunnersta i Bondekyrkie sochn 1, ränttar.....	<u>53:20:9³/₅</u>	753:20:9 ³ / ₅
1 Professor Histor.....	à 700 D:	
Än Præbende hemman Nifwela i Bälings sochn 1, med utgjord ibidem ränttar.....	à <u>60:—14²/₅</u>	760: :14 ² / ₅
1 Professor Hæbre.....	à 700 D:	
Än Præbende hemman Malsta i Bälings sochn 1, ränttar	<u>48:23:8.</u>	748:23:8
1 Professor Eloqvent:	à 700 D:	
Än Præbende hemman Bertoga i Bondekyrkio sochn 1, ränttar.....	<u>60:9:9³/₅</u>	760: 9:9 ³ / ₅
1 Professor Græc: Ling:	à 700 D:	
Än Præbende hemman Norby i Bondekyrkio sochn 1, ränttar.....	<u>54:23:14³/₅</u>	754:23:14 ³ / ₅
1 Professor Poes:.....	à 700 D:	
Än Præbende hemman Törneby i Waxala sochn 1 ränttar	<u>52:31:—</u>	752:31:—
1 Professor Logic:.....	à 700 D:—	
Än Præbende hemman Bärby i Dannemark sochn 1, ränttar	<u>53:20:9³/₅</u>	753:20:9 ³ / ₅
1 Professor Polit:	à 700 D:	
Än Præbende hemman Broby i Börje sochn 1, ränttar	<u>53:19:9³/₅</u>	753:19:9 ³ / ₅
1 Bibliothecarius.....	à 700 D:	
Än Præbende hemman Nostuna i Wängie sochn 1, ränttar	<u>44:21:9³/₅</u>	744:21:9 ³ / ₅
1 Ränntmästare	à 700 D:	
Än Præbende hemman Hästeby i Börje sochn 1, ränttar	<u>62:22:—</u>	762:22:—
3:ne Inspectores Stipendiariorum af professorerne som åhrligen ombyta	à <u>66²/₃ D:</u>	200:—
2:ne Inspectores Ærarii af professorerne som icmb- wehl ombyta, sålunda att een af dem afgår det		

ena åhret, och en annan stiger i stället, och det andra åhret afträder den andra, och så consequenter	à 75 D:	150:—
1 Secreterare eller Notarius.....	à 300 D:	
Än Præbende hemman Forkarby i Bälunge sochn 1, ränttar	46:8:12:—	346:8:12:
1 Bokhållare	à 300 D:	
Än Præbende hemman Forkarby $\frac{1}{2}$ med en utgjord ibidem och Isgrena $\frac{1}{2}$ i Bälings sochn, gör hemman 1, ränttar	à 59:16:8 $\frac{2}{5}$	359:16 8 $\frac{2}{5}$
2:ne Adiunctj Theologiæ	à 150 D:	300:—
1 Adiunctus Iuris		150:—
1 Adiunctus Medicinæ		150:—
4 Adiunctj Philosophiæ.....	à 100 D:	400:—
Af stipendiat medlen som är 6/m D:r silfver mynt bekomma underbem:te persohner deras lönningar nembl:		
1 Vice Bibliothecarius bestås hädan efter, äfwensom hærtills skiet är, förutan dhe 100 D:r silf:mt honom medelst Kongl. bref äro tillsagde af cassa studiosorum och dhe 80 D:r silf:mt af cassa bibliotecæ, trenne rum af stipendiat medlen, nembligen första, andra och tridie rummet, gör tillsammans silf:mt	120 D:	
1 Amanuensis wijd Bibliotecet, som underhielper Vice Bibliotecarien med skrifwande och gör upwaktning wijd Bibliotecet, bestås 2:ne rum af stipendiat medlen nembligen den första och medlersta classen gör tillsammans.....	100 D:	
145 Stipendiater, hwilka åhrligen åthniuta sitt underhålld efter den fördehning som här efterföllier, blifwandes alfwarligen förbudt efterlåta någon annan något stipendium, som icke är student och dägeligen idkar sine studier i Upsala på det sätt som constitutionerne innehålla, och däriempte äro af så ringa medel, att dhe elliest intet kunna sig der uppehålla och sine studier fortsättia. Nembligen		
48 persohner — à 60 D:r	2880: —	
48 persohner — à 40 D:r	1920: —	
49 persohner — à 20 D:r	980: —	
	5780:—	6000:—:—

4 Academie Fogdar	à 100 D:	400: :—
1 Tijonde Fogde i Helsingeland 18 tun:r span- måhl	à $2\frac{1}{4}$ D:	40:16:—
4 Fogde eller Opbörds karlar	à $14\frac{1}{2}$ D:	58:—:—
17 Rättare	à 8 D:	136:—:—
1 Organist		40:—:—
2 Cursores	à 59 D:	118:—:—
1 Wachtmästare		100:—:—
6 Wachtdrenger	à 30 D:	180:—:—

S:a 23304:31:6 $\frac{1}{5}$

Till Kongl. academiens bygningar, hwarföre åhrligen i academiens böcker riktig reda och räkning göres, och hwad det ena åhret besparas, det förblifwer oförrykt till det nästfölliande, utan att angripas till andra uthgifter 300:—:—

Till Extraordinarie Expenser för hwilka i lijka måtto i bem:te böcker riktig reda och räkningh göres, och hwad det ena åhret besparas intet distraheras till andra tarfwer, utan förwaras oförrykt till det fölliande åhrets förefallande expenser 300:—:—

Till Bibliothecet för hwilka medel bibliothecarien som dem emottager åhrligen gör räkning i academie boken..... 200:—:—

Till Hortum Botanicum hwarföre åhrligen af wederbörande göres reda och räkning i academie boken 150 D:

Nock består Kongl. Maij:t till Örttegårdens underhållt mantahlspenningar af Exercitie hemmanen, och hwad dhe ey tillhinda opfylles med besparingar af academiens hemmans ränttor, så wijda några kunna finnas att tillgå sedan staten fått sin fyllnad, men skulle ingen besparing finnas, åthniuta dhe intet mehra än mantahls penningarne kunna kasta utaf sig 120: D: 270:—:—

S:a 1070:—:—

Till Professorum Enckiors gratiale anslås åhrligen 200 tunnor spanmåhl och uthdelas åhrligen dem emellan, sålunda att enär dhe till tahlet äro tijo eller der under, så bekommer hwar enckia 20 tunnor, och enär dhe äro flere, dehlas proportionaliter dem emellan så att alla undfå lijka mycket och summan lijkwehl intet stiger öfwer ofwanbem:te opsatte qvantum, men enär dhe äro mindre än 10 till tahlet, skall det som öfwerskiuter blifwa bespart och utj Academiens räkningar såsom en besparing uptagas, niutandes enckorne alltijd samma spanmåhl in

natura, och skall iembwehl under professorum enkior förstås och begripas bibliothecariens och ränttemästarens enkior att niuta af samma summa med professorum enkior görandes tillsammans à $2\frac{1}{4}$ D:r tun:

450:—:—

Till Tryckets underhåld, hwarföre åhrligen göres reda och räkning, och hwad som här af åhrligen ey uthgår till tryckets wijd macht hållande, det kommer till dhe andra åhren att förwaras, och intet till sammans blandas med dhe andra academiens medel.....

97:30:12

Exercitie Staten.

1 Fransösk språkmästare	300:—:—
1 Fächtmästare	300:—:—
1 Dantsmästare	300:—:—
	<hr/>
	S:a 900:—:—

Reqvirerar.

Efter föregående special reqvirerar Kongl. academien nembligen

Personalstaten	23304:31:0 $\frac{1}{5}$
Till Academiens Bygningar, Bibliotecet, Örtégården och Extraordinarie Expenser, hwarföre åhrligen göres räkning i academie boken.....	1070:—:—
Professorum Enckiors åhrl. gratiale	450:—:—
Till Tryckets underhåld	97:30:12
Till Exercitie staten	900:—:—
	<hr/>
	S:a 25822:29:18 $\frac{1}{5}$

Af besparingen om någon blifwer sedan staten fått sin fyllnad tages till Örtégårdens underhåld hwad mantahls penningarne af exercitie hemmanen ey tillräckia dhe 120 D:r i staten anslagne äro, men om ingen besparing blifwer, måste dhe sig åthnöija med mantahls penningarne.....

66:—:—

Öfwerskiuter staten som består utj dagswerks penningar

863:19:18 $\frac{5}{12}$

Summa 26752:17:7 $\frac{37}{60}$

Anordnas.

Af des i åthskillige tijder undfångne donationer i hemman och kyrkioherbergen, sedan afkortningen till 4440 D:r 23 öre 4 $\frac{49}{60}$ pr. silf:mt äro afdragne, till een ren summa utj hwilken och är inbegreppen jordeboks och mantahls ränttan, kyrkiotijonde

spanmähl och mantahls penningarne sampt gewinsten af pert- sedlernes och spanmählens förwandling effter markgången ...	24686:28:9 ^{41/60}
Wederlags differencen emellan hemmanen Ellgarbo och Fillsarbo i Tegelsmohra sochn, som academien ey kommit i possession utaf, och kyrkiohemmanet Mallma i Bondekyrke sochn som academien A:o 1673 är upå afrächning immitterad.....	10:12:9 ^{3/5}
Extraord:e dagswerks penningar af academ:s hemman	996:12:—
Exercitie godsensränttor med förwandlingen efter pertsedlers markegång	906:30:1 ^{1/3}
Än mantahls penningar af exercitie hemmanen lijka som af de andra academiens hemman.....	54:—
Tryckerij Godsen ränttor	960:30:1 ^{1/3}
	97:30:12
	<hr/> Summa 26752:17:7 ^{37/60}

Sålunda som förbem:te stat innehåller, åthniuta hwar och en som derutj begripes det honom der påföres, så wehl af dhe gods och kyrkioherbergen, som A:o 1624 academien donerade och tillagde äro, som 1639 åhrs donerade gods och kyrkioherbergen till statens förbättring och refusion för några bårtmiste hemman af 1624 åhrs donation; i lijke mätto af 1646, 1647 och 1651 åhrs donationer angående några præbende hemman och Pihlhagen med miöhlqwarnen utj Upsala stadh, så och alla owissa och extraordinarie uthlagor af alla academiens gods och bönder, item A:o 1683 och 1685 åhrs donationer till exercitie statens aflöning och tryckets underhålld, sampt sist 1690 åhrs donation och confirmation på mantahls penningarnes åthniutande af dhe academien underlagde hemman, item mantahls penningarne af exercitie hemmanen lijkämtigt Kongl. bref af d. 23 Decemb. 1698, hwilka ränttor, så wehl efter academiens egna, som dhe i Kongl. cammar collegio gjorde extractor utaf sex åhrs academiens räkningar och hufwudböcker sammanslagne, nembl.: 1685, 1686, 1687, 1688, 1689 och 1690, äre befundne, sedan dhe med sex till ett åhr reducerade äre, och den här ofwantill specificerade afkortnings summan är afrächnat, att kunna indraga ofwan specificerade anordnings summor. Och emedan nu academien sålunde är försedd med wiss och ständig inkomst, så i hemmans ränttor som kyrckiotijonde spanmähl, och öfwer des förwalltande och infordrande icke allenest är försedd med egne betiänte, utan och efterlätne sielfwa der öfwer att disponera och hafwa upsicht; alltså förplichtas academien att rätta sig i uthdelandet af des inkomster alldeles efter föregående stat, och den uti ingen mätto öfwerträda, så kiärt hwariom och enom är att undwijka det answar som der på föllia lærer, och der någon gång så hända kunde att ränttorne alla åhr icke riktigt uthfalla, att denna staten kan åthniuta des fullkomblige betahling, så skall sådan brist proportionaliter skee för alla och icke för een eller flere allena, hwilken brist academien åter hafwer att undfå, när medlen infalle eller ett annat åhr något öfwerskiuta kan. Men ingen skall hafwa låf och

tillstånd för en sådan brist eller hwariehanda afkortningar, ehwad namn den och hafwa må, att sökia hans Kongl. Maj:t om någon ehrsättning, eftter som hans Kongl. Maj:t ey heller will disponera något af academiens inkomster som kan öfwerskiuta staten till någon ting, utan låta det alltsammans oförtryckt bijbehållas såsom ett reserve till staten, så att den samma alltijd må hafwa någon tillgång och hielp wijd hwariehanda påkommande händelse.

Carolus.

Sam. Eenhielm.

Stockholm den 8 Junii A:o 1699.

(Original i Konsistoriets arkiv.)

19.

K. Maj:ts reglemente för universitetets ekonomiska förvaltning, Stockholm d. 8 juni 1699.

Kongl. Maj:ts Reglemente, hwareftter wederbörande wid academien i Upsala hafwa sig att rätta angående academiens medels, inkomsters och rättigheters administrerande, så till upbörd som utgifft, gifwit Stockholm d. 8 Junij A:o 1699.

1.

Såsom Kongl. Maj:t i nåder har godt funnit, at giöra någon ändring uti de förre academiens undfångne stater och till den ändan för academien i Upsala låtit uppsättja een ny stat, som detta innewarande åhr 1699 skall taga sin begynnelse, altså är Kongl. Maj:ts nådige willje och befallning, det samma stater af wederbörande effterlefwes och uti ingen måtto öfwerträdes, så kiärt dem är att undwijka det answar och beswär, som elliest deruppå föllja lærer.

2.

Ehuruwäl dipositionen öfwer academiens gods, inkomster, medell och rättigheeter i gemen enkannerligen ankommer uppå procancellarii och consistorii academici försorg, så att de collegialiter alla tillhopa böra hafwa inseende, at dermed rätt förswarligen omgås, och at jemwäl de viktigste saker communiceras academiens canceler, och deröfwer inhemptas dess råd och betenckiande, icke des mindre, effter som academiens constitutioner innehålla, att wisse af academiens ledamöter skola alternative wara inspectores ærarii, hwilcka och

så äre effter Kongl. Maj:ts nådige resolutioner på den af Kongl. Maj:tt academi-
 mien meddelte staten opförde, ty will Kongl. Maj:tt, att desse inspectores
 ærarii skola med räntmästaren alt jempt hafwa ett wakande öga och fljligt
 inseende på academiens gods, inkomster, medell och rättigheter, så att när
 något måhl dem förekommer, som rörer academiens inkomster och utgifter
 sampt afkortningar och annat mera, skole de sakernas omstendigheter först
 uti consistorio academico tillkienna gifwa och stella sig sedan till rättelse och
 effterlefnad, hwad af dem blifwer godtfunnit och resolverat. I lijka måtto
 skola ofwanbem:te inspectores ærarij och räntmästaren åhrligen göra till acade-
 mien en utförlig relation, huru academiens gods, rättigheter, medel och inkom-
 ster åhret öfwer äro förwaltade, hwad som de till- eller aftagit, och elliest des-
 utom, så offta som consistorium academicum fordrar någon effterrättelse om
 et eller annat, wara skyldige det samma at upgifwa, och flitigt conferera med
 consistorio öfwer des gods, rättigheters och medels tillstånd, så at allesammans
 måge wara wäl underrättade, huru deras förundte medel och inkomster förwaltas.

3.

Desse inspectores ærarij skola i anledning af Kongl. Maj:tts stat succes-
 sive tagas af professorerne, och icke åhrligen ombytas, som hærtills är skiedt,
 utan sålunda, at en af dem afgår det ena åhret, och en annan stiger i stellet,
 och det andra åhret afträder den andra, och så consequenter.

4.

Och som Kongl. Maj:tt till denne statens aflöning i nåder har effterlåtitt
 academien sine wissa och enskylda gods, räntor och kyrckio tijender och öfwer
 dem gifwit consistorio en frij disposition, samt till räntornas upbärande och
 förwaltande nödiga betiente i staten bestådt, ty åligger consistorium och å des
 wägnar inspectores ærarii tillika med räntemästaren at hafwa der uppå et flj-
 ligt inseende, det sådane gods och inkomster blifwa rätt skiötte och ansade,
 warandes Kongl. Maj:tts nådige willje, at consistorium, till förekommande
 af hemmanens förderf och undergång, steller sig till noga effterfölgd Kongl.
 Maj:tts publicerade huse syns ordning af d. 18 Julij 1687, jembwål det som
 itereras i den 4:de puncten af Kongl. Maj:tts reglemente för militien och lands-
 staten af d. 5 Januarij 1687 och at ingen ting försummas, som i bem:te ordningar
 nembdt är.

5.

Inga perpetuelle förmedlingar tillåtas academien på någre gods och räntor
 at göra, widare än i så beskaffat måhl, at hemmanets ägor woro så ringa, at
 de eij kan swara emot full ränta, hwarom doch först af wederbörande härads-
 höfdinge, landtmätare och nembden ransakas skall, och des skiffteliga ransak-
 ning och charta uti consistorio igenomsees, som sedan i anledning deraf har att

resolvera öfwer förmedlingarne, men ingalunda tillåtes förmedla någre sådane hemman, som hafwa ägor och utrymme, för det at de igenom någon elak åboes förwållande äre råkade i wanbruk, och som en sådan afgang i räntan, som skier igenom förmedlingarne, intet kommer Kongl. Maj:tt uthan academiens ledamöter sielfwe till gravation, efftersom Kongl. Maj:tt alts intet wederlag bestå will för en sådan afgang, altså är Kongl. Maj:tts nådige willje, at med förmedlingar sparsambligen omgås, och at de undflys det mästa som skie kan, jembwål och, at öfwer de förmedlingar, som allareda skiedde äro, en noga inquisition hålles, på hwad grund de giorde äro, om de tillförenne äro wederbörligen ransakade, och ägorne så ringa och odugelige, at de sin fulla ränta ey utgiöra kunna, eller på annat sätt förutan en sådan perpetuel förmedling stå till at hielpa, hafwandes man så at laga, det på academiens räntor och medel den minste afkortning må göras, som skie kan, och flitigt påsee at räntan alla åhr riktigt clarerat blifwer, så at åhrligen något deraf må kunna opläggas och förwaras till et reserve för staten, enär wid hwarjehanda oförmodeliga händelser räntorne ey så præcise eller fullkombligen utgå kunna.

6.

De hemman som råka i ödesmål måste för all ting åter uprättas och med åboer besettjas, hafwandes man för ingen dehl at tillstådja grannarne i byn till at bruka något af det hemmanets ägor, som öde är, på det de derigenom ey få tillfelle at stympa des rätta dehl och tegemål och det underlegga sine hemman, utan bör fogden tillhållas genast skaffa åboe der uppå, som emot skiälige frijhets åhr hemmanet från öde optager, så lagandes, at den bonde, som ett sådant hemman uptager, præsterar löffte, att han under frijhets åhren hemmanet med byggnad och annan cultur så förbettrar, at då frijheten expirerar, hemmanet åter må wara i sitt fulla bruk och wälstånd, samt at han effter frijheets åhren det samma åt minstone i sex åhr bebor och derföre skattar, och icke, då frijhets åhren förbij äre, hemmanet tillika afflytter.

7.

Qwarnernes reparationer och wid macht hållande måste icke heller utur acht lembnas, utan alltid hafwas wercke i förråd, så at då något brister det genast må kunna botas och lagas, och de altså hållas wid en jemn och dagelig gång, och icke i brist af nödigste materialer stanna och förorsaka academien i des inkomst någon afgang. Till hwilcken ända Kongl. Maj:tts nådigste willje är, at inspectores ærarii och räntemästaren härpå hafwa et noga inseende, tillhållandes fogdarne och mölnarne samt arendatorerne, om qwarnarne äre bort arenderade, at i tid dertill anskaffa godt och dugeligt wercke och genast med et ringa förekomma det, som elliest torde kosta dubbelt.

8.

Ingen lifstids eller annan förläning tillåtes academien at bewillja, utan är Kongl. Maj:tts nådigste willje, at med alt sådant skall innehållas; ey heller skall academien hafwa tillstånd några academiens förlänte hemman at försällja, förpanta eller förbyta.

9.

Hwad widkommer sielfwa opbördens af academiens bonde-hemman, utjorder, kyrckioherbergen och qwarnar, så uppå det med dem samma rättrådeligen må tillgå, skall academie bokhållaren effter hwarje härads- och sochns underwijsning uprätta en wiss jordebok samt för hwart fögderij en special opbörds längd som innehålla skall, hwad hwar bonde åhrligen bör utgiöra, så i penningar som pertsedlar och spanmål, hwilcken af consistorio academico jempte inspectores ærarii och räntemästaren skall igenom sees och af dem tillika med bokhållaren underskrifwas och adproberas, och sedan wederbörande fogdar tillställas, effter hwilcken jordebok och upbörds längd fogden sedan skall räntan upbära, och för des mera richtighet meddela hwar bonde en lijten pappers bok, på den ena sijdan inskrifvit hwad han åhrligen bör skatta, och på den andra sijdan, hwad han derpå betalar, hwilcka böcker, då det behöfwes, eller om någon stridighet emellan fogden och allmogen upkommer, skola igenom sees, och af bokhållaren emellan fogden och allmogen liquideras i inspectorum ærarii och räntemästarens närwaru. I lijka måtto skall academie räntemästaren åhrligen i sin räkning uptaga de städslor och sakören, som academien tillfalla, och för dem som annan opbörd göra academien behörig räkning.

10.

Så är och Kongl. Maj:tts nådige willje, at inspectores ærarii tillika med räntemästaren å academiens wägnar hafwa ett noga upseende med fogdarne, at de handtera allmogen och academiens bönder beskedeligen och ey egenwilligt åboerne ifrån hemmanen afsega, efftersom härmed sålunda stadgat och förordnat blifwer, att ingen academiens fogde skall hafwa macht af sig sielf sådant att göra, utan inspectorum ærarii och räntemästarens wetskap och tillstånd, in för hwilcka fogden först bör bewijsa, at bonden är odugelig hemmanet att förestå, hwilcka ey heller sådant wijdare skall wara tillåtit, än att man effter föregången ransakning finner der till laga skiäl, börandes doch den bonden, som för des oduglighet med landshöfdingens communication blifwer ifrån hemmanen afsagder, njuta effter lag laga fardag till godo.

11.

Såsom nu näst detta fogdarnes skyldighet består derutinnan, at infordra academiens inkomster och räntor af de hemmanen och lägenheter, som under hwars och ens opbörd anförtrorde äro, och det i rättan tijd, alldeles effter Kongl.

Maij:tts förordning om räntornes upbärande af d. 18 Augusti 1688; altså är Kongl. Maij:tts nådige willje, at academien och serdeles inspectores ærarii och räntemästaren noga see dem på fingren, så at de icke få tillfelle räntorne förminska, eller otroligen upbära, förskingra, eller under hwarjehanda sken orätt afhända, skolandes och opbörden skie utan försummelse, på det at dermed må förekommas den afsaknad, academien elliest kunde taga igenom böndernes dödsmahl, eldswåda, afflyttande eller förrymmande, och der det pröfwes at räntan bordt och kunnat förr uttagas, skall det komma på fogdens answar och icke academien till afkortning, doch måste noga observeras K. Maij:tts förordningar och serdeles des gifne resolution af d. 24 Maij 1688, så at bonden igenom utpantandet icke förorsakas at nederleggia gårdsens bruk och des behörige häfdande, igenom dragarnes afpantande och det han till utsäde behöfwer.

12.

I lijka måtto är Kongl. Maij:tts nådige willje, att räntemästaren inlewererar för hwar månad till bokhållaren et förslag på alle de medell, som i academiens ränte cammar influtne äro, anten ifrån academiens fogdar och opbördsmän eller des spannemåls handlare, sammalunda, at academiæ fogdarne jemwål för hwar månad insenda till bokhållaren richtige förslag på alt det som de af bönderne upburit hafwa; hwilcka förslag bokhållaren skall sammandraga och deröfwer ett förslag göra, skilljandes hwar ränta för sig, altid noga conferandes fogdarnes och opbördsmännens månads förslag emot räntemästarens och tillsee, om den senare riktigt optager, hwad de förre honom påföra, med hwad mera som landsbokhållare-instructionens 8 punct omständeligen innehåller, hwareffter bokhållaren sig desse förslagen angående har at rätta. Och sedan han med dem på sådant sätt förfarit, som deruti förmält finnes, skall han räntemästarens tillika med sitt af fogdarnes sammandragne månads förslag aldra sist till den sidste dagen i näst derpå följande månaden, wid wijte å 3 mark smt om dagen, hafwa lefwererat till inspectores ærarii, som dem vidare kunna communicera med consistorio, men räntemästaren skall sitt förslag till d. 8 och fogdarne till d. 14:e dagen i den näst derpå följande månaden till bokhållaren hafwa lefwererat wid samma wijte af 3 mark smt om dagen, der intet något laga hinder skulle kunna bewijsas.

13.

Alla räntor, som i sielfwa pertsedlen effter jordeboken och fogdarnas opbörds längd böra utgå, skall fogden af bönderne upbära, och intet utan consistorii eller å des wägnar inspectorum ærarii och räntemästarens skriffteliga tillstånd förwandla och derföre opbära penningar, effter som gewinsten af pertsedlernes förwandling är jembwål academien till des stats aflöhning anslagen, willjandes Kongl. Maij:tt, fast academie bönderne äro förklarade för crono bönder, intet hafwa det förståndet, hwad räntans opbärande widkommer, under

det reglementet som är giordt för militie- och lands staten, utan academien skall, såsom alla tider skiedt är, få upbära des ränta i sielfwa pertsedlen, eller beräkna den samma effter högsta markegången, så framt allmogen sielfwa pertsedlen ey åstadkomma kan; men de pertsedler eller spannemål, som allmogen ey med penningar löser, skall fogdarne tillhålla allmogen at föra till den ort, som dem blifwer anbefallt att lefwerera och academien dem utnembdt hafwer, wäl förståendes så wida den är innan lagsagu.

14.

Wid pertsedlarnes och spannemåls lefwererandet af allmogen måste noga tillsees, at fogdarne bruka wid upbärandet rätt måhl och wicht, sker och finnes annorlunda, skall han plichta, såsom för annan otrohet.

13.

Det skall icke heller fogdarne tillåtas några academiens medell distrahera eller till sin nytta att anwenda, utan som de räntorne af allmogen effter handen opbära, skola de dem genast till räntemästaren i academiens ränte cammar inlefwerera, skier annorlunda och de medlen hoos sig innehålla, till sin nytta anwenda och distrahera, eller af wårdslöshet och för någon sin fördel skull hoos allmogen innestå låta, skola de wara förfallne till det straff, som den 7:e puncten i häradsfogde instructionen i sådane måhl innehåller.

16.

Skulle någon rest hoos allmogen utan fogdens förwållande, sedan han giordt sin flijt räntan at utgifwa, wid åhrets ända eller på andra åhret blifwa inne ståendes, då skall fogdarne der uppå uprätta richtige restlängder, och i dem införa orsakerne, hwarföre räntan intet kunnat utgå och af bönderne betalas, samt separera, hwaruti räntan består, anten penningar eller spanmål, hwilcken restlengd sedan af consistorio eller å des wägnar inspectoribus ærarii och räntemästaren skall examineras, så at hwar bonde eller den som resten angår förhöres, om han så mycket är skyldig och af hwad orsak, hwilcken rest lengd, sedan den sålunda är ransakad och behörigen attesterat, skall följja fogdens special räkning effter till academiens contoïr, emedan den sig deruppå saldera skall, och hwad således det ena åhret kan blifwa som en rest inneståendes, så åligger fougden de andre påfölljande åhren sådan rest effter handen och giörligheten at infordra.

17.

Såsom nu, som förbemält är, alla academiens räntor och inkomster skola af fogdarne upbäras och i academiens räntecammar inlefwereras, altså skall räntemästaren hålla een bok, uti hwilcken han hafwer sin serskilte räkning och titul för hwar fogde, och under den samma en serskilt column för hwar ränta, så at då fougden gör någon lefwerering, han den samma genast i sin bok

inskrifwer och fogden quittance der uppå samma dato meddelar, börandes quittance specifise innehålla hwar ränta för sig, på hwilcken lefwereringen är skiedd, hwilcken bok räntemästaren alltid skall hålla så reen och klar, at han stedse kan gifwa consistorio så wähl som inspectoribus ærarii den effterrättelse, som de åstunda, då de willja see, hwad som inkommit och utgifwit är.

18.

All academiens spanmål och andra räntepertsedler skall räntemästaren, effter föruth giord communication med consistorio och på des skrifftel. tillstånd föryttra till högsta markegång på de stellen, der sådant dyrast är, och flitigst pådrifwa, at den samma riktigt af fogdarne och opbördsmännen blifwer lefwererader, så och at penningar derföre i rättan tid effter slutne contracter blifwa i academiens ränte-cammar inlefwererade, så lagandes at han academiens spannemål och pertsedlar alltid till sådant säkert folck borthandlar, at han är wijss om penningar, och academien på intet sätt der uti må komma at kårta.

19.

Alla academiens medel, som sålunda i ränte cammaren inflyta, skola der i något säkert rum insättjas och förwaras, under trenne serskilte och olijka låås och nycklar, af hwilcka inspectores ærarii hafwa hwar sin, och räntemästaren den tridie, hwar utur inga medel skola uttagas ey heller insettjas, utan at de alla tree till stedes äre.

20.

Det skall icke heller wara räntemästaren tillåtit at hafwa och förwara under sitt ensamma låås och nyckel hela åhret öfwer academiens medell, utan månatligen alt hwad, som af fogdarne eller af academiens handelsmän för des spannemål och pertsedler är upburit, skola de i räntecammaren under de förordnade trenne lååsen insettjas och förwaras.

21.

Enär nödwändigheten fordrar, at någon serskilt nybyggning skall skie, så skola wederbörande låta någon wäl förfaren byggmästare först affatta en wiss afritning samt formera et rätt förslag, hwad omkostningar dertill fordras, hwilcket sedan comuniceras med academiens cancellario och inhempas der öfwer des vidare betenckande. Men der elliest någon reparation behöfwes, så måste sådant med consistorio academico comuniceras, och enteligen så lagas, at wid slijke byggningar och reparationer all behörig sparsamhet brukas, helst efftersom sådan byggning och reparation ingalunda måste stiga öfwer det quantum, som i staten under sin wissa tittul till byggning är anslagit.

22.

Twenne terminer om året skall academiens ledamöter och betiente åtniuta des löhn effter staten, nembligen helfften d. 3 Aprill och dhen andra helfften d. 20 September, men Kongl. Maj:tts stipendiater böra undfå deras stipendium d. 23 Junij och 20 December, warandes räntemästarens plicht academiens inkomster indrifwa och serdeles spannemålens försälljande så regulera, at i bem:te tider så många penningar kunna wara i förråd, at hwar och en effter staten kan få det honom deruti tillägges.

23.

Enär ofwanbem:te terminer infalla, at academiens ledamöter skola undfå deras löhn betahlt, samt stipendiaterne erhålla deras stipendium, så åligger räntemästaren förut at göra ett rätt förslag på alla medell, som kunna wara i förråd till lönningarnes och stipendiaternes afbetalning, hwilcket förslag levereras till inspectores ærarii at se det igenom och beordra academiens bokhållare det med de inkomna förslagen at collationera och jemnföra, samt göra derwid sine påminnelser, och när förslaget således blifwer inrättat, ingifwes det till consistorium att see det igenom, blifwandes sedan af bokhållaren der-effter i anledning af staten assignationer opsatte och till inspectores ærarii gifne, på det de samptligen på consistorii wägnar måge kunna tillika med bokhållaren dem underskrifwa och sedan wederbörande tillstella, warandes räntemästarens plicht, at låta wid anfordran assignanterne effter assignationernes lydelse emot quittance undfå deras rätta betalning, och icke fördrista sig utan slijke assignationer det ringaste till någon at utbetala; skulle och någon brist finnas, at icke wid terminerne så många medell influtit, som wid hwarje termin till lönningar fordras, så bör sådan proportionaliter delas, och icke ankomma på en eller flera, hwilcken brist Kongl. Maj:tts willje är, att af academie inkomsterne åter ersettjas skall, så wida academiens medel och inkomster tillräcka, men ingen skall hafwa macht eller understå sig att söka Kongl. Maj:tt för någon des brist, effter som Kongl. Maj:tt ey heller will disponera det som af academie medlen öfwerskiuta kan till någon annan utgift, än den för academien projecterade staten innehåller. Doch förklarar Kongl. Maj:tt, at denne bristen intet bör komma på stipendiaterne, effter som de effter staten af academiens medell böra alltid præcise få deras stipendier oafkårtade och fult ut, warandes jembwäl Kongl. Maj:tts nådigste förordning och willja, att stipendiaternes antal ingalunda skall förminskas, eller den i staten till deras underhåld anslagne summan uti någon måtto rubbas eller till andre usus användas, uthan skall deras anthal alt stadigt och framgent blifwa ett hundra fyratijo femb stycken, af hwilcka fyratijo otta skola åtniuta à sextijo D:r, fyratijo otta stycken à fyratijo D:r, och fyratijo nje stycken à 20 D:r SMtt hwardera som året. Och som stipendierne wid första förordningen äro anslagne till deras underhåld af den studerande ungdomen, som äre medellöse och sig wid academien för deras studier skull uppe-

hålla, så will Kongl. Maj:tt ey heller tillåta, at sådane stipendier emot bem:te förordning skola distraheras eller uthdelas till andre, än de som äre studenter och dageligen wistas i Upsala, der at idka sina studier, blifwandes härmed återkallade de stipendier, hwilcka åtskillige officianter och andre flere härtills åtniutit hafwa. Belangande tiden, huru lenge hwar classis af stipendiaterne böra niuta deras stipendium, så will Kongl. Maj:tt at dermed förblifwer wid det, som academie constitutionerne förordna.

24.

Ytterligare är Kongl. Maj:ttts nådige willje, at inspectores ærarii, räntemästaren och bokhållaren genast taga sig före till noga undersökning academiens debitorer, hwar under jembwål förstås de personer, som academiens opbörd och medell om händer hafft och derpå blifwit något skyldige, noga och med flijt igenom see, huru academien kan erhålla det som hwar och en är skyldig, och sedan om de effter riktigt träffat sluut finna något, som academien hoos en eller annan hafwer at fordra, böra de sådant communicera med consistorio, på det de conjunctim kunna öfwerläggia, huru alt med wederbörandes handräkning kan blifwa indrifwit.

25.

Skulle academiens inkomster sålunda sig förkofra, at uti räntecammaren blifwer någre medell öfwer sedan staten woro betalt, som kunde emot interesse utlånas, så tillåter Kongl. Maj:tt sådant i nåder, doch at sådant skier till säkert folck emot sufficient och god pant, så at academien i alla tillfellen kan wara skadelöös.

26.

Academiae fogdar och andra des opbördsmän skola sina åhrs räkningar med alle dertill hörande verificationer aldrasidst hafwa lefwererat till academiae bokhållaren d. 1 Julij åhret effter, men räntemästaren åhret effter d. 1 Februarij, eller plichta för hwar dag de der utom uteblifwa, 3 D:r SM:tt, så framt de ey kunna wijsa laga förfall och hinder, hwilcka räkningar, då de inkomma, bokhållaren genast i consistorio academico skall presentera och till protocols föra låta, och blifwer på räkningen præsentatum af secreteraren annoterat, som utwijsa skall, att een sådan räkning är i consistorio opwijst.

27.

Sedan nu räkningarne, som förbemält är, af bokhållaren i consistorio äre presenterade och påskrefne blefne, tager bookhållaren dem tillbaka i conto-iret, dem sedan på samma sätt examinerar, proberar och reviderar, som omständeligen finnes specificerat uti landsbokhållare instructionen af d. 28 Majj

1688, intet förbigåendes af alt det, som der uti infördt är och kan adpliceras till desse räkningars reviderande.

28.

Enär bokhållaren nu, som förbemält är, alle räkningar, så till opbörd som utgifft [mottagit] samt wid alla summors och andre posters proberande sin skyldige plicht anlagdt, skall han åhrligen åhrs formera een hufwudbook öfwer alla academiens räntor, medell och inkombster till dhen form och styl, som här nu i Kongl. Maij:tts cammar collegio brukelig är eller häreffter föreskrifwas kan, af hwilcken hufwudbook twänne exemplar skola göras, hwaraf et tillika med vidimerade copier af documenterne skall inläggas i academiens archivo, och det andra exemplaret, tillijka med een rätt jordebook och afkortnings- eller verifications book, som innehåller sielfwa original documenterne, skall, sedan de äre granneligen öfwersedde, så som och af procancellario, rectore och ærarii inspectoribus underskrifne, till academiæ cancellarium skickas, att inlefwereras till Kongl. Maij:tts cammar-collegium aldrasidst till d. 1 Julij åhret effter, sedan fougdarne och räntemästaren med deras räkningar äre inkombne, wid 3 D:r SM:tt wijte för hwar dag han der uthöfwer utheblifwer.

29.

Sidst är Kongl. Maij:tts nådige willje, att consistorium icke tillåter någon hafwa academiens opbörd och medell om händer, som icke tillförenne derföre præsterat sufficient och behörigen verificerat caution, skier annorlunda, kommer sådant på deras egit answer, om någon på opbördens kommer till kårta.

Såsom nu detta således är, hwad Kongl. Maij:tt har godt funnit wederbörande wid academien i Upsala till effterrättelse, angående academiens medels, inkomsters, och rättigheters administrerande så till opbörd som till utgifft, att utfärda låta, altså läre de hafwa alt det som i ofwanber:de måtto dem föreskrifwit är noga och behörigen at i acht taga och med all flijt och redelighet förrätta. Datum ut supra.

Carolus.

C. Piper.

(Original i Konsistoriets arkiv.)

20.

Konsistoriet till Kanslern, insänder bibliotekets räkenskaper för 1692—1699, Upsala d. 10 januari 1700.

Högwälborne H:r Grefwe, Kongl. Maj:tts Råd och President, så ock Upsala Academie Cancellor höggunstige Herre.

Eders HögGrefl. Excell:ces höggunstiga skrifwelse af d. 7 Novemb. sidst-ledne har Consistorium Academicum vti ödmukhet öpnat och inhämtat E:rs HögGrefl. Excell:ces nådgunstige befallning at upsättia och hos Eders HögGrefl. Excell:ce inkomma med sin förteckning och räkning öfwer de medel, som til Bibliotheqvets influtne äro, sedan den nya staten för Bibliotheqvets inkomster af Kongl. Maj:tt formerades igenom dess allernådigste bref och resolution af d. 2 Juli 1692, och hwad däraf till bökers inkiöpande äller til Bibliotheqvets förbättring, äller elliest efter Kongl. Maj:tts allernådigste förordning till Bibliotheqvets betiänte kan wara vtgifwit. Och till hörsammaste föllie där af, har Consistorium giordt den anstalt, at Bibliotheqvets räkningarna, både för de framledne Bibliothecariernes, som ock för nu warande Professorens och Bibliothecariens H. Laurentii Norrmanni tider äro blefne slutne, hwilke nu här igenom vice Bibliothecarien Mag:r Enberg vti diupaste ödmukhet insinueras, hwilken ock lärer effter Eders HögGrefl. Excell:ces nådgunstiga behag kunna göra närmare berättelse, i synnerhet hwad för böcker in specie inköpte äro; hafwandes både Consistorium Academicum i gemen, samt hwar och en i synnerhet högste orsak med diupaste respect och aldraödmukaste tacksäjelse celebrera den höga försorg och höggunstiga promotion Eders HögGrefl. Excell:ce af anfödd zele för publico, ovphörligen tackes bära, och på så mångahanda sätt vti siälfwa wärcket påskina låta, til denne Academiske Societetens och Bibliotheqvets vpkomst, flor och lustre. Gud den aldrahögste bekröne Eders HögGrefl. Excell:ce alt framgent med en stadig lifssundhet, och lyckelige expeditioner vti alla dess höge affaires, uthi hwilkens guddomelige skydd och wälsignelse Eders HögGrefl. Excell. wi alle samt- och synnerligen trohierteligst tilönske, med diupaste wördnad, förblifwandes ovphörligen

Eders HögGrefl. Excell:ces
Allraödmukaste Tjänare
Vppå samtel. Consistorii wägnar
Ericus Aurivillius.
h. t. Acad. Rect.

Upsala d. 10 Jan. 1700.

(Original i Riksarkivet. Kanslersämbetets handlingar. Inkomna skrivelser.)

Bilaga.

Sluträkning för the penningar Bibliotheket tillfallit then tijden Sahl.
Herr Nikolaus Stiernberg warit Bibliothecarius.

Debet.

	Kopparmynt Dlr öre
1692. Vti Doct. Micrandri Rectorat inkommit til Bibliotheket	275:25
Vti H:r Prof. Peringer Lilljeblads Rectorat inkommit.....	654:20
1693. J H:r Profess: Swedbergs Rectorat inkommit.....	1020:—
J Profess. Sahl. H:r Obrechtis Rectorat inkommit.....	453:—
1694. J H:r Profess. Liungs Rectorat inkommit.....	264:—
J Profess. Sal. H:r Lagerlöfs Rectorat inkommit.....	1221:6
Än finnes wara inlefwererat til Bibliotheket af H:r Ränte Mä- staren på H:r Lilljeblads wägnar 234 D:r 20 öre kopparmynt d. 27 Octob. 1694. Hwar af finnes wara 184 D:r 20 öre som stå införde af dhe medel H:r Lillieblad inbekommit til Biblio- theket i thes Rectorat, och i the 654 D:r 20 öre kopparmynt här ofwanföre optagne inbegrepne. Altså införes nu differencen som är emellan the 234 D:r 20 öre och 184 D:r 20 öre nembl.	50:—
Noch för ett gammalt Bordtäckte och en kupa til en glob som af Bibliothec. Sahl. H:r Stiernberg försäld är effter attesten N:o 17	12:—
	<hr/> Summa 3950:19

Credit.

Mag. Eenberg bekommit på sin lön af Doct. Micrande eller af the medel i thes Rectorat inkommit	50:—
Mag. Eenberg undfått på sin lön af H:r Prof. Peringer Lilljeblad, af the medel i thes Rectorat inkommit	300:—
Inköpt til Bibliotheket Angliam Sacram af Bokföraren Kittler Måhlaren som förgylte Rahmen om Konung Gustaf Adolfs Contrefait på Bibliotheket.....	66: 6:—
För Biblioth:s Cassans Lister betalt snickaren och smeden.....	26:—
Mag. Eenberg bekommit sin lön för wårterminen åhr 1693 ...	150:—
Bokbindaren M:r Johan Siwert för Böckers inbindning til Biblio- theket emot qvittance af d. 16 Maii 1693.....	88:16
Rector Cantus Zellinger bekommit för Pezelii musikaliske arbete emot qvittance af d. 24 Maii 1693	7:16
Mag. Eenberg bekommit sin lön för höstterminen åhr 1693.....	150:—
Sal. Curios änka Disa bekommit för Böcker til Bibliotheket emot qvittance af d. 28 Augustii 1694	60:—

Georg Kittler bekommit för Böcker til Bibliotheqvet emot qvittence af d. 31 August. 1693	84:—	
Bokföraren Wolgenau bekommit för Böcker til Bibliotheqvet.....	88:—	
Bookbindaren M:r Johan Siwart för Böckers inbindning til Bibliotheqvet emot qvittence af d.... April 1694.....	72:—	
Mag. Eenberg bekommit sin lön för Midsommars terminen 1694	150:—	
Olaus Salström för Inventarii, öfwer konst-stycket, renskrifning	7:8	
För Cabinettes Transport til Bibliotheqvet och för spijk.....	2:8	
Måhlaren för anstrykning på Skranket omkring konststycket emot qvittence af d. 30 Juli 1694 bekommit	9:—	
Smeden för lås och nyckel till samma skrank bekommit	1:16	
Timmerkarlarna som gjorde footen under skranket bekommit ...	2:—	
Timmerkarlarna, som förfärdigat taket och taklistorna i Bibliotheks gallerijet	6:—	
Smeden för 30 st. muurspijk	—:30	
För 3 fierdingar hwijt kalck til gallerijt	5:8	
Zachris Snickarn för Cabinetz skranket	6:—	
Muurmästaren för rappning och anstrykning i Galleriet ...	8:—	
Till 2 Böcker papper	2:—	28:6
Snickaren Pär Olsson för hyllornes nedflöttande och nya bräders insättiande i Bibliotheqvet södra Sahl effter zedel af d. 23 Octob. 1694 bekommit.....	11:—	
Måhlaren Balingius för gallerij taket bekommit	11:8	22:8
Carl Frediani för Böcker til Bibliotheqvet emot qvittence af d. 28 Juni 1692 bekommit.....	88:—	
Georg Christopher Hafwenstein för Böcker til Bibliotheqvet emot qvittence af d. 17 Febr. 1693 vndfått	90:—	
Gothard Wolgenau för Böcker til Bibliotheqvet bekommit	171:—	
För Capelli Critica in folio	18:—	
Benedicti Iustiniani volumen fol.	6:—	24:—
Bookbindaren M:r Johan Siwert bekommit för Böckers inbindning af Sal. Laurent Odelii Testamente emot qvittence d. 22 August. 1694	290:—	
Summa		2033:14
A:o 1694 d. 20 Decemb. behållit i Cassan som Sal. H:r Obrecht emottagit.....	1869:16	
Saldo som Sal. H:r Stiernbergs sterbhus effter denna räkning til Biblioth. skyldigt blifwer	47:21	
Summa		3950:19

Slut Räkning för the medel Professoren och Bibliothecarien Sahl.
Herr Obrecht emottagit.

Debet.

1694. d. 20 Decemb. emottagit som warit i behåld effter förra Bibliothe-		
carien Sal. H:r Stiernberg i kopp:mt beräkn.	1869:16	
Vnder H:r Profess. Norrmans Rectorat är til Bibliotheqvet		
inkommit i tre påster.....	564:—	
Sal. Herr Obrecht gifwit för Bibliothecarii tjensten til		
Bibliotheqvet.....	24:—	588:—
1695. Vnder H:r Prof. Forelii Rectorat i tre påster til Bibliotheqvet in-		
kommit.....	606:—	
Sal. H:r Profess. Salenius gifwit til Bibliotheqvet för Professionen	24:—	
1696. d. 20 Junii. Vnder Illustris Gref Olai Gyllenborgs Rectorat til		
Bibliotheqvet åtskilliga tider inkommit	468:—	
Vnder Sal. H:r Profess. Schwedes Rectorat i tre påster til Biblio-		
theqvet inkommit	615:—	
1697. Vnder H:r Profess. Wallerii Rectorat i två påster til Bibliotheqvet		
inkommit.....	464: 8	
Vnder H:r Profess. Swedbergs Rectorat i tre påster til Bibliotheqvet		
inkommit	415:4	
	<u>Summa</u>	5049:28
Öfwerlefvererat på thenna räkning som kommer af the medell		
H:r Räntemästaren af Ærario lefvererat	22:30	
	<u>Summa</u>	5072:26

Credit.

1695 d. 25 Februar. Mag. Eenberg af Bibliotheks listan för förflutne		
St. Thomæ termin 1694 sin löhn bekom	150:—	
d. 18 Junii Mag. Eenberg bekommit sin löhn af Bibliotheks Cassan		
för förflutne St. Johannis termin	150:—	
d. 25 Sept. Mag. Eenberg vndfått sin löhn för hela term.	150:—	
1696 d. 21 Junii Mag. Eenberg undfått sin löhn för St. Joh. term.....	150:—	
d. 14 Sept. Mag. Eenberg undfått sin löhn för St. Thomæ term.	150:—	
d. 23 Decemb. Mag. Eenberg vndfått sin löhn för St. Johans termin		
af åhr 1697.....	150:—	
Samma dag Sal. H:r Obrecht emottagit af Cassa Bibliothecæ för		
inköpte Böcker effter Mag. Eenbergs qvittance Lit A	481:4	
1697 d. 23 Junii Mag. Eenberg fått sin löhn för höstterminen af åhr 1697	150:—	
	<u>Summa</u>	1531:14

d. 14 Maii Gijpsmakaren bekommit 88 D:r i kopparmynt ad 6 D:r st. gör tillsamman	528:—
	<hr/> Summa 2059:4

Behållet som finnes af Inventeringen d. 22 Sept. 1697 i koppar- mynt beräknat	3013:22
	<hr/> Summa 5072:26

Räkning för the penningar Prof. och Biblioth. Sahl. H:r Obrecht af
Academiens Ränt-Cammar uppburit.

Debet.

Af Ränte Mästaren H:r Berge Rommel bekommit effter Assigna- tion af then 2 och emot qvittance af d. 3 Octobris A:o 1696 som sees i 1695 åhrs afkortnings Book fol. 765 neml. 527 D:r 15 öre Silfwermt, i kopparmt.....	1582:13
Noch bekommit af H:r Ränte Mästaren effter Assignment af d. 18 Septemb. A:o 1697 och emot qvittance af d. 5 Octobris A:o 1697 som sees i 1696 åhrs afkortnings Book fol. 721. nembl. 200 D:r Silfwermt, i kopparmt.....	600:—
	<hr/> Summa 2182:13

Credit.

1695. Betalt för arbete med hyllornes vprättande uti galleryt, sampt för spyk, effter attest och qvittance af d. 30 Junii år 1695 vnder N:o 1	4:2
1696. För Spyk och Tänglikor och arbetslöhn betalt effter räkning och qvittance af d. 17 Maii 1696 vnder N:o 3	5:20
d. 30 Maii betalt M:r Zachris Snickarn för arbete i Bibliotheqvets effter räkning och qvittance vnder N:o 2	32:—
Måhlaren Pär Simsson bekommit för anstrykning på dörrarna fönsterna, och pulpeterne i Bibliotheqvets norra Sahl effter Contract och qvittance af d. 5 Junii 1696 vnder N:o 4.....	50:—
För Bräde kistor til Capitelene när the fördes från Stockholm effter räkning och qvittance N:o 6.....	29:8
Fracht för Capitelene frå Stockholm til Upsala effter zedel N:o 12	16:—
The som vpburit Capitelene från fahrkosterna til Bibliotheqvets effter zedel N:o 13 bekommit.....	3:24
För Tänglikor at fästa Capitelene med, samt arbetslöhn åt them som hielpte Gijpsmakaren effter attest och qvittance af d. 14 August 1696 vnder N:o 5.....	5:29

Betalt them som vpsatte Capitelerna i Bibliotheqvet effter och qvittance af d. 20 August 1696 vnder N:o 7	7:24
Smeden Erik Berg för arbete til Bibliotheqvet effter räkning och qvittance N:o 8	16:6
Gijpsmakaren bekommit i afräkning för Capiteler emot qvittance af d. 17 August 1696 vnder N:o 11	600:—
Gijpsmakaren i afräkning på Capitelerna bekommit emot qvittance af d. 9 Octob. 1696 vnder N:o 14	600:—
Snickaren Zachris Danielsson fått för arbete til Bibliotheqvet emot räkning och qvittance vnder N:o 15 tolf Caroliner i k:mt	22:16
1697. Samma snickarn för arbete på Bibliotheqvet effter qvittance af d. 11 Januar. 1697 N:o 16	7:16
Smeden Erik Berg för arbete til Bibliotheqvet effter Attest och qvitt. af d. 16 April 1697 vnder N:o 19 bekommit	9:16
Glasmästaren Erik Moln fått för fönster-rutor på Bibl. effter räkning och qvitt. af d. 27 Apr. 1697 vnder N:o 20	4:16
För ett Rijs gemeent papper til Bibliotheqvet effter Attest N:o 17	7:—
1698. För 2 Rijs fijnt papper til Bibliotheqvet effter Attest af d. 24 September 1698 N:o 9 och 10	26:—
För Böcker til Bibliotheqvet effter Specification och qvittance af d. 24 Sept. 1698 N:o 18	240:—
Clarerat och betalt til Bibliotheks Cassan thet som af Ærarii medel öfwer blifwit och sees i Boken fol. 34	22:30

Sum. 1710:15

Saldo blifwer behållit effter thenna räkning 471 D:r 30 öre Kmt, som lefvererades af Ränte Mästaren H:r Rommel i Bibliotheks Cassan, och af Prof. och Bibliothecarien H:r Laurent: Norrman emottogos ty införes nu

471:30

Summa 2182:13

Räkning för dhe medel som till Bibliothequet äro influtne och vthgifne från sahl. Herr Obrechts dööd vthi Januar. 1698 till d. 24 Sept. samma åhr, tā Cassan till Herr Profess. Norrman Inventerades.

Debet.

1698. Vnder H:r Profess. Lundii Rectorat i 3 poster til Bibliotheqvet inkommit	494:8
d. 25 Martii H:r Profess. Swedberg inlefwererat för thet, som af Magistrare, som sidst promoverades, gifwits til Bibliotheqvet neml. af 38 personer	456:—

Summa 950: 8

Credit.

1698 d. 25 Junii Effter Hans HögGrefl. Excell: Illustriss: Cancellarii skriftel. befalning af d. 21 Junii 1698 hafwer Gypsmakaren Piet. Pagani bekommit för sitt giorda arbete på Bibliotheqvet.....	600:—
d. 5 Julii Mag. Eenberg vndfått sin löhn för förflutne St. Johannis termin	150:—
d. 5 Septemb. Mag. Eenberg vndfått sin löhn för löpande St. Thomæ termin	150:—
d. 24 Septemb. lefrerat som Profess. och Bibliothecarien H:r Laurent. Norrman emottagit Contant	50:—
	<hr/>
Summa	950:—

Slut Räkning för the medel Professoren och Bibliothecarien
Laurentius Norrmannus emottagit.

Debet.

Behåldne medel effter Bibliothecariens Sal. H:r Eliæ Obrechts räkning	3013:22
Noch erhållit effter Sal. H:r Obrechts räkning för the medel han emottagit af ærario.....	471:30
Än behållit af the medel som inkommit i Prof. H:r Lundii Rectorat, och af the personer som sidst Promoverades til Magistrer	50: 8
1698. Vnder Doct. Rudbecks Pro Rectorat i twenne poster til Bibliotheqvet inkommit.....	708:12
1699. Vnder Prof. Sal. H:r Spoles Pro Rectorat i twenne poster til Bibliotheqvet inkommit.....	576:—
Vnder Prof. H:r Liungs Rectorat til Bibliotheqvet af ankomna Studiosis inkommit.....	79:—
Femb st. Professores betalt til Bibliotheqvet för sina Avancementer wijd Academien.....	120:—
Af Academiens Räntekammar inlefvvererat the medel som Gypsmakaren Piet. Pagani af Bibliotheqvet bekommit i stället för the 600 D:r han warit anwist at bekomma af Commissarien Iacob Murman effter Rectoris Illustris Ordre	600:—
Af Ränte Cammaren 1698 åhrs Bibliotheks penningar	600:—
Af Ränte Cammaren 1699 åhrs Bibliotheks penningar.....	600:—
	<hr/>
Summa	7469:8

Credit.

1698 Betalt effter Vice Bibliothecariens räkning til åtskilliga tarfwor d. 2 Nov. effter Rectoris Illustris H:r Grefwe Carl Gyllenborgs qvittance äro betalte för Aug. Qvirini Rivini opere Botanico	84:—
--	------

För twenne skrefne Exemplar af Inventario öfwer Konst Cabinet	12:—
1699 Måhlaren Erik Ietske för Doct. Swebilii Doct Loccenii och Prof. Schefferi trenne Conterfeyer copialiter förfärdigade ad 18 D:r st.	54:—
d. 6 Maii Vice Bibliothecarien Mag. Eenberg vndfått sin löhn för St. Johannis termin	120:—
d. 3 Julii Vice Bibliothecarien Mag. Eenberg vndfått sin löhn för löpande termin till St. Thomæ	120:—
Effter Carls Frediani qvittance af d. 3 Julii 1699 är betalt för Operibus Ciceronis, ex Edit. Iani Gruteri in folio. Vol. duo	24:—
Till Mag. Dryander, effter Vice Bibliothecariens Mag. Eenbergs qvittance betalt för Opere Heraldico D. Speneri	36:—
För Horti Malabarici Tomis 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. och 12 : ty the första twenne Tomer har Bibliotheqvvet förr inkiöpt effter H:r Prof. Ol. Rudbeckii Senioris qvittance	180:—
Måhlaren Erik Ietske för 5 st. Copior af Doct. Kenicii, Doct. Paulini., Doct. Lenæi., Doct. Stigzelii och Doct. Bazii Conterfeyer ad 18 D:r st.	90:—
Bokbindaren M:r Johan Siwert för böckers inbindning	18:—
För Bellarmini, Plutarchi och Pinedæ Operibus effter Vice Bibliothecariens Mag. Eenbergs qvittance	57:—
	<hr/> Summa 802:—
Saldo behållet i k:mt beräknat til d. 1 Jan. 1700	6667:8
	<hr/> Summa 7469: 8

Laurentius Norrmannus
Acad. Bibliothecarius.

Johannes Eenberg
Vice Bibliothecarius.

21.

Medicinska fakultetens relation till Kanslern om botaniska trädgården, Upsala d. 15 maj 1700.

Höghwälborne Grefve mäktige Patron.

Til Eders HögGrefvel. Excellens fodrar wår aldraödmiukeste skyldighet att inkomma medh berettelse om Academiens Botaniske trägåls tilståndh,

sedan den för några år sedan blef inventerat ifrån den äldre Prof. Olof Rudbeck til den yngre; men likwäl på des sons anhängande, att han för des bygningar ok reparationer, om hwilka han bättre kunskap hade, wille än draga försorgh för honom, hwilket och sket är in til denna tiden. Men sosom honom nu på sin höga ålder förswårt faller att om sådant arbete så trågit bekymber draga, ty begärte han för några wickor sedan att inspectores ærarij wille först öfwerse, alt hwadh nu är på några åhr af nyo bygt så ok förbättrat, att gifva dätt Consistorio widh handen, Hwilket ok skedde, då Prof. Rudbeck den äldre badh att Consistorium wille låta en eller fler af hwar Facultet komma uthi trädgården att honom besee, efter han wille wijsa att dätt som änteligen af nyo byggias skall, inthet kan skee af de medel, som til trädgårdens årliga widh makt hållande äro anslagne, nemligen 120 Dlr silfvermynt, emedan de knapt hinna betala weedh, kåål, krukor, bälior, pottor, sängebräden, mossar, örteglas, fönster ok mera sådant, sosom fremmande trån ok frön uthi de utdöddes ställen när swåra wintrar, ok wåta somrar äro. Hwilket ok skedde af Magn. Rectore sielf medh de andra der til deputerade, då Pr. Rudbeck utwijste alt hwadh som ånyo i dessa åhren bygt war medh hela nya taak, lukor och annat, endels af de medel som H. Kungl. Majestet gloriwyrdigst i åminnelse där til gifwit, en dels af de ordinarie där til förordnade medel, som för warit 150 Dlr Silfvermynt om åhret, ok endels af sina egna. Ok blef alt af Secreteraren annoterat, både dätt som i sommar änteligen bör af nyo gioras, om de rara trån ok örter i pomeranshusen skola i winter kunna förwaras, så ok dät som kan til en annan sommar sparas, emedan nu inthet så stort wårke som biälkar ok syllar kunna införskaffas. Sedan anhölt Consistorium, att P. Rudbeck den äldre, efter han noga kunskap hade hwadh sådant skulle komma att kosta, wille upsättia förslagh, dätt han ok giorde, så att dätt som nu i sommar fodras kan stiga til 104 Dlr kopparmynt, men dätt som åt annat åhr ske skal til 250 Dlr kopp:mt. Ok sosom han wijste, att de 120 Dlr Silfv., som äro til dätt åhrliga underhåldh in til tilstundande Michaelis, äro för än terminen faller reda mest utbetalte; så berättade han sigh hafva, då hans Kongl. Majestet Saligh allernådigast befalte honom medh Prof. S. Obrect upsettia sin meningh om Academiens Constitutioners ok Stats förbättrande, att han då anhölt, efter som Biblioteket nu til fönstren 3 dubbelt större är, Theatrum Anatomicum ok Hortus Botanicus äro til Academien lustre ok nytta bygde, ok Academien hade för 200 Dlr S:tt til åhrlig reparation, att den nu fodrade til ringesta 300 Dlr Silff:tt emedan Slotte hafver 200, Slots-trädgålen 200, ok Staden 350. Ty blef i den nya Acad. Stat på Rudbecki förslagh 300 Dlr S:tt bewiliade. hwarföre förbracte han Consistorio, att hwadh som af nyo byggias tarfdes borde af desse bygningh medel ske, sosom dätt skedde, när han först inrättades. Hwilket Consistorium inthet fant obilligt, allenast Facultas Medica kunde ödmjukast genom dess skriwellse winna E. Grefliga Excellens nådiga bifall. Hwar om nu til E. Högh:ga Excellens denna wår ödmjukesta skrifvelse afgår att afwånta E. G. Excell:ns gunstiga behagh, som stedse

wijser des stora ok oförtrutna forsorgh om Academiens wäl trefnat ok lustre, hwars höga ålder Gudh den högste til många år än förlenge medh stadigh hälsa ok sundheet, förblifwandes altidh in til wårt yttersta

Eders HöghGrefliga Excellens troplichtigaste ok ödmiukeste tienare
Ol. Rudbeck Senior. Olof Rudbeck Sonen. Laurentius Roberg.

d. 15 Maj 1700.

(Original med O. Rudbeck d. ä:s hand i Riksarkivet. Kanslersämbetets handlingar. Inkomna skrivelser.)

22.

Kanslersbref rörande de juridiska och filosofiska fakulteternas tvist om rätten att undervisa i natur- och folkrätt.
Stockholm d. 22 oktober 1701.

Edle etc. herrar, H. Rector Magnifice och samtl. Professores.

Det hafver facultas juridica för någon tid sedan gifvit mig tillkänna, huru hon wore förorsakat blefwen at beswära sig öfwer philosophiske faculteten för det, at denne sig till mäter at underwijsa ungdomen uti jure naturæ et gentium, förmenandes facultas juridica, at henne tillkommer jura quæcumque tractera och proponera, efftersom och Kongl. constitutionerne skola uttryckeligen förordna, at professores facultatis juridicæ och den facultetens adjunctus böra jus naturæ och gentium för ungdomen läsa, men intet någon facultatis philosophicæ professor.

Såsom nu detta är en saak af ey ringa wicht, hvilken kan lätteligen föda af sig en hoop förtretlige strider och osämia emellan faculteterne, den studerande ungdomen till förargelse och skada, så har iag funnit rådeligit at communicera hela consistorio berörde facultets klagomåhl (N:o 1) och wänligen begära, at H. rector och de gode herrar samtligen ville med hvar annan taga detta ährendet i ett noga öfwerläggande, wäl skärskoda merita causæ på både sidor, wäl och grundeligen see til meningen af kongl. constitutionerne och sedan meddela mig deres mogne betänkiande, på det man må tillsee, huru saken måtte med godt maneer och utan oväsande kunna slättas. Ty iag må bekänna, at när iag tänker på den önskelige stillheet, som nu en tid bort åt har warit vid academien, så skulle det mig högeligen gräma, om någon kitsligheet i oträngde måhle komme en sådan roligheet at förstöra.

Bilagan N:o 2 är ett sammanhang med det förre, och hoos mig ingifven af adjuncto juris Jona Bilovio. Jag gifwer H. rector och de gode herrar deel der af jämte det förre, effter de bägge komma under ett betänkiande, och lærer de gode herrar jämväl här öfwer communicera med H. erkebiskopen och procancellarien, hvilken och iag der om har tillskrifvit. Jag förblifwer i det öfrige alltid näst anbefallan i Guds beskydd

H. Rectoris Magnifici,
och samtliga de gode herrars
tjänstberedhwillige gode wän
Bengt Oxenstierna

Stockhol. d. 22 Octobris 1701.

(Original i Konsistoriets arkiv.)

23.

Ärkebiskop E. Benzelius till Kanslern om samma tvist,
Upsala d. 8 nov. 1701.

Högwälborne Grefve, Kongl. M:ts Råd, Præsident och Upsala
Academie Cantzler, Höggunstige Gynnare och Herre.

Thet har behagat E. HögGrefl. Excell. genom thes höggunstiga skrifvelse af 22 octobris mig anbefalla att undersökia een upkommen twistighet här wed Academien emillan Facultatem juridicam och philosophicam, hwilkenthera skall wara berättigat att tractera jura gentium et naturæ, efftersåsom Facultas Juridica ähr in kommen med beswär emot Philosophos som samma tractation wilia sig tillwälla. Med tjänstskyldigt swar hade iag bordt strax inkomma: men efftersåsom Rector har funnit nödigt och nyttigt någott ther med låta anstå, har ock iag welat lemna gemüterna någott uthrymme. Torde ock wara förmodeligit att bemälte Faculteter rättare sig betänckia, än att fomentera sådana twistigheter, hälst wed så artade tijder, och ther med bekymbra E. HögGrefl. Excell. högtberömwärda ålder och oförtrutna wakosamhet för publico och thes wälfärd. Facultas Juridica har Constitutiones Regias på sin sijda, hwilka ock klarligen uthwijsa hwad professor philosophicæ moralis äger att tractera. Thet är sant att samma profession ähr försatt till något annor form och tractationis modum än tå war när Constitutiones inrättades, efftersåsom Studium Juris Naturæ någott flitigare ähr excolerat wärdet; kan ock icke

betagas professori philosophiæ moralis att deducera sina præcepta ex fundamentis Juris Naturæ; lijkwål will intet skicka sig att giöra intrång i hwar annars profession och tractandi modum, så mycket mindre som Constitutiones Regiæ determinera twisten, hwilka synas böra hafva sin kraft och vigeur till thes auctoritas regia annorlunda determinerar. Een constitution gifven af Glorwürdigste K. Gustav Adolph af åhr 1621 tillägger secundo Juriscunsulto att Läså både Institutiones Juris Civilis och philosophiam moralem. Thetta ähr genom senare constitutiones ändratt, och delning giord till åttskilliga Faculteter. Sådant tycker mig böra validera, till thes af Höga wederbörande annorlunda stadgas, och eij stå een aller annan fritt att effter behag här med umgåhs. Jag will eij annat förmoda än att thessa parter beqwäma sig, hälst hela Facultas philosophica näpligen tager sig thetta an, uthan allenast en eller annan hwilkas interesse här wed verserar. Skall ock wara min skyldighet wed påfordran hafwa mödhan ospard att styrckia till enighet och gått förstånd, efter yttersta krafterna. E. HögGrefl. Excell. hembär iag een tjänstödmiuk tackseielse för all ertedd godhet och ynnest så wäl emot mig, som ock the mina. J synnerhet för thet iag spörier nyligen wara wederfarit min Son Olaus, i thet han genom E. HögGrefl. Excell. höga bewågenhet ähr uti een skrifwelse till H. K. M:t nämpt wården till någon för handen warande vacance wed Kongl. Cantzliet eller thes Archivum. Häppas ock att hans äldre broder som adplicerat sin håg till Studia Academica och i synnerhet Theologica får ock wed gifvit tillfälle wara uthi nådig åtancka, Hwar om han framdeles lærer i ödmiukhet sig anmäla. Gud hielpe os mildeliga med sitt mectica bistånd under thessa ganska farliga och wijdt uthseende coniuncturer. Han bekröne ock E. HögGrefl. Excell. och thes Höga Familie med all andelig och lekamlig wälsignelse. Och Jag förblifwer med all ödmiuk wördnad

E. HögGrefl. Excellenties
Tjänstskyldigste T.
Ericus Benzeliuss.

af Upsala 8 Novembr. 1701.

(Original i Riksarkivet. — KanslersEmbetets Handl.)

24.

Kanslern till K. Maj:t om Olof Rudbecks förlust genom Upsalabranden, Rosersberg d. 2 juni 1702.

Stormächstigste Allernådigste Konung.

Såsom ibland dem, hwilka uti den nyligste grufwelige Upsala branden hafwe lidit skade, Professoren gamle Olof Rudbeck besynnerligen har warit

olycklig, i det han icke alenaste med de andre mist sitt huus och öfrige egendom, utan och aller behåldne exemplaren af sitt Atlantiske wärk i flera tomer, och särdeles hela det store Botaniske wärket, med alle der til hörande figurer, som voro til 7 à 8,000 färdige skurne, och kostat honom in emoot 40,000 dal. Kopp:t, hvilket förtreffelige wärks förlust med rätta bör skattas för en beklagelig afsaknad för hela den lärda wärden, warandes han, Professor Rudbeck, igenom denne olyckan råkad uti en stoor armod och uselheet, Så fördristar iag mig uppå hans begäran at hoos Eders Kongl. Maij:tt honom til det bästa i diupest underdånigheet ihogkomma, uti den underdånige förtröstan, at som han med en särdeles nijt har i hela sin tid anwändt sitt förstånd och förmågo til fäderneslandets heder och tjenst, så warder Eders Kongl. Maij:tt honom i denne hans wedervärdighet med Kongl. nåd och mildheet anseendes, på det han i sin höge ålder eij måtte förgåås utaf nöd och fattigdom. Eders Kongl. Maij:tt beder iag underdånigst eij onådigt uptaga denne min underdånige förbön för en gammal trogen Eders Kongl. Maij:tts tienare, och förblifwer med diupest wördnad in til min död

Eders Kongl. Maij:tts
Aller-Underdånigste och troplichtigste
Vndersåhtare och tiänare
Bengt Oxenstierna.

Rosersberg d. 2 Junij 1702.

(Original i Riksarkivet. Kansler och Konsistorium till K. Maj:t)

25.

Ärkebiskop E. Benzeliuss till Kanslern i diverse universitetsärenden, Upsala d. 23 januari 1703.

Högwälborne Grefve, Kongl. M:ts Råd, Stats och Cantzlie Råd, samt Upsala Academ. Cantzler.

Öfver H. K. M:ts, thes Armees, samt E. Exc:ties och fleras tillstånd hafva wij een rund tijd måst lefwa i mycken fructan, hälst ingen säker underrättelse ähr inkommen. Änteligen hafva däck the framledne Juledagar begynt hugna os med någon angenämare berättelse. Gud ware ewinnerligen ärad, som giordt tillståndet drägeligare än thett befarades; Han ingifve ock uthi Konungens hierta fredsens tanckar, att icke bedröfvelserna måge hopetals komma öfver os. E. Grefl. Exc:ties höggunstliga skrifvelse af 10 Dec. kom mig tillhanda

17 Jan. hvar af iag med hugnad förspörier både E. Exc:ties goda hälsa, then Gud giöre långvarig, som ock then högtberömliga försårg, then E. Exc:tie bland andra höga angelägenheter lysa låter, om thenna Kongl. Academiens florerande tillstånd, och then studerande ungdomens förkåfning i lärdom, dygd och ährbarhet. Nu som ock tillförne skedt ähr, gratulerar iag thetta Kongl. Universitetet thes höga lycka att hafva ernått een så högt upplyst, bewägen och nijt-älskande Cantzler. Iag önskar att sampteliga wederbörande wiste med wördnad erkienna thessa sina förmåner och them effter plickt och skyldighet bemöta. För then ärhan, som E. Exc:tie behagar gunstigast mig tilläggia, tackar iag aldratiänligast, och finner mig theremot till all tjänstberedwillighet kraftigast förbunden, then iag önskar mig kunna wäckeligen wijsa. Hwad anbelangar thenna Academiska Societeten i gemen kan iag berätta, att frequentien af then studerande ungdomen har i förleden höst warit större, än man kunnat wed thetta tillståndet förmoda. Auditorium Gustavianum har wed Solenne Acter warit till alla sina platser intagit. Och effter såsom Bondkyrckian ej kunnat tåla een så stor myckenhet wed Gudstiänstens förrättande, ty ähr man blefven föränlåten låta Academiska Societeten hafva sin Gudstiänst i bemälte Auditorio, hwarest the giordt een ansenlig församling och funnit ett behageligt nöie. Excercitia Academica hafwa eliest sin förswarliga fortgång, och i stället för gamla Academien, som afbränd ähr, har man betiänt sig af andra ställen, att ther af intett har synts mangla. Then nådiga förordning som H. K. M:t har behagat giöra med Juridiska professions ersättiande genom Prof. Reftelius, som ock att Prof. Norman har erhållit fullmakt till Giötebårgs Biskopsdöme, sådant är nu inom en kårt tijd kunnigt wurdet. Uthi Profess. Normans afträde tager Facultas Theologica och then studerande ungdomen någon afsaknad, och i anseende ther af hade warit önskeligit, om samma kallelse hade träffat någon annan här ifrån orthen. Däck bör Guds skickelse och Kongl. M:ts behag vara een lag till hörsam effterrättelse. Gud gifve fasta, wälgrundade och allwarsamma män i stället. Om een eller annan tiänlig af Philosophiska Faculteten här på orthen kommo i nådigh åtenckiande till Theol. Faculteten, så kunde åther Adiuncti, som ärhe wackra män och länge hafva tiänt, få hugna sig af befordran ibland Philosophos, och sålunda några berömda och bewandrade Magistri blifva ihugkomna, af hwilka finnes någott anthal, att man kan hafva ett wahl. Innan kårt lærer Consistorium i anledning af constitutionerne blifva föränlåtit yttra sina tanckar öfver några vacantier, tå iag ej skall underlåta skyldigast inkomma med mitt oförgripeliga betänckiande, hälst iag tyckes förstå, att then förra voteringen om succession efter Prof. Svedberg intett ähr framkommen, eller någott ther ved resolveradt. E. Greffl. Exc:tie har icke allenast förklarat sin höga gunst emot min äldsta son Ericus och anmältdt honom till Bibliothecariatet här wed Academien, uthan ock låtit then andra min son Olaus blifva hugnad med Actuarij tjänsten uthi Kongl. Archivo, som i thessa dagar förspordt ähr. Gud välsigne H. K. M:t så wäl som E. Greffl. Excell. för

then nåde och ynnest, hwar med jag och the mine ihugkomne warda, som eliest ibland andra olyckor hafva tagitt en stor skada af the[n] skräckeliga wädelden. Wij lefva underdåniga tiänare och trogna förbidiare intill grafven. Om Bibliska arbetet, till hwilkets befordran E. Exc:tie har wijst en besynnerlig bewågenhet, ähr thetta i kårthet att berätta. Tryckandet af Bibliska Texten ähr i thessa dagar till ända förddt. Registren och några andra appendices fordra ännu några månader, tå ock förtalet som berättar beskaffenheten af thenna edition skall, med Guds hielp, blifva förfärdigat. I medler tijd arbetas ock på Landcharten och annor zijradt, hvar wed Secreter: Lillieblad iempte correcturerna har sin flijt ospard. The andra mina medarbetare ärhe förlängst lediga från samma arbete. Underdånigast erkienne wij H. K. M:ts nådigste förordning om subsidiernas continuation för them som ärhe wed arbetet. Men nu öfver 1½ års tijd ähr ingen penning utfallen, fast mer några restantier innestående af the förriga århen. Som ock eij heller S. Catharina Kyrckia, af hwilken ähr betingat ett hwalf ther exemplaren liggia, och för några år har att fordra 400 daler kpmt. effter accord, har kunnat winna sin betallning. Wij håppas dåck att thet heliga wärcket skall een gång prijsa sig sielft. Gud gifve fred i sino lande, och låte godhet och trohet bewara Kånungen, och hans trotiänare. Jag måste billigt fructa att wijdlyftigheten ähr mishagelig, ibland så många andra höga beställningar. Lijkwål kan iag eij underlåta betiäna mig af tillfället och anmäla ett underdånigt memorial af några publique århender, som tillförne warit namgifne, men eij haft then lyckan, som synes, att komma till sin ort, och dåck wänta på Kongl. M:ts nådigste behag. Om E. Greffl. Exc:tie gynnar them med sin befordran, sker ther med publico en besynnerlig tjänst. Jag sluter åther med troinnerlig önskan, att Gud wille hielpa wår K. Carl och hans trotiänare med århan uthur thet oroliga Polen, undersåterna till någon lijsa, och the högtbeträngde provincier emot then barbariska Ryssen belägne till någon undsättning. Jag förblifver med all respect.

E. Greffl. Exc:ties

Ödmiuke Tiänare
Ericus Benzeliuſ.

af Upsala 23 Jan. 1703.

(Original i Riksarkivet. Kanslers Embetets Handl. Inkomna skrifvelser.)

26.

Motiver för ett upphäfvande af teologiska fakultetens högre rang, troligen uppsatta af någon medlem af filosofiska fakulteten, Upsala i april 1703.

Nogra förmenta skiäl att kullkasta rangen ibland Faculteterna. Upsatte af en förmäten och uthan besked, affattade af thes original. in Apr. 1703.

1. Det faller dem gamblom swärt att ibland komma helt unga personer in i de förra Faculteter, som varit deras disciplar och stiga öfver de gamla, gråhåriga och wäl meriterade gubbar och skapa dem swårhet understundom derigenom att

2. Desse unga undertijden i anseende till rangen tyckia sig wara förmera, och hvad de seia fördenskull böra mera gälla.

3. Här af fölier missnöje och ledesamhet hos dem som länge hafva tiänt och mycket arbetat.

4. Och som de eij alltijd kunna tåla hvad som förefaller, så upwäxer lätteligen keebbel och ordewexlingar, hvar på fölia oenighet och owenskap.

5. Och befinnes dett i sielfva wärcket, att de trätor och det owäsende som wed någon Academie warit har alltijd upkommet och härflutit af någott sådant privilegio.

6. Ähr och klart, att professorum oenighet och trätor myckit skada Aca- demien och den studerande ungdomen, hvilken i stället för det han iempte studierna borde lähra rätteligen lefwa och umgås med andra, och således med tijden blifwa icke allenast förståndige, uthan och stilla och fogeliga cives, så föras de och lijka som anledas till trätor och owenskap sins emellan och blifwa således omsider bullersamme och orolige cives.

7. Sker fördenskull åfta, att goda professores för sådana orsaker skull sökia att byta sig ifrån sina professioner, med hwilka de eliest wäl wore nögd och hwilka the wäl excolerat, eller¹ komma ifrån Academien till andra embeten, i synnerhet då de förtrutit att komma till någon annan Facultet, sedan unga personer för dem inkommit, som icke allenast sielfve warit deras disciplar, utan och brukat deras disciplar för sina præceptorer .

8. Ähr så mycket mindre till undra på, att den wid Academierne således öfvade skildnad emellan professores synes wara emot Kongl. M:ts allernådigste intention, att alla professores skola wara uthi lijka lön och lijka privilegier, så att Kongl. constitutiones cap. 4, § 2 expresse förmåla, att ordo professorum ähr en ordo Aristocraticus, uthi hwilken ingen skildnad rätteligen kan hafwa rum. Och der så skier att någon sådan skildnad emellan æquales andrages, ähr den capabel att lätteligen upwäckia kijf och trätor, dem man eliest intett har att befara. Ty såsom uthi en Facultet den yngre intitt stiger öfwer den

¹ Ett oläsligt ord, kan vara "alldeles".

äldre, så lefva ock dess professores tillsammans såsom äldre och yngre bröder, äfven som skier i andra collegier, med mindre någott bullersampt hufvud inkomme, det man effter giörlighet gärna söker att förekomma. Äfven så kunde och skee in consistorio, hwarest omnium Facultatum professores sammankomma, om icke åfwan sagde skildnader der brukades.

9. Att Kongl. constitutiones således förordnat om professorum rang, ähr der af skedt, att professores sielfva upsatte samma constitutioner, och att de äldre philosophi efter handen blefve theologi, hwilka ock continuerade förtrolighet och wänskap, som de för plägat med sina collegis i den förra Facultet, förutan dett att philosophi åfta vocerades till häfvet och andra förnäma tjänster.

10. Så länge denna skildnad hålles, kunna professores aldrig få någon rang ibland andre Kongl. M:ts betiänta, hwar på däck Academiens heder och fördehl mycket hänger, synnerligen nu sedan Kongl. M:ts allernådigste Rangordning uthkom. Ty som de hwilka fått sin rang gå öfwer dem af Ridderskapet och Adeln, som icke bekläda någott embete, så taga de ock alle wed tillfälle förträdet för professores, emedan desse wed Akademien gå under de unge grefvar och friherrar som här studera. Som och för någon tijd sedan uthi ett bröllöp på landet en Lieutenant tog rumet för Academiæ Rectorem.

11. På sådant sätt komma professores i föracht, och consequenter sielfwa studierna, som man nu dageligen se måste, huru ringa studenterna respectera professores, emot det för warit, så att mången ej rör för dem sin hatt, med mindre de först röra sina hattar.

12. Af sådant ringa professorum æstime förorsakas hos ungdomen sielf[s]-våld och yppighet, emedan man ej bär stort försyn för dem, hvilka man ringa actar och wördar, och detta alt med mera ähr orsaken hwarföre

13. En och annan ort hafve sina Academier så inrättade, att professores hafva sina rum efter som the ärhe åldrige till i tjänsten.

14. Har Kongl. M:t allernådigast hälsosambligen bårttaget den skildnad, som för warit uthi Kongl. Håfrätten emillan Adessorum classes, så att de nu gå och sittia efftersom de längre tiänt till, uthan anseende antingen de äre frälse eller ofrälse män.

15. Äfven samma betänckiande lærer hafwa warit, hwarföre i Högläfl. Kongl. Senaten aldrig blifwit giord någon skildnad emillan deras Excellentier Kongl. Råden, uthan hwar haft sitt rum och ställe effter sin tijd, antingen han warit Grefve, eller Friherre, eller af den andra adelen.

Tantum. Uthan på står antecknad de rader.

1. Om Kyrckioherdens rum
2. Om de som må sittia
3. Om Professorum hustrur.

(Skrift af Ärkebiskop Erik Benzeli d. äldres hand i Kongl. Biblioteket. Engeströms samling. B. IX. I: 36. Rubriken "Nogra förmenta skiäl" etc. och tillägget "Tantum" etc. äro naturligen af ärkebiskopen själf)

27.

Professor Harald Vallerius till sekreteraren Olof Her-
melin om professorernas rang, Upsala d. 24 maj 1703.

Wälborne herr Kongl. Secreterare höggunstige Befordrare.

Wälborne herr Kongl. Secreterarens gunstige skrifvelse af Jacobovice den 28 Febr. är mig för någon tijd wähl tillhanda kommet, ehrkiännandes iag med största ödmiukhet den särdeles bewägenhet som wälb. herr Kongl. secreteraren der uti besynnerligen emot mig gunstigast haar behagat låta påskina, det iag in till min dödsstund skal hafwa uti eett wyrdsamt minne. Jag hade fuller och den ähran att strax, effter min skyldighet, besuara samma skrifvelse under Mag. Olai Celsij couvert, önskandes att det woro wähl framkommet, men icke dess mindre, effter Academien nu affärdar några bref till Hans Kongl. M:tt och Hans HögGrefl. Exc:ts, kan iag icke med mindre wid samma tillfälle i ödmiukhet betyga, att den synnerliga gunst och bewägenhet som wälb. herr Kongl. Secreteraren emot denne Kongl. Academiens wählstånd, så wähl i alla andra måhl behagat att betyga, som i synnerhet i det att wälb. herr Kongl. Secreteraren Academiens lustre sampt studiernes märkelige befrämmande giö-
nom inrättning af Professorum rang effter åldren i tiensten tåkss låta påskina, gifwer oss samptlige, som funnet, hvad nytta deraf till Academien sampt det gemena bästa tillflyta lærer, den ödmiuka tillförsicht, att wälb. herr Kongl. Secreteraren än ytterligare eett så angeläget ärende gunstligt låter sig wara recommenderat; warandes iag i synnerhet på alles deras wägnar föranlåten att åter hembära wälb. herr Kongl. Secreteraren een tienstödmiuk tacksäijelse för een så gunstig och till ewärdeliga tijder beprijsslig sorgfällighet för dhe fria konstens befrämmande, sampt tienstödmiukeligen att begiera det wälb. herr Kongl. Secreteraren gunstigast behagade af innelykte förmärkia, huru såsom Ven. Facultas Theologica och dhe andra faculteterne her öfwer sig hafwa yttrat, sampt huad oemotsäjeliga skiähl ibland andra äro på deras sijda, som finna samma ändring för academien och studiernes lyckliga härplantande wara både ganska nyttig och nödig, hwilka skiähl till een dehl man har fördristat sig her wed och låta föllia.

Till wälb. herr Kongl. Secreteraren draga fördenskull wij sampteligen den tienstödmiuka tillförsicht, att wälb. herr Kongl. Secreteraren, som icke allenast sielff bäst weet, huad förmåhn för Academierne een sådan ändring af rangen skulle med sig bringa, utan och är uti den estat att han förmår wärket befordra, att wälb. herr Kongl. Secreteraren een så stor publici angelägenhet till eett så fruchtsampt ändemåhl förhielpandes warder, huilket wärk lærer wälb. herr Kongl. Secreterarens beröm ewärdeligt giöra och förplichtar oss till yttersta sorgfällighet att een så stor ynnest med skyldig tacksamhet och wyrd-

nad ehrkiänna och berömma. Till slut fördristar iag mig åter med eett ord i ödmiukhet att anhålla om wälb. herr Kongl. Secreterarens wahnliga godhet och bewägenhet emot min sohn Johan Vallerius när någon adjunctur framdeles torde blifwa ledig. Det woro och fuller mycket annat som man gierna önskade recommendera wälb. herr Kongl. Secreteraren, angående vårt Academiske wäsende och dess angelägenheter, men för postens osäkerhet skull fördristar iag mig icke det nu att göra, af orsak att Academien nu inom åhr och dag wähl skrifwet 6 eller 7 gånger dijt uth till Hans Kongl. Maj:tt och Hans HögGrefl. Excell:ts men intet ännu något der af, så mycket oss kunnigt, är framkommet. I går natt afled Biskop Närman gienom döden her i staden, så att tuenne stift Wexiö och Göteborg nu äre ledige. Jag önskar nu wälb. herr Secreteraren alsköns wälmågo och lycksalighet af Gudh alsmechtig, förblifwandes oafläteligen

Wälborne herr Kongl. Secreterarens

Ödmiukeste tienare

Harald Vallerius.

Upsala den 24 Maij 1703.

(Original i Riksarkivet. Skrifvelser till Kansliämbetsmän. På ryggen
"A Monsieur Olave Hermelin, secrétaire du roi".)

28.

Universitetets rektor Johan Esberg till sekreteraren Olof Hermelin rörande åtskilliga ärenden, Upsala d. 27 juni 1703.

Wälborne Hr. Kongl. Secreterare Höggunstigste welgynnare och Befordrare.

Jag beder ödmiukeligast, att Her Secreteraren mig, sin ringe tienare, intet förtäncker, att iag så ofta Her Secreteraren, som dess utan med många högwichtige sysslor är öfwerhopat, med mina breflappar beswärar. Nu kommer iag i kärtheet för Her Secreteraren att berätta, det Academiae Secreteraren Her Mag. Olaus Celsius har primo loco fädt Facultatis och hele Consistorij suffragia till den ledige LL. Oriental. professionem, hwilken iag fördenskull förmodar komma i närmesta consideration, effter han för andra har den förmån, att han är iämte Hebraiskan, Chaldaiskan och Syriskan wällförfaren i Arabicis, till hwilke icke många sig applicerat hafwa, och är doch itt nödwändigt stycke.

som hörer till denne profession. Sekreteraren har här af wijst och framtadt ett berömmeligt prof uti sin gradual disputation, som innehåller Historiam lingvæ et eruditionis Arabum, som inscription lyder, och är itt wärk en tumme tiickt in octavo. Sedermera har han præsidendo disputerat om den örten Chedek, och wijst af Arabum scriptis hwad hon är, och är en begynnelse till itt widlyfftigt wärck, som han effter handen kunde utharbata, till den H. Skriffts märkelige uplysning, om han blefwe i denne profession emploiërat. Recommenderas altså han i bästa måtton hos welb. Her Secreteraren. Sådän är nu som tillförende till welb. Her Secret. min ödmukeste böön och begäran, Her Secret. tächtes mig genom sin högtgällande intercession recommendera hos Illustrissimum Cancellarium till quartum et ultimum locum uti Facultate Theologica, till hwilken iag mig ex professo af barndommen slaget, så komme Her Palmrot till locum tertium, till hwilket han lærer wara skickeligast, effter han då får tradera exegesis Veteris Testamenti som har affinitet med den profession han här tils förträdt. En sådan hög gunst och wällgärning skall iag icke allenast med ödmukeste wördnat i all min lijfstijd erkänna och näst Gud welb. Her Secret. weta alt tillskrifwa, utan och min tacksamheet wärkeligen låta påskina effter min yttersta förmågo. Hwad iag Secreteraren Her M. Olao Celsio sökt till tjenst att göra uti sine ansökningar, effter iag förmärkt welb. Her Secret. det wara till gunstigt behag, det lofwar iag her Olao Celsio sielf att berätta. Widare kan iag icke Her Secreteraren obemält låta, hwad här wid Academien nu nyhli-gen är passerat, på det icke någon illwilliande och egennyttig måtte föreställa hos Her Secret. saken annorlunda än hon föreweter. Sän Her Prof. Palmroot genom Kongl. Maj:tts allernådigste förordning och fullmacht blef constituerat Theologiæ professor, drabbade mig ordningen, effter Kongl. Constitutionerna, att blifwa Rector, som iag och derföre blef förklarad af Reverendissimo Pro-Cancellario, under hwilkens decision Consistorium denne twist hemskiöt. Ty Kongl. Maj:tts förklarning, öfwer Consistorij underdånigste förfrågan, för någre åhr sän framstält af Illustrissimo Cancellario Hans Excell. Gref Bengt Oxenstiärna, lydde så, att Rectoratet får intet flere gånger wara i hwar Facultet, än som professionerna till talet äro. Nu hafwa alla fyra Theologi i denna omgången warit Rectores, derföre kunde her Palmroot icke blifwa Rector. Hade han altså intet fog rectoratet att begära. Hwilket mig effter Constitutionerna tillkom, som iag och nu samma embete förwaltar. Icke heller kunde han såsom en Philosophus det fåå, ty det läpp gerade emoth Kongl. Maj:tts allernådigste fullmacht, och om man hade en sådan licence admitterat, så hade hans successor, ehvem den då blifwer, intet kunnat i denne omgången blifwa Rector, hwilket hade ländt honom till præjudice och skada. Sådän effter Her Prof. Palmroot war förflutne termin Decanus, altså kom iämwall samma embete, denne nu löpande termin, att conjungeras med Rectoratet, hwar emot Profess. Upmarck sig enkannerligen opponerade, williandes han till den i detta Decanatet instundande promotione magistrorum blifwa Decanus, såsom han för tree åhr

sådan äfwen den lyckan hade. Men Reverendissimus Pro-Cancellarius, till hwilkens arbitrium iämwall denne saken sköts, fant skiäligit att iag och skulle wara Decanus, 1. Effter praxis der med håller, och Her Prof. Forelius nyligen i denne omgången utan den ringaste facultetens påminnelse, åtahl eller klandran tillträdde och hade både Rectoratet och Decanatet tillijka. 2. Effter intet Kongl. förbud det hindrar etc. Men deriämte uthläth sig och högbemälte Her ProCancellarius, att samma conjunction må hädan effter per alternationem undflys, och den förra praxis afläggias, för wisse orsaker skull, hwar om han wille inhämpta Kongl. Maj:ts och illustrissimi Cancellarij decision och sluth. Sådan proponerade och Faculteten genom sine deputatos den quæstion, huru det skulle blifwa, om iag, innan Rectoratet och Decanatet flöte tillända, skulle blifwa Theologus? Och fingo till swars, att Esbergius, då på sådan händelse blifwer till Juhl i Facultate Philosophica qwar sittandes, hwarigenom publicum i ingen måtto försummades, effter Rector dess utan intet publice läser. Är fördenskull till welb. Her Secret. min ödmiukeste böön och begäran, att Her Secret. tächtes favera min rättwijsa sak, der någon skulle sig öfwer Reverendissimi ProCancellarij gådtfinnande utan grund beswära. Elliest är mitt wilkor ganska slätt, och fördenskull wäll behöfwer, hwad mig med rätta tillkommer. Ty iag har, 1. warit fördiupat, och ännu är i stoor skull, som iag måst göra under mine twenne peregrinationer. 2. är för den af Her Secret. welb. fru köpte tåmpten och afbrände steenhus ännu skyldig en stor påst penningar, som effter slutet köp skola till Iuhl till störste delen betalas. 4. Är begrepen i bemälte hus och tåmpts reparation. 4. förlorat genom wädelden till stoor del min egendom. Detta beder iag ödmiukel. att welb. Her Secret. tächtes behierta och icke tillstädia egennyttigom, trätosammom, sine förmäns resolutioners qwalliarom, om någre sådanne skulle finnas och sig anmäla töra, något tillträda. Ty Gud är mitt wittne, att iag i all ting söker det som rättwist är, och frijden af alt mitt hierta älskar. Sluteligen önskar, att den högste Gud wille welb. Her Secret. med all andelig och lekamlig wälsignelse mildeligen och rijkeligen bekröna, wid stadig helsa uppehålla, långt lijf beskära, och i önskelig stund till vårt K. fädernesland förhielpa, så önskar den som är, och i all sin lijfstijd förblifwer

Welborne Her Secreterarens
ödmiukeste och Trogneste Tienare
Ioh. Esbergius.
Acad. h. t. Rector.

I största hast af Ups. d. 27 Junij A:o 1703.

(Original i Riksarkivet. Skrifvelser till Kansliämbetsmän.)

29.

Kanslersbref om försumlighet i undervisningen, Thorn
11 juli 1703.

Edle etc. herrar H. Rector Magnifice och samtliga Professores.

Ehuruwähl jag will förmoda, at hwar och en af academiens ledamöter lär af sin egen plicht och heder drifwas till flijt och idugheet uti sina tiensters förwaltande, icke destomindre, som mig å embetes wägnar åligger, at draga all mögelig försorg för denna academiens förkofring och anseende, samt utur vägen skaffa alt det, som dess tilwäxt i någon måtto kan wara hinderliget, så kan iag ey obemält låta, at något ryckte ju är utkommet, som gjorde en dehl af professorerne icke sin skyldigheet tillfyllest, serdeles de af facultate medica, som esom offtast skola sig ifrån academien länge uppehålla och således gifwa anledning till widrigt omdöme samt ock wara orsak, at studium medicum icke kan så, som önskeliget wore, darsammastädes tiltaga och sig förkofra. Fördenskull och på det man måtte blifwa så mycket bättre underrättad om hwar och ens förhållande, samt hvilke academiske öfningar tijd effter annor förhafwas, så uti prælectionibus publicis ac privatis, som uti disputationibus, ty skattar iag wara nödigt at Herr rector magnificus och consistorium academicum effter hwart halft år förlopp insända en ricktig förteckning på det, som wid academien är giort och drifwet, såsom o[ch] et diarium på alla lectioner, beläggandes den med det för detta wanlige wite, som utan lag[li]get hinder och förfall samt consistorii förloff någon lection tillbaka sätter. Jag är för det öfrige

H. rectoris magnifici och samtl. de gode herrars
tienswillige

C. Piper.

Wid Thorn d. 11 Iulij 1703.

(Original i Konsistoriets arkiv.)

30.

Akademisekreteraren Jonas Billou's relation om exercitiehuset [Upsala efter 17 Sept. 1702].

Kort berättelse om gamla Biskopshuset, som Hennes Kongl. Maj:t Drottning Christina brukade för Stall, och der af blef kalladt Kongsstall, upsatt effter H:s Magnificences och Ven. Consistorii godtfinnande.

Anno 1648 d. 16 Iulii donerade H:s Kongl. Maj:t Salig Drottning Christina detta huus till Academien, att der skulle byggas ett nytt Collegium och Biblio-

teque, effter den dessein och afritning, som H:s Kongl. Maj:t låtit göra, underskrifwit och öfversändt till Senatum Academicum. Samma åhr lät H:s Kongl. Maj:t afgå ordres till wederbörande H:rr Landshöfdingar och andra, att anskaffa till denna bygnad, så länge hon påstodo, tegel och murtegel ifrån Stockholm, Upland, och Gripsholm; kalck ifrån Stockholm, spiik ifrån Nerike; gråsten, bielckar och sågstäckar ifrån Upland, hwar sådant funnes, hos Crono- och Skatte- eller på Academiæ-hemman. Item, att Academiens bönder, som desse materialier framförde, skulle der emot pro Anno 1649 wara frie för utskrifning och alla cronokiörsler och skiutsningar. Item till Academiæ Räntemestaren, hafwa inspection och noga upsicht på denna byggning, att hon blefwe aldeles effter afritningen, och hafwa derföre åhrligen 200 Dlr Sölfm:t, och på en skrifware och twenne andra karlar 260 Dlr Sölfm:mt åhrligen, af hwilka desse skulle materialierne tinga och framskaffa, men skrifwaren dem samma emottaga och hålla räkning derpå. Widare till Höglofl. Kongl. Krigs Collegium, att till byggnadens och arbetets drifwande låta academien få så många soldater som behöfdes och begierades; förutan det, att Räntemestaren der till sambla skulle alt öfverflödigt och onödigt manskap på Academiens hemman, som alt finnes af Kongl. brefwen. Men som byggnaden intet skulle wärckställas, förr än kröningen wäl wore öfwerständen, och kröningen sedermera förordnades att skie i Stockholm, så kom byggnaden att studsa. Imedlertiid togs något af materialierne bort till andra usus, och det öfriga donerades sedermera till herrarna, som till Konung Carl Gustafs höglåflig i åminnelse Kröning upsatte stora byggningar, som wid den stora branden alla upbrunno, förutan Sahl. H:r Rosenhanes, som nu är Landshöfdingssäte. Och således blef denne Kongl. dessein till intet, emedan hans Kongl. Maj:t Konung Carl Gustaf straxt råkade utj ett swårt krig, att ingen ansökning göras kunde om medel här till.

Omsider Anno 1663 d, 14 Februarii resolverade höglåfl. Kongl. Regeringen, § 9. och stälte till hans HögGrefl. Excell:ces Cancellarii försärg, att låta huset aldeles upbyggas och förfärdigas till exercitiernes drifwande; hwilcket och så skiedde; blifwandes det wärcket af hans högGrefl. Excell:ce anförtrodt Sahl. H:r Professoren Olao Rudbeckio, hwilcken lät huset förfärdiga och fördelas i wissa logementer för hwar exercitie mästare, och tillbyggdes ännu en flygel till Ridare-Schola. Och skedde all denna byggnad med Kongl. Maj:ts och Cronones medel.

Sedan exercitiehuset war således förfärdigat och stora kiällarne der under (hwars nedgång länge warit igenkastad, men af Sahl. H:r Professoren Rudbeck blef igenfunnen) war fördelt i så många rum, som exercitie mästarne woro, så hafwa bem:te exercitie mästare sedan merendels bodt der uppe. En eller annan hafwa, för större commoditet skull, bodt neder i Staden, effter som de wid exercitie huset ej kunnat hafwa nödige uthuuss, men hafwa ljkwist hållit sina exercitier utj desse exercitie sahlar. Och alla, så wida wetterligit är, der inkommit på deras högGrefl. Excell:cers Cancellariorum bref och ordres, antingen till

Consistorium, eller till Sahl. H:r Doct. Rudbeck. Men ingenstädes finnes expri-
merat, antingen exercitie mästarne skola innehafwa desse logementer, särdeles
de öfrige, utom exercitie Sahlarne, gratis, eller för skiälig hyra, hwar med huset
någorlunda måtte kunna hållas wid macht, sedan det nu åter blifwer färdigt
giordt: Ej heller påføres dem dessa logementer i någon estat.

In Fidem actorum

Jonas Billou

Acad. Ups. secr.

(Original i Riksarkivet. Academica Upsal. Strödda handlingar.)

31.

Teologiska fakulteten till Kanslern om den blifvande
teologie-doktors promotionen, Upsala d. 7 maj 1704.

Högwälborne Herr Grefwe, Kongl. Maj:ts Råd, Stats Råd, så och
Secreterare af Staten, samt Upsala Academiae Cantzler.

Höggunstigste Herre.

At Eders Höggrefl. Excellence ibland de margfaldiga och högwichtige
beställningar iämväl drager een höggunstig försorg om Kongl. Academiens
wällgång, och i synnerheet dhen Teologiska Faculteten, dhet är som oss af
alt hierta hugnar. Dhet hafwer biskopen Her Jesper Svedberg, som pro gradu
tillförene disputerat i Theologia, låtit förstå sig wara sinnat, att vndergå dhen
wanliga promotions acten, sammaledes och General Superintendenten Herr
Nicolaus Bergius, som med det snaresta täncker at disputerar. Så har och Prof.
Daniel Diurberg, vppå Eders Höggrefl. Excellences höggunstige bijfall, sidst-
ledne d. 30 Aprilis för bemälte gradu iämväl een disputation på behörigt sät
hållit; theslikest har och Professor Johannes Palmroot nu een disputation
färdig i mening at hålla pro gradu i Theologia. Dhet finnes wäl i Kongl. Con-
stitutionerna, at förvthan een disputation pro gradu een privatum examen an-
ställas skulle: doch hafwer detta här wijdh Kongl. Academien nu wijd pass
30 åhr icke warit practicerat. Ty dhe som redan bekommit sådana tienster,
som med gradu eenliga warit, hafwa icke kunnat förstå sig till at undergå een
sådan examen; de åter, som icke warit i dylika embeten, hafwa hwarken af
Constitutionibus eller Facultatis gotfinnande kunnat beqwämligen tillåtas.
När Sal. Prof. Holm tänckte at antaga gradum i Theologia, och han märckte
at des Collegæ wille honom privatim examinera, afstodh han ifrån altsamman.

Sedermåra hafwa några af våra Swänska disputerat pro licentia och tagit gradum vthomlands; förvtan dhem som emedlertijd, af Kongl. Nåd ifrån både Examine och Disputatione graduati frijkallade, blifwit Doctores. När för några åhr sedan samtl. Facult. Theologica tänckte åter på een sådan gradum Doctoratus, och dhetta blef hoos då warande Jllustrissimum Cancellarium Sal. Herr Gref Bengt Oxenstierna i ödmukheet föredragit, hafwer hans Excellence låtit sig dhet höggunstigast behaga, och vthlofvat wärcket i bästa motton at befordra. Hwarföre när för detta Archiepiscopus och Procancellarius kom till at här öfwer säija sina tanckar, hölt han examen privatum Professores emellan oanständig, som acta Facultatis anno 1695 d. 8 Maji vthwijsa. Fördhenskull om dhenna grad eller titul skulle komma på gång igen, äro wij föränlåtne hoos Eders HögGrefl. Excellence at andraga, om icke Biskopar, Superintendenter Professores Theologiæ, iämwal och then Kongl. Maj:t elliest med special nåd i hugkommandes warder, hwilka tillförene på nöijachtigt sät af sina Theologiske Studier äro bekante, kunde ifrån bemälte examine privato frijkallas, såsom dhet med Gen. Superintendenten Bergio i nåder wederfarit är; så wijda disputatio gradualis är een public examen och warar både förr och effter middagen, tå jämwal Procancellarius och Professores hafwa tillfälle, at förnimma thes lärdom som disputerar. Såsom detta länder till studii Theologici förkofring, och [är] eenligit med embetes beklädande, effter Kongl. Constitutionernas innehåll, Cap. XVI. §. 1. num. 4: Jn Theologia nemini conferetur gradus Doctoris, nisi ei, qui in docendi munere honorifico sit constitutus, aut ad ejusmodi officium rite designatus; Jtem § 6. num. 1: Jn singulis autem facultatibus superioribus omnes Ordinarios Professores gradu Doctoratus ornatos esse decet; Altså heemställes Eders HögGrefl. Excellences höggunstiga behaag, om någon promotions act för samtelige förenämde personer wijd detta tillfället, vnder nu warande Archiepiscopo Herr Doct. Erico Bentzelio såsom Promotore, må företagas och at Eders HögGrefl. Excellence höggunstigast tächtes sådant hoos hans Kongl. Maj:s föredraga, och i bästa motton recommendera. Wij lefwe vthi then allerödmukeste förtröstan, at Eders HögGrefl. Excellence, så vthi thetta, som annat oss medh sin höga gunst omfattar, skolandes wij sökia tillbörligen at ijdka dhe Theologiska studierna, at alt må aflöpa till guds namns ähra, Kongl. Maj:ts allervnderdånigste tjenst, och Eders HögGrefl. Excellences höggunstiga nöije, förblifwandes så länge wij lefwa

Eders HögGrefliga Excellences

Aldraödmukaste Tienare

Upsala d. 7 Maji 1704.

Iohannes Palmroot, h. t. Decanus. Daniel Diurberg. Joh. Esbergius.

(Original i Riksarkivet. Kanslers Embetets Handl. Inkomna skrivelser.)

32.

K. Maj:t till Kanslern med tillåtelse att anställa teologie doktors promotion, Sandomir d. 26 juli 1704.

Carl med Guds nåde etc. etc.

Wår synnerlige ynnest och nådige benägenhet med Gud alsmächtig Troo-Man, Wårt Råd, herr Grefwe, Secreterare af Staten och Academie Cantzler. Det berättas oss uthaf Eder, at Biskopen Jesper Swedberg, General Superintendenten Nicolaus Bergius och Profess. Theol. Daniel Diurberg wid Academien i Upsala pro Licentia uthi Theologien hafwa hållet deras disputationer och nu åstunda at undergå den öfliga promotionsacte[n] under Arkiebispen och Academiæ ProCancellario Doct. Benzelio, til hwilket de om vårt nådiga tilstånd underdånigst anhålla. Som Wij nu med nådigt nöije förnimme, at de Theologiske studier och öfningar således uthi Wårt Rike tiltaga, så kunnen I låta dem förstå, det Wij dertil gifwa Wårt nådige bifall och samtycke, at de under bemälte Wår Arkiebiskop och effter wanliget maner Insignia Doctoratus måge antaga. I hafwen dess uthen Oss föredraget, huru som de Academiske förordningar fordra af dem, som willia taga gradum i Theologia, eij allenast en solennem disputationem, uthan och at de skole undergå en privatum examen, förr än de til den förra blifva tillåt[ne], hwar af är händt, at de som reda hafwa bekommet sådana tienster, som med Gradu Doctoratus äro enlige, eij hafwa kunnat förstå sig at undergå en sådan privatum examen hoos dem, som antingen warit deras geliker eller uthi ringare ämbete, de åter, som icke beklädt dylika ämbeten som en Doctorem Theologiæ anstå, enär de hwarken effter Constitutionerne el[ler] med Facultetens godtfinnande beqwämligen hafwa kunnat tillåtas, hafwa då heller uthomlands giordt sina disputationer och der tillika taget gradum, hwar igenom desse berömlige Promotionsacter wid de Swenska Academierne eij allenast kommet mycket uhr bruk, uthan och med dem sielfva studii theologici öfningar tillika aftaget: underkastandes I fördenskull Wårt nådige godtfinnande, om icke biskopar, superintendenter och professores theologiæ, hwilka hafwa gifwet tilförlåteliga prof af deras lärdom och redan med de förnämste tienster uthi preteståndet utaf Oss och höge Öfwerheten äre benådade, måge undslippa denna examen privatum, äfwen som och många genom Wår synnerliga nåd och tillåtelse här til dags derifrån äre frikallade, hälst emedan gradualis disputatio är såsom loco examinis, under hwilken de både före och effter middagen publice sina theses måste förswara, och således få tilfälle at wisa deras lärdom och skickelighet. Det länder Eder deruppå til nådigt swar, at såsom Wij i nåder äre benägne det at befordra, som tienar til Academiernas upkomst, och besynnerligen de theologiske studiernas flor och tilwäxande; altså wele Wij och hafwa tillåtet, när biskopar, superintendenter och professores theologiæ, hwilka på nöijachtigt sätt af deras lärdom och förfarenhet uthi de theologiske wettenskaper

äre bekante, åstunda at taga gradum Doctoratus, at de ifrån den privato examine måge befrias, och at i dess ställe sielfwa gradualis disputatio må wara såsom en public examen, då både före och effter middagen sådane personers lärdom och ärfarenhet nogsamnt lærer kunna rönas och bepröfwas: de öfriga, hwilka sådana ämbeten icke bekläda och likwäl finnas af en behörig lärdom och wa[ckra] gåfwor, willie Wij fuller icke förmena d[en] hedren uthi theologia at antaga; doch m[åga] de tilhållas at fullgöra det, som Constit[utio]nerne af dem erfordra, så wida de genom Wår besynnerliga nåd der ifrån icke blifwa frijkallade, hwilken Wår nådige willia och förordning I h[afwen] wederbörande at meddela. Och Wij befal[le] Eder Gud allsmächtig synnerligen nådeligen.

Fälklägret wid Sandomir d. 26 Iulij 1704.

Carolus.

Ex originale vidi

Ionas Billou

Acad. Ups. secr.

(Kopia i Konsistoriets arkiv.)

33.

Professor Olof Celsius till sekreteraren Olof Hermelin,
Upsala d. 3 mars 1705.

Upsala d. 3 Martii A:o 1705.

Ädle och Wälborne herr Kongl. Secreterare Högt:de Herr Broder.

Jag erhöill högt:de herr broders angenähme af den 25 Jan. för någon tijd sedan, då och swaret angående studiosos ankom sådant [som] man borde wäntat. Quæstionen upkom uthi H. Upmarks rectorat, och mins iag eij just hwilken drefvet derhän att derom skulle förfrågas. N. är snäll uthi studiis. Tå 'Hêv doge intet, som jag hörer. Till theologien är han så myckit mindre beqwäm, som han all den tijd han här studerade beskyltes före att allenast en eller annan gång warit sedd uthi kyrkian. Så har Theologien och icke warit hans studium. Man menar här, att Adjunctus Benzeliuss lærer willia byta sig till Adjuncturam Theologicam, då dhen andra kunde komma i hans ställe. Wid detta tillfälle faller mig in, det jag hördt af wåre Theologis att dhe gärna önska, det kunde Fundboos pastorat, (effter den gamla Kyrkioherden, som nu ligger stadigt till sängs) blifwa præbende pastorat i ställe för Hagby och Ramstad, så wäl derföre, att detta senare är beläget långt ifrån Academien, som att der äro twenne Kyrkior, och således obeqwämt för en Academicus att der hafwa sin församling. Men wid det andra är en kyrkia som ligger allenast en god mijhl ifrån staden.

Dhe lära wäl sielfwe i sinom tijd der om i ödmiukhet inkomma. Elliest angående den quæstion, som facultas P. nyligen andraget angående rectoratet och decanatet, hafva herrar Proff. Eenberg, och Dan. Lundius gifvit mig innelychte memorial, med begäran att jag det till Hr. Broder öfversända wille, hwilket jag intet har kunnat dem neka. Hr. Broder tackes taga i gunstig consideration hwad dhe anfördt, och ej låta det wijdare komma, på det, om dhe här wed ej något skulle winna, dhe ej heller måtte deraf med tijden hafwa någon olägenhet. Hwad det har att betyda att stå wäl med dhe äldre i Faculteten, har jag förspordt och dageligen nogsamt förspörjer. Fördenskull jag intet will hafva med dem att göra. Prof. Upmark allena bryr mig ännu, och blir uppå hans persecution ingen ända, för den votering skull som förledet åhr skedde till den Adjunctur Magister Vallius erhöit. Elliest kan jag (hwad den förre saken angår) intet neka, att jag ju finner det något hårdt, att Professores Daniel Lundius, samt Herrar Törner och Eenberg ej skola blifva decani, för än jag, och dhe som näst för mig äro hafva det warit twenne gånger. Ty denna gången will jag ej förmoda, att dhe äldre willia disputerar mig det, emedan jag såsom X:mus Philosophus kommer nu härnest till att sluta decanats ordningen, effter deras förslag, hwilket allenast beror på det fundament, att dhe äldre skola ännu få blij decani en eller annan gång innan dhe skillias hädan. Auri sacra fames! Jag förblifwer oughörl. och med största respect

Högt:de herr Brs
Tjänstödmiuke Tn.
O. Celsius.

(Original i Riksarkivet, Skrifvelser till Kansliämbetsmän.)

34.

Professorerna Lundii och Eenbergs memorial om rätta gången för innehafvande af Rektorats- och Dekanats befattningarna (Upsala i Mars 1705).

Ödmiukt memorial angående den quæstion: om icke Rectoratus och Decanatus böra uthi facultate philosophica nu löpa in till ändan, för än ordningen begynnes ånyo ?, aldenstund

1. Kongl. Constitutionerne, oförgripligen att tahla, der med hålla. Ty angående Rectoratet lyder så Cap. IV. § 2: tum qui supersunt Philosophiæ professores ordinarii sex in sustinendo Rectoratu electi sequentur. Dessa ord

lära wisseligen tala om faculteten i det tillstånd, när inga mutationer skedde äre ifrån det Rectorats cursen främst begyntes, till dess det kommer till dhe sidste. Men denne fölliande limitation: »Ita tamen ut nemo, nisi qui in munere professoris etc. biennium ante vixerit, eligatur». Dessa ord presupponera uthan twifwel rubbningar skedde (ty elliest vore limitationen fåfång, när ultimus settat uthi profession ifrån Rectorats omgångens begynnelse), hwar af owägeligen synes föllia, att såsom denna är den endaste limitation för dhe yngre, så äre ey heller Constitutionerne den emot, som 2 åhr warit professor, eller uthi honorifico officio (hwarifrån secreteriatet icke är nogen sin uthslutit) settat. Decanatet säija Constitutionerne, expresse och uthan all limitation, böra »descendere a senioribus ad juniores» (cap. IX. § 1.), tagandes så väl terminum ad quem som a quo inclusive.

2. Har man præjudicata af de personer, som genast på sina första introductioner blifwit både Rectores (såsom 1692 Hr. Biskop Swedberg) så och Decani (såsom åhr 1694 sal. prof. Salenius). Wid hwilket senare tillfälle en god man ibland oss har hört af sal. illustr. Cancellarii egen munn desse orden, när det quæstionerades om Salenii decanatu: »kan secreteraren wara habile att blifwa Rector (nemligen positis ceteris requisitis effter Constitutionerne) hwarföre skal han ey få blifwa Decanus?» Hwaraf föllier att prof. Ol. Celsius blifwer befogad både till Rectoratet och Decanatet wid nästkommande Sancti Johannis tijd 1705 (dock division effter sidsta förordningen) ehwad han wore den 10 eller 11 i ordningen af Philosophica [facultate], ty ingestädes säijes, att allenast situs och numeratio skal göra skildnaden.

3. Posito att dhe äldre i faculteten torde förinna prof. Celsio det nästa Decanatet, så willia dhe dock der med sluta och uthsluta prof. Dan. Lundium där ifrån, som dock är lijka åldrig uti profession med prof. Celsio, fallandes det derföre prof. Lundio mycket swårt att af sådant privatim någras antagne fundament (till att numerare personas uthi faculteten och ey ponderare merita causæ) så märkeligen distingueras ifrån sine jempnåhrige och wederlijke i tjensten, så att prof. Lundius ey skal på det sättet få en gång decanatet till sig, för än dhe föregående det hafft twenne resor, och likaså skulle skee med dhe fölliande professorer Törner och Eenberg.

4. I lijka måtto effter det gifne förslag skulle både Orientalium linguarum profession aldeles förbigåås med honoribus Rectoratus uthi hela denne nu till ändes löpande omgång, och jämwäl professio Moraliæ blifwa uthsluten både ifrån Rectoratu och Decanatu, så att uthi den professionen skulle ingen Rector blifwa på 18 år, nembligen ifrån A:o 1696, då sal. Schwede sidst war, till 1714, då ordningen först träffar prof. Eenberg, om han i denne omgång blifwer uthsluten. Hwar emot Astronomiæ professio hafft i denne ene omgång 2 gånger Rectoratum, nemligen 1700 sal. prof. Spole och nu 1705 herr prof. Elvius åter igen.

5. Om Rectorats omgången effter förslaget nu skulle stadna med prof. Elvio och begynnas ånyo, så skulle skedt att där prof. Diurberg hade blifwit primarius, hade Rectoratet kommit till honom igen på tredje året, och nu fast än han förblifwer secundus theologus, så träffar honom doch nya omgången igen på 5:te året, som effter staten ey borde träffa för än på nyonde året. Men löper Rectoratet till ända i Facultate Philosophica, så får han ändå Rectoratet om 8 år ifrån det han sidst hadet.

6. Kallas status academicus expresse Aristocraticus (Cap. IV. § 2.), bör altså icke gifwas tillfälle till någon Holigarchiam, som snart kan sig inrijta, om dhe äldre få uthsluta dhe yngre ifrån förmohnen, wijdare än Constitutionerne det klarligen förmå.

7. Uthan fast mehra synes wara billigt och mycket tjena till bijbehållande af godt förtroende, när ibland dem, som lijka arbete och beswär hafwa, ey den ene mehr än den andra uthi distributione honorum et munerum förbijgås, och således synes försmås och ocapabel hållas, som offta kan warda en root till kallsinnighet emellan collegas. Ty omskönt somblige äre yngre i tjensten än dhe andra, lærer doch hwar för sig wara bekymbrad att förswarligen förwalta sina vices, när ordningen honom bör träffa.

8. Kan man försäkra, att det är intet mehr än halfwa faculteten, som håller den andra meningen af förslaget; dhe andra erkänna härmed junioribus, särdeles med decanatet, ske förnär, hafwandes och juniores protesterat dissensum, fast än skiönt dhe äldre änteligen wille, att det afgångne brefwet skulle af alla till bättre anseende underskrifwas.

9. Ehuruwål hwad, som nu här om Rectoratets och Decanatets ordning anfördt är, synes oförgrijpeligen hafwa sin richtighet och goda skiähl, lijkwål skulle man om Rectoratet icke sig i synnerhet stort bekymbra, där icke uti den giorde ödmiukeste förfrågan Decanatus med Rectoratus uthi lijka consideration framställes och under en regel och praxin syntes willia dragas, och således ingen förmåhn åt junioribus till jembnheet qwarlembnas, utan det ena med det andra tillijka afskiäras.

10. Ita nos salus amet, som här med ingen oroo eller sijdwyrdnat emot dhe äldre intenderas, utan dels att wid deliberationen måge wara wid handen rationes dubitandi, dels att æquales, så mycket giörligit är, måge æqualiter hanteras, och förnämligast att man må förklara sig wara sorgfällig om Constitutionernes rätta mening. I det öfriga är man lijka wäl nöjd, ehwad slut som på högre ort der i kan falla.

Insin. af Herr Proff. D. Lundius, J. Eenberg.

(Något yngre kopia i Upsala Universitets Bibliotek, U. 94.)

35.

Konsistorium till Kanslern med begäran om förbättrad rang, Upsala d. 8 mars 1705.

Att eders höggrefl. Excell:ce uti dess för hela fäderneslandet fast högnödige och marge omsorger wj med våra angelägenheter beswära, det kunna wj be-tyga icke uthan vår stora försynsamhet och ängslan ske, befinnandes wj med rätta oss så mycket mindre böra wara eders höggrefl. Excell. beswärlige, som eders höggrefl. Excell. höga gunst och benägenhet emot oss wj uti hwarjehanda andragne ärande oförljkneligare dag ifrån dag ärfare, hwarföre wj och icke allenast nu med diupeste wyrndat och tacksäijelse den samma ärkänne, uthan och skola alt framgent och in till vår dödsstund prisa och berömma. Doch såssom Gud och vår allernådigste konung oss den lyckan beskiärt, att wj under eders höggrefl. Excell:ces högstönskelige försorg och hängn stälte äro, och wj än mera dageligen märcka, att den aldrahögste Guden eders höggrefl. Excell:ce till studiernas och alle ärbare konstors uti vårt fädernesland och särdeles denna kongl. academiens flor och wid macht hållande förlänt hafwer, så referere wj endast till samma Gudens skickelse all den ursächt och exculpation hwilcken wj så i andra måhl andraga borde, som besynnerligen nu uti detta, hwilcket wj effter ett fast långt betänckande, och några åhrs hos oss öfwerwägende finna oss af dageligen tillwäxande swåra omständigheter blifwa nödsakade, att eders höggrefl. Excell:ces höggunstige åtancka ändteligen i diupesta ödmiukhet hem-skiuta. Wj skulle wäl giärna, icke mindre än våra antecessores, wara nöjde med det rum och hedersställe, som hwar och en af andra förnähme persohner af kongl. collegierne skulle behaga att af egit bewäg oss tillägna, och det emot den heder som wj dem tillbiuda, men såssom ett sådant förekommande af in-bördes heder uti desse våra tider icke mer synes willja hafwa rum, försäkrandes wj oss, att der den lyckan skulle kunnat hafwa oss wederfarets, att wj under eders höggrefl. Excell:ces ögon eller dess närmare kunskap de solenniteter, som wid academien brukelige och loflige äro, samt andre så här å orten, som annor-städes större och mindre samqwäm kommit att bjwista, skulle oders höggrefl. Excell:ce hafwa mycket så aldeles orimligit och förwändt funnit der wid passera, som eders hög-grefl. Excell:ce kunde döma wärdigt att hafwa bort längst för detta wid handen gifvas. Att speciales casus upräkna vill för oss så mycket owigare falla, som wj ingen den ringaste persohn hwarcken till namn eller embete willja gienom jämnförning med oss något hafwa till misshag sagt, men det nödsakes wj i gemeen att berätta, att sedan medelst Kgl. May:ts allernådigste förord-ningar wisse persohner till stånd och embete äre utnämde, icke allenast uti allmänne rangordningar, uthan och genom särskilte Kgl. bref af åtskillige tider, så blifwa wj ansedde ljka som slutne ifrån all consess och samqwäm. Sedan och emedan i föllje af samma Kgl. förordningar de ingen rang hafwa att præ-

tendera, som icke wärckeligen tienster förträda, jämwäl och de unga grefwar och baroner, som här wid academien sina studier idka, blifwa uti hwarjehanda sammankomster med andra stånds persohner till de nedrigare rummen satte, hwilcka ljkwäl de academiske constitutioner rummet för professores näst effter rectorem tillägna; (ehuruwäl näst för högstsahl. H. May:ts konung Carl den XI dödel. fränfälle wid constitutionernes reviderande af då warande illustrisimis academiarum cancellariis en ändring här utinnan war projecterad). Så fattas aldrig den, af ehuru medelmåttigt stånd och wärde han utom academiske staten vara må, som icke jämwäl der igenom tycker sig wara der till berättigad, eller och med uppenbar mine af föracht det nedrigare rummet ja och offta rectori academise lämnar. Och såsom ett sådant exempel straxt andre af dess wederljkar, offta emot sin villja, föllja måste, så är och omsider der till kommit, att offta, som för 8 dagar sedan eller mera, [de som] våra disciplar, ja disciplars disciplar wore, effter befodran till någon liten tienst, uthan betänckande, förträdet wid alla tillfällen sig tillwälla. Hwar igenom huru wårt academiske stånd och wilckor kommer att förachtas, den autoritet, som consistorium och professores ibland yngdomen hafwa bör, förfaller, samt det oss aldra mäst rör, det forna wärde och æstime för studierne hos annat folck dageligen aftager, eders höggrefl. Excell:ce wj icke behöfwa widlöfftigt föredraga, som fast mer än wj förmå det säga efftersinna vete, huru större delen af menniskior sitt omdöme offta om de angelägneste sakers wärde uppå sådanna utwärtens anseende grunda. Nu såssom hwarcken i någon måtto oss anstår, ett sådant hvars och eens sielfbehag med ord eller åtbörder willja tillbakahålla, ej heller skulle wj till äfventyrs skickelige blifwa till ungdomens ärbara anförtsel, om wj till förekommande af all slik wanheder skulle oss sielfwa ifrån alt umgänge och sammanlefnad med andra stånds persohner afhålla, så blifwer i så beskaffat måhl endast och allena war aldraödmukeste tillförsicht till eders höggrefl. Excell:ces höga patrocinium, som eders höggrefl. Excell:ce höggunstiga gottfinnande wj och i diupesta ödmjukhet underkasta, om, huru och wid hwad beqwemlig lägenhet hos hans K. May:t war allernädigste konung eders höggrefl. Excell:ce detta ärändet behagade att anmäla. Och såssom alt hwad oss och våra successorer här utinnan till fägnad och sinnesförnöjelighet, jämte studiernes förkåfran, warder igenom Ed. höggrefl. Excell:ces höggunstige befrämjande wederfarandes, wj billigt ibland de största eders hög-grefl. Excell:ces wälgierningar emot oss skatta skola; så kunna wj och i diupesta ödmjukhet försäkra, att fruchten der af i en besynnerlig måtto Ed. höggrefl. Excell:ce tillhöra skall, då wj den hug och lust, som oss här medelst i wårt embete tillwäxandes warder, der hän skyldigst emplojera skola, att jämte Ed. höggrefl. Excell:ces höga meriter för K. May:t och fäderneslandet jämwäl dess stora ynnest för de boklige konstors heder och anseende må uti ewärdelig och fägnefull åminnelse hos effterwärden stadigt behållas. Wj förblifwe.

Upsala d. 8 Martii 1705.

(Efter kopian i Konsistoriets arkiv.)

36.

Collegium medium gifver grundplåten till Nosocomium,
Stockholm d. 2 maj 1705.

Edle, Hög- och Ehrewördige och Höglärde Herrar, Hr Rector
Magnifice och samptel. Herrar Professores Consistoriales.

Såsom de fattige siukes skiötsell ej allenast i sig sielf ett rätt Christeligit och Gudi behageligt wärk är; uthan och siuke-stugur wijd Academier, hwarest Studia Medica med alfwar och flijt idkas, wäl inrättade ingen ringa nytta med sig hafwa, som man klart nog kan skiönia af de Academier, der detta studium fordom warit, eller än i flor är; Så har Kongl. Collegium Medicum, sedan som vår högtährade Hr Collega, Doct. Roberg, oss detta liufligen förestält, så wähl tillförende, som enkannerligen d. 24 Martij gärna bijfallit, som och till en wärkelig begynnelse af ett sådant rätt wackert företagande, härmed af sina egna, nu wijd sidst hollne publicque anatomien influtne, och bem:te Doct. Roberg att på Banco insättia, tillstälte medel förähra welat. Hwilken gáfwa att Consistorium Academicum wähl uptaga wille, Collegium tjänsteligen begiärer, och i dett öfriga önskar, att Gud till denna goda intention och ett sådant wärcks widare fullbordan sin nåd och wälsignelse rijkeligen förlähna tächtes, förblifwandes städse

Stockholm d. 2 Maii 1705. Magnifici D:ni Rectoris och
samptel. Hrr Profess:m Consist:m
altijd tjänstberedwilligste

Urban Hiärne.

Matthias Ribe. J. V. Hoorn. Olof Winge. Herman Grim.

(Original i Konsistoriets arkiv: kollegiernas bref. Tryckt i L. Robergs
Samling ang. Nosocomium 1734.)

37.

K. Maj:ts bref om rektorat, dekanat och promotioner,
Rawitz d. 20 maj 1705.

Kongl. May:tts nådigste förklaring öfwer de utaf dess Stats Råd,
Secreterare af Staten och Cantzlie Råd, samt Upsala Academiae Cancellar, Wählborne Gref Carl Piper i underdånighet föredragne punc-

ter angående Facultatem Philosophicam wid bem:te Academia, gifwen i Rawitz i Stor Pohlen d. 20 Maji 1705.

1. Hwad Rectoratet wid academien i Upsala anbelangar, så alldenstund en Kongl. förordning der öfwer finnes wara giord åhr 1695 d. 6 december, nembiligen att Professores ordinarii uti facultate theologica, och sedan Iuris Consulti och Medici till skifftes Rectoratet skola företräda, till des den omgången af desse 8 professorer är fullkomnad, och effter dem professores in facultate philosophica det emottaga, innom hwilcken det sedan förblifwer och effter ordningen fölljer den till ändan, så länge och in till dess jämwäl deras tahl är upfyllt, doch så att effter Constitutionernes innehåll ingen af någondera faculteten der till blifwer antagen, som icke 2 åhr warit in munere professorio eller uti något annat hederligt embete, för än han blifwit professor: Altså will Hans Majj:tt den samma här med i nåder hafwa bekräfftadt, så att denna förordningen här effter åt blifwer aldeles i acht tagen, till att således undwjka de outredelige twistigheter, som elljest medelst faculteternes blandning och professorernes omskifte skulle yppas. Men såssom Decanatet uti facultate philosophica är af en annan beskaffenhet, kommandes det allenast att förwaltas utaf professorerne innom en facultet, derest ingen sådan oreda står att befara, och dess utan billigt är, att de som hafwa lika tienster och arbete och så måge åtniuta lika ergetzlighet: ty pröfwar hans Majj:tt skiäligit, att det går ifrån den första in till den sidsta uti samma facultet, så länge någon återstår, som ett åhr öfwer warit professor, då dedt sedan kommer till den äldsta philosophum tillbakars och fölljer den wanliga ordningen; såssom det jämwäl i föllje af framledne Kongl. Rådets och academiæ cancellerens, gref Bengt Oxenstiernas, 1689 den 31 Maji till academien afgagne bref finnes wara i bruk kommet.

2. Såssom Hans Majj:tt utaf de i underdånighet andragne skiähl finner åtskilliga olägenheter der utaf förorsakas, att Promotiones Magistrorum anställes wid slutet af höst terminen, och på de kortaste dagarna om åhret, såssom det här till dags warit öfligit: ty will hans Majj:tt till facultetens underdåniga förslag gifwa dess nådiga samtycke, att desse Promotiones här effter åt måge förläggas till Christi Himmelsfärds tid, och att denna förordningen tager des begynnelse (will Gud) tillkommande åhr ett tusend siuhundrade och siu, hwar effter alla som wederbör hafwa sig hörsambligen att rätta: förblifwandes H. Majj:tt för det öfriga Kongl. Stats Rådet, Secreterare af Staten och Cantsli Rådet samt academiæ Cancelleren med synnerlig nåd alltid wälbewågen. Dat. ut supra.

Carolus.

Ex originali vidi Ionas Billou Acad. Ups. secr.

(Kopia i Konsistoriets arkiv.)

38.

Teologiska fakulteten till kanslern om sättet att göra teologie kandidatexamen till verklighet, Upsala d. 7 november 1705.

Högwälborne Herr Grefwe, etc. Upsala Academiae Cantzler, höggunstigste Herre.

Then hulda omwårdnat eder höggrefl. Excell:ce bär för the theologiska studier, att the här wid kongl. academien måge florera och förkofras, har facultas theologica med diupaste wyrdnat och hugnadt alltid erfarit; särdeles af den förmohn wid doctoratsacter uti theologia, som icke länge sedan hos hans Kongl. May:tt medelst eder höggrefl. Excell:ce höggunstigast är utwärkat worden. Hwarföre och i följe af Kongl. May:tts constitutioner cap. XVII (som här copialiter lit. A bifogas) facultas efter sin ämbetes plicht jämwäl söker. huru förbem:te studier måge i görligaste måtton tiltaga icke allenast uti lectionibus publicis och collegiis privatis, uthan och genom examina och disputationes, uti hwilka den studerande ungdomen, enkannerligen de som åtniuta Kongl. May:tts eller andras stipendier i theologia, må upväckias til större idkesamhet, hafwa tilfälle at öfwa sig sielfwa och aflägga prof af sin kunskap i den heliga skriff, grundspråkens rätta bruk och denna så högnödiga lärdomen. Thet finnes wäl af actis, at sådant warit tilförende med mycken åhåga, särdeles wid kongl. constitutionernas öfwerseende An. 1696 (lit. B.) uppåtänkt, däch synas studiosi, såsom litet eller intet wetande af denna hälsosamma constitution, eller hwad annat i wägen kunnat wara, få eller inga til denna tiden sig ther til anmält hafwa. Thet är ingalunda facultetens mening här igenom at draga studenternas sinnen ifrån disciplinis philosophicis och studiis linguarum, uthan fast mehra styrkia ther til at jämwäl ock thesse, som kallade warda theologiæ candidati, må ther utaf nödig wetenskap inhämta: däch hålles onödigt at the egenteligen aflägga något prof föruth i philosophia, ty sådant fordras af them allenast, som sökia gradum doctoratus uti theologia, iure och medicina. det constit. cap. XVII. § 5, (lit. A.) nogsamt utwisar; hälst emedan the subsidia philosophica som behöfwes, jämwäl ock uti examine theologico företagne warda. Tänker man för then skull att låta thenne candidatorum examen uti theologia således förrättas: at the först wijsa sin förfarenhet uti stylo af en exercitatione sacra, eller förklaring öfwer något skriffenes språk, tå man gör sig försäkrat. så wäl som det plägar skie uti philosophia, sådant at bepröfwa: sedan måge de särskilt undergå examen uti de stycker som föreskrefne äro; och ther hos. antingen hwad någon professor, eller de sielfwe effter gifwin methode utarbetat. en eller twenne resor som godt synes, sub præsidio disputera, afhämtandes ther öfwer facultatis testimonium, såsom högstbem:te kongl. co[n]stitutioner inne-

hålla. På detta sättet kunde man finna respondentes til disputationes theologicas, hwar uppå härtil stort mangel warit; sammaledes skulle och i theologia wäl öfwade personer wara i förråd, icke allenast til lectorater wid gymnasier utan och til probsterier och de förnämre pastorater, jäm[w]äl och til at præsi-dera uti synodis anniversariis, när de påkallade warda; och alt så studia theologica genom Guds nåd märkeligen tilwäxa. Sådant til at ställa i wärket hafwa nu i detta innewarande och näst förledne åhren några wälbegåfwade och mogna studiosi disputerat uti theologia och sig til ofwanbem:te examen anmält (som ses af hosfogade copia lit. C.) och lära flere af samma instituto effter handen följa. Nu såsom desse hafwa giordt allareda här af en god begynnelse, och facultas inhämtat reverendiss. Dn. archiepiscopi och procancellarii goda råd och bifall härutinnan, så har man och för all ting bordt sådant hos eder höggrefl. Excell:ce i diupestä ödmukhet notificera, med den tilförsicht, at detta facultatis företagande, som är utsedt til studii theologici förkofring och församlingens tjenst, aldeles jämlikt Kongl. May:ts constitutioner, warder af wanlig hög gunst uptagit, och et så angeläget werk studiosis theologiæ hädan effter anbefalt; tå sådane theologiæ candidati, uppå sin anlagde flit och gillade prof, få hugna sig, så wäl hos hans Kongl. May:tt i nåder som eder höggrefl. Excell:ce, med höggunstig åtanka at ansedde och uti sina stifft eller elliäst wid tilfälle befrämiade warda. Med all timmelig samt andelig lycksaligheets troinnerligaste anönskan förblifwe altid

eder höggrefl. Excellences
alraödmukaste tienare
Facultas Theologica
Upsal.

Upsala d. 7 Nov. An. 1705.

(Samtidig skrift i Upsala Universitets bibliotek, N. 65.)

39.

Konsistoriets protokoll rörande anbefalld rannsaking om pietismens inträngande, Upsala d. 3, 10 och 17 febr., 14 mars, 30 april, 18—21 juni och 3 juli 1706.

Anno 1706 d. 3 febr. hölts Consistorium majus, närwarande Hr. Rectore Doct. Diurberg och följande Hrr. Professores Doct. Palmroot, Reftelius, Doct. Rudbeck, Doct. Roberg, Arrhenius, Forelius, Celsius, Dan. Lundius, Törner, Esberg, Herr Ränthemästaren.

§ XII. Herr Profess. Reftelius lät uppå Herr Profess. Car. Lundii skrifttelige begiäran föra detta ad acta: »Att jag uti det drögsålet, Hans Kongl. Maj:ts och Högl. Kongl. Senatens ordres underdånigst att effterkomma angående inquisitionen här wid academien om Pietisteriet och deröfwer i lijka måtto om annan saks beskaffenhets berättelse, ingen part will hafwa, emedan oaktat såwäl mine som mine Hrr. Collegarum offta gjorde påminnelser i consistorio alt här tills warit uppskiutit, och jag icke wet, huru länge hädaneffter så skiee lærer.»

Här wid sade och Hr. professor Reftelius, det han ej heller will hafwa någon part här af.

Hr Doctor Rudbeck sade: Jag har förr därom påmint och är der om änn i samma tanckar.

Hr. profess. Dan. Lundius såsom decanus amplissimæ facult. philosophicæ lät och så föra detta ad acta: facultas philos. såsom en dehl af consistorio, under hwilcken alla faculteter stå, finner nödigt föra till protocols, att facultas will aldeles wara utan alt answar för drögsålet med consistorii swar till Höglöfl. Kongl. Senaten angående Pietisteriet. Och såsom hwar och en i krafft af sin embetes eed är förplichtat befrämja vår evangeliska lära, så och tillkiänna gifwa, då något der emot anstöteligt förelöper, särdeles nu sedan Hans Kongl. Maj:ts allernådigste bref så nyligen der om ankommit är, altså och emedan kort för detta en skriff om Jesu kors och blodiga död af trycket uthgången är sub censura ven. facultatis theol., uti hwilcken åtskillige anstöteligheter och oanständige formulairer finnas, dy nödgas facultas philos. sig här med förklara att intet willja hafwa någon dehl i sådant eller något answar derföre nu eller i längden. Dessutan hade facultas philos. förmodat, att sedan ven. facultas theol. hade censerat materiam, att skrifften då skolat blifwit remitterat till facultatem philosophicam och wederbörande professoris censur, till att der blifwa censerat till sin meter och rijm, effter sådant egenteligen hörer der till.

Här med framkom Hr. professor Reftelius och uppå Hr. profess. Car. Lundii begieran lät föra detta ad acta: Att han ej eller genom stillatigande will hafwa något answar i anseende till den nyss här i Upsala utgångne med ven. facult. theol. approbation, under titul Af siälens salige nöje, som är densamme tractat, effter som han redan för detta 14 dagar sedan utwist någre efftertänkelige ordalag och expressioner föruthan annat, som i denna tractat finnes.

Hr. Profess. Reftelius hölt och med detsamma, så wida anstötelige expressioner der uti finnas.

• Hr. Doct. Palmroot såsom prodecanus nomine facult. theol. lät föra detta ad acta: Att angående det förra om Pietisteriet så hafwa de inkommit den 1 Decembris med sin berättelse, men facultas har allenast wäntat, att alla membra facultatis skulle wara tillstädes. Hwad angår det senare will facultas inkomma med sitt swar och förklaring der på, när hon blir underrättat om de anstötelige rum. Och hwad metren angår, är den icke censerat utan res.

Facultatis philos. decanus Hr. profess. Dan. Lundius utlät sig om ofwanbenämde skriffit således: Att facultas finnes wederrodo att wijsa de anstötelige rum, när påfordras.

Hr. Rector gaf här wid tilkienna, att brefwet icke kunnat än afgå uti förberörda sak till Höglofl. Kongl. Senaten, innan alla membra consistorii varit tillstädes, och besynnerligen till desamme fådt inhämta de böcker, som utaf mag. Schüttes bibliothek hafwa till studenterne varit försälde, hwar uppå man först i dag bekommit kunskap, och studenterne icke ännu allesamman hafwa återkommit till academien, att det kunnat wärkställas. Elliest skall med sielfwa brefwets affärdande intet fördrögas.

Anno 1706 den 10 febr. hölts consistorium majus, närwarande Hr. Rector Doct. Diurberg och följande Hrr. professores, Doct. Molin, Doct. Palmroot, Doct. Esberg, Doct. Rudbeck, Doct. Roberg, Arrhenius, Forelius, Elvius, Dan. Lundius, Törner, Enberg.

Sedan det förra protocollet war upläst, lät decanus ven. facult. theol. Hr. Doct. Esberg föra detta ad acta: Uppå ampliss. facult. philos. den 3 febr. uti consistorio gjorde påminnelse öfwer en skriffit, som studiosus Christopher Tiburtius författat om Jesu blodiga korss och död, hwilken facultas philos. ment af hela facult. Theol. wara censerat, ländertill swars, att inscription på censuren så lydande: Censura ven. facult. theol. Upsal., är utom både facultatis och censoris wettenskap ditsatt, och kan altså facultas sig intet der af taga, emedan hon af bemälte censura intet wettat.

Här wid lät ampliss. facult. philos. decanus Hr. profess. Dan. Lundius nomine facultatis föra detta ad acta: Wid detta protocollets upläsande utlåta sig professores af facult. philos. således, nemligen att de finnas wederrodo att utwijsa de anstötelige rum, som finnas uti ofvannämbde skriffit, enär och på den ort det behöfwes. Imedlertid åstunda de weta, om hela ven. facultas theol. funnit denna skriffit richtig och alt godt hwad der uti finnes.

Herr Doct. Rudbeck yttrade sig wid detta tillfället angående denna skriffiten således, att han finner, det hon tyckes wara wärd att förbiudas och indragas.

Hr. Doctor Esberg lät vidare nomine facultatis införa detta: Så snart venerandæ facultatis professores få tid och utrymme samma skriffit att igenomläsa med wederbörlig adcuratation, och samma deras censur warder behörigt requirerat, skall facultas sig deröfwer utlåta.

Doct. Molin sade wid detta tillfället, att facultas philosophica intet har någon makt att imperera facultati theologicæ.

Hr. professor Daniel Lundius sade: Här äro inga verba imperativa.

Hr. professor Arrhenius utlät sig här wid således: Facultatis philosophicæ mening är intet annorledes än att recommendera till venerandam facultatem

theologicam att igenom läsa samma skrift och se hwad de der finna och der om tycka.

Uti samma mening var Hr. professor Forelius, som tyckte de orden, hwilka nu Hr. professor Daniel Lundius nämnt och det Hr. professor Arrhenius sagdt, icke wara emot hwarandra.

Yttermer sade Hr. professor Daniel Lundius för sin person: Jag är i samma mening med Hr. Doct. Rudbeck och tycker skrifften wara wärdig att förbiudas och inndragas.

Hr. Doctor Molin lätt föra detta ad acta: Såsom facultas philosophica låtit sig förmärka, att hon giordt observationer på denna Tiburtii skrift, så kann jag intet taga denn under någon censur, förr änn jag får observationerne der öfwer.

Hr. Doctor Rudbeck sade: Det åligger och bör facultas theologica förnämligast denne skriften igenomse, serdeles som hon af dem är censerat.

Hr. professor Arrhenius sade: Professores af facultate philosophica böre wäl sitt angifwa, men som facultas finner detta förnämligast angår facultatem theologicam, så bör hon det först göra.

Facultas theologica utlätt sig änn vidare och sade sig fuller finna wara enligit med Kongl. M:ttis bref och sitt ämbete, att alla misstänckte och willfarande skrifter skola förbiudas, men hwad detta ärendet angår, bör det refereras till reverendissimum procancellarium.

Hr. Doct. Molin sade för sig: Wi willja wara uti god enighet, denn ena med den andra.

Hr. professor Daniel Lundius betygade här jämte wid Gud och consistorium detta: Jag har ett amicissimum pacis et concordie pectus, sed in hoc rerum articulo säger jag: maledicta sit illa concordia, quæ conjuncta est cum jactura veritatis.

§. IV. Hr. Rector sade sig tänckia nu att proponera om det bref och swar, som till Kgl. Senaten om Pietisteriet skall afgå.

Hr. professor Arrhenius sade, att man intet kan täncka på något swar, förr än ransakat blir om saken.

Hr. Rector sade, att han will wara utan all skuld.

Hr. profess. Arrhenius utlät sig vidare, sägandes: för än skulden skall komma på consistorium, wille det företaga saken och göra der wid hwad de kunna. Altså uplästes ven. facult. theologicæ inlefwererade berättelse angående Pietisteriet. Men som consistorium desidererade, att den af de Hrr. theologis den 1 Decemb. insinuerade men intet uplästa skrift, innehållandes ett utdrag af ven. facult. theol. actis, måtte äfwen wäl upläsas, och secreteraren härwid berättade, det H. Rector uti sidsta sammankomsten densamma uttagit till att öfwerlägga med facult. theol., om det wore nödigt, att hon skulle underskrifwas, men war nu tillijka med den senare berättelsen intet tillbaka lefwere rat, altså kunde consistorium der öfwer denna gången sig icke vidare utläta.

Doch påminte här wid H. professor Elvius, att den skriffth som insinuerades, då han war prorektor, måtte ändteligen inlefwereras.

Anno 1706 den 17 febr. hölts consistorium majus, närwarande¹

§ V. Hr. Rector frågade, om icke projectet kan upsättias till kongl. Senaten om Pietisteriet, emedan han icke annat will förmoda, än att här lära wara en religions renhet och uprichtighet. Härwid uplästes det sidsta protocollet, och sedan inlefwererade H. Rector den tilförende af facultate theol. den 1 Decemb. insinuerade och sedan uttagne skriffthen, att förnimma, om facultas wille den underskrifwa, innehållandes ett utdrag af facult. theol. actis.

Wid detta tillfället frågade Hr. Doct. Rudbeck suo nomine, om hela ven. facultas theol. warit ense om densamma uti sidsta consistorio insinuerade och upläste skriffthen, såsom och [om] samtelige uti facult. theol. icke sedt den förre skriffthen.

Angående den förra insinuerade skriffthen sade Hr. Doct. Esberg, att han densamma icke sedt och läst i den ordning, som hon nu är, men om den senare hafwa alla warit ense om.

Hr. Doctor Palmroot sade, att Hr. Doct. Esberg icke kan neka, att den med facult. theol. är communicerat, ehuruwäl densamma blef inlefwererat uti consistorio, då Hr. Doctor Molin war borta. Utlåtandes Hr. Doct. Palmroot der hos, det Hr. Doct. Esberg sielf gifwit berättelse om infortorio biblico Joh. Arendts.

Hr. profess. Arrhenius tyckte här wid, att consistorium bör hafwa under rättelse der om, huru den senare skriffthen, som först blef uti sidsta consistorio inlefwererat, är af Doct. Palmroot ingifwen och underskrifwen, helst som Doct. Esberg nu är decanus.

Hr. Rector sade, att samme skriffth war projecterat uti Hr. Doct. Palmroots decanat, fast den då icke war underskrifwen.

Wid detta tillfället berättade H. Doct. Esberg, att de animadversiones och castigationes, som Doct. Schelvig i Dantsich gjort öfwer det af pastore i S. Mariæ kyrckia darsammastädes Hr. Constantino Schützen uplagde Infortorium biblicum, äro af magistraten i Dantsich wordne förbudne att införas och sälljas.

Sedan till att närmare inquirera om Pietisteriet lät consistorium inhämta 1700 åhrs protocoll, hwaraf på åtskilliga rum fans, att sal. mag. och adjunctus Schütte sig beswärat, att han icke njutit bifall af facultate theol. till censuren öfwer det wärk han gjort contra pietistas. Consistorium tänckte och nu upbryta det convolut, som i archivo är förwarat. Men som kl. war öfwer 12, altså blef detta ärendet uppskiutit till wiss dag att företagas, då alla de här till befintlige documenter skola framskaffas.

¹ Molin, Törner och Esberg äro borta, C. Lundius, Reftelius och Celsius åter äro nu närwarande.

§ 6. Hr. Doct. Palmroot lät föra detta ad acta: Effter decanus ampliss. facult. philos. Hr. prof. Dan. Lundius den 3 febr. uti consistorio majori coram protocollo angifwit, att uti studiosi Christ. Tiburtii af trycket genom min censur som decani utgångne betrachtelse, Om Jesu Christi blodiga kors och död, skulle wara influtne några anstötliga formulairer, hwilcka han på min begiäran sade sig icke wara obenägen att wid handen gifwa; och som jag sidsta consistorio den 10 febr. jämbwäl begiärte dess observationer, dess utan Hr. professor Lundius och tillijka nomine suo sade uti samma carminibus finnes hela doctrina pietistica, samt sade sin mening förr ut, att exemplaren skulle inhämtas utan föregången ransakning, dy begiärer jag ännu, han bemälte observata wille mig communicera; hwar och icke protesterar jag in forma solemnissima mig willja det andraga på högre ort.

Hr. profess. Dan. Lundius lät deremot föra ad acta: Jag är wederrodo att wisa de anstötliga rum, enär och på hwad ort det behöfwes. Men hwad skriff-tens indragande widkommer, har jag icke allena warit uti den mening, som finnes af protocollet. Hwad sielfwa structura och compages scripti widkommer, så sade jag, att den är pietistica, och icke alt uti den är doctrina pietistica.

Anno 1706 den 14 Martii hölts consistorium majus, närwarande.¹

§ 1. Blefwo protocollen af den 17 och 18 febr. samt den 10 Martii upläste och justerade. Och såsom under deras upläsande kom att omtalas, att pietistiske och andra skadeliga böcker af bokförarne införas och finnas här på bok-lådorna, hwarföre frågade Hr. Rector, hwad medel man måtte bruka, att sådana böcker icke måtte inkomma och försälljas. Till föllje af Höglofl. Kongl. Sena-tens ankomne bref fann consistorium nödigt, att bibliothecarien Hr. Benzelius effterser på cataloguerne i boklådorna, om sådana skadeliga böcker finnas, så wäl som facultas theologica, med förmodan, att de öfrige af consistorii mem-bris, der de något finna, gifwa sådant äfwen wäl wid handen.

Wid detta tillfället berättade Hr. Doct. Roberg, det nu hos bokföraren finnes en book, som förmenas wara af Thomasio utgången under titul: Unschul-diger Tyrann, hwar uthi han funnit något, och det icke utan sinnesrörelse, som rör den swänska historie och stat. I anledning der af pröfwade consistorium, att Hr. Bibliothecarien samma book till bibliotheket inkiöper, på det man kan göra sig om henne närmare underrättat, willjandes sedan consistorium wara omtänckt, när det får förnimma, hwad uti bokförarens cataloguer finnes, att hindra och förekomma slika skadeliga böckers införtsel.

Anno 1706 den 30 Aprilis hölts consistorium majus, närwarande reveren-dissimo Archiepiscopo och Procancellario Hr. Doctore Benzelio, Herr Rector Doct. Diurberg och fölljande Hrr. professores, Doct. Molin, Doct. Palmroot, Doct.

¹ C. Lundius är borta. Bellman, Törner och Enberg ha tillkommit.

Esberg, Car. Lundius, Doct. Roberg, Arrhenius, Forelius, Upmarck, Bellman, Elvius, Daniel Lundius, Törner, Enberg.

§ 1. . . . Sedan sade reverendiss. Procancellarius enkannerligen sig nu wara upkommen att wara tillstädes wid det ärendet, hwar om Kongl. Senaten för någon tiid hitskrifwit angående Pietisteriet. Blef och nu upläst Kongl. Senatens bref, det reverendiss. Procancellarius med underdånig wyrdnad ärkände; och som han i det brefwet och så är worden nämbd, men har icke ännu ärhållit kunskap, hwad der till giort är, altså will han nu görligst operera der wid hwad honom anstår, frågandes derföre 1) om något warit om samma bref delibererat? Hr. Rector med facultate theolog. swarade, att de inkommit med sitt extract och berättelse deröfwer. 2) om någon hindradt, att swar der å icke kunnat bortgå? Hr. Rector sade, att det kan nu skie.

Wid detta tillfället sade och Hr. profess. Carolus Lundius, att der om warit åtskillige gånger nämbd, men ännu icke något dertill giordt. Utlät sig vidare reverendiss. Procancellarius, att det wore wäl, om sådant nu kunde skie, serdeles som uti Kongl. Senatens bref nämnas åtskillige swärmeandar, som doch icke kunna wara pietister, berättandes här wid sig nyligen fådt bref ifrån Lifland, att Doct. Bergius är död, och den honom tillskrifwit berättat, till hans död förnämsta orsaken warit, att han i 7 samfälta weckor suttit uti commission öfwer en benämbd Kröger.

Wid detta tillfället frågade reverendissimus Procancellarius, hwad Kröger är för en man? Hr. Doctor Molin swarade: Generalsuperintendenten Doct. Fischer begynte i sin tiid att hålla tysk gudstjänst i swänska kyrckan i Riga om morgonen alla sön och helgedagar, hwar till församblade sig en stor myckenhet af staden. Nu sedan Doct. Fischer reste bort, har denne Kröger tagit dess vices på sig.

Item, om bemälde Kröger har skadeliga meningar. Hr. Doct. Molin swarade: det wet jag intet, utan lärer det nu i den der å orten håldne inquisition sig hafwa funnit.

Reuerendiss. Procancellarius sade och, att honom är om en annan berättat benämbd Dau, som der å orten skall och hafft skadeliga meningar.

Hr. Doctor Molin sade sig känna samma persohn, hwilcken warit professor eloquentiæ och nu consul i Pernau.

Hr. Procancellarius sade, att Hans Kongl. Maj:tt lärer wäl sådant af en Kongl. nijt förekomma, som är palladium reipublicæ och religionis. Och att han nu måtte komma till sitt institutum igen, frågade yttermera, hwad hinder warit, att icke swar till Kongl. Senaten är bortgångit? Herr profess. Car. Lundius sade, att dertil äro trenne orsaker 1) att consistorium welat hafft en veram historiam af alt, 2) att sal. mag. Schüttes convolut är ännu icke opbrutit, af hwilcket man torde få här om någon underrättelse, 3) att consistorium skulle blifwa nogare underrättat om de skadeliga böcker, som hämmas borde. Och såsom den Höglofl. Kongl. Senatens bref af den 20 Octob. nästwekne uttrycke-

ligen innehåller och befaller, att en omständelig berättelse af consistorio academico öfwersändas skall 1) om, och 2) huruvida några misstänckte persohner her wid academien finnas kunna, och 3) hwad för persohner de äro, samt 4) hwad som kan wara tillgiort till de böcker och handlingar, som här finnas kunna och af de studerande brukas, som innehålla någon willfarelse eller strida emot den H. Skriffts rätta mening och der på sig grundande symboliska böcker; fördenskull kan jag icke annat finna, än der som nu fullkomblig relation afgå skall (som endteligen skie måste), der utinnan jämbwäl alle thesse momenter och stycken riktigt blifwa observerade och i noga acht tagne.

Reverendiss. Procancellarius sade: Alt hwad angår sådane skadeliga böcker, så kommer det till den, som der om bör hafwa upsicht i Stockholm.

Hr. professor Car. Lundius sade: Att som sådana böcker äro och hitkomna, så böra de och förekommas, emedan några af dem äro af stora skadeligheter.

Reverendissimus Procancellarius sade: ja, det är sant.

Hr. Rector sade, att han nu några sådana indragit, som han hos sig hafwer till vidare anstalt.

Hr. Doctor Palmroot sade, att i consistorio är beslutit, att efftersees måtte, om sådana böcker finnas i booklådone, och att Hr. profess. Dan. Lundius har efftersedt uti sahl. mag. Schüttes catalogue, så att der wid är all nödig anstalt giord.

Wid detta tillfället frågade reverendiss. Procancellarius, hwilcken fick boken Besäuberte Welt Beckeri, item Arnoldi Kirchen und Ketzer Historie?

Hr. profess. Dan. Lundius swarade sig willja see effter uti catalogo auctionis, och kan icke weta, om desse böcker der finnes.

Hr. profess. Forelius sade, att som sådana böcker der warit, så har han tyckt, att de intet bort köpas till bibliotheket.

Hr. Doct. Molin tyckte fuller wara bäst att exemplaren indragas, men sade: om det blir witterligit, att de äro förbudna, så willja studiosi dem hafwa, om de än skulle kosta aldrig så mycket.

Hr. prof. Elvius sade: de weta intet, hwilka sådana böcker äro, för hwilcka de skola taga sig till wara.

Hr. profess. Enberg sade, att då han warit wid bibliotheket, hafwa sådana böcker intet warit här.

Hr. Doct. Esberg hölt före, att sådana böcker borde wara här i bibliotheket in usum docentium, att man kunde se deras irringar och dem förlägga, med hwilken Hr. Doct. Molin der uti war ense, doch så att sådana böcker kunde förwaras uti ett affskränckt rum.

Ytterligare utlät sig reverendissimus Procancellarius angående Conventicula, att om dem är snart swarat, emedan sådana inga äro försporde; hwartill consistorium enhälligt sade, att det icke wet af sådana conventiculis.

Därföre sade reverendiss. Procancellarius, så är allenast nu den ena puncten öfrig, om någon för Pietisteriet här finnes misstänckt, så att man måste hafwa historien richtig.

Hr. Profess. Forelius sade, att här är ett convolut, som är tagit utur sahl. mag. Schüttes sterbhuus och är ännu oupbrutit, hwilcket Hr. profess. Dan. Lundius bekände sig förmådt enckan att få detsamma.

I anledning der af frågade reverendiss. Procancellarius, om i samma convolut skulle finnas något eftertänckeligt.

Hr. prof. Dan. Lundius swarade: Jag kan det icke weta, men dock tror jag, att der uti lärer något wara, som länder till denna historiens uplysning.

Hr. Doct. Esberg nämde här wid detta: om något der uti skulle finnas, så lärer sedan kunna frågas och pröfwas, hwad witsord det kan hafwa.

Reverendiss. Procancellarius sade: omnia probate, quod bonum est tenete.

Hr. profess. Daniel Lundius sade, att han warit i lifstiden en zelot man der om; tilläggandes ock nu reverendiss. Procancellarius och Hr. profess. Car. Lundius sahl. mag. Schütte den heder, att ingen kan det neka, att han ju icke warit der uti ifrig.

Widare frågade reverendiss. Procancellarius, om någon scrupel är att detta convolutet icke kan upbrytas.

Hr. profess. Car. Lundius och med honom några andra af membris consistorii sade: det kan icke annat skie, än att convolutet måtte upbrytas.

Hr. Doct. Esberg sade nu sig kunna påminna, det Hr. profess. Dan. Lundius för honom berättat sig fådt af h. mag. Schütte kort för hans död några böcker och der uti anmärckningar mot pietismum.

Hr. profess. Daniel Lundius tillstod sig fådt genom testamente af sahl. Schütte sådana böcker, uti hwilka han in margine här och der mäd sin egen hand något annoterat.

Angående detta convolutet yttrade sig der öfwer vidare Hr. professor Carolus Lundius, att det woro swårt nu i en hast det in consistorio uppbyta och nu igenomläsa, emedan det består af många arck, kunnandes ej heller reverendissimi Procancellarii krafter det tåhla, att så länge här uppe sittia.

Der af tyckte reverendiss. Procancellarius bäst wara, att några deputati eller och alla decani facultatum togo detta convolutet och det numererade och gjorde der af ett extract, doch så att det först kunde ypnas in pleno consistorio.

Hr. professor Daniel Lundius sade: såsom facultatum decani äro bonæ fidei, så tycker jag wara nog om de detta convolutet för sig upbruto. Tyckte och här wid Hr. professor Carolus Lundius rådligast wara, att decani facultatum här wid deputeras kunde, som detta convolutet upbruto, acterne der uti numererade och af dem gjorde ett kortt extract, hwilket kunde skie utan all partialité. Detta biföll reverendissimus procancellarius och önskade dem dertill lycka, påminnandes der hos, att det ju förr ju hellre måtte företagas.

Consistorium tyckte, att det kunde sig göra [låta] wid denna tiden, innan feriæ pentecostales innkomma.

Hr. professor Daniel Lundius sade: det kan wäl låta sig giöra, om icke något hinder är af disputationibus publicis.

Här wid påminte reverendissimus Procancellarius, att prælectiones publicæ borde continueras inn till pfingst.

Der uppå förklarade sig Hr. decanus facultatis philosophicæ, att han hållit sig der wid och wet icke annat än, att praxis på 20 à 22 åhr så warit, att disputationes äre håldne i pfingstveckan äfwen som och weckan näst för påsk.

Der af fick reverendissimus Procancellarius tillfälle att återfråga, om facultas theologica hållit någon disputation i åhr, och påminte der wid att illustrissimi Cancellarii bref måtte i akt tagas.

Hr. Doct. Esberg sade, att han förledet åhr præsiderat för en disputation De gradibus gloriæ coelestis, har och han sielf en eller annan, den han will fram bättre tillkommande höst, will Gud, framhafwa, hwilket och skulle redan wara skedt, der han kunnat få någon respondent. Elliäst utlätt sig facultas theologica, att de hafwa swårt äfter responder, willandes doch sökia att sådant återkomma tillkommande höst, der man kan få responder.

Hr. professor Carolus [Lundius] sade: såsom många wäntta befordran af facultate theologica, så lærer icke wara så swårt äfter responder.

Reverendissimus Procancellarius frågade vidare, om Kongl. Maj:ts förordning är i akt tagen angående dem, som borttresa ifrån academien till främmande orter och åter innkomma, om de examineras, påminnandes att sådant bör observeras.

Hr. Rector och Doct. Molin sade: det är swårt få kundskap der om, när de ifrån främmande orter innkomma, emedan en stor dehl wid sin återkomst sig icke hit till academien innställa, utan resa till andra stift och orter.

Wid detta refererade reverendissimus Procancellarius, att en slik Kongl. Maj:ts befallning och gådt till andra stift, hwilka och det böre i akt taga; sägandes nu facultas theologica, att de som här ifrån academien resa woro alla ställte under examine och hafwa begifwit sig till academien i Grypswald, så wida dem witterligt är, äfter Kongl. Maj:ts befallning första gången.

Hr. professor Arrhenius sade, att några resa på misstänkte orter, och wore gådt, att dem föreskrifwes på hwad ort de skulle resa.

Hr. professor Upmarck sade: icke allenast det, utan stor dehl resa och till loca pietistica och reformatorum.

Hr. profess. Arrhenius sade: de hafwa ock mycket rest till Hall.

Hr. Doct. Molin sade sig icke kunna finna innehåldet af Kongl. Maj:ts allernådigste bref wara det, att de som redan stadgat sine theologiske studier icke skulle få resa till sådana orter, utan allenast de unga, som ännu icke weta skillja ondt ifrån godt. Ty för de mognare är det experienzen resa till andra orter, ty elliest kunna de icke få någon ärfarenhet. Elljest skulle allom wara förbudt att resa till främmande religions orter, hwilcka kunna wara äfwen så skadeliga, hwilcket Hans Maj:t altid i nåder tillåtit.

Reverendiss. Procancellarius yttrade sig: de få likawäl ett philtrum, när de resa till misstänckte orter.

Hr. profess. Carolus Lundius sade, att de som äro funderade kunna bättre achta sig, men annorledes är beskaffat med dem som icke äro mogna.

Hr. profess. Arrhenius sade, att de som äro mogna kunna och låta förföra sig.

Revendiss. Procancellarius sade: det är wäl sant att ingen kan dominari conscientiis; doch tyckte han rådeligst wara att rätta sig effter Kongl. Maj:ts förordningar.

Anno 1706 den 18 Juni hölts consistorium majus, närwarandes Hr. Rectore Doct. Palmroot och följande Hrr. professores, Doct. Diurberg, Doct. Esberg, Car. Lundius, Doct. Roberg, Arrhenius, Forelius, Bellman, Elvius, Celsius, Dan. Lundius, Törner, Enberg.

§ 1. Hr. Rector sade sig nu warit förorsakat på en extraordinarie dag sammankalla ven. consistorium, emedan reverendissimus Archiepiscopus och Procancellarius sådant behagat för pietistiske saken skull, på det hon måtte afgiöras, innan professores bortresa, och således brefwet der om till Kongl. Senaten afgå. Inlefwererade således de deputerade Hrr. professores en relation, som de af adjuncti facultatis theologicæ sahl. mag. Schüttes convolut utdragit om historia pietistica, hwilcket och nu uplästes.

Sedan det war skiedt, inlade Hr. Doct. Diurberg, emedan han uti denna relation war nämbd, uppå dåwarande facult. theologicæ wägnar ett memorial angående de skiähl och motiver, hwarföre de icke kommit att censera bemälte magistri Schüttes scriptum emot de så kallade pietister, nembligen 1) att facultas icke skulle råka uti stridighet med de främmande och således blifwa förorsakat till margfaldiga skrifftwäxlingar, hwarföre man och detta förr uth betingat, decano b. m. Dno. Norrmanno, 2) att man här wid academien icke hafft orsak till klagemåhl öfwer några conventicula, irringar eller swermerier, decano D. D. Liung, 3) att åtskillige tryckte skriffter och böcker allareda öfwer sådana controversier utgångna woro, isynnerhet Doct. Schelvigs Synopsis controversiarum pietist., 4) att mycken tiid och andra embetes sysslor skulle hindras genom en sådan censurs noga utarbetande, 5) hwartill kom det beswärliga krigswäsendet och eldswådan, att man syntes hafwa nog att göra med thesibus orthodoxis och de bekante controversier, utan att inmänga sig alt för bittida uti de nya stridigheter, 6) det man icke heller wägrat, att tractaten skulle tryckas och utkomma, utan tillåtitt, om så godt syntes, att den wid någon tysk academie i synnerhet Gripswald och Råstäck måtte censeras, 7) detta är skiedt ingalunda till att gifwa wederparterne något bifall, utan altid att waka wid Herrans Zion och emedlertid förbehålla sig integrum iudicium, så framt höga öfwerheten skulle befalla eller nödwändigheten så fordra sig öfwer hwar och en controversia i synnerhet eller alla i gemen framdeles collegialiter att utlåta.

Här wid inlade och Hr. Doct. Diurberg suo nomine desse addenda så lydande: 1) hwad in specie om mig införes, så har jag allenast några böcker både

pro et contra uti desse nyare controversier, och i det öfriga kan icke hafwa närmare kundskap der utinnan än någon annan; hafwandes elljest warit alltid skyldig och willig förswara sanningen och ännu är med ven. facultate theol. beredd, hwar och när det skulle påfordras, 2) att ibland annat som förekommer skall och finnas den quæstion: an illi errores re vera sint tales, det är icke af mig allena utan af facultate föredragit, som in actis finnes, och begripes under det postulat, att af wederbörandes scriptis och ipso contextu de påberopade errores skulle utwisas. Och i det öfriga kunde detta, om så rådeligit synes, med de andra Hrr. wederbörande, som den tiden woro i facultate theol. och ännu lefwa, comuniceras.

Sedan frågade Hr. Rector, att såsom biskopen Hr. Doct. Swedberg och Hr. Doct. Liung äro uti magistri Schüttes skriffter nämbde, om de således icke här af må få communication.

Præsens facultas theologica tyckte att det borde skie, uti hwilcken mening consistorium kom öfwerens, doch så att detta wärket der med icke förhindras.

Hr. Rector påminte här wid, att såsom Hr. Doct. Molin är ett membrum facultatis, och han nu intet är i staden, att facultas må få utrymme, till des han hemkommer, på det membra facultatis sampteligen må med hwar annan här öfwer sig rådföra.

Membra consistorii utlåto sig här öfwer, sägandes: der med drages tiden åter uth och är icke förswarligit, att här med så länge drögt är.

Sedan berättade sekreteraren, att reverendissimi Archiepiscopi och Proconcellarii willja war, att då relation utur sahl. Schüttes convolut woro upläst, det hwar och en effter sin eed och embetes plicht må berätta, hwad dem någon sin kan wara bekant uti denna saken angående Pietisteriet, seendes reverendiss. Procancellarius hälst, att saken kunde denna gången afgiöras, på det brefwet i mårgon till Kongl. Senaten må afgå. Men kunde det icke låta sig giöra, så måtte consistorium i mårgon sammankallas, och ingen af consistorialibus bortresa, förr än detta blifwer fullkommeligen afgjordt.

I anledning här af såsom consistorium fann detta wara ett högst angeläget ärende, såsom och ingen tiid öfrig till någon vidare deliberation, emedan kl. redan war 6, altså blef med detta till morgons uppskutit, på det hwar och een må hafwa rådruum sig att omhugsa, om hwad som kan tiena till någon uplysning och vidare underrättelse om detta pietisteriet.

Doch wiste consistorium wid detta tillfället berätta, det sahl. profess. Norrman uti liffstiden till den studerande ungdomens nytta hållit ett collegium contra Novatores och Pietistas i tu samfälte åhr, och det med stort beröm och ungdomens nöje.

Hr. Doct. Esberg lät nu och införa ad acta, att han både in publicis och privatis lectionibus, såwida tillfället kunnat gifwas, disputerat pietistarum errores, som dess auditores det skola weta.

Anno 1706 den 19 Junii hölts consistorium majus, närwarande¹ . . .

Hr. professor Upmarck war fuller med tillstädes, men gick bort, då consistorium satte sig, insändandes sin ursäckt genom cursorem, effter som reverendiss. Procancellarius icke sielf upkommer och för de skiähl han förr sig absenterat.

Sedan förre protocollet war upläst, berättade H. Rector det han warit hos reverendissimum Archiepiscopum och Procancellarium till att förnimma om honom täcktes upkomma i consistorio för den pietistiska saken, då han swarat icke fördrista sig för sina swaga kraffter skull sittia så länge in publico, och kunde consistorium majus ändå sammankallas att fullfölla det som återstår, då den proposition kan skie, att der som ännu någon utaf Hrr. consistorialibus hade något vidare att gifwa wid handen till denna saksens uplysning, så kunde det nu skie. Sågo och fuller reverendissimus Procancellarius hälst, att hwar i synnerhet sina tanckar utlåto, på det att brefwet desto snarare, och det med nästa påst, må till höga Kongl. Senaten öfverskickas.

Hr. Rector frågade derföre, huru wärket skall ordineras, antingen man skall viritim eller secundum facultates säga sin mening.

Hr. profess. Arrhenius sade: om det skall gå till faculteterne, går det långt ut, och blef altså wid den mening, som reverendiss. Archiepiscopus och Procancellarius sig utlåtut.

Hr. Doct. Esberg tyckte wara bäst, att hwar och een säger sin mening.

Hr. professor Car. Lundius utlät sig willja blifwa wid den mening, som han will wara till swars före, sägandes och sig icke heller kunna see, att brefwet till höga Kongl. Senaten med nästa påst kan afgå, emedan alt måste rätteligen ransakas och de bifogade acta såwål som protocollen affskrifwas, upläsas och sedan öfversändas.

Hr. Rector war och i den mening äfwen som reverendissimus Procancellarius, att hwar säger sina tanckar, frågande således vidare, hwad methode härwid skall brukas.

Hr. professor Arrhenius sade: som denna saken angår religion, så kommer det till facult. theologiæ professores, att de först sig härom utlåta.

Hr. professor Car. Lundius sade och det anstå ven. facult. theologiæ att säga, om de finna något som är emot den ena och rena wår ewangeliska religion, frågandes derföre, om några skriffter äro antingen här på trycket utgångna eller kunna elljest finnas uti manuscriptis, som äro emot orthodoxien och libros symbolicos, hwar om han sade, att facultas theolog. kommer först att sig utlåta.

Hr. Doct. Esberg sade: Om någon wet sådant, så må han säga sin mening. Hr. Doct. Roberg war och i samma tancka, att discours begynnes af facultate theologica.

Hr. Rector sade: effter här nämnes facultas, så borde alla membra wara tillstädes, och så blir det icke något denna gången tillgiordt.

¹ Samma som föregående dag.

Hr. professor Arrhenius yttrade sig: om Hr. Rector will begynna säga sin mening, så följja de andra effter.

Hr. Rector sade derföre: det är owant, att rector begynner något först, och gaf således tillkienna, att facultas theolog. inlagt sina acta här om, det hela consistorium wäl wet.

Hr. professor Törner mente, att consistorii swar måtte ske effter höga Kongl. senatens bref, nembligen 1) om några pietistiska böcker här brukas, 2) om några personer äro misstänckte med mera, uti hwilcken mening Hr. profess. Enberg war, så att man måste distincte gå der effter, hwar om hela consistorium war enigt.

Hr. professor Car. Lundius tog höga Kongl. Senatens bref och effter dess upläsning och anledning föreställte följande hufwudquæstioner.

I) Om några sådana böcker och tryckta handlingar äro införda, sedan Kongl. Senatens bref kom.

Swarades härpå: de böcker, som woro på den auction som uti förra protocollerne nämbdes, äro indragne till publicæ bibliothecæ usus, så att med dem förhålles effter den resolution, som förr finnes uti protocollet. Angående de pietistiske böcker, som kunna wara i distingsmarknaden införde, så är der om wederbörlig anstalt giord.

Widare frågade Hr. profess. Car. Lundius, om någon tractat och disputation är här på orten tryckt och publicerat, eller och om annat kan finnas uti manuscriptis, som är emot den rena läran och libros symbolicos; warandes han der till förorsakat, effter som det berättas, att här skall finnas een Conciliatio pietistarum cum orthodoxis theologis, hwilcket han nu säger till den ändan, ven. facultas theolog. måtte gifwa härom sin underrättelse.

Hr. Doct. Diurberg frågade, om Hr. professorn sedt densamma.

Hr. profess. Car. Lundius sade: annat är en fråga och annat en beskyllning och bör derföre facultas theolog. sig utlåta om sådant skedt. Hr. Doct. Diurberg sade: om sådant är publicerat, wet facultas intet.

Hr. profess. Car. Lundius yttrade sig vidare öfwer denna Conciliation, att han fuller icke har den skrifften nu wid handen, uthan wet likwäl personen som den hafwer och är nu frånwarandes, men likwäl har han den sedt.

Hr. profess. Arrhenius wid detta tillfället sade: den är i någras händer.

Hr. Doct. Diurberg yttrade omsider sig, det han wäl wet, huru der med är beskaffat, låtandes derföre följande till acta föra: Jag tillstår wäl mig hafwa sammanfattat ett litet scriptum, för try år sedan wid pass, circa quasdam controversias recentiores uti doctrina pietatis, dock icke till den ändan eller i den mening att låta det utkomma ibland studiosos, hwarföre jag och ansagt honom, som det affskrifwit åt mig, det ingalunda vidare utsprida. Ty anhåller jag ännu, att där någon kan hafwa något exemplar, att det må till mig återställas. Orsaken hwarföre jag skrifwit sådant är denna: att jag skulle således hafwa tillfälle närmare att skärskåda de nyare controversier, om någon censura fram-

deles der öfwer skulle anställas, förbehållandes mig detta scriptum framdeles att vidare öfwersee och förändra, såsom jag kunde få nogare wettenskap och förfarenhet af berörda stridigheter, kunnandes altså såwida icke samma scriptum för mitt erkienna, som emot min willja är utkommit, så framt det utkommit är, innan jag det yttermera reviderat och sedan tillbörlig censur, om så behöfwes, öfwerantwardat. Det lärer hwarjom och enom kundbart synas, som efftersökja will, att några locutiones hos pietisterne warda håldne för misstänckte och willfarande, hwilcka dock jämwäl finnas hos orthodoxos theologos, såsom till exempel. An lectio scripturæ sacræ duplici modo considerari potest, juxta sensum externum et internum, vel corticem et nucleum. Item, An fides describi possit per lumen? Den förra synes hos Chemnitium, Gerhardum, Feuerbornium, Pfeifferum och Quenstedium, den senare hos Gerhardum in *Medit.* och Haffnerum in *Locis*: Altså kommer här att i acht tagas, om och desse eller en dehl dylika locutiones både hos orthodoxos och pietistas hafwa åtskillige bemärkelser eller enahanda meningar. Skulle någon vidare dristighet uti denna saken finnas, så beder och förmodar jag att få part der af, så hoppas jag och med Guds hielp min mening der utinnan af Guds ord, libris symbolicis och andra rätt-sinnige lärare att kunna förklara, ogillandes aldeles hwad uti scriptis pietistarum finnes willfarande, nytt och misstänckt och gå ifrån orthodoxa et evangelica doctrina.

Hr. profess. Car. Lundius af tillfälle att Hr. Doct. Diurberg nämner om locutionibus, som hafwa dubium sensum, förbehölt sig att införa något ad acta derom, såwäl som annat noviteterne angående, och tog i detsamma up sin skriff, som han wille införa, men tiden war för kort, sägandes nu, att en bättre wahrsamhet bör wara för en theologo, att ungdomen der igenom icke får tillfälle till någon irring, till underdånigst föllje af Kongl. Maj:ts förordning.

Hr. Doct. Diurberg sade. Hwad det widkommer will han, så wäl som någon annan, taga sig till wahra och så snart han förnimmer någon locution wara suspect, will han hålla sig der ifrån, fast än det skulle finnas hos andra, nämnandes nu Quenstedt och andra theologos, som bruka sådana locutioner, som man dock icke kan beskylla för pietister.

Hr. profess. Arrhenius sade. När hæreses upkomma och orthodoxorum locutioner begynna missbrukas af hæreticis, då bör man hålla sig ifrån samma locutioner och underrätta och warna ungdomen.

Hr. profess. Dan. Lundius och hela consistorium war ense uti Hr. profess. Car. Lundii och Hr. profess. Arrhenii mening.

Hr. Doct. Diurberg swarade, det han så har giordt och skall göra här effter. Ärböd sig och nu att indraga alla sina skriffter, om någon kan gifwa anledning till dem.

Hr. profess. Carl Lundius tyckte, att Hr. Doctorn gjorde wäl der uti, emedan han der med libererar sig ifrån suspicion att fara vidare fort, emedan ingen hæreticus är uthan perseverantia in erroribus.

Widare medan denna quæstion förhades, om någon tractat eller disputation är utgången, som är emot den rena läran, så namngaf Hr. Doct. Roberg studiosi Christophori Tiburtii carmen Om siälenes ewiga nöje. Och såsom consistorium warit der om eense, att denna skrifften recommenderades till facultatem theologicam att der öfwer gifwa sitt utlåtande, som protocollet af den 10 sidst förwekne febr. klarligen utwisar, hwilket nu och uplästes, förfrågades nu först om censore, hwar af Hr. Rector lät införa detta ad acta: Ehuruwäl jag på detta tillförendes swarat, såsom decanus och censor scripti, så lägger jag till denna gången desse orden: Jag hade wäl trodt, det jag begierte tre särskilte consistorii dagar å rad som af actis finnes, på studiosi Christophori Tiburtii wägnar, som på trycket låtit utgå några carmina om Jesu Christi pina och död, det man skulle få fram de observationer, som ampliss. facultas philosophica öfwer den giordt, att auctor, som warit förr mycket ängslig och är nu mycket mehra, skulle få sig förklara och per modum additamenti, cum censura facultatis att tryckas, förtaga scrupulos, att ingen skulle der af taga förargelse; men detta är icke skedt, warandes mycket swårt, att någon skulle dömas ohörd.

Hr. profess. Car. Lundius frågade, om denna förklaring är enlig med Kongl. Maj:ts bref af åhr 1691 den 26 octobr., som uppå Kongl. Maj:ts nådigste befallning ifrån Hans Höggrefl. Excellence då warande Illustriss. Cancellario på trycket utgångit hitkom, angående akademiska scripter och disputationer; sägandes sig det icke kunna finna, emedan en annan method och ordning der föreskrifwes, nemligen att censor skall granneligen tillsee och öfwerlägga sådant, att det som icke till ungdomens nytta skie kan hålles till rygga, hafwandes till ögnemärkje och rättesnöre Guds heliga uppenbarade ord och den deruti förestälte evangeliska läran.

Hr. profess. Arrhenius som senior facult. philosoph. lät nu och införa ad acta: Effter som ampliss. facultas philosophica begiärer, att jag som senior facultatis wille swara på hwad Hr. Rector nu låtit till protocols föra, så swarar jag, att facultas intet finner denna saken angå Tiburtium i något måhl, nemligen att han har något answar för sin skriff och bör der öfwer göra någon förklaring, alldenstund han har skrifwit som han kunnat eller lärdt af andra och det samma underkastadt ven. facultatis theologicæ censur och wunnit dess adprobation derpå. Det andra angående så har facultas philosophica förklarat sig att wara wederrodo att framgifwa sina observationer öfwer samma scriptum, när och på hwad ställe sådant pröfwas nödigt. Men innan det måtte skie, så hafwa icke allenast adsesores consistorii, som äro af facultate philosophica, utan och de andra adsesores af de andra faculteterna påstådt och resolverat, att de H:rr consistoriales af ven. facultate theologica, i synnerhet de som förklarat sig intet sedt samma skriff, förr än hon blef tryckt, måtte först igenomsee densamma och ingifwa sitt betänkande der öfwer, det ven. facultas och lofwat, men icke till denna stunden effterkommit. Altså är facultas philosophica i det måhlet ursächtadt, och det så mycket mer som veneranda facultas theologica åligger

att förnämst draga omsorg om religion och tillsee, att icke något utkommer som gör någon oreda.

Frågade sedan Hr. profess. Car. Lundius, hwad af facultate theologica här uti är tillgiordt.

Hr. Doct. Esberg tillstod, att membra facultatis icke warit derom tillsammans, men sade likwäl suo nomine, att uti denna Tiburtii skrift äro owarsamme locutioner, hwilcka tilläfwentyrns torde admittera benignam interpretationem, låtandes således införa detta ad acta: Hwad studiosi Christophori Tiburtii carmina om Jesu Christi blodiga korss och död anlangar, uti hwileken finnes sällsamma expressioner, så har jag mig tillförende der öfwer förklarat, att jag intet af dess censur wet, ju icke sedt ens någon bokstaf af samma wärk, förr än lång tid effter sedan det war öfwer alt utdelt, och jag af en slump råkade det få see hos en student. I det öfriga alltid önskar, att den plantering, som Guds hand icke planterat hafwer, må i grund blifwa utrotadt, på det att sanning och fred må boo i vårt kära fädernesland.

Widare frågade Hr. profess. Car. Lundius, om någon disputation är af trycket utgången, som innehåller några noviteter, emedan han funnit stora biskopars och andra theologorum märkwärdiga omdömen om en sådan.

Hr. Doct. Esberg lät införa detta här öfwer ad acta: Man har hört på ett och annat ställe talas om Kongl. häfpredikantens Hr. Petri Dahlborgs Conaminibus theologicis, som blefwe hastigt nemligen på två dagar förfärdigade, som han i præfatione förmäler. Hwad fördenskull samma Conamina theologica widkommer, så har jag publice i disputationis actu mig öfwer den så mycket utlåtit, som en opponenti tillstod och den lilla för mig igenlämnade tiden kunde medgifwa, hade och gierna berört flere fidei et religionis capita, men som sagt är tiden tålde det intet. Och der så nödigt pröfwat, kan jag ännu wisa utkastet af min då håldne opposition och af andra argumenta som jag tänkt framhafwa angående bonorum operum necessitatem, vires liberi arbitrii, conversionem peccatoris, gratiæ divinæ contractionem gradum erga peccatorem perveracem, theologiam polemicam, renovationis finem intermedium, unionem ut et theologiam mysticam etc., på det Hr. Dahlborg fådt tillfälle för auditorio explicera, hwad som mörkt war, såsom han explicerade det andra.

Hr. Doct. Diurberg sade och här wid, såwida han förstådt af Hr. Dahlborgs mening, förkastar han intet theologiam polemicam. Och hwad mystica widkommer, will han hafwa en sådan, qualis esse debeat, nemligen som kunde wara repurgata ab omnibus erroribus.

Hr. profess. Car. Lundius frågade der wid, hwem warit deröfwer censor.

Hr. Doct. Diurberg sade sig hafwa den censerat, dock fådt det allenast styckewis om händer, emedan respondens hastade mycket; en dehl af censura skedde uti præsidis doct. Molins och respondentis närwaro och med deras samråd. Men hwad det sidsta om theologia mystica widkommer, sökte jag att

afråda respondenten och hindrade aftryckandet, till dess han sökte sig censuram præsidis, som skedde genom en zedel af dess underskrift.

Hr. profess. Car. Lundius betygade, att Hr. Dahlborg är en man af förnähme gåfwor och studier, hwilcket consistorium biföll.

Hr. profess. Dan. Lundius utlät sig, sägande: lät oss hafwa libros symbolicos för oss, och secundum eos finner theologia mystica nullum locum apud nos, förty densamma hafwer mycket liten nytta skaffat i församlingen, men der emot så många fanaticas opiniones med sig infört, hwilcket är klart af pietistarum scriptis.

Hr. Doct. Diurberg betygade detsamma och gaf nu allenast historice wid handen, hwad Doct. Carpzou skrifwit uti sin disput. XIV De religione Quietistarum nembligen § 16 Dist. inter theologiam mysticam consideratam in statu essentiae, sive qualis de jure esse debeat, et in statu existentiae, qualis de facto a prima statim origine sua extitit. Ab hac merito abhorremus, illam non ejectam cupimus, non damnamus.

Yttrade sig Hr. profess. Car. Lundius än vidare, att såsom uti Tiburtii skriffte finnes några ord af den mening, som skulle förlossning wara ifrån helwetes plågor, så måste han wäl sedt det scriptum, som är utgångit under titul: Poenas infernales non esse æternas; frågandes derföre, om här wid academien uti privatis collegiis äro håldne sådana positioner, som förljudes, att inga helwetes plågor äro äwiga.

Hr. Doct. Diurberg swarade: skulle någon der om talt, så lærer det wara skiedt per modum oppositionis och ingalunda thetice, sägandes sig och icke weta af sådant scripto.

Hr. profess. Dan. Lundius sade: man förstår nu intet objectiones, utan positiones.

Hr. Rector sade: angående Tiburtii ord tror jag icke, att Christopher Tiburtius hafft den meningen, att utur helwetet gifwes någon förlossning, hwilcket förmodeligen skall wisas, när man blir så lycklig, att man får dehl af de öfrige observationerne.

Hr. profess. Car. Lundius sade: såsom Hr. Rector wid detta protocollets upläsande sig således utlätit angående Tiburtii ordasätt, så reserverar han sig, enär såsom observationerne öfwer denna skriffthen skola framkomma, att wisa ögonskenligen sådana formalier, som af Tiburtius der brukas, af ingen orthodoxo theologo någon tid brukade warit, och ej heller kunna en annan sensum fordra, hafwandes samma ordesätt många andra inconvenientier.

Hr. profess. Arrhenius sade, att samma ordesätt är och observerat af facultate philosophica. Hr. profess. Esberg sade sig och jämwäl märckt detta ordesättet.

Frågade Hr. profess. Car. Lundius än vidare, om ingen disputation är utgången, hwar uti libri symbolici oppugneras.

Hr. Doct. Diurberg yttrade sig kort här öfwer således. Wet Hr. professorn sådant?

Hr. prof. Car. Lundius reagerade, att såsom de herrar theologi äro och böra wara wächtere öfwer herrans församling, så åligger dem sådant weta.

Hr. Doct. Diurberg sade sig icke weta, antingen det skulle wara en philosophica eller theologica disputatio.

Hr. profess. Daniel Lundius sade. Såsom här nämnes om disputationer som röra libros symbolicos, så kan han icke förtiga, att uti en theologisk disputation finnes sententia librorum symbolicorum thetica loco objectionis satt, som står pag. 704 uti libris symbol., edit. Lips.; Och uppå tillfrågan, hwilcken är auctor, swarade: disputation är De salvatore mundi, uti hwilcken dessa ord finnas pag. 77.

Hr. Doct. Diurberg, som till samma disputation auctor är, sade sig aldrig tagit någon objection af libris symbolicis, men om orden komma så när tillsammans, det wet han icke. Och vidare finnes det af berörde pag. 704, att kunna de ingalunda lämpas till närwarande objection, emedan de tala om necessitate bonorum operum ad salutem, och vidare uti sin responsion har han den tagit af libro symbolico och commentario Luttheri in epistolam ad Galathas.

Frågades med hwad stil verba Libri Symbolici äro tryckte. Hr. profess. Dan. Lundius swarade, med Cursiv.

II. Frågade Hr. prof. Car. Lundius till föllje af höga Kongl. Senatens bref, om och huruvida några sådana misstänckte swärmeandar här för tiden finnas.

Consistorium sade sig icke weta, att sådana här äro.

Hr. Doct. Esberg utlät sig här wid något utförligare och begierte detta ad acta föras. Jag wet ingen nu för tiden här wara eller tillförende warit för pietisterie suspect pärson, undantagande en tysk Christopher Schultejus wid namn, som effter en tid, sedan han hitkom, spordes wara orichtig i religionen och fick klagomåhl öfwer sig ifrån Lund och Stockholm för sina nya och skadeliga uptåg, hwarföre och hans sammanskrefne tractat: »Dass helleuchtende Glaubenslicht zur erweckung der hertzenslicht und freude zu dem allertheuersten Jesus namen», den han mig såsom dåwarande decano öfwer gaf, blef honom straxt effter inlupen kundskap om dess noviteter och contumacia emot venerandum ministerium Holmense effter facultatis enhällige beslut ocenserat igengifwit och förment att tryckas och utspridas med inrådande, att han skulle förfoga sig hem till de tyska orterne i Brandenburg, hwarifrån han kommen är.

III. Frågade Hr. profess. Car. Lundius, om några hemliga conventicula och sammankomster angående pietisteriet här äro håldna, hwar om han sielf sade sig icke weta, och consistorium med honom enhälligen förklarade, att ingen wet af sådana conventiculis.

IV. Frågades af Hr. profess. Car. Lundio, att [o: om] alt, hwad nu i anledning af höga Kongl. Senatens bref här wid är wordet tillgiort, måtte inryckas uti consistorii swar, såsom att consistorium låtit sammanskrifwa ett programma

och det till underdånigst följje af Hans Kongl. Maj:ts nådigste bref för ungdomen publicera, hwarom uti brefwet till höga Kongl. Senaten skall införas, och bemälte programma öfwersändas; item att consistorium indragit så många böcker som sig låtit göra, hafwandes och deputati utur sahl. Schüttes convolut utdragit en relation om historia pietistica; såsom och efftersökt, om något vidare skulle finnas härtill hörande, eller om någon skulle finnas af juventute academica eller andra suspect, men icke funnit vidare än bifogade acta utwisa.

§ 2. Secreteraren anhölt, att såsom de håldne protocoller i pietistiske saken måste afgå till höga Kongl. Senaten, och af dem ett stycke finnes uti det protocollet som ifrån honom tagit är af dåwarande Hr. Rectore, att ven. consistorium derföre behagade tillsee på hwad sätt det måtte återlefwereras. Wid detta tillfället [frågades], om Herrar deputati ännu icke warit hos reverendissimum Archiepiscopum och Procancellarium och inhämtat dess utlåtande derom, hwartill de swarade sig ännu der öfwer icke warit.

Hr. profess. Arrhenius sade, att den som tagit protocollet, får han det answara.

Anno 1706 den 20 Junii hölts consistorium majus, närwarande ¹ . . .

Sedan föregående protocoll war upläst, inlefwererade nu Hr. profess. Car. Lundius den skriff, som han i förra sammankomsten sig förbehölt att införa om locutionibus som hafwa en dubium sensum, såväl som annat noviteterne angående, blifwandes samma skrift nu upläst och effter begieran till acta förd, ord ifrån ord så lydandes.

Utaf den relation som i går uplästes om pietisternas skriffter befinner man af deras uttryckeliga ord, huru som den hæresis uti ganska många war rena christeliga läras hufwudstycker är med den fördömmelige och förkastade mysticæ och Veigelianiske sectens styggheter bemantrat och rätteligen tillsägendes en colluvies hæreseon innehållandes förgifftige positioner så i anseende till den heliga i Guds ord uppenbarade skriff, som der uti sig grundande libros symbolicos, hwilka pietisterne sökia att förringa och förkasta, såsom de errores dogmaticos innehålla skola, der dock de af alla orthodoxis theologis allmänt gillade äro, såsom och Hans högstsahl. Kongl. Maj:t Kon. Carl XI uti sitt påbud af den 6 Octob. 1694 dem kallar den rätta evangeliska ecclesiæ band, befallandes der wid simpliciter att blifwa, framhållandes jämwäl högstbemälte Konungs aftryckte utgångne och publicerade Kyrckiolag åhr 1687, cap. 1, § 1, att alla de, som uti läroståndet wid kyrkior, academier och gymnasier eller scholar något embete tillträda, skola med liflig eed till deras lära sig förplichta. Ja någre desse mystici och pietistæ skrida och till den dristighet uti SS. Trinitatis mysterio, att de willja vocabulum *Personæ* utmönstra, som likwäl uti hela chris-

¹ Samma personer som d. 18 och 19.

tenheten wedertagit är om 3 personer uti den gudomelige warelsen; påståendes alle, att de igenom sin triplicem viam, purgativam, illuminativam och unitivam kunna komma så wida förmedelst sin theologia mystica, att en sådan christianus vi unionis mysticæ kan säga om sig sielf: Ego sum Christus, efftersom regeneratio effter deras mening består in productione novæ naturæ sive essentiæ coelestis, hwilcken fördömmelige willfarelse de tagit af de gamble Gnosticis hæreticis och af Manetho samt andra swärmeandar, men isynnerhet och immediate af Weigelianis och Quakeris, warande desse mysticorum theologorum och pietistarum lära dess fahrligare, att der igenom Guds ähra förklenas, studium veræ pietatis och fundamenta consolationum förstörde warda, sökandes de sin fördömmelige lära att öfwerstryka med locutioner af en ambiguo sensu, brukandes der till stundom orthodoxorum theologorum, ja och Lutheri egna ord, som han, post mota cum mysticis certamina, aldeles sielf förkastadt och viam, quæ purgationem sive mortificationem requirit ante fidem et illuminationem, ut diabolicam, som hans egna ord lyda, uphäfwit och fördömbdt. Börandes fördenskull ingen theologus, som landsens och hela riksens ungdom i den christelige läran förestår, twärt emot Kongl. Maij:ts förordningar och i synnerhet högstbemälte edict och påbud af åhr 1694, sådane fördömmelige och sig inriktande sectariske willfarelser ringa skatta eller förachta, utan på alt sätt straxt i begynnelsen sökja att fördämpa och förqwäffa, warande och dessuthan merhögstbemälte Kongl. Maij:ts bref för Upsala academia den 26 Octob. 1691, att alt i god tid afböjas måtte, hwar igenom ungdomen lätteligen irras och i owiss-het bringas kan, så att den, som med nyfikenheter emot den evangeliske läras så renhet som enighet förnimmes att umgå, förutan Kongl. Maij:ts onåde slätt ingen befordring hwarken i det andlige eller werldslige ståndet hafwa skall att förwänta, utan såsom de hwilka Kongl. Maij:ts bud intet stånda utmärkte och wid allehanda förefallande lägenheter förskutne blifwa etc. Är ej eller ett ringa ting, utan en ganska swår och stor försmädelse uppå vår rena evangeliska lära och Kungl. Maij:ts högstberömlige religionis stadgar och förordningar, så af åhr 1655, 1667 och 1671 som andra och i synnerhet kyrkiolagen, som författad blef åhr 1686 och publicerad åhr 1687, i det de ibland alt annat i sine skadelige insände och lögneapostoliske, men i Westeråhs och annorstädes likwäl tryckte och förswänskade skriffter och bref dierfwas att likna Hans Kongl. Maij:ts rike och christtrogne undersätare wid den förra werlden, som igenom syndafloden förgicks, wid det hedniska landet, hwar utur Abraham war kallad och befalter att utgå, wid Sodom och Gomorra, hwar öfwer härren Gud lät rägnas swafvel och eld af himmelen, hwilket alt ingen rätt lärare bör lida, emedan han icke allenast sig hålla skall wid det ord, som wist är och lära kan, utan och förmana genom hälsosam lärdom och öfwerwinna them som der emot säga (Paul. ep. ad Tit., cap. 1, v. 9), rödja vägen och hafwa bort alt thedt som hindra kan (Jesaj. c. 57, v. 14), wara en wächtere och förwara folcket (Ezech. c. 33, v. 6), så att blodet elljest skall kräfwas utur wächternes hand d. v., såsom de och kal-

lade blifwa jordenes salt och werldenes ljus i anseende till lärdom och lefwerne (Matth. 5, v. 13, 14, 15, 16). Är altså sahl. magister Schütte mycket till berömmandes, som icke allenast privatim igenom sina collegier emot pietistas utan och publice sökt igenom sina skriffter den stora fahra ifrån Guds församling här uti vårt käre fädernesland att afwärja, som han synts den tiden såwäl som ännu kan synas dy wärr öfwerhänga, hwilkas fördenskull censur uthan alt twifwel hade warit både nyttig och nödig. Ty såmedelst hade och förmodeligen blifwit innehället med sådana skriffter, som igenom trycket nys här utgångne äro, och af nitälskande theologis och biskoppar i vårt fädernesland högeligen beklagas. Hwarwid är och att berömma, det biskopen Hr. Doct. Swedberg uti sina private såkallade lectioner öfwer Joh. Conrad Durrii Enchiridion theologiæ moralis (hwilka för myckenheten skull af auditoribus håldne blefwe, förr än branden staden öfwer gick, uti capellet) mycket wackert emot pietisterne wisat, huru af dem orätteligen och emot libros symbolicos samt den rena läran, så i detta som annat, statueras, quod homo per lumen naturæ possit præstantem theologiæ notitiam totamque fidei analogiam sibi comparare: som och är en fördömmelig lära. Berättade och sielf för mig, då han här war, sig aldrig warit der emot, så wida som honom tillstod, att icke mag. Schüttes skriffter skulle censeras och publiceras, allenast warsamligen der med procederades. I hwilken mening och sahl. prof. Norrman war, som och ett collegium emot Novatores och Pietistas inrättadt och alla mysticorum och pietistarum förmente fundamenten och hufwudstycken och hwad de här på bygt, effter sin högtuplyste lärdom, grundeligen uphäfwit och omkullkastadt; warande åtskillige som detsamma collegium till sin stora nytta och till den rena lärans confirmation och stadfästelse händer emellan hafwa. Hr. Doct. Liung klagade och offta för mig öfwer pietisteriet, huru det syntes sig här innetsla willja, påståendes hos sig ingen skuld hwarken i anseende till censuren eller annat skola finnas. Sade och sig sina påminnelser der öfwer skola författa. Mehra wet jag intet den tiden emot pietisteriet af någon wara här till saken giort. Men åtskillige spargamenter äro, att något skall finnas uti collegiis manuscriptis, så i anseende till sällsamma positioner och under titul: Poenas infernales non esse æternas, som och en pietisternas med orthodoxis Conciliation, som dock aldrig ske kan, utan sådan syncretismus skulle blifwa en samaritanismus. Äro och här tryckte saker jämwäl att see, som stora män och magna ecclesiæ lumina illa tyckja, att de skola i Upsala, der riksens studerande ungdom är, censerade, gillade och tryckte blifwit.

Der effter frågade Hr. prof. Car. Lundius, om Hr. prof. Dan. Lundius har något att påminna, emedan han något sig här om utlät, att han det nu wille göra.

Hr. profess. Dan. Lundius swarade. När andra professores som öfwer honom äro det göra, will han och göra detsamma.

Hr. prof. Car. Lundius förestälte sedan consistorio denna quæstion. Såsom novatores och pietistæ willja hafwa ur wägen till sin sectariske willfarelses bättre förfrämjande humaniora studia och philosophiam, som de kalla scientiam profanam, så frågas, om icke något sådant förslag, som förliudas warit på bahnen, och Kungl. Maj:ts stipendiater in theologica facultate inrådde att intet lägga sig på samma studier eller disputerä i philosophia, synandes såsom philosophi uti ett och annat programmäte der på peka skulle och der öfwer quæru- lera, emedan således barbaries införas kunde och pietismo wäg vidare ypnas, beropandes sig nu särdeles på Hr. profess. Bellman, uti hwilkens programmäte han något sådant sedt.

Hr. profess. Bellman sade sig uti sitt programmäte om sådant något rördt och lät så föra ad acta: att han der till warit bewekt, dels af rumore, dels af experientia.

Af rumore, emedan han hördt dels sine herrar collegas der om glunka dels af en och annan student sielf det förstådt, hurusom theologi afrådt dem att slå sig mycket på hedniska auctores och andra discipliner, hälst när de sökt stipendium in theologia, jämwäl mycket klagat sig der öfwer, att när de sökt der examineras, så är det dem dels nekat dels de och uppehåldne hela tu åhren, af orsak att de voro redan så många examinerade hos theologis, och flere än som hade lof effter constitutionerne komma fram till nästa promotion, då jag fuller swarat, 1) att icke alla som begiera examen theologicum tänckia derföre taga gradum eller låta examinera sig in philosophia, 2) så worde facultas philosophica wäl skiärskådande, hwilken de släppa fram till examen och promotion.

Af experientia, att jag förundrat det, hwadan några åhr bortåt är kommit, att så fåå af studerande ungdomen budit till att orera publice, icke en gång på solemne dagar, som alltid tillförende någon orator sig infunnit. Och fast jag kunnat till en dehl skiuta skulden på Hans Maj:ts wår allernådigste Konungs långa frånwarande, så borde sådant likwäl icke hindra, att ju uppå hans födelse och nampns och andra solenne dagar oreras måtte, hälst effter tillförende icke allenast de dagar sådana argumenta blifwit orerade, utan och många andra, der jag likwäl kan betyga, att såsom jag användt all flit i min tiid idka studium eloquentiæ med studerande ungdomen, har ock icke försummat på solemne dagar orationer sielf att hålla, så har jag och så tillhållit och tillrådt dem till samma öfning, men fåfängt. Har altså jag tyckt mig hafwa orsak att jämwäl publice mig der öfwer klaga.

Wid detta tillfället lät Hr. Doct. Esberg föra ad acta desse ord. Af det, som Hr. profess. Bellman fördt till protocoll, tager jag mig ingen dehl, som jag ej eller der wid kiennes, emedan jag ingen, sedan jag kom till facultatem theologicam, hindrat att gå till examen, som skickelig der till kunde pröfwas och af någon ärkiännas, utan fast mer sökt dem i deras begieran att recommendera, hwilket lærer wara alla studenter nogsamt bekant, 2) hwad som angår studia humaniora philosophica, så har jag theologiæ studiosos rådt, att de uti philo-

sophia skulle lägga en god grund och enkannerligen uti logicis och metaphysicis, utan hwilka de intet kunna sig utreda uti controversiis theologicis, der jemte högeligen recommenderat studium eloquentiæ latinæ, beropandes jag mig både på docentium och discentium vittnesbörd, med hwilka jag här om talt.

Hr. prof. Arrhenius förde här wid detta ad acta. Facultas philosophica kan wäl berätta, att hwad som Hr. Doct. Esberg nu anført för sig är sant och riktigt, det facultas jämwäl der af kunnat sluta, att uti hans decanat hafwa många blifwit examinerade och så vidare fullfölgt sina desseiner hos philosophos, den ena mer den andra mindre, så att förledne termin äro många disputationes philosophicæ håldne, och åtskillige undergådt examen philosophicum.

Hr. Doct. Diurberg för sig förde detta ad acta. Jag tycker illa wara, att någon skulle så utfördt membra facultatis theologicæ, som skolat de afrådt någon ifrån studiis humanioribus och philosophicis, då man wet alla, som böra hafwa någon kundskap i theologia, jämbwäl böra hafwa fattat studia philosophica, efftersom deras tiid och lägenhet tillsäger. Hwarföre jag rådt dem der till, som jag haft tillfälle till att tala med dem derutinnan, och jämwäl der om talt såwäl i den förra som senare rectorats terminen och elliest wid tillfälle, att studia philosophica böra idkas af alla studiosis. Hwad examen widkommer, så hände det en gång uti mitt decanat, att allenast trenne blefwe examinerade, i det öfriga har jag alltid effterlätit dem som warit bekante af någon capacité komma till examen theologicum med ven. facult. theolog. consensu, så att ingen med skiähl der öfwer kan hafwa att klaga. Hwad widkommer Hr. Doct. Esbergs decanat och dem som då warit examinerade, så hafwa alla membra facultatis der om warit eense. Hwad stipendia widkommer, så hafwa wi sökt på det bästa sättet dem att utdela, så att ärfarenheten wisat, att de mäst disputerat i philosophia, så framt att icke någon enkannerligen welat på sig taga partes respondentis uti theologia. Och i det öfriga har jag alltid effter min eed och samwetesplicht sökt att effterkomma, hwad Kongl. Maj:t mig med de andra collegis af facultate theologica en och annan [gång] anbefalt hafwer; och i synnerhet såwäl i lectionibus publicis som privatis fölgdt normam librorum symbolicorum och refuterat adversarios veteres som recentiores.

Hr. profess. Arrhenius införde vidare detta. Jag bekienner och att uti det programmate, som jag dåwarande rector skref till Hr. profess. Bellmans introduction, något sådant införde, som Hr. profess. Bellman i sitt, och att jag äfwen der till warit förorsakat af de stycken, som Hr. profess. Bellman har omrördt, förutan de många quæreler, som sahl. mag. Schütte giordt både i sitt och mitt huus, då wi kommo tillsamman, effter som wi wore grannar och något omginges, der öfwer att pietismus inritade sig, och jag såg, att der studia philosophica skulle komma i lägerwall, skulle pietismus med tiden få full frihet.

Hr. Rector förde sedan detta ad acta. Hwad mig angår tager jag mig ingen dehl af det Hr. prof. Bellman anfördt. Hwad det förra angår, har jag ingen hindrat ifrån examine theologico, som hafwer funnits någorlunda capable och

stadgat i sina studiis theologicis. De andra åter, som intet hafwa varit så serdeles mogna, har jag rådt att upskjuta något längre fram, tills de kunde sig bättre förkofra. Hwad philosophica studia tam theoretica quam practica anbelangar, så har jag ingen af dem der ifrån afrådt, utan esomoftast rådt dem med flit och bekymbersamhet att excolera. Betygande ock sig, att han både publice och privatim varit alienissimus ifrån doctrina pietistica.

Hr. prof. Elvius lät införa detta ad acta. Hwad jag infördt uti mitt programmate för Hr. Doct. Molin, är och något angående noviteter och serdeles pekat på det öfwer handen tagande pietisteriet uti Tyskland, som syntes willja sig sträcka till oss, i det att i Stockholm ven. consistorium Holmense mycket hafft att göra med pietisterne, och derföre wore nu om någonsin nödigt, att academierne blefwo försedde med ärfarne och rättsinnige lärare, hwarom högst-sahl. Kongl. Maj:t af högst bepriselig nit för den rena evangeliske läran derföre har skickat sådana män utom lands, som hafft stipendia, att göra sig ärfarne om theologiske wettenskaper och de nyare controversier och draga derom försarg, att inga skadelige och förderfwelige noviteter må sig här insmyga.

Widare berättade Hr. professor Arrhenius detta, att ibland annat som sahl. Schütte refererat för honom, har han skrifwit om pietisteriet i Upsala till Hr. secreteraren Staude, och att han det föredragit hos Hans Höggrefl. Excellence illustriss. Cancellarium sahl. gref. Bengt Oxenstierna, hwilken varit mycket förtörnat deröfwer att höra sådant om Upsala, att der skulle sådant inritas. Kan icke heller påminna mig, om icke Hans Excellence skrifwit hit till consistorium derom, kunnandes wälbemälte secreter gifwa uplysning här om. Jag har och här in loco hört, att sahl. Schütte på sitt yttersta har med stor nit och bewekliga ord begiert af Hr. profess. Dan. Lundio, att han wille med flit sig wårda om religionen effter hans död.

Wid detta tillfället refererade Hr. prof. Dan. Lundius, att han litet för sahl. mag. Schüttes död varit hos honom och ibland de legata som han honom lämnade [varit] såsom pietistiska böcker, uti hwilka han in marginibus annoterat pietistarum errores, och så högeligen recommenderat honom, att han effter dess död wille dess nit uti den rena evangeliske lärans bibehållande fullföllja; kunnandes han intet annat säga, än att pietismus är en colluvies subtilissima hæresium. Hwarwid begierte Hr. Dan. Lundius, att till dess säkerhet måtte följande ord i protocollet införas.

Såsom jag i 5 åhrs tiid varit adjunctus facult. theol. här wid academien och derföre finner nödigt att göra mig fri från all misstanka för pietisteriet, som allmänt förljudes wara hos oss här inkommit, så att [o: af] pietistiske böckers införande och läsande, som der af att den studerande ungdomen intet derföre i tid publice alfwarligen warnat och förmant är; Altså bekiänner jag här med, att jag fuller varit på de orter i Tyskland, der pietismus fritt och offenteligen gick i swang, men då straxt af de fundamenten som jag här wid academien i theologia fådt af högwyrdigste fadern Ärchiebiskopen Hr. Doct. Benzelio och

Doct. Schütz, fann och förstod, att doctrina justificationis, som är *ακρόπολις* eller *arx christianæ religionis*, af deras falska lära labefacteras och kullkastas. Altså fattade jag straxt till deras noviteter en wämjelse och styggelse, så att, då jag af min resa hemkom och af Hans Maj:t aldranådigst blef constituerat till adjunctus facult. theolog., straxt lade min högsta flit och winning derom, huru jag uti mina lectionibus privatis måtte adtemperera mina ordformulair effter libros symbolicos och våra gamla orthodoxos theologos, undflyendes intet allenast alla noviteter till att tala i mina lectioner, utan och uti hwar och en articulo fidei remarquerade och refuterade novatorum seu pietistarum dogmata, hwilket jag kan wäl bewisa af skrefne collegiis, som den studerande ungdomen af mina lectioner i pennan fattat hafwa och ännu i deras händer finnas. Der wid jag ej eller bör förtiga, att jag genom den stadiga och förtrogna conversation jag plägat med sahl. mag. Martino Schütte i min mening märkeligen är confirmerad och stadfäst worden. Hwilken sahl. mag. Schütte, såsom en rätt alfwarsam zelot om vår rena lutherska lära, tidige och stadige correspondencer plägade med *γνησίους* lutheranis i Tyskland och altså straxt kunde hafwa pietistarum novitates och orthodoxorum der emot scripta, flitigt och alfwarsamt warnade och förmante intet allenast ungdomen för sådana noviteter, utan och in privatis collegiis dem refuterade; hafwer altså åtskillige skriffter emot dem welat komma i ljust, om hans goda upsåt icke blifwit sufflaminerat och förhindrat, så att jag ingen dehl kan eller bör hafwa der af att pietismus hos oss inrymme fådt hafwer, utan de som in publicis lectionibus intet allmänt warnat de studerande för pietistarum böcker och skriffter. Hwar af kommit är, att intet allenast nya meningar i cathedra äro defenderade utan och af predikstohlarne i riket läras och drifwas.

Hr. Doct. Esberg beropade sig på det han förr uti protocollet låtit införa.

Yttermer berättade Hr. prof. Arrhenius, att facultas theologica hafft de tanckar att göra candidatos och skrifwit der om till illustrissimum cancellarium, utan att communicera det med consistorio. Och synes det wara mycket äfwentyrligt, om sådant häreffter skulle skie, emedan pietisteriet då torde inritas. Sade och, att facultas philosophica derföre skrifwit uti god mening till facultatem theologicam, men fick aldrig swar derpå.

Hr. Doct. Diurberg sade sig wara nögd angående desse candidatos med hwad förr wanligt varit.

Anno 1706 d. 21 Junii hölts consistorium majus, närwarande¹ . . .

§ 1. Berättade Hr. prof. Car. Lundius, att han nu på stunden varit hos reverendissimum archiepiscopum et procancellarium och uppå tillfrågan

1) Om ransakningen pietisteriet angående wore förrättat, sig swarat: så mycket som der wid är att göra, är det nu skedt i underdånigst föllje af Kongl.

¹ De samma som föregående dag utom Enberg.

Maij:ts nådigste befallning och höga Kongl. Senatens bref, om icke någon vidare har att påminna.

2) Om något wore om attestato uthi ransakningen förmält, som wardt gifwit Hennes Kongl. Maij:ts Enkiedrottningens hoffpredikant Hr. Dahlborg? Jag jämbwäl swarat, att om attestato facultatis theologicæ wore intet uti protocollet förmält ej eller om decani namn, som det utgifwit; hans faderliga högwyrldighet mente böra skie.

Hwaruppå Hr. Rector sig utlät, det han då såsom decanus effter wanligheten gifwit attestatum åt Hr. Dahlborg.

Här wid lät Hr. profess. Arrhenius föra ad acta. Angående den förra quæstion som nu är omtalt, så hade jag något vidare att gifwa wid handen angående pietisteriets så insmygande som utspridande här i Upsala, men som det alt består utaf sahl. mag. Schüttes berättelser och quereler, så reserverar jag mig jämwäl redeligen berätta hwad jag i detta målet af honom hört, när det requireras och befallles.

Hr. Doct. Esberg lät och införa detta ad acta. Hwad det attestatum widkommer, så har jag det intet sedt, förr än det war utgifwit, och då jag kom att tala härom och betygade mitt missnöje öfwer samma disputationis ovarsamma censura, blef mig en copia deraf upwist. Och kan jag bedyra, att jag aldrig kunnat drömma om sådana skadeliga ting, som man genom denna håldne ransakningen befunnit å färde wara och nu uptäckte äro, än mindre deraf hafft kundskap, hwaröfwer jag nästan ryser.

Påmintes wid detta tillfället, att såsom Hr. Doct. Molin nu intet är tillstädes, om han icke må hafwa communication af detta. Consistorium sade, att Hr. Doctorn har frihet att införa ad acta hwad som han har att påminna.

Hr. Doct. Diurberg lät och föra detta ad acta. Emedan jag märker, att uti denna ransakningen finnes sådant som mig angår, så begier jag och förmodar nu här i consistorio att få extract ut af altsammans, som in genere är sagt eller in specie nu kan sägas, på det jag må hafwa tillfälle att wisa mig altid hafwa warit och än wara bekymbrader om puritate religionis och genuina pietate, utan alla noviteter och hwarjehanda fanaticis opinionibus, och må således kunna min oskyldighet utförligen förklara.

Consistorium utlät sig häröfwer, att ingen kan neka Hr. Doctorn extractum af protocollet, lämnandes honom frihet att inkomma med sin vidare förklaring, om honom så behagar.

Anno 1706 d. 21 Junii efftermiddagen hölts åter consistorium majus, närwarande¹

§ 2. Blefwe de renskrefne projecterne af brefwet till Kongl. Senaten af secreteraren framlagde att underskrifwas, då Hr. Rector wid det sidsta brefwets

¹ Bellman ej närwarande, men Eenberg tillkommen.

underskrifwande, som skall följa sielfwa ransakningen och acterne om pietisteriet, lät föra detta ad acta: Att efftersom brefwet blir någon tiid här i staden för documenternas renskrifwande skull, och han ändå skall wara tillstädes, när sigillet slås under, så besparar han med sitt underskrifwande till den dagen och will dertill hafwa något utrymme sig att betänckia.

I samma mening och utlåtande woro Hrr. Doctt. Diurberg och Roberg, emedan de blifwa här, så länge detta brefwet bortgår.

§ 3. Hr. prof. Arrhenius lät införa ad acta: Det han tycker wara mycket orimligt, att intet præses collegii skrifwer först under brefwet, och sedan assessores, effter wi till den ändan äro sammankomne. Men icke desto mindre skrifwer jag under, dock med det betingande, att wid de andra gode herrars underskrifning, om de dertill sig resolvera, intet någon annotation eller annat må skie.

Hr. profess. Car. Lundius lade detta dertill, att ingen förändring bör skie, sedan protocollet så offta upläsit och fullkombligen justerat är.

Anno 1706 den 3 Julii hölts consistorium extraordinarium, närwarande Hr. Rectore Doct. Palmroot och följande H:rr professores, Hr. Carl Lundius, Hr. Doct. Roberg, Hr. Arrhenius.

§ 1. Hr. Rector lät nu sammankalla de hemmawarande H:rr professores effter consistorii slut af den 20 Junii § 2. Wid hwilket tillfälle taltes om brefs wets underskrifwande till höga Kongl. Senaten och acternes bortsändande angående ransakningen om pietisteriet, då Hr. prof. Car. Lundius berättade sig hafwa effter berörde consistorii slut med secreteraren alla dessa acter bona fide collationerat och funnit dem riktiga, sägandes derhos sig dermed mer icke hafwa att befatta.

Hr. Doct. Roberg och Hr. profess. Arrhenius sade och, det de icke wille uppehålla sig här i consistorio för desse actors upläsande, emedan de woro nöjde med den collation, som af Hr. prof. Car. Lundio och secreteraren skedt är.

Hr. Rector frågade allenast, om han icke får allegera nu här sina rationes, hwarföre han icke skrifwit under brefwet till Kongl. Senaten.

Dertill swarade de närwarande herrar professores, att som det är decreterat, att denna gången allenast skulle upläsas de acter, som skola bortgå till Kongl. Senaten, så kan sådant i consistorio nu icke mer skie, utan Hans Magnificence, der han har något vidare härpå sig att förklara, så har han öpen wäg det att göra uti Kongl. Senaten.

(Efter Konsistoriets originalprotokoll.)

40.

Filosofiska fakulteten till Kanslern om onödigheten af den tillärnade teologie kandidatexamen, Upsala d. 27 april 1706.

Högwälborne Herr Grefwe Kongl. Maj:ts Råd och Öfwerst Marschalck, samt Kongl. Upsala Academies Cancellor, HögGunstigste Herre.

Den höga nåd och gunst, med hwilcken Eders HögGrefl. Excellens denna Kongl. Academien altid har omfattat, gör at Facultas Philosophica medelst detta fördristar sig een dess angelägenheet i största ödmjukheet at anmähla. Det har Facultas Philosophica igenom et rychte, som gått här å orten någon tijd, förnummit, det skall Facultas Theologica wid denna Academien sig hafwa föresatt at creera några Candidatos Theologiæ, hwilcka, effter deras förslag, skola examineras allenast vti Theologia, och fast än sådana Candidati vti Philosophiske wetenskaper inga prof aflägga, skola de likwähl framføre Magistris Philosophiæ befordran till tienster och andra förmåner hafwa at wänta. Faculteten har sådant i förstone för een ogrundad sägn uptagit, men såsom sedermera samma tahl mehr och mehr vtsprijdes, och een dehl af ungdomen allareda härigenom begynt sättias i owissheet, antingen de skola föllia den gamla vägen eller denne nye, medelst hwilcken de med mindre beswär förmena kunna ernå större lycka; ja och så wida kommit, at desse studiers föracht har af de rättsinnade utprässat jämwähl publicas querelas: Ty har Facultas Philosophica meent wara des plicht och skyldighet hoos Eders HögGrefl. Excellence, såsom des höga förman, at tidigt inkomma med sin ödmjukaste skrifwelse angående detta ährende, och deröfwer sine oförgrijpelige och uprichtige tanckar at yttra, helst emädan Faculteten och billigt befahrar, det torde Theologi till sådant sit förehafwande försökia at winna ifrån högre ort approbation och bijfall. Facultas will fuller intet annat förmoda, än at Professores Theologiæ lära härutinnan vppå de Theologiske studiers flor och upkomst hafwa sitt ögnemärcke, men så är deremot aldeles till befructa, at derjemte det missbruk sig inrijtade at studia humaniora och andra nödige wetenskaper derigenom komme at ödeläggas, och således bahnas een öpen wäg till det mörcker och barbarij, som i de forna tider skattades högstnödigt till den papistiske lärans bijbehållande, hwilcken igenom språkens och philosophiens tillhielp omsider blef fördrefwen och in till dessa tider lyckeligen är vthehållen. Dess vtan är nogsam kunnigt, at de nu förtiden swärmande Pietister jämwähl intet högre sökia, än at bringa de Philosophiske studier vtj lägerwall, af hwilcka de finna sig hindras at vthsprijda sina willfahrelser så frijtt, som de elliest kunde giöra, der dessa wetenskaper woro af vägen. Hwilcket stode lätteligen till at giöra, om honores

Academici och premia så blefwo inrättade, som nu förtiden förliudes sökias. Ty om det skulle winnas, at sådane Candidati skulle hafwa förträdet och emportera de bästa lägenheterna, skulle wäll ingen sedan åstunda at examineras vtj Philosophia. Deremot kan man intet afsee, hwad nytta desse Candidati skulle med sin blotta Theologiske wettenskap kunna skaffa, och huru de vtj Synodis och andra tillfällen skulle rätteligen kunna förswara sina partes och Theologien emot hæreticos, som offta betiena sig af Philosophien. Utj Kongl. Constitutionerne finnes wäl om Candidatis Theologiæ, at de skola niuta förmåhner för Magistris Philosophiæ, men så förmåles där ock, at de skola vti Philosophien examineras (hwarom ock Facultas Philosophica förlängst skriffteligen hoos Theologicam påmint, men intet fått något swar), och när de förswarlike framsteg giordt vtj Philosophicis och deesvtan præstera hwad Kongl. Constitutionerne dem vti Theologicis föreskrifwa, wore icke obilligt, at de bättre wilkor åtnöte. I sådant afseende kunna de hafwa haft gott upsåth, som Academiske Constitutionerne fordom vpsatt; men har dock aldrig här wid Aca- demien blifwit practicerat, twifwels utan derföre at Philosophiæ Magistri altid hoos Theologos hafwa måst sådan examen undergå, som af een slijk Candidato Theologiæ fordras, och har man befunnit at profecterne warit hoos desse jämn- goda, men namnpen och förmånerne olijka. För hwilcken orsak skull de förre lärde och wackre Theologi aldrig hafwa funnit nödigt sådana Candidatos at göra, utan hafwa studia Theologica ändock igenom deras goda flijt vtan sådana vägar märckeligen tilltagit och florerat. Detta har hoos Eders HögGrefl. Excellence Facultas Philosophica högnödigt funnit i största ödmiukheet at andraga, och till Eders HögGrefl. Excellences höga omdöme at lembna, lef- wandes i den aldraödmiukaste tillförsicht, det täckes Eders HögGrefl. Excel- lence med wanlig hög gunst och nåde denne Faculteten omfatta, och hwad till Philosophiske studiers förfång och ruin med tiden lända kan, medelst sin höga auctoritet höggunstigast afböija, förblifwandes samptel. och hwar och een i synnerheet in till wår dödsstund,

Upsala d. 27 Aprilis 1706.

Eders HögGrefl. Excellences

Aldra ödmiukaste tienare

Daniel Lundius.

Fac. Phil. h. t. Decanus.

Jacobus Arrhenius.

Hemmingus Forelius.

Harald Vallerius

Johan Upmarck.

Joh. A. Bellman.

Petrus Elvius.

Olavus Celsius.

Fabianus Törner.

Johan Eenberg.

(Original i Riksarkivet. — KanslersEmbetets Handlingar. Inkomna skrifvelser.)

41.

Professor Johan Upmark till Kanslern med klagomål
öfver förslaget till den efter Jakob Benzelius lediga adjunk-
turen. Upsala d. 6 nov. 1706 (med 3 bilagor).

Högwälborne Grefwe, Kongl. Maij:tts Råd, Öfwerst Marskalck,
sampt Upsala Academiae Cantzleer,

Nådgunstigste Herre,

Min aldradiupestes wyrdnat för Eders HögGrefl. Excell:ts höga och dyra person har in till denna dag icke welat tillåta mig, att genom någon skrifttelig upwachtning mig förete. Hwarken har någon angelägenhet, som af min ringa person kunde anmählas, synts mig wärd att blandas inn uthj så många andra Eders HögGrefl. Excellences högwichtigste tanckar, ej eller håller iag några ord capable att förklara den devotion, som iag uthj hiertat bär och i all min lifstid bära skall emot den höga nåd och wälgärning, som Eders HögGrefl. Excellence till min lyckos befrämian i besynnerlig måtto mig betedt.

Att iag denne gången fördristar Eders HögGrefl. Excellens medelst något min enfaldige anmählande beswärlig falla, wäller ett chartequ, hwars innehåld förnembligast iag till Decanum Facultatis Philosophicæ addresserat, men är effter en särdeles owanlig methode, den iag och gärna welat afråda, jemte andre skriffter angående wahlet af en ny Adjuncto effter Mr. Iacob Benzel, till Eders HögGrefl. Excellence med förre påsten öfwerstyrdt. Vthj aldra ödmuikaste förtröstan, det Eders HögGrefl. Excellence lærer behaga, att icke onådigt uptaga, om iag uthi något måhl, deräst någre mine H:rr Collegæ skulle till äfwentyrs råkadt att lämna Kongl. Maij:tts hälsosamma förordningar samt dess höga förmäns willia och befallning afsides, skulle nödgas att mig för skilliachtig förklara, har iag dristadt att under det bref, som till Eders HögGrefl. Excellence uthi bem:te ährende afgångit är, jemte mit ringa namn, ett reservatum bifoga. Den methode och process, Nådgunstigste Herre, som wid denna voteringen förelupin är, är icke allenast af sådan beskaffenhet, som förmählt, uthan och hafwer många orichtigheter med sig, ibland hwilka och äro dessa twänne, att alle competitores, så många dhe äro, kunna blifwa Eders HögGrefl. Excellence i första rummet tillijka föreslagne; som och, hwilket än skadeligare är, så snart dhe aldra sämste och odugligaste, som de skickeligaste, til samme förste rum præsenterade! Jag har mig tilbudit, att sådant för hela collegium intyga och demonstrera; flere med mig hafwa i lijka måtto wijst sig med denne methode oförnögde, hwaribland professorn H:r Forelius, som och för det twång skuld, hwilket här wid är brukadt, sin röst och votum har häldre i detta måhl aldeles welat mista; men förmedelst ens och annans motstånd har man ingen lägenhet eller råderum der till wunnit. Ty wid det, att man

om deras duglighet och qualiteter, som sig, till tahlet ellofwa stycken, anmählt. rationes pro och contra af hwar annan inhämta ärnade (som wid sådant tillfälle i alla tider tillförende wanligt varit) och ibland andre begärte och att få om Laurentii Arrhenii, hwilken är prof. Arrhenii kötslige sohn och H:r Decani hustros broder, mogenhet uthi dhe närskyltes frånwaru något discourrera. giordes all ting oklardt; protocollet uphörde och lades aldeles afsides; sielfwe dhe närbundne, twärt emot praxin och twärt emot H:s Högwyrdighets H:r Procancellarii expres ordres och godtfinnande wägrade att sig willia absentera. uthan suto qwar; om dhe andre competitorernes studier och skickelighet fick man äfwen ifrån den stunden intet ord fram föra; med mehra, hwarmedelst ett fritt och på bästa weet och samwete grundande wahl aldeles oss afskurit är, det iag, när och hwarest Eders HögGrefl. Excellence nådgunstigast skulle behaga, icke undgå will eller bör att i underdån ödmiukhet bewijsa. Och aldenstund iag i så måtto wederbörligit tillfälle icke i Collegio niuta fick, att mig för någon ansökiande enkannerligen yttra eller suffragium ingifwa, begärer Eders HögGrefl. Excellences nådgunstiga tillstädielse iag aldraödmiukeligast, det måtte iag få berätta, att ibland dhe förenämbde ellofwa competitorer några ähro hel giltige och mogne män, om sine wid pass 40 åhr, emot hwilka Lars Arrhenius, ehuru godt ämne han wara kan, synes wara en ung och späd student; dhe andre äro och några promoverade Magistri; ibland dem i synnerhet en fattig torparesohn ifrån Dahlorten, Mag. Andreas Grönwall, som under sin resa till utländske orter nu förtiden wistas i Engelland; uthi promotionen bekom han genom Facultetens enhällige bifall det fördelachtigaste rummet ibland alla Magistros, som till antahlet 40 war; wid förre vacante Adjuncturen, inemot 3 åhr sedan, want han Facultetens vota närmast in till dem, som nu sedermera employerade äro; har sedan giordt en wacker resa uthom lands, ägde god kundskap i dhe Europeiske språken, förr än han reste uth; men i synnerhet hade aldeles ogemehne naturens gåfwor och böijelser till Eloquentiæ studium; hwilkom, Nådgunstige Herre, om iag i någon den ringaste annan måtto på ett eller annat sätt tillbundin är, än igenom desse hans qualiteter, så wille iag icke drista, att för honom ett ord fälla. Alt hwad Eders HögGrefl. Excellence tackes häruthinnan göra, är och blifwer det bästa; allenast bönfaller iag aldraödmiukeligast, det min oförgripeliga mening, som denne gången kan bära namn af en dissensus emot mine H:r Collegers förfahrande, icke må hoos Eders HögGrefl. Excellence till ogunstigt omdöme dragin blifwa. Hwad förhateligt namn dhe akademiske misshälligheter någon gång hafwa kunnat på sig sambla, har iag altid för ögonen, men kan och med den trohet, som iag Eders HögGrefl. Excellence skyldig är, betyga, att så länge fader, broder och swåger sittia i collegio och höra på, hwad man om deras så närbundne har att döma och säija, så sätties anten war ced och samwetsplicht tillbaka, eller och upkomma outsläckeligt haat emillan collegas. Den Aldrahögste Gud wälsigne Eders HögGrefl. Excell:ts med allsköns lycksalighet, och behålle Eders HögGrefl. Excell:ts

uthj nådgunstig tancka för oss alla. Jag förblifwer in till min död, Högwälborne Grefwe, Nådgunstige Herre

Eders Höggrefl. Excellences
underdån-ödmiukaste tjänare
Johan Upmarck.

Upsala d. 6 Nov: A:o 1706.

(Original i Riksarkivet. — Kanslers-Embetets Handlingar. Inkomna skrivelser.)

Bilaga 1.

J. Upmarks protestskrivelse till filos. fakultetens dekanus.

Gud weet, att iag uthi den påminnelse, den iag så wähl nu, som förra gången twänne åhr sedan, i Faculteten giordt, nemligen att Fader och Swåger synes böra afhålla sig ifrån dhe consultationer, som Sohn och Swåger angå, intet annat interesse hafwer, än att man må fritt och obehindrad effter eed och samwete om deras skickelighet döma, som sig till professioner och adjuncturer anmähla: kunnandes Faculteten intet neka, att ju en omtäncksamhet här wid bör wara, aldenstund nu som tillförende några sig præsenteradt, hwilka der till aldeles oduglige ähro. Ordsakerne, hwi iag detta yrckiadt, ähro altså dessa 1. att det emot ett sundt förnufft ähr: *döma i sin egen saak*; det är, uthi sin sohns eller närbundnes saak, 2. Emot all folcks lag och jemwähl Sweriges klara lag och Kongl. förordningar. Hwarföre det ej eller 3. i något collegio i hela Sweriges rijke prætenderas, än allenast i detta collegio, 4. Har praxis aldrig sådan tillförende warit; icke en gång i våra Upsala collegier, hwilket H:s Högwyrdighet H. Procancellarius för dhe twänne Facultetens deputerade betygadt nu i desse dagar: för hwilken ordsak skuld och H:s Högwyrdighet, till hwilkens godtfinnande wi, under H:s Höggrefl. Excellences Illustrissimi Cancellarii bortowarande, närmast hafwa att uthi sådane twistige meningar oss hålla, 5. funnit det wara *communissimi juris*, att dhe närbundne sig afhålla, 6. wetta wi alle, hwad för outsläckeligit haat emillan membra collegii upkommit wid tillfälle af contraria praxi. För desse ordsaker och flere har iag oförgripeligen och för min ringa persohn aldrig kunnat det widrige procedere gilla; förhoppas och wisseligen, att för sådan min mening aldrig i någon onädig tancka råka hos höga Öfwerheten, eller denne Academiens höga förman, hwar med man mig doch nu i tuu åhr hotadt. Effter iag och weet mig hafwa här till alt för goda och många skähl, blifwer iag änn der wid, fast iag derföre mycket oanständigt tåhlt och lidit; ty för bemälte tuu åhr sedan blef iag, som protocollet uthwij[sar], in plena Facultate illa öfwerfarin och föga annat än m[ed] hugg och slag hotad; denne gången synes H. Arrhenius och H. Decanus willia resa hela collegium emot mig. Är och detta nya maneret, nemligen att 10 stycken papper

eller skrifttelige meningar till H:s Excellence Illustrissimum Cancellarium öfwer-sända (föruthan det att det strider med den wyrdnat, som wi H:s HögGrefl. Excellence skyldige äro, att wi beswäret, till att 10 st. skriffter igenom läsa, våra vota demehlera och pluraliteten der af hoopsambla, underståm oss på H:s Excellence kasta) till intet annat syfftande, än på brouillerie och en oklarhet uthi wår Facultets acter, på det att hwarken något protocoll häröfwer skall hållas, eij eller begäras och uthföras; hwad här tills passeradt skall härmedelst uphäfwas och qwäfwias, så att det bewijs och wittnesbörd, hwilket man om sitt förehållande af actis någon gång torde begära, skall blifwa omöjeligit att undfå.

Hwarföre, när H:r Decanus behagar låta det riktigt komma till protocoll, hwad iag här wid påmint; huru iag blefwit bemödt; hwad H:s Högwyrdighet H:r Procancellarius på Facultetens deputation, oss till effterrättelse, swaradt och för skäligt funnit etc., så skall iag straxt wara färdig med mitt votum uthi detta ährendet. Men på det sätt som här tills förfahres blifwer intet annat, än onödigt språk, owissheter och, som man säger, munn full med wäder af alt, det wi i Faculteten den ene förmiddagen effter den andre giöre. Jag önskar elliest af alt hierta, att sådane misshälligheter uthi så dagsklara saker måge till ewärdige tider blifwa okunnige icke allenast för H:s HögGrefl. Excell:ts Illustriss: Cancellarium, uthan och för alle uthom collegio, hwilka snart skulle komma på den tanckan, att våra studier och wettskaper måste wisseligen ibland skämma bort ett reent hufwud. Ty ingen så enfaldig tålfman sitter uthi en tingsrätt, som icke håller det för oskäligt, att sielf tilldöma sig något; som och icke weet, att protocollet är ett wittnesbörd af hwad hwar och en in för rätta tahlit och giordt, wähl eller illa; der det stympas och effter behag förwändes, kan ingen något skipande af lag och rätt begära.

Johan Upmarck.

(Original.)

Bilaga 2.

Filosofiska fakultetens protokoll vid uppsättande af adjunkts-förslaget efter J. Benzeliuss.

I anledning af det uti Faculteten för denna gången til suffragationen lagde fundament, at arbetet med Academiska ungdomen uti studio Eloqventiæ bör understödjas, wet jag, näst M:r Groenwall, som adjuncturen under sin resa ej söker, inga af competentibus här til tjänligare än Candidat Laur. Arrhenius, M:r Frondin och M:r Mich. Eenman äre. Den förste särdeles sig på Eloqventiæ studiumet lagt, der uti pro gradu disputerat, och har wackra subsidier der til. Den andra äfwen uti Philologia god, och har ett wackert bibliothek. Den tredje och så wijst en wacker facultatem stili uti sina aflagde prof. De öfriga

Candidatos håller jag för wackra män och så; men jag har mig ej så bekant hurudan deras force kan wara uti studio Eloqventiæ.

Joh. Eenberg.

Daniel Lundius voterar på dessa tre: M:r Rydelius, M:r Lebethin och Cand. Arrhenius. Hwad M:r Rydelius widkommer, så hafwer han uti studiis Philosophicis gifwet prof af sin capacitet med en disputation, som han samman-skrifwet och sjelf præsiderat före. Är och så der hos flitig uti sin privata informatione studiosorum, och förer ett wackert lefwerne. M:r Lebethin hafwer rena och mogna studier uti Philosophicis, är flitig och förer ett sedigt lefwerne. Cand. Arrhenius hafwer wijst för många åhr sedan åtskilliga excellentis ingenii et studiorum specimina, men besynnerligen uti des disputatione graduali de numero oratorio en stor färdighet och mer än gemen wettenskap uti studio eloqventiæ; hwilket effter det nu enkannerligen behöfver understödjas af en adjuncto, altså finner jag honom der til skickeligast, såsom han och för det öfriga wäl bekant är af ett sedigt och wackert lefwerne.

Olaus Celsius håller före, at M:r Rydelius och M:r Lebethin för sin ålder skuld och wackra erudition uti Philosophiska wettenskaper i bästa måtton böra recommenderas hos Illustrissimum Cancellarium. Men såsom Faculteten funnet nödigt at föreslå til denna adjuncturen en som uti studio eloqventiæ och styli kunde göra ungdomen god tjänst, så kan jag i sådant afseende intet annat än falla uppå Cand. Laur. Arrhenius, hwilken så wäl hemma som utom lands haft tillfälle at göra i detta studio märkelige framsteg.

Såsom det af Facultate Philosophica redan är faststält, at föreslåendet til successionen effter M:r Benzelius skal grunda sig på sådana subjecta, som kunna betjäna den Academiske ungdomen in studio Eloqventiæ samt det arbetet, som är både mycket och mödosamt, underhjelpa, altså finner jag af de anmälte personer, hwilke alle för lärdom och skickelighet bekante äro, inga i så beskaffat mål tjänligare at föreslå, sedan jag förstått at M:r Grönwall för denna gången samma bestälning intet söker, än M:r Ericus Frondin och Cand. Laur. Arrhenius, af hwilka denne är af ett qwickt ingenio och med särdeles flijt lagdt sig ifrån ungdomen på studium Eloqventiæ, och der uti wijst berömliga prof så wäl in examine, som uti sin gradual disputation äfwen in hoc studii genere. Den förre har ett godt ingenium, är uti studiis Philosophicis wäl förfaren samt gifwet goda prof af sin capacitet uti sina speciminibus. Bägge äro nu för tiden stadde uti en berömlig peregrination at göra sig til publici tjänst ännu capablare.

Petrus Elvius.

Til den ledige adjuncturen uti Philosophia voterar jag först uppå M:r Rydelius, som för tre åhr sedan taget gradum uti Philosophia och sedan alt stadigt uppehållit sig här wed Academien, och altijd wijst en wacker lärdom

och ett stilla lefwerne; har och i medlertijd publice disputerat, så at jag wil förmoda, at han wid denna Adjuncturen lærer kunna göra den studerande ungdomen wacker tjänst. Sedan voterar jag uppå Candidaten H:r Lars Arrhenius, som och altid wijst wackra prof af en särdeles qwickhet och erudition och besynnerligen uti studio Eloqventiæ, samt fördt ett berömligit lefwerne, och är nu utrest, at på främmande orter sig vidare försökja och perfectionera, så at jag och om honom wil förmoda, at han här wed lærer kunna göra den studerande ungdomen godt nöja

-:-

Harald Vallerius.

Emedan H:r Collega Upmark påstått, at jag bör absentera mig ifrån denna votering för Laur. Arrhenii skuld, och at det är emot all lag, rätt och praxin, at en nära skyld med någon af Candidatis skal suffragera (der som likwist Kongl. Maj:tts Allernådigste Constitutioner annat förordna och praxis annorledes warit, som och jag och andra de ännu här sittja i slika mål förr suffragerat), Ty kan jag ej inlåta mig i sådan dispute med honom, börandes wi emot vår skyldighet icke beswära H:s HögGrefweliga Excell:ce dessa tijder, hålst som jag en och annan gång hördt af Hans Faderliga Högwördighet sjelf, det hans utlåtande ingalunda bör uttydas såsom en förklaring öfwer Kongl. Maj:tts Constitutioner, eller någon resolution i saken, eller at han approberar H:r Upmarks methode.

Jacobus Arrhenius.

Effter min swåger Laur. Arrhenius sig anmält iblan candidatos, afhåller jag mig från at suttragera.

Fabianus Törner.

(Kopia.)

Bilaga 3.

J. A. Bellmans votum d. 30 okt. 1706.

Såsom, till föllie af H:r Decani skriffteliga notification och begähran til samteliga membra Facultatis, mig jämwäl åligger at upsättia mitt suffragium och nämna allenast 3 personer ibland de 11, som til nuwarande ledige Adjunctur sig dels sielf angifwit, dels af andre blifwit angifne; men emedan om desse 11 personers skickelighet icke behörigen blifwit förut delibererat och slutit uti Faculteten, helst effter emellan dem är en olikhet, warandes fuller alle wackra karlar, men icke alle like tienlige til Academien, Altså är detta mitt oförgräplige betänckiande, at hwad de 4 här nu warande angår, som äro 1:o Mag. Rydelius 2:o Mag. Lebetin 3:o Mag. Montelius 4:o D:r Hasselgrehn, så will jag icke betaga dem sitt wälförtiente beröm, hafwandes den förste med beröm, som säijes, publice præsiderat; den andre är till sina studier en i alla måtto fast och wacker karl; den tredie icke öäfwen; den fierde rätt snell i många stycken och

ett godt ämne til en Academicus. Sammaledes de andre 7 personer angående, som wistas utomlands och wid andre Academier, så är äfwen onekeligit, at Mag: Eneman är flitig, snabb och ett godt ingenium Academicum, sammaledes Mag. Frondin, item at Candidati Philos. Schylberg och Båld giort wackra prof i sine studier: Men som sielfwa nödwändigheten fordrar, och Facultas äfwen kommit därom öfwerens, at en god studiosus Eloqventiæ nu måtte föreslås, så nämner jag til denne adjunctur fölliande personer 1:o M:r Grönwall Wesm., som är uti Eloqventia snellast och war jämwäl wid senast vacerande adjuncturer med i walet, där hos en gammal karl. 2:o Cand. Philos. Laur. Arrhenius Ups. som är fuller liten til anseende och har spädt målföre, men gifwit härtils prof af ogemen qwickhet och god inclination för studium Eloqventiæ. 3:o D:r Joh. Helin Rosl. som har wackert rest, har goda studier och serdeles uti Eloqventiæ.

Joh. A. Bellman.

Upsala d. 30 Oct. 1706.

(Original.)

42.

K. Maj:ts bref till Statskontoret om anslag till anatomisalens och exercitiehusests reparation, Altranstadt d. 27 nov. 1706.

Wi Carl med Guds nåde etc.

Wår synnerliga ynnest och nådiga benägenhet med Gud alsmächtig, tro mann och tjänare, respective wår Råd H. Grefwe och Præsident, så och statscommissarie. Såsom på Consistorii academici Upsaliensis föreställande, att Anatomie-sahlen och Exercitiehuset der sammastädes högnödigt behöfva förbättring, Wij der till vele hafva gifvit och förunt femtusend deler sölf:mt; altså är här mäd till Eder wår nådige befallning, att I sådane fem tusend daler sölf:mt af Tull-confiscations medlen, alt som de äfter handen kunna falla, till åfvanberörde consistorii academici förordning anordne, låtandes derföre wederbörande göra reda och räkning. Och Wi befalle Eder Gud allsmächtig synnerligen nådeligen. Hufwudqwarteret Alt Ranstadt d. 27 Novemb. 1706.

Carolus.

C. Piper.

(Kopia i Kons. arkiv.)

43.

Landshöfding Johan Hoghusens tvenne bref till konsistoriet om dess förmåtenhet att pryda professorernas och adjunkternas kyrkbänkar med rödt kläde, Upsala d. 23 febr. och 8 mars 1707.

Högährewyrdige och Höglärde, Edle, Högachtade, Wijse och Lagfarne Herr Rector Magnifice och samtelige Herrar Professorer.

Såsom jag befunnit nu wid min hemkombst ifrån Stockholm, att alla Herrar Professorernes och Adjuntorum samt Magistrats persohnernes bänkar uti Domkyrckian blifwit med rödt kläde öfvertäckte, lijka som Hans Kongl. Maj:ts och Kongl. Råds (hwilka senares uti Herrar Kongl. Rådens frånwaru jag nyttjar, så länge jag landshöfdinge bestälningen företräder) samt Archiebiskopps, Rectoris magnifici och kyrkioherdens bänkar, så har jag i anseende till den åtskillnad, som bör wara och practiseras på andra orter, jämbwähl uti Hans Kongl. Maj:ts egen kyrckia i Stockholm emellan Kongl. Husets, des Råds och höge Embetsmäns wärdigheet, sammaledes uthi Storkyrckian, intet funnit ofwan berörde fritagne beklädnad wara förswarlig till continuerliget brukande, än skiönt jag, hwad som nu wijd Domkyrckians inwigande passerat, intet will påtähla, och fördenskull anbefallt Stadsmagistraten deras bänkar att afkläda. Jag har alt derföre warit i dhe tankar, att Hr. Rector Magnificus och Venerandum Consistorium Academicum hade behagat, uppå dhe munteligæ remonstrationer, som igenom högwyrdige Hr. Archiebiskoppen och Procancellarien blifwit giorde, anbefalla deras betiente att borttaga klädet utaf de bänkar, som Herrar Professorerne och dhe flere academiske ledamöterne innehafwa, undantagandes Hr. Archiebiskoppens och Procancellariens sampt Hr. Rectoris Magnifici och Hr. Kyrckioherdens bänkar. Men som sådant intet rum funnit, har jag härigenom måst yttra mig skriffteligen, med förmodan, att Hr. Rector Magnificus och Venerandum Consistorium lærer wid närmare efftertänckiande finna sig härutinnan och låta borttaga beklädnaden af dhe bänkar, som intet nyttias af Hr. Archiebiskoppen och Procancellarien, Herr Rectore Magnifico och Herr Kyrckioherden, utom att en eller annan må blifwa förorsakat sig wi-dare att bemöda, förblifwer

Herr Rectoris Magnifici och Venerandi
Consistorii Academici tjenstwilligste
Johan Hoghusen.

Upsala d. 23 feb. 1707.

Högehrewyrdige etc. Herrar Professorer.

Jag har sedt utaf Hr. Rectoris Magnifici och Venerandi Consistorii Academici d. 5 hujus daterade och ankombne swar uppå min wählmente förmahning af den 23 febr. sistlidne att låta borttaga beklädnaden uppå academiska statens bänkar i Domkyrkian, undantagandes Hr. Archiebiskoppens och Procancellariens samt Rectoris Magnifici och Kyrkioherdens, att den är först giorder till kyrkians prydnad wijd des inwining, och så länge marknaden påstådt för dhe främmandes skull icke skall kunnat borttagas; påståendes sedan Hr. Rector Magnus och Venerandum Consistorium, att som nu instundar tacksäijelsefesten öfwer Hans Kongl. Maj:ts ehrhåldne frid med konungen och churfursten i Saxen, så skall det wara anständigt, att församblingens ledamöter till en så allmen gledies betygande sådan kyrkioprydnad brukar, och intet skall kunna uthan collegii wanheeder borttagas. Detta Hr. Rectoris Magnifici och Venerandi Consistorii Academici swar gifwer mig fuller tillfälle att icke allenast nu straxt låta borttaga beklädnaden, uthan och uppå wederbörlig orth angifwa den wanheeder, som landshöfdinge embetet är skedt medelst en så owahnlig beklädnads förfärdigande i kyrkian, först uthan min communication, sedan med continuation, som skulle det wara oanständigt sådant ännu at ändra, under förebärande, att sådant till Guds huus prydnad giordt skulle lända collegii ledamöter till wanheeder. Men jag will likwähl gå lindrigaste vägen och, så mycket som möijeligen skee kan, conservera collegii ledamöter wijd des respect och heder, intet in puncto skrijda till extremiteten, uthan lembna dem till att nu strax sielfwe låta borttaga beklädnaden, undantagandes uppå Herr Archiebiskoppens och Procancellariens samt Rectoris Magnifici och Kyrkioherdens bänkar, dem jag wijd min hitkombst till landshöfdingebeställningen fan wara beklädda, och inga fleras af academiska statens. Elliest låter jag det giöra igenom wederbörande uthan afseende till dhe goda och wissa skjähl som Hr. Rector Magnus och Venerandum Consistorium hoos sig hafwa caché och besparde, hälst emedan Guds nampns och des huus heder allena intet beroor uppå beklädde bänkar, föruthan det Hr. Rector Magnus och Venerandum Consistorium Academicum med des ledamöter kunna wäl wetta och förstå, hwad åthskillnad som bör observeras emellan ståndspersoner utaf högre och nedrigare beställningar. För öfrigt förblifwer jag städse

Hr. Rectoris Magnifici och Venerandi
Consistorii Academici tjenstvilligste
Johan Hoghusen.

Upsala d. 8 Martii 1707.

(Efter originalen i konsistoriets arkiv bland Procerum regni bref).

44.

Konsistorium till domprosten Molin om landshöfdingens fordran, att det röda klädet på professorernas kyrkbänkar skall borttagas, Upsala d. 27 febr. 1707.

Utaf högwälborne H:r landshöfdingens till consistorium ankomne skrifwelsse, hwilken här innelyckt copialiter följer, behagade H:r doctorn see och förmärka des åstundan om professorum och adjunctorum bänkars afklädande. Och som consistorium finner det icke kunna skie utan någon wanheder, altså har det warit föranlåtitt af H:r doctorn begiära, honom täcktes sökia beqwänt tillfälle att förnimma så oförmärkt hoos deras höggrefl:e excellencier, nu warande cancelerer wid de andre kongl. academierne, deras tanka om sådant, såsom och förekomma detta attentatum hos kongl. råden, i den händelssen högw. H:r landshöfdingen skulle inkomma med nogon remonstration angående denna beklädningen. Consistorium begiärer äfwen wäl H:r Doctorn behagar gifwa den underrättelssen, at så brukligt är uti academia Pernaviensi, hwar om H:r doctorn, som en och annan af membris consistorii sig kann påminna. tillförende sådant berättat, såsom ock adssessorernes bänkar neder i Jönkiöping, och at een sådan beklädning finnes så wäl i tyska kyrkian för de förnämre af församlingens ledamöter af bürgerståndet, som annorstädes i Stockholms kyrkior, der adssessorer, bürgermästare och någre af rådmännen sina rum hafwa, och andra af cammar staten äfwen wäl af nedrigare wilkor. Detta försökiande kommer consistorio nogot sällsamt, särdeles som det är et collegium, och professorernes bänkiar ey annorledes considereras än ämbetsbänkiar. hwilka ifrån de gemenare i församlingen böra wara distingverade; hafwandes de ock derföre uti sårgen öfwer högst sal. Kongl. May:tt warit med swart kläde öfwertäckt. Tillkommandes och nu at Kongl. May:tt i nåder tillagt professorerne een wiss rang och heder, i afseende till hwilken de ock äfwen som andra deras wederlikar på andra orter finna sig icke wara förment at skiljas från andra. Hwad angår Stockholms stad, hwar om i brefwet påberopas, kunna der sammastädes sådana ämbets bänkiar för collegierne icke distingveras, emedan de hafwa sina bänkerum uti åtskilliga församlingar der de boende äro. — Detta will consistorium hafwa H:r Doctorn wälment hemställt til des berömwärde och rönte försigtighet och at han hafwer hoos sig detta förborgat, wäntandes det der hos med denna utskickaden H:r doctorns utlåtande. Och för öfrigt förblifwer.

Upsala d: 27 Febr. 1707.

(Kopia i Konsistoriets arkiv, Literæ ad varios)

45.

Konsistorium till Kanslern, att det inköpt Bengt Oxenstjernas hus till Nosocomium. Upsala d. 6 okt. 1708.

Hos eders hög-grefl. Excellence har consistorium nu icke undgå kunnat aldraödmukligst att inkomma och berätta, huru som consistorium, sedan man i ödmukhet ärfarit eders hög-grefl:e Excell:ces wälbehag och adprobation öfwer Nosocomii inrättande här wid academien, warit därom bekymmersamt, på hwad ort i staden, samt huru och på hwad sätt sådant beqwämligast skie måtte. Så emedan consistorium nyligen fådt kundskap, at sal. Illustrissimi cancellarii högwälborne grefwe Bengt Oxenstiernas huus här i staden woro till sahlu, och H:r doctor Roberg gifwit förslag uppå bemälte huus att dät med des tillhörige lägenheter woro mycket tiänligit och beqwämt till dät förmälte Nosocomii inrättande, altså har consistorium intet underlåta kunnat aldra ödmukeligen att berätta, att det effter noga öfwerläggande uppå facultatis medicæ adprobation och med reverendissimi pro-cancellarii samtycke, accorderat mäd enkiegrefwinnan högwälborna fru Magdalena Stenbock, att för besagde lägenhet ärlägga 9000 daler kopp:mt, och dät af de medel, som dels reda samlade äro (ärkiännandes consistorium framgent med ödmukaste wyrdnad och tacksammaste hugkommelsse den anseenlige summa eders hög-grefl. Excell:ce förlängst och högtberömligst täckts där till förära) dels af de hädan äffter förmodeligen samblas kunna. Och täcktes eders höggrefl. Excellence höggunstigast uptaga, att consistorium icke fått utrymme detta kiöp äffter des wilja och åstundan ödmukligst förr communicera, äffter som mäd samma huus föryttrande mycket skyndades, och åtskillige förmärktes willja det sig tillhandla, befarades man för den skull att denna lägenhet torde falla utur händerna. J öfrigit framhårdar consistorium mäd innerligste önskan och förbön för eders höggrefl. Excell:ces egen höga och dyra persson, som för eders höggrefl. Excell:ces samteliga höga families oföränderlige wälgång och lycksalighet, förblifwandes.

Upsala d. 6 Octob: 1708.

(Kopia i Konsistoriets arkiv. Literæ ad varios; förut tryckt i L. Robergs sällsynta skrift: Samling ang. Nosocomium etc. Ups. 1734.)

46.

Konsistorium till Magistraten om vådan af komedian-
ters uppträdande, Upsala d. 11 maj 1709.

Det hafwer consistorium academicum nu icke undgå kunnat hos den högt:de stadsmagistraten wälment låta wara anmält den sensibilité det har der öfwer, at comoedianter denna tiden warda tillätne dageligen här i staden att öfwa sine comoediespehl, hwar igenom man måste ärfara, huru den studerande ungdomen icke ringa föres och drages ifrån den flit och åhuga, som wederbör, att idka och fortsättja sina studier. J anledning der af, som och af den bekymmersame ifwer och försårg, som consistorio åligger att draga för den studerande ungdomens fruktbare nytta och tilltagande förkåfring, så i studier som ärebart lefwerne, har consistorium nu warit förorsakat af den högt:de magistraten tjenstligen att begiära, det må desse comoedianter, hälst den tiden då studia och collegia professorum och docentium mäst idkas, icke tillåtas at hafwa deras comedier, utan der med afstå och ophöra, på det således den studerande ungdomen må betagas tillfälle till skadeligit hinder och tidspillo uti sina studiers och andra öfningars rätta drifft och yrkande. För öfrigit förblifwer.

Upsala d. 11 Maj 1709.

(Kopia i Konsistoriets arkiv, Literæ ad varios.)

47.

Konsistoriet till K. Maj:t med begäran att få använda virket i Ol. Rudbecks sluss till kvarndammens reparation.
[Upsala i augusti 1709].

Stormächtigste aldranädigste Konung,

Hos Eders Kongl. Maj:tt förorsakas Consistorium Academicum i aldradiupaste underdånighet inkomma och föredraga, huruledes förledne wår damarna wid Upsala qwarn, jämwäl den del som Slättet tillförende hållit för watukonsten och sågqwarnen, men Academien nu efter branden jämwäl måst bygga och underhålla, blifwit aldeles ruinerade af den stora floden; och huru man nu måste befruchta, att fölljande wår, sedan strömen giort sig öpen wäg söder om qwarnhuset, så lærer floden då bryta neder stadsmuren på den sidan om ån,

äfwen som han sist förstörde muren på norre sidan, ståendes sielfwa qwarnhuset således jämwäl i yttersta fahra. Hwilken fahra ehuru Consistorium sökt att förekomma, således att södre damen måtte i åhr blifwa byggd, att watnet på den sidan eij måtte få göra skada följande wår, så har man dock icke kunnat komma der med till rätta, så wäl för medellöshet skull, förorsakad dels genom andra åtskillige gjorde reparationer efter den stora branden; dels genom flere åhrs swåra miswäxt; som och derföre att sedan wåren intet tienligit wärke till bemålte dam-bygnad inkommit eller inkomma kan, förr än winter blifwer. Är för den skull Consistorii allerunderdånigste begiäran, att Eders Kongl. Maj:tt allernådigast täcktes, till förekommande af den skada som både Aca- demien och Staden elljest förestår, tillåta, att till den södre damens upbyggande, som ännu kan skie i höst, Academien måtte få taga och bruka den gamla slyss- bygnaden, som salig H:r Professoren Olaus Rudbeck med Kongl. Maj:tt's medel och samtycke upsatte wid Sancte Olofs dike, till [att] wisa huru farkostar måtte i strömfällen kunna updragas. Hwilken öpne slys-bygnad åhrligen rutnar och förskiämmas, warandes des utan des wärke af den beskaffenhet, att det till intet annat duger än till dambygning, emedan alle bielkar äro mittpå ändalångs uthugne, och andra träder indrefne. Eders Kongl. Maj:tt's al- lernådigste tillåtelse afwachtas i allerdiupest underdånighet, och wi lefwe all wår tid, Eders Kongl. Maj:tt's

Alldraunderdånigste och troplichtigaste undersätare och tienare

Jacobus Arrhenius, t. h. Acad. Rector.

Carolus Lundius.	Ioan Reftelius.	Laur. Roberg.	Harald Vallerius.
Iohan Upmarek.	Petrus Elvius.	Daniel Lundius.	
	Fabianus Törner.		

Jonas Billou.

(Original i Riksarkivet, kansler och kons. till K. Maj:t.)

48.

Gefle Gymnasium till Konsistoriet om förhindrande af gymnasisters förtidiga inskrifvande som studenter, Gefle d. 10 okt. 1709.

Ädle och Höglärde H. Professor och Rector Magnifice. Höggun- stige Gynnare.

En stor oseed har inritat sig här wid Gymnasium, i ty en deel, särdeles af Natione Helsingorum, intet afbijda then tiden, tå the kunna pröfwas dug-

Ups. Univ. Hist. Bih. III.

liga att flyttias här ifrån till Academien, hwilken oseed förnämligast härflyter ther af, att theas egna landsmän wid Academien them utan testimonio pläga antaga och till akademiska societeten befordra, twärt emot Kongl. May:ts nådigste förordning angående Gymnasier och Scholor Cap. 1 § XI, som biuder att ingen må släppas uhr gymnasio och sändas till Academien, med mindre han är noga examinerad worden på then orten, thedan han sig förfoga will. Altså emedan man äfwen nu saknar en och annan af discentibus, och the kanske hafwa, efter wanligit missbruk, olofligen begifwit sig till Upsala, nödgas man ödmuikeligen anhålla, att ther sådane ifrån thetta gymnasio till Academien utan tillbörligit testimonio sig infinna skulle, begärandes få wid academien blifwa antagne, Eder Magnificence tächtes tå, af rättwijst nijt om Kongl. May:ts nådigste förordning, wijsa them tillbaka, på thet Kongl. Gymnasium må bibehållas wid thess honneur; slijk oseed förtagas; sådana subjecta till Kongl. Academien förfordras, af hwilka Guds församling och fäderneslandet med tiden må wara betient: bokliga konstens öfning både uti thet andeliga och werldsliga ståndet ey blifwa wanhedradt, och (at iag änwidare må bruka Kongl. May:ts ord) sielfwa vår religion stäld i wåda. Eders Magnificences högstberömda rättwishet gör oss försäkrade om höggunstig befordran uti thetta vårt rätt-sinniga och ödmuika begiär, hwar emot iag oaflåteligen förblifwer

Eder Magnificences

På samtl. Lectorernes wägnar

Ericus Stenfeldt

h. t. Rect. Gym.

Gefle d. 10 Oct. 1709.

(Original i konsistoriets arkiv, kollegiernas bref.)

49.

Universitetets frivilliga gåfvor i och för kriget, Upsala
d. 27 augusti 1710.

Specification uppå hwad de under Kongl. Akademiska Societeten i Upsala sorterande effter hwars och ens råd, ämne, befintelige förmögenhet uti en frivillig gåfwa hafwa utfäst til Kongl. Maj:ts tjenst och at bispringa k. fäderneslandet wid des nu högstbeträngda tilstånd, nemligen:

	Silfver- lod	Koppar- mynt dal. öre
Johan Upmarck rector et prof. Schyt. förgylt	34	60 —
Dr. Lars Molin theol. prof., hwitt	50	0 —
Dr. Daniel Diurberg theol. prof.		100 —

Dr. Johan Palmroot theol. prof.		120 —
Dr. Johan Esberg theol. prof.		150 —
Carl Lundius jur. prof.		150 —
Joan. Reftelius juris prof.		60 —
Dr. Olof Rudbeck med. prof.		300 —
Dr. Lars Roberg med. prof.		100 —
Jacob Arrhenius hist. prof., förgylt	33	0 —
Harald Vallerius math. prof.		80 —
Petter Elvius math. prof.		120 —
Erich Benzelius bibl.		300 —
Olof Celsius græc. ling. prof.		80 —
Daniel Lundius heb. prof.		80 —
Fabian Törner log. prof., förgylt	26 ³ / ₄	0 —
Joan Steuchius pol. prof.		100 —
Petter Schyllberg poes. prof., hwitt	20	0 —
Berge Rommel quæstor		120 —
Jonas Billou secr. et des. professor		30 —
Mag. Nils Celsius adjunctus		15 —
Mag. Carl Skunk adjunctus		15 —
Mag. Joh. Schult adjunctus		12 —
Johan Malmström vice bibliothec.		18 —
Mag. Johan Vallerius adjunctus		9 —
Mag. Jacob Benzelius adj.		15 —
Mag. Joh. Hermansson adj.		15 —
Fechtimestarn Joh. Brask		18 —
Dantsmestarn Joh. Rodde		18 —
Språkmestarn Anton Papi		12 —
Apoth. Voigtländer		18 —
Factorn Carl Frediani		22 16
Mr. Michael Flinkou bokb.		12 —
Mr. Joh. Waxmuth bokb.		6 —
Cursor Magnus Branzell		3 —
Cursor Jöns Höstman		3 —
Mölnaren Joh. Zelstadius		18 —
Snickaren Mr. Mats Aurer		1 28
Glasimestaren Michael Hellman		1 28
Trägårdsmestaren Oluf Falck		3 —
Wachtmestaren Johan Andersson		3 —
Bokhållaren Nils Rommel		30 .

Summa 154¹/₄ 2,219 08

(Efter kopia införd i Konsistoriets protokoll d. 27 aug. 1712; att teckningen skett redan d. 27 aug. 1710, synes af samma protokoll.)

50.

Konsistoriet till K. Maj:t om pesten, Upsala d. 30 augusti 1711.

Stormächtigste, Allernådigste Konung.

Det hafwer Högwälborne Baron och Landshöfdingen, Herr Iohan Hoghusen nestförledne den 5 hujus igenom sin skrifwelse communicerat med Consistorio deras HögGrefl. Excellencers, Eder Kongl. Majj:ts samteliga Höga Herrar Råds til honom inkomne nådige skrifwelse af den 2 ejusdem; hwar vti Eder Kongl. Majj:t faller myckit sällsamt, at någon af den Academiske Societeten skal söka vndandraga sig den lydna, som lijkwäl icke mindre de än alla andra skyldige äro emot den af Eder Kongl. Majj:t til hindran af pestens vtbredande hälsosamma förordningar at påskina låta. Hoos Eder Kongl. Majj:t nödsakas fördenskull Consistorium med sin allerunderdånigste enskyllan och förklaring inkomma, hierteligen och på det aldrahögsta sig däröfwer grämandes, at sådant wore kommet för Eder Kongl. Majj:ts öron, det Consistorium i något måhl skulle efftersättia sin allerunderdånigste skyldighet, at lyda och efterlefwa någon af Eder Kongl. Majj:ts hälsosamma förordningar, och nu besynnerligen den om farsotens hämmande. Allernådigste Konung, det hafwer ju Consistorium til at å sin sida och för des del, och den Academiske Societetens, betyga sin sorgfäldige bekymmersamhet och waksamhet til den skadelige farsotens inritande här i staden, strax som den å andra orter förspordes, för än någon annan sammankomst eller författning här skedde, förledit åhr af egit efftertänckiande sammanträdt, och icke tå allenast, vtan alt framgent sedermera i sine flitigare flere sammankomster, jemwål med Facultatis Medicæ råd och förslag öfwerlagt och oförgripel. författat åtskillige högst nödige anstalter til förekommande af bemälte farsot. Nu såsom icke desto mindre, Gudi högst klagat, Upsala stad haar måst i några huus då vndergå detta Guds swåra rijs och hårda syndestraff, och beklageligen samma syndestraff sig åter å nyo har yppat: så haar Consistorium icke eller denne senare gången försumat, så i underdånigste wyrdnat af Eder Kongl. Majj:ts nådige förordningar, som at der jemte igenom tienlige medel i tijd förebyggia vidare vtbredande, giordt på sin sida alla möjelige författningar, som nogsamt Consistorii protocoller kunna bewittna. Utan har också med serdeles flijt och sorgfällighet Roberg, Medicinæ Professoren, med de här warande studiosis Medicinæ sökt gå de siuka til handa, som dock vnder academien hörande, förlidet åhr, ett eller annat huus allenast warit, der emot vnder staden lydande, til en stor myckenhet: Såsom eij eller numehr, än i ett eller annat huus af academiens medel, men der emot många under staden begrepne. Icke des mindre, och vtan anseende til de förre, Gudi ährat, vnder academiske societeten besmittade huus och personer, har Consistorium icke

allenast för bem:te societets, vtan och almänne stadens bästa, samt at i denne fahran hafwa och förmå tienlige personers hielp och bistånd, å academiens sijda, allena betalt Doctoren i desse tidens trångmåhl, förvtan det Consistorium sammanskutit til medicamenter, at gratis för de fattige ehrhållas af Apotheket, samt sin andel betalt til pesteprest och lijkbärare, och widt öfwer sin andel til studiosum medicinæ Pihl, med annat mehra. J korthet at seijs, hafwer Consistorium för sin del icke allenast hafft all bekostnad jämwäl öfwer academiske societetens tilstånd ospard, samt all behörig omsorg och efftertänksamhet, så wida i mennisklig och vår förmågo och förstånd warit til görandes, til bem:te siukdoms hämmande, vtan fast mehr och enkannerligen stält sig Eders Kongl. Maij:ts allernådigste och hälsosammeste förordningar, sedan de i detta måhl publicerade blifwit, til rättelse och dem med den lydno, hörsam- och färdighet så aldeles effterlefwat, som några redelige och trogne undersåtare ägnar och anstår, med innerlig önskan, de af androm sammaledes effterlefdes, som wij å vår sijda för Gud och Eder Kongl. Maij:t jemwäl vnder ransakning och dommare wele ock kunne allan tijd tryggeligen förswara. När och hoos Herr Baron och Landshöfdingen någre wisse deputerade af bägge societeterne sammanträdt, at rådföra sig om hielp och hämmande af bemälte smittosamma siukdom, haar Consistorium låtit sig högt wara angeläget, icke allenast desse sammankomster at biwista, vtan och å sin sido ofördröjeligen bispringa alla giörlige medel til siukdommens dämpande. Hwilket alt, Allernådigste Konung, wij samt och synnerligen på våre samwetten betygom så sant wara, och än yttermera på de flere i detta bedröfwelige måhl håldne protocoller tryggeligen påberope. Consistorium lefwer för öfrigt i det allerunderdånigste hopp, Eder Kongl. Maij:t med sin wanlliga höga Kongl. Nåde lærer denna sanfärdiga allerunderdånigste enskyllan och förklaring uptaga; och förblifwe

Upsala d. 30 Augusti 1711.

Eders Kongl. Maij:ts

Allraunderdånigste, troplichtigste Undersåtare

Olavus Celsius Acad. h. t. Rector.

Daniel Diurberg-

Carolus Lundius.

Ioan Reftelius.

Olof Rudbeck Sonen.

Petrus Elvius.

Fabian Törner.

Harald Vallerius.

Ioannes Steuchius.

Iacob Arrhenius.

Petrus Schyllberg.

Jonas Billou.

Carl Skunk.

(Original i Riksarkivet. Kanslern och Kons. till K. Maj:t.)

51.

Rådet till Konsistorium med snubbor för ett insändt förslag till orientaliska professuren. Stockholm d. 12 januari 1712.

Ärewördige ock höglärde Rector Magnifice, så ock sambtelige Professores. Kongl. Maj:ts wij sambtelige härwarande Råd hafwe oss föreläsa låtit det bref ock förslag, som Rector ock Consistorium d. 19 Decembris sidstledne låtit afgå på de personer, hwilka till successionen effter orientalium linguarum ock numera theologiæ professoren Lundium äre skickelige ock wärdige befundne. Hwarwid såsom wij måst sakna icke mindre erkiebiskopens och procancellarii mening, än så wäl hans som facultatis theologiæ subscription, så hafwer det oss icke en ringa olust förorsakat såsom ock därjämbte hindrat, att i sielfwa saken skrijda till någon wiss resolutions tagande. Wij äre aldeles försäkrade, att om man tillijtat erkiebiskopen och procancellarien om hans utlåtelse, hade han ock förslaget wäl underskrifwit; men att facultas theologiæ som warit med tillstädes i Consistorio ock voterat om personerne, lijkwäl afhållit sig ifrån under-tecknandet, kommer oss så mycket sällsammare före, som ett slijkt förfarande löper emot Kongl. constitutionerne ock det i sådant mål öflige bruuk ock methode. Hwarföre wille Rector ock Consistorium sambt facultas theologia i synnerhet med deras förklaringar forderligast häröfwer inkomma och oss weta låta, hwem till en slijck felachtighet wållande warit, såsom ock då tillijka skicka förslaget af procancellario ock professoribus omnium facultatum underskrifwit oss tillhanda, hwarmed wij befalle Rectorem Magnificum ock Consistorium Gud alsmächtig. Stockholm d. 12 Januari 1712.

F. Wrede.	Carl Gyllenstierna.	G. Falkenberg.	N. Gyllenstierna.
Carl Gustaf Frölich.		N. Stromberg.	Arved Horn.
J. Spens.		R. J. Fersen.	

(Original i Konsistoriets arkiv.)

52.

Rådet till Konsistorium om Ol. Celsii förflyttning till orientaliska professuren och K. Skunks utnämning till professor i grekiska, Stockholm d. 12 mars 1712.

Wyrdige och höglärde Rector Magnifice och samtelige Professorer. Kongl. Maj:ts wij samtelige härwarande Råd hafwom oss föredraga låtit de förklaringar, som H:r Rector Magnificus och Consistorium af d. 26 Jan. och 2. Feb.

sistl:ne samt facultas theologica särskilt af d. 26 Jan: till oss öfwerskickat angående orsaken, hwarföre icke theologi underskrifwit Consistorii till oss af d. 19 December nestförledne affärdade bref om förslaget på succession till den effter Prof. Lundii befordran ledige blefwne lingvarum orientalium professionen. Wij hafwe jämwäl där utur seet, hwad så wäl den ena som den andra omständeligen deröfwer till uplysning anföra welat, hwilket alt wij emot hwart annat jämfört, och sedan wij altsammans noga skärskådat och öfwerlagt, är af oss nogsamt befunnit at Rector och Consistorium wijd den skedde suffragationen rätt och ordenteligen förfarit, som wij och derföre ej annars kunne än härmed gilla hwad de i så måtto giordt och förrättat. Hafwandes och warit wäl, om decanus facultatis theologicæ D: Molin medelst sina heelt onödigt wijssammansökte invänningar och undanflychter ey hade hindrat och tillbaka hållit be:te facultets subscription och undertecknande, hwarmed han och de andra bägge theologi så mycket mindre hade bordt uteblifwa, som de tillfyllest kunnat förståå, at om de funnit wara illa giordt, at man i Consistorio, sedan Prof. Celsius warit nämnd till successionen effter Prof. Lundius, ochså tillijka skridit till förslående af någon i Celsii ställe, de då aldeles skulle hafwa abstraherat ifrån voterande på någon till Græcæ lingvæ profession, men intet, när det en gång af dem war skeedt, emot Kl. constitutionerne och wanligheten draga sig undan ifrån underskrifwandet, warandes ey heller af Consistorio något försedt med omröstandet och förslaget på ersättiandet af Prof. Celsii ställe, aldenstund samtelige och enhälleligen honom allena och ingen mehra till det då redan lediga warande rummet nämt och upgifwit. Wij gå alt öfrigit förbij och påminna allenast, som wij och härmed samtelige Consistorii ledamöter och särdeles dem som till trätande benägne äro wälmeent förmana, at såssom genom sådant förfarande, som wij i detta föreluppne måhlet finne af somlige brukat wara, ey annat än jrringar, haat och osämia till academien och publici wersta upkommer och förorsakas, Consistoriales derföre så i gemen som hwar i synnerheet wille beflijta sig at undfly alt hwad som till kijf och oenigheet anledning gifwa kan och sökia förwalta deras beställningar uti en god harmonie samt med inbördes sämia och fogeligheet. Hwad som nu sielfwa saken eller förslaget på personerne till de vacante ställen beträffar, så aldenstund archie-biskopen och samtelige consistorii ledamöter enhälleligen bijfallit Prof. Celsii transporterande till lingvarum orientalium profession, som han och för sin särdeles skickeligheet och färdigheet derutinnan är af allom nogsamt bekant, och secreteraren Skunck är af de fläste föreslagen och procancellarien i sitt bref till oss gifwit honom sitt bijfall, som han och skall hafwa tient academien i XI. åhrs tijd med all flijt och sorgfälligheet emot en ringa åhrlig löhn, bibliothecarien Benzeliuss jämwäl är nöijd at blifwa wid sin beställning och unnar således honom Skunck denna befordringen; altså hafwom wij för skiäligit och godt funnit at updraga Prof: Celsius lingvarum orientalium och secreteraren Skunck græcæ lingvæ profession till hans Kongl. Maij:ts egen vidare nådigste approbation

och fullmachers meddelande, låtandes wij nu wårt underdånigste bref till högstbete hans K. M:t derom afgå. Jmedlertijd wille Rector Magnus och Consistorium låta Celsius och Skunk de ofwanbete bägge beställningar wid academien wärkeligen få tillträda och förwalta. Wij förwänte jämwäl så snart det ske kan Consistorii förslag på någon till secreterare tjensten i Prof: Skunks ställe. Och som förnimmes nyligen wara händt, at Professor philosophiæ practicæ Bilovius är genom döden afgången, dy wille Rector och Consistorium på förslaget, som öfver successionen till sammaienst lærer hijtskickas, jämwäl upsättia Prof. Conrad Quenzel. Och wij befalle Rectorem Magnificum och Consistorium Gud alsmächtig. Stockholm d: 12. Martij 1712.

F. Wrede. Carl Gyllenstierna. G. Falkenberg. N. Gyllenstierna.
 Carl Gustaf Frölich. N. Stromberg. Knut Posse. Arved Horn.
 J. Spens. R. J. Fersen.

(Original i Konsistoriets arkiv.)

53.

Öfverläggning i akad. Konsistoriet om åtgärder i händelse af ett fiendtligt infall, d. 14 sept. 1713.

År 1713 d. 14 Septemb. hölts Consistorium Majus, närvarande H:r Rector Pr. Schyllberg, H:r Dr. Djurberg, H:r Dr. Palmrot, H:r Pr. Daniel Lundius, H:r Pr. Reftelius, H:r Dr. Roberg, H:r Pr. Arrhenius, H:r Pr. Upmark, H:r Pr. Elvius, H:r Bibliotekarien Benzelius, H:r Pr. Celsius, H:r Pr. Törner, H:r Pr. Steuch, H:r Pr. Wallerius, H:r Pr. Skunk.

I. Berättade H:r Rector, hurusom högwördigste H:r Archiebiskopen och Pro Cancellarien i anseende til närvarande tidens beklageliga tilstånd insändt til Consistorium Academicum et memorial, hwaraf H:r Rector sade sig denna gången wara förorsakat at sammankalla samtliga Consistorii ledamöter. Berörde memorial upplästes och war af effterföljande innehåld

Wälment Memorial

Emedan så många bedröfweliga tidender tywärr inkomma om fiendens framgång uti Finland, at man näpligen wet sig någon säkerhet här i landet, så framt icke Gud nådeliga täckes hans onda upsåt hindra och afwärja, hwarom oss alla bör uti et stadigt hopp dageligen bedia, så synes nödwändigt wara, mädan ännu tid och råderum är, at eftertänka, om man icke bör hos Kong. Maj:t underdånigst sig förfråga.

1. Huru och på hwad ort thetta stora och kostbara Bibliothec kan blifwa förwarat, hwarom redan för thetta sägs wara påmint, men kan hända ännu icke wara swarat.

2. Huru man sig i thenna Societate Academica skal förswarligast förhålla

1. Om man må förmana then här studerande ungdomen til at stadigt blifwa här qwar och tanquam in castris Musarum inermi fiducia affida hwad Gud behagar med oss göra, mädan wi äro uti vår kallelse.

2. Om man skal drista sig til at förmana studiosos adultiores til at bereda sig til något motwärr, hwilket synes på thenna öppna orten wara mycket farligt och orådeligt, ty thet torde reta fienden til större hårdhet, ther han äljes kunde wisa någon genereux deference för studier och hålla thet för en ringa seger eller heder, imbelles et innoxias lædere Musas.

3. Eller om man må råda studenterne til at söka sin säkerhet, tå the merka nöden nalkas och å färde wara, på thet the icke skola råka i then olyckan, at antingen blifwa til fångenskap woldförde eller til krigstienst twingade.

Til at rätteliga kunna thetta med mera på wederbörlig ort föreställa önskas, at thet må samhälligt blifwa öfwerlagt, om totus senatus academicus behagar therom tillika med mig skrifwa, eller om Magnificus Dr. Rector täckes jämte mig på hele Societetens wägnar sig förfråga, och om icke nyttigt är at utan drögs mål sig föreweta, ty in arena consilium capere torde wara försent, et in trepidatione recte consulere plägar sällan wara lyckosamt.

Haqv. Spegel.

Frågades, om härom skulle skrifwas til högl. Kongl. Senaten? Detta gillade Consistorium. Frågades, om man skulle imedlertid tänka på, huru och på hwad sätt Bibliotheket kunde conserveras.

II. Angående den förste § om Academiæ Bibliothekets förwar och säkerhet pröfwade Consistorium rådeligast, at ifall någon sådan fara åkomme, en del af Bibliotheket skulle siöledes bortföras til någon beqwämlig ort up i Mälaren, til hwilken ända kunde så många kistor förfärdigas, som möjligt wore, och til det öfriga nödiga säckar upkiöpas. H:r Rector lät upkalla högl. H:r Bibliothecarien Eric Benzeliuss.

III. Frågade H:r Rector, huru man skulle förhålla sig med studenterne wid närwarande conjunctur. Detta uppskiöts til nästa consistorii sammankomst at utlåta sig om.

IV. Upkom högl. H:r Bibliothecarien Benzeliuss, då H:r Rector communicerade med honom det upplästa memorialet samt hwad consistorium angående bibliotekets förwar funnit wara rådeligast.

H:r Bibliothecarien swarade häruppå, at han eij kunde vidare utlåta sig för än ordres kommo ifrån högre hand, tilläggandes, at H:r Vice-Bibliothecarien Malmström förleden sommar äfwen sökt i Stockholm angående detta biblioteket at få någon närmare utlåtelse, men det eij erhållit.

Widare frågades, om här wore några medel at tilgå til berörde bibliotheks beqwäma öfverförande til något säkrare ställe? Swarades Ja.

Frågades, om icke skulle wara rådeligit, at man emedlertid upkiöpte bräder til bokkistors förfärdigande? Swarades at sådant wore nyttigt.

Frågades, huru många tolfter på sådan händelse skulle upkiöpas? Swarades. Til 20 tolfter för bibliothekets medel.

Frågades, hwarest de skole läggas? Swarades. Uppå Kungsstallet.

Resolverades, at twenne stycken kistor nu strax skulle förfärdigas af 2 alnars längd och $1\frac{1}{2}$ alnars högd til prof så länge

(Efter Konsistoriets originalprotokoll.)

54.

Konsistorium till K. Maj:t om faran af att använda den akademiska stallbyggnaden till hömagasin för arméen, Upsala d. 21 juli 1714.

Inför eder Kongl. Maj:t föranlåtes consistorium academicum i diupaste underdånighet berätta, huru som högwälborne H:r baron och landshöfd:n Iohan Hoghusen, genom dess skrifvelse af sidstlidne d. 5 Iunii, 14 och 19 Iulii behagat beordra consistorium academicum at skyndsamt låta reparera exercitiehustallet wid denne eder Kongl. Maj:ts academie, samt till hömagasin för de här i länet framdeles sammanstötande troppar genast inrymma. Hwarwid ehuruwäl consistorium academicum med aller underdånigste wördnad lemnar til eder Kongl. Maj:ts egit allernädigste ompröfwande, hwad wid närwarande tidens beskaffenhet för nyttigast och rådeligast herutinnan erachtas, likwäl som consistorium academicum, til underdånigste följe af eder Kongl. Maj:ts rescripter och förordningar til academiens conservation samt consistorii ed och ämbetes plicht, åligger, så wida dess förmåga sig sträcker, at förekomma det särdeles äwentyr och stora fara, som af et dylikt in uti sielfwa staden och in til academien uprättade hömagasin härröra och tiena kunde; altså lefwer consistorium academicum i den allerunderdånigste tilförsicht, thet eder Kongl. Maj:t täckes låta eder Kongl. Maj:t i nåder förekomma, hwad som consistorium academicum i diupaste underdånighet här wid hafwer at andraga.

1. Skulle icke allenast sielfwa exercitiehuset, som med ganska stor bekästädnad är wordet upbyggt, jemte den der uti befintlige kåstsamma academie

tryckerie-officinen, för de när til berörde hö-magasin stående skorstenar och eldstäder skuld, så wäl som drängars och andra dylika betienters wårdslöshet med eld och tobaks-rökiande, (hwilket man ty wärr som oftast förspörjer, och för en god tid sedan skiedt med kongsstallet på Tegel-hagen, som således förbränt blifwit) stå i största fara, utan skulle jämwäl denna näst in til stående eder Kongl. Maj:ts academie, med dess härliga och fast mera kåstbara bibliothek, hwilkens make näppeligen fins, samt den så nyligen utur sina stenhopar upbygde domkyrkan, tillika med hela staden, i händelse at någon elds-wåda upkommo, en aldeles obotelig skada underkastad warda. Detta och slika händelser i tid at förekomma, tåktes eder Kongl. Maj:ts högstsalig H:r fader, den fordom stormächtigste konung och herre, gloriösigst i ewärdelig åminnelse konung Carl den XI, af högstbepreselig kongligt nijt för denne eder Kongl. Maj:ts academies och bibliothekets conservation, genom 2:ne dess allernådigste rescripter af d. 28 November och 20 December 1695 til H:r baron och landshöfdingen, alfwarligen i nåder anbefalla, det skulle alle de näst in til academien stående hus nedertagas och bortflyttas, som copier (lit. A. et B.) med mera wid handen gifwa.

2. Til underdånigst följe deraf hafwa sedermera eder Kongl. Maj:ts råd, och denna academiens herrar cancellerer hwar efter annan consistorio academico fast alfwarligen förmaningar och åtwarningar gifwit, alt sådant at förekomma, som eder Kongl. Maj:ts academie i thy mål på något sätt skada skulle, och fördenskuld anbefalt blifwit, at the exercitiemästare, som i bemelte stall tå hade hö eller halm, strax skulle altsammans der utur taga och afföra (lit. C.) hafwandes ifrån then tiden hwarken hö eller halm fådt tijt införas.

3. Blef jämwäl för samma orsak skuld straxt efter den högstbeklagelige wädelden, som år 1702 denna staden öfwer gick, almänneligen slutit och faststält, det alle ladorne, som tilförende stodo hart intil staden och fördenskuld berörde ynkelige brand mycket ökade, skulle ej vidare få byggas så nära, utan ifrån staden bortflyttas, hwilket ock sedermera skiedt är.

4. Til at förtiga, at högwälborne H:r baron general lieutenanten och gouverneuren Taube, hwilkom commando öfwer förberörde troppar är wordet updragit, ingalunda påstår, at exercitiehustallet enkannerligen til hö magasin skall inrymmas, utan

5. fast mera gifwit förslag sådant kunna skie, dels genom stackande af höet på sätt och wis, som wid eder Kongl. Maj:ts armee i Pohlen och annorstädes brukeligit warit, dels ock at i thet afbrände slottet skulle något rum kunna förlorat täckias til bemeldte höes förwarande, med mera, som hosgående transumt (lit. D.) gifwer wid handen.

6. Är ock dess utan bekant, at wid andre sådane tilfällen, såsom 1676, då alle för fara af fiendens landstigande sammankallades, det merbem:te stall dertil ej föreslagit blifwit. Warandes

7. det och för wederbörande, som exercitie-huset nu för tiden innehafwa och bebo, ej til ringa olägenhet och skada, at flytia der utur alla sina saker och thet the af höggunstig tillåtelse bygt; såsom i synnerhet academiens apothecare, som deruti hafwer sit laboratorium och för apothekets provision och förnödenheter skuld denna tiden aldramäst behöfwer deraf sig betiena. Såsom ej eller

8. consistorium academicum kan weta, huruwida och om eder Kongl. Maj:t i nåder täckes anse samt efterlåter then anseenliga reparation som i thetta mål skattas nödig, hälst emedan thess utan hela taket aldeles å nyo fordrar af alla nödwändiga materialer, som i sådan hast omöjeligen thenna tiden kunna förskaffas, uprättelse, utan måste lemnas til rätta tiden. Eder Kongl. Maj:ts nådigste härutinnan behag afwachtar consistorium i aldra diupaste underdånighet etc.

Upsala d: 21 Iulii 1714.

(Efter kopian i Konsistoriets arkiv.)

55.

Rådet till landshöfdingen, att akademiska stallbyggna-
den ej får användas till hömagasin, Stockholm d. 27 juli
1714.

Wälborne H. Baron och Landshöfdinge.

Wij hafwe lätit oss föredraga H. Baron och Landshöfdingens till oss af-
färdade skrifwelse från Upsala d. 23 sidstl. och der utur med mera förnum-
mit och inhämtat, huru som H. Baron, general lieutenant och Gouverneuren
Taube af H. Baron och Landshöfdingen begärt, att emedan han utsedt och
föreslaget Kongl. academiens stall i Upsala till ett magasinshus, det måtte
stentaket där å skyndsamligen blifwa reparerat, samt hö och halm med andra
persedlar dijt införas, hwilket H. Baron och Landshöfdingen med consistorio
academico comunicerat, men som det samma sådant för ganska betänkeligit
ansedt och sålunda där till ey welat gifwa sitt bijfall, som des till H. Landshöf-
dingen afgifne bref utwijsar, förutan att hos oss bem:te consistorium jämwäl
med en underdånig ödmiuk supplique och förestälning där om är inkommet.
Ty finner H. Baron och Landshöfdingen sig föranlåten till vårt ompröfwande
och wälbehag att underställa, om icke i anseende där till, att berörde stall

förra tijder är brukat wordet för dhe dijt skänkte hästar samt den där studerande ungdomens underwijsande i rijdare konsten, och till den ändan med hö och halm warit uppfyllt, äfwen wäl nu slijke persedlar där kunde få inläggas, warandes så mycket mera hopp att genom guds bijstånd nu så wäl, som i dhe förra åhren skedt är, Academien med bibliotequet och staden för fara af eldswåda skal kunna bewaras, som alla trähus emellan bem:te academie och stall samt stenhuset på academie-gården, därest tryckeriet war, äro nederrefne och där ifrån bortförde, hwar till och det kommer, att då högst salig H:s Kongl. Maj:tt befalt, det ofwanbem:te hus skulle utaf vägen skaffas, detta stall, såsom ingalunda farligt för Kongl. academien och bibliothequet, är lemnat och qwarstående blifwit; berättandes där hos H. Baron och Landshöfdingen sig intet annat rum wetta att tillgå, hwarest magasinet skall kunna uprättas, effter som det afbrända slottet hwarken där till tienar, ey heller i en sådan hast, som nu för nöden är, biälkar och bräder till des täckande kunna uphandlas, och hwad consistorii academici gifne förslag angår, att sådant skulle medelst stackande beqwämligast låta sig göra, så skulle där igenom ingen ringa skada tilfogas, då höet antingen af rägn eller på annat sätt blifwer skämt och förfarit. Detta som H. Landshöfdingen tillijka med hwad som consistorium där emot anfört hafwa wij hos oss i behörigt öfwerwägende komma låtit, och aldenstund wed allt slijkt hö magasins uprättande uti bem:te stall icke allenast det samma tillijka med exercitiehuset, utan och den Kongl. academien med des dyrbare biblioteque, så wäl som domkyrkan och hela staden, i fall att någon eldswåda antingen af dhe när in till stående eldstäder, eller betjänernes wårdslöshet upkommo, skulle stå i största fara, till hwilken olyckeliga händelses afbögende jämwäl högstsalig H:s Kongl. M:tt konung Carl den XI, medelst 2:ne des rescripter af d. 28 Nov. och 20 Dec. 1695 till H. Landshöfdingen, alfwarligen anbefalt, det alle näst in till academien stående hus borde nedertagas och bortflyttas, i föllie hwar af sedermera Kongl. academiens cancellerer hwar effter annan consistorio academico fast alfwarlige förmaningar gifwit, alt sådant att förekomma, som Kongl. Academien i dy mål någon skada kunde tillskynda, och fördenskuld anbefalt blifwit, att dhe exercitie mästare, som i bem:te stall tå hade hö eller halm, genast skulle altsammans där utur taga, ifrån hwilken tijd hwarken hö eller halm dijt fått införas, warandes dessutom så mycken större fara där af att befrukta, som offtabem:te stall på ett högt rum är beläget: alt där före faller oss wed sådanne och flere dylika omständigheter aldeles betänkeligit att samtycka till ett hö och halm magasins inrättande uti academiens exercitiehushus stallet, utan måste H. Landshöfdingen där till utsee några andra säkre rum och ställen, eller låta hö och halmen bringas i stackar på sätt och wijs, som wed Kongl. svenska arméen uti Pohlen skedt är, då det kan blifwa conserverat, och hwar till Gen: Lieutnanten och gouverneuren Taube lærer kunna gifwa förslag och upsats, hwar om H. Landshöfdingen med bem:te Gen:Lieutenant och Gouverneur genast hafwer att correspondera, så att med Magasins

uprättande ingalunda må komma att drögas. Och wij befalle H. Baron och Landshöfdingen gud allsmäktig. Stockh: d. 27 Iul. 1714.

Ulrica Eleonora

N. Stromberg

A. Horn. J. Spens. G. Cronhielm. R. J. Fersen. J. Renstierna. N. Tessin.

(Kopia i Konsistoriets arkiv.)

56.

Konsistorium till prokanslern om professorerna Molins och Lundius tvist rörande symboliska böckerna, Upsala d. 10 maj 1715.

Til högwördigste H:r Arkibiskopen och Procancelleren D:r Matth. Steuchius, angående den emellan H:r D:r Molin och H:r Prof. Dan. Lundius upkomna twistigheten om Libris Symbolicis.

Högwördigste H:r arkibiskopen och procancellarien är för detta och under de få dagarna, som högwördigste H:r arkibiskopen och procancellarien sidst behagade hedra thenna orten med sin förnäma närwarelse, bekant worden den twist, som emellan professoren Doctor Laurentius Molin och H:r Prof. Daniel Lundius upkommit angående Libros Symbolicos. Hwarföre H:r Prof:r Lundius sidstl. d. 12 Martii äfwen låtit i consistorii majoris protocoll inflyta orden, som Lit. A. utwisar. Nu ehuruwål decanus facultatis theologicæ, H:r D:r Iohan Palmroot, coram protocollo i consistorio majori sidstl. d. 23 Aprilis, wid tilfället, at H:r D:r Molin begierte, at få extractum protocolli af thet som H:r Prof. Daniel Lundius tilförende låtit föra ad acta, påminte samt begärte, at måtte bemelte ärende å bägge sidor innehållas till vidare, förmäländes berörde decanus sig til sådan sin utlåtelse hafwa fåt högw:te H:r arkibiskopens och procancellariens befallning, icke theste mindre blefwo sidstl. d. 6 hujus några skrefne theses theologicæ hos H:r rectorem af H:r Prof. Daniel Lundio insinuerade, hwilka H:r Doct:r Molin utgifwit, samt dagen ther på följande, som war d: 7, pro alumnis regiis publice på academien ämnade at låta ventileras. Hwilka theses som Prof. Lundius sade än vidare stadfästa then mening, som H. Doct. Molin tilförende skolat ytrat om Libris Symbolicis, altså begierte han, at consistorium wille berörde theses förbiuda. Härutaf wardt fördenskul consistorium föranlätet at träda tilsammans d. 1 förmiddagen, fast än thet ogärna hörde något om thetta ärendet nämnas, än mindre företagas, hälst och emedan sådant

aldeles syntes sträfwä emot högwördigste H. arkibiskopens och procancellariens tilförende genom merbemelte decanum facultatis theologicæ giorda utlåtelse och höggunstiga lemnade befallning. Doch likwäl emedan ofwanbemelte theses allaredan woro utgifne, dagen jämwäl satt til theras ventilerande på academien, altförthenskul fant consistorium academicum, så i anseende til ofta sagde högwördigste H. arkibiskopens och procancellariens höggunstiga befallning til decanum Palmrot, som eljest ock theses utom, til at förekomma någon vidare uti högwördigste H. arkibiskopens och procancellariens frånwaro sig yppande twist och oro, sig föranlåtitt medelst sin resolution lit. B. at inhibera ofta bemelte theses theologicas til vidare: hwarföre ock then föresatta disputationen aldeles uphörde. Sedermera har H. Doct. Molin begiert extracta protocolli af thet, som en och annor gång thetta ärende angående kommit at nämnas. Men som consistorium gärna ser, at genom thetta ej vidare någon split må yppas, utan fast heldre önskar sådant kunna förekommas och aldeles dämpas; altså har consistorium academicum ej kunnat förbilåta sådant med högwördigste H. arkibiskopen och procancellarien i ödmukhet communicera. Uti högwördigste H. Arkibisk:ns och procancellariens gunstiga bewågenhet recommendera sig för thet öfriga consistoriales och afwacktandes här på högwördigste H. Arkibiskop:s och procancellariens höggunstiga swar, förblifwe med skyldigsta wörtnad
Upsala d. 19 Maj 1715.

(Kopia i Konsistoriets arkiv, Literæ ad varios.)

57.

K. Maj:ts bref om instickande i lifgardet af sådana personer, som blott för skens skull gifvit sig till studenter, Ystad d. 3 febr. 1716.

Carl med Guds nåde, etc.

Wår ynnest och nådige benägenhet med Gud altsmäktig, Tromann och Erckiebiskop. Såsom wij förnimme at uti desse krigsåhren en hoop unga och friska drängiar sig hafwa förfogat till academierne, gymnasierne och scholarne här i riket, fuller under skien at ijdka bokeliga konster, men uti siälfwa wärket föra de ett lättjefullt lefwerne, hwarigenom de icke allenast förföra den öfrige och till goda slögder böge ungdomen, utan och göra sig sielfwe onyttige till at i framtijden kunna tiäna fäderneslandet; altså och emedan wij finne det högst nödigt, at landet, och i synnerhet academierne, gymnasierne och scholarne

ifrån skadeligit folk motte ränsas: ty hafwe wij i nåder resolverat, det skola alla sådane wara siälfskrefne och förfallne at tiäna under vårt lijfgarde till foot, hwarifrån de, så framt de sig ändra och wäl skicka, till bättre skola blifwa befordrade. Och är för den skull här med till eder vår nådige befallning, at I gifwa den officeraren af gardet, som eder detta tillställandes warder, inwijsning på sådane som sig wid academien i Upsala samt gymnasium och scholarne uti stiftet uppehålla, hwilken straxt har dem uti sitt förwahr at taga och uti gardes rullorne at opföra. Hwarmed wij befalle eder Gud altsmäktig nådel
Ystad d. 3 Feb. 1716.

Carolus.

C. Feif.

(Original i Konsistoriets arkiv.)

58.

Konsistorium till K. Maj:t, anhåller om kunglig bekräftelse å Nosocomii-inrättningen, Upsala d. 11 december 1716.

Stormächtigste Allernådigste Konung.

Eder Kongl. Maj:t kan Consistorium Academicum i diupaste underdånighet ey obemält låta, huru såsom i underdånigste tanka til Eder Kongl. Maj:ts dienst, samt publici nytta och förmon, så wäl som denna Eder Kongl. Maj:ts Academies heder, för den här studerande ungdomens desto grundeligare erfarenhet och förkofring uti Studio Medicinæ, et Nosocomium eller Siukstuga år 1705 wid denna Eder Kongl. Maj:ts Academie, så som för detta wid flere utrikes Universiteter, i så måtto är worden påbegynt och anlagd, at den här nu warande Medicinæ Professoren, Doctor Lars Roberg, af berömmelig nit för et så nyttigt värks upkomst och inrättande, genom tienlige förestälningar hos åtskillige privatos, så i Stockholm som här ock annorstädes, icke allenast bracht tillsammans en summa penningar å 6761 daler 16 öre kopparmynt: utan ock, med så warande Pro Cancellarii och Consistorii Academicii samtycke och godtfinnande, samt deras åstundan som dertil skänkt hade, samma penningar jämte några af sine egne medel dertil gjorde försträckningar användt, wärket vidare at förhielpa, til inlösande af et tienligt stenhus här i staden; hafwandes han detta alt sammans nu så wida bracht, at han beredd är och tiltror sig detta Collegium exprimentale practicum, såsom effter Eder Kongl. Maj:ts denna des Academie allernådigst gifne Constitutioner des profession egenteligen tilhörande, nu strax wärkeligen at företaga och således flere milde och wälsinnade än ytter-

ligare förmå det samma at understödia. Men aldenstund af sielfwa förfarenheten man nogsamnt har inhämtat, at sådant ey så bequämligen sig göra låter, för än Eder Kongl. Maj:t i nåder behagat offtabem:te Nosocomii inrättande med des Höga Kongl. nåd stadfästa; derom ock Consistorium längst för detta warit sinnadt, sedan man undfångit Hans sal. Grefl. Excell:ces, för detta Kongl. Rådets, Stats Rådets, Öfwerste Marskalkens och denna Eder Kongl. Maj:ts Academies Cancellers, Högwälb. H. Grefwe Carl Pipers icke allenast skrifttelige samtycke af d. 1 Decemb. 1706, utan ock anseenliga och berömwärda gäfwa dertil, i diupaste underdånighet anhålla: men för Eder Kongl. Maj:ts fiärmare frånwaro intet kunnat sig dertil förstå; Altfördenskuld föranlåtes hos Eder Kongl. Maj:t Consistorium Academicum med detta ärendet nu i diupaste underdånighet inkomma och i lika underdånighet bedia, det tacktes Eder Kongl. Maj:t effter des allernådigste wälbehag, Consistorio förstå låta des Höga Kongl. wilja, om Eder Kongl. Maj:t detta således här anlagde offtabem:te Nosocomium eller Siukstuga medelst sit allernådigste bifal och stadfästelse anse tackes. J öfrigt utgiuta för Eder Kongl. Maj:ts beständiga Höga Kongl. wälgång och framgent warande lycksalighet wi samt- och synnerligen våra outhörliga och troinnerliga böner, och i diupaste underdånighet in til wår dödstund förblifwe

Upsala d. 11. Decemb. 1716.

Stormächtigste Allernådigste Konung

Eder Kongl. Maj:ts

Allerunderdånig- och troplichtigste

undersätare och tienare

Ioan Reftelius.

h. t. acad. ups. Rector.

Laurent Molin. Daniel Diurberg. Ioh. Palmroot. Daniel Lundius.

Matthias Swederus. Olof Rudbeck. Laur. Roberg. Petrus Elvius.

Olavus Celsius. Fabian Törner. Isr. Nesselius. Ioan Steuchius.

Petrus Schyllberg. Iohannes Vallerius. Carl Skunk. Lars Arrhenius.

Andreas Grönwall.

(Original i Riksarkivet. Kansler och Kons. till K. Maj:t.)

59.

Kammarkollegiets bref om akademihemmanens skatteköp, Stockholm d. 18 december 1716.

Högwälborne Baron General Lieutenant och Landshöfdinge Hr. Hugo Hamilton. Såsom Hans Kongl. Maj:tt wår allernådigste Konung, genom des

Ups. Univ. Hist. Bih. III.

10

til Kongl. Collegium aflätne nådigste skrifvelse, dat: Lund d. 10 innewarande December, behagat förordna, at academiens hemman, qwarnar och ängiar i Wässmanland UppLand och WästernorrLand kunna till skatte åt den mästbiudande försälias, skolandes räntan sedan som förr til Academien blifwa betalt, och de penningar som derföre samblas til Kongl. Maj:ts egen disposition i säkerhet hållne, befallandes högstbem:te Kongl. Maj:t der hoos, at Kongl. Collegium här om skal wederbörande underrätta och beordra samt så laga at alt wäl bestält blifwer; för den skull har Kongl. Collegium ej bort underlåta at gifwa Hr. General Lieutenanten och Landshöfdingen här igenom part af en sådan Kongl. Maj:ts resolution och förordning, jemte begiäran honom behagade låta Academien deraf få kunskap samt foga den anstalt, at de uti Hr. General Lieutenantens och Landshöfdingens anförtrodda län befinteliga Academiens hemman, qwarnar och ängiar må blifwa efter de för detta om skatte köpen utgångne förordningar til skatte och den mäst biudande utbudne, in sändandes sedan skatte taxeringarne jemte sitt betänckiande, då Kongl. Collegium wil utfärda behörigt skatte bref för wederbörande. Och wj befalle Hr. General Lieutenanten och Landshöfdingen gud allsmäktig. Stockholm d. 18 Decemb. 1716.

På dragande Kall och Embetes wägnar.

N. Stromberg.

P. Danckwardt. I. Lagermark B. G. Rosen I. Cronfeldt.

uti Cam:s dödl. fränfälle

David: V. Wass. Alb. Lindberg.

(Original i Kons. arkiv. Kollegiernas bref.)

60.

K. Maj:t samtycke till Nosocomii-inrättningen, Lund d. 5 januari 1717.

Carl med Guds nåde etc.

Wår ynnest och nådige benägenhet med Gud altsmäktig. Tro tienare samt. Professores. Wij hafwe i nåder låtit oss föredraga eder underdånige skrifvelse dat. d. 11 sistl. December och där utur inhämtat, hurusom åhr 1705 skall wara en begynnelse giord til et Nosocomii eller Siukstugas inrättande uti Upsala til den studerande ungdomens förkofring uti studio medicinæ, hwar til medicinæ professoren doctor Lars Roberg redan skall hafwa samblat en summa penningar, och nu tilltror sig detta Collegium experimentale practicum at före-

taga; men som I [i] förstone vårt nådige bijfall der till underdånigst anhållen, så länders eder til nådigst swar, det wele wij i nåder hafwa samtyckt at et sådant Nosocomium uti Upsala må inrättas. Hwarmed Wij befalle eder Gud altsmächtig nådel. Lund d. 5 Januarij 1717.

Carolus.

S. Cronhielm.

(Original i Konsistoriets arkiv.)

61.

Konsistorium till K. Maj:t med svaga föreställningar mot skatteköpen, Upsala d. 8 febr. 1717.

Stormächtigste Allernådigste Konung.

Såsom wi näst för detta undfångit notificationen af Högwälborne H:rr Landshöfdingarne i Stockholms län, Wäsmanneland och Wäster-Norrlanden, huru som Kongl. Cammar Collegium dem förstå låtit, det Eder Kongl. Maj:t i nåder behagat förordna, at denna Eder Kongl. Maj:ts Academies hemman, qwarnar och ängar i Wäsmanneland, Upland och Wäster Norrlanden kunna til skatte åt den mäst biudande försäljas, skolandes räntan sedan som förr til Academien blifwa betalt, som bem:te notification vidare i bokstafwen förmäler; Altderföre och i anledning häraf, så wäl som Eder Kongl. Maj:ts nåde och mildhet emot des trogne undersåtare at dem i nåder tillåta och höra uti deras underdånigste zele och wälmenande för Eder Kongl. Maj:t och det almäna bästa, äro wi föranlätne wordne uti aldradiupaste underdånighet at inkomma, besinnandes icke allenast wår undersäteligste plicht wara, at tillika med alla Eder Kongl. Maj:ts undersåtare i gemen effter yttersta förstånd och förmågo främja hwad som til Eder Kongl. Maj:ts tjenst och almäna bästa lända kan, utan ock alt hinderligt och menligt förekomma, eller åt minstone tilkänna gifwa; Men i synnerhet sådant i acht taga wid det oss i nåder anförtrodde Academiske wärket, hälst och emedan Eder Kongl. Maj:ts glorwördigste i åminnelse, Högst sal. Herr Fader det samma i synnerhet genom des resolution af d. 10 Decemb. 1685 befalt (Lit. A.) som ock sedermer, tå Eder Kongl. Maj:t i nåder behagade Academiens stat renovera och förbättra, i lika mätto lämnat och anbefalt Academien des wård och disposition: jämwäl under den lag och condition, at hwar något brista måtte, woro ingen ersättning at wänta (Lit. B.). Så hafwe wi effter noga öfwerwägande å alla sidor intet annorlunda för oss kunnat pröfwa förswarligt, än at måtte wi, wid ofwan bem:te skatträttigheters inlöse, hemma-

nens tilstånd och beskaffenhet allerunderdånigst medelst följande memorial wid handen gifwa. Alt derföre, Stormächtigste Allernådigste Konung, skulle til äfwentyrs om Eder Kongl. Maj:ts nådige wilja och mening wi fela, bedie wi aldra underdånigst, som ock tilförlåteligast förhoppes, så mycket nådigare förlåtelse, som wi intet tänke, tala eller söke något i vårt särskilte och private, utan endast och allenast i Eder Kongl. Maj:ts sak och höga rättighet, icke til vårt eget, utan Eder Kongl. Maj:ts och det almäna bästa, jämwäl effter yttersta förstånd, bästa samwete och trognaste upsåt. Men skulle vår enfaldig- och oförgripeligaste tanka i nåder pröfwas af någon consideration, nembligen som wi intet annat kunna förstå, än at genom de få bästa hemmanens förvandling til skatte privati niuta gagnet, och publicum lider, besynnerligen i längden. skadan, Så beror i Eder Kongl. Maj:ts nådiga wilja, om ju Eder Kongl. Maj:t i nåder nyttigt och nödigt pröfwar at förut låta utröna och undantaga så många, som til de i memorialet anförde Eder Kongl. Maj:ts egne bygningars och de flere tarfwors nödwändige underhåld och wid macht hållande outhärligen skattas. helst emedan som skogsalmänningarne nu mera äro märkeligen uthugne, sedan Upsala och Wästerås städer olyckeligen blefwo upbrände och å ånyo åter upbygde, til at förtiga hwad grufworne och bergsbruken alt jämt consumera.

J öfrigit utgiuta för Eder Kongl. Maj:ts beständiga Höga Kongl. wälgång och framgent warande lycksalighet wi samt- och synnerligen våra outhärlige och troinnerlige böner, och i diupaste underdånighet in til vår dödsstund förblifwe,

Upsala d. 8 Februarii, 1717.

Stormächtigste Allernådigste Konung.

Eder Kongl. Maj:ts

Aller Underdånigst och Troplichtigste

undersåtare och tienare

Laur. Roberg h. t. R.

Laurent Molin. Daniel Diurberg. Ioh. Palmroot. Daniel Lundius.

Matthias Swederus. I. Reftelius. Olof Rudbeck. Petrus Elvius.

Olavus Celsius. Fabian Törner. Ioannes Steuchius. Petrus Schyllberg.

Iohannes Vallerius. Carl Skunk. Lars Arrhenius.

Andreas Grönwall.

(Original i Riksarkivet. Kansler och Kons. till K. Maj:t.)

Bilaga.

Underdånigste Memorial, angående beskaffenheten af Kongl. Maj:ts til Kongl. Academien i Upsala Allernådigst förlänta hemman.

1:o Beskaffenheten och egenskapen af bem:te hemman är denna, at äro de mäste och större delen belägne på Rumbolandet, som man kallar eller Slätt-

bygden; somlige fuller ägande något utrymme och fång til wedebrand, gärdsel och mulbete: somlige åter så aldeles in- och bälgbundne, at de hwarken äga slike umägor, ey eller någon sticka til wedbrand, fast mindre til gärdsel eller timber; men alla desse så förre som senare ringa äng, så at de alt derföre icke allenast intet hindt utgöra fulla räntan, ehuru stor flit och försorg man dertil användt, stadnande fördenskuld i stor och anseelig rest, som räkenskaperne ärligen i Kongl. CammarCollegio inlefworerade liusligen intyga; utan ock Consistorium blifwit nödsakat til ödesmåls förekommande wissa frihets år åtskillige at förläna. Åter igen de andra hemmanen, som, dock myckit färre, i skogsbygden belägne äro af bättre wilkor i anseende til skog, mulbete och hwad mera, altid så någorlunda och bättre burit sin ränta, och fördenskuld hulptit och understödt den för de andra innestående resten, ehuruwäl äntå icke så fullleligen, at ju stor brist blifwit på reparationerne och aflöningen, som äfwen bemälte räkningar wisa. J lika måtto hafwa

2:o dessa Eder Kongl. Maj:ts Academies skogsbygdshemman medelst wärke och fång warit de andre Academiens skogslöse til nytta och underhielp effter handen och tarfwan.

3:o Äro här så många Eder Kongl. Maj:ts egen hus och bygningar högst nödigt och oumgängeligen betarfwande, jämt och stadigt, tid effter annan biälkar, timber och hwarjehanda wärke af bemälte skogsheman, såsom i synnerhet de fyra stora Academiska Auditoria med deras tilhörige appertinentier: det sköna kostbara Bibliotheket med des rum, hwartil äntå och medan det stod under reparation, at wärket icke stadna måtte, utan Academiens egit tilfång, Eder Kongl. Maj:ts Glorwärdigst i åminnelse, Högtsal. Herr Fader i nåder förlänte 6,300 D:r Silfwermynt, än widare Anatomie Huset, Consistorium Academicum med des rum, Faculteternas särskilte stenhuss och salar, Hortus botanicus: Stora Exercitie Huset för Exercitie mästaren, Tryckeriet, förutan flere andra Eder Kongl. Maj:ts til Academien förlänte hus, som effter den almänne branden här i Staden 1702 ännu i brist af medel och fång ligga i sine stenhopar och aska, och i sinom tid, när man wil Gud kan komma til reparation, med trä materialier från merbem:te hemman märkeligen kunna hulpne warda. Kan man ock här wid intet obemält låta, huru som man för detta af erfarenheten förmärkt, hwad nytta och förmon bem:te hus tilflutit wid hwarjehanda händelser och reparationer af merbem:te hemmans tilfång: jämwäl Academiens kostnad til märkelig lisa; kan ock hända, at de besynnerligast i det afseende warit Academien underlagde, effter som utom dem intet är at tilgå af träwärke.

4:o Bör man ock icke det förbigå, at hafwa åtskillige jämwäl i forna tider, så i consideration af skog och timberfång som andra beqwämligheter, sökt så på et som annat sätt förwandla desse Eder Kongl. Maj:ts hemman och förmå sig deraf possession, äfwen bland annat genom byte: Men af den skada och confusion, som deraf exsisterat, är sådant icke allenast aldeles förbudt reda i Hennes Kongl. Maj:ts Drottning Christinae tid (Lit. C.), utan ock detta med alla

öfrige denna Kongl. Academiens privilegier confirmerade af högstbem:te Eder Kongl. Maj:ts Herr Fader (Lit. D.) och i följe deraf, när äfwen i des tid åtskillige försök giordes på Academiens gods genom byte och slikt, altsammans förnekat och afslagit.

5:o Wil jämwäl reda förliuda, at en och annan dels wid Bergslagen, dels annorstädes, erbiuda sig til skatträttighets inlösen af de i skogs bygden, men neppeligen någon til de andra, så at altså på det sättet de bäste och nyttigaste extraherade blifwa.

6:o Synes ock som lösen af desse offtabem:te skogshemman intet stort skulle stiga, som de icke allenast intet äro så många, utan ock af myckit ringa öretal, som Lit. E. på någre i Wäsmanneland utwisar.

7:o Här brede wid förnimmes ock, at som Eder Kongl. Maj:t i nåder förbehållit Academien räntan af köparen betalas, så tycker samma köpare sig intet kunna eller böra låta sin köpeskilling fructlös, och fördenskuld söker och påstår han til interesse och wederkäntsel för bem:te köpeskilling, det hemmanen måtte refwade och skattlagde warda til mindre ränta, hwaraf händer at et heman om 8 a 10 tunnor torde reduceras til några tunnor mindre, och förfaller så otwifwelachteligen Academiske wärket, effter det som här nedanföre widare förmäles.

8:o Hwar ock så händer, at bem:te köpare intet skulle förmå sig mindre ränta, så emedan hugen löber endast på de skogägande hemmanen, och fördenskuld lära lösas anten under bruken för kol och stafrums wed, eller af andra, at bebygga och bota sina säterier och hus i städerna samt andre skoglösa hemman, så på det besagde köpare någon ersättning må hafwa för sin köpeskilling och capital, så förnimmer man, at de dertil gå på skogen löst. Och är så til befara, at skogen på desse hemman, som man likwäl här til så achtsamt wårdat så til conservation af ofwanbem:te Eder Kongl. Maj:ts hus, som de andre Academie hemmanens wid macht hållande, torde jämwäl inom kortare tid utödd warda, då de sedan för deras ringare utsäde skuld ogiörligen förmå räntan at præstera, utan omsider förfalla til skattewrak och blifwa öde, hwarpå följa lærer, at Academien icke allenast mister sin ränta utan måste ock köpa wärke til deras uprättande och wid macht hållande, får ock dem förmedla til myckit ringare ränta, effter skogen är borta, så at man intet annat se kan, än at Academien lærer sålunda myckit komma at lida; Hälst och emedan tå Eder Kongl. Maj:t Academiens Stat Allernådigst reformerade A:o 1699, och af den orsaken så om alla hemmanens natur, egenskap och beskaffenhet, som hwad mera denna Kongl. Academien i nåder förlänt, så noga undersökte, tilförtrodt Pro Cancellario och Consistorio försorgen för hemmanen och alla andra lägenheter tillika med räntorne, utan at något deraf disponera wilja, men der brede wid stadgat, at hwar någon brist tima måtte, det ingen ersättning derföre woro at söka eller förwänta, som widare i bokstafwen förmäles (Lit. B.).

62.

K. Maj:ts bref, att skatteköpen af akademiens hemman skola fortgå, Lund d. 2 aug. 1717.

Carl med Guds nåde etc.

Wår ynnest och nådige benägenhet med Gud altsmächtig. Tro tienare, Rector och samptelige Professorer. Wij hafwe af eder underdånige skrifwelse daterad d. 8 sidstl. Februarii och det därwid fogade memorial i nåder inhämtat, hwad I funnit eder föranlätne hoos oss i underdånighet att andraga angående de academien tillagde hemman, om hwilka wårt Cammar collegium till föllie af wår nådige befallning har giordt den anstalt, att de till skatteköp skola blifwa utbiudne. Och länder eder däruppå till nådigt swar, att som Wij d. 10 sidstl. Decembris hafwe för godt funnit, att skatträttigheten af academiæ hemmanen skall försällias, så måste och därwid förblifwa. Hwarmed Wij befalle eder Gud altsmächtig nådeligen. Lund d. 2 Aug. 1717.

Carolus.

Bernhard Cederholm.

(Original i Konsistoriets arkiv.)

63.

Landshöfding Per Ribbings yttrande med anledning af Universitetets skrifvelse till K. Maj:t d. 8 febr. om skatteköpen, Upsala d. 1 sept. 1717.

Stormächtigste, Allernådigste Konung.

Eders Kongl. Maj:t har allernådigst behagat till mig remittera Upsala Academies underdånigste skrifwelse af den 8 sistledne februari angående skatterättigheternes försälljande af dhe dem förlänte hemman, qwarnar och ängiar, dem dhe mena academien intet nyttja skohla af de skjähl som i dhess bijlagde memorial andragas, hwaraf underdånigst här hoos copia fölljer: befallandes Eders Kongl. Maj:tt dher hoos allernådigst, att jag dheröfwer min underdånigste berättelse och betänckande aflägga skulle. Anbelangande fördenskull academiens memorials första §, som der allenast in genere andrages, att på academie hemman blifwit stoor rest, så står dheraf intet att concludera på något

sätt, att dhet till academiens skada är om skatterättigheternes försälljande, som ock, då Kongl. Cammar Collegium åhr 1700 på Eders Kongl. Maj:ts nådigste befallning med Stats Contoret och Bergs Collegio sammanträdde om skatterätters försälljande i gemen, bemälte Kongl. Collegier gåfwo dhet underdånige betänckande, hwilket och Eders Kongl. Maj:t nådigst behagat gilla, nembligen att skatterättigheters försälljande, att dher igenom sambla extraordinarie medehl till krigets uthförande, war så mycket mindre skadelig, som Eders Kongl. Maj:ts, som och dhe af Eders Kongl. Maj:ts undersåtare och tienare, som indehlte löhner hafwa, icke allenast war då säkrare om ränttan, utan och hade dhen förmohn, att skattebonden effter högsta markegången betahlar räntan, der lijkwähl cronobonden ey geer mehr än 3 dr sillfwermynt tunnan, och dhet som mäst är att reflectera uppå, att dhen som boor på sin egen gård, den alltijd bättre cultiverar och använder dess yttersta både flijt och omkästnad, att conservera sig och sina barn wed hemmanet, dher emot crono och frälse bonden, som sielf intet är ägande till jorden, den offta nog owuligt handterar och dherigenom både skadar hemmanet och sig sielf.

§ 2. Det andra momentet angående, att academiens skogshemman warit dhe andre dess skogslösa hemman till hielp, så torde kanskie någre fåå exempel sådana kunna finnas. Men som academiens hemman ligga temmelig kringströdda, så lærer slika exempel wara helt rara, men detta kan så mycket mindre förhindra skatterätts försälljande, som slättlandshemmanen hafwa andra stora förmåhner för skogshemmanen, så att dhe wähl förmå kiöpa sig skog, dher han i neijden till kiöp finnes, och skall man i gemehn finna, att ett skattehemman på slättlandet är bättre bygdt, än dhe mästa hemmanen i skogsbygden.

§ 4. Det fierde andragne moment passar här intet till, utan är allena ett förbud att academien intet får byta bort dess förlänta hemman, dher till dhe dessutom ingen macht hade, och war heelt wähl, att slika egenwillig disposition blef academien betagen, som dhen elliest derigenom skohlat tagit skada, men säkert ingen båtnad.

§ 5. Berättas det skall förliuda, att en och annan tillbiuda sigh att kiöpa skatterätten af dhe hemman, som i skogsbygden ligga, men att neppelig någon dhe på slättlandet behagar kiöpa lära, hwilket lätt är att förklara, nembligen att dhet wore önskeligit, att Bergslagen eller Brukspatronerne wille kiöpa alla skatterätterna i skogsbygden, ty då blefwe skogarne olika bättre conserverade än nu, och då behöfde hwarken academien eller jag på cronans wägnar befructa någon reste innestående, och hwad slättlandshemmanen angår, så finne dhe wähl sin kiöpman, när dhe äro lagligen cultiverade och häfdade, och lära academiens quæstor och fougdar då hafwa tijdh till att så mycket mehra efftersec dhe öfrige, som nu till huus och cultur förfallne äre.

§ 6. Hwad skattelösen kan stiga till, kan uthgången bäst wijsa, men hwad academien anförer om öhretahlets ringhet på dess skogshemman proberar intet, effter öhretalet, i synnerheet uti hela Upland, intet annat är, än pro por-

tion i bymålet, så att ofta ett hemman om 4 öhresland är större än ett annat hemman i annan by om 12 eller 16 öhresland.

§ 7. Den förminskning af ränttan, som academien befahrar, är utan grund, som med alle förmedlingar i Kongl. Cammar Collegio försiktigt handlas, och dhe intet utan twingande nöd bewilljas, har och aldrig af någon varit begiärt wid denna skatterättshandeh, utan dhen jorden will köpa måste taga henne med dhen räntta hemmanet nu står före.

§ 8. Öfwer denna punct måste jag mig storligen förundra, emedan hwar och en är bekant, att dher academiens skogshemman äro belägne, nembligen dhe bägge norre fougderijen, der har och hwar granne skog nog, och boo dher inga eller ganska fåå ståndspersoner, utan brukspatronerne, så att dhenne förburna fahra är alldeles ingen, och är twärtom dhen position, att dhen som köper jorden lär olijka bättre conservera i alla tijder skogen än academiens betiente, ehwad waksamheet dhe och dertill använda kunna, och seer man nogsamt, med hwad oeconomie brukspatronerne här i lähnet sin skoug handtera, så att dhe intet tillåta åboen, der patron äger skatterätten, mehra kähla, än som han till sine uthskyllers ährläggande nödtorfftigt behöfwer, hälst alle bruk här i lähnet arbeta med egen skogh, och icke synnerlig räkning kunna göra på köpekohl. Så att effter min underdånigste tanka skatterättigheternes försälljande af academiens hemman, qwarnar och ängar intet kan skada academien mehr, än cronohemmanens jordförsälljande Eders Kongl. Maj:ts inkomster skadat, som jag icke kunnat förnimma någorstädes skiedt wara, så att detta expedient, som åhr 1700 fattades att några medehl uppbringa, säkert har bordt ansedts för ett af dhe nyttigaste som opfinnas kunnat, när dher med effter Eders Kongl. Maj:ts nådigste förordningar med försälljandet rättelig procederas; som dock alltsammans Eders Kongl. Maj:ts allernådigste wählbehag i diupaste underdånigheet underkastas af dhen, som med underdånigste zele till min död framhärdar.

Stormächtigste Allernådigste Konung Eders Kongl. Maj:ts
P. R.

Upsala d. 1 September 1717.

(Kopia af föga yngre hand i Upsala Univ. Bibliotek, N. 1045.)

64.

Konsistoriets öfverläggning om krigslån åt kronan den 10 mars 1718.

År 1718 den 10 Martii hölts Consistorium Majus, närwarande Hr Rector Palmrot, Hr Doctor Diurberg, Hr Prof. Lundius, Hr Prof. Sweder, Hr Doctor Rudbeck, Hr Prof. Roberg, Hr Bibliothekarien, Hr Prof. Celsius, Hr Prof. Törner, Hr Prof. Steuch, Hr Prof. Schyllberg, Hr Prof. Hermansson, Hr Prof. Arrhenius.

1. Hr Rector sade, at som högwälborne Hr Baron och Landshöfdingen förledne Lögerdag talat om det allmänna lånet, och at han derom med nästa post wille skrifwa swar til Stockholm, derföre har Hr Rector blifwit föranlåten at kalla consistorium. Hwarföre ock nu uplästes förre protocollet af den 18 Februari sidstledne, och företogs deliberation om lånet, då hwar och en i synnerhet sig utlät som följer.

Hr Rector. Mina skiäl hafwer iag allegerat både i thet protocollet som hölts i consistorio academico den 18 febr. samt i thet wyrdige presterskapets sammankomst den 8 Martii, at iag intet kan komma högre proportionaliter emot andra än til 1000 dal. kopparmynt.

Hr Prof. Sweder. Ehuruwäl iag gärna wille Hans Kongl. Maj:t jämwäl med något låta bispringa, så ligger det mig omöijligheten i vägen, aldenstund, som bekant är, min egendom icke allenast den fasta utan och merendels den lösa är i fiendens Ryssens händer, kunnandes iag ringa af den senare i mangel af fahrtyg wid des annalkande til Åbo 1713 bärga. Sedan har iag i Stockholm mig med de mine nästan i 3 åhrs tid måst uppehålla, innan iag hit til denna Kongl. academia blef transporterad, och har för 1713 och 1714 ringa och allenast för det senare året en half lön uppå Åbostaten bekommit, men för 1715 allenast creditzedlar, som iag ännu har behåldne, har derföre emedlertid måst fördiupa mig i skuld, annat at förtiga som mit wilkors släta tilstånd kunde bewijsa. Kan altså omöijeligen något lån åstadkomma och förskiuta.

Hr Prof. Reftelius. Såsom det bekanta lånet nu skall företagas, och man intet kan undgå, at ju något skall lånas af hwar och en, må mig påföras 100 daler kopparmynt aldra högst. Mina skiäl skal iag wijsa hoos högwälborne Hr Baronen och Landshöfdingen, som de ock tilförende äro honom bekante, at jag redan præsterat til Kongl. Maj:ts tjenst nu inom några få weckor icke allenast æquivalent emot thetta lånet, utan wida der öfwer. Kan och nämna hwaruti, effter det på annan ort är bekant att jag för mine rusthåld tilsatt öfwer 2000 daler kopparmynt, som andre rusthållare, få undantagne, undansluppit. men utom detta sitter jag med så mähta stort huushåld och alt therföre så wäl som [för] brandskadan i widlyfftighet, at jag måste sjelf negotiera penningar.

Hr Prof. Rudbeck. Jag har wäl aldrig undandragit mig, som Ven. Consistorium ock lærer wara bekant, at giöra alt hwad jag någonsin förmått til Kongl. Maj:ts tjenst, men at nu giöra något låhn är jag aldeles omächtig, så för the stora utgiffter til de många recreuteringar som ryttare hästar: kunnandes wisa thet mine 4 ordinarie rusthållare dragit i åhr utur mine händer öfwer 6 à 7000 daler, förutan adelsrustningen, dragon therunder och trotsdrängar, samt 5-männingar, 3männingar och trotsdränger under dem. Thessutan har jag tagit en märkelig skada wid bruken, såsom wid Tollfors genom härads höfdingens sahl. Arosells död, som thet bruket drifwit, sedan wid Giösberg igenom Inspect. Johan Grots dödeliga afgang, så at meckta litet jern lærer nu för mig falla emot thet stora förlag jag måtte upnegotiera. At förtiga thet jag i åhr af mina bönder föga fådt halfwa afraden. Och at jag hafwer huset fult med barn och thessutan måst söria för min sal. sons barn, med mera som jag här icke kan nämna, men wil i ödmjukheet hoos högwälborne Hr Baron och Landshöfdingen insinuera. Dock ther jag nödgas at ändteligen något tilskiuta, är thet högsta 100 daler silfwermynt och thet i stångjern à 30 daler skieppundet efter Kongl. Maj:ts egen nådiga stadga.

Hr Prof. Roberg. Utlåtit sig i förre protocollet til 600 daler kopparmynt.

Hr Prof. Jacob Arrhenius. Jag beklagar, at jag intet är af den förmögenhet, at jag kan giöra något lån til Hans Kongl. Maj:t utan står i giäld hoos andra för thet som jag länt til mina tvänne söners understöd, som tiena under Hans Kongl. Maj:ts dragouner, hwartil kommer den stora skada som jag nyligen lidit och fådt af branden.

Hr Bibliothekarien Benzelius. I anseende til de många utgiffter jag hafwer för thet lilla fasta på landet, som jemte mina böcker är min endaste egendomb, kan jag intet ansenligit låhn giöre, ehuru jag gerna wille, men tänktes högwälborne Hr Baron och Landshöfdingen en ringa summa af 75 daler silfwermynt i plåtar gunstigast antaga, skal jag then giärna af min lön erlægga.

Hr Prof. Törner. Effter bekant är, hwad liten egendom jag har, och jag nu nyligen lidit stor skada af wädeld, som med byggande botas bör och icke kan skie utan skulds görande, så hinner jag wid lånet til Hans Kongl. Maj:t icke högre än til 50 daler silfwermynt i plåtar.

Hr Prof. Nesselius. Emedan nu förnödenheten fordrar, at hwar och en trogen undersåte måtte låne Hans Kongl. Maj:t något effter förmågan, så skulle intet wara mig kärare än at jag därtill något contribuera kunde. Men som jag i många åhr warit flykting och utan lön, men det ringa jag ägt opnött och åter wid denna nya professionen på förflutne twenne åhren alt thet jag fått kostat på böcker, altså har jag intet at låna..

Hr Prof. Steuch. För mit ringa vilkor skul och den swåre last, jag såsom rusthållare detta åhret dragit hafwer, förmår jag icke, ehuru gärna jag ock det önskade, at åstadkomma til Hans Kongl. Maj:ts tjenst större låhn än 50 daler silfwermynt.

Hr Prof. Schylberg. Har angående lånet utlätit sig uti consistorii protocoll af den 18 febr. til 600 daler kopparmynt uti kopparplåtar, hwarwid han ock nu förblifwer. Skulle gerna göra thet bättre, om de så swåra tider så til-sade.

Hr Prof. Wallerius. Hwarföre som jag intet kan eller förmår göra til Hans Kongl. Maj:t något pänningelån, beder jag ödmjukeligen, at följande skiäl i consideration må komma

1. At jag wid denne profession ej ännu mera niutit än 1 och $\frac{1}{2}$ åhrs lön, och dät i dessa swåra tider, då af lönen warit så stor afgifft.

2. At jag sitter uti gjäld och wid lyfftigheet hoos mina syskon för min sahl. faders gård, som jag påtagit at lösa.

3. At jag förledit åhr och ännu af swår skiukdom beswärad måst göra omkostningar med resan till Surbrun och alt sedan hafft dageliga utgifter på apotheken, som mig mycket gravera. Summa, at jag har ingenting mer än som för ögonen synes, hwilket i synnerhet består af något böcker och instrumenter i min camare och nogot huusgeråd uti min hustrus kiök, för öfrigit är hoos mig ingen egendomb.

Hr Prof. Schunck är sjuk och står i skuld, men lofwar likwäl 30 daler silfwermynt.

Hr Prof. Hermansson. Min oförnögenhet til någon försträkning är nog-samt bekandt, emedan jag 1) inom 3 åhr 2 gånger måst göra en kostsam boflytning emellan Upsala och Lund, 2) der nedre åhr 1716 öfwer 200 daler silfwermynt utgiort til Kongl. Maj:ts tjenst, 3) här har måst häffta för en odrägelig gravation uti Skythuset, 4) äger intet contant, dock offererar til Kongl. Maj:t tjenst såsom låhn en assignation på en säker och förmögen man i Stockholm, nemligen tullnären hr Adrian Tretzel på 40 daler silfwermynt, hwittmynt.

Hr Prof. Laurents Arrhenius. Jag önskade af alt hierta at kunna något låhn åstadkomma, men som jag allenast adjuncturs lön åtniuter, har ock thes utan för de förändringar med mig desse åhren skiedde äre samt i desse swåra tider nyligen begynt huushåld, sat mig i en och annan widlyfftighet, så at jag intet är mäktig at göra någon försträkning.

(Efter Konsistoriets originalprotokoll.)

65.

Konsistoriet till Kanslern med föreställningar mot inrättande af extra ordinarie professurer, Upsala d. 18 augusti 1719.

Eder höggrefl. Excellences höggunstiga bref af d. 10 i thenne månaden angående hwad vid en extra ordinarii professoris tillsättiande här wid academien kunde wara af consistorio at påminna, har consistorium academicum med al skyldig wördnad undfådt. Och emedan eder höggrefl. Excellence therutinnan nädgunstig- och rättwisast behagat tillåta consistorium academicum med sit oförripeliga [betänkande] i ofwanbemälte mål inkomna, så tryggar sig consistorium därwid ödmjuk- och tilförlåteligast at icke med onåde eller missnöie up- tages, hwad consistorium, af undersåteligsta nit för academiska constitutionernes och statens oförkränkta bibehållande, intet bordt eller kunnat innehålla och förtiga.

Är altså thetta som consistorium i ofwanbemälte mål håller reelt, nembligen 1) Det sådant ansökande at blifwa extra ordinarius professor löper directe ock aldeles emot så de högbemälte Kongl. constitutionerne, som den nyligast och år 1699 renoverade och faststälta staten, hwarest serskilt och uttryckeligen stadgat är, hwad embeten och beställningar under thenne Kongl. academien bestås eller intet. Fördenskuld och ehuruwäl någon tid tilförende och besynnerligast under hans excellence salig herr grefve De la Gardies cancellariat någre extraordinarii professores blefwo tilförordnade, likwäl och emedan hwarjehanda oreda och beswär deraf så för consistorio upwäxte, som yttermera klagomål och oro tid effter annan för illustrissimos cancellarios, jämwäl in för Kongl. Maj:t sjelf, så behagade 2) Glorwärdigst i åminnelse Konung Carl den XI wid ofwanbemälte stats skiärskod- och fastställande (som af consistorii deputatis widerwarande noga bekant är) bland annat jämwäl inhämta samtelige illustrissimorum cancellariorum betänkande om merbemälte extra ordinariis wid denne academien, och blefwo så de derwid intet ansedde, utan aldeles utur staten slutne. Til följe hwaraf 3) när seder mera en gång hos hans Excell:ce sal. Hr gref Bengt Oxenstierna ansökning af någon giordes, at få titulum extraordinarii professoris, genom dåvarande reverendissimum procancellarium, blef sådant af hans sal. Excell:ce i så måtto afslagit, at borde ingen söka inbrott i den stat och reglement, som hans Excell:ce med så mycken möda har sökt at fastställa och omsider kunnat erhålla hos hans Kongl. Maj:t för Upsala academie. Hwarföre ock alt sedan 4) alle adjuncti stält sig med underdånig lydno til effterfölgd kongl. constitutionerne och staten, utan at söka någon ändring där uti. Och ehuruwäl intet skal påstås någon lön, så hafva ock 5) förre extra ordinarii til en del, innan de vunnit sin åstundan, sig så utlåtut; men

sedan de en gång inkommit, har erfarenheten wisat, at de såsom extra ordinarii besvärligare kunnat sig bärga, än som adjuncti, och fördenskuld icke allenast consistorium, utan ock illustrissimi cancellarii med deras besvär och klagomål blifvit oroad och öfwerilade, och äntel. 6) som andre medel intet varit at tillgå, både ordinarii professores och the andre betiente sin lön måst mista til en summa öfver 24000 daler kp:mt som ännu återstår, utom det som tilförend kan ersat vara. Men utom detta kan man ock 7) intet förbigå andra icke mindre reele considerationer och efftertänkelige påföljder, den sådan extraordinarius framdeles sielf torde med ånger och missnöje erfara, nemligen huru han med denna præference præjudicerar de andra sina medbröder adjunctis, af hvilka dock äro de som tient i 10, 12, 16 och flere år, och likwäl så af egen modestie, som wördnad för kongl. förordningar, låtit sig der med förnöja och förväntat behörig tid och ställe til sin lyckos befordran. 8) Nu ehuru väl alle the härvarande adjuncti äro hvar i sin beställning skickelige och dugelige män, doch emedan hvar för sig är så til naturliga drifften och böjelsen, som eljest then vid educationen förvärfvade kundskapen vara [o: mera] fallin til et serdeles studium, så torde wid någon öpning then händelsen förekomma, at professor extra ordinarius i följe af then honom förunte character och rang kunde blifva ansedd med förträdet, fast än han eij så besynnerligen der til vore fallen, som någon af adjunctis. Så kan ock 9) hwar och en nu för tiden härvarande professor ordinarius för sig i ödmiukhet försäkra så sin anförtrödde profession genom Guds bistånd at förestå, at ungdomen ingen extraordinarius behöfver. At förbigå 10) thet flere ordinarii professores, mäst 3 och jämwäl 4 om timan, publique lectioner här förrätta, som bland andre äfven var en ordsak, hvarföre al professio extra ordinario vid denna academie är indragen, såsom intet nödig, hälst numerus professorum här warit och är större än vid de andre academierna här i riket. Flyter ock här utaf 11) detta, at föranlåtes de andra adjuncti til äfven samma ansökning, och 12) som efftertänkeligast är, at när staten, som doch nyligast noga skiärskodad och stadgad är, blifwer på et eller annat sätt ändrad, så synnes oförgripeligen ingen så säker vara, hvarmedelst hufwudwärket behörigen må kunna uprätthållas; der doch 13) icke allenast så åtskillige illustrissimorum cancellariorum, utan ock kongl. bref och alfwarsamme varningar äro uti consistorium, at i alla delar hvad föreskrifvit är hörsammast effterlefva, som det och 14) i den offtabemälte sidst författade staten uprepas, som orden lyda. I öfrigt som eder höggrefl. Excell:ce är thenna academiens och the henne så af hennes Kongl. Maj:t som hennes Kongl. Maj:ts glorwördigste förfäder i nåder förunte och föreskrefne stats och förordningars förnämste patron och handhafware, altså förser sig äfwen i thetta mål til eder höggrefl. Excell:ce consistorium academicum ödmiukast at wid ofwan högtbemälte stat och förordningar i underdånighet blifwa conserverad och bibehållit. Hwar emot såwäl som al annan faderlig för thenna aca-

demien och thes ledamöter höggunstigast wista försorg och omwårdnat wi så samt som synnerligen med skyldigste wördnat oföränderligen förblifwa.

Upsala d. 18 Augusti A:o 1719.

(Efter kopian i Konsistoriets arkiv.)

66.

Kongl. Maj:ts resolution på ett memorial från Konsistoriet. Stockholm den 3 oktober 1719.

Kongl. Maj:ts Nådige Resolution uppå consistorii academici i Upsala deputerades, doctor Laurent Molins och professor Joan Reftelii underdånige Memorial, angående åtskillige bem:te academies angelägenheter. Gifwen Stockholm d: 3 Octobris 1719.

Hennes Kongl. Maj:tt har i nåder låtit bemelte memorial sig föredraga och däråf förnummit de måhl och ärender, hwilka å Academiens wägnar ofwännämde deputerade i underdånighet andragit. Och emedan hennes Kongl. Maj:tt är i nåder benägen at befordra hwad hälst som kan lända academien och des ledamöter till wälfärd; så har ock hennes Kongl. Maj:tt öfwer de i underdånighet anförde måhl och angelägenheter welat sig i nåder förklara, som föllier:

1) Hwad angår den å academiens wägnar gjorde underdånige ansökning om hennes Kongl. Maj:ts allernådigste confirmation i gemen på de denne academie i forne och senare tider gifne och förundte donationer, privilegier, willkor och rättigheter, så will hennes Kongl. Maj:tt hafwa academien därwid bibehållen och låter till den ändan des nådige stadfästelse bref däröfwer utfärda.

2) Beträffande de hennes Kongl. Maj:tt och cronan förbehåldne räntor af de under academien förlänte hemman, hwilka på någon tid af cronobetienterne genom execution blifwit utsökte, men nu i underdånighet anhålles, at de af academie räntmästaren måtte få upbäras och sedan till Kongl. Maj:ts räntecammare aflefwereras, så will hennes Kongl. Maj:tt därom des Cammar collegii underdånige betänkiande först infordra och sedan häröfwer sig vidare i nåder förklara.

3) Uppå de beswär hwarmed academiens ledamöter och betiente inkommit öfwer den, utom ordinarie academiens wacht, dem icke allenast lika med staden och långt däröfwer påbördade wachthåldningen, utan ock gravation af durchmarcher och inqwarteringar, samtycker hennes Kongl. Maj:tt i nå-

der, at bem:te academies ledamöter och betiente i det fallet måge likmätigt de dem förundte privilegier blifwa frikallade.

4) I lika måtto will ock hennes Kongl. Maj:tt hafwa frikallat de åt professorerne förlänte præbende hemmanen för cronoskiuts och inqwarteringar, så at de måge blifwa bibehåldne wid de privilegier och willkor, som wid præbendernas donation blifwit förlänte och sedermera stadfästade.

5) Emedan rättegånger tid effter annan sig yppa, och besynnerligen jordetwister emillan de academien tillslagne och andre hemman, och academien och des ledamöter, hwilkom sådane hemman blott och allena till lön äro anslagne, ej böra beswäras med olike twisters och rättegångers utförande, såsom till häradshöfdingars, cronobefallningsmäns, landtmätares och nämders förnöjande samt domars och andre publique documenters utlösande, så är hennes Kongl. Maj:ts nådigste willie, at ofwanbemälte domare och de flera cronobetiente måge sådane twister afgiöra, domar och andra instrumenter extradera utan wedergällning, såsom det skier med andre Kongl. Maj:tt tillhöriga gods och lägenheter; williandes jemwäl hennes Kongl. Maj:tt i nåder hafwa effterlåtit, at slike till des höga rätts bibehållande förde actioner utan Charta sigillata måge å academiens wägnar utföras.

6) Öfwer den underdånige ansökning som giöres, at de academien förlänte gods åtminstone i skogsbygden måtte blifwa för skattelösen hädaneffter frikallade, samt at de besynnerligast af academiens åboer redan inlöste måtte återgånga och penningarne tillbakalefwereras, will Kongl. Maj:tt låta inhämta des Cammar collegii underdånige betänkiande, och sedan effter de därwid fundne skiähl och omständigheter sig däröfwer i nåder yttra.

7) Hennes Kongl. Maj:tt uptager med nådigt nöje det underdånige förslag, som gifwes wid handen, om icke exercitiemästarne måtte till ungdomens desto bättre skickelighet och fortkomst en tima hwar dag eller åtminstone någre timar hwarje weka utan wedergällning hwar i sin beställning och i sine exercitierum informera de af ungdomen, som sådant hwar effter sitt pund, uppsät och ändamål åstunda. Och fördenskull bifaller hennes Kongl. Maj:tt i nåder bemälde förslag i så måtto, at språk- och exercitiemästarne måge två dagar i wekan och en tima hwarie gång en sådan publique information anställa. I öfrigit förblifwer hennes Kongl. Maj:tt des academies ledamöter samt- och synnerligen med all Kongl. nåd och ynnest wälbewågen. Datum ut supra.

Ulrica Eleonora.

S. Bark.

(Original i Konsistoriets arkiv.)

KUNGL. UNIVERSITETETS I UPPSALA

REDOGÖRELSE

FÖR

DET AKADEMISKA ÅRET 1911—1912

AFGIFVEN

AF

UNIVERSITETETS REKTOR

UPPSALA 1912

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

Få år under den senaste tiden torde hafva medfört så få förändringar inom universitetsstaten som det nu tillägnadagångna. Endast öfver en af dess lärare har dödskorset behöft ristas, nämligen öfver Docenten L. J. F. Zachrisson, som den 18 febr. 1912 skildes hädan. Universitetet förlorade i honom en nitisk och plikttrogen läkare samt lärarkåren en kamrat, som genom sitt redbara, flärdlösa väsen vunnit allas sympati och aktning, och hvars minne säkerligen i tacksamhet skall bevaras särskildt af alla dem, som vid sjukbädden lärt i honom känna icke blott den skicklige läkaren utan ock den varmhjärtade människovännen.

Någon ordinarie lärare har icke sedan den sista årsberättelsen afgått, hvarken genom döden eller på grund af uppnådd pensionsålder. Men däremot hafva några vid läsårets början vakanta platser under dess gång erhållit nya innehafvare. Vid biblioteket har andre bibliotekarien d:r Anders Grape befordrats till förste och d:r Axel Nelson till andre bibliotekarie. Professorn vid Göteborgs högskola d:r Erik Björkman blef 1 sept. 1911 installerad som professor i engelska språket, docenten vid Uppsala universitet d:r Thore Engströmer den 20 april 1912 som professor i processrätt och docenten vid Lunds universitet teol. kand. Edvard Magnus Rodhe den 27 april 1912 som professor i praktisk teologi. De vid dessa tillfällen utfärdade rektorsprogrammen innehöllo *Uppsala Universitets matrikel 1680—1700*, *Akademiska Afhandlingar vid Sveriges universitet och högskolor 1890—1910*. *Bibliografi af Axel Nelson*, häft. 2, samt *Annerstedt: Upsala Universitets Historia. Bihang III, häft. 1*.

I den sist installerade professorn har universitetet erhållit en lärare, hvilken utbildats vid systeruniversitetet i Skåne, och vi hoppas, att han här skall finna sig lika väl som de många äldre kamrater, hvilka vi förut haft glädjen att förvärfva från

Lund. De båda andra äro däremot lärjungar af Uppsala universitet, och detta behöfver därför ej på annat sätt hälsa dem välkomna än med uttalandet af den förvissningen, att de, äfven i den nya ställning de erhållit, skola göra heder åt Alma Mater Upsaliensis, som fostrat dem och med glädje sett deras befordran.

Betydelsefullt har det gångna året varit särskildt i det afseendet, att statsmakterna under detta gifvit universitetet mer än vanligt talrika och starka bevis på det intresse, de hysa för det vetenskapliga arbetets främjande.

I följd af den äldre tidens uppfattning, att staten ej var skyldig att vidkännas några utgifter för universitetet, som borde reda sig med egna fonder, var universitetet vid början af Konung Oscar II:s regering betydligt efter sin tid både med hänsyn till lärarkrafter och lokaler, och en vanlig folkskola i våra dagar skulle nog ej vilja nöja sig med sådana undervisningslokaler, som Uppsala universitet och för öfrigt äfven Lunds då hade.

De enda statsmedel, som före konung Oscars regeringstillträde anslagits till universitetsbyggnader, voro 25,000 rdr. banko (1841) till »uppförande af en ny observatoriebyggnad och för öfrigt till andra såsom nödiga ansedda byggnader» samt 100,000 kr (1851) till den gamla kemiska institutionen. Men anslaget 1841 räckte icke ens till observatorium — mycket mindre till andra nödiga byggnader — och för observatoriet fick universitetet af egna medel tillskjuta 47,800 kr. Till sjukhusbyggnad begärdes 1859 ett statsanslag af 200,000 kr. Kungl. Maj:t framlade proposition blott om 32,000 kr, men äfven denna framställning afslogs, och sjukhuset byggdes med blott universitetsmedel för ett pris af 345,770 kr., af hvilka icke fullt en fjärdedel hade åstadkommits genom räntefria lån från staten och länet. Biblioteket uppfördes ock för universitetets egna medel och kostade färdigt 473,000 kr., af hvilka Karl Johan ur sin privatkassa bidragit med 45,000 kr. och riksdagen gifvit ett — dock ej räntefritt — lån å 75,000 kr. I följd af brist på medel drog arbetet också ut från 1817 till 1841. Anatomicum, som blef färdigt 1850, kostade 28,384 kr., hvilken summa betalades af universitetet. Fysiologicum och Patologicum byggdes för Regnellska medel och kostade det förra 93,000 kr, det senare 43,733 kr. Den botaniska trädgården och institutionen donerades till universitetet af Gustaf III.

Först i samband med den stora jubelfesten 1877 utföllo de första stora byggnadsanslagen; redan 1876 50,000 kr. till värmeledning och vatten i biblioteket och 1877 740,000 kr. till hjälp för uppförande af ett nytt universitetshus. Anslaget var ej afsedt till det hela, utan, som sagdt, blott »till hjälp», och af egna medel fick universitetet tillskjuta närmare en half million, ty kostnaden steg till 1,232,375 kr. och 95 öre. Men genom detta stora statsanslag hade dock isen brutits, och nya anslag följde: 1882 140,000 kr. till en tillbyggnad å den anatomiska institutionen, 1885 35,000 kr. för ändringar i gamla konsistoriehuset, som nu blef geologisk institution, 1886 36,000 kr. i syfte att inreda Gustavianum till zoologisk institution, 1887 200,000 kr. för förändringar och utvidgningar af biblioteket och 1892 50,000 kr. för nybyggnader vid den botaniska institutionen.

De största anslagen hafva dock varit de sista: 1899 201,188 kr. till nya paviljonger m. m. å det akademiska sjukhuset, 1900 294,408 kr., till en ny kemisk institution, 1905 279,080 kr. till en ny fysisk institution och 1906 174,740 kr. till ett nytt gymnastikhus.

Men det är klart, att de äldre institutionerna, som redan från början måst uppföras med allt för stora besparingar, nu icke kunna motsvara vår tids vetenskapliga kraf. Särskildt har den zoologiska institutionen, som måst förläggas till ett hus från 1600-talets början, hvilket var afsedt att inrymma bibliotek och föreläsningssalar, varit mycket vanlottad i följd af byggnadens ålder — nära 300 år — dess fuktighet och brist på utrymme samt ej minst i följd af omöjligheten att aptera en dylik gammal byggnad för ett nytt vetenskapligt ändamål.

Det är då en glädje att kunna konstatera, att, när universitetet påpekade behovet af en ny institutionsbyggnad, förslaget genast framlades af Kungl. Maj:t för riksdagen, hvars statsutskott tillstyrkte och hvars båda kammare utan votering beviljade det betydande anslaget af 532,463 kr.

Likaså hafva statsmakterna beviljat medel till tvänne nya professurer. Den ene af dessa, i hygien och bakteriologi, har länge stått på dagordningen, och riksdagen har nu af den förebragta utvecklingen funnit krafvet på en dylik professur vara ett, »som icke längre bör undanskjutas». Den andra, en personlig professur för doc. Th. Svedberg, är likaledes för universitetet en kär gåfva, då dess myndigheter alltid med styrka framhållit den oerhörda vikt för det vetenskapliga arbetet, som ligger i möjligheten att vid universitetet kvarhålla framstå-

ende forskare, genom hvilkas af direkta undervisningsplikter mindre upptagna värksamhet vårt land kan väntas göra en mer än eljes betydelsefull insats i vetenskapens utveckling.

Vidare har genom Kungl. Maj:ts och Riksdagens välvilja den segslitna frågan om den praktiskt teologiska undervisningens ordnande försöksvis bestämts i hufvudsak på det sätt, som af universitetet föreslagits. Likaså hafva amanuensernas löneförhållanden högst betydligt förbättrats, i det att det ordinarie statsanslaget till denna utgiftspost höjts med 18,906 kr., och slutligen ha äfven vissa anslag till seminarier, institutioner m. m. ökats. Universitetet har således all möjlig anledning att till Konung och Riksdag uttala en vördnadsfull tacksägelse.

Men äfven från enskildt håll har universitetet med kanslerens tillstånd under året fått mottaga donationer till ett sammanlagdt belopp af närmare 275,000 kr., däri dock inräknade 50,000 kr., som ännu ej inbetalats till räntekammaren, men ej de belopp, som gifvits till enskilda institutioner och för hvilka på resp. ställen redogöres. Af dessa under året af universitetet emottagna donationer äro afl. fru Carolina Bergströms (20,000 kr.), afl. fru Hanna Eleonora Carlssons (29,359 kr.), professor Per Adolf Geijers och hans makas (15,000 kr.) samt afl. grosshandlaren Robert Thalins (100,000 kr.) afsedda till stipendier och professorskan Cleves (10,000) till förstärkande af den af hennes framlidne make stiftade kemiska fonden. För alla dessa om välvilja mot universitetet vittnande gåfvor ber detta att till de gifvare, som ännu äro i lifvet, få uttala sin tacksamhet.

Men det är särskildt en donation, som det har varit universitetet kärt att få mottaga, då därvid anknyta sig två för universitetet dyrbara minnen. Vid årets Nobelfest utdelades det medicinska priset till en af Uppsala universitets lärare, professor Allvar Gullstrand, och af detta pris öfverlämnade professor Gullstrand 100,000 kr. till förstärkande af den medicinska fakultetens Regnellska fond. Denna gåfva, som icke bär gifvarens eget namn, erinrar oss således både om den största enskilda välgörare, som vårt universitet haft, om Anders Fredrik Regnell, och om den vetenskapliga bragd, som en tillgifven och tacksam son af Uppsala universitet i våra dagar utfört och som är en heder icke blott för honom själf utan ock för det lärosäte, han tillhör.

Uppsala i juli 1912.

Henrik Schück.

Konunga- och Kanslersbref.

Konungabref.

2 juni 1911. Tillstånd för fil. lic. B. BOËTHIUS att under utrikes vistelse vårterminen 1911 åtnjuta ett Rosenhanes stipendium.

Samma dag. Ang. en af docenterna E. AURELIUS och G. AULÉN gjord och sedermera återtagen underdånig ansökan om rättighet att promoveras till teologie doktorer.

9 juni 1911. Tillstånd för fil. kand. C. O. SMEDBERG att utan hinder af öfvergångsbestämmelserna i Kungl. Kungör. den 1 nov. 1907 vinna lärarkompetens, därest han under höstterminen 1911 kompletterade sin fil. kand.-examen med ämnet botanik.

16 juni 1911. Dispens från akademiska examina för K. J. V. KARLÉN för inträde i prästämbetet.

Samma dag. Ang. ersättning åt professorn S. E. HENSCHEN för mistade tjänstgöringspenningar.

22 juni 1911. Dispens från akademiska examina för J. O. G. HEDBERG för inträde i prästämbetet.

Samma dag. Tillstånd för fil. kand. F. M. HJERTBERG att till höstterminen 1911 uppskjuta erforderlig fyllnadspröfning i fil. kand.-examen för vinnande af lärarkompetens.

Samma dag. Tillstånd för fil. kand. ANNA WAHLSTRÖM att till läsåret 1911—1912 uppskjuta erforderlig fyllnadspröfning i fil. kand.-examen för vinnande af lärarkompetens.

Samma dag. Tillstånd för fil. kand. V. THEDÉEN att till höstterminen 1911 uppskjuta erforderlig fyllnadspröfning i fil. kand.-examen för vinnande af lärarkompetens.

Samma dag. Tillstånd för fil. kand. E. S. DANELL att till höstterminen 1911 uppskjuta erforderlig fyllnadspröfning i fil. kand.-examen för vinnande af lärarkompetens.

Samma dag. Afslag å docenten D. W. MYHRMANS ansökan om reseunderstöd.

Samma dag. Ang. anslag till klinisk undervisning i epidemiologi åt medicine kandidater vid epidemisjukhusen i Stockholm, Göteborg, Malmö och Uppsala.

Samma dag. Ang. på extra stat för år 1912 beviljade anslag till resestipendier åt ordinarie lärare och vissa andra tjänstemän vid rikets universitet samt karolinska mediko-kirurgiska institutet för år 1912.

Samma dag. Ang. anslag till stipendier för utbildande vid universitetet af präster, förtrogna med finska språket.

Samma dag. Ang. anvisande å extra stat för år 1912 af åtskilliga anslag till tidskrifter och föreläsningskurser.

Samma dag. Fullmakt för professorn i engelska språket och litteraturen vid Göteborgs högskola E. BJÖRKMAN att vara professor i engelska språket vid universitetet i Uppsala.

Samma dag. Ang. af 1911 års riksdag beviljade anslag till Uppsala universitet.

7 juli 1911. Dispens från akademiska examina för förre pastorn inom metodist-episkopalkyrkan J. A. ENANDER för inträde i prästämbetet.

Samma dag. Dispens från akademiska examina för pastorn inom metodist-episkopalkyrkan A. SVENSSON NEKTMAN för inträde i prästämbetet.

Samma dag. Ang. tilldelande af ett besparadt riksstatens mindre resestipendium åt docenten S. H. HILDEBRAND.

26 juli 1911. Ang. en kommission afsedd att utsändas från kejserliga vetenskapsakademien i Krakau för anställande af forskningar rörande polska handlingar i svenska arkiv och bibliotek.

12 augusti 1911. Medgifvande, att den omständigheten, att fil. kand. H. P. E. HÖGSTEDT först under höstterminen 1911 komme att fullgöra erforderlig fyllnadspröfning till fil. kand.-examen, ej må utgöra hinder för honom att ifrågakomma vid tillsättning af ämnesläraryrke vid allmänt läroverk.

18 augusti 1911. Ang. rätt för Göteborgs högskola att på vissa villkor anställa examen i pedagogik.

8 september 1911. Ang. arfvode åt tillförordnade läraren vid universitetet i Uppsala, hofpredikanten P. J. H. T. ÖRTENBLAD.

22 september 1911. Ang. rätt för Stockholms högskola att på vissa villkor anställa examen i geografi.

29 september 1911. Förlängd tjänstledighet för docenten K. H. GIERTZ.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten E. VESTBERG.

6 oktober 1911. Medgifvande för universitetskanslern att under åren 1911 och 1912 meddela tillstånd för medicine kandidat, som fullgjort minst hälften af föreskrifven tjänstgöring vid pædiatrisk klinik, att inträda i tjänstgöring såsom assistent vid epidemisjukhus.

27 oktober 1911. Ang. ifrågasatt ny instruktion för observatorn i astronomi.

Samma dag. Ang. mindre konsistoriets framställning om utfärdande af bestämmelser om åläggande för allmänna åklagare i riket att, så snart mål mot studerande vid rikets universitet för brott eller förseelse mot allmän lag blifvit anhängiggjordt, därom hos vederbörande rektor ofördröjligen göra anmälan med närmare uppgift om brottets eller förseelsens beskaffenhet.

Samma dag. Ang. ändrad lydelse af vissa paragrafer i universitetsstatuterna.

3 nov. 1911. Godkännande af ett köpeanbud å ett universitetet tillhörigt, inom Västerås stad beläget jordområde m. m.

Samma dag. Förlängd tjänstledighet för docenten K. H. GIERTZ.

Samma dag. Ang. kyrkomötets hemställan om anslag för anordnande af hufvudsakligen för präster afsedda sommarkurser.

17 november 1911. Medgifvande att, därest fil. kand. H. SKOG under höstterminen 1911 blefve godkänd i särskild pröfning i antropologi och logik, den omständigheten, att pröfningen ej ägt rum inom utgången af vårterminen 1911, ej må utgöra hinder för SKOG att ifrågakomma vid tillsättning af ämneslärarbefattning vid allmänt läroverk.

Samma dag. Förlängd tjänstledighet för professor G. SUNDBÄRG.

Samma dag. Tillstånd för filosofie magistern J. HOLMBERG att uppbära ett Eneströms stipendium oaktadt utrikes vistelse.

Samma dag. Ang. riksstatens resestipendier för 1912 åt vetenskapsidkare vid universiteten i Uppsala och Lund.

24 november 1911. Afslag å stud. MAJ LEFFLERS ansökan, att Kungl. Maj:t täcktes förklara den omständigheten, att hon vore kvinna, icke utgöra hinder för att henne söka och erhålla stipendium ur Th. F. Lefflers stipendiefond.

Samma dag. Medgifvande att ämnet nationalekonomi på vissa villkor finge vid Stockholms högskola ingå i fil. kand.- och fil. lic.-examina samt filosofisk ämbetsexamen.

Samma dag. Medgifvande att åtskilliga fysiska apparater,

som inköpts för vissa kurser för lärare och lärarinnor vid de allmänna läroverken m. fl., finge tills vidare förvaras å fysiska institutionen i Uppsala.

1 december 1911. Ang. reseunderstöd åt professor C. WIMAN.

Samma dag. Ang. ålderstillägg åt vissa befattningshafvare vid universitetet.

Samma dag. Ang. bestämmelser om användningen af ett anslag till vetenskapliga undersökningar och utredningar å alkoholfrågans område.

8 december 1911. Afslag å professor C. WIMANS ansökan om rätt till pension.

15 december 1911. Fullmakt för andre bibliotekarien A. W. GRAPE att vara förste bibliotekarie vid universitetsbiblioteket.

Samma dag. Tillstånd för stud. CH. F. F. MITTERHUSEN, som aflagt studentexamen vid Nya svenska läroverket i Helsingfors, att på vissa villkor inskrifvas vid svensk medicinsk fakultet och aflägga medicinska examina i Sverige.

22 december 1911. Dispens från akademiska examina för folkskolläraren L. A. J:SON EHRENSTRÖM för inträde i prästämbetet.

30 december 1911. Afslag å juris utriusque kandidaten, fil. lic. S. K. BERGENDAHL'S ansökan om tillstånd att utan hinder däraf, att han ej aflagt det i § 19 i 1904 års stadga ang. juridiska examina föreskrifna prof, vid Stockholms högskola aflägga tentamen för juris licentiatexamen samt undergå nämnda examen i speciell privaträtt såsom ett af de föreskrifna två ämnena.

Samma dag. Ang. minskning i docenten K. A. EDINS undervisningsskyldighet under vårterminen 1912 såsom t. f. professor i statistik.

Samma dag. Ang. anvisande af arfvode för uppehållande af examinationen och undervisningen i rätts- och statsmedicin vid universitetet.

Samma dag. Ang. vissa ändringar i universitetets stat till följd af den s. k. Mälby frälseräntas aflösning.

Samma dag. Ang. ifrågasatt anordning för utbetalande af vikariearfvoden i likhet med den vid universitetet i Lund följda praxis.

19 januari 1912. Ang. docenterna F. P:SON WETTERS, H. WIKANDERS och M. FEHRS vikariearfvoden under år 1912.

Samma dag. Ang. utbyte af vissa fornsaker mellan lifrustkammaren och universitetets fornsakssamling.

2 februari 1912. Ang. reseunderstöd åt professor K. F. JOHANSSON.

Samma dag. Afslag å filosofiska fakultetens framställning ang. vissa ändringar i gällande stadga för filosofiska examina.

9 februari 1912. Afslag å pastorn inom metodist-episkopalkyrkan O. V. BRATTSTRÖMS ansökan att inskrifvas som student vid svenska universitet och högskolor samt där aflägga examen utan hinder däraf, att han ej aflagt svensk studentexamen.

16 februari 1912. Ang. studieunderstöd åt fil. kand. K. B. J. KARLGREN.

Samma dag. Afslag å fil. lic. G. A. JÆDERHOLMS ansökan om anslag till utförande af en undersökning om ekonomisk uppfostran.

23 februari 1912. Tillstånd för med. kand. S. A. ZANDRÉN att under höstterminen 1911 uppbära ett Rydbergs stipendium, ehuru han på grund af sjukdom varit urståndsatt att vistas i Uppsala under sagda termin.

Samma dag. Tillstånd för fil. kand. E. LJUNGSTRÖM att uppbära ett Noréns stipendium oaktadt han under höstterminen 1911 för sjukdom nödgats vistas vid sanatorium.

Samma dag. Ang. understöd för utgifvande af vissa tidskrifter.

1 mars 1912. Tillstånd för universitetet att inköpa vissa aktiebolaget Skogsprodukter tillhöriga skogsområden i Kila och Väster Färnebo socknar.

Samma dag. Tillstånd för universitetet att inköpa ett skogsskifte, tillhörande säteriet Marielund n:r 1 i Funbo socken.

15 mars 1912. Ang. uppdrag åt professorerna K. F. JOHANSSON och E. LIDÉN att såsom ombud för Sverige deltaga i den sextonde internationella orientalistkongressen i Atén.

Samma dag. Ang. obehöfligheten af ifrågasatt ändring i sättet för utbetalande af vissa vikariearfvoden.

Samma dag. Tillstånd för docenten N. E. SVEDELIUS att på åren 1912 och 1913 fördela utrikes resa som innehafvare af riksstatens större resestipendium.

Samma dag. Bestämmelser ang. komplettering af konsistorierna och drätselnämnden.

22 mars 1912. Ang. anslag å extra stat för år 1912 för undervisning i nordisk och jämförande fornkunskap.

Samma dag. Dispens från teologiska examina för läroverksadjunkten C. V. ANDERSSON för inträde i prästämbetet.

Samma dag. Fullmakt för docenten TH. ENGSTRÖMER att vara professor i processrätt.

29 mars 1912. Ang. uppskof med afgifvande af inforordadt yttrande öfver folkundervisningskommitténs betänkande I samt ang. den af Sveriges allmänna folkskolläraryörening gjorda underdåniga framställning i fråga om folkskollärares fortbildning i vetenskapligt hänseende.

Samma dag. Fullmakt för docenten vid Lunds universitet E. M. RODHE att vara professor i praktisk teologi vid Uppsala universitet.

12 april 1912. Medgifvande, att därest fil. kand. J. V. ERIKSSON under år 1912 godkännes i särskild pröfning i antropologi och logik den omständigheten, att pröfningen ej ägt rum inom utgången af vårterminen 1911, ej må utgöra hinder för ERIKSSON att ifrågakomma vid tillsättning af ämnesläraryrbesfattning vid allmänt läroverk.

Samma dag. Dispens från akademiska examina för distriktsföreståndaren i svenska missionsförbundet F. L. HANSON för inträde i prästämbetet.

Samma dag. Dispens från akademiska examina för stud. V. WIKSTRÖM för inträde i prästämbetet.

Samma dag. Afslag å Större konsistoriets framställning om pension till maskinisten vid akad. sjukhuset J. A. LARSSONS änka.

Samma dag. Förordnande för professor L. O. J. SÖDERBLOM att såsom ombud för Sverige deltaga i den fjärde internationella religionshistoriska kongressen i Leyden.

19 april 1912. Ang. resestipendier för år 1912 åt ordinarie lärare och vissa andra tjänstemän vid rikets universitet samt Karolinska mediko-kirurgiska institutet.

Samma dag. Afslag å norske undersåten, skolinspektören E. AAS' ansökan att få vid universitetet i Uppsala förvärfva filosofie doktorsgrad på grundval af en af honom utgifven afhandling.

25 april 1912. Ang. feriekurser i Madrid för utlänningar under tiden 15 juni—24 juli 1912.

3 maj 1912. Bifall till lektorn H. STEENS ansökan att förklaras behörig att af teologiska fakulteten i Uppsala utnämnas till teologie doktor.

Samma dag. Tillstånd för med. kand. E. L. BACKMAN att före afläggandet af med. lic.-examen för medicine doktorsgrads vinnande utgifva och anslå samt offentligen försvara en disputationsafhandling.

10 maj 1912. Tillstånd för biblioteksamanuensen A. NELSON

och docenten S. TUNBERG att till 32 veckor inskränka tiden för sina utrikes resor såsom innehafvare hvardera af ett Sederholms utrikes resestipendium.

Samma dag. Utslag å pastorn teol. kand. N. G. LINDBERGS besvär öfver kanslerns beslut i fråga om förordnande af ledare för öfningarna i kyrkosång vid universitetet.

Samma dag. Ang. tjänstårsberäkning för biträdande läraren i kirurgi vid universitetet.

17 maj 1912. Tillstånd för kyrkoherden J. A. CARLSSON att aflägga fil. lic. examen i egyptologi och för vinnande af doktorsgrad försvara en afhandling i samma vetenskap.

Samma dag. Ang. förordnanden för riksantikvarien O. MONTELIUS samt professorerna S. WIDE och E. WRANGEL att såsom ombud för Sverige deltaga i den tredje internationella arkeologkongressen i Rom.

Samma dag. Förlängd tjänstledighet för professor G. SUNDBÄRG.

Samma dag. Afslag å pastorn inom metodist-episkopalkyrkan O. V. BRATTSTRÖMS förnyade ansökan att inskrifvas såsom student vid svenska universitet och högskolor samt där aflägga examen utan hinder däraf, att han ej aflagt svensk studentexamen.

Samma dag. Tillstånd för fil. lic. A. FRISENDAHL att under utrikes stipendieresa uppbära ett Stecksén-Norbergs stipendium och ett till filosofiska fakulteten hörande kungligt stipendium.

Kanslersbref.

13 juni 1911. Förordnande för professor B. LIDFORSS att uppehålla lediga professuren i botanik.

16 juni 1911. Anvisande af reseanslag åt docenterna H. WIKANDER och M. FEHR ur juridiska fakultetens fond af besparade docentstipendier.

Samma dag. Tillstånd för docenten H. WIKANDER att under läsåret 1911—1912 utbyta en timmes föreläsning hvarje vecka mot två timmars seminarieöfning hvarannan vecka samt att på grund af särdeles betungande examinationsgöromål inställa undervisningen under tiden 1—15 september 1911.

Samma dag. Tillstånd för professor E. BILLING att inställa undervisningen under tiden 1—15 september 1911 på grund af examina och öfriga ämbetsgöromål.

Samma dag. Förordnande dels för docenten E. NACHMANSON

att vara innehafvare af rörliga docentstipendiet n:r 5, dels för doc. G. RUDBERG att vara innehafvare af Filénska legatet n:r 1, och dels för doc. J. H. KYLIN att vara innehafvare af Filénska legatet n:r 2.

Samma dag. Förordnande för docenten H. SJÖGREN att fortfarande innehafva fasta docentstipendiet för klassiska språk.

Samma dag. Förordnande för teologie licentiaten J. E. LINDERHOLM att vara docent i kyrkohistoria.

Samma dag. Förordnande för fil. lic. E. A. BLANCK att vara docent i litteraturhistoria.

Samma dag. Förordnande för fil. lic. B. A. BECKMAN att vara docent i fysik.

Samma dag. Tillstånd för professor D. DAVIDSON att dels under höstterminen 1911 utbyta en föreläsningstimme i veckan mot två timmars seminarieöfning hvarannan vecka och dels att på grund af särdeles betungande examensgöromål inställa föreläsningarna under tiden 1—15 sept. 1911.

Samma dag. Tillstånd för professor K. G. WESTMAN att under läsåret 1911—1912 utbyta en timmes föreläsning i veckan mot en seminarieöfning hvarannan vecka.

Samma dag. Tillstånd för docenten T. ENGSTRÖMER att under läsåret 1911—1912 utbyta en timmes föreläsning hvarje vecka mot två timmars seminarieöfning hvarannan vecka.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten G. A. BUCHT.

Samma dag. Förlängd tjänstledighet för biblioteksamanuensen HJ. LUNDGREN.

Samma dag. Tillstånd för professor E. STAVE att inställa föreläsningarna under tiden 1—15 sept. 1911 på grund af examens- och andra ämbetsgöromål.

Samma dag. Tillstånd för professor N. J. GÖRANSSON att inställa föreläsningarna under tiden 1—15 sept. 1911 på grund af examens- och andra ämbetsgöromål.

Samma dag. Tillstånd för professor A. KOLMODIN att inställa föreläsningarna under tiden 1—15 sept. 1911 på grund af examens- och andra ämbetsgöromål.

Samma dag. Tjänstledighet för professor H. HJÄRNE.

Samma dag. Tjänstledighet för biblioteksamanuensen G. EKHOLM.

Samma dag. Tillstånd för professor E. BILLING att under höstterminen 1911 utbyta en föreläsning hvarje vecka mot en seminarieöfning en timme hvarje vecka.

Samma dag. Tillstånd för professor N. J. GÖRANSSON att under höstterminen 1911 utbyta en föreläsning hvarje vecka mot en seminarieöfning två timmar hvarannan vecka.

Samma dag. Tillstånd för professor A. KOLMODIN att under höstterminen 1911 utbyta en föreläsning hvarje vecka mot en seminarieöfning två timmar hvarannan vecka.

Samma dag. Tillstånd för professor E. STAVE att under höstterminen 1911 utbyta en föreläsning hvarje vecka mot en seminarieöfning två timmar hvarannan vecka.

Samma dag. Tjänstledighet för professor J. V. HULTKRANTZ.

Samma dag. Tjänstledighet för professor A. NOREEN.

Samma dag. Tjänstledighet för professor C. MÖRNER.

Samma dag. Tillstånd för professor A. APPELLÖF att under läsåret 1911—1912 fullgöra sin undervisningsskyldighet genom att under fem dagar i veckan tre timmar dagligen leda öfningarna i jämförande anatomi och hålla 25 föreläsningar.

Samma dag. Befrielse för professor K. G. WESTMAN från föreläsningsskyldighet under tiden 1—15 sept. 1911 på grund af särdeles betungande examinationsgöromål.

Samma dag. Medgifvande, att docenten E. NACHMANSONS tjänstgöring som innehafvare af ett rörligt docentstipendium under vårterminen 1911 må anses fullgjord genom ledande af öfningarna i seminariets för klassiska språk grekiska afdelning.

Samma dag. Tillstånd för docenten M. FEHR dels att under läsåret 1911—1912 utbyta en timmes offentlig föreläsning i veckan mot två timmars seminarieöfning hvarannan vecka, och dels att inställa undervisningen under tiden 1—15 sept. 1911 på grund af omfattande examinationsgöromål.

Samma dag. Tillstånd för docenten F. P:SON WETTER dels att under läsåret 1911—1912 utbyta en timmes offentlig föreläsning i veckan mot två timmars seminarieöfning hvarannan vecka och dels att inställa undervisningen under tiden 1—15 sept. 1911 på grund af omfattande examensgöromål.

Samma dag. Befrielse för docenten T. ENGSTRÖMER från undervisningsskyldighet under tiden 1—12 sept. 1911 på grund af särdeles betungande examinationsgöromål.

Samma dag. Tillstånd för professor L. O. J. SÖDERBLOM dels att under läsåret 1911—1912 utbyta en timmes föreläsning i veckan mot två timmars seminarieöfning hvarannan vecka och dels att börja de offentliga föreläsningarna först den 15 sept. 1911 på grund af examinations- och andra ämbetsgöromål.

Samma dag. Tillstånd för professor H. LUNDSTRÖM dels att inställa föreläsningarna under tiden 1—15 sept. 1911 på grund af examinations- och öfriga ämbetsgöröml, och dels att under läsåret 1911—1912 utbyta en föreläsning i veckan mot två timmars seminarieöfning hvarannan vecka.

Samma dag. Förordnanden för andre bibliotekarien A. GRAPE att uppehålla en förste bibliotekariebefattning samt för amanuensen O. LUNDBERG att uppehålla en andre bibliotekariebefattning äfvensom bestämmelse ang. amanuensen LUNDBERGS vikariearfvode.

Samma dag. Tjänstledighet för konservator C. SKOTTSBERG och förordnande för fil. kand. TH. C. E. FRIES.

Samma dag. Ang. anslag till arfvodesbidrag åt en föreståndare för universitetets poliklinik för ögonsjukdomar under läsåret 1911—1912.

Samma dag. Förordnande för docenten C. F. LINDAHL såsom föreståndare för universitetets poliklinik för ögonsjukdomar.

Samma dag. Tillstånd för docenten J. CHARPENTIER att behålla ett fast docentstipendium under utrikes resa som innehafvare af riksstatens större resestipendium.

28 juni 1911. Anvisande af ett tilläggsanslag ur reservfonden åt öfverbibliotekarien ANDERSSON för utrikes studieresa.

Samma dag. Ang. anordnandet af docenten O. HOLMBERGS undervisning som docentstipendiat för år 1911.

Samma dag. Tjänstledighet för professor A. HAMBERG och förordnande för friherre E. NORDENSKIÖLD, äfvensom tillstånd för prof. HAMBERG att på grund af särskildt betungande tentamensskyldighet inställa högst 8 af de honom under höstterminen 1911 åliggande föreläsningar.

Samma dag. Afslag å filosofiska fakultetens framställning om ett anslag till docenten S. ALRUTZ som fyllnadsersättning för gifvande af en kurs.

Samma dag. Tillstånd att försälja universitetets andel i Sunnarby båtsmanstorp.

Samma dag. Befrielse för professor H. SCHÜCK såsom universitetets rektor från undervisningsskyldighet samt förordnanden för docenterna LAMM och MORTENSEN.

Samma dag. Förordnande för docenten N. E. SVEDELIUS att uppehålla lediga professuren i botanik.

Samma dag. Tillstånd för director musices H. ALFVÉN att till månaderna oktober och november 1911 förlägga den ho-

nom under september månad s. å. åliggande undervisningsskyldighet.

Samma dag. Anvisande af arfvoden åt bibliotekarierna vid humanistiska sektionens seminarier för höstterminen 1911 samt till docenten A. GABRIELSON för ledande af seminarieöfningar.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden till vissa reparations- och ändringsarbeten i universitetshuset.

Samma dag. Förlängd tjänstledighet för akademibokhållaren N. QUENNERSTEDT samt förordnande för e. o. amanuensen C. HÄGGQUIST och akademikanslisten G. VIKLUND.

29 juni 1911. Tjänstledighet för akademikanslisten G. VIKLUND och förordnande för e. o. amanuensen TH. FRIES.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden till bekostande af inredning och utrustning af en ny laboratorielokal inom den patologiska institutionen.

Samma dag. Bemyndigande för universitetet att till förvaltning på föreskrifna villkor mottaga f. d. professorn P. A. GELJERS och hans maka ANNA GELJERS, f. WÆRN, stipendiedonation.

1 juli 1911. Anvisande af anslag ur reservfonden till bekostande af ändrings- och reparationsarbeten å den för director musices afsedda boställsvåningen.

11 juli 1911. Förordnande för filosofie doktorn S. DE GEER såsom docent i geografi.

12 juli 1911. Anvisande af anslag ur reservfonden för utförande af reparationsarbeten å den västra åmuren vid akademikvarnen i Uppsala samt ombyggnad af utfallsöppningen där sammastädes.

20 juli 1911. Förordnande för docenten K. A. EDIN att uppehålla professuren i statistik.

26 juli 1911. Afsked för professor K. P. DAHLGREN från docenturen i kirurgi samt befrielse för honom från förordnandet som biträdande lärare i kirurgi.

Samma dag. Fastställelse å vissa ändringar i studieplanerna inom filosofiska fakulteten.

1 augusti 1911. Partiell tjänstledighet för docenten K. A. EDIN.

2 augusti 1911. Remiss ang. vissa ändringar i universitetets inkomststat m. m. i sammanhang med åtskilliga af 1911 års riksdag beviljade anslag till universitetet.

4 augusti 1911. Tjänstledighet för förste bibliotekarien I. COLLIN.

8 augusti 1911. Tjänstledighet för docenten S. LINDQVIST.

9 augusti 1911. Förordnande för docenten K. B. WESTMAN att innehafva teologiska fakultetens fasta docentstipendium för kyrkohistoria.

Samma dag. Förordnande för docenten E. LINDERHOLM att innehafva teologiska fakultetens fasta docentstipendium för exegetik.

Samma dag. Ang. viss ändring i doc. LAMMS undervisningsskyldighet under höstterminen 1911.

Samma dag. Ang. ändrad undervisningsskyldighet för åtskilliga lärare inom den humanistiska sektionen under läsåret 1911—1912 samt fastställelse å priset för deltagande i viss undervisning inom den humanistiska sektionen under höstterminen 1911.

Samma dag. Ändringar i studieplanen för medicine licentiatexamen.

19 augusti 1911. Partiell tjänstledighet för professor P. PERSSON samt förordnande för docenten H. SJÖGREN.

Samma dag. Ang. en redan medgifven ändring i docenten K. A. EDINS undervisningsskyldighet under höstterminen 1911.

Samma dag. Tjänstledighet för professor K. R. GELJER.

Samma dag. Stadfästelse å ändring i studieplanen för geologi med mineralogi.

Samma dag. Förordnanden dels för hofpredikanten P. J. H. T. ÖRTENBLAD att under läsåret 1911—1912 leda de i den praktisk-teologiska kursen ingående homiletiska öfningarna och de därmed sammanhängande föreläsningarna, och dels för kontraktsprosten J. F. HÖGFORS att under höstterminen 1911 leda de i samma kurs ingående kateketiska öfningarna.

24 augusti 1911. Tjänstledighet för lektorn R. CHEVAILLIER.

31 augusti 1911. Tjänstledighet för docenten H. LUNDBORG.

2 september 1911. Tjänstledighet för professor H. HJÄRNE.

Samma dag. Tjänstledighet för universitetets gymnastiklärare kaptenen HJ. EKSTEDT samt förordnande för majoren A. AF SANDEBERG såsom vikarie.

4 september 1911. Tjänstledighet för docenten L. J. F. ZACHRISSON från förordnandet som biträdande lärare i kirurgi och föreståndare för kirurgiska polikliniken.

9 september 1911. Tjänstledighet för professor H. LUNDSTRÖM och förordnande för docenten K. B. WESTMAN m. m.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten A. GABRIELSON.

Samma dag. Tillstånd för docenten H. SJÖGREN att såsom vikarie för professor P. PERSSON utbyta en föreläsningstimme i veckan mot två timmars seminarieöfning hvarannan vecka.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden till bestridande af kostnaderna för inläggning af linoleummattor i den till juridiska seminariet upplåtna lärosalen.

Samma dag. Tillstånd för professor G. GRANQVIST att inställa föreläsningarna under tentamensperioden i september 1911 på grund af examinations- och andra ämbetsgöröml.

13 september 1911. Partiell tjänstledighet för docenten F. P:SON WETTER.

Samma dag. Förordnande för docenten B. H. M. PLEIJEL att innehafva fasta docentstipendiet n:r 2 inom ämnesgruppen matematik, astronomi samt mekanik och matematisk fysik.

Samma dag. Förordnanden för med. lic. L. E. EDÉN som underkirurg och med. lic. E. G. von HOLST såsom förste amanuens vid kirurgiska kliniken.

Samma dag. Partiell tjänstledighet för docenten H. WIKANDER.

15 september 1911. Tjänstledighet för docenten N. E. SVEDELIUS.

Samma dag. Förordnande för med. lic. V. HEDESSTRÖM såsom underläkare vid akad. sjukhusets medicinska afdelning.

23 september 1911. Tjänstledighet för docenten S. H. HILDEBRAND.

Samma dag. Tillstånd för docenten S. H. HILDEBRAND att åtnjuta ett fast docentstipendium under utrikes resa såsom innehafvare af riksstatens mindre resestipendium.

Samma dag. Förordnande för docenten L. J. F. ZACHRISSON att vara biträdande lärare i kirurgi m. m.

Samma dag. Tillstånd för docenten O. ALMGREN att på visst sätt ordna sin undervisning under höstterminen 1911.

Samma dag. Tjänstledighet för professor A. GULLSTRAND från öfverläkarebefattningen vid akademiska sjukhusets oftalmiatriska afdelning samt förordnande för docenten C. F. LINDAHL.

Samma dag. Befrielse för professor K. B. WIKLUND från undervisningsskyldighet under september 1911.

Samma dag. Förklaring, att vikaries förordnande för professor H. HJÄRNE vore öfverflödigt under professor HJÄRNES tjänstledighet under tiden 8—22 september 1911.

28 september 1911. Fastställelse å Större Konsistoriets förslag till stadgar för C. F. LILJEWALCHS fond för personliga professurer vid Uppsala universitet.

5 oktober 1911. Tjänstledighet för docenten R. FRIBERGER samt förordnanden för docenten G. BERGMARK och med. lic. I. THORLING, m. m.

Samma dag. Förordnande för pastorn N. G. LINDBERG att uppehålla lediga lärarebefattningen i kyrkosång.

Samma dag. Förordnande för e. o. amanuensen TH. FRIES att uppehålla kanslistbefattningen.

Samma dag. Partiell tjänstledighet för professor H. HJÄRNE och förordnande för docenten H. ALMQUIST.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden för bekostande af omläggning af den till universitetets gymnastik- och idrottsinrättning hörande idrottsplanen samt för täckande af uppkommen brist i beviljad anslag till nämnda inrättning.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden till inköp af projektionsapparat, mikroskop m. m. för den geologiska institutionens räkning.

Samma dag. Tillstånd till försäljning af universitetets andel i soldattorpet till roten n:r 120 Öhr i Tillinge socken.

Samma dag. Ledighet för docenten L. J. F. ZACHRISSON från förordnandet såsom biträdande lärare i kirurgi, förordnande för docenten S. LINDQVIST att under docenten ZACHRISSONS ledighet uppehålla samma befattning m. m.

Samma dag. Förordnanden för med. lic. L. BERGSTRÖM och docenten S. LINDQVIST att uppehålla biträdande lärarebefattningen i kirurgi, den förre från och med den 1 t. o. m. den 14 och den senare fr. o. m. den 15 t. o. m. den 30 september 1911.

26 oktober 1911. Anvisande af anslag ur reservfonden till ändrings- och reparationsarbeten i den till medicinsk-kemiska professuren hörande boställsvåningen.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden till restaurering af universitetet tillhöriga taflor.

Samma dag. Ang. anlitan af reservfonden för vissa afskrifningar.

Samma dag. Förordnande för biblioteksamanuensen A. NELSON att uppbära andre bibliotekarien E. VON DÖBELNS amanuensarfvode samt förordnande för e. o. biblioteksamanuensen A. B. CARLSSON att uppbära amanuensen NELSONS arfvode.

Samma dag. Tillstånd för docenten J. CHARPENTIER att till

vårterminen 1912 uppskjuta honom åliggande tjänstgöring såsom docentstipendiat för höstterminen 1911.

Samma dag. Tillstånd för lektorn P. G. PERSSON att kvarstå såsom docent under läsåret 1911—1912.

31 oktober 1911. Förordnande för juris utriusque kandidaten K. O. LAMM att vara docent i civilrätt.

Samma dag. Meddelande ang. utfärdadt förordnande för docenten E. LÖFSTEDT att uppehålla lediga professuren i romersk vältalighet och poesi vid Lunds universitet.

2 november 1911. Partiell tjänstledighet för docenten K. A. EDIN.

6 november 1911. Tillstånd för universitetet att till förvaltning på föreskrifna villkor mottaga änkefru CAROLINA JACOBINA BERGSTRÖMS, född KRAFT, donation.

10 november 1911. Tjänstledighet för laboratorn G. GÖTHLIN.

11 november 1911. Förordnande för docenten G. A. BUCHT att innehafva docentstipendiet n:r 1 inom ämnesgruppen matematik, astronomi samt mekanik och matematisk fysik.

Samma dag. Förordnande för docenten EVA VON BAHR att innehafva fasta docentstipendiet för fysik.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten J. ROOSVAL.

Samma dag. Ang. docenten H. SJÖGRENS arfvode såsom vikarie för professor P. PERSSON.

Samma dag. Ang. docenten H. ALMQUISTS arfvode såsom vikarie för professor H. HJÄRNE.

13 november 1911. Partiell tjänstledighet för professor A. HAMBERG samt ang. friherre E. NORDENSKIÖLDS arfvode såsom vikarie för professor HAMBERG.

15 november 1911. Tillstånd till utstämpling och försäljning på vissa villkor af öfvermogen och rötskadad skog.

Samma dag. Tilläggsarfvode åt musikdirektören W. LUNDGREN för ordnandet af akademiska kapellets bibliotek.

Samma dag. Tillstånd för universitetet att till förvaltning på föreskrifna villkor mottaga professor A. GULLSTRANDS donation.

16 november 1911. Anvisande af ett anslag af matematiska seminariets medel till docenten P. G. PERSSON för ledande af en kurs.

Samma dag. Förordnande för docenten G. BERGMARK att fortfarande innehafva medicinska fakultetens fasta docentstipendium n:r 3.

Samma dag. Förordnande för docenten C. F. LINDAHL att innehafva medicinska fakultetens fasta docentstipendium n:r 1.

Samma dag. Förordnande för docenten H. B. LUNDBORG att innehafva medicinska fakultetens fasta docentstipendium n:r 2.

23 november 1911. Tjänstledighet för professor E. HOLMGREN.

27 november 1911. Förordnande för fil. lic. G. REXIUS att vara docent i statskunskap.

Samma dag. Användande af anslag ur reservfonden till inköp af instrument för den fysiska institutionen.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden till bestående af städning m. m. å fysiska institutionen.

Samma dag. Medgifvande för professor HJ. ÖHRVALL att inskränka sina offentliga föreläsningar till två i veckan under den tid professor ÖHRVALL på grund af laboratorn G. GÖTHLINS sjukdom i dennes ställe leder laborationskursen i fysiologi.

28 november 1911. Förordnande för docenten K. A. EDIN att uppehålla professuren i statistisk under professor G. SUNDBÄRGS tjänstledighet.

29 november 1911. Tillstånd till byte af vissa fornsaker och vapen mellan museet för nordiska fornsaker och kaptenen C. LUNDQVIST.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten B. BECKMAN.

Samma dag. Ang. ordnandet af professor C. W. OSEENS undervisningsskyldighet under vårterminen.

Samma dag. Ang. ordnandet af professor D. DAVIDSONS undervisningsskyldighet under vårterminen.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden såsom bidrag till inköp af apparater, afsedda för akademiska sjukhusets behof vid undervisning och vetenskaplig forskning.

30 november 1911. Förordnande för filosofie doktorn C. G. E. JACOBSON att vara docent i historia.

Samma dag. Förordnande för med. kand. L. G. O. OLOFSSON såsom amanuens vid oftalmiatriska kliniken.

7 december 1911. Förordnande för docenten J. M. MORTENSEN att fortfarande innehafva det fasta docentstipendiet inom ämnesgruppen litteraturhistoria med poetik och konsthistoria med konstteori.

Samma dag. Förordnande för docenten J. CHARPENTIER att fortfarande vara innehafvare af fasta docentstipendiet n:r 2 inom ämnesgruppen pedagogik, sanskrit med jämförande indo-europeisk språkforskning, semitiska språk och slaviska språk.

8 december 1911. Befrielse för docenten T. ENGSTRÖMER från undervisningsskyldighet under tiden 15—31 januari 1912 på grund af särdeles betungande examensgöromål.

Samma dag. Förordnande för docenten O. HOLMBERG att under år 1912 gifva den i nådiga stadgan för medicinska examina föreskrifna undervisningskursen i allmän kemi.

Samma dag. Befrielse för professor K. G. WESTMAN från föreläsningsskyldighet under tiden 15—30 januari 1912 på grund af särdeles betungande examinationsgöromål.

Samma dag. Tillstånd för professorerna A. KOLMODIN och N. J. GÖRANSSON att under vårterminen 1912 utbyta en föreläsningstimme i veckan mot två seminarieöfningstimmar hvarannan vecka.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden till anskaffande af brandattiralj vid universitetsbiblioteket.

Samma dag. Förlängd tjänstledighet för docenten R. FRIBERGER samt förordnanden för docenten G. BERGMARK och med. lic. I. THORLING m. m.

Samma dag. Ändring i docenten E. REUTERSKIÖLDS undervisningsskyldighet som docentstipendiat under vårterminen 1912.

Samma dag. (2 särskilda skrivelser.) Ang. anslag åt professor C. A. REUTERSKIÖLD för utgifvande i tryck af valda delar af professor REUTERSKIÖLDS stats- och folkrättsliga föreläsningar.

12 december 1911. Anvisande af arfvoden till docenterna WELLANDER och BLANCK ur anslaget till humanistiska sektionens seminarier för år 1911 för ledande af seminarieöfningar.

Samma dag. Tillstånd för universitetet att till förvaltning på föreskrifna villkor mottaga den af HANNA ELEONORA CARLSSON i Norrköping gjorda testamentariska stipendiedonation.

Samma dag. Tillstånd för professor A. H. LUNDSTRÖM att inställa undervisningen under tiden 15—31 januari 1912 på grund af omfattande examinationsskyldighet.

Samma dag. Tillstånd för professor E. STAVE att inställa undervisningen under tiden 15—31 januari 1912 på grund af omfattande examinationsskyldighet.

Samma dag. Tillstånd för professor L. O. J. SÖDERBLOM att inställa undervisningen under tiden 15—31 januari 1912 på grund af omfattande examinationsskyldighet.

Samma dag. Tillstånd för professor A. KOLMODIN att inställa undervisningen under tiden 15—31 januari 1912 på grund af omfattande examinationsskyldighet.

Samma dag. Tillstånd för professor N. J. GÖRANSSON att inställa undervisningen under tiden 15—31 januari 1912 på grund af omfattande examinationsskyldighet.

Samma dag. Tillstånd för docenten G. LIZELL såsom förordnad att uppehålla professuren i praktisk teologi att inställa sina offentliga föreläsningar under tiden 15—31 januari 1912 på grund af omfattande examinationsskyldighet.

18 december 1911. Fastställelse å priset för deltagande i viss undervisning inom juridiska fakulteten under vårterminen 1912.

Samma dag. Ang. fördelningen af disponibla medel å anslaget till amanuensarfvoden m. m. vid universitetsbiblioteket.

Samma dag. Förordnande för docenten N. E. SVEDELIUS att fortfarande innehafva det fasta docentstipendiet n:r 1 inom ämnesgruppen botanik och zoologi.

Samma dag. Ang. ordnandet af prof. HAMBERGS undervisningsskyldighet under vårterminen 1912.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden till anställande af extra lärarekrafter i och för beredande af nödig instrumental undervisning inom det akademiska kapellet.

Samma dag. Ang. ersättning åt professorn vid Lunds universitet O. HOLMSTRÖM för mistade tjänstgöringspenningar.

Samma dag. Tillstånd för professor B. HAMMER att inställa undervisningen under den första tentamensperioden af vårterminen 1912 på grund af hopade tentamina samt öfriga ämbetsgöromål.

Samma dag. Tillstånd för professor K. R. GELJER att inställa undervisningen under den första tentamensperioden af vårterminen 1912 på grund af hopade tentamina.

Samma dag. Befrielse för professor E. BJÖRKMAN från föreläsningsskyldighet under första tentamensperioden af vårterminen 1912 på grund af hopade tentamina och öfriga ämbetsgöromål.

Samma dag. Tillstånd för professor Ö. BERGSTRAND att inställa undervisningen under januari 1912 dels på grund af examina och dels på grund af hopade institutionsgöromål.

Samma dag. Tillstånd för professor HJ. PSILANDER att inställa undervisningen under den första tentamensperioden af vårterminen 1912 på grund af hopade tentamina.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten H. ALMQUIST.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten S. DE GEER.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten H. SJÖGREN.

Samma dag. Förordnande för docenten K. O. LAMM att i stället för docenten H. WIKANDER, hvilken förordnats att förestå ledig professur, under år 1912 innehafva juridiska fakultetens fasta docentstipendium n:r 2.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten G. WITTROCK.

Samma dag. Förordnande för docenten S. TUNBERG att uppehålla professor N. EDÉNS undervisningsskyldighet under tiden 15 januari—15 maj 1912.

Samma dag. Ang. ordnandet af docenten O. ALMGRENS undervisningsskyldighet under vårterminen 1912.

19 december 1911. Meddelande angående utfärdadt förordnande för sångläraren C. F. MELLANDER att innehafva befattningen såsom ledare af öfningar i kyrkosång vid universitetet.

21 december 1911. Anvisande af anslag ur reservfonden såsom arfvode åt professor L. O. J. SÖDERBLOM för ledande under höstterminen 1911 af de i den praktisk-teologiska öfningskursen ingående öfningarna i liturgiskt föredrag.

Samma dag. Anvisande af vissa anslag ur reservfonden till det statistiska seminariet.

Samma dag. Ang. ändring i professor K. G. WESTMANS undervisningsskyldighet under vårterminen 1912.

Samma dag. Tillstånd för docenten H. WIKANDER att inställa undervisningen under tiden 16—31 januari 1912 på grund af särdeles betungande examinationsskyldighet.

Samma dag. Befrielse för docenten F. P:SON WETTER från undervisningsskyldighet under tiden 15—31 januari 1912 på grund af omfattande examinationsgöromål.

Samma dag. Tjänstledighet för t. f. professor G. FORSSNER från öfverläkaretjänsten vid akademiska sjukhusets medicinska afdelning samt förordnande för med. lic. V. HEDESSTRÖM som vikarie.

Samma dag. Fortsatt tjänstledighet för professor A. GULLSTRAND från öfverläkarebefattningen vid akademiska sjukhusets oftalmiatriska afdelning samt förordnande för docenten C. LINDAHL såsom vikarie.

29 december 1911. Förordnande för docenten T. ENGSTRÖMER att fortfarande innehafva juridiska fakultetens fasta docentstipendium n:r 3.

Samma dag. Förordnande för docenten G. REXIUS att innehafva ett Noreens stipendium.

Samma dag. Förordnande för docenten O. ALMGREN att

under år 1912 uppehålla undervisningen och examinationen i nordisk och jämförande fornkunskap.

Samma dag. Förordnande för docenten J. ROOSVAL att under år 1912 vara biträdande lärare inom ämnesgruppen estetik samt litteratur- och konsthistoria.

5 januari 1912. Ang. ordnandet af professor B. H. DAHLBERGS undervisning under vårterminen 1912.

Samma dag. Befrielse för docenten M. FEHR från undervisningsskyldighet under tiden 15—31 jan. 1912 på grund af omfattande examinationsgöromål.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten J. LINDBLOM.

Samma dag. Tillstånd för professor E. STAVE att under vårterminen 1912 utbyta en timmes föreläsning i veckan mot två timmars seminarieöfning hvarannan vecka.

6 januari 1912. Tillstånd för universitetet att till förvaltning på föreskrifna villkor mottaga professorskan ALMA CLEVES donation.

Samma dag. Tjänstledighet för professor E. BILLING samt förordnande för docenten G. E. H. AULÉN m. m.

Samma dag. Ang. ändrad undervisningsskyldighet för åtskilliga lärare inom den humanistiska sektionen under vårterminen 1912 samt ang. priset för deltagande i viss undervisning i ämnen, tillhörande den humanistiska sektionen, under samma termin.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden för biträde vid praktiska språköfningar i ryska under höstterminen 1911.

Samma dag. Ang. ordnandet af director musices H. ALFVÉNS undervisningsskyldighet under vårterminen 1912.

9 januari 1912. Tjänstledighet för docenten F. ZACHRISSON från förordnandena att vara biträdande lärare i kirurgi och att gifva kursen i allmän sjukvårdsteknik.

10 januari 1912. (2 särskilda bref.) Ang. utbetalande af ett anslag till professor A. O. WINROTH för utgifvande i tryck af anteckningar efter juridiska föreläsningar.

Samma dag. Förordnande för docenten G. REXIUS att innehafva det fasta docentstipendiet för historia och statskunskap n:r 2.

12 januari 1912. Tillstånd för professor A. WIRÉN att under vårterminen 1912 från den 15 mars utbyta honom åliggande föreläsningar mot ledande af öfningar i embryologi fyra dagar i veckan minst två timmar dagligen.

Samma dag. Förordnande för amanuensen A. NELSON att

uppehålla en ledig andre bibliotekariebefattning samt ang. amanuensens NELSONS vikariearfvode.

Samma dag. Förordnande för med. kand. T. SILVERSTOLPE såsom andre amanuens vid akad. sjukhusets kirurgiska afdelning.

Samma dag. Förordnanden för akademiotarien H. SJÖBERG och e. o. amanuensen TH. FRIES att från och med den 15 januari 1912 till 1912 års riksdags slut uppehålla den förre akademisekreterarebefattningen och den senare akademiotariebefattningen vid universitetet.

Samma dag. Förordnanden för akademikanlisten G. VIKLUND och e. o. amanuensen C. O. HÄGGQUIST att under förra halfåret 1912 uppehålla den förre akademibokhållarebefattningen och den senare akademikanlistbefattningen vid universitetet.

Samma dag. Infordrande af förnyadt utlåtande från det Mindre konsistoriet ang. ett af professor F. ÅKERBLOM begärdt anslag till inköp af instrument för meteorologiska institutionens räkning.

13 januari 1912. Tjänstledighet för docenten J. M. MORTENSEN.

14 januari 1912. Förordnande för docenten J. H. KYLIN att innehafva fasta docentstipendiet för geografi.

18 januari 1912. Anvisande af anslag ur reservfonden för uppehållande under år 1912 af driften å universitetets idrottsplats.

Samma dag. Tjänstledighet för professor O. JUEL samt förordnanden för konservatorn, docenten C. SKOTTSBERG och fil. stud. H. SMITH, m. m.

23 januari 1912. Partiell tjänstledighet för professor P. PERSSON.

Samma dag. Förordnande för docenten S. LINDQVIST att under docenten F. ZACHRISSONS tjänstledighet uppehålla biträdande lärarbefattningen i kirurgi samt att fortsätta pågående kurs i allmän sjukvårdsteknik, m. m.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten H. LUNDBORG.

Samma dag. Förordnande för docenten J. LINDBLOM att innehafva teologiska fakultetens fasta docentstipendium för exegetik.

Samma dag. Tillstånd för docenten S. TUNBERG i egenskap af vikarie för professor N. EDÉN att utbyta en timmes föreläsning i veckan mot två timmars seminarieöfning hvarannan vecka.

Samma dag. Ang. fördelning af amanuensarfvoden vid universitetsbiblioteket för år 1912.

Samma dag. Afsked för docenten I. TRÄGÅRDH från docenturen i entomologi.

Samma dag. Förordnande för kontraktsprosten J. F. HÖGFORS att under vårterminen 1912 leda de i den praktisk-teologiska öfningskursen ingående kateketiska öfningarna.

27 januari 1912. Förordnande för med. kand. A. I. G. SYK att innehafva ett ledigt Josefinskt stipendium.

Samma dag. Ang. vissa vikariearfvoden för år 1911.

Samma dag. Ang. docenten T. SVEDBERGS arfvode såsom vikarie för professor O. WIDMAN.

6 februari 1912. Tillstånd för med. kand. M. RUBENSOHN att efter tjänstgöring fyra månader vid Karolinska Institutets medicinska klinik och två månader vid dess kirurgiska klinik inträda i tjänstgöring vid Uppsala universitets obstetriska och gynekologiska kliniker.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten F. ZACHRISSON från befattningen såsom biträdande lärare i kirurgi samt förordnande för med. lic. K. G. HOLM, m. m.

Samma dag. Afsked för docenten S. DE GEER från docenturen i geografi.

Samma dag. Förlängd tjänstledighet för professor E. BILLING och förordnande för docenten G. E. AULÉN.

Samma dag. Förordnande för med. lic. L. BERGSTRÖM att vara föreståndare och amanuens vid akad. sjukhusets röntgenafdelning.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten J. ROOSVAL.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten S. LINDQVIST.

Samma dag. Förlängd förordnande för docenten E. H. C. REUTERSKIÖLD att innehafva teologiska fakultetens docentstipendium för apologetik.

Samma dag. Partiell tjänstledighet för professor B. HAMMER.

Samma dag. Tjänstledighet för professor C. W. OSEEN och förordnande för docenten H. M. PLEJEL.

Samma dag. Förordnande för docenten S. TUNBERG att uppehålla professor N. EDÉNS examinationsskyldighet i filosofie kandidat- och filosofisk ämbetsexamen.

14 februari 1912. Förordnande för docenten E. T. ANDERSSON att fortfarande innehafva rörliga docentstipendiet n:r 3.

22 februari 1912. Anvisande af anslag ur reservfonden till f. öfverbibliotekarien C. ANNERSTEDT för förarbeten till fortsätt-

ningen af Uppsala universitets historia samt för utgifvande af en fjärde del af bihanget till samma arbete.

Samma dag. Tillstånd för docenten J. LINDBLOM att under vårterminen 1912 behålla ett fast docentstipendium under utrikes stipendieresa.

Samma dag. Förordnande för med. lic. E. F. LINDSTEDT att vara amanuens vid medicinska kliniken.

Samma dag. Förordnande för med. lic. A. PETTERSON såsom vikarie för docenten F. ZACHRISSON.

24 februari 1912. Anvisande af anslag ur reservfonden för bekostande af bort- och återflyttning af de i Skytteanska huset förvarade Gyllenhielska och Alinska boksamlingarna samt seminariets i statskunskap bibliotek.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden såsom arfvode åt docenten S. TUNBERG för uppgörande af tilläggsförteckning öfver det akademiska konsistoriets m. fl. arkiv.

Samma dag. Anvisande af arfvoden till bibliotekarierna vid humanistiska sektionens seminarier för vårterminen 1912.

28 februari 1912. Meddelande angående utfärdad fullmakt för amanuensen A. H. NELSON att vara andre bibliotekarie vid universitetsbiblioteket.

3 mars 1912. Tillstånd för med. kand. S. VON STAPELMOHR, som under tiden 1 april—18 maj 1911 uppehållit befattningen såsom biträdande läkare vid Uppsala epidemisjukhus, att få nämnda tjänstgöring sig tillgodoräknad såsom assistenttjänstgöring vid epidemisjukhus enligt nådiga kungörelsen den 17 febr. 1911 och att sålunda utan förnyad sådan tjänstgöring aflägga med. lic. examen, därest sagda examen afläggas före utgången af år 1912.

Samma dag. Tillstånd för universitetet att till förvaltning mottaga framlidne grosshandlaren Robert Thalins testamentariska donation.

4 mars 1912. Infordrande af yttrande från Större konsistoriet öfver den af Sveriges allmänna folkskollärareförening gjorda, till kanslern remitterade underdåniga framställning i fråga om folkskollärares fortbildning i vetenskapligt afseende.

13 mars 1912. Tillstånd för docenten J. ROOSVAL att under vårterminen 1912 utbyta en föreläsningstimme i veckan mot två timmars seminarieöfning hvarannan vecka.

14 mars 1912. Tillstånd för teologiska fakulteten att under mars månad 1912 på af fakulteten närmare bestämda tider anställa praktisk-teologiska prof med teol. kand. J. E. LIGNELL, ehuru

någon examensperiod icke infaller inom fakulteten under sagda månad.

Samma dag. Partiell tjänstledighet för director musices H. ALFVÉN.

16 mars 1912. Tjänstledighet för professor K. F. JOHANSSON.

18 mars 1912. Befrielse för professor A. GULLSTRAND från undervisningsskyldighet under april 1912.

25 mars 1912. Tjänstledighet för professor E. STAVE och förordnande för docenten E. LINDERHOLM.

Samma dag. Förordnande för musikdirektören W. LUNDGREN såsom vikarie för director musices H. ALFVÉN.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden för åstadkommande af utredning och förslag till beredande af ökad utrymme för universitetsbiblioteket.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden för uppehållande af öfningarna i kemiska föreläsningsexperiment vid institutionen för allmän och analytisk kemi under år 1912.

Samma dag. Ang. bestridande af vissa delar af vikariearfvoden under år 1911 ur anslaget till arfvoden åt vikarierande akademiska lärare samt öfverförande af motsvarande belopp till resp. fakulteters och sektioners fonder af besparade docentstipendier.

28 mars 1912. Partiell tjänstledighet för docenten H. WIKANDER.

29 mars 1912. Tjänstledighet för rektor professor H. SCHÜCK.

4 april 1912. Anvisande af anslag ur reservfonden till bekostande af universitetets gamla botaniska trädgårds underhåll under år 1912 samt till betalande af under år 1911 utfördt arbete med utbredande af sand i trädgården.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden som arfvode åt infödd ryss eller ryska för biträde vid praktiska öfningar i ryska språket under år 1912.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden till kontrollantarfvode för byggnadsarbetet vid ombyggnaden af universitetets vattenkvarn i Uppsala m. m.

Samma dag. Entledigande för med. kand. E. HILDEBRAND från befattningen såsom amanuens vid akad. sjukhusets bröstklirik samt förordnande för med. kand. V. LUNDEQUIST att vara amanuens vid samma klinik.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden för inköp af glasburkar och herbariepapper för den växtbiologiska institutionen.

9 april 1912. Anvisande af anslag åt docenten J. ROOSVAL ur humanistiska sektionens fond af besparade docentstipendier.

Samma dag. Tillstånd för docenten H. PLEIJEL såsom förordnad att uppehålla professuren i mekanik och matematisk fysik under vårterminen 1912, att under samma tid utbyta en timmes föreläsning i veckan mot två timmars seminarieöfning hvarannan vecka.

Samma dag. Anvisande af anslag till docenten E. LINDERHOLM ur teologiska fakultetens fond af besparade docentstipendier.

Samma dag. Tillstånd för docenten B. HESSELMAN att till höstterminen 1912 uppskjuta halfva antalet af de föreläsningar, som åligga honom såsom innehafvare af fast docentstipendium under vårterminen 1912.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten N. E. SVEDELIUS från docenturen i botanik och entledigande från förordnandet att uppehålla lediga professuren i botanik samt förordnande för docenten R. FRIES att uppehålla sagda professur under docenten SVEDELIUS ledighet, äfvensom förordnande för docenten SVEDELIUS att sedermera uppehålla samma professur.

Samma dag. Partiell tjänstledighet för docenten M. FEHR.

13 april 1912. Tillstånd för filosofiska fakulteten att vid vårterminens slut anordna filosofie doktorspromotion.

21 april 1912. Tjänstledighet för förste bibliotekarien I. COLLIN samt förordnanden för andre bibliotekarien G. RUDBECK och amanuensen O. LUNDBERG.

Samma dag. Ang. anordnandet af docenten O. HOLMBERGS undervisningsskyldighet under år 1912.

Samma dag. Ang. ordnandet af professor C. A. REUTER-SKIÖLDS undervisningsskyldighet under läsåret 1912—1913.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden för utarbetande af ritningar, kostnadsförslag m. m. till inredande af nya arbetslokaler å den fysiska institutionen.

Samma dag. Tjänstledighet för utnämnde professorn E. RODHE samt förordnande för docenten G. LIZELL.

29 april 1912. Förordnande för med. lic. A. PETTERSON att dels fortfarande uppehålla biträdande lärarebefattningen i kirurgi och dels gifva undervisningskurser i allmän sjukvårdsteknik m. m.

Samma dag. Förordnande för med. lic. T. J:SON HELLMAN att uppehålla professor U. QUENSELS undervisningsskyldighet.

Samma dag. Afslag å docenten S. H. HILDEBRANDS ansökan om tjänstledighet.

3 maj 1912. Tjänstledighet för biblioteksamanunesen G. EKHOLM.

6 maj 1912. Förordnande för fil. lic. A. K. PHALÉN att vara docent i teoretisk filosofi.

Samma dag. Tjänstledighet för amanuensen vid akad. sjukhusets bröstklirik V. LUNDEQUIST samt förordnanden för med. lic. I. THORLING och H. DAHLSTEDT att uppehålla samma amanuensbefattning.

Samma dag. Tillstånd för docenten J. ROOSVAL att utbyta den ordinarie undervisningen i konsthistoria efter den 22 april mot exkursioner.

Samma dag. Ersättning åt professor O. JUEL för mistade tjänstgöringspenningar.

Samma dag. Ang. viss arrendelindring för arrendatorerna af akademikvarnen i Uppsala.

Samma dag. Stadfästelse å val af ledamöter i det mindre konsistoriet.

Samma dag. Stadfästelse å val af ledamöter i det större konsistoriet.

Samma dag. Ang. utdelningen af räntan från Konung Oscar II:s Jubelfestdonation för år 1912.

15 maj 1912. Förordnande för professor E. HOLMGREN att uppehålla professor A. WIMANS examinationsskyldighet under tentamensperioden i maj 1912.

Samma dag. Förordnande för laboratorn J. KOCH att uppehålla viss del af professor G. GRANQVISTS examinationsskyldighet under tentamensperioden i maj 1912.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden till gratifikation åt e. o. amanuensen vid geografiska institutionen J. ERIKSSON.

Samma dag. Förordnande för docenten K. A. EDIN att uppehålla professuren i statistik.

Samma dag. Tjänstledighet för professor O. A. DANIELSSON och förordnande för docenten E. NACHMANSON.

Samma dag. Förordnanden för amanuensen HJ. LUNDGREN och e. o. amanuensen K. E. COLLIANDER att uppbära vissa amanuensarfvoden vid universitetsbiblioteket.

22 maj 1912. Förordnande för fil. lic. E. H. LINDKVIST såsom docent i engelska språket.

Samma dag. Förordnande för fil. lic. G. F. G. SAHLGREN såsom docent i svenska språket.

Samma dag. Förordnande för docenten G. E. H. AULÉN såsom vikarie för professor E. BILLING.

Samma dag. Anvisande af anslag ur det matematiska seminariets medel till arfvode åt docenten P. G. PERSSON för ledande af en kurs.

Samma dag. Tillstånd för medicinska fakulteten att vid slutet af vårterminen 1912 anordna medicine doktorspromotion samt kreera jubeldoktorer.

Samma dag. Utslag å fil. mag. J. H. LARSSONS besvär öfver Större konsistoriets beslut ang. utdelandet af ett ledigt Stieglers stipendium.

Samma dag. Utslag å stud. S. E. FLODERUS' besvär öfver Större konsistoriets beslut i fråga om bortgifvande af ett Kjellins stipendium.

Samma dag. Anmodan till Större konsistoriet att inkomma med förslag till ändring i det för Sederholmska stipendieinrättningen gällande reglemente i syfte att förkorta den tid, under hvilken det skall åligga innehafvare af Sederholms stipendium för utrikes resor i vetenskapligt ändamål att vistas utomlands.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden till utredning ang. nybyggnader och förändringar för botaniska institutionernas räkning.

Samma dag. Förlängdt förordnande för Monsieur R. CHEVAILLIER att vara universitetslektor i franska språket.

23 maj 1912. Förlängda förordnanden för professor. G. FORSSNER och docenten R. FRIBERGER att uppehålla den förre lediga professuren i praktisk medicin och den senare professuren i pediatrik och praktisk medicin.

Samma dag. Partiell tjänstledighet för professor R. SERANDER och förordnande för docenten R. FRIES.

Samma dag. Tjänstledighet för professor C. D. JOSEPHSON från öfverläkarebefattningen vid akad. sjukhusets obstetrisk-gynekologiska afdelning samt förordnande för med. lic. A. PETERSON.

Samma dag. Tjänstledighet för professor G. EKEHORN från öfverläkaretjänsten vid akad. sjukhusets kirurgiska afdelning samt förordnande för med. lic. E. EDÉN.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten C. F. LINDAHL från förordnandena som öfverläkare vid akad. sjukhusets ögon-

afdelning och som föreståndare för Uppsala universitets poliklinik för ögonsjukdomar samt förordnande för med. lic. E. EDÉN.

Samma dag. Tjänstledighet för professor J. V. HULTKRANTZ.

Samma dag. Tjänstledighet för docenten R. FRIBERGER från den med professuren i pediatrik och praktisk medicin förenade befattningen såsom öfverläkare vid akad. sjukhusets bröst-klinik samt förordnande för med. lic. V. HEDESSTRÖM.

Samma dag. Tjänstledighet för professor G. FORSSNER från den med professuren i praktisk medicin förenade öfverläkare-tjänsten vid akad. sjukhusets medicinska afdelning samt förordnande för med. lic. V. HEDESSTRÖM.

24 maj 1912. Förordnanden för med. kand. O. NILSSON och med. lic. A. PETTERSON såsom amanuenser vid akad. sjukhusets obstetrisk-gynekologiska klinik.

Samma dag. Förlängdt förordnande för med. kand. N. G. SÖDERLUND såsom föreståndare och amanuens vid akad. sjukhusets röntgenafdelning.

Samma dag. Entledigande för med. lic. F. LINDSTEDT från befattningen såsom amanuens vid akad. sjukhusets medicinska klinik samt förordnande för med. lic. E. GUILLETMOT att vara amanuens vid samma klinik.

30 maj 1912. Tjänstledighet för professor M. ELFSTRAND.

Samma dag. Tillstånd för professor HJ. PSILANDER att inställa undervisningen under första tentamensperioden af höstterminen 1912 på grund af hopade tentamina.

Samma dag. Tillstånd för professor B. HAMMER att inställa undervisningen under första tentamensperioden af höstterminen 1912 på grund af hopade tentamina.

Samma dag. Ang. ordnandet af director musices H. ALFVÉNS undervisningsskyldighet under höstterminen 1912.

Samma dag. Förordnande för docenten C. F. LINDAHL att vara föreståndare för universitetets poliklinik för ögonsjukdomar.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden till arfvo-desbidrag åt en föreståndare för universitetets poliklinik för ögonsjukdomar.

Samma dag. Tillstånd för docenten F. P:SON WETTER att dels under läsåret 1912—1913 utbyta en timmes föreläsning i veckan mot två timmars seminarieöfning hvarannan vecka och dels på grund af omfattande examinationsgöröml att inställa undervisningen under tiden 1—15 sept. 1912.

Samma dag. Förordnande för docenten M. FEHR att vara innehafvare af juridiska fakultetens fasta docentstipendium n:r 3.

Samma dag. Anvisande af anslag ur reservfonden till arfvoden för gifvandet af kurser i allmän sjukvårdsteknik.

Samma dag. Medgifvande, att i den mån professor B. H. DAHLBERG under höstterminen 1912 håller offentliga föreläsningar utöfver det antal, som enligt gällande universitetsstatuter åligga honom, professor DAHLBERG må åtnjuta befrielse från motsvarande antal offentliga föreläsningar under vårterminen 1913, dock högst från 20 föreläsningar.

Samma dag. Ang. ordnandet af professor B. H. DAHLBERGS undervisningsskyldighet under läsåret 1912—1913.

Samma dag. Tillstånd för professor K. R. GELJER att inställa undervisningen under första tentamensperioden af höstterminen 1912 på grund af hopade tentamina.

Styrelse- och personalförhållanden.

Såsom universitetets rektor fungerade professor H. SCHÜCK och som dess prorektor professor O. WIDMAN.

Som dekaner tjänstgjorde: för teologiska fakulteten professor A. KOLMODIN, för juridiska fakulteten professor B. H. DAHLBERG, för medicinska fakulteten professor A. GULLSTRAND, för filosofiska fakulteten och dess humanistiska sektion professor P. PERSSON samt för filosofiska fakultetens matematisk-naturvetenskapliga sektion professor A. WIMAN.

Ledamöter af det mindre akademiska konsistoriet voro jämte rektor, prorektor, akademiräntmästaren och universitetsbibliotekarien professorerna LUNDSTRÖM, DAHLBERG, ÖHRVALL, PERSSON och A. WIMAN.

I drätselnämnden tjänstgjorde utom själfskrifna ledamöter professorerna HAMMAR, WIRÉN och DAVIDSON.

Tjänstledigheter.

Inom teologiska fakulteten:

Professor H. LUNDSTRÖM var tjänstledig under månaderna oktober och november 1911 för fullgörande af sakkunniguppdrag.

Professor E. STAVE var tjänstledig för hälsans vårdande från och med den 11 april till och med den 15 maj 1912.

Professor E. BILLING åtnjöt tjänstledighet under tiden från och med den 15 januari till utgången af februari månad 1912 för fullgörande af offentligt uppdrag.

Utnämnde professoren E. RODHE var tjänstledig under tiden 27 april —31maj 1912 för fullgörande af förordnande vid universitetet i Lund.

Docenten J. LINDBLOM var tjänstledig under vårterminen 1912 för företagande af utrikes stipendieresa.

Inom juridiska fakulteten:

Docenten F. P:SON WETTER var befriad från föreläsningsskyldighet under tiden 16 september—14 oktober 1911 för vetenskapligt arbete.

Docenten H. WIKANDER var befriad från undervisningsskyldighet dels under tiden 16—30 september 1911 på grund af uppdrag att opponera vid en akademisk disputation och dels under tiden 24 april—15 maj 1912 för vetenskapligt arbete.

Docenten M. FEHR åtnjöt under tiden 11 april—15 maj 1912 befrielse från undervisningsskyldighet i och för vetenskapligt arbete.

Inom medicinska fakulteten:

Professor C. TH. MÖRNER var tjänstledig i och för utrikes resa under månaderna juni—september 1911.

Professor A. GULLSTRAND beviljades tjänstledighet för vetenskapligt arbete från öfverläkarebefattningen vid akademiska sjukhusets oftalmiatriska afdelning från och med den 1 oktober 1911 till och med den 14 januari 1912 samt därefter vidare under ett år från och med den 15 januari 1912. Professor GULLSTRAND var vidare befriad från undervisningsskyldighet under april 1912 för vetenskapligt arbete.

Professor J. V. HULTRANTZ åtnjöt tjänstledighet fr. o. m. den 2 juni t. o. m. den 31 augusti 1911 för fullgörande af förordnande såsom läkare vid Hjo badanstalt.

Professor G. EKEHORN åtnjöt tjänstledighet från öfverläkarebefattningen vid akademiska sjukhusets kirurgiska afdelning från och med den 1 juni till och med den 31 augusti 1911 för vetenskapligt arbete och enskilda angelägenheter.

Professor C. D. JOSEPHSON var tjänstledig från öfverläkaretjänsten vid akademiska sjukhusets obstetrisk-gynekologiska afdelning under tiden 16 juni—10 augusti 1911.

Professor G. FORSSNER åtnjöt tjänstledighet för enskilda angelägenheter under juni 1911 från öfverläkarebefattningen vid akademiska sjukhusets bröstklirik samt under juli och augusti 1911 från öfverläkarebefattningen vid akademiska sjukhusets medicinska afdelning. Professor FORSSNER var vidare tjänstledig från öfverläkaretjänsten vid akademiska sjukhusets medicinska afdelning under tiden 25 december 1911—7 januari 1912.

Laboratorn G. F. GÖTHLIN var tjänstledig på grund af sjukdom under tiden 11—30 november 1911.

Docenten H. LUNDBORG beviljades tjänstledighet för utrikes resa i vetenskapligt syfte dels under tre veckor från och med den 4 september 1911 och dels under tiden 20 januari—15 juni 1912.

Docenten L. J. F. ZACHRISSON var tjänstledig på grund af sjukdom dels under september 1911 från befattningen som biträdande lärare i kirurgi och föreståndare för kirurgiska polikliniken, dels under tiden från och med den 1 oktober till och med den 14 november från befattningen som biträdande lärare i kirurgi, dels under tiden från och med den 9 till och med den 31 januari 1912 från förordnandena att vara biträdande lärare i kirurgi och att gifva kursen i allmän sjukvårdsteknik, och dels från och med den 1 februari till sitt fränfälle den 18 februari 1912 från befattningen som biträdande lärare i kirurgi.

Docenten R. FRIBERGER åtnjöt för att vara intendent vid Sättra brunn tjänstledighet dels från öfverläkarebefattningen vid akademiska sjukhusets medicinska afdelning under juni 1911 och dels från förordnandet att uppehålla professuren i pediatrik och praktisk medicin under tiden 1 juli—31 augusti 1911. Docenten FRIBERGER var vidare tjänstledig för utrikes studieresa från och med den 15 september 1911 till och med den 31 mars 1912 från förordnandet att förestå professuren i pediatrik och praktisk medicin och den därmed förenade öfverläkaretjänsten vid akademiska sjukhusets bröstklirik.

Docenten E. WESTBERG var tjänstledig under läsåret för bestridande af öfverläkaretjänsten vid Nyköpings hospital.

Doktor S. LINDQVIST var tjänstledig dels under tiden 15 augusti—15 september 1911 för att mottaga förordnande som vikarierande läkare vid länslasarettet i Sala och dels från den 5 februari 1912 till vårterminens slut för att mottaga förordnande som läkare vid länslasarettet i Södertälje.

Docenten K. H. GIERTZ var tjänstledig från den 1 juni t. o. m. den 31 december 1911 för bestridande af lasarettsläkarebefattningen vid Västerbottens läns södra lasarett i Umeå.

Inom filosofiska fakultetens humanistiska sektion:

Professor H. HJÄRNE var tjänstledig dels under tiden 5 juni—28 augusti 1911 för enskild angelägenheters vårdande och dels under tiden 8—22 september 1911 för företagande af en resa till S:t Andrews i Skottland såsom Svenska Akademiens ombud vid därvarande universitets femhundraårsfest samt var vidare befriad från undervisningsskyldighet från och med den 25 september

till och med den 29 november 1911 för fullbordande af ett vetenskapligt arbete.

Professor A. NOREEN åtnjöt tjänstledighet från den 2 juni till den 28 augusti 1911 dels för fullgörande af uppdrag att representera Uppsala Universitet vid universitetsjubileet i Breslau och dels för enskilda angelägenheter.

Professor K. R. GELJER åtnjöt dels tjänstledighet under juli och augusti månader 1911 för utrikes studieresa och enskilda angelägenheter och dels ledighet från undervisningsskyldighet under tiden 15 september—30 november 1911 för vetenskapligt arbete.

Rektor professor H. SCHÜCK var tjänstledig från rektoratet under tiden 9 april—15 maj 1912.

Professor K. F. JOHANSSON var tjänstledig under tiden 11—24 april 1912 för resa som Sveriges ombud vid den 16:de internationella orientalistkongressen i Atén.

Professor P. PERSSON åtnjöt befrielse från undervisningsskyldighet under tiden 1 september—1 december 1911 för fullgörande af sakkunniguppdrag och för avslutande af vetenskapligt arbete samt under tiden 1—17 februari 1912 för vetenskapligt arbete.

Professor N. EDÉN var befriad från undervisningsskyldighet under tiden 4—14 september 1911 för enskilda angelägenheters vårdande.

Professor K. B. WIKLUND var befriad från undervisningsskyldighet under september 1911 för fullgörande af offentligt uppdrag.

Professor G. SUNDBÄRG var tjänstledig under läsåret för fullgörande af offentligt uppdrag och beviljades fortsatt tjänstledighet för samma ändamål under tiden juni—december 1912.

Docenten J. M. MORTENSEN var tjänstledig för vetenskapligt arbete under tiden 15—29 januari 1912.

Docenten H. SJÖGREN var tjänstledig från och med den 20 februari 1912 till slutet af vårterminen 1912 för utrikes resa i vetenskapligt syfte.

Docenten J. ROOSVAL var tjänstledig dels för utrikes resa i vetenskapligt syfte från och med den 30 oktober 1911 till slutet af höstterminen 1911 och dels på grund af sjukdom från början af vårterminen 1912 till den 1 mars 1912.

Docenten H. ALMQUIST åtnjöt tjänstledighet för vetenskapligt arbete under tiden 15 januari—31 maj 1912.

Docenten G. WITTROCK var tjänstledig för vetenskapligt arbete under vårterminen 1912.

Docenten A. GABRIELSON beviljades tjänstledighet från och med den 1 september 1911 till och med den 31 augusti 1912 för fullgörande af förordnande att förestå professuren i engelska språket och litteraturen vid Göteborgs Högskola.

Docenten S. H. HILDEBRAND var tjänstledig under 21 veckor, räknadt från och med den 15 september 1911, för utrikes resa som innehafvare af riksstatens mindre resestipendium.

Inom filosofiska fakultetens matematisk-naturvetenskapliga sektion:

Professor A. WIMAN var tjänstledig från och med den 1 juli till och med den 31 augusti 1911 för enskilda angelägenheter.

Professor O. JUEL var befriad från föreläsningsskyldighet under tiden 4 februari—3 april 1912 för fullgörande af sakkunniguppdrag.

Professor E. HOLMGREN var tjänstledig under en månad från den 4 december 1911 för utrikes studieresa såsom filosofiska fakultetens stipendiat.

Professor A. HAMBERG beviljades tjänstledighet under tiden fr. o. m. den 12 oktober t. o. m. den 13 nov. 1911.

Professor C. W. OSEEN åtnjöt tjänstledighet från och med den 21 januari 1912 till slutet af vårterminen s. å. för hälsans vårdande.

Docenten N. E. SVEDELIUS var tjänstledig under tiden 1—15 september 1911 för vetenskapligt arbete. Docenten SVEDELIUS beviljades vidare för fullgörande af utrikes stipendieresa entledigande från sitt förordnande att uppehålla lediga professuren i botanik samt tjänstledighet från sin docentur från och med den 11 april till och med den 31 juli 1912.

Docenten R. FRIES var tjänstledig från början af höstterminen 1911 till den 15 mars 1912 för utrikes forskningsresa.

Konservatorn vid botaniska museet, docenten C. SKOTTSBERG var tjänstledig under en tid af sex veckor från den 8 juni 1911 för utrikes studieresa.

Docenten G. A. BUCHT var tjänstledig under läsåret för företagande af resa såsom innehafvare af Letterstedts utrikes resestipendium.

Docenten B. BECKMAN beviljades tjänstledighet under ett år

från den 1 december 1911 för utrikes studieresa såsom innehafvare af ett Liljewalchs resestipendium.

Docenten S. DE GEER åtnjöt tjänstledighet från den 25 november 1911 till dess han den 6 februari 1912 erhöll afsked.

Vid biblioteket:

Förste bibliotekarien I. COLLIN åtnjöt tjänstledighet dels under tiden 8—29 augusti 1911 för att biträda en från Vetenskapsakademien i Krakau utsänd kommission i dess arbete i svenska bibliotek och dels under tiden 11 april—25 maj 1912 för mottagande af uppdrag att af trycket utgifva en katalog öfver Kungl. Bibliotekets inkunabelsamling.

Biblioteksamanuensen HJ. LUNDGREN, som erhållit tjänstledighet under tiden 1 febr.—15 juli 1911 för arbete med vetenskaplig afhandling, erhöll förlängd tjänstledighet till den 1 sept. 1911.

Biblioteksamanuensen G. EKHOLM var tjänstledig fr. o. m. den 1 t. o. m. den 16 juli 1911 i och för en vetenskaplig studieresa.

Vid akademiska kansliet:

Akademisekreteraren J. VON BAHR var såsom ledamot af riksdagens första kammare förhindrad att uppehålla akademisekreterarebefattningen från och med den 15 januari 1912 till vårterminens slut.

Akademikanslisten G. WIKLUND var tjänstledig fr. o. m. den 16 juni t. o. m. den 15 sept. 1911 för hälsans vårdande.

Vid akademiska kontoret:

Akademibokhållaren N. QUENNERSTEDT var tjänstledig under läsåret för att såsom adjungerad ledamot biträda Kungl. Maj:ts och Rikets Svea Hofrätt.

Vid exercitieinstitutionerna:

Gymnastikläraren, kaptenen HJ. EKSTEDT var tjänstledig under tiden 18 september—14 oktober 1911 för fullgörande af årets regementsöfningar.

Director Musices H. ALFVÉN var befriad från föreläsningsskyldighet under tiden 15 mars—15 april 1912 för arbete i och för den svenska musikfesten i Dortmund i juni 1912.

Förordnanden.

Inom teologiska fakulteten:

Hofpredikanten P. J. H. T. ÖRTENBLAD förordnades att under läsåret leda de i den praktisk-teologiska kursen ingående homiletiska öfningarna och de därmed sammanhängande föreläsningarna.

Kontraktsprosten J. F. HÖGFORS var förordnad att under läsåret leda de i den praktisk-teologiska kursen ingående kateketiska öfningarna.

Pastorn N. G. LINDBERG förordnades att från och med den 1 september 1911 uppehålla lärarebefattningen i kyrkosång intill dess nämnda befattning blifvit med ordinarie innehafvare besatt och denne tjänsten tillträdt.

Docenten G. E. H. AULÉN var förordnad att uppehålla professor E. BILLINGS professur i dogmatik och moralteologi från och med den 15 januari intill utgången af februari månad 1912 äfvensom från och med den 15 till och med den 31 maj s. å.

Docenten G. LIZELL uppehöll under tiden 27 april—31 maj 1912 professuren i praktisk teologi.

Docenten K. B. WESTMAN uppehöll professuren i kyrkohistoria under månaderna oktober och november 1911.

Docenten E. LINDERHOLM var förordnad att under tiden 11 april—15 maj 1912 uppehålla professor E. STAVES professur i exegetik.

Inom juridiska fakulteten:

Professuren i straffrätt uppehölls under läsåret af docenten F. P:SON WETTER.

Professuren i processrätt uppehölls från läsårets början af docenten T. ENGSTRÖMER, som den 22 mars 1912 utnämndes till innehafvare af samma professur.

Professuren i civilrätt uppehölls under läsåret af docenten H. WIKANDER.

Professuren i juridisk encyklopedi, romersk rätt och internationell privaträtt uppehölls under läsåret af docenten M. FEHR.

Inom medicinska fakulteten:

Docenten L. J. F. ZACHRISSON förordnades att vara biträdande lärare i kirurgi för tiden från och med den 1 juli 1911 till och med den 31 december 1912 och förordnades vidare att under tiden efter den 14 november 1911 gifva återstående under läsåret 1911—1912 infallande kurser i allmän sjukvårdsteknik

Docenten G. BERGMARK förordnades att uppehålla professuren i pediatrik och praktisk medicin under tiden från och med den 15 september 1911 till och med den 31 mars 1912. Docenten BERGMARK förordnades vidare att uppehålla biträdande lärarebefattningen i medicin under de delar af år 1912 efter den 31 mars, då docenten FRIBERGER innehade professorsförordnande.

Docenten R. FRIBERGER förordnades att fortfarande uppehålla professuren i pediatrik och praktisk medicin från och med den 1 juli 1911, till dess professuren i praktisk medicin blifvit med ordinarie innehafvare besatt och denne tjänsten tillträdt. Docenten FRIBERGER förordnades vidare att uppehålla biträdande lärarebefattningen i medicin under den del af år 1912, då han ej innehade förordnande att uppehålla professur.

Docenten C. F. LINDAHL var förordnad att uppehålla öfverläkarebefattningen vid akademiska sjukhusets oftalmiatriska afdelning från och med den 16 maj till och med den 14 juli 1911 samt förordnades vidare att uppehålla samma befattning från och med den 1 oktober 1911 till och med den 14 januari 1913. Docenten LINDAHL var vidare förordnad att under ytterligare ett år från och med den 1 juli 1911 vara föreståndare för universitetets poliklinik för ögonsjukdomar.

Medicine licentiaten TH. J:SON HELLMAN var förordnad att från och med den 22 april 1912 och under den del af vårterminen, då professor U. QUENSEL var af offentligt uppdrag förhindrad bestrida sin undervisning, uppehålla den med professuren i patologi och allmän hälsovård förenade undervisningsskyldigheten.

Medicine licentiaten L. BERGSTRÖM och docenten S. LINDQVIST förordnades att uppehålla biträdande lärarebefattningen i kirurgi, den förre från och med den 1 till och med den 14 och den senare från och med den 15 till och med den 30 september 1911.

Docenten S. LINDQVIST förordnades dels den 5 oktober 1911 att under tiden från och med den 1 oktober till och med den 14 november 1911 uppehålla befattningen såsom biträdande lärare i kirurgi samt att gifva då pågående kurs i allmän sjukvårdsteknik och dels den 23 januari 1912 att uppehålla biträdande lärarebefattningen i kirurgi från och med 9 till och med den 31 januari 1912 samt att gifva då pågående kurs i allmän sjukvårdsteknik.

Medicine licentiaten K. G. HOLM var förordnad att under februari 1912 uppehålla biträdande lärarebefattningen i kirurgi.

Medicine licentiaten A. PETTERSON uppehöll under mars och april månader 1912 biträdande lärarebefattningen i kirurgi

samt gaf då infallande kurs i allmän sjukvårdsteknik och förordnades vidare att för tiden från och med den 1 maj till 1912 års slut uppehålla förstnämnda befattnings.

Medicine licentiaten I. THORLING var från och med den 15 september 1911 till och med den 31 mars 1912 förordnad att bestrida de med biträdande lärarebefattningen i medicin förenade åligganden.

Medicine licentiaten L. E. EDÉN förordnades såsom underkirurg vid akademiska sjukhusets kirurgiska klinik under ett år, räknadt från och med den 16 september 1911.

Medicine licentiaten E. G. VON HOLST förordnades till förste amanuens vid akademiska sjukhusets kirurgiska afdelning under ett års tid från och med den 16 september 1911.

Medicine kandidaten T. SILVERSTOLPE förordnades att under år 1912 vara andre amanuens vid akademiska sjukhusets kirurgiska afdelning.

Medicine licentiaten E. F. LINDSTEDT förordnades såsom amanuens vid akademiska sjukhusets medicinska klinik under högst ett år från den 20 januari 1912.

Medicine licentiaten E. GUILLETMOT förordnades till amanuens vid akademiska sjukhusets medicinska klinik under ett år från och med den 1 april 1912.

Medicine kandidaten V. LUNDEQUIST förordnades att från och med den 1 april 1912 under högst 12 månader vara amanuens vid akademiska sjukhusets bröstklirik.

Medicine licentiaten I. THORLING tjänstgjorde som amanuens vid akademiska sjukhusets bröstklirik under tiden 25 april—31 maj 1912.

Medicine kandidaten OSCAR NILSSON förordnades att fortfarande under april och maj månader 1912 vara klinisk amanuens vid akademiska sjukhusets obstetrisk-gynekologiska klinik.

Medicine kandidaten L. G. O. OLOFSSON förordnades till amanuens vid oftalmiatriska kliniken under ett år från och med den 1 januari 1912.

Medicine kandidaten N. G. SÖDERLUND förordnades att fortfarande vara föreståndare och amanuens vid akademiska sjukhusets Röntgenafdelning från och med den 1 maj 1912 till samma års slut.

Medicine licentiaten L. BERGSTRÖM var förordnad såsom föreståndare och amanuens vid akademiska sjukhusets Röntgenafdelning från och med den 16 januari till och med den 15 mars 1912, under hvilken tid förutvarande föreståndaren åtnjöt ledighet för fullgörande af tjänstgöring i Stockholm.

Medicine licentiaten V. HEDESSTRÖM förordnades att vara underläkare vid akademiska sjukhusets medicinska afdelning under ytterligare ett år från och med den 15 september 1911.

Vid det *akademiska sjukhuset* uppehölls:

Verkställande direktörsbefattningen under läsåret af professor J. G. EKEHORN; öfverläkarebefattningen vid medicinska afdelningen under juni, juli och augusti 1911 samt under tiden 25 december 1911—7 januari 1912 af medicine licentiaten V. HEDESSTRÖM; öfverläkarebefattningen vid obstetrisk-gynekologiska afdelningen under tiden 16 juni—10 augusti 1911 af docenten S. LINDQVIST; öfverläkarebefattningen vid kirurgiska afdelningen under juni, juli och augusti 1911 af medicine licentiaten L. BERGSTRÖM; öfverläkarebefattningen vid oftalmiatriska afdelningen från och med den 16 maj till och med den 14 juli 1911 af docenten C. F. LINDAHL, från och med den 15 juli till och med den 31 augusti 1911 af amanuensen E. F. LINDSTEDT samt från och med den 1 oktober 1911 till läsårets slut af docenten C. F. LINDAHL; öfverläkarebefattningen vid bröstkliniken under juni, juli och augusti 1911 af medicine licentiaten B. DALSJÖ.

Inom *filosofiska fakultetens humanistiska sektion*:

Docenten O. ALMGREN var förordnad att jämväl under år 1912 uppehålla undervisningen och examinationen i nordisk och jämförande fornkunskap.

Docenten J. M. MORTENSEN var förordnad att uppehålla den med professuren i estetik samt litteratur- och konsthistoria förenade undervisningsskyldigheten från och med den 1 januari 1912 till den 1 juli s. å.

Docenten H. SJÖGREN uppehöll under tiden 1 september—1 december 1911 den med professuren i latinska språket och litteraturen förenade undervisningsskyldigheten.

Docenten J. ROOSVAL var förordnad att under år 1912 vara biträdande lärare inom ämnesgruppen estetik samt litteratur- och konsthistoria.

Docenten K. HEDVALL var förordnad att under tiden 15 september—30 november 1911 uppehålla den med professuren i teoretisk filosofi förenade undervisningsskyldigheten.

Docenten E. LÖFSTEDT var från och med den 1 november 1911 och intill dess professuren i romersk vältalighet och poesi vid Lunds universitet blifvit med ordinarie innehafvare besatt

och denne tjänsten tillträdt förordnad att uppehålla nämnda professorsämbete.

Docenten H. ALMQUIST uppehöll under tiden från och med den 25 september till och med den 29 november 1911 den med professor H. HJÄRNES professur i historia förenade undervisningsskyldigheten.

Docenten M. LAMM uppehöll den med professuren i estetik samt litteratur- och konsthistoria förenade undervisningsskyldigheten från och med den 1 juli till och med den 31 december 1911.

Docenten K. A. EDIN uppehöll under läsåret professuren i statistik.

Docenten S. TUNBERG uppehöll under tiden från och med den 15 januari till och med den 15 maj 1912 den med professor N. EDENS professur i historia förenade undervisningsskyldighet samt examinationsskyldighet, såvidt angår filosofie kandidatexamen och filosofisk ämbetsexamen.

Inom filosofiska fakultetens matematisk-naturvetenskapliga sektion:

Professor E. HOLMGREN uppehöll under tentamensperioden 9—22 maj 1912 professor A. WIMANS examinationsskyldighet.

Laboratorn J. KOCH uppehöll under tentamensperioden 9—22 maj 1912 professor G. GRANQVISTS examinationsskyldighet, försåvidt angår filosofie kandidatexamen och filosofisk ämbetsexamen.

Docenten N. E. SVEDELIUS förordnades att uppehålla lediga professuren i botanik under ett år från och med den 1 juni 1911 eller tills under tiden platsen blifvit med ordinarie innehafvare besatt och denne tjänsten tillträdt.

Under docenten SVEDELIUS' tjänstledighet 11 april—31 juli 1912 förordnades docenten R. FRIES att uppehålla samma professur.

Docenten O. HOLMBERG var förordnad att under år 1912 gifva den i nådiga stadgan ang. medicinska examina föreskrifna undervisningskursen i allmän kemi.

Docenten H. PLEIJEL uppehöll professuren i mekanik och matematisk fysik från och med den 1 februari till läsårets slut.

Docenten C. SKOTTSBERG uppehöll under tiden 4 februari—3 april 1912 den med professuren i botanik och praktisk ekonomi förenade föreläsningsskyldighet.

Friherre ERLAND NORDENSKIÖLD förordnades att under tiden

12 oktober—13 november 1911 hålla en föreläsningskurs i etnografi vid universitetet.

Filosofie kandidaten TH. C. E. FRIES uppehöll konservatorbefattningen vid botaniska museet under konservatorn C. SKOTTSBERGS tjänstledighet under 6 veckor från den 8 juni 1911.

Fil. stud. H. SMITH uppehöll under tiden 4 februari—3 april 1912 konservatorsbefattningen vid botaniska museet.

Vid biblioteket:

Andre bibliotekarien A. W. GRAPE var förordnad att uppehålla en ledig förste bibliotekariebefattning från den 28 april till den 15 december 1911, då han utnämndes till innehafvare af samma befattning.

Andre bibliotekarien G. RUDBECK förordnades att under tiden 11 april—25 maj uppehålla förste bibliotekarien I. COLLJNS befattning.

Biblioteksamanuensen O. LUNDBERG var förordnad att från den 1 maj 1911 uppehålla andre bibliotekarien GRAPES befattning under den tid GRAPES förordnande såsom förste bibliotekarie varade samt uppehöll vidare under tiden 11 april—25 maj 1912 andre bibliotekarien G. RUDBECKS befattning.

Biblioteksamanuensen A. NELSON uppehöll en efter förste bibliotekarien A. W. GRAPE ledig andre bibliotekariebefattning från och med den 1 januari 1912 till sin utnämning såsom innehafvare af samma befattning den 28 februari 1912.

Vid akademiska kansliet:

Akademiotarien H. SJÖBERG uppehöll akademisekreterarebefattningen från och med den 15 januari 1912 till vårterminens slut.

E. o. amanuensen TH. FRIES var förordnad att fortfarande uppehålla akademikanslistbefattningen från och med den 16 juni 1911 till 1911 års slut samt uppehöll vidare akademiotariebefattningen från och med den 15 januari 1912 till vårterminens slut.

E. o. Amanuensen C. HÄGGQUIST förordnades att uppehålla akademibokhållarebefattningen under tre månader från och med den 16 juni 1911 samt akademikanslistbefattningen under förra halfåret 1912.

Vid akademiska kontoret:

Akademikanslisten G. VIKLUND förordnades att uppehålla akademibokhållarebefattningen från och med den 16 september

1911 till samma års slut samt därefter ytterligare från och med den 1 januari till och med den 30 juni 1912.

Vid exercitieinstitutionerna:

Majoren A. AF SANDEBERG uppehöll gymnastiklärarebefattningen från och med den 18 september till och med den 14 oktober 1911.

Musikdirektören W. LUNDGREN uppehöll under tiden 15 mars—15 april director musices H. ALFVÉNS föreläsningsskyldighet.

Utnämningar.

Vid universitetet:

Teol. lic. E. LINDERHOLM till docent i kyrkohistoria den 16 juni 1911.

Fil. doktor E. A. BLANCK till docent i litteraturhistoria den 16 juni 1911.

Fil. doktor B. A. BECKMAN till docent i fysik den 16 juni 1911.

Professorn i engelska språket och litteraturen vid Göteborgs högskola E. BJÖRKMAN till professor i engelska språket vid universitetet i Uppsala den 22 juni 1911.

Fil. doktor S. DE GEER till docent i geografi den 11 juli 1911.

Fil. doktor C. G. E. JACOBSON till docent i historia den 30 november 1911.

Andre bibliotekarien A. W. GRAPE till förste bibliotekarie vid universitetsbiblioteket den 15 december 1911.

Biblioteksamanuensen A. H. NELSON till andre bibliotekarie vid universitetsbiblioteket den 28 februari 1912.

Docenten TH. ENGSTRÖMER till professor i processrätt den 22 mars 1912.

Docenten vid universitetet i Lund E. M. RODHE till professor i praktisk teologi vid universitetet i Uppsala den 29 mars 1912.

Fil. lic. A. K. PHALÉN till docent i teoretisk filosofi den 6 maj 1912.

Fil. lic. E. H. LINDKVIST till docent i engelska språket den 22 maj 1912.

Fil. lic. G. F. G. SAHLGREN till docent i svenska språket den 22 maj 1912.

Utom universitetet:

Docenten S. E. AUBELIUS till professor i exegetik vid universitetet i Lund.

Docenten K. H. GIERTZ till lasarettsläkare vid Västerbottens läns södra lasarett i Umeå.

Docenten, professor G. L. RYDBERG till läroverksråd.

Docenten I. O. H. TRÄGÅRDH till ordinarie assistent vid Centralanstaltens för försök å jordbruksområdet afdelning för entomologi.

Docenten P. G. PERSSON till lektor vid Östersunds högre allmänna läroverk.

Afsked.

Docenten i kirurgi professor K. P. DAHLGREN den 26 juli 1911.

Docenten i entomologi I. O. H. TRÄGÅRDH den 23 januari 1912.

Docenten i geografi S. DE GEER den 6 februari 1912.

Afliden.

Docenten L. J. F. ZACHRISSON den 18 februari 1912.

Offentliga uppdrag.

Förordnade såsom censorer vid mogenhetsexamina voro under läsåret professorerna K. R. GEIJER, S. J. BOËTHIUS, L. O. J. SÖDERBLOM, P. PERSSON, K. F. JOHANSSON, A. WIMAN, P. D. G. GRANQVIST och E. S. STAAFF, äfvensom f. d. professorerna C. G. LUNDQUIST och A. ERDMANN.

Ärkebiskopen J. A. EKMÄN förordnades af Kungl. Maj:t den 27 november 1908 att vara ledamot af en rådgifvande granskningsnämnd, som skulle bistå bibelkommissionen vid öfverarbetning af dess reviderade proföfversättning af nya testamentet. Uppdraget afslutades i hufvudsak den 17 februari 1912.

Domprosten, professor A. H. LUNDSTRÖM fullgjorde äfven under detta år det allt ifrån stadgans tillkomst (i början såsom suppleant, sedan 1909 såsom ordinarie) innehafda uppdraget att jämlikt kungl. kungörelsen den 6 juli 1907 angående bestämmande af läroböcker i kristendom vid de allmänna läroverken (såsom representant för teologiska fakulteten) vara sakkunnig för granskning af läroböcker i kristendom.

Domprosten, professor A. H. LUNDSTRÖM förordnades vidare att vara sakkunnig vid bedömande af sökandenas till professuren i praktisk teologi vid härvarande universitet kompetens och skicklighet till det af dem sökta ämbetet.

Domprosten, professor A. H. LUNDSTRÖM har under hela läsåret, enligt kanslerns tidigare förordnande, såsom föreståndare handhaft uppsikten öfver de praktiska öfningarna inom teologiska fakulteten.

Professor L. O. J. SÖDERBLOM deltog såsom universitetets representant i femhundraårsjubileet i S:t Andrews, Skottland, den 12—15 september 1911 och framlämnade den 21 i samma månad i katedralen i Salisbury från ärkebiskopen och medlemmarna af kommissionen för fortsatta förhandlingar med engelska kyrkan en minnestafla öfver biskop John Wordworth.

Professor D. DAVIDSON erhöll af chefen för finansdepartementet uppdrag att tillsammans med aktuarien I. FLODSTRÖM granska Försvarskommitténs i dess betänkande den 5 december 1910 meddelade finansiella utredning.

Professor C. A. REUTERSKIÖLD anmodades af Herrar Riksgäldsfullmäktige, jämlikt uppdrag från riksdagen, att tillsammans med andra utsedde kommitterade afgifva yttrande och förslag rörande väckt fråga att af trycket utgifva i svensk öfversättning främmande länders grundlagar, vallagar och parlamentariska arbetsordningar, hvilket arbete utfördes under tiden juni 1911—mars 1912.

Professor J. A. HAMMAR förordnades af Kungl. Maj:t att meddela undervisning i anatomi vid en utbildningskurs i hälsolära och alkohologi sommaren 1911.

Professor C. TH. MÖRNER deltog, på uppdrag af K. Medicinalstyrelsen, vid upprepade tillfällen under tiden nov. 1911—febr. 1912 i granskning af till styrelsen (af K. Generaltullstyrelsen) remitteradt, utförligt förslag till rubricering i tulltaxehänseende af kemiska preparat, droger etc.

Professor HJ. ÖHRVALL förordnades af K. Maj:t att liksom föregående år meddela undervisning i fysiologi vid en utbildningskurs i hälsolära och alkohologi sommaren 1911.

Professor A. NOREEN utsågs af Större akademiska konsistoriet att såsom universitetets representant närvara vid universitetets i Breslau hundraårsjubileum i augusti 1911. Professor NOREEN innehade vidare förordnande att vara ledamot af den af Kungl. Maj:t tillsatta ortnamnskommittén.

Rektor Professor H. SCHÜCK utsågs af Större akademiska konsistoriet att såsom universitetets representant närvara vid universitetets i Kristiania hundraårsjubileum i september 1911.

Professor K. F. JOHANSSON förordnades af Kungl. Maj:t den 15 mars 1912 att såsom ombud för Sverige deltaga i den 16:de internationella orientalistkongressen i Aten den 7—14 april 1912 samt förordnades af det Större akademiska konsistoriet till universitetets ombud vid nämnda kongress.

Professor J. A. LUNDELL har under året dels på uppdrag af Kungl. Öfverstyrelsen för Rikets allmänna läroverk fungerat som inspektor för Uppsala Enskilda Läroverk och Privatgymnasium, dels på uppdrag af Kungl. Maj:t inspekterat Gäfle Borgarskola.

Professor S. K. A. WIDE har af K. Maj:t utsetts att vara Sveriges representant vid den 3:dje internationella arkeologkongressen i Rom oktober 1912 samt af Större akademiska konsistoriet att vid samma kongress representera universitetet.

Professor N. EDÉN förordnades den 1 december 1911 att vara ledamot i den nämnda dag på Kungl. Maj:ts bemyndigande tillsätta Andra försvarsberedningen.

Professor G. SUNDBÄRG har under året fortfarande innehaft det honom af Kungl. Maj:t den 30 januari 1907 lämnade uppdraget att åstadkomma en utredning af emigrationsfrågan och i sammanhang därmed stående spörsmål.

Docenten J. ROOSVAL har af de kommittéer eller föreningar, som i resp. orter förbereda utställningar af äldre kyrklig konst, anmodats att vara ledare för dylika utställningar i Härnösand 1912 och i Kalmar 1913 samt att vara ledamot i kommittén för en liknande utställning i Stockholm 1912.

Docenten S. LAMPA har innehaft uppdrag att vara sekreterare hos Kungl. Ortnamnskommittén.

Docenten K. A. EDIN erhöll den 15 sept. 1911 uppdrag att i egenskap af sakkunnig inom Civildepartementet biträda med den förberedande handläggningen af den utaf Riksdagen begärda utredningen rörande de mindre bemedlade klassernas bostadsförhållanden.

Professor O. WIDMAN innehade Kungl. Maj:ts förordnande att vara ledamot af sakkunnignämnden för uppgörande af förslag till anordnande af tillfälle till vetenskapligt forskningsarbete på landtbrukets och dess binäringars verksamhetsområden och en därmed förbunden högre landtbruksundervisning och utsågs af

det Större akademiska konsistoriet till dess representant vid aftäckandet af SCHEELE-stoden i Köping.

Professor A. G. HÖGBOM var af Öfverstyrelsen för rikets allmänna läroverk förordnad att under en del af juli och augusti 1911 gifva en kurs för elementarlärare i geografi och geologi samt anmodades att såsom sakkunnig afgifva yttrande om de sökande till professuren i mineralogi och geologi vid Kungl. Tekniska Högskolan i Stockholm.

Professor A. HAMBERG har anmodats att afgifva yttranden till Kommissionen för de allmänna kartarbetena.

Professor G. GRANQVIST omvaldes som medlem i Kungl. Vetenskapsakademiens Nobelkommitté för fysik för åren 1912—1915 samt utsågs af Större akademiska konsistoriet att såsom dess representant deltaga i Svenska Teknologföreningens 50-årsjubileum i december 1911.

F. d. Professor W. RUDIN innehar fortfarande uppdrag såsom ledamot af Kungl. Bibelkommissionen.

Akademisekreteraren J. VON BAHR utsågs den 20 november 1911 af Uppsala läns landsting att för tiden till den 1 januari 1918 vara ledamot af Riksdagens Första kammare.

Biblioteksamanuensen A. B. CARLSSON fullgjorde af K. Departementalkommitterade tidigare meddeladt uppdrag att utarbета den kommitterades betänkande åtföljande historiska öfversikten af den svenska centralförvaltningens organisation.

Stipendier, belöningar och understöd.

Docenterna H. WIKANDER och M. FEHR tilldelades ett reseunderstöd å 1,200 kronor hvardera ur juridiska fakultetens fond af besparade docentstipendier.

Docenten E. NACHMANSON förordnades att för en tid af tre år från och med den 1 januari 1911 innehafva rörliga docentstipendiet n:o 5.

Docenten G. RUDBERG förordnades att för en tid af tre år från och med vårterminen 1911 vara innehafvare af Filénska legatet n:r 1.

Docenten J. H. KYLIN tilldelades Filénska legatet n:r 2 för en tid af tre år från och med vårterminen 1911 samt förordnades att för en tid af ett år, räknadt från och med den 1 oktober 1911, vara innehafvare af det fasta docentstipendiet i geografi.

Docenten H. SJÖGREN förordnades att fortfarande för tiden

från och med den 1 september 1911 till och med den 31 juli 1914 vara innehafvare af det fasta docentstipendiet för klassiska språk.

Docenten S. HILDEBRAND tilldelades ett besparadt riksstatens mindre resestipendium för år 1911 för att vid åtskilliga bibliotek i Tyskland bedriva handskriftsstudier.

Docenten K. B. WESTMAN förordnades att för en tid af tre år, räknadt från och med den 1 juni 1911, vara innehafvare af teologiska fakultetens fasta docentstipendium för kyrkohistoria.

Docenten E. LINDERHOLM förordnades att för tiden från och med den 1 juli till och med den 31 december 1911 vara innehafvare af teologiska fakultetens fasta docentstipendium för exegetik.

Docenten H. M. PLEJEL förordnades att för en tid af tre år, räknadt från och med den 1 juni 1911, vara innehafvare af docentstipendiet n:r 2 inom ämnesgruppen matematik, astronomi samt mekanik och matematisk fysik.

Docenten G. A. BUCHT förordnades att för en tid af tre år, räknadt från och med den 1 september 1911, vara innehafvare af docentstipendiet n:r 1 inom ämnesgruppen matematik, astronomi samt mekanik och matematisk fysik.

Docenten EVA VON BAHR förordnades att för en tid af tre år, räknadt från och med den 5 september 1911 vara innehafvare af fasta docentstipendiet för fysik.

Docenten G. BERGMARK förordnades att för tiden från och med den 1 januari till och med den 31 december 1912 fortfarande vara innehafvare af medicinska fakultetens fasta docentstipendium n:r 3.

Docenten C. F. LINDAHL förordnades att för en tid af tre år, räknadt från och med den 1 juli 1911, vara innehafvare af medicinska fakultetens fasta docentstipendium n:r 1.

Docenten H. B. LUNDBORG förordnades att för tiden från och med den 1 januari till och med den 31 december 1912 fortfarande innehafva medicinska fakultetens fasta docentstipendium n:r 2.

Riksstatens resestipendier för år 1912 tilldelades docenten N. E. SVEDELIUS (det större) och H. B. LUNDBORG (det mindre).

Professor C. WIMAN tilldelades ett reseunderstöd af 400 kronor af anslaget till resestipendier åt ordinarie lärare m. fl. vid rikets universitet och Karolinska mediko-kirurgiska institutet för företagande af en studieresa till Milano, trakten af Lugano och Frankfurt am Main.

Docenten J. M. MORTENSEN förordnades att för tiden från och med den 1 januari 1912 till och med den 15 april 1914 fort-

farande vara innehafvare af det fasta docentstipendiet inom ämnesgruppen litteraturhistoria med poetik och konsthistoria med konstteori.

Docenten J. CHARPENTIER förordnades att för tiden från och med den 1 januari 1912 till och med den 31 december 1914 fortfarande vara innehafvare af det fasta docentstipendiet n:r 2 inom ämnesgruppen pedagogik, sanskrit med jämförande indoeuropeisk språkforskning, semitiska språk och slaviska språk.

Docenten N. E. SVEDELIUS förordnades att för en tid af ytterligare tre år, räknadt från och med den 1 januari 1912 vara innehafvare af det fasta docentstipendiet n:r 1 inom ämnesgruppen botanik och zoologi.

Docenten K. O. LAMM förordnades att i stället för docenten H. WIKANDER, som innehade professorsförordnande, under år 1912 innehafva juridiska fakultetens fasta docentstipendium n:r 2.

Docenten TH. ENGSTRÖMER förordnades att för tiden från och med den 1 januari 1912 till och med den 31 december 1914 fortfarande vara innehafvare af juridiska fakultetens fasta docentstipendium n:r 3.

Docenten G. REXIUS förordnades att för tiden från och med den 1 januari 1912 till och med den 31 december 1914 vara innehafvare af fasta docentstipendiet för historia och statskunskap n:r 2.

Docenten J. LINDBLOM förordnades att för tiden från och med den 1 januari 1912 till och med den 31 december 1914 innehafva teologiska fakultetens fasta docentstipendium för exegetik.

Biblioteksamanuenserna G. EKHOLM och O. LUNDBERG förordnades att under år 1912 innehafva hvar sitt amanuensarfvode vid universitetetsbiblioteket å 2,000 kronor.

Biblioteksamanuenserna P. HÖGBERG och A. NELSON förordnades att under år 1912 innehafva hvar sitt amanuensarfvode vid universitetsbiblioteket å 1,500 kronor.

Biblioteksamanuenserna HJ. LUNDGREN och A. B. CARLSSON förordnades att under år 1912 innehafva hvar sitt amanuensarfvode vid universitetsbiblioteket å 1,200 kronor.

Docenten E. REUTERSKIÖLD förordnades att för tiden från och med den 1 februari 1912 till och med den 31 januari 1914 vara innehafvare af David Carnegies docentstipendium i apologetik.

Professor K. F. JOHANSSON tilldelades ett reseunderstöd af 850 kronor ur anslaget för resestipendier åt ordinarie lärare m. fl. vid rikets universitet samt Karolinska mediko-kirurgiska institutet

för deltagande i den sextonde allmänna orientalistkongressen i Atén.

Docenten E. T. ANDERSSON förordnades att för tiden från och med den 1 januari 1912 till och med den 31 december 1914 fortfarande vara innehafvare af rörliga docentstipendiet n:r 3.

Docenten J. ROOSVAL erhöll för år 1912 ett anslag å 1,500 kronor ur den humanistiska sektionens fond af besparade docentstipendier.

Docenten E. LINDERHOLM tilldelades för vårterminen 1912 ett anslag å 1,250 kronor ur teologiska fakultetens fond af besparade docentstipendier.

Af det af riksdagen på extra stat för år 1912 beviljade anslaget till resestipendier åt ordinarie lärare och vissa andra tjänstemän vid rikets universitet samt Karolinska mediko-kirurgiska institutet tilldelades en hvar af professorerna A. G. HÖGBOM, J. V. HULTKRANTZ, Ö. BERGSTRAND och E. BJÖRKMAN, laboratorn G. F. GÖTHLIN och förste bibliotekarierna E. MEYER och I. COLLIN 550 kronor samt professor L. O. J. SÖDERBLOM 450 kronor.

Den för år 1912 utgående räntan af konung Oscar II:s jubelfestdonation fördelades lika mellan docenterna G. E. H. AULÉN och M. LAMM.

Docenten M. FEHR förordnades att för tiden från och med den 1 april 1912 till och med den 31 mars 1915 vara innehafvare af juridiska fakultetens fasta docentstipendium n:r 3.

Reseanslag från Regnells resestipendiefond för medicinska fakulteten utgingo under år 1911 till professorerna C. TH. MÖRNER och J. G. EKEHORN samt docenten R. FRIBERGER.

Björkénska priset för år 1911 delades mellan lektorn i Sundsvall filosofie doktorn G. ADLERZ för hans arbete: »Lefnadsförhållanden och instinkter inom familjerna Pompilidæ och Sphegidæ» och docenten vid Lunds universitet filosofie doktorn H. NILSSON-EHLE för hans afhandling: »Kreuzungsuntersuchungen an Hafer und Weizen.»

Filosofiska fakultetens resestipendier för år 1912 tilldelades professorerna H. HJÄRNE, R. GELJER, O. WIDMAN, A. NOREEN, O. A. DANIELSSON och H. SCHÜCK.

Uppsala läkarförening erhöll ett statsbidrag å 1,500 kronor för utgifvande af sina Förhandlingar under arbetsåret 1911—1912 (band 17).

Domprosten H. LUNDSTRÖM erhöll ett statsbidrag af 1,200

kronor för fortsatt utgifvande under år 1912 af »Kyrkohistorisk årsskrift».

Professor E. STAVE erhöll ett statsbidrag å 1,500 kronor för fortsatt utgifvande under år 1912 af »Bibelforskaren, tidskrift för skrifttolkning och praktisk kristendom».

Docenten S. ALRUTZ erhöll ett statsbidrag å 700 kronor för fortsatt utgifvande under år 1912 af »Psyke, tidskrift för psykologisk forskning».

Professorerna K. V. ZETTERSTÉEN, K. B. WIKLUND och K. F. JOHANSSON erhöilo ett statsbidrag å 2,000 kronor för fortsatt utgifvande under år 1912 af tidskriften »Le monde oriental».

Professor D. DAVIDSON erhöil ett statsbidrag af 2,000 kronor för fortsatt utgifvande under år 1912 af »Ekonomisk tidskrift».

Vetenskapliga resor.

Professor STAVE besökte i samband med en för hälsans vårdande företagen resa till Sydeuropa under tiden från början af april till midten af maj universiteten i Berlin och Greifswald.

Professor N. J. GÖRANSSON företog med stöd af resestipendium för akademisk lärare under sommaren 1911 från den 9 juni till den 13 juli en studieresa till tyska och schweiziska universitet.

Docenten J. LINDBLOM företog såsom innehafvare af Guthermuths utrikes resestipendium under tiden från och med januari till och med maj en resa till Paris för idkande af religionsvetenskapliga studier.

Docenten E. LINDERHOLM företog med enskildt understöd den 11—31 januari 1912 en resa till Härnösand, Delsbo och Hudiksvall för arkivstudier.

Professor B. H. DAHLBERG företog såsom innehafvare af ett af resestipendierna för ordinarie universitetslärare under juni och juli månader en studieresa, under hvilken hufvudsakligast universiteten och biblioteken i Berlin, München och Leipzig besöktes.

Professor C. A. REUTERSKIÖLD företog med anslag af statsmedel för ordinarie akademiska lärares utrikesresor under juni och juli 1911 en studieresa till Tyskland, Schweiz och Frankrike, hvarvid besök gjordes särskildt i Berlin, Bonn och Zürich för tagande af kännedom om den statsrättsliga undervisningen därstädes.

Professor T. ENGSTRÖMER företog med stöd af anslag ur f. d. prof. C. G. Hammarskjölds löne-medel under sommaren 1911 en resa till Frankrike och Tyskland för att studera speciell privaträtt och processrätt samt undervisningen i dessa ämnen.

Docenten H. WIKANDER företog under juni och juli månader med understöd ur juridiska fakultetens fond af besparade docentstipendier en studieresa till universitetet och biblioteken i Berlin.

Docenten M. FEHR företog med understöd ur juridiska fakultetens fond af besparade docentstipendier under juni och första hälften af juli en studieresa till Leipzig, München och Verona.

Professor C. TH. MÖRNER företog, med understöd af Regnells resestipendium för medicinska fakulteten, under tiden 1 juni—27 sept. en resa, hvarunder besöktes medicinskt-vetenskapliga institutioner i Berlin, Prag, Bologna, Bombay, Calcutta, Adelaide, Sydney, Berkeley (Cal.), Chicago och Boston samt ett flertal botaniska trädgårdar, bl. a. i Darjeeling, Madras, Paradeniya (Ceylon), Melbourne, Cambridge (Mass.), New York och Bremen.

Professor A. GULLSTRAND besökte på egen bekostnad tyska oftalmologsammankomsten i Heidelberg i början af augusti.

Professor FREY SVENSON företog såsom innehafvare af ett resestipendium för ordinarie universitetslärare under juni och juli månader en studieresa i Tyskland och Schweiz, hvarunder studier i psykiatri och patopsykologi idkades hufvudsakligen vid de psykiatriska klinikerna i Zürich och Giessen, samt deltog i den internationella kriminalantropologiska kongressen i Köln 7—13 oktober.

Professor G. EKEHORN företog med stöd af ett Regnells resestipendium under tiden fr. q. m. den 8 juni t. o. m. d. 7 juli 1911 en resa till Berlin, Baden-Baden, Freiburg, Bern, Luzern och Berlin för idkande af studier i kirurgi och sjukhusväsande. Deltog i tyska kirurgkongressen i Berlin den 10—13 april 1912, samt i ortopedkongressen därstädes den 9 april.

Docenten H. B. LUNDBORG företog såsom innehafvare af Riksstatens mindre resestipendium under tiden 20 jan. t. o. m. den 14 juni 1912 en resa till München, Stuttgart, Köln och Giessen för idkande af studier i klinisk psykiatri och rashygien. Bevistade härunder kongressen für Familienforschung, Erblichkeits- und Regenerationslehre i Giessen i april s. å.

Docenten R. FRIBERGER företog med understöd dels af medicinska fakultetens Regnellska fond för resestipendier, dels af ett Statens resestipendium för civila läkare under tiden 20 sept. 1911—25 mars 1912 en resa till Tyskland för studier särskildt vid professor von Rombergs klinik i Tübingen och professor Finkelsteins klinik i Berlin.

Professor R. GELJER företog, med stöd af ett utrikes resestipendium för ordinarie universitetslärare under juli och augusti 1911 en studieresa hufvudsakligen till Berlin för idkande

därstädes af biblioteksstudier och sedan till Bruxelles, där han deltog i »le premier Congrès intern. de Pédologie».

Professor H. SCHÜCK vistades såsom innehafvare af filosofiska fakultetens resestipendium i Rom under april och en del af maj 1912 för studier rörande Roms historia.

Professor K. F. JOHANSSON företog med understöd af statsmedel under tiden fr. o. m. den 28 mars t. o. m. den 27 april en resa till Aten för deltagande i den 16:de internationella orientalistkongressen såsom Sveriges och universitetets ombud vid densamma.

Professor J. A. LUNDELL vistades med stöd af ett resestipendium från filosofiska fakulteten under juli och aug. månader 1911 i Moskva för språkstudier.

Professor N. EDÉN företog med stöd af resestipendium för akademiska lärare under tiden 1—11 juni 1911 såsom representant för Uppsala universitet en resa till Rouen för att deltaga i Normandies tusenårsfest och den i samband därmed hållna kongressen.

Professor E. BJÖRKMAN företog på egen bekostnad under tiden från början af juli t. o. m. midten af augusti en resa till London i och för studier i biblioteket i British Museum.

Professor K. V. ZETTERSTÉEN företog under juni månad på egen beskostnad en studieresa till Berlin och Leipzig.

Professor O. v. FRIESEN företog såsom innehafvare af ett af filosofiska fakultetens resestipendier under juli månad 1911 en resa för idkande af run- och handskriftsstudier till Leiden, Leuwarden, Heidelberg och Berlin, samt företog på egen bekostnad flera kortare resor i Småland och Uppland för runstensundersökningar.

Professor E. STAAFF företog såsom innehafvare af ett af filosofiska fakultetens resestipendier under december—januari en resa till Paris för idkande af vetenskapliga studier å därvarande bibliotek.

Professor B. HAMMER företog såsom innehafvare af ett resestipendium för ordinarie universitetslärare under tiden 29 juni—1 aug. 1911 en studieresa till Tyskland och Schweiz (Berlin, Hamburg, Leipzig, Halle, Jena, München, Zürich, Bern) för att inhämta kännedom om den teoretiska pedagogikens och den teoretisk-pedagogiska lärarutbildningens ställning i nämnda länder.

Docenten O. ALMGREN företog juli—aug. 1911 en studie-

resa till Finland och Ryssland, bl. a. för deltagande i den arkeologiska kongressen i Novgorod.

Docenten H. SJÖGREN företog under mars—maj på egen bekostnad en resa till Italien för handskriftsundersökningar och arkeologiska studier.

Docenten S. ALRUTZ företog på egen bekostnad en resa till Berlin 13—23 april 1912 i och för bevistandet af den 5:e kongressen för experimentell psykologi.

Docenten J. ROOSVAL företog på egen bekostnad en studieresa till Egypten, där han, under november månad 1911, besökte Kairo, Luksor, Beni-hasan, Dendera, koptiska kloster i närheten af Sohag m. fl. orter. Det hufvudsakliga ändamålet med studieresan var undersökning af gammalkristen konst i Egypten och i Italien. Genom docenten Roosvals sjukdom gick denna plan till större delen om intet, då han måste kvarligga i sjukhus i Kairo under närmare $1\frac{1}{2}$ månad från 3 dec. räknadt, samt sedermera under $1\frac{1}{2}$ månad som konvalescent var förhindrad att företaga studier. Under den öfriga delen af läsåret har docenten Roosvall företagit diverse resor i Sverige för studier af kyrklig konst.

Docenten J. CHARPENTIER företog såsom innehafvare af Riksstatens större utrikes resestipendium under tiden fr. o. m. den 27 april t. o. m. den 8 december 1911 en studieresa till Bonn och London, dels för idkande af studier i indisk filosofi m. m., dels för studiet af indiska handskrifter på universitetsbiblioteket i Bonn och India office Library i London.

Docenten H. ALMQUIST företog i juli och aug. 1911 för historisk-arkivaliska studier en resa till Berlin och Dresden och i jan.—mars 1912 i samma syfte en resa till Berlin, Danzig, Krakau, Wien och Kremsier.

Docenten E. MATTSSON företog, delvis med enskildt understöd, under tiden 8 juni till 12 juli en resa till London för att idka studier i arabiska.

Professor A. HAMBERG fortsatte under juli och augusti sina undersökningar i Kvikkjokksfjällen.

Professor R. SERNANDER företog i maj och juni med understöd af för resestipendier åt lärare vid rikets universitet beviljade anslag en resa till nordvästra Tyskland och Harz för torfmoss-studier.

Professr C. WIMAN företog med stöd af ett anslag ur fonden för universitetslärares resor under tiden 3—15 dec. 1911 en resa

till Frankfurt a. M., Luganersjön och Milano för studium och insamling af lombardiska triassaurier och fiskar.

Docenten ROB. E. FRIES deltog, under tiden fr. o. m. 15 juni 1911 t. o. m. 22 mars 1912, såsom botanist i en af grefve Eric von Rosen ledd och bekostad expedition genom Afrika, hvarvid besöktes särskildt Kaplandet, Rhodesia, Tyska Ost-Afrika, Kongo, Uganda, Sudan och Egypten.

Docenten O. HOLMBERG företog på egen bekostnad under juni månad 1912 en resa till Frankrike för idkande af kemiska studier hos Professor G. Urbain vid Laboratoire de Chimie Minérale, Sorbonne, Paris.

Docenten N. VON HOFSTEN företog under juli och augusti en resa i Lule lappmark för undersökningar öfver fjällsjöarnas fauna samt under tiden 27 oktober till 3 november en resa till Kristinebergs zoologiska station.

Docenten C. SKOTTSBERG företog under sommaren 1911 med statsunderstöd (anslaget för vistelse vid utländska biol. hafsstationer) en resa till Tvärminne i Finland (9 juni—9 juli) samt Helgoland (till 8 september), för idkande af algologiska studier.

Docenten H. KYLIN företog såsom innehafvare af Letterstedts inrikes resestipendium under tiden 2—15 januari, 8 juni—27 augusti 1911 och 2—11 januari 1912 en resa till Kristinebergs zoologiska station för studier af hafsalgernas biokemi.

Docenten EVA VON BAHR vistades under juni och juli månader 1911 i Freiburg i Br. i och för vetenskapligt arbete vid därvarande matematisk-fysiska institution.

Docenten G. BUCHT företog under tiden 29 maj 1911—1 juli 1912 med stöd af Letterstedts utrikes resestipendium en resa till Göttingen och Paris för att vid därvarande universitet idka studier och bedriva vetenskapligt arbete.

Docenten P. QUENSEL deltog på egen bekostnad i de geologiska exkursioner, som af Finlands geologiska undersökning anordnades 13—23 augusti 1911, dels i den sydfinska skärgården dels i Tammerfors omgifningar.

Öfverbibliotekarien A. ANDERSSON deltog, såsom innehafvare af ett af de för lärare och vissa tjänstemän vid universitetet afsedda stipendier å 550 kronor, i egenskap af en af de inbjudna representanterna för Sverige i det normandiska tusenårsjubileet i Rouen och den i sammanhang därmed därstädes hållna historiska kongressen den 3—11 och 23—25 juni, besökte i uni-

versitetsbibliotekets ärenden Paris m. fl. franska städer samt deltog på inbjudan i den högtidlighet, hvarmed grundstenen lades till den svenska kyrko- och församlingsbyggnaden i Paris den 26 juni.

Med stöd af ett anslag å 200 kronor ur universitetets reservfond företogs vidare en resa till några tyska universitetsstäder i syfte att taga närmare kännedom om nyare biblioteksbyggnader. I detta syfte besöktes sålunda på utresan Berlin samt under förra hälften af juli Freiburg i. B., Strassburg, Tübingen, Heidelberg, Giessen och Marburg.

Förste bibliotekarien E. MEYER företog på egen bekostnad i juni 1911 en resa till Hamburg för att deltaga i Tagung der deutschen Bibliothekare.

Biblioteksamanuensen G. EKHOLM företog med stöd af Sederholms mindre stipendium till inrikes resor och med anslag af K. Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademien under tiden fr. o. m. den 1 juli t. o. m. den 31 augusti en arkeologisk forskningsresa i Uppland i förening med en resa till Helsingfors och Åbo för idkande af studier i därvarande muséer.

Af universitetets lärare och tjänstemän i tryck utgifna skrifter.

- O. ALMGREN. Ett karelskt stenvapen med älghufvud funnet i Uppland. Arkeologisk utredning. (I: Fornvännen, 1911.)
- » Recension af J. Ailio, Die steinzeitlichen Wohnplatzfunde in Finland m. m. (I: Ymer, 1912.)
 - » Alunda sockens fornminnen. 1. Allmän öfversikt. (I: Upplands Fornminnesfören. Tidskrift, H. 28, 1912.)
 - » Redigerat Upplands Fornminnesförenings Tidskrift.
- H. ALMQUIST. Från Erik XIV:s sista regeringstid. (I: Personhistorisk tidskrift, 1911.)
- » Karl IX och Petrus Petrosa. En gammal tradition i ny belysning. (Ibid., 1912.)
 - » Görtz' resa till orienten år 1714. (I: Karolinska Förbundets Årsbok, 1911.)
 - » Slavisk kultur. (I sammelvecket 'Världskulturen', Bd. 8, Stockholm 1912. Äfven på danska i 'Verdenskulturen'.)
 - » Rec. af G. Jacobson, Sverige och Frankrike 1648—1652. (I: Historisk tidskrift, 1911.)
 - » Rec. af E. Falk, Sverige och Frankrike från Gustaf II Adolfs död till upplösningen af det svensk-franska förbundet 1632—1634. (Ibid., 1912.)
 - » Artiklar i Nord. familjebok (ny uppl.) och Svensk tidskrift.
- S. ALBUTZ. Vittnespsykologi och vittnesmål. (I: Svenska Advokatsamfundets Årsskrift, 1912.)
- » Några fall af varsel. (I: Psyke, Bilaga 2, 1911.)
 - » Diverse fall. (Ibid.)
 - » Till hypnosens problem; ett experimentelt bidrag till frågan om effektiviteten af de hypnotiska passen (strykningar utan beröring). (I: Psyke, 1912.)
 - » Utgifvit och redigerat Psyke, tidskrift för psykologisk forskning, 1911—1912.
 - » Utgifvit och redigerat skriftserien I vår tids lifsfrågor, 1911—1912.
- E. T. ANDERSSON. Mémoire sur les «Urkunden des ägyptischen Altertums». 5. (I: Sphinx, Vol. 15: 3, 1911.)
- » J. Lieblein †. — Liste chronologique des oeuvres de J. Lieblein. (Ibid., Vol. 15 : 5, 1911.)
 - » La ligne 9 de la stèle du Songe. (Ibid.)
 - » A. Moret, Catalogue du Musée Guimet. Compte rendu critique. (Ibid., Vol. 15: 3, 1911.)

- E. T. ANDERSSON. Hieroglyphic texts from Egyptian stelae, &c., in the British Museum. 1. Compte rendu critique. (Ibid.)
- » G. Maspero. A propos d'un article de M. Moret sur l'égyptologie en France. Compte rendu analytique. (Ibid.)
 - » G. Maspero, Les contes populaires de l'Égypte ancienne. 4me éd. Compte rendu analytique. (Ibid., Vol. 15: 5, 1911.)
 - » V. Schmidt, De Græsk-Ægyptische Terrakotter i Ny Carlsberg Glyptothek. Compte rendu analytique. (Ibid.)
 - » A. Moret, Rois et dieux d'Égypte. Compte rendu analytique. (Ibid.)
 - » G. Bénédict, Catalogue général des antiquités égyptiennes du Musée du Caire. Objets de toilette. 1. Compte rendu analytique. (Ibid., Vol. 16: 1, 1912.)
 - » Utgifvit Sphinx, Vol. 15: 4—6 och Vol. 16: 1—2.
- C. ANNERSTEDT. Upsala Universitets historia. Bihang 3 (Handlingar 1695—1749). Uppsala 1912.
- A. APPELLÖF. Über die Beziehungen zwischen Fortpflanzung und Verbreitung mariner Tierformen. (I: Verhandl. des 8. internationalen Zoologen-Kongresses zu Graz 1910.)
- » Invertebrate bottom fauna of the Norwegian Sea and North Atlantic. (I: J. Murray and J. Hjort, The depths of the ocean. Edinburgh 1912.)
- G. E. H. AULÉN. Till belysning af den lutherska kyrkoidén, dess historia och dess värde. Uppsala 1912. (Arbeten utg. m. understöd af Vilh. Ekmans universitetsfond, 11.)
- » Kyrkotanken och nutida svensk kyrkolitteratur. (I: Vår lösen, 1911.)
 - » Artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.) samt diskussionsinlägg, tryckta i 'Kyrkligt-teologiska mötet i Örebro 1910' (Sthm 1911) och i 'Folkkyrkan och den frikyrkliga församlingsprincipen' (1912).
- EVA VON BAHR. Über Veränderung von Absorptionslinien durch fremde Gase. (Bemerkung zu Mitteilungen von Chr. Füchtbauer und G. Hertz.) (I: Physikalische Zeitschrift, Jahrg. 12, 1911.)
- » Über den Einfluss der Temperatur auf die ultrarote Absorption der Gase. (I: Annalen der Physik, Folge 4: Bd 38, 1912.)
 - » (und J. KOENIGSBERGER). Über die Farbe anorganischer Salze und die Berechnung der schwingenden Teile. (I: Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, 1911.)
- Ö. BERGSTRAND. Om stjärnornas rörelser och universums byggnad. (I: Nordisk tidskrift, 1911.)
- » Sur la figure et la masse de la planète Uranus, déduites des mouvements des deux satellites intérieurs. (I: Bulletin de la Soc. astron. de France, 26e année, 1912.)
 - » Artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.).
- E. M. BILLING. De heligas gemenskap. Uppsala 1911. (Sveriges kristliga studentrörelses skriftserie, N:o 16.)
- » Artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.) och i den periodiska pressen.
- E. BJÖRKMAN. Engelska Ortsnamn och deras betydelse som historiska minnesmärken. (I: Nordisk tidskrift, 1911.)
- » Ne. *eagre* 'a tidal wave.' (I: Archiv f. d. Studium der neueren Sprachen u. Literaturen, Bd 128, 1912.)

- E. BJÖRKMAN. Neuschwed. *gosse* 'Knabe, Junge'. Eine semasiologisch-methodologische Studie. (I: Indogermanische Forschungen, Bd 30, 1912.)
- » Zur englischen Namenkunde. Halle 1912.
 - » Smärre recensioner i Archiv f. d. Studium der neueren Sprachen und Literaturen och i Englische Studien, 1911—1912.
- S. J. BOËTHIUS. Uppsatser i Nordisk familjebok (ny uppl.).
- » Ytterligare till frågan om tillkomsten af 1809 årsregeringsform. (I: Statsvetenskaplig tidskrift, Årg. 14, 1912.)
- L. BYGDÉN. Svenskt anonym- och pseudonym-lexikon. Bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonyma och pseudonyma i den svenska litteraturen. H. 16 (= Bd 2: 7). Uppsala 1911. (Skrifter utg. af Sv. Litt. sällsk., 17: 14.)
- A. B. CARLSSON. Riksdrots- och riksskattmästarevalet 1634. (I: Historisk tidskrift, 1911.)
- » Sverige och den östeuropeiska krisen 1656. (I: Historisk tidskrift, 1912. — Särtryck 1911.)
 - » Uppsala Universitets matrikel. 5. 1680—1700. (Utg. i fören. med J. SANDSTRÖM.) Uppsala 1911. (I: Uppsala Universitets Årsskrift, 1911, och såsom bilaga till akad. program.)
- J. CHARPENTIER. Beiträge zur alt- und mittelindischen Wortkunde. 2. (I: Indogerm. Forschungen, Bd 29, 1911.)
- » Rigveda VIII, 100 (89). (I: Wiener Zeitschr. f. d. Kunde d. Morgenlandes, Bd 25, 1911.)
 - » Bemerkungen über die vrātya. (Ibid.)
 - » Rec. af K. F. Johansson, Solfågeln i Indien. (Ibid.)
 - » Rec. af P. Tuxen, Yoga. (I: Zeitschr. d. Deutsch. morgenländ. Gesellschaft, Bd 65, 1911.)
 - » Studien zur indischen Erzählliteratur. 5. Kleine Bemerkungen zur Jātakaliteratur. (Ibid., Bd 66, 1912.)
 - » Kleine Beiträge zur indoiranischen Mythologie. (I: Upsala Universitets Årsskrift, 1911.)
 - » Zu den indischen Glossen bei Hesychius. (I: Zeitschr. f. vergleich. Sprachforsch., Bd 45, 1912.)
 - » Rec. af F. Lacôte, Essai sur Guṇādhya et la Brhatkathā. (I: Journal asiatique, 1910: Déc.)
 - » Le commentaire de Bhāvavijaya sur le neuvième chapitre de l'Uttarādhyaṇasūtra. (Ibid., 1911: Sept.—Oct.)
- I. COLLIN. Bibliografiska miscellanea. 10. Manuale Upsalense 1487. — 11. Canonbilderna i Missale Upsalense 1513. — 12. Brask »Keyserliga mandata.» — 13. Den i Stockholm år 1628 tryckta ryska katekesen. (I: Kyrkohist. årsskrift, Årg. 12, 1911.)
- » Alte schwedische Bucheinbände. (I: Zeitschr. f. Bücherfreunde, N. F.: Jahrg. 3, 1911/12.)
 - » Svensk litteraturhistorisk bibliografi. 29 (1910). (I: Samlaren, 1911.)
 - » Ettbladstryck från 15:de århundradet. Saml. 2. Text & Planscher XIII—XXVI. Stockholm 1912.
 - » Bibliografiska ströftåg i Finland, Ryssland och Polen. Föredrag. Stockholm 1912.

- I. COLLJN. Der Drucker des Turrecremata in Krakau = Caspar Hochfeder. (I: Zentralbl. f. Bibliothekswesen, Jahrg. 29, 1912.)
- » Olaus Magnus, Ain kurze Auslegung der neuuen Mappen von den alten Goettenreich und andern Nordlenden. Venedig 1539. Utg. med inledn. Stockholm 1912.
 - » Johannes och Olaus Magnus i Uppsala universitetsbibliotek förvarade bref till Johannes Dantiscus. Stockholm 1912. (Michaelisgillets tillfäll. publikationer, 3.)
 - » Affärshandling utfärdad af Olaus Magnus i Lübeck den 12 okt. 1526. Stockholm 1912. (Michaelisgillets tillfäll. publikationer, 4.)
 - » Ledt redigeringen af Olaus Magnus, Historia om de nordiska folken, Del 2. Uppsala-Stockholm 1912.
 - » Utg. Veröffentlichungen der Gesellschaft für Typenkunde des 15. Jahrhunderts, Vol. 5 (1911): Fasc. 3.
- D. DAVIDSON. Utgifvit Ekonomisk tidskrift 1911—12.
- » Artiklar i Ekonomisk tidskrift 1911—12.
 - » Granskning af Försvarskommitténs finansiella utredning. Uppsala 1911. (I förening med I. FLODSTRÖM.)
- E. J. V. VON DÖBELN. Redigerat afdelningen Offentliga föreläsningar och öfnin-
gar under år 1911. (I: Uppsala Universitets Årsskrift, 1911.)
- N. EDÉN. Peder Swart, Konung Gustaf I:s Krönika, med inledning och ordför-
klaringar utgifven. Stockholm 1912.
- » Artiklar i Nord. familjebok (ny uppl.).
- K. A. EDIN. De mindre bemedlades bostadsförhållanden i Göteborg. (Statistisk
undersökning utförd år 1911 på uppdrag af kommittén för stadens
kommunalstatistik.) Göteborg 1912.
- G. EKEHORN. Om behandling af frakturer på extremiteterna med skenor och
gips. (I: Förhandl. vid Nordiska Kirurg-fören. 9:de möte i Stockholm
den 3—5 aug. 1911; Nord. med. arkiv.)
- » Zur operativen Behandlung grosser Harnröhrendefekte. (I: Archiv
für klin. Chirurgie, Bd 97, 1912.)
 - » Zur Operationstechnik bei Operationen an den Nieren. (Ibid.)
- G. EKHOLM. Catalogues des gravures célèbres de la Bibliothèque de l'Université
Royale d'Uppsala. 1. Uppsala 1912.
- » Claude Mellan. En grafstickelns mästare. (I: Ord och bild, Årg. 20, 1911.)
- J. A. EKMAN. Tal och bön vid invigningen af läroverksbyggnaden i Hudiksvall
den 18 november 1911. (I: Redogörelse för Högre allmänna läroverket
i Hudiksvall läsåret 1911/1912.)
- T. ENGSTRÖMER. Vittnesbeviset, reglerna för dess värdering i svensk ordinär
process. Uppsala 1911. (Skrifter utg. af K. Humanistiska Veten-
skaps-Samf. i Uppsala, 14: 1.)
- » Om konkurslagen § 13. (I: Nytt juridiskt arkiv, 1911: Afd. 2.)
- A. ERDMANN. Lydgate's Siege of Thebes. Edited from all the known manuscripts
and the two oldest editions, with introduction, notes, and a glossary.
Part 1. The Text, with temporary preface. London 1911. (Published
for the Early English Text Society; äfven = London, Chaucer Society,
Ser. 2: N:o 46.)
- M. N. FEHR. Ferd. Kniep, Der Rechtgelehrte Gaius und die Ediktskommentare.
— Derselbe, Gai institutionum commentarius primus. (Rec. i Zeit-
schr. d. Savigny-Stiftung f. Rechtsgesch., Romanist. Abt., 1911.)

- M. N. FEHR. M. Freudenthal, Zur Entwicklungsgeschichte der römischen Condictio. (Rec. ibid.)
- R. FRIBERGER. Om arhytmi, särskildt hos barn. (I: Upsala Läkarefören. Förhandl., N. F.: Bd 17, 1911/12.)
- ROB. E. FRIES. Zur Kenntnis der Cytologie von Hygrophorus conicus. (I: Svensk botan. tidskr., Bd 5, 1911.)
- » Ett bidrag till kännedomen om Selaginella-rothävarne. (Ibid.)
 - » Botaniskt resebref från Syd-Afrika. (Ibid.)
 - » Ein unbeachtet gebliebenes Monokotyledonenmerkmal bei einigen Polycarpicæ. (I: Berichte der Deutsch. bot. Gesellschaft, Bd 29, 1911.)
- TH. M. FRIES. Bref och skrivelser af och till Carl von Linné. Afdeln. 1: D. 6. Upsala 1912.
- » Om bildningsafvikelser hos Secale cereale. (I: Svensk botan. tidskr., Bd 5, 1911.)
 - » Naturalhistorien i Upsala under senare hälften af 1600-talet. (I: Nord. tidskrift, 1911.)
- O. VON FRIESEN. Brödrahalla. En smäländsk runsten och en folksägen. (I: Festskrift till H. F. Feilberg. Stockholm 1911. Svenska landsmål, 1911.)
- » Jesus Syrachs Bok i 1541 års svenska bibel, utgifven med språklig inledning och ordlista. Uppsala 1912.
 - » Runinskrifterna på en koppardosa funnen i Sigtuna augusti 1911. (I: Fornvännen, 1912.)
- R. GELJER. Om själen. (I: Psyke, 1911—12.)
- G. GRANQVIST. Referat i Beibl. zu den Annalen der Physik.
- A. GRAPE. [Gestrike-Helsing nations historia.] Nittonhundratalets första decennium. Några notiser. (I: Gestrike-Helsing nation 1811—1911. Uppsala 1911.)
- » Deltagit i redigeringen af Ol: Joh: Bromans Glysisvallur, H. 1. Uppsala 1911.
- A. GULLSTRAND. Nernstlampan i oftalmologisk praxis. (I: Hygiea, 1911.)
- » Demonstration af de definitiva instrumenten för reflexlös oftalmoskopi. (Ibid.)
 - » Några nya instrument och metoder. (I: Sv. Läkare-Sällsk. Förhandlingar, 1912.)
 - » Demonstration der Nernstspaltlampe. (I: Ber. über die 37. Versamml. der Ophth. Gesellschaft. Heidelberg 1911.)
 - » Einführung in die Methoden der Dioptrik des Auges des Menschen. Leipzig 1911. (Äfven utgörande Abt. 3 a af Bd 3 af Handbuch der physiologischen Methodik von R. Tigerstedt.)
 - » Hur jag fann den intrakapsulära ackommodationsmekanismen. Nobel-föredrag. (I: Hygiea, 1912. Öfversatt till tyska i Archiv für Augenheilkunde, 1912.)
- N. J. GÖRANSSON. Dogmatikens vetenskapliga uppgift. (I: Kristendomen och vår tid, Årg. 6, 1911.)
- » Teologiska centralproblem. (I: Bibelforskaren, Årg. 28, 1911.)
 - » Den religiösa ställningen. (Ibid., Årg. 29, 1912.)
 - » Recension af G. Norelius, Franks System der christlichen Gewissheit. (Ibid.)

- G. F. GÖTHLIN. Kroppsövningarnes inflytande på lifsfunktionerna. (I: Bonniers månadshäften, 1912.)
- A. HAMBERG. Dichteunterschiede und Temperaturverteilung hauptsächlich der Binnenseen. (I: Dr A. Petermanns Geographische Mitteilungen, 1911: II.)
- » Die schwedische Hochgebirgsfrage und die Häufigkeit der Überschiebungen. Eine Erwiderung an Dr F. Svenonius. (I: Geologische Rundschau, 3.)
 - » Mindre uppsatser i Zeitschrift für Gletscherkunde och artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.).
- J. AUG. HAMMAR. Die Thymusliteratur im Referatenjahr 1911. (I: Zentralbl. d. exper. Medizin, Bd 1, 1912.)
- » Handledning vid elementära dissektioner. 1. Däggdjuren. 2:a uppl. Stockholm 1912. (Studentfören. Verdandis Småskrifter, 116.)
 - » Lipoidbildung in den weissen Blutkörperchen. Mikroskopische Studien zur Autolyse des Blutes, nebst einigen Beobachtungen über Vitalfärbung des Zellkerns. Uppsala-Stockholm 1912. (K. Sv. Vetenskapsakad. Handlingar, Bd 49: 3.)
 - » Har under året refererat nyutkommen Thymuslitteratur i Zentralblatt d. exper. Medizin.
- O. HAMMARSTEN. Kortfattad lärobok i fysiologisk kemi. 2:a uppl. Stockholm 1911.
- » Untersuchungen über die Galle des Nilpferdes. (I: Hoppe-Seyler's Zeitschrift für physiologische Chemie, Bd 74, 1911.)
 - » Über die Darstellung von pepsinarmen oder pepsinfreien Chymosinlösungen. (Ibid.)
 - » Referat af den skandinaviska fysiologisk-kemiska litteraturen för år 1910 i Jahres-Bericht über die Fortschritte der Tier-Chemie, Bd 40, 1911.
- B. HAMMER. Om enquête-metodens användbarhet inom psykologi och pedagogik. (I: Psyke, 1912.)
- » Populära artiklar i tidningar och annorstädes.
- S. G. HEDIN. Über das Labzymogen des Kalbsmagens. (I: Zeitschr. f. physiol. Chemie, Bd 72, 1911.)
- Über spezifische Hemmung der Labwirkung und über verschiedene Labenzyme. (Ibid., Bd 74, 1911.)
- » Weiteres über die spezifische Hemmung der Labwirkung. (Ibid., Bd 76, 1911—12.)
 - » Die Immunisierung gegen Kabslab. (Ibid., Bd 77, 1912.)
 - » Har dessutom författat Kapitel 2: 'Fysikalisk kemi inom biologien' i 2:a upplagan af O. Hammarsten, Fysiologisk kemi.
- B. HESSELMAN. Studier i svensk formlära. 1. Slutartikeln -en. (I: Språk och stil, Årg. 11, 1911.)
- » Västnordiska studier. 1. Om brytningen. Uppsala 1912. (Skrifter utg. af K. Humanistiska Vetenskaps-samfundet i Uppsala, 14: 2.)
 - » Väckelberget i Dalarna. (Meddelande i Sveriges natur, Svenska Naturskyddsföreningens Årsskrift, 1912).
 - » Anmärkningar i svensk språkhistoria. (I: Språk och stil, Årg. 12, 1912.)
 - » Redigerat och utgifvit (tills. m. M. LAMM) Then swänska Argus, H. 2. Stockholm 1912. (Svenska författare, utg. af Sv. Vitterhetssamfundet, 1: 2.)

- B. HESSELMAN. Utgifvit (tillsammans med O. ÖSTERGREN och R. G:SON BERG): Språk och stil, tidskrift för nysvensk språkforskning.
- H. HILDEBRANDSSON (i fören. med G. HELLMANN). Internationaler meteorologischer Kodex. Im Auftrage des meteorologischen Komitees. Deutsche Originalausgabe, 2:e vermehrte Auflage. Berlin 1911.
- » Väderlekslärans ståndpunkt under forntiden och medeltiden. Kommentar till Olaus Magnus, Bok 1: Kap. 6—22. Uppsala 1912.
- H. HJÄRNE. Revolutionen och Napoleon. Stockholm 1911.
- » Gustaf Adolfs statskonst. Stockholm 1912.
 - » Stat och kyrka. Stockholm 1912.
- N. VON HOFSTEN. Neue Beobachtungen über die Rhabdocölen und Allöocölen der Schweiz. (I: Zoologiska bidrag från Uppsala, Bd 1, 1911—12.)
- » Eischale und Dotterzellen bei Turbellarien und Trematoden. (I: Zoolog. Anzeiger, Bd 39, 1912.)
- J. VILH. HULTKRANTZ. Några ord om eugenik (rashygien). (I: Social tidskrift, 1911.)
- » Additional note to »The mortal remains of Emanuel Swedenborg.« (I: Nova acta Reg. Soc. Scient. Ups., Ser. IV: Vol. 3.)
- A. G. HÖGBOM. The geological work of the late Professor A. E. Törnebohm. (I: Geol. magazine, 1912: Febr.)
- » Alfred Elis Törnebohm. Minnesteckning. (I: Geolog. Fören. Förhandl., Bd 34, 1912.)
 - » Studier öfver Upplands äldre bebyggelsehistoria. (I: Ymer, 1912.)
 - » Istiden, ett skede i jordens historia. 4:de genomsedda upplagan. Stockholm 1912. (Studentfören. Verdandis Småskrifter, 6.)
 - » Redigerat Vol. 5 af Norrländskt handbibliotek.
 - » Har tillsammans med prof. HJ. SJÖGREN redigerat Vol. 11 af Bulletin of the Geol. Institution, Upsala.
- C. G. E. JACOBSON. Sverige och Frankrike 1652—1654. Uppsala 1911. (I: Uppsala Universitets Årsskrift, 1912.)
- K. F. JOHANSSON. Artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.).
- » Har (tills. med K. B. WIKLUND och K. V. ZETTERSTÉEN) redigerat tidskriften Le monde oriental.
- H. O. JUEL. Studien über die Entwicklungsgeschichte von Hippuris vulgaris. (I: Nova acta R. Soc. Scient. Upsal., Ser. IV: Vol. 2., 1911.)
- » Om blommans byggnad hos Browallia. (I: Biologiske Arbejder til-egnede Eug. Warming. Köbenhavn 1911.)
- L. KJELLBERG. Das neue angebliche Parthenonfragment in Stockholm. (I: Mitteilungen des K. Deut. Archæologischen Instituts, Bd 27, 1912.)
- A. KOLMODIN. Evangeliet — svaret på människosläktets evighetsfrågor. Uppsala 1912. (Bibliska tids- och stridsfrågor, 13.)
- » Galaterbrevets läsekrets. (I: Kyrkl. tidskrift, 1911.)
 - » Sakkunnigutlåtande. (S. 55—111 i Handlingar rörande besättandet af professuren i exegetik vid Lunds universitet. Lund 1911.)
 - » Kyrkliga riktlinier. (I: Det nya Sverige, 1912.)
 - » Hemlandskyrkans ansvar för missionsarbetet. (I: Kyrklig tidskrift, 1912. — Äfven i särtr.)
 - » Lärareuppgiftens höghet och den väsentliga förutsättningen för den lärande. (I: Svenska Folkskolans Vänners mötesförhandlingar, Jönköping 1911.)

- A. KOLMODIN. Bibelkommissionens senaste öfversättning af Joh. 1: 14. (I: Bibelforskaren, 1912.)
- » Hvert bär utvecklingen hän? (I: Sv. morgonbladet, 1911: d. 2 okt.)
 - » »Kristendomen förr och nu.» En granskning af prof. Lidforss' bok. (I: Sv. morgonbladet 1911: d. 9, 11 och 12 dec.)
 - » Profetians utveckling i Gamla Testamentet. (En serie uppsatser i Sveriges K. F. U. K:s organ, 1911: sept.—dec.)
 - » Afgörelse. Uppsala 1911. (Sveriges kristliga studentrörelses skriftserie, 14.)
 - » Anmälningar och granskningar i Kyrklig tidskrift m. fl.
- H. KYLIN. Über die grünen und gelben Farbstoffe der Florideen. (I: Hoppe-Seyler's Zeitschrift für physiologische Chemie, Bd 74, 1911.)
- » Über die roten und blauen Farbstoffe der Algen. (Ibid., Bd 76, 1912.)
 - » Einige Versuche über die Atmung der Meeresalgen. Uppsala 1911. (Arkiv för botanik, Bd 11: N:o 2.)
 - » Über die Inthaltkörper der Fucoideen. (Ibid., Bd 11, N:o 5.)
- K. LAMM. Bidrag till läran om enkla bolag och handelsbolag enligt svensk rätt. 1. Akademisk afhandling. Upsala 1911.
- M. LAMM. Johan Gabriel Oxenstierna. En gustaviansk natursvärmars lif och dikt. Stockholm 1911.
- » Creutz »Rustan och Mirza». (I: Samlaren, 1911.)
 - » Redigerat och utgifvit (tillsammans med B. HESSELMAN): Then swänska Argus, H. 2. Stockholm 1912. (Svenska författare utg. af Sv. Vitterhetssamfundet, 1: 2.)
- S. LAMPA. Tilltal och hälsningar hos västgötaallmogen. (I: Svenska landsmål, 1911.)
- » Redogörelse för Undersökningen af Västergötlands folkmål år 1911 samt öfversikt af Undersökningens verksamhet åren 1897—1911. Uppsala 1912.
 - » Om svensk bygdeforskning. (I: Svenska Turistföreningens Årsskrift, 1912.)
 - » Har såsom sekreterare i K. Ortnamnskommittén för tryck redigerat af kommitténs arbete 'Ortnamnen i Älvsborgs län' Del 6: Gäsene härad. Stockholm 1911.
 - » Har såsom redaktör för seriepublikationen 'Västergötland' utgifvit seriens första häfte (Folkmusik).
- C. F. LINDAHL. Über die Papillaröffnung des Augenbechers in früheren Entwicklungsstadien, mit besonderer Rücksicht auf die Bedeutung der Formverhältnisse derselben für unsere Auffassung von der Entstehung der Iriskolotome. (I: Archiv für Augenheilkunde, 1912.)
- C. J. LINDBLOM. Salomos oden, en nyupptäckt gammal-kristen psalmbok. (I: Bibelforskaren, Årg. 28, 1911.)
- » Ett egendomligt uppslag inom kristologiens område. (I: Bibelforskaren, Årg. 29, 1912.)
 - » Granskningar och anmälningar i Bibelforskaren och dagspressen.
- E. LINDERHOLM. Om norrländska kyrkostadgar från 1500- och 1600-talen. (I: Kyrkohistorisk årsskrift, Årg. 12, 1911.)
- » Norrländska kyrkostadgar från 1500- och 1600-talen. (Ibid.)
 - » Om den kristna statskyrkans uppkomst. (I: Bibelforskaren, Årg. 29, 1912.)

- H. LUNDBORG. Om den konstitutionella döfstumhetens ärftlighetsförhållanden samt några ord om ärftlighetsforskningens betydelse för sjukdomsläran. (I: Upsala Läkarefören. Förhandl., N. F.: Bd 17, 1911/12. Öfversatt till tyska i Archiv f. Rassenbiologie, 1912.)
- » Mehrere Fälle von Paralysis agitans in einem schwedischen Bauerngeschlecht. (I: Neurol. Centralblatt, 1912.)
 - » Der Erbgang der Myoklonus-Epilepsie (Unverrichts Myoklonie). (I: Zeitschr. f. d. ges. Neurologie und Psychiatrie, 1912.)
 - » Epilepsie als Befreiungsursache bei Musterung der Wehrpflichtigen in Skandinavien und in der Schweiz. (I: Epilepsia, 1912.)
- A. H. LUNDSTRÖM. Har fortfarande redigerat Kyrkohistorisk årsskrift med bilagor.
- » Har enligt uppdrag af »Die engere Konferenz» redigerat och utgifvit Förhandlingar och predikningar vid den 13:de allmänna evangelisk-lutherska konferensen i Upsala den 28—31 augusti 1911 i dels en svensk upplaga med nyssnämnda titel (Uppsala 1911), dels en internationell med titel: »Die 13. Allgemeine evangelisch-lutherische Konferenz vom 28. bis 31. August 1911 zu Upsala hrsg. auf Beschluss und Auftrag der engeren Konferenz». Uppsala 1911.
 - » Vittnesbörd ur vår kyrkas historia om splittring och samling. Föredrag vid det kyrkliga mötet i Västerås, hållet i domkyrkan den 5 juli 1911. (I: Kyrklig tidskrift, 1911. Särtryck Stockholm s. å.)
 - » Die Eigenart der schwedischen Kirche. (Föredrag vid den Allm. ev.-luth. konferensen i Upsala aug. 1911, tr. i den internationella upplagan af mötesförhandlingarna.)
 - » Äkta martyrakter från de första århundradenas kristendomsförföljelser. 3. Apollonius' martyrium (jfr K. Å. IX, ff.). (I: Kyrkohist. årsskrift, Årg. 12, 1911.)
 - » Ett svenskt bannlysningsskema från 1600-talets första decennium. (Ibid.)
 - » Handlingar angående Kristina Drakenhielms öfvergång till katolicismen under 1600-talet och om hennes återinträdande i svenska kyrkan. (Ibid.)
 - » Bevis från år 1613, att socknarne på Väster-Rekarne och i östra Nerike af ålder hafva tillhört Strengnäs stift. (Ibid.)
 - » Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång. Serien 2: Strängnäs stift. H. 3. Upsala 1911.
 - » Sakkunnigutlåtande angående professuren i praktisk teologi vid Upsala universitet. Upsala 1912.
 - » Artiklar och inlägg i Kirkeleksikon for Norden, de ecklesiastika tidningarna samt dagspressen.
- L. FR. LÄFFLER. Till första gåtan i »Getspeki Heiðreks konungs». (I: Arkiv f. nord. filologi, Bd 28, 1911.)
- » En kärleksvisa i Áns saga bogsveigis. Helsingfors 1911. (Studier i nordisk filologi utg. genom H. Pipping, Bd 3 [= Skrifter utg. av Sv. Lit.-sällsk. i Finland, 103]: N:o 1.)
 - » Tillägg (till Latinska medeltidsinskrifter på vers från Gotland). [Stockholm 1911.]
 - » Det evigt grönskande trädet vid Uppsala hednatämpel. (I: Festskrift till H. F. Feilberg. Stockholm 1911. = Sv. landsmål, 1911.)

- L. FR. LÄFFLER. Vilhelm Thomsen. (I: Stockholms dagbl., 1912: 25 jan.)
- E. MATTSSON. Études phonologiques sur le dialecte arabe vulgaire de Beyrouth 2e éd. Upsal 1911. (I: Archives d'études orientales.)
- » Besvär öfver Humanistiska sektionens förslag till docentstipendiet i semitiska språk jämte handlingar i den Myhrmanska saken. Uppsala 1912.
 - » Anmälan af Bauer, Das palästinische Arabisch. (I: Le monde oriental, 1911.)
- E. MEYER. Zur Geschichte des Codex argenteus Upsaliensis. (I: Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1911. Tidigare s. å. i vidlyftigare redaktion på svenska tryckt i tidningen Upsala.)
- » En obeaktad svensk reseskildrare från 1600-talet. (I: Ymer, 1912.)
- J. MORTENSEN. Benvenuto Cellinis självbiografi. (I: Nordisk tidskrift, 1911.)
- » Clas Livijns dramatiska författareskap. Stockholm 1911.
 - » August Strindberg. (I: Thalia, 1912.)
 - » Diverse artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.).
- D. W. MYHRMAN. Babylonian hymns and prayers. Philadelphia 1911. (University of Pennsylvania. The Museum. Publications of the Babylonian section. Vol. 1: N:o 1.)
- » Upptäckterna i Babylonien och Assyrien. Grundlinjer till föreläsningar. Göteborg 1911.
 - » Märkliga kulturdokument från Abrahams tid. (I: Dagens nyheter, 1911.)
 - » Kilinskrifterna och det gamla testamentet. (Fören. Heimdals tidningsuppsatser 1911.)
 - » Tusen nätter och en natt. Stockholm 1911. (Studentfören. Verdandis småskrifter, 183.)
 - » Artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.).
- C. TH. MÖRNER. Weitere Beiträge zur Chemie der Homogentisinsäure. 1. (I: Zeitschr. f. physiol. Chemie, Bd 78, 1912.)
- » . Ur analysjournalen, 33. (I: Sv. farmaceut. tidskr., 1912.)
 - » Smärre meddelanden i Hygienisk revy.
- E. NACHMANSON. Zu den Motivformeln der griechischen Ehreninschriften. (I: Eranos, Vol. 11, 1911.)
- » Epigraphisch-grammatische Bemerkungen. (Ibid.)
 - » Recension af L. Radermacher, Neutestamentliche Grammatik. (I: Berliner philolog. Wochenschrift, 1911.)
 - » Recension af S. Lindstam, Georgii Lacapeni Epistulae X priores. (Ibid., 1912.)
 - » De okända gudarnes altare. (I: Nordisk tidskrift, 1911.)
- A. NELSON. Akademiska afhandlingar vid Sveriges universitet och högskolor läsåren 1890/91—1909/10 jämte förteckning öfver svenskars akademiska afhandlingar vid utländska universitet under samma tid. Bibliografi. Uppsala 1911. (I: Uppsala Universitets Årsskrift, 1911 och 1912. — Äfven utg. som bilaga till två universitetsprogram.)
- A. G. NOREEN. Tiveden och tibast. (I: Festskrift till H. F. Feilberg. Stockholm 1911. Sv. landsmål, 1911.)
- » Grunddragen av modersmålets prosodi. 3:e uppl. Stockholm 1911.

- A. G. NOREEN. Vårt språk. Nysvensk grammatik i utförlig framställning. Bd 3: H. 2. Lund 1911.
- » Spridda studier. Saml. 2. 2:a uppl. Stockholm 1911.
 - » Vårt språk. Nysvensk grammatik i utförlig framställning. Bd 5: H. 6. Lund 1912.
 - » Spridda studier. Saml. 1. 2:a uppl. Stockholm 1912.
 - » Artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.), Bd 15—16. Stockholm 1911—12.
 - » Har redigerat 'Meddelanden från Nordiska seminariet':
 1. Om gårdsnamnen i Envikens socken, Dalarna, av Petrus Envall;
 2. Rimmen hos Karlfeldt, av Nils Gobom;
 4. Härnevi, av Oskar Lundberg och Hans Sperber. (I: Uppsala Universitets Årsskrift, 1911.)
 - » Har såsom ledamot af Kungl. Ortnamnskommittén deltagit i utgifvandet af 'Sveriges ortnamn: Ortnamnen i Älvsborgs län', Del 6: Gäsene härad. Stockholm (tr. i Uppsala) 1911.
- P. PERSSON. Beiträge zur indogermanischen Wortforschung. Uppsala 1912. (Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala, Bd 10: 1, 2; äfven såsom Arbeten utgifna med understöd af Vilhelm Ekmans universitetsfond, 12.)
- H. PLEJEL. Anordnandet af högspänningsanläggningar för stora kraftbelopp. (I: Teknisk tidskrift, Elektroteknik, 1912: H. 1.)
- » Om Telegrafistekvationen. (I: Beretning om den anden skandinaviske Matematikerkongres i Kjøbenhavn 1911. Khvn 1912.)
- O. QUENSEL. Strödda drag af svenskt kyrkolif under gångna tider. Upsala 1912.
- P. D. QUENSEL. Die Geologie der Juan Fernandezinseln. (I: Bulletin of the Geol. Institution of Upsala, Bd 11, 1912.)
- » Om palingenesen i den sydfinska skärgården. (I: Geolog. Föreningens Förhandlingar, Bd 34, 1912.)
- M. RAMSTRÖM. Swedenborg as a natural scientist and especially as a brain anatomist. (I: Interstate medical journal, 1911, St. Louis, Mo.)
- C. A. REUTERSKIÖLD. Grunddragen af den allmänna rätts- och samhällsläran. Senare delen (i 2 häften). Uppsala 1911, 1912.
- » Handbok i svensk privat internationell rätt. 2:a uppl. Uppsala 1912.
 - » Professuren i juridisk encyklopedi, romersk rätt och privat internationell rätt vid Upsala Universitet 1901—1911. Uppsala 1911.
 - » Större akademiska konsistoriets yttrande i frågan om ändrad ämnesfördelning mellan vissa professurer inom juridiska fakulteten vid Upsala Universitet, jämte inledning och randanmärkningar. Uppsala 1912.
 - » Utdrag af kanslersämbetets yttrande... [i samma fråga]. Uppsala 1912.
 - » Regementet i Sverige. (I: Statsvetenskapl. tidskrift, 1911.)
 - » Utlåtande ang. statens rätt att föreskrifva upphörande med lagligen bedrifven näring. (I: Tobaksskattekommittéens betänkande. Stockholm 1911.)
 - » [Sakkunnigbetänkande.] (I: Handlingar rörande statsrätts-professuren i Lund 1911.)
 - » Mariage, Divorce, Tutelle d'après le droit international privé suédois (tillsammans med L. BEAUCHET i Clunet's Journal, 1911.)
 - » Artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.).

- C. A. REUTERSKIÖLD. Har äfven utgifvit 2:a förkortade upplagan af H. Blomberg's Föreläsningar i svensk statsrätt. Uppsala 1911.
- E. REUTERSKIÖLD. Ett karelskt stenvapen funnet i Uppland. 2. Till frågan om älgbildens användning. (I: Fornvännen, 1911.)
- » Der Totemismus. (I: Archiv für Religionswissenschaft, 1912.)
 - » Recension af Oliver Lodge, Människan och världsalltet. (I: Bibelforskaren, Årg. 28, 1911.)
 - » Artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.).
- G. REXIUS. Studien zur Staatslehre der historischen Schule. (I: Historische Zeitschrift, Bd 107, 1911.)
- » Stahls lära om den konstitutionella staten. Akad. afhandling. Uppsala 1911. (I: Uppsala Universitets Årsskrift, 1912.)
- J. ROOSVAL. Die Kirchen Gotlands, ein Beitrag zur mittelalterlichen Kunstgeschichte Schwedens. Stockholm 1911.
- » Utgifvit (tillsammans med S. CURMAN) Sveriges kyrkor, ett konsthistoriskt inventarium. Bd 4: Upland. 1. Erlinghundra härad. Uppsala 1912. (I: Uppsala Universitets Årsskrift samt i separat.)
 - » Svenskt konstgalleri, 500 blad ur den svenska målarkonstens och skulpturens historia från Ehrenstrahl till våra dagar. H. 1, 2. Stockholm 1912.
 - » Medeltidens kyrkliga arkitektur i Sverige, en studie öfver hufvudsakligen de sista 10 årens litteratur i ämnet. Stockholm 1912. (Särtryck, med tillägg, ur Teknisk tidskrift, 1911.)
 - » L'exposition d'ancien art ecclésiastique à Strengnäs 1910. (I: Les arts anciens de Flandre, Bruges, 1911.)
 - » Rec. af H. Fröléen, Nordens befästa rundkyrkor och Harry Fett, Norges Kirker i Svenska dagbladet m. fl. artiklar i denna tidning.
 - » Slutstenskompositioner hos Rubens, i Konst och konstnärer, 1912 m. fl. artiklar i denna tidskrift.
- G. RUDBECK. Några gamla svenska bokägmärken. (I: Sv. exlibris-tidskr., Årg. 2, 1912.)
- » Ett Emilie Högqvist-minne. (I: Thalia, 1912.)
- G. RUDBERG. Zum sog. zehnten Buche der aristotelischen Tiergeschichte. Uppsala 1911. (Skrifter utg. af K. Hum. Vet.-Samfundet i Uppsala, 13: 6.)
- » Zu den Sendschreiben der Johannes-Apokalypse. (I: Eranos, Vol. 11, 1911.)
 - » Eine juristisch-philologische Abhandlung. (Ibid.)
 - » En parallell till sändebrefven i Apokalypsen. (I: Bibelforskaren, 1911.)
 - » Rec. af Robertson, Kurzgefasste Grammatik des neutest. Griechisch. (Ibid.)
 - » Ur Nya Testamentets historia. Språk och text. Uppsala 1912.
 - » Uppsatser i Vår lösen (separat: Kulturidealism och kristendom) o. a. tidningar.
 - » Redigerat föreningen Heimdals småskrifter.
- W. RUDIN. En människa. Ett ord till Sveriges ungdom. Stockholm 1911.
- » Hvad världen behöfver. Predikan på Allhelgona dag vid en tioårsfest i Sofia-hemmet. Stockholm 1911.
 - » Verkligt människovärde. Predikan på 1:a Sönd. i Fastan. Stockholm 1912.

- W. RUDIN. Vår ställning till Israels folk. Predikan på 1:a Sönd. efter Påsk vid Israelsmissionens årshögtid. (I: Missionstidning för Israel, 1912.)
- » Tro verksam genom kärleken. Predikan vid Allm. evangel.-lutherska konferensen i Uppsala 1911. (I: Förhandlingar och predikningar vid 13:de Allm. ev.-luth. konferensen i Upsala 1911. Uppsala 1911.)
 - » Inlednings- och avslutningsföredrag vid Föreningen Folkskolans Väners möte i Jönköping 1911. (I: Mötesförhandlingarna.)
 - » Afslutningsföredrag vid Invigningshögtiden af Föreningen K. F. U. M:s nybyggnad 1911. (I: Förhandlingar öfver högtiden.)
 - » Om namnet K. F. U. M. (I: »God jul», 1911.)
 - » Recension af J. Köberle, Lidandets gåta. (Bibliska tids- och stridsfrågor, 1912.)
- H. SCHÜCK. Illustrerad svensk litteraturhistoria. 2:a omarb. och utvidgade uppl. D. 1. Sveriges litteratur till Frihetstidens början. H. 8—12. Stockholm 1911.
- » Nordisk folktro och fornnordisk religion. 2:a uppl. Stockholm 1911. (Studentfören. Verdandis Småskrifter, 134.)
 - » Olavus Petri. 3:e uppl. Stockholm 1911. (De största märkesmännen, 1.)
 - » Sveriges medeltidssagor berättade för barn. Saml. 1. 2:a uppl. Stockholm 1911.
 - » Har såsom universitetets rektor utgifvit dess årsredogörelse, föreläsningsskataloger samt rektorsprogram.
- R. SERNANDER. Om den postglaciala värmets tiden och det baltiska hafvets fauna. (I: Geol. Fören. Förhandlingar, Bd 33, 1911.)
- » Hampus von Post. Minnesteckning. (Ibid., Bd 34, 1912.)
 - » Myrorna och växternas spridningsbiologi. (I: Populär naturvetenskaplig revy, 1911.)
 - » Referat af Antonio Borzi, Ricerche sulla disseminazione delle piante per mezzo di Sauri. (I: Svensk botanisk tidskrift, Bd 5, 1911.)
 - » Postglaziale Klimaschwankungen im Skandinavischen Norden. (I: Gerlands Beiträge zur Geophysik, Bd 11, 1912.)
 - » Gamla Uppsala rikspark. (I: Sveriges natur, Svenska Naturskyddsföreningens Årsskrift, 1911.)
 - » Uppsala Universitets naturpark. (Ibid., 1912.)
 - » (i fören. med O. ALMGREN, E. REUTERSKIÖLD och J. V. ERIKSSON) Ett karelskt stenvapen med älghufvud funnet i Uppland. (I: Fornvännen, 1911.)
- H. SJÖGREN. M. Tulli Ciceronis ad Q. Fratrem epistularum libri tres. Recensuit H. Sjögren. Göteborg 1911.
- » Tulliana II. (I: Eranos, Vol. 11, 1912.)
 - » Artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.).
 - » Reseskildringar från Italien i ett flertal tidningar.
- C. SKOTTSBERG. Några olika typer af *Convallaria majalis* L. (I: Svensk botan. tidskrift, Bd 5 (1911): H. 4. 1912.)
- » The wilds of Patagonia. London 1911.
 - » Kring sydpolen just nu. (I: Populär naturvetenskapl. revy, Årg. 1, 1911.)

- C. SKOTTSBERG. Beobachtungen über einige Meeresalgen aus der Gegend von Tvärminne im südwestlichen Finnland. Helsingfors 1911. (*Acta Soc. pro Fauna et Flora Fennia* 34: 11).
- » Die Gattung *Bolax* Commerson. (I: Engler's Botanische Jahrbücher 1912.)
 - » J. D. Hooker†. (I: Sv. botanisk tidskrift, 1912.)
- H. SPERBER. Exegetische Miscellen. (I: Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur, Bd 37, 1911.)
- » Deutsche *Harfe* und seine Verwandten. (I: Wörter und Sachen, Bd 3, 1911.)
 - » Zur Terminologie des germanischen Schiffbaus. (Ibid.)
 - » Fisl. *ífa* (I: Svenska landsmål, 1912.)
 - » Härnevi. Vermutungen über die Etymologie von aschw. *Hærn*, aisl. *Hørn*. (I: Meddelanden från Nordiska seminariet, 4. Uppsala 1912.)
- E. STAAFF. Recensionen i Literaturblatt für german. und roman. Philologie och Nordisk tidskrift.
Artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.).
- E. STAVE. Första Mosebok eller Genesis. Uppsala 1911.
- » Inledning till Gamla testamentets kanoniska böcker. Stockholm 1912.
 - » De mindre profeterna. Uppsala 1912.
 - » Uppsatser i Nordisk familjebok (ny uppl.).
 - » Har redigerat Bibelforskaren och där skrivit alla med hans namn eller initialer undertecknade uppsatser.
- D. STRÖMHOLM. Chromate und Quecksilberchlorid. (I: Zeitschrift für anorganische Chemie, Bd 75, 1912.)
- G. SUNDBÄRG. Emigrationsutredningen. Bilaga 13: Allmänna ekonomiska data rörande Sverige. Stockholm 1912.
- » D:o Bilaga 20: Svenskarna i utlandet. Stockholm 1912. (Författat vissa partier och redigerat häftet.)
- THE SVEDBERG (Tills. med KATSUJI INOUE). Eine neue Methode zur Prüfung der Gültigkeit des *Boyle-Gay-Lussac*'schen Gesetzes für kolloide Lösungen, 2. (I: Zeitschr. für phys. Chemie, Bd 77, 1911.)
- » (Tills. med KATSUJI INOUE). Ueber die Eigenbewegung der Teilchen in kolloiden Lösungen, 3. Uppsala 1911. (Arkiv för kemi etc., Bd 4: N:o 19.)
 - » (Tills. med KATSUJI INOUE). Zur Kenntnis der Struktur ultramikroskopischer Teilchen. (I: Zeitschr. für Chemie u. Industrie der Kolloide, Bd 9, 1911.)
 - » Prüfung der Gültigkeit der *van der Waals*'schen Zustandsgleichung für kolloide Lösungen. (Ibid.)
 - » (Tills. med KATSUJI INOUE). Ultramikroskopische Beobachtung einer Temperaturkoagulation. (Ibid.)
 - » Ueber spontane Konzentrationsschwankungen in Lösungen und Gasen 1, 2. Uppsala 1911, 1912. (Arkiv för kemi etc. Bd 4: N:o 22 och N:o 25).
 - » (Tills. med KNUD ESTRUP). Ueber die Bestimmung der Häufigkeitsverteilung der Teilchengrößen in dispersen Systemen. (I: Zeitschr. für Chemie u. Industrie der Kolloide.)
- F. H. SVENSON. Psychopatische Verbrecher. 2. Vagabund, Dieb, mehrfacher Mörder (hingerichtet 1900). (I: Archiv für Kriminalantropologie und Kriminalistik, Bd 45, 1912.)

- F. H. SVENSON. Kvinnorna och sinnessjukvården. (I: Idun, 1912.)
- » Riktlinjer för det svenska hospitalsväsendets utveckling. 1. Hospitalsväsendet och Medicinalstyrelsens omorganisation. 2. Den psykiatriska forskningen och undervisningen i psykiatri. (I: Social tidskrift, 1912.)
- N. SÖDERBLOM. Tre heliga veckor. Upsala 1911.
- » Tiele's Kompendium der Religionsgeschichte. 4:e völlig umgearbeitete Auflage. Berlin 1912.
 - » Öfversikt af allmänna religionshistorien. Stockholm 1912.
 - » Laotse's religion och etik. (I: Nordisk tidskrift, 1912.)
 - » Om makten och själen. (I: J. Stadling, Shamanismen i Norra Asien. Stockholm 1912.)
 - » Lars Landgrens författarskap. (I: Från arbetsfältet, 1912.)
 - » Till frågan om August Strindberg och religionen. (I: Bonniers månads-
häften, 1912.)
 - » Artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.), tidskrifter och tidningar.
- G. THÖRNELL. Öfversatt böckerna 6, 9—11 m. m. i Olaus Magnus, Historia om de nordiska folken, utgifven genom Michaelisgillet. D. 2. Stockholm 1912.
- T. TORBIÖRNSSON. Några ord om ryska språket och dess ställning vid de svenska läroverken i Finland. (I: Pedagogisk tidskrift, 1912.)
- S. TUNBERG. Alsnö stadga. Några kritiska synpunkter. (I: Historisk tidskrift, 1911.)
- » Johnsen, O. A., De norske Stænder. Rec. (Ibid.)
 - » Weibull, L., Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000. Rec. (Ibid.)
 - » Artiklar i Nordisk familjebok (ny uppl.).
- K. B. WESTMAN. Birgittastudier. 1. Uppsala 1911. (I: Uppsala Universitets Årsskrift, 1911.)
- » Vår svenska kyrkas särskilda nådegåfva. (I: Vårt folks religiösa fråga. Uppsala 1911. Äfven separat.)
 - » Bericht über den kirchlichen Zustand Schwedens während der Dreijahrsperiode 1908—1911. (I: Die 13. Allgemeine evang.-luth. Konferenz. Uppsala 1911.)
 - » Kyrka och kristendom i Sverige 1911. (I: Norsk teologisk tidskrift, 1912.)
 - » Har (tillsammans med M. BJÖRKQVIST) från aug. 1911 utgifvit 'Vår lösen' och däri skrivit åtskilliga uppsatser.
- F. P:SON WETTER. G. Aschaffenburg, Brottet och dess bekämpande. (I: Social tidskrift, 1911.)
- » Bötesstraffet och de korta frihetsstraffen. (I: Förhandlingar vid Kriminalkongressen i Stockholm den 28, 29 och 30 augusti 1911.)
- S. K. A. WIDE. Griechische und römische Religion. (I: Gercke-Norden, Einleitung in die Altertumswissenschaft, Bd 2. 2:e Aufl. Leipz.)
- » Religionsgeschichtliche Lesebücher. (I: Archiv für Religionswissenschaft, Bd 15, 1912.)
 - » Recensioner i Deutsche Literaturzeitung och Berliner philologische Wochenschrift.

- K. B. WIKLUND. Lapparnas forna utbredning i Finland och Ryssland, belyst af ortnamnen. (I: *Le monde oriental*, Vol. 5, 1911.)
- » Zur kenntnis der ältesten germanischen lehnwörter im finnischen und lappischen. 1. (Ibid.)
 - » Zur frage vom stufenwechsel im finnisch-ugrischen. (I: Festschrift Vilhelm Thomsen am 25. januar 1912 dargebracht. Leipzig 1912.)
 - » Minta. (I: *Magyar Nyelvör*, Vol. 41, 1912.)
 - » Einige urnordische lehnwörter im lappischen. (I: *Finnisch-ugrische forschungen*, Vol. 12, 1912.)
 - » Lappar och andra artiklar i Nord. familjebok (ny uppl.).
 - » (tills. m. K. F. JOHANSSON och K. V. ZETTERSTÉEN) redigerat tidskriften *Le monde oriental*.
- C. WIMAN. Über *Mixosaurus Cornalianus* Bass. sp. (I: *Bull. of the Geol. Institution of Upsala*, Vol. 11.)
- K. V. ZETTERSTÉEN. Nubische Studien im Sudan 1877—78 aus dem Nachlass Prof. Herman Almkvist's herausgegeben. Uppsala 1911. (Arbeten utg. med understöd af Vilh. Ekmans universitetsfond, 10.)
- » Zwei Gedichte des Suheim. Aus dem Nachlass Heinrich Thorbecke's. (I: *Zeitschrift für Assyriologie*, Bd 26, 1912.)
 - » Arcangelo Carradoris' *Ditionario della lingua Italiana e Nubiana* edited. 2. (I: *Le monde oriental*, 1911.)
 - » Yttrande till protokollet vid Humanistiska sektionens i Uppsala sammanträde den 4 oktober 1911 med anledning af doc. D. W. Myhrmans skrifvelse till sektionen af den 31 augusti 1911. Uppsala 1911.
 - » Résumé [af föreg. arbete]. Uppsala 1911.
 - » Skrifvelse till Humanistiska sektionen vid Uppsala Universitet med anledning af herr D. W. Myhrmans »Svar på K. V. Zetterstéens yttrande». Uppsala 1912.
 - » Artiklar i *Enzyklopaedie des Islām*.
 - » Artiklar i *Nordisk familjebok* (ny uppl.).
 - » Recensioner i *Le monde oriental*.
 - » (tills. m. K. F. JOHANSSON och K. B. WIKLUND) redigerat tidskriften *Le monde oriental*.
- F. ÅKERBLOM. Redigerat *Bulletin mensuel de l'Observatoire météorologique de l'Université d'Upsala*, Vol. 43, 1911.
- HJ. ÖHRVALL. Om några synillusioner. 1. Charpentiers illusion. 2. Exners punktrörelse. (I: *Upsala Läkarefören. Förhandl.*, N. F.: Bd 17, 1911/12.)
- » Ögats rörelser under fixering. (Ibid.)
 - » Fortsatta undersökningar om ögats rörelser under fixering. (Ibid.)
- K. O. ÖSTERGREN. Våra vanligaste främmande ord med uttal och förklaring. 3:e omarbetade och ökade upplagan. Stockholm 1912. (*Studentfören. Verdandis Småskrifter*, 146.)
- » I förening med R. G:SON BERG och B. HESSELMAN (som hufvudredaktör) utgifvit: *Språk och stil*, tidskrift för nysvensk språkforskning, samt där skrifvit några smärre artiklar.

Institutioner och samlingar.

Universitetsbiblioteket.

Under året har öfverbibliotekarien ANDERS LEONARD BYGDÉN vid uppnådd pensionsålder efter en 40-årig tjänstetid afgått ur bibliotekets tjänst och lämnat efter sig ett tomrum, som ingen af dess tjänstemän för närvarande kan fylla. Hans omfattande lärdom inom stora områden är icke mindre svår att ersätta än den djupgående förtrogenhet med väsentliga delar af bibliotekets samlingar, som han under sin så långa verksamhet vid detsamma förvärfvat. Under den tid, öfverbibliotekarien Bygdén varit institutionens chef, har han ock haft den lyckan att se nästan alla dess viktigaste och mest oafvisliga behof tillgodosedda: ett höjdt bokinköpsanslag, ett ökad antal tjänstemän och reglering af dessas aflöning till öfverensstämmelse med andra, likställda statens tjänares löner. Universitetsbiblioteket ber att här få uttala ett varmt och vördsamt tack till sin afgångne chef och förenar därmed sina bästa välgångsönskningar.

Biblioteksbyggnaden.

Bibliotekets lokaler hafva under året icke undergått någon förändring. Den sedan ett tiotal år i redogörelserna öfverklagade bristen på utrymme har nu tagit en för samlingarnas ordning och bestånd verkligt hotande omfattning. Nästan öfverallt hafva böcker, för hvilkas inställande hyllutrymme saknas, måst placeras på borden, t. o. m. på golven. Detta förhållande såväl som läsesalens och arbetslokalernas otillräcklighet göra beredande af nytt utrymme till en nödvändighet, som ej längre kan undanskjutas. Förberedande utredningsåtgärder i detta syfte äro satta i verket.

Brandsyn har förrättats i närvaro af stadens brandchef, hvar öfver berättelse afgifvits till universitetets drätselnämnd. Eld-

släckningsmaterielen har förstärkts med 13 st. s. k. pump rapid och 20 st. hinkar, hvilka, liksom 100 st. nyanskaffade jutesäckar för räddning af handskrifter och större dyrbarheter i händelse af eldfara, placerats på lämpliga ställen i byggnaden. Den till kr. 489: 69 uppgående kostnaden för dessa inköp har bestridts med medel, som af kanslern anvisats ur universitetets reservfond.

Enligt drätselnämndens föreskrift har besiktning af den elektriska anläggningen under året verkstälts två gånger af föreståndaren för stadens elektricitetsverk ingenjör O. STURZENBECKER, som häröfver till nämnden ingifvit berättelse.

Ekonomi.

Inkomster.

Ingående behållning	—
Statsanslag å ordinarie stat	50,000: —
» å extra stat	10,000: —
Gåfvor	614: 79
Extra inkomster och donationsräntor	3,100: 93
Anslag till uppvärmning	1,500: —
» » elektrisk belysning	1,200: —
» » Läsesällskapet	525: —
Utgående balans, skuld till 1912	6,777: 02
	<u>73,717: 74</u>

Utgifter.

Ingående balans, skuld från 1910	7,491: 70
Inköp af böcker	45,363: 03
» » handskrifter	1,112: 53
» » kartor och planscher	440: 61
	<u>46,916: 17</u>
Bokbinderi:	
Inbindning	6,692: 59
Öfriga arbeten (lagningar, kapslar, kartonger m. m.)	646: 02
	<u>7,338: 61</u>
Materiel, expenser m. m.:	
Skrifmaterialier o. dyl.	2,452: 63
Inventarier (inköp och underhåll)	2,434: 96
Vattenförbrukning	505: 44
Uppvärmning	2,284: 45
Belysning	1,010: 64
Bibliotekets tryckningsbidrag till R. Mitjanas Catalogue des imprimés de musique, T. 1	2,000: —
Öfriga expenser (frakter, transporter o. dyl.)	1,058: 14
Till Läsesällskapet	225: —
	<u>11,746: 26</u>
	<u>73,717: 74</u>

Såsom af ofvanstående tablå framgår, har den af universitetets räntkammare förskotterade balansen icke kunnat under året nedbringas med mer än kr. 714: 68. — I summan för bokinköp ingå antikvariska köp och kompletteringar med ett belopp af kr. 11,698: 98. I posten för skrifmaterialier o. dyl. utgöra kostnaderna för kort för katalogisering m. m. (»cards») kr. 509: 75. I inventarietkontot ingå två större poster: för s. k. kortfack och fackskåp till kataloger, låneexpeditionens behof och korrespondensen kr. 865: 75; för nya möbler och reparation af gamla kr. 657: 05. — I gåfvorna ingår en post på 500 kr., som af en gifvare, som önskar vara onämnd, öfverlämnats såsom bidrag till inköp af framlidne amanuensen Rolf Arpis isländska boksamling, hvilket inköp likväl först under år 1912 kommit till stånd. Återstoden, kr. 114: 79, utgör kostnaden för det af auditör JOHN ÅSTRÖM skänkta Linné-brevet till B. Jussieu.

Det å bibliotekets stat till »arfvoden, flitpenningar å extra biträden, renskrifning, eftermiddagstjänst m. m.» uppförda anslaget å 15,000 kr. har användts sålunda:

Amanuensarfvoden och flitpenningar	kr. 9,323: 88
Eftermiddagstjänstgöring	» 2,960: —
Aflöning till extra vaktmästare	» 600: —
Extra arbetshjälp och renskrifning	» 1,963: 34
Besparingar å detta anslag	» 152: 78
Summa kr. 15,000: —	

De sex fasta amanuensarfvodena fördelades för året af kanslern på öfverbibliotekariens förslag på följande sätt:

Amanuensen Ekholm	kr. 2,000: —
» Lundberg	» 2,000: —
» von Döbeln	» 1,500: —
» Högberg ¹	» 1,200: —
» Nelson	» 1,500: —
» Carlsson	» 1,200: —

Dessa belopp hafva emellertid genom inträffade utnämningar, förordnanden och tjänstledigheter under årets lopp undergått åtskilliga förändringar.

Såsom extra biträde har anställts en dam med årligt arfvode af 1,000 kr. att utgå ur anslaget till extra arbetshjälp och renskrifning.

¹ Innehade vid tiden för arfvodenas fördelning ett förordnande såsom andre bibliotekarie.

Samlingarnas tillväxt.

Till *svenska afdelningen* hafva under året 589 tryckleveranser från 484 boktryckerier ingått. För arten och omfattningen af det genom dessa leveranser inkomna trycket redogöres utförligt i Kungl. Bibliotekets årsberättelse för år 1911, hvilken redogörelse, i stort sedt, måste äga giltighet för alla de tre stora statsbiblioteken, som enligt lag hafva att emottaga hela det svenska trycket. Till följd af uteblifven eller felaktig leverans hafva reklamationer gjorts till ett antal af 224. Ett boktryckeri har hos justitieministern anmälts till åtal för icke fullgjord leveransskyldighet.

Genom köp har för svenska afdelningen under året förvärfvats 152 band och 39 mindre skrifter, såsom gåfvor 114 band och 100 mindre skrifter.

Den *utländska afdelningen* har under året vunnit en tillväxt af 15,799 tryckalster (band, hela eller påbörjade, eller broschyrer), däraf 4,853 förvärfvats genom köp, 5,089 erhållits genom bibliotekets bytesförbindelser med utländska institutioner och lärda samfund eller såsom gåfvor; 5,337 utgöras af akademiska afhandlingar och program o. dyl. (hvaraf 25 st. inbundits) och 545 af läroverksprogram, hvilka likaledes erhållits genom regelbunden bytesförbindelse med utländska universitet och andra läroanstalter. Dessutom har ett betydande antal bytesförsändelser, däribland hela det franska akademiska trycket, till följd af brist på arbetskrafter icke hunnit behandlas och har följaktligen icke kunnat upptagas i ofvanstående siffror. — Biblioteket har under året prenumererat på 677 utländska periodiska publikationer. De genom bytesförbindelserna erhållna periodiska publikationerna uppgå till 1,469 st., däraf åtminstone ett par tre hundra icke äro att räkna till de vetenskapliga: person- och föreläsningsskataloger, årsberättelser o. dyl. — Af de utländska tryckalstren hafva 5,656 volymer inbundits eller inkommit i inbundet skick. Ett stort antal arbeten hafva ännu icke hunnit inbindas, emedan endast sporadiskt mer än en tjänsteman kunnat disponeras för bokbindningsafdelningen. För förvaring af skrifter, som icke, eller åtminstone icke för närvarande, äro afsedda att inbindas, hafva 953 nya kapslar tagits i anspråk.

Årets utländska bokförvärf förtecknas i den af Kungl. Biblioteket utgifna Accessions-katalogen för Sveriges större bibliotek.

Bibliotekets hela tillväxt under året å de båda bokafdelningarna utgör i hyllängd 420 meter, däraf 67 meter utgöras af i buntar förvarade tidningar.

Bland de talrika och delvis synnerligen värdefulla *gåfvorna* till tryckafdelningarna må följande särskildt nämnas.

Från franska undervisningsdepartementet har biblioteket utom regelbundna fortsättningar och talrika andra arbeten fått emottaga följande större serier: Collection de documents relatifs à l'histoire de Paris pendant la révolution française (46 voll.); Collection de documents inédits sur l'histoire économique de la révolution française (36 voll.); Collection d'inventaires publiés par la section d'archéologie du Comité des travaux historiques (15 voll.). — Till byråchefen i ministeriet M. ÉD. SIMÉON står biblioteket i största tacksamhetsskuld för en aldrig svikande välvilja och beredvillighet att befrämja dess intressen.

British Museum har till komplettering förärat biblioteket ett större antal af sina dyrbara publikationer, däribland flera illustrerade kataloger öfver samlingarna, bl. a. Reproductions from illuminated manuscripts; Early German and Flemish woodcuts; Ivory carvings; Greek coins of Phoenicia; Coins of the Andhra dynasty; Imperial Byzantine coins; m. fl.

The Swedenborg Society of London: ett 40-tal af sina egna publikationer, skrifter af och om Swedenborg; ett antal italienska, japanska och magyariska öfversättningar af olika arbeten af Swedenborg m. m.

The Hispanic Society of America, genom välvillig bemedling af ARCHER M. HUNTINGTON, Esq., hvilken under en följd af år ihågkommit biblioteket med likartade gåfvor: ett 10-tal till en del mycket dyrbara faksimile-upplagor af äldre, sällsynta spanska tryck m. m.

Carnegie Institution of Washington sänder regelbundet sina talrika vetenskapliga publikationer.

Kungl. Biblioteket har ur sitt duplettfförråd öfverlämnat ett antal af inemot 600 arbeten, utgörande öfver ett tusen volymer eller broschyrer och andra småskrifter. Till följd af brist på arbetskrafter och utrymme hafva dessa arbeten ännu icke kunnat behandlas och äro följaktligen icke medräknade i ofvanstående uppgifter.

En mycket värdefull komplettering har bibliotekets juridiska afdelning erhållit genom den större delen af professor JOHAN HAGSTRÖMERS och ett antal arbeten ur docenten ELSA ESCHELSONS efterlämnade bibliotek, den förra skänkt af professorskan IDA HAGSTRÖMER, de senare af öfverstinnan ELLEN VON HOFSTEN.

Professor O. HAMMARSTEN har öfverlämnat ett betydande antal arbeten och afhandlingar, hufvudsakligen medicin.

Icke heller dessa tre stora gåfvor hafva ännu hunnit katalogiseras och inordnas i samlingarna och ingå fördenskull icke i de angifna accessionssiffrorna.

Professor OSCAR QUENSEL har ånyo gifvit biblioteket ett bevis på sitt frikostiga intresse för detsamma genom synnerligen värdefulla gåfvor af bl. a. en samling äldre tryck, alla af stor sällsynthet, de flesta af verklig betydenhet för bibliotekets samlingar. Så har svenska afdelningen riktats med en högst sällsynt holländsk upplaga af Birgittas Godlike revelacien och därmed sammantryckt *dat leuen der . . . vrouwen katerina van watsteyn*, Antwerpen, Ger. Leeu, 1491. 8:o (Klemming, Sv. bibliogr. 1481—1600, sid. 41 ff.). Den för Klemming (Sv. liturg. lit., s. 35) okända upplagan af *Horæ diurnæ propriæ S.S. patronorum regni Sveciæ, ex vetustis breviaribus ejusdem regni deprompta [sic!]: ad instantiam Ser. Sigismundi III. . . . a Sac. rituum congregatione, auctoritate Apostolica, recognite et approbatæ*, sammantryckt med Stanisl. Socolovii *Horæ diurnæ propriæ patronorum regni Poloniæ*, Col. Agr., Corn. ab Egmond, 1642; ett elegant tryck i 32:o. (Jfr O. Quensel i Kyrklig tidskr., 1900.) Boken är inbunden tillsammans med *Horæ diurnæ Breviarii romani*, Col. Agr. 1646. I ett band i 4:o äro förenade, jämte drottningens porträtt i kopparstick: 1. *Professio fidei . . . der . . . Königin Christinæ*, Wienn 1655. 2. *Schreiben . . . Christinæ an . . . Carolum Gustavum*, u. o. 1655. 3. *Kurtze Erzählung desz Gespräches, welches . . . Christina mit den Geistlichen zu Stockholm in Schweden gehalten*, u. o. 1661. Jämte några mindre skrifter rörande den bekante sektstiftaren Erik Jansson samt hans porträtt och hans autograf innehåller samlingen dennes ytterst sällsynta, i Galva (Illinois) 1857 tryckta *Några sånger samt böner och hans likaledes sällsynta Förklaring öfver den Heliga Skrift eller Cateches*, Söderhamn 1846. En annan stor raritet är Henrik Wallensbechs *Diarium polemicum metricum latino-danicum obsidionis Havniensis*, tryckt i Köpenhamn 1660.

Af inkunabler finnas, utom ofvan nämnda »svenska» paleotyp, *Bonaventuras Sinte franciscus leuen* och därmed sammantryckt *dat leuen der h. maget sinte claren*, Antwerpen, Ger. Leeu, 1491, samt ett *Missale romanum*, tryckt i Venedig hos Joh. Hamman (Herzog) 1493. Den intressanta pastorala handboken *Cura clericalis*, Colonie, retro minores, 1501. Ett samlingsband innehåller nio stycken tyska reformationsskrifter från 1520-talet, alla säll-

synta, en kanske unik: en okänd lågtysk upplaga af Fader Vår ur Luthers katekes »Kurze Form», De souen bede van gode. Öfverhufvud taget är på lågtyska endast en upplaga (1521) känd af Kurze Form, af hvilken Fader Vår utgör en afdelning. Som titelblad saknas, kan det tyvärr icke afgöras, om den lilla skriften varit försedd med utsatt tryckår eller icke. Att den är en själfständig publikation, ej ett afskildt stycke af en upplaga af Kurze Form, framgår emellertid af arksignaturen, som börjar med [A]. Gåfvan innehåller dessutom två andra märkliga arbeten från reformationstiden: originalupplagan af den tyska reformationens betydelsefullaste kyrkoordning, för Brandenburg och Nürnberg, tryckt i Nürnberg 1533, samt Augsburger Interim-ediktet, tryckt i Mainz hos Ivo Schöffer 1549. Vidare finnes där den ytterst sällsynta officiella upplagan af Carl I:s bekanta skottiska liturgi, *The Booke of common prayer . . . for the use of the Church of Scotland*, Edinb. 1637. Folio. Det Nya Testamentet på franska, tryckt af Robert Estienne i Genève 1560, räknas likaledes bland de stora ratiteterna. — För professor Quensels gåfvor af handskrifter och planscher redogöres nedan vid resp. afdelningar.

Då doktor OTTO SMITH, som förvärfvat den vackra af friherre Per Hierta på Främmestad med så stor omsikt och energi tillsammansbragta inkunabelsamlingen, förärat större delen af denna samling till Kungl. Biblioteket (se dess årsberättelse för 1911), öfverlämnade han därur till vårt universitetsbibliotek nio stycken, hvilka förut funnos i Kungl. Biblioteket. Af dessa torde de märkligaste vara Henricus Ariminensis *Tractatus de quatuor virtutibus*, tryckt i Strassburg på 1470-talet af en okänd tryckare, som efter just detta tryck plägar kallas tryckaren af Ariminensis; en i Venedig 1491 tryckt upplaga af Platos *Opera* på latin; Dionysius Halicarnassensis *Antiquitates romanae*, Treviso 1480. Dessutom erhöll biblioteket genom dr Smiths donation komplettering af två förut ofullständiga inkunabelverk, nämligen P. 2 af Gersons *Opera*, Köln 1483, samt *Lectura super IV et V libris Decretalium Nicolai de Tudeschis Panormitani*, Basel 1477.

Domprosten HERMAN LUNDSTRÖM har bl. a. öfverlämnat de viktiga *Proceedings* inför Förenta Staternas senats Committee on privileges and elections angående mormon-aposteln Reed Smoot's behörighet att såsom mormon innehafva sin plats i senaten samt de i sammanhang därmed anställda ingående officiella undersökningarna rörande mormonismen, särskildt också månggifvet. Denna officiella publikation, som är den förnämsta autentiska källan till

kännedomen om mormonismen, är så mycket värdefullare, som den icke är tillgänglig i bokhandeln utan har af gifvaren förvärfvats genom diplomatisk förmedling.

Handskriftsafdelningen har under året vunnit en till såväl omfång som innehåll mycket betydande tillväxt i 67 poster, nämligen 22 poster såsom gåfva, 5 genom byte mot böcker ur bibliotekets duplettförråd, 3 såsom deposition och återstoden genom köp, utgörande tillsammans 212 volymer eller buntar och öfver 400 tunnare häften eller lösa blad: bref, officiella skrivelser, historiska och rättsliga handlingar af olika slag m. m.

Bland de förvärfvade handskrifterna torde följande vara de viktigaste.

Två pergamentshandskrifter *Horæ et officia*, båda från 1300-talet. (Köp.)

Evangelierna m. fl. Bibelns böcker på latin på pergament; 1300-talet. (Gåfva af friherre PER HIERTA.)

Horæ beatæ Virginis Mariæ; 1400-talet. (Gåfva af professor OSCAR QUENSEL.)

Två st. persiska handskrifter från 1600-talet: Šabisterī, Gul-šenī rāz (Hemligheternas rosengård) med en outgifven kommentar af Muhammed b. Jahjā b. ‘Alī al-Ġilānī Allāhiġī Annūrabachšī; samt ‘Alī b. Šihābaddīn, *Dachīrat ulmulūk* (Konungarnes skattkammare). (Köp.)

En samling »Sprüche» ur Gamla och Nya Testamentet, enligt en vid slutet af 1600-talet på försättsbladet gjord anteckning, »von der schwedischen Prinzessin, Königs Sigismundi III. Schwester, Anna, eigenhändig auffgezeichnet»; en konstnärligt utförd handskrift i liten 8:o i pergamentband. Den har tillhört holsteinska rådet Marquard Hudig. På främre permen stämplat: C. E. S. 1688. (Köp.)

Elias Arfvidsson Åhlls »reszebok». En egenhändig berättelse om dennes vidsträckta resor mellan 1655 och 1672. Vid 15 års ålder for han med fältmarskalken Gust. Ad. »Leijonhufwud» (o: Lewenhaupt) till armén i Liffland, var under omkring 3 år i obekant egenskap anställd vid hofvet till Carl X Gustafs död och for därefter omkring i Europa under många år; 6 år anställd i franska amiralitetets tjänst (han kallas i ett främst i bandet afskrifvet biografiskt testimonium »lyttnampt»). (Köp.)

Grefve Fredrik Sparres inventarium vid Åkerö 1772. (Köp.)

Bengt Horns jordebok i Roslagen 1670. (Köp.)

Bo Rosenstjernas pantebref på Sandbro 1669. (Köp.)

Borgmästare och råds i Uppsala intyg om mäster Gilius Packheets, byssegjutares, förluster genom branden den 23. april 1572, dat. $\frac{3}{8}$ 1576. (Köp.)

Köpebref genom hvilket Magnus Gabriel de la Gardies gård i Uppsala öfverlåtes till Margareta Gerfelt 1684. (Köp.)

Pantebref på räntmästare Borckmans två stenhus i Uppsala 1703. (Köp.)

En af häradshöfdingen Anders Plantin 1692 vidimerad kopia af Landmärkebref mellan Sverige och Norge 1560. (Köp.)

Sex st. handlingar från 1600-talet rörande utskrifningsförhållanden och egendomsköp i Helsingland. (Köp.)

Fyra st. handlingar af eller angående medlemmar af släkten Rosenhane. (Köp.)

Bref af Carl XI 1685 rörande tullfrihet för hans vin. (Köp.)

Två skrivelser från Carl Gustaf Wrangel: till rådet i Braunschweig 1641 och till rådet i Dingolfing 1648. (Köp.)

Fjorton st. bref från hertig Wilhelm af Sachsen-Weimar till Alexander Erskine 1632, 1633 och 1649. (Köp.)

Bref från Atterbom till Xavier Marmier $\frac{25}{4}$ 1838, af intresse för kännedomen om Atterboms dåvarande ställning till Geijer. (Köp.)

Israel Hwassers »Bekännelse»: bref till prof. Imm. Ilmoni $\frac{31}{8}$ 1847 (tryckt i Hwassers Valda skrifter, 1: 95 ff.); af förf. själf vidimerad och korrigerad afskrift, hvilken föregås af ett bref från honom till prof. O. Glas, dat. Uppsala $\frac{8}{5}$ 1848. (Gåfva af professor O. HAMMARSTEN.)

54 st. bref m. m. ur prof. O. Glas samling. (Gåfva af professor HAMMARSTEN.)

Skrivelser och bref till major G. Nerman från ämbetsverk och enskilda rörande väg- och vattenbyggnader, hufvudsakligen järnvägarne: dels öfver 1,500 original, dels 7 st. kopieböcker, hvilka skrivelser särskildt lämna ett värdefullt material till de svenska järnvägarnes historia. (Gåfva af majoren G. NERMAN.)

113 st. bref och brevkort till amanuensen Rolf Arpi, hufvudsakligen från isländare. (Gåfva af fru ELIN ARPI.)

»Valda utdrag» ur mystikern Joh. Wilh. Überfelds († 1732) »kraftfulla och anderika bref». En nitid afskrift i 3 band från början af 1800-talet af ett original från 1740, hvilket då var afsedt att utgifvas. Bd 1 innehåller nämligen, utom en kort biografi öfver förf., ett »Utgifvarens företal» dateradt »År 1740». (Gåfva af domprosten H. LUNDSTRÖM.)

En samling predikningar af biskop Almquists svärfar, prosten i Alsike Johan Valentin Merkel, och en samling predikningar af C. J. L. Almquists farfar, teol. prof. Eric Jonas Almquist, båda från senare delen af 1700-talet. — Biskop Eric Abraham Almquists dagboksanteckningar 1794—1826. — 62 st. bref från biskop Almquist till familjemedlemmar, till P. F. Aurivillius m. fl. 1807—1829. (Gåfva af professor ERNST ALMQUIST.)

Biskop Almquists dagboksanteckningar 1827—1830. (Gåfva af docenten HELGE ALMQUIST.)

Zoophylitiska sällskapet i Uppsala matrikel och protokoll 1802—1808, kompletterande sällskapet förut i biblioteket befintliga handlingar. (Köp.)

Biskop Martin Johanssons i Uppsala hållna föreläsningar m. m. (Gåfva af lektor AUG. JOHANSSON i Gäfle.)

Föreläsningsanteckningar i filosofi från 1600-talet. (Köp.)

Dåvarande löjtnanten Axel Ulrik Raabs föreläsningar i navigation, upptecknade af F. F. Scharff 1791. (Byte.)

Professor Matth. Fremlings föreläsningar i psykologi, upptecknade af G. Herlitz 1801. (Gåfva af fil. kand. NILS HERLITZ.)

Bibliotekets samlingar af Linnéana hafva äfven under året vunnit en värdefull tillökning. En samling af 8 band, som tillhört provincialmedicus i Umeå Daniel Eric Næzén († 1808; disputerade pro exercitio under Linné d. y:s presidium 1779), såldes 1808 till John Fiott af St. John's College i Cambridge, efter hvilken den ägts af John Lee, Colworth († 1866); år 1910 inköptes samlingen hos en antikvarie i London af Linnéan Society's generalsekreterare dr B. D. JACKSON, hvilken åter, så snart han erfarit, att han kommit vårt biblioteks beställning i förväg, hade vänligheten att erbjuda sig att afstå densamma för inköpspriset (8 guineas). Den innehåller: 2 stycken Linnés kollegier i dieten, det ena upptecknad af Linnés lärjunge Magnus Sahlberg. — Ett Linnés kollegium i materia medica, upptecknad af Næzén. — Uppteckningar efter Linnés föreläsningar i zoologi: Descriptio Quadrupedum; Aves, Amphibia, Pisces af M. Sahlberg; Testacea af Christopher Baumbach. — Anteckningar vid Linnés botaniska exkursioner 17. maj—19. sept. 1750, upptecknade af olika personer. — Annotationer vid botaniska exkursioner af Daniel Solander, skrifna före hans afresa till England (1759) och kvarlämnade hos hans moder, prostinnan Solander i Piteå.

Genom köp af två bref från Linné till Göttingen-universitetets

kansler baron Otto von Münchhausen har biblioteket nu kommit i besittning af alla kända bref från Linné till denne. — Ett bref från Linné till Bern. Jussieu ¹⁶/₁₂ 1749 har inköpts från London och förärats biblioteket af auditör JOHN ÅSTRÖM. — Ett i Berlin inköpt bref från Haller till C. G. Ludwig af ¹⁰/₁₂ 1737 är upplysande för Hallers ställning till Linné vid denna tid.

Till Linneana är också att räkna sedermera professorn i Göttingen Johann Beckmanns *Reise von St. Petersburg nach Schweden* . . . ²⁴/₇ 1765—⁵/₇ 1766. Dessa för kännedomen om dåtida förhållanden i Sverige, särskildt i Uppsala, synnerligen intressanta dagboksanteckningar hafva, jämte porträtt af författaren m. m., förärats biblioteket af dennes sonsons son, kaptenen vid sachsiska artilleriet OSCAR BECKMANN i Dresden. De utgåfvos af trycket 1911 af professor Th. M. Fries och dedicerades af vårt universitet till universitetet i Göttingen på hundraårsdagen af Beckmanns död. Johann Beckmann vistades omkring 8 månader här i Uppsala såsom Linnés lärjunge och »inseparabilis socius», såsom Linné uttrycker sig i det vackra testimonium, som han vid Beckmanns afresa utfärdade för honom den 30. maj 1766.

Äfven planschsamlingen har riktats genom professor T. TULLBERGS gåfva af fotografier af Linnéporträtt och Linnémedaljer.

Genom köp har förvärfvats en egenhändig komposition af I. E. Hedenblad, »Tre sånger af Heinrich Heine».

Till den i redogörelsen för år 1909 omförmälda depositionen af den stora Ihre-manuskriptsamlingen har löjtnanten JOH. A. IHRE å Ekebyhof under året fogat ytterligare ett hundratal handskrifter, hvilka såsom därstädes förvarade i förening med boksamlingen icke kommo att åtfölja hufvuddepositionen. De äro under bearbetning, och hela samlingens slutliga ordnande och katalogiserande närmar sig, då detta skrives, sin fullbordan. — Dessa handskrifter, liksom de år 1909 deponerade, ingå icke i de anförda accessions-siffrorna.

De år 1904 af Kungl. Vetenskaps societeten i Uppsala deponerade handskrifterna, 84 volymer och ett större antal lösa handlingar, hafva först under år 1911 kunnat ordnas och katalogiseras. Denna betydande samling innehåller arbeten, hufvudsakligen från 1600- och 1700-talen, i farmaci (bidrag till Stockholms apotekarehistoria, särskildt rörande apotekarne Ziervogel), medicin, naturhistoria, teknologi och ekonomi, relationer från bergslagen samt in- och utländska bruk och grufvor, förordningar rörande

bergväsendet och instruktioner för bergskollegium; originalhandlingar rörande enskilda gods och personer; Annotationes in rem herbariam e publ. lectionibus Linnæi (1753); anteckningar i botanik och farmakologi efter Linné samt ett antal föreläsningar och collegier i medicin och naturvetenskap efter Bromelius, Spöring och J. G. Wallerius; handlingar rörande ordenssällskapet St. Helena m. m.

Östgöta nation i Uppsala har deponerat sina äldre matriklar, protokoll, stadgar och andra handlingar; dessutom en samling bref 1713—1823. Tillsammans 80 volymer.

Kanslirådet friherre AUG. ALSTRÖMER har såsom deposition öfverlämnat den, efter allt att döma, i sin helhet bevarade samlingen af bref till Jonas Alströmers söner Patrik och Claës. Denna sannolikt till omkring ett tiotusental bref uppgående samling är gifvetvis af mycket stort värde, icke blott såsom dokument till den berömda släktens och de stora Alströmerska industriella och kommersiella etablissemens historia, utan ock för den tidens ekonomiska, politiska och kulturella historia. Den är under arbete för att ordnas, katalogiseras och inbindas.

Planschsamlingen har under året vunnit en tillväxt af 6,912 nummer, hvaraf 6,108 levererats från boktryckerier och grafiska anstalter, 400 erhållits såsom gåfva eller genom byte, 404 (alla med svenskt ämne) genom köp.

Särskildt omnämmande förtjäna följande *gåfvor*. Prof. OSCAR QUENSELS stora gåfva af 16 utländska handteckningar och 178 kopparstick, till större delen af nederländska och italienska mästare. — Disponenten C. HÆGGSTRÖM har skänkt 8 st. intressanta pennritningar å skrap-papper af artisten E. Åberg, däraf 7 med motiv från Uppsala, publicerade i Ny illustr. tidn. 1885. — Löjtnant A. BÄCKSTRÖM 4 fotografier af Uppsalavyer, hvilka en gång suttit såsom dörröfverstycken i Uppsala slott, därifrån de förts till Stenhammar; vid auktionen därstädes inköptes de af löjtnant Bäckström och finnas nu på hans gods Julita. — Fil. stud. J. H. CORNELL och fil. kand. N. O. WALLIN 12 st. fotografier af handteckningar af uppländska kyrkor; originalen förvaras i Kungl. Biblioteket. — Intendenten vid Sättra brunn docenten R. FRIBERGER har öfverlämnat en »Afriktning på Kijla Brunn» (såsom Sättra brunn fordom kallades), en intressant akvarell från 1720-talet.

Under året hafva nyinordnats 8,192 blad.

Kartsamlingen har under 1911 ökats med 274 nummer (utom inbundna kartverk), däraf 212 såsom arkivleverans, återstoden såsom gåfva, genom byte eller köp.

I samlingen hafva nyinordnats 525 nummer.

Gåfvor har biblioteket under året fått emottaga från följande.

A. *Myndigheter, institutioner, samfund och tidskriftsredaktioner.*

1. *Utländska*, med hvilka biblioteket icke står i regelbunden bytesförbindelse.

Bryn Athyn, Pa. Swedenborg scientific association.

Chicago. General convention of the New Jerusalem of the U. S.

Essen. Kruppsche Bücherhalle.

Helsingfors. Ömsesidiga lifförsäkringsbolaget Suomi.

Köbenhavn. Carlsbergfondet.

» Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet.

Krakau. Jesuitkollegiet.

London. The E. J. W. Gibb memorial fund.

» Peace society.

» The editor of the »Field».

New York. American association for international conciliation.

Paris. Fondation Thibault.

Philadelphia. American New Church tract and publication society.

Point Loma, Cal. Theosophical publishing company.

Strassburg. Internationale Commission für wissenschaftliche Luftschiffahrt.

2. *Svenska.*

Stockholm. K. Justitiedepartementet.

» K. Utrikesdepartementet.

» K. Civildepartementet.

» K. Ecklesiastikdepartementet.

» K. Jordbruksdepartementet.

» K. Fångvårdsstyrelsen.

» K. Kammarkollegium.

» K. Mynt- och justeringsverket.

» K. Telegrafstyrelsen.

Stockholm. K. Medicinalstyrelsen.

- » K. Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen.
- » K. Järnvägsstyrelsen.
- » K. Vattenfallsstyrelsen.
- » Riksförsäkringsanstalten.
- » K. Försäkringsinspektionen.
- » K. Kommerskollegium.
- » K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik.
- » K. Statistiska centralbyrån.
- » K. Styrelsen för postsparbanken.
- » Riksarkivet.
- » Kungl. Biblioteket.
- » Nationalmuseum.
- » K. Domänstyrelsen.
- » K. Landtbruksstyrelsen.
- » Hydrografiska byrån.
- » Riksbanken.
- » Justitieombudsmannen.
- » K. Sjökarteverket.
- » Handelshögskolan.
- » K. Karolinska mediko-kirurgiska institutet.
- » Stockholms högskola.
- » K. Tekniska högskolan.
- » Veterinärinstitutet.
- » K. Vetenskapsakademien.
- » K. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien.
- » K. Landtbruksakademien.
- » K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia.
- » Stockholms stads statistiska kontor.
- » Allmänna svenska boktryckareföreningen.
- » Barnsjukhuset Samariten.
- » Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet.
- » Direktionen öfver Allmänna barnhusinrättningen.
- » Folkbildningsförbundet.
- » Föreningen för skogsvård i Norrland.
- » Försäkringsföreningen.
- » Geologiska föreningen.
- » Handelskammaren.
- » Jernkontoret.
- » Kronprinsessan Lovisas vårdanstalt för sjuka barn.

Stockholm. Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt.

- » Nationalekonomiska föreningen.
- » Nordiska museet.
- » Nykyrkliga bokförlaget.
- » Palmgrenska samskolan.
- » Redaktionen af Artilleritidskrift.
- » » » Historisk tidskrift.
- » » » Nordisk tidskrift.
- » » » Nordiskt medicinskt arkiv.
- » » » Odontologisk tidskrift.
- » » » Pedagogisk tidskrift.
- » » » Social tidskrift.
- » » » Svensk farmaceutisk tidskrift.
- » » » Svensk kemisk tidskrift.
- » » » Svensk tandläkaretidskrift.
- » » » Verdandi.
- » Samfundet St. Erik.
- » Svenska bryggareföreningen.
- » Svenska fornskrift-sällskapet.
- » Svenska jägareförbundet.
- » Svenska läkaresällskapet.
- » Svenska militärläkaresföreningen.
- » Svenska nationalföreningen mot tuberkulos.
- » Svenska sällskapet för antropologi och geografi.
- » Svenska turistföreningen.
- » Sveriges allmänna exportförening.
- » Sveriges landtmätareförening.
- » Sällskapet för nyttiga kunskapers spridande.

Gäfle. Gestriklands fornminnesförening.

- » Handelskammaren.

Göteborg. Chalmers tekniska läroanstalt.

- » Högre samskolan.
- » Stadsbiblioteket.
- » Tekniska samfundet.

Halmstad. Sparbanken.

Hälsingborg. Universella broderskapets kommitté.

Jönköping. Norra Smålands fornminnesförening.

- » Smålands och Blekinge handelskammare.
- » Svenska mosskulturföreningen.

Linköping. Östergötlands fornminnesförening.

Lund. K. Universitetsbiblioteket.

Lund. Redaktionen af Skånska trädgårdsföreningens tidskrift.

» » » Tidskrift för landtmän.

Näås. Aug. Abrahamsons stiftelse.

Skara. Västergötlands fornminnesförening.

Strängnäs. Södermanlands fornminnesförening.

Svalöf. Sveriges utsädesförening.

Ultuna. Landtbruksinstitutet.

Uppsala. K. Humanistiska vetenskapssamfundet.

» K. Vetenskaps societeten.

» Föreningen Heimdal.

» Föreläsningsbyrån vid Uppsala universitet.

» Kyrkohistoriska föreningen.

» Läkareföreningen.

» Meteorologiska observatoriet.

» Studentkåren.

» Svenska litteratursällskapet.

» Upplands fornminnesförening.

Örebro. Bergshandteringens vänner i Örebro län.

Östersund. Jämtlands fornminnesförening.

B. *Enskilda personer.*

1. *Utländska.*

S. A. Sér. le prince ALBERT DE MONACO.

S. A. R. le duc D'ORLÉANS.

AMEGHINO, FL., museidirektör, Buenos Aires.

ARCTOWSKI, H., New York.

BECKMANN, O., artillerikapten, Dresden.

BEZZENBERGER, A., professor, Königsberg.

BIAGINI, R., canonijs, Lucca.

BJÖRNBO, A. A., bibliotekarie, Köpenhamn.

BOODIN, J. E., professor, University of Kansas, Lawrence.

BURG, FR., bibliotekarie, Hamburg.

BUSS, Rev. J. F., London.

CARÖE, K., kredslæge, Köpenhamn.

CÉZARD, E., professor, Beaune.

CORA, G., professor, Rom.

COUTTS, J., Esq., London.

DELAVAUD, L., fransk envoyé, Paris.

DRAGTSI, I. CH., Atén.

DUCKERT, C. V., Kristiania.

- ENGELMANN, W., bokförläggare, Leipzig.
 FIAUX, L., Paris.
 FIGAROLA-CANEDA, D., director de la Biblioteca Nacional,
 Habana.
 FRIED, A. H., Redacteur der »Friedens-Warte«, Wien.
 GODEFROY, M., bibliotekarie, Marseille.
 HAUSEN, R., statsarkivarie, Helsingfors.
 HEMBERG, A., vice häradshöfding, Helsingfors.
 HEYE, G. G., Esq., New York.
 HJELT, O. E. A., arkiater, Järvenpää.
 v. HOESSLIN, H., dr, Landau, Pfalz.
 HOLLATZ, H., professor, Neuchâtel.
 HUNTINGTON, ARCHER M., Esq., New York.
 IHM, R., fabrikant, Mainz.
 ILES, G., litteratör, New York.
 JACOB, J., Kudova.
 JACKSON, B. D., fil. dr, London.
 JONKER, H. G., professor, Delft.
 JOSEPHSON, A. G. S., bibliotekarie, Chicago.
 JUDD, Rev. FR. A., Haggerston, London.
 KLEINE, J. F., Berlin.
 KLINGBERG, J. E., pastor, New Britain, Conn.
 KNORTZ, K., professor, North Tarrytown, N. Y.
 KRAMERS, MARTINA G., Rotterdam.
 KRAUSCHNER, FR., skriftställare, Wien.
 LAGERBERG, J., Passiac, N. J.
 LATCH, E. B., Esq., New York.
 LEE, CH., Kristiania.
 LIEBMANN, dr, Frankfurt.
 LODS, A., jur. dr, Paris.
 LONGO, B., advokat, Valle di Pompei.
 MACK, Rev. C. S., med. dr, Toledo, Ohio.
 MAIDEN, J. H., director, Bot. gardens, Sydney.
 MASSAI, F., bibliotekarie, Firenze.
 MATHEWS, G. N., Esq., Watford, Langley Mount.
 MIDDENDORP, H. W., professor, Groningen.
 MILLER, G. I., Esq., Brooklyn, N. Y.
 MITJANA, R., ambassadråd, St. Petersburg.
 MOLEE, E., Tacoma, Wash.
 MOORE, C. B., Esq., Philadelphia.
 MORGAN, J. PIERPONT, Esq., New York.

NORDMANN, P., fil. dr, Malm, Finland.
 NUSSBAUM, Rev. C. A., St. Louis.
 OLSSON-SEFFER, P., professor, Tezonapa, Mexico.
 PALMÉN, E. G., friherre, professor, Helsingfors.
 PALOMAR, dr, Zaragoza.
 PARTURIER, G., med. dr, Vichy.
 PETERSON, O. W., Brownfield, Maine.
 PLANTÉ, A., maire, Orthez.
 PUPOVAC, P., Wien.
 RABOT, CH., geograf, Paris.
 RAMIREZ, A. M., Tegucigalpa.
 RICCA, U., Genova.
 RUGAARD, D. E., cand. phil., Hilleröd.
 RUYS, H. J. A., fil. dr, Leiden.
 SAVILLE, M. H., professor, Columbia University, New York.
 SCHÜCK, A., författare, Hamburg.
 SCHÖNDÖRFFER, O., författare, Berlin.
 ŠČUKIN, P. I., museiägare, Moskwa.
 SEWALL, Rev. F., teol. dr, Washington.
 SILVESTRI-FALCONIERI, F. DI, dr, Rom.
 SKARSTEDT, E., författare, Seattle, Wash.
 SKJERNE, G., Köpenhamn.
 SPIERS, J., sekreterare i the Swedenborg society of London.
 STEVENSON, M. E., Melbourne.
 STROH, A. H., Swedenborgforskare, Stockholm.
 SWAN, G. N., Augustana College, Rock Island.
 TEUBNER, B. G., bokförläggare, Leipzig.
 WEINITZ, FR., professor, Berlin.
 VELLAY, CH., dr, Paris.
 WENDSCHUCH, C., Dresden.
 VESTESSEN, H., fabrikant, Aarhus.
 WINCKLER, C., professor, Amsterdam.
 WOLFF, K. F., Bozen.
 VOLKMANN, H., fil. dr, Dresden.
 ZARÁNDY, G. A., Budapest.
 ZEMPLÉNI, A., Budapest.

2. Svenska.

PRINS OSCAR BERNADOTTE.
 ALMGREN, O., docent, Uppsala.
 ALMQUIST, E., professor, Stockholm.
 ALMQUIST, H., docent, Uppsala.

ALMQUIST, J. A., förste arkivarie, Stockholm.
 ALMQVIST & WIKSELLS boktryckeri-aktiebolag, Uppsala.
 AMBROSIANI, S., fil. dr, amanuens, Stockholm.
 ANDERSSON, A., öfverbibliotekarie, Uppsala.
 ANDERSSON, C. F. G., professor, Stockholm.
 ARENANDER, E. O., lektor, Ultuna.
 ARPI, ELIN, änkefru, Uppsala.
 BENEDICKS, C., professor, Stockholm.
 BJÖRKMAN, E., professor, Uppsala.
 BLANCK, A., docent, Uppsala.
 BOGREN, E., tandläkare, Hälsingborg.
 BRINCK, AUGUSTA, änkefru, Hardemo.
 BROLÉN, C. A., f. d. rektor, Uppsala.
 BURMAN, E. O., f. d. professor, Uppsala.
 BYGDÉN, A. L., f. d. öfverbibliotekarie, Uppsala.
 BÄCKSTRÖM, A., löjtnant, godsägare, Julita.
 CARLSON, FR., f. d. bankkamrer, Uppsala.
 CEDERQUIST, J., direktör, Stockholm.
 CHARPENTIER, J., docent, Uppsala.
 COLLIJN, I., förste bibliotekarie, Uppsala.
 CORNELL, J. H., fil. stud., Uppsala.
 DAHLGREN, E. W., riksbibliotekarie, Stockholm.
 DANIELSSON, O. A., professor, Uppsala.
 DAVIDSON, D., professor, Uppsala.
 DE GEER, CARL, friherre, Leufsta.
 DINTLER, E., läkare, Uppsala.
 v. DÖBELN, E., andre bibliotekarie, Uppsala.
 EDIN, K. A., docent, Uppsala.
 ELMQUIST, G. H., byråchef, Stockholm.
 ENANDER, S. J., kyrkoherde, Lillhärdal.
 v. ESSEN, A., friherre, Uppsala.
 FAHLCRANTZ', lektor CHR., sterbhus, Uppsala.
 FRIBERGER, R., docent, Uppsala.
 FRIES, K., fil. dr, Stockholm.
 GABRIELSON, A., t. f. professor, Göteborg.
 GRAPE, A., förste bibliotekarie, Uppsala.
 HÆGGSTRÖM, C., disponent, Uppsala.
 HAGSTRÖMER, IDA, professorska, Uppsala.
 HAMMAR, J. A., professor, Uppsala.
 HAMMARSTEN, O., f. d. professor, Uppsala.
 HERLITZ, N., fil. kand., Uppsala.

Uppsala universitets redogörelse. 1911—12.

- HESSELMAN, B., docent, Uppsala.
 HIERTA, P., friherre, godsägare, Främmestad.
 HILDEBRANDSSON, H., f. d. professor, Uppsala.
 v. HOFSTEN, ELLEN, öfverstinna, Stockholm.
 HULTH, J. M., förste bibliotekarie, Uppsala.
 HÅRD AF SEGERSTAD, KERSTIN, fil. dr, biblioteksamanuens,
 Stockholm.
 JENSEN, A., fil. dr, Stockholm.
 JOHANSSON, A., lektor, Gäfle.
 JÄGERSKIÖLD, L. A., museiintendent, Göteborg.
 LAGERSTRÖM, C. & H., boktryckare, Stockholm.
 LAGRELIUS, A., hofintendent, Stockholm.
 LENNMALM, F., professor, Stockholm.
 LEWENHAUPT, E., grefve, bibliotekarie, Säbylund.
 LINDBLOM, J., docent, Uppsala.
 LITHANDER, P. EM., grosshandlare, Göteborg.
 LUNDBERG, O., biblioteksamanuens, Uppsala.
 LUNDSTRÖM, H., domprost, Uppsala.
 LUNDSTRÖM, V., professor, Göteborg.
 LÄFFLER, L. F., f. d. professor, Djursholm.
 v. MENTZER, O., ryttmästare, Uppsala.
 MEYER, E., förste bibliotekarie, Uppsala.
 MITTAG-LEFFLER, G., f. d. professor, Djursholm.
 MONTELIUS, O., riksantikvarie, Stockholm.
 MORALES, O., kompositör, Stockholm.
 MYHRMAN, D. W., docent, Uppsala.
 NATHORST, A. G., professor, Stockholm.
 NERMAN, G., major, Uppsala.
 NOREEN, A., professor, Uppsala.
 ODELBERG, HANNA, änkefru, Västerås.
 PEHRSSON, P., kyrkoherde, Göteborg.
 PETRELLI, D. T. J., krigsarkivarie, Stockholm.
 PSILANDER, HJ., professor, Uppsala.
 QUENSEL, O., f. d. professor, Uppsala.
 QUENSEL, U., professor, Uppsala.
 REUTERSKIÖLD, C. A., professor, Uppsala.
 REUTERSKIÖLD, E., docent, Uppsala.
 RIDDERSTAD, W., öfverste, Järna.
 RUDBECK, G., friherre, andre bibliotekarie, Uppsala.
 RUDBECK, JOH., friherre, sekreterare hos K. Generalpost-
 styrelsen, Stockholm.

SCHÜCK, H., professor, Uppsala.
 SJÖGREN, H., docent, Uppsala.
 SJÖGREN, HJ., professor, Stockholm.
 SMITH, O., fil. dr, Karlshamn.
 SPERBER, H., universitetslektor, Uppsala.
 STJERNBERG, C., andre bibliotekarie, Uppsala.
 SVEDELIUS, N., docent, Uppsala.
 SWEDERUS, M. B., fil. dr, Uppsala.
 TAUBE, B., friherre, f. d. arkivarie, Stockholm.
 TIBERG, H. V., disponent, Långbanshyttan.
 TIDELIUS, C. H., lärare, Stockholm.
 TIGERSCHIÖLD, H., kansliråd, Stockholm.
 TULLBERG, HASSE W., bokförläggare, Stockholm.
 TULLBERG, T., f. d. professor, Uppsala.
 WAHLUND, C., professor, Uppsala.
 WALLÉN, A., föreståndare för Hydrografiska byrån, Stockholm.
 WALLIN, N. O., fil. kand., Uppsala.
 WENNERHOLM, J., professor, Stockholm.
 WICKSELL, K., professor, Lund.
 WIKLUND, K. B., professor, Uppsala.
 ZETTERSTÉEN, K. V., professor, Uppsala.
 ÅSTRÖM, J., auditor, Uppsala.

För underhållande af sina utländska förbindelser har biblioteket alltså haft ett stöd i de talrika publikationer, som från olika håll med så stor välvilja regelbundet ställas till dess förfogande, och hvilka i föregående redogörelser blifvit anförda. För året äro dessutom följande att med tacksamhet särskildt omnämnas.

De svenska fornminnesföreningarna hafva genom att ställa ett större eller mindre antal exemplar af sina publikationer till bibliotekets förfogande på ett verksamt sätt bistått detsamma i dess sträfvän att förvärfva hithörande utländsk litteratur. Upplands fornminnesförening har under året ökat antalet af sålunda regelbundet öfverlämnade exemplar från 25 till 125, Södermanlands från 25 till 50, Östergötlands från 12 till 30 och Jämtlands från 2 till 40 exemplar. Bibliotekets förvärf på ifrågavarande och närgränsande områden kan till följd häraf också betecknas såsom mycket betydande. — Domprosten H. LUNDSTRÖM har öfverlämnat ytterligare 25 exemplar af Kyrkohistoriska föreningens Skrifter samt lofvat att för framtiden

skänka biblioteket 100 ex. i st. f. hittills 75. — Friherre CARL DE GEER AF LEUFSTA har inläst och skänkt biblioteket 250 exemplar af Botaniska studier tillägnade Fr. Kjellman. — Kyrkoherden S. J. ENANDER i Lillhärdal 300 exemplar af sitt arbete *Schedulæ ad Salices Scandinaviæ exsiccatas*. — Ambassadrådet R. MITJANA 350 exemplar af sitt arbete *Cincuenta y cuarto canciones españolas del siglo XVI* (»Cancionero de Uppsala»). — Fru HANNA ODELBERG 14 ex. af framlidne docenten P. Odelbergs gradualafhandling *Sacra Corinthia* . . . — Arkivarien friherre B. TAUBE 300 ex. af S. G. Hermelins *Berättelse om Nordamerikas F. St. 1784*. — Förste bibliotekarien J. M. HULTH 30 ex. af *Swedish arctic and antarctic explorations*. — Professorerna C. A. REUTER-SKIÖLD, H. SCHÜCK och C. WAHLUND, lektor E. O. ARENANDER och docenterna K. A. EDIN, A. GABRIELSON och J. LINDBLOM större eller mindre antal exemplar af egna arbeten m. m.

Till alla dessa bibliotekets gynnare och vänner må äfven här framföras ett varmt och värdsamt tack.

Nya bytesförbindelser hafva under året knutits med 42 utländska institutioner, samfund och tidskrifter.

Verksamhet och personal.

I afseende på katalogiseringen har den ändringen vidtagits, att den utländska accessionen numera katalogiseras på kort af den internationella storleken (7,5 × 12,5 cm.), hvilka sedan kopieras i bandkatalogen. Härmed har vunnits, dels att katalogiseringen kan försiggå i annat rum än expeditionen, där ju bandkatalogen är uppställd, dels att en början gjorts till en framtida katalog på kort öfver hela biblioteket, hvilken kan ordnas efter hvilket system man behagar. Äfven den gamla lånejournalen har ersatts med ett kortsystem, liksom ett sådant blifvit anordnad för inköpsarbetet i alla dess delar. Såväl själfva korten som ock de för dessas förvaring erforderliga skåpen samt nya skåp för de till halfva storleken nedskurna bladen till dissertations- och porträttkatalogerna m. m. hafva emellertid dragit en dryg kostnad, som kännbart betungat resp. conti i bibliotekets räkenskaper.

Under året har första tomen af numera ambassadrådet i St. Petersburg dr R. MITJANAS *Catalogue des imprimés de musique des 16e et 17e siècles conservés à la bibliothèque de*

l'université royale d'Upsala utkommit och i fackpressen vunnit ett berättigadt erkännande. Förste bibliotekarien COLLIN har, såsom redan nämnts i bibliotekets redogörelse för 1910, varit dr Mitjanas verksamme medarbetare i alla bibliografiska stycken såväl som vid redaktionen och tryckningen.

Med stor tacksamhet är att omförmäla, att bibliotekarien grefve EUGÈNE LEWENHAUPT fortsatt sitt värdefulla arbete på katalogen öfver bibliotekets brefsamling, ett arbete som sväller ut till allt större omfattning, särskildt på grund af bibliotekets betydande nya förvärf på detta område.

F. bankkamreraren FR. CARLSON har lika oegennyttigt fullbordat sin förteckning på kort öfver samlingen af handteckningar.

Amanuensen G. EKHOLM har sedan några år utanför tjänstetiden arbetat på en katalog öfver gravyrsamlingens förnämligaste kopparstick, hvars första häfte, som är ägnadt åt Claude Mellan, inom den närmaste tiden torde lämna pressen.

Korrespondensens och postförsändelsernas omfattning framgår af följande tabell, oberäknadt brefkort och inom biblioteket frankerade bref, hvilka icke äro införda i bibliotekets brefbok.

	Bref		Paket och korsband	
	inrikes	utrikes	inrikes	utrikes
1907	2,347	2,683	1,336	2,775
1908	1,602	3,421	1,363	5,762
1909	2,146	2,093	1,438	4,458
1910	2,792	2,457	1,636	6,312
1911	2,304	2,267	2,040	4,522

Posträkningarna uppgingo under år 1911 till kr. 8,219:19.

Infordrade utlåtanen hafva af öfverbibliotekarien afgifvits i följande ärenden, oafsedt befordringsfrågor o. dyl.

Den 6. februari till det större akademiska konsistoriet angående förslag till grunder, med tillämpning af hvilka infödda svenska kvinnor må kunna af Konungen utnämnas och befordras till vissa befattningar. (Tryckt tillsammans med öfriga utlåtanen från universitetet i ärendet.)

Den 17. februari till drätselnämnden angående önskvärdheten af bokauktionatorstjänstens upprätthållande vid universitetet.

Den 31. mars till det större akademiska konsistoriet angående en af t. f. professorn i statistik docenten A. Edin gjord hemstäl-

lan om underdånig framställning till Kungl. Maj:t om utverkande på officiell väg af visst för undervisningen i nämnda läroämne erforderligt utländskt officiellt statistiskt tryck.

Den 14. juli till universitetets rektor angående remitterad framställning från österrikisk-ungerske ministern i Stockholm med begäran om tillstånd för en af Kejserl. vetenskapsakademien i Krakau tillsatt kommission att i universitetsbiblioteket anställa forskningar rörande Polonica samt hemställa, att tjänstledighet måtte beviljas förste bibliotekarien Collijn för att deltaga i nämnda kommissions arbeten.

Den 19. juli till universitetets rektor angående fil. lic. G. A. Jaederholms remitterade underdåniga ansökan om ett anslag ur den Filénska fonden för inköp af viss för hans forskningar erforderlig sociologisk litteratur.

Den 23. november till Kanslern för rikets universitet angående domprosten A. H. Lundströms underdåniga petition beträffande vissa åtgärder i syfte att bilda ett »librarium» i Uppsala domkyrka.

Seminariebiblioteken hafva under året reviderats och berättelser däröfver afgifvits till vederbörande fakultet och sektioner.

Bibliotekskommissionen har hållit de fyra föreskrifna sammanträdena för behandling af inkomna förslag till bokinköp. Dess valda ledamöter hafva varit professorerna domprosten Lundström, Davidson, greve Mörner, Danielsson, Schück, Holmgren och Wirén med öfverbibliotekarien såsom själfskrifven ordförande och äldste förste bibliotekarien såsom själfskrifven ledamot.

På förslag af Vilh. Ekmans universitetsfonds nämnd har det större akademiska konsistoriet under året ur fondens räntemedel beviljat understöd för utgifvande af två arbeten, nämligen E. Löfstedts *Philologischer Kommentar zur Peregrinatio Aethiopiae* och H. N. Almkvists posthuma verk *Nubische Studien in Sudān 1877—78*, utgifvet af K. V. Zettersteen. Båda hafva under året utkommit och utgöra Nr 9 och 10 i serien. — Af konsistoriet för åren 1910 och 1911 valda ledamöter i nämnden hafva varit professorerna Stave, Dahlberg, Hammar, Schück och Högbom; nämnden har inom sig valt till ordförande öfverbibliotekarien, som är ledamot ex officio.

Öfverbibliotekarien BYGDÉN, åt hvilken nådigt afsked beviljades fr. o. m. fyllda 67 år, förvaltade öfverbibliotekarieämbetet t. o. m. den 3. mars. Sin öfriga verksamhet förlade öfverbibliotekarien Bygdén under denna tid till samma områden som under det föregående året.

Undertecknad, som den 28. april 1911 i nåder utnämndes till öfverbibliotekarie, efter att från den 4. mars till nämnda dag hafva uppehållit befattningen på förordnande, har jämte de öfverbibliotekarien såsom sådan åliggande uppgifterna skött bibliotekets utländska förbindelser samt för öfrigt lagt hand vid hvarjehanda arbeten.

Förste bibliotekarien HULTH har under 1911 bl. a. deltagit i granskningen af de inkomna bokinköpsförslagen; har till största delen skött de från bokhandeln levererade böckernas accessions- och hufvudkatalogisering; har redigerat uppgifterna rörande bibliotekets tidskrifter för accessionskatalogen 1909—10 och biträdt vid korrekturläsningen af densamma. Uppehöll under öfverbibliotekariens semester dennes tjänst. — Åtnjuter fr. o. m. den 1 jan. 1911 ett första ålderstillägg å lönen. — Barchæiska fondens ränta har tilldelats förste bibliotekarien Hulth att åtnjutas tills vidare.

Förste bibliotekarien MEYER har under årets elfva första månader förestått läsesalen; har tillika haft närmaste vården af handskriftsafdelningen med dithörande katalogisering m. m. och har därunder behandlat såväl den redan år 1904 af Kungl. Vetenskaps societeten i Uppsala deponerade handskriftssamlingen som framlidne skomakareåldermannen S. A. Häggs år 1908 öfverlämnade samling samt har påbörjat katalogiseringen af den Rääfska depositionens bref.

Förste bibliotekarien COLLIN har hufvudsakligen varit sysselsatt med katalogisering af utländska arbeten; han har dessutom haft besvarandet af förfrågningar samt utredningar rörande inkunabler och äldre tryck sig uppdragna. Var under större delen af vårterminen sysselsatt med redigeringen och utgifvandet af dr R. Mitjanas musikkatalog. Åtnjöt under augusti månad tre veckors tjänstledighet för att på vetenskapsakademiens i Krakau anhållan deltaga i akademiens Polonica-kommissions arbeten och har äfven efter kommissionens hemresa haft att för densamma utföra supplerande undersökningar.

Förste bibliotekarien GRAPE, som fr. o. m. den 4. mars på förordnande uppehöll den förste bibliotekarie-tjänst, till hvars

innehafvare han den 15. dec. i nåder utnämndes, handlade under större delen af vårterminen och på eftersommaren emottagandet och katalogiseringen af bokhandelns regelbundna tidskriftsleveranser samt distributionen af desamma till läsesällskapet och universitetsinstitutionerna; deltog under sommaren i granskningen af korrekturen för den tryckta accessionskatalogen; har under årets senare hälft haft uppdraget att föra bibliotekets räkenskaper med dithörande uppgifter och har under samma tid fungerat såsom bibliotekskommissionens sekreterare; har för öfrigt, under den tid han ej tagits i anspråk af ofvan nämnda eller andra, tillfälliga uppdrag, fortsatt ordnandet och katalogiseringen af den Ihreska handskriftssamlingen, ett arbete som genom det ofvan omförmälda tillägget till denna stora deposition betydligt svällt ut öfver den förut beräknade omfattningen.

Andre bibliotekarien LIND har emottagit och granskat boktryckeriernas leveranser och skött därmed förbunden korrespondens; har ombesörjt katalogisering och inbindning af arkivtrycket; ordnat och inlagt den i bottenvåningen uppställda delen af det svenska småtrycket; katalogiserat samlingen af broschyrer i tullfrågan; deltagit i framtagandet och återinställandet af lån från svenska afdelningen; har under årets förra hälft med biträde behandlat de utländska akademiska afhandlingarna och skolprogrammen.

Andre bibliotekarien STJERNBERG har varit sysselsatt med ordnandet af det levererade svenska småtrycket och äfven i öfrigt deltagit i arbetet på svenska afdelningen; har biträdt öfverbibliotekarien med kontrollräkningar och dylikt samt utfört hvarjehanda andra tillfälliga uppdrag.

Andre bibliotekarien friherre RUDBECK har fortfarande förestått plansch- och kartsamlingarna samt dessutom under sommaren 6 veckor förestått läsesalen och biträdt vid låneexpeditionen; besörjde under omkring tre månader leveranserna till läsesällskapet; har deltagit i katalogiseringen och utfört tillfälliga uppdrag, såsom bokauktionskatalogers genomgående m. m.

Andre bibliotekarien WALDE var under första hälften af januari sysselsatt med accessions- och hufvudkatalogisering af en del större serieverk; har sedan dess regelbundet deltagit i accessionskatalogiseringen af det genom antikvariska köp, gåfvor och byten inkomna trycket samt biträdt vid däraf föranledd korrespondens m. m.; har till en del skött de regelbundna utgående bytesförsändelserna; under större delen af året och särskildt under höst-

terminen granskat korrekturen till 1909—10 års accessionskatalog; ombesörjt distributionen af det akademiska årstrycket till universitetets lärare samt fullgjort andra honom lämnade uppdrag; har reviderat ett seminariebibliotek.

Andre bibliotekarien VON DÖBELN, som den 1. april—15. maj på förordnande uppehöll en ledig andre bibliotekarie-befattning, utnämndes den 29. maj till samma befattnings innehafvare. Han har under hela året tjänstgjort vid låneexpeditionen och har särskildt haft in- och utlåningen från och till andra orter om hand; har reviderat två seminariebibliotek.

Amanuensen EKHOLM har större delen af året varit sysselsatt på den utländska bokafdelningen; har vissa tider tjänstgjort vid låneexpeditionen och deltagit i katalogiseringen; har reviderat ett seminariebibliotek. — Åtnjöt tjänstledighet den 1.—16. juli för resa såsom innehafvare af Sederholms inrikes resestipendium samt den 25. sept.—8. dec. på grund af iråkadt olycksfall.

Amanuensen LUNDBERG har under året förestått den utländska bokbindningsafdelningen och haft vården om det icke bindfärdiga utländska trycket; har reviderat ett seminariebibliotek. — Har innehåft förordnande såsom andre bibliotekarie från den 4. mars till årets slut.

Amanuensen HÖGBERG har alternerande (3 timmar om dagen på hvardera afdelningen) tjänstgjort i låneexpeditionen och biträdt bokbinderiafdelningens föreståndare vid det obundna utländska trycket; har under årets tre sista månader emottagit, accessionskatalogiserat samt till läsesällskapet och vederbörande institutioner distribuerat bokhandelns regelbundna tidskriftsleveranser; har biträdt vid granskningen af de inlämnade bokinköpsförslagen. — Innehade förordnande såsom andre bibliotekarie den 1. jan.—31. maj och åtnjöt under tiden tjänstledighet den 1. april—15. maj för arbete på sin gradualafhandling.

Amanuensen NELSON tjänstgjorde under vårterminen tre timmar om dagen i låneexpeditionen och tre timmar om dagen vid katalogiseringen samt från sommarens början till årets slut vid accessionskatalogiseringen af det genom byte, gåfva och antikvariska köp inkomna trycket; biträdde vid därpå föranledd korrespondens samt med expeditionen af de regelbundna utgående bytesförsändelserna; under sommaren biträdde han vid granskningen af korrekturen till den tryckta accessionskatalogen; han har dessutom besörjt leveranserna af medicinska tidskrifter till läkareföreningen och utfört tillfälliga uppdrag; har reviderat ett

seminariebibliotek. — Lidénska fondens ränta har för året varit tilldelad amanuensen Nelson.

Amanuensen LUNDGREN åtnjöt den 1. febr.—31. aug. tjänstledighet för arbete på sin gradualafhandling; har under den återstående delen af året tjänstgjort vid låneexpeditionen.

Amanuensen CARLSSON, som den 30. sept. antogs till e. o. amanuens vid biblioteket, erhöll den 1. okt. fast arvode såsom amanuens. Han åtnjöt emellertid tjänstledighet från den 16. okt. till årets slut för fullgörande af offentligt uppdrag och var under sin två veckors tjänstgöringstid sysselsatt omväxlande på den utländska afdelningen och vid låneexpeditionen.

E. o. amanuensen A. HOLMBERG, som tillhörde biblioteket från den 24. oktober, då han efter fullgjord proftjänstgöring antogs till e. o. tjänsteman, till den 22. december, då han erhöll begärdt afsked för att öfvergå till Kungl. Biblioteket, hade sin hufvudsakliga tjänstgöring förlagd till utländska afdelningens våningar.

Samtliga extra ordinarie tjänstemän hafva allt framgent tjänstgjort 6 timmar om dagen, ett förhållande som är så mycket mera erkännande värdt, som detta kan sägas hafva varit oundgängligt för ett nöjaktigt betjänande af allmänheten och bestridande af åtminstone det löpande arbetet inom institutionen. — Eftermiddagstjänsten har, mot stadgad ersättning, uppehållits af de e. o. tjänstemännen i tur och ordning.

Sex veckors semester har åtnjutits af samtliga tjänstemän, till största delen under universitetets sommarferier.

Under året har fröken ELLEN SCHÜCK anställts såsom fast extra biträde, till väsentlig lättnad i arbetet på de områden där fröken Schück haft sin verksamhet förlagd. De utländska dissertationernas ordnande och inläggande samt deras katalogiserande förmedelst de tryckta förteckningarna har fröken Schück under årets senare hälft ensam haft om hand; hon har därjämte regelbundet biträdt med låneregistreringen och ofta med renskrifningsarbete m. m.

En värdefull och med stor tacksamhet erkänd hjälp har biblioteket fått åtnjuta af de herrar, som frivilligt och oegennyttigt ägnat detsamma sin tid och sitt arbete. Så har f. rektor C. A. BROLÉN välvilligt åtagit sig att ordna den stora Alströmerska brefsamlingen; f. bankkamreraren FR. CARLSON har fortfarande ägnat planschsamlingen sitt intresserade och sakkunniga arbete; friherre AXEL VON ESSEN har påbörjat en katalog öfver bibliotekets svenska dupletter och har vid upprepade tillfällen företagit resor till Stockholm såsom bibliotekets ombud vid bokauktionerna

därstädes m. m.; f. öfverläkaren ALFR. PETTERSSON har fortfarande haft det svenska medicinska småtrycket under sin vård och fortsatt dess systematiska ordnande; f. läroverksadjunkten F. A. RÖNQUIST har alltjämt arbetat på den numera, tack vare doktor Rönquists trägna arbete, betydande porträttkatalogen.

5. Sedan riksdagen medgifvit, att förste vaktmästaren L. E. LINDBERG för erhållande af ålderstillägg å förste vaktmästare-tjänsten finge räkna sig till godo den tid af åren 1897—1909, hvarunder han bestridt vaktmästarebefattning vid biblioteket, har Kungl. Maj:t förklarat Lindberg berättigad att fr. o. m. in-gången af år 1910 åtnjuta två ålderstillägg å förste vaktmästare-lönen med tillhopa 200 kronor. — Till extra vaktmästare antogs den 1. november förre korpralen af första graden vid K. Kust-artilleriet GUSTAF HJALMAR (Lindberg) BERGH, sedan extra vakt-mästaren J. I. PETTERSSON erhållit afsked.

Bibliotekets begagnande.

Universitetsbiblioteket har under år 1911 reglementsenligt varit tillgängligt för forskare 9 timmar dagligen, kl. 9.30 f. m. — 3.30 e. m. och 5—8 e. m., alla söckendagar med undantag af påsk-afton, pingstafton, julafton och nyårsafton samt midsommar-aftons eftermiddag, 2 dagar för rengöring samt 5 dagar under tiden för pågående professorsinstallation (kl. 12—1) och promotion (kl. 12—2); tillsammans 297 dagar, däraf en dag endast på för-middagen. Under de tre eftermiddagstimmarne har endast läse-salen varit tillgänglig.

Läsesalens begagnande framgår af följande tabell.

	Besökande			Begagnade böcker m. m. (utom referensbiblioteket)			
	f. m.	e. m.	Summa	f. m.	e. m.	Summa	Däraf hand-skrifter ¹
1907 ²	8,542	—	8,542	38,476	—	38,476	4,641
1908	10,250	4,813	15,063	59,670	24,023	83,693	7,861
1909	10,148	4,948	15,096	54,146	22,679	76,825	7,255
1910	11,775	5,014	16,789	60,025	22,816	82,841	7,243
1911	12,244	4,987	17,231	66,564	21,857	88,421	8,284

¹ Antalet handskrifter gäller endast för förmiddagarna. Under eftermid-dagstjänsten har icke särskild räkning förts öfver begagnade handskrifter.

² Eftermiddagstjänsten inrättades först år 1908.

I dessa siffror äro icke medräknade de till många tusental uppgående böcker och handskrifter, som framtogs af eller för den nedan omnämnda Polonica-kommissionen från Krakau.

Besöken i läsesalen äro fördelade på årets månader sålunda.

	f. m.	e. m.	Summa
Januari	968	367 =	1,335
Februari	1,342	484 =	1,826
Mars	1,519	605 =	2,124
April	1,089	435 =	1,524
Maj	1,050	405 =	1,455
Juni	538	222 =	760
Juli	520	291 =	811
Augusti	666	393 =	1,059
September	1,198	478 =	1,676
Oktober	1,340	519 =	1,859
November	1,217	453 =	1,670
December	797	335 =	1,132
Summa	12,244	4,987 =	17,231

Medeltalet besökande i läsesalen för dag under året har varit 58; medeltalet därstädes begagnade volymer för dag 298. Högsta antalet besökande under en förmiddag har varit 68, under en eftermiddag 37. Då läsesalen endast har 29 platser, är det lätt att inse, med hvilka svårigheter denna del af allmänhetens betjänande haft att arbeta. De besökande måste, delvis regelbundet, placeras i boksalarna, till ej ringa olägenhet icke minst för de besökande själfva. Förda anteckningar utvisa, att under terminerna i genomsnitt hvar tredje dag det förhållandet inträffat, att alla bord i läsesalen samtidigt varit upptagna, och plats således måst beredas annorstädes åt ett större eller mindre antal besökande.

Såsom af ofvanstående framgår, gäller antalet besökande endast läsesalen. Öfver dem, som i lånesyfte eller för andra ändamål besöka biblioteket, föres här icke räkning. — De angifna siffrorna för begagnade böcker äro approximativa, men kunna med visshet antagas vara för låga. Förhållandet har sin grund i två omständigheter. I första rummet i den anordningen, att, så långt utrymmet det medger, den, som regelbundet besöker läsesalen (d. v. s. som ej uteblir öfver tre dagar) och där använder ett större antal böcker, får behålla dessa på sitt arbetsbord från dag till dag, således icke behöfver dagligen återlämna sitt arbetsmaterial till läsesalens expedition. Denna förmån begagnas i stor utsträckning, och det är ej ovanligt, att en person på detta sätt har till sin disposition ett femtiotal, ja ett hundratal volymer och därutöfver. Då

det ju icke är möjligt att utröna, huru många af dessa böcker en besökande under förmiddagen eller eftermiddagen användt, har man valt ett genomsnittstal af 10 för hvarje besökande, som på angifvet sätt har mer än 10 volymer deponerade för sitt begagnande i läsesalen. Den dag en arbetande icke infinner sig, upptagas hans böcker naturligtvis icke i statistiken. Vidare däri, att tillstånd ofta meddelas forskare att på egen hand i boksalarne framtaga och begagna böcker, t. ex. en tidskriftsserie. Den, som i sådant syfte besöker boksalarne, räknas såsom hade han i läsesalen begagnat 5 volymer, därvid den, som samma dag studerar både i läsesalen och i boksalarne, naturligtvis räknas endast såsom en besökande.

Antalet *utlånta böcker m. m.* har under de fem sista åren varit

	Hemlån i Uppsala	Till univ:ts- institu- tioner ¹	Till andra orter				Summa
			inrikes		utrikes		
			böcker	handskr:r	böcker	handskr:r	
1907	15,610	5,810	659	176	28	32	22,315
1908	15,858	7,617	798	56	63	25	24,417
1909	17,422	7,850	1,025	129	33	7	26,466
1910	19,132	7,833	992	222	41	108	28,328
1911	18,077	7,534	1,179 ²	155	19	11	26,975

Till följande in- och utländska institutioner har universitetsbiblioteket under året afsändt lån. I Stockholm: Kungl. Biblioteket, K. Karolinska institutets bibliotek, K. Musikaliska akademiens bibliotek, K. Vetenskapsakademiens bibliotek, K. Vitterhets-, hist.- och antikv.-akademiens bibliotek, Nationalmuseum, Riksarkivet, Riksdagens bibliotek, Svenska akademiens Nobelbibliotek, Svenska läkaresällskapets bibliotek; Handelskammaren i Gäfle; Stadsbiblioteket i Göteborg; Universitetsbiblioteket i Lund; Stadsbiblioteket i Norrköping; Folkskoleseminariet i Strängnäs; Landsarkivet i Uppsala; Landsarkivet i Vadstena; Stifts- eller läroverksbiblioteken i Falun, Gäfle, Halmstad, Härnösand, Jönköping, Karlstad, Linköping, Luleå, Mariestad, Nyköping, Skövde, Visby, Västerås och Örebro. — Berlin, Königl. Bibliothek; Uni-

¹ Afser de nyutkomna tidskriftshäften, som regelbundet hvarje vecka af biblioteket framläggas i läsesällskapets lokal eller i de olika universitetsinstitutionerna.

² Häre inberäknade 10 st. kartor och planscher.

versitetsbiblioteken i Breslau, Gand, Helsingfors, Köpenhamn och Lemberg; Köpenhamn, Kongel. Bibliotek; Leipzig, Musikbibliothek Peters; Abbaye de Maredsous; München, K. Hof- und Staatsbibliothek; Riga, Stadtbibliothek; St. Petersburg, Kejserl. arkeografiska kommissionen. — Dessutom har ett icke ringa antal boklån sändts till enskilda forskare på andra orter inom riket.

Från in- och utländska institutioner hafva under året för begagnande af härvarande forskare böcker och handskrifter *till låns erhållits* till ett antal, som utvisas af följande tabell.

	Böcker	Handskrifter	Summa
Från svenska institutioner	1,271	247	1,518
» utländska »	31	17	48
Summa	1,302	264	1,566
Motsvarande siffror hafva varit för år			
1907	800	449	1,249
1908	1,233	185	1,418
1909	1,144	177	1,321
1910	1,131	212	1,343

De institutioner, från hvilka under året lån erhållits, äro följande. I Stockholm: K. Akademiens för de fria konsterna bibliotek, Kungl. Biblioteket, K. Karolinska institutets bibliotek, K. Landtbruksakademiens bibliotek, K. Statistiska centralbyråns bibliotek, K. Tekniska högskolans bibliotek, K. Vetenskapsakademiens bibliotek, K. Vitterhets-, hist.- och antikv.-akademiens bibliotek, K. Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, Generalstabens topografiska afdelning, Hydrografiska byrån, Nordiska museets bibliotek, Pedagogiska biblioteket, Riksarkivet, Riksdagens bibliotek, Svenska akademien Nobelbibliotek, Svenska läkaresällskapets bibliotek, Sveriges geologiska undersökning; Stadsbiblioteket i Göteborg; Landsarkivet och Universitetsbiblioteket i Lund; Domkapitlet i Strängnäs; Domkapitlet i Västerås; Stifts- och läroverksbiblioteken i Linköping, Strängnäs, Växjö och Västerås; K. Vetenskaps societetens och åtskilliga institutioners bibliotek i Uppsala; Länsstyrelsen i Östersund. — Universitetsbiblioteken i Helsingfors, Kristiania, Köpenhamn och Utrecht; Berlin, Königl. Bibliothek; Dresden, Königl. öffentl. Bibliothek; Frankfurt a. M., Stadtbibliothek; Gotha, Herzogl. öffentl. Bibliothek; Hamburg, Stadtbibliothek; Köln, Historisches Archiv; Köpenhamn, Rigs-

archivet och Kongel. Bibliotek; London, Linnean Society; Lübeck, Stadtbibliothek; Oldenburg, Grossherzogl. Haus- und Zentral-Archiv; Paris, Bibliothèque Nationale; Riga, Stadtbibliothek.

Under tiden den 25. juli—8. aug. besöktes biblioteket af en af Kejserl. vetenskapsakademien i Krakau till Sverige utsänd kommission i syfte att här efterforska Polonica. Kommissionen, som utgjordes af professorerna LUDWIK BIRKENMAJER och JAN Łoś från Krakau samt bibliotekarien EUGENIUSZ v. BARWIŃSKI vid universitetsbiblioteket i Lemberg med förste bibliotekarien COLLIN såsom af akademien adjungerad ledamot och stud. ALEX. BIRKENMAJER såsom medarbetare, genomgick alla de handskrifter, som kunde antagas beröra äldre polsk historia och litteratur, samt de inkunabler och äldre tryck, särskildt på afdelningarna teologi, historia, filologi och de s. k. obrutna serierna, hvilka kunde förmodas vara af polskt ursprung. Skörden blef oväntadt och förvånande rik, i det att utom andra fynd icke mindre än 105 hittills okända polska tryck, de flesta från 1500-talet, här anträffades. Det anses emellertid såsom visst, att i vårt bibliotek ännu förvaras mycket af hithörande litteratur, om hvilket ett fortsatt systematiskt genomforskande af dess äldre bestånd skall kunna bringa kännedom. En utförlig redogörelse för kommissionens forskningsresultat kommer inom kort att meddelas i akademiens förhandlingar.

Uppsala i maj 1912.

AKSEL ANDERSSON.

Anatomiska institutionen.

*Anatomisalar*na hafva varit tillgängliga för de studerande från den 1 sept. till den 1 juni med undantag af tiden från och med den 21 dec. till och med den 10 jan. Antalet dissekanter har under höstterminen uppgått till 104, under vårterminen till 117. En enskild kurs i centrala nervsystemets anatomi har gifvits.

I de histologiska öfningarna deltog såväl under höst- som vårterminen 32 studerande. I sammanhang med dessa öfningar har såsom vanligt gifvits en enskild kurs i embryologi.

De anatomiska samlingarna hafva under året ökats med 289 preparat, bland hvilka särskildt må nämnas dels ett antal osteologiska preparat, förfärdigade af f. professorn E. CLASON,

dels 251 kranier och kraniefragment af människa, hvilka år 1909 tillvaratogs af professor M. RAMSTRÖM vid grundgräfningsen Ö. Ågatan 37, Uppsala, och hvilka under året ordnats, uppmätts och katalogiserats af professor CLASON, dels en serie af 8 vaxmodeller till belysning af thymusutvecklingen hos Passer, förfärdigade af med. kand. C. HELGESSON.

Genom donationsmedel har institutionen satts i tillfälle anskaffa ett rörligt objektbord af ZEISS' och en elektrisk centrifug af HILDING SANDSTRÖMS tillverkning.

Under läsåret hafva, de vid institutionen anställda professorerna oräknade, 20 äldre och yngre undersökare längre eller kortare tid varit sysselsatta med bearbetandet af själfständiga vetenskapliga uppgifter.

Utom de af lärarne vid institutionen författade skrifter, hvilka på annat ställe angifvas, hafva under året från institutionen offentliggjorts:

H. FUNKQUIST, Untersuchungen über die Morphogenie und Histogenese des Pinealorgans der Vögel und Säugetiere, i Anatomischer Anzeiger.

R. HOLMSTRÖM, Om förekomsten af fett eller fettliknande substanser i thymusparenkymet, i Upsala läkareförenings förhandlingar.

C. LINDAHL, Über die Pupillaröffnung des Augenbechers in früheren Entwicklungsstadien mit besonderer Rücksicht auf die Formverhältnisse derselben für unsere Auffassung von der Entstehung der Iriskolobome, i Archiv für Augenheilkunde.

J. AUG. HAMMAR.

Fysiologiska institutionen.

Inga väsentliga förändringar hafva vid institutionen inträffat under det gångna läsåret. I de fysiologiska laborationsöfningarna deltog under höstterminen 21 med. studerande, under vårterminen 15 med. stud. samt 2 fil. stud.

HJALMAR ÖHRVALL.

Medicinska kliniken.

Föreståndare $\frac{1}{9}$ 1911— $\frac{31}{5}$ 1912 professor FORSSNER.

Antalet vid kliniken vårdade patienter har under år 1911 varit 1004.

Antalet tjänstgörande har under läsåret varit 57; dessutom hafva 5 medicine kandidater fullgjort föreskrifven assistent-tjänstgöring.

G. FORSSNER.

Medicinska polikliniken.

Föreståndare 1—14 september docent Bergmark, 15 september—31 mars med. lic. THORLING, 1 april till läsårets slut docent BERGMARK.

Antalet tjänstgörande medicine kandidater under läsåret 1911—12 var 47.

Polikliniken besöktes under år 1911 af 1391 patienter.

G. BERGMARK.

Kirurgiska kliniken.

Antalet tjänstgörande medicine kandidater, som under året ($\frac{1}{6}$ 1911— $\frac{31}{5}$ 1912) afslutat sina tjänstgöringar, utgjorde 42.

Å kirurgiska afdelningen vårdades ($\frac{1}{6}$ 1911— $\frac{31}{5}$ 1912) ett antal af 1692 patienter.

Under samma tid utfördes å på sjukhuset intagna patienter ett antal af 1218 operationer.

Antalet operationer polikliniskt utförda utgjorde 381.

Å kurhusafdelningen vårdades ($\frac{1}{6}$ 1911— $\frac{31}{5}$ 1912) 71 patienter.

Kurserna i allmän sjukvårdsteknik hafva fortgått med en föreläsningstimme i veckan under tiderna $\frac{15}{9}$ — $\frac{15}{11}$; $\frac{1}{12}$ — $\frac{1}{2}$ och $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{3}$. De hafva bevistats af respektive 19, 17 och 10 medicine kandidater.

GUSTAF EKEHORN.

Akademiska sjukhusets bröstklirik.

T. f. föreståndare: $\frac{1}{9}$ — $\frac{14}{9}$ 1911 samt $\frac{1}{4}$ — $\frac{31}{5}$ 1912 docent FRIBERGER, $\frac{15}{9}$ 1911— $\frac{31}{3}$ 1912 docent BERGMARK.

Antalet vårdade patienter under året $\frac{1}{1}$ — $\frac{31}{12}$ 1911 utgjorde 166 (157).

Antalet tjänstgörande, hvilka deltagit i de under läsåret gifna trenne kurserna i fysikalisk diagnostik, utgjorde 46 (47).

RAGNAR FRIBERGER.

Pediatriska polikliniken.

T. f. föreståndare: $\frac{1}{9}$ — $\frac{14}{9}$ 1911 samt $\frac{1}{4}$ — $\frac{31}{5}$ 1912 docent FRIBERGER, $\frac{15}{9}$ 1911— $\frac{31}{3}$ 1912 docent BERGMARK.

Antalet nyinskrifna patienter under året $\frac{1}{1}$ — $\frac{31}{12}$ 1911 har utgjort 982 (1,055).

I den polikliniska undervisningen hafva deltagit 7 (7) medicine kandidater.

De vid Uppsala Understödsbyrå för tuberkulösa inskrifna barnen hafva såsom tillförene vårdats å Polikliniken och de studerande hafva därigenom varit i tillfälle att i detalj följa arbetet vid en s. k. tuberkulosdispensär.

RAGNAR FRIBERGER.

Kirurgiska polikliniken.

Patienternas antal $\frac{1}{6}$ 1911— $\frac{31}{5}$ 1912 2518 (1903).

Antalet utförda operationer (tandextraktioner ej medräknade) 400 (425) däraf under narkos 7, lokal anästesi 230.

Antalet tjänstgörande medicine kandidater, som under året afslutat sina tjänstgöringar, 42 (36).

AXEL PETTERSON.

Obstetrisk-gynekologiska kliniken.

Antalet tjänstgörande kandidater var under höstterminen 3 under vårterminen 2. Under kalenderåret 1911 intogos å obstetriska kliniken 624 patienter och utfördes 41 operationer, å gynekologiska kliniken 348 patienter och 172 operationer. Gynekologiska kliniken besöktes af 229 patienter.

Från institutionen har offentliggjorts af MÄRTA APELSKOG-FAHLBERG: För tidig aflossning af på normal plats insererad placenta (i Allm. Svenska Läkaretidningen, årg. 1911).

C. D. JOSEPHSON.

Oftalmiatriska kliniken och polikliniken.

Under höstterminen har föreskrifven tjänstgöring fullgjorts af 1 medicine kandidat, hvarjämte ytterligare 4 begagnat sig af undervisningen. Under vårterminen hafva 11 medicine kandidater deltagit i undervisningen. Dessutom hafva under läsåret en fransk och en rysk läkare deltagit i arbetet på kliniken.

Antalet år 1911 å kliniken intagna ögonsjuka har utgjort 266, antalet å sådana sjuka utförda operationer 200. Polikliniken har under samma år besökts af 2047 ögonsjuka, å hvilka 293 operationer utförts.

ALLVAR GULLSTRAND.

Psykiatriska kliniken.

Under året ha 2 medicine kandidater fullgjort den för afläggande af medicine licentiatexamen föreskrifna tjänstgöringen. Af dessa har en också fullgjort assistent-tjänstgöring. Undervisningen har försiggått efter samma plan som närmast föregående år.

FREY SVENSON.

Patologiska institutionen.

Undervisningen har fortgått efter samma plan som föregående läsår.

Kursen i bakteriologi under höstterminen räknade 41 deltagare, och i kursen i patologi under vårterminen deltog 29 medicine studerande.

Från 1 juni 1911—31 maj 1912 hafva verkställts 233 liköppningar å patologiska institutionen samt 56 liköppningar å Uppsala hospital och asyl. Obduktionsöfningarna bevistades under höstterminen af 32 medicine kandidater samt under vårterminen af 51 medicine kandidater och 29 medicine studerande.

Diagnostiska, patologisk-anatomiska och bakteriologiska undersökningar för klinikernas räkning hafva å institutionen utförts till ett antal af 586. Museet och de mikroskopiska preparatsamlingarna hafva tillökats i den mån det förhandenvarande materialet därtill lämpat sig.

ULRIK QUENSEL.

Farmakologiska institutionen.

I undervisningskursen i farmakologi deltog under höstterminen 11, under vårterminen 17 studerande, i de praktiska öfningarna i läkemedelsberedning under höstterminen 15, under vårterminen 11. Dessutom hafva tvenne studerande arbetat med speciella uppgifter.

Från firman FRANZ HUGERSHOFF i Leipzig hafva åtskilliga apparater och laboratorieutensilier inköpts, bland annat en termoregulator och en mikrotom.

M. ELFSTRAND.

Institutionen för medicinsk kemi.

Under såväl höst- som vårterminen hafva gifvits laborationskurser i allmän kemi och i medicinsk kemi. I den förra deltog under höstterminen 20 och under vårterminen 21 och i den senare under höstterminen 16 och under vårterminen 26 studerande. Dessutom hafva 9 personer (däri inräknade lärare och amanuens) varit sysselsatta med speciella arbeten. Ett ultramikroskop från ZEISS har inköpts.

Utom de af lärare eller f. d. lärare vid institutionen författade arbeten hafva från institutionen följande arbeten utgått:

ERIKSSON, ANSHELM: Om hämning af invertinets verkan. (Upsala läkarefören. förh., Bd. 16).

KYLIN, HARALD: Über die grünen und gelben Farbstoffe der Florideen (Zeitschr. f. physiol. Chem., Bd 74).

DENSAMME: Über die roten und blauen Farbstoffe der Algen (Ibid., Bd 76).

RHODIN, NILS J.: Über Proteolyse in der Thymus des Kalbes (Ibid., Bd 75).

S. G. HEDIN.

Epidemisjukhuset.

Genom Kungl. Maj:ts kungörelse och bref af den 17 febr. 1911 är en månads assistenttjänstgöring vid epidemisjukhus numera obligatorisk för medicine kandidater. Dylik tjänstgöring kan fullgöras äfven vid epidemisjukhuset i Uppsala, där klinisk undervisning i förekommande smittosamma sjukdomars patologi och terapi meddelas af öfverläkaren åt högst 2 samtidigt tjänstgörande.

Under läsåret hafva 11 med. kandidater begagnat sig af denna undervisning. Antalet under året $\frac{1}{1}$ — $\frac{31}{12}$ 1911 å sjukhuset vårdade patienter har utgjort 689.

K. G. TINGVALL.

Institutionen för allmän och analytisk kemi.

Institutionslokalerna hafva under läsåret icke undergått några anmärkningsvärda förändringar.

Personalen: Fil. lic. H. SANDQVIST har såsom under flere föregående år varit förordnad till biträde vid ledande af öfningarna i organisk kemi, hvartill medel blifvit på extra stat af riksdagen anvisade. Såsom amanuenser hafva varit anställda: fil. lic. R. WIDMAN, fil. kand. N. VON ZWEIGBERGK, fil. lic. E. VIRGIN och fil. mag. N. PIHLBLAD. Dessutom har under höstterminen fil. mag. A. STYFFE och under vårterminen fil. mag. F. JANSSON biträdt vid ledande af öfningarna i föreläsningsexperiment mot särskildt af universitetskanslern ur reservfonden anvisadt arfvode.

Undervisningen. Såsom vanligt har för de nyinträdande en propedeutisk kurs med experiment och examinadorier varit anordnad under september månad. Däri deltog 104 studerande. Kursen, som förut varit belagd med afgift af deltagarna, kunde detta år hållas kostnadsfritt af docenten OTTO HOLMBERG, sedan han erhållit ett docentstipendium.

Laboratorieundervisningen har äfven detta år fortgått på fem afdelningar: A) för oorganisk syntes under professor STRÖMHOLMS ledning med biträde af amanuensen WIDMAN; B) för kvalitativ analys under professor STRÖMHOLMS ledning med biträde af amanuenserna v. ZWEIGBERGK och PIHLBLAD; C) för kvantitativ analys under professor STRÖMHOLMS ledning med biträde af amanuensen VIRGIN; D) för anställande af föreläsningsexperiment under docenten SVEDBERGS ledning med biträde af fil. mag. A. STYFFE under höstterminen och fil. mag. F. JANSSON under vårterminen samt E) för organisk kemi under prefektens ledning med biträde af fil. lic. SANDQVIST.

Antalet laboranter har på de olika afdelningarna utgjort:

	H.-t. 1911	V.-t. 1912	Summa	Medeltal
A	41	31	72	36
B	43	57	100	50
C	22	50	72	36
D	13	42	55	27,5
E	29	31	60	30

Dessutom hafva 21 personer (däri inberäknade lärare och amanuenser) varit sysselsatta med originalundersökningar. Institutionen har således efter denna beräkning i medeltal under

hvardera terminen inrymt 200 arbetande, hvaraf 179 varit öfningslaboranter. På Kungl. Maj:ts framställning har 1912 års riksdag i sammanhang med en allmän lönereglering för universitetets amanuenserna beviljat icke blott högre arfvoden till institutionens amanuenser utan ock medel till en ny amanuensbefattning att utgå från och med år 1913. För att bereda nödig hjälp vid ledningen af öfningarna i föreläsningsexperiment under år 1912 har prefekten måst utverka ett tillfälligt anslag ur reservfonden å 400 kronor.

Under läsåret hafva 17 vid institutionen utförda experimentalundersökningar blifvit publicerade.

Samlingarna och biblioteket. Institutionens förråd af kemikalier, glaskärl, utensilier m. m. har i mån af förbrukning och behof kompletterats.

Instrumentsamlingen har genom inköp förökats med åtskilliga apparater, hvaribland följande förtjäna omnämnas: maximalströmbrytare (15—30 amp.) till den elektriska transformatorn genom GÖRAN KÄRNES elektrotekniska byrå; mättråd och motståndskärl för bestämning af elektrolyters ledningsförmåga från F. KÖHLER, Leipzig;

ABBE-PULFRICHS refraktometer med tillbehör från CARL ZEISS, Jena;

kardioidultramikroskop med tillbehör från CARL ZEISS, Jena;

apparat för fotografering af BROWN'ska rörelsen, utförd af ROSE, Uppsala;

projektionsokular I, II och III från LEITZ, Wetzlar;

apokromatiskt mikroskopobjektiv $f = 3$ mm, num. app. = 1,4, från CARL ZEISS, Jena;

dubbelkyvett af UV-glas (40 mm. i diam.) för ultraviolett ljus från CARL ZEISS, Jena.

Biblioteket har som vanligt fått emottaga åtskilliga gåfvor från institutioner och enskilda författare. De löpande tidskrifterna hafva genom köp kompletterats.

Under läsåret har institutionen haft glädjen mottaga en stortad och kärkommen gåfva, i det att till den af institutionens förra prefekt, professor P. T. CLEVE stiftade Kemiska fonden af hans efterlevande maka, fru ALMA CLEVE öfverlämnats 10,000 kr., hvaraf räntan efter hennes död får användas för fondens ändamål.

O. WIDMAN.

Zoologiska institutionen.

Innevarande års riksdag har på regeringens framställning till uppförande af en nybyggnad för den zoologiska institutionen beviljat ett anslag af 532,462:98 kr., hvaraf för 1913 anvisats 90,000 kr. Denna institution står sålunda inom få år inför uppfyllandet af en länge närd förhoppning att få inflytta i en rymlig och tidsenlig lokal, hvilket såväl för den egentliga undervisningen som framför allt för den vetenskapliga verksamheten på densamma säkerligen kommer att blifva af den allra största betydelse.

Under sådana förhållanden har det mindre att betyda, att trängseln och olägenheterna i den gamla lokalen på grund af det alltjämt ökade elevantalet under det nu gångna året mer än någonsin gjort sig gällande.

Biblioteket har ökats genom åtskilliga inköp, hvartill medel delvis erhållits därigenom att Naturvetenskapliga student-sällskapets Zoologiska sektion ställt till undertecknads förfogande för inköp af zoologisk litteratur det öfverskott, som uppstått genom försäljning af den år 1907 af sektionen utgifna professor T. Tullberg tillägnade festskriften. Detta öfverskott har hittills uppgått till 145:43 kr. Gåfvor till biblioteket hafva lämnats af Lunds universitets zoologiska institution., Stockholms högskolas zootomiska institut, Zoologiska museet i Köpenhamn, Zoologiska institutionen i Torino, Zool. Soc. i Tokyo, doc. N. v. HOFSTEN, prof. H. HILDEBRANDSSON och amanuensen E. BERGSTRÖM.

Zoologiska museet har ökats bl. a. genom inköp af en samling lamadjur, ett med konst hoppressadt kranium af en peruansk indian m. fl. föremål insamlade af fil. lic. I. SEFVE under en forskningsresa till Sydamerika. Gåfvor till museet hafva lämnats af intendenten L. A. JÄGERSKIÖLD, två synnerligen vackra exemplar af *Pandalus borealis* från Gullmaren; professor C. MÖRNER, ett mindre antal djurformer från Ostindien, Australien och Nordamerika; herr J. L. MURÉN, Svartbyn, Boden, ett exemplar af den ytterst sällsynta dvärgsparfven (*Emberiza pusilla*) funnet i Norrbotten; jägmästaren J. A. ARNELL, Härnösand, en varietet af gulsparf; kammarherre FR. LÖWENADLER, svart svan; amanuensen E. BERGSTRÖM, en värdefull samling af 24 renkranier. Konservatorn, d:r G. KOLTHOFF, ett stort antal af honom insamlade dipterer.

Den *skandinaviska insektsamlingens* ordnande har under året fortgått. D:r KOLTHOFF har ordnat och bestämt en stor del af Diptera och d:r A. ROMAN har ordnat och kritiskt granskat en del af Hymenoptera.

Utom tjänstgörande lärare och amanuenser ha under året 12 äldre och yngre zoologer på institutionen varit sysselsatta med *vetenskapliga specialarbeten*.

Zootomiska laboratoriet har såsom vanligt från Kristinebergs zoologiska station mottagit en del dissektionsmaterial. Stud. W. HÖLJER har skänkt ett antal lefvande exemplar af *Ammo-coetes*.

De zootomiska öfningarna för fil. kand.- och fil. ämbets-examen hafva fullständigt genomgåts af 25 studerande bland 28 som erhållit plats på laboratoriet. I de histologiska öfningarna för fil. lic. examen ha 7 och i de embryologiska öfningarna för samma examen 3 studerande deltagit.

A. WIRÉN.

Botaniska institutionen.

Botaniska museet. Samlingarna hafva under året ökats med gåfvor af olika slag., bland hvilka må framhållas: genom testamente af adjunkten d:r M. B. SWEDERUS ett skandinaviskt fanerogamherbarium; genom gåfva af professor A. HAMBERG 410 herbarieexemplar af mossor och 164 ex. af lafvar från Sarek; af Riksmuseets afdelning för fossila växter 23 växtfossil från Skåne; af docenten SKOTTSBERG 330 ex. af växter från Marocko; af d:r E. TH. FRIES, Visby, en fordran af 100,000 points i Lunds botaniska bytesförening; af lektor A. G. ELLASSON, Vänersborg, omkr. 200 ex. af svampar; af licentiaten G. SAMUELSSON omkr. 250 ex. af kärlväxter; af d:r F. SÖDERLUND en samling lafvar från Balearerna; af docenten KYLIN 67 herb.-ex. och 29 ex. i sprit af *Batrachospermum*; af lektor HJ. MÖLLER, Falun, 14 ex. af bladmossor. Diverse bidrag hafva vidare erhållits af lektor H. W. ARNELL, notarien T. FRIES, stud. C. H. HEDENSTRÖM, adjunkten d:r K. JOHANSSON, Visby, kyrkoherden R. MATTSOHN, Hassela, professor C. MÖRNER, d:r H. WITTE, Svalöf, professor V. WITTRÖCK, Bergielund.

Böcker och tidskrifter ha som gåfva erhållits af Musée du Congo Belge, Bruxelles. Royal Botanic Garden, Calcutta, Muséum d'histoire naturelle, Paris, Botaniska institutionen i

Köbenhavn, Museo Nacional i Montevideo, Missouri Botanical Garden, College of Agriculture i Tokyo, Svenska Botaniska Föreningen samt Universitetsbiblioteket.

Genom byte har museet förvärfvat: från 'sRijks Herbarium i Leiden omkr. 300 herb. ex., större delen javanska bryofyter; från Lunds botaniska bytesförening 364 skand. fanerogamer; från Lunds botaniska museum 51 hafsalger från Alger; från lektor E. JÄDERHOLM, Västervik, 112 bladmossor; från Riksmuseets botaniska afdelning 30 ex., mest brasilianska fanerogamer; från Naturhistorisches Hofmuseum, Wien, Cryptogamæ exsiccatae cent. XIX; från Bergens Museum Havaas' Lichenes Norvegiæ exsiccati n:r 401—425.

Genom köp ha förvärfvats: DAHLSTEDT, *Taraxaca scand. exsiccata*, cent. 1; MAIRE, *Mycotheca boreali-africana*, fasc. 1; MALME, *Lichenes suec. exsiccati*, fasc. 9 och 10; SYDOW, *Uredineen*, fasc. 48, *Ustilagineen*, fasc. 11, samt *Mycotheca germanica*, fasc. 20 och 21; VESTERGREN, *Micromycetes rar. selecti*, fasc. 49—52.

Till 8 utländska och 11 svenska låntagare hafva utlånats öfver 1900 exemplar ur olika delar af museets samlingar. Inom museet hafva 13 svenska botanister begagnat dess samlingar för vetenskapliga studier.

Under läsåret har ordnandet af mossherbariet slutförts, hvarjämte mossdupletterna ordnats och en katalog öfver de exotiska upprättats. Hela förrådet af fanerogamdupletter såväl skandinaviska som utländska, har ordnats, och en katalog öfver dem har påbörjats. De under året nytillkomna fanerogamerna ha uppfästats och inordnats. Under februari och mars, då konservatorn var tjänstledig, utfördes af vikarien, fil. stud. H. SMITH, en kritisk revidering och omordning af en del af det skandinaviska herbariet. Under påskferierna utförde amanuensen vid Riksmuseet E. TH. EKMAN, en bestämning och revision af Museets brasilianska Gramineæ och Vernonieæ, hvilket arbete honorerats med medel från Regnellska fonden. Undertecknad har under året upprättat en katalog öfver det utländska pteridofytherbariet, som därvid äfven omordnats. F. d. provinsialläkaren J. F. ÖHRN har äfven detta år godhetsfullt biträdt konservatorn i arbetena på museet.

En förnyad desinfektion af fanerogamherbariet har visat sig nödvändig och har påbörjats, hvarvid koltetraklorid användts, i stället för den förut begagnade kolsvaflan.

Botaniska trädgården. Från 2 fröhandlare hafva inköpts frön med tills. 475 kapslar. Från 94 botaniska trädgårdar hafva i byte erhållits 3368 kapslar frön samt 156 arter lefvande växter och sticklingar. Till 109 botaniska trädgårdar hafva afsändts 3514 och till andra institutioner och privata personer 322 kapslar frön. Till 2 botaniska trädgårdar hafva afsändts 40 nummer lefvande växter samt till privata personer 24 nummer.

Af lefvande växter hafva inköpts 38 arter och former.

Såsom gåfvor hafva frön erhållits af botaniska trädgårdarna i Dublany, Köbenhavn och Lyon (Parc de la Tête d'or), samt af docenten FRIES (167 kapslar spontana från Afrika), professor C. TH. MÖRNER (242 kapslar från olika världsdelar), docenten SKOTTSBERG, akademiträdgårdsmästaren ÖRTENDAHL, intendenten A. BEHM, Stockholm, adjunkten d:r K. JOHANSSON, Visby, och adjunkten J. LJUNGQVIST, Karlstad.

Såsom gåfvor hafva plantor erhållits af botaniska trädgårdarna i Bremen, Dublany och Laibach, Stockholms Högskolas botaniska institut, Dendrologische Gesellschaft für Österreich-Ungarn, Wien, samt af lektor W. ARNELL, mag. O. DAHLGREN, docenten FRIES, lic. TH. FRIES, lic. A. FRISENDAHL, stud. C. H. HEDENSTRÖM, grefve A. KALLING, kand. G. KJELLBERG, fil. stud. O. LUND, lic. G. SAMUELSSON, kand. E. SCHÖN, professor SERNANDER, docenten SKOTTSBERG, fil. stud. R. STERNER, akademiträdgårdsmästaren ÖRTENDAHL, lektor E. ADLERZ, Örebro, kyrkoherde S. J. ENANDER, Lillherrdal, friherre E. HERMELIN, Noor, och apotekare A. WINGÅRD, Öregrund; tillsammans 99 arter i 241 nummer.

Botaniska laboratoriet. För kandidatkursen hafva 2 mikroskop från Leitz inköpts, samt för licentiatkursen 3 immersionslinser $\frac{1}{12}$ från samma fabrik. Vidare har anskaffats ett spektralokular af Reicherts tillverkning. Diapositivsamlingen har ökats med ett hundratal bilder, däraf omkring 50 autokrombilder.

Deltagarna i öfningskurserna för ämbets- och kandidatexamen voro under höstterminen 25, under vårterminen 23. Den cytologiska kursen för licentiatexamen besöktes hvardera terminen af 5 deltagare. Under höstterminen hafva två, under vårterminen en studerande på laboratoriet varit sysselsatta med specialarbeten. Behofvet af större utrymme och lämpligare lokaler har i hög grad gjort sig gällande, ej blott vid de föräm-

bets- och kandidatexamen afsedda kurserna, utan äfven vid licentiatkursen.

O. JUEL.

Växtbiologiska institutionen.

Liksom föregående år har institutionen under afvaktan på lösningen af sin byggnadsfråga genom en mecenatgåfva haft tillgång till en *våning* i gården Järnbrogatan 13, hvarjämte Botaniska institutionen som förut välvilligt upplåtit sin för öfrigt strängt upptagna föreläsningssal till seminariet och föreläsningsskurserna.

Utrymmet har emellertid allt mer och mer tagits i anspråk för de växande samlingarna, och, trots att dessa till större delen magasinerats, möta de största svårigheter att bereda arbetsplatser åt de studerande. Det gör mig därför en stor glädje att i denna årsberättelse kunna meddela, att riksdagen nyligen anvisat mark för uppförande af en *institutionsbyggnad* och anordnande af en trädgård. Det ifrågavarande, spatiöst tilltagna området har, särskildt genom sitt grannskap intill Botaniska trädgården, ett gynnsamt läge, och erbjuder dessutom en god jord för kulturer. Tack vare den donation å 25,000 kronor, öfver hvilken institutionen som bekant sedan ett par år disponerar, kan sålunda, efter hvad jag har anledning att hoppas, byggnadsarbetena snart taga sin början.

De viktigaste posterna i *samlingarnas* accession äro dels originalmaterialet till på institutionen utförda vetenskapliga undersökningar, dels det för seminarieöfningarnas bedrifvande på exkursionerna insamlade materialet. Ur den senare gruppen kan framhållas en serie preparat från en granurskog vid Fiby i Uppland, som upprepade gånger besökts af deltagarna i seminarieöfningarna. — Bland gåfvor ber jag särskildt att med uppriktig tacksamhet få framhålla den, hvilken institutionen under höstterminen genom fru OLGA VON POST mottog från professor HAMPUS VON POSTS stärbhus. Den omfattade den bekante naturforskarens samling af jordarter med talrika originalpreparat till hans klassiska afhandlingar från 1850- och 1860-talen, och den kommer att för framtiden utgöra grundvalen till afdelningarna *jordartslära* och fossila *växtsamhällen* bland institutionens samlingar.

Som bidrag till *samlingarnas* monterande har Kansler ur

Universitetets reservfond under vårterminen anvisat en summa af 400 kronor för inköp af glasburkar och herbariepapper.

Bibliotekets förvärf ha på grund af bristande penningemedel varit obetydliga. Bland gifvare ber jag att tacksamt få nämna *Hydrografiska byrån*, som genom sin chef d:r AXEL WALLÉN, till oss öfverlämnat hela sin till dato utkomna publikationsserie.

Uppsala universitets naturpark. — Under professors i växtbiologi inspektorat har ställts den naturpark, hvilken Uppsala universitet nyligen afsatt på sin egendom Vårdsätra i Bondkyrko socken. Denna omfattar en utmed Mälarens strand belägen löfäng på öfver 5 hektar, hvilken af K. Befallningshafvande i Uppsala län fridlysts och icke utan inspektors tillstånd får beträdas. Universitetet har bekostat en stark inhägnad, och en stuga i löfängens utkant inredes till vaktbostad och instrumentrum. I nästa årsberättelse, då de nu pågående arbetena för en första inventering afslutats, skall en närmare redogörelse för detta institutionens märkliga förvärf meddelas.

RUTGER SERNANDER.

Fysiska institutionen.

Instrumentsamlingen har genom inköp ökats med åtskilliga instrument, bland hvilka följande äro de värdefullaste:

från OTTO WOLFF, Berlin: Wheatstones brygga, Kompensationsapparat, normalelement och normalmotstånd,

från W. C. HERAEUS, Hanau: Kvicksilfverlampa,

» E. HUTH, Berlin: Kondensator med variabel kapacitet,

» C. ZEISS, Jena: Spektroskop,

» B. BECKEMAN, Stockh.: 2 stycken »Kino objektiv»,

» M. KOHL, Chemnitz: 2 stycken »termokors»,

» SPENDLER ET HOYER, Göttingen: »Krügerbatteri»,

» BURGER ET Co., Berlin: en uppsättning af kärl för låga temperaturer,

från SIEMENS ET SCHUCHERT, Berlin: ballistisk galvanometer, d'Arsonvalls galvanometer, högfrekvensgenerator med tillbehör,

från Flottans station i Stockh.: 2 stycken resonans-induktorier, svängningskrets, turbinafbrytaresamt diverse leidnerflaskor,

från ROSE, Uppsala: 8 stycken afläsningstuber, 2 stycken galvanometrar, elektrometer m. m.

Institutionens bibliotek har ökats med de löpande fysiska tidskrifterna.

Antalet laboranter har utgjort:

a) i den fysikalisk-tekniska kursen höstterminen 25, vårterminen 35;

b) i de fysikaliska laborationsöfningarna, höstterminen 61, vårterminen 50;

c) i de vetenskapliga arbetena, höstterminen 12, vårterminen 10.

Då tillströmningen af studerande till institutionen fortfarande varit mycket stor, har behovet af en tillökning i instrumentuppsättningen gjort sig mycket kännbar. Ett belopp af 7,500 kr. har härför erhållits ur reservfonden.

Å institutionens observatorium för undersökning af solens strålning m. m. hafva observationer öfver solstrålningens styrka, dess spektrala sammansättning samt jordens nattliga utstrålning utförts. Konstanterna för observatoriets normaler hafva ombestämts.

Ett arvode af 500 kr har institutionen erhållit till ett bi-träde vid städningen.

GUSTAF GRANQVIST.

Mineralogisk-geologiska institutionen.

Under det gångna läsåret har institutionens utrymme och arbetslokaler erhållit en väl behöflig utvidgning, i det att tvenne rum inredts i källarvåningen och försetts med värmeledning, hyllor m. m. Dessa rum tagas hufvudsakligen i anspråk för de paleontologiska prepareringsarbetena och såsom upp-packningsrum.

Genom ett af Universitetets reservfond erhållet extra anslag ha 3 petrografiska mikroskop, en apparat för mikroskopisk fotografering och en projektionsapparat kunnat anskaffas, äfvensom de för dessa apparaters montering nödiga utgifterna bekostats. Några inköp eller förvärf i öfrigt ha, med det begränsade årsanslag institutionen förfogar öfver, icke kunnat göras, undantagandes ett par handböcker och några kartor. Däremot har institutionen fått mottaga flera värdefulla gåfvor. Bland dessa må särskildt framhållas en af kand. O. B. SANTES-SON hopbragt vacker samling sauriefossil m. m. från Lombardiet, hvarför kostnaderna bestridts af enskild person; en annan

kollektion af mycket värdefulla sauriefossil från Tessin, skänkt af grefve d:r SIZZO NERI DE NORIS; en samling fossil från skilda formationer hopbragt under 1911 års Spetsbergsexpedition och skänkt af fil. mag. BERTIL HÖGBOM; en samling däggdjursfossil från Sydamerika gjord af fil. lic. I. SEFVE under hans af enskilda mecenater bekostade expedition 1910—1911.

En samling silurfossil från Dalarne har skänkts af aman. ELSA WARBURG; kritfossil från Skåne ha skänkts af kand. A. WASTENSON och fröken GERTRUD WILCKE. Fossil från olika håll ha vidare öfverlämnats af doc. P. QUENSEL, prof. C. TH. MÖRNER och d:r I. ARVIDSSON. Löjtn. J. SOBRAL har skänkt ett stort block, visande en intressant profil genom den ångermanländska kustsandstenens bottenlager. Doc. QUENSEL har till institutionens samlingar öfverlåtit sina synnerligen rikhaltiga sviter af andina eruptivbergarter, lic. SEFVE har till de mineralogiska samlingarna öfverlämnat en representativ serie af kopparmalmer från Bolivia och prof. A. HAMBERG har skänkt en del svenska mineral.

Biblioteket har mottagit publikationer från Sveriges geol. undersökning, Geologiska föreningen, Geografiska sällskapet i Stockholm, Järnkontoret, Hydrografiska byrån samt från Finlands geol. undersökning och Geogr. sällskap, äfvensom från åtskilliga in- och utländska författare.

Institutionens Bulletin vol. XI, som fortfarande helt och hållet bekostas af prof. HJ. SJÖGREN och med hela sin upplaga ställes till Universitetsbibliotekets disposition, har utkommit och innehåller 6 afhandlingar.

Ett antal uppsatser och afhandlingar har dessutom af institutionens lärare och lärjungar publicerats på andra håll.

Antalet studerande, som begagnat sig af undervisning och samlingar, har varit omkring 45 i medeltal för båda terminerna. Af dessa ha 6 under större eller mindre del af läsåret varit sysselsatta med mera själfständiga vetenskapliga arbeten.

Antalet boklån från institutionens bibliotek uppgår till omkring 600.

Exkursioner ha företagits, utom i stadens omgifningar, till Stockholm och Stockholmstrakten samt till Södermanlands skärgård.

Amanuensernas göromål ha varit fördelade efter samma grunder som förra året och deras arbeten ha, liksom preparatorernas, också fortgått på samma sätt som föregående år.

A. G. HÖGBOM.

Astronomiska observatoriet.

I institutionens hufvudbyggnad ha under året väsentliga inre förändringar vidtagits. Arbetsrummen, utom de egentliga observationslokalerna, ha fullständigt reparerats. Den södra envåningsflygeln har inredts till amanuensbostad. Föreståndarens bostad har undergått en genomgripande reparation och modernisering. Hela byggnaden, uom refraktortornet och meridianrummet, hvilka måste hållas ouppvärmda, har försetts med centraluppvärmning. Den elektriska belysningen har kompletterats.

Institutionen disponerar nu som arbetslokaler samtliga de fyra rum, som äro belägna i bottenvåningens södra del, samt den till fotografiskt laboratorium inredda norra envåningsflygeln. Af de nämnda fyra rummen ha de två större apterats till allmän räknekammare och till observatorns arbetsrum, de två mindre till instrument- och kronometerrum samt till biblioteksrum. Något arbetsrum för föreståndaren finnes fortfarande icke på institutionen, utan är detta förlagdt till dennes privatbostad. Det nya biblioteksrummet har försetts med fasta bokhyllor, och har där uppställts ett handbibliotek, bestående af de viktigaste tidskriftsserierna, annaler och handböcker m. m., hvilka oftare användas och därför böra vara bekvämare tillgängliga. Större delen af biblioteket måste kvarblifva i sitt gamla förvaringsrum, den ouppeldade runda korridoren 1 tr. upp i refraktortornet. Olägenheterna häraf äro emellertid icke så kännbara, sedan handbiblioteket utbrutits.

Reparationerna, som började i juli, fortgingo ända till nyåret, hvilket gjorde att observatorsarbetena under höstterminen måste ligga nästan fullkomligt nere. Därefter måste en grundlig rengöring af hufvudinstrumenten företagas, särskildt med hänsyn till de massor af fint murdamm, som man, trots vidtagna försiktighetsmått, kunde förutsätta hafva inträngt äfven i de delar af huset, som icke direkt berörts af reparationsarbetena. Den stora refraktorn demonterades fullständigt, och alla dess delar underkastades en ingående afputsning och renovering. Pendeluren, passageinstrumentet och dess kronograf, den Repsoldska mätapparaten m. fl. mindre instrument blefvo på liknande sätt iståndsatta, och i samband därmed blefvo vissa förbättringar i deras anordning och uppställning vidtagna. Ännu vid läsårets slut kvarstå en del dylika renoverings- och förbättringsarbeten, som hittills icke medhunnits.

Observator v. ZEIPPEL har, sedan den stora refraktorn efter dess återuppsättning justerats, fortsatt sina i föregående redogörelser omnämnda fotografisk-fotometriska undersökningar. Där jämte har han studerat stjärnfördelningen i fem klotformiga stjärngrupper med hjälp af fotografiska plåtar tagna med stora refraktorn på Yerkesobservatoriet vid Chicago. Herr v. ZEIPPEL har dessutom, så ofta väderleken tillåtit, med en Zöllnersk fotometer bestämt ljusstyrkan af den i mars af norrmannen ENEBO upptäckta nya stjärnan i Tvillingarna. Slutligen har han handledt de studerande i bruket af de astronomiska instrumenten.

Tidstjänsten sköttes till den 1 december af amanuensen COLLINDER, som då erhöll begärdt afsked från amanuensbefattningen och efterträddes af fröken ANDREA LINDSTEDT. Utom sina ordinarie göromål har fröken LINDSTEDT under vårterminen utfört fotometriska observationer å den nya stjärnan i Tvillingarna.

Solförmörkelsen den 17 april kunde härifrån iakttagas under tämligen gynnsamma väderleksförhållanden. Förmörkelsens förlopp följdes fotografiskt af undertecknad med biträde af amanuensen LINDSTEDT. En serie af 23 fotografiska plåtar togos med användande af den för ändamålet å den stora fotografiska refraktorn anbragta förstoringsapparaten.

Som vanligt har observatoriets bibliotek under årets lopp riktats med en mängd värdefulla gåfvor, hvarjämte en del tidskrifter, böcker och kartverk anskaffats genom inköp.

Af observatoriets förutvarande föreståndare, professor DUNÉR, har såsom gåfva öfverlämnats en af skulptören E. FINN utförd porträttrelief af prof. DUNÉR. Den synnerligen vackra reliefen utmärker sig för stor porträttlikhet.

ÖSTEN BERGSTRAND.

Meteorologiska institutionen.

Den dagliga tjänstgöringen å institutionen har fortgått efter samma plan som föregående år. Några nya arbeten ha ej införts och några nya instrument ha ej anskaffats. Institutionens seismograf har varit i oafbruten verksamhet och har registrerat ett stort antal jordbäfningar.

Bulletin mensuel vol. XLIII, 1911, har utkommit i tryck.

Biblioteket har under detta liksom under föregående år ökat med ett stort antal arbeten, hvaraf en mindre del inköpts men

allra största delen skänkts af vetenskapliga institutioner och samfund eller enskilda författare.

Vid institutionen har under höstterminen 9 och under vårterminen 12 studerande förskaffat sig den för examensbe-
tyg i meteorologi erforderliga praktiska kännedomen om de
vanligaste meteorologiska observationerna.

F. ÅKERBLOM.

Geografiska institutionen.

Institutionens undervisningsmateriel och samlingar ha under det gångna året vunnit afsevärd tillökning såväl genom köp som genom gåfvor.

Bland instrument, som inköpts, är att märka en koordinatograf från G. CORADI, Zürich.

Ett kopieringsbord med genomskinlig glasskifva och elektrisk belysning har för institutionens räkning tillverkats.

Början till växtgeografiska och oceanografiska samlingar har gjorts dels genom inköp af formalinpreparat eller torkade exemplar af ekonomiskt viktiga växter från Österreichische Lehrmittel-Anstalt i Wien, dels äfven genom utverkande af följande gåfvor:

Från Centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet genom prof. JAKOB ERIKSSON en samling varieteter af våra vanliga sädesslag.

Från Botaniska institutionen genom prof. O. JUEL en brödfrukt.

Från prof. A. G. NATHORST bottenprof från Norra Ishafvet.

Från Riksmusei evertebratafdelning genom prof. HJ. THÉEL prof af foraminiferer och pteropoder.

De geologiska samlingarna ha kompletterats dels genom gåfvor från Geologiska institutionen, genom prof. A. G. HÖGBOM, af en serie valda bergartsstuffer, dels genom stuffer tagna under exkursioner med de studerande i Uppland, Gästrikland och Dalarne, dels slutligen äfven genom gåfvor från ingenjör R. BERNDES af malmprof från Ryllshyttan samt från amanuens J. V. ERIKSSON af diverse formationsprof från Harz.

Prof. C. TH. MÖRNER har från sin världsomsegling öfverlämnat en på tamilspråk författad läkemedelslära inristad på palmblad samt illustrationer från Yellowstone National Park och Darjeeling.

Institutionens etnografiska samlingar ha tillökats genom inköp af prof. R. MARTINS etnografiska väggplanscher, gåfvor af lappetnografika från fil. stud. H. JONASSON och undertecknad samt några etnografiska föremål från frih. ERLAND NORDENSKIÖLD (Stockholm) och prof. ERIK NYSTRÖM (Tai-juen-fu).

Biblioteket har erhållit värdefulla kompletteringar såväl genom köp som genom deposition och gåfvor. Bland köpen äro att märka ett större förvärf ur prof. v. POSTS kvarlämnade boksamling. Liksom under föregående år har universitetsbiblioteket deponerat för längre eller kortare tid på institutionens lokal en rikhaltig samling af geografisk och etnografisk tidskriftslitteratur. Såväl till institutionens bibliotek som till dess kartsamling ha från andra institutioner och privatpersoner erhållits talrika gåfvor, bland hvilka följande må nämnas:

Af Kungl. Vetenskapsakademien: Årsbok 1911, Meteorologiska iakttagelser i Sverige Bd 52 jämte bihang, diverse separattryck ur Akademiens Handlingar och Arkiv samt P. G. ROSÉN: Meridianmätning vid Sveriges västra kust.

Af Rikets allmänna kartverk: 8 nyutkomna blad af kartan öfver Norra Sverige, höjdkartor öfver Norra och Södra Sverige samt en stor samling häradskartor med beskrifningar.

Af Kungl. Landtbruksstyrelsen: 105 nummer af dess publikationer.

Af Kungl. Kommerskollegium: 16 häften af dess Bidrag till Sveriges officiella statistik.

Af Hydrografiska byrån: dess Årsberättelse och Årsbok för 1910 samt Instruktion.

Af Geologiska institutionen i Uppsala: dess Bulletin, Bd 11.

Af Meteorologiska institutionen: HILDEBRANDSSON och TEISERENC DE BORT: Atlas des Nuages.

Af Universitetsbiblioteket: Accessionskatalogen 24 o. 25, Afd. 1.

Af Svenska sällskapet för antropologi och geografi: Ymer.

Af Geologiska föreningen i Stockholm: dess Förhandlingar.

Af Föreningen för skogsvård, Stockholm: dess Tidskrift och Folkskrifter.

Af Statens skogsförsöksanstalt: dess Meddelanden.

Af Svenska turistföreningen: dess Årsskrift 1911 och 1912.

Af Svenska fiskarförbundet: Svensk Fiskeritidskrift.

Af Geografiska föreningen i Helsingfors: dess Tidskrift och Meddelanden.

Af Sällskapet för Finlands geografi: Atlas öfver Finland 1910 med text samt H. GEBHARD: Bostadsförh. i Finlands landskommuner.

Af Norges Geografiske Opmaaling: 11 sjökort, 4 landkartor och en katalog.

Af Bureau du Conseil permanent international pour l'exploration de la mer, Köpenhamn: Bulletin trimestriel. Résumé des observations sur le plankton en 1902—1908, 2. partie 1911. — Bulletin hydrographique, Juillet 1909—Juin 1910. — Publications de circonstance N:o 57—61. — Bulletin statistique des pêches maritimes des pays du nord de l'Europe, Vol. V, 1908.

Af prof. H. E. HAMBERG: Månadsöfversikt af väderleken i Sverige 1911.

Af prof. AXEL ERDMANN: kartor tillh. arbetet Uppland.

Af prof. A. G. HÖGBOM: ett större antal separat.

Af flera vetenskapsidkare: separatträck.

Institutionens bibliotek och kartsamling har fullständigt nykatalogiserats af amanuensen fil. kand. J. V. ERIKSSON.

AXEL HAMBERG.

Museet för nordiska fornsaker.

Som e. o. amanuenser vid museet ha anställts fil. kand. G. E. OLSSON, västm., och fil. stud. A. A. JULIUS, stockh.; den förre har särskildt arbetat med den förhistoriska afdelningen, den senare med den nyare afdelningen och biblioteket.

Gåfvor till museet ha lämnats af Kungl. Vitterhetsakademien (delar af trävirket från en vid Gamla Uppsala utgräfd forntida brunn) direktör RUD. NILSSON (3 äldre ringar, funna i Uppsala), prof. SERNANDER (stenyxa från Jumkil), fil. kand. U. SUNDELIN (2 stenredskap från Östergötland), kronolänsman WENNSTRÖM (glaspärla från Hagby), onämnd genom grefve K. HAMILTON (flintdolk från Hagby), hr F. KÄLLANDER (dylik från Ålands sn), hr G. KARLSSON, Balingsta (stenyxa från Vänge), hr O. GILLE, Österby bruk (sked från 1600-talet); samt till biblioteket af Universitetsbiblioteket, K. Vitterhetsakademien, prof. JUEL (17 fotografier af fornlämningar), mr A. RUTOT, Bruxelles, d:r MAX EBERT, Berlin, docent A. BLANCK, d:r K. KJELLMARK, lektor A. LINDHAGEN, amanuens G. EKHOLM och kand. E. FESTIN.

Med Kungl. Lifruskammaren har ingåtts ett af K. Maj:t fastställt byte, hvarigenom museet, i utbyte mot ett armborst

med stålränna för kulskjutning och en italiensk bössa erhållit ett gillerarmborst och en svensk armépallasch från 1700-talet, äfvensom ett medeltidssvärd och en träklubba, hvilka båda hittats vid muddring i Fyrisån samtidigt med två svärd, som förut tillhöra museet.

Genom ett af kansler godkänt byte med kaptenen vid Upplands regemente C. G. LUNDQVIST har museet, mot ett armborst, en bardisan och en Lifregementets dragoners officerskyrass erhållit 51 stenredskap, 1 bronsyx, 1 oval spännbuckla, 1 svärd från vikingatiden samt 1 runstaf.

Med Riksantikvariens medgifvande har museet fått öfvertaga de fynd, som anträffades vid de i maj 1911 under docent ALMGRENS exkursioner med studenter utförda utgräfningarna å en stenåldersboplats vid Mjölkbö i Österunda socken.

Genom köp ha förvärfvats: 46 stenåldersredskap af sten och ett af horn från Uppland, en stenmejsel från Ångermanland, en liten bronsbild af romerskt arbete från Tuna i Alsike, en bronsvikt, en pilspets och några pärlor från yngre järnåldern, 2 i Örs mossen vid Skyttorp utgrädda kanoter, trol. från sistnämnda period, samt en del föremål från nyare tider.

På initiativ af e. o. amanuensen JULIUS och under hans tillsyn har museet hållits öppet för allmänheten 2 söndagsmiddagar under vårterminen, hvarvid tillströmningen af besökande var mycket stor. Eljest har museet som vanligt hållits tillgängligt en timme hvarje lördag (under terminerna) samt dessemellan efter särskild anmodan, bl. a. för skolklasser.

ADOLF NOREEN.

Viktoriamuseet för egyptiska fornsaker.

Med utgången af vårterminen 1911 lämnade Viktoriamuseet sin gamla lokal i bostadsvåningen 1 tr. upp Svartbäcksgatan 27, hvilken lokal museet disponerat sedan höstterminen 1902.

Sedan ny lokal erhållits i källarvåningen af Uppsala stads Biologiska Museum (Skolparken) och denna undergått några smärre förändringar för att bättre svara mot sitt nya ändamål, försiggick samlingarnas öfverförande till den nya lokalen den 3 och 4 juli. Ehuru monteringsarbetet var förenadt med ganska mycket besvär, kunde det dock afslutas före juli månads utgång. Öfverflyttnings- och monteringsarbetet leddes af museets amanuens doc. ANDERSSON.

Museet har hållits tillgängligt för allmänheten lördagar kl.

12—1 e. m. Amanuensen, doc. ANDERSSON, har dessutom hållit en del föredrag öfver egyptisk arkeologi på begäran af enskilda personer och af grupper af besökande, däraf flere skolklasser.

Fru CECILIA SANDELL, Uppsala, har ihågkommit museet med en vacker och värdefull gåfva, bestående af tre skarabéer och en reproduktion af Rosettestenen.

O. A. DANIELSSON.

Mynt- och medaljsamlingen.

har vunnit tillökning: 1) genom gåfvor: af Svenska Akademien dess medalj i silfver öfver EGRON LUNDGREN 1911; af Vetenskapsakademien dess medalj i silfver öfver ELOF TEGNÉR 1912; af professorskan CLEVE Davy-medaljen i guld, som 1894 af Royal Society tilldelades professor P. T. CLEVE; af Vetenskapssocieteten i Buenos Aires medalj i brons öfver revolutionen 1810, slagen för den amerikanska vetenskapliga kongressen juli 1910; af Kristiania universitet medalj i brons öfver universitetets hundraåriga tillvaro (den 2 sept. 1911); af landsarkivarien d:r G. BERG, tvenne sedlar, den ena å 10, den andra å 5 daler silfvermynt från 1717; 2) genom köp: tvenne plaketter, den ena i silfver, den andra i brons till minne af f. d. riksantikvarien HANS HILDEBRANDS sjuttioårsdag, graverade af ERIK LINDBERG; åtskilliga numismatiska arbeten och fortsättning af tidskrifter.

Den nya etiketteringen af samlingen af typiska afgjutningar af antika mynt har afslutats, och ordnandet af den svenska medalj- och myntsamlingen i förening med utställande af ett urval af densamma har fortsatts af amanuensen KJELLBERG.

H. HJÄRNE.

Konstmuseet.

Reproduktionssamlingen har ökats genom inköp af omkr. 150 skioptikonbilder. Detta för undervisningen oundgängliga åskådningsmaterial är numera på vissa områden (den svenska medeltidsarkitekturen och italiensk bildkonst under tiden 1300—1700 samt nederländsk och tysk konst 1400—1700) tämligen rikhaltigt förhanden. Andra områden äro mycket svagt representerade. Totalsumman plåtar uppgår till omkr. 1450 stycken.

Den i portföljer ordnade planschsamlingen har erhållit tillskott genom abonnerade afbildningsverk, genom smärre inköp

och gåfvor, hvilka blad dock af brist på medel icke kunnat uppfordras och införlifvas med samlingen.

Boksamlingen har ökats genom smärre inköp och gåfvor. Tyvärr saknas alltjämt de för en konsthistorisk institution nödvändigaste referensverken, hvarjämte flera arbeten äro så godt som oanvändbara, emedan medel för inbindning af dem saknas.

Genom delning af förra ritlärararfvodet har en med 300 kr. om året aflönad amanuensbefattning vid Konstmuseet tillkommit, som sedan 1 sept. 1911 innehafts af docent ROOSVAL. Han har med biträde af konsthistoriska seminariets sekreterare stud. ANDERS BILLOW vårdat reproduktionssamlingen och biblioteket, samt på särskildt uppdrag af rektor öfvervakat vissa af den sistnämnde anordnade åtgärder å universitetets tafvelsamling, särskildt de af artisten LINDBORG under läsårets lopp utförda konserveringsarbetena.

Genom seminariets sekreterares försorg har äfven seminariets kamera utlånats och reproduktionssamlingarna hållits tillgängliga. Inskriftsboken visar 212 studiebesök. Ur biblioteket, från hvilket hemlån i regel sker endast under mellanterminerna, har sedan 1 juni 1911 63 arbeten utlånats.

JOHNNY ROOSVAL.

Seminarierna.

1. Teologiska seminariets afdelning för teologiska prenotationer och teologisk encyklopedi.

Professor N. SÖDERBLOM tjänstgjorde som föreståndare och ledare. På vårterminen tjänstgjorde äfven docenten E. REUTERSKIÖLD som ledare. Öfningarna höllos hvarannan onsdag. På vårterminen hvarje onsdag.

Ämnet var på höstterminen: Studium af den folkliga fromheten. Undersökningar af bokförråd, gudstjänstliga sedvänjor och, i den mån det varit möjligt, äfven af personlig fromhet samt för de religiösa föreställningarna eljes belysande förhållanden hade enligt på våren 1911 uppgjord arbetsplan verkställts på skilda ställen i landet. Deltagarnas antal var 24.

På vårterminen höll prof. Söderblom seminarieöfningar öfver ämnet: Religionens grundbegrepp enligt Pehr Eklund, med 14 deltagare. Doc. Reuterskiöld ledde proseminarium öfver ämnet: Religionshistoriska inledningsfrågor, med 6 deltagare.

NATHAN SÖDERBLOM.

2. Teologiska seminariets afdelning för exegetisk teologi.

Föreståndare: professor E. STAVE.

Ledare af öfningarna för Gamla testamentets exegetik: professor E. STAVE, för Nya testamentets exegetik: professor A. KOLMODIN.

Inom den förra afdelningen utgjorde ämnet för öfningarna under såväl höstterminen 1911 som vårterminen 1912: Valda isagogiska frågor. Antalet åhörare var under båda terminerna 30.

ERIK STAVE.

3. Teologiska seminariets afdelning för historisk teologi.

Såsom föreståndare och ledare af öfningarna har under läsårets båda terminer professor A. H. LUNDSTRÖM tjänstgjort.

Under höstterminen 1911 kunde dock ej mer än ett sammanträde hållas till följd af föreståndarens befrielse från undervisningskyldighet under oktober och november månader på grund af offentligt uppdrag. Vid denna sammankomst, som var besökt af sex studerande, höll föreståndaren föredrag om »*Det svenska historiska episkopatet eller den s. k. successio apostolica inom den svenska kyrkan*».

Under vårterminen 1912 deltog i seminariets öfningar ett tjugotal studerande. Såsom hufvudämne för arbetet bestämdes *Det kristliga och kyrkliga lifvet inom de olika stiftet i Sverige under 1800-talet och särskildt under dess förra hälft*.

Sedan seminarieöfningarnas ledare på första sammanträdet hållit ett orienterande föredrag, medhunnos under de sju återstående sammankomsterna referat och diskussion af nyss angifna förhållanden under ifrågavarande tid inom Västerås, Lunds, Karlstads, Härnösands, Göteborgs, Linköpings och Växjö stift i nu nämnd ordning.

Dessutom har öfning i handskriftsläsning under terminen ägt rum.

A. H. LUNDSTRÖM.

4. Teologiska seminariets afdelning för systematisk teologi:

Såsom föreståndare har under läsåret tjänstgjort professor E. BILLING. Ledare af öfningarna i dogmatik har varit professor N. J. GÖRANSSON och i teologisk etik professor BILLING.

I dogmatik höllos under höst- och vårterminen seminarieöfningar hvarannan fredag kl. 6—8 e. m., hvarvid de 49 första paragraferna af Schleiermachers *Der christliche Glaube* genomgingos och tolkades. Antalet deltagare under höstterminen 16 och under vårterminen 14.

I *teologisk etik* höllos under höstterminen hvarje torsdag pro-seminarieöfningar med ämne: Konversatorium öfver Herrmanns etik.

Sedan öfningarnas ledare vid första sammankomsten hållit ett orienterande föredrag angående riktlinjerna för terminens arbete, genomgingos och tolkades under de följande sammanträdena de 17 första paragraferna i Herrmanns etik.

Antalet deltagare 32.

E. BILLING.

N. J. GÖRANSSON.

5. Juridiska seminariets afdelning för juridisk encyklopedi och romersk rätt.

Under höstterminen höllos 5 öfningar i encyklopedi, under vårterminen 3 i romersk rätt. Deltagarnas antal var under höstterminen 84 (hvaraf 12 passiva), under vårterminen 53.

Under höstterminen behandlades med utgångspunkt från praktiska fall genom föredrag, opposition och diskussion encyklopediska ämnen, valda i sammanhang med den då pågående föreläsningkursen i encyklopedi. Under vårterminen genomgingos exegetiskt digestfragment, behandlande rättsfall ur den romerska obligationsrätten.

MARTIN FEHR.

6. Juridiska seminariets afdelning för stats- och förvaltningsrätt hade under h. t. 1911 sammanträden 6 gånger och räknade 27 deltagare; under v. t. 1912 höllos likaledes 6 sammanträden med 19 deltagare. Under h. t. lästes och behandlades i historisk belysning R. F. §§ 1—23, hvarjämte följande uppsatser ventilerades, nämligen af

E. BRING, Lagstiftningsreglerna i revolutionstidens författningar.

H. PAULSON, Labands lagstiftningsteori.

E. YOUNG, Lagförklaringar genom H. D. i praxis.

G. JÄGERSKIÖLD, Utskottsbehandling af lagfrågor, som ej höra under R. F. § 87 eller därmed likställts.

O. ODENCRANTS, Referat öfver statsrättsliga uppsatser i Naumanns och Schmidts juridiska tidskrifter.

H. BERGLUND, Den ekonomiska lagstiftningens omfattning.

Under v. t. 1912 behandlades dels valda rättsfall ur Regeringsrättens Årsbok kritiskt och analytiskt, dels KORMANNS arbete System der rechtsgeschäftlichen Staatsakte i form af successiva kritiska referat af dess särskilda kapitel genom uppsatser af hrr E. SCHALLING, H. ENGSTRÖM och F. STERZEL samt vid ett tillfälle muntligen af öfningsledaren själf.

C. A. REUTERSKIÖLD.

7. Juridiska seminariets afdelning för civilrätt.

Under höstterminen höllos öfningar med två timmar hvarannan vecka, i hvilka deltog 25 studerande.

Vid öfningarna hafva dels föredragits och lösts rättsfall, dels föredragits och diskuterats skriftliga uppsatser. De frågor, som därvid behandlats, hafva rört fastighetsrätten, arbetsaftalen samt uppdrags- och fullmaktsinstitutet.

HUGO WIKANDER.

8. Juridiska seminariets afdelning för rättshistoria.

Under höstterminen höllos 8 sammanträden, under vårterminen 7. Deltagarnas antal var under höstterminen 58, under vårterminen 36.

Under höstterminen genomgingos och behandlades rättskällor i original från 1600- och 1700-talen med användande af det rättshistoriska material, som förvaras i landsarkivet, dit sammanträdena förlades i likhet med hvad som skett under föregående år. Under vårterminen lades hufvudvikten på föredragning och granskning af nedan nämnda uppsatser:

O. BÄCKSIN: Vittnesbevisets utveckling under medeltiden.

K. F. P:SON PFEIFFER: Vittnesbevisets utveckling under nyare tiden intill 1734 års lag.

F. W. K:SON KILLANDER: Om skattefrälseräntor.

P. STERNE: Grufregalet och gruflagstiftningen till år 1723.

V. NILSSON: Skogsregalet under 1590-talet.

C. WESTRING: Skogsregalet under 1600-talet.

S. P:SON WETTER: Läran om den delade äganderätten i svensk rätt.

G. HELLSTRÖM: Köp af lösöre enligt svensk rätt till och med 1734 års lag.

C. E. STÅLHÖS: Gåfva af lösöre enligt svensk rätt i dess historiska utveckling.

K. G. WESTMAN.

9. Juridiska seminariets afdelning för straffrätt.

Seminarieöfningar i straffrätt hafva hållits till ett antal af 3 under hvardera terminen.

Å öfningarna hafva förekommit förutom föredrag med diskussion lösning af uppgifter till läran om försök, tillägnelsebrotten och förmögenhetsrättsligt bedrägeri. Dessutom har NAGLERS arbete »Brottsprofylax och straffrätt», Leipzig 1911, varit föremål för referat och diskussion.

Mera omfattande föredrag voro följande:

K. A. E. GIDÉN: Reformen af bötesstraffet.

J. C:SON LAGERBERG: Svensk internationell extraditionsrätt.

FOLKE P:SON WETTER.

10. Juridiska seminariets afdelning för processrätt.

Under höstterminen höllos 5 seminarieöfningar i processrätt, under vårterminen 6.

Vid öfningarna ha dels föredragits och lösts rättsfall med ledning af fullständiga handlingarna i målet, dels refererats rättsfall ur Nytt Juridiskt Arkiv och dels föredragits och diskuterats skriftliga uppsatser. De frågor, som därvid behandlats, ha rört domarejäf, tredskoförfarandet, rättegångsfullmakt, eget erkännande i brottmål, arbetareorganisations försättande i konkurs, giltigheten i konkurs af icke bestridd förmånsrätt, kvittning i konkurs, vräkning samt utmätt fast egendoms försäljning.

Af dessa ämnen ha i mera omfattande skriftliga uppsatser behandlats följande två, nämligen af:

P. O. F. TOTTIE: Tredskoförfarandet enligt svensk sätt; och af

T. SYLWAN: Det genom kungl. prop. n:r 22 vid 1912 års riksdag framställda förslaget till ändring i vårt exekutionsväsen.

THORE ENGSTRÖMER.

11. Seminariet för klassiska språk.

Föreståndare var under höstterminen prof. DANIELSSON, under vårterminen prof. PERSSON.

Ledare af öfningarna voro: å den latinska afdelningen under höstterminen doc. Sjögren, under vårterminen prof. PERSSON; å den grekiska afdelningen under hela läsåret prof. DANIELSSON. Som biträdande lärare å den latinska afdelningen fungerade under hela läsåret doc. AHLQUIST.

Som bibliotekarie tjänstgjorde under hela läsåret biblioteks-amanuensen fil. d:r A. NELSON.

Deltagarnas antal var å den latinska afdelningen under höstterminen 16, under vårterminen 17; å den grekiska afdelningen under höstterminen 7, under vårterminen 5.

Å den latinska afdelningen behandlades under höstterminen *valda sånger af Catullus*, hvarjämte två föredrag höllos, under vårterminen *Terentius' Adelphoe*; å den grekiska afdelningen behandlades under hela läsåret *Iliadens 6:e bok*, hvarjämte höllos fyra föredrag.

P. PERSSON.

12. Seminariet för klassisk fornkunskap och antikens historia.

I detta seminarium, som började sin verksamhet med ingången af vårterminen 1912, har under denna termin hållits 7 öfningar, 2 t. hvarannan vecka. Föreståndare och ledare af öfningarna var undertecknad. Deltagarnas antal var 2.

Öfningarna ha bestått i tolkning af grekiska historiska urkunder, hvarvid den pseudoxenophontiska skriften 'Αθηναίων πολιτεία har genomgåts. Dessutom har vid ett sammanträde diskuterats en uppsats af AXEL BOËTHIUS, Den pseudoxenophontiska skriften 'Αθηναίων πολιτεία, ett försök till framställning af dess historiska förutsättningar och tiden för författandet.

Som bibliotekarie har fil. kand. AXEL BOËTHIUS tjänstgjort.
SAM WIDE.

13. Seminariet för romanska språk.

Såsom föreståndare för seminariet har professor STAAFF tjänstgjort under såväl höst- som vårterminen. Fil. lic. H. KJELLMAN har under båda terminerna tjänstgjort såsom bibliotekarie och sekreterare.

Antalet medlemmar var under höstterminen 9, under vårterminen 7. Dessutom hafva professorerna P. A. GELJER och C. WAHLUND, rektor NORDFELT och adjunkten EURÉN deltagit i seminariets arbeten. Under höstterminen höllos 6, under vår-

terminen 8 sammanträden. Öfningarna hafva under hela läsåret bestått dels i tolkning och kommentering af *Les Enfances Vivien* (ed. WAHLUND och FEILITZEN), dels i föredrag öfver valda ämnen inom franskans historiska grammatik.

Följande föredrag höllos och diskuterades:

Under höstterminen:

H. KJELLMAN, Om uppkomsten af tecknet *x* för *us* i medeltida fransk skrift enl. Vælkels teori.

D. NYSTRÖM, Kritiskt referat af *Enneccerus*, Versbau und gesanglicher Vortrag des ältesten französischen Liedes.

M. EKMAN, Om bruket af reflexivpronomen vid intransitiva verb i den äldsta franskan.

Under vårterminen:

H. SPERBER, Ffr. *plevir*, *vielle*, lat. *alapa*.

H. KJELLMAN, Hypoteser rörande etymologien till ffr. *estuet*.

E. WIKLUND, Om ordet *se* i ffr. fraser af typen *se dex m'aït*.

Dessutom har prof. P. A. GELJER vid ett extra sammanträde under höstterminen hållit föredrag om *fransk paleografi* samt vid ett af vårterminens sammanträden om *romanska uttryck motsvarande prep. ända till*.

E. STAAFF.

14. Seminariet för nordiska språk.

Föreståndare för seminariet har varit prof. NOREEN. Seminariet har under detta läsår arbetat på fyra afdelningar. En seminarieafdelning, afsedd för filosofie licentiatexamen, har ledts af prof. NOREEN. En annan seminarieafdelning, för filosofie licentiatexamen, har ledts af prof. VON FRIESEN, med biträde af doc. HESSELMAN. I tvenne proseminarieafdelningar, afsedda för filosofie ämbets- och kandidatexamina, ha öfningarna ledts af prof. NOREEN (under höstterminen med biträde af doc. LAMPA) och af prof. VON FRIESEN.

I prof. NOREENS seminarieöfningar deltog under höstterminen 15 studerande, under vårterminen 14, i prof. VON FRIESENS seminarium under höstterminen 14, under vårterminen 13 studerande. Deltagarna i prof. NOREENS proseminarium voro under höstterminen 94, under vårterminen 80; i prof. VON FRIESENS proseminarium under höstterminen 27, under vårterminen 56.

Seminariebiblioteket har föreståtts af amanuensen OSKAR LUNDBERG.

Å prof. NOREENS seminarium har under läsåret behandlats

Ynglingatal, hvaraf stroferna 16—27 öfversatts och kommenterats af hrr BORGSTRÖM, E. NOREEN, GJERDMAN, SANDWALL, NERMAN, SUNDSTRÖM, WENSTRÖM, HENNING, E. NOREEN, ERIXON, JUNGNER och SANDWALL. Dessutom diskuterades följande uppsatser under höstterminen:

O. LUNDBERG: Härnevi och därmed sammanhängande ortnamn.

O. GJERDMAN: Något om vokalalliteration och dess förklaring.

R. BRIESKORN: Medeltida yrkesnamn.

E. NOREEN: Om alliteration på v i fornisländskan.

Under vårterminen:

B. NERMAN: Om Adils-strofens äkthet och upprepning inom Ynglingatal.

B. NERMAN: Metriken i Ynglingatal.

Å prof. VON FRIESENS seminarium behandlades under höstterminen Jesus Syrachs bok i 1541 års svenska bibel (med ledning af VON FRIESENS upplaga) och under vårterminen Östgötalagens bygdabalk. Följande uppsatser diskuterades under höstterminen:

N. LINDQVIST: Vokalerna i Jesus Syrachs bok och Gustaf Vasas bibel II och III.

E. SUNDSTRÖM: Ordförklaringar till Jesus Syrachs bok, a—m.

B. NERMAN: Ordförklaringar till Jesus Syrachs bok, n—ö.

G. A. ALBIN: Ortografien i Jesus Syrachs bok. II.

E. SUNDSTRÖM: Kommentar till Skogekär Bergbos Venerid.

Under vårterminen:

E. NOREEN: Vokalen a i Östgötalagen.

P. WENSTRÖM: Vokalerna e, i och ä i Östgötalagen.

B. NERMAN: Vokalerna y och ö i Östgötalagen.

E. WESSÉN: Om kuiþa i Hymeskuiþa, Atlakuiþa, o. s. v.

S. ERIXON: Vokalerna o och u i Östgötalagen.

B. NERMAN: Omberg och Omma.

Å prof. NOREENS proseminarium ha under läsåret hållits öfningar i äldre nysvenska på grundval af Asterophorus' Tisbe. Därjämte ha diskuterats följande uppsatser:

S. BIRATH: Pluralia tantum i nysvenskan.

N. LINDHOLM: Nomina som förra led i sammansättning.

E. BÖRJESSON: Personnamn i Sverige under första decenniet af 1500-talet.

ASTRID ERIKSSON: Kopulativa synonymförbindelser i nysvenskan.

J. BERGH: Om Heidenstams rim ur fonetisk synpunkt.

Y. LANDER: Lings bildspråk i Asarne och Gylfe.

S. HEDBLOM: Ord och uttryck inom kustfisket i Hälsingland.

E. ANDERSSON: Ortnamn med och utan upptakt.

E. BERGFORS: Studier i Olof Högborgs språkbruk.

T. BUCHT: De viktigaste ortnamnstyperna i Norrland.

S. ÅSANDER: Om l-ljuden i Lillherdalsmålet.

Under vårterminen:

N. SJÖDAHL: Om verbet i Malungsmålet.

MÄRTA TAMM: Något om familjenamnen hos svenska roman-hjältar.

J. GÖTLIND: Nutida folkdiktning i metrisk belysning.

MARIA LUNDGREN: Konjunktioner bestående af ordgrupper.

EMMY EK: Provinsialismer och danismer i Ola Hanssons språk.

A. WESTLUND: Dialektord från Selångers socken i Medelpad.

NAËMI GRANFELT: Stilistiska affix.

GRETA LINDBERG: Isländska lånord hos Viktor Rydberg.

B. OLSON: Prepositionen på's funktioner i nutida svenska.

A. GRANDIEN: Om Selma Lagerlöfs interjektioner.

Å prof. VON FRIESENS seminarium hölls under höstterminen öfningar i fornsvenska på grundval af Erikskrönikan och under vårterminen öfningar i äldre nysvenska på grundval af Jesus Syrachs bok i 1541 års svenska bibel (med ledning af VON FRIESENS upplaga). Under vårterminen diskuterades följande uppsatser:

C. CH. SCHMIDT: Substantivens böjning i Jesus Syrachs bok.

MARGARETA LÖFSTRÖM: Adjektiv och pronominalböjning i Jesus Syrachs bok.

E. THORBJÖRNSSON: Öfversikt öfver verkets böjning i Jesus Syrachs bok.

ADOLF NOREEN.

15. Seminariet för engelska språket.

Under höstterminen 1911 förekommo endast proseminarie-öfningar. Dessa leddes af prof. E. BJÖRKMAN och hade till ämne *Shakspeare's King Lear*. Antalet sammanträden 6, antalet medlemmar 68.

Under vårterminen 1912 hölls både proseminarie- och seminarieöfningar.

Proseminarieöfningarna, som hölls under tiden före påsk, leddes af prof. E. BJÖRKMAN och hade till ämne *Shakspeare's King Lear*. Antalet sammanträden 4, antalet medlemmar 45.

Seminarieöfningarna, som höllas under tiden efter påsk, leddes af prof. E. BJÖRKMAN och hade till ämne *Fornengelska glossor*. Antalet sammanträden 4, antalet medlemmar 7. Af ledaren hölls föredrag om olika fornengelska gloss-samlingar.

ERIK BJÖRKMAN.

16. Seminariet för tyska språket.

Seminariet har under läsåret arbetat på tvenne afdelningar. Den högre afdelningen har leddes af docent E. WELLANDER, den lägre af undertecknad. I båda afdelningarna ha hållits under höstterminen 6 seminarieöfningar, under vårterminen 7. Antalet deltagare i öfningarna var i den högre afdelningen under höstterminen 22, under vårterminen 24, i den lägre resp. 60 och 59.

Ämne, i den högre afdelningen: Nibelungenlied och därmed sammanhängande frågor.

Följande föredrag höllas och diskuterades:

Under höstterminen:

G. EKESTUBBE: Nibelungenlied: Handskriftsförhållandena.

S. NORRBOM: Nibelungensagan i Skandinavien och Tyskland.

Under vårterminen:

P. E. PETTERSSON: Nibelungenstrofen och dess ursprung.

H. SANDEGREN: Die Bedeutungsentwicklung von »schnell» und seinen Synonymen im Hochdeutschen.

Ämne, i den lägre afdelningen: Medelhögtyska, grammatik och texter. Därvid har genomgåts *Gudrun* (s. 56—75 i Bachmann, *Mittelhochdeutsches Lesebuch*).

Biblioteket har under läsåret vunnit den tillökning, tillgångarna medgifvit. Bibliotekarie har varit fil. kand. G. EKESTUBBE.

HJALMAR PSILANDER.

17. Seminariet för sanskrit med jämförande indo-europeisk språkforskning.

Seminarieöfningar hafva hållits under höstterminen 5 och under vårterminen 6.

Deltagarnas antal under båda terminerna 3.

Föreståndare under båda terminerna prof. K. F. JOHANSSON. Bibliotekarie doc. CHARPENTIER.

Öfningarna hafva bestått i tolkning och kommentar af valda texter ur Böhrtlingks *Chrestomathie* 3. Aufl. och hafva genomgåts *Kaṭhōpaniṣad* slutet (s. 52—54), samt stycken ur *Çatapathabrāh-*

mana (s. 36—39). I anslutning därtill har föreståndaren hållit flera smärre föredrag af religionshistoriskt, sagohistoriskt och språkvetenskapligt innehåll.

K. F. JOHANSSON.

18. Seminariet för slaviska språk har under året arbetat på två afdelningar, en teoretisk och en praktisk.

Det teoretiska seminariet räknade under höstterminen 7, under vårterminen 5 deltagare; och sammanträdde under höstterminen 5 gånger, under vårterminen 6 gånger (två timmar hvarannan vecka). Öfningarna bestodo hufvudsakligen i lektyr med öfversättning och förklaringar af valda berättelser af Jelin-Pelin. Därjämte höllos följande föredrag:

af kand. J. LAGERBERG: Öfversikt af den bulgariska litteraturens historia;

af fil. kand. G. HYGRELL: Bulgariens etnografi;

af fil. kand. G. QUENNERSTEDT: Den nybulgariska ortografien;

af fil. lic. A. HOLMBERG: Bulgarernas kyrkliga förhållanden.

Det praktiska seminariet hade till hufvuduppgift öfning i det ryska språkets *talande*. Det räknade under båda terminerna 8 deltagare; sammanträdenas antal var under höstterminen 5, under vårterminen 6 (två timmar hvarannan vecka). Vid öfningarna biträdde en infödd ryska, fru TATIANA OGRONOVICH-HYGRELL från Moskva. Under sammanträdena talades uteslutande ryska.

Öfningarna ha bestått i lektyr med fördelade roller och ordförklaringar på ryska af Tjechov's komedi Вишневый салъ («Körsbärsträdgården»), i lektyr och referat af Turgenev's roman Отуй и Аѣти («Fäder och söner»); lektyr och referat af sagor; lektyr (med ordförklaringar på ryska) af berättelser och skizzer af Korolenko, Garšin, L. Tolstoi, Leikin, Averčenko; i diskussioner om Petersburg och Moskva, om svenskt och ryskt folklynne, om den nyaste ryska litteraturen, om ryska järnvägsförhållanden.

Vidare ha deltagarna hållit följande föredrag (på ryska):

kand. G. ALEXANDROFF: fyra föredrag om Tjechov, två om L. Andrejev, hvarjämte han föredragit en af honom författad novell;

kand. G. HYGRELL, Hufvuddragen af Turgenev's biografi.
Under vårterminen ha skrivits och korrigerats två ryska
stilar (öfversättningar från svenska till ryska).

Som bibliotekarie har doc. TORBIÖRNSSON tjänstgjort.

J. A. LUNDELL.

19. Seminariet för semitiska språk.

Deltagarnas antal har under hela läsåret varit 2. Föreståndare och ledare var under båda terminerna undertecknad. Öfningsarna hafva hållits hvarannan vecka 2 timmar i följd och under höstterminen omfattat tolkning af valda delar af krestomatien i Brockelmanns Syrische Grammatik (2:a uppl.), under vårterminen interpretation af valda delar af Harders Arabische Chrestomathie.

Som bibliotekarie har fil. kand. E. A. PERSÉUS tjänstgjort.

K. V. ZETTERSTÉEN.

20. Filosofiska seminariet.

Föreståndare professor GELJER.

A. Afdelningen för *teoretisk filosofi*.

Under höstterminen 1911 anordnades och leddes öfningarna under 4 sammanträden af docenten HEDVALL. Ämne: *Fichtes »Grundlage des gesamten Wissenschaftslehre»*. Referenter hrr CURTH FRANKE, R. ANDERSSON och F. NORSTRÖM.

Under vårterminen 1912 anordnade och ledde prof. GELJER under 6 sammanträden med 8 deltagare öfningar, bestående i referat och diskussion af uppsatser rörande *valda psykologiska principfrågor*. Referenter hrr SIGFRID EHRLING, CARL HELLSTRÖM, DANIEL OHLSSON, CURTH FRANKE, EFRAIM LUNDMARK och FOLKE NORSTRÖM.

B. Afdelningen för *praktisk filosofi*.

Under läsårets båda terminer anordnades och leddes öfningarna af professor HÄGERSTRÖM. Under h. t. 1911 behandlades *Høffdings etik* på sex sammanträden med 7 deltagare. Under v. t. 1912 behandlades *Westermarcks »Ursprung und Entwicklung der Moralbegriffe»* på 8 sammanträden med 9 deltagare. Öfningarna hafva bestått i referat och diskussioner.

REINH. GEIJER.

Psykologiska laboratoriet.

Föreståndare professor GELJER.

Lidare af öfningarna docenten ALRUTZ.

Under höstterminen 1911 var deltagarnas antal 16, under vårterminen 1912 17.

Under båda terminerna gafs kursen N:r 1, som omfattade föreläsning (jämte demonstrationer) samt genomgång af laborationsuppgift 8 gånger (2 dubbeltimmar) hvarje termin.

Programmet för kursen har varit i det närmaste detsamma som förut (se föregående »Redogörelse»).

SYDNEY ALRUTZ.

21. Seminariet för pedagogik.

Föreståndare och ledare af öfningarna under båda terminerna prof. B. HAMMER. Arbetet har varit fördeladt på två afdelningar, en teoretisk och en praktisk, med i regel alternerande sammanträden. Lokal: Fysiologiska institutionen, n. b. Antal deltagare i teoretiska och praktiska afd.: under höstterminen resp. 12 och 14, under vårterminen resp. 18 och 19.

A. *I teoretiska afd.* ha förekommit följande föredrag och referat (med diskussion).

Under höstterminen (6 sammanträden):

H. FORSBERG: Om memorering.

A. W. HAMMER: Ref. af E. Neumann, *Ökonomie und Technik des Gedächtnisses* sid. 1—46.

H. BENDRIK: Om kvalitativa arbetstyper hos barn.

G. BRANDELL: Om skolbarns historiska intressen.

D. LUND: En enquête rörande vanartade barns ärftlighets- och uppväxtförhållanden.

Under vårterminen (8 sammanträden):

H. FORSBERG: Ref. af G. E. Müller, *Zur Analyse der Gedächtnistätigkeit* sid. 61—80.

P. SJÖBERG: Ref. af G. E. Müller, *Zur Analyse etc.*, sid. 81—99.

D. LUND: Vanartade och brottsliga barns ärftlighets- och uppväxtförhållanden.

H. FORSBERG: Undersökningar rörande tänkande och memorering.

G. BRANDELL: Om fantasien hos barn.

» Medelbara och omedelbara intressen hos skolbarn.

G. BRANDELL: Enquêtemetoden såsom psykologisk forskningsmetod.

S. UHR: En enquête rörande barns uppfattning af historien.

G. BRANDELL: Om själfakttagelse och själfbedömande.

B. I *praktiska afd.* ha förekommit diskussioner rörande metodiska och organisatoriska frågor i anslutning till proflektioner hållna i pedagogiska skolan i regel dagen före resp. sammanträden, samt till följande föredrag.

Under höstterminen (5 sammanträden):

S. ROSÉN: Om geologiens bildningsvärde.

J. HOLMSTRÖM: Skolans läse- och läroböcker.

S. ALRUTZ: Skolans skyldighet att underlätta valet af lefnadsbana.

N. G. MARÉN: Undervisningen i hygien i realskolan.

Under vårterminen (6 sammanträden):

G. BRANDELL: Ref. af G. Kerschensteiner, *Der Begriff der staatsbürgerlichen Erziehung*.

J. HOLMSTRÖM: Ref. af G. Kerschensteiner: *Begriff der Arbeitsschule*.

H. BENDRIK: Ref. af F. W. Förster, *Die staatsbürgerliche Erziehung*.

T. STRÜMPPEL: Ref. af F. Neubauer, *Die höh. Schulen und die staatsbürg. Erziehung*.

B. HAMMER: Psykologi och yrkesval.

C. *Pedagogiska skolan* har under läsåret genomgått lärokursen för klass 6 i realskolan i hufvudsaklig öfverensstämmelse med dens underservisningsplan.

BERTIL HAMMER.

22. Seminariet för estetik samt litteratur- och konsthistoria.

Föreståndare professor SCHÜCK.

A. *Afdelningen för litteraturhistoria*.

1. Seminariet (för licentiatexamen). Ledare af öfningarna doc. BLANCK. Ämne: Tegnér's diktning intill 1820. Under höstterminen höllos 6 sammanträden. Deltagarnas antal var 6. Arbetet börjades med uppgörandet af en kronologisk förteckning öfver Tegnér's diktning under ifrågavarande period, hvarvid hänsyn togs till samtliga kända handskrifter och tryck. Sedan detta arbete, som fördelades på samtliga medlemmar, afslutats, diskuterades följande uppsatser:

BARBRO EKHOLM: Tegnérskas dikter ej upptagna i jubelfestupplagan.

GUNHILD BERGH: »Till min hembygd».

GUNNAR BOLIN: Tegnér's öfversättningar och imitationer.

ALVAR SILOW: Bidrag till kännedomen om Tegnér's studier.

Under vårterminen hölls 9 sammanträden. Deltagarnas antal var 6.

Följande föredrag diskuterades:

ALVAR SILOW: Bidrag till kännedomen om Tegnér's studier (forts.).

CARL SANTESSON: Tegnér's reflexionsdikter.

BARBRO EKHOLM: Tegnér's grafddikter 1802—1807.

GUNNAR BOLIN: Tegnér's politiska ungdomsdiktning 1798—1806.

JONAS LARSSON SAMZELIUS: Landtvärnsången och Svea. Dessutom gjordes ett antal smärre meddelanden af olika deltagare.

2. Proseminariet (för kandidat- och magisterexamina).

Under höstterminen ersattes proseminariet af examinatorier (minst fyra timmar i veckan) ledda af professor SCHÜCK och docenten LAMM.

Under vårterminen leddes proseminariets öfningar af doc. BLANCK. Ämne: Valda uppgifter inom 1700- och 1800-talets svenska litteraturhistoria. Under terminen hölls 7 sammanträden. Deltagarnas antal var 25.

Följande uppsatser diskuterades:

IVAN LIND: Om Gyllenborgs satirer.

INGEBORG NORDSTRÖM: Gyllenborgs rousseauism.

GUSTAF LÖFSTRÖM: Den beskrifvande dikten i Sverige.

POLLY FRYKLUND: Kellgrens »Man äger ej snille för det man är galen.»

ARVID WACHTMEISTER: Thorild som rousseauan.

IMMANUEL BJÖRKHAGEN: Lidners Medea.

SVEN BIRATH: Kellgrens senare diktning.

GUNHILD HANSSON: Franzéns »Sång öfver Creutz».

Vid hvarje sammanträde ha dessutom behandlats på förhand utsatta öfningsuppgifter i anslutning till uppsatserna och dessa uppgifter ha preparerats af samtliga deltagare.

B. *Afdelningen för konsthistoria.*

Ledare af öfningarna doc. ROOSVAL.

Seminariets verksamhet har varit delad på tre områden.

1. Gemensamma undersökningar af objekt som stå i sam-

band med samtidiga offentliga föreläsningar, nämligen under höstterminen öfver *komposition och kostym i italienskt 1500-talsmåleri* med begagnande af seminariets fotografi-samling som material (i anslutning till Tizian-föreläsningar) och under vårterminen öfver *krucifixets typologi* med begagnande af samma material. 10 seminarietimmar.

2. Ventilering och diskussion af skriftliga arbeten, utförda af seminarielärover, nämligen:

S. ERIXON: Söderköpings kyrkor.

N. ALEXANDROFF: Italienskt inflytande på den kyrkliga arkitekturen i Ryssland under 1100- och 1200-talen.

E. VENNERBERG: Svensk konsthistoria under 1600-talet.

E. FISCHER: Sjuttonhundratalets svenska möbelformer.

A. BÄCKSTRÖM: Desprez' medarbetareskap i S:t Nons Voyage pittoresque.

N. ÖSTBERG: Dürers apokalyps jämförd med sina föregångare.

M. OLSSON: Uppländska sjöbodar.

C. R. AF UGGLAS: Sachsisk träskulptur under 1200-talets förre hälft å Gotland.

C. R. AF UGGLAS: Bidrag till kännedomen om de franska bildhuggareskolornas inflytelser på svensk skulptur omkr. år 1300. Summa 20 seminarietimmar.

3. Exkursioner, nämligen en till Stockholm, där svensk 1800-tals-konst demonstrerades och diskuterades i anslutning till föreläsningar öfver svensk konsthistoria, och två till uppländska landskyrkor, hvarvid 14 kyrkor undersöktes. För hvarje kyrka var anslagen omkring 3 timmars undersökningstid. Sammanlagd tid för de tre exkursionerna: 10 dagar.

JOHNNY ROOSVAL.

23. Historiska seminariet.

Föreståndare: prof. HJÄRNE.

A. Afdelningen för licentiatexamen.

Ledare af öfningarna: under höstterminen doc. H. ALMQUIST, under vårterminen prof. H. HJÄRNE. Biträdande lärare: under höstterminen, doc. G. WITTROCK, under vårterminen doc. G. JACOBSON. Sammankomster höllas hvarannan fredag kl. 6—8 em.

Under höstterminen (4 sammankomster, 14 ordinarie och 1 extraordinarie medlemmar) behandlades företrädesvis frågor rörande striden mellan hertig Karl och Sigismund. Följande föredrag höllas och diskuterades.

S. ÅGREN: Hufvudfrågorna vid Arboga riksdag 1597.

L. DALGREN: Hertig Karls förhållande till rådet och ständerna maj—aug. 1597.

G. BOHLIN: Förhandlingarna mellan hertig Karl och Sigismund aug.—sept. 1598.

G. CARLSSON: Jämförelse mellan Bernheims och Erskos framställningar af de historiska källorna och deras indelning.

Under vårterminen (8 sammankomster, 14 ordinarie och 4 extraordinarie medlemmar) behandlades källskrifter rörande Sveriges utrikespolitik 1808—1810. Följande föredrag höllos och diskuterades:

L. DALGREN: Rysslands fredsbrott med Sverige 1808.

H. VALENTIN: Napoleons ställning till det ryska fredsbrottet.

G. CARLSSON: Underhandlingar mellan Sverige och England 1808.

N. HERLITZ: Fredsförhandlingarna i Fredrikshamn 1809.

G. HELLSTRÖM: Adlersparres underhandlingar med norr-männen 1809.

G. BRILIOTH: Fredsförhandlingarna med Danmark 1809.

P. SAMZELIUS: Napoleons ställning till tronföljarvalet 1809.

B. Afdelningen för kandidatexamen (proseminariet).

Ledare af öfningarna: under höstterminen prof. N. EDÉN, under vårterminen doc. S. TUNBERG. Biträdande lärare: under höstterminen doc. S. TUNBERG. Sammankomster höllos under höstterminen hvarje torsdag, under vårterminen hvarannan torsdag kl. 6—8 e. m.

Under höstterminen (11 sammankomster, 44 medlemmar) behandlades Peder Svarts krönika om Gustaf Vasa. Följande föredrag höllos och diskuterades:

I. HENSCHEN: De tryckta källorna till Gustaf Vasas historia.

M. FRYKLUND: När föddes Gustaf Vasa?

O. VESTERMARK: Gustaf Vasas flykt från Danmark.

N. FORSSELL: Gustaf Vasas äfventyr i Dalarna.

E. AULÉN: Landskapens anslutning till Gustaf Vasa 1521.

G. ORTON: Gustaf Vasas val till konung.

H. ANDERSSON: Lybecks privilegier af 1523.

H. HERMELIN: Händelseförloppet vid Västerås riksdag 1527.

G. IVERUS: Västgötaherrarnas uppror 1529.

Under vårterminen (8 sammankomster, 42 medlemmar) behandlades svenska riksdagsakter från 1500-talet. Följande föredrag höllos och diskuterades:

O. STRANDBERG: Riksdagen i Västerås 1544. Dess sammansättning och verksamhetsformer.

P. ELFSTRAND: Västerås arfförening.

K. KJELLBERG: Gustaf Vasas förläningar till sina söner.

A. LUNDIN: Gustaf Vasas testamente.

K. BERLIN: Olika slag af ständermöten 1521—1543.

K. ULIN: Olika slag af ständermöten 1544—1560.

B. EKHOLM: Kallelserna till Gustaf Vasas riksdagar 1521—1543.

V. ENBLOM: Kallelserna till Gustaf Vasas riksdagar 1544—1560.

H. HJÄRNE.

24. Seminariet i statskunskap.

Föreståndare och ledare af öfningarna: Prof. S. J. BOETHIUS.
Biträdande lärare under vårterminen: Doc. G. REXIUS.

Under höstterminen höllos 5 och under vårterminen 8 sammankomster. Seminariet har af skäl, som finnas angifna i redogörelsen för akademiska året 1909—1910, tjänstgjort såsom både proseminarium och högre seminarium. Uppgifterna för icke fil. kandidater och fil. magistrar hafva företrädesvis gifvits i anslutning till under-tecknads offentliga föreläsningar under detta och föregående läsår i allmän statsrätt och svensk författningshistoria. Blifvande licentiaters och doktorers uppgifter hafva betingats af deras specialstudier. Ordinarie ledamöter voro under höstterminen 10 och under vårterminen 11; extra ordinarie under höstterminen 12 och under vårterminen 8. Följande föredrag hafva hållits:

A. BRUSEWITZ: Representationsförändringsprogram under 1700-talet.

I. ANDERSSON: Tryckfrihetsförordningens bestämmelser om den periodiska pressen.

E. RUDBERG: Förslag till ändring i tryckfrihetsförordningen vid riksdagen 1834—35.

T. CARLSSON: Förberedelser till införande af landsting t. o. m. riksdagen 1840—41.

N. BERENCREUTZ: Departementalreformens genomförande 1840.

R. HEURLIN: Frågan om svenska statsråds tillträde till riksdagens plena.

N. TENOW: Felaktigheter i de Thielska valmetoderna.

I. JANZON: Den engelska regeringens organisation.

A. FORSELL: 1809 års riksdag och ämbetsmännen.

Under vårterminen hafva dessutom lästs och kommenterats stycken af Montesquieus l'Esprit des lois.

S. J. BOËTHIUS.

25. Statistiska seminariet.

Föreståndare: prof. G. SUNDBÄRG.

Ledare af öfningarna och tjänstförrättande föreståndare: docent K. A. EDIN. Antal sammanträden: under höstterminen 6, under vårterminen 13, med 21 medlemmar båda terminerna.

Följande föredrag hafva hållits:

Under höstterminen:

T. f. förste aktuarien E. H. N. AROSENIUS: 1910 års folkräkning.

M. NORDQVIST: Folkräkningarnas åldersuppgifter.

GRETA EKECRANTZ: Sexualproportionen.

T. WIKSTRÖM: Kriminalstatistik.

O. JOHANSSON: Den svenska, den italienska och den isländska emigrationen.

M. GRANQVIST: Brandförsäkringsstatistik.

Under vårterminen:

W. GÖRANSSON: De förnämsta officiella statistiska publikationerna i in- och utland.

Förste aktuarien B. NYSTRÖM: Landtarbetarstatistik.

O. OLINDER: Hushållsstatistik.

Med. dr. W. NORDENSON: Metoder för beräklandet af näringsämnenas pris ur näringsmedlens.

W. GÖRANSSON: Bostadsundersökningen i Göteborg år 1911 ur allmänt metodisk synpunkt.

O. RYDQVIST: Hyresfrågan i Göteborgsundersökningen.

E. SÖDERBERG: Inneboendefrågan («bostadssociala grupper») i Göteborgsundersökningen.

W. GÖRANSSON: Sammanfattning af Göteborgsundersökningens hufvudresultat.

H. GAHN: Vårt äldre kyrkoboksmaterial som grundval för statistisk forskning illustrerad med Tortuna församlings kyrkböcker.

Y. NYLANDER: Befolkningsförhållandena i Tortuna år 1750 enligt husförhörslängden och tabellverkets första folkmängdstabell.

B. CARLSSON: Dopböckerna i Sverige under 1600-talet.

T. WIKSTRÖM: Vigsel- och begrafningsböcker samt krigsrullor på stupade under 1600-talet.

Amanuens E. HÖLJER: Riksdagsmannavalen 1911.

KARL ARVID EDIN.

26. Seminariet för geografi.

Proseminariet har under läsåret haft 22 sammanträden. Samtliga öfningar ha ledts af undertecknad. Deltagarna voro under höstterminen 73, under vårterminen 59.

Följande föredrag höllos och diskuterades:

Fil. stud. KNUT CLAËSON: Ölands natur och folk.

Fil. stud. GUNNAR TÄCKHOLM: De västasiatiska bansträckorna och deras geografiska betydelse.

Fil. stud. ERIK SÖDERLUND: En fysisk-geografisk studie öfver Vättern.

Fil. stud. G. FALK: Det schweiziska edsförbundets uppkomst och utvecklingen af dess politiska gränser.

Fil. stud. S. JUNGKVIST: Sverige i seismiskt afseende.

Fil. stud. STEN SELANDER: De arktiska ländernas växtgeografi.

Fil. stud. INEZ FLINTA: Om Dalälven från fysisk-geografisk och antro-po-geografisk synpunkt.

Fil. stud. KARL AFZELIUS: Bomullen såsom kulturväxt.

Fil. stud. SIGNE SPARR: Donau.

Fil. stud. EM. GRANÉR: Eldsländarna.

Fil. stud. KURT FALCK: Det nordafrikanska ökenområdets vegetation ur ekologisk synpunkt.

Fil. stud. FILIP WENNERSTRÖM: Förenta staternas petroleumtillgångar.

Fil. stud. G. VON FRENCKELL: Befolkningen i Tunis.

Fil. stud. GUNNAR ALM: Om vissa svenska vandringsfiskars förekomst under olika lefnadsstadier.

Fil. stud. TAGE SKOGSBERG: Vätterns hydrografi.

Fil. stud. HUGO FOLMER: Cæsars tåg genom Gallien.

Fil. stud. NILS LINDBLOM: Ur Paris' utvecklingshistoria.

Fil. stud. INGRID ELG: Sveriges bergsbruk.

Fil. stud. CARL CEDERBLAD: De å de europeiska stepperna härskande faktorerna.

Fil. stud. HILDUR LJUNGDAHL: Om kaffet.

Fil. stud. R. CARLSTEN: Gränsförskjutningar kring Rhen från äldsta tid till våra dagar.

Fil. stud. H. BOHLIN: Det engelska kolonialväldets uppkomst och organisation.

Fil. stud. K. D. PETTERSSON: Mätningar af städer enligt triangelmättningsmetoden.

Fil. stud. SIGNE WIBERG: Sveriges jordbruk.

Fil. stud. J. WILLÉN: Om Nilen.

Fil. stud. BARBRO WESTBERG: Helgoland.

Fil. stud. EINAR WENDT: Panamakanalen och dess geografiska betydelse.

Fil. stud. HANS EMANUELSSON: Färöarna.

Fil. stud. GÖSTA AHLSTRÖM: Den moderna jordbäfningsforskningen.

Fil. stud. FREDRIK BRANTENBERG: Dalformationen.

Fil. stud. ALLAN BERNTON: Nollmeridianen och dess historia.

Fil. stud. E. EWETZ: Kakao.

AXEL HAMBERG.

27. Matematiska seminariet.

Å matematiska seminariets lägre afdelning höllos höstterminen 1911 två öfningskurser, af hvilka den ena, som leddes af docenten PERSSON, hade till uppgift *analytisk geometri* (koniska sektioner och enkla rymdgeometriskä exempel); antalet deltagare var där 60 och antalet sammanträden 11. Ämne för den andra öfningskursen, som leddes af professor HOLMGREN, var *läran om serier*; vid denna kurs höllos 12 sammanträden, och antalet deltagare var 80.

Ledare för öfningarna under vårterminen 1912 var docenten PERSSON. Det behandlade ämnet var *differentialgeometri*, deltagarnas antal uppgick till 28 och antalet sammanträden till 12.

Ledare för öfningarna i den högre afdelningen var under båda terminerna professor A. WIMAN. Det ämne, om hvilket öfningarna koncentrerade sig, var *teorien för hela funktioner och deras användningar*. Antalet sammanträden var hvardera terminen 6. Under höstterminen var antalet deltagare 9 och under vårterminen 6.

A. WIMAN.

28. Växtbiologiska seminariet.

Seminariet, som från sitt bildande tagit ämnet *Svenska växtsamhällen* till arbetsuppgift, har under läseåret, sedan i september den första afdelningen *Mossar och kärr* afslutats, påbörjat *Skogarna*.

Höstterminen:

15. 9. 1911. Fil. stud. NILS ASKELÖF: Kärrens lifsformer.

29. 9. 1911. UNDERTECKNAD: Ledande synpunkter i den nordiska skogsbiologien.

13. 10. 1911. Fil. kand. TH. FRIES: Om de subalpina skogarna i nordligaste Sverige.

27. 10. 1911. Docent HENR. HESSELMAN m. fl.: Demonstration af statens skogsbiologiska anstalt.

10. 11. 1911. Fil. kand. TH. FRIES: Om de subalpina skogarna i nordligaste Sverige (forts.).

UNDERTECKNAD: Om våra urskogsartade växtsamhällen.

24. 11. 1911. Fil. stud. K. G. ALM: De skogbildande trädens arter och former.

Vårterminen:

26. 1. 1912. Fil. mag. C. CEDERBLAD: De europeiska stäppernas daningsbetingelser, särskildt med hänsyn till deras skogsgränser samt deras forntida uppträdande.

9. 2. 1912. Amanuens GÖSTA CEDERGREN: De nordiska skogstypernas spridningsbiologi.

23. 2. 1912. Fil. kand. G. SAMUELSSON: Dalarnes skogar.

22. 3. 1912. Fil. kand. G. SAMUELSSON: Dalarnes skogar (forts.).

UNDERTECKNAD: Nyare skogsbiologisk litteratur.

12. 4. 1912. Fil. stud. KARL FORSELL: Tallens och granens invandringshistoria.

25. 4. 1912. Fil. stud. EINAR WESTBLAD: Ekens och bokens invandringshistoria.

10. 5. 1912. Demonstration af Fiby urskog.

I öfningarna deltog under höstterminen 16 och under vårterminen 17 studerande. Dessutom har seminariet haft nöjet att som deltagare räkna D:r G. SARAUF från Köpenhamn och lektor ERNST HENNING.

Under slutet af vårterminen ha ett antal af seminariets medlemmar, närmast under ledning af fil. stud. C. MALMSTRÖM, påbörjat uppmätningen och karteringen af det nuvarande träd- och buskbeståndet i Uppsala universitets naturpark, Vårdsätra löfäng.

RUTGER SERNANDER.

Undervisning i bokföring.

Under hvardera terminen gafs en kurs. Höstterminens kurs, med 14 deltagare, omfattade 15 timmar (två tim. i veckan)

och gafs af handelsläraren ELIAS JANSSON. Vårterminens kurs, med 16 deltagare, har omfattat 16 timmar (likaledes 2 tim. i veckan) och gafs af aktuarien i Riksbanken G. RUTBERG.

Undervisningen har omfattat dubbelt italienskt bokhålleri med redogörelse för sådana partier af gällande lag och vanlig affärspraxis, som af bokföringsposterna berörts samt grunderna för amerikansk tabellbokföring. I vårterminens kurs ingick äfven revisionsteknik. Af samtliga under året deltagande studerande ha 20 tillhört juridiska fak., 1 medicinska och 9 den filosofiska fakulteten; af deltagarna hade en aflagt med. kand.-examen, 3 fil. kand.-examen och 1 fil. ämbetsexamen.

Enligt uppdrag
J. A. LUNDELL.

Exercitieinstitutionerna.

1. Ridinstitutionen.

Ridundervisningen har under vintern 1911—1912 pågått hvarje söckendag med en lektion för herrar kl. 8—9 f. m. och med en lektion för damer kl. 2—3 e. m. Dessutom hafva om aftnarna varit ordnade lektioner i form af klubbbridning, varierande med ända till 4 timmar dagligen.

I undervisningen hafva under höstterminen deltagit 236 personer med sammanlagdt 2171 timmar, af hvilka 1279 timmar komma på 124 akademiska medborgare. Under vårterminen har antalet deltagare i undervisningen varit 310 personer under 3313 timmar och af dessa timmar komma 1736 på 143 akademiska medborgare.

Under såväl höstterminen som vårterminen hafva 4 elever erhållit kostnadsfri undervisning med 2 timmar i veckan per elev.

Förutom i den ordinarie undervisningen hafva en del af de personer, som begagnat sig af ridundervisningen, rätt flitigt deltagit i af Upplands-Västmanlands fältridtklubb anordnade jakter i trakten af Uppsala.

HERBERT SELANDER.

2. Gymnastikinstitutionen.

a. Under höstterminen 1911:

Gymnastik: Öfningarna togo sin början den 15 sept. och pågingo t. o. m. den 15 december: *med 12 timmar i veckan* under tiden d. 15 sept. —14 okt. hvarje söckendag kl. 8—9 f. m. och 7—8 e. m.; *med 15 timmar i veckan* under tiden d. 15 okt.—9 december kl.

8—9 f. m. och 2—3 e. m. hvarje söckendag samt kl. 7—8 e. m. måndagar, onsdagar och fredagar samt *med 9 timmar i veckan* under tiden d. 10 december—15 december kl. 2—3 e. m. hvarje dag samt 7—8 e. m. hvar annan dag.

Undervisningen har upprätthållits af undertecknad utom under tiden den 15 sept.—14 okt., då undertecknad var tjänstledig för fullgörande af årets regementsöfningar, under hvilken tid major AF SANDEBERG upprätthöll befattningen.

Ingen öfning har varit inställd.

Fäktning: Öfningarna togo sin början den 16 okt. samt pågingo till och med den 15 december med 1 timme hvarje söckendag kl. 9—10 f. m. däraf $\frac{1}{2}$ timme florettfäktning och $\frac{1}{2}$ timme sabelhuggning.

Undervisningen har upprätthållits af biträdande gymnastikläraren kapten C. LUNDQVIST.

Dessutom har anordnats florettfäktning samt äfven något värjfäktning under 3 extra öfningstimmar i veckan kl. 8—9 e. m. måndagar, onsdagar och fredagar. Vid dessa öfningar har undervisningen meddelats af undertecknad, af biträdande gymnastikläraren samt af extra amanuensen löjtnant LAMBERT-MEULLER.

Öfningarna voro inställda under tiden den 15 sept.—14 okt. på grund af omöjligheten att under årets regementsöfningar få någon, som kunde upprätthålla undervisningen.

I gymnastiköfningarna hafva deltagit 277 och i fäktöfningarna 20 studenter.

b. *Under vårterminen 1912:*

Gymnastik: Öfningarna togo sin början den 15 januari och hafva pågått t. o. m. den 15 maj med 15 timmar i veckan kl. 8—9 f. m., kl. 2—3 e. m. hvarje söckendag samt kl. 7—8 e. m. måndagar, onsdagar och fredagar.

Undertecknad har varit ledare af öfningarna. Ingen öfning har varit inställd.

Fäktning: Öfningarna hafva pågått under samma tid som gymnastiköfningarna, men med 1 timme om dagen kl. 9—10 f. m. däraf $\frac{1}{2}$ timme florettfäktning och $\frac{1}{2}$ timme sabelhuggning.

Biträdande gymnastikläraren kapten C. LUNDQVIST har varit ledare af öfningarna.

Dessutom har i likhet med under höstterminen anordnats florett- och värjfäktning under 3 extra öfningstimmar i veckan.

Ingen öfning har varit inställd.

I gymnastiköfningarna hafva deltagit 260 och i fäktöfningarna 20 studenter.

Af gymnasterna hafva 17 uttagits att deltaga i gymnastikuppvisningen vid Olympiska spelen; af dessa skola 5 deltaga i täflingstruppen.

Lokalen har såväl höst- som vårtermin varit upplåten: under 3 timmar i veckan till gymnastiserande damer, hvilkas öfningar ledts af gymnastikdirektören fröken E. ODENCRANTS; omkring 71 deltagarinnor, däraf 30 studentskor; under 3 timmar i veckan till Uppsala fäktklubb, hvars öfningar ledts af universitetets båda gymnastiklärare samt extra amanuensen LAMBERT-MEULLER; 36 deltagare, däraf 10 studenter och 2 studentskor. Öfriga tider på dagen mellan kl. 10 f. m. och 7 e. m., då lokalen ej varit upptagen, har den uthyrts till studenter för tennisspel.

Gymnaster, fäktare och tennisspelare hafva erhållit bad gratis omedelbart efter öfningen; öfriga studenter, som badat, hafva betalat 20 öre för badet (15 öre, då partikort om 20 bad tagits).

Under tiden den 16 maj—31 maj har lokalen uthyrts för tennisspel samt hållits öppen för badning.

HJALMAR EKSTEDT.

3. Akademiska kapellet.

Öfningarna med orkester ha omfattat följande verk: Mendelssohn: ouverture till Hebriderna; Brahms: Schicksalslied; Mozart: Serenade för stråkorkester; J. P. Hartmann: I Provence; Händel: oratoriet Messias.

Dessa öfningar ha som regel hållits en gång i veckan, stundom tvenne gånger. Under tiden närmast före konserterna ha repetitionerna varit tätare. Kappellet har medverkat vid en symfonikoncert samt vid Filharmoniska Sällskapets årskoncert.

De ordinarie öfningarna i kvartettspel ha, fränsedt de tillfällen då de måst utbytas mot orkesterrepetition till konserterna, hållits en gång i veckan.

Till deltagande i orkesteröfningarna ha antecknat sig 16 studenter.

Föreläsningarna i musikens historia ha under höstterminen ägt rum en gång i veckan. I fråga om vårterminen hade tillstånd erhållits att koncentrera föreläsningarna till tiden 15 mars—1 maj. För fullbordande af tonsättarearbete åtnjöt undertecknad tjänstledighet för tiden 15 mars—15 april, under hvilken tid föreläsningsverksamheten uppehölls af musikläraren Wilh. Lundgren.

Föreläsningarna ha omfattat tiden från 1500-talets början till begynnelsen af 1700-talet.

Till åhörande af föreläsningarna ha antecknat sig 14 studenter.

HUGO ALFVÉN.

4. Ritundervisningen.

Ritlärarinnan SIGRID OHLSSON har i enlighet med den af det Större akad. konsistoriet 30 sept. 1911 meddelade instruktionen undervisat och handledt i ritning för vetenskapligt ändamål. Följande institutioner ha med följande antal timmar och elever begagnat sig af denna undervisning.

Under höstterminen: Zoologiska institutionen 37 timmar med 18 studerande; Geologiska institutionen 36 timmar med 4 studerande.

Under vårterminen: Botaniska institutionen 37 timmar med 8 studerande, Geografiska institutionen 20 timmar med 25 studerande, Patologiska institutionen med 17 timmar och 2 elever. Dessutom har Fröken OHLSSON biträdt vid ritning 15 timmar vid Anatomiska institutionen. Sammanlagda tjänstgöringen är sålunda 162 timmar och öfverstiger det föreskrifna antalet (125) med 37 timmar.

A. G. HÖGBOM.

Studentantal. Examina. Promotioner.

Studentantal.

Under tiden från och med den 1 juni 1911 till samma dag 1912 inskrefvos vid universitetet 471 studerande. Motsvarande tal för de två närmast föregående åren voro 406 och 426.

Antalet vid universitetet närvarande studenter var enligt den af studentkåren utgifna katalogen under höstterminen 2,295 och under vårterminen 2,220. Under näst föregående läsår voro motsvarande tal 2,107 och 2,063. Fördelningen på de särskilda fakulteterna var följande: teologiska fakulteten under höstterminen 142, under vårterminen 156; juridiska fakulteten under höstterminen 440, under vårterminen 422; medicinska fakulteten under höstterminen 268, under vårterminen 279; filosofiska fakulteten under höstterminen 1,407, under vårterminen 1,360. Under höstterminen voro 4 och under vårterminen 3 studenter i studentkatalogen upptagna utan angifven studieriktning.

Examina.

Inför *teologiska fakulteten* aflades teologie licentiatexamen af 2, teologie kandidatexamen af 33 och praktisk-teologiska prof af 27 studerande.

Inför *juridiska fakulteten* aflades juris licentiatexamen af 1, juris kandidatexamen af 38 och kansliexamen af 4 studerande.

Inför *medicinska fakulteten* aflades medicinsk licentiatexamen enligt 1874 års examensstadga af 4 och enligt 1907 års examensstadga af 6 studerande samt medicine kandidatexamen af 29 studerande.

Inför *filosofiska fakulteten* aflades filosofie licentiatexamen af 32, efterpröfning i filosofie licentiatexamen af 2, filosofisk ämbetsexamen af 83, filosofie kandidatexamen af 85, efterpröfning

i filosofisk ämbetsexamen af 7, efterpröfning i filosofie kandidat-examen af 15, särskild pröfning för teologie kandidater och teologie licentiater af 2, särskild pröfning i antropologi och logik enligt Kungl. kungörelsen den 14 oktober 1892 af 3 samt teologisk-filosofisk examen af 39 studerande.

Akademiska afhandlingar.

- BACKMAN, E. L., Bidrag till frågan om normala ämnesomsättningsprodukters verkan på hjärta och blodtryck. Uppsala 1912. (Vent. d. 28 maj 1912.)
- BERGSTEN, N., A study on compound substantives in English. Uppsala 1911. (Vent. d. 14 dec. 1911.)
- BRIESKORN, R., Bidrag till den svenska namnhistorien. Borgerliga sammansatta familjenamn. H. 1. Uppsala 1912. (Vent. d. 4 maj 1912.)
- CURMAN, S., Cistercienserordens byggnadskonst. 1. Kyrkoplanen. Stockholm 1912. (Vent. d. 28 maj 1912.)
- FALK, E., Sverige och Frankrike från Gustaf II Adolfs död till upplösningen af det svensk-franska förbundet 1632—1634. Uppsala 1911. (Vent. d. 30 sept. 1911.)
- FRISENDAHL, A., Cytologische und entwicklungsgeschichtliche Studien an *Myricaria germanica* Desv. Uppsala 1912. (Vent. d. 29 maj 1912.)
- GRENANDER, S., Über das Erscheinen der Seebrise an der schwedischen Ostküste. Uppsala 1912. (Vent. d. 3 april 1912.)
- GRÖNLUND, O., Om olika former af referendum. Lund 1912. (Vent. d. 28 maj 1912.)
- HARALDS, HJ., Sveriges utrikespolitik 1848. Ett bidrag till belysning af danska frågans första skede. Uppsala 1912. (Vent. d. 30 maj 1912.)
- HEDÉN, E., Homerische Götterstudien. Uppsala 1912. (Vent. d. 30 mars 1912.)
- HOLM, K. G., Om bestämning af främmande kroppars läge i ögat och orbita med Röntgenstrålar. Uppsala 1912. (Vent. d. 23 mars 1912.)
- LAMM, K., Bidrag till läran om enkla bolag och handelsbolag enligt svensk rätt. 1. Uppsala 1911. (Vent. d. 30 sept. 1911.)
- LINDKVIST, H., Middle-English place-names of Scandinavian origin. P. 1. Uppsala 1912. (Vent. d. 11 maj 1912.)

- LUNDHOLM, E., Spektrofotometriska undersökningar öfver diffusa ämnens absorption. Uppsala 1912. (Vent. d. 3 febr. 1912.)
- NILSSON, D., Beiträge zur Kenntnis des Nervensystems der Polychaeten. Uppsala 1912. (Vent. d. 29 maj 1912.)
- PHALÉN, A., Das Erkenntnisproblem in Hegels Philosophie. Die Erkenntniskritik als Metaphysik. Upsala 1912. (Vent. d. 30 mars 1912.)
- REXIUS, G., Stahls lära om den konstitutionella staten. Uppsala 1911. (Vent. d. 11 nov. 1911.)
- SAHLGREN, J., Skagershults sockens naturnamn. 1. Stockholm 1912. (Vent. d. 14 maj 1912.)
- SANDQVIST, H., Studien über die Phenanthrensulfosäuren. Uppsala 1912. (Vent. d. 4 maj 1912.)
- SEFVE, I., Die fossilen Pferde Südamerikas. Uppsala 1912. (Vent. d. 25 maj 1912.)
- STÅRCK, J., Studien zur Geschichte des Rückumlauts. Ein Beitrag zur historischen Formenlehre. Uppsala 1912. (Vent. d. 22 maj 1912.)
- UPMARK, G., Om Gusaf Vasas hof. Stockholm 1912. (Vent. d. 28 maj 1912.)
- ÅBERG, N., Studier öfver den yngre stenåldern i Norden och Västeuropa. Norrköping 1912. (Vent. d. 28 maj 1912.)
- ÅGREN, K., Om användningen af bestämd slutartikel i svenskan. Uppsala 1912. (Vent. d. 28 maj 1912.)

Promotioner.

Vid den doktorspromotion, som ägde rum den 31 maj 1912, promoverades:

inom *medicinska fakulteten* af dess dekanus professor A. GULLSTRAND:

till medicine jubeldoktorer:

f. d. professorn i anatomi vid Uppsala Universitet m. m., medicine doktorn EDVARD CLAES HERMAN CLASON och f. d. öfverläkaren m. m., medicine doktorn, chirurgie magistern FRANS EDVARD VON SYDOW,

samt till medicine doktorer efter aflagda prof:

medicine licentiaterna EUGÉNE LOUIS BACKMAN, kalm., och KARL GUSTAF HOLM, norrl.;

inom *filosofiska fakulteten* af dess dekanus professor P. PERS-
SON, till doktorer efter aflagda prof följande filosofie licentiat:

BRIESKORN, J. R., st.,
CURMAN, J. S., st.,
HEDÉN, A. K. E., st.,
PHALÉN, A. K., st.,
UPMARK, G. H. F., st.,
LUNDHOLM, E. G., uppl.,
ÅGREN, K. H. E., uppl.,
BERGSTEN, N. O., g.-h.,
SANDQVIST, H., g.-h.,
GRENANDER, S., östg.,
GRÖNLUND, G. O., östg.,
SEFVE, S. I., östg.,
LINDKVIST, E. H., västg.,
NILSSON, D. D. V., västg.,
STÅRCK, P. J. X., västg.,
SAHLGREN, G. F. G., s.-n.,
ÅBERG, N. F., s.-n.,
HARALDS, H. L:SON, göteb.,
REXIUS, G., göteb.,
FALK, E. V., värml.,
FRISENDAHL, A., norrl.

Ekonomi.

Anslag af statsmedel.

Vid 1911 års riksdag beviljades till universitetet å *extra* stat för år 1912:

till arfvode åt en biträdande lärare i medicin ett anslag af 3,000 kronor.;

till förstärkande af lärarkrafterna i kirurgi 2,000 kronor;
för anordnande vid institutionen för medicinsk och fysiologisk kemi af den i stadgan för medicinska examina föreskrifna undervisningskursen i allmän kemi:

till arfvode åt en lärare vid kursen 2,500 kronor, samt
till höjning af institutionens anslag till materiell m. m. 1,000 kronor;

eller tillhopa 3,500 kronor;

såsom bidrag till arfvode åt en assistent å akademiska sjukhusets i Uppsala röntgenafdelning med den tjänstgöring, som af Kungl. Maj:t bestämmes, ett anslag af 1,500 kronor, med villkor att för ifrågavarande assistents aflöning ett lika stort belopp utgår från akademiska sjukhusets stat;

till förhöjning af arfvodet för notarien vid medicinska fakulteten 400 kronor;

af redan beviljadt anslag för anställande af lektorer i tyska, franska och engelska språken återstoden 9,000 kronor;

till uppehållande af undervisning i nordisk och jämförande fornkunskap ett anslagsbelopp af 3,500 kronor, att utgå under förutsättning att fullt lämplig person för ifrågavarande undervisnings meddelande funnes att tillgå samt med villkor att, därest vederbörande lärare vore innehafvare af docentstipendium, arfvodet för undervisningen skulle minskas, så att det samma jämte stipendiet ej öfverstege 5,000 kronor;

till arfvode åt en lärare med åliggande att biträda vederbörande professor i estetik samt litteratur- och konsthistoria vid uppehållande af undervisnings- och examinationsskyldigheten i samma ämne enligt de närmare bestämmelser, som af Kungl. Maj:t skulle meddelas, ett belopp af 3,500 kronor, med villkor att, därest vederbörande lärare vore innehafvare af docentstipendium, arfvodet för undervisningen skulle minskas, så att detsamma jämte stipendiet ej öfverstege 5,000 kronor;

såsom bidrag till uppehållande af verksamheten vid det pedagogiska seminariet och den med seminariet förbundna öfningsskolan 5,000 kronor;

till uppehållande af öfningarna å institutionen för allmän och analytisk kemi 1,500 kronor;

till aflöning åt en assistent vid det meteorologiska observatoriet samt till bestridande af löpande utgifter för de vid observatoriet anordnade seismologiska undersökningarna 2,000 kronor;

af redan beviljad anslag till arfvode åt en för biträde vid arbetet med den internationella solarforskningen anställd assistent vid den fysiska institutionen 1,500 kronor;

för höjning af arfvodet för notarien hos filosofiska fakulteten 700 kronor;

till Uppsala universitets bibliotek 10,000 kronor;

för anordnande af undervisning i bokföring 600 kronor;

samt till utgifvande af Uppsala universitets årsskrift 5,000 kronor;

till understöd för fortsatt utgifvande af tidskriften Nordiskt medicinskt arkiv 5,000 kronor;

till understöd för fortsatt utgifvande af tidskriften Sphinx 1,200 kronor;

såsom bidrag till täckande af kostnaderna för de föreläsningsskurser, som från universitetet i Uppsala blefve på begäran vare sig af institution, som ej åtnjöte särskildt till populärvetenskapliga föreläsningsskurser i folkbildningssyfte beviljad statsunderstöd eller af viss kommun eller enskild person anordnade att under år 1912 eller senare hållas utom universitetsstäderna 2,500 kronor, att utgå under villkor att den, som begärt föreläsning, för täckande af föreläsarens resekostnad tillsköte minst lika mycket som staten;

såsom bidrag till bestridande af kostnaderna för de föreläsningsskurser, som vore afsedda att under sommaren 1912

eller senare vid universitetet anordnas för allmänheten, 7,000 kronor;

till understöd för utgifvande äfven under år 1912 af tidskriften »Nyare bidrag till kännedomen om de svenska landsmålen och svenskt folklif» 5,000 kronor;

till resestipendier åt ordinarie lärare och vissa andra tjänstemän vid rikets universitet samt Karolinska mediko-kirurgiska institutet 10,000 kronor;

till tre stipendier för utbildande vid universitetet af präster, förtrogna med finska språket 2,250 kronor.

Professoren S. E. Henschen tilldelades af de i universitetets stat till Kungl. Maj:ts disposition stående medel godtgörelse för mistade tjänstgöringspenningar under april och maj 1911, under hvilken tid han åtnjöt tjänstledighet för fullgörande af uppdrag såsom sakkunnig för bedömande af sökandenas till lediga professuren i praktisk medicin vid Uppsala universitet skicklighet.

Kungl. Maj:t medgaf, att till uppehållande af de i den praktisk-teologiska kursen ingående homiletiska öfningarna och de därmed sammanhängande föreläsningarna under ett år, räknadt från och med den 1 september 1911 finge af den odisponerade aflöningen vid lediga extra ordinarie professorsbefattningen i praktisk teologi användas ett belopp af 4,500 kronor.

Underrättelse om de anslag, som beviljats universitetet vid 1912 års riksdag, har då detta skrives ännu icke inkommit till kansliet. Emellertid framgå anslagen af här nedan intagna utdrag af riksdagens skrifvelse n:o 8 till Konungen angående regleringen af utgifterna under riksdagens åttonde hufvudtitel.

Till Konungen.

I afseende å regleringen af utgifterna under riksstatens åttonde hufvudtitel, innefattande anslagen till ecklesiastikdepartementet, får Riksdagen för Eders Kungl. Maj:t anmäla följande beslut.

Ordinarie anslag.

— — — — —

Universitetet i Uppsala.

9:o) Eders Kungl. Maj:t har vidare föreslagit Riksdagen att dels medgifva, att till godtgörelse åt en af kanslern för rikets universitet på högst ett år i sänder förordnad, i församlings-tjänsten högt förtjänt och i teologiska studier väl vitsordad

prästman, som skall vara direktor för ett praktiskt öfningsinstitut inom teologiska fakulteten vid universitet i Uppsala, må tillsvidare från och med höstterminen 1912 användas odisponerade kontanta aflöningen enligt universitetets stat för däri uppförda extra ordinarie professuren i praktisk teologi, utgörande med inberäknande af afkomsten från Börje prebendepastorat 4,500 kronor;

dels ock föreskrifva, att under den tid, nämnda aflöning på nyss angifvet sätt användes, det i vederbörlig ordning beräknade värdet af 6 famnar ved in natura, som i staten anslagits för berörda lärostol, skall ingå till den vid universitetet befintliga ålderstilläggsfonden.

Vid den lönereglering, delvis omorganisation, som ägde rum beträffande universiteten och Karolinska mediko-kirurgiska institutet år 1908, blefvo de extra ordinarie professurerna i allmänhet förvandlade till ordinarie professorer. Undantag härifrån gjordes beträffande några få lärostolar. En af dem var *extra ordinarie professuren i praktisk teologi* vid universitetet i Uppsala, och var anledningen härtill, att befattningen ansågs böra undergå ombildning. Den 23 juli 1909 utnämndes den e. o. professor, som vid tiden för berörda omorganisation var innehafvare af tjänsten, till professor i pastoralteologi vid universitetet i Uppsala; och har tjänsten sedermera varit vakant. Aflöningen vid densamma utgöres af:

kontant aflöning	kronor 3,540:—
behållen inkomst af Börje prebendepastorat, beräknad till	» 960:—
6 famnar ved, beräknade till	» 90:—
<hr/>	
Summa kronor 4,590:—	

Därjämte var till aflöningsförhöjning för ofvanbemälda e. o. professor på allmänna indragningsstaten uppfördt ett belopp af 1,410 kronor.

Af större akademiska konsistoriet har nu, efter därtill af teologiska fakulteten gifvet förslag, gjorts framställning om ordnande af den praktisk-teologiska undervisningen vid universitetet i hufvudsak sålunda, att ett praktiskt öfningsinstitut skulle inrättas under ledareskap af en för ett år i sänder förordnad direktor, för hvilken aflönande skulle disponeras ofvan nämnda aflöning vid den e. o. professuren i praktisk teologi

med undantag af naturaförmånen af 6 famnar ved; samt att till biträde åt direktor skulle förordnas en assistent, till hvilkens aflöning skulle användas det för närvarande å teologiska fakultetens stat uppförda arfvode åt en assistent vid den praktiska afdelningen inom fakulteten, 3,000 kronor. Härjämte skulle till förstärkande af lärarkrafterna i symbolik anvisas ett anslag å 1,500 kronor med rätt för innehafvaren af detta arfvode att härmed förena ett docentstipendium. Departementschefen har biträdt denna framställning. Sistberörda anslag å 1,500 kronor, hvilket skulle ersätta det, enligt hvad ofvan nämnts, på allmänna indragningsstaten uppförda belopp af 1,410 kronor, förhöjdt med värdet af den i e. o. professorslönen ingående förmånen af 6 famnar ved, har, på sätt inhämtas af punkt 79 här nedan, äskats å extra stat för år 1913.

Föreliggande förslag till ordnande vid Uppsala universitet af den för prästbildningen synnerligen viktiga praktisk-teologiska undervisningen samt undervisningen i symbolik har Riksdagen, som visserligen icke är öfvertygad om att detsamma i alla afseenden kommer att fylla de förväntningar, hvilka från universitetet knytas vid detsamma, och som är tveksam, huruvida icke den ifrågavarande e. o. professorslönen skulle kunna disponeras på ett för fakulteten mera förmånligt sätt än som nu föreslagits, likväl ansett så beaktansvärdt, att Riksdagen icke vill motsätta sig, att anordningen försöksvis pröfvas under någon tid framåt. Hvad beträffar frågan om anslag för undervisningen i symbolik, synes det icke mera än skäligt, att ett själfständigt examensämne af den innebörd och vikt, som symboliken äger, också blifver representeradt af en särskild lärare. Mot beloppet af det för denne lärare beräknade arfvode, 1,500 kronor, har Riksdagen intet att erinra.

Ehuru Riksdagen sålunda, såsom af det ofvan anförda framgår, har velat i hufvudsak bifalla Eders Kungl. Maj:ts framställning, har Riksdagen dock, med hänsyn till den föreslagna anordningens försöksnatur, icke ansett lämpligt, att i Riksdagens medgifvande till försökets företagande upptagas, på sätt föreslagits, mera detaljerade bestämmelser i ämnet, utan torde berörda medgifvande endast böra afse disposition af ifrågavarande lönedel för uppehållande af den praktisk-teologiska undervisningen inom fakulteten.

På grund af hvad sålunda anförts, får Riksdagen anmäla, att riksdagen

dels medgifvit, att för uppehållande tills vidare och försöksvis af den praktisk-teologiska undervisningen inom teologiska fakulteten vid universitetet i Uppsala må tills vidare från och med höstterminen 1912 användas odisponerade kontanta aflöningen, enligt universitetets stat, för däri uppförda extra ordinarie professuren i praktisk teologi, utgörande med inberäknande af afkomsten från Börje prebendepastorat 4,500 kronor;

dels ock föreskrifvit, att under den tid, nämnda aflöning på nyss angifvet sätt användes, det i vederbörlig ordning beräknade värdet af 6 famnar ved in natura, som i staten anslags för berörda lärostol, skall ingå till den vid universitetet befintliga ålderstilläggsfonden.

10:o) Eders Kungl. Maj:t har under punkt 9 af förevarande hufvudtitel föreslagit Riksdagen att i utgiftsstaten för universitetet i Uppsala, afdelningen A) Aflöningar m. m., Medicinska fakulteten, uppföra en professur i hygien och bakteriologi med enahanda aflöningsförmåner, som tillkomma universitetsprofessorer i allmänhet, och med skyldighet för tjänstens innehafvare att vara underkastad de för dessa förmåners åtnjutande fastställda villkoren och bestämmelserna, äfvensom att för ändamålet höja det ordinarie anslaget till universitetet i Uppsala med 7,500 kronor.

Såsom i statsrådsprotokollet erinras, har vid upprepade tillfällen under de senare åren från Uppsala universitet framställts kraf på att ämnet hygien måtte utbrytas från den nuvarande professuren i patologi och allmän hälsovård och jämte ämnet bakteriologi bilda en särskild professur. Af den nu i ärendet lämnade utredningen finner Riksdagen till fullo framgå, att tillgodoseendet af detta kraf icke längre bör undanskjutas, hvadan Riksdagen bifallit Eders Kungl. Maj:ts föreliggande förslag.

Riksdagen har alltså i utgiftsstaten för universitetet i Uppsala, afdelningen A) Aflöningar m. m., Medicinska fakulteten, uppfört en professur i hygien och bakteriologi med enahanda aflöningsförmåner, som tillkomma universitetsprofessorer i allmänhet, och med skyldighet för tjänstens innehafvare att vara underkastad de för dessa förmåners åtnjutande fastställda villkoren och bestämmelserna, äfvensom för ändamålet höjt det ordinarie anslaget till universitetet i Uppsala med 7,500 kronor.

11:o) Under punkt 10 af förevarande hufvudtitel har Eders Kungl. Maj:t vidare föreslagit Riksdagen att, för beredande af höjning af det i utgiftsstaten för universitetet i Uppsala, afdelningen B) Till materiell m. m., under rubriken Teologiska seminariet upptagna kontanta anslaget från nuvarande beloppet 750 kronor, till 1,200 kronor, öka det ordinarie anslaget till nämnda universitet med 450 kronor.

På grund af hvad i statsrådsprotokollet till stöd för framställningen förekommer, har Riksdagen för beredande af höjning af det i utgiftsstaten för universitetet i Uppsala, afdelningen B) Till materiell m. m., under rubriken Teologiska seminariet upptagna kontanta anslaget från nuvarande beloppet, 750 kronor, till 1,200 kronor, ökat det ordinarie anslaget till nämnda universitet med ett belopp af 450 kronor.

12:o) Eders Kungl. Maj:t har vidare föreslagit Riksdagen att, för beredande af medel till inköp af böcker och annan undervisningsmateriell äfvensom för tillfälliga utgifter åt seminarierna i statistik och i konsthistoria vid universitetet i Uppsala samt af ökade tillgångar för enahanda ändamål åt de vid samma universitet befintliga seminarierna för tyska språket och för engelska språket, höja det ordinarie anslaget till samma universitet med 750 kronor.

Då den begärda anslagsförhöjningen, hvaraf beräknats, för seminariet i statistik 215 kronor, för seminariet i konsthistoria 425 kronor och för seminarierna för tyska och engelska språken tillhopa 110 kronor, synes vara af behovet påkallad, har Riksdagen, för beredande af medel till inköp af böcker och annan undervisningsmateriell äfvensom för tillfälliga utgifter åt seminarierna i statistik och i konsthistoria vid universitetet i Uppsala samt af ökade tillgångar för enahanda ändamål åt de vid samma universitet befintliga seminarierna för tyska språket och för engelska språket, höjt det ordinarie anslaget till samma universitet med 750 kronor.

13:o) Eders Kungl. Maj:t har föreslagit Riksdagen, att, för beredande af höjning af det i utgiftsstaten för universitetet i Uppsala, afdelning B) Till materiell m. m., under rubriken Fysiologiska institutionen upptagna kontanta anslaget å 3,650 kronor, öka det ordinarie anslaget till nämnda universitet med 1,150 kronor.

Riksdagen, som icke funnit något att erinra mot den begärda anslagshöjningen, har alltså för beredande af höjning af det i utgiftsstaten för universitetet i Uppsala, afdelningen B) Till mate-

riell m. m., under rubriken Fysiologiska institutionen upptagna kontanta anslaget å 3,650 kronor, ökat det ordinarie anslaget till nämnda universitet med 1,150 kronor.

14:o) Vidare har Eders Kungl. Maj:t föreslagit Riksdagen att dels höja arfvodet till notarien hos medicinska fakulteten i Uppsala universitet från dess nuvarande belopp, 200 kronor, till 600 kronor, dels ock höja arfvodet åt notarien hos filosofiska fakulteten vid samma universitet från för närvarande utgående belopp 300 kronor, till 1,000 kronor, samt förty öka det ordinarie anslaget till universitetet med tillhopa 1,100 kronor.

Då Riksdagen, i likhet med universitetskanslern och departementschefen finner tiden nu vara inne att å universitetets ordinarie stat uppföra ifrågavarande arfvodesförhöjningar, hvilka, på sätt i statsrådsprotokollet erinras, förut under en följd af år anvisats å extra stat, har Riksdagen

dels höjt arfvodet till notarien hos medicinska fakulteten vid Uppsala universitet från dess nuvarande belopp, 200 kronor, till 600 kronor,

dels ock höjt arfvodet åt notarien hos filosofiska fakulteten vid samma universitet från för närvarande utgående belopp, 300 kronor, till 1,000 kronor,

samt förty ökat det ordinarie anslaget till universitetet med tillhopa 1,100 kronor.

15:o) Eders Kungl. Maj:t har föreslagit Riksdagen att i staten för universitetet i Uppsala, afdelningen A) Aflöningar m. m., under Fysiska institutionen uppföra ytterligare en vaktmästarbefattning med enahanda aflöningsförmåner, som tillkomma institutionsvaktmästare i allmänhet, och med skyldighet för innehafvaren att vara underkastad de för dessa förmåners åtnjutande fastställda villkoren och bestämmelserna, samt att för ändamålet höja det ordinarie anslaget till nämnda universitet med 1,050 kronor.

Då vaktmästargöromålen vid fysiska institutionen numera nått den omfattning, att de, enligt hvad af statsrådsprotokollet framgår, icke längre synas skäligen kunna påläggas enbart den nuvarande vaktmästaren och maskinisten, har Riksdagen icke velat motsätta sig inrättandet af den föreslagna nya vaktmästarbefattningen; och har Riksdagen alltså i staten för universitetet i Uppsala, afdelningen A) Aflöningar m. m., under Fysiska institutionen uppfört ytterligare en vaktmästarbefattning med enahanda aflöningsförmåner, som tillkomma

institutionsvaktmästare i allmänhet, och med skyldighet för innehafvaren att vara underkastad de för dessa förmåners åtnjutande fastställda villkoren och bestämmelserna, samt för ändamålet höjt det ordinarie anslaget till nämnda universitet med 1,050 kronor.

16:o) Eders Kungl. Maj:t har föreslagit Riksdagen att i afbidan på proposition angående lönereglering för amanuenser med flera liknande befattningshafvare vid universitetet i Uppsala för genomförande af sagda lönereglering beräkna en ökning af den ordinarie staten för nämnda universitet med 29,000 kronor.

I afseende å denna framställning får Riksdagen hänvisa till sitt under punkt 29 här nedan anmälda beslut.

— — — — —
Extra anslag.
— — — — —

Universitetet i Uppsala.

79:o) Eders Kungl. Maj:t har föreslagit Riksdagen att till arfvode åt en lärare i symbolik vid universitetet i Uppsala med den undervisnings- och examinationsskyldighet, som i vederbörlig ordning bestämmes, på extra stat för 1913 uppföra ett anslag af 1,500 kronor.

Under hänvisning till hvad Riksdagen under punkt 9:o) här ofvan anfört får Riksdagen anmäla, att Riksdagen till arfvode åt en *lärare i symbolik* vid universitetet i Uppsala med den undervisnings- och examinationsskyldighet, som i vederbörlig ordning bestämmes, på extra stat för år 1913 uppfört ett anslag af 1,500 kronor.

80:o) Med anledning af Eders Kungl. Maj:ts därom gjorda framställning har Riksdagen, i likhet med hvad för åren 1908—1912 ägt rum, till *arfvode åt en biträdande lärare i medicin vid universitetet i Uppsala* på extra stat för år 1913 beviljat ett anslag af 3,000 kronor.

81:o) På grund af Eders Kungl. Maj:ts därom gjorda framställning har Riksdagen, i likhet med hvad för åren 1908—1912 ägt rum, till *förstärkande af lärarkrafterna i kirurgi vid universitetet i Uppsala* på extra stat för år 1913 anvisat ett anslag af 2,000 kronor.

82:o) I enlighet med Eders Kungl. Maj:ts därom framställda förslag har Riksdagen för anordnande vid institutionen för medicinsk och fysiologisk kemi vid universitetet i Uppsala

af den i stadgan för medicinska examina föreskrifna *undervisningskursen i kemi* på extra stat för år 1913 beviljat till *arfvode åt en lärare* vid kursen 2,500 kronor samt till höjning af institutionens anslag till *materiell m. m.* 1,000 kronor eller tillhopa 3,500 kronor.

83:o) Eders Kungl. Maj:t har föreslagit Riksdagen att för anställande af lektorer i tyska, franska och engelska språken vid universitetet i Uppsala på extra stat för år 1913 anvisa ett belopp af 9,000 kronor.

Till ifrågavarande ändamål beviljade 1906 års Riksdag ett anslag af 54,000 kronor och har Riksdagen däraf på extra stat för hvart och ett af åren 1907—1912 anvisat ett belopp af 9,000 kronor.

Då Riksdagen funnit att anslag för ändamålet jämväl för år 1913 bör beviljas till enahanda belopp, hvarmed detsamma hittills årligen utgått, har Riksdagen för *anställande af lektorer i tyska, franska och engelska språken* vid universitetet i Uppsala på extra stat för år 1913 anvisat ett belopp af 9,000 kronor.

84:o) Eders Kungl. Maj:t har föreslagit Riksdagen att till arfvode åt en lärare vid universitetet i Uppsala i nordisk och jämförande fornkunskap med den tjänstgöringsskyldighet, som af Eders Kungl. Maj:t bestämmes, på extra stat för år 1913 bevilja ett anslag af 3,500 kronor att utgå under förutsättning, att fullt lämplig person för ifrågavarande undervisnings meddelande finnes att tillgå samt med villkor att, därest vederbörande lärare är innehafvare af docentstipendium, arfvodet för undervisningen skall minskas, så att detsamma jämte stipendiet ej öfverstiger 5,000 kronor.

Till ifrågavarande ändamål har Riksdagen på extra stat för innevarande år anvisat samma belopp som det nu äskade, 3,500 kronor.

Riksdagen har till *arfvode åt en lärare vid universitetet i Uppsala i nordisk och jämförande fornkunskap* med den tjänstgöringsskyldighet, som af Eders Kungl. Maj:t bestämmes, på extra stat för år 1913 beviljat ett anslagsbelopp af 3,500 kronor, att utgå under förutsättning, att fullt lämplig person för ifrågavarande undervisnings meddelande finnes att tillgå samt med villkor, att, därest vederbörande lärare är innehafvare af docentstipendium, arfvodet för undervisningen skall minskas, så att detsamma jämte stipendiet ej öfverstiger 5,000 kronor.

85:o) Eders Kungl. Maj:t har föreslagit Riksdagen att

till arfvode åt en lärare vid universitetet i Uppsala med åliggande att biträda vederbörande professor i estetik samt litteratur- och konsthistoria vid uppehållande af undervisnings- och examinationsskyldigheten i samma ämne enligt de närmare bestämmelser, som af Eders Kungl. Maj:t meddelas, på extra stat för år 1913 bevilja ett belopp af 3,500 kronor med villkor, att, därest vederbörande lärare är innehafvare af docentstipendium, arfvodet för undervisningen skall minskas, så att detsamma jämte stipendiet ej öfverstiger 5,000 kronor.

För hvart af åren 1910—1912 har Riksdagen i anledning af Eders Kungl. Maj:ts framställningar beviljat ett anslag af 3,500 kronor till enahanda ändamål.

Då Riksdagen funnit, att samma anslag fortfarande bör utgå, har Riksdagen till arfvode åt en *lärare vid universitetet i Uppsala* med åliggande att biträda vederbörande professor i *estetik samt litteratur- och konsthistoria* vid uppehållande af undervisnings- och examinationsskyldigheten i samma ämne enligt de närmare bestämmelser, som af Eders Kungl. Maj:t meddelas, på extra stat för år 1913 beviljat ett belopp af 3,500 kronor, med villkor, att, därest vederbörande lärare är innehafvare af docentstipendium, arfvodet för undervisningen skall minskas, så att detsamma jämte stipendiet ej öfverstiger 5,000 kronor.

86:o) I anledning af Eders Kungl. Maj:ts därom gjorda framställning har Riksdagen, i likhet med hvad för innevarande år ägt rum, såsom bidrag tiill *uppehållande af verksamheten vid det pedagogiska seminariet* vid universitetet i Uppsala och den med seminariet förbundna öfningsskolan på extra stat för år 1913 anvisat ett belopp af 5,000 kronor.

87:o) Med anledning af Eders Kungl. Maj:ts därom gjorda framställning har Riksdagen, såsom för innevarande år ägt rum, till *uppehållande af öfningarna å institutionen för allmän och analytisk kemi* vid universitetet i Uppsala på extra stat för år 1913 anvisat ett anslag af 1,500 kronor.

88:o) Med anledning af Eders Kungl. Maj:ts därom gjorda framställning har Riksdagen, i likhet med hvad för åren 1904—1912 ägt rum, till aflöning åt en *assistent vid det meteorologiska observatoriet i Uppsala* samt till bestridande af löpande utgifter för de vid observatoriet anordnade *seismologiska undersökningarna* på extra stat för år 1913 anvisat ett anslag af 2,000 kronor.

89:o) Sedan Riksdagen år 1908, på därom af Eders Kungl.

Maj:t gjord framställning, till arfvode åt en för biträde vid arbetet med den internationella solarforskningen anställd assistent vid den fysiska institutionen vid universitetet i Uppsala beviljat ett anslag af 7,500 kronor, däraf på extra stat för hvart af åren 1909—1912 anvisats ett belopp af 1,500 kronor, har Eders Kungl. Maj:t nu föreslagit Riksdagen att af omförmälda redan beviljade anslag på extra stat för år 1913 anvisa återstående beloppet, 1,500 kronor.

Riksdagen har af redan beviljadt anslag till arfvode åt en för biträde vid arbetet med den *internationella solarforskningen anställd assistent* vid den fysiska institutionen vid universitetet i Uppsala på extra stat för år 1913 anvisat återstående beloppet, 1,500 kronor.

90:o) Eders Kungl. Maj:t har föreslagit Riksdagen att dels medgifva, att gymnastikläraren vid universitetet i Uppsala må för år 1913 komma i åtnjutande af tillfällig löneförbättring med följande belopp: gymnastikläraren 1,140 kronor, däraf 660 kronor lön och 750 kronor tjänstgöringspenningar; samt biträdande gymnastikläraren 500 kronor arfvode;

dels för bestridande af berörda aflöningsförbättringar på extra stat för år 1913 anvisa ett belopp af 1,910 kronor;

dels ock godkänna det villkor för gymnastiklärarens åtnjutande af ifrågavarande aflöningsförbättring, att han icke må med sin tjänst förena annan tjänstebefattning, allmän eller enskild, såframt ej kanslern för rikets universitet, uppå därom gjord framställning och efter pröfning, att tjänstebefattningen ej må anses inverka hinderligt för tjänstgöringen vid universitetet, finner befattningen kunna få tills vidare mottagas och bibehållas.

Enligt gällande stat för universitetet i Uppsala utgår aflöning till en gymnastiklärare med 2,000 kronor jämte 6 famnar ved, beräknade till 90 kronor, eller tillhopa 2,090 kronor, äfvensom arfvode till en biträdande lärare vid gymnastikinrättningen med 500 kronor. Med anledning af det väsentligt ökade arbete, som tillkommer de båda gymnastiklärarne, sedan universitetets nya gymnastikbyggnad under vårterminen 1910 tagits i bruk, begäres nu anslag för tillfällig löneförbättring, åt gymnastikläraren med 1,410 kronor, på det hans aflöning med inräknande af värdet af ofvanberörda 6 famnar ved, må uppgå till 3,500 kronor, och åt den biträdande läraren 500 kronor, hvarigenom denne lärares arfvode skulle komma att utgå med 1,000 kronor årligen. Riksdagen, som visserligen funnit utredningen i ärendet gifva vid han-

den, att en löneförhöjning åt ifrågavarande tjänstemän är af behovet påkallad, har dock icke kunnat undgå att finna de i sådant afseende föreslagna beloppen väl högt tilltagna; och anser Riksdagen, att en fullt skälig förbättring i aflöningen varder dessa lärare beredd, därest förhöjningen bestämmes till, för gymnastikläraren 910 kronor, däraf 410 kronor lön och 500 kronor tjänstgöringspenningar, samt för den biträdande läraren 250 kronor.

På grund af hvad sålunda anförts och då Riksdagen icke har något att erinra mot det af Eders Kungl. Maj:t föreslagna villkoret för åtnjutande af aflöningsförbättringen, har Riksdagen dels medgifvit, att gymnastikläraren och biträdande gymnastikläraren vid universitetet i Uppsala må för år 1913 komma i åtnjutande af tillfällig löneförbättring med följande belopp:

gymnastikläraren 910 kronor, däraf 410 kronor lön och 500 kronor tjänstgöringspenningar; samt

biträdande gymnastikläraren 250 kronor arfvode;

dels för bestridande af berörda aflöningsförbättringar på extra stat för år 1913 anvisat ett belopp af 1,160 kronor;

dels ock godkänt det villkor för gymnastiklärarens åtnjutande af ifrågavarande aflöningsförbättring, att han icke må med sin tjänst förena annan tjänstebefattning, allmän eller enskild, såframt ej kanslern för rikets universitet, uppå därom gjord framställning och efter pröfning, att tjänstebefattningen ej må anses inverka hinderligt för tjänstgöringen vid universitetet, finner befattningen kunna få tills vidare mottagas och bibehållas.

91:o) I enlighet med Eders Kungl. Maj:ts därom framställda förslag har Riksdagen till *Uppsala universitets bibliotek* å extra stat för år 1913 anvisat ett belopp af 10,000 kronor.

92:o) Med anledning af Eders Kungl. Maj:ts därom gjorda framställning har Riksdagen för anordnande vid universitetet i Uppsala af *undervisning i bokföring* enligt de närmare bestämmelser, Eders Kungl. Maj:t kan finna godt meddela, på extra stat för år 1913 anvisat ett belopp af 600 kronor.

93:o) Eders Kungl. Maj:t har föreslagit Riksdagen att till utgifvande af Uppsala Universitets årsskrift på extra stat för år 1913 anvisa ett belopp af 5,000 kronor. Riksdagen har, i likhet med hvad för innevarande år ägt rum, till *utgifvande af Uppsala universitets årsskrift* på extra stat för år 1913 anvisat ett belopp af 5,000 kronor.

94:o) I den till Riksdagen aflåtna propositionen angående statsverkets tillstånd och behof har Eders Kungl. Maj:t i punkt

86 under åttonde hufvudtiteln föreslagit Riksdagen att, i afbidan på särskild proposition i ämnet, för ny byggnad för zoologiska institutionen vid universitetet i Uppsala på extra stat för år 1913 beräkna ett belopp af 90,000 kronor.

Sedermera har i en den 15 sistlidne mars till Riksdagen aflåten proposition (nr 162) Eders Kungl. Maj:t, under åberopande af bilagdt utdrag af protokollet öfver ecklesiastikärenden för samma dag, föreslagit Riksdagen att dels för uppförande, i hufvudsaklig öfverensstämmelse med uppgjorda, af öfverintendentsämbetet gillade ritningar och förslag, af en ny byggnad för zoologiska institutionen vid universitetet i Uppsala bevilja ett anslag af 532,463 kronor och däraf på extra stat för år 1913 anvisa ett belopp af 90,000 kronor, dels ock medgifva, att ett å företedd karta affattadt och beskrifvet jordområde om 2 hektar 39 ar 50 kvadratmeter må till tomt för nämnda institution afgiftsfritt fränskiljas akademiska åkerlotten nr 15 i Uppsala.

Då behovet af en nybyggnad för zoologiska institutionen vid universitetet i Uppsala synes vara ådagalagdt och då Riksdagen icke haft något att erinra mot den därför beräknade kostnaden samt den för byggnadens uppförande afsedda plats synes väl vald, har Riksdagen dels för uppförande, i hufvudsaklig öfverensstämmelse med uppgjorda, af öfverintendentsämbetet gillade ritningar och förslag, af en ny byggnad för zoologiska institutionen vid universitetet i Uppsala beviljat ett anslag af 532,463 kronor och däraf på extra stat för år 1913 anvisat ett belopp af 90,000 kronor, dels ock medgifvit, att ett å företedd karta affattadt och beskrifvet jordområde om 2 hektar 39 ar 50 kvadratmeter må till tomt för nämnda institution afgiftsfritt fränskiljas akademiska åkerlotten nr 15 i Uppsala.

95:o) Beträffande Eders Kungl. Maj:ts i särskild proposition (nr 225) gjorda framställning om anvisande såsom bidrag till arfvode åt en assistent å akademiska sjukhusets i Uppsala röntgenafdelning med den tjänstgöring, som af Eders Kungl. Maj:t bestämmes, af ett anslag af 1,500 kronor, får Riksdagen hänvisa till sitt under punkt 29 här ofvan anmälda beslut.

Å pensions- och indragningsstaterna hafva vidare af 1912 års riksdag anvisats de anslag, som omförmälas i här nedan intagna utdrag af riksdagens skrifvelse n:o 10 till Konungen angående regleringen af utgifterna under riksstatens tionde hufvudtitel.

Till Konungen.

I afseende å regleringen af utgifterna under riksstatens tionde hufvudtitel, innefattande anslagen till pensions- och indragningsstaterna, får Riksdagen anmäla följande beslut.

*Ordinarie anslag.*II. *Indragningsstaten.*

50:o) I punkt 19 under tionde hufvudtiteln har Eders Kungl. Maj:t föreslagit Riksdagen att *dels* medgifva, att för docenten i kemi filosofie doktorn THEODOR SVEDBERG må vid universitetet i Uppsala inrättas en personlig professur i fysikalisk kemi, med skyldighet för SVEDBERG ej mindre att i tillämpliga delar vara underkastad de för universitetsprofessorer i allmänhet för åtnjutande af nu gällande aflöningsförmåner stadgade villkoren och bestämmelserna än äfven att vid den ålder, då annan universitetsprofessor är skyldig att afgå från tjänsten, mot åtnjutande af pension, beräknad efter samma grunder som stadgats beträffande öfriga universitetsprofessorer, frånträda sin professur, *dels ock* för berörda ändamål på allmänna indragningsstaten till årlig aflöning åt SVEDBERG anvisa ett belopp af 3,700 kronor, däraf 1,200 kronor skola, tillika med de från C. F. Liljewalchs fond för personliga professurer vid Uppsala universitet till aflöning vid professuren utgående medel, utgöra lön och 2,500 kronor tjänstgöringspenningar, jämte ett ålderstillägg å 600 kronor efter 5 års tjänstgöring.

Riksdagen, som på grund af hvad till statsrådsprotokollet anförts såsom stöd för den gjorda framställningen, icke haft något att mot densamma erinra, har *dels* medgifvit, att för docenten i kemi filosofie doktorn THEODOR SVEDBERG må vid universitetet i Uppsala inrättas en personlig professur i fysikalisk kemi, med skyldighet för SVEDBERG ej mindre att i tillämpliga delar vara underkastad de för universitetsprofessorer i allmänhet för åtnjutande af nu gällande aflöningsförmåner stadgade villkoren och bestämmelserna än äfven att vid den ålder, då annan universitetsprofessor är skyldig att afgå från tjänsten, mot åtnjutande af pension, beräknad efter samma grunder som stadgats beträffande öfriga universitetsprofessorer, frånträda sin professur, *dels ock* för berörda ändamål på allmänna indragningsstaten till årlig aflöning åt SVEDBERG anvisat ett belopp af 3,700 kronor, däraf 1,200 kronor skola tillika med de från C. F. Liljewalchs fond för personliga

professurer vid Uppsala universitet till aflöning vid professuren utgående medel, utgöra lön och 2,500 kronor tjänstgöringspenningar, jämte ett ålderstillägg å 600 kronor efter 5 års tjänstgöring.

51:o) Uti punkt 20 under tionde hufvudtiteln har Eders Kungl. Maj:t föreslagit Riksdagen medgifva, att förre ritmästaren vid universitetet i Uppsala CARL GUSTAF HOLMGREN må från och med den 1 oktober 1911 under sin återstående lifstid å allmänna indragningsstaten uppbära en årlig pension af 500 kronor.

Enligt hvad det af Eders Kungl. Maj:t åberopade statsrådsprotokollet gifver vid handen, åtnjuter HOLMGREN efter erhållet afsked från sin förut innehafvande befattning såsom teckningslärare vid högre allmänna läroverket i Uppsala en årlig pension till belopp af 2,241 kronor 78 öre. Emellertid har HOLMGREN, hvilken under en tid af omkring 32 år bestridt befattningen såsom ritmästare vid Uppsala universitet, gjort framställning om erhållande af tilläggspension.

Såsom statskontoret erinrar, utgår aflöningen till ritmästaren vid universitetet under form af arfvode, i följd hvaraf någon rätt till pension icke är förenad med befattningen. Den omständigheten, att ifrågavarande aflöning i universitetets stat kommit att upptagas såsom arfvode, synes emellertid Riksdagen i nu förevarande fall icke i och för sig böra utgöra hinder för att bereda HOLMGREN en tilläggspension, hvilken torde böra utgå i enlighet med bestämmelserna i lagen angående civila tjänstinnehafvares rätt till pension den 11 oktober 1907, och har Riksdagen förty icke haft något att erinra mot bifall till hvad Eders Kungl. Maj:t i detta afseende föreslagit.

Riksdagen har alltså medgifvit, att förre ritmästaren vid universitetet i Uppsala CARL GUSTAF HOLMGREN må från och med den 1 oktober 1911 under sin återstående lifstid å allmänna indragningsstaten uppbära en årlig pension af femhundra kronor.

— — — — —

Anslag från universitetets reservfond.

Ett anslag å 1,500 kronor såsom arfvodesbidrag för läsåret 1911—1912 till en föreståndare för universitetets poliklinik för ögonsjukdomar (16 juni 1911).

Tilläggsanslag å 200 kronor till förut erhållet resestipendium åt öfverbibliotekarien A. ANDERSSON, för att denne måtte blifva i tillfälle att besöka vissa tyska bibliotek såsom en förberedelse

för utredning angående ökad utrymme för universitetsbiblioteket (28 juni 1911).

Till bekostande af reparations- och inredningsarbeten beträffande universitetshusets värmeledning tillhopa 1,149 kronor (28 juni 1911).

För bekostande af inredning och utrustning af en ny laboratorielokal inom den patologiska institutionen 2,350 kronor (29 juni 1911).

För bekostande af reparations- och ändringsarbeten å den för director musices afsedda boställsvåningen i gamla Linnéanska byggnaden 6,800 kronor (1 juli 1911).

För utförande af reparationsarbeten å den västra åmuren vid akademikvarnen samt ombyggnad af utfallsöppningen därsammastädes 7,681 kronor (12 juli 1911).

För bestridande af kostnaderna för inläggning af linoleummattor i den till juridiska seminariet i universitetshuset upplåtna lärosalen ett belopp af högst 500 kronor (9 september 1911).

För bekostande af omläggning af den till universitetets gymnastik- och idrottsinrättning hörande idrottsplanen samt för täckande af uppkommen brist i beviljad anslag till gymnastik- och idrottsinrättningen ett belopp af tillhopa 9,075 kronor (5 oktober 1911).

För anskaffande för geologiska institutionens räkning af en projektionsapparat, tre mikroskop och en fotografiapparat för mikroskopisk fotografering 2,300 kronor (5 oktober 1911).

Till ändrings- och reparationsarbeten i den till medicinsk-kemiska professuren hörande boställsvåningen 6,113 kronor (26 oktober 1911).

Till restaurering af universitetet tillhöriga taflor ett belopp af högst 3,000 kronor (26 oktober 1911).

För verkställande af afskrifningar å vissa konti i universitetets hufvudbok tillhopa 34,013: 13 kronor samt till nedskrifning af akademiska sjukhusets fastighetsvärde 3,000 kronor (26 oktober 1911).

Tilläggsarvode åt musikdirektören W. LUNDGREN för ordnandet af akademiska kapellets bibliotek 100 kronor (15 november 1911).

För inköp af instrument till fysiska institutionen ett belopp af 7,500 kronor (27 november 1911).

Till bekostande af städning och eldning m. m. å fysiska institutionen tillhopa 500 kronor, däraf 200 kronor för höstter-

minen 1911 och 300 kronor för vårterminen 1912 (27 november 1911).

Såsom bidrag för inköp af apparater, afsedda för akademiska sjukhusets behof vid undervisning och vetenskaplig forskning 3,800 kronor (29 november 1911).

För anskaffande af brandattiralj vid universitetsbiblioteket ett belopp af 400 kronor (8 december 1911).

Ett anslag å 300 kronor till anställande af extra lärarekrafter i och för beredande af nödig instrumental undervisning inom det akademiska kapellet (18 december 1911).

Ersättning till professorn O. HOLMSTRÖM i Lund för till följd af sakkunniguppdrag vid Uppsala universitet mistade tjänstgöringspenningar 201 kronor 38 öre (18 december 1911).

Ersättning till professor L. O. J. SÖDERBLOM för ledande under höstterminen 1911 af de i den praktisk-teologiska öfningskursen ingående öfningarna i liturgiskt föredrag 200 kronor (21 december 1911).

Ett anslag dels för tiden från och med den 1 oktober 1911 till och med den 30 september 1912 å 800 kronor till förhyrande af lokal för statistiska seminariet äfvensom lokalens möblering, belysning och uppvärmning, dels för kalenderåret 1912 å 200 kronor till inköp af böcker m. m. för samma seminarium och dels ett anslag för höstterminen 1911 å 30 kronor till arfvode åt en bibliotekarie vid samma seminarium (21 december 1911).

För biträde vid praktiska språköfningar i ryska under höstterminen 1911 ett belopp af 150 kronor (6 januari 1912).

För upprätthållande under år 1912 af driften å universitetets idrottsplats 1,300 kronor (18 januari 1912).

Till förre öfverbibliotekarien CL. ANNERSTEDT dels ett understöd å 1,000 kronor i och för förarbeten till hans historia öfver Uppsala universitets utveckling under tidehvarfvat 1719—1792 och dels ett belopp af högst 4,000 kronor för utgifvande af en fjärde del af bihanget till samma arbete (22 februari 1912).

För bekostande af bort- och återflyttning af de i Skytteanska huset förvarade Gyllenhielska och Alinska boksamlingarna samt af seminariets i statskunskap bibliotek 349 kronor 49 öre (24 februari 1912).

Ersättning till docenten S. TUNBERG för upprättande af tilläggsförteckning öfver det akademiska konsistoriets samt öfriga universitetsmyndigheters arkiv 150 kronor (24 februari 1912).

Ett anslag å högst 4,000 kronor för åstadkommande af ut-

redning och förslag till beredande af ökad utrymme för universitetsbiblioteket (25 mars 1912).

Ett anslag å 400 kronor för uppehållande af öfningarna i kemiska föreläsningsexperiment vid institutionen för allmän och analytisk kemi under år 1912 (25 mars 1912).

Till bekostande af underhållet af universitetets gamla botaniska trädgård under år 1912 samt till betalande af under föregående år utfördt arbete med utbredande af sand i trädgården 325 kronor (4 april 1912).

Till arfvode åt infödd ryss eller ryska för biträde vid praktiska öfningar i ryska under år 1912 ett belopp af 300 kronor (4 april 1912).

Ett belopp af 4,380 kronor för likviderande af räkningar å kontrollantarfvode för byggnadsarbetet vid ombyggnaden af universitetets vattenkvarn i Uppsala m. m. (4 april 1912).

Till inköp af glasburkar och herbariepapper för den växtbiologiska institutionen 400 kronor (4 april 1912).

För utarbetande af ritningar, kostnadsförslag m. m. till inredande af nya arbetslokaler å den fysiska institutionen ett belopp af högst 500 kronor (21 april 1912).

Ersättning åt professor O. JUEL för mistade tjänstgöringspenningar såsom sakkunnig 312 kronor 50 öre (6 maj 1912).

Ersättning åt e. o. amanuensen vid geografiska institutionen fil. kand. J. ERIKSSON för arbete å nämnda institution ett belopp af 400 kronor (15 maj 1912).

Ett belopp af högst 2,500 kronor till bestridande af utgifter för utredning och förslag ang. nybyggnader och förändringar vid de botaniska institutionerna (22 maj 1912).

Ett anslag å 1,500 kronor såsom arfvodesbidrag för läsåret 1912—1913 till en föreståndare för universitetets poliklinik för ögonsjukdomar (30 maj 1912).

Till arfvoden för gifvandet af kurser i allmän sjukvårdsteknik under läsåret 1912—1913 tillhopa 300 kronor (30 maj 1912).

Donationer.

Af f. d. professorn P. A. GEIJER och hans maka ANNA GEIJER, f. WÆRN, 15,000 kronor till en stipendiefond, benämnd *Geijer-Wærnska stipendiefonden*, hvaraf räntan skall utdelas till studiehjälp åt däraf synnerligen förtjänta manliga eller kvinnliga studerande af Värmlands nation i Uppsala, dock med visst företräde för släkting.

Af professorn A. GULLSTRAND 100,000 kronor, afsedda att öfverföras till medicinska fakultetens Regnellska fond för att tillsammans med denna fonds öfriga medel förvaltas och användas i enlighet med de bestämmelser, som äro eller blifva gällande för densamma.

Af framlidna änkefru CAROLINA JACOBINA BERGSTRÖM, f. KRAFT, 20,000 kronor för bildande af en fond benämnd »*Ejnar och Carolina Bergströms fond*», hvaraf räntan skall utdelas till fattiga studerande enligt de villkor och bestämmelser, som det större akademiska konsistoriet äger bestämma, dock med visst företräde för släkting.

Af framlidna fröken HANNA ELEONORA CARLSSON i Norrköping 29,359 kronor 73 öre till en fond, benämnd »*Johan och Hanna Carlssons stipendiefond*», hvaraf räntan skall utgå till stipendier åt teologie studerande af Östgöta nation.

Af professorskan ALMA CLEVE till den af professorn P. T. CLEVE stiftade Kemiska fonden ett belopp af 10,000 kronor.

Af framlidne grosshandlaren R. THALIN 100,000 kronor till stipendier åt studerande vid Uppsala universitet i enlighet med de närmare bestämmelser, som skulle af utredningsmännen i samråd med en af universitetet utsedd representant utfärdas.

Universitetets finansiella ställning år 1911.

Inkomster:

Statsanslag	934,338: 78
Inkomster af jordegendom och anslagen tionde	236,121: 09
Räntor & reverserade skulder och fordringar	306,399: 91
Diverse inkomster	78,672: 03
Summa kr.	1,555,531: 81

Utgifter:

I. Löner, pensioner m. m.:		
1) Professorer m. fl.	558,813: 20	
2) Tjänstemän vid universitetets sam- samlingar och inrättningar m. m.	154,030: —	
3) Vikarierande lärare	5,000: —	
4) Extra stat	32,200: —	
5) Betjäningen	48,805: —	798,848: 20
6) Kungl. och Riksstatens stipendier	9,700: —	
7) Extra lönetillägg	1,526: 40	
8) Pensions- och indragningsstater:		
Pensions- och gratialstaten	5,940: —	
Indragningsstaten	20,353: 30	
Allmänna indragningsstaten	17,110: —	43,403: 30
II. Institutioner och fonder:		
1) Institutioner	232,196: 64	
Cassa studiosorum	266: 11	232,462: 75
2) Egna fonders intressen	2,133: 09	
Diverse donationer och fonder	332,522: 82	
Uppsala, Ulfva m. fl. vattenkvarnars reparationsfond	1,500: —	
Universitetets årsskriftsanslag	3,000: —	
Reservfonden	63,366: 88	402,522: 79
III. Reparationer		17,140: 27
IV. Diverse utgifter:		
Utskylder och brandavgifter	2,000: —	
Extra utgifter och tryckningskost- nader	29,989: 08	31,989: 08
Transport	31,989: 08	1,505,603: 71

	Transport	31,989: 08	1,505,603: 71
	Landtmäteri- och rättegångskostnader	12,698: 94	
	Till Kungl. Maj:ts disposition stå-		
	ende medel	4,856: 74	
	Hysesmedel	383: 34	49,928: 10
		<hr/>	
	Summa kr.	1,555,531	81

Innehåll.

Inledning	3
Konungabref	7
Kanslersbref	13
Styrelse- och personalförhållanden.	
Tjänstledigheter	36
Förordnanden	42
Utnämningar	48
Afsked	49
Afliden	49
Offentliga uppdrag	49
Stipendier, belöningar och understöd	52
Vetenskapliga resor	57
Af universitetets lärare och tjänstemän i tryck utgifna skrifter . . .	63
Institutioner och samlingar.	
Universitetsbiblioteket	79
Anatomiska institutionen	111
Fysiologiska institutionen	112
Medicinska kliniken	112
Medicinska polikliniken	113
Kirurgiska kliniken	113
Akademiska sjukhusets bröstklirik	113
Pediatrika polikliniken	114
Kirurgiska polikliniken	114
Obstetrisk-gynekologiska institutionen	114
Oftalmiatrika kliniken och polikliniken	114
Psykiatriska kliniken	115
Patologiska institutionen	115
Farmakologiska institutionen	115
Institutionen för medicinsk kemi	116
Epidemisjukhuset	116
Institutionen för allmän och analytisk kemi	117
Zoologiska institutionen	119
Botaniska institutionen	120
Växtbiologiska institutionen	121
Fysiska institutionen	124
Mineralogisk-geologiska institutionen	125
Astronomiska observatoriet	127
Meteorologiska institutionen	128
Geografiska institutionen	129
Museet för nordiska fornsaker	131
Viktoriamuseet för egyptiska fornsaker	132
Mynt- och medaljsamlingen	133
Konstmuseet	133
Seminarierna	134
Exercitieinstitutionerna	156
Studentantal. Examina. Promotioner.	
Studentantal	160
Examina	160
Akademiska afhandlingar	161
Promotioner	162
Ekonomi.	
Anslag af statsmedel	164
Anslag från universitetets reservfond	179
Donationer	182
Universitetets finansiella ställning år 1911	184

Offentliga föreläsningar och öfningar under år 1912.

Teologiska fakulteten: Prof. H. Lundström: vt. först *Kyrkohistoriens inledningsvetenskap*, sedan *Svenska kyrkans historia under Sveriges s. k. storhetstidehvarf* (3 t.); ht. *Svenska kyrkans historia under 1600-talets förra hälft* (3 t.); ledde seminarieöfningar. — Prof. E. Stave: vt. till 10 april *Psalmerna* (3 t.); ht. *Profeten Jesaja* (4 t.); vt. ledde seminarieöfningar. — Prof. N. Söderblom: vt. först *Helighet*, sedan *Eskatologi* (3 t.); ht. under sept. *Den s. k. naturliga teologien och den allmänna religionshistorien* (4 t.); vt. ledde seminarieöfningar. — Prof. A. Kolmodin: vt. och ht. *Inledning till Nya testamentets skrifter* (3 t.); ledde seminarieöfningar. — Prof. E. Billing: vt. från 1 mars och ht. *Etikens system* (vt. 3 t., ht. 2 t.), *Katolsk och evangelisk etik* (1 t.); ht. ledde seminarieöfningar. — Prof. J. Göransson: vt. *Frälsningsläran i femte årh. i jämförelse med den lutherska frälsningsläran* (2 t.), *Dogmatiska principfrågor* (1 t.); ht. 16—30 sept. *Den evangelisk-lutherska dogmatikens system* (3 t.); ledde seminarieöfningar. — Prof. E. Rodhe: ht. *Kateketikens principlära* (4 t.). — T. f. assist. H. Örtenblad: vt. *2:a nya årgångens evangeliiperikoper* (1 t.); vt. ledde de *Homiletiska* öfningarna och öfningarna i *Liturgiskt* föredrag. — Dir. f. prakt.-teol. inst. H. Örtenblad: ht. *Kyrkoårets evangeliiperikoper* (1 t.); ht. ledde de *Homiletiska* öfningarna och öfningarna i *Liturgiskt* föredrag. — T. f. assist. J. Högfors: vt. *Konfirmationsundervisning på psykologisk grund* (1 t.); vt. ledde de *Kateketiska* öfningarna. — Assist. J. Högfors: ht. *Konfirmationsundervisningens metod* (1 t.); ht. ledde de *Kateketiska* öfningarna. — T. f. kyrkosånglär. G. Lindberg: vt. *Kyrkosångens historia och teori* (1 t.); vt. ledde öfningarna i *Kyrkosång*. — Kyrkosånglär. F. Mellander: ht. *Kyrkosångens historia och teori* (1 t.); ht. ledde öfningarna i *Kyrkosång*. — Doc. G. Aulén: vt. under febr. *Belysning af Herrmanns teologi samt orientering i de teologiska principfrågornas nutida*

läge (4 t.), från 13 april *Det nutida teologiska läget* (2 t.); ht. från 1 okt. *Öfversikt öfver dogmhistorien* (4 t.). — Doc. J. Lindblom: ht. *Några nytestamentliga hufvudbegrepp i religionshistorisk belysning* (3 t.). — Doc. G. Lizell: vt. *Gällande bestämmelser i svensk kyrkorätt* (3 t.); vt. och ht. ledde de *Kyrkorättsliga* öfningarna. — Doc. E. Reuterskiöld: ht. från 5 okt. *Allmän religionshistoria* (3 t.); vt. ledde proseminarieöfningar och ht. ledde seminarieöfningar. — Doc. K. Westman: vt. från 29 mars *Svensk medeltida kyrkohistoria* (3 t.); ht. från 28 okt. *Läran om kyrkan i den äldre svenska protestantismen* (4 t.); ht. ledde seminarieöfningar. — Doc. E. Linderholm: vt. 14 febr.—31 mars *Gamla kyrkans historia: urkristendomen och den efterapostoliska tiden* (3 t.), från 11 april *Israels historia* (4 t.); ht. *Gamla kyrkans historia* (3 t.).

Juridiska fakulteten: Prof. D. Davidson: vt. t. o. m. mars *Finansrätt* (5 t.), under april öfningar i *Finansrätt* (2 t.); ht. *Nationalekonomi* (4 t.). — Prof. H. Dahlberg: vt. *Speciell privaträtt* (4 t.); ht. *Näringsrätt* (6 t.). — Prof. C. A. Reuterskiöld: vt. *Folkrätt* (4 t.), från 6 febr. *Valda delar af förvaltningsrätten* (3 t.); ht. *Representation och rösträtt* (3 t.); ledde seminarieöfningar. — Prof. K. G. Westman: vt. kurs i *Rätts-historia* (4 t.); ht. *Den svenska förmögenhetsrättens historia* (3 t.); ledde seminarieöfningar. — Håradsh. A. Olivecrona: vt. ledde den praktiska kursen. — Prof. T. Engströmer: ht. kurs i *Processrätt* (3 t.); ht. ledde seminarieöfningar. — Doc. F. Wetter: vt. under febr. kurs i *Straffrätt* för kansliex. (4 t.), från början af mars kurs i *Allmän straffrätt* för jur. kand.-ex. (3 t.); ht. *Jämförande straffrätt* (3 t.); vt. från 21 mars och ht. ledde seminarieöfningar. — Doc. T. Engströmer: vt. först *Valda delar af processrätten*, från 15 april kurs i *Processrätt* för kansliex. (3 t.); vt. ledde seminarieöfningar. — Doc. H. Wikander: vt. kurs i *Förmögenhetsrätt* (till 4 april 4 t., sedan 3 t.); ht. från 17 okt. kurs i *Familjerätt* (3 t.); vt. från midten af april och ht. från slutet af okt. ledde seminarieöfningar. — Doc. M. Fehr: vt. först kurs i *Internationell privaträtt* (4 t.), från 20 febr. till 10 april kurs i *Romersk rätt* (3 t.); ht. kurs i *Juridisk encyklopedi* (3 t.); vt. från 8 mars och ht. ledde seminarieöfningar. — Doc. K. Lamm: vt. från 11 april *Valda delar af obligationsrätten* (4 t.); ht. *Aftal och fullmakt enligt svensk civilrätt* (3 t.), från 3 okt. kurs i *Växelrätt (med checkrätt) och sjörrätt* (4 t.).

Medicinska fakulteten: Prof. A. Hammar: vt. och ht. *Histologi* med demonstration af därtill hörande preparat (12 t.). — Prof. C. Mörner: vt. och ht. *Farmaceutisk kemi* (tills. 25 t.); ledde öfningarna å medicinsk-kemiska laboratoriet. — Prof. A. Gullstrand: vt. under april *Speciell oftalmiatrik* (3 t.); vt. höll oftalmiatrik klinik och polikliniska demonstrationer. — Prof. M. Elfstrand: vt. under febr. och mars samt ht. 17 sept.—16 nov. kurs i *Farmakologi*, omfattande *Läkemedelsförordningslära* med öfningar i *Receptskrifning* samt föreläsningar i *Speciell farmakologi* med demonstrationer (5 t.); vt. från 1 april *Farmakognosi* (4 t.); ledde de praktiska öfningarna i *Läkemedelsberedning*. — Prof. Hj. Öhrvall: vt. först *Respirationen*, sedan *Allmän nerv- och muskelfysionomi* (4 t.); ht. *Sinnesfysiologi* (4 t.); öfvervakade laborationsöfningarna. — Prof. V. Hultkrantz: vt. och ht. *Makroskopisk anatomi* (4 t.). — Prof. U. Quensel: vt. *Allmän patologi* (2 t.); vt. och ht. öfningskurs i *Speciell patologisk anatomi med mikroskopiska demonstrationer* (2 t. hvarannan vecka); verkställde liköppningar med demonstrationer. — Prof. F. Svenson: vt. under april och maj samt ht. under okt. och nov. klinisk undervisning i *Psykiatri* (4 t.). — Prof. M. Ramström: vt. och ht. *Makroskopisk anatomi* (4 t.); ledde dissektionsöfningarna. — Prof. G. Hedin: vt. och ht. *Fysiologisk kemi* (4 t.); vt. från slutet af april och ht. från slutet af nov. kurs i *Organisk kemi* (6 t.). — Prof. G. Ekehorn: vt. och ht. *Kirurgi* (2 t.); höll kirurgisk klinik. — Prof. C. D. Josephson: vt. och ht. *Gynekologi och Obstetrik* (2 t.); höll gynekologisk och obstetrisk klinik och poliklinik. — Prof. G. Forssner: vt. och ht. *Speciell medicin* (2 t.); höll medicinsk klinik. — Labor. A. Vestberg: vt. under mars, april och början af maj *Allmän patologi* med demonstration af därtill hörande mikroskopiska preparat vid öfningskursen i samma ämne (8 t.), från 5 febr. kurs i *Rättsmedicinska utlåtanden* (tills. 12 t.); ht. från midten af sept. *Bakteriologi* samt ledde öfningskursen i samma ämne (8 t. under 5 veckor); vt. under jan. och 16—31 maj samt ht. 16 nov.—15 dec. och under vinterferierna demonstrerade liköppningar. — Labor. G. Göthlin: vt. från 22 febr. först *Inre sekretion och kemisk växelverkan mellan organen*, sedan *Om det mänskliga talorganets fysiologi* samt *Fysiologisk akustik* (2 t.); vt. från 1 mars och ht. från 16 okt. praktisk kurs i *Fysiologi* (4 t.); ht. från 16 okt. *Blodomloppets fysiologi* (2 t.). — Med. lic. K. G. Tingvall: vt. och ht. *Förekommande epidemiska sjukdomars pa-*

tologi och terapi (6 t.). — Doc. G. Bergmark: vt. under jan., mars och april kurs i *Fysikalisk diagnostik* med demonstrationer vid sjuksängen (5 t.); vt. höll pediatrik poliklinik; ht. 15 sept.—14 nov. och under dec. kurs i *Mikroskopiska, kemiska, bakteriologiska och fysiologiska undersökningsmetoder* (3 t.); ht. höll medicinsk poliklinik. — Med. lic. A. Petterson: ht. 15 sept.—14 nov. och 1—22 dec. kurs i *Allmän kirurgi* (4½ t.), kurs i *Allmän sjukvårdsteknik* (1 t.); ht. höll kirurgisk poliklinik. — Med. lic. I. Thorling: vt. under jan. och mars kurs i *Mikroskopiska, kemiska, bakteriologiska och fysiologiska undersökningsmetoder* (3 t.); vt. höll medicinsk poliklinik. — Doc. H. Lundborg: ht. 3 okt.—30 nov. *Barnadrens och pubertetens psykopatologi samt grunddragen af ärftlighetsläran* (2 t.). — Doc. R. Friberger: ht. 15 sept.—14 nov. och under dec. kurs i *Fysikalisk diagnostik* med demonstrationer vid sjuksängen (5 t.); ht. höll pediatrik poliklinik. — Doc. C. Lindahl: ht. 15 nov.—15 dec. *Speciell oftalmiatrik* (3 t.); vt. under febr.—april och ht. 15 sept.—14 nov. höll oftalmiatrik klinik och polikliniska demonstrationer.

Filosofiska fakultetens humanistiska sektion: Prof. H. Hjärne: vt. *Allmän öfversikt af Sveriges historia* (4 t.); vt. ledde seminarieöfningar. — Prof. A. Noreen: vt. och ht. *Yngre fornsvenska* (vt. 3 t., ht. 2 t.); ht. *Nysvensk ordbildningslära* (1 t.); ledde proseminarie- och seminarieöfningar. — Prof. R. Geijer: vt. och ht. *Tysk filosofi efter Kant* (vt. 3 t., ht. 1 t.); ht. *Psykologiska principfrågor* (1 t.); ledde seminarieöfningar. — Prof. S. Boëthius: vt. *Allmän statslära* (3 t.), *Allmän stats- och förvaltningsrätt* (1 t.); ht. först *Nutidens republiker*, sedan *De moderna kolonialväldena* (4 t.); ledde seminarieöfningar. — Prof. A. Danielsson: vt. *Euripides' Herakles* (4 t.); vt. ledde seminarieöfningar. — Prof. J. Lundell: vt. *Rysk språkhistoria* (2 t.); vt. och ht. *Ryska* (2 t.); ht. *Berättelser af I. Bunin med tolkning på ryska* (2 t.); ledde seminarieöfningar. — Prof. F. Johansson: vt. samt ht. från 1 okt. elementärkurs i *Sanskrit* (3 t.); ledde seminarieöfningar. — Prof. S. Wide: vt. *Grekiska utgräfningar* (3 t.); ht. *Arkeologiska upptäckter i Mindre Asien och på Kreta* (3 t.); ledde seminarieöfningar. — Prof. P. Persson: vt. från 21 febr. *Tacitus' Germania* (under febr. och mars 4 t., under april och maj 3 t.); ht. först *Tacitus' Germania*, sedan *Ciceros tal för Milo* (4 t.); ledde seminarieöfningar. — Prof. E. Björkman: vt.

Den fornengelska dikten Beowulf (2 t.), *Valda dikter af Burns och Byron* (1 t.); ht. *Valda medelengelska texter* (3 t.); vt. ledde proseminarie- och seminarieöfningar; ht. ledde proseminarieöfningar. Prof. K. Zettersteen: vt. *Tusen och en natt* (3 t.); vt. och ht. *Beidawī's Korankommentar* (1 t.), kurs i *Nypersiska* (1 t.); ht. *Syriska* (2 t.), *Assyriska* (1 t.); vt. ledde seminarieöfningar. — Prof. K. Wiklund: vt. och ht. *Lapska* (2 t.), *Finska* (2 t.). — Prof. O. v. Friesen: vt. från 20 febr. *Öfversikt af den danska historiska ljud- och formläran* (2 t.); vt. från 19 febr. och ht. *Isländsk ljudlära* (1 t.); ht. *Äldre nysvenska* (2 t.); ledde proseminarie- och seminarieöfningar. — Prof. Hj. Psilander: vt. *Tysk ordbildningslära* (3 t.); ht. *Tysk historisk grammatik* (3 t.); ledde seminarieöfningar. — Prof. E. Staaff: vt. *Spanska* (1 t., febr. och mars 2 t.), *Molières Don Juan* (1 t.); vt. och ht. *Romansk metrik* (1 t.); ht. *Courtois d'Arras* (2 t.), *Modern fransk syntax* (1 t.); ledde seminarieöfningar. — Prof. B. Hammer: vt. *Allmän pedagogik* (2 t.); ht. *Psykologisk pedagogik* (2 t.); ledde seminarieöfningar. — Prof. A. Hägerström: vt. *Moralpsykologiska frågor* (1 t.), under febr. och mars *Rättsidéernas historia* (3 t.), från 1 april *Hegels rättsfilosofi* (2 t.); ht. *Etikens historia* (3 t.), *Värdepsykologi* (1 t.); ledde seminarieöfningar. — Doc. L. Kjellberg: vt. från 17 april *Romersk numismatik* (2 t.); ht. 16 okt.—20 nov. *Medeltidens och nyare tidens numismatik med särskild hänsyn till svenska förhållanden* (2 t.). — Doc. O. Almgren: vt. under febr.—april *Germanisk arkeologi fr. o. m. 3:e århundradet efter Kristus* (2 t.), under senare hälften af jan. kurs i *Fornsakskänedom*, under maj *Arkeologiska exkursioner i Uppland*; ht. från 4 okt. *Nordens stenålder* (2 t.); ledde seminarieöfningar. — Doc. J. Mortensen: vt. *Svensk litteraturhistoria under 1700- och 1800-talen* (2 t.), *Clas Livijns lif och diktning* (2 t.). — Doc. H. Sjögren: vt. från 18 jan. *Horatii Satirer* (tills. 10 t.); ht. *Horatii Epistlar* (2 t.). — Doc. B. Hesselman: vt. från 25 april *Dalins Argus* (tills. 10 t.); vt. och ht. *Svensk accent* (vt. 3 t., ht. 1 t.); ht. från 8 okt. *Valda Eddadikter* (2 t.); biträdde vid seminarieöfningar. — Doc. D. Myhrman: vt. kurs i *Babylonisk-assyriska* (2 t.); ht. *Kilinskrifterna och det gamla testamentet* (2 t.). — Doc. E. Andersson: vt. och ht. först *Behandling af den s. k. drömstelen med ledning af i Kairomuseet tagna estampager*, sedan vt. *Pithomstelen*, ht. *Horsaatefs stele* (1 t.); vt. och ht. *Hieratiska texter* (1 t.); ht. *Hieroglyfisk grammatik* (2 t.); demonstrerade Victoriamuseets sam-

lingar. — Doc. K. Sundén: vt. från 18 april *Det franska elementets ljudutveckling i medelengelskan* (4 t.); ht. under nov. *Medelengelsk ljudlära i utförlig framställning* (3 t.). — Doc. E. Nachmanson: vt. från 1 mars *Thukydides' 7:e bok* (2 t.); ht. *Valda grekiska (hufvudsakligen icke-attiska) inskrifter* (före 16 sept. 3 t., sedan 1 t.), från 17 sept. *Aristophanes' Molnen* (2 t.). — Doc. J. Roosval: vt. *Svensk konsthistoria fr. o. m. den Gustavianska tiden* (2 t.); ht. *1600-talets konsthistoria* (2 t.). — Doc. K. Hedvall: vt. *Schellings deduktion af medvetandet* (3 t.); ht. *Logikens och kunskapslärans förhållande till psykologien med särskild hänsyn till Husserl's teori* (3 t.). — Doc. H. Almqvist: ht. *Europas historia från 1830 med särskild hänsyn till julimonarkien* (2 t.), *Polens författningshistoria från slutet af 15:de århundradet* (1 t.); ht. ledde seminarieöfningar. — Doc. J. Charpentier: vt. *Indisk dramatik* (3 t.); ht. *Avestisk grammatik* (2 t.). — Doc. S. Hildebrand: ht. *Wolfram von Eschenbach* (2 t.). — Doc. E. Mattsson: vt. och ht. kurs i *Arabiska* (2 t.); ht. *Valda delar af Arabische Chrestomathie, utg. af A. Fischer* (2 t.); ht. ledde seminarieöfningar. — Doc. A. Edin: vt. och ht. *Befolkningsstatistik* (1 t.); ledde seminarieöfningar. — Doc. S. Tunberg: vt. och ht. *Källorna till Sveriges medeltidshistoria* (3 t.); ledde proseminarieöfningar. — Doc. E. Wellander: ledde seminarieöfningar. — Doc. A. Blanck: ht. *Allmän litteraturhistoria* (6 t.); vt. ledde proseminarie- och seminarieöfningar. — Doc. G. Rexius: vt. *Sveriges gällande statsskick* (2 t.); ht. från 16 sept. under tre veckor *Englands statsskick* (5 t.); vt. biträdde vid seminarieöfningar. — Doc. G. Jacobson: biträdde vid seminarieöfningar. — Doc. A. Phalén: ht. från 7 okt. *Psykologiens allmänna metod* (2 t.). — Doc. H. Lindkvist: ht. ledde seminarieöfningar. — Doc. J. Sahlgren: ht. biträdde vid proseminarieöfningar. — Doc. B. Schnittger: ht. 4 dagar under sept. kurs i *Fornsakskänedom*, 10–14 sept. *Arkeologiska exkursioner i Uppland*. — Lektor S. Charleston: vt. *English literature 1750—1900* (1 t.); *Läsning och förklaring af Mrs H. Ward's »The Marriage of William Ashe»* (2 t.), *Muntlig öfversättning till engelska af Hjalmar Söderbergs »Valda sidor»* (2 t.), *Öfningar i uppsatsskrifning och samtal* (1 t.); ht. *A selection of English synonyms* (1 t.), *Studies in the history of English literature* (1 t.), *Läsning och förklaring af Jack London's »Love of life»* (1 t.), *Muntlig öfversättning till engelska af Ernst Ahlgrens »Berättelser och utkast»* (2 t.), *Engel-*

ska uttalsöfningar med läsning af W. Rippmann's »Specimens of English» (1 t.). — Lektor H. Sperber: vt. *Schillers lif* (1 t.), *Schillers Wallenstein* (1 t.); vt. och ht. propedeutisk kurs i *Tyska* (interpretation af en tysk text m. m.) (2 t.), *Muntlig öfversättning af valda svenska texter* (2 t.); ht. *Heines lif* (1 t.), *Lessings Nathan der Weise* (1 t.). — Lektor R. Chevaillier: vt. *Valda stycken ur Pellissier, Anthologie des prosateurs français contemporains. 1. Les romanciers* (1 t.), *Études sur l'histoire littéraire de la France* (1 t.); vt. och ht. *Franska läse- och uttalsöfningar* (1 t.), *Öfningar i muntlig öfversättning till franska* (1 t.), *Franska tal- och öfversättningsöfningar* (1 t.), *Öfningar i fransk uppsatsskrifning och föredrag* (1 t.); ht. *Valda stycken ur P. Mille, Anthologie des humoristes français contemporains* (1 t.), *Den moderna franska romanen* (1 t.).

Filosofiska fakultetens matematisk-naturvetenskapliga sektion: Prof. O. Widman: vt. från 1 mars och ht. *Organisk kemi* (vt. 4 t., ht. 2 t.); ledde öfningarna i *Organisk syntes med analys* och öfvervakade de kemiska specialarbetena. — Prof. A. Wirén: vt. 15 jan.—15 mars *Osteologi* (4 t.), från 19 mars ledde öfningarna i *Embryologi* för fil. lic.-ex. (8 t.); ht. *Valda delar af den allmänna zoologien* (4 t.). — Prof. A. Högbohm: vt. *Mineralogi och petrografi* (4 t.); ht. *Allmän geologi* (2 t.). — Prof. A. Wiman: vt. 22 jan.—29 febr. *Ekvationsteori* (4 t.), från 4 mars *Vanliga differentialekvationer* (4 t.); ht. 9 sept.—4 okt. *Transcendensen af e och π* (4 t.), från 7 okt. *Dirichlet'ska serier* (4 t.). — Prof. O. Juel: vt. från 11 april *Basidiomyceterna* (4 t.), vt. 15 jan.—början af april och ht. från 28 okt. *Växtrikets system och utvecklingshistoria* (3 t.), vt. till 3 april och ht. från 28 okt. ledde öfningskursen i *Cytologi* för fil. lic.-ex. (3 t.); ht. 2 sept.—15 okt. kurs i *Organografi* (8 t.). — Prof. E. Holmgren: vt. *Partiella differentialekvationer af den paraboliska typen* (2 t.), *Inledning till funktionsteorien* (2 t.); ht. *Teorien för de analytiska funktionerna* (3 t.); ht. ledde seminarieöfningar. — Prof. A. Hamberg: vt. till slutet af mars *Hydrografi* (3 t.), från 2 april *Uppsalatraktens geografi* (2 t.); vt. under april och maj samt ht. under sept. och okt. kurs i *Praktiskt-geografiska arbeten* (4 t.); ht. under sept. och okt. *Teoretisk framställning af geografiska mätningsoperationers utförande* (2 t.), från 2 nov. *Valda kapitel ur Europas geografi* (3 t.); ledde proseminarie- och seminarieöfningar. — Prof. D. Strömholm: vt. *Nyare undersökningar på den oorganiska*

kemiens område (2 t.); ht. från 1 nov. *Teoretisk inledning till den analytiska kemien* (4 t.); ledde öfningarna i *Oorganisk syntes, kvalitativ och kvantitativ kemisk analys*. — Prof. R. Sernander: vt. från 15 jan. *Den nordiska vegetationens livsformer* (3 t.), från 16 febr. *Lafvarnas biologi* (3 t.), från 22 mars *Den nordiska växtvärlden och dess utvecklingshistoria* (3 t.); ht. från 1 nov. *Lafvarnas biologi* (3 t.). — Prof. F. Åkerblom: vt. till slutet af mars *Inledning till teoretisk meteorologi* (2 t.); ht. från 14 okt. *Allmän klimatologi* (2 t.); ledde arbetet å den meteorologiska institutionen. — Prof. G. Granqvist: vt. först *Värmelära*, sedan *Akustik* (3 t.); ht. *Geometrisk optik* (1 t.), *Fysikalisk optik* (2 t.); ledde de *Fysiska speciallaborationerna* samt kursen i *Fysikalisk teknik*. — Prof. A. Appellöf: ledde öfningskurserna i *Jämförande anatomi och histologi* och höll i samband därmed stående föreläsningar (15 t.). — Prof. C. Wiman: vt. först *Sveriges fossilförande bildningar* (4 t.), sedan *Historisk geologi* (4 t.); ht. *Historisk geologi* (4 t.). — Prof. Ö. Bergstrand: vt. *Teoretisk astronomi* (4 t.); ht. 4—14 sept. *Hufvudpunkterna af den sfäriska astronomen* (4 t.), från 18 sept. *Banbestämning* (4 t.). — Observ. H. v. Zeipel: ledde de *Astronomiska observationsöfningarna*. — Labor. J. Koch: ledde laborationsöfningarna å fysiska laboratoriet. — Doc. N. Svedelius: ht. 1 sept.—15 okt. *Valda delar af växternas utvecklingshistoria från generationsväxlingens synpunkt* (4 t.); ledde den mikroskopiska öfningskursen. — Doc. R. Fries: vt. från 11 april *Valda delar af morfologien* (4 t.); ht. under sept. och okt. *Valda biologiska växttyper* (3 t.). — Doc. T. Odhner: vt. från 13 mars och ht. från 4 okt. *Anpassningar hos ryggradsdjuren* (vt. 2 t., ht. 3 t.). — Doc. H. Pleijel: vt. *Elektromagnetism* (2 t.); vt. och ht. *Rationell mekanik* (2 t.); ht. *Elektriska svängningar* (1 t.); ledde seminarieöfningar. — Doc. N. v. Hofsten: vt. från 20 mars *Den svenska land- och sötvattenfaunans utbredning och invandringshistoria* (2 t.). — Doc. C. Skottsberg: vt. 8 febr.—4 april *Valda kapitel af blommans biologi* (3 t.). — Doc. H. Kylin: vt. 6 febr.—början af april *Växternas kromatofärgämnen* (2 t.), från 11 april *Växtfysiologiska experiment* (4 t.); ht. under sept. *Valda kapitel ur den moderna ärftlighetsläran* (2 t.). — Doc. T. Svedberg: ht. från 26 sept. *Nyare undersökningar öfver materiens struktur* (3 t.); vt. och ht. ledde öfningarna i *Kemiska föreläsningsexperiment*. — Doc. P. Persson: vt. ledde seminarieöfningar. — Doc. Eva v. Bahr: biträdde vid

ledningen af de *Fysiska* öfningslaborationerna. — Doc. P. Quensel: vt. under febr. och mars *Petrografisk systematik* (2 t.); ht. under okt. och nov. *Allmän petrografi* (2 t.); vt. ledde öfningarna i *Mikroskopisk petrografi*. — Doc. O. Sjögren: ht. under sept. kurs i *Geografiska skolexkursioner* (2 t.), under okt. och nov. *Befolkningstäthet och bebyggelse inom valda delar af Sverige* (2 t.). — Doc. I. Sefve: ht. biträdde vid öfningarna å zootomiska laboratoriet.

Exercitier: Akademistallm. H. Selander: vt. och ht. Ridkonst (36 t.). — Gymnastiklär. Hj. Ekstedt: vt. samt ht. från 10 okt. Gymnastik (15 t.). — T. f. Gymnastiklär. A. af Sandeberg: ht. 15 sept.—9 okt. Gymnastik (15 t.). — Gymnastikdir. Hildur Arpi: vt. och ht. Gymnastik för studentskor (3 t.). — T. f. Director musices W. Lundgren: vt. från 18 mars och ht. från 2 okt. *Musikens historia* (vt. 3 t., ht. 2 t.); ledde *Kvartettspelningsöfningar* och musikaliska kapellets öfningar. — Bitr. Gymnastiklär. C. Lundqvist: vt. och ht. Fäktning (florett och sabel) (6 t.).

Uppsala Universitets Årsskrift 1912.

Innehåll.

Filosofi, Språkvetenskap och Historiska vetenskaper:

- Gunnar Rexius**, Stahls lära om den konstitutionella staten. XII + 114 sidor.
Gustaf Jacobson, Sverige och Frankrike 1652—1654. IV + 101 sidor.
Roland Brieskorn, Bidrag till den svenska namnhistorien. Borgerliga sammansatta familjenamn. I. 177 sidor.
Sigurd Curman och **Johnny Roosval**, Sveriges kyrkor: Uppland. Bd 4: H. 1. Erlinghundra härad. Kyrkor i Erlinghundra härad. XII + 202 sidor.
Meddelanden från Nordiska Seminariet. Utgivna av *Adolf Noreen*.
5. **Tage Bergh**, Rimmen hos Heidenstam. 89 sidor.
6. **Johan Götlind**, Nutida folkdiktning i metrisk belysning. 57 sidor.
7. **Roland Brieskorn**, Några medeltida yrkesnamn och titlar. 18 sidor.

Program m. m.

- Axel Nelson**, Akademiska afhandlingar vid Sveriges universitet och högskolor läsåren 1890/91—1909/10. H. 2. Sid. I—VIII, 81—149.
Claes Annerstedt, Uppsala Universitets historia. Bihang III: 1. 160 sidor.
Kungl. Universitetets i Uppsala redogörelse för det akademiska året 1911/12.
Offentliga föreläsningar och öfningar under år 1912.
-

378,485

U7

UNIV. OF MICHIGAN,

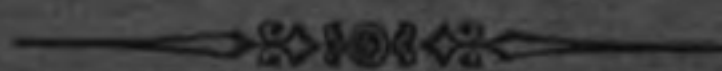
FEB 27 1914

UPPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT

1912

UPPSALA

A.-B. AKADEMISKA BOKHANDELN

